

ALPHONSI TOSTATI HISPANI,

EPISCOPI ABVLENSIS,

PHILOSOPHI, THEOLOGI,
Ac Pontificij Iuris, Cæſareique conſultiſsimi, necnon
linguæ Græcæ, & Hebraicæ peritiſsimi,

COMMENTARIA IN DEVTERONOMIVM:

Mendis nunc ſanè quàm plurimis diligenter expurgata.

CVM INDICE COPIOSISSIMO.

Ad PHILIPPVM II. Catholicum & Inuictiſsimum
Hiſpaniarum, & Indiarum Regem.

VENETIIS, M D XCVI.
Apud Io. Baptiſtam, & Io. Bernardum Seſsam, fratres.

ALPHONSI TOSTATI EPISCOPI ABVLENSIS,

COMMENTARIORVM In Deuteronomium

PRAEFATIO.

DEMONSTRAVIT Legislator historias populi Dei per vastas deserti solitudines vagantis, & ad terræ promissæ terminos accedentis, hucusque præceptorum multiplicitatem interserens, prout locorum & temporum necessitas exigebat. Post hoc autem currentis temporis historia nulla sequitur, nisi de Iordanis transitu, & acquisitione, & diuisione terræ sanctæ. De quibus in libro Iosue perfecte historia texitur. Sed quia hic Legislator morte sua populum relicturus erat, decuit in vitæ termino illos salubri admonitione imbuere, quos magis quàm vitam propriam diligebat, vt clarissimis innotuit argumentis. Vltimum ergo vale faciens populo sibi cōmisso totius Legis præcepta ingeminat, vt melius, & profundius, atque tenacius eorum memorijs imprimantur. Conscribit ergo eis Deuteronomium legis huius, in quo totius legis obseruantiæ ponuntur ad plenum: ideo licet alios quatuor ipse conscripserit, hunc solum omnibus eis præponit tanquam tantum, & amplius, quantum illi omnes, continens in virtute: & sic hunc mādat memoriter retineri, vt patet per totum, & maxime infra 4. cap. Hunc etiam coram nouiter regni sedem intrantibus legi iubet, vt discant timere Deum, vt habetur infra 17. cap. Hunc etiam post quoslibet septem annos remissionis anno, coram toto populo legi imperat, vt legis Dei doctrinam suscipiant salutarem, vt patet infra 31. cap. Ad huius voluminis conscriptionem multiplex eum potuit inducere ratio. Primo quia multa in alijs libris, quæ ad legem pertinent, non dicuntur, quæ hic adduntur. Secundo quia multa in alijs libris ponuntur dispersa, multis permixtis historijs, quæ difficilem ordinem habent, ita vt ignoretur, quid cui attineat: hic omnia dispersa, quo decet ordine, coniunguntur. Tertio quia in alijs libris aliqua obscure dicuntur, quæ hic clarius aperiuntur, vt merito iste liber aliorum quatuor sit summa, & supple tio: vnde satis consone Deuteronomium à Græcis nomen accepit, idest lex noua. Deuteron secundum, vel nouum significat. nomos vero regula vel lex. Sic enim suo modo liber iste totam priorem legem

Iste liber continet in virtute oēs quatuor præcedentes vel saltem tres: quantū ad præcepta quia hic ponitur sūma omnium.

declarauit, vt lex noua quæ in ſpiritu eſt, legem veterem, cuius veritas literæ abſcondebatur in cortice, vt patet 2. ad Corinth. 5. cap. & 4. adueniente Spiritusſancto penitus illucidauit: licèt Iudæi obdurato animo, & obcæcatis oculis non intelligant, ſicut ait Apoſtolus 2. ad Corinth. 3. & nunc ſicut Moyſes ponebat velamen ſuper faciem ſuam, vt non intenderent filij Iſrael in faciem eius, quod euacuatur: ſed obtuſi ſunt ſenſus eorum vſque in hodiernum diem: idipſum velamen in lectione veteris teſtamenti manet non reuelatum, quoniam in Chriſto euacuatur: ſed vſque in hodiernum diem cum legitur Moyſes, velamen eſt poſitum ſuper cor eorum. & hoc eis euenit, quia veri Iudæi non ſunt. Non enim qui in manifeſto Iudæus eſt, nec quæ in manifeſto circuncifio, ſed qui in abſcondito Iudæus eſt, & circuncifio cordis in ſpiritu, & non litera, cuius laus non ex hominibus ſed ex Deo eſt, ad Roman. 2. cap. Iſti ſunt ſemen Chanaan, & non Iuda, vt Daniel 13. qui declinauerunt oculos ſuos, vt non viderent cœlum, nec recordarentur iudiciorum iuſtorum, verum Meſſiam ex inuidia morte iniuſtiſſima condemnantes. Quorum venenum peſtiferum, & immaniſsimum odium in nephandiſsimas proles, quaſi ex traduce dilapſum eſt, vt citius homines eſſe, quam Chriſtum odio habere deſinant: & huiuſmodi exitialis & diuturni erroris fomentum eſt, quia quandocunque Moyſes coram eis legitur, velamen in cordibus eorum poſitum eſt, vt patet ad Corinth. 2. cap. 3. vt prædictum eſt.

Iudæi quō obcæcati.

ALPHONSI TOSTATI EPISCOPI ABVLENSIS,

IN DEVTERONOMIVM Commentaria.

CAP. PRIMVM.

HÆC sunt verba, quæ locutus est Moyses ad omnẽ Israel trans Iordanem, in solitudine cãpestri, contra mare Rubrũ inter Pharan, & Thofel, & Laban, & Aseroth: vbi auri est plurimũ: vndecim diebus de Oreb per viam montis Seyr vsque Cadesbarne. Quadragesimo anno, vndecimo mense, primo die mensis, locutus est Moyses ad filios Israel omnia, quę præceperat illi Dominus, vt diceret eis: postquam percussit Seon Regem Amorrhæorum, qui habitauit in Esebon: & Og regem Basan: qui mansit in Aseroth & in Edrai trans Iordanem in terra Moab. Cępitque Moyses explanare legem & dicere. &c.

HAEC *sunt*. Iste liber diuiditur principaliter in duas partes, scilicet in procemiũ, & in tractatum. secundum ibi. *Cæpitque Moyses*. Et illud subdiuiditur, quia primo numerat facta. secundo ponit præcepta. secunda in principio quarti cap. & vltra. & capitulum illud tot habet partes, quot facta distincta narrantur, de quibus in prosecutione videbitur. *Hæc sunt verba*.

A *Quis scripsit librum Deuteronomij, Moyses, an Esdras, vel Iosue. Quæst. I.*

QVIS hũc librũ scripserit apud multos in dubiũ vertit. Aliq volũt q Moyses solũ verba ista ꝓtulerit, post aũt Iosue ĩ scriptũ redegit. Pro quo inducũt, qa in princ. libri dr. Hęc
B sũt verba q̃ locutus est Moyses. non dr q̃ scripsit, sed q̃ locut⁹ est, quasi alius post scripserit. Sed hoc friuolũ est: tũc n. sequeret, q multa q̃ sunt in Exodo, Leuitico, & Numeris, Moyses nõ scripserit, qđ ꝯ cõem opinionẽ est: qa in eis dr. hęc locutus est Moyses ad oẽm Israel. Itẽ arguũt secũdo, qa si Moyses scripsisset, non loqueret de se in tertia ꝑsona sed in prima. sed hoc nihil est, qa nunq̃ fuit modus referẽdi aliqd de se in pri-
C ma ꝑsona sed in tertia loqui. patet in ꝓcessu ꝑcedẽtiũ triũ librorũ, qm̃ nunq̃ dicit locut⁹ est Dñs ad me, sed locutus est Dñs ad Moysen: nisi forte referret factũ, qđ cõtigerat cũ his, qb⁹ tũc loquebat, vt patet j. in litera huius c. cũ dr. dixiq; vobis in illo tpe nõ possum solus sustinere vos & j. 5. c. accessistis ad me oẽs principes tribuũ, & maiores natu, atque dixistis. & hoc fit
D qa istis nõ potuisset cõueniẽter in tertia ꝑsona verba de se referre. Sic loquit B. Ioan. in Euãgelio de seipso vt hr 21. c. Hic est discipulus ille, q testimoniũ ꝑhibet de his & scripsit. & in principio primę canonicæ ait. Qđ vidimus oculis nostris, audiuim⁹, & ꝑspeximus de verbo vitę. ibi nãq; de seipso inter alios loquit. Itẽ arguũt tertio, qa dr trãs Iordanẽ: Moyses aũt nõ trãsiuit Iordanẽ, vt patet j. 3. c. Rñdet q hoc nihil est: qa
E trãs aliqñ signat citra, aliqñ vltra. nõ significat hic vltra sed citra sicut Nu. 35. vbi noĩant ciuitates trãs Iordanẽ illę, q̃ añ ingressum terræ ꝓmissionis erãt, in qb⁹ habitauerũt duę trib⁹ & dimidia. sic dr j. 4. c. De eidẽ tunc separauit Moyses trans Iordanẽ tres ciuitates ad oriẽtalẽ plagam. Et istud argumẽtũ ꝯ se cõcludit, & arguit potius cõtra literã: quia si in litera diceretur. hęc verba scripta sunt trans Iordanẽ, adhuc videretur militare: sed hic dicit locutus est: ideo manifestum

est ꝙ loquatur de Moyse. Item quarto arguunt quia F
in fine huius libri describitur mors Moysi, quam ipse scribere non potuit. Ad hoc pōt responderi dupliciter. vno modo ꝙ Iosue descripsit vltimū cap. huius libri. Alio mō, ꝙ Moyses scripsit per spiritū prophetiæ cognoscens anteq̃ fieret, sicut omnes prophetæ cōiter scribebant: sed primū verius vr̄. Magister scholasticæ historiæ tenet, ꝙ Moyses totum librum scripserit, sed principium & finē Esdras apposuerit. De scriptoribus autē librorum sacræ scripturæ videbitur Deo dante vltimo cap. istius libri. Secūdum veritatem Moyses librum istum scripsit, vt patet infra 31. c. bis. primo scripsit Moyses legem hanc, & tradidit eā sacerdotibus. deinde in fine cap. postq̃ scripsit Moyses verba legis huius in volumine. *Hæc sunt verba.* Ali- G
qui volunt ꝙ ly hęc demonstret ea quę dn̄r ab illo loco, cępitque, vsque ad vltimum cap. Alij volunt ꝙ ly hæc demonstret ista, quæ hic ponūtur vsque anno. 4. quid aūt sit verum infra declarabitur exponēdo. *Quæ locutus est Moyses.* Et hoc volunt aliqui ꝙ hic sunt leges duæ, vna quam Deus tradidit Moysi, alia quam Moyses tradidit populo. & adducūt ad hoc, quia iste liber vocatur lex noua: ergo vr̄ ꝙ alia vetus præcessisset. Itē quia in alijs libris dr̄, ꝙ Moyses locutus est: in ista dicitur ꝙ Moyses locutus est ad populum. Respondetur ꝙ ista non est alia lex ab illa, quæ data est in omnibus alijs libris: sed est quędam additio & declaratio ad ea, quæ dicta sunt in alijs libris: ideo vocatur lex noua, non ꝙ alia sit hic noua, & alia vetus. sed ista est tota vna, quod patet tam ex nominatione Hebraica, q̃ Gręca. Hebræi enim quinque libros Moysi thorath, idest legem vocant & non leges: & nos Græco nomine eosdem quinque libros Pentateuchum appellamus, quasi vnius rei congeriem, & non multarū. Vocatur tamen ista lex Moysi tota, quia omnia his quinque libris contenta de Moyse dicta sunt: vocatur etiam tota lex Dei, quia Deus eam totam instituit, & Moysi dedit: nec pōt vocari lex Moysi, quasi Moyses eam cōfecerit, vt patet Mala. 3. cap. mementote legis Moysi serui mei, quam dedi ei in Oreb pręcepta, & iudicia. ibi namque nō solum dicitur de Deuteronomio, immo principaliter de his, quæ ponūtur in Exodo, & Leuitico, quæ omnia in mōte Synai dicta sunt, vt patet Exodi 24. quia ibi ascendit Moyses in mon- I
tem, & audiuit a Deo omnia, quæ ponuntur vsque ad finē Exodi de fabricatione tabernaculi, & omniū vtēsilium eius. ꝙ autem ea quę in Leuitico continētur, dicta fuerint in mōte Synai patet Leui. vlt. c. cum dr̄, in fine totius libri. hęc sunt pręcepta, quę mandauit Dn̄s Moysi ad filios Israel in monte Synai: Moyses enim solum erat famulus referens populo, quæ dicēda erant, vt habet̄ ad Hebr. 3. cap *Trans Iordanem.* Idest citra Iordanem, sicut duę tribus & dimidia dicuntur habere possessionem trans Iordanem, vt hr̄ Num. 32. Et tamen nōdum transierant Iordanem: & illā Moyses distribuit, vt patet infra 3. & 4. cap. Vel quia istæ pręepositiones trans & vltra dicunt respectum situs, & est respectus adueniens extrinsecus, sicut esse dex- K
trum & sinistrum: sicut accidit isti colūnæ quæ proprie non habet dextrum aut sinistrum, quod dicatur dextra aut sinistra respectu aliquorum in quibus reperitur proprie dextrū & sinistrum. s. respectu aīaliū. sic vltra & citra siue trans dicuntur respectiue: itaque id quod est respectu vnius citra, sit respectu alterius vltra. ideo respectu eorum qui morabaur̄ in terra Chanaan, terra in qua manebant duę tribus & dimidia, & in qua ista locutus fuit Moyses dicebatur trans vel vltra Iordanem: & respectu eorum qui morabantur in ciuitatibus duarum tribuum & dimidię. s. in terra Basan, aut in mōte Galaad, vocabatur illa terra citra Iordanem. hoc autem modicum est, & facit magnum errorem nisi attendantur situs loci. *Ad omnem Israel.*

Doctoris opinio.

Trans & vltra quid significat.

An Moyses locutus fuit omnibus Iudæis simul, vel tātum principibus populi: quia Principales in populo sunt in virtute totus populus. Quæst. II.

ALIQVI volunt ꝙ dicatur ad omnē Israel, idest ꝙ licet pauci de Israel audirent, & tn̄ ad instructionem omniū dicebantur: ideo oēs obligabantur ad custodiendum verba libri huius, & qui futuri erant: ideo mādauit Moyses, ꝙ narrarent ista post filijs suis, vt habetur infra 6. cap. Aliqui volunt ꝙ dicebat ad omnē Israel, idest ad principes & maiores natu, qui erāt eminēter totus Israel.
G sic patet Exo. 12. cap. quia cum mādasset Deus Moysi & Aaron vt loquerentur ad totum populum filiorū Israel, cū dr̄. loquimini ad vniuersum cętum filiorū Israel: postea Moyses solis senioribus populi locutus est cum dicitur. Vocauit autem Moyses omnes seniores filiorum Israel, & dixit ad eos. & cum hic locutus fuisset ad seniores solum, dixit se immediate locutum fuisse ad totum populū, quasi seniores essent totus populus cum dicitur infra eod. cap. incuruatusque populus adorauit: quod refertur solum ad seniores audientes ista, vt habetur ibidē in litera. Idem dicitur Exo. 4. cap. quia primo dicitur, quod Moyses vocauit omnes seniores Israel ad audiendum verba Domini, & videndum signa quę facturus erat Aaron. & subiungitur immediate. locutusque est Aaron om-
H nia verba, quę dixerat Dominus ad Moysen, & fecit signa coram populo: quasi populus & seniores idem sint. Et ratio eorum est, quia non poterat tanta multitudo audire Moysen: erat enim sexcenta millia septingenti & triginta de solis viris pugnatoribus præter pueros, senes, & mulieres, quæ faciunt multitudinem infinitam, vt habetur Num. 26. cap. Rab. Sal. dicit quòd omnes ibi stabant, vt viderent si aliquis vellet ꝯdicere eis, quæ dicebantur a Moyse, vt post mortem Moysi repugnare vellent. Dicendum est ꝙ oēs filij Israel congregati erant coram Moyse ad audiendum, vt componerent fędus cum Deo hic, sicut composuerāt in Oreb. & sic habetur infra 29. cap. vos statis hic hodie cuncti corā Dn̄o Deo vestro, principes
I vestri, ac tribus, & maiores natu, atque doctores, omnisque populus Israel liberi, & vxores vestræ, & aduenæ qui morantur in castris, excepiis lignorum cæsoribus, & his qui cōportant aquas. Et si dicas quomodo vox Moysi audiri poterat? Respondetur ꝙ Deus fecerat eam sonoram, vt cūctus populus audiret: nec hoc multum erat, quia alia maiora fecerat Deus pro Moyse ad vtilitatem Israel. s. ꝙ per 80. dies non comederet loquens cū Deo, vt patet infra 9. cap. & ꝙ facies eius radijs cornuta esset, vt habetur Exo. 34. cap. *In solitudine campestri.*

An expositio Caldaica hic & Rab. Sal. possit stare. Qō III.

ISTA litera vsq; ibi anno 40. pōt dupliciter exponi sm ꝙ supra diximus. Secundū Caldaicā translationē ista verba quæ locutus fuit Moyses, fue-
K runt verba dura reprehensoria totius Israel, quæ ponūtur hic implicite. & tūc est sensus. *Hæc sunt verba quæ locutus est Moyses ad Israel trans Iordanem.* Idest Moyses quando erat trans Iordanem. i. citra ipsum locutus fuit istas redargutiones, q̃ sequūtur ad Israel, scilicet. *In solitudine campestri.* Idest retulit eis mala q̃ fecerant in solitudine cāpestri. *Et contra mare Rubrum.* Idest redarguit eos de malo, quod fecerant circa mare Rubrum inter Pharan, i. ieuauit redarguit de malo, quod fecerāt apud desertū Phara: & sic apud Thoel & Laban vt infra magis declarat. Et tūc est intētio ꝙ

quia

quia Moyses in temporibus preteritis non redarguerat Israel de malis suis, nunc videns se propinquum morti, vt patet infra 31.cap. voluit eos redarguere, vt peniterent de malis suis. sic redarguit Iacob filios suos, cum mors ei immineret, vt patet Gen.49.cap. & Samuel totum Israel, vt patet 1.Reg.12.cap. *In solitudine campestri*. Idest ꝙ Moyses redarguit Israel ꝙ in solitudine campestri Moab fornicati fuerunt cum puellis Moabitarum, & Madianitarum, vt habetur Nu.25. cap. *Contra mare Rubrum*. Idest etiam redarguit eos ꝙ murmurauerunt apud mare Rubrum, quando viderunt exercitum Pharaonis prope se, dicentes. nunquid non erãt sepulchra in Aegypto, vt moreremur in hac vasta solitudine? vt habetur Exo.14.cap. *Inter Pharan*.
B Desertum Pharan magnum est, in quo multæ murmurationes factæ sunt, s. murmuratio, qñ venerũt exploratores, vt habetur Num.13.& 14.cap. & murmuratio ad aquas ꝯdictionis in Cades, quæ est in deserto Pharan vel Syn quod idẽ est, vt hr̃ Nu.20.cap. & istud desertum incipit circa illam mansionem, quæ vocatur sepulchra concupiscentiæ, vt patet Nume.cap.13. vbi postquam exierunt de sepulchris concupiscentiæ & Aseroth, fixerunt tentoria in deserto Pharan. idẽ patet Num.33.cap. in catalogo mansionum. *Thofel, & Laban*. Thofel idem est quod murmuratio. Laban idẽ est quod album, i. murmuratio facta propter manna quod erat album, s. coloris bdelij, vt patet Nu.11.c. & ista murmuratio fuit, vt habetur Nu.21.cap. cum populus locutus est contra Moysen, & ait. cur eduxisti nos de Aegypto, vt moreremur in solitudine?
C deest panis, non sunt aquę: anima nostra nauseat super cibo isto leuissimo. *Et Aseroth*. Etiam murmurauerunt in Aseroth, s. Maria & Aaron contra Moysen, vt habetur Nu.12.cap. *Vbi auri est plurimum*. Idest reprehendit eos de adoratione vituli, & fabricatione qua factus est: quia in auro & argento abundabant. istam expositionem sequitur Rab.Sal. *Vndecim diebus de monte Oreb*. Idest improperat eis beneficiũ a Deo datum, quia ingrati erant, s. quòd erãt vndecim dietę a monte Oreb vsque Cadesbarne: & tantum ambulauerunt in tribus diebus. quod sic probat vigesimo die mensis secundi recesserunt filij Israel de Oreb, vel monte Synai quod idem est, vt patet Num.10.cap. &
D venerunt in Cadesbarne 29. die mensis tertij. manẽt ergo intermedij trigintanouem dies: a quibus si abstrahantur vigintinouem qui faciunt vnum mẽsem completum ſm Hebræos, quia vno mense integro comederunt carnes coturnicum in sepulchris concupiscentiæ, vt habetur Nu. 11. cap. manebunt decem dies: a quibus si excipiãtur septem quibus Maria fuit leprosa, & non motus est populus de loco suo, vt patet Nu.12. manebunt tres dies, in quibus totum hoc iter ambulauerunt. s. de Oreb vsque Cadesbarne. pro hoc tamen ingrati fuerunt, quia immediate murmurauerunt in Cadesbarne, vt habetur Num.14.cap. Sed ista expositio multum est distorta, quia tota ista litera
E est vna clausula: ipsi autem faciunt diuersas clausulas, & satis euidens est ꝙ omnia ista denotant locum, in quo aliqua verba Moyses dixerit: maxime quia exponendo, vt supra dictum fuit, multum est disconueniens ordo narrandi: quia nec sequitur narrationẽ à principio rerum gestarum ad finem, vel à fine ad principium, sed intermiscendo. est enim error, quia cum dicitur in solitudine campestri, illud casuale cum prępositione notat habitudinem loci in quo aliquid fit. nam non cõuenit dicere. *In solitudine campestri*. Idest ꝙ Moyses redarguit Israel de his quæ fecerant in solitudine campestri: cum ista prępositio in nunquã dicat habitudinẽ eius, de quo aliquid enunciatur, sed habitudinẽ loci in quo aliquid fit. Itẽ *Contra mare Rubrum*.

A Manifestum est ꝙ dicit habitudinẽ situs. Etiam *Inter Pharan Thofel & Laban*. Nõ est dubium quin ista prępositio inter dicat locorũ interpositionẽ, aut distãtiã, & non contineat sensum perfectũ alicuius orationis. Item cum dr̃. *Vbi auri est plurimum*. Manifestum est ꝙ ly vbi dicit locum. s. ꝙ in istis locis est magna copia auri. Valde ergo distorta est snĩa dicẽs, vbi auri est plurimum. i. ꝙ redarguit eos fecisse vitulũ, quia habebãt multum aurum. Item quia si teneatur ista expositio, non apparebit ex litera vbi dicta fuerint ista verba: immo ipsa litera valde confusa erit, quæ dicit trans Iordanem: quia si nihil vltra adijciatur ad certificandum locum, poterit vocari Aegyptus trãs Iordanem, quia citra Iordanẽ est, cum Iordanis sit magis septentrio-
B nalis q̃ Aegyptus. etiam oĩa quæ Moyses dixit in deserto, diceretur dixisse trans Iordanem, cũ desertum esset citra Iordanem. & sic ista additio loci determinatiua. s. trãs Iordanẽ nil determinat, cũ cõueniat oĩbus mansionibus filiorum Israel. Dicendũ ergo ꝙ ista oĩa dicunt determinationes locales: & sic ista determinatio gñalis trans Iordanẽ limitabitur per alias specialiores, & non ponetur frustra: ideo dicendum ꝙ ista verba q̃ locutus fuit Moyses sunt ista quæ incipiunt ibi. *Capitque explanare*. Et ista verba vel plurima illorũ dixerat eis Moyses veniendo de mõte Oreb vsque in Cadesbarne: sed quia iam vigintinouem anni erant quibus dixerat, repetit hic vt memorię imprimantur, ꝓp rationes assignatas in proœmio: & ſm istũ modũ est sensus. *Hæc sunt verba quæ locutus fuit Moyses trans Ior-*
C *danem*. Idest anteq̃ accederet ad Iordanem: & ly hæc demonstrat oĩa verba, quæ cõtinentur in toto isto libro: & est sensus ꝙ oĩa quæ in hoc libro cõtinẽtur, aut plurima eorũ, dixit Moyses Israeli, dum venirent de mõte Oreb per campestrẽ solitudinẽ, & circa mare Rubrũ, & Tophel, & Laban, vsquequo accederẽt in Cadesbarne. *In solitudine campestri*. De mõte Oreb vsque Cadesbarne, tota terra inter media est campestris solitudo. *Contra mare Rubrum*. Licet enim trãsierant mare Rubrum, quando recesserunt de Oreb, tamẽ iterum venerunt prope mare Rubrum, quia mare multos sinus habet, & diuersis terrarum flexibus arcuatur: & sic habetur Num. 33. vbi dicitur quod postquam venerunt Israelitæ de Helin, castramerati Situs maris Rubri, & eius ortus.
D sunt super mare Rubrum, & tamen iam transierant tres mansiones, postquam exierunt de mari Rubro. Mare Rubrum inchoationẽ suam incertam habet, vt habet Aristot. in libro de inundatione Nili, tamen fluit de partibus Iudæis: quia Nilus fluuius terminãs Indiam a parte occidentis mari Rubro absorbetur, deinde fluit iuxta latus septentrionale contingens a parte meridiana Arachusiam, Parthiam, Persidem, Assyriam, Mediam, plerasque alias prouincias magnas, quæ habent a septentrione montẽ Caucasum, vt ait Paulus Oros. libro primo de Ormesta mundi: deinde flectitur versus meridiem, & tangit deserta Arabica, in quibus multoties arcuatur: ideo illi qui
E per desertum illud veniunt de Aegypto in terram Chanaan, frequenter contingent mare Rubrum: vnde Israelitæ veniẽtes de Aegypto ter fuerunt apud mare Rubrum. Primo cum transierunt illud apud radices deserti Ethan, vt patet Exo.14.cap. Secundo deinde interiectis duabus mãsionibus, nam post mare Rubrum venerũt in Marath: deinde in Helin, post castrametati sunt super mare Rubrum, vt patet Nu. 33.cap. Tertio fuerunt apud mare Rubrum, cum peruenerunt ad illum locum, vbi Moyses dixit ista populo, scilicet in campestribus Moab, quia circa illa campestria versus partem orientalem erat mare Rubrũ: & de hoc dicitur hic. *Inter Pharan desertum*. Pharan est post mãsionẽ Aseroth, in quo est Cadesbarne. Pharan situs.

Et Tophel, & Laban. Ista duo noīa sunt locorum quæ inter mansiones nō computātur, quia ibi non fixerūt castra, sed transierunt per illa: sic ponuntur Nu. 20. multa loca, quæ mansiones nō sunt, sed per illa transierunt. Vel potest dici ꝙ Tophel & Laban nomina mansionum sunt, sed non nominantur sic in catalogo mansionum, scilicet Nume. 33. cap. & ponunt̄ ista duo loca inter Aseroth & Cades, inter quæ fuerunt decemocto mansiones, vt patet Nume. 33. cap. & est ordo situs istarum mansionum, quia Pharan magis distat a monte Oreb contra terrā promissionis, deinde Tophel, deinde Laban, Aseroth autem minus distat quàm omnes istæ mansiones a monte Oreb. *Vbi auri est plurimum*. Idest quòd inter illa loca deserta sūt multę aurifodinæ, & mineriæ aliorum metallorum. G *Vndecim diebus de monte Oreb vsque Cadesbarne*. Idest ꝙ mons Oreb distat vndecim diebus à Cadesbarne inter quæ loca ista verba Moyses primo locutus fuerat: si autem hoc spaciū vndecim diebus ambulauerint, vel pluribus non constat euidenter. Et non est intelligendum ꝙ Moyses diceret eis ista dum ambularēt, quia non possent conuenienter audire, nec etiam si audirent, attendere possent laborantes in motu: nam labor in motu tollit animæ attētionem ad intelligendum: & hoc ex duabus rationibus quas assignauimus: Gen. 19. cap. & ibi vide: sed quando castra figebant inter ista loca loquebatur eis Moyses: quia duo menses, vel amplius transierūt a tempore, quo recesserunt de monte Oreb vsque Cadesbarne: sed non toto isto tempore ambulauerūt, sed morati sunt vno H mense in sepulchris concupiscentiæ, & sic aliqualiter in alijs mā̄sionibus. *Per viam montis Seyr*. Mons Seyr dicitur Idumęa, quia ibi habitant filij Esau, qui Seyr dicitur. Et non est intelligendum ꝙ ista via, qua veniebant isti de monte Oreb in Cadesbarne, esset in monte Seyr, vel inter montes Seyr, patet quia mons Seyr, vel Idumęa est vltra Cadesbarne, vt habet̄ Nu. 20. cap. quia de Cades miserunt Iudæi nuncios regi Idumęæ, & circuierunt montem illum, in quadragesimo anno, vt patet infra 2. c. sed est sensus. *Per viam montis Seyr*. Idest veniendo de monte Synai ad Cadesbarne venitur per viam per quam venitur ad Idumeam. *Vsque in Cadesbarne*. Idest ista quæ infra ponuntur dixerat Moyses inter montem Oreb, & Ca- I desbarne: & hoc totum fuit in secundo anno exitus de Aegypto: & sic nihil horum dictum fuit post inter secūdum & quadragesimum annum. Vnde dicit Rab. Abenaz. quòd solum fuerunt prophetiæ Moysi in primo & secundo & quadragesimo anno, in tempore autem intermedio non legitur, quid dixerit, nec etiam si aliquid dixerit. Quantum ad istos vndecim dies Nicolaus videtur aliqualiter adhærere expositioni Rab. Sal. Sed ipsa impossibilis est, & repugnat textui Num. 33. cap. quia si in tribus diębus totam terram, quę est inter montem Oreb & Cades ambulauissent, sequeretur ꝙ in vna die decemocto vicibus castrametati fuissent: hoc impossibile erat eis, quia fixio castrorum, & tabernaculi requirebat vnum diem vel K forte magis, vt probauimus Nu. 7. cap. & dato ꝙ hoc Deus potentia tua facere vellet, tamen verisimile nō est: ad quid enim opus erat toties eadem die castrametari? quia si De⁹ hoc facere vellet, vt velociter desertum transirent, non oportebat facere eos toties castrametari: consequentia aūt patet: quia de Oreb venerūt in sepulchra concupiscentiæ, vbi etiam ignis vorauit magnam partem eorum, quia murmurauerunt propter laborem itineris: de hoc Nu. 11. cap. & manserūt ibi diebus multis, & sic est vna dies: deinde mouerunt vsque in Aseroth, & mā̄serunt ibi vltra septē dies propter percussionē Mariæ a lepra, vt patet Nu.

Via de mō te Seyr.

An Iudæi ambulauerint a monte Oreb vsque Cadesbarne in trib⁹ diebus.

F 12. cap. & sic est secūdus dies: si ergo in tertio die venerunt vsque Cades, oportet ꝙ illa die ambulauerint per decemocto mansiones, & decemocto vicibus illa die castrametati fuerint, quia tot mansiones sunt inter Aseroth, & Cades, vt patet Nu. 33. cap. Sed adhuc ista expositio superior non valde videtur sic literæ conuenire: quia secūdum istam expositionē verba ista dicta fuerunt inter ista loca: quæ hic ponuntur, cum castrametarentur in eis: & tunc quęritur an ista omnia verba dicta fuerint in aliquo vno loco simul, vt volunt quidam, vel non dicta sunt in vno loco. Si autem dicas ꝙ partialiter dicta sunt in multis locis, & non in vno loco: tunc loca in quibus dicta sunt, erunt ista quæ ponuntur in litera, sed falsum est: quia in secundo anno exitus de Aegypto ambulauerunt ista loca: nam omnia ista loca sunt inter montem Synai & Cades: sed in primo anno venerunt in montē Synai, deinde secundo anno mense secundo recedentes de monte Synai in tertio mēse anni eiusdem, vel in principio quarti miserunt exploratores in terram Chanaan a deserto Pharan, vt patet Nu. 13. ca. postea quia non crediderunt verbis Domini, incurrerunt sententiam manendi in deserto quadraginta annis: vt patet Num. 14. c. sed ista verba quæ hic dicuntur, dicta sunt in quadragesimo anno, vt patet infra in litera cū dr̄, quadragesimo anno mense vndecimo, prima die mēsis locutus est Moyses ad omnem Israel. Item quia in isto libro tenetur ordo actorum, ita vt primo ponant̄ res gestæ, deinde pręcepta, & cæremoniæ: in historijs aūt narratur occisio regis Seon, & regis Og: qui quadragesimo anno mortui sunt ab exitu de Aegypto: sed in nulla mansione pręedictarū in litera stetit Israel post mortem istorum duorum regum: nam iā erant extra Cades cū reges isti occisi sunt: Cades tñ ponit̄ inter istas mansiones vltima: oīa tñ quæ ponuntur in hoc libro dicta sunt post occisionem istorum regum: sic enim dr̄ in litera: postq̄ pcussit Seon regē Amorrhęorum, qui habitabat in Esebon, & Og regē Basan, qui mansit in Aseroth, & in Edrai. Item non pōt hoc stare: quia ista verba oīa quę infra continentur dicta fuerunt in campestribus Moab, & non in diuersis locis: sic patet infra 29. cap. cū dr̄: hęc sunt verba fęderis, quod pepigit Dn̄s Moysi, vt faceret cū filijs Israel in terra Moab, præter illud fędus qđ cum eis pepigit in Oreb. Item ad auditionem istorum verborum totus Israel conuocatus fuit, vt patet infra 29. c. cum dr̄, vos estis hic hodie cūcti coram Dn̄o Deo vestro principes vestri, ac tribuni, maiores natu, atque doctores, oīs populus Israel, liberi, & vxores vestrę, & aduenæ q̧ tecū morantur in castris, exceptis lignorū cęsoribus, & his qui comportant aquas: sed in alijs mā̄sionibus non cōgregabat̄ totus Israel ad audiendū aliquid: ergo ista verba nō sunt dicta in aliqua prędictarū mā̄sionum, sed in terra Moab simul dicta sunt. Itē verba q̄ dixit Moyses in alijs locis discurrēdo, non vocant lex: sed ista vocā̄tur lex: ergo nō fuerūt dicta in alijs locis, sed specialr̄ per se in vno loco: antecedens patet: q̄a infra 17. c. dr̄, ꝙ postq̄ aliquis de regibus filiorū Israel acciperet sedē regni, faceret sibi describi Deuteronomiū legis huius, i. istā legē nouā, & faciet corā se legi: vt discat timere Deū: etiā infra 31. c. dr̄, scripsit Moyses legē hanc, & tradidit eam sacerdotibus filijs Leui, qui portabāt arcā fęderis Dn̄i. Si aūt dicas ꝙ ista verba dicta sunt in vno aliquo loco: quæret̄ q̄s sit ille locus: & nō poterit patere ex litera s̄m istā expositionē: q̄a ista q̄ hic ponunt̄ sunt diuersa loca, & nō dicūt aliquē vnū locū specialē: hoc tñ incōueniēs est, sed nō ꝯuenit ista expō, q̄a q̄ncūq; ponunt̄ determinationes alicui⁹ facti, aut dicti, q̄tū ad tp̄s & locū, oportet vt illę determinationes cōueniāt inter se. I. vt determinatio

loci

loci non repugnet determinationi temporũ, vel ecõtrario: sed hic repugnant: quia istæ mãsiones diuersæ sunt, in quibus ista verba dicta sunt, sicut determinatio loci: tẽpus autem quod infra ponitur, scilicet anno quadragesimo est temporis determinatio: nũc autem istæ duæ determinationes inter se repugnant: quia non stetit Moyses in istis mansionibus in quadragesimo anno mense vndecimo, sed in secũdo anno: ergo non sunt istæ diuersæ mansiones, in quibus ista verba dicta fuerant: sed oportet dari vnam mansionem in qua steterit in quadragesimo anno. Item si Moyses narrasset ista procedendo per mãsiones istas, quę hic ponuntur, ordinarentur recte secundum ordinẽ, qui est inter ipsas, procedendo de monte Oreb versus terram Chanaan secundum ordinem, quem Moyses tenuit in ambulando ista loca: sed hic non ponitur sic: quia mansio quæ dr̃ trãs Iordanem post omnes istas est, sed hic ponitur in principio: etiã Aseroth prius est quàm desertum Pharan: quia de Aseroth venerũt in desertum Pharan, vt patet Nu. 13. c. videtur ergo ꝙ non sint istæ diuersæ mansiones, per quas transeundo dicta fuerint ista verba. Est ergo verissima sñia huius literæ, & nulla alia vera potest dari: ꝙ ista oĩa verba quæ dicta sunt in hoc libro, & vocantʳ lex secunda siue noua; dicta fuerunt a Moyse in vno loco, scilicet in campestribus Moab, siue in valle quæ est ꝯ Phanum Phegor, vt patet infra 3. cap. & hoc cõgregato oĩ populo ad audiendũ, & non ambulando ꝑ diuersas mansiones. & est sensus. *Hæc verba.* Idest omnia verba quæ continenẽ in isto libro ab illo loco. *Dominus Deus noster locutus est.* Vsque ad finem libri vbi agitur de sepultura Moysi cap. vltimo. quia illum dr̃ scripsisse Iosue a quibusdam. *Quæ locutus est Moyses ad omnem Israel.* Congregatum ad audiendum, vt patet infra 29. cap. *Trans Iordanem.* Idest in terra Moab apud Iordanem, qm̃ tunc erãt iuxta Iordanẽ, cum illa esset vltima mansio, & immediate ingressuri erant in terrã Chanaan transeundo Iordanem. *In solitudine campestri.* Idest in quodam deserto quod non est nemorosum, habẽs arbores, & ligna; nec hñs mõtes altissimos, sed est campestre, i. planum desertum, sicut cãpus: & ista solitudo campestris vocatur campestria Moab, vt patet Nu. 33. c. & est vltima mansio. *Contra mare Rubrum.* Idest ista mansio erat ꝯ mare Rubrum: quia quædã arcuatio maris Rubri venientis per deserta arabica fit ibi. *Et inter Pharan.* Solitudo Pharan valde magna erat, & attingebat circa illum locum. *Inter Tophel, Laban, & Aseroth.* Idest ista loca sunt etiam in circuitu campestrium Moab, in quibus tunc erat Moyses: & ista loca erant in circuitu ad orientẽ, occidentem, boream, & austrum. *Vbi auri est plurimum.* Scilicet in cãpestribus Moab, vbi tũc manebat Moyses: quia sunt ibi mineriæ. *Vndecim diebus de Oreb per viam montis Seyr vsque Cadesbarne.* Idest ꝙ iste locus in quo tũc Moyses manebat cũ ista dicebat, distat vndecim diebus, idest vndecim diętis a monte Oreb, s. ꝙ campestria Moab in quibus ista dicta fuerunt, distant vndecim diętis a monte Oreb: & hoc. *Per viam montis Seyr vsque Cadesbarne.* Idest ꝙ Cadesbarne est in via veniendo de monte Oreb in campestria Moab: & ad illam debet veniri per viam montis Seyr, idest per viam qua venitur de monte Oreb vsque in montem Seyr, idest vsq; in Idumęam quæ vocatur mons Seyr: deinde vsque ad campestria Moab est alia via: tota tamen continet solum vndecim diętas. *Anno quadragesimo.* Dixit supra ꝙ Moyses ista verba iam dixerat in secũdo anno, nunc autẽ repetit ea in quadragesimo anno: iste fuit vltimus annus, quo in deserto steterant. *Vndecimo mense.* Qui apud nos est Ianuarius: quia ipsi a Martio incipiunt, & in Februario finiunt: sic etiam Romani

Expositio verissima auctoris.

Solitudo cãpestris quid sit.

A antiquissimi habuerũt, vt in Martio inciperent, vt ait Ouidius primo Fastorum.

Qui sequitur Ianum veteris fuit vltimus anni,

Idest Februarius, qui sequiẽ post Ianũ fuit vltimus mensis anni veteris. Postquã Moyses consummauit verba ista mortuus est, vt patet infra 32. cap. Et voluit eis dicere ista circa mortem suam: quia magis retinenẽ, quæ magni viri circa mortem dicũt, ꝙ̃ in vita, quia ex maiori desiderio dicere creduntur, & quia mos fuit antiquorum patrum prope mortẽ corrigere: sic Iacob Ruben, & Simeon, & Leui in morte increpauit, vt Gen. 49. cap. & Iosue Israelitas in morte admonuit, vt habetur Iosue vlt. & Samuel in fine dierum totum Israel increpauit. 1. Reg. 12. licet Samuel post magis

B vixerit, quia vnxit Dauid, vt patet 1. Reg 16. cap. *Postquam percussit Seon.* Prius enim omnes tumultus bellicos transire permisit, vt populus totaliter quietatus legẽ Dei toto attẽderet animo. *Qui habitauit in Esebon.* Ista erat metropolis regni sui. *Qui mansit in Astaroth.* Ista est Astaroth Carnayn, in qua habitauerunt Raphayn, i. gigantes, quos percussit Chodorlaomor, vt habetur Gen. 14. cap. erat. n. Og de genere istorum gigantum, vt patet infra 3. c. *Cæpitque Moyses explanare.*

Mos fuit antiquorũ patrũ prope mortẽ corrigere.

Narrationis positio. Et cur Israelita magno tempore errauerunt per desertum. Quæst. IIII.

C Hic Incipit tractatus, & primo narrationem ponit. Secundo historiã apponit in c. vlt. Prima in tres. Primo narrat facta. Secũdo ordinat mandata, ibi in 4. cap. & vltra. Tertio imprecatur, & prænunciat bona 33. cap. In principio facta narrantur demonstrando Dei manum adiutricem, & eorum semper durã ceruicem: vt per hoc ad obediendũ Deo humiliores reddantur. *Cæpitque Moyses explanare.* Explanatio est duplex: quædam per additionem, vt si aliqua lex obscura erat, & post per additionem alterius notificatur. Secundo si aliquod dubium nullo apposito interpretamur: vtrunque fecit Moyses, quia aliquid addidit, & aliquid interpretatus est. *Dominus Deus noster.* Hic narrat quomodo rebelles fuerunt non credendo verbis Dei de intrando terram promissionis. *Dominus Deus noster locutus est.*

D Ex hoc peccatum eorum aggrauatum est, quia Deo loquenti non crediderunt, cum Deus veritas sit per essentiam, nec falli potest, quia sciens est: nec fallere vult, qa bonus est: fidelis enim permanet. & seipsum negare non potest 2. ad Timo. 2. cap. *Sufficit vobis quòd in hoc monte mansistis.* Idest satis magno tempore mansistis in hoc monte, non est opus vos magis morari: & põt esse alius sensus: sufficit vobis, quia stetistis in hoc mõte, nec opus est, quòd discurratis magno tempore per solitudinem, sed ite cito, & possidete terram promissam, q. d. disposuerat Israelitas captiuos teneri in Aegypto, & inde liberari in manu valida, & transire mare Rubrũ, & dari mãna in solitudine ad laudem

E potestatis & bonitatis Dei: & ꝙ in monte Synai essent, vt ibi per legis susceptionẽ efficerentur populus Dei: postq ergo legem ibi receperant, & sacerdotiũ, & tabernaculum cũ ornamentis fecerant, edocti sufficienter in cęremonijs istis, quãtum erat ex Deo nihil supererat, nisi vt intrarẽt terrã ꝓmissam. ideo. *Sufficit vobis quòd in hoc monte mansistis.* Idest necesse erat, vt vos vsq; huc veniretis, vt cõpleterentur oĩa q̃ de vobis disposuerã: qa ergo hic stetistis oĩa cõpleta sunt, nec aliqd superest nisi vt intretis in terrã vestrã. *Reuertimini ad mõtẽ Amorrhæi.* Innuit eis Moyses, ꝙ accedere vsq; ad mõtẽ Synai cogebanẽ ex Dei dispositione: & hoc sufficiebat: si aũt post magno tp̃e errauerũt in deserto, ex culpa ipsorũ fuit: Deus. n. immediate post legẽ

Duplex est explanatio.

datam eos introduxisset, nisi ipsi obuiassent. *Reuertimini & venite ad montem Amorrhæi.* Mons Amorrhæi vocatur terra promissionis: quia in ea habitabant Amorrhæi: in terra Chanaan habitabant septem populi de quibus sæpe ponitur in Exodo: aliquando tamen nominãtur ab aliquo de populis illius terræ qui inter eos est principalis: sicut vocãtur aliquãdo Chananæi solum, vt patet Gen.24.cap. cũ dixit Abraham ad Eliezer: non accipies filio meo vxorem de filiab' Chananæorum, inter quos ego habito: aliquãdo vocantur omnes Amorrhæi, sicut dicitur Gen. 15. cap. nõdum enim completę sunt iniquitates Amorrhęorum vsque in præsens tempus: sed manifestum est, ꝙ non vocantur illic Chananæi solum illi, qui erant de illo populo speciali, qui vocabatur Chananæus: quia non solum volebat euitare Abraham filias illorum, sed etiam filias Ethæorum: & Iebusæorum, & sic de cæteris. Etiam alia auctoritas non potest solũ intelligi de Amorrhęis, vt sunt vnus populus: quia ibi loquebatur Deus Abrahæ de traditione actuali terræ Chanaan ei, & semini suo, quæ erat tradenda, cum eã perderent illi populi propter peccata sua: sed manifestum est, quòd propter sola peccata Amorrhæorũ non erat perdenda: ergo ibi intelliguntur cæteri populi sub nomine Amorrhæorũ: sic hic vocatur mõs Amorrhęorum terra Chanaan quæ erat mons, idest montuosa, vt patet infra 6. cap. cum dicitur: terra ad quam ingrederis possidendum, non est sicut Aegyptus, in qua iacto semine in hortorum morem aquæ ducuntur irriguæ: sed mõtuosa est & campestris de cęlo expectans pluuias: quam Dominus Deus tuus semper videt, & oculi eius sunt super eam a principio anni vsque ad finem eius: vel accipitur mons, vt infra dicetur: & possunt accipi hic Amorrhæi pro illo populo speciali tenendo istam secundam sententiã quę verior est, s. ꝙ mons Amorrhęorum dicatur pars terræ, quæ est ante Iordanem, in qua habitabant Seon & Og, qui vocantur duo reges Amorrhæorum, vt patet infra 3. cap. cum dicitur, tulimusque illo tempore terram de manu duorum regum Amorrhęorum: est autem mons in terra istorum, scilicet mons Galaad, qui cecidit in sortem dimidię tribus Manasse & Gad, vt patet infra 3. cap. & ista sententia est melior quàm prior, vt retineatur proprium signatum vocabuli: & non coincidat cum inferioribus, scilicet cætera quæ proxima sunt campestria atque montana.

Mons Amorrhæi quare vocetur terra promissionis.

Cuiusdam opinio de monte Amorrhæi an sit positus pro tota terra Chanaan. Quæst. V.

ALIQVIS volens tenere primam sententiã dicet: quòd ponitur hic mons Amorrhæi pro tota terra Chanaan: deinde declaratur cum dr̃, montana & campestria atque humiliora: ita quòd sit vt magis cõe, & minus cõe, vel vt totum & partes. Sed non potest stare: quia inter totum & partes: exponens & expositũ: magis cõe, & minus cõe: nunq̃ ponitur relatiuũ diuersitatis: sed hic ponitur cũ dr̃, reuertimini ad montẽ Amorrhęorum, & cætera quæ sunt proxima cãpestria: impossibile est ergo ꝙ mons Amorrhęorũ stet hic pro tota terra Chanaan, & sic secunda expositio est bona: prima aũt non põt stare: sed quõ reuerti poterant in terram de qua nunq̃ venerant? respondeo: ꝙ isti dicebantur venisse de terra promissionis, quia Iacob, & filij sui, qui patres istorũ erant, venerant de illa in Aegyptum, in quibus isti originaliter venerant: & de istis dr̃ Gen. 15. gñatione quarta reuertẽtur huc: est. n. iste mons Amorrhæorũ pars terræ promissionis, vbi erãt Og, & Seon duo reges Amorrhęi: ad quam primo

F venerunt, vt habetur Num. 21. cap. *Et cætera quæ sunt proxima campestria.* Post terram istorum regũ Amorrhęorum circa terram campestris est quam obtinuerunt Israelitæ. *Atque montana.* Terra promissionis versus Septentrionem montuosa & alta est: est enim in ista parte ascensus scorpionis, qui sunt montes alti & Libanus, de quibus Nu. 34. cap. *Et humiliora loca contra Meridiem.* Planior & humilior est terra ista circa Meridiem ad ingressum Aegypti quàm contra alias partes mundi: ideo de parte illa semper ascendere dicuntur. *Et iuxta littus maris.* Idest iuxta littus maris magni Mediterranei quod est ad Occidentalẽ plagã: in qua parte habitabat Chananęus vt habetur Nu. 13. cap. ideo dr̃ in litera terram Chananæorum. *Terram*
G *Chananæorum.* Possunt accipi Chananæi hic dupliciter. Vno modo pro quodã populo speciali, qui est vnus de illis septem: & tunc est sensus ꝙ ista terra quæ est iuxta littus maris est terra tota supra nominata, s. mõs Amorrhæorum: & campestria proxima, atque montana, & humiliora loca, sed prima sñia melior est: qa textus vult facere differentiam inter mõtem Amorrhęorũ & terrã Chananæorum. Item quia dicitur immediate terram Chananæorũ, & Libani vsque ad flumen magnum Eufratem: quasi terra Chananæorum sit distincta a terra Libani, & contra Eufratem: sed falsum est si accipiantur Chananæi pro omnibus septem populis: quia tunc terra Libani & vsque ad Eufratem eadem est cum terra Chananæorum: quia cum Deus promitteret istas populorum terras Abra-
H hæ: promisit ei terram vsque ad Eufratem, vt patet Gen. 15, cum dicitur, semini tuo dabo terram hanc à fluuio Aegypti vsque ad fluuium Eufratem. Et Libanus est mons iste contra Septentrionem in regione Tyri, & Sydonis, vt diximus Num. 34. cap. *Vsque ad flumen magnum Eufratem.* Iste fluuius est cõtra Septentrionem versus Babylonem. *En inquit tradidi vobis.* Idest ita certam habetis eam tanquam iam actualiter possideretis: nec oporter pro ea plus laborare nisi solum, vt non peccetis, ne vereamini nõ intrare, vel sero intrare: sicut factum est. *Ingredimini & possidete eam.* Non dixit, ite & pugnate contra gẽtes illas, sed ite & possidete, quasi nullũ haberent aduersantẽ: nec oportebat eos multũ vexari laboribus, quia Deus pugna-
I bat pro illis tacentibus illis, vt habetur Exodi 14. *Super quam iurauit patribus vestris.* Vt patet in Gen. 22. cap. & Exo. 50. & interponebatur iuramentũ Dei in his promissionibus, non ꝙ verbũ Dei magis certũ esset cum iuramento quàm sine iuramẽto: quia Deus quocunque modo promittat, mentiri nescit: sed quia imitabatur modum humanum: stabiliora enim sunt humana promissa quæ iuramento firmantur, quàm quę sine iuramento interposito constant: de iuramento Dei quas vires habeat, & quomodo aliquid specialius sit, quàm quando non iurat, diximus late Gen. 22. c. & ibi vide. *Vt daret eam illis & semini eorum.* Non data fuit terra ista Patriarchis quantum ad actualem possessionem, sed quãtum ad titulum ex donatione Dei,
K quæ omnium rerũ domina mutare potest, proprietatem cõsecuti sunt: possessione autem magno tempore caruerunt: vnde licet Abraham & Isaac in terra promissionis habitarent, non dicebantur habitare, sed peregrinari, vt patet Gen. 20. & 26. & multis locis: licet enim peccata gentis illius demererentur priuari dominio, non tamen adhuc merebantur priuari possessione, donec vltra peccata concrescerent, & sic habetur Gen. 15. nondum impletæ sunt iniquitates Amorrhęorum vsque in pręsens tempus ad expellendum eos, s. de terra illa: cũ aũt pctã eorum fędissima cõsummata sunt: Dñs expulit eos euomẽte eos terra, vt patet Leui. 18. c. cum dr̃: ne polluamini in oĩbus

Chananæi dupliciter accipi possunt.

Terra promissionis quomodo est data Patriarchis.

quibus

quibus contaminatæ sunt uniuersæ gentes, quas ego eijciam ante conspectum vestrum, & infra subdit oẽs abominationes fecerunt accolę terræ, qui fuerunt añ vos, & polluerũt eam: cauete ergo ne & vos similiter euomat cum paria feceritis, sicut euomuit gentem, quæ fuit ante vos. *Dixique nobis.* Hic probat impletam ꝓmissionem Dei de multiplicatione seminis, de qua Gen. 15. cap. *Illo in tempore.* Ex hoc videtur, ꝙ primo data est lex, quàm veniret Ietro ad Moysen, & quàm ordinarentur principatus, de quibus hic: sed ibi videtur Exo. 18. secundum ordinem literæ, ꝙ primo venit Ietro, quàm daretur lex, quid autem sit non multum refert: ibi magis dictum fuit. Si tamen vellemus tenere, ꝙ venit Ietro, & ordinata sunt ista ante datam legem, non probabitur hic contrarium, quia ista determinatio, scilicet in illo tempore nõ solum refertur ad illud tempus quo Deus mandauit eis recedere de Oreb, sed ad quod steterunt in Oreb, & tunc bene stat, quia in Oreb steterunt ante datam legem, & post datam legem. *Non possum solus sustinere vos.* Propter multitudinẽ subiectorũ, quia erant plures quàm sexcenta millia, vt habetur Num. 1. cap. immo omnes tam Hebræi quàm Aegypti ascendentes cum eis, & senes cum paruulis plures erant quàm trigesies centũ millia, vt declarauimus Exod. 1. & 12. cap. & propter multiplicitatem curarum, habebat enim temporalem iurisdictionem & spiritualem, vt habetur Exo. 18. & satis euidenter colligitur ibi ex litera. curabat etiam qd comederent, & quid biberent ipsi, & iumenta sua, & qualiter hostes euaderent: vnde non solum erat Moyses iudex eorum, sed dux, mater, & pater, & pędagogus, vt colligitur Num. 11. cap. cum dicitur, cur afflixisti seruum tuum, & quare non inuenio gratiam coram te? & cur imposuisti pondus vniuersi populi huius super me: nunquid ego concepi omnem hãc multitudinem? vel genui eam, vt dicas mihi porta eos in sinu tuo, sicut solet portare nutrix infantulum, & defer in terram pro qua iurasti patribus eorum? *Multiplicauit nos, sicut iurauit patribus uestris, & estis sicut stellæ plurimi.* Quia sicut nullus hominum stellarum multitudinem numerare potest, sed Deus solus, vt patet Ps. 146. qui numerat multitudinem stellarum, & omnibus eis nomina vocat: sic populus Israel videbatur innumerabilis, ut habetur Nume. 23. cap. quis numerare potest puluerem Iacob, & nosse numerum stirpis illius?

Quare aliqua stella a nobis non possunt uideri, nec numerari, & quando unius hemisphery stella omnes possint uideri. Quæst. VI.

VTRVMQVE tamẽ numerabile est, & stirps Iacob, quia numerauit eam Moyses, & stellæ quidem numerabiles sunt: sed nullus hominum eas numerare potest, ꝑpter multitudinem, & propter non apparentiam: aliquæ enim non sunt visu notabiles, quemadmodum illę, quę sũt in galaxia: & propter oculi indispositionem, quia cũ vnam partem aspiceret, alteram partem perderet: nesciens vbi reliquerat. Item quia orbis semper mouetur, & aliquæ occultantur, & aliæ oriuntur. Item quia horizon noster nusquam est totaliter planus, sed aliqua altitudo terræ occupat, ne videamus aliquas stellas. Item quia solum nobis hemisphęrium patet: stellas autem alterius hemisphęrij numerare non possumus, nisi terram in gyro circuiremus, quod impossibile est: Si autem aliquis stet in aliquo horizõte semper, non solum omnes stellas numerare non poterit, sed etiam nec videre poterit, nisi in triginta sex millibus annorum, in quibus secundum motum propriũ

A redibit pars tota horizontis, siue totum oppositũ hemisphærium super caput hora nocturna: patet hoc ex suppositione motus proprij stellarum secundum Ptolomeum. Nisi forte fieret totalis eclipsis solis, ita ꝙ apparerent omnia astra: & tunc si aliquis in medio noctis præcedentis vidisset hemisphęrium plenum stellis, si in meridie sequenti fieret eclipsis, videret totum oppositum hemisphęrium stellatum. Hoc quod supradictum est aliqui putauerunt, sed falsum est, qa in quocunque hemisphęrio simus, in vno anno omnes stellæ nobis oriuntur ortu eliaco, quia cum sol faciat stellas in hemisphęrio in quo est, inuisibiles ꝓpter sui splendorem: solum appareret hemisphęrium inferius oppositum, & aliud dimidium occultatur:
B sed illud in medio anno sol transit: ideo post dimidiũ annum videbimus omnes stellas oppositas: si enim aliquis iuxta medium Aprilis respiciat in principio noctis, videbit sex signa ab ariete vsque libram: si autem in medio Octobris respiciat, videbit sex signa a libra vsque arietem per aliam, & ista occupant totum cęlum, & patent ista, quia secũdum positionem Ptolomei quæ est satis nota, vbicunque simus semper sex signa apparent, & sex occultantur: in qualibet ergo nocte oportet, quòd sex signa appareant, cum quibus apparet dimidium cœlum siue hemisphęrium, quod idem est: si ergo simus in medio Aprilis intrat sol, tunc in taurum, & in illa die est in primo gradu, & oritur totus primus gradus, vel quasi in illa die: quando ergo sol occubuerit, ita quòd sit in puncto horizõ
C tis, erit supra horizontem primus gradus tauri quem illa die perambulauit sol, & post illum aries, & pisces, & aquarius, cuius primus gradus erit in angulo cœli: deinde descendendo versus punctum ascendentis in oriente erit capricornus, sagittarius, & scorpius, cuius primus gradus erit in puncto orientis, & vocabitur ascendens. Et sic simul videri possunt tunc ista sex signa, quæ faciunt hemisphęrium, & omnes stellæ in illa parte hemisphęrij: occultantur autem tunc alia sex signa, scilicet libra, & virgo, & leo, cuius primus gradus erit in angulo terræ, deinde cancer, & gemini, & totus taurus usque ad primum gradum, quem illa die sol perambulauit, & oriri incipit in principio noctis ortu eliaco: si autem in illa nocte aliquis consi
D derare voluerit ortum stellarum, & ascensionem, videbit quasi omnes stellas cœli: quia antequã sit dies, ascendet libra, quæ erat sub puncto orientis, quando sol occubuit illa die, & virgo, & leo, & cancer, & gemini, & aliqua pars tauri, reliqua autem videri nõ potest, quia licet sol ortus non fuerit, tamen lumine suo facit diem clarum quasi per horam, & dimidiam antequam oriatur, & tunc incipiunt occultari stellæ ex maiori lumine oriente, & sicut dicimus de illo, qui considerat in die, quo est Aprilis medius, ita dicimus de illo qui considerat in medio Octobris: nam tunc intrabit sol in scorpionem, & ambulabit illa die tota primum gradum scorpionis, qui eadẽ nocte incipiet oriri super horizontis punctum in occidentem ortu eliaco per recessum solis ab illo gradu, & tunc mane
E bunt in principio noctis sex signa super horizontem in toto hemisphęrio, scilicet libra, virgo, & leo, cuius principium est in angulo celi, deinde cancer, gemini, & taurus, & manebunt sub horizonte alia sex signa, q̃ in medio Aprilis in principio noctis erant super horizontem, & sic in duabus noctibus anni potest videre quilibet totum cęlum, scilicet quòd in vna videat medietatem stellarum, & in alia aliam medietatem.

Si autem obijcias de gibbositate terræ impedientε, ne videatur totum medium cœlum. Respondẽt ꝙ illa pars, quæ occultatur impedimento gibbositatis terræ, modica est: cum terra videatur esse respectu cęlestis

Vbicunque sumus semper sex signa celestia apparent & sex occultantur.

cęlestis magnitudinis instar puncti, vt dicit Boetius de consolatione lib. 2. pro. 7. & idem pro nihilo reputatur. Si tamen aliquis secundum veritatem velit videre hemisphęrium, expectet valde modicum spacium in quali bet illarum noctium, in quo orietur tantum de cœlo, quantum occultabatur propter terrę gibbositatem, & sic vere videbit omnes stellas eius hemisphęrij: numerare tamen secundum, quod litera vult hic, & Ps. 146. impossibile est cuilibet mortalium, dum adhuc viuit. Postea autem perfecte cognoscet numerum, sed etiā cuiuslibet earum specialem virtutem: dæmones etiā & angeli ista nūc cognoscunt, quia eorum cognitioni omnia naturalia subduntur. Concluditur ergo quod aliquis nullo modo omnes stellas numerare potest: ideo Aratus astrologus qui in Aegypto floruit iuxta tempora Ptolomei, quia dixit se omnium stellarum numerum comprehendisse, ab omnibus irrisus est, vt ait Lucas Tuden. & Eusebius in chronicis, & Aug. de ciui. Dei lib. 16. & 18. de hoc meminit Marcus Tullius Cicero in dialogo Academico ad Hortensi. qui incipit: magnum ingenium Lucij Luculli. *Addat ad hunc numerum multa millia.* i. ad numerum filiorum Israel qui sunt boni: signantur enim boni nomine stellarum, & mali nomine puluens, cuius causam assignauimus Nume. 23 cap. ideo precabatur Moyses ho nos filios Israel crescere: malos autnon. *Et benedicat nobis.* Benedictio semper importat augmentationem bonorum, siue spiritualium, siue temporalium. *Vestra negocia sustinere.* i. causas ciuiles, quæ sunt proprie pecu niana negocia. *Pondus.* i. ministrandi vobis necessaria, quia vnus petebat carnes, alius vinū, & sic aggrauabatur multum talibus curis, & de hoc ipse conquestus est, quia ipsi petebāt ab eo panem, & carnes, & pisces, & plorabāt coram eo, sicut paruuli coram nutricibus; vt habetur Nu. 11. & Exo. 16. *Ac iurgia.* i. rixas vestras, & dissensiones, vel. *Negocia.* s. spiritualia orando ad Deum, & querendo ab eo responsum *Pondus*. In temporalibus ordinandis sine lite. *Ac iurgia.* i. lites, vel sodales caus. *Date ex nobis.* Hoc dixit Moyses per consilia Ietro, vt patet Exod. 18. cap. viros sapientes, qui multa per doctrinam cognouerūt *Et gnaros.* Qui multa experti sunt, vel experimento cognouerunt: vel. *Sapientes.* In diuinis. *Gnaros.* In humanis. *Quorum conuersatio sit probata.* Ita quod sciatis eos non esse auaros, per pecuniam corruptibiles, vt dixerat Ietro Exod. 18. cap. *Ponam eos principes nobis.* Idest vt vos regant, & isti dirigebant populum consentiando in pace, & quilibet de suis subditis curabant, & iudicabant in causis paruis. Et ideo quando diximus Numeri 11. quòd isti non iudicabant, sed solum dirigebant, & conseruabant, verum est principaliter, quia hoc ad 70. seniores pertinebat, sed in paruis iudicabant, & illi. 70. erāt aliqui de tribunis in qualibet de tribub. de veritate huius diffusius dictum est Exod. 18. & ibi requiratur. *Bona res est quam uis facere.* In hoc omnis populus cōsensit ei, quia vidit manifeste, quod erat bonum, & propter hoc multum honorabant Ietro, qui tale consilium dederat, vt habetur Nu. 10. c. cum dixit ei Moyses: noli nos dimittere, tu. n. nosti in quibus locis per desertum castra ponere debeamus, & eris ductor noster: cumque nobiscum ieris, quicquid optimum fuerit ex omnibus, quod daturus est nobis dñs; dabimus tibi. *Nobiles.* Idest de maioribus natu.

Quid in & quo quis poterit uidere omnes stellas celi, sed non numerare.

Quare nobiles Moyses constituit principes potius quàm plebeios. Et nobilitas quid est & ad quid nobiles tenentur.

Quæstio. VII.

ET hoc propter multa, quia magis noti sunt mores nobilium quàm ignobilium, quia propter generis altitudinem famosiores sunt,

F Item quia nobilitas quandam necessitatem videtur imponere hominibus, vt strenuos mores sui generis insequantur, sic enim ait Boetius de conso. lib. 3. prosa. 5. videtur namque esse nobilitas quædam de meritis veniens laus parentum, & postea concludit, quod si quid in nobilitate bonum est id arbitramur esse solum, vt imposita nobilibus necessitudo uideatur, ne a maiorum virtute degenerent. Item quia facilius homines tolerant aliquem nobilem genere eis dominari quàm aliquem plebeium, & maiori reuerentia tenentur, quod requiritur in principatu: nihil enim princeps prodest quem subditi non verentur. Etiam quia cum homines paruæ conditionis magnæ multitudini dominantur: aliqui animosi eius dominatui se subijcere non ferentes dissensiones faciunt, & plerunque

G vrbium dissidia, & legum violatio causatur, nisi ille qui paruæ conditionis est, ita virtute excellat, vt omnibus de polita de eius bonitate cōplaceat, quod rarissimum valde est. *Constitui eos principes & tribunos.* Princeps nomen generale est continens in se omnes hic nominatos: ideo non ponitur hic proprie, sed pro idest quia non communicatur genus contra species suas. *Tribunos.* Habentes sub se mille. *Centuriones.* Qui prefunt centum viris. *Quinquagenarios.* Qui præsunt quinquaginta. *Decanos.* Qui præsunt decem. De modo subordinationis istorum principatuum diximus Nume. 11. cap. *Qui docerent uos singula.* Causas sententiabant, quia non poterant dari in lege regulæ circa omnia agibilia, quæ sub narratione vel sub arte ca-

H dunt vt habetur 2. Ethic. & 5. vir autem sapiens vidēs casum potentem secundum materiam subiectam dirigere, quia ita iudicasset legislator si omnes circunstantiæ ei potuissent offerri. Et ad hoc oportet esse in talibus prudentiam politicam, vt licet leges non condāt cum de casibus non scriptis in lege ita iudicent, ac si legem conderent. *Audite illos.* Idest vtranque partem: non enim debet iudex inaudita parte procedere, nisi in notorijs, vbi vocatio partis non requiritur ad faciendum processum iuris, quia talis processus fit ad inquirendam veritatem: in notorijs autem veritas euidens est, sed solum debet vocari ad audiendum sententiam. *Siue ciuis sit, siue peregrinus.* Iste leges dabantur posteris, in quibus non debebat intercedere ma-

I ior fauor pro ciue quàm pro peregrino, tunc autem nullus ciuis erat, quia ciuis a ciuitate dicitur: ciuitatē autem nullam tunc habebant, cum non ingressi fuissent in terram promissionis, ideo tunc nec Israelitę, nec alij alienigenæ, cum eis ascendentes ciues erant: vocatur peregrinus, qui peregre transit per aliquam regionem, vel qui de alio loco est, & in iudicio comparet extra locum suum. vel ille, qui de alia terra ad aliquem locum, vt ibidem moraretur, aduenit: qui proprie aduena dicitur, & de istis loquitur hic in litera, quia multi de istis inter Hebræos futuri erant, cum conuerterentur ad iudaicum ritum, & Deus specialiter dicebat iustitiam esse tenendam in peregrinos, quia sciebat Hebręos crudos atque immisericordes,

K & conuersos de Gentilitate tanquam seruos oppressuros, & abominaturos eos, quod occasionem prestaret, vt nulli de Gentilitate ad iudaicum ritum conuerterentur.

Plures sūt casus quā leges.

Quis sit peregrin'.

Idem enim quidam & plurimi modernorum nostrorum patiuntur ad conuersos de iudaismo, detestātes, vilipendentes, atque contristantes eos, sed fieri nō debet, vt patet extra de rescript. vbi dicitur de quodā quem episcopus in canonicum recipere nolebat, qa conuersus erat, & Papa rescribit dicens, pro eo vero, quód Iudeus extiterit eum dedignari non debes. Vel potest accipi ciuis non pro illo qui participat lege & dignitate in aliqua ciuitate, ut patet 3. Poli. cap. 1. sed pro

pro illo qui de Israel descendens erat, & patet hoc, qa in deserto vbi dicta sunt primo, nullus erat ciuis accipiendo primo modo, sed pro naturali de Iacob. *Nulla erit distantia personarum.* Idest non facietis differẽtiam in iudicando, vtrum sententiam proferatis contra diuitem vel pauperem, dumtamen secundum legem detis sententiam, neque in iudicio magis diues, quàm pauper honorandus est, ideo infra dicitur, ꝙ si duo viri diues, & pauper iudicio cõtenderint, vterq; ante iudicem stabit, nec faciet potentem vel diuitem apud se sedere, & pauperem stare, quia ista in animo pauperis magis suspicionem causarẽt contra se, crederet enim aduersarium acceptum esse iudici, ideo ius suum proponere formidaret, dato quòd iudex nõ intenderet per hoc fauori personarum adherere, sed nõ solum a malo, sed etiam ab omni specie mali abstinẽdum est, extra de vita & hon. cle. cap. cum ab omni. *Ita paruum audictis, ut magnum.*

In iudicio non magis diues quã pauper est honorandus.

Quare iura minus puniunt nobiles quàm ignobiles. Deus autem in inferno econuerso. Et quid agendum in multitudinis delicto. Quæst. VIII.

QVIA aliquando nobiles & ignobiles non habent eandem legem, sed plura concesserunt iura nobilibus quàm ignobilibus, & alio modo pro eodẽ delicto puniuntur isti quàm illi: in inferno autem non obseruabuntur ista priuilegia, sed potentes potenter tormenta patientur Sapien. 6. cap. & ibidem dicitur: iudicium durissimum fiet his qui præsunt: ratio diuersitatis est, quia Deus qui ad voluntatem suam potest cuncta regere, cum sit ei idem velle quod posse, & facere, cõsiderat merita vel demerita cuiuslibet in se, & secundũ illa punitur vel gaudet, ideo dicitur scrutator cordiũ, quasi ex his, quę in homine sunt, quemlibet iudicans, & non curando de alio: hoc verum est post mortem, sed in vita aliquando punit aliquos, qui nihil peccauerunt ad aliorum castigationem, vt in furto Achar ipse cum filijs & filiabus & omnibus combustus est, vt patet Iosue. 7. cap. filij tamen & tota domus nihil peccauerant, quia huius furti conscij non erant, nec fauorem dederant: in hoc tamen secretum Dei iudicium latet, quia licet illi pro illo crimine nihil mali mereantur, cum malum nõ egerint, tamen ex aliquo alio crimine meruerunt, vel licet non mereantur in se, propter patres iniquos puniuntur, vt patet infra 7. cap. & Exod. 34. & num. 14. c. & ibidem clare posuimus qualiter ista poena inflicta filijs pro patribus interdum ꝓficit ad eorum magnum meritum, aut aliquorum criminum deletionem. In politia humana quę imperfecta est, & difficilis conseruari, quia subditi non subijciuntur totaliter rectoribus, non consideratur semꝑ meritum, vel demeritum alicuius, vt sic æqualiter puniatur, sed consideratur pax & bonus status politię. Quando ergo in puniendo aliqua vitia scandalũ oritur, punitio dimittitur, ideo quia scandalum esset nobiles in pęnis ignobilibus comparari, iura sanxerunt eos minus puniri, licèt forte in eodem actu plus peccauerint. Item si magna pars ciuitatis peccauerit, non punitur propter scandalum discessiorusa politia: vnde delicto multitudinis parcitur non solum in pure ciuilibus, sed etiam in spiritualibus, vt extra de clerico excommunicato vel deposito ministrante. c. latores, vbi dicitur quòd si illi clerici, qui post excommunicationem & interdictum officia diuina celebrauerunt, si sint 40. solum aut pauciores in hoc peccantes deponantur perpetuo ab omni sacerdotali officio, si autem fuerit magna multitudo, aliqui pauci qui magis peccauerunt, ab officio perpetuo deponãtur: om-

A nes alij minus peccantes ab officio tẽporaliter suspenduntur: hoc autem verum est, quando in punitione multitudinis timetur magnum periculum, aut scandalum, vel fractio legum, repugnante multitudine correctioni: si tamen ipsa multitudo libenter correctionem recipiat, punienda est, vt habetur 31. quæstio. 4. cap. non potest in fine & de pęnitentijs distin. 7. cap. fin. Et sic quando Moyses vidit populum coluisse vitulum conflatilem, accinctus ense cum alijs Leuitis transiuit per medium castrorum a porta vsque ad portam, & occidit uiginti tria millia virorum, quæ erat satis magna multitudo, vt patet Exod. 32. cap. hoc autẽ fecit propter duo. Primo quia a Deo inspiratus fuit, ꝙ posset punire illam multitudinem, & quòd reliquus B populus non insurgeret contra eum. Secundo quia delictum valde magnum erat, quia nihil Deus magis abominabatur quàm cultum idolorum, tanquam aliquid quod directe est contra ipsum: reliqua autem peccata licet eum offendant, non tamen ita directe, quia ad proximum sunt, sic etiam mandatur infra 13. ca. quòd si in aliqua ciuitate habitatores peruersi fuissent, vt saltem semel colerẽt idola, totus Israel pugnare debebat contra ciuitatem, & occidere viros, fęminas, senes, & paruulos usque ad pecora, & omnem supellectilem cum tota ciuitate comburere, & muros atque ædificia super habitatores mortuos deijcere subuertendo usque ad solum, vt esset tumulus sempiternus, & postea ædificari ibi nihil debebat, quia erat anathema.

C Item tempore Iosue cum Rubenitæ, & Gaaditæ, & dimidia tribus Manasse reuerterentur in possessiones suas, & construxissent altare apud tumulos Iordanis, reliqua multitudo Israel conuenit in Silo, & ibi consilium initum fuit, vt pugnarent contra duas tribus & dimidiam, quæ erant quasi quarta pars Israel, & occiderent omnes, sed postea mansuete responderunt, ut patet Iosue. 22. cap. Deus autem de scandalo non curat, quia apud eum scandalum esse non potest: est enim scandalum propter defectum potẽtię rectoris, ꝙ si aliqua ciuitas, immo si omnia regna contra Deum peccarent, omnia damnarentur simul ad gehennam, sic habetur Luc. 13. cap. nisi pęnitentiam egeritis omnes simul peribitis, idem patet in destru-D ctione Sodomorum, quia cum ibi. 4. ciuitates principaliter peccauissent, omnes quatuor igne & sulphure destructę sunt, vt patet Gen. 49. cap. habitatores tamẽ illarum ciuitatum magnam multitudinem faciebãt, idem patet de occisione omnium primogenitorum in Aegypto, quæ fuit plaga incomparabilis, cum non esset aliqua domus in tota Aegypto, in qua non esset mortuus aliquis, vt patet Exod. 12. cap. & multæ domus erãt, in quibus multi mortui erant, vt ibidem declaratum est. idem patet de submersione Aegyptiorum in mari, qui erant quinquaginta millia equitum, & ducenta millia peditum armatorum, vt dicit Iosephus: idem patet in morte exercitus Senacherib, vbi erant centum octuaginta quinque millia, vt patet 4. Regum 19. cap. apud Dei correctionem scandalum E nullum est, quia correctioni eius nullus resistere põt, sicut disciplinæ politicæ.

Aliquando etiam de iure humano aliqui non peccantes puniuntur propter pacem politiæ: Deus autẽ propter nullam pacis occasionem puniret innocentem in inferno, ideo dixit Abraham Deo volenti destruere Sodomam Genes. 18. cap. nonne perdes iustũ cum impio? non est tuum hoc, qui iudicas omnem terram, q. d. ad reges temporales hoc pertinet hostes suos iustos siue iniustos delere, vt sint in quiete: ad te autem non. *Nec accipietis cuiusquam personam.* Accipere personam opponitur iustitiæ distributiuæ, quæ est in distri-

distribuendo diuersis ęqualiter secũdum proportionalitatem dignitatum, qui ergo in distribuendo honorem, pęnam, vel absolutionem, quæ ad iudices pertinent, non considerat dignitatem, idest merita personarum, sed solas personas iniustus est: vnde aliqñ cõsiderantur personæ propter causas, aliquãdo solę personæ: quando enim respicimus personam cum causa non est acceptio personarum, sed iusta distributio, vt si duo pauperes petant, & aliquis det magis indigẽti & non alteri, non est accipere personam: sic si duo petant beneficium, & episcopus honestiori & sapientiori eorum concedat, non accipit personam, sed causam, qui enim personam & non causam respicit, acceptor personarum dicitur, & iniustus, vt si duo iudicio contendant, & iudex pro vno sententiet, non quia iustam causam fouet, sed quia Petrus vel Martinus est, personam solum accepit: igitur ille causam considerat, qui curat de iusto & bono, siue iste, siue ille sit: ille personam accipit, qui de isto curat, siue iustus, siue iniustus sit, & si recte attendatur nullus accipit solã personam, sed semper accipit cõditionem personæ, quia si aliquis iudex iniuste sententiat pro aliquo, non sententiat sic, quia ille est iste homo, sed quia diues est, vel potens, vel consanguineus, vel amicus, & sic de alijs: ideo in omni acceptione personarũ oportet conditionem interuenire personæ: impossibile est enim aliter fieri.

Nota qñ iudex proprie est acceptor personarum.

Quando aliquis est acceptator personarum, & quando non. Et quot modis fit acceptio personarum. Et an fiat in bonis proprijs. Quæst. IX.

AD sciendum ergo quando persona accipitur, est notandum, quod conditionum personarum aliquæ sunt pertinentes ad meritũ rei quæ datur: aliquæ sunt impertinentes. Quando autem aliquis aliquid cõcedit, vel distribuit propter conditionem personæ impertinẽtem ad meritum, personam accipit: si autem conditionem personę ad meritum pertinentem respiciat, personam non accipit, vt si aliquis episcopus det alicui beneficium, quia potens, diues, vel consanguineus, siue dilectus, licet conditiones personę sint, quia tñ non pertinent ad meritum rei collatę acceptor personæ est: si autem conferat, quia bonæ conuersationis, & scientiæ conuenientis est, quia ista ad suscipiendum habilitãt, causarunt & nõ personarum acceptor est. Si autem obijciatur, quod in moralibus oportet personam cõsiderare, quia est vna de circunstantijs. s. cui. Respondetur, quod persona non est circunstantia actus accipiendo simpliciter, sed referendo personam ad conditionẽ personæ meritoriam, vel demeritoriam; pertinentẽ vel impertinentem. Sciendum autem, quod acceptio personarum fit solum duobus modis, vel si reperiantur alij modi, reducuntur ad istos. Primus est, quãdo potestas distribuentis pęnam, vel absolutionem, damnum, aut lucrum, vel honorem, aut infamiam, est ligata per aliquam legem taxantem quantum quali dari debeat. Secundus modus est, quando distributio superabundans in vno pręiudicat alteri de primo, vt si lex determinat talem honorem, aut dignitatem, vel beneficiũ debere dari homini habenti talem conditionem, aut talem, & princeps dispensans bona reipublicæ distribuat honorem illum, aut dignitatẽ alicui, in quo non reperitur conditio determinata a lege, dato quod etiam ille cui datur honor aliàs bonus sit, ille qui distribuit ei honorem personarum acceptor est. i. quod propter solã personam sine causa determinata in lege ei honorẽ distribuit. Secundus modus est, qñ distributio superabundans in vno præiudicat alteri, vt si iudex qui est

Duobus modis fit solum acceptio personarum.

F persona publica distribuens litigantibus damna, & lucra, honores, & pęnas, vni parti de litigãtibus plus de honore, aut lucro distribuat, quàm mereatur, personã accipit, & alteram partem grauat, cuius iuri illud subtrahit quod alteri supererogat. In bonis autẽ proprijs non potest fieri acceptio personarũ, quia nullus istorum modorum intercidit: non primus, quia in bonis proprijs nõ obligatur aliquis ad certum modum, vel quantitatem distributionis per aliquam legem taxantem: ideo potest distribuere quantum voluerit, & cui voluerit: etiam quia non determinatur persona cui dare debeat, sed potest dare indifferenter cui voluerit. Secundus modus ẽt non interuenit: quia nullam iniuriam quis facit alteri dando cuicunque quod voluerit, siue magis, siue minus.

G Ex quibus infertur, quod si aliquis det de rebus suis alicui viro, qui non est bonus, non est acceptor personarum, vel si det alicui qui nõ est pauper, & non det ei qui est pauper: vel si det minus pauperi, & non magis pauperi, quia lex non obligauit eum ad dandum alicui istorũ: ẽt dando vni nullo modo grauat alterũ, quia nihil ei debet, aut de suo tollit, nisi forte vnus de pauperibus esset in extrema necessitate, quia tunc obligabatur illi dare. Ex hoc ẽt patet, quod ille pater familias, qui conduxit operarios in vineam suam, vt patet Matth. 20. ca. & dedit extremis operarijs tantum, sicut primis, non fuit personarum acceptor, quia nihil tollebat primis de iure suo, cum pepigisset dare eis denarium pro labore diurno; & postea dedit in nocte, & tm̃ merebãtur: postremis

H aũt dedit plusq̃ merebantur. s. vnum denarium cũ sola vna hora laborassent: superabundans tñ distributio in posterioribus non grauabat priores, ac si nihil posterioribus datum esset: ideo respondit pater familias tanquam malum non egisset, amice tolle quod tuum est, & vade in pace: nonne licet mihi facere qđ volo? q. d. licet cum liberam ptãtem habeã in rebus meis. Et subiunxit, si oculus tuus nequam est: ego aũt bonus sum. s. videtur tibi, quod ago tibi iniuriam dando isti tm̃ sicut tibi, sed non ago: quia bonus sum. Si tñ iste pater familias disponeret bona reipublicæ, & de eis distribuisset mercedem operarijs; non liceret ei tm̃ dare posterioribus sicut prioribus: quia licet non grauaret priores, tm̃ dando posterioribus sicut eis, tñ graua-

I bat rempublicam cui subtrahebat id, quod illis operarijs supererogabat, & sic faciebat iniustum, sibi autẽ iniustũ facere non põt, quia qui iniustum patitur semper est nolens, ut patet 5. Ethic. *Quia Dei iudicium est.* Quia qui iudicat locum Dei obtinet dirimendo litigia: debet ergo Deum in iudicijs imitari quantũ sinit politiæ humanę conditio. *Quod si difficile aliquid vobis visum fuerit.* Quia quid iuris esset nescirent. *Referte ad me.* Quia ego determinabo, vel si ignorauero consulã Deum, vt patet Num. 36. c. de qõne filiorum Manasse. Et hoc intelligitur de causis ciuilibus, quia causæ spirituales, vel qõnes legis ad solum Moysen referebantur, vt hr̃ Exo. 18. c. & sic Moyses in utroque foro præerat. Dicit Ra. Sal. quod ideo Moyses aliqñ ignorauit rñsionem aliquarum qõnum, quia gloriatus fuerat se

K rñdere in magnis qõnibus, sicut Samuel non cognouit quem dñs elegisset de filijs Isai vt habetur 1. Reg. 16. c. quia dixerat se esse videntem, vt 1. Reg. 9. ca. Sed non est verisimile quod tanti viri gloriarentur in talibus nominibus, quia hoc mortale esset. Sed etiam aliqñ Deus deprimit aliquem, vel et magna non reuelat: quia non dedit laudem Deo forte ex inaduertentia, vel vt conuertatur ad considerationem proprię fragilitatis, ne extollatur, vt habetur de Paulo. 2. Corin. 12. cap. Et de Ezechiele, quem postquam Deus magnis reuelationibus exaltauerat: vocabat filium hominis, vt se infimum esse conspiciens in his non superbiret,

In bonis proprijs nõ potest fieri acceptio personarum.

Quare Moyses & alij uiri sãcti ignorabant respõsiones aliquarũ qõnum.

ret, vt ait Gregorius super Ezechielem. *Praecepique eis omnia quae facere deberetis*. Quae potuerunt tunc Moysi occurrere, vel Deus dignatus est ei reuelare. Alia autẽ magis particularia in regentis prudentia relinquunt.

(Profectique) narratis diuinis beneficijs in dispositione populi hic agitur de murmuratione propter exploratores. *Profectique de Oreb*. Idest de monte Synai: vocatur multis nominibus. Et sic forte aliae mansiones: ideo difficultas intelligendi oritur, quia aliqui his, alioqui alijs nominibus vtitur. *Transiuimus per eremum terribilem*. Idest per desertum Pharan: & vocatur terribilis, quia ibi serpentes erant adurentes flatu, scorpiones, & similia, & nullae aquę, vt habetur infra 8. vocatur ista solitudo maxima: quia maiori tempore ambulauerunt Iudaei per istam quàm per alias solitudines. nã B in ista morati sunt ab anno. 2. vsque ad principium anni 40. in alijs autem modico tempore manserunt.

Missiones deserti quot & ubi. Item quia plures mãsiones fecerunt in deserto Pharã q̃ in alijs: nam filij Israel steterunt in deserto Ethã siue in deserto Sur qđ idẽ est: steterũt ẽt in deserto Syn, & postea in deserto Pharã. in deserto Sur, siue Ethã ambulauerunt filij Israel tribus diebus postquam ingressi sunt illud, vt patet Exo. 15. ca. & Num. 33. deinde fecerunt tres mansiones in eodem deserto. s. in Mara & in Helim, & super mare rubrum, vt patet Exod. 15. & Num. 33. cap. in deserto Syn ẽt fecerunt mansionem filij Israel, vt patet Exo. 16. ca. & est istud desertum inter Helim & desertum Synai: hic autem fuit vna sola mansio, vt patet Num. 33. quia cum dictum fuisset, ꝙ Israel venit de Helim in desertum Syn, subiungitur Imediate, inde profecti venerũt in Aluo, vel Dephca, quae primo est, & sic videtur, ꝙ quando venerunt in Dephca, quae est mansio sequens, iam recesserant de solitudine Syn: dato autem quòd mansiones, quae sũt inter desertum Syn, & mõtem Synai computantur intra desertum Syn: solum erunt quatuor. s. mansio in deserto Syn, & in Dephca, & in Aluo, & in Raphidin: in deserto Pharan ambulauerunt, ex quo recesserunt de Aseroth vsque quo venerunt in Cadesbarne, quia ibi inceperunt applicare se extremis finibus Edon, vt patet Num. 20. cap. sunt autem inter Aseroth, quae est apud Pharan, vt patet Num. 13. vsque ad cades, siue montem Hor mansiones. 19. vel 20. vt patet Nu. 33. cap. ergo ista solitudo fuit maxima. *Per viam montis* D *Amorrhaei*. Idest per viã qua venitur ad montẽ Amorrhęorum. s. in quo morabantur Og, & Seon duo reges Amorrhęorum: ad illam terram primo venerũt, & vocatur illa terra mons, quia montuosa & alta est. *Sicut praeceperat Dominus Deus noster nobis*. Vt patet sup. in litera sufficit, ꝙ in monte hoc stetistis: reuertimini ad mõtem Amorrhęi. *Cumque venissemus in Cadesbarne*. De qua missi sunt exploratores in secundo anno exitus de Aegypto *Dixi vobis venistis ad montem Amorrhaei*. Quia iam erant iuxta terram promissionis, quia Cadesbarne est in confinibus terrae illius, vt patet Num. 34. cap. qui autem alicui loco vicinus est, iam ad eum venisse dicitur. Ista verba. s. venistis ad mõtem Amorrhęi dixit Moyses filijs Israel. in 2. anno modico tempore postquam recesserunt de monte Synai, quia velociter ambulauerunt illas mansiones peruenientes in Cadesbarne, & in ipso loco cum coniuncta terra Amorrhęorum & terra promissionis sit; videbantur esse in ea, & tunc transituri erant in eam secundum mandatum domini. s. reuertimini in mõtem Amorrhęorum, nec aliquid aliud restabat, & sic volebat Moyses, vt nulla mora facta transirent in eam in ipso. 2. anno, sed ipsi increduli noluerunt, nisi praemitterent exploratores, & illi peruerterunt eos. Quod autem in illo anno Hebręi peruenerint vsque ad confinia montis Amorrhęorum, patet quia venerunt in Cades, ut

A habetur Nume. 13. cap. nam exploratores redeuntes. 40. diebus postquam missi fuerant, iuerunt Israel in Cades, vt patet eod. cap. & ista Cades est in finibus terrae Edon, & Amorrhęorum, vt patet Num. 20. & 21. cap. quia Cades est circa Arnon, & Arnon est in finibus terrę Amorrhęorum, vt patet Num. 21. ca. & ista est Cadesbarne, in qua manserunt multo tempore, vt patet infra in litera, deinde ambulauerunt vagi per desertum vsque ad principium anni 40. retrocedẽtes de Cadesbarne versus terram illam, de qua venerant: deinde completa morte omnium, qui peccauerant, vt patet infra 20. cap. venerunt in Cades deserti Syn, siue in Cadesbarne, vt intrarent terram Amorrhęorum, vt patet Num. 20. cap. & tunc miserunt legatos ad regem Edon, deinde ad regem Seon, vt permitterẽt eos intrare per terram suam, & non permiserunt.

Nonnullorum error, quòd ista verba sint Moysi dicta in principio anni 40. siue in fine 39. *Quaest. X.*

ET ex hoc falluntur aliqui putantes, quòd ista verba Moysi dicta sunt in principio anni 40. siue in fine 39. quãdo venerunt in Cades mẽse septimo anni 39. quia tunc dicitur Nume. 20. quòd venit omnis multitudo filiorum Israel in Cades deserti Syn, & mortua est Maria: sed hoc non potest stare, quia ista verba dixit Moyses Israelitis anteq̃ mitterent exploratores, quod patet ex eo quod sequitur in textu cum dicitur, & accessistis ad me atque dixistis, mittamus viros qui considerent terram, sed missio legatorum fuit in 2. anno, vt patet ex his, quę dicũtur Num. 13. & 14. cap. nam post missionem legatorũ manserunt in deserto, donec omnes qui peccauerant consumpti sunt morte, & hoc fuit spacium. 38. annorum, ut patet sequenti cap. quibus ambulauerunt de Cadesbarne vsque ad torrentem Zareth. *Vide terram*. Quia ex illo loco poterat videri aliqua pars terrę promissionis licet indistincte. *Ascende & posside eam*. Idest sine difficultate eam habere poteris: voluerat enim Moyses, quòd immediate nullo impedimento posito ascenderent, ipsi autem modicum confidentes in diuina protectione recurrentes ad humanum auxilium miserunt exploratores, quia ergo infideles fuerunt Deo, permisit eos Deus ab exploratoribus falli, & sic non ingressi sunt terram illam. Sed statim arguet aliquis, quòd quilibet in negocijs suis agere debet quantum via humana fieri potest, post recurret ad Deum, aliter tentaret Deum.

Respondetur quòd aliter agere debemus in his, quae mandato Dei agimus, aliter in his, quae uoluntate nostra, quando enim aliqua nobis bona videntur, quae Deus nobis specialiter non mandauit, oportet quantum via humana possimus dirigere. Cum autẽ non possumus sic, ad Deum recurrendum est, & sic non tentabimus. Si autem aliquid Deus nobis specialiter mandet, in quo modum agendi declaret, si forte modus ille nobis non securus esse videtur, & viam humanam tutiorem inquirimus, increduli Deo sumus. E si enim quòd mandat per magna pericula agere, magnis periculis, & supra hominem agẽdo nos exponamus, Deum non tentamus, sed fideliter obedimus: tentatio est velle accipere experientiam de incognito: hic autem manifesta est nobis voluntas Dei: isto modo peccauerunt Iudaei, quia Deus mandauerat eis quòd intrarent ad possidẽdum terram promissionis, & declarauerat eis modum dicens: nolite timere, quia protector vester ego sum: ipsi autem non credentes verbis Dei securitatem humanam quaesierunt: vnde multum errauerunt. *Ne quicquam paueas*. Idest non affligaris in corde tuo, vt patet in litera Hebraica. Quid sit tentatio.

Et accessistis ad me omnes. Importune petendo mitti exploratores: ideo omnibus repugnare non poterat. Et patet hoc, quia si Moyses consenserat immediate, sicut cæteri peccauerat diffidendo verbis Dei, & magis peccasset quàm cæteri, cum ipse esset propheta Domini, & ipse dixisset eis, quòd immediate intrate poterãt in terram Amorrheorum: sed ipse repugnauit, & non consentientibus Hebræis verbo eius, sed importune petentibus mitti exploratores, ipse ad vltimum inuitus consensit toti populo, quia prohibere non poterat. *Mittamus viros qui considerent terram*. Scilicet vtrum sterilis an fertilis: montuosa an plana: murata an sine muris, & quales habeat habitatores, vt patet Num. 13. cap. *Et renunciet per quod iter ascendere debeamus*. Scilicet vt sciant quæ pars facilior est ad intrandum, & magis vacans ab hostibus: valde in hoc increduli erant Deo, quia habentes angelum in columna, qui eos dirigebat, vt habetur Exo. 14. cap. magis ad debile humanum adiutorium confugerunt. *Et ad quas pergere ciuitates*. Scilicet quæ sunt faciliores capi, vt ad eas primo eamus. *Cumque sermo mihi placuisset*. Idest cum consensissem in dicto vestro, quia tota multitudo dicebat, sed non placebat ei, & si ipsi non instigassent multum, Moyses non misisset exploratores, & patet: quia primo ipsi petierunt exploratores, & Moyses dubitabat imò repugnabat mittere, sed Deus sibi mandauit, vt consentiret populo, vt habetur Nume. 13. cap. *Duodecim viros singulos de tribubus suis*. Vt nõ videretur aliqua tribus esse peioris conditionis quàm aliæ. *Peruenerunt vsque ad vallem Botri*. Iste videtur fuisse vltimus locus, in quo steterunt exploratores: quia inde duxerunt palmitem pendentem cum vua sua inter duos viros, vt patet Num. 13. cap. & ista Vallis Botri est ad meridiem, & patet: quia ipsi intrauerunt per partem meridianam, vt patet Num. 13. cap. & cum totam terram intrassent, necesse erat redire per terram meridianam, per quam intrauerant: etiam quia non poterant ducere illum palmitem, nisi de loco vltimo terræ Chanaan, vt non viderent Chananæi eos portantes, quia non permitterent, & cum ipsi essent ad partem meridianam terræ illius, necesse erat locum illum esse meridianum. *Vt ostenderent vbertatem*. Et sic dixerũt exploratores terram quidem quam lustrauimus, melle & lacte fluit, vt ex his fructibus cognosci potest. *Bona est terra quam Deus daturus est nobis*. Si ergo exploratores terram laudauerũt, quomodo populus illuc ire noluit?

Vltimus locus, in quo steterunt exploratores.

Respondetur, quòd non laudauerunt totaliter terram exploratores, sed solum quantum ad fructuum vbertatem, vituperauerunt autem quantum ad aeris dispositionem: dixerunt enim, terra illa deuorat habitatores suos, scilicet peste consumendo, vt habetur Num. 13. cap. dixerunt etiam, quòd tantum erat murata, & tam fortes habitatores habebat, quòd eis impossibile erat eam acquirere: sed Iosue, & Caleph in hoc contradixerunt, vt patet Num. 14. dicentes quòd cum Dei adiutorio gentes illas, vt panem deuorarẽt. *Sed increduli verbis Domini*. Qui promiserat emittere angelum suum, & dispergere omnes illas gentes, vt patet Exod. 23. & 34. cap. *Sed murmurati estis*. Ad incredulitatem secuta est desperatio, ad desperationem nimia tristitia: vnde tota nocte qua venerant exploratores, fleuerunt: vt habetur Num. 14. cap. & murmurauerunt. *Odit nos Deus*. Hoc enim omnium pessimum erat: ingratos fuisse Deo valde malum erat: non obedire Deo mandãti malum quoque: Dei autem manifesta beneficia in malum interpretari omnium pessimum est, nec aliquod maius esse potest, quia repugnat de directo bonitati diuinæ: vnde maledicti sunt a Domino dicentes, bonum malum, & lucem tenebras, vt Esa. 5. cap. Etiam quia falsum erat manifeste: nam Deus nullam gentem odio habet, vt patet Sap. 11. c. cum dicitur, sed misereris omnium, quia potens es, & peccata hominum dissimulas propter pœnitentiam: diligis. n. omnia quæ sunt, & nihil odisti eorum, quæ fecisti: nec enim odiens aliquid cõstituisti, aut fecisti. *Idcirco eduxit nos de terra Aegypti, vt traderet nos in manu Amorrhæi*. Mendacem & impotentem Deum faciebant: mendacem quidem, quia Deus vocauit eum populum peculiarem, & electum ex cunctis populis terræ, vt infra 4. & 7. c. impotentem quidem, quia putabant, quod ad destruendum eos in deserto eduxisset eos, quasi non posset eos in Aegypto delere: nunquid. n. non viderant quanta mala Aegyptijs intulerat in

G percussione primogenitorum? & in mari rubro? nunquid angelus qui exterminabat primogenita Aegyptiorum non poterat occidere omnes Hebræos? poterat quidem: immo omnes occidisset, nisi Deus videns sanguinem in postibus domorum vetaret eũ intrare ad percutiendum: nunquid etiam Aegyptij non poterant destruxisse Hebræos ante mare rubrum, cũ inquirerent eos a tergo? potuissent quidem etiã Deo nihil agente: immo omnes accepissent & interemissent, nisi angelus qui præcedebat in columna, conuertisset se ad posteriorem partem exercitus illuminans Hebræos, & obscurans Aegyptios, ita vt ad se inuicẽ toto noctis tẽpore accedere nõ valerent castra Aegyptiorum, & Hebræorum, vt patet Exo. 14. c. mẽtiebantur ergo valde ingratissimi isti Hebræi contra dominum, in quo grauissime delinquebant. *Nuncij terruerunt cor nostrum*. s. decẽ, quia Caleph & Iosue magis cõfortabant, vt habetur Num. 14. cap. *Ad cælum vsq; murata*. Hyperbole est. *Filios Enachim*. i. gigantes: Enachim appellatiuum nomen est, & signat gigãtem: Enachim plurale Hebraicum est. *Vidimus ibi*. s. in Ebron ciuitate, quæ dicitur Tariatharbe: ibi enim habitauerunt gigantes, vt habetur Num. 13. & Iosue. 15. ca. pro vobis ipse pugnabit mittẽdo angelum suum, qui disperdat gentes illas, vt promisit Exo. 23. cap. sicut fecit in Aegypto, s. inferendo omnes plagas, quia Pharao affligebat populum, & post in mari rubro Aegyptios fluctibus inuoluendo. *Videntibus cunctis*. Videbant enim Aegyptij, & confitebantur, quia Deus pugnabat pro

I eis, vt patet Exo. 14. fugiamus Israelem, quia dñs pugnat pro eis. *Et in solitudine ipsi vidistis*. Hoc fuit quãdo pugnauerunt contra Amalechitas Exo. 17. c. & orante Moyse cadebant aduersarij. *Ipsi vidistis*. s. hoc non viderunt Aegyptij, sed vos vidistis: ideo si beneficia ista negare velitis, Aegyptij testabuntur contra vos, quia viderunt, & vos ipsi negare non poteritis. *Sicut solet homo gestare paruulum filium suum*. Sicut. n. homo portans filium ei omnia, quæ vult tribuit, ne ploret: ita vobis cibum, potum, & vniuersa sufficienter largitus est. *In omni uia per quam ambulastis*.

Licet peccaret populus, & Deus ei irasceretur, tamen Manna nunquam abstulit. Quæstio. XI.

K Licet enim peccaret populus, & Deus ei irasceretur, tamen manna nunquam abstulit, quia misericors est, pluit super bonum & malum, & facit solem suum oriri super iustos & peccatores. Matth. 5. & nubem suam non abstulit Exod. 13. cap. *Et metatus est locum*. Idest assignauit locũ in quo tentoria figere deberetis, vbi nubes requiescebat, castra metabantur, vt patet Num. 9. cap. per mandatum Domini figebant tentoria, & per verbum eius proficiscebantur. *Ostendens uobis iter per ignem*. Sicut in die columna nobis ostendebat viam, & obumbrabat a sole: sic columna ignis in nocte splendebat, vt non

vt non indigerent lucernis, & si per noctem proficisci deberent, mouebatur columna ignis, sed non legimus aliquando eos nocte ambulasse, nisi quando intrauerunt mare rubrum, quasi in media nocte ambulauerunt per illud Exo. 14. cap. *Cumque audisset.* Hic ponitur murmurantium dura sententia. *Non videbit quispiam.* Idest non intrabit in terram promissionis, sed viderunt eam de Cadesbarne, vt supra diximus. *De hominibus generationis huius pessimæ.* Homines pessimæ generationis vocantur homines mali, nec vocantur homines generationis pessimæ filij malorũ si boni sint, & mali etiam si a bonis generentur: tamen generatio pessima vocantur, & accipitur generatio pro genito. *Ipse enim videbit eam.* Scilicet Caleb. & ipsi dabo terrã quam calcauit, scilicet Ebron, ad Ebron enim Caleb. solus accessit, & orauit super sepulchra patriarcharũ. s. Adam, Abraham, Isaac, & Iacob cum vxoribus suis, vt patet Iosue. 14. cap. & fit hic magis mentio de Caleb. & Num. 14 quia Iosue fuit dux populi post mortem Moysi. & introduxit eos in terram promissam: ideo de eo dubitari non poterat, quin intrasset: poterat tamen dubitari de Caleb, quia non erat vir ita famosus. *Nec miranda indignatio in populo.* Idest non erat mirum quòd Deus irasceretur contra populum, quia contra eum peccauerat, sed etiam propter eos contra me iratus est, qui in hoc non peccaueram, ꝙ signat magnum fuisse peccatum subditorum, quia in subditos non solum punitum est, sed etiam in prælatum transijt. Non est intelligendum, ꝙ propter illud peccatũ Deus Moysi iratus est, nec litera hoc dicit, sed ꝙ propter subditos ei iratus sit: fuit enim istud peccatum occasio iræ Dei contra Moysen: hoc modo Deus iratus est Moysi, quia non benedixit eum ad aquas contradictionis, vt patet Num. 20. & 27. & 32. occasio nõ benedicendi Deum fuit rebellio subditorum. debuerat enim Moyses benedicere Deum loquendo ad Petram, vt patet prędictis. c. sed tantum mouebatur zelo contra contumaces, vt magis eos redarguere, quàm Deum benedicere curauerit: iuste ergo conqueritur Moyses de populo Hebręorum, cum peccatum eorũ fuerit occasio peccandi ei. *Ipse intrabit pro te.* Idest exercebit ea, quę tu exercere deberes eos dirigẽdo: ideo antequam moreretur Moyses Deus dixit ei de Iosue, cum dicitur: Dominus dixit mihi non transibis Iordanem istum: Dominus igitur Deus tuus transibit ante te, & ipse delebit omnes has gentes in conspectu tuo, & possidebis eas. & Iosue iste transibit ante te, & infra subditur: vocauit igitur Moyses Iosue, & dixit ei coram omni Israel, confortare, & esto robustus; tu enim introduces populum istum in terram, quam se daturum patribus eorum iurauit Deus, & eam sorte diuides: Dominus qui ductor est vestrum ipse erit tecum: non dimittet te, nec derelinquet: noli timere, nec paueas, vt patet Deuteron. 31. cap. *Hunc exhortare.* Persuadendo ei, ꝙ populum regere velit. *Et robora.* Certificando eum, ꝙ in actibus suis prosperaretur: timebat enim Iosue, ꝙ sicut Deus iratus fuerat Moysi propter populum, magis irasceretur sibi, quia nõ erat tam sanctus: ideo Moyses mandato Dei certificauit eum de his, quæ euenire debebant, scilicet qualiter Iosue certissime introduceret eos in terram promissionis, & quòd debellatis hostibus terram eorum caperet, atque Hebręorum tribubus diuideret, vt patet Deuteron. 31. cap. *Paruuli vestri.* Data sententia contra patres peccatores subiungitur consolatio circa filios minores. *De quibus dixistis, quòd captiui ducerentur.* Hoc dixerunt Num. 14. cap. paruuli vocantur pueri. infra 20. annos, qui tamen rationis vsum habent. *Et filij qui hodie.* Refertur ad tempus murmurationis. *Ignorant boni ac mali distantiam.* Idest pueri teneri non-

A dum habentes vsum rationis. *Isti ingredientur.* Non tamen omnes isti: quia aliqui murmurauerunt, ꝓpter Manna, & mortui sunt: aliqui fornicati sunt in Belphegor Moabitarum, & mortui sunt: de his Nume. 21. & 25. cap. *Vos autem reuertimini.* Idest non procedatis directe cõtra terram promissionis, scilicet quia non ero vobiscum, & egredientur hostes vestri, & delebũt vos de sub coelo, vt patet immediate, quia Chananæi & Amalechitæ persecuti sunt eos multos occidentes. *Et abite in solitudinem.* Iam erant extra solitudinem in confinibus Amorrhęorum, & Idumęorum, scilicet Pharan, quę erat terribilis, sed talis eis decebat, quia terra illa vacabat ab hostibus: nam quando ista sententia data fuit, erant Hebręi in Cadesbar-
B ne, quæ est in fine deserti, & apud terminos Idumęorum, vt colligitur Nume. 20. cap. & intraturi erant cõfestim in terrã Amorrhęorum, sic enim dixerat Moyses. supra, venistis ad montem Amorrhęi quem Dominus Deus vester daturus est vobis: vide terram quam Dominus Deus tuus dabit tibi, ascende & posside eam, sicut locutus est Dominus Deus noster patribus vestris: noli metuere, ne quicquam paueas: nunc ergo quia propter peccata sua. 38. annis mansuri erant quasi sine aliqua locali transmutatione, & quia si tanto tempore fuissent inter hostes, scilicet inter Amorrhęos, vel Idumæos, hostes forte insurrexissent contra eos, ideo non mandauit Deus post peccatum istis procedere vltra ad terram habitatam, sed reuerti, scilicet ad terram deserti Pharan, in qua nulli
C aut rarissimi habitabant: ideo licet multo tempore ibi morarentur, nullus inquietaret eos. *Peccauimus Domino: ascendemus, atque pugnabimus.* Excoecabat eos peccatum graue, vt priori inobedientiæ nouam inobedientiam super adderent: prius mandauerat Deus ascendere, & noluerunt: nunc mandabat non ascendere, & ascenderunt: ecce facti sunt filij contradictionis, & vt arcus prauus conuersus contra tenentem se. & tamen videbantur moueri aliquo bono zelo licet indiscreto, scilicet Deus mandauerat eis ante, vt ascenderent immediate in terram promissionis, & quia non confidentes Deo non ascenderunt, sed miserunt exploratores, peccauerunt: nunc ergo vt istud vitium purgarent, volebant plus agere, quàm Deus
D mandaret immediate ascendendo contra terram promissionis, sic enim faciunt milites, qui si in aliquo regem suum offenderint, postea se magnis periculis obijciunt, vt amorem prouocent iam elapsum, & sic innuebant isti cum dixerunt, ascendemus atque pugnabimus, sicut præcepit nobis Dominus Deus noster. Volebant ergo nunc supplere mandatum Dei quod ante non compleuerant, sed iste zelus fuit valde indiscretus: nam si Deus nihil dixisset bene staret, quòd ipsi mouerentur ad supplendum quod ante defecerant, sed nunc Deus mandabat oppositum, cum dicebatur nolite ascendere, nec pugnetis: non enim sum vobiscum, ne cadatis coram inimicis vestris: velle ergo contra Dei mandatum pugnare non erat cõplere præceptum, in quo defecerant, sed veteri ino-
E bedientiæ nouam super addere, & hoc innuit in litera sequenti, cum dicitur. *Locutus sum & non audistis.* Sed aduersantes imperio Domini, & tumentes superbia. *Ascendistis in montem.* Magis ergo iudicandum hoc factum fuisse ex quadam passione, quàm ex Dei amore. *Nolite ascendere, non enim sum vobiscum.* Immensa Dei clementia, licet eis irata sit, eos tamen conseruare vult: si enim eis nihil dixisset introeuntes ad vlteriorem regionem omnes perijssent. *Non enim sum vobiscum.* Scilicet vos ab hostibus liberans.

Quomodo Deus est in omni loco quo ad essentiam & potentiam. *Quæst.* X I I.

DEVS enim in omni loco est, cum loco nulli desit: ipse namque virtute sua conseruat locum, & cum omnia conseruet, in omni loco est, sic enim habetur Hierem. 23. cap. nunquid non cœlum & terram ego impleo? dicit Dominus. q.d. sic: licet ergo Deus vbique secundum essentiam sit, quia nullus locus est, de quo non sit verũ dicere hic est essentia diuina: Deus etiam vbique est per potentiam, scilicet ꝙ in omni loco potest operari, licet non semper vbique operetur saltem operatione cognita nobis: dicimr ergo in illo loco esse in quo operatur. quia ergo Deus non erat nunc liberaturus Iudæos si ascenderent contra hostes, ideo prædicitur. *Non enim sum vobiscum*. Idest licet ego sum inter vos, sicut inter alias gentes, non tamen sum inter vos ad liberandum vos. *Egressus est Amorrhæus*. Num. 14. ca. vocantur Chananæi & Amalechitę: dicendum ꝙ hic non fit mentio de Amalechitis, sed solum de Chananæo, sed ille q vocaĩ Chananęus ibi, vocaĩ hic Amorrhæus. Chananæus aliqñ generaliter ponitur pro omnibus descendẽtibus de Chanaan, & cum Amorrhęi descenderint ab eo, vt habetur Gen. 10. cap. vocantur Chananęi: de hoc magis diximus Num. 21. cap. *Sicut apes solent prosequi*. Apes enim cum impetu contra aliquem veniunt & multę, sic illi populi irruerunt in Iudæos non inuenientes aliquam resistentiam. *Et cecidit*. Idest occidit, & est hic penultima longa, quia non est præteritum de cado, sed præteritum de cędo pro occidere. *De Seyr*. Idest de Idumæa, quia tunc erãt apud fines Idumæorum, patet Num. 20. c. quia quando iterum in 40. anno reuersi sunt in Cades, miserunt nuncios regi Idumæorum dicentes: ecce in finibus terræ tuæ sumus, & hoc manifeste sequitur, ꝙ eadem fuit Cades in qua steterunt in 2. anno exitus de Aegypto, & in qua steterunt in 40. anno, vbi mortua est Maria, quia vtraque dicitur in finibus Idumeę. *Cumq; reuersi ploraretis coram domino*. Idest coram tabernaculo, vt adiuuaret eos contra hostes, & introduceret in terram promissionis. *Voluit acquiescere*. Scilicet vt introduceret vos in terram illam, quia sententia erat non comminatoria, sed diffinitiua. *Sedistis ergo in Cadesbarne diebus multis*. Idest multis diebus transierunt, quibus non transierunt vltra. s. 38. anni, vt patet sequenti. ca. Dicitur hic, ꝙ sederunt in Cadesbarne diebus multis. Non est intelligendum, ꝙ steterunt illis. 38. annis, de quibus infra 2. cap. in Cadesbarne, ita ꝙ non moti fuerint, quia Numeri 14. cap. dr̃ contrarium. s. mouerunt castra: nam dicitur ibidem, qm̃ Amalechites, & Chananęus habitabant in vallibus: cras moue castra, & reuertimini per viam solitudinis maris rubri, sicut ergo ibi mandatum est, ita fecerunt: quia non est verisimile, ꝙ mandato Dei nunc repugnauerunt, quia tunc nõ subiiceret scriptura, cum exprimat primam & secundam repugnantiam ad Deum, quæ minores erant, cũ peccata sunt maiora, atque maioris contumaciæ cum sæpius iterantur. Nec valet si dicas id, quod habetur sequenti cap. s. quod totum tempus quo ambulauerunt de Cadesbarne vsque ad torrentem Zareth, fuit 38. anno. nam si reuersi fuissent citra Cadesbarne, nõ computarentur isti anni a Cadesbarne, sed ab alio loco, ad quem vltimo deuenerunt reuertentes per desertum. Respondetur ꝙ quando incęperunt in fine. 39. anni completa iam pœna reuerti ad terram promissionis, non incęperunt reuerti a Cadesbarne, sed ab vltimo illorum locorum, in quo tunc erant, recedentes per desertum vagando. Cum dicuntur hic ambulasse in 38. annis a Cadesbarne vsque ad transitum

F torrentis Zareth: dicendum quòd non computatur tota via, sed solum via recta, quã habuerunt ex Aegypto vsque in terrã Chanaan, & quia ab exitu de Aegypto vsque ad secundum annum directe venerunt vsque in Cadesbarne, licet postea redirent. i. quòd ipsi iuerunt cõtra solitudinem, quæ ducit in mare rubrũ, vt patet Num. 14. cap. & sic ambulauerunt. 29. annis vacando ocio vel quieti, deinde redierunt in Cadesbarne, sed quia ambulatio intermedia nihil agebat ad rectum iter, iõ nõ computantur illi circuitus, sed solũ a Cadesbarne ad quam venerunt in secũdo anno ad torrentem Zareth, qui satis propinquus est. In Hebręo habetur magis sedistis in Cadesbarne. *Diebus multis iuxta dies quibus sedistis*. Idest iuxta dies quibus ste
G tistis in deserto. q.d. toto tempore quo in deserto stetistis ibi stetitistis. s. in Cades: quia solum ibi steterunt. 38. annis, respectu quorum alij duo anni qui supsunt, pro nihilo habẽtur, & ista est sentẽtia. Ra. Aben Ezra. Sed Ra. Sal. exponit. *Iuxta dies quibus sedistis*. Idest tanto tempore stetistis in ista mansione sola, sicut in omnibus alijs: vnde vult ꝙ in Cades steterunt 19. annos, & in alijs mansionibus simul alios. 19. ut sint. 38. anni quibus sunt vagati propter peccatum. Sed non videtur multum consonum literę, ꝙ in mansione illa tanto tempore manserint, quia Deus mãdauit eis, quòd reuerterentur contra mare rubrum, & quia noluerũt cęsi sunt ab hostibus: verisimile ergo est, ꝙ immediate redirent contra mare rubrum, ne Deus eos magis traderet in manu hostium: deinde in anno 39. quan-
H do ibant directe in terram promissionis, venerunt in Cades mense septimo. 39. anni, & deinde in 5. mense anni 40. steterũt in mõte Hor, vbi mortuus est Aarõ, vt habetur Nu. 33. c. ergo nõ manserunt ibi vno anno.

CAP. II.

PROFECTIQVE inde venimus in solitudinem, quæ ducit ad mare rubrum, sicut mihi dixerat Dominus, & circuiuimus montem Seyr longo tẽpore. Dixitque Dominus ad me. Sufficit
I vobis circuire montem istum. Ite contra aquilonem. &c.

66. dist. c. ieiunium. s. ibi iussi sunt non ascẽdere.

PROFECTI. Continuat hic Moyses narrationem præteritorum, & postquam narrauit pœnas inflictas a Deo irato, demonstrat hic beneficia collata a Deo placato, & in ca. isto & sequenti solum narrat beneficia: licèt enim tẽpore quo ista gerebantur, aliqua mala passus est Israel, vt patet Num. 21. & 25. tamen hic subticentur, quia beneficiorum collatio incitat ad gratias agendum, & obediendum collatori, pœnarum autem inflictio ad aliquam aliam non ita pertinentem ad persuasionem magis incitat passionem.

K Et tanguntur hic quatuor. Primum de transitu p Idumæos. Secundo de transitu per Moabitas ibi. *Cumque transissemus*. Tertio de transitu per Ammonitas ibi. *Postquam autem vniuersi*. Quarto de transitu per Amorrhęos ibi (surgite & transite.)

Profectique inde. Idest recedentes de Cadesbarne. *Venimus in solitudinem, quæ ducit ad mare rubrum*. Quia stantes in Cadesbarne miserunt nuncios ad regem Edon, vt permitteret ingressum per terram suam, qui noluit: ideo mandauit Deus, quòd ascenderent contra partem Oriẽtalem versus mare rubrum: quia etiam circa terram illam habet mare rubrum

sinum,

sinum, qui vocatur Arabicus: & infra cõtra occidentem est idẽ sinus Arabicus. *Et circuiuimus montem Seyr.* Idest Idumæã sicut dicebatur supra mõtẽ Amorrhæi.

Iste circuitus Israelitarum per Idumæam quomodo fuit factus. Quæst. I.

Iste circuitus fuit ascendendo cõtra partẽ orientalem, & patet, quia per terram Edon erat via directa in terram Chanaan: ideo namque petebãt Hebræi dari sibi transitum per terram illam, & quia non datus fuit, dixerunt se circundedisse montẽ Seyr, idest non ambulasse directè: cum ergo isti venirent a parte meridiana. s. ab Aegypto, vt patet Nu. 11. cap. si via directa erat per terram Edon, oportebat ꝙ ipsa esset in parte meridiana: & quia vt patet in descriptione situs terræ Edõ in lib. de diuisio. terræ sanctæ, & in Solino cap. de ostracinæ regione: Idumæa est ad meridiem terræ Chanaan: & patet hoc clarius Nu. 34. cap. cũ describuntur termini terræ Chanaan: & dicit pars meridiana eius incipiet a solitudine Sin quæ est iuxta Edon: cum ergo declinauerint à rectitudine viæ terræ Edon venientes de terra meridiana, oportebat vel ꝙ descẽderent versus occidentem, vel ascenderent ꝯ orientem: non põt dici ꝙ descẽderũt versus occidentem, quia tũc ingressus filiorum Israel in terram Chanaan non fuisset per partem orientalẽ, sed per meridianam, aut occidentalem, intrauerunt tamen per orientalem, quia intrauerunt per Iordanẽ & Hiericο, quæ sunt ad orientem terræ illius, vt patet Nu. 34. cap. Item quia post transitum per terminos Idumæorum transierunt per Ammonitas & Moabitas. s. apud terram eorum: & istæ sunt ad orientẽ terræ Chanaan, & patet quia transierunt iuxta montem Moab, vbi voluit maledicere eos Balaã, vt patet Nu. 22. & vsque ad 25. cap. sed iste mõs est cõiunctus valli Sodomorũ, vt patet in lib. de diui. terrę sanctæ, Sodoma autẽ siue mare Sodomorũ, quia iam Sodoma non est, dicitur esse ad orientem terrę promissionis: sic dicitur Nu. 34. cum dicitur inde peruenient termini ꝯ orientem ad mare Cenereth, & tendent ꝯ Iordanem, & ad vltimũ salsissimo claudentẽ mari, sed mare salsissimum vocatur mare Sodomorum vt ibi declaratum est. Itẽ quia Hebræi intrantes apud Moabitas transierunt per terram regũ Amorrhæorum, & ceperunt illam, vt patet infra 3. c. cum dr̃ tulimus in illo tpe terrã de manu duorũ regũ Amorrhæorum, sed ista terra est ad orientẽ terræ Chanaan: ergo intrauerunt p orientẽ terrę promissionis: antecedens patet, q̃ 1 duæ tribus & dimidia cũ petiuissent, & accepissent terrã illã regum Amorrhæorũ in possessionẽ, confessi sunt se habere iam hr̃ditatẽ ad orientẽ terrę promissionis, vt patet Num. 32. c. cũ dr̃ nec quicq̃ q̃rimus trãs Iordanem: quia iam habemus possessionem nostram in orientali eius plaga: patet ergo ꝙ circuierũt montem Seyr ascendentes versus orientem. Item quia mandauit hic Deus ꝙ irent contra mare rubrũ: sed mare rubrum est ab oriente terræ huius, cum veniat de partibus Indiæ per latus mõtis Caucasi, interiectis inter vtrumque quibusdam gentibus: ergo superius est quàm ista terra, per quam nunc ambulabãt Hebræi: nam mare Rubrum intrat per solitudines Arabicas in orientali parte earum: & vocatur mons Seyr, quia Idumęa est terra alta & montuosa: vnde dicitur de filijs Esau Abdiæ vnico cap. ꝙ morantur in scissuris petrarũ, & montibus. *Longo tempore.* Sed non fuit vnus annus, quia hoc in 40. an. cõtigit: nã vt patet Nu. 33. cap. venerunt filij Israel in montem Hor: & ibi mortuus est Aarõ mẽse quinto 40. anni: & postea in mense vndecimo eiusdem anni castrametati sunt

Per quam partẽ intrauerunt Iudæi in terrã promissionis.

A in campestribus Moab, apud Iordanem, quæ fuit vltima mãsio: vbi locutus est Moyses ad totum Israel ea quæ continentur in hoc libro: vt patet in principio cap. præcedentis & sic a monte Hor, qui est in extremis finibus terræ Edon, vsque ad vltimam castrametationem fuerunt sex mẽses: si autem velimus computare istum circuitum mõtis Seyr a Cadesbarne ex qua misit Israel legatos ad regem Edon, vt permitteret eos transire per terram suam, vt patet Nu. 20. cap. erit iste circuitus maioris temporis. s. anni & dimidij: nã venerũt in Cades mense septimo anni 39. vt patet Nu. cap. 20. vt supra declarauimus: magis tamen videtur incępisse iste circuitus a monte Hor, cum ponatur in extremis finibus terræ Edon: vt patet Nu. 33. cap. B *Sufficit vobis circuire montem istum.* Idest satis magno tempore laborastis in circũeundo istum mõtem: nunc eatis contra aquilonem, idest descendatis appropinquãdo terræ Idumæorum: sic aliqui volũt: sed non est verum, quia cum Hebræi venirent de terra meridiana contra aquilonem, deberent trãsire per montem Seyr: sed non fecerunt ascendentes versus orientem, vt supra declarauimus: si ergo ad terram Edon declinare deberent, nõ erat declinare ad Aquilonem, sed ab oriente ad occidẽte: ire autẽ ad Aquilonem erat ire contra terram Chanaan quæ Aquilonaris erat respectu Aegypti, & terræ Idumæorum: & sic isti transibant per latus terræ Edon non declinantes ad eam, sed euntes contra terram Chanaan: tunc C Deus misertus eorum placauit Idumæos, vt concederent eis transitum per terram suam in finibus regni. *Transibitis per terminos fratrum vestrorum.* Idest Idumęorum qui erant fratres Israelitarum: quia erant filij Esau, & nunc faciam vos transire, licet ante ipsi noluerint. *Et timebunt vos.* Putabant ꝙ volebant inuadere terram eorum: & ratio timoris erat, quia audiebant mirabilia, quæ faciebat pro eis Deus. *Ne moueamini contra eos.* Scilicet committendo pugnam. *Nec enim dabo vobis de terra eorum.* Hic excludit causam belli, si enim contra eos pugnare deberetis hoc esset propter habendam terram eorum: sed nihil dabo vobis de terra eorum: ergo non oportet pugnare: quia Deus dederat istam terram in possessionem Idumæis ex merito Abrahæ. D *In possessionem Esau tradidi montem Seyr.* Cum habitarẽt simul Iacob, & Esau, & terra eos ferre non posset, recessit Esau à Iacob in terram Seyr: vt habetur Gen. 36. cap. & hãc terram confirmauit Deus in possessionem Esau: quia licet reges Israel vt Dauid afflixerint Idumæos subijciendo eos tributis: tamen nunquam eos de terra expulerunt. *Cibos emetis ab eis pecunia.* Scilicet si volueritis cibos aliquos comedere, emetis pecunia, sed nõ indigebant: quia semper habuerunt manna vsque in terram Chanaan transito Iordane, vt habetur Iosue 5. cap. *Aquam emptam haurietis & bibetis.*

E *Ratio probans Iudæos transiisse per terram Idumæorum, contra Rabbi Salomonem & Nicolaum. Quæst. II.*

Ex hoc manifeste patet, quòd Iudæi trãsierũt per terram Idumæorum, siue multum intrauerunt, siue paucum quod est contra Rabbi Salomonem, & Nicolaum, qui volunt quòd Idumæi solum apportarent cibos venales Iudæis extra fines regni sui: & patet sic quomodo poterant Iudæi emere aquam ab Idumæis, vt essent in terra eorum? de cibis quidem poterat esse, quòd Idumæi adducerent extra fines regni ad vendendum, quia in deserto non inueniebantur, sed de aquis non poterat esse: non est enim verisimile quod terra, per quam trãsibant Israelitæ apud Moabitas, es-

ſet inaquoſa:& dato quòd eſſet inaquoſa omnes Idumęi & Moabitę ferentes aquas non ſufficereut tanto populo,pecoribus, & iumentis: ſi autem eſſet terra aquoſa,non oportebat dare regulam de aquis bibendis pro pecunia:quia aquę quæ erāt extra Idumæam non erant in poteſtate Idumęorum; nec eas vendere poterant. Concluditur ergo quòd tranſierunt per terram Idumęorum, & quia erat populus multus indigebat aqua multa de puteis, quos foderant & parauerant Idumæi: ideo rationabile erat quòd darent pecuniam pro aqua.

Et ſi forte adhuc velles dicere,quòd Idumæi portabant aquas ad caſtra Iſrael extra fines regni ſui. Nō poteſt ſtare:quia dicitur in litera, *Aquam emptam haurietis*, Ideſt quòd ipſi Iſraelitæ emerent aquam, & haurirent eam de puteis: hoc autem impoſſibile erat,vt ipſi trāſitent per Idumæam in qua ipſi aquam emerent, & extraherent de puteis: quia ſi extra Idumæi portarent ad caſtra, non hauriret eam Iſrael vt dicitur in litera. *Dominus Deus tuus*. Ponitur generale beneficium ad inducendum eos vt prompte obediant. *Benedixit tibi in omni opere manuum tuarum*, Ideſt multiplicauit te;& adiuuit te in omnibus bellis, quæ feciſti, ſcilicet contra Amalechitas.Exo.17. cap.contra Chananęum regem Arad Nu.21. contra Seon & Og reges Amorrhęorū t vt hic & infra 3.cap. contra Madianitas vt Nu.31.cap. *Et nouit iter tuum*, ideſt benefecit tibi in itinere tuo dādo magna, & dirigendo in columna ignis, & nubis.

Quos dicitur De⁹ cognoſcere.

Deus illos cognoſcere dicitur quos adiuuat vel approbat: ab eis autem abſcondi, quos non adiuuat,vel non approbat,ſic habetur infra 31.cap.& ſic dicuntur peccata abſcondita Deo, quia ea non approbat vt patet Pſal.16. ſcilicet de abſconditis tuis impletus eſt venter eorum. *Quando tranſieris ſolitudinem hanc*. Tota terra quā tranſierunt ex Aegypto vſque ad Iordanem ſolitudo dici poteſt: quia licet aliquando accederent ad terras habitatas,modicum intrabant per eas,ſed proprius dr̄ ſolitudo vſque ad terminos Idumęorum ſcilicet ſolitudo Pharan,& alię præcedentes.

Nihil tibi defuit. Ad conueniens ſubſtentamentum tamen multum deerat ſecundum eorum inordinatum appetitum,ideo petierunt carnem, piſces, & alia ſimilia vt habetur Exo.16. Cum murmurauerunt, atque dixerunt, vtinam mortui eſſemus in terra Aegypti, quādo ſedebamus ſuper ollas carnium, & comedebamus panem in ſaturitate:cur induxiſtis nos in ſolitudinem, vt occideretis omnem multitudinem hāc fame?& Num.11.cap.murmurauerunt dicentes cum flagrarent deſiderio carnium, quis dabit nobis ad veſcendum carnes? recordamur piſcium,quos comedebamus in Aegypto gratis: in mentem nobis veniunt cucumeres,& pepones,cępe, porrique, & allia,anima noſtra arida eſt: nihil aliud vident oculi nr̄i niſi man. & Nume.21. cap. locutus fuit omnis populus contra Moyſen dicens: cur eduxiſti nos de Aegypto, vt moreremur in ſolitudine: deeſt panis: non ſunt aquę:anima noſtra iam nauſeat ſuper cibo iſto leuiſſimo. Et ſciendum tamen quòd licet hic dicat, quòd nihil defuit Hebræis per deſertum, aliquando tamen deficiebant aquæ vel cibus: & hoc vt tentaret eos dominus quales eſſent: ſic patet infra 8. cap. cum dicitur adduxit te dominus. 40. ann.per deſertum, vt affligeret te: atque tentaret, & nota fierent quæ in tuo animo verſabantur: en quadrageſimus annus eſt,vt recogites in corde tuo, quòd ſicut homo erudit filium ſuum; ſic dominus Deus tuus erudiuit te.ideo dicendum quòd licet iſta aliquando deficerent ad tentationē hebręorum,tamen non deficiebant ſimpliciter: quia cum inciperent eſſe neceſſaria, Deus illa dabat, ſic patet infra 8.cap.afflixit te penuria: & dedit tibi cibum,quē igno-

F rabas tu & patres tui. *Cumque tranſiſſemus*. Hic ponitur, ſecundum ſcilicet de tranſitu per Moabitas. *Cumque tranſiſſemus fratres noſtros*. Prius deuenerunt poſt tranſitum ſolitudinis in terram Idumæorum quàm Moabitarum: quia magis eſt coniuncta ſolitudini.

Quomodo Iudæi prius circuierunt montem Seyr quàm terram Moabitarum. Quæſt. III.

AD ſciendum autem quomodo prius circuierint Hebræi montem Seyr q̄ terram Moabitarum: & ad alias terras Ammonitarū atque Amorrhęorū acceſſerunt, conſiderandum eſt ꝙ terra Edō, & terra Moab, & terra Ammō,
G & terra duorū regum Amorrhęorum eſt in circuitu terræ Chanaan: ſed terra Edon eſt ad latus meridianū terræ Chanaan,terra Moab eſt magis ad Orientē,licet aliquo modo attineat ad latus meridianū terræ duorū regum Amorrhæorum: & Ammō eſt directe orientalis terræ promiſſionis, ſiue terræ Chanaan vt patet Nu.32. quia Hebręi intrauerūt per illam in terrā Chanaan per Iordanē & Hierico,quæ ſunt ad Orientē terræ Chanaan,vt patet Nu.c.34. cū ergo venirēt Hebręi de terra Aegypti quæ erat meridiana terræ Chanaan, tranſire debebant per terrā Edon ſiue montem Seyr, quia iſta terra eſt meridiana terræ Chanaan: vt patet Nu.34. c.ſed quia non permiſerunt eos Idumæi trāſire per terrā illam,vt patet Nu.20.c.coacti ſunt circuire montē Seyr, & hoc fuit aſcendendo ad Orientem, vt
H ſupra declaratum eſt, & in toto iſto circuitu nō acceſſerunt ad terram Idumęorum: nam poſtq̄ circūeundo terrā iſtam aſcendiſſent ꝯ Orientē, dixit Deus ad eos ſufficit vobis circuire montem iſtum,ite ꝯ Aquilonē: & tranſibitis per terminos fratrū veſtrorum filiorum Eſau,qui habitant in monte Seyr,& timebunt vos.q.d. ꝙ ante hęc non acceſſerant ad terminos filiorū Eſau.ſ. intrando aliquid in terra Edon: deinde cum ambulauiſſent modicum per latus Orientale terræ Edon aliqualiter intrando in eam,cęperūt intrare viam deſerti aſcendendo ad partē ſuperiorem ꝯ Orientē, & trāſierunt torrentem Zareth,& applicātes ſe terminis terræ Moab tranſierunt inter Moab & Ammon: nā Moab erat eis ab Occidente, Ammō aūt ab Oriente: mediū
I aūt per quod trāſierunt erat terra duorū regū Amorrhæorum: nam illa terra erat inter Ammon ex Oriēte, & Moab ex Occidente: populus tamen Iſrael tranſibat per anguſtum terræ Amorrhęorum, in quo coniungebātur Moab, & Ammon: & mandatum fuit eis ne pugnarent cōtra Moabitas, aut Ammonitas. ſi autem Ammonitæ aut Moabitæ diſtantes eſſent a loco tranſitus eorum, non mandaretur eis ꝙ non pugnarent ꝯ Moabitas, aut Ammonitas: ſuperfluū nāq; eſſet, vt ſi alicui exiſtenti in Hiſpania diceretur non pugnes ꝯ Indos, quia etiā ſi non diceret ei, nō poſſet pugnare ꝯ Indos,cū ſint in diſtātiſſima parte orbis.habēt ſe aūt ſic iſtæ terræ ꝙ quælibet earū tangit terrā Chanaan,& intrat in Arabiā quantū ad partē meridianam: ſed terra Edon magis intrat in Arabiā: ideo qñ acceſ-
K ſerunt ad cōfinia terræ Edō a parte meridiana,& aſcēderunt ꝯ Orientē per latus meridianū Edō; nondum accedebant circa confinia Moab,donec ambulauerūt contra Aquilonem, ſcilicet dimittendo circuitū contra Orientem:& intrando directe ꝯ terram Chanaan: & tunc ambulantes per terram deſertam, & tranſeūtes torrentē Zareth acceſſerunt ad confinia Moab in Arnō intrantes inter terrā Moab & Ammō ſe cōiungentes ibi, & magis intrantes Arabiā per mediū earū, i.inter eas,ſ.per terrā duorū regū Amorrhæorū, & tatis hoc apparet eſſe verū: nam magna pars regni regis Seō olim erat d̄ terra Moab, vt patet de ciuitate Eſebō

quæ

quæ erat de terra Moab, vt patet Nu.21.c.tñ ipsa tunc erat metropolis regni regis Seon; & ista magis erat orientalis quàm terra regis Og: qui dominabatur habens montem Galaad,& circa Iordanem,& montem Hermon: sed vt situs istarum terrarum melius intelligatur, & introitus filiorum Israel,subijciatur hoc in figura sequenti. *Qui habitabant in Seyr.* Sic vocatur terra illa in qua habitabant Idumæi. *Per viam campestrem & de Helat & de Asiongaber.* Asiongaber mansio est ante Cadesbarne immediate, vt habet Nu.33.c.vnde postquā in principio.40.an.venerūt iterum in Cades, quia noluit eis rex Idumæorum concedere introitum per terram suam per partem Cades,quia hoc erat per medium terræ suæ,conuersi sunt retro ad Asiongaber, vt circuirent montē Seyr:& hoc est quod dicitur,supra ꝙ profecti de Cades venerunt per solitudinem, quæ ducit ad mare rubrum: & sic circuierunt montem Seyr. Nam Asiongaber est apud mare rubrum; vt patet 3. Reg.9.c.cum dr̄,classem quoq; fecit rex Salomon in Asiongaber,quæ est iuxta Ahilam in littore maris rubri in terra Idumæa: ex quo etiam concluditur quod supra dicebamus,scilicet ꝙ Israelitæ transierint aliqualiter intra terram Edon,cum dicatur hic ꝙ transierunt per viam de Asiongaber in desertū Moab. sed Asiongaber est in terra Idumęæ vt patet.3.Reg.c.9. sed licet intrando per Asiongaber intrarent in terram Edon,tñ quia via de Asiongaber vsq; ad desertū Moab est deserta,ideo non dicebantur intrare in terrā Edō donec pertransita tota ista via de Asiongaber, quæ est campestris, venerunt declinantes ad aquilonem vt supra declarauimus. *Per viam campestrem*, idest per quosdam campos qui adiacent finibus Idumæorum. *Venimus ad iter quòd ducit in desertum Moab.* Postquam exierunt terram Idumæorum. *Tradidi in possessione.* Moabitæ erant filij filij Loth ex maiori filia, vt patet Gen.19.c.& meritis eius nō expulsi sunt de terra illa,immo Deus adiuuit eos,vt expellerent inde alias gentes. *Emim primi fuerunt habitatores.* Emim hebraice terrens dicit,quia magnitudine staturę suę alios terrebant. *Vt de Enachim stirpe viderentur.* Istę gentes nō erant de stirpe Enachim,ꝗ gigantū: sed tantæ erant magnitudinis ꝙ gigantes viderentur. *Denique Moabitæ appellant eos Emim.* Non fuit istud nomen proprium illarum gentium, sed vocauerunt eas sic Moabitæ ab effectu timoris. *In Seyr autem prius habitauerunt Horrhæi.* Non solum Moabitæ meritis Loth posséderūt terram Emim: sed etiā Esau cū filiis suis meritis Abrahę deleuit Horrheos,& habitauit in terra eorum.s.in monte Seyr. *Sicut fecit Israel in terra possessionis sua*, i.sicut nos expulim⁹, & occidimus duos reges Amorrheorū: quia Deus assignauerat illam terram Israeli in possessionē:ita Idumęi expulerunt Horrheos,quia illa terra data erat eis in possessionem.

Nonnullorum opinio dicitur de huius libri scriptore,eaque refellitur. Quæst. IIII.

Aliqui volunt quòd Esdras scripserit librū istum propter istam clausulam. *Sicut fecit Israel*, quia viuente Moyse nondum acquisierat Israel terram promissionis suæ: ideo Esdras qui acquisitam vidit,hoc dicere potuit. Sed nō est verisimile dato quòd Esdras librum istum scripsisset,quòd ausus esset dicere aliquid quod non dixisset Moyses; maxime quia ista clausula erat inductiua filiorum Israel ad non pugnandum ɔ̄ Idumæos significando eis non esse ex voluntate Dei, tempore autem Esdræ non erat necessarium dicere hoc: quia iam sciebant Israelitę distinctè possessionem suam. Etiam ad hoc posset aliquis aliter dicere, quia licet nondum acquisiuisset Israel possessionem suam, quia tamē Moyses erat propheta domini, & maximus: vt patet infra vltimo.c.poterat scire quid euenturum erat: ideo sciret certissime ꝙ Israel habiturus esset terrā ei promissam: & sic de illo tanꝗ de pręterito propter certitudinem loquebatur,nam in prophetiis tempora frequentissime mutantur:sic patet Esa.53.c.qui cū de Christo venturo prophetaret per modū pręteriti locutus est, cum dr̄:vere languores nostros ipse portauit;& liuore eius sanati sumus. omnia tñ ista multo post tēpore facta sunt. Sed hoc non potest stare,quia Moyses suadebat populo Hebręorum ne pugnarent contra Moabitas,& Idumęos dicens:ꝙ Idumęi acceperant illam terram a Deo in possessionem, sicut filij Israel acceperāt suā: sed sic erat quòd Idumæi tenebant actualiter terram Seyr contra quam pugnare non debebant: ergo ipsi deberent tenere terram suam quam habituri fuerant iam,sed non erat sic:quia nondum transierant vltra Iordanem:ergo non poterant dici isto modo tenere terram possessionis suæ. Dicendū ergo aliter,quòd Deus non loquebatur hic de tota terra, quam Israel possessurus erat; sed de illa parte quæ erat trans Iordanem, quam iam acquisierant, sicut Idumæi suā terram tenebant: sed adhuc non est hoc verum, quia quādo admonuit Moyses Israelitas ne pugnarent cōtra Edon, nondum acquisierant aliquam partem terræ duorum regum Amorrhęorum: & patet quia primo circuierunt montem Seyr, deinde accesserunt ad terminos Idumęorum, & transierunt aliqualiter per terram eorum, deinde transierunt torrentem Zareth, & intrauerunt viam deserti, quæ ducit Moab: & cum accesserunt ad Moab aliqualiter transeuntes inter eos, & Ammonitas, postea applicuerunt se terrę duorum regum Amorrhęorum: patet autem hoc ex ordine literæ in toto isto.c.maxime quia quando misit Moyses nuncios ad regem Seon rogauit,vt daret eis transitum per terram suam, sicut filij Esau,& Moabitæ: ergo quando accessit ad Amorrhæos iam transierat Idumæos: nō potest hoc etiam esse verum,scilicet quòd quando prohibiti sunt pugnare cōtra Idumæos,quòd iam possedissent terram duorum regum Amorrheorum trans Iordanem: dicendū necessario quòd quādo Moyses primo dixit ista verba Israelitis, ne pugnarent contra Idumęos, non dixit totaliter sic, vt est in litera: sed dixit quod non pugnarent contra Idumęos, quia Deus dederat eis in possessionem montem Seyr, sicut filijs Israel promiserat dare possessionem: ideo erat contra Dei voluntatem pugnare cum Idumęis: postea pertransitis omnibus mansionibus cum essent in campestribus Moab super Iordanem, Moyses cito moriturus repetiuit omnes actus eorum, recitando quòd hic continentur: & dixit ista verba quæ sunt in litera.s.quòd Deus dederat filijs Esau possessionem in mōte Seyr,sicut eis dederat terrā possessionis suę,idest terram duorum regum Amorrhæorum:& tunc verum est,quòd quando Moyses ista recitabat,iam deuicerant duos reges Amorrhæos: sic enim ipse refert. in isto. cap. & in sequenti: ad istum ergo modum respondendi recurrendum est. *Surgentes ut transiremus torrentem Zareth.* Torrens iste est apud Moabitas inter solitudinem, quæ respicit Moab & Arnon: vt habetur Nume.21.cap. *Tempus quo ambulauimus de Cadesbarne usque torrentem Zareth.* 38. *annorum.* Hoc computatur a prima vice qua steterunt in Cades: bis enim steterunt in ea scilicet in 2. anno ab exitu de Aegypto quando miserunt exploratores,vt patet Nu.13.& 32.c.& iterū in mēse primo.40.anni: vt habetur Nu.20.c. Et demōstratur sic, in primo anno exitus de Aegypto venerūt vsque in montem Synai, & steterunt ibi vsque ad 20. dies secundi anni: vt habetur Nume.10. deinde venerunt in Cades de qua exploratores miserūt, expectantes

tes eos ibi, vsque ad finem quinti mēsis vel quasi, quia expectauerunt 40. diebus quibus lustrauerunt terram, vt patet Nume. 14. cap. sed non venerunt in cades vsque in quarto mense, vt colligitur ex his quæ diximus præcedenti. cap. manent ergo ad plus residui. 38. anni & septem menses. Si tollantur ergo septem menses anni. 40. post mortem Aaron, qui mortuus est quinto mense. 40. anni in monte Hor, qui est propinquus Zareth: vt habetur. Exo. 20. & 21. & 33. cap. Numeri: in quibus pugnauerunt contra Amorrhæos reges, & deinde contra Madianitas, manebunt. 38. anni residui de. 40. quibus steterunt in deserto: & isti. 38. anni fuerunt in quibus errauerunt per solitudinem. *Donec consumeretur omnis generatio hominum bellatorum.* Ex hoc patet manifeste quòd illi qui fornicati sunt, & adorauerunt Belphegor, non fuerunt de murmurantibus in anno. 2. quia ante transitum torrentis Zareth omnes consumpti sunt: sed de filijs suis. Etiam ex hoc patet quòd sententia illa solum fuit lata contra bellatores, non contra Leuitas: etiam quia Eleazar filius Aaron maior erat. 20. annis quādo exiuit de Aegypto; quia in ipso anno factus est sacerdos, & leuitarum princeps: vt patet Leui. 8. & Nu. 3. c. quod non pertinet ad iuuenes: sed ipse ingressus est terram promissionis, & diuisit eam sorte: vt patet Num. 34. & in ea mortuus est post mortem Iosue: vt habetur Iosue. vltimo. c. etiam si ista sententia comprehendisset leuitas, Aaron qui erat de leuitis, qui non intrauit terram promissionis vt patet Nume. 20. & 33. c. non habuisset impedimentum ad non intrandum: quia peccauerat non benedicendo Deo ad aquas contradictionis in Cades: sed quia ista sententia cōtra eos, & alios lata fuisset, & erat prior quàm peccatum in Cades: sed falsum est: quia quando Dominus expressit causam, quare non intraturus erat Aaron, dixit pergat Aaron ad populos suos; quia incredulus fuit ori Domini: vt patet Nu. 20. cap. sic etiam patet Iosue. 5. c. cum dicitur omnis populus qui egressus est de ægypto, vniuersiq; bellatores mortui sunt in deserto per longissimos terræ circuitus, leuitæ non computantur sub hoc nomine populus Israel, sed aliæ. 12. tribus quæ acceperunt sortes, habent hoc nomen: etiam quia sicut dicitur Nu. c. 20. postquā generatio noxiorum, qui peccauerant contra Deum, in deserto mortua est: Moyses & Eleazar descripserūt cæterum populum manentem per tribus suas; & familias: ergo Eleazar qui eos computabat, non fuerat ligatus illa sententia mortiuum lata in Cadesbarne: cum tamen esset maior. 20. annis. *Cuius manus fuit aduersus eos.* Percutiendo eos peste & tradendo in manus hostium. *Postquam autem.* Hic ponitur tertium de transitu p Ammonitas. *Tu transibis hodie terminos Moab.* idest vltra terminos Moab. *Vrbem nomine Ar.* Ab ista vrbe vocatur torrens Arnon; quia transiuit iuxta Ar diuidens Moabitas & Amorrhæos: vt patet Nume. 21. c. vicinior est terra Amorrhæorum terræ Moabitarum quàm terra Ammonitarum: quia solus torrens Arnō diuidit inter vtranque terram.

Sententia lata contra murmuratores non cōprehendit Leuitas

Leuitæ nō capiunt no mine Israelitarum.

Item quia multæ ciuitates, quæ erant olim de terra Moab, erant nunc de terra Amorrhæorum: vt patet de Esebon Num. 21. cap. sed ex illa parte terra Ammonitarum est coniuncta terræ Moabitarum. *Non dabo tibi de terra filiorum Ammon.* Quia sicut meritis Loth data fuit terra Moabitis, ita etiam Ammonitis, quia vterque fuit filius Loth, vt patet Gen. 19. c. *Terra gigantium reputata est.* Tam terra Moabitarum quàm Ammonitarum a gigantibus possessa est, sed expulerunt eos inde, & possederunt eam: eadem terra videtur esse Moabitarum & Ammonitarum: sed ipsi diuiserunt eam inter se in terra quam tenuerunt olim gigantes tempore Abrahæ: contra quos pugnauit Chodorlaomor cum aliis tribus regibus, & deleuit eos, vt late declarauimus Gen. 14. *Eueos quoque qui habitabant in Azerim vsque Gazam Cappadoces expulerunt.* Cappadoces sunt qui Philistin nominantur a Palestina terra, in qua est Gaza ciuitas: vt patet Iudi. 16. c. in eadem descendit Samson ad meretricem, & ibi mortuus est: & patet. 1. Re. 6. vbi inter. 5. ciuitates Philistinorum computatur Gaza: hoc aliqui putant errantes valde: nam Philistini; & Cappadoces multum differunt: maxime quia in litera dicitur q isti Cappadoces exierunt de Cappadocia, & acceperunt terram illam, non potest tamen dici quòd sit Cappadocia terra Philistin: quia Palestina est magis meridiana quàm cætera pars terræ Chanaan: & ipsa est ad latus meridianum terræ Chanaan: vt probauimus Gen. 12. & Exo. 13. & tangit Aegyptū inferiorem in parte orientali eius; vt ait Paulus Orosius, primo de Ormesta mundi. c. de diuisione Asiæ: terra autem Cappadociæ est multum septentrionalis: sic ait Paulus Orosius, vbi supra in capite Syriæ: cappadocia est quæ habet ab oriente Armeniā: ab occasu Asiam minorē: ab aquilone Temiscarios cāpos, & mare Americum: a meridie Taurū montem cui subiacet Cilicia, & Isauria vsque ad Syrium sinum, qui spectat contra insulam Cyprum: de hac terra ait multa Solinus in Polistor. c. 45. de Cappadocia, isti tñ Cappadoces egressi de sedibus suis non quidem oēs, sed aliqui vt assolent aliæ gentes, pugnauerunt deleueruntque Eueos, qui habitabant vsque Gazam, & quia illa terra est terra Palestinorūm, vt patet Iudi. 13. & 16. immo fuit quondā caput terræ Philistinorum. f. tempore Samsonis, vt patet Iudicum. 16. c. & isti cappadoces postquā expulsis Eueis possederūt terram, bene vocarentur Philistin. i. habitantes in Palestina: cappadoces tñ Philistini non sunt. *Surgite & transite.* Hic ponitur quartū de trāsitu & pugna p Amorrheos. *Transite torrentem Arnon.* Adhuc manebāt in terris Moab prope torrētem Zareth: nā post torrentem Arnon sequitur castrametatio; vel transitus in Arnon sic patet. Nu. 21. c. cum dicitur inde mouētes venerunt ad torrentē Zareth quē relinquētes castrametati sunt cōtra Arnon quæ est in deserto.

Philistini & Cappadoces differunt.

Quid sit Arnon. · *Quæst. V.*

DE Arnon dubitāt aliqui quid sit: dicit. n. Iosephus q est fluuius descēdens a montibus Arabiæ per desertū fluens qui in stagnum asphaltidē ruit, diuidēs terra Moab & Arnon. Dicit aūt scholastica historia, q quidā volunt Arnon esse ciuitatē prominentē in finibus terræ Amorrheorū. Dicendū tñ necessario q Arnō sit villa, vel ciuitas existēs in extremitate terræ Amorrheorū: sic. n. patet ex lrā q nullo mō sit torrēs aut fluuius, nā litera dicit Nu. 21. c. q Arnō prominet in finib⁹ Amorrhei: si aūt fluuius esset, nō posset, pminere, sed p loca decliuia elabi, eminere aūt ad res duras & altas pnnet: Arnō tñ nō est ī terra Amorrheorū sed in terra Moab, cū tñ sit in finibus Moab diuidit Moab & terram Amorrheorū, qđ patet Nu. 21. c. cū dr, siquidē Arnon terminus est Moab diuidēs Moabitas & Amorrheos, & sic cū vtrāq; terrā diuideret, nō vocauit eam terminum Amorrheorū, sed terminū terræ Moab quasi sit intra terrā Moab. Quòd aūt Arnō nō sit scopulus, vel mōs altus eminens in terra, sed ciuitas, aut villa, patet ga dr Nu. 21. c. castrametati sunt in Arnō q est ī deserto, ecce qualiter fecit eā fœminini gñis, si tñ esset nomē scopuli, aut mōtis, ñ esset fœminini sed masculini, aut neutrius, noīa tñ localia in on fœminini gñis sunt: iō Arnō nomē loci erit. ista tñ ciuitas est alta sita in montibus, ideo dr Nu. 21. c. q Arnō prominet in finibus Amorrhei. Et si obijciat, quia dr hic surgite transite torrentē Arnon:

Amon,ergo erat torrens. Respondetur,ꝙ Arnon nõ ponitur ibi trãsitiue,sꝫ ꝙ ponatur in eodẽ casu, in quo torrentem ad notandũ identitatem rei, sicut dicimus animal homo fortes currit, vel animal hominem fortem video, sed ponitur intransitiue, s.in genitiuo sub habitudine possessionis, & sic vocatur torrẽs Amon, non quia torrens ille sit id quod Amon, sed ꝙ sit aliquã res pertinens ad Arnon, s.ꝙ Arnon est ciuitas sita in montibus prominẽs in finibus Amorrhei, & ad radices illius fluit torrens, qui vocatur torrẽs Arnon, & sic dicitur hic. *Transite torrentem Arnon.* Id est torrentẽ fluẽtem apud Arnon, & isto modo loquitur Iosephus dicens Arnon esse fluuium descendentem de montibus Arabiæ,s.accipiendo large Arnon pro fluuio, qui transit apud ciuitatem Arnon: & ille descẽdit de mõtibus Arabiæ,fluitque apud Arnon, vt vult Iosephus. *Incipe possidere, & committe aduersus eum prælium.* Licet Deus mandasset immediate belligerare,tamẽ Moyses prius misit ei pacem si vellet dimittere eos trãsire:nõ faciebant sic in terra trans Iordanẽ, quia nulla pace perita omnia destruebant: fuit in hoc specialis ratio, qã forte nondum fuerant completa peccata eorum ſm ꝙ dicitur Gen.15. & in ista rebellione complebantur, in habitãtibus trans Iordanem secus erat, quia iste gẽtes perditure erant terras suas pp immunditias suas, vt patet Leui.18.ca.Cum dicitur, ꝙ terra euomit illas,& forte illi,qui erant trans Iordanem, quia peiores erãt, peccata sua finierant, isti autem non finierant, sciebat tñ Dominus, quòd ex malitia sua finirent mala etiam ex occasione boni: ideo,vt iustior esset punitio,voluit ꝙ omnia fierent quæcunque fieri poterant ne ipsi offenderentur, scilicet petendo ab eis locum transeũdi, cum tñ fierent ipsis Amorræis nihil profutura essent: sed potius nocitura, sic enim diximus Gen.19.cap.de Sodomitis: quia peccata eorum promerentia nõdum finita essent; nisi ipsi voluissent abuti Angelis apparẽtibus in forma virorum; circundantibus omnibus de populo domum Loth a puero vsque ad senem. (*Committe prælium*). Istud bellum erat iustum solum ex mandato Dei: non enim poterant Iudæi pugnare cõtra Amorrhæos proprio motu: quia nõ erant hostes eorum: nec detinebant eis aliquid violenter; nec vnquam læserant:nisi forte diceremus quòd poterant iuste pugnare cõtra illos;quia idolatræ erant: sicut Christiani iustum bellum contra Saracenos habent ad amplificandam christianã religionẽ: sed nõ erat ista ratio in Iudæis: quia tunc contra oẽs gentiles pugnare possent, quod falsum est: quia Deus eos a multis genulibus abstinere mandauit, ne pugnarent contra eos: vt patet in litera: solũ ergo istos pugnare potuerũt; quia Deus mandauit, vt acciperent terram de manu eorũ quæ istis donata fuerat: ideo vendicare poterant possessionem cum titulum haberent,licet non constaret Amorrhæis de titulo Israelitarum.

Quomodo gens vel ciuitas potest inducere bellum contra aliam ciuitatem vel gentem in duodecim casibus. Quæst. VI.

PRo huius declaratione notandum ꝙ præter modos quibus iustum bellũ committitur secundum iura humana: reperiuntur.12.modi in sacra scriptura, quibus aliqua gens vel ciuitas bellũ indicere potest, vt prædari, captiuare; & totaliter delere.

Primus modus si in aliqua terra nomẽ Dei blasphemetur, vt habetur Exo.23. & infra cap.7.

Secundus si a Dei cultu recedatur, vt infra 13.c.mãdatur quòd si aliqua ciuitas ad idolatriam declinauerit,quòd omnes aliæ pugnent contra eam. Et propter hoc vertebantur in bellum contra duas tribus, & dimidiam omnes tribus Israel; quia ædificauerunt altare,quod videbatur signũ idolatriæ: vt patet Iosue.22.c.

Tertius si recedatur a fidelitate domini temporalis, vt patet.4.Re.3.c. & Gen.14.

Quartus modus si subditus contra dominum committat rebellionem: vt patet. 2.Re. 20.c.

Quintus modus si mala defendantur, vt factum est prælium contra filios Beniamin Iudicum.20.cap.

Sextus modus si alicui principi magna fiat iniuria in se vel in seruis suis; vt de Moabitis radentibus barbas, & scindentibus vestimenta nuncijs Dauid: vt pater.2.Re. 10.cap.

Septimus repetendo aliquas rès ablatas, vel violenter detentas, siue iura, & dignitates personales: vt patet.2. Re.3. c. Dauid pugnauit contra Isboseth petens regnum sibi a Deo datum.

Octauus hostes repellendo.2.Re.8.cap.contra Philistin.

Nonus impedientes hostes delendo: vt Iudæi cõtra Amorrhæos nolentes eis transitum cõcedere,vt patet hic & Nu.21.cap.

Decimus contra hostiũ adiutores:vt patet. 2. Re.8. cap.contra Syrram Dauid pugnauit: quia hostibus suis iungebatur.

Vndecimo pro parente vel amico eripiendo Gen. 14.c.scilicet Abraham pugnauit vt eriperet Loth.

Duodecimus si dñs tyrãnide suos vasallos premat: vt Machabæi pugnauerunt contra Antiochum, quia cogebat eos dimittere legem Dei primo Machabæo. per totum. (*Hodie incipiam mittere terrorem in populos, qui habitant sub omni cælo*). Videntes alij populi quod Iudæi Seon, & Og reges fortissimos penitus deleuissent, timuerunt quòd sic facerent: vnde rex Moabitarum Balac dixit ad maiores de terra sua: ita delebit hic populus omnes qui in nostris finibus commorantur, sicut solet bos herbam vsque ad radices carpere:& Moabitæ timuerunt valde: vt habetur Nume. 22.cap. sic dixit Raab meretrix hierichontina ad exploratores Israelitarum: vt patet Iosue. 2.cap. scilicet noui quòd traducet vobis dominus terrã, etenim irruit in nos terror vester: & elanguerunt omnes habitatores terræ:audiuimus quòd siccauerit dominus aquas maris rubri ad introitũ vestrũ, cum egressi estis de ægypto: & quæ feceritis duobus Amorrhæorum regibus Seon & Og, quos interfecistis: & hæc audientes pertimuimus, & elanguit cor nostrum:nec remansit nobis spiritus ad introitum vestrum. (*Qui habitant sub omni cælo*) idest multos.est enim hyperbole denotans timoris magnitudinem in gentibus.

An sol steterit tempore Moysi sicut tempore Iosue. Quæst. VII.

RA.Sal.dicit quòd terror fuit Moysi sub omni cęlo: quia in victoria de Seon & Og stetit sol sicut quando pugnauit Iosue contra multos reges: vt patet Iosue.10.c.

Sed non videtur quòd tale factum scriptura subticuisset: quia maxime moueret hoc ad laudem Dei.

Item quia cum in 21.cap. Nu. & hic mentio fiat de hoc & psal.135. nunquam tamen tale narratur. Etiam non potest hoc stare: quia Iosue 10. cap. cum enarretur ista statio solis vera dicitur, stetitque sol in medio cœli, & non festinauit occumbere spacio vnius diei: & sequitur:non fuit antea,nec postea tam longa dies, obediente Deo voci hominis, & pugnante pro Israel. Licet enim quidam voluerit sic inducere, tamen non probat: nam deberet dici ad hoc probandum,non contigit antea nec post aliquid tale: sed non dixit sic litera: nã tunc falsa esset, cũ postea contigerit aliud

allud simile tẽpore Ezechię regis, vt patet 4. Reg. 20. & Isa. 38. ca. Et hoc verũ est, ꝙ maior fuit mora Solis stando tempore Iosue, quã fuit retrogradatio facta tẽpore Ezechiæ, & sic cõcluditur necessario, ꝙ licet in bello cõtra Seon regem Amorrhęorum fuerit statio Solis, ꝙ non fuerit tãta quanta illa, quæ accidit tẽpore Iosue, non tamen infertur ex hoc, ꝙ non fuerit tunc statio Solis. Dicendum tamen est, quòd non stetit Sol, vt patet ex rationibus assignatis supra. *Vt in morem parturientium contremiscant.* Timore, tremore, & dolore, & significatur magnitudo timoris, & interioris doloris, parturientes enim maximum dolorem sentiũt. Psalm 47. sicut dolores parturientis in spiritu. *De solitudine Cedemoth.* Quæ vocatur alio nomine Mathana: & est in introitu regni Seon post torrentem Arnon, vt patet Nume. 21. capitu. *Regem Esebon.* Erat Seon rex Esebon quam acceperat a Moabitis, & constituerat Metropolim regni sui Numeri 21. capitu. quia ista ciuitas erat maior, & melior omnibus ciuitatibus regis Seon: ideo constituerat eam metropolim, & sedem regni: & sic vocatur rex Esebon, & habitans in Esebon, vt patet sequenti capit. cum antem esset ista ciuitas olim de terrã Moabitarum per proditionem nobilium ciuitatis tradita fuit regi Seon, vt patet Nume. 21. & ibi ponuntur dicta prouerbialia, siue in carminibus de captione Esebon per illam proditionem facta. *Verbis pacificis dicens.* Volebat eum tradere in manus Israel, sed misit ei Moyses pacem ad demonstrandum alijs gentibus, quòd rationabiliter contra eum bellum gerebat. Nam licet Deus sciat, quòd aliqua malis profutura non essent, quæ bona sunt tamen dat eis, vt iustior videatur sua damnatio, sicut in illoquem ex malitia sua in malo actu finiturum, & gehennæ mancipandum videt, admonitores, tamen ad bonum dat, & prædicatores. Sic & patet de Aegyptijs quos sciebat Deus sua malitia obduratos, tamen per Moysen frequentissime admonebat, vt non peccarent in Deum, & dimitterent populum, & Deus eos benigne corrigebat infligendo plagas, quæ ad medelam, & non ad mortem fuissent, si ipsi disciplinam suscepissent: nunc Deus sciebat, quod Amorrhæi non conuerterentur a malo concepto propter istam petitionem pacis, permisit tamen eam fieri ad eos, vt iustius viderentur puniri ab omnibus, qui audirent. Dicit Nicolaus, quòd ideo misit eis pacem, quia dicitur infra 20. capit. ꝙ cum pugnare vellent ꝯ aliquos extra terram promissionis, quòd mitterent eis primo conditionem pacis, si aũt esset de terra promissionis non mittebant pacem, & isti erant extra terram ꝓmissionis: ideo missa fuit pax. Sed non potest tenere hoc per illud cap. immo ex opposito: quia ibi dicitur, ꝙ qñ pugnatur ꝯ ciuitates, q̃ non sunt de possessione sua, solum viros occidere debebant, mulieres autem & paruulos reseruare: hic autẽ tam mulieres q̃ paruuli gladio perierũt, vt patet infra in text.

Item falsum est, quòd terra istorum regum nõ esset de terra promissionis, quia Gen. 15. cap. vbi promissio facta est distincte etiam terra Amorrhæorum promissa est, patet etiam Exo. 3. & 23. capit. & in multis alijs locis.

Si autem arguas, quòd ista terra est extra terminos terræ promissionis, vt patet Num. 34. quia est ab oriẽte terrę Chanaam, vt patet Nume. 32. sed terram promissionis habet ab oriente Iordanẽ, vltra quẽ est terra ista. Respondetur, quòd ibi ponunt̃ termini terrę nouẽ tribuũ, & dimidiæ: sed nõ tota terra ꝓmissa. Et tñ, quia Moyses ponebat istos terminos, vt scirent quantã terram possessuri erant, & ne vltra terminos illos cum aliqua gente pugnarent, quia aũt terra ista iã erat

F acquisita, nec erat de possessione aliarum tribuum, non clausit eam sub terminis terræ illius. Si arguas, ꝙ Moyses non intrauit in terram promissionis, & tñ intrauit terram istam: ergo non est ista terra promissionis. Rñdet̃, ꝙ Moyses intrauit in terram promissionis, sed non in totam & ĩ. c. 3. non dr̃ non intrabis terram promissionis, sed non transibis Iordanẽ istũ. i. nõ peruenies ad terram aliarum tribuum. Et Nu. 27. vbi dr̃ non intrabis terram quam daturus sum filijs Israel, sed videbis eam: non intelligitur de tota terra promissionis, sed de illa quam daturus erat Deus. s. illam, quæ erat vltra Iordanem, iam. n. dederat quandã partẽ trãs Iordanẽ, vt patet ex ordine historiæ, quia illa terra acquisita fuit, vt hr̃ Nu. 21. & ista dicta sunt post, vt pa-
G tet 17. c. Et sic verũ, ꝙ non erat visurus terram quam Dñs traditurus erat, quia tunc solum terra trans Iordanem tradenda manebat, terrã aũt alteram iã viderat; quia ipse ꝯ reges terræ illius pugnauerat. Et dr̃, ꝙ non erat visurus terram illam. i. ꝙ non erat intraturus in eam, sed bene visurus eam erat, quia Deus demõstrauit ei totam illam terram ante mortem suam; vt patet ĩ. 34. cap. de Aaron est verum, ꝙ nullo modo intrauit in terrã promissionis, nec vidit, quia mortuus est in mõte Hor antequam accederent ad Amorrhęos, vt patet Num. 20. cap. fuit mortuus Aaron ante Moysen mensibus sex, quia Aaron mortuus fuit anno 40. mense quinto prima die mensis, vt patet Nume. 33. cap. Moyses aũt mortuus fuit in principio mensis vndecimi: nam prima die mensis vndecimi anno 40. lo-
H cut⁹ fuit Moyses verba libri huius ad omnem Israel, vt patet supra 1. cap. & his finitis ascendit in montem Abarim, & mortuus est, vt patet infra 32. & 34. capitu. Maria antem soror Moysi mortua fuit 4. mense primo quàm Aaron, quia Maria mortua fuit anno 40. mense primo in Cadesbarne, vt patet Num. 20. cap. Aaron autem in eodem anno mense quinto. Et fuit diuersitas moriendi istis secundum varietatem peccatorum: nam Maria magis peccauit quam Moyses, & quàm Aaron, murmurando ꝯ Moysen: & ideo in ea Deus specialiter iratus est, & persudit eam lepra, vt patet Num. 12. cap. ideo autem mortua est, nec vidit aliquod bonum de his, quę Deus promiserat: nã non intrauerat in aliquam partem terræ promissionis, nec
I eã vidit, nec vidit aliqua bella ꝓspera Israel: Aarõ aũt licet min⁹ peccauit q̃ Maria, magis tñ peccauit quàm Moyses, ideo magis vixit q̃ Maria 4. mensibus, & minus q̃ Moyses sex mensibus, ad aquas. n. ꝯdictionis in Cades vterque peccauit, quia non benedixit Dño, vt ibi declaratum est. minus tñ peccauit Moyses, quia Aaron aliquomodo peccauit non credendo verbis Dei: Moyses aũt non peccauit non credendo, sed quia non sanctificauit Deum ad eductionem aquarum, & hoc fuit, quia tantus fuit zelus eius ꝯ rebelles Dño, ꝙ non benedixit Deo, sicut ipse mãdauerat: sed incępit acriter redarguere, rebelles, & increduli, nunquid de petra hac vobis aquam poterimus eijcere? Et ideo Scriptura attendens hæc facit tres gradus in pecca-
K to Moysi, & Aaron: nam aliter loquitur de peccato Aaron, aliter de peccato Moysi: aliter de peccato vtriusque: nam de peccato Moysi loquitur mansuete, de peccato Aaron per se loquitur acerrime: de peccato amborum simul loquitur grauiter solum, & patet: nam de peccato vtriusque simul dicitur Nume. 20. capitu. dixit Dominus ad Moysen, quia non credidistis mihi, vt sanctificaretis me coram filijs Israel, non introducetis hos populos in terram quam dabo eis, de eodem peccato vtriusque simul sic loquitur infra trigesimosecundo. Iungeris populis tuis, sicut mortus est Aaron frater tuus, quia præuaricati estis contra me in medio filiorum Israel: de peccato

Moyses intrauit aliquam partem terræ promissionis, sed nõ in totam.

Diuersitas mortis, & peccatorũ Mariæ, Aaron, & Moysi.

cato Aaron acerrime loquitur solum de eo per se loquendo, vt patet Num. 20. cap. cum dicitur pergat in quam Aaron ad populos suos: non enim intrabit in terram quam dedi filijs Israel, eo quod incredulus fuerit ori meo ad aquas cõtradictionis: ecce qualiter vocat eum incredulum, quod acerrimum est, & non dicitur de Moyse: cum autem loquitur de solo peccato Moysi loquitur mansuete, vt patet Nume. 27. cap. cum dicitur ascende in montem istum Abarin: & contemplare, & vide terram quam daturus sum filijs Israel: cumque videris eam, ibis ad populum tuum, sicut iuit Aaron frater tuus: quia offendisti me in deserto: ecce qualiter dixit solum, quod offenderat eum Moyses nihil aliud exprimendo: offendere autẽ valde largum est, potestque accipi pro quolibet peccato omissionis, vel commissionis quantumcunque paruo. Etiam pręter hoc Aaron offenderat Deum murmurando contra Moysen, vt patet Nume. 12. Moyses autem nunquam murmurauit, quia mitissimus erat, etiam quia Aaron ad petitionem populi conflauit vitulum, quẽ adorauit populus, vt patet Exo. 32. ca. & ob hoc Deus ei valde iratus fuit, vt patet infra 9. cap. cum dicitur, ad uersum Aaron quoque vehementer iratus voluit eum conterere, & pro illo similiter deprecatus sum: Moyses autem in nullo horum peccauit: ideo multa gaudia habuit Moyses, quæ non vidit Aaron: nam Aaron non intrauit aliquam partem terræ promissionis, nec vidit eam, nisi confuse aliquam partem: non vidit etiam bella Israel feliciter gesta: Moyses autem vidit immediate post mortem Aaron bellum, in quo deleuit Israel regem Chananæum Arad, vt patet Nu. 21. & fecit bella magna ɔtra duos reges Amorrhęos, & occidit illos, vt patet Nume. 21. & ɔ̃. in litera, & sequenti cap. & possedit totam terram eorum, quæ erat pars terrę promissionis, deditque eam duabus tribubus, & dimidiæ in sortem: vt patet Num. 32. & infra sequenti cap. vidit etiam, & fecit bellum magnum ɔ quinque reges Madianitarum, quos occidit Israel, vt patet Nu. 31. c. vidit ẽt distincte cęteram partem terræ promissionis antequam moreretur, vt patet infra 34. cap. Aaron aũt solum vnum gaudium habuit magisquam Maria soror eius, quia ipse vidit filiũ suũ Eleazarum antequam moreretur, indutum vestibus suis, & factum sacerdotem magnum, vt patet Num. 20. cap. Maria aũt nihil boni vidit. *Publica gradiemur via.* Non declinantes per agros, aut vineas, nec facientes nouã viam. *Alimenta precio vende.* Idest, non intelligas, quod volumus violenter, vel sine pecunia sumere cibos in terra tua, sed omnia precio comparabimus. *Sicut fecerunt filii Esau.* Quia licet in principio noluerunt, vt patet Num. 20. & ideo coacti sunt circuire montem Seyr, tamen post Deo mãdante declinauerunt ad eos, & transierunt intra terminos Idumæorum, vt supra euidenter patuit. *Et Moabitæ, qui morantur in Ar.* Ar est ciuitas Moabitarum per cuius confinia transierũt filij Israel, vt patet supra in textu, & Moabitæ etiam a principio repugnauerunt dare transitum apud fines suos, sed post permiserunt: nec fit mentio supra in libro Numerorum, quòd petierint transitum a Moabitis Israelitæ sicut dicit̃ de Idumæis. 20. ca. & de Amorrhæis. 21. cap. Ratio, quia si non transirent per intra terram Idumæorum, vel Amorrhæorum, cogebãtur multum declinare: sed etiam si non transirent intra terram Moabitarum non declinabant. Et patet, quia veniendo directe a meridie versus aquilonem de mari rubro, & deserto Synai per mansiones alias vsque in Cadesbarne: transitus erat per terram Edon, q̃ est in latere meridiano terræ Chanaam: ideo primo petierunt ab Idumæis, vt concederent eis transitum, vt patet Nume. 20. cap. illis autem nolentibus circunde-

Ar, quę sit ciuitas.

A derunt per latus meridianum terræ Edon ascendentes contra orientem eius, cum autem fuerunt in oriẽte illius, mandauit Deus, quòd declinarent contra aquilonem, vt patet in isto cap. scilicet, per frontem orientis Edon transuersaliter transeundo quasi a meridie contra aquilonem, & tunc intrauerunt aliquo modo in terram Edon, vt dicit litera, & supra declaratum est: sed adhuc Idumæi timentes Israelitas non dederunt eis licentiam transeundi per terram suam in terram Chanaam, sed cum modicum transissent per terram illam coacti sunt ascendere magis ad oriẽtem, etiam mandante hoc Deo, ne esset eis occasio pugnandi contra Idumæos, tunc transierunt torrentem Zareth, & iuerunt per viam solitudinis contra Moab ad Arnon.

B

Quando & quomodo accesserint filij Israel ad Moabitas, & qualiter tollitur contradictio, quæ videtur esse in litera. Quæst. VIII.

SED magna valde dubitatio videtur de Moabitis magis quàm de Idumæis: quomodo ad illos accesserint, & quando, nam manifesta contradictio videtur esse in litera, nisi ei occurrat̃, quia hic vult litera, quòd primo accesserint Israelitæ ad Moabitas quàm ad Amorrhæos eum dicimt: tantum est, vt concedas nobis transitum, sicut fecerunt filij Esau, qui habitant in Seyr, & Moabitæ, qui morantur in Ar: ergo prius venerant ipsi ad terram Moabitarum quàm ad terram Amorrhęorum, sed contra videtur Nume. 22. cap. nam cum sit posita in cap. 21. mors duorum regum Amorrhæorum inflicta ab Israelitis, & captio terræ eorum, subiungitur in cap. 22. videns autem Balac filius Sephor omnia, quæ fecerat Israel Amorrhæo, & quòd pertimuissent eum Moabitæ, eiusque impetum ferre non possent, dixit ad maiores natu Madian: ita delebit populus iste omnes, qui in nostris finibus commorantur, sicut solet bos herbas vsque ad radices carpere: ergo rex Moab timuit Israelitas postquam factum fuerat bellum contra Amorrhęos: ergo ante non pugnauerat contra eos: nec dederat eis licentiam transeundi per terram suam, & sic videtur manifesta contradictionis implicatio.

C

D

Respondetur, quòd ad concordandum ista duo loca sacræ Scripturæ, in quo impossibile est reperiri veram contradictionem, considerandus est situs, quem tenet terra Moab in cõparatione ad terram Amorrhæorum.

Et sciendum, quòd quando Israelitæ transierunt modicum per terram Edon, & ascenderunt per viã deserti contra Moab, deuenerũt ad locũ illũ, vbi ɔiungit̃ terra Moabitarũ, & Ammonitarum, & per illam coniunctionem, vel quasi transituri erant Israelitæ: & propter hoc vetitum fuit eis ne pugnarent contra Moabitas, aut Ammonitas, si tamen Ammonitę distarent ab eo loco per quem transituri erant ipsi, superfluum esset, quòd diceretur eis ne pugnarent cõtra ipsos, & ad istam terram accesserunt, antequam transirent torrentem Arnon, qui diuidit inter terram Moab, & terram Amorrhæorum: tenditque contra aquilonem, vel potius contra occidentem ad lacum asphaltidem, vbi est nunc mare mortuum, & prius fuit Sodoma: & tota Pentapolis, quæ est in oriente terræ Chanaan, & in ista extremitate terræ Moab est ciuitas Ar: de qua hic dicitur, & tunc Israelitæ stantes apud terminos Moabitarum, & Ammonitarum petierunt transitum per terram Moabitarum, quia per eã rectior erat via q̃ per terrã Ammonitarũ: nam multũ ascẽdebãt ɔ oriẽtẽ p terrã

E

Ammonitarũ transeundo, & istũ transitũ petierunt a Moabitis, q erant in Ar, qui primo noluerũt cõcedere trãsitũ, nec cibos, aut aquas, nec ipsi Ammonitę, vt patet Deut. 23. c. cum dicit Ammonitę, & Moabites ẽt post decimam generationem non intrabũt in Ecclesiam Domini in ęternũ, qa noluerunt vobis occurrere cũ pane, & aqua in via, qñ egressi estis de Aegypto. Quod autem sequitur de cõductione Balaam nõ fuit tunc, sed post, vt declarabitur: deinde ipsi Moabitę pacificati sunt, & dederunt eis transitum, sicut fecerant Idumęi, qui prius dare nolebant, vt patet Num. 20. sed dixerũt se obuiam exituros cum armis, sed postea cõcesserunt trãsitum per quandam partẽ regni, vt patet in isto c. Et isto modo intelligitur, ꝙ Moabitę, q morantur in Ar dederunt eis transitum, cum autẽ transiuissent modicum per terram Moabitarum apud ciuitatem Ar, accesserunt vsque ad torrẽtem Arnon, qui diuidit terram Moab, & Amorrhęorum, & qñ trãsiuerunt torrentem Ar exierunt de illa parte terrę Moab, & intrauerũt ad terram Amorrhęorum, & cũ essent in finibus istius terrę Amorrhæorum miserũt ad regẽ Seon dicentes, vt concederet eis trãsitum per terram suam, vsque ad Iordanem, sicut concesserãt Idumæi, & Moabitę, qui morantur in Ar: tunc enim verũ erat ꝙ Moabitę dederãt eis ingressum non per totum regnum suum, sed per partem, scilicet per quandã extremitatem terræ eorum, vbi coniungitur terra illa terræ Ammonitarũ, & est ibi ciuitas Ar: & ad notandum hoc dixerunt Iudæi, ꝙ Moabitę, qui morantur in Ar dederant eis transitum, & nõ dixit simpliciter, vel absolutè, quòd Moabitę dederunt eis transitum: & deinde nolentibus concedere trãsitum Amorrhæis pugnauit Israel cum eis, & totam eam terrã accepit, & per eam transierunt, & quando iam essent in extremitate eius occidentali, quę est principium oriẽtis terrę Chanaan, accesserunt iterum ad extremitatem terræ Moab in duabus mãsionibus vltimis, scilicet in cãpestribus Moab, & in planioribus locis Moab super Iordanem, & hoc facta strage duorum regum Amorrhęorum: in toto enim tempore, quo ambulauerãt ꝑ terram Amorrhęorum Seon, & Og, nõ accesserãt ad aliquam partem terræ Moab: cum autẽ exire debuerunt terram Amorrhæorum, vt trãsirent Iordanem, accesserunt ad terram Moab, & tunc rex Moab Balac timuit, quòd Israelitæ vellent intrare terram suam, qa erant ad confinia eius: ideo tunc misit pro Balaam Ariolũ, vt eos malediceret, & ad illud tẽpus refertur id quod habetur Nume. 22. cap. cum dicitur. Videns autem Balac filius Sephor omnia, quę fecerat Israel Amorrhęo, & quòd pertimuissent eum Moabitæ, & impetum eius ferre non possent, dixit ad maiores natu Madian; ita delebit hic populus omnes, qui in nostris finibus commorãtur, quemadmodum solet bos herbam vsque ad radices carpere. Et sic istæ duæ auctoritates, quæ videbantur contrariæ, nullo modo cõtradicunt, quia referuntur ad diuersa tempora, secundum quòd bis accesserunt Israelitę ad Moabitas. Primo antequam accederẽt ad Amorrhęos; & hoc fuit quando transierunt per Moabitas, qui erant in Ar. Secundo postquam exierũt de terra Amorrhęorum; & hoc fuit quando steterunt in campestribus Moab, & planioribus locis Moab in valle contra Phegor. Et ista duplex accessio ad terrã Moab cõtigit ꝑꝑ duas extremitates terrę Moab: nam terra Moab in suo latere, quasi Septentrionali arcuatẽ, & ꝑ vtrãque extremitatẽ arcus, vel semicirculi transierunt Iudęi, & nõ per medium, vt directè procederent. Vna extremitas arcus, & orientalis erat in Ar, per quam primo transierunt Iudæi. Secunda erat, & occidentalis in planioribus locis Moab in valle cõtra Phanum Phegor apud Ior-

F danem. Vt autem hęc melius intelligantur ponendus est situs terræ Ammon, & Moab, & regum Amorrhęorum. Et sciendũ quòd terra Moab, & Ammon, vt supra diximus se contingunt: nam terra Moab est Meridiana ad terram Ammon, & terra Ammon est Septentrionalis ad terrã Moab, & extremitas vtriusq; est oriẽtalis ad terram Amorrhęorum: nam extremitates Moab, & Ammon circunflexæ in parte orientali coniunguntur, & claudunt frontem orientalẽ terræ Amorrhęorũ, ita quòd ille, qui venit a parte meridiana, scilicet de terra Edom, vel de parte orientali cõtra terram Amorrhęorũ, necesse est vt intret aut per terram Ammon, aut per terram Moab; ideo Hebręi venientes aliqualiter de parte meridiana ad terrã Amor-

Descriptio situs terræ Moab Ammon, & regni Amorrhæorum.

G rhęorũ intrauerũt per terram Moabitarum, qui sunt in Ar. Deinde transitis istis extremitatibus Moab, & Ammon, & intrando in terram Amorrhæorum per frontem orientalem, terra Ammon arcuatur versus aquilonẽ, & terra Moab aliqualiter versus meridiẽ, & inter istas duas arcuationes extenditur terra regum duorum Amorrhæorum vsque ad Iordanem, vbi extremitas arcus terræ Moab redit versus Aquilonem, & ad hanc extremitatem accesserunt Israelitę. Vt autem hæc melius intelligantur subijciatur hic figura si placet.

Quare Israelitæ non transierunt totaliter per terram
H *Moabitarum. Quæst. IX.*

SED quæritur cum Israelitæ antequam intrauerint terram Amorrhęorum trãsierint per Moabitas, qui erant in Ar, quare non totaliter ꝑ terram Moabitarum: nam necesse erat iter eorũ arcuari cum intrauerint per Moabitas, qui erãt in Ar, vbi erat extremitas orientalis, & postea deuenerint ad extremitatem occidentalem: ipsi autem nolebant arcuare, sed tramite recto procedere. Item quia dato quòd Israelitæ peterent a Moabitis, vt darent eis transitum per totam terram suam; ipsi nollent quia timerent, quòd vellent accipere terram. Si eum modicũ transitum per extremitatẽ concedere nolebant, quanto magis per totum regnum? maximè quia ista fuisset
I occasio pugnandi contra Moabitas: Deus tamẽ prohibuerat eis ne pugnarent cum Moabitis, quia nihil de terra eorum habituri essent, cum illa esset data in possessionem filijs Loth, vt dicitur in litera: contra Amorrhæos autem non fuerat eis vetitum bellum. Item quia Deus intendebat tradere terram Amorrhęorum Israelitis, ꝓpter peccata Amorrhęorũ: ideo misit eos per terram Amorrhæorum, vt sic taliẽ occasionem pugnandi contra eos haberent: aliæ autem rationes esse possunt, quas poterit quilibet diligenter textum perscrutans reperire. Nicolaus dicit quòd Moabitæ non dederunt transitum, sed dederunt alimenta precio; sed contra hoc dicitur infra 23. capitu. quod Moabitæ noluerunt occurrere filijs Israel cum
K pane in via. Ad hoc respondet ibi Nicolaus sequens quosdã Hebræos, ꝙ Moabitę viri nõ fuerunt cum pane, sed fœminæ eorum.

Sed non videtur bene dictum, quia nihil refert, ꝙ viri Moabitę facerent per se, vel per vxores, vel famulos. Item, quia ibi. 23. c. dicitur, quòd Moabitæ occurrerunt armati contra Israelitas. Si ergo ipsi erant hostes Iudęorum, quõ permitterẽt etiam vxores vendere alimenta eis exeundo extra fines Regni? Et ad hoc sumunt causam verisimilitudinis, quòd ideo Moabitæ non possunt contrahere cum viris Iudæis. Sed ista non est cã specialis, quia non solũ mulieres Moabitæ, sed ẽt mulieres aliarũ nationum poterãt copulari in mr̃imoniũ Iudęis. & patet de Sãlone q accepit vxorẽ

de

de filiabus Philistinorum, vt patet Iud. 14. ca. Item qñ prohibitũ fuit accipere vxorem de alienigenis, fuit ne ipsi inducerent viros & filios ad idolatriam, ut patet Exod. 34. c. si ergo aliquis poterat accipere vxorem de alienigenis, quam conuerteret ad iudaismum, bene licebat: ideo inf. 21. c. dicitur quod quando irent ad bellum & acciperent aliquas puellas virgines, poterãt eas ducere in vxores & Leui. 21. c. dicitur de sacerdotibus magnis, ꝙ acciperent in vxores puellas de populo suo, ergo videtur ꝙ aliis licebat accipere vxores de alienigenis. *Donec veniamus ad Iordanem.* Quia post Iordanem est terra quam acceperunt nouem tribus & dimidia. *Ad terram quam dominus Deus daturus est nobis.* Non ꝙ solum illam terram Deus eis daturus esset: quia etiam terram Amorrhęorũ daturus erat, qa promiserat, sed illam iamdudum merebantur perdere habitatores: istam autem nondum merebantur perdere donec trãsitum denegassent. *Noluitque Seon rex Esebon dare nobis transitum.* Erat enim positus custos itroitus terræ illius contra hebræos: & dabantur ei tributa vel pensiones ab aliis regibus pro conseruatione. *Quia induraverat dominus Deus spiritum eius.* Idest quia non dederat ei gratiã ad benefaciendum, nemo autem potest bene operari sine Dei gratia: quando ergo alicui Deus gratiam non elargitur, non potest bene operari, sed in malis induratur, & ad bonum difficilis fit.

Nemo põt bene operari sine gra Dei.

Quare male faciendo peccamus cum gratia simpliciter non sit in potestate nostra, quam cum Deus subtrahit, non tamen est causa mali.

Quæst. X.

Sed dices. ergo non peccauimus malefaciendo quia non habentes gratiam quæ a Deo libere donatur impossibile est nos bene operari iuxta illud Io. 15. sine me nihil potestis facere. ergo non erit in potestate nostra bene facere.

Respondetur, ꝙ sicut habere vitam eternam nõ est totaliter in nostra potestate iuxta illud Mat. 19. c. cum dicerent discipuli, quis ergo saluus erit? respondit Iesus. apud homines quidẽ impossibile est, apud Deum autem omnia sunt possibilia: & ad Ro. 9. c. non est currentis nec uolentis, sed Dei miserentis. ita bene agere nõ est totaliter in potestate nr̃a, quia ista necessario se cõsequuntur bene agere semper & uita æterna. qui ergo in potestate sua habet totaliter bene operari, in potestate habebit vitam eternam: licet ergo bene operari nostrum principaliter sit a Deo dãte gratiam, quia tamen cuilibet facienti, ꝙ in se est, Deus dat gratiam: nõ male operantes pœnam merentur. sicut enim Deus est causa naturaliter influens in omnibus naturalibus effectibus, nec propter malitiam vel bonitatem inferioris agentis desinit influere: ita in gratuitis est principiũ inuariabiliter se hñs, ita ꝙ impossibile est aliquem agere quantum in se est, & Deum gratiam non apponere: sed gratia non cogit liberum arbitrium, quia aliquis gratiam habens potest peccare: sed per illud peccatum immediate perdit gratiam. Itẽ quia sicut Deus naturaliter in qualibet re omni tempore influit conseruando: ita in cordib. nostris semper influit ad bonũ nos incitando; sed huic pulsationi non omnes aperiunt.

Sed quantum ad subtractionem vel non appositionem gratiæ dicitur, ꝙ ꝑ peccatis Deus duplices dat pœnas, quasdam corporales, alias spirituales. corporales autem sunt damna, vel punitiones illatæ pro peccato: pœna spiritualis est subtractio gratię: aliquis enim peccauit in aliquo peccato magno vel multoties iterato, propter quod demeretur, ꝙ Deus non apponat ei gratiam, & tunc bene agere nullo modo poterit.

Deus dat nobis pro peccatis nostris duplices pœnas.

Et si dicas ꝙ in isto actu non videtur iste culpabilis, quia Deus non concurrebat cum ipso ad bene agendũ ex se autem bene agere non potest.

Respondetur ꝙ iste relictus a Deo bene agere non potest, tamen pœnam meretur pro isto malo actu, qa per priorem malum actum demeritus fuit, vt nunc relinqueretur a Deo, & consequenter male ageret, quia sicut pro aliquo peccato temporalis pęna datur, ita pro aliquo magno spirituali s. ꝙ permittatur cadere in aliud. Erit igitur culpa sequens præcedentis culpę pœna: & ꝯsequenter redundabit maior pęna, quia ꝑ primo peccato pena, & pro secũdo similiter. Et hoc modo homines præsciti qui erant scripti in libro uitę secundum præsentem iustinam obstinantur & impœnitentes moriuntur, quia licet nunc bene operentur, qa gratiæ repugnare possunt, post male operantur, & per illa mala opera demerentur subtractionem gratię. s. ꝙ Deus non concurrat cum illis ad causandum bonum opus, ideo in articulo mortis confiteri non poterunt, quia ante demeritus est ne Deus ad talem actum cum eis concurreret. Quæ autem sunt uitia vel errores iterata, per quæ demeremur in alia cadere, uel Deum nobiscum non concurrere, penitus homini incognita sũt. Vidit enim Deus ꝙ talia scire uiatori non expediebat, vt sic ex timore cautior & vigilantior esset, sufficere nobis debet ꝙ qui saluantur non ex meritis saluantur, vel electi sunt, sed quia Deo placuit ad vitam æternã ab æterno illos eligere. Qui autem damnantur ex propriis demeritis hoc habẽt. *Et obfirmaverat cor illius.* Scilicet eum a malo concepto per gratiam non reuocando, vel vt malum non conciperet non iuuando. *Vt traderetur in manus tuas.* Vt non tenetur causatiue sed consecutiue. non enim ideo Deus isti gratiam subtraxit, vel non apposuit, ut traderetur in manus Moysi, vel vt peccaret, sed ad subtractionem gratiæ consequitur istum non bene agere: si enim Deus alicui gratiam subtraheret, & male ageret, Deus diceretur formaliter auctor mali, sed subtrahit gratiam vt quandam pœnam debitam pro peccato, quia sicut alicui aliquam pœnam temporalem in peccati satisfactionem infligit, ita alicui secundum altitudinem sui consilii pro alio peccato gratiam subtrahit.

Nota pro materia ꝑ destinationis.

Et si arguas cum ad subtractionem gratię sequatur mala operatio, quid magis refert Deum subtrahere nobis gratiam, vel facere nos peccare, vel subtrahere gratiam vt puniamur, vel ut ꝑ subtractionem peccemus? quia idem sequitur per quodlibet illorum.

Respondetur ꝙ multum distant ista, & patet in iudice. si enim iudex aliquem torqueret, ut per hoc Deum blasphemaret, vel ut aliquẽ odio haberet, etiam si tormẽta illa ex aliqua causa mereret, peccaret valde mortaliter. Si tamen dat aliquam pœnam pro aliquo delicto, quam lex imponit, etiam si sciat ꝙ per hanc pœnã afflictus iudicem odio habebit, uel aliquod peccatum mortale incurret, non peccat dum pro ista intentione cruciatum non irroget: sic iustitię Dei multum ꝯgruit secundum suum altum consilium aliquem subtrahẽdo gratiam punire: sed bonitati eius valde repugnat gratiam subtrahere, ut aliquem faciat peccare. In ista q̃stione siue dubij solutione multa tacta sunt, quæ in aliis locis magis explicuimus: nam agitur de prædestinatione & præscientia. De his autem qualiter non tollãt libertatem arbitrii diximus late Gen. 50. ca. tangitur & de induratione alicuius, qualiter Deus sit causa indurationis, aut positiua aut priuatiua, directe, aut ꝑ accidẽs. de his autem magis diximus Exo. 4. ca. tangitur etiam de ista dictione vt, q̃ facit magnas difficultates in intelligentia sacrarum scripturarum, vtrum teneatur finaliter uel consecutiue, de quo magis diximus Exo. 9. cap. *Ecce cœpi tibi tradere Seon.* Idest iam apud me demeritus est,

est, propter quod immediate eum tibi tradam. *Egressusque Seon*. Licet esset vicinus regis Og, tamen non vocauit eum in auxilium ad bellum, quia se fortissimum reputabat, & quia Israelitas contemnebat, & quia singularem de victoria gloriam habere volebat. *Percussimus eum cum filiis suis*. Quia multos filios habebat, quorum aliquos secum ad bellum adduxerat. In hebræo habetur. *Cum filio suo*. Scilicet vno gigante & forti vt pater eius, ut ait Rabbi Salomon sed potest poni singulare pro plurali, ut in multis locis, & Exo. 8. venit musca grauissima, sed plures erant.

Rab. Sal. opinio. Doc. opinio.

Potest autem dici & forte melius, quod accipiuntur hic filij non pro filijs carnalibus quos genuit: sed pro subiectis suis. s. pro populo. & iste modus frequentatus est in scriptura, nam subditi regis Emor qui dominabatur in Sichem vocantur filij sui, ut patet Gen. 33. c. cum dicitur, emitque partem agri in quo fixerat tabernacula a filijs Emor patris Sichem centum agnis. ibi non vocantur filij ipsi carnales, quia immediate declaratur cum subditur patris Sichem. q. d. quod non erat pater eodem modo Sichem, & aliorum: nam Emor erat pater Sichem, quia eum genuerat, & pater vocatur aliorum quorum dominus erat. idem patet Iosue. 24. c. cum dicitur ossa quoque Ioseph quæ tulerant filij Israel de Aegypto, sepelierunt in Sichem in parte agri, quem emerat Iacob a filiis Emor patris Sichem centum nouellis ouibus, & fuit in possessionem Ioseph & omni populo. Dicit Iosephus quod multi de Amorrheis siti in bello mortui sunt, alii ruentes ad fluuium Arnon iaculis confixi sunt, alii ad mœnia fugientes a fundibulariis præuenti vsque ad internetionem deleti sunt *Mulieribus ac paruulis*. Quia Deus mandauerat omnes gentes quarum vrbes possessuri erant totaliter delere. inf. 20. c. *Absque iumentis quæ in partem venere prædantium*. Idest prædantes non habuerunt inde seruos, vel seruas, vel puellas in vxores, sed solum iumenta, & spolia vrbium. s. supellectilia, aurum, & argentum, & alia preciosa. vel aliter. *Quæ in parte venere prædantium*. Idest ista quæ rapta sunt in bello, non fuerunt diuisa euntibus ad bellum & manentibus in castris, sicut in bello contra Madianitas ut patet Num. 31. c. Et ratio est quia in bello Madianitarum nullam vtilitatem consequebantur manentes in castris, nisi aliquid haberent de præda: in bello contra Seon & Og conse cuti sunt ciuitates ad manendum: ideo non indigebant vlterioribus spoliis, & rationabile erat quod pro labore maiori ipsi bellantes sortirentur iumenta, & supellectilia Amorrhæorum in prærogatiuam ad non pugnantes. etiam quia in bello contra Madianitas non æqualiter habuerunt manentes, & euntes ad bellum: nam omnibus manentibus data fuit medietas spoliorum, & reliqua medietas euntibus ad pugnam, tamen illi qui iuerunt ad pugnam erant solum duodecim mille, vt patet Num. 31. cap. illi autem qui manserunt in castris erant plures, quam sexcenti mille accipiendo senes & iuuenes potentes pugnare. nam inter omnes spolia diuidebantur: immo essent omnes isti qui manebant plures quam mille milia, & sic data medietate spoliorum pugnantibus. s. 12. mille viris, & cæteris manentibus alia medietate concessa: magis veniet vni pugnanti, quam forte centum non pugnantibus secundum proportionem, quam habent duodecim millia ad mille millia uel plura. Item in alio fuerunt meliores conditionis pugnantes contra Madianitas, quam manentes in castris: nam de illa parte quæ eueniebat pugnantibus. dabatur de quingentis ouibus una, & sic de asinis, hominibus, & cæteris rebus. de medietate autem quæ contigit manentibus in castris, accipiebat sacerdos de quinquaginta capitib. vnum: & sic manentes cogebant dare in decuplo magis sacerdori quam euntes ad pugnam *Ab Aroer quæ est supra ripam torrentis Arnon*. Fluuius Arnon transit inter Moabitas & Amorrhæos ex parte aquilonis in terra Moabitarum est ciuitas nomine Ar. ex parte Amorrhæorum est Aroer ambæ super Arnon. *Vsque Galaad*. Incipit regnum Seon in Aroer, & finitur in terra Galaad. *Nec fuit uicus*. Idest locus non muratus. *Absque terra filiorum Ammon*. Mandauerat Deus quod non pugnarent contra eos, quia nihil accepturi erant de terra eorum. *Et cunctis quæ adiacent torrenti Ieboch*. Ieboch fluuius est distans a iordane per vnam leucam, apud quem luctatus fuit Iacob cum angelo vt patet Gen. 32. capit. apud istum torrentem est terra Ammonitarum. apud torrentem Ieboch qui est circa Iordanem est extremitas occidentalis terræ Ammonitarum, sicut super Iordanem est extremitas occidentalis Moabitarum. sed differunt quia extremitas Ammonitarum tangit Iordanem a septentrione, & extremitas Moabitarum tangit a meridie, extremitates autem orientales Ammon, & Moab coniungunt ad oriente terræ Amorrhæorum claudendo eam ut supra declarauimus. *A quibus nos prohibuit dominus*. Idest totam illam terram post torrentem Arnon vsque ad iordanem accepimus præter terras a quibus prohibiti sumus, scilicet ab Idumæis, Moabitis, & Ammonitis.

Situs Arnon fluuij. Ieboch fluuii sit.

CAP. III.

ITaque conuersi ascendimus per iter Basan. Egressusque est Og rex Basan in occursum nobis cum populo suo ad bellandum in Ædrai. Dixitque dominus ad me. Ne timeas eum, quia in manu tua traditus est cum omni populo ac terra sua; faciesque ei sicut fecisti Seon regi Amorrhæorum qui habitauit in Esebon.

Nu. 21. c.

Itaque conuersi. Dicto de pugna contra Seon subiungitur de pugna contra regem Og. Et tanguntur 4. Primum bellica congressio. Secundo terræ acquisitæ diuisio ibi. *Terramque possedimus*. Tertio duabus tribubus & dimidiæ ad bellandum facta admonitio ibi. *Præcepique vobis*. Quarto pro transitu Moysi vltra iordanem deprecatio ibi. *Precatusque sum*. *Itaque conuersi ascendimus per iter Basan*. Idest postquam pugnauimus contra Seon iuimus per iter Basan.

An Basan sit nomen regni vel ciuitatis. Quæst. I.

NOn est Basan nomen ciuitatis, sed regni vt patet Num. 32. c. quia ibi numerantur, & diuiduntur ciuitates muniti principales, inter quas non ponitur Basan.

Item quia inf. dicitur vniuersam terram Galaad, & Basan. ergo in Basan ciuitates sunt. & sic non erit ipsa ciuitas, sed terra in qua sunt ciuitates.

Item quia inf. dicitur. reliquam partem Galaad, & omnem Basan. ecce qualiter ibi ponit plures partes in Basan cum dicitur. omnem Basan, si autem vna ciuitas esset, non diceret, & omnem Basan, quia ibi faciebat diuisionem terrarum.

Item postea subditur ciuitas Basan vocabatur terra gigantum, si autem una ciuitas fuisset non diceretur ciuitas Basan, sed solum Basan, etiam non uocaretur terra Basan, sed ciuitas Basan.

Item quia postea dicit quod Iair vocauit nomine suo,

Basan

Basan Auothair.i.villas Iair.ecce ibi vocauit Basan villas,& non villam.ergo non erat vnus locus sed multi. scilicet quædam terra magna. Et est ista terra altioris status quam terra Seon,quia est magis in montanis,iõ dicitur ascendimus. *Egressus Og.* Ab hoc non petiuit Moyses transitum sicut a Seon rege,quia iste cum sciuit Israelitas venire contra terram suam, exiuit eis obuiam,& mouit contra eos bellum,antequam sciret vtrum ipsi transire vellent per terram suam, an non:& forte hoc faciebat, vt vindicaret mortem regis Seon. nec enim timuit Israelitas etiam si sciret Seon fortissimum regem victum,& mortuum. vel forte quia iste sicut Seon defendebat introitum terræ suscipiens tributa ab aliis regibus,ut Seon. *Ne timeas eum.* Erat Og de stirpe gigantum,ideo terribilis erat. vnde gigantes emim.i.terrificantes vocabantur,ut patet præcedenti. cap.vnde poterat Moyses vel populus eius timere eũ. de Seon non fuit dictum hoc,quia licet fortis esset,tñ non erat gigas:ideo non ita terribilis. *Cum omni populo suo ac terra sua.* In quo notabat φ in terra illa moraturi essent, unde aliquando Deus tradebat solum populũ in manu eorum vt in Madianitis Num.31.c.& Chananæum regem Arad Nume.21.c. quia solum Madianitas occiderunt, sed terram eorum non possederũt: hic autem vtrumq; fuit:gentem occiderunt,& in ciuitatibus dederunt habitationem tribui Gad, & dimidię parti tribus Manasse vt patet Num.32.c.& inf. *Qui habitauit in Esebon.* Quia ista erat ciuitas principalis regni sui *Percussimus usque ad internetionem.* Aliquando bellantes ꝑcutiuntur,& moriuntur,& tunc non est percussio vsque ad internetionem, hic autem totaliter eos occiderunt,internetio mors est de interneceo.i.occido. *Vastantes cunctas ciuitates illius uno tempore.* Idest vno impetu,Ita φ non cessauimus ab incępto bello donec omnes accepimus, & dicitur hoc ad differentiam terræ promissionis quæ est trans iordanem, quę non capta fuit vno tempore.i.simul,sed primo acceperunt quandam magnam partem sufficientem genti israeliticę quæ tũc erat,& sic successiue vsque ad tempus Dauid, & Salomonis filii sui,quo regnante totaliter acquisita est; ut patet.tertio Reg.cap.9.cum dicitur, & vniuersum populum qui remanserat de Amorrhęis,Ethæis,& Pherezęis,Euæis,& Iebusęis,qui non sunt de filiis Israel, horum filiorum,qui remanserant in terra,quos.s.non potuerunt filii israel exterminare,fecit Salomon tributarios vsq; ad diem hanc:idem patet 2.Paralip.c.8.per eadem verba totaliter,& fuit causa vt filii israel si omnẽ terram accepissent,tantam pacem habuissent, φ ocio marcerent,ideo ut haberent cum quibus pugnarent, reseruauit Deus multos de illis,sic dicitur Iudi.ca.tertio hæ sunt gentes, quas dominus dereliquit, ut erudiret in eis Israelem,& omnes qui non nouerant bella Chananęorum,& postea discerent filii eorum certare cum hominibus,& habere consuetudinem præliandi.

Og erat de stirpe gigantum.

Cur terra ꝓmissiõis no fuit capta vno tẽpore.

Item relictæ fuerant illę gentes propter peccata israel,quia non custodiebat pactum domini, ideo Deus nolebat totaliter finire quod promiserat,quia promissio sua conditionalis fuit.s.si ipsi custodirent mandatũ domini, etiam propter peccata quæ facturi erant, ut quandocunque peccarent, essent aliquę gentes, quę eos premere possent,ut patet iudi.2.capit.cum dicitur iratusq; est furor domini in israel, & ait, quia irritum fecit gens ista pactum meum quod pepigeram cũ patribus eorum,& uocem meam audire noluerunt, ego non delebo gentes quas dimisit Iosue, & mortuus est, ut i ipsis experiar israel, utrum custodiant viam domini,& ambulent in ea,sicut custodierunt patres eorum an non,dimisit ergo dominus omnes has nationes,& cito subuertere noluit, neque tradidit in manibus Iosue.& hoc patet,qa qñcunq; israel peccabat conuertẽdo se ad idola,Deus mittebat super eos aliquos hostes prementes eos ualde,ut patet iudi. tertio quãdo dedit eos in manus Cusantasathaim regis Mesopotamię, deinde in manus Eglon regis moab:deinde in manus iabin regis Chanaam,ut patet Iudi.4.cap.& sic patet frequentissime in libro iosue. Item fuit alia rõ pp utilitatem israelitarum,quia terra Chanaã erat satis magna, ipsi autem non sufficiebant ad populandũ medietatẽ eius:si ergo totam in uno anno tradita fuisset, non possent eam replere israelitæ,& implerentur serpentibus; & aliis bestiis,iõ non decuit, nec expediuit totã simul capi,& sic dixerat Deus,ut patet Exo.23.& inf.7.c. nõ eiiciã eos a facie tua in vno anno,ne terra in solitudinẽ redigaẽ,& crescant ꝯ te bestiæ, sed paulatim expellam de conspectu tuo donec augearis. *Sexaginta urbes.* Omnem locum munitum urbem vocat siue paruus siue magnus sit. *Et omnem regionem Argob.* Argob nomen alicuius terrę specialis in terram Og est, vel est nomen appellatiuum,& signat pulchritudinem, & tunc vocatur regio Argob aliqua terra fertilis, & bene murata in terra hac,quæ alias terras regni sui excederet. *Regni Og in Basan.* Non signat Basan totum regnũ Og,sed maiorẽ partem regni.s.aliquã terrã per se. *Cunctæ urbes.* s. 60.s̃.dictæ. *Disperdentes omnem ciuitatem.*i. depopulantes eã,nõ intelligit φ destruendo muros,& omnem munitionẽ,nec hoc facerent nisi aliqñ repugnantibus habitatoribus deiicerent aliquam partẽ muri,ut per eam intrarent,vt ꝓbauimus nu.32.ca. *De manu duorum regum Amorrhæorum.* Quia Og & Seon amorrhęi erant de genere Chanaam. *A torrente Arnon.* Quia ibi ĩcipit regnũ regis Seõ in aroer ciuitate ut patet.c.ꝑced. arnõ nõ est torrens sed ciuitas,ut probauimus.c.ꝑced.sed apud istã ciuitatẽ transit torrẽs qdã diuidens terram Moabitarũ & amorrhęorum, & descendit ille torrens de montibus arabiæ tendens contra occidentem terrę illius per latus Moab,& terrę amorrhæorum vsq; lacũ asphaltidẽ q est in oriente terrę Chanaam. s. vbi olim fuit Sodoma:& in occidente Moab & terræ amorrhęorum, nam ista duo regna tenent frontem orientalem terræ Chanaam.de terra amorrhęorum φ sit ad orientẽ terrę Chanaam,patet nu.32.c.de moab φ sit oriẽtalis terrę Chanaam,dr̃ aliqualiter in libro de diuisione terræ sanctę,& patet in multis locis in libro Numerorum:& Deut.nã Nu.26.dr̃ φ moyses & Eleazarus numerauerunt filios Israel in cãpestrib. Moab supẽr iordanem ꝯ Hierico.Iordanis & Hierico sunt ad orientẽ terrę Chanaam,ut patet nu.34.ergo Moab regio quæ est orientalis ad iordanẽ,& Hierico,est orientalis terrę Chanaã idem dr̃ Nu.33.c.profectiq; de montib. Abarin transierunt ad cãpestria moab super Iordanem ꝯ Hierico. apud istum torrentem arnon sunt aliqua loca, quæ concordant cum uoce, nam est ibi ciuitas arnon in terra moab in extremitatibus eius, ꝯ principiũ terrę amorrhęorum,ut declarauimus præced.c.& patet nu. 21. c. est etiam ibi ciuitas ar,quę est in terra moabitarũ, ante quam accedaẽ ad terrã amorrhęorum,& de hac dictũ fuit.sup. φ moabitæ qui morant in ar dederunt transitum hebręis,est ẽt ibi ciuitas q̃ uocaẽ aroer, & hoc est in terra amorrhæorum,& patet.j.cũ dr̃ terrãq; possedimus in tpe illo ab aroer q̃ est.s̃.ripas torrentis,arnon,vsque ad mediã partẽ montis Galaad;arnon.n.moabitas & amorrhęos diuidit nu.21.c. *Vsque ad montem Hermon.* Qui uocaẽ hebraice hermo. *Quem Sydonii Sanrion uocantẽ Amorrhæi sanir.* Iste mõs appellaẽ hic tribus nominib. qa tangit tres regiones,est.n.in parte septẽtrionali terrę promissionis, & ibi cõiũguntur extremitates regni Amorrhęorũ regno Sydoniorũ, q̃ terra uocaẽ phęnicia,iõ cũ tãgat quodlibet regnũ istorum ea inter se diuidens a quolibet nomen accipit. *Et uniuersam terram Galaad.*i.oẽm terram q̃ adiacet monti Galaad,est enim

Argob qd sit.

Situs ciuitatis Ar.

Galaad

Galaad q̃d sit.

Galaad mons quidam vt patet ꝟ.& Gen.31.c.quem vocauit sic Iacob, quia ibi cum Laban socero suo fędus pepigerat.Galaad interpretaт̃ tumulus testis, quia ibi cumulauit lapides in signum inuocans Deum cęli,& vt illi lapides testes essent, quia nullus ibi alius testis aderat ꝑter filios Iacob,& seruos suos, & cognatos Laban venientes cum ipso de Mesopotamia,ut dicitur Gene.31.i.quid inuenisti hic de cuncta substantia tua,pone hoc coram fratrib.tuis,& fratrib.meis, & ipsi iudicent: qa tñ isti testes breuiter mori poterant, vel quia non erant tales qui conuenienter deponere possent ꝯ Iacob,Laban accepit pactum istud ac si nullo vidente fieret,iõ dixit,nullus sermonis nostri testis est absque Deo qui pręsens est.Est aũt alius mons Galaad vna leuca distans a Hierusalẽ in sorte trib.Beniamin ꝯ Sichen *Et Esdrai ciuitate regni Og*. Ad quam exiuit vt pugnaret contra Israelitas,ut patet Nu.21.c.*Solus quippe Og restiterat de stirpe gigantum.*

Quo tempore incœperunt gigantes,& quanto tempore durarunt Et quare nunc non sunt gigantes sicut tunc. Et de magnitudine gigantis Og secundum Rab.Sal. & de lecto eius. Quæst. II.

STatvs gigantum paulo ante diluuium incœpit,ut patet Gen.6.ca. qñ ingressi sunt filii Dei ad filias hoĩm,& post diluuiũ aliq gigantes fuerunt,sed non multo tempore durauerunt: bonitas.n.naturæ in cibis & aspectu cęli ad terram habitatam continebat semen humanum in tanta virtute, vt tanti roboris,& staturę homines illa produceret ętas, postea paulatim deficiente natura tanquã ad senium mundus iste declinauit, & humana corpora cum viribus minorata sunt,vnde Og gigantem filium non genuit.

Et si arguatur ꝙ adhuc remanebant gigantes in Ebron,vt habetur.Iosue.15.c.

Respondetur ꝙ gigantes qui erant in Ebron nõ erant magni gigantes sicut Og,iõ dr̃ ꝙ solus iste manserat,sed ꝯ quia dr̃ Nu.13.c.ꝙ in Ebron erant magna mõstra hoĩum quib.comparati videbantur locustæ. Item quia Iosue 15.dr̃ ꝙ illi filii Enach de stirpe Enach erãt. Enach qñ est nomen appellatiuũ signat nõ quoscũq; hoĩes magnos statura,sed veros gigantes:iõ respondetur ꝙ aliqui de gigantibus manserant in Ebron & in Thanni ciuitate Aegypti,ut innuit nu.13.c.sed non erant de linea illa per quam descendebat Og: de ista.n.linea nullus restiterat. Ra.Sa.dicit ꝙ de gigantibus q vocantur Raphaym,de quibus Gen.14.ꝯ quos pugnauit Chodorlaomor nullus superfuit nisi Og:q nunciauit Abrahę Loth comprehensum fuisse a regib.4.

Sed hoc non põt stare,quia sequereť,ꝙ Og esset tũc quingentorum annorum,vel quasi,quę ætas non concedebař tpe illo:ꝯsequẽtia patet,qa si Og fuisset tũc ĩ bello gigantum ad minus esset 20.vel 30. annorum,ex tpe istius belli vsq; ad dationẽ legis fluxerunt anni quatuor centũ,& triginta,ut habetur ad Gala.3.c.ꝙ post ꝓmissiones Abrahę p 430. annos data fuit lex,sed ꝓmissiones fuerunt factæ immediate cum ueniret de illo bello,ut patet Gen.15.c.& sic erunt anni.450.etiam si computenť isti anni,430.quos numerat Apostolus,nõ ab eo tpe quo fuit promissio confirmata, de cuius confirmatione agitur Gen.15.sed etiam si computentur a tpe quo primo factæ sunt,non multa dr̃a erit: nã prima ꝓmissio facta ad Abrahã fuit qñ recedẽs de Mesopotamia de domo Thare pr̃is sui ĩtrauit ĩ terrã Chanaã vt patet Gen.12.c.sed iste ingressus nõ fuit ante captionem Sodomorum nisi per valde paucos dies.s.anno & dimidio,vel duob. vt declaratũ fuit in Gen.ergo nõ refert computare annos quos computat apostolus ab ĩ-

F gressu Abrahę i terram Chanaã,uel a tpe captionis Sodomorũ,deinde post dationẽ legis vsq; ad mortẽ Og fluxerunt.40.anni qui simul faciunt.490.annos.Et patet hoc, qa lex data fuit primo anno exit° de Aegypto mense.3.vt hr̃ Exo.19.c.mors Og fuit in 40.anno añq̃ transirent iordanẽ,ut patet ex superiori. c. *Mostratur lectus eius ferreus*. Pro mirabili mandauerat sibi lectũ ferreum fieri,quia quantitas sua excedebat mensurã aliorum lectorum. *In Rabath filiorum Ammon*. Licet iste nõ esset rex Ammonitarũ, tñ forte fuit inter eos aliquo tpe,& mansit ibi lectus eius,uel forte fuit factus iste lectus ei in terra sua Basan,& Ammonitæ transtulerunt eum in terram suam pro mirabili magno. *Nouem cubitos habens longitudinis,& quatuor latitudinis*. Secundũ mẽsuram longitudinis & latitudinis suę vel quasi patet ꝙ
G iste lectus erat non multum latus sed conueniens ſm longitudinem eius,ut tanta esset latitudo. Ex hoc patet falsum,ꝙ dicebant aliqui Talmudistæ de quo diximus super 21.c.libri Numerorum.Sed aliqui volentes abusionem illam aliqualiter colorare dñt, ꝙ non erat iste lectus ferreus,sed cuna in qua iacebat qñ erat paruulus.Sed falsum est quia in hebręo dr̃ lectus,& nõ cuna,diuersa nõia ponuuť in hebræo pro cuna,& pro lecto virorum.& tñ eadẽ dictio poniť hic apud hebręos, q̃ poniť psal.6.& in aliis locis,ubi poniť lectus vel stratum.Item si qñ erat puer solum nouem cubitos longitudinis occupabat,non posset tñ creuisse vsq; ad ętatem prouectam.s.ꝙ esset pes Og maior.13. vicib. q̃ totum corpus Og in pueritia,hoc aũt ĩpossibile est, & ab
H surdissimũ,patet consequentia,qa spatium a planta pedis usq; ad cauillam solum est.4. pars longitudinis pedis,sed in spatio inter plantam, & cauillam ponũt. 30. cubitos quater.30.sunt.120.in quib.13.uicib.reperitur nouenarius numerus,& superant tres vnitates, & sic erunt in pede Og.120.cubiti longitudinis, & hoc ĩpossibile est,quia nulla aĩa humana posset tantam materiã vegetare,sic.n.declarat Phil.in 2.de aĩa tractãs de potẽtia nutritiua,ꝙ nõ nutriť corpus ſm quamcunq; q̃titatem alimenti datam, quia tunc quodlibet aĩal posset crescere in infinitum,cum posset ei apponi infinitum alimentum:sed falsum est,quia quantuncũq; apponať solum perueniet ad certam quantitatem,sic.n.dicit ibi phil.ꝙ oĩum natura constantium positus est numerus
I magnitudinis & augmẽti, nam sicut q̃liber species habet certam periodum durationis ultra q̃ non excedit ita q̃libet forma determinat sibi certam magnitudinẽ ꝟ.quam non descendit ꝑꝑ paruitatem,& ultra quã nõ excedit ꝑꝑ magnitudinem,ista tñ non sunt accipienda multum stricte,nam aĩa humana non põt stare in tam parua quantitate sicut vnus digitus carnis,nec in tã magna sicut vna turris. *Ad mensuram virilis manus*. i. ſm mensuram alicuius viri habentis cubitum, nec valde magnum,nec valde paruum,cõtinet aũt cubitus duos pedes ſm quosdam,ſm alios cubitum,& dimidium.

Quęlibet forma determinat sibi certam magnitudinem.

Ra.Sa.dicit ꝙ isti erant cubiti ipsius Og, qui uir antonomasice dicebatur.

Sed hoc falsum,& impossibile est, quia nullus hẽt ĩ longitudine sua quatuor cubitus completos de suis,
K nisi valde disproportionatus sit,quanto magis nouem.

Item nullus ĩ latitudine de suis quatuor cubitos hẽt sed tot habebat lectus Og.

Et si dicas ꝙ amplior erat lectus Og quam ipse.

Dicendum ꝙ ualde parum esset lectus amplior,quã Og,quia iste lectus demonstrabatur ad probandũ magnitudinem Og, ꝙ non esset si non ęquarentur, vel quasi.

Ideo dicendum hos cubitos esse de communibus, & cum quilibet de suis cubitis habeat quasi.4.erit Og maior,quam duo homines mediocres, immo tantus, vt duo & dimidius, & hoc tam in altitudine ꝙ in latitudine.

tudine. Item quia si isti cubiti intelligerentur de cubitis Og: cum vt. s. probauimus pes suus contineret. 120. cubitos de cõib. presupponendo q dñt. s. q a planta vs que cauillam sunt. 30. cubiti in Og: & quia cubitus cõtinet duos pedes, contineret qlibet cubitus 240. cubitos visuales: nouem ergo cubiti de cubitis Og continebunt duos mille centum & sexaginta cubitos visuales: patet multiplicando nouem per. 240. & cõtineret quatuor mille tricentos, & viginti pedes cões: hoc aũt humanę abhorrent aures, quod isti vilissimi cõfinxerunt non. n. posset tanta materia cõpingi ad faciendũ vnum quid artificiatũ, & tñ ferrum reperire difficile erat. Itẽ quia tantus lectus occuparet fere vnam leucam integram, & tunc non posset esse in aliqua ciuitate, quia nulla ciuitas fone tũc tãta erat q̃ in longitudine fm̃ lineã rectã vnã leucã hñret, nisi forte Babylon de qua dicit phil. in 2. poli. q nõ erat ciuitas sed gẽs: & hoc dicit de Babylone ęgyptiaca q̃ erat minor q̃ Babylon psica vel Chaldaica, quã iam destruxerant Cyrus & Darius. Itẽ dato q ẽt totam ciuitatem impleret, nec essent ibi domus, nec aliquid nisi lectus ille, q absurdissimũ est, & sic non starer in ciuitate filiorum Ammon, q est ꝯ textum. Item nunquam posset dormire sub tecto nec stare ĩ aliqua domo, quia nulla domus nec tectum tm̃ est. Item ciuitates non poterant hñe portas in regno suo, vt ipse intrare posset, sed falsum est, quia. s. dixit, q oẽs vrbes in regno Og erant murate, & habentes portas, & vectes. q̃dam sunt ita absurdissima, q contra ea arguere non oportet: quia seipsa destruunt.

Babylon duplex.

Quid per Og moraliter intelligatur hebraice. Et est pulchra moralitas pro prædicatoribus de gradibus luxuriæ. Quæst. III.

SI vis moraliter dicere Og hebraice coaceruans vel coaceruatio dr̃, vt patet in libro hebraicarũ interpretationum: & signat peccatorem q pee catis peccata superaddit, donec veniat in profundum malorum: peccatum. n. cui per pniam remedium nõ adhibet, mox sibi nequiores socios aggregat vt fiat habitatio oĩs spiritus immũdi. Et patet hoc maxime in vitio carnis ĩ quo manifeste gradus longitudinis & latitudinis assignare possumus, ĩ quo cũ aliqs no uẽ cubitus lõgitudinis & 4. latitudinis habuerit tãto in lecto requiescit ĩmobilis, primus cubitus, vel gradus est in cibis exquisitis, uel electuariis. Scds in dulcib. & potnuis poculis, qa vẽter mero ęstuans facile despumat in libidinem, ut ait beatus Hieronymus, & patet in decrens 34. d. c. venter mero. Tertius in spectaculis, ut ait. Ouidius primo de arte amandi.

Ad forum vadunt, ut specilentur ibidem.

Iste locus casti damna pudoris habet.

Iuxta illud intrauit mors per fenestras nostras, & oculus meus furatus est aĩam meam. Hier. c. 9. Quartus in dissolutis cantilenis iõ phil. in fine. 8. polir. prohibet iuuenes a melodiis teneris, & amatoriis, q̃ sũt fm̃ phrygiam melodiam. Quintus est prouocatiuus aromanb. multum. n. quidam odores venerei appetitus excitatiui sunt. Sextus est in donis gratis receptis. Septimus in mollibus lectis. Octauus in tpali sociorũ lętitia: iõ Ouidius secundo de remedio amoris, curas hñe consulit, & ad mortem respicere, ista turpem igniculum ad tẽpus saltem suffocant. Nonus in turpi usu sęminarum, quid si brutorum? qd si masculorum? infundissima sũt omnem gradum & limitem naturæ excedẽtia, iõ magis congruit de talibus subticere. Habet quoq; iste impudicorum lectus quatuor latitudinis cubitos. Primus est turpis cogitatio. Secundus perficiendi consensus, vel deliberatio. Tertius consequens operatio. Quartus diuturnus actus assuefactio. Et si tanta istius consuetudi

A nis firmitas fiat, tunc lectus sit ferreus, ut a nullo bono superetur.

Terramq; possedimus. Hic ponit fm̃. s. terrę acquisitę diuisio. *Ab Aroer.* Ista est prima ciuitas in terra regis Seon post torrentem Arnon. *Reliquam autem partem Galaad.* Galaad mons ex vtraq; parte in locis planiorib. ciuitates habet, illę autem quæ sunt contra Moabitas tra ditę sunt duab. tribubus Gad & Ruben, queq autẽ sunt post montem contra terram promissionis datæ sunt dimidiæ parti Manasse. *Et omnem Basan regni Og.* Ex quo manifeste patet, q Basan nomen specialis terræ est in regno Og, quia non fuit datum totum regnum Og dimidiæ tribui Manasse. *Ciuitasq; Basan vocabatur terra gigantum.* Quia olim in ea gigantes habitauerant, nunc autẽ

B solus Og de eis restiterat, ut patet. sup. isti gigantes habitabant ibi tempore Abrahę, qñ tres reges cum Chodorlaomor venientes ad delendum ciuitates Sodomorum destruxerunt primo istos gigantes, & patet, q in hac terra habitarent, quia dicitur Gen. 14. c. ubi ponitur ista historia, q illi reges qui venerant cum Chodorlaomor deleuerunt Rafayn in Astaroth Carnayn, sed ista ciuitas Astaroth erat in regno Og regis Basan, & patet quia qñ computantur ciuitates regis Og, & Seon, Nu. c. 32. ponitur ibi Astaroth in qua deleti sunt gigantes, in terra etiam regis Seon habitauerunt gigantes, qui non erant de magnis gigantibus vocatis Rafayn, sed de aliis qui vocantur Enits, & habitauerunt in Cariathiarim: hos deleuerunt illi reges, ut patet Gen. 14. ca. cum dicitur & eminin sane Cariathiarim, sed iste locus

C cariathiarim est in regno, Seon, ut patet Num. 32. c. cũ dicuntur vrbes regni Seon inter quas enarratur cariathiarim, Seon autem erat de Rafayn siue gigantib. qui habitabant in Astaroth, quæ pertinet ad terram suam Basan, & licet istę generationes gigantũ post diluuiũ fuissent in terra illa vsq; tempus Abrahæ, & tũc deleti fuissent per 4. reges, tñ non totaliter, quia aliqui manserunt in quibus continuata fuit generatio vsq; ad tp̃s regis Og qui solus restiterat de stirpe gigantum, ut patet hic in littera, nam ipse gigantem filium non genuit & sic fuit ibi finita gigantum progenies. *Iayr filius Manasse.* i. de tribu Manasse, ut probauimus Nu. 32. non. n. poterat esse immediate filius Manasse iste Iayr, accepit illas ciuitates cum viculis suis in possessionẽ nondũ

D deletis hostibus, & postea ipse cum familia sua pugnauerunt & deleuerunt habitatores terræ illius, sic. n. fiebat postquam sortes distributæ sunt in terra Chanaã, nam quęlibet tribus pugnabat ꝯ habitatores sortis suę & aliqñ poterat eos delere, aliqñ nõ, sic patet Iosue. 16. c. cum dr̃ & non interfecerunt filii Israel Chananæum qui habitabat in Gazer, habitauit autem Chananęus vs que in pręsentẽ diem in medio Ephraim, & Iosue. 17. c. dr̃ q non potuerunt filii Manasse has subuertere ciuitates, sed cœpit Chananęus habitare in terra sua. *Possedit omnem regionem Argob.* Quia ipse pugnauit ꝯ habitatores terræ illius, & cepit uiculos eius, ut patet Nu. 32. Argob nomen regionis specialis erat in regno Og, sicut Basan, non nou potest dici, q Basan esset totum regnum regis Og, considerando ea, quę ponuntur in

Argob quid sit.

E littera potest alio modo Argob esse nomen appellatiuum signans pulchritudinem, & vocaretur tunc regio argob. i. regio pulchra, quia fertilis erat valde, uel quia forte erant in ea pulchrę ciuitates & oppida. dicit, Iayr possedisse usq; ad terminos, Gessuri, & Mathati, quia istæ sunt duæ terrę speciales quę erant ad extremitates regionis. Argob, vel forte sunt duo loca ĩtra ipsam terram argob in extremitatibus duabus terræ illius, sicut Dan & Bersabe sunt in extremitatibus terræ promissionis, ut patet. 1. Reg. 3. c. *Vocauitq; ex nomine suo* Scilicet iste Iayr mutauit nomen terræ, scilicet argob, & Basan, & vocauit auothiayr, idest uillas Iayr. *Vsq; in præsentem diem.*

Rō probās hæc verba non esse Moysi sed Esdrę.

diem. Ista non sunt verba Moysi sed Esdrę, & patet ratio, quia a tēpore quo ceperat Iayr illas villas, & nominauerat noīe suo vsq; quo Moyses ista dixit, & mortuus ē, nō trāsierunt tres mēses, patet: qa ista fuerūt facta circa finem 40. anni. sed dicere. *Vsque in præsentem diem.* Magnum tempus preteritum notat, sic illa uerba sup. posita. s. *Monstratur lectus eius ferreus in Rabath filiorum Ammon.* Magis videtur esse Esdræ probantis magnitudinem Og contemporaneis suis, qui non viderāt quam Moysi: quia totus exercitus tempore Moysi vidit Og: nec est verisimile, ꝙ Moyses magnitudinem Og probaret argumento non concludenti. s. per lectū quem Israelitę non uidebant, cum ipsi maius argumētum haberent: quia ipsum Og viderunt, maxime quia Moyses nunquam stetit in terra Ammonitarum, iō nec testimonium dare sufficienter potuit. ꝙ Moyses non steterit in terra Ammonitarum, patet, quia ipse nutritus fuit in terra ęgypti, & non exiuit de illa nisi qñ iuit in Ethiopiam ad pugnandum ꝯ ciuitatem Sabba, de quo diximus in chronica temporum breui posita in principio Exo. & postea iuit in terram Madiam, & fuit ibi pastor per annos. 40. cum Ietro socero suo, vt patet Exo. 2. c. & magis actu. 7. c. deinde reuersus in Aegyptū anno. 80. vitę suę. vt patet Exo. 7. exiuit eodē anno de ęgypto cum toto israel, ut d̄clarauimus Exo. 2. & 11. c.

Sed dicētis ꝙ in his mediis temporibus Moyses potuit ire in terram Ammonitarum.

Respōdetur ꝙ non potuit ire in terram illā, si iuisset oportebat eum ire per desertum, quia a terra Madiam, vel a terra ægypti non est aliqua via ad terrā Ammon quæ est in extremitate Arabię nisi per deserta arabica, sed Moyses nesciebat viam versus terrā Moab & Ammon per deserta arabiæ: ergo non ambulauerat per illa: añs, patet, quia dicitur Num. 10. c. ꝙ Moyses locutus est ad Obab cognatū suū dicēs: noli nos relinquere: tu. n. nosti in quibus locis per desertum castra ponere debeamus: & eris ductor nōster: si tñ Moyses cognouisset vias deserti, non peteret Obab tanquā directorem dicens illum scire loca deserti: sed non nego propter hoc Moysen scripsisse librum istum, scripsit. n vt diximus sup. 1. c. sed post destructionem & conbustionem librorum legis per Babylonios Esdras scriba legis, & propheta spiritu diuino afflatus legem rescripsit, & ista & similia addidit, & ꝙ diximus sup. ca. 2. ꝙ Esdras non ausus fuisset addere ad verba Moysi, dicit de talibus clausulis qualis ipsa est, quia si ipsam Esdras addidit, necesse esset etiam præcedentem. ꝙ non cōuenit: quia ad tempus Moysi ipsa refertur. *Machir quoque dedi Galaad.* Idest filiis vel nepotibus Machir: quia nō viuebat tunc Machir vt probauimus Nu. 32. c. s. quia Machir fuit nepos Ioseph filius Manasse, vt patet Gen. 50. c. & cum viueret Ioseph iam habebat filios Machir: vt dicitur eodem c. s. filii quoq; Machir nati sunt in genibus Ioseph. ergo quando moreretur Ioseph ad minus esset Machir. 25. uel 30. annorum, & cum maior uita sua posset esse ad centum viginti, vel centum triginta annos, manerent post mortem Ioseph, ad magis centum anni, sed Ioseph mortuus est ante exitum de ęgypto quasi centum, & quadraginta vel plures annos, ergo necesse erat ꝙ Machir mortuus fuisset annis ad minus. 40. ante exitum de ęgypto, ergo non poterat superuiuere tēpore quo Moyses diuidebat terram Amorrhęorum regum. *Dedi Galaad.* Non totam Galaad, quia pars eius fuit data duab. tribub. ut sup. patet & inf. *Et tribubus Ruben, & Gad dedi terram Galaad.* s. aliam partē terrę post montem Galaad contra Moabitas, & patet quia dicitur. Vsque ad torrentem Arnon. Amon diuidit Moabitas & Amorręos. s. Moab & regnum Seō ut patet Nu. 21. c. *Vsq; ad torrentem Iaboc qui est terminus*

Arnon diuidit Moabitas & Amorrhęos

F. *filiorum Ammon.* Est istud regnum Amorrhęorum ex vna parte coniunctum Moabitis apud Arnon, ex alia parte Ammonitis apud torrētem Iaboc magis contra orientem, & istos duos terminos tempore Amorrhęorum tenebant duæ tribus. coniungitur etiam ista terra terræ promissionis in planicie Iordanis.

eū. q̄b sūt con termini & Ammonitæ.

Ponuntur hic duo termini laterales terræ regum Amorrhęorum: nam ista terra est ad orientem terrę Chanaam, ut patet Num. 32. ubi tribus Ruben, & Gad & dimidia pars Manasse accipientes hæreditatem in terra duorum regum Amorrhęorum, confitentur se habere sortes suas ad orientem terrę Chanaam, ita ꝙ frons occidentalis terræ Amorrhęorum est ad frontē orientalem terræ Chanaam, ab oriente autem, ut declaratum fuit præcedenti. cap. habet ista terra Amor-
G rhæorum extremitates regni Moab, & Ammon, quæ coniunctę claudunt frontem orientalem terræ Amorrhæorū, deinde latus septentrionale terræ Amorrhęorum coniungitur terrę Ammonitarum, & locus meridianum eius coniungitur terrę Moabitarum, & sic inter vtramque clauditur: cum autem perueniatur ad occidentalem frontem terræ Amorrhęorum per latus meridianum finitur in Iordane, & ibi diuiditur terra Chanaam a terra illa, & terra etiam Moab ibi finitur & coniuncta est ibi terræ Amorrhæorum. patet quia in ultimis mansionibus hæbręorum circa terram Chanaam ipsi procedentes per terram regis Seon accedebant ad cāpestria, & planiora loca Moab, ut patet Nu. 33. c. deinde redeundo per idem latus meridianum di-
H rectè a fronte occidentis usq; ad orientalem partē terræ eiusdē est torrens Arnon, quē trāsierunt hebręi qñ intrauerūt in terram Amorrhęorū, ut patet præced. c. & ibi late declaratum est: sed hic non accipitur sic, sed ꝙ torrens Arnon sit in latere meridiano terræ Amorrhęorum diuidens eam & terram Moabitarum, & ille torrens licet sit in oriente terrę Amorrhęorum, tamē eum hebręi transierunt, quia fluit de arabicis desertis in parte septentrionali, & circuiens frontem orientalē terrę Amorrhæorum labitur per latus meridianum eius inter terram Moabitarum & Amorrhęorum, & peruenit per illud latus, usque ad occidentem terrę Moab & Amorrhęorum, nam ut ait Iosephus torrēs vel fluuius Arnon veniens de montibus arabicis ad la-
I cum asphaltidem terminatur.

Quid sit & ubi lacus asphaltidis. Et de Iordane, & mari Tiberiadis. Quæst. IIII.

EST autem lacus asphaltidis in valle Sodomorū & uocatur mare mortuum. Quod autem mare mortuum sit apud terram Moabitarum satis declaratur hic in littera, & patet in libro de diuisione terræ sanctæ, ubi dicitur, ꝙ in descensu Arabię ad terram promissionis Carnayn spelunca est sup montem Moabitarum apud asphaltidem lacum, idest mare mortuum, in qua sedit Balaam ariolus ad maledicendum filios Israel, de quo Num. 23. & 24. capit. tenet ergo fluuius Arnon totum latus meridianum ter-
K rę Amorrhęorum. terra autem ammonitarum tenet totum latus septentrionale terrę Amorrhęorum usque ad occidentem, ita ꝙ qui uellet uenire de fronte orientis terrę Amorrhęorum per lineam lateris septētrionalis, necesse est ꝙ ueniat per terminos terræ Ammonitarum usque ad occidentalem frontem, ubi autem finitur latus septentrionale in fronte orientis est torrens Iaboc distans duobus miliaribus a iordane, ut patet in libro de diuisione terræ sanctę, & apud illum luctabatur angelus cum Iacob, ut patet Gen. 32. cap. ꝙ aūt sit apud terram Ammonitarum patet ex hoc, quia cum Iacob veniret de Mesopotamia in terram Chanaam

naam transiuit per torrentem Iaboc, nam Mesopotamia est ad septentrionem terræ Chanaam, ut declarauimus Gen. 24 cap. & patet in hoc, quia Mesopotamia est trans Eufratem fluuium magnum sicut habet Iosue. 24. c. Eufrates aũt ad partem septentrionalem terrę promissionis. ut colligitur Gen. 15. & Num. 34. cap. veniendo ergo de parte septentrionali respectu terrę promissionis bene erat transitus per terram Ammonitarum quæ est septentrionalis terræ Amorrhæorũ, & consequenter aliquo modo septentrionalis terrę Chanaam: sicut ergo torrens Arnon accedit vsq; ad finem lateris meridiani terræ Amorrhęorum, ita torrẽs Iaboc est in fine lateris septentrionalis terrę eiusdem apud terram Ammon. sunt ergo isti termini terræ Amorrhęorum a tribus lateribus. s. ab oriente a meridie a septentrione. manet ergo solus occidẽtalis terminus in quo tangit terra Amorrhęorũ orientem terrę Chanaam. & ponuntur hic multa loca in quibus tangit terra Amorrhęorum terram Chanaam, & primus est planicies solitudinis: ista planicies est apud terram Ammon post torrentem Iaboc declinando per frontem occidentalem terrę Amorrhæorum quasi a septẽtrione in meridiem. & est illa pars terrę campestris & plana: sed tunc inhabitata, quia non conuenientis soli erat ad habitandum.

Ex quo loco nascit Iordanis flumen.

Post istam terram declinando per illam frontem occidentalem à septẽtrione versus meridiem est fluuius Iordanis, nam Iordanis nascitur a Libano monte, qui est in latere septentrionali terrę Chanaam, deinde conuertitur contra orientem, & circuit per terminos terrę Chanaam donec mari salsissimo absorbeatur, & patet quia antequam Iosue cum populo Israelitico intrare posset in terram Chanaam transierunt Iordanem, ut patet Iosue. 3. & 4. c. deinde ponit terminus Cenereth. i. maris, quod nunc, & tempore Christi vocabatur mare Tiberiadis a quadam ciuitate ibi existente sic dicta. Est autem mare istud, Cenereth quidam lacus valde magnus, qui quasi mare videtur, & sunt in circuitu eius multa loca. & fit ibi magna nauigatio: nam ibi Christus sępe nauigauit, & discipuli eius piscati sunt, ut patet Io. 6. & 21. ca. Vocatur autem mare Cenereth, & ponitur in fronte oriẽtis terræ Chanaam, ut patet Num. 34. c. non est autem intelligendũ ꝙ descendendo per frontem occidentalem terrę Amorrhęorum quasi a septentrione in meridiem prius sit finis Iordanis quam mare Cenereth, quia tunc oportebat quod mare Cenereth esset magis declinãdo ad meridiem quam mare mortuum vallis Sodomorũ cũ Iordanis absorbeatur mari mortuo, vt patet Io. 3. c. sed falsum est quia vltra vallem Sodomorum declinãdo ad meridiem nihil est de terra Chanaam, sed ponit hic Cenereth. i. ciuitas illa existẽs apud mare illud paruum, quia apud Iordanem non reperiebatur aliqua ita coniuncta orientali fronti terræ Chanaam quæ nominaretur sicut ista, est tamen intra ambitum Iordanis ĩ terra Chanaam, & est ĩ quadam terra quæ vocatur Galilea, sic patet Io. 5. cap. quia ibi dicitur esse idem mare Tiberiadis & mare Galileę.

De situ galileæ.

Est autem Galilea in sorte Iudę, & per consequens in parte meridiana terrę Chanaam, quia illam tenebat Iudas, ut patet Iosue. 14. & 15. c. deinde dicitur, ꝙ descendendo per istam frontem occidentalem Amorrhęorum a septentrione versus meridiem est mare salsissimum siue mare Sodomorũ & hoc ponitur ultimum in ista frontis occidentalis latitudine, quia vltra mare Sodomorum versus meridiẽ nihil manet in parte terrę Amorrhęorum, aut terrę Chanaam, & hoc mare dicitur esse ad radices montis Phasga contra orientem, idest quod mare Sodomorũ habet ab oriente immediate coniunctum montẽ altum filiorum Moab, qui dicitur mons Phasga. i. in quo est collis altus, & hoc est quod dicitur in libro de diui-

A sione terrę sanctę. s. ꝙ apud lacum asphaltidem siue mare mortuum est contra orientem mons Moabitarum, in quo uoluit Balaam maledicere Israelitis, ꝙ aũt iste sit mons patet quia Num. 21. c. vbi agitur de Balaã volente maledicere dicitur, ꝙ Balac duxit Balaam super montem Phasga, sic enim dicit littera, cumque duxisset eum in locum sublimẽ super verticem montis Phasga ædificauit Balaam septem aras: ẽt patet. ĩ. 34. c. quia Moyses quando mortuus fuit, erat in planioribus locis campestrium Moab. s. in vltima mansione, & tñ ad moriendum ascendit in montem Phasga, sic enim dicitur in littera ascendit ergo Moyses de campestrib. Moab super montem Nebo in verticem Phasga: est ergo sensus huius litterę ꝙ Machir nepos Ioseph, & tri-

B bus Gad, & Ruben possederunt terram istam a torrente Arnon qui ẽ in latere meridiano illius terrę Amorrhęorum vsque ad torrentem Iaboc qui est in latere septentrionali. q. d. totam terram possederunt in terra Amorrhęorum a meridie vsque ad partem septentrionalem, & totam frontem occidentalem huius terræ q̃ est descendendo a parte septentrionali versus meridiẽ scilicet per partem planiciei solitudinis, & iordanis, & Cenereth vsque ad mare salsissimum, & hoc est descẽdere a parte septentrionis ad meridiem, quia iste descẽsus terminatur in mari salsissimo, cum dicatur vsq; ad mare salsissimum, sed mare salsissimum est ĩ parte meridiana terræ Chanaam, & Amorrhęorum ut supra patuit: vt aũt omnia supradicta melius intelligant in subiecta figura sensibiliter inspiciant. *Et terminos Cenereth.*

Cenereth quæ ciuitas.

C Est ciuitas in Iudæa quę tempore Christi Tiberias vocabat a Tiberio imperatore, cuius tempore Christus passus est, qui Octauiano successit, & fuit tertius inter imperatores Romanos, apud istam ciuitatem est qdã magnus lacus, qui uocatur mare Tiberiadis, uel Galileę, siue Genezareth in qua Christus sępe stetit, & p̃dicauit, & multa miracula fecit, de hoc diximus Nu. 34. c. *Vsque ad mare deserti quod est salsissimum.* Mare istud vocat mare mortuum siue lacus asphaltidis, vbi sunt subuersę ciuitates a domino scilicet Sodoma, Gomorra, Adama, & Seboyn, ut patet Gen. 19. c. uocatur mare deserti, quia est in angulo orientis & meridiei, a quo incipiunt solitudines Aegypti, vt aliqui uoluerunt, sed falsum est quia apud mare mortuum, quod est in val-

D le Sodomorum, nulla solitudo Aegypti incipit, & patet quia si consideremus orientalem partem maris salsissimi non. est aliquod desertum ibi sed coniuncta est illi valli terra Moabitarum, & est ibi mons altissimus super illud mare, & pertinet ad terram Moab in quo Balaam voluit maledicere Israelitas, vt declarauimus supra, & de hoc dicitur hic ĩ littera, ꝙ mare salsissimũ est ad radices montis Phasga ad orientem, nec habet deserta Aegypti mare salsissimum a parte meridiana, quia apud illud mare in confinio lateris meridiani, & septentrionalis est Idumęa descendens per latus illud meridianum versus occidentem terrę Chanaam, ut patet Num. 34. c. Idumęa autem populata est, nec possunt assignari deserta Aegypti, vel Arabię versus septẽtrionem aut occidentem terrę Sodomorum, quia istę

E duę partes sunt intra ipsam terram Chanaam, Vocat ergo istud mare deserti, quia in circuitu huius maris non est terra habitata, nam est hoc mare in valle Sodomorum, & in illa valle erant quinque ciuitates cum aliis viculis, omniaque fuerunt propter peccata gentis illius cœlesti igne consumpta, ita quod terra illa quæ olim irrigata iordane fertilissima erat, & pulchra sicut paradisus domini, ut patet Gen. 13. ca. postea totaliter ĩ cinerem fauillasq; soluta frugum & fructuum expers est: ideo in illa terra nullus habitat nec circa illam & sic uocari potest mare deserti. uocatur salsissimum quia grossius est cęteris aquis, & sulphureum est, &

vnctuosum

vnctuosum quasi oleum, de hoc Nume. 34. c. *Ad radices montis Phasga.* Idest montis altissimi, Phasga appellatiuum est, & signat collem contra orientem, non contra orientem terræ istarum duarum tribuum, sed contra orientem terræ nouem tribuum & dimidię, nam terra Amorrhęorum in qua acceperũt sortes duæ tribus, & dimidia, est magis orientalis, quam terra Chanaam, in qua acceperunt sortes nouem tribus, & dimidia: nam frons orientalis terræ Chanaam continuatur fronti occidentali terræ Amorrhęorum, dixit autem hic mare salsissimum habere ad orientem montem Phasga, quia hic ponũtur quidam termini qui sunt intra terram Amorrhęorum scilicet planicies solitudinis torrens Iaboc, & torrens Arnon, sunt alii termini intra terram Chanaam. s. Iordanis, Cenereth, & mare salsissimum siue mare deserti, cum ergo sit istud in terra Chanaam, & mons Phasga in terra Moab, quę est ei orientalis, necesse est vt dicatur mare salsissimũ habere ab oriente montem Phasga, nã Iordanis est ad orientem respectu terræ nouem tribuum, & ad occidẽtem respectu terrę duarum tribuũ, & dimidię: sic confitentur filii Gad & Ruben se suscepisse possessionem suam ad orientalem plagam possessionis aliarum tribuum, Num. 32. c. coniungitur etiam ista terra Amorrhęorum terrę Sydoniorum in monte Hermon, ut supradictum est, & forte illum finem tenuit dimidia tribus Manasse, quia non computatur inter terminos, quos tenuit tribus Gad & trib. Ruben, sicut aliqui voluerunt, sed falsum est: nam duo falsa hic dicuntur, primum φ dicitur est, quod non computatur hic terminus terrę dimidiæ tribus Manasse.

Secundum φ inter ista loca in quibus accedit terra Amorrhæorum ad terram Chanaam non computatur hic cui euenerit. primum falsum patet, quia dicitur hic quod terra Basan regis Og, & terra Argob, & pars vna montis Galaad, data fuit dimidiæ tribui Manasse, & quia ista terra non accedit ad aliquam de extremitatibus nominatis terrę Amorrhęorum, & Chanaam, uidetur non computatus terminus eius si computatus est dicendo terras quas inhabitauerant scilicet Basan, & Argob, & dimidia pars montis Galaad, nam termini harum sunt termini habitationis suæ. secundum autem falsum est scilicet quod non ponatur hic terminus terræ Amorrhæorum ad montem Hermon, nam mons Hermon est ad partem occidentalẽ terræ Amorrhęorum in contactu lateris septentrionalis, & occidentalis, & licet non ponatur clare, tamen ponitur implicite cum dicitur, vsque ad planiciem solitudinis atque Iordanis: nam planicies solitudinis est pars vltima in parte lateris septẽtrionalis terræ Amorrhęorum, quod patet euidenter ex supradictis, nam post planiciem solitudinis sequuntur omnia loca frontis occidentalis terræ Amorrhęorum, quasi declinãdo a septentrione contra meridiem, vt in superiori figura declarauimus.

Situs mõtis Hermõ.

Præcepique vobis. Hic ponitur tertium scilicet duab. tribubus & dimidię ad bellum facta admonitio. *In tempore illo.* Idest quando petiistis a me terram istam. *Expediti.* Idest sine vxoribus, & filiis, & pecoribus, solis armis bellicis vtentes. *Præcedite fratres uestros.* Præcedebant istæ duę tribus, & dimidia quæ acceperant possessionem trans Iordanem alias ne retrocedere possent, vel quia expediti erant, poterant melius resistere hostibus, & ideo non poterat seruari ordo castrametationis, vel motus qui seruabatur in deserto scilicet qđ Iudas, Zabulon, & Isachar primo mouerent castra, ut patet Numer. decimo capitulo & secundo, quia Ruben, Gad & dimidia pars Manasse præcedebat, & forte alię tribus cum ibant ad bellum, non seruabant eundem ordinem, nisi cum mouerentur omnia castra, &

F & arca domini. *Donec requiem tribuat dominus fratribus uestris.* Idest donec terra diuidatur, & detur eis in possessionem, & sic factum est ut patet Iosue 22. capitulo.

Quando dicitur aliquis habere requiem in possessione. Et de duplici admonitione per Moysen facta Iosue.
Quæst. V.

REQVIES autem in possessione dicitur, non quando aliquis deuicit detinentem eam: sed quãdo eam ipse accepit, & pacifice possidet: sic enim fuit in Israelitis φ illę tribus, quę trans Iordanem possessionem accepturę erant, primo deuicerunt populos Chananæorum non quidem omnes, ut patet Iud. 3. capitu. sed tot quot G sufficiebant ad habitationem ipsorum, & hoc fuit per septem annos, vel quasi, deinde deuictis hostibus incepit Iosue mittere viros, qui considerarent omnes terminos terrarum captarum, & diuiderent eos in partes æquales pro singulis tribubus, & factis sortibus, atque datis cuilibet tribui, multis temporum incidentibus intermediis, transierunt alii septem anni vel quasi, & sic transierunt 14. anni postquam rediret tribus, & dimidia in possessionem suam, si tamen redisset immediate ut deuicti sunt populi Chananęorum, solum stetissent septem annis, sed tunc non stetissent vsquequo Deus daret requiem aliis tribubus, quia victis hostibus adhuc non quiescebant, cum nullus eorum haberet H possessionem, donec singulis tribubus daretur sua sors, & inciperet possidere: tunc enim erat quies maxime quia duæ tribus & dimidia debebant facere pro reliquo populo, sicut totus populus fecerat pro eis, sed totus populus Israel pugnauerat contra duos reges Amorrhęorum, ut illam terram acquireret, ut patet Numero 21. & supra secundo & in isto, & non solum pugnauerunt, sed etiam expectauerunt, quousq; Moyses dedit istam terram duabus tribubus & dimidię, ut patet hic, etiam infra quinto capitulo, & Iosue 13. & 22. capitulo, ideo rationabile erat vt expectarent duæ tribus & dimidię, donec Deus daret quietem nouem tribubus & dimidiæ. s. vsquequo sortes earum diuisæ essent, & actualiter traditę, & sic fecerunt, ut patet Ios. I 22. cap. & in fine. 21. *Iosue quoque.* Ponitur commonitio facta ad Iosue. duplex fuit facta commonitio Iosue per Moysen. Vna quæ fuit ante tempus mortis Moysi. Alia quę fuit quando mori debuit Moyses. De prima patet Num. 27. capit. cum Deus dixit Moysi postquam mortem ei prænunciauit tolle Iosue filium Nun in quo est spiritus Dei, & pone manum tuam super eum, qui stabit coram Eleazaro sacerdote, & oĩ multitudine, & dabis ei præcepta cunctis videntibus, & partem gloriæ tuę, ut audiat eum omnis synagoga filiorũ Israel, pro hoc si quid agendum erit, Eleazar sacerdos consulet dominum, ad verbum eius egredietur, & ingredietur ipse, & oẽs filii Israel, & cętera multitudo, & subiungit de cõpletione huius. fecit Moyses q̃ pceperat dñs, cumq; tulisset Iosue statuit eum coram Eleaza K ro sacerdote, & oĩ frequentia populi, & ĩpositis capiti eius manibus cuncta replicauit quę mãdauerat dñs. De scđa cõmonitione fit mẽtio. j. 31. c. cũ dr̃ vocauit ergo Moyses Iosue, & dixit ei corã oĩ Israel, confortare, & esto robustus: tu. n. introduces populum istũ in terrã, q̃ se daturum patribus eorum iurauit dñs, tu eã sorte diuides: dñs. n. qui ductor est noster, ipse erit tecũ, & non dimittet te, nec derelinquet, noli timere, nec pauças, φ autem istæ duę admonitiones totaliter diuersæ sint, patet, qa uõ eadẽ verba dñr in una & in alia. Itẽ qa iste liber Deuter. est q̃dã recapitulatio, & enarratio omniũ, quę acciderunt populo, & enarrantur eo ordine quo

gesta

A gesta sunt. Et primò narrat Moyses ea, quæ facta sunt vsque ad diem illum, in quo ista incępit dicere: deinde ponit ea quæ dicta sunt ab eo ante suã mortem, & inter ista ordo fuit, vt patet infra, in princip. sequ. capit. cum dicitur, & nunc Israel audi præcepta, atq; iudicia, idest, postquã vidisti oĩa ista quæ supradicta sunt, nunc audi præcepta domini pro tantis beneficijs tibi collatis, sed post omnia ista in fine Deuter. quasi. s. c. 31. dr̄: quo modo Moyses statuit Iosue coram omni Israel, & dedit ei regulas, aut leges ad regendum Israel, & vt confortaretur contra dominos terrę Chanaã: si enim nõ poneremus Iosue bis coram populo a Moyse fuisse statutum, necesse est, vt dicamus ordinem huius libri permutatum esse, quia cum ponatur hic de Iosue, ꝙ fuerit admonitus a Moyse coram populo: & postea B sequatur recitatio istius totius libri a principio 4. c. vsque ad 31. in quo agitur iterum de confortatione Iosue, si eadem fuisset ista confortatio, & illa, oportebat confortationem istam præcessisse recitationem omnium istorum verborum, sed nõ vr̄ verum, quia vt patet inf. 31. c. qñ Moyses dixit, ꝙ nullo modo poterat ipse p̃cedere Israel, quia mandauerat ei Deus mori, constituit Iosue coram omni Israel, & confortato eo atq; admonito, & dato libro legis, quem recitauerat sacerdotibus, & dicto immediate cantico, & benedictione singularium tribuum, ascendit in montem, vt moreretur, si nõ esset hic mutatio ordinis, oporteret, vt postq̃ Iosue confortatus esset, ista omnia recitarentur, quod nõ vr̄ verum, quia satis magna mora esset, vt patet ex C multitudine dictorum. Sed fortè dices, ꝙ ista confortatio, de qua hic dr̄, & illa de qua infra 31. c. sunt eadẽ, & facta fuit ista confortatio recitatis omnibus verbis libri huius, vsq; ad c. 31. sed tunc eodem modo fiet anticipatio in hoc libro, s. ꝙ cum hic dicatur de confortatione Iosue, ꝙ non fuerit facta ante omnia ista quæ sequuntur, sed postea dictis oĩbus, vsque ad cap. 31. ista autem bene sequuntur, si nolimus ponere anticipationem, vel recapitulationem in hoc libro, quod sæpe dicimus, & notat ista litera sequentis ca. cum dr̄. *Et nunc Israel*. Idest o Israel, postquam hæc omnia vidisti, & audisti, audias pręcepta Dei. si nõ aliquo modo velimus ponere aliquam anticipationem, bene stabit, ꝙ Iosue semel fuerit confortatus a Moyse coram Eleazaro sa D cerdote, & omni populo, & fuerit facta ista confortatio post recitationem istius totius libri, vsq; ad c. 31. Et ratio huius vr̄, quia si velimus ponere duas cõfortationes Iosue, oportebat primam earũ esse istam, de qua fit hic mentio, & de qua tangitur, Nume. 27. ca. & secundam esse illam, de qua agitur infra 31. c. sed non videtur conuenienter dictum. ꝙ fuerint factæ duæ confortationes Iosue in tam breui tempore, quantum intercidere posset inter vnam, & alteram: nam ista confortatio necessario facta fuit, postquam terra Regum Amorrhęorum diuisa fuit duabus tribubus, & dimidiæ, vt patet ex ordine literæ, sed post istam diuisionẽ recitauit Moyses immediatè verba libri hui⁹, & mortuus est, ergo si duæ confortationes fuissent, necesse E erat vnam esse immediatè post alteram, quod superfluum valde erat, s. vnam immediate ante recitationẽ huius libri, & aliam immediatè post recitationem libri, & hoc idem declaratur Num. 27. vbi de ista cõfortatione agitur, quia quando illud fuit dictum Moysi, ipse erat apud mõtem Abarin in quo mortuus est, & patet, quia dicitur in litera, ascende in montem istum Abarin, & contemplare, & vide inde terram quam daturus sum filijs Israel, & subsequitur in litera quomodo Moyses confortauerit, postea Iosue coram Eleazaro sacerdote, & toto populo, & sic vr̄, ꝙ in eadem mãsione ista duo contigerunt, s. confortatio quæ prima dicitur Iosue, & mors Moysi, in eadem autem mãsio-

A ne, tam in breui tempore fieri duas confortationes superfluum valde videretur, idem patet hic in litera, quia quando dr̄, ꝙ Moyses confortauit Iosue mandauit ei Deus ascendere in montem Phasga, ergo coniunctus erat locus in quo ista cõfortatio facta fuit loco, in quo Moyses mortuus est. Et si forte aliquis arguere velit, quòd istæ fuerint duæ confortationes, eo ꝙ de vna fit hic mentio, & postea 31. c. fit mẽtio iterum de confortatione Iosue, & primo Num. c. 27. secũdo hic. tertio infra 31. c. sed nullus diceret tres fuisse cõfortationes, maxime quia omnes pertinent ad eundem locũ, ergo nec duas. Si autem velimus tenere istam positionem, quę satis rationabilis est, facile est respondere ad supradicta, quia illa fundantur in hoc, ꝙ non detur an- B ticipatio, nec recapitulatio in isto libro. Et licet forte generaliter verum sit: in isto tamen deficere nõ est mirabile. *Oculi tui viderunt*. Quia ipse Iosue iuit ad pugnã contra illos reges, & vidit eos vinci, & mortuos cum gentibus suis, & forte ipse fuit præpositus belli, sicut fuit contra Amalechitas, vt patet Exod. 17. c. *Dominus Deus pugnabit pro vobis*. Vt patuit in Hierico, quia ipsis nihil pugnantibus corruerunt muri, vt patet Iosue 6. cap. & in pugna contra reges, quando stetit sol, vt patet Iosue 10. cap. *Precatusque sum dominum*. Hic ponitur quartum, scilicet Moysi deprecatio. *Tu cœpisti ostendere seruo tuo*. Idest mihi Moysi, & sic vocatur Moyses seruus Domini in multis locis scripturę veteris, & nouę, vt patet Iosue 1. & 13. capit. & Malachiæ vltimo. & ad Hebręo. 3. ca. *Magnitudinem tuam*. Faciendo coram po- C pulo tuo mirabilia; diuidendo mare rubrum, & dando manna. *Manumque fortissimam*. Debellando hostes nostros reges, Amorrhęos, Amalechitas, & regem Arad. Et quia Deus promiserat populo suo multiplicationem, sicut puluis terrę, & terram fluentem lacte & melle, & de istis aliquid demõstrauerat Deus Moysi, scilicet liberationem de Aegypto, mortem Aegyptiorum in mari rubro, gubernationem populi in deserto, & mortem Amorrhæorum, & possessionem pacificam terrę eorum. & nihil restabat, nisi vt Deus faceret Moysen transire Iordanem, & videre totam terram illam in tranquilla possessione gentis suæ expulsis hostibus, ideo dicebat. *Domine cœpisti ostendere*. quasi dicat, rogo quòd perficias ostendendo mihi cę- D tera quæ desunt.

Moysi deprecatio.

De modo petendi aliquid ab auaro, & magnifico. Et quomodo vidit Moyses totam terram promissionis.
Quæstio. VI.

ET vult persuadere Moyses hoc Deo narrando beneficia quę ab eo receperat, & est optimus modus persuadendi. Si quis ab auaro, vel illiberali aliquid recipere velit, oportet obligationem ad persuasionem adducere, dicendo ea, quæ petit sibi deberi, & vlteriora. Si autem a magnifico, vel magnanimo aliquis beneficium recipere velit, persuadere poterit dicendo se ab eo iam alia beneficia su- E scepisse, quia magnanimus libenter audit se dedisse, & non se accepisse, vt patet quarto Ethicorum capit. de magnanimitate, vnde Thetis a Ioue petens beneficiũ, & etiã Lacones, plura beneficia iam se ab eo suscepisse dixerunt, vt patet eodem cap. Deus autem magnanimus, & magnificus nimis est.

Nec comparari fortitudini tua. Quia destruxit Aegyptios, & Deos eorum: nec potuerunt ei resistere aliqui dij gentium, vt patet Exodi duodecimo capitu. & Numeri 33.

Transibo Iordanem. Idest rogo, quòd dimittas me transire Iordanem. *Et videbo terram hanc optimam trans Iordanem*. Quia iam vidi aliam terram, quam nobis

citra Iordanem demonstrasti. *Et montem istum egregium Libanum.* Hic nominat duos montes, s. Libanū, & quēdam alium montem, cuius nomen non ponit, & iste mons innominatus prope Iordanem erat, quia dicit. *Montem istum.* Libanus autem mons est in parte Septētrionali, tamen extra terram promissionis, vt diximus Numer. 34. cap. hos desiderabat videre Moyses, & terram intermediam, quia Deus laudauerat istam terrā vocans eam terram lacte, & melle fluentē. Et nō erat hoc carnale desiderium alicuius curiositatis, sed desiderium videndi, quod patribus suis promissum extiterat, & in hoc inducebat populum ad desiderādum terram illam, & gratias reddendum Deo pro illa ne contemnerent promissa Dei, vnde quidam eorum vituperantur, quia pro nihilo habuerunt terram desiderabilem, Psalmo 105. ideo Deus in hoc puniuit eos. Rabbi Salomon, dicit quòd Moyses petiuit hic videre Ierusalem, & templum: per primum montem signatur Ierusalem, qui pro parte magna in monte est, per Libanum signatur templum factum de lignis montis Libani, vt patet 3. Regum. 5. ca. sed falsum est, quia Moyses non desiderauit videre templum Salomonis, vel si desiderauit non petiuit, quia per tantum tempus post factum, quantum pro vita Moyses petere non auderet, si autem dicas, quòd visione imaginaria, vel intellectuali videre desiderauit, etiā falsum est, quia ad hoc non erat necesse transire Iordanem, sed ipse instanter petebat transire, & videre montem illum.

De situ montis Libani.

F

G

Iratusque est mihi propter vos. Supra cap. 1. expositum fuit: sufficit tibi, scilicet, quòd iam vidisti vindictam de Og, & Seon. Et terrarum pacificam possessionem filiorum Israel. H

Nequaquam vltra loqueris mihi de hac re. Ab æterno enim Deus Moysen peccaturum cognouerat, & non intraturum terram promissionis trās Iordanem, ideo illa sententia data contra Moysen non fuit retractata, quia non fuit data solum secundum exigētiam demeritorum eius, sed etiam quòd erat in Dei scientia limitatum. Sed Moyses non cognouit vtrum daretur secundum exigentiam demeritorum, vel secundū scientiam Dei, ideo orabat dimitti hanc pęnam: si enim sciuisset sententiam istam ex diuina determinatione fuisse latam, non rogasset contra Dei voluntatem quicquam, quia magnum peccatum esset obsistere rogando diuinæ voluntati cognitæ. I

Item quia dato, ꝙ non esset peccatum, sciret se nō posse proficere, ideo non laborasset incassum. vnde licet Moyses Propheta esset sciens etiam istam sententiam a Deo fuisse prolatam, nesciebat tamē quali modo procederet, sic etiam Ioeli a domino reuelatū est, ꝙ brucus, locusta, & erugo consumerent totam terrā duarum tribuum, tamen post consuluit populo, ꝙ pęniterent dicens, quis scit si cōuertatur, & ignoscat dominus, & relinquat post se benedictionem: de hoc diffusius diximus Nume. 22. cap. *Ascende cacumen Phasga.* Idest altitudinem istius collis, s. Abarim, vt patet infra 32. & 34. cap. *Et oculos circumfer ad Orientem, & Austrum.* Idest ad omnes partes terræ promissionis, contra omnes partes mundi, totam terram nouem tribuum, & dimidiæ vidit, vt patet infra 34. Et hoc non, ꝙ ille mōs ita esset altus, ꝙ videre posset inde totam illam terrā, & etiam si ita altissimus mons esset, tamen non posset inde videre distincte terras quas in eodem c. distincte nominat, tum propter obstaculum mediorum vaporum directe positorum non sinētium fieri visionem. Item propter debilitatem speciei multiplicatæ a longinquo non valentis immutare potentiam visiuam: ideo dicendum, ꝙ Deus super naturaliter eleuauit potentiam visiuā eius, vt distincte videre posset, sicut eleuauit beatum Benedictum semel, & vidit totum mūdum, vt patet 2. Dialogorum per Gregorium, & non vidit Moyses istam terram vsq; ad mortem, licet p aliquod tp̄s ante sibi hoc prænūciatum est, vt patet j. vlt. c. *Nec enim transibis Iordanem istum.* Ista fuit sola pęna data Moysi pro peccato suo, s. vt non trāsiret Iordanem, sed in hoc fuit minus punitus q̄ Aaron, qa Aaron non vidit saltem a longe terrā promissionis, nec victorias contra Amorrheos, & Madianitas, & acquisitionē terrarum citra Iordanem, quæ oīa vidit Moyses, non fuit punitus Moyses, vel Aaron, nisi in hoc solo. K

Quo Moyses vidit totam terrā promissionis.

An sit pęna alicui trāseunti de hac vita ad vitam beatam, quòd non videat aliqua delectabilia, quæ visurus esset si superuiueret. Quęst. VII.

SED nunquid pœna est alicui transeunti de hac caduca, & lamentabili vita ad quietem, & certitudinem vitę beatæ, non videre aliqua quæ secundum hominem delectabilia sunt, sicut videre terram promissionis? Rn̄detur, ꝙ in Moyse, & Aarō manifestum est, ꝙ puniti sunt, quia ita cito mortui sunt, & transierunt ad limbum Abrahę, in quo licet non sit pęna sensus punitiua, sicut in inferno damnatorum, nec ignorantiam intellectus causatiua, sicut in limbo puerorum, tamen est quędam expectatio, & desiderium gloriæ debitę inesse, quę multum videtur anxiare, sicut amantes qui amatum longe esse cōsiderant, sola expectatione torquentur, quia omnis mora breuis, magna videtur amāti: qui enim in vita ista sunt licet boni sint, tamen istam anxietatem non hn̄t, quia nondum venit hora fruēdi, licet aliqui ex magna charitate cupiunt dissolui, & esse cum Christo, vt patet ad Phili. primo, & hoc scientes, quia quandiu viuimus, peregrinamur a domino. 2. Corinth. 5. cap. sed hoc raro, quia aīa nondum exuta luteo carcere Deo frui nō potest, cum autē anima sancta soluitur carne immediate frui Deo pōt, si autem a fruendo retardetur, expectanti quędam anxietas est, qui ergo ad habendam illā anxietatem citius immittitur, magis punit̄, & ēt bonum honestum sibi valde, de quo viuens pręgustare potuerat, sibi ablatum est. Sed argues ex hoc, ꝙ sic magis anxiaretur, & puniretur sanctus Abrahā, qui magno tp̄e ante passionem Christi, quasi p duos mille annos mortuus est, & magis affligatur in expectatione illa, q̄ aliqs sanctus paruę perfectionis, q paulo ante mortē Christi defunctus fuit, quod vr̄ inconueniens. Rn̄detur, ꝙ sicut ait Salomon in prouerbijs: longa expectatio affligit animam, magis ergo longa magis affliget, & maxime longa, maxime affliget, per regulam Phi. 2. Top. si simpliciter ad simplicia, & magis ad maxime, quantū ergo est in expectatione, qui maiori tp̄e sperat magis cruciatur: ideo Adam, & Abel, qui ante oēs homines in sinu Abrahæ fuerunt, magis cruciati, & anxiati esse deberent, sed in hoc differunt, ꝙ qui sanctius in sęculo vixerunt, in limbo illo plures a Deo reuelationes & Angelicas consolationes recipiebant, vnde minus anxiabantur. De anima autem quæ soluta carne euolat in vitam beatam, si talis pęna sibi daretur, esset aliter respondendum, scilicet, quòd licet anima sancta per visionem Deo coniungatur, qui eam replet omnibus bonis: tamen anima solum ibi lætatur, non homo qui nō est. Potest ergo aliquis per mortem aliquo bono, vel delectatione priuari: sicut enim esse substantiæ compositæ non est esse vnius partis, ita operatio hominis non est operatio vnius partis suæ, licet ergo anima delectetur in Deo, alterius generis delectationes recipit quam ipse homo, cum & alium statū habeat, & alium modum intelligendi, anima namque separata nullo organo ad intelligendum vtit̄: homo aūt nisi operatio organorum pręcedat, intelligere non valet: sicut

Ex carētia sola gloriæ magis cruciant qui sunt in limbo patrū, quam qui sunt in vita superstites.

ſicut dicit Philoſophus primo Poſteriorũ, ꝙ illa ſcientia caremus, cui ſenſus ad obiectum eius in nobis deficit, vt qui cęcus eſt, nunquam hẽbit ſcientiam de coloribus, quia intellectus licet non vtatur organo, prę ſupponit organicam operationem. Et non ſolum eſt dña delectationis animæ, & totius hominis, ſed totaliter delectationes hoĩs deficiũt, quia homo deficit: iſte aũt magnus dolor eſt, ꝙ aliquis qui erat, efficiatur nõ ens; cum nihil ſit magis delectabile q̃ eſſe, ſuper qđ cętera beneficia fundantur. Et non ſolum homini qui ſcit ſe venire ad non eſſe dolor eſt, ſed etiam aĩæ iam ſeiunctæ, quia cum ipſa non ſit ſm ſe ſuppoſitum, nec nata; vt contineat perfectam rationem ſpeciei, vt Angelus qui non eſt vnibilis, ſed ſit nata eſſe pars ſpeciei humanæ, habet naturalem inclinationẽ ad corpus, cuius forma eſt, & quod perficiẽdo complet rationem ſpeciei, quod eſt eſſe, & ſtatus eius perfectiſſimus, ideo anima cum a corpore eijcitur, violenter educitur: nollet. n. dimittere mãſionem, poſtquam aũt ſeparata eſt, ſemp deſiderat redire ad corpus, iõ licet beata ſit in vita ęterna, tñ gaudium ſuum perfectum nõ habet, donec reaſſumat corpus. Si autem aliquis viuens transferretur ad vitam æternam, nõ poſſet ei talis pęna infligi, quia in applicatione ad fontẽ purę bonitatis oẽm delectationem perfectus recipit, quàm in mũdo recepturus erat. Etiam corporaliter intueri põt, quia ſanctis cum corporibus manentibus in vita beata, nihil horum q̃ infra ſunt occultabitur: concluditur ergo, ꝙ Moyſes, & Aaron in duobus puniti ſunt. Primo, quia cito ad ſinum Abrahę miſſi ſunt. Secundo, quia delectabile, qđ viuentes pręguſtare potuerant, non guſtauerunt; ideo quia Aaron magis quàm Moyſes deliquit, in vtroque magis punitus eſt. Primo, quia citius ad limbũ miſſus eſt. Secundo, quia nihil de terra promiſſionis videre permiſſus eſt. *Praecipe Ioſue.* Vt recipiat regimen, & curam populi. *Et corrobora eum.* Aſſecurãdo de proſpero euentu, quia Deus eum in omnibus ad quæ manũ miſerit conſeruabit: timebat enim Ioſue, ꝙ populus faceret eum incurrere iram Dei, ſicut fecerat Moyſen magiſtrum ſuum: multum decebat ergo, ꝙ Moyſes Ioſue corroboraret, nam licet Moyſes poſſet mandare Ioſue quicquid bonũ ei videretur, quia pręlatus eius erat, & Ioſue tenebatur ei ſimpliciter obedire, maximè quia Moyſes non dicebat iſta, vt pręlatus ſolũ iudicans, quid ſibi videretur, ſed vt Propheta denunciãs Dei voluntatem, ideo ei tanquam Deo pręſentualiter imperanti obedire debebat, tamen quia prælatus non ſolum debet mandare ſubdito quicquid bonum ei videatur, ſed etiam declarare ſubdito, ꝙ hoc non eſt ſibi periculoſum (nam res duras aliter aggredi non auderent, & quia Deus iſtud mandatum dabat) voluit tenere iſtum modum, ſ. quia iſtud, quod mandabat facere Ioſue, erat valde graue, ſ. cura tanti populi, & periculoſum nimis, quia vt dictum eſt poſſet formidare ſe peccaturum occaſione populi rebellis, cum magiſter eius Moyſes qui perfectiſſimus vir erat illo tpe, cui Deus ſe clare oſtendebat, vt patet Num. 12. c. occaſione populi deliquerit contra dominũ, & punitus fuit in hoc, ne intraret in terram Chanaan trans Iordanẽ. de hoc autem dubio Deus eum per Moyſen aſſecurauit, ſ. ꝙ ipſe deuinceret hoſtes, & diuideret terrã, ſic patet hic, & clarius infra 31. ca. cum dicitur: vocauit ergo Moyſes Ioſue, & dixit ei coram omni Iſrael, confortare, & eſto robuſtus: tu enim introduces populum iſtum in terram quam ſe daturum patribus eorum iurauit dominus, & tu eam ſorte diuides, & dominus qui eſt ductor noſter ipſe erit tecum, & non dimittet te, nec derelinquet, noli timere, nec paueas. his autem confortatus Ioſue ſi regimen populi aſſumere nollet, ei ad infidelitatem iudicaretur, ſi autẽ ante talem aſſecurationem non ſuſciperet, non videretur vituperabilis, cum vidiſſet Moyſen tantum virum defeciſſe. *Et diuidet ei terram.* De hoc certificauit eum Deus per Moyſen, ꝙ ipſe diuideret terram populo, vt hic, & infra 31. cap. & Num. 34. & quia diuiſio fit poſt acquiſitionem, certificabat eum de acquiſitione terræ, & victoria cõtra aduerſarios: poterat enim veriſimiliter timere Ioſue, q̃a populus ille duræ ceruicis erat, quòd propter aliquam culpam traderet eos in manus hoſtium ad mortem. *Et manſimus in valle contra Phanum Phegor.* Ideſt factis, & dictis omnibus ſupra narratis. *Manſimus in valle.* Ideſt in planioribus locis Moabitarum ſuper Iordanem. *Contra Phanum Phegor.* Ideſt contra templum in quo colitur Phegor, iſta eſt vltima manſio quæ vocatur Belſethin, vt patet Num. 33. cap. in qua fornicati ſunt Iudæi cum Madianitis, & Moabitis, Num. 25. cap. Et apud locum illum erat mons in quo erat idolum Phegor, ſicut habetur Nume. 23. duxit eum ad excelſa Phegor, & in iſto loco docuit Moyſes eos omnia, quæ ſequuntur vſque ad finem libri.

Alio modo delectatur aĩa in Deo quã homo.

Moyſi viro pfectiſſimo Deus ſe clare oſtendebat.

CAP. IIII.

ET nunc Iſrael audi præcepta, & iudicia, quæ ego doceo te, vt faciens ea viuas, & ingrediens poſſideas terram, quam dominus Deus patrum veſtrorum daturus eſt vobis. Non addetis ad verbum, quod vobis loquor, nec auferetis ex eo.

ET *nunc.* Poſtquam Moyſes diſpoſuit populũ narrando pęnas inflictas, & beneficia data eis: hic incipit declarare mãdata legis. Et quia inter omnia vitia, idolorum ſeruitus maximũ eſt, quia nullum ita Deo opponitur, & quia populus ad hoc proniſſimus erat, Primo, circa hoc maximas facit exhortationes, & prohibitiones. Et tanguntur tria principaliter.

Primum quędã generalis totius legis laudatio. Et de recolendo eam commonitio. Secũda idolatriæ nimia, & multis rationibus prohibitio, ibi. *Cuſtodi igitur temetipſum.* Tertio ciuitatũ refugij ſeparatio, ibi. *Tunc ſeparauit. Et nunc Iſrael.* Ideſt iam vidiſti Iſrael quãta bona Deus tibi dedit, quando obſeruaſti mandata eius, & quanta mala euenerunt tibi, quando non obediſti. *Audi ergo nunc praecepta, & iudicia.*

Litera Hebraica, quam diſtinctionem hic in nominibus faciat. Quaeſt. I.

IN Hebræo habẽt. *Caeremonias, & iudicia.* Sępe enim ponit Hieronymus pręcepta, ſiue pro moralibus, ſiue pro cæremonialibus: in Hebręo autem magna diſtinctio fit inter ea in nomine, & cum iſte liber ſit totius legis quædam repetitio, de omni genere præceptorum, ſcilicet morali, cæremoniali, & iudiciali, in eo dicitur, ſed de iudicialibus magis, quia cęremonialia in Leuitico pleniſſimè enumerata ſunt, moralia autem ſimpliciter enarrantur. *Vt faciens ea viuas.* In hoc demonſtratur legis nobilitas. *Vt faciens viuas.* Non quidem ſimpliciter, ſed in eis, ſicut habetur Leuitic. decimo octauo capitu. & ad Rom. decimo, quia præcepta, quæ propriè pertinebant ad veterem legem, ſcilicet cæremonialia, & iudicialia obſeruata, quantum ex ſe erat, faciebant hominem viuere in eis, ideſt per opera eorũ merebantur, vt daretur ei vita, &

Noui testamentifinis est Chrs. tranquillitas ab hostibus, vt magis posset, & iterum illa complere præcepta noui testamenti, quorum finis Christus est, vt ad Ro. 10. c. simpliciter aliquem viuere faciunt, s. vita æterna, de his magis diximus Exod. 18. c. vnde licet hic dicatur viuas simpliciter, tñ intelligitur de vita corporali quæ est per conseruationem ab hostibus, & alijs nocumentis, patet quia subiungitur. *Et possideat terram.* Possidere autem terram promissionis de qua hic dr̃, non est consequẽs ad viuere simpliciter, s. vitam ęternam habere, sed ad viuere temporaliter. Si enim morerentur ante transitũ Iordanis, non possent possidere terram promissam: ideo dicit eis Moyses, ꝙ si voluerint seruare mãdata Dei, viuent non corrupti peste, nec mortui ab hostibus, & intrabunt, & possidebunt terram promissam. *Non addetis ad verbum, quod loquor, nec auferetis ex eo.* Hic commendatur lex ex perfectione, quia perfecto, nec addi potest, nec auferri dẽt, vt patet 2. Ethic. Operibus bene se habentibus dicunt ꝙ non est auferre, nec apponere: sic Apoc. vlt. ca. quia tota reuelationum series claudebatur, dicitur, si quis apposuerit ad hæc, apponet Deus super illum plagas scriptas ĩ libro isto, & siquis diminuerit, auferet Deus partem eius de libro vitæ, & ciuitate sancta.

Quare nihil potest addi, vel diminui in scriptura Canonica, & quare potius sacræ scripturæ assentire debemus, quam his quæ oculis intuemur. Quæst. 11.

QVOD autem alicui scripturæ canonicæ, nihil detrahi, vel diminui debeat, manifestũ est, qa omnis Scriptura sacra Spiritu sancto dictante cõscripta est, qui infallibilis veritas est, vt secunda Petri. ca. 1. omnis prophetica scriptura propria interpretatione non fit: non enim voluntate humana allata est aliquando prophetia, sed Spiritu sancto inspirante locuti sunt Sancti Dei homines. qui aũt *Conclusio ꝙ sacra Scriptura pôt aliqñ fi ri additio aliquãdo nõ diminutio nullatenus fieri pôt.* aliquid de scriptura tollit, ideo tollit, quia verum non esse putat, qui autem tale facit nõ solum infidelis, sed etiam ꝯ Deũ præsumptor est, vnde auferet Deus partem eius de libro vitæ, & ciuitate sancta: Apoca. vlt. qa Deo manifeste contradicere audet, & sic Arriani tulerunt de Euangelio Ioann. 14. ego in patre, & pater in me est, & illud de Canonica prima Ioan. c. 5. & hi tres vnum sunt, dicentes, hoc non esse de sacra Scriptura, quia cõtra eorum infandissimum errorem militabat, s. quòd filius esset pura creatura: intellectus enim, & verum conformantur, vt mensura, & mensuratum; semper enim mensuratum ad modum mensuræ recipitur, vnde in veritatibus quę non sunt in sacro Canone intellectus noster mensura est, vt illę veritates esse, vel dici possint, quæ intellectus nostri lumini non repugnant, quę autem repugnare videntur, pro euidentibus falsitatibus repellantur: vnde ait Aug. cõtra Vincentium Donatistam, huic generi scripturarum, quæ canonicæ nuncupantur, tantam reuerentiam exhibere didici, vt nullum auctorem earum mentiri potuisse crediderim, cęteros autem ita lego, vt quantacunq; polleant sanctitate, non vt iõ ita sit, qa ipsi sic senserũt. Ea enim quæ ab hominibus solum dicuntur, ita sunt, quia ita se res habet, vel quia sic noster intellectus intelligit. In scripturis canonicis ipsę scripturę mensura sunt, & intellectus noster mensuratum: dicit enim intellectus concipere ita esse, quia ita dicitur, & nõ solũ in intellectu, sed etiam in rebus non debet argui veritas canonicæ scripturæ ex veritate rei, sed magis veritas rei ex veritate scripturæ. valet enim consequentia: sic dicitur in sacra Scriptura, ergo sic est. Et patet ista consequentia, quia verbo domini cęli firmati sunt, & omnia, Psal. 32. & quia ipse dixit, & facta sunt, ipse mãdauit, & creata sunt, Psalm. 148. si ergo verbo domini,

F tunc res creatæ de nihilo sunt, ergo verbo dñi, nunc aliter esse possunt res, quàm sunt, si ergo diceretur in scriptura res se aliter habituras, licet nunc naturæ rerum repugnare videamus, tamen confitebimur eas post sic futuras esse, quia sic sacra Scriptura nunciauit esse futuras, vnde si scriptura ꝯrium diceret alicuius, quod nos videmus, confiteri debemus nos phãtasmata, & non rerum veritates contemplari, Et satis cõsorme in natura exemplum reperitur, si quis videret hominem subito conuerti in asinum, diceret se non res, sed fallas rerum imagines intueri, quia proculdubio sciebat illud naturę esse ꝯrium. Cum ergo verbũ Dei natura constantius sit, quia per ipsum natura facta est, si aliquam rem naturalem videremus contra scriptu-
G rę veritatem, diceremus potius illam nihil esse, quàm scripturam negare, quia cęlum & terra, quæ in tota natura stabilia sunt, transibunt, sed verba sacrę Scripturę non pręteribunt, vt patet Matth. 24. c. nihil mihi in naturalibus euidentius est, quàm me esse substantiã siue hominem, sed citius negarem me esse, quàm Deum negarem mundum creasse Et valet consequentia formaliter, Deus nõ creauit mundum, ergo ego nõ sum neque homo, neq; aliqua alia res, quia impossibile est res potentialiter existentes sine primo principio ad esse prodijsse, quod posset satis bene deduci, sed alterius est negocij. Et hoc idem dicit beatus Petrus secunda canonica. c. 1. s. ꝙ magis assentit his quæ a prophetis dicta sunt, quam his quę oculis intuetur, confitetur ibi
H se vidisse Christum transfiguratũ in monte Tabor, vt patet Matt. 17. c. sed dicit, ꝙ firmior est sermo propheticus, quàm quod ipse oculis suis vidit. Cauendum ergo est ne aliquis dęmonis fraude tantum insolescat, ꝙ aliquid de sancta scriptura tollere, aut radere audeat. Sed quãtum ad additionem sacræ Scripturę aliter est dicendum, quia aut ille qui addit, addit tanquam aliqd de textu, vel necessarium, sicut alia quæ sunt in textu velut dictum a Spiritu sancto, & hoc vocatur proprie addere, & qui talia agunt, mortem ęternam incurrũt. Et isto modo hr̃tici, vt fulcirent aliquos errores suos ex sacra Scriptura, multa falsa in suis libris sacrę Scripturę addiderunt. Et sicut Ecclesia nostra ortodoxa Spiritu sancto dictante quatuor Euangelia recipit, ita
I ipsi alia falsa Euangelia in aliorum Apostolorum nomine condiderunt, s. Euangeliũ Andreę, & Barnabæ, & Thadei. Quæ tanq̃ non a Deo data, sed ab humano errore cõfecta, sancta damnauit Ecclesia. Et de his dr̃ Apoc. vlt. ca. si quis apposuerit ad verba hæc, apponet Deus super eum plagas scriptas in libro hoc. Alio modo fit additio sacrę Scripturę per modum interpretationis: est enim sacra Scriptura obscura, & in quibusdam locis humanum ingenium excedẽs. Quis. n. omnia Apocalypsis mysteria digne exprimere valeat? nullus inquam, nisi cui a Deo specialiter hoc datum sit: sicut enim sacræ Scripturæ eloquia spiritu dictante conflata sunt, ita in quibusdam locis eo solo supra humanum ingenium supernaturaliter influẽte declarata sunt: sic enim dixit Propheta de profunditate scri- *De additione sacrę Scripturę.*
K pturæ loquens, tenebrosa aqua in nubibus aeris, idest obscurus intellectus in Prophetis: deinde subiungit, quomodo aquæ istę tenebrosę diuino spiramine illustrentur, dicens: misit sagittas suas, idest interiorem illustrationem, quæ se intellectui humano infigit, quia penetrabilior est omni gladio ancipiti, pertingens vsque ad diuisionem animæ, & spiritus, ad Hebręos quarto capit. Et sequitur, & apparuerunt fontes aquarum, & reuelata sunt fundamenta orbis terrarum, idest spiramine Dei sacrę Scripturę, quę quidam fontes aquarum viuentium sunt, reuelatę sunt. Taliter ergo in sacra Scriptura addentes, quantum Spiritus sanctus, vnicuique largiri dignatur, vituperandi non

funt, cum eos ipsa, & scriptura commendet, non par- **A** uum laboris præmium ponens, s. qui elucidant me vitam æternam habebunt: Ecclesiastici 24. ca. Et ista interpretatio non vocatur proprie additio, quia additio facit in re magis esse, interpretatio autem non facit aliquid magis esse, vnde non accreuit Scripturæ sacræ ex multiplici expositione omnium doctorum catholicorum, qui ab exordio primitiuæ Ecclesiæ fuerũt vsque hodie, vnus apex, nec iota vnum. Et sic tanta erat sacra Scriptura, cum nulles eam adhuc exposuerat, quãta in fine mundi, quando super eam quasi infiniti libri confecti fuerint, vt Ioann. 21. cap. vbi dicitur, non arbitror mundum capere posse eos qui scribendi sunt libros. per primum modum additionis nimium scriptura fiebat, vt secundum hæreticorum additionem se- **B** ptem iam Euangelia haberemus: iste modus detestabilis est. *Custodite mandata domini Dei vestri, quæ ego præcipio vobis.* Et sic Moyses nudus minister, & relator verborum erat, sed legem nullo modo condebat. Et sic patet errare eos qui dicunt, quatuor priores libros esse legem Dei, & istum esse legem Moysi, quia omnes quinque libri lex Dei dicuntur, quia condidit, & aliqñ tota vocatur lex Moysi, quia omnes istos libros ipse scripsit, & populo exposuit, sic patet Malac. vlt. meme tote legis Moysi serui mei, quam dedi ei In Oreb, sed constat, quòd id quod in Oreb, idest in monte Synai dictum est, in Exodo, & Leuitico scriptum est: ergo etiam illi libri vocantur lex Moysi. *Oculi vestri viderunt.* Hic laudat legem, quia operantes secundum eam in **C** vita conseruantur. *Quæ fecit dominus contra Belphegor.* Scilicet, quia omnes adorantes, & immolãtes ei, quia contra legem faciebant, mortui sunt, vt patet Nume. 25. ca. illi autem qui non coluerunt manserunt viuentes. Belphegor vt ait Isidorus 8. Ethym. Deus Græciæ est, s. Priapus qui actibus venereis conuenit, quia de hellesponto propter virilis membri magnitudinem exulauit. *Viuitis vniuersi.* Ex quo patet, quòd omnes, quos sententia de non intrando terram promissionis ligauit (vt patet Num. 14. cap.) ante adorationem Belphegor mortui sunt, quia omnes qui viuebant tempore illius adorationis, etiam nunc viuebant, nisi qui adorauerunt, & sic patet supra 2. c. s. quòd antequam transirent torrẽtem Zareth omnes viri noxij mortui sunt, torrens autem Zareth multum ante Sethin est, vbi Is- **D** raeliæ Belphegor adorauerunt, vt patet Nume. 21. & 25. cap. nam vt dicitur supra 2. c. ante transierunt torrẽtem Zareth, quàm transirent torrentem Arnon, nam torrens Arnon erat in extremitatibus terræ Amorrhæorum, diuidens Moabitas, & Amorrhæos, & antequam intrarent Israel in terram duorũ regum Amorrhæorum transierunt torrentem Arnon: deinde pugnantes contra Seon Amorrhæum, regem Esebon deuicerunt eum, & possederunt terram totam eius: postea pugnauerunt contra Og regem Basan, & eum cum populo suo pariter deleuerunt: postea vrbes ceperunt, & ad vltimum venerunt contra Phanum Phegor, vbi fuit mors colentium Priapum, & fornicantiũ cum puellis Madianitarum, & Moabitarũ: multo er- **E** go ante transierunt torrentem Arnon ante istã mortem, sed torrentem Zareth ad cuius transitum cõsumpta erat iam generatio pessimorum qui peccauerant, vt patet supra 2. c. transierunt ante Arnon, ergo torrentem Zareth, in quo finita fuit plaga sententiæ datæ Nume. 14. cap. transierunt multo tempore antequam fieret mors Israelitarum contra Phanum Phegor. antecedens patet, quia torrens Zareth est in solitudine venientibus de terra Edon in Moabitas, & hunc transierunt Israelitæ postquam circuierunt montẽ Seyr longo tempore: deinde cęperant per solitudinẽ de Elath Asiongaber, & in illa solitudine, antequam accederẽt

A ad terminos Moab tarum, transierunt torrentem Zareth, & postea accedentes ad terrã Moab transierunt per Moabitas, qui erant in ciuitate Ar, & circa terram Ammon, & exeuntes velociter de terminis Moab accesserunt ad torrentem Arnon diuidẽtem Moabitas, & Amorrhæos. *Scitis, quòd docuerim vos præcepta.* Idest cæremonialia. *Et iustitias.* Idest iudicialia, ideo sicut docui vos sic faciatis, quando ingressi fueritis terram vobis ꝓmissam. *In terra quam possessuri estis.* Præcepta moralia in omni loco obligant; ita quod faciẽs contra ea vbicunque sit peccat; exceptis excipiendis, pręcepta autem cęremonialia, & iudicialia non seruabantur, nisi valde imperfecte in deserto, sed totaliter obseruãda erant in terra promissionis, vt infra 12. cap. non facie- **B** tis ibi quæ nos hic facimus hodie singuli, quod sibi rectum videtur, & subdit causam: nec enim vsq; ad præsens tempus venistis ad requiem, & ad possessionem, quam dominus Deus daturus est vobis. *Hæc enim est vestra sapientia.* Hic ponit excellentiam huius legis, scilicet, quia sapientia est. vnde inter quinque habitus intellectus, quos Philosophus ponit 6. Ethicor. sapientia perfectior est, quia est de altissimis causis, vel per altissimas causas: ista lex quæ Theologica dicitur, idest verbum, vel sermo de Deo, sapientia proprijssimè est, qa de altissima causa, scilicet Deo est, & per altissimã causam, s. per reductionem ad ipsum Deum. in artificibus ille sapiens dicitur, qui res disponit secundum regulationem ad supremam causam, quę est forma totalis: **C** ędificator domus qui aliquem parietem sic, vel sic disponit, quia conuenire debet formæ vltimatæ, & totali, quæ quadratura, vel rotunditas est, sapiens est, quia istam inferiorem particulam materiæ dirigit per altissimam causam, idest per conformitatem huius ad formam vltimatam quæ est altissima causa, quia finis est principaliter intentus in tota operatione: artifices aũt inferiores qui materiam rotundando, vel quadrando, siue quõlibet aliàs disponunt, non attendentes formã vltimatam ędificij; sed solum mandatum magistri, sapientes non dũr, quia causam altissimam, nec sciunt, neque considerant. sic sacra Scriptura quæ magis practica, quàm speculatiua est, regula quædam est directiua omnis actus humani, & materia qua vtitur, ſm ꝙ isti actus Deo accepti, vel odiosi sunt. Considerat ergo **D** sacra Scriptura per altissimam causam omnem actum regulando, ſm ꝙ Deo placet, vel displicet: alię autem legislationes humanæ, siue politiæ quas Poetę, & Philosophi miris laudibus extulerunt, sapientię non sunt, quia solum dirigunt per quasdam infimas causas, s. reducendo actus in pacem, vel abundantiam ciuitatum, vel in completionem desiderij humani, quæ oĩa sunt infra supremam causam, s. Deum: illa enim duo oĩum politiarum humanarum architectonica sunt fines, scilicet abundantia necessariorum ad vitam, quia vnus homo non sufficit sibi ad oẽs necessitates naturæ, sed cuilibet adiacet vna particula boni alterius. Secunda causa est completio naturalis desiderij: est enim hõ ciuile animal appetens in communitate viuere, ideo ex **E** vita singulari ad politicam vitam conueniunt, & perseuerant ẽt multa mala sustinentes, nisi a valde duris ſm vitam excedantur: ponit hęc Philosophus Polit. 3. c. 4. Concluditur ergo omnium practicarum solam sacram Scripturam sapientiam esse, quia sola de altissima causa, idest de Deo considerat, & ꝑ altissimã cãm, idest per respectum ad Deum oĩa dirigenda dirigit.

Excellentia legis Dei.

An sacra Scriptura sit propriè sapientia. Quæst. III.

SED dices, non potest esse sacra Scriptura sapientia, quia sapientia inter speculatiuos habitus ponitur, s. scientiam, sapientiam, & intellectũ: in intellectu

speculatiuo prudentiam, & artem in intellectu practico, sed scriptura tanq̃ practica est. Respõdetur, quòd si vellemus dicere Scripturam sacram esse speculatiuam nota esset respõsio, sed dicimus quòd est practica, quia secundum Philosophum negocium speculatiuarum est scire, quia verum est bonum intellectus, vt patet 2. Metaph. scientię autem practicæ non nego ciantur circa scire, sed circa operari, quia non addiscimus, vt sciamus, sed vt boni fiamus, vt patet 2. Ethico. finis autem sacræ Scripturę non est scire, sed operatio, quia perfectio legis dilectio ad Rom. 13. cap. Sed de sapientia distinguendum est: dicit enim duo sapientia, s. de altissimis causis, & per altissimas causas: si enim accipiatur sapiẽtia prout solum dicit per altissimam causam, quælibet ars perfecta sapientia dici potest, quia in ea artifex considerare potest secundum causam altissimam subiecti artis, seu generis artis, & isto modo dicit Philosophus 6. Ethic. c. de sapienna: sapientiam autem in artibus certissimis assignamus, vt puta Phidiã latomum sapientem, nihil aliud assignantes sapientiã, quàm quoniam virtus est artis. Sed isto modo non proprie, nec complete dicitur aliquid sapientia, sed oportet, adhuc q̃ sit de causa altissima, quod in nulla scientia practica humana reperitur: ideo dicit Philosophus eodem libro, & c. q̃ habitus factiui, vel operatiui non possunt dici sapientia, ideo prudentia nec politica sc̃ & ra sapientiæ non sunt, sic inquiens: inconueniens. n. sit quis scientiam Politicam, vel prudentiam studiosissimam vocet, si non optimum eorum quæ in mundo sunt homo est. Et sic illam proprie sapientiam vocat, quæ optimum subiectũ habet, vt Metaphysica de intelligentijs: & sic ait eod. c. si autem, quoniam optimũ homo omnium animalium nihil differt: etenim alia multum diuiniora secundum naturam, puta manifestissima ex quibus mundus constat. Ex dictis manifestum quoniam sapiẽtia honorabilissimorum natura. Sed sacra Scriptura in hoc alias practicas excellit, quia Deum considerat, & respectu Dei regulat: ideo sapiẽtia dici potest, quia Deum subiectum suum habebit. Quo modo ergo Philosophus sapientiam propriè sum ptam solum speculatiuum habitum esse voluit? Respõdetur, q̃ Philosophus cognouit, q̃ nos poteramus cognoscere aliquid de causa prima secundum q̃ ipse demonstrat 12. Metaph. ideo speculatiuam cognitionem circa eam sapientiam vocauit, vt patet 6. Ethico. vt supra diximus: sed nõ putauit, q̃ aliquo modo possent dirigere operationes suas respectu causæ primæ, quia non poteramus communicare eam practice, quia naturam excedit: ideo dixit 9. Ethi. q̃ hominis ad Deũ non est amicitia, & sic omnes antiqui gentiles tenuerunt, q̃ Dei ad homines nulla est communicatio, vt Dan. 2. cum dicitur: exceptis dijs quibus cum hominibus non est conuersatio, sed vtrunque falsum est, quia Dei amicitia est cum hominibus, vt patet Io. 15. c. vos amicos dixi, quia omnia quæ audiui a patre, nota feci vobis. Item conuersatio est Deo cum hominibus, iuxta illud Baruch. c. 3. in fine: post hoc in terris visus est, & cum hominibus conuersatus est. dabitur ergo aliqua cognitio practica per quam regulemus nos circa Deum, cui communicare, & amici esse possumus, & vocabitur ista cognitio sapiẽtia. Sed etiam dato, q̃ ista sacra Scriptura sapientia sit, magis potest vocari sapientia cognitio speculatiua Dei in patria cum amore, vel fruitione subsequente, quia sacra Scriptura prout practica est operationem considerat, etiam si aliquo modo Deum consideret: illa ergo pure sapientia est quæ in sola Dei cognitione altissima versatur, quod magis ad patriam quàm ad viam spectat. *Et intellectus.* Vocatur etiam sacra Scriptura intellectus, quia intellectus est habitus principiorũ quę naturali lumine cogno-

Dei ad homines est cõmunicatio secundum fidẽ.

F scuntur, & quę certissima sunt, cum non habeat ea intellectus per discursum quendam, sed ex solo naturali lumine concreato: ea quæ per syllogisticum discursum habentur incertiora sunt, quia potest errari in deductione: lex enim certissima est, quia sine aliqua deductione syllogistica ex sola illustratione nostra per fidem habetur, & in se ista firmiora sunt quã quælibet naturalis cognita, quia ista nobis ex diuina cognitione emanãt. *Qua certissima est coram populis.* i. si aliquis populus dicat vobis qd scitis, dicetis sibi legẽ Dei, nec demostrabitis vos aliquid aliud scire, tanquam hoc nobilissimum sit, sic dicebat Virgilius Romanis, Aeneid. lib. 6. quãdo Aeneas ductu Sibyllę intrauit infernum, & campos elysios, & pater eius Anchises demonstrãs

G ei animas omnium Romanorum qui futuri erant (vt consentit positio antiquorum) declarauit quam actionem præcipuam Romani tenere deberent, & ait.

Excudent alij spirantia mollius æra
Credo etiam viuos ducent de marmore vultus,
Orabunt causas melius, cœli que meatus
Describent radio, & surgentia sydera dicent,
Tu pacis, & belli artes Romane memento
Parcere subiectis, & debellare superbos.

Nec est alia natio. Hic probat excellentiam legis a conditore, s. Deo, qui non solum cõdidit, sed etiam populo suo multum familiariter assistit. *Tam grandis.* Idest tantæ dignitatis *Quæ habeat Deos appropinquantes sibi, sicut Deus noster adest cunctis obsecrationibus nostris.* In duo-

H bus excedebant Iudæi alias gentes. Primo, quia Deus Iudæorum Deus verus erat, dij autem gentium dæmonia. Secundo, quia etiam dij falsi gentilium non respõdebant eis ad omnes inquisitiones, nec eos poterant adiuuare, Deus Hebræorum ad omnes inquisitiones per sacerdotes, vel prophetas, siue alios viros sanctos factas respondebat: ideo non erat necesse Iudęis quærere auguria sicut gentilibus, vt patet Num. 23. nõ est augurium in Iacob, nec diuinatio in Israel, tẽporibus suis dicetur Iacob, & Israeli quid operaturus sit Deus. Superabant etiam Iudæi, alias gentes in ordinatione legis, quia nulla gens leges a dijs suis recepit, vt probat August. in 2. de ciuita. Dei, quasi per maiorem partem eius, vbi dicit, q̃ dij gentium docuerunt eas facere lu-

I dos scenicos innumerasq; turpitudines i ludis Deorum, quas ipsi dij mandabãt sibi fieri, vt ibidem declaratur de turpitudinibus matris magnæ Deorũ, s. Berecynthiæ, nec sacrificia ita ordinate agebãt: offerebãt enim gentiles quædam turpissima, & ritibus valde obscœnis facta, vt patet in 6. libris Fastor. in quibus Ouid. omnium festorum tempora, sacrificia, & causas assignat, & vocatur liber ille Kalẽdarium Romanorum, ideo aliqui gentiles videntes magnam ordinationem in legalibus Iudæorum dicebant, vt patet supra, ecce populus sapiens, & intelligens, gens magna. Ista verba s. *Neque est alia natio tam grandis quæ habeat Deos appropinquantes sibi, sicut adest nobis dominus Deus noster.* Sunt verba Moysi, vt patet cum dicitur, sicut adest dominus Deus noster, quia ista dicuntur in prima persona, & re-

K feruntur ad ipsum loquẽtẽ, cuius est Deus, s. ad Moysen, & dicebat alias gentes habere Deos; cum tamen non habeant Deum, nec Deos, quia sic ipsę gẽtes existimant illa simulachra quę venerãtur Deos esse: hoc tamen concesso quicquid illud sit, q̃ gẽtiles pro Deo venerantur, non ita succurrebat eis, sicut Deus verus succurrebat Hebręis. *Quæ est alia gens, tam inclyta.* Idest, tam nobilis, vel excellens, inclytus dicitur, idest famosus, vel gloriosus, & sic isti Iudæi famosi erant apud alias gentes, quia cum talem ordinationem viuendi, cęremonias, & pręcepta iudicialia haberẽt, qualia aliæ gentes non habebãt, diuulgabatur fama eorum apud cęteros populos, tanquam nobiliter ordinatorum sug

Iudei in duobus alias gentes excedebant.

alias

alias gentes:nam quodlibet bonum personaliter facit aliquem inclytum,idest famosum, sicut robur corporis,magnitudo potentię,magna sapientia, & sic de cęteris eodem modo. Habere optimas leges, cũ sit quędam valde magnum bonum regulatiuum totius vitę, faciet inclytum vel famosum, vt habeat cęremonias, idest quasdam obseruationes in sacrificijs,& alijs quæ ad Deum pertinent. *Et iusta iudicia*. Idest præcepta iudicialia ita iusta. *Et vniuersam legem*. Quantum ad moralia,posset autẽ hoc dici,quia collectis omnibus quæ tradita sunt Hebręis,& enumeratis his quę dicta sunt, solum manẽt præcepta moralia, sed communiter ista non consueuerunt intelligi per legem,quia lex magis pertinet ad institutiones positiuas cuiusmodi sunt cæremonialia,& iudicialia,ideo potest accipi hic lex me B lius pro tota congregatione omnium præceptorum cuiuscunque generis,siue moralia,vel cæremonialia, vel iudicialia sint:ita quòd positis illis præceptis cæremonialibus,& iudicialibus, specialiter subduntur omnia nomine communi legis, & hoc apparet in litera cum dicitur, & vniuersam legem, ex quo necesse est dicere non solum intelligi moralia præcepta, sed etiã contenta in tota lege, quam proponã ante oculos vestros,idest quam dicam coram vobis: non enim videri poterat vox Moysi,sed audiri,sic dicitur Exo.20. populus videbat voces: videre enim communiter assumitur pro actu aliarum potentiarum sensitiuarum. *Custodi temetipsum*. Hic ponitur secundum, s. idolatriæ prohibitio: Deus enim erat huic populo familiaris, iõ C requirebat in eis magnam munditiam spiritualem,& corporalem,vt patet Num.25.cap. de munditia ab effuso sanguine,etiam de munditia a stercoribus, vt infra 23.cap. maxime ab immunditia idolorum, quam Deus maxime odit. Custodi temetipsum, ne quando idolis offeras, vel aliquem cultum exhibeas honoris. *Et animam tuam*. Idest etiam caue,ne aliquando talia ad faciendum mediteris.

Custodire seipsum, & custodire animam differunt. Quæst. IIII.

PRo quo est notandum,quòd aliud est custodire seipsum,aliud custodire animam,custodire seipsum est custodire totũ hominem, D qui est suppositum,vel persona, & competit ei agere,vt patet per Aristot.6.& 7.Ethico.ideo custodire seipsum est cauere, ne aliquid agat inhonestum, cum agere ei competat, scilicet exequendo per organa operatiua,vt actualiter offerendo,vel se idolo inclinando,aut aliquem alium cultũ faciendo, anima non est ipsum totum,quod est suppositum,sed est pars formalis,ideo est principium omnis actus,vt ait Philosophus 2.de Anima: custodire ergo animam est custodire nõne agat,quia actio suppositi est,sed ne iudicet faciendum,aut facere eligat: ista enim sunt duo principia actuum humanorum,vt patet 6.Ethic.& ab his & mandabat dominus caueri, quia non solum non erat immolandum idolis,aut adorãdum ea,sed etiam nullus talia iudicare debebat fiẽda esse,aut eligere facere, vel saltem loqui,aut meditari, omnia namque detestabilia erant coram Deo, quia vnum inclinabat ad alterum. *Ne obliuiscaris verborum quæ viderunt oculi tui*. Lex enim Mosaica pędagoga fuit,i. per timorem ad bonũ adducẽs,vt habetur ad Gal.3.c.mouet ergo hic Moyses Israelitas ad obseruationem legis per memoriam timoris,quem habuerunt in monte Synai in datione legis, qñ lampades ignis nutabant, & sonus terribilis buccinę audiebatur loquẽte Deo de medio ignis, vnde valde timuit populus, & rogauit ne loqueretur Deus,sed Moyses,qa audita voce Dei mori timebant.

Actio suppositi est.

A *Verborum quæ viderunt oculi tui*. Idest quę audierũt aures tuæ,vel quæ coram te dicta sunt, & tunc refertur ad verba terribilia quæ Deus loquebatur, potest etiam accipi verbum pro re quę fit, & non est locutio, vt patet 2.Reg.1.ca.quod est verbum,quod factũ est in castris, idest quid contigit in castris, & tunc accipitur videre proprie,& refertur ad montem fumantem, & ignitũ quem vidit. Exo.20.c. *Nec excidant de corde tuo*. Per timorem Dñi declinatur a malo, si ergo timor a corde excidat, mala cogitatio subintrans animum ad malum inclinat,ideo dicitur infra 6.ca. meditaberis ea sedens in domo tua,& ambulans in itinere, dormiens,atque consurgens, & ligabis ea quasi signum in domo tua, eruntque & mouebuntur inter oculos tuos. hęc omnia B continuam meditationem signãt in sanctis, & est necessaria,quia sm Philosophum 7.Ethicor.consideratio, vel scientia habitualis de bono non tollit male agere:potest enim aliquis sm actum male iudicare,habens bonum iudicium sm habitũ. Cõsideratio actualis de bono tollit male agere, impossibile est.n.aliquẽ simul sm actum bene, & male iudicare, nam ea quæ solum sunt habitualiter nullo modo mouent in actu: ideo bene stat aliquẽ habere in actu malam existimationem,& habere bonam sm habitum, quia vna non repugnat alteri,nam ea quæ est sm actum mouet,quæ autem sm habitum nullo modo,& istud est principiũ errandi in incontinentibus, quia cum habeant sm habitum bonam existimationem de particulari agibili, s.ꝙ non est fornicandum,quia sm actum concupiscẽ C tię ligantur,insurgit actualiter falsa,& mala opinio de particulari agibili, s. ꝙ hoc fornicari nunc est eligendum, si autem existimatio bona de particulari agibili esset sm actum,s.ꝙ nõ oporteret fornicari, impossibile erat fornicari, nec vnquam voluntas ad illud flecti. potest,quia repugnat formaliter,& est simpliciter impossibile voluntatem ferri in aliquid sm, ꝙ est cognitum malum. errant autem incontinentes ẽt alijs modis,s.per vniuersalem opinionem, & particularem,& per habitum ligatum,& non ligatum. de quibus Philosoph.ĩ 7.Ethi.latissime. *Docebis ea filios ac nepotes tuos*. Patres enim filios erudire debent in fidei rudimenta, & sic propagabitur ĩ posteros, quia fides ex auditu est ad Rom.10.c. *Congrega ad me istum populum*. Idest ad istũ D locum in quo nunc appareo: Deus enim apparebat in vertice montis Synai, circa cuius radices totus populus congregatus est. *Et discat timere me*. i. per sermones quos audierit,qa terribiles sunt, addiscet timere me. *Et accessistis ad radices montis*. Sed montẽ nõn tetigerũt, quia pęna mortis tangenti imposita erat Exo.19. cap. *Qui ardebat vsque ad cælum*. Idest ignis flamma in monte illo videbatur accedere ad cęlum:hyperbole est,vel quia forte eis sic apparebat,i.ꝙ ignis ille cęlum tangeret:vr enim cęlum istis inferioribus nubibus cõtiguari,quia mediam distantiam non ꝑcipimus, & quorũcunq; distantiã non ꝑcipimus illa coniuncta esse vr, vt in primo communis perspectiuæ habetur. Et hoc siue aliquis respiciat p lineam erectam,vel per lineam E iacentem:per lineam erectã,vt si aliquis respiciat versus cęli partem quę capiti nostro imminet: nam licet inter nubes has, quę sunt in principio secundi interstitij aeris, & cęlum Lunę,sint spacia nobis quasi inopinabilia,tamen nubes cęlo iunctę esse videntur, & eodem modo Luna astris fixis immediata esse videtur, licet inter Lunã,& astra sint sex orbes cęlestes spaciorum nobis quasi inopinabilium,si autẽ respiciamus p lineam iacentem, idest per lineam planiciei versus contactum horizontis,quia si nos respiciamus ad partem orientis,vel occidẽtis, vel aliam cęli partem,& videamus aliquem montem altum, ẽt si modicum distet a nobis,immediate post illum montẽ cęlũ terrę cõtigi

videtur,quia ſpacium inter montem, & cœlum a nobis non diſtinguitur. *Erant in eo tenebræ*. Ideſt obſcuritas priuatiue,quia ignis ille non apparuit clarus,ſed obſcurus,& fumans, quia oportebat differre a confirmatione Euangelicę legis, quæ in linguis igneis facta eſt lucentibus, quia illa reuelata veritas erat a lege, quæ figuris,& integumentis velata erat,cum ſit vmbra futurorum,vt ad Coloſſ.2.cap. Vtrum autem iſte fuerit verus ignis,an ſimilitudo ignis,non multum refert ſic vel ſic eſſe,nec ſatis patet ex textu qd fuerit.ſatis enim eſt,ꝙ fuerit ſimilitudo ignis, ita vt verus ignis appareret Hebræis. nec valet ſi arguas de igne qui apparuit in rubo,vt patet Exodi 2.cap.quia ille erat verus ignis, vt declaratū fuit,quia ibi ponitur pro miraculo, quòd arderet rubus, & non combureretur, ſed ſi fuiſſet ibi ſimilitudo ignis,& non verus ignis, non erat miraculum,hic autem non ponitur pro miraculo,ꝙ in monte fuerit ignis,& non combureretur mōs, licèt etiam ſimilitudinem ignis, & fumi apparere miraculū erat, & hoc ſatis patet, quia licet ſatis potuerit eſſe verus ignis,tamen nos ponimus ſemper illud, quod minus

Pluralitas ſine neceſſitate, nunquam eſt ponenda.

eſt,niſi ſit neceſſitas ponendi maiora, quia ſecundum regulam communem,pluralitas nunquam eſt ponenda ſine neceſſitate,cum ſit peccatum per plura facere, quod poteſt per pauca fieri, vt patet 8. Ethicorum, in principio, cum ergo non ſit neceſſitas ponendi illum eſſe igne verum, quia æqualiter ſufficiebat eſſe ſpeciē ignis; maxime quia ſi poneretur eſſe verus ignis,fuiſſent plura miracula, primo creatio ignis noui fumantis, aut deſcenſio illius de ſphæra ſua, quod contra naturam ignis fieret.Secundum, quia cum ignis ſit virens,& contingeret extremitatem montis, cum videretur exire de ipſo mōte, neceſſe erat, vt combureret omnes arbores, & herbas montis, quod non factum fuit, niſi miraculoſe ſuſpenderetur actio ignis: dicendum ergo fuiſſe ſpeciem ignis, ſicut declarauimus latè Exodi 13.c.de columna ignis pręcedente Hebręos in nocte, quòd non erat ignis, ſed ſpecies, vel figura

Quid ſit nubes. Quid ſit caligo.

ignis. *Nubes*. Impreſſio eſt quædam per condenſationem facta viſum impediens,ſed albi coloris. *Caligo*. Impreſſio facta quaſi nebula ex denſitate, ſed coloris nigri eſt. *Et formam penitus non vidiſtis*. Demonſtrat, quòd Deus voluit ne aliquam ſimilitudinem colerēt, quia quando locutus eſt eis ſolum audierunt vocem, ſed nullam figuram viderunt,ne aliqua figura fabricaretur,quam colerent:ideo in igne apparuit, qui inſtabilis figurę eſt,nec ſtatuificari poteſt, nec pingi, & ſic Deus non ſolum aliquam ſtatuam,vel imaginem adorari vetuit,ſed etiam ſeipſum in imagine adorari,ideo nullam ſui ipſius eis oſtendit effigiem,ne ex adoratione Dei in manufacta imagine ad adorationem manufactæ imaginis declinarent, ſicut factum eſt in ſerpente, quem dominus ad ſolam memoriam diuinæ percuſſionis fieri iuſſit, nec aliquo modo coli, vt patet Numeri 21.ca.ſed poſt eum multi adorauerunt, ideo Ezechias comminuit eum in puluerem,vt patet quarto Regum. 18.cap.

Quare Chriſtianis imagines,& ſtatuę permiſſa ſint.
Quaſt. V.

CHRISTIANIS autem imagines, & ſtatuæ, permiſſæ ſunt propter ſimplices, quia nō eſt ſuſpitio talis, quòd ad colēdum ligna, & lapides inclinentur, ſed melius eſſet forte imagines quàm ſtatuas fieri, quia cum corpulētiam nullam gerant, minus motiuę ſunt, nec ita ſimplices decipi poſſunt. Quędā tamen ſunt, quæ nec in ſtatua,nec in figura congrue aſſignari poſſunt, ſicut Trinitas beata, quæ nullis corporeis lineamentis circunſcripta eſt, iō

F imagines tres ſignantes tres perſonas, licet Eccleſia
receperit,vel diſſimulauerit, nō recte videntur ſigna-
re:magis enim erroris inductiuæ ſunt, & cum rem p-
fecte ſignare nō poſſint propter difformitatem ſigni,
& ſignati,magis oberrare facit. Aliæ autem imagines
congrue aſſignatę ſunt, quia talem corpulētiam Chri
ſtus,vel ſancti habuerunt qualem iſtæ imagines præfe
runt. Et iſta fuit potiſſima cauſa, quare non facta fuit
imago in lege veteri,quia verbum Dei,tunc corpulen
tiam non aſſumpſerat, quæ circunſcriptione figurari
poſſet, ꝙ nunc euenit fieri in imaginibus ſignantibus
Deum pure, ſed Trinitatem duo inconuenientia ſe-
qui poſſunt primum idolatria, ne etiam imago cola-
tur. Secundum error,& hęreſis, ſ. attribuere Deo illā
G corporeitatem, & eſſentialem differentiam, qualem
tres illas figuras ſignare conſpicimus. in imaginibus
Chriſti, vel ſanctorum ſolum vnum inconueniens eſt
ſ.idolatria in adoratione imaginis. Error autem eſſe
non poteſt, quia qualiter imago illa notat talis Chri-
ſtus fuit. *Et oſtendit vobis pactum ſuum*. Scilicet pręcepta
moralia decem, quæ Deus in voce Angeli dixit popu
lo.Et hoc fuit pactum,vel conuentio inter Deum, &
Iſrael,ſ.quòd Iſrael obſeruaret mandata iſta, & omnia
quæ poſt darentur, & quòd Deus acciperet eos in po-
pulum,& eis benefaceret. *Et decem verba*. Ideſt decem
præcepta,& iſta ſunt pactū,ſed prius a Deo dicta ſunt;
deinde in tabulis ſcripta ſunt,vt patet Exodi 20. & 32.
cap.Et vocantur iſta pręcepta decem verba,licet mul-
H ta ſint,quia decem clauſulæ, vel diuiſiones ſunt.Et ſic
aliquando vnus liber totus vocatur vnum verbum, &
ſic vocat Apoſtolus quinque libros Moyſi, quinque
verba,vt ait Hieronymus in Epiſtola ad Paulinum.
Mihi quoque mandauit Deus in tempore illo, Ideſt, quan-
do ſteti cum eo in monte accipiendo tabulas legis.
Vt docerem vos caremonias,& iudicia. Deus per Angelum
ſuum in voce tubę docuerat eos pręcepta moralia de
calogi ad completionem legis,reſtabat,quòd doceret
eos pręcepta cęremonialia, & iudicialia, ſed quia po-
pulus dixit,quòd non loqueretur eis Deus,mandauit
Deus Moyſi,quòd cęremonialia,& iudicialia,quę ma
nebant doceret eos. *Cuſtodite ergo ſolicite*. Sæpius hoc
replicat,vt doceat eos cum magna ſolicitudine ab ido
I latria eſſe cauendum. *Ne forte decepti*. Scilicet putantes
quòd Deus talis ſit qualis illa imago monſtraret, ſcili-
cet corporeus, circunſcriptus, & hoc magnum erro-
rem,& deceptionem facit. *Sculptam ſimilitudinem*. Ideſt
ſtatuam corpulentam,quæ per dolationē, & cauatio-
nem fabricat. *Aut imaginem*. ſ.ſuperficialem figurā de-
pictā,licet vtrunque malum, & prohibitum ſit,ſtatua
tamen magis prohibita erat,quam imago,quia magis
motiua eſt,ideo primo ponitur. *Maſculi vel fœminæ*. Id-
eſt, ſi vidiſſetis Deum in aliqua imagine, vt illam fin-
geretis, etiam ad faciendam ſimilitudinem hominis,
& brutorū declinaretis, ſicut gentiles maſculos Deos
& fęminas habebant, vt Iouem, Saturnum, Martem,
fœminas,vt Iunonem,Dianam,Venerem, & veſtam.
Similitudinem omnium iumentorum. Ideſt omnium beſtia-
K rum.aliqui gentiles feras pro dijs habebāt, vt in Aegy-
pto, Taurus albus, qui dicitur Deus apis, & canes, &
alia monſtra colebantur,vt ait Lucanus, in fine libr.6.
de apide tauro diximus late Exod.2.c. *Vel auium*. Ali-
quas etiam aues,quas dijs ſuis conſecratas, & acceptas
eſſe dicebant, adorabant, Aquila Iouis armiger dici-
tur, columba Veneris baiula:pauones Iunonis,coruus
Phębi.Et ſic de alijs. *Aut reptilium*. Alij reptilia colunt,
vt octachonē,quia Eſculapius Deus in figurā colubri
criſtati de Epiro Romam trāſuectus eſt, vbi in inſula
tyberis colebatur,vt ait Ouid.Metaph.15. *Sine piſcium*.
Piſces aliquę gentes colunt,& ab eorum eſu abſtinēt,
quia Venus, & Cupido in piſcium imaginē latuerunt

perſe-

perſequẽte Tipheo, vnde duos piſces inter cœli ſigna antiqua locauit gentilitas: vt ait Ouid. 2. Faſtorum. *Ne forte eleuatis oculis*. Sententia ſuſpenſiua eſt, cum ſuperiori ordinatur, ſ. cuſtodite animas veſtras, ne forte eleuatis oculis, &c. & ſupra monuit nõ colere aliqua terreſtria, hic vetat colere cęleſtia. *Videas Solem, & Lunam*. Magis colebant gentiles cęleſtia luminaria, quàm inferiora viuentia, & etiam Iudæi omnem cœli militiã coluerant, vt patet 4. Reg. 23. c. ſ. Solem Lunam. 12. ſigna, & omnẽ militiã cœli. Et iſte error a Philoſophis ſumpſit initium, quia viderũt Philoſophi, ꝙ per motũ cœleſtium corporum vita noſtra, & omnia naturalia conſeruantur, & putantes illa eſſe corpora animata (vt nobiliſſimi Philoſophorum dixerunt, vt videtur velle Ariſto. 2. de Anima. ponens quẽdam gradum animæ nobiliorem anima intellectiua, quod de nulla anima poteſt intelligi, niſi de cęleſti, & idem clare vult commentator) crediderunt iuſtum eſſe pro tanto beneficio eis diuinum cultum impendere. *Et omnia aſtra cæli*. Non colebantur a gentilibus omnia aſtra, ſed illa quæ apud eos cognita erant, vt ſeptem planetæ, & 12. ſigna Zodiaci, arcturus, pleiades, hyades, Orion, ſerpẽs, ſeptentrionalis cynoſura, corona, & ſimilia. *Et errore deceptus*. Scilicet putans, ꝙ dij ſunt eo, ꝙ altiſſimę, pulcherrimę, & indeficientes ſunt ſtellæ illę. *Adores ea*. Per inclinationem, & exhibitionem reuerentiæ. *Et colas*. Immolãdo eis. *In miniſterium cunctis populis*. Ideſt ad ſeruitium omnium hominum: non enim magis pro ſeruitio bonorum quam malorum, quia Deus ſolem ſuum oriri facit ſuper bonos, & malos, & pluit ſuper iuſtos, & iniuſtos Matt. 5. c. licet aliquando in iſtis aliqua ſpecialiter facta ſunt ad ſeruitium bonorum, q̃ nũquam pro malis facta ſunt, vt ſtatio ſolis pro Ioſue. Ioſue. 10. & retrogradatio eius pro Ezechia 4. Reg. 20. c. Et non ſolum corpora cęleſtia quantum ad ſeipſa interdum bonis magis quàm malis ſeruierunt, ſed ẽt quantum ad quaſdam operationes diſponentes corpora inferiora, ſcilicet aerem, vt pluat: nam etiam iſti actus, vt pluere, aliquando pro bonis ſpecialiter facti ſunt: nam cum Deus induxiſſet ſiccitatem magnam ſuper terram Iſrael annis tribus, & menſibus ſex, ad orationem Helię poſtea pluit, vt patet Iaco. ca. 5. cum dicitur Helias homo erat paſſibilis ſimilis nobis oratione orauit, ut non plueret ſuper terram, & non pluit annos tres, & menſes ſex, & rurſus orauit, & cęlum dedit pluuiam, & terra dedit fructũ ſuum, ſic etiã Chriſtiani Chriſto deuoti precibus ſuis ſępe aquas deficiẽtes deſcẽdere meruerunt, quod non potuerunt facere gentiles, aut Iudæi: ſic enim dicit Paulus Oroſius 4. lib. de Ormeſta mundi, ſ. ꝙ in ciuitate Romana dum admiranda ſiccitas terram premeret, ita vt frugum totalis adimeretur ſpes, gentiles, & Chriſtiani, Iudæique iuxta ritus ſuos pluuiam exorabant, & cum diſtincti dies ad implorandum aquam iſtis diſtributi fuiſſent, ſępiſſime compertum eſt nunquam deſcẽdiſſe aquã, niſi cum Chriſtiani Chriſtum ſuum implorarent, in multis quoque alijs idem factum eſt. in Hebręo habẽtur. *Quæ diuiſit Deus in miniſterium cunctis populis*. Et volunt Iudæi, quòd Deus diuiſit diuerſas ſtellas diuerſis populis, vt quęlibet vnum populum regat, ſecundum cuius motum illius populi diſpoſitio moueatur, & Hebræi non habent aliquam conſtellationem regulatricem, ſed Deus per ſe regit eos, & verum eſt, quòd ſtellæ ſunt omnium inferiorum naturalium operationes per influxum, & paſſiones animales quæ naturales ſunt, nec aliquid libertatis mouent arbitrij. Et ſic aliquando fiunt bella, deſtructiones locorum, mutationes, omnia tamen infra naturam liberi arbitrij quę inconcuſſa manet, quia vt ait Ptolomęus in Almageſto anima ſapiens dominabitur aſtris. Sed quod dicunt,

Opin. Hebrę. de ſtellis.

A ꝙ Iudæis non ſunt ſtellæ dominantes falſiſſimum eſt, quia idem naturaliter operantur ſecundum eundem motum, & figurationem, quod operantur in alijs gentibus, quia Deus res naturales motus proprios agere ſinit, iſtis tamen cultus impendendus non eſt, quia ad noſtrum ſeruitium per Dei voluntatem creata ſunt, ideo ceſſante noſtra neceſſitate ceſſabit mot⁹, & operatio eorum, vt patet Apoca. 10. cap. Iurauit Angelus per viuẽtem in ſecula ſeculorum, ꝙ amplius tempus non erit, & etiã Philoſophus 2. Phy. dicit omnia quodammodo eſſe per nos. *Vos autem tulit*. Hic inducit ad abſtinẽdum ab idolatria propter ſingularia beneficia quæ eis fecit, ſ. quia eduxit de Aegypto de magna ſeruitute. *De fornace ferrea*. Ideſt de ſeruitute nimis angu-

B ſtiante, & deſolante, quæ fortiter incluſos tenebat, ſi velis ſic literaliter intelligere, ꝙ in Aegypto lateres in fornace coquebant, non poteſt multam veritatem habere, quia fornax ferrea non erat, maxime quia aliqui habent de catena ferrea, hoc ſępe patet in Hieremia q dicit Hebręos de fornace ferrea Aegypti eductos. *Vt haberet populum hæreditarium*. Ideſt gentem ſemper ei adhęrentem per ſucceſſiones generationum, ſcilicet patres, filios, nepotes, pronepotes, & cõſequenter, ſicut hereditas per ſucceſſionem tranſit ad poſteros. *Iratuſque eſt dominus*. Magnum diuinę bonitatis beneficium commemorat, quod eos ad verum cultum Dei inducere debuit, ſ. ꝙ Deus propter eos iratus eſt Moyſi, faciens vt non tranſiret terram trans Iordanem, & eos qui peccatores erant, illuc adducturus erat, quan-

C tas ergo gratias pro hoc impendere debebant? *Iratuſque contra me propter ſermones veſtros*. Supra primo cap. expoſitum fuit. *Quam daturus eſt vobis*. In nouem tribubus, & dimidiæ, quia duabus, & dimidiæ iam poſſeſſionem dederat, vt ſupra 3. c. & Nume. 32. *Ecce morior in hac humo*. i. prope locum in quo iſta loquebatur, quia poſtquam compleuit loqui iſta, aſcendit montẽ Abarim, & mortuus eſt, vt patet. j. vlti. c. & in hoc demonſtrabat ſe dolere, quia non intrabat terrã illa optimam vt eos ad amorem eius incitaret. Duplex enim cauſa Moyſen ad loquendum iſta mouebat. Prima quia veriſſime dolebat. nam priuabatur quodam genere honeſtę delectationis, quod viuens habere potuiſſet, & quia moriens ad limbum ducebatur, vbi ipſa diuina

D glorię futurę expectatio eum maxime anguſtiaret, q̃ viuẽti euenire nõ potuiſſent, de quibus late diximus præceden. c. Secunda cauſa erat, quia per deſiderium ſuum nolebat cæteros inuitare ad deſiderium terrę illius, ne contemnerent diuinum beneficium, vt quidã eorum fecerũt pro nihilo habentes terram deſiderabilem, vt patet. Pſalm. 105. *Vos autem tranſibitis*. Quia poſt mortem Moyſi Ioſue introduxit eos, vt patet Ioſue. 4. c. *Caue ne quando*. Hic inducit ad cultũ ſolius veri Dei p timorem punitionis: pietas & pęna ſufficienter quẽlibet inducunt, bñficijs enim Dei incipientes abutuntur, niſi pęna debita caſtigentur. *Ne obliuiſcaris pacti Domini Dei tui*. Fuit cõfirmatum pactũ inter Deum, & Iſrael, cuius prima clauſula fuit, ꝙ ſolum eum cole-

E ret, & hoc pactum confirmatum fuit ſanguine, quia populus ſanguine aſperſus eſt, & altare loco Dei aſperſum eſt, vt patet. Exo. 24. c. & ad Hebrę. 9. c. ideo violator magnam pęnam merebatur, ſ. vt occideretur, & diuideretur in fruſta, ſicut illa animalia, quę diuidebãtur, & inter quæ tranſibant ipſi confirmantes fœdera, vt patet Gene. 15. c. de fędere cõfirmato inter Deum, & Abraham, & iõ vocatur fędus, quia fęda, i. porca diuidebatur in fruſta, vel alia animalia, & tunc diuiſores tranſibant facientes pacta ad ſignandum quẽcunque infringẽtem fędera ſic debere dilacerari, de quo Paulus Oroſius in fine. 3. de Ormeſta mũdi. *Deus tuus ignis conſumens*. Ideſt acriter puniens, nulla enim grauior, &

ſenſi-

ſenſibilior punitio eſt, quam ignis, quia inter omnia elementa maxime actiuus eſt. *Deus æmulator.* Ideſt zelator, ſicut vir zelat, vt vxor eum ſolum amet, & ei ſoli copuletur, ita Deus zelat, vt ſolus adoretur. *Si genueritis filios.* Ideſt non ſolum vos qui in præſenti eſtis puniemini, ſi Deos alienos colueritis, ſed etiam ſi filij veſtri, vel nepotes, & quæcũque aliæ poſteriorum generationes ſi tale fecerint ſic puniẽtur. Tenebãtur enim filij poſt naſcituri obſeruare iſta præcepta, & patres tenebãtur eis narrare vt infra 6. cap. *Patrantes malum.* Scilicet colẽtes, vel ſacrificãtes imaginibus, ex ſola enim fabricatione imaginis non incurrebãt iſtam pœnam niſi malũ patrarent, ideſt adorarent. *Coram Domino Deo veſtro.* Ideſt habentes Deũ, & colentes eum hoc Deos alienos vel. *Coram Deo veſtro.* ideſt in conſpectu eius qui in omni loco eſt: ideo erubeſcere deberetis. *Teſtes inuoco cælum, & terram.* Hos teſtes inuocabat, quia nullus alius ibi teſtis aderat: ſicut Iacob cumulum lapidũ, & terræ teſtẽ fecit inter ſe & Laban, quia nullus alius audiebat Gene. 31. cap. vel per cœlum intelligit cęleſtes creaturas, ſcilicet Angelos, & per terram rationales creaturas in terra, ſcilicet homines omnes, vel forte, quia modus communis ſcripturæ eſt, quando aliquis vult ex intẽſo animo proclamare, vel aliquos obteſtari, cœlum, & terram dicitur inuocare, vt infra 32. capi. & Eſaiæ 1. vel forte melius, quia iſta pęna hic poſita extendebatur in omnes generationes, ideo ad huiuſmodi rei memoriam teſtes morituros vocare noluit quorum teſtimonium cito periret, ſed vocauit cœlum, & terram quæ in æternum manent, Eccleſiaſtes primo cap. *Cito vos eſſe perituros.* Ideſt perdetis terram fame, bello, peſte, vel alia occaſione.

Non habitabitis in ea longo tempore. Iſta eſt ſecunda pęna, quia non ſolum peribunt perdentes terram in ea percuntes, ſed etiam de ea expellentur, & hoc erat commune, quòd poſtquam idola coluiſſent, vel de terra expellerentur, vel in ea exiſtentes exterorum dominio premerentur, vt in libro Iudicum ſæpe, & in libro Regum tertio, & 4 Paralipom.

Quomodo iſtæ pœna iſtis infligebantur. Quæſt. VI.

NON eſt intelligendum, quòd omnes iſtæ pœnæ pro qualibet idolorum adoratione infligerentur eis. Sed diſtinguendum, an idolatria eſſet a paucis, & occulte, vel a multis, vel maiori parte publice.

Primo modo, non puniebatur totus populus, quia non totus peccauerat committendo, nec corrigere omittendo, quia ignorabat.

Si autem ſecundo modo totus populus peccabat, & infligebantur ei iſtę pœnæ, ſed non eo ordine quo ponuntur hic, vel non ſimul, ſed vt ponuntur Leuitic. 26. capitu. ſecundum quòd in peccato permanentiores, & incorrigibiliores erant: iſti enim in eodem peccato magis puniri debebant, quàm cæteri, qui incorrigibiles non erant, & patet fundamentum, quia pœna datur pro peccato, ergo pro maiori peccato maior pœna, & pro maximo peccato maxima pœna, ſecundum regulam Philoſophi, in ſecundo Topicor. ſi ſimpliciter ad ſimpliciter, & magis ac maxime. maioritas autem in peccato eſt ſecundum gradus: nam licet culpa prout eſt deuiatio conſiſtat in indiuiſibili; tamen circunſtantiæ eius, quod agit, quia poſitiuum aliquid dicunt, maiores aut minores ſunt, & dato, quod ſit priuatio in recedendo a bono, erit maioritas, aut minoritas, ſecundum quòd illud bonum a quo recedimus maius eſt, & ſic magis peccat ille qui recedit ab hoc bono, quod eſt recta fides, vel colere Deum, q̃

F ille qui recedit ab hoc bono, quod eſt ieiunare in die iniuncto ab Eccleſia, vel dicitur aliquis magis peccare, ſecundum quòd intenſiori animo inhæret malo: peccatum namque, & bona operatio principaliter cõſiſtit in actu interiori, in eodem genere peccari, ſecundum q̃ animus noſter tenacius intenſiusque illi malo inhæret, peccatum maius, vel minus eſt, eſſe autem incorrigibilẽ eſt gradus vltimus tenacitatis, & firmę inhæſionis peccato, ideo valde magna pœna peccato danda eſt illi, qui incorrigibilis eſt, magis quàm ei qui corrigi poteſt, de modo autem incorrigibilitatis, & quomodo intendatur per gradus Leui. 26. e. aliquid dictum eſt, & ibi ſatis tangit textus: iſti enim ſic incorrigibiles vltimo ſupplicio puniri deberẽt, ſi ſimpliciter incorrigibiles, ſi autem ſunt incorrigibiles ſecundum
G quid. i. quod non poſſunt corrigi per tales, aut tales pęnas, adhuc vlteriores, & valde magnas merentur, ideo dicitur hic, quòd non multo tempore in terra permanerent, ſed tamen aliquanto tempore permanebant, in quo ſuperuenire poterant aliæ plagæ, & ſi non corrigebantur, ad vltimum captiuabãtur. Et patet iſte ordo in decem tribubus, quæ vocantur Iſrael, & idolatrię vacabant, quia primo fame anguſtiati ſunt, quia tribus annis, & dimidio non pluit ad preces Heliæ, vt 3. Reg. 17. & 18. & Iacobi. 5. capitu. cum dicitur: Helias homo erat ſimilis nobis paſſibilis, oratione orauit, & non pluit annos 3. & menſes 6. & rurſus orauit, & cęlum dedit pluuiam, & terra dedit fructum ſuum, deinde multones in idolatria permanentes, bellis, & vaſta-
H tionibus afflicti ſunt, vt patet in proceſſu tertij, & quarti Regum: ad vltimum ad alias gentes adducti ſunt, ſcilicet ad Medos, & Aſſyrios, vt patet 4. Reg. 17. ca. ſic etiam duæ tribus de regno Iuda. Primo propter idolatriam ſterilitatem, & famem paſſæ ſunt, vt patet Iohelis primo, quia brucus, locuſta, & erugo, terram vaſtauerunt, deinde bello contriti ſunt per vicinos, vnde rex Aegypti eis tributum impoſuit, vt 2. Paralipo. 36. tempore Ioachaz, & tẽpore Achaz contriti ſunt bello a rege Iſrael, & a rege Syriæ, vt patet Paralipo. 2. ca. 28. ad vltimũ in Babylonem deducti ſunt. 4. Regum 24. & 25. & Paralipo. 2. cap. vltimo. *Atque diſperget in omnes gentes.* Iſta eſt tertia pœna, quia nõ ſolum de ter-
I ra ſua expellerentur, ſed etiam in multas gentes diſpergerentur, vt magis triſtarentur: ſi enim omnes ad eandem terram delati fuiſſent, non tantum triſtarentur exilij triſtitiam ſodalitatis gaudio lenientes. Et patet hoc, quia omnis homo naturaliter eſt animal politicum deſiderans viuere in politia, ideo homines perſeuerant in politijs, quia ibi delectantur multa mala patientes, niſi a valde duris excedantur ſecundum veram, & quia quilibet homo non afficitur ad politiam ſimpliciter, ideſt ad quãcunque politiam, ſed ad hanc vel illam determinate, in quibus nati, aut multo tempore conuerſati ſunt, quia homo non eſt pars politiæ ſimpliciter, ſed quilibet homo eſt pars alicuius particularis politię, & cum habeat vnitatem ad illã politiã, tanquam pars ad totum, ſeparatio ab ea valde doloroſa eſt, quia omnia naturaliter vnitatem deſiderant, cũ
K eſſe in vnitate ſeruetur, & quandiu res vnum eſſe deſinit, & eſſe ſimpliciter deſinit, vt ait Boetius, de conſola. lib. 3. Proſa 11. vbi late de hoc. Cum ergo aliquis ab vnitate politiæ tollitur a ciuitate emiſſus, valde triſtatur: declarant hoc exilia facta, nam cum aliquis extra ciuitatem vnam exulat, non totaliter a communicatione hominum excluditur, ſed a cõicatione huius politiæ, & manſione in hoc loco, & tñ valde qui exulat, triſtatur, ſi tamen homo non eſſet pars huius politiæ, ſed politiæ ſimpliciter, ad quamcunque politiam iret, eodem modo lętaretur, ſed falſum eſt: ſic ergo Iudæi cũ non ſolũ p captiuitatem excluderẽtur a patria natali,

Oſa deſiderãt vnitatem naturaliter.

quæ

quę dulcoris multum habet, vt ait Gualterus Alexandreidis lib. 1. sed etiam tollebatur eis communicatio omnium eorum in terra aliena, quę mutui solaminis magnam habet virtutem, & cum peccatum filiorum Iuda, & Beniamin non totaliter consummatum erat, necipsi mente obdurati obduratione perfecta, licèt priuarentur sedibus natalibus, scilicet Ierusalem, & alijs vrbibus Iudeę ducti in Babylonem, tamen non segregabantur mutuo, & sic multum consolabantur, quasi totum genus suum adhuc stare videntes, consummata autem iniquitate in morte Saluatoris, & in durato corde super solidissimos silices adamantinos pessima condignos persequente sorte, nunc sic eis ad miseriam cumulare accidit, quòd in omnes gẽtes vẽditi, & delati sunt. *Remanebitis pauci in nationibus.* Alia poena, scilicet, quòd in terra hostili pereant, & quòd ad nihilum reducantur, qui in bello non perierunt. *Ad quas vos ducturus est dominus.* Idest ad quas vos duci permittet, vel duci faciet, quia non solum permittit Deus mala infligi malis, sed etiam mouet punitores ad puniendum: nam aliàs non esset differentia inter culpam, & penam, cum Deus etiam culpas fieri permittat, quia si non permitteret nullus peccare posset, licet in culpa nullam causalitatem tribuat, & iam in penarum illatione non esset differẽtia, sed necesse est dicere quasdã punitiones factas per homines magis esse a Deo volitas quàm aliàs. dicendum ergo non solum Deus punitionem in malis fieri permittit, sed ẽt punitores quodammodo incitat ad puniendum, & dat eis virtutem ad pugnandum, & delẽdum malos, sic patet Abacuc. 1. cap. vbi adducit, quòd Deus fecit fortem Nabuchodonosor regem, vt puniret iniquitates populorum cum dicitur, domine in iudicium posuisti eum, & fortem, vt corriperes fundasti eum. peccant tamen interdũ isti sic corripientes alios, qui non bono zelo corripiũt, sed vt ditentur, & supra modum percutiunt, victoriam sibi tribuẽtes, & sic dicitur ibidem de Nabuchodonosor, quòd ipse gloriatus fuit fecisse in virtute sua, & non in Deo cęli, ideo Deus tradidit eum in manus Medorum, & Persarum, vt patet Abacuc. 2. & 3. cap. isti tamen in quantum ad puniendum positi sunt, Deus fortificat eos, sic patet Esa. 5. c. de Nabucho. quem Deus vocare dicitur ad destruendum Hebræos, cum habetur in litera, & eleuabit signum in nationibus procul, & sibilabit ad eum de finibus terrę, & ecce festinus velociter veniet, non est deficiens, nec laborans in eo, nec dormitabit, neque dormiet, nec rumpetur cingulũ renum eius, nec soluetur corrigia calciamenti eius. sic ait Hiere. ꝙ Deus fecisset Nabuchodonosor fortem, & quod plus est, vocat eũ seruum suum, quia dissipaturus erat terras quas Deus dissipari volebat, sic patet Hiere. 27. cap. cũ dicitur, & nunc itaque ego dedi omnes terras istas in manũ Nabuchodonosor regis Babylonis serui mei, insuper & bestias agri dedi ei, vt seruiant ei, & seruiãt illi omnes gentes, & filio eius, & filio filij eius donec consummetur tempus terrę eius, & ipsius, & seruient ei gentes multę, & reges magni, gens autem, & regnũ quod nõ seruierit Nabuchodonosor regi Babylonis, in gladio, & peste visitabo super gentem illam ait dominus. *Ibique seruietis diis hominum.* Alia pęna, ꝙ etiam in terra hostili cogãtur adorare Deos lapideos manufactos, quia sicut uolentes peccauerunt Deos colẽdo, ita post nolentes adorare cogerentur, vt hoc idẽ post sit in pęnam, ꝙ ante fuerat in culpã, simile patet Hierem. 5. capit. cum dicitur Israelitis a Deo, sicut dereliquistis me, & seruiuistis Deo alieno in terra vestra, sic seruietis alienis in terra non vestra, & non intelligitur quod Deus faciat aliquem adorare Deos alienos quãtamcunque culpam commiserit, nec potest hoc esse

A datum in pęnam, quia colere Deos alienos verissime est culpa, si ergo Deꝰ faceret nos directe colere Deos alienos, Deus esset auctor culpę, & nos non peccaremus, sed ad hoc, quòd haberet rationem poenæ oporteret, quòd Deus directe intẽderet illud, sicut directe intendit aliquem occidere, vel a statu suo deijcere, sed est sensus, quòd ex quo ipsi noluerũt seruire Deo in terra sua, quòd ducentur in terram alienam, vsque huc est pęna directa, quia Deus hoc intẽdit infligere, sed quia ipsi adducti in terram alienam videbunt coli Deos, habebunt occasionem ad colẽdum ipsi: & hoc rursus, quòd ipsi ducantur in terram alienam in qua possint habere occasionem ad peccandum, est pęna, quia peccata sua hoc demeruerũt, sed in his omnibus
B manet inconcussa arbitrij libertas: nam ad id, quod directe est pęna, nõ est potestas liberi arbitrij: nam postquam isti peccabant, non erat in potestate eorum, ꝙ non ducerentur in terram alienam, quia inuiti ducebantur per hostes, etiam nõ erat in potestate eorum, quòd ipsi non haberent occasionem peccandi in terra illa, quia dato, quòd ipsi nollent talia, fiebant inter gentes ad quas isti portabantur, ex quibus possent sumere occasionem peccandi in terra illa. Aliud, scilicet peccare colẽdo Deos alienos nõ est directe pęna, sed culpa, ideo potestas liberi arbitrij erat super hoc, scilicet, quòd licet viderent aliqua ex quibus possent induci ad colendum idola, non cogebantur tamen colere idola, sicut cogebantur esse in terra aliena, & de qualibet alia quę directe est pęna. *Cumque ibi quæsieris.*
C Hic promittit conuersis materiam, quia manus domini redeuntibus nunquam clauditur. *Cumque ibi quæsieris dominum Deum tuum.* Idest etiam existens in terra hostili, si quæsieris Deum conuertendo te ad eum in veritate, ibi inuenies eum, quia ibi miserebitur tui. Quòd autem Hebręi in captiuitate inuenirent dominum stat dupliciter, aut quantum ad relaxationẽ culpę, & appositionem gratię, aut quantum ad mutationem poenæ, scilicet captiuitatis quam sustinerẽt, quantum ad primum generale est, quòd vbicunque Iudæi inquisierint dominum inuenient eum, & non solum Iudæi, sed etiam quicunque gentiles, quia contritio de peccatis semper fuit, & est huius virtutis, quòd delere possit facinora, vt patet Ezec. 18. cap. & c. 3. & isto — Cuius virtutis sit peccatorũ contritio.
D modo sicut captiuitas decem tribuum Israel, quæ sũt in terram Medorum inter Aylan, & Gozan, quando inquirunt dominum inueniunt, licet nunquam Iudęi liberandi sint, vt sępissime Prophetę dixerũt, & patet de Thobia Seniore qui vir iustus erat, & mortuus in captiuitate illa, vt patet Thob. vlti. & tamen Deus misertus fuit eius, quia in ipsa captiuitate quęsiuit eum in toto corde: hoc etiam modo captiuitas duarum tribuum Iuda, & Beniamin, nunquam terminanda est, quia nunquam redibunt in terram illam, tamen quãdocunque in toto corde inquirunt Deum inueniunt eum, quia peccatum eorum fuit in occisione Messię, & negatione eius coram Pilato, propter quod incurrerunt omnes poenas quas habent, quando tamen in
E toto corde conteruntur de peccato facto contra Messiam subijciendo legi eius efficiuntur Christiani, & baptismali fonte abluti ab omnibus culpis abstergũtur. Secundum est, quòd Deum inueniat isti commutãtem pęnam captiuitatis, quam intulerat, & quantum ad hoc est cõsiderandum, quia aut peccatum pro quo captiuabantur isti, erat totaliter consummatum, aut non: si peccatum non erat totaliter consummatum dominus reducebat eos in terram suam, quando toto corde conuertebantur ad eum, sic patet de captiuitate Babylonica, in qua cũ doluissent de sceleribus suis post septuaginta annos, quos vaticinatus fuerat Hierem. capit. 29. cum dicitur, cum incęperint impleri in

Baby-

Babylone septuaginta anni visitabo vos, & suscitabo super vos verbum meum bonum, vt reducam vos ad locum istum: si aũt peccatum esset totaliter consummatũ, nunquam reducebat eos dñs, sicut patet in decem tribubus, quę nũquam ad terram suam reductæ sunt, nec unquam reducendę, sic etiam de tribu Iuda & Beniamin, quia consummauerunt peccatum suũ in morte Messię, post captiuitatem, & dispersionem factam per Romanos, nunquam in terram suam redierunt, quia ibi nulli nunc Iudęi habitant, nec morari sinuntur. Cum autem hic, & magis clare infra 30. capi. dicitur, scilicet ductus poenitudine cordis tui in vniuersis gentibus ad quas dispersit te dominus Deus tuus, obedieriſq; eius imperijs, sicut ego hodie tibi p̃cipio, cũ filijs tuis in toto corde tuo, & in tota anima tua, reducet te dominus de captiuitate tua, atque miserebitur, & rursum congregabit te de cunctis populis, in quos te ante dispersit, si ad cardines coeli fueris dissipatus, inde te reducet dominus Deus tuus, videt̃ innui de reuersione Iudęorum de captiuitatibus suis, quãdocunque toto corde, & tota anima pęnituerint. Intelligendum est de captiuitatibus solis ad quas ducti sunt propter peccata, quę videntur non consummata, de quibus ante diximus, vt de peccato propter, quod fuit inducta Babylonis captiuitas, si tamen peccata sint consummata, vt supra declaratum est, nunquam remittitur poena illa quantumcunque pro hoc oretur.

Quando peccatum est consummatum nobis non est notum, Quæst. VII.

QVANDO autem peccatum fit consummatum, ita quòd poena eius mutabilis non sit, non est nobis notum, sed soli diuinę sentẽtię, ideo nos semper pro mutatione poenæ orare possumus tãquam incerti quid sit, donec Deus nobis imponat silentium, ne rogemus super talẽ rem sicut factum est ad Moysen cui mandauit Deus nihil vltra loqui de hac re, vt patet præcedenti cap. Nec est inconueniens aliquam pęnam pro culpa statutam esse, quę nunquam precibus commutetur, remissa culpa, quantęcunque sint preces, & contritio, vt patet de sñia poenali lata contra Moysen, q̃ nõ intraret in terram Chanaan vltra Iordanem: nam manifestum est, quòd Moyses doluit acriter, quia Deum offendisset; nam vir iustus valde erat, & fecit Deus per eũ aliqua mirabilia post istam offensionem, si tamen de malo illo nõ pęnituisset, nihil horum factũ fuisset, quia tunc ipse esset actualiter malus vir, sed præcedenti cap. ponitur quomodo valde rogauerit Moyses Deum, vt relaxaret ei istam pęnam, Deus tamen nunquam voluit cum dicitur, precatusque sum Deum in tempore illo dicens, domine Deus tu incæpisti ostendere seruo tuo magnitudinem tuam, manumque fortissimã, nec est alius Deus, vel in coelo, vel in terra qui possit facere opera tua, & comparari fortitudini tuę: Transibo ergo, & videbo terram hanc optimam trans Iordanem, & mõtem istum egregium, & Libanum, iratusque est mihi dominus propter vos, & dixit mihi, sufficit tibi, nequaquam vltra loquaris de hac re ad me: ergo Deus quantumcunque vero atque contrito corde rogatus fuerit, vt aliquam culpam cum poena sua deleat, non ex hoc sequitur necessario, quòd Deus illam pęnam auferat, vel commutet, vt patuit in oratione Moysi, & non exauditione. *Si tamen toto corde*. Tũc aliquis toto corde Deum quęrit, cum omnem spem auxilij sui in eo ponit, non sperando in aliquo terreno, & tales exaudiuntur, quia Deus prope est inuocantibus eũ in veritatę. *Et tota tribulatione animę tuę*. Idest

Quis q̃rit Deum toto corde.

F in perfecto dolore, & contritione pręteritę culpę: tũc totaliter anima tribulatur, quando totaliter conteritur, ideo cor cõtritum contribulatum dicitur, vt Psalmo 50. *Postquam te inuenerint quæ prædicta sunt*. Post pęnam solent aliqui recognoscere suam culpam, quia vexatio dat intellectum, & sic Iudæi nũquam ad Deũ conuertebantur, nisi cum angustiarentur, vnde cum occideret eos, quęrebant eum Psal. 77. & clamabãt ad Deum cum tribularentur Psal. 106. *Nouissimo tempore*. Idest in fine temporis quo completur poena tibi inflicta a Deo. *Et audies vocem eius*. Scilicet promittentis tibi veniam. *Quia misericors est*. Et ex misericordia te exaudit. *Non dimittet te*. Scilicet in potestate extraneorum, vt deleant te. *Nec omnino delebit te*. Non solũ nõ di-
G mittet te destrui, sed etiam nec ipse destruet te peste, fame, aut alio morbo. *Nec obliuiscetur pacti, quod iurauit patribus tuis*. Quia promisit, quòd semen eorum dilataretur, & maneret in seculum, sic patet Psal. 88. visitabo in virga delicta eorum, misericordiam meam nõ auferam ab eis. *Interroga de diebus antiquis*. Hic iterum per familiaritatem, & beneficia persuadet veri Dei solius cultum, demonstrãdo nunquam tantum beneficium alicui genti fuisse datum. *Interroga de diebus antiquis*. Idest de rebus factis in diebus antiquis. *A summo cœli vsque ad summum eius*. Idest a principio terræ habitabilis quę est versus vnam summitatem cęli, vsque ad aliam partẽ oppositam, scilicet ab oriente ad occidentem. *Si facta est aliquando huiusmodi res*. Idest si tanta dilectio Dei ad aliquem populum demonstrata est. *Vt*
H *audiret populus vocem Dei loquentis*. In datione legis nunquam hoc alicui populo accidit. *Sicut tu audisti*. Verba loquentis decem pręcepta. *Et vidisti*. Montem fumigãtem, & ignem vsque ad cęlum, in Hebręo dicitur. *Audisti, & vixisti*. Idest miraculum fuit hoc, quòd vocem domini audires, & viueres. *Vt ingrederetur*. More humano dicit, quia Deus non ingressus est Aegyptũ vt inde tolleret Israel, nec inde exiuit cũ eduxit Israel quia vbique semper est, & non solum vbique, sed etiã extra omnem locum, quia Deum esse in omni loco, & nihil amplius est esse finitũ: nam omnia loca simul sumpta, cum sint diuersæ superficies corporum continentium, faciũt vnum finitum, quia locus est in cor-
I pore fundatus, non quidem in corpore locato, sed in ipso corpore naturali, aut mathematico, vel quantitatiuo, vt accidens fundatum in suo subiecto: cum autem Deus infinitus sit, ergo non solum vbique est, sed extra omnem locum, & super omnem locum, & infra omnẽ locum, cum ergo omnia occupet, & plusq̃ omnia, ideo poterat moueri ad aliquam partem loci, quia moueri dicit acquirere locum, & deperdere locum, quod autem acquirit locum, non erat ante in illo loco, quod nũc acquirit, & quod locum deperdit, aliquando fuit in loco in quo nunc non est, ergo non vbique est, sed Deus vbique est, & non solum vbique, sed etiam extra omnem locum, ergo Deus non mouetur, sed ingredi est moueri, ergo Deus non fuit ingressus Aegyptum, quia in Aegypto ante erat, & semper ibi fuit quandiu Aegyptus fuit, dicitur autẽ Deus
K ingredi, vel egredi, secundum virtutis specialis operationem: nam licet Deus ante in Aegypto extitisset, tamen non operabatur ad speciale circa Iudęos ibi existentes, nunc autem eos de terra illa eduxit per signa, & portenta magna, ergo dicitur ad illos ingressus fuisse tanquam ante nunquam eduxisset illos, & nũc educeret. *Et tolleret sibi gentem de medio nationum*. Idest acciperet pro se aliquam gentẽ quę captiua esset in medio nationum extranearum, sicut vobis fecit, multę enim aliæ gentes in alijs partibus orbis captiuę erant, quas tamen non liberauit a iugo. *Per tentationes*. Idest singulariter tentando, quia primo verbis mandatorum

Dei

Dei dictum est Pharaoni, quòd dimitteret populum, A & sic tentatus noluit. *Per signa*. Mirabilia, sicut conuersionem colubri in virgam, & virgę in colubrum, quę erant signa, quòd mandatũ Dei a Deo erat. *Et portenta*. Idest signa, vel miracula dicuntur per immissionem plagarum. *Per pugnam*. Quia Deus pugnauit pro Israel in transitu maris rubri, vnde dixerunt Aegyptij Exodi 14. cap. fugiamus Israelem, quia dominus pugnat pro eis. *Et manum robustam*. Scilicet in eductione, quia videntibus cũctis Aegyptijs, & sepelientibus mortuos suos recedebant Iudæi asportantes diuitias Aegyptiorũ, & nihil illis obstare valebat. *Cogente eos Deo*. Vt Exodi 12. & Num. 33. ca. *Extentum brachium*. Ad defendendum, & hostes deprimendum. *Et horribiles visiones*. In noctibus, siue in somno, siue vigilia, B apparebant Aegyptijs terribiles visiones, scilicet personę tristes, & sonitus terribilis, & subitaneus irruens metus, & multa quę habentur sapientię 17. & 18. cap. & istę visiones acciderunt eis inter alias plagas, continue etiam ante missionem plagarum. *Videntibus oculis tuis*. Quia Iudęi viderunt eis plagas infligi, sed nullam earum passi sunt. *Vt scires quoniam dominus*. Scilicet qui regit te, & dominatur tibi. *Ipse est Deus*. Poterant euidenter hoc Iudęi cognoscere, quia videbant eum facere mirabilia, quę nullus de dijs gentium, vel aliqua naturalis virtus facere posset, ideo subditur. *Et non est alius præter ipsum*. Idest nullus alius facere hæc poterat, si enim dij Aegyptiorum potuissent ista facere, licet crederent eum esse Deum, crederent etiam alios essę Deos, sed quia nullus potuit, ideo ipse solus C est, patet hoc quia magi Pharaonis operabantur in virtute Deorum suorum, scilicet in virtute dæmonum quos Deos arbitrabantur, sed non potuerunt facere magi Pharaonis omnia signa quę faciebant Moyses, & Aaron: nã cum Aaron eduxisset cyniphes, & ipsi tẽtassent educere, & nõ potuissent dixerũt, digitus Dei est hic, vt patet Exodi 8. cap. non est autem credibile, quòd si dij Aegyptiorum, idest dęmones quos ipsi putabant Deos suos, si potuissent plura miracula agere non egissent, Deus autem quem Hebræi colunt fecit omnia mirabilia, & super ipsos Deos Aegyptiorũ fecit iudicia comminuendo, vel incinerãdo, vel liquefaciendo idola eorum, vt patet Exodi 12. & nu. 33. ca. ergo iste Deus Hebręorum qui ista faciebat, est Deus D verus, & nullus alius præter ipsum, cum nullus alius talia facere potuerit, vt inductum est. *De cælo audire te fecit*. Idest de aere qui vocatur cęlũ Matth. 13. cap. aues cęli comederunt, & Psalmo 8. volucres cęli. vox enim quam Israel audiebat formabatur in altitudine montis Synai de medio ignis. *Vocem suam*. Idest vocẽ Angeli qui loquebatur in persona Dei: non enim Deus loquebatur, nec tabulas scripsit, sed Angeli hoc faciebant, ad Gala. 3. cap. lex ordinata per Angelos in manu mediatoris, idest Moysi, hoc patet per regulam datam, & conclusionem, Exodi 3. cap. nam conclusum fuit, quòd licèt in lege veteri sępe dicatur Deus locutus, aut operans aliquid, nunquam tamẽ Deus aliquid illorũ locutus fuit, aut operatus est, sed Angelus Dei E qui loco Dei loquebatur, aut agebat, fuit etiam data regula, quòd nunquam Deus aliquid agit, aut dicit, licet dicatur agere aut dicere, nisi illud sit tale, quod potentiam substãtię createę transcendat, sicut creare, aut in istanti aliquid facere, vel peccata remittere, aut gratiam conferre, quia talia potentię infinitę sunt, omnia autẽ alia naturaliter fieri possibilia, aut quę substantię createę terminos non excedant, nõ per Deum, sed per Angelos fiunt, vt non moueatur ordo ministrorum Dei: nam si Deus omnia per se ageret, superfluum esset habere ministrantes, & assistentes, sed Dan. 7. cap. dicitur milia milium ministrabant ei, & decies centena milia assistebant ei, de quibus magis diximus Exo. 3. capi. *Et in terra ostendit tibi suum ignem maximum*. Ille ignis videbatur erumpere de cacumine montis, ideo dicitur in terra, & erat maximus, quia vsque ad cęlum pertingere videbatur, vt patet supra: vox autem audiebatur non quasi formaretur immediate super verticẽ montis, sed in medio altitudinis ignis formabatur, iõ dicitur de cęlo. *Quia dilexit patres tuos*. Ambulauerũt enim coram eo in corde perfecto, vt patet de Abraham qui filium suum vnigenitum Isaac ad immolandum mandato Dei duxit, vt patet Gene. 22. c. pro quo Deus ei magnam obedientiam, & potissima merita reputauit, vt patet ibidem cum dicitur, quia fecisti rẽ hanc, & nõ pepercisti filio tuo vnigenito, benedicam tibi, & multiplicabo semen tuum, sicut stellas cęli, & sicut arenã quæ est in littore maris, possidebit semen tuum portas inimicorum suorum, & benedicẽtur in nomine tuo omnes gẽtes: tantum enim in corde perfecto Abraham ambulauit, & Deo placuit, vt ipse mereretur omnes promissiones compleri in posteris, vt patet Gene. 8. capitu. dum dicitur scio, quòd præcepturus sit filijs suis, & domui suę post se, vt custodiant, viã Domini, & custodiant iustitiam, & iudicium, vt adducat dominus propter Abraham omnia quæ locutus est ad eum, de hoc multa diximus Gene. 25. cap. *Et elegit semen eorum post eos*. Merito patrum. *Eduxit te præcedens in virtute*. Quia Angelus præcedebat eos in columna nubis ad defendendum eos, vnde cum Aegyptij Israelitas a tergo insequerentur, Angelus qui pręcedebat in nube conuertit se ad posteriorem partem exercitus, vt non viderent eos. Exodi 14. cap. & sic iste Angelus qui erat adiutor Hebræorum non solũ præcedebat eos, sed etiam aliquando subsequebatur secundum, quòd videbat expedire, vt patet in exemplo iam assignato: non enim necesse erat semper præcedere, sed aliquando subsequi.

Quare Angelus dicebatur præcedere, & non subsequi. Quæst. VIII.

QVARE ergo dicebatur Angelus præcedere & non subsequi? Respondetur, quòd Angelus ille, qui erat in columna ignis, & nubis, quę eadem erat, vt patet ex dictis Exo. 13. cap. semper præcedebat, semel autem solum legitur subsequentiam factam fuisse, scilicet quando Aegyptij apud mare rubrum veniebant super Hebræos, & Angelus qui erat in priori parte exercitus cum nube, transtulit nubem, ad posteriorem partem, vt illuminaret Hebræos, & obscuraret Aegyptios: sic enim dicitur, quòd columna erat tenebrosa, & illuminans noctem, & non fuit facta talis mutatio postea, quia nõ expediuit: vel forte, & melius ista pręcessio Angeli nõ intelligitur de Angelo præcedẽte in columna nubis, sed de Angelo præcedente Israelitas, intrãs inter eos in regiones hostiles ad terrendum corda hostium, & hoc satis patet ex contextu literæ cum dicitur. *Præcedens in virtute, vt deleret nationes maximas fortiores te in introitu tuo*. Idest antequam tu introires, & iste Angelus nunquam subsequebatur, cum ea, quæ post tergum manerent, domita iam essent, & de hoc dicitur Exodi 23. cap. ecce ego mittam Angelum qui pręcedat te, & custodiat in via, & introducat ad locum quẽ parauit, obserua eum, & audi vocem eius, nec contemnendum putes, quia non dimittet cum peccaueris, & est nomen meum in illo, quòd si audieris vocem eius, & feceris omnia quę loquor, inimicus ero inimicis tuis, & affligã affligẽtes te, & pręcedet te Angelus meus, & introducet ad Amorrhęum, Ethęũ, & Pherezęũ. *Vt deleret nationes maximas*. Scilicet gentes habitantes

in

Deus qñ dicatur agere, vel dicere.

In terra promissionis. quę mulię erãt. *Fortiores te.* Quia erant maiores statura quam Israelitę, & erant ibi gigãtes, Numeri decimotertio, & supra primo capitu.

In introitu tuo. Vt locum dent tibi in terra, sic Exodi 23. terrorem mittam in præcursum tuum, & crabrones qui prius fugabunt Euæum Ethæum, &c. *In possessionem.* Vt totum ius illius haberent, patres enim illorum, scilicet Abraham, Isaac, Iacob, licet habuerũt eam, non habuerũt in possessionem, sed in peregrinationem, vt patet in Gene. sępe. *Sicut cernis in præsenti die.* Quia iam fuerat data terra duorum regũ Amorrhęorum Seon, & Og: & sic de alia certi esse poterant. *Scito ergo.* Infert ex superioribus conclusionem intentam, scilicet, quòd latria soli Deo tribuenda sit. *Scito ergo hodie.* i. iam nunc scire poteris ex his quę vidisti, quod Deus

G

Latria soli Deo est tribuenda.

tuus vere Deus sit. *Sit in cælo sursum, & in terra deorsum.* Quia cęlum, & terram, & omnia impler Deus verus Hebræorum: vocauit se Deum qui supra, & qui infra, nam si Deus vocaretur Deus supernorum solum, cũ gentiles ponerent Deos supernorum, & infernorum, putarent Iudæi præter Deum suum verum qui esset ad superiora, necesse esse ponere aliũ ad inferiora: nã tres filios antiqua gentilitas prodidit Saturnum habuisse, Iouem, Neptunũ, & Plutonem, quos Deos fecerunt, & eis machinam vniuersi distribuerunt, scilicet Ioui cęlestia, & habitabilia, Neptuno aquas, Plutoni inferna, si ergo Deus Hebręorum vocaretur cœli solum, oportebat constituere alium Deum aquæ, & alium Deum infernorũ: nam antiqui etiam cuilibet

H

rei Deum attribuerunt, vt montibus Deum montanũ vallibus deam valloniam præfecerunt, rusinam deam agrorum dominam esse fecerunt, nullam namque rẽ sine Deo reliquerunt, de hoc August. de Ciuita. Dei lib 6. cap. 9. & patet 3. Reg. 20. cap. vbi dixerũt Syri serui Benada regis Damasci, dij montium sunt dij eorũ, ideo præualuerunt aduersus nos, in vallibus autem superabimus eos, & respondit dominus, quia dixerunt Deus montium est dominus, & non vallium, tradam omnem hanc multitudinem in manu tua, & hoc fuit in vallibus vbi Syri bellum parauerant. & hoc rationabiliter dici oportebat, nam cum Deus ponatur summum inter omnium, aut oportebat omnia esse vnũ ad omnia, ita quòd esset Deus omnium, siue vallium,

I

siue montium, siue agrorum, & omnium aliarum rerum, aut oportebit cuilibet rei vnum Deum ponere, quia nulla res, sine summo rectore relinqui debet: gẽtiles autem, quia non putabat vnum aliquem Deum omnibus sufficere, posuerunt cuilibet rei Deum suũ, licet aliqui voluerunt omnia esse vnum Deum, siue terram, siue aquã, & omnes aliæ res quæ sunt elementa, aut elementatę res, & isto modo dixit Virgilius Iouis omnium plena, de quo large disputat August. in 7. de Ciuit. Dei, & Lucret. 9. lib. dixit Iupiter est quicquid vides, hæc tamẽ opinio paucis placuit, ideo Deorum numerositatem posuerunt ad hoc, ergo cũ nos ponamus Deum virtutem esse infinitam, & infinitã essentiam, congruenter ponimus vnum Deum, & ille nominatur Deus simpliciter, quia non exprimitur, quòd sit Deus terrę, vel aquę, siue ignis, vel aliarum

K

rerũ, & quando magis exprimere volumus, vocamus eum Deum cœli, quia cœlum optima pars vniuersi est, vel quia ea quæ cœlestia sunt abscondita sunt, sic Deus noster absconditus est, quia non est corporeus, sed purus spiritus, vt patet Io. 4. cap. ad euitandum autem idolatriam in positione plurium Deorum vocatus fuit, Deus verus, Deus omnium locorum, siue eorum qui supra cœlum, siue eorum qui infrã in terrã, vel aqua, vel intra concauitates terrę, vbicunque aliquid sit aut nominetur. *Vt bene sit tibi, & filiis tuis.* Patres boni merentur misericordiam pro filijs vsque in

F mille generationes. Exodi 34. cap. *Et permaneas multo tempore super terram.* Per completionem præceptorũ merebantur vitam, & trãquillitatem in terra sua, quia qui facit legem viuet in ea Leui. 18. & ad Ro. 10. cap. *Tunc separauit Moyses.* Hic ponitur tertium, scilicet ciuitatum refugij separatio. *Tres ciuitates trans Iordanem.* De his Num. 35. c. vbi plurima diximus. *Ad orientalem plagam.* Respectu alterius terræ nouem tribuum quæ erat vltra Iordanem, sic habetur Nu. 32. c. nam si acciperetur hic plaga orientalis respectu omnium locorum, in quibus habitabant Israelitę, cum totam terrã regis Seon, & regis Og occupassent duę tribus, & dimidia, vt patet supra 3. cap. vocaretur plaga orientalis terra illa regis Seon in confinio Moabitarum, & Ammonitarum, circa torrẽtem Amon, & ciuitatem Ar,

G de quibus supra 2. & 3. cap. dictum fuit, sed falsum est, quia istę tres ciuitates sunt circa confinia regnorum Amorrhęorum, & regna Chanaan, & sic sunt respectu terrę duorum regum Amorrhęorum occidentalia loca, & respectu terrę Chanaan quę erat ad occidẽtem Iordanis, vocantur ad orientem. *Vt confugiat ad eas qui occiderit nolens.* Conditiones requisitę in confugiẽtibus, & qualiter causa ventilaretur de effusione sanguinis habetur Nume. 35. cap. *Nec fuit inimicus ante vnum, & alterum diem.* Idest qui non erat inimicus occisi a paucis diebus: si enim inimicus esset, non prę-sumeretur a casu, sed ab intentione occidisse. *Bosor in solitudine.* In tribu Ruben fuit vna, in tribu Gad alia, in dimidia parte Manasse alia. *Et Ramoth in Galaad.* Ga-

H laad fuit data partim tribui Gad, partim dimidię tribui Manasse, vt patet supra 3. cap. & in illa parte Galaad, quã habebat tribus Gad erat ciuitas Ramoth, pro qua postea fuit pugna inter reges Israel, & Iuda cum rege Syrię 3. Reg. 22. cap. *Ista est lex.* Postquam satis monuit ab idolatria cauere, hic incipit legis recapitulationem. *Ista est lex.* Scilicet quę infra narrabitur, & signat lex omne genus pręceptorũ indifferenter. *Et testimonia.* Idest pręcepta decalogi quæ vocantur testimonia, idest pacta conuenta, & testificata inter Deũ, & populum, alia pręcepta non audiuit Israel a Deo per Angelum, sed per Moysen, nec cum tanta solennitate. *Caremonia.* Idest cęremonialia pręcepta. *Et in-*

Legis epilogus.

I *dicia.* Idest pręcepta iudicialia. *Trans Iordanem.* Idest citra Iordanem, scilicet, antequam trãsirent Iordanẽ. *In valle contra Phanum Phegor.* Idest, contra montem Moabitarum in quo erat quoddam tẽplum Belphegor, & fuit ista vltima mansio, quę dicitur Belsethim, vt patet Nume. 33. cap. in isto loco erant, quando mulieres Moabitides, & Madianitæ adductę consilio Balaam arioli a Moabitis descenderunt portãtes Deos suos de monte Moabitarum, & venientes Hebræos recipiebant ad concubitum prius facta immolatione idolo Phegor, vt patet Numeri 25. capit. & in eod. loco manserunt, quando missi sunt duodecim mille viri de Israelitis ad pugnandum contra Madianitas, vt patet Numeri 31. capit. & ibidem manserunt quousque venerunt, & in eodem loco Moyses recitauit totum istum librum præsentibus omnibus Israelitis, vt

K patet hic, & demonstratur hoc, quia vallis contra Phanum Phegor est, quæ iacet ad radices montis altissimi, in quo erat templum, vel Phanum, Phegor, & in hoc maledicere volebat Balaam filios Israel, vt patet Numeri 23. capit. cum dicitur, duxit eum ad excelsa Phegor, sed iste mons in quo stabat Balaam, coniunctissimus est Iordani, quia radices eius tangũt vallem Pentapolis, per quam transit Iordanis, de quò in libro de diuisione Terræ sanctæ.

In terra Seon regis Amorrhæi. Quia illa loca campestria, & plana, per quę tunc incedebant Israelitæ, erant de terra Seon, quam iam acquisierant, & coniuncta

erat

erat finibus Moabitarum,& quando dicitur,quòd ca- A
ſtrametati ſunt in campeſtribus Moab, vel in planio-
ribus locis Moab,vt patet Nume.33.cap.non ſunt lo-
ca illa in terra Moabitarum, ſed in terra Amorrhæo-
rum,ſed vocantur campeſtria Moab,quia ſubiacent,
vel protêduntur a môtibus claudêtibus terrā Moab.
Quem percuſſit Moyſes per ſeipſum. Quia tunc egreſſus
fuerat cum alijs pugnatoribus ad bellum, licet iā ma-
gnę ętatis eſſet,ſcilicet 120.annorum, vt infra 31.c.*Et
Og regis Baſan*. Licet Baſan non ſit nomē regni Og,
nec maior pars regni quantum ad diuiſionem terræ
patet,quia data fuit tota Baſā, & terra Argob, & pars
Galaad dimidię tribui Manaſſe,quod non fuiſſet ſi eſ-
ſet maior pars regni, quia tunc alijs duabus tribubus
modicum daretur ſecundum proportionem, tamen
denominatur regnum ab illa terra,quia illa fuit forte B
principium,& origo regni illius,ſicut nunc eſt in mul
tis regnis. *Qui erant trans Iordanem ad ſolis ortum*. Ideſt,
quòd illa terra erat magis orientalis quam Iordanis.
terra autem nouē tribuum, & dimidię erat trans Ior-
danem ad occidentalem plagam,itaque Iordanis erat
magis orientalis quàm terra illa. *Ab Aroer*. Iſti ter-
mini terrę huius poſiti fuerunt ſupra 3.cap. *Qui eſt Her
mon*. Qui vocatur Sanyr ab Amorrheis, & Sarion a
Sydonis,& Hebraice Hermon de quo præceden.cap.

Opinio quorundam quantum diſtat mons Hermon a Tabor.
Quaſt. *IX.*

ET diſtat iſte mons duobus miliaribus, ideſt C
vna leuca a monte Tabor, in quo Chriſtus
transfiguratus eſt. ad radices huius montis
Hermon occurrit Melchiſedech rex Salem
Abrahæ reuertenti de pugna contra quatuor reges,&
obtulit panem,& vinū, vt patet Gene.14.cap. Aliqui
ſic voluerūt,ſed falſum eſt:nam licet verum ſit,quòd
mons Tabor diſtat duobus miliaribus a monte Her-
mon, & licet ad radices montis Hermon occurrerit
Melchiſedech veniēti a cęde.4. Regum:tamen nō eſt
idem mons Hermon iſte,& ille,& patet,quia mōs Ta
bor eſt 4.miliaribus,a Nazareth contra oriētem, ideſt
duabus leucis,& vltra montem Tabor magis ad oriē-
tem eſt mons Hermon duobus miliaribus, ideſt vna
leuca, ſed Nazareth eſt in forte Iudę ad partem mul- D
tum Meridianam terræ Chanaan,ergo eſt mons Her
mon ſatis Meridianus in terra Chanaan,ſed iſte mons
Hermon de quo hic dicitur eſt in latere Septentriona
li terrę Chanaan tangēs terram duorum regū Amor-
rhęorum, & terram Phœniciæ apud Sydonem, ideo
Sidonij vocant illum montē Sarion:vocant,& Amor
rhæi Sanir, item quia apud montem Hermon obuia-
uit Melchiſedech rex Salem Abrahæ reuertenti a cę-
de.4.Regum, ſed Melchiſedech non exiret extra re-
gnum ſuum, ſcilicet extra regnū Ieruſalem, ſed illud
tunc modicum erat,cum multi reges ponantur in ter
ra Chananęorum,quia Ioſue 31.occidit, & manſerūt
multi alij, ergo non extenderetur regnum Ieruſalem
tantum, vt perueniret ad montem Hermon, qui eſt E
in extremitate Septentrionali terræ Chanaā.Item da-
to, quòd regnum Melchiſedech illuc extenderetur,
impoſſibile erat, quòd Melchiſedech occurriſſet A-
brahæ apud montem Hermon,qui eſt in latere Septē
trionali,nam Abrahā perſecutus fuerat 4.reges exeū-
tes de Sodomis per latus Meridianum terræ Chanaā
Situs Damaſci. vſque ad læuam Damaſci, vt patet Gene.14.cap.ſed
Damaſcus eſt ad partem Meridianam terrę Chanaan,
cum ſit metropolis Idumæi, & Idumæa, ſiue terra E-
dom ſit in latere Meridiano terræ Chanaan, vt patet
Num.34.c.concluditur ergo,quòd iſte mōs Hermō,
& ille qui eſt apud montē Tabor, vbi Melchiſedech

occurrit Abrahę,non ſunt idem mōs,ſed vterque vo-
catur Hermon,quia ſic frequēter accidit in ſacra Scri-
ptura duo loca habere idem nomen, ſic patet Exodi
17.cap.vbi dicitur,quòd quando Moyſes ſtans in Ra-
phidin eduxit aquā de petra percuſſit petram Oreb,
ſed tamen manifeſtum eſt, quòd Oreb eſt nomē mō
tis,& ſignat montem,qui vocatur mōs Synai, & poſt
manſionem quę eſt in Raphidin ſequitur manſio in
Synai, vel Oreb, ſed iſtud nomen dicitur de duobus
locis diſtinctis, de quo magis Exodi 17.cap.dictū fuit.
Vſque ad mare ſolitudinis. Ideſt vſque ad mare mortuū.

CAP. V.

VOCAVITQVE Moyſes omnem Iſraelem, & dixit ad eum. Audi Iſrael cæremonias atque iudicia, quę ego loquor in auribus veſtris hodie. Diſcite ea, & opere complete. Dominus Deus noſter pepigit nobiſcum fœdus in Oreb. Nō cum patribus noſtris inijt pactum, ſed nobiſcum, qui in præſentiarum ſumus, & viuimus.

VOcauit. Poſito quodam magno,& maxime
neceſſario mandato, ſcilicet de cauendo
idolatriam, hic conſequenter ponitur to-
tius legis narratio. Et tanguntur tria. Pri-
mum quædam ad pręcepta præparatio. Secundo præ-
ceptorum narratio. Tertio quorundam conſequen-
tium diſpoſitio.Secundum ibi. *Ego dominus Deus tuus*.
Tertium ibi. *Hæc verba locutus eſt. Vocauit Moyſes om-
nem Iſraelem*. Vt nullus poſt contradicere poſſet, &
omnes ſe crederent obligatos.

An nomine Iſrael intelligantur principes ſolum.
Quaſt. *I.*

ALIQVI volunt, quòd omnis Iſrael dicitur
pro principibus multitudinis, qui continēt
totam multitudinem in virtute, ſed nō om
nes conuenerunt, ſed falſum eſt, omnes.n.
conuenerunt principes,& maiores natu, doctores,to
tus populus,liberi, & vxores,& aduenæ qui morātur
in caſtris,exceptis lignorum cęſoribus,& his qui com
portant aquas,vt patet infra 29.cap. de hoc magis dixi
mus ſupra 1.cap.in principio. *Diſcite ea, & complete ope
re*. Nihil ſcire proficit, niſi compleantur immo no-
cet, quia ſeruus ſciens voluntatem Domini, & non fa
ciens,plagis vapulabit multis,ratio huius eſt,quia lega
lis conſideratio qualis iſta eſt non eſt ſpeculatiua, ſed
practica,finis autem practicę non eſt veritas, ſed ope-
ratio,vel bonum, quod eſt obiectum mouens operan
tem,vt patet 2.Metaph.ſicut ergo vana eſt conſidera-
tio ſpeculatiua, per quam nulla habetur veritas,ita va-
na eſt conſideratio practica per quam non hr̄ actio,
ſic ait Philoſophus 2.Ethic.c.2. prius negocium non
eſt conſiderationis gratia, ſed operationis: non enim,
vt ſciamus addiſcimus, ſed vt boni fiamus. *Dominus
Deus noſter pepigit nobiſcum fœdus*. Ideſt ipſe per ſeipſum
dedit nobis decem præcepta in vocem tubę in Oreb,
ideſt in monte Synai. *Non cum patribus veſtris inijt fœ-
dus*. In hoc demonſtrat eis magnum Dei beneficiū,
quia cum patribus eorum nō firmauit Deus pactum
dando legem, ſed cum ipſis: licet enim promiſſiones
datæ

datæ sint Abrahę, sed lex nõ data est eis, sed per Moysen. 430. ann. post factas promissiones ad Galat. 3. cap. Et si arguas cõtra, quia Gene. 15. cap. dicitur in illa die pepigit dominus fœdus cum Abraham dicens, semini tuo dabo terram hanc. Respondetur, quòd fœdus proprie est confirmatio alicuius pacti, vel conditionis cum animalium occisione, ita quòd ipsi paciscentes transeant inter diuisiones animalium, quia tunc dicẽdum est, quòd Deus fecit bis fędera cum Iudęis: semel cum istis qui erant tempore Moysi, & aliàs cum patre eorum Abraham: primo enim cum Abraham initum est fœdus, & secundo cum istis qui erant tempore Moysi. & quia ista fœdera sunt confirmationes aliquorum pactorum. Dicendum est, quòd fuerunt duo pacta.

Duo fuerunt pacta quę Deus pepigit.

Primum pactũ fuit in quo Deus promisit Abrahę dare omnem terram Chanaan a fluuio Aegypti vsq; ad flumen magnum Euphratem, & ad huiusmodi confirmationem fuit factum fœdus, scilicet, ꝙ mandato Dei Abraham diuisit vaccam, & capram, & arietem, & posuit partes alteras secus, & deinde Deus per flammam ignis trãsibat inter diuisiones, & Abraham quoque, ad signandum, quòd si pactũ illud quis infringeret debebat diuidi, sicut illa cadauera, ideo de Abraham non habetur expressum, quòd transierit, nec erat necesse ipsũ transire, licet aliqui volunt, quod transierit, quia transire inter diuisiones est ad significationem, vt supra dictum fuit, vt teneatur pactum, sed in isto pacto nihil promittebat Abraham, sed solum recipiebat famulationem factam a Deo, ideo Deus solus trãsire debebat, & sic habetur in textu, quòd loco eius trãsibat flamma inter diuisiones: istis autem Hebræis qui tempore Moysi erant fuit quoddam pactũ cum Deo, in quo ipse Deus promisit eos recipere in populum peculiarem, vt patet Exodi 19. cap. faciendo eis specialia beneficia, & ipsi Hebręi promiserunt recipere mandata quæ ab ipso audiebant, & quæ postea diceret eis Moyses, vt patet infra in litera, ad cõfirmationem autẽ huius pacti mutui fuit facta immolatio animalium, vt habetur Exo. 24. c. & sanguis illorum fuit aspersus super altare, & super librum legis loco Dei, & deinde super totum populum, vt patet eo. ca. & ad Hebræos 9. fuit autem vtriusque hic facta aspersio, s. Dei, & populi, quia vterque hic aliquid promittebat, vt supra declarauimus, nunc ergo, qñ dicit litera, ꝙ Deus iniuit fœdus cum istis, & non cum patribus eorum, verum est quantum ad fœdus positum in confirmationem legis, quia lex nõ fuit data Abrahæ, vel alicui de antiquis patribus, sed solis istis qui nunc erant, sed quantum ad promissiones factas de terra Chanaan, fuit initum fœdus cum Abraham, & non cum posteris qui nunc supererant. *Qui in præsentiarum sumus.* Idest nũc sumus: in præsentiarum est vna pars, & est aduerbium temporis. *Facie ad faciem locutus est vobis.* Idest Deus per se, vel per Angelum dixit vobis ista non mediate aliquo homine denunciante. non intelligas facie ad faciem, ita quod populus Deum videret, quia vt dictum fuit pręcedenti ca. vocem audierunt, formam aliquam penitus non viderunt.

Dupliciter Deus nobis loquitur. *Quæst. II.*

DEVS dupliciter consueuit nobis loqui, aut per Prophetas suos declarãtes quid ipse intẽdat, aut per Angelos suos, per se namque nunquam loquitur nobiscum, vt declarauimus Exo. 3. c. quia mutaretur inutiliter ordo assistentium, & ministrantium, de quibus Dan. 7. c. qñ autem loquitur nobis per aliquem Prophetam, dicimus, ꝙ non loquatur facie ad faciem, quia satis nobis perspicuum est, ꝙ ille qui nobis loquitur non est Deus, sed

F nuncius eius, qñ autem Deus nobis loquitur per Angelum, siue loquatur in assumpta figura viri Angelus loco Dei, siue sola vox audiatur, dicitur loqui facie ad faciem, tanquam ipse per seipsum ad nos loquatur, & nõ in subiecto homine. Et hoc est, quia nos nescimus distinguere an ipse sit qui vocem format, an aliquis Angelus, sicut scimus, qñ aliquis a Deo mittitur homo, quẽ nos cognoscamus, ideo aliqñ cum videmus Angelos loco Dei nobis apparentes dicimur vidisse Deum facie ad faciem, sic patet de Iacob Gene. 32. c. qui cum vidisset Angelum qui luctabatur cum eo dixit, vidi dominum facie ad faciẽ, & salua facta est anima mea, aliquãdo solam vocem ab Angelis loco Dei formatam audiuimus nulla penitus visa imagine, &

Qñ dicimus Deũ nobis loq. facie ad faciem.

G dicimur Deum facie ad faciem, vel audire, vel videre, sic patet hic, quia Hebræi audierunt vocem Angeli loquentis de medio ignis loco Dei, & formam, aut imaginem penitus non viderunt, vt patet 6. in litera tñ dicuntur audisse dominum loquentem facie ad faciem, vt patet hic. *Ego sequester.* Idest iudex, vel medius, siue interpres. *Vt annunciarem vobis verba eius.* Idest verba quę post dationem decem pręceptorum de cęremonijs, & iudicijs mihi dixit. quantum ad verba decem præceptorũ non fuit Moyses medius, quia Deus per Angelum suum annunciauit populo. *Timuistis enim ignem, & non ascendistis in montem.* Ista est causa quare Moyses locutus est eis, & non Deus. *Et non ascendistis in montem.* Sicut ego ascendi ad loquendum cum domino, etiam Deus illis sub pœna mortis mandauit,
H ne aliquis ascenderet in montem, nec tangeret Exo. 19. c. *Ego dominus Deus.* Hic ponitur secundum, s. pręceptorum narratio, & quia ista præcepta sunt ea quæ habentur Exo. 20. c. quantum ad substãtiam significationis tamen aliqua verba mutata sunt, & aliqua addita, vel diminuta, vt de obseruatione sabbati dicit hic obserua diẽ sabbati Exo. 20. dicitur memẽto, vt diem sabbati obserues. Vnde dixit Rab. Sal. ꝙ vox Dei erat vna, & duo resonabat, quod impossibile est naturaliter, quia vno ictu plectri vnicam vocem formamus, Deus autem faciebat, vt eadem vox sola sonaret duo. Nos enim alia prolatione dicimus Petrus, alia Ioãnes Deus autem eadem voce dicebat, obserua diẽ sabba-
I ti, vel memorare diem sabbati. Et probat, quia habet in Psalm. semel locutus est Deus, & dixit duo. Sed hoc non potest stare, quia licet possibile esset Deo, tñ non soluit difficultatem: posset enim hoc intelligi si tot dicerentur hic, quot Exo. 20. per diuersa verba, sed aliqua dicuntur Exo. quę hic taceutur, vt de causa obseruationis sabbati.

Dicendum ergo, ꝙ Moyses repetens legem magis curauit de sententia quàm de verbis, ideo si aliqua verba mutata sũt, nihil refert, & præcepta illa licet data sint, tamen non sunt de iure positiuo, sed de naturali, vnde non solum obligabant Iudæos, sed etiam alias gentes, quia gentes quæ legem non habent, naturaliter quæ legis sunt faciunt, ad Roma. 2. cap. & non solum obligabant Iudæos post dationẽ legis, sed etiam ante dationem, quare ergo data sunt cum natura in-
K sint? Dicit Aben Ezra, quòd ad aliquam significationem rerum, vt mandatum de sabbato datum fuit ad memoriam requiei Dei ab operibus quæ creauit, & sic in alijs causa dari potest, sed latet nos.

Sed hoc falsum est, quia causa datur significationis in cæremonialibus solum, vel iudicialibus quæ de se nec bona nec mala erant, sed ideo data sunt, vt aliquid significarẽt, quia lex vmbra erat futurorum, ad Colo. 2. capitu.

Lex vetus erat vmbra futurorum.

Et quando obijcit, quòd sabbatum, quod in decalogo est causam habet significationis, scilicet memoriã creationis.

Respon.

Respondetur q; præceptum de sabbato quantum ad limitationem certæ diei cæremoniale est, vt ipse vult, & sic in significationem datum est. Item si præcepta decalogi essent in significationē data, essent vmbratilia, & cessarent veniente veritate vel signato, sed falsum: quia præcepta nunquam aboleri possunt, cū fundentur in principijs naturalis rationis. Dicendum ergo quòd præcepta ista ideo sunt, quia id quod per se malum est prohibent, vel quod bonum necessariū est dicunt: ideo solam rōnis regulationem considerant absolute, nec aliquam significationē attendunt, sed data sunt, vt ea quę naturaliter agere vel cauere indeterminate monemur, explicite & determinate sub his decem præceptis colligerētur. & non fuit hęc superflua doctrina, quia aliqui ita sunt simplices, vt q̄ intra sentiunt ignorent: vtile ergo fuit, vt ea quę nobis natura docente, sed confuse cognita sunt, sub quadam breui collectione magis per modum doctrinæ, q̄ constitutionis traderentur, licet ista per Dei mandatum maiorem obligationē sortita sint: vnde grauius peccabant Iudęi agentes contra aliquod illorū pręceptorum post legem datam q̄ ante legem, & rō quia sicut Deus specialia promisit Israelitis si obseruarent ista mandata ab eo data, magis quàm alijs gentibus, q̄ ex naturali instinctu ista seruabant, ergo etiā maiores pœnę debentur eis si contra ipsa agerent quàm alijs gentibus: sed ante legem datam Iudæi seruabant ista sola conscientia dictante, ergo tunc minus puniebantur & minus merebantur. Opin. au.

An grauitas transgressionis sit secundum ordinem præceptorum, ita quòd magis peccet transgrediens contra secundum quàm contra tertium, & de ordinatione illorum inter se, & assimilatione.

Quæstio. III.

ET dicit Rab. Abraham Aben Ezra, q; ista pcepta sunt grauioris culpę cum ea transgredimur sm ordinem prioritatis, ita q; primū grauius quàm secundum, & secūdum q̄ tertium, & sic consequenter, & sic magis peccat qui adorat deos alienos, quàm qui accipit nomē Dei frustra, vel sine reuerentia. Sed falsum est, quia maioris culpę est hoiem occidere quàm sabbatum violare, sed pponitur mandatum de sabbato q̄ de homicidio. Et si dicatur, q; maius est mandatum de sabbato q̄ de homicidio, quia violans sabbatum negat mundi creationem & quietem Dei ab operibus. Respondetur q; sic accipiendo mandatum de sabbato maius est q̄ mandatum de non sumendo nomen Dei in vanum: mi⁹ peccatum est Deum sine reuerentia noīare, q̄ negare Deum mundum creauisse, & et maius mādatum est istud q̄ primum de non colēdo idola, quia aliquis poterit confiteri Deum verum esse, & oīpotentem, & cum alijs perfectionibus, & cum hoc colet idola credens semper illa aliquam virtutem, vel bonum hr̄e, vt Iudæi qui tpe captiuitatis Babylonicę manserunt in terra, & transierunt in Aegyptum, & dixerunt nō seruiemus dño Deo, sed sacrificia offeremus reginæ cœli, quia cum illi sacrificaremus, saturati fuimus panibus, & malum non vidimus: cum autē cessauimus offerre libamina, gladio & peste consumpti sumus Hiere. 44. cap. sic etiam dicitur de Samaritanis habitātibus in terra nouem tribuum & dimidiæ, qui Deum timebant, sed nihilominus idolis seruiebant, vt patet 4. Reg. 17. c. qui autem negat creationem negat Deū esse omnipotentem: vnde philosophus, ideo dicebat mundum nō esse creatum, sed æternum & increatū, quia non putabat aliquam tantam potentiam esse, q̄ materiam sine aliquo presupposito gigneret vel facere

A ret, & sicut patet in 7. & 8. phy. Deum solum infinitū duratione dicit, non aūt essentia vel ptāte, sed tn̄ hoc minus vitium est q̄ Deum esse totaliter negare, sicut dixit stultus in corde suo non est Deus psal. 13. & 52. maximum, ergo vitium est Deum esse negare, quia q negat esse, negat oēm perfectionē, quia subiectū boni & perfecti est esse, qui aūt negat Deū esse oīpotentē, adhuc pōt concedere de Deo multas perfectiones, vt Aristo. qui ponit octo maximas perfectiones Dei in 12. met. & tn̄ oīpotentem negat esse. Sic Prothagoras philosophus deos esse in dubium reuocauit, Diagoras totaliter esse negauit, vt ait Lactātius de nat. deor. lib. 1. c. 2. & Epicurus deos nihil scire, nec ēt esse dixit, vt ait Aug. 18. de ciu. Dei. Dicendū ergo q; nō ordinā B tur pcepta sm ordinem grauitatis, sed sm q; pertinēt ad Deum, vel ad proximū: ponuntur ergo pimo oīa quæ pertinent ad Deum, deinde oīa quæ pertinērad proximos, & licet cæteris paribus valde maior offensa est, quæ fit Deo q̄ proximo: quia valde magis est æternam q̄ tpalem lędere maiestatē, vt in c. vergentis ext. de heret. hr̄. m aliqn maior est offensa proximi quā solius Dei: in omni tn̄ offensa proximi includitur offensa Dei qa aīs nō puniremur ęternaliter, vel nō incurreremus odium Dei propter malū illatum proximo. Sunt aūt. x. pcepta, vt sunt decē prędicamenta, sicut. n. oīa entia quę mere sunt pter maximum & minimū. i. preter Deum & materiam primā reperiuntur in istis. x. gn̄ibus tanquam primis decem rerum principijs, ita oīa naturalia & constituta iuta in his sunt sm rem, vel C sm originem. sunt. n. decem præcepta decē iuris naturalis explicite conclusiones, in quibus oēs alię iuris naturalis partes iplicite sunt, & iura positiua recte cōstituta quædam iuris naturalis particulares determinationes sunt, vel assimilantur numero denario qui radix est oīum numerorū post: qa cū aliqs accesserit ad decem, rursus fit conuersio ad vnitatē, & deinde in viginti qui est secūdus denarius rursum replicatur vnitas, & sic in 30. & 40. & cōsequenter in oibus maioribus numeris: sunt ergo recte denarij quidam articuli. i. membra, vel sectiones numerorū, sicut articuli manuum. sic oīa ista decem præcepta radix oīum aliorū pceptorum sunt, & alia nihil sunt, nisi quędā explicitę magis istorum replicationes. Aben Ezra vult sm D quosdā naturales sapiētes, q; decem pcepta sint, sicut nouem orbes, ita q; primum pręceptū non assimilet alicui orbi propter immutabilitatē diuinæ essentię, licet possit empyreo cœlo lucido vniformi & immobili cōparari: sed Iudei nō cognoscūt hoc cęlum, & ad hanc cōparationē sic ordinant, q; illud. Ego sum Dñs Deus tuus. Sit vnum pręceptum, & sm sit non hēbis deos alienos. Tertium non accipies nomen &c. quartum obserua sabbatum, & ista 4. ponuntur in prima tabula quę sunt solum ad Deum: manent aūt alia sex pcepta ad proximum in secunda tabula, ideo vltima duo. s. Non cōcupisces rem proximi, & aliud. s. Non concupisces vxorem faciunt vnum præceptum: nos autem præcepta primę tabulę. s. respectu Dei tria so- E lum ponimus, quia primum nō diuidimus, quia ego sum Dñs Deus. nō est præceptum, cum nihil per illud mandet, & præceptū de cōcupiscentia diuidimus, qa multum distat cōcupiscere cā vxoris a cupiditate rerum ex obiecto, & ex habitu uel passione, qa cōcupiscere vxorē ab intēperantia & desiderio tact⁹ puenit: cōcupiscere res ad auaritiā uel naturæ curiutatē ptinet: ideo circa cōcupiscentiā vxoris alterius pōt esse intēperantia vel incontinētia simpliciter, sed circa desiderū rerum possessarū cęterarūq; pecuniarū nō est intēperātia, vel incōtinentia, ut declarat philosophus. 7. Ethi. & sm assignationē illā, Secundū mandatū de nō colendo deos alienos ad nonā sphęrā ptinet, quæ

Esse est subiectū boni & perfecti.

Opi. Doc. de precep. ordinatione.

Opi. Rab. Aben de assimulatione præceptorum ad nouem orbes cęli.

motu suo omnes octo inferiores contrario motu versat.s.ab oriente ad occidentem, deinde ad punctũ occidentis.in 24.horis: & quia ibi prohibetur cultus alterius cuiuslibet rei præter vnum Deum, prohibetur & cultus nonæ sphęræ: aliqui.n.illam colebant putantes esse Deum, quia videri non potest cum nõ habeat aliquam stellam, ideo dixerunt substantiam incorporeã esse mouentem orbes. vnde multis antiquorum incognita fuit, & solum.8 orbes qui videri possunt posuerunt. Tertium mandatum de non sumendo in vanũ nomen dñi octauæ sphæræ, quæ est orbis signorũ, cõuenit, quia sicut ibi in tanta stellarum multitudine, & diuerso lumine, & constellationum varijs significationibus diuina potestas & bonitas ostenditur, ita in hoc quòd etiam nomen suum sine magna reuerentia nominare non licet. Quartum mandatum de sabbato septimo orbi.s.Saturni conuenit, qui planeta maliuolus est, & dominatur in sabbatis, ideo dicunt, ꝙ Deus mandauit ab omni opere abstinere: quia illis diebus incipientes, opera non prosperantur. Sed ista assignatio multum intentioni legislatoris discordat: intẽdebat enim legislator eos reuocare ab omni superstitione & idolatria.sed docere eos obseruationem illi' diei ex hac causa erat reducere eos ad colendum omnem militiam cęli tanquam potentem eis bonũ, aut malum agere, vt postea coluerunt, vt patet 4.Reg.22. & Hier.44.ca. Et Hie.20.cap. hoc valde prohibuit cũ propheta induceret nos ad non timendum astra cęli, & dixit iuxta vias gentium nolite discere, & a signis cęli nolite metuere. quæ timent gentes, quia leges populorum vanæ sunt. & non solum Iudæis, qui ad idolatriam erant proni, hoc malum erat, sed etiam nobis de quibus non ita præsumitur, vt habetur ad Gala.4. dies obseruans menses, tempora, & annos, timeo ne forte sine causa laborauerim in uobis. Quintum præceptum de honore patris sextæ sphærę.i.Iouis conuenit, quia planeta beniuolus est aliorum malitias temperans, & faciens ad recte distribuere: impendere autem honorem parentibus iusta distributio est, quia illis multum naturaliter obligamur, quia multa ab eis recepimus, vt patet 9. Ethi. Sed secundum Gentilium historiam, ista assignatio non congruit, quia Iupiter patrem vere de regno expulit: vnde Saturnus Iouem filium fugiens de Creta nobilissima Grecorum insula, quæ nunc Candia nominatur, quæ regnum suum erat, in Italiam profugus nauigauit, ibidem Italicos adhuc brutaliter viuentes agriculturã docens, vt ait Ouid.lib.1.Fastorum. Fabulantur etiam ei virilia abscidisse, sed hoc magis ad cœli significationem quam ad historiæ veritatem pertinet: dicitur Iupiter Saturni genitalia abscindere, quia vis generandi vel causandi malum quæ in Saturno est bonitate naturæ Iouis totaliter scinditur, vel temperatur. Sextum præceptũ non occides quinto orbi.s.Marti cõuenit. Mars enim suo distemperato calore choleram incendit, iram excitat, bella mouet, & sanguinis significat effusionem, cauendum ergo ne propter iram in nobis genitã forte per naturam huius planetę ad effundẽdum sanguinem transgrediamur. Septimum mandatum est non fornicaberis, quod mutato ordine orbi Veneris conuenit, cuius qualitas est multiplicare materiam seminalem: planeta beniuolus est, sed cuilibet cedit cui adiungitur, siue bono, vel malo, sicut fornicarię faciunt. Octauum mandatum est non furaberis, & cõuenit orbi cui ex magna luce conuenit aliorum obfuscare splendorem, & potentior alijs est in agendo: isti duo modi furi conueniunt. s.per occultationem nullo vidente furari, vel per maiorem potentiam inuitũ dominum expoliare.

Nonum mandatum est non falsum testimonium

F dices, quod secundæ sphęrę.s. Mercurij conueniunt: est enim Mercurius in verbis & in fraudibus potens. Et sic Mercurius dicitur secundũ Isidorum.8.etym. quasi medius currẽs, quia inter homines medius est; & ob hoc apponit ei poetica fictio talaria ad volandum, vt patet circa finem secundi Metamor. vt cito volet, quia sermo inter nos cito discurrit. dicitur etiã virgam portare ad mitigandum serpentes, quia sermones dulces mitigãt furorem, & odia radicata, quæ sunt, vt quędam venena, vt patet prouerb.15.cap.

Decimum præceptum de non concupiscendo, cui primus orbis.s. Lunę conuenit, quæ omnibus orbibus planetarum inferior est, & multum in his inferioribus operatur, de quibus concupiscentia nostra

G inordinata est. *Ego Dominus Deus tuus*. Secundũ Hebręos est hoc primum mandatum, & si dicatur contra eos, quia in hoc nihil mandatur posset responderi, quòd licet directe non mandatur, tamen indirecte, vel ex consequenti, quia demonstratur Deum Israel esse verum Deum, ex quo sequitur ꝙ cultus sibi debetur, ideo ponentes hoc esse præceptum necessario dicere debent, ꝙ in isto primo mandato præcipitur cultus Dei, & in secundo prohibetur cultus idoli: nos autem dicimus, quòd hoc præceptũ non est, sed quoddam assumptum ad pręceptum, quia hic prohibetur cultus idolorum: causa præponitur, quia ego sum Deus tuus.i.ego sum Deus uerus. *Qui eduxi te de terra Aegypti.* Ponit singulare beneficium quod nulli alteri genti factum est, per quod ad exhibendum cultum

H verum duci debent, & narratur hoc beneficium, qa hoc maximum erat eorum quę a Deo receperant, & licet maiora eis Deus daturus erat.s. vitam ęternam, quia tamen animalis homo non percipit, quæ sunt spiritus Dei, sed solis carnalibus, & quæ pręsentia oculis conspicit, delectatur: ad Corin.1.cap.2. inter beneficia ista, quę ipsi videre poterant hoc erat maius,

Et dicit Ra. Aben Ezra, quòd secundum cœli vim & dispositionem maiori tempore Israelitæ in Aegypto teneri debebant, sed Deus supra motum cęli operatus fuit illos liberans: si autem sic vel aliter verum fuerit non multum refert, quia etiam si secundũ motum & dispositionem cęlestium corporum essent il-

I lo tempore exituri, non poterant tamen illo modo egredi, s. ręnuẽtibus Aegyptijs, & in colũna nubis, & diuiso mari rubro, & sic aliqua q̃ naturaliter fieri possent Deus supra naturaliter operatur, sicut aliqs morbus multis medicinis & magno tempore curari possent, Deus autem illum subito sanat, vt socrum Petri quę febribus tenebatur sanauit. Luc.4.cap. *De domo seruitutis*. Idest illa terra non erat terra tua, sed terra in qua inuitus seruiebas. *Non habebis Deos alienos*. Idest non adorabis aliquas res, vel imagines, quas Gentiles deos vocant: nam ista locutio est secundum existimationem hominum, quia secundum veritatem nullus est Deus alienus aut dij alieni, quia si nullus est Deus præter vnum Deum: ergo nullus est prę-

K ter eum Deus alienus, aut non alienus, sed quia homines putabant esse illos deos, vocat eos scriptura deos: tales autem quia alieni sunt, idest quia coluntur a gentibus, quæ sunt alienæ a lege Dei, a nobis colendi non sunt. *Non facies sculptile*. Idest statuam ligneam, lapideam, vel metallinam, quæ per cauationem, vel sculpturam figuratur. *Nec similitudinem*. Idest imaginem pictam non corpoream, sed superficialem. *Omnium quæ in cælo*. Idest stellarum. *Et quæ in terram*. Hominum, bestiarum, vel reptilium. *Et quæ uersantur in aquis*. Idest piscium. *Sub terra*. Quia terra videtur altior aqua. quia aqua per prona, & concaua terræ illabitur, sic habetur psal. 23.

quia

quia ipse super maria fundauit eam, & super flumina: tamē secundum veritatem & ordinem elementorū, terra inferior est: licet aqua infima videatur, quia non potens terminari termino suo, quia fluxibilis, quærit terminari termino alieno ſm concauitatem infima petens: sed non infimum simpliciter, quia hoc terræ conuenit. *Non adorabis*. Exhibendo reuerentiam in motu capitis, vel aliarum partium corporis. *Nec coles*. Offerendo vel thurificando. *Ego sum Dominus Deus*. Hic retrahit a malo idolatriæ per comminatam punitionem, quia patres peccantes puniuntur, & filij, & nepotes, & vsque ad quartam generationem, quia vsque ad illam gñationem possunt viuere homines, & erudire filios, & nepotes in malo, quod illi sequentes puniuntur, vt pater eorum sine pœna, vel quia Deus B filios, & alios vsque ad quartam gñationem punit tēporaliter pro peccato patris, æternaliter autem nullus pro alio punitur. Et sic habetur Ezech. 18. anima quæ peccauerit ipsa morietur, & hoc magis concordat q̄ prior expositio, quia dicitur infra, quia in bene agētibus benefacit bonis, & filijs eorum vsque in mille generationes.

Differentia magna est in Deo inter misereri & punire. Et quare punitio peccati non extenditur vltra quartam generationem. Quæst. IIII.

ET sic datur differentia inter misereri & punire in Deo, quia .n. Deo misereri ꝓprium est, C vsque ad mille generationes miseretur, & qa punire non est ei ita proprium, solum vsq; ad gñationem quartam punit in his qui oderunt eum.

Aliqui intelligunt hoc de filijs, scilicet ꝙ Deus punit peccata patrum in filios vsque ad quartam gñationem, qñ filij & nepotes oderunt Deum .i. sunt mali, & intelligunt de pœna æterna, quæ ēt filijs, & nepotibus infligitur. Sed melius dr̄, ꝙ intelligitur de ipsis patribus, & est sensus, ꝙ qñ aliqui oderunt Deum, & sic malum operantur, pro peccato eorum, aliqñ filij vsq; ad quartam gñationem puniuntur tpaliter, & ratio, quia si filij, sicut patres Deum oderint, cōsequēter nō solum vsque ad quartā gñationem, sed ēt vsq; decem D mille puniuntur. debet .n. necessario hoc referri ad ipsos patres peccantes, vel bene agentes. s. ꝙ si bene egerint patres, Deus miseretur filiorum suorum vsq; in mille gñationes, vel vsq; in multas, quia ponitur numerus certus pro incerto: si aūt patres male egerint, Deus punit eos, & filios suos vsq; in quartam gñationem propter peccata patrum: nam si hoc intelligeretur, vt aliqui volunt de ipsis filijs, cum dr̄ his, qui oderunt me. s. ꝙ si patres sint mali Deus puniet peccata patrum in filios vsque in quartam generationem his, qui oderunt me .i. si filij istorum peccantium oderint me. s. peccantes, sicut patres sui. Sed hoc falsum est primo, quia quando filij oderunt Deum, sicut patres sui, non puniuntur pro peccato patrum, sed pro peccato suo, quia dato ꝙ non fuisset peccatum patrum, si tamen filij mali essent ipsi punirentur, sed hic dicitur, ꝙ E peccatum patrum punitur in filios, ergo non puniuntur solum filij peccatorum, quando ipsi sunt peccatores, sed etiam pro patribus suis. Item quia si solum punirentur filij malorum hominum qñ ipsi sunt mali, sicut patres eorum. s. ꝙ oderunt Deum: non solū punirentur vsque ad quartam gñationem, sed etiā usq; ad decem mille generationes, vel vsque in infinitum quia quicunque peccauerit a Deo punietur, sed hic ponitur tanquam aliquid speciale vsque in quartam generationem. Item quia dicere vsque in quartam generationem habet relationem ad aliquid præcedens, A cum ergo dicatur peccatū patris punitur in filios vsq; in tertiam & quartam gñationem, necesse est dicere, ꝙ ipsum peccatum patris est, cuius punitio duret vsque in quartam gñationem, & nō peccatum filiorū: nam si quilibet pro peccato suo puniatur, non punitr̄ in tertiam vel quartam, vel in aliquam. Item quia si qui punitur pro suo peccato puniretur, non esset dr̄ia quantum ad bene agentes & male agētes: nam sicut quilibet pro peccato suo punitur, ita pro suo bene facto mercedem recipit, ergo sicut benefacientes vsq; in mille gñationes præmium recipiunt, ita male agentes vsque ad mille gñationes, vel vltra pro suis delictis cruciabuntur, sed hic facit scriptura mentionem differentiæ, quia in peccantibus assignat punitionem B vsque ad quartū gradū vel gñationes, & in bene agentibus assignantur mille generationes. Item quia qñ dicitur, ꝙ Deus seruat misericordiam suam in mille generationes in his, qui diligunt eum: si accipiatur solum ꝙ Deus benefaciat bonis pro suis benefactis, sequuntur duo inconuenientia.

Primum quòd Deus solum præmium det bene agentibus vsque in mille gñationes, ergo cōsummatis illis mille generationibus Deus non seruabit misericordiam suam ad bene agentes, quod falsum est, quia quomodocunque aliquis bene agat Deus miserebitr̄ ei dando præmium meriti sui. Secundum inconueniens, quia nescietur vbi incipiant illæ mille generationes, quia de quolibet bene agente dr̄, ꝙ Deus miserebitur vsque in mille generationes, quilibet ergo du C bitaret vtrum illę generationes essent finitæ, & sic de præmio sui boni operis ignoraret. Concludendū ergo ꝙ hoc intelligatur de ipsis patribus bene vel male agentibus. s. ꝙ si pater male agat, Deus punit eum, & filios suos vsque in quartam gñationem ad maiorem tristitiam patris, vt tristetur in se, & doloribus filiorū suorum, nepotum, atque pronepotum. Et non extenditur punitio peccati alicuius vltra quartam gñationem, quia odia semper restringuntur, & fauores ampliantur, vt patet de regulis iuris. in 6. in regula odia, & quando aliquis bonus est diligens Deum, Deus seruat misericordiam suam ad illum vsque in mille generationes .i. vsque in multas & plures, cum Deus ꝓ merito patrum plus prosperat, quàm pro demerito D maiorum puniat: nam ad quartam gñationem tantū est punitio. Item quia Deus vult hic ponere magnam pœnam, vt moneat a peccato recedere, sed nō est valde magna qñ aliquis punitur solus pro peccatis suis, sed quando peccans & sua posteritas puniuntur: ſm primam expositionem solum intelligeretur, ꝙ quilibet Deum odio habens puniretur quod solum est in seipso. Item quia fit hic similitudo de benefaciente ad malefacientem, sicut ergo benefaciens remuneratur, & filij, & alij sequentes sine proprijs meritis, ex merito patris bonum recipiunt, ita filij peccatorum sine demeritis suis aliquando ex demeritis patrum puniētur, sed in hoc est differentia, quia bñfacientes ad mille generationes, male agentes solum ad 4. *Et faciens misericordiam in multa millia*. Aliquando dicitur ad mil E le generationes, vt infra 7. cap. aliquando in millia sine alia additione, vt patet Exo. 34. cap. quomodocunque ponatur semper stat numerus certus pro incerto, quia non est nobis determinatum vsque quot generationes proficiat bonum patris, nec est semp eodem modo, quia aliter prosunt magna merita patrū, aliter parua, & filij aliqui dispositi sunt bonum pro patris merito recipere, aliqui proprijs actibus demerentur, vt merita patrum eis non suffragentur. Sicut dicimus de existentibus in purgatorio, alij magis alij minus orationibus ecclesiæ iuuantur secundum quòd viuentes meruerunt, vt magis vel mi-

Doct. opi. uera.

Quare punitio peccati non extendit ultra quartam generationem.

nus iuuarentur. Et satis patet in Abraham, quia merito eius non deleuit Dominus posteros suos, & filij Esau, qui mali erant, tamen quia descendebant de semine Abrahæ dedit eis victoriam contra hostes, vt expellerent eos de terra, & acciperent eam in possessionem, vt patet supra 2. cap. sic de Dauid cuius merito conseruatum fuit regnum in stirpe eius vsque ad captiuitatem Babylonis, & post vsque ad aduentum Christi, licèt permixta cum Leuitica tribu, quod periturum erat peccatis Salomonis, & sequentium, vt patet 3. Reg. 11. c. & ps. 88. *Non usurpabis nomen Dei tui.* Vsurpare est rem illicite assumere, vel quod vni pertinet alteri attribuere, & vocatur ẽt abuti: Deus.n. nomen non hẽt, nec nomine indiget, quia nomẽ ad notificationem rei inuentũ est: Deus aũt summe notus est, sed Deus nomen habuit, vt in illo eum laudere-

Deus ipse summe notus est.

G mus, vel inuocaremus. Qui ergo nomine Dei ad aliquas magicas artes vtitur proferendo illud in maleficiis, vel incantationibus, vsurpat illud vel abutitur, & multum peccat, quia si testm̃ Dei peccatori nominare malum est, vt ps. 49. peccatori autem dixit Deus, quare tu enarras iustitias meas, & assumis testm̃ meũ per os tuum? quanto magis peccatum erit pollutis labijs & inutiliter illud accipere? dicitur etiam frustra accipi, qñ ita accipitur quasi si non acciperetur, idest cum pauca reuerẽtia, vel illud vilipẽdẽdo, vt si aliquis aliquid per nomen Dei promisisset vel affirmasset, & si illud non compleret, vel quod asseruit verum non esset, frustra Dei nomen assumebat, quia tm̃ pro illo

H faciebat, quantum si illud non assumpsisset, & in hoc multum vilipenditur nomen Dei, quia vt nihilum reputatur; detestabile est, φ per vitã patris iurantes cõpleant, & per nomen Dei promittentes nihil faciamus. In Aegypto mos est, vt si quis per vitam, vel salutem regis iurauerit, & non compleuerit morte moriatur, a qua liberari non potest etiam si se auro & lapidibus preciosis ponderaret: quanto magis cum nomen Dei nostri ore assumimus, qui rex regũ est, & dñs dominantium, Apoc. 1. c. aliqñ frustra assumitur, cum in cõibus verbis, ex continuo vsu, sine aliqua necessitate, vel congruentia profertur, & tñ non mentimur. Et iste modus minor est alijs modis, quia in alijs malum est ex parte rei, quia ad res detestabi-

I les & magicas profertur, vel ad confirmationem falsitatis, & etiam sine reuerentia & timore assumitur, in isto autem solum est error, quia non adhibetur timor & reuerentia, sed ex parte rei malum non est. *Quia non erit impunitus.* In hoc præcepto solo ponitur pœna, quia homines assuefacti erant iurare, nec hoc peccatum vel magnum quid esse putabant, ideo ad monstrandum malum esse pœnam cõminatur. *Qui super re uana nomen eius assumpserit.* Quanto magis qui tu per re illicita vel falsa iurauit: vanum.n. est quod licitũ est, verum est, sed necessarium non est, vt sermones cões pondus non habentes: abstinendum ergo est a iurõ frequenti, quia vir multum iurans replebitur iniquitate: ideo Iacobus dicit: ante omnia fratres mei nolite iurare: Iaco. 5. & Christus sit sermo vester est est,

Abstinendum est a frequenti iuramento.

K & non nõ. Mat. 5. & hęc oĩa extra de iureiuran. c. & si Christus. Vtendum tñ est iurõ cũ tempus & cã exposcit, maxime cum in iudicio petitur. Qui.n. nullo mõ iurm̃ patrare vult, hæreticus iudicatur: vnde quidam ab ecclesia damnati sunt, quia iurm̃ oĩbus modis illicitum esse dicebant. *Obserua diem sabbati.* In hoc præcepto aliquid morale est, aliquid vero cæremoniale, φ aũt aliquo tpe Deo vacare debeamus morale est, vt eius bñficiorum recordemur, & laudes debitas referamus, & cogitando de Deo ascendamus in cognitionem, & amorem eternorũ, vt ei toto pectore inhæreamus exhibẽtes debitã seruitutẽ: hoc.n. oĩs hõ iudica-

Sabbati obseruantia qualis.

F ret qui aliquam veri Dei cognitionẽ haberet. Sed alia sunt cęremonialia. s. φ isto vel isto die fiat, & ideo hoc mutatũ, quia quod sabbato ad memoriam creationis fiebat, nunc Dñica die ad memoriam resurrectionis obseruamus, quia magis opera recreationis q̃ creationis attendimus, imò opera creationis propter opera recreationis in sacra scriptura ponuntur ad Rom. 15. quæcunque scripta sunt ad nostrã doctrinam scripta sunt: doctrina aũt ad regñationem pertinet. Erat etiã cæremoniale quantitas obseruationis. s. abstinere ab omni opere, ita vt cibos illa die parare non liceret, nec ignem accendere: Exo. 35. c. hoc ẽt cessauit, quia non tm̃ arctamur nos, sicut Iudæi in obseruatione festorum, quia licet nobis ignem accendere, & cibos para-

G re: de his latius diximus Leui. 23. c. & latissime Exodi 12. c. in qõne magna de obseruatione festorum. Etiã cęremoniale est, φ vna die integra. s. 24. horis ab opere vacaremus, & φ hoc qualibet hebdomada fieret semel, sed istæ cęremoniæ non mutatæ sunt, quia non hẽbant spãles significationes: alię aũt cęremoniæ, iõ mutatæ sunt, q̃a vmbra erãt futurorũ: veniẽte ergo veritate nõ debuit manere figura, q̃a tũc protestaremur Xp̃m nõ venisse, sicut Iudæi sancti antiq̃tus in istis cęremonijs vixerunt ꝓfitentes per eas se expectare Messiam futurum, absit aũt a nobis Messiam expectare, nisi vt ad iudicandum venturum. Quòd aũt vna die fieret integra, vel qualibet hebdomada, solum tangit circunstantiam actus, & non aliquã significationem.

H *An præcepta legis nouæ aliqua sint cæremonialia, aliqua iudicialia, aliqua moralia, vt in lege veteri.* Quæst. V.

VNDE & in lege noua cæremoniæ aliquæ manent quæ fuerunt in veteri lege. Vnde distingui possunt præcepta legis nouę in moralia, cæremonialia, & iudicialia, moralia aũt sæpę in nouo testõ repetuntur, vt Mat. 19. vbi quasi omnia ponuntur, & in multis alijs locis. Iudicialia sunt quæ statum ecclesiæ, & personarum, inter se ipsas tangũt, vt qualis esse debet episcopus, qualis diaconus, vt prima ad Thimo. 3. c. qualis esse debet status conuersorum se non scandalizantiũ, vt ad Ro. 14. & 1. Corin. 8. qualiter nos ad infideles habere debemus:

I prima ad Corin. 9. c. & 10. qualis debet esse status cõiugatorum, vt 1. Cor. 7. & sic de multis alijs: alia cęremonialia sunt. s. quibus quilibet immediate se in Deũ habet, & ista sunt principaliter sacramenta nouę legis, sic in veteri lege erant sacrificia, & sic hr̃ Mat. 28. de baptis. Ioan. 3. c. & de eucharistia Mat. 26. & Io. 6. c. Et de confirmatione: actuum. 9. c. & de sacra vnctione. Iacob. 5. cap. Et sic de alijs sacramentis. Et eodem modo de omnibus præceptis, vel consilijs quibus homo se immediate habet in Deum. Sed differunt cęremonialia, & iudicialia legis nouæ a veteri lege, quia hic præcepta cęremonialia, & iudicialia mutabilia nõ sunt, sed in lege veteri mutabilia erant: ratio diuersitatis est, quia esse pręceptorum in lege veteri erat si-

K gnificatio futurorum: cum autem hoc significatum desineret esse futurum, & inciperet esse præteritum, necesse erat signum etiam variari: in lege autem noua si aliqua cæremonialia signant, referuntur ad præteritum, & hoc impossibile est desinere, etiam si infinitum tempus transeat, quia impossibile est esse ingenita quæ iam sunt genita, vt ait Agathon, & patet 6. Ethi. ideo in lege noua æqualis durationis sunt cæremonialia, & iudicialia cũ moralibus, manent ergo in ęternum, quia huic legi altera non succedet. *Vt sanctifices eum.* i. vt ad cultũ meũ applices laudibꝰ meis, & memoriæ bñficiorũ insistẽdo, nihil diẽ obseruate valet a laboribus vacando, nisi Deo applicetur siue sanctificetur,

A tur, eum illa die spāliter venerando, iō ualde errant q dies festos ad solam quietem a labore introductos putant. quid. n. ad Deum pertinet, ꝙ nos laboremus siue quiescamus? solum a nobis laudē reqrir, & in eo meditationem, quæ si cum labore corporis perfecte stare possent, a labore corporis nunquam abstinere mandasset, sed quia anima nostra quanto plura attendit, tanto minus quodlibet illorum attendit, ideo vt vni pfecte inhęreat, ab omni alio opere vacare pcipitur. Sabbatum aūt quod requies dr̄ non a requie corporali, sed ab spirituali nomen accepit: sabbatum ergo non custodiuit, qui Dei laudibus non intendit. *Et facies opera tua.* i. opera ad tuam vtilitatem vel seruitium pertinentia, quę seruilia dicuntur, ergo in septimo die opera mea facies solum. *Idest requies Domini Dei tui.* i.
B requies a corporalibus operibus applicata ad seruitiū Dn̄i Dei tui. *Bos, & asinus, & omne iumentum tuum.* Ad magnum honorē & reuerentiā Dei, vt nō solū nos, sed ēt res nostrę Deum laudare videantur, vel quia si res nostræ circa labores nostros essent occupatæ, nos, licet corpore non operaremur, mente tn̄ faceremus curam de illis hn̄tes, & hoc satis poterat nos a diuinis abstrahere laudib⁹. *Et peregrinus qui est intra portas tuas.* i. conuersus de Gētilitate ad iudaismum, qui habitat intra portas ciuitatis tuæ, quia isti tenebant ita obseruare sabbatum, & totam aliam legem, sicut qui de Iudæis orti sunt, & Leui. 24. & Numeri 35. & supra t. c. Nam qn̄cunque aliquis de Gentilibus volebat cōuerti ad ritum Iudaicum, circūcisionē primo recipiebat,

Obligat circūcisio Iudæos, ut baptismus christianos.

D quæ erat distinctiua populi Dei a cæteris populis, cū poneretur vt signum, vt patet ad Ro 4. c. recepta aūt circuncisione erat perfecte Iudęus, ideo obligabat̄ ad oēs circunstantias obseruationum iudaicarum, sic ait Apostolus ad Gala. 5. cap. cum dr̄ testificor oī homini circuncidenti se, ꝙ vniuersæ legis faciēdæ debitor sit, sic. n. est apud Christianam religionem, ꝙ si aliquis semel susceperit baptismū, qui est prima ianua credentium, & aliquid efficiens hoīem formaliter Christianum, obligatur ad oēs obseruantias Christianorum. *Memento quòd seruieris in Aegypto.* Ista est cā superioris. s. ꝙ seruos, & ancillas, a labore relaxare dēnt, qa ipsi in Aegypto serui fuerunt, & voluerāt sic eis fieri. *Et eduxit te dominus inde, ideo præcepit vt obserues diem sabbati.*
D Non est intelligēdum, ꝙ propter eductionē de Aegypto mandauerit Deus sabbatum custodiri, quia sabbatum nihil signat de eductione Aegypti, sed datū fuit sabbatum propter significationem creationis & quietis, vt patet Exo. 20. cap. quod ergo dr̄ hic est intelligēdum, ꝙ quia Deus fecit magnum beneficium educēdo eos de Aegypto, ideo eis mandatum sabbati dare iuste potuit, & ipsi recipere debuerunt tanquam grati de beneficio accepto: potest etiam referri ad quietem seruorum in sabbato, & est sensus, quia eduxit te Deus de Aegypto in qua seruiebas, ideo mandat tibi, ꝙ seruis miserearis permittēdo eos in sabbato quiescere, sicut tibi fieri in Aegypto desiderabas, vel ideo dedi tibi mandatum, ꝙ quiescerent serui in sabbato, vt memoreris, ꝙ te inde eduxerim, & ista est congruē-
E tissima expositio, vt sicut per quietem illius diei Deus eos memores faciebat de creatione mundi, ita per quietem seruorum in illa die memores sint eductionis de Aegyptiaca seruitute. *Honora patrem tuum.* In exhibitione reuerentiæ ei se inclinando, & mandatis obediendo. Et subsidium corporale cum indigēt impendendo, vt Christus determinauit cōtra Pharisęorum traditionem, qui dicebant satis esse verbo parentes honorare, & templo dona offerre. Sed Christus multum eos redarguit, quia ex auaritia hoc dicebāt, vt patet Mar. 7. cap. cum dicitur bene irritum facitis pręceptum Dei, vt traditionem vestrā seruetis: Moy-

A ses enim dixit honora patrem tuum & matrem tuā, & qui maledixent patri aut matri morte moriatur: vos autem dicitis si dixerit homo patri aut matri corban, quod est donum quodcunque ex me tibi, proficiet, & vltra non dimittitis eum quicquam facere patri aut matri rescindentes verbum Dei per traditionē vestram. & hoc ēt respectu dn̄orum vel prælatorū dr̄ quibus naturaliter obedire tenemur, quia nos regulant, & nostri curam gerunt, licet magis de patre & matre carnalibus intelligimus, quia ab eis esse nutrimentum & disciplinam assumpsimus: nullus enim dn̄s temporalis tantum dare potest. *Sicut præcepit tibi dominus.* Idest Exo. 20. quando dedit legem. *Vt longo tempore uiuas.* In nullo alio præcepto pręmium poni-
B tur nisi in isto, vt inducantur homines ad honorandū parentes, & iuste honoranti patrem longitudo vitæ promittitur, vt qui honorat essendi principium, in essendi diuturnitate præmietur. *Et bene sit tibi in terra, quam Deus daturus est tibi.* Idest vt in ea omniū rerū affluentiam habeas, & in pace viuas, vt qui nutrientem se honorat, affluentem in rebus temporalibus nutritionem inueniat, & promittuntur hic ista terrena, qa Deus rudi populo loquebatur, qui spiritualia non capiebat, sed vtrunque hēt, quia ista tpalia accipit & vitam æternam meretur, quia honor patris cum charitate meritorius actus est vitæ æternę. *Non occides.* opere, nec consilio, nec consensu, nec permissione: homicidij reus videtur qui aliquem occidi permittit, quem iuste a morte eripere posset: vnde non caret scrupulo

Non occidere quotupliciter intelligat̄.

D societatis occultæ, qui manifesto facinori desunt obuiare, extra de homicidio. c. sicut dignum, Et hoc nec directe nec indirecte. s. subtrahendo cibum, vel alia necessaria in articulo necessitatis: vnde Augusti. pasce fame morientē. quod si non paueris occidisti. nec odiendo, vel detrahendo, vel inuidendo, quia per ista occidere dicimur, quia qui odit fratrem suum homicida est, prima Ioan. 3. cap. maxime in detrahendo, qa honorem, famam, & nominis celebritatem destruimus, quæ mors ciuilis est. Principes aūt & dn̄i tpales, & oēs personæ publicę iudicandi auctoritatē hn̄tes, iuste occidere possunt, quia gladius eis a Deo datus est ad vindictam malorum, & bonorum laudem: ad Ro. 13. & prima Petri. 2. cap. & extra de homic. c. in archi-
D episcopatu, & quia solum ea prohibentur, quæ ab intentione fiunt, & regulari possunt, ideo casualia homicidia, quæ præuideri non possunt, nec a voluntate imperantur, sub hoc præcepto non comprehenduntur. *Non mæchaberis.* Omnis coitus qui sine matrimonij fędere fit, prohibetur hic, siue simplex fornicatio cum soluta, siue adulterium cum coniugata, siue virginū stupra, siue consanguinearum incestus, siue detestabilis cum masculis, pecoribus iumentis alijs, quæ magis necessarium est silentio occultare. *Non furtum facies.* Siue occulte inuito Domino subtrahendo, siue palam per potentiam rapiendo, & in hoc præcepto omnes iniustæ extorsiones sunt, quas domini vel prælati in subditos exercent, & omnis illicita rei acquisitio, sicut per usuram, & fraudulentos contra-
E ctus, iniustas emptiones, vel venditiones, & alia q̄ cōmutationes humanas respiciunt, vt paragogia, serui seductio, de quibus philosophus. 5. Ethi. *Nec loqueris contra proximum tuum falsum testimonium.* Qui. n. ɔ̄ Deū falsum testimonium dicit, scilicet falsa asserendo, vel vera negando, qualiter hæretici faciunt, grauissime peccant, & ad primum præceptum ista reducuntur, in quo demonstratur vnitas, veritas, & bonitas, & summa potētia Dei. Cōtra proximū falsum testimonium istis duobus modis dr̄. s. vera negando, & falsa asserendo, siue in iudicio, siue extra iudicium, grauius tn̄ qui in iudicio, quia per tale testimonium infamia

Duobus modis falsum testimonium cōtra primum dr̄.

inducitur,& pęna infligitur,& ibi non solum nocet il
li ɔ̄ quem testimoniũ profert,sed ēt Deo offensam fa
cit,& iudici, vt ait Aug. & hr̄ extra de crimine falsi,c.
falsidicus,siue iuro affirmet, siue sine iuro:grauius tñ
qui iurat,quia ɔ̄ duo praecepta cõmittit.s.ɔ̄.2. & 8. Et
ad hoc genus reducũtur oẽs susurrationes, detractio-
nes,& gñaliter oẽs murmurationes,& famę proximi
obnubilationes,quæ oĩa de vitiatis radicibus.s. inuidia
& ira procedũt. *Non concupisces uxorem proximi*. Ex hoc
patet ꝙ oĩs homo proximus est,quia nullius vxorem
cõcupiscere licite possumus: hic aũt interiorem actũ
malum reprimit, cum ante exteriorē reprehendisset.

Quid intelligitur nomine concupiscentiæ, & de regulatione uirium animæ. Quæst. VI.

ET non est intelligendũ,ꝙ cõcupiscentia vxo-
ris,vel rerum alienarum solum viriũ sit, quia
maius peccatũ est desideriũ occidendi, & de-
sideriũ colendi idola,quia si aliquis diceret,ꝙ
vellet colere idola,lapidibus moriebatur.infra 13,cap.
sed non occideretur aliquis si diceret,ꝙ vellet cõmi-
sceri vxori alterius,nisi vltra processisset. Ponitur aũt
hic hoc pręceptũ propter duo,Primo vt demonstret,
ꝙ actus interior per se peccatũ esse põt, vel ad meri-
tum,& intelligamus per istam concupiscentiã omne
aliud malum desideriũ.Secundo & maxime,vt eos ar
ceret ab eo ad qđ multum inclinati erãt: desiderare,
n.vxorem, vel rem alterius ad cõcupiscibilē pertinet,
q̄ de delectabilibus est,quę multũ inclinant. Deside-
rium aũt occidendi ad irascibilē pertinet, desiderium
colēdi idola ad partem rõnalem, quæ solũ sunt de bo
no,& non de delectabili, nisi ex aliqua suppositione;
ideo non tm̃ inclinant: quare non tam expresse pro-
hibentur, *Non domum*. i.nullam rem proximi, siue vi-
uentem,siue immobilē,siue non viuentē, siue mobi-
lē,siue artificialē,siue naturalē: patent oĩa exẽpla in li-
tera. *Non ancillam*. Ancillã aliquis cõcupiscere põt du-
pliciter. s. ad carnalē cõmixtionē, & tunc pertinet ad
pceptum de vxore: si aũt concupiscat ad seruitiũ, pti-
net ad hoc praeceptũ. Ista decem praecepta sunt decē
cõissimæ totius hoĩs regulati propositiones. Et quia
potentiæ passiuæ in suis actibus regulari nõ pñt, quia
voluntatis imperio non subiacent:solas illas quæ ali-
quo mõ actiuæ & passiuæ sunt regulare debemus, &
istę proprie inclinatiuę vocantur, & sunt tres.s. rõna-
lis,irascibilis,& cõcupiscibilis. Et nõ turbetur aliquis,
quia dicimus rõnalem regulari,cũ ipsa oĩum actuum
regula sit,vt patet 2. Ethi.in c. de diffinitione virtutis,
dr̄.n.rõnalis regulari,cum circa aliqua, q̄ per solã par-
tem rõnalem desideramus,bñ nos habemus, vt circa
famam,honorē,desideriũ sciendi,cultum Dei,& simi
lia q̄ non cõcupiscimus per irascibilē, nec cõcupisci-
bilem,quia nulla aĩalia, nisi rõnalia hæc concupiscũt.
Sed regulat & regulatur rõnalis,quia duas partes hẽt.
s.intellectũ qui regulat,& voluntatē quæ regulat: vn-
de regulatur rõnalis respectu Dei, & respectu nostri;
respectu Dei quantũ ad cultum sibi specialiter debi-
tum,& sic est primum pceptũ de non colendo Deos
alienos,aut circa vsum noĩs Dei, & circa hoc est sm
praeceptũ de non assumendo nomen Dei in vanũ,aut
circa aliquid qđ propter ipsum facimus, vt nos ad eũ
reducamus,& sic est tertium mãdatũ de custodia sab-
bati, in quo ad solum honorē Dei sine aliqua nostra
vel proximorũ vtilitate nos in Deum reducimus per
cõtēplationē,vacando ab operibus corporalibus: aut
regulatur rõnalis circa aliqd qđ proximo debet.s. cir-
ca honorē,& subsidiũ maiorib⁹ exhibendũ, & sic est
mandatũ quartum de honorando parentes. Scđa po-
tentia uel vis regulabilis est irascibilis,& ista & sequēs

F non sunt circa Deum: non.n. hẽt aliquid Deus respe-
ctu cuius ira sit vel ɔcupiscentia. Et si dicas ɔ̄,quia cir-
ca Deum, vt maximum bonum spes, vel desperatio
est,& ēt Deum concupiscimus,vt nos beatificantē,&
sic cõiter dicimus,ꝙ Deũ amamus amore amicitiæ,
& amore concupiscentiæ. Rñdetur, ꝙ spes & despe-
ratio ad irascibilem pertinēt respectu alicuius magni
boni,qđ naturaliter habere possumus, aut quod saltē
naturaliter cognoscatur,licet naturaliter haberi non
possit,sicut hoĩem hẽte immortalitatē naturaliter co
gnoscibile est,quia per mortē cognoscitur immorta-
litas,tñ immortalitas naturaliter hẽri non põt: sic etiã
montē aureum naturaliter cognoscimus, licet nõ sit
per phantasticã cõpositionē, tñ naturaliter hr̄i nõ po
G test,ideo naturaliter haberi põt desperatio de immor-
talitate,vel de monte aureo, quæ pertinet ad irascibi-
lem:illud aũt bonum circa quod est spes nr̄a in Deo,
aut desperatio,naturaliter cognosci non põt: nam li-
cet vt ait Apostolus ad Ro.1. c. inuisibilia Dei per ea,
quę facta sunt,a creatura mundi intellecta conspiciũ-
tur,sempiterna quoq; eius deitas, & licet forte natu-
raliter cognoscere possemus, ꝙ Deus est, & bonorũ
remunerator est,vt videtur innuere Apost.ad Hebrę.
11.c.tñ ꝙ Deus tali vel tali mõ remunerator⁹ sit nos,
naturaliter cognoscibile non est, ideo cognoscere, ꝙ
Deus pro bono opere nr̄o facto in charitate dabit no
bis vitam ęternã.s.visionē clarã de seipso, & fruitionē
perfectam,naturaliter cognoscibile non est, nec vnq̃
quisq; hoĩum cognouisset,nisi prophetę illud enun-
H ciassent,vt patet Esa.64.c.cum dr̄.a seculo non audie-
runt,nec auribus pceperunt, oculus non vidit Deus
absq; te quę pręparasti diligentibus siue expectantib.
te,& Apost.1.ad Corin.2. c. ait oculus non vidit, nec
auris audiuit,nec in cor hoĩs ascendit, quæ præparauit
Deus his qui diligunt illũ. Christus aũt huius veritatis
supernaturalis primus explicitus reuelator sæpissime
in Euãgelio promittit bene agentibus vitam ęternã;
vnde primi sermones quos euangelizauit de hoc fue-
runt:nam cum prędicare incępisset, dixit pniam agi-
te,& appropinquabit regnum coelorũ, vt patet Mat.
4.c.cum ergo spes & desperatio quæ sunt ad Deũ, vt
circa aliquid maximum.i. vt promittit nos ex saluatio-
ne glorificandos,excedat naturam,quia nec naturali-
I ter hẽri põt,sed ex sola gratia,ut patet Mat.19.c. vbi cũ
Christus quędam ad saluationē dixisset,quę discipulis
suis valde dura videbantur,subiũxit litera, auditis his,
discipuli mirabantur valde dicentes:quis ergo poterit
saluus esse?aspiciēs aũt Iesus dixit eis, apud hoĩes hoc
impossibile est,apud Deum aũt oĩa sunt possibilia, &
sicut naturaliter haberi non põt, ita nec cognosci, vt
supra inductum est:spes ergo quæ de Deo hr̄,non po-
nitur in irascibili, quia cum irascibilis sit vis animę, Irascibilis est animæ passio.
quicquid in ea ponitur,aut est motus quidam,qui vo
catur passio irę, aut quidam habitus bene aut male re
gulatiuus,qui est habitus moralis, qui naturaliter ac-
quiri potest: ponitur ergo spes de Deo in voluntate
nostra,& non gignitur a nobis ista virtus, sed a Deo
K infunditur,cum ponatur de theologicis, licet quoti-
die magis ac magis de Deo per lectionem sacrarum
scripturarum cognoscētes firmius expectamus, & ali-
qs qui sperare non videbatur,iam sperat,sic ait Apost.
ad Ro.15.c. quæcunq: scripta sunt ad nr̄am doctrinã
scripta sunt, vt per patientiã & cõsolationē scriptura-
rũ spem hẽamus: sic dr̄ de fide,sic de charitate, ꝙ non
sunt motus passionum,sed quidã supernaturaliter in-
fusi de supnaturali bono amabili, aut credibili: de de-
speratione aũt q̄ opposita est spei, aliter est dicendũ.s.
ꝙ nõ sit supernaturaliter a Deo nobis infusa,sed a no-
bis volũtariè gignit: si.n.Deus gigneret desperationē
sicut gignit spem, cum per desperationē mereamur
poenam

A poenam æternã, Deus existeret principalis actor peccati nostri, & ipse nos iniuste damnaret, quod nefas est: nos aũt per desperationem gignimus, quæ insurgit ex quodam defectu: ideo non requirit causalitatẽ positiuam alicuius virtutis.

Damnari & saluari sunt circa idem. Quæst. VII.

ET non est inconueniens, ꝙ isti duo habitus sint circa idem obiectum supernaturaliter cognitum, & bonus inducatur naturaliter, & alius super naturam, sicut patet de saluatione & damnatione quæ sunt aliquo modo actus, & aliquo modo passiones: nam circa idem est saluari & dãnari: saluari namque est adipisci illud summũ bonũ: B damnari aũt est deficere ab illo, sed saluatio nostra est a Deo, vt patet Mat. 19. cap. vt supra diximus: damnatio autem est a nobis, sic patet Oseę. 12. cap. cum dicitur: perditio tua Israel, tantummodo in me auxiliũ tuum. i. perditio est tua. s. a te: auxilium aũt. i. saluatio tantummodo ex me: sic ergo patet ꝙ spes virtus supernaturalis est nobis a Deo infusa: nam Deum naturaliter habere non possumus, ideo spes circa illum virtus infusa est & non passio: desperatio a nobis, quia a Deo naturaliter deficere possumus, cum sit bonũ maxime a nobis elõgatũ. Sic est in nobis naturalis amor respectu rerum naturaliũ: sed amor erga Deum charitas est. s. habitus infusus. sic de concupiscentia: si. n. Deum amore concupiscentiæ diligimus, illa concu- C piscentia non est aliqua passio naturalis in potentia concupiscibili, sed quidam amor in voluntate rationali, quo ordinate Deum amamus, vt nos beatificantem, & dicitur amor concupiscentiæ, quia ibi Deum ad nos volumus, sed nec propter hoc eo vtimur, sed fruimur, immo necesse est bonum fruibile amore cõcupiscentiæ amari, & sic felicitatem amamus. De amore amicitiæ circa Deum, & amore concupiscentiæ dicendum est, ꝙ amor amicitiæ est, quando amamus aliquid propter seipsum, vel saltem amamus ipsum, & nõ amamus illud, vt bonum nobis. Amor cõcupiscentiæ dicitur, cum amamus aliquid non vt ipsum in se diligamus, & aliquid ad ipsum diligamus, sed ꝙ ipsum ad nos uolumus, sic. n. nos amamus vinũ, D aut equum, aut librum, vt ait philosophus. 8. Ethi. nõ quidem ꝙ ego velim bonum equo. s. vt ipse bonus sit in se, sed amo equum. i. concupisco, quia volo eũ pro me, sic de vino, ego. n. non desidero aliquod bonum vino in se, sed desidero vinũ ad me. s. vt ipsum habeã. non est ergo ad equum vel vinum amor amicitiæ, sed amor concupiscentię, si aũt ego amo p̃rem meũ, non amo eum amore cõcupiscentiæ, sed amore amicitię, quia non volo ego patrem pro me, sicut volo pro me pecunias, vel vinum, sed amo eum, quia volo pro ipso bonum. s. ꝙ vellem eũ esse incolumẽ, & honoratũ, ditatũ, & sic de alijs bonis quæ ei volo: illa. n. bona amo amore cõcupiscẽtiæ, quia pro alio. s. propatre ipsa volo: p̃rem aũt amore amicitiæ amo solũ, & non cõcupiscentię, quia non diligo eũ pro me, vel pro alijs rebus, E sed alia diligo pp ipsum. Circa Deũ sunt isti duo amores: nam amamus eum amore cõcupiscentię, qñ non amamus ipsum, vt ipsi bonũ sit in se, sed amamus eũ, tanq̃ bonum nobis. s. tanq̃ bonum beatificans nos, & sic desiderare Deũ videre, vel amare eũ, vt det nobis vitam ęternã, est amare eum amore cõcupiscentiæ, quia eum pro nobis cõcupiscimus. Sed dicet aliquis, videtur ꝙ amare Deũ amore cõcupiscentiæ sit amor deordinatus, & consequenter peccatũ, quia videt̃ esse hoc vti fruẽdis. Si aũt nos desideremus Deũ, vt nobis det aliquid, desideramus ipsum pp alterum, & sic vtimur ipso quo frui debebamus, sicut si ego colã Deũ,

Quid sit amor amicitiæ, & amor concupiscentię.

Duplici amore Deũ amamus.

A vt faciat me diuitẽ, vel pulchrũ, aut sapientem, pecco mortaliter, quia ipsum ad alterũ diligo: sic ergo hic. Rñdetur, ꝙ rõ peccari in vtendo fruendis, & fruendo vtẽdis est in hoc, quia mutatur ordo, & gradus bonorum: nam bonum s̃m seipsum est diligibile, quia bonũ est, quod oĩa appetunt, vt patet in principio 1. Ethi. si ergo aliquid magis bonũ est, magis diligibile est, si maxime bonum, maxime diligibile, per regulã cõem philosophi. 2. Topicorũ. si simpliciter ad simpliciter, & magis, ac maxime: s̃m ergo hoc si aliq̃d q̃d magis amabile est, minus amat̃, vel si aliquid q̃d minus amabile est, magis amatur, mutatur ordo naturalis diligibilium & peccat̃, quia in practicis error peccatũ est: Deus. n. oĩum entium optimum est, ideo maxime di- B ligibile est, si aũt nos aliquam rẽ magis q̃ Deũ diligamus, iam puertimus ordinem amoris, & peccamus.

De distinctione eorum quæ diliguntur. & quæ sit dilectio ad Deum. Quæst. VIII.

PRAETER hoc considerandum est, ꝙ eorum quæ diliguntur, quædam diliguntur vt fines, quædam vt ea quæ sunt ad finem: fines autẽ ratione maioris boni magis diliguntur, & inter ipsos fines subordinatos fines architectonici sũt nobiliores, & amabiliores, vt ait Arist. in princ. primi Ethi. quandocunque ergo aliqua res propter alteram diligitur, minus diligitur, quàm illa propter quam diligitur: si ergo aliquis diligat Deum propter aliquam C aliam rem, & dicat se diligere Deum super omnia, includit contradictionem. cum ergo quisquam Deum diligit, vt eum diuitem faciat, Deum diligit amore concupiscentiæ: tñ peruertit ordinem diligendi, quia per se, & vt finem intentum intendit diuitẽ esse, & diligit: Deum autem diligit non quidem s̃m se, sed s̃m alterum. s. inquantum proficit nobis ad esse diuites: fruimur ergo hic vtensibili, & vtimur fruibili, & peccamus valde, quia Deum non, vt finem diligimus, sed vt id, quod est ad finem: qñ autem Deũ amamus amore concupiscentiæ, vt nos beatificet, nulla peruersitas ordinis est, quia sic Deus summũ bonum est, & finis architectonicus, ita nos eum cõcupiscimus, vt finem vltimum & summũ bonũ: beatitudo. n. est sum- D mum bonum & finis, & ipsam desideramus pp se, atque alia pp ipsam. Cum ergo desideramus Deũ tanq̃ beatitudinẽ nostram, desideramus eum, vt finem, & summũ bonum, & sic nullo mõ mutatur gradus bonitatis diuinę, quia nihil ei p̃ponitur, nec põt Deus in maiori gradu diligi, q̃ vt finis architectonicus diligat̃. Amor ergo iste concupiscentiæ quo amamus eũ, vt beatificantẽ nos, amor ordinatus est, & sic notanter dr̃, ꝙ non diligimus Deũ, vt bonum pro nobis, sed vt bonum nobis, quia ly pro notat cãm finalem, & hoc mandat nobis Deus, vt amemus eum cõcupiscendo eum nobis, quia sic magnũ bonũ profitemur in eo, cum dicamus nos indigere ipso tanq̃ summo bono perficiente nos, & vult vt velimus nos ipsum, qui est summũ bonũ, cõicare nobis suam bonitatẽ, quia bo- E num sui ipsius est diffusiuũ, & in isto amore cõtingit nos frui Deo, quia frui est quiescere in aliquo bono totaliter delectabili & cõpletissimo, q̃d satiet radicit' appetitũ: hoc aũt non est, nisi qñ nos volumus adhærere illi bono cõpletissimo, p cuius adhęsionẽ repleamur, & hoc ẽ illud bonũ ꝯcupiscere. Amam' aũt Deũ amore amicitię, cũ amamus ipsũ, nõ tanq̃ facientẽ nobis aliq̃d bonũ, sed vt ipsi bonum sit. s. q̃a volumus, ꝙ Deo multę laudes dent̃, & ꝙ multos cultores hẽat, & ꝙ in oĩ terra noĩetur gloria eius. Nã licet ip̃e istis bonis, q̃ nos facim' nõ indigeat, tñ nos valde meremur, q̃a ista ei vel p eo diligimus, & gratos nos hẽt, & isto

modo amantes eum dicimus, ꝙ benedictio, & claritas,& gratiarum actio,& fortitudo sit Deo nostro, & patet ꝙ ista a Deo valde acceptentur: nam Deus ordinatius diligit nosipsos, q̃ nosipsi diligamus alterutrũ: nam ipse totaliter liberaliter diligit, nos autẽ aliqualiter curui sumus. sed sic est apud homines, ꝙ si aliquis valde diues & potens habeat amicum pauperem, ẽt si nullum bonum pauper diuiti conferre potest, si tñ placet sibi valde, quia amicus suus diues est in tanta prosperitate, & desiderat, ꝙ semper in eadem maneat, amicus diues recipiet hoc in gratia, & acceptabit voluntatem amici pauperis dato, ꝙ vltra nihil conferre possit: a fortiori ergo Deus qui liberalius diligit, acceptabit voluntatem qñ nos desideramus, ꝙ magnę laudes dentur ei, vel ꝙ bonos & multos cultores hẽat,& sic de cæteris. Si aũt quæras quis amor istorũ ad Deũ sit maior. Respondetur ꝙ sine dubio valde maior est amor amicitiæ, quàm amor concupiscentiæ. i. ꝙ valde maius & melius est desiderare, ꝙ Deo dentur multæ laudes, q̃ desiderare, vt det nobis vitam ętemam, quod est desiderare, vt summũ bonum nostrũ. Et patet, quia licet istos duos amores ad Deũ habere debeamus, tñ solus amor amicitię est amor charitatis: amare namque Deum. s. volendo pro eo, vt ei dentur multę laudes, est amare eum ex charitate, sed amare eum vt det nobis vitam æternam, non est habere charitatẽ ad Deũ, sed hr̃e charitatẽ ad nos. s. velle nobis summũ bonum: ideo diligendo Deum amore concupiscentiæ nihil meremur, quia non est proprie diligere, sed concupiscere, nisi forte mereamur per accidens. s. inquantum nos habentes istum actum sumus in charitate, & sic meremur in comedendo, vel dormiendo, q sunt indifferentes: nam charitas est radix merendi, super quemcunque ergo actum cadat, qui sit compossibilis cum charitate, faciet eum meritorium. Et ideo si aliquis solum concupiscat Deum, vt det ei vitam æternam, nihil magis meretur q̃ si nihil cõcupisceret, vel q̃ si dormiret: ideo ad actum contritionis non sufficit ꝙ aliquis desideret vitam ętemam, sed ꝙ Deum diligat ex charitate. s. amore amicitiæ: ẽt patent supradicta, quia nullus põt diligere Deum amore amicitiæ quin sit in charitate, quia vel ante stabat in charitate, vel per istum actum reducitur ad charitatem: sed possumus amare Deum amore concupiscentię existentes in multis peccatis: nam aliquis qui actualiter est furans, vel est in alijs peccatis, poterit desiderare vitam ętemam, sed impossibile est cum peccato mortali existere amorem amicitiæ ad Deum. Patet ergo de his, & si cum irascibilis malum aliqñ prosequitur destruẽdo totaliter, & sic est mors quæ ptinet ad homicidiũ, aut aliquid in re destruendo, & sic faciendo perdi bonam famam: vel res, & est falsum testimonium, quod pertinet ad octauum præceptum. Tertia & vltima, q̃ regulatur est concupiscibilis, & est circa bonum delectabile. Et tunc fit vitium dupliciter, vel in actu interiori, vel in exteriori, aut quantum ad id, quod est delectabile tactui, & sic est nonum de non concupiscenda vxore proximi, aut quantum ad res vtiles, quæ in delectabile tactui siue gustui ordinantur, & sic est decimũ præceptum de non concupiscendis rebus proximi. Si autem consideretur quantum ad actum exteriorem eodem modo distinguẽdo. s. aut in delectabile tactui, & sic est sextum mandatum de non fornicando, aut de vtili, & sic est septimum de non furando.

Amor amicitiæ maior est ad Deum quã amor concupiscentiæ.

Charitas est radix merendi.

Hæc sunt verba. Hic ponitur tertium. s. quorundam consequentium dispositio. *Hæc sunt verba*. Hoc dicit Moyses. q. d. nõ intelligatis, ꝙ hæc a me ipso nouiter fingo: quia Deus ista vobis locutus est in mõte Oreb. *Ad omnem multitudinem vestram*. Quasi dicat, qñ Dñs dicebat ista in monte Oreb, omnes eratis cõgregati au-

Quorundam consequentiũ dispositio, quæ fiebant in monte, dũ loqueret Deus.

F dientes, vt colligitur Exo. 19. cap. vbi mandauit Deus Moysi, vt purificaret populum vsque in diem tertiũ, & postea sequitur, ꝙ eduxit eos extra loca castrorum ad radices montis, vt audirent Deum loquentem in tuba, & hoc possibile erat, quia inniebatur pactũ sempiternum cum toto populo, in quo imponebatur ei onus durarum obseruationũ: ideo oẽs vt consentirẽt debebant ei præsentes esse. Et licet quantum ad p̃cepta decem moralia, quæ Deus per Angelũ dixit, omnes obligati essent naturaliter: ideo qñ recitarent̃ cogerentur consentire, cum iniuncta esset iam eis obligatio: tñ ad præcepta cęremonialia vel iudicialia non erant naturaliter obligati. ideo requirebat̃ nouus eorum consensus, ad quem confirmandum totus popu
G lus venire debebat: vt non viderentur obligatæ certæ singulares personę, sed totus populus, & consequẽter successores eorum. *In monte*. s. in monte Oreb, siue Synai, qui erat apud eos, cum de nullo alio faciat scriptura, ita specialem mentionem, ꝙ quocunque nomine nuncupetur intelligitur satis quid sit. *De medio ignis*. Pręcedenti c. ista exposita sunt. s. ꝙ de monte Synai, in quo ista fiebant, videbatur erumpere ignis magnus de cacumine montis, & ille ignis tendebat in altum, nec tñ videbatur ibi esse aliquis ignis, nisi quia fumus magnus emittebatur: causa erat, quia nubes densissima operuerat montem, & in medio montis in altum, vbi erat ignis, eleuabatur quiddam valde obscurum, & illud vocatur caligo: quia nubes impressio est condensata ad modum nebulæ, & est aliquomodo nebu
H la, licet densitas faciat aliqñ ad obscuritatẽ, interdum aũt ad maiorem perspicuitatẽ: nam id quod nigrum est, si fuerit densum, erit tãto magis nigrum: si aũt fuerit candidum ex densatione erit fulgidius: nubes tñ hic impressionem aliquomodo lucidã signat: caligo est impressio meteorica valde obscura & dẽsa, & ista duo erant in monte: nubes. n. quantum ad extremitates montis distantes a medio, de quo videbatur erumpere ignis: caligo aũt quantum ad medium, in quo fumus ascendebat de cacumine montis, & in illa caligine videbatur formari vox tubę, quæ sonabat oẽs istas voces, de quibus dictũ fuit, de his clarius innuit̃ Exo. 19. c. *Nihil addens*. i. nõ dixit plura verba q̃ ista. s. in snĩa: sed in verbis sic: quia ibi data fuit cã de obseruatione
I sabbati. s. quia Deus illa die qeuit ab omni opere suo: hic aũt nõ ponitur cã. *Et scripsit ea in tabulis*. s. angelus: quia angeli fuerunt ministri legis, & eam Moysi dederunt: ad Gala. 3. lex cõfirmata per angelos in manu mediatoris, & hoc intelligitur tam de primis tabulis, quæ fractæ fuerunt, q̃ de secundis q̃ manserunt. Vtręque. n. digito Dei. i. mandato Dei & ministerio angelorum cõscriptę fuerunt: sed drĩa est, quia primę creatę sunt nouite a Deo, vt patet Exo. 32. tabulas factas opere Dei, & deinde scriptas digito eius vocat: tabulę secundæ per Moysen dolatæ & dispositæ sunt, vt patet Exo. 34. c. *Quas tradidit mihi*. Ascenderat Moyses in mõtem, & steterat ibi. 40. diebus cum dño, post quos dedit ei tabulas. s. primas q̃ fuerãt factę opere Dei. i. no
K uiter creatę; & deinde angelorũ ministerio scriptę qđ vocatur scriptum esse digito Dei: has tulit secũ Moyses, & fregit, quia vidit populum idolatrasse, & occisis. a 3. millibus conuersus orauit pro eis Dominum. 40. diebus continue, & post hos mandauit ei Deus dolare, & pręscindere alias tabulas, quas angeli scripserunt iuxta verba priorum, de quo Exo. 34. c. nunc de tabulis secundis curat, quia istę manserunt apud eos, & erãt in arca fęderis: de omnibus late habetur infra 9. c. in litera. Fuerunt aũt istę tabulæ datæ ad testimonium, vel probationem, ꝙ Deus dedisset mandata: nam si forte aliquis negare vellet Deum dedisse legem Hebræis, probari poterat ostensis illis tabulis,

quales

A quales scribi non potuissent opere humano: & illæ continebant verba præceptorum. *Audistis vocem de medio tenebrarum*. Quia ignis in quo voces audiebant, tenebrosus aliqualiter erat: causa assignata fuit præcedenti cap. *Et montem ardere*. Idest igne circundari, licet non consumeretur. *Principes tribuum*. Sicut erāt duodecim tribus, ita erant principes duodecim. & isti erant qui veniebant per lineam primogenitorum directe ab ipso capite tribus alicuius: isti principes tribuum erant magnæ dignitatis: quia in omnibus actibus principalibus ipsi preponebantur cæteris: vnde quando in dedicatione tabernaculi, & consecratione sacerdotum totus Israel obtulit Domino quilibet vt potuit, oblationes tamen istorum duodecim principum solum nominantur, vt patet Numeri 7. cap. & B sic erat in castrametationibus, & mutationib⁹ ad act⁹ publicos, & generaliter in omnibus in quibus aliquis honor intendebatur. *Et maiores natu*: Idest homines de maiori progenie, vel maioris ætatis, idest qui maiori tempore ante natus est. Et vtroque modo accipitur in scriptura, sed magis ꝓ senibus, vt patet Gen. 48. vbi Manasse maior natu vocatur quàm Effraim: sed ambo fratres erant: dicitur tamen propter ætatē, quia Manasse primogenitus erat: & sic accipitur hic: vt patet in Hebræo vbi habetur (zaquin) quod signat seniores. *Ecce ostendit nobis Dominus maiestatem*. Dicitur maiestas, idest maior status: & est quædam mirabilis dispositio, vel honor apparens in facie, & apparatu habentis: & quia a maioritate dicitur, solis maximis conuenit, vnde soli Deo proprijssime, in cuius aspectu mirabilis gloria apparet, quantam nec oculus vidit, nec auris audiuit. Illa nāque est cuius aspectu beati efficimur: ad hoīes tamē ex quadam remotissima & equiuoca similitudine transumpta est, non tamen nisi ad maximos, scilicet ad reges, & imperatores, qui super alios mortales quadam apparatus & honoris excellentia fulgent.

Maiestas quid sit.

An Iudæis patuit Dei Maiestas. *Quæst. IX.*

ISTA autem Maiestas Dei Iudæis non patuit, quia ipse dixit Exo. 33. c. non videbit me homo & viuet. Cum autem maiestas a maiori statu dicatur, maiestas Dei dicetur maximus status eius: iste autem est status fulgoris, vel magnitudinis eius, secundum quòd reuelatur alicui per essentiam, quæ est totum bonum, & altissimus gradus perfectionis: istam autem Hebræi non viderunt: nam solus Moyses dicitur vidisse Deum per essentiam, scilicet sine figuris & ænigmate, vt patet Numeri 12. cap. cum dicitur non per ænigmata & figuras Deum videt: alij autem non solum vulgares qui minimum gradum perfectionis in videndo Deum tenuerunt, sed etiam ipsi prophetæ contemporanei Deum per essentiam non videbant, sed per vocem quandam in vigilia formatam, siue imagine visibili, aut per somniales figuras. s. visionē imaginariam, vt patet Numeri 12. cum dicitur si quis inter vos propheta est in visione apparebo ei, aut per somnium loquar ad illum: per apparitionem in visione intelligitur visio alicuius imaginis, in qua angelus loco Dei apparebat, & formabat verba, aut locutio in voce formata, sine aliqua apparēn imagine: per locutionē in somnio intelligitur visio imaginaria, aut formæ fantasticæ, per quas interdum quis sibi videtur audire, aut videtur videre. Concluditur ergo quod cum Iudæi siue prophetæ, siue nō prophetæ non viderint Deum per essentiam præter solum Moysen, quòd non viderint proprie maiestatem Dei. Si autem dicatur hic vidisse maiestatē Dei. Hoc est ꝙ viderint quędam insignia aduenientis maiestatis: signa autem quę viderunt sunt ista, quia licet non viderunt maiestatem, viderunt tamen quædam signa maiestatem præfigurantia, scilicet montem ardere vsque ad cęlum, & vocem magnam, & terribilē in tuba, qualia ad demonstrationem aduentus alicuius puræ creaturæ nunquam apparuerunt. *Et magnitudinem suam*. Idest fortitudinem vel potētiam suam. *Et probauimus hodie quòd loquente Deo cum homine vixerit homo*. Idest experti fuimus magnum Dei beneficiū, scilicet, quòd ipse nobiscū locutus fuerit, & non mortui fuerimūs: putabant enim, quòd nullus viuens audire posset vocem Dei, quia terribilis est vt ipsi senserunt: antiqui enim sicut existimabant maximum entium, scilicet id quo nihil melius excogitari potest, vt ait Anselmus: ita existimabāt Deum esse maximum terribilium. Et sicut in animalibus dum aliqua animalia fortiora & terribiliora sunt, ita existimabant Deum esse habentem vocem terribilissimam, & visum valde formidolosum: ideo quicunque Deum audiret, putabant quòd moreretur, vel quicunque eum videret: de auditu patet: quia isti qui istam vocem audierunt quam putabant esse Dei, existimabāt quòd qui vocem Dei audiret moreretur, cū autem audierunt istam vocem & non mortui sunt, admirati sunt: & receperunt hoc pro valde magno beneficio dicentes, probauimus hodie quòd loquēte Deo cum homine vixerit homo: putabant etiam quòd quicunque videret Deum moreretur, quia putabant eum visu valde terribilem: sic patet Iudi. 13. cap. cum C vidissent Manne pater Samsonis & vxor sua angelum Domini dixit Manue moriemur, quia vidimus Deū: sed secundum veritatem Deus nec est terribilis visu, nec placidus, nec auditu: quia Deus secūdum se nec videtur, nec auditur: si tamen referatur videre & audire ad animam, per quam Deus perceptibilis est, De⁹ est summum visibile, & audibile, continens in se omne delectamentum, cum delectationis & boni fontale principium sit. Deus tamen in subiecto figuratur, idest angelus apparens loco Dei in aliqua corporea imagine assumpta, apparebat aliqualiter terribilis: vt populus ille, qui valde rudis & imperfectus erat, & solo timore ad Deum ducibilis, ad reuerentiam Dei in angelis per quendam terrorem apparētium angeD lorum mouerentur. Ideo siue apparerent vulgaribus hominibus, siue magnis prophetis, apparebāt aliqualiter terribiles: de quo Daniel 10. cap. cum dicitur ad angelum qui venerat ad reuelādum secreta: Domine in visione tua dissolutæ sunt compages meæ, & nihil remansit in me virium. *Cur ergo moriemur*. Ita fortis videbatur eis illa vox, quòd si amplius eam audirent, putabant se confestim morituros: quia humana fragilitas maiestatē Dei ferre non valet: vnde Daniel viso angelo propter refulgentiam excedentem corruit in terram, & dissolutę sunt compages renum eius Dan. 10. cap. & satis patet per ea quæ sequuntur. *Et deuorabit nos hic ignis maximus*. Videbatur eis, quòd ille ignis semper magis ac magis crescebat, & si multum Deus moraretur loquendo, accederet ignis, & E consumeret eos. Et hoc erat quia iste ignis ante a principio videbatur solum erūpere de vertice montis, postea magis ac magis videbatur prolabi per conuexa montis, & appropinquare versus Hebræos, qui stabant tunc extra castra ad radices montis, vt patet Exo. 19. cap. iste tamen ignis maximus non erat ignis clarus, ita quòd multum videretur, sed erat fumosus valde: dumtamen fumus continue descenderet versus radices montis, satis patebat quòd descenderet ille ignis. *Si enim vltra vocem Domini audierimus moriemur*. Non potentes eius magnitudinem tolerare. *Quid est omnis caro*. Quasi dicat nihil est vt tam terribilem vocem

cem audiat. In omni sensatione debet esse proportio potentiæ sensitiuç & obiecti sensibilis, aliás excellēs sensibile corrumpet sensnm: vt Philosophus ait a. de Anima, potentia autem auditiua debilis est, vt a tanta voce patiatur. Quià Deus volebat illam vocem formare sic terribilem, & improportionatam eorum potentię auditiuę, vt ipsi ex tanta superabundantia obiecti sensibilis timorem conciperent, & inciperent timere Deum, & subijci ei: populus namque imperfectus valde qui nunquam Dei amorem tenuerat, aut jugo legis subditus fuerat, per timorem magnum erudiendus erat: & hoc fecit Deus, vt patet Exo. 20. c. nam cum totus populus exhorruisset terribiles voces Dei, & clamasset ad Moysen dicens, loquere tu nobis & audiemus, & non loquatut nobis Dominus ne forte moriamur: ait Moyses: nolite timere: vt enim probaret vos venit Dominus, & vt terror illius esset in vobis, & non peccaretis. In lege autem noua apparuit Spiritus Sāctus in forma delectabili: nam linguę igneę non erant aliquo mō terribiles, cū ibi non esset fumus, aut vox terribilis conturbans eos: licet prius fuissent facti quidam soni aduenientis Spiritus. *Vocem Domini Dei viuentis*. In Hebręo dicitur. *Vocem Deorum viuentium*. Quia dicitur. *Elohym haym*. Si autem singulariter diceret esset. *Elohe hai*. Et respōdet Abē Ezra quod hic dicitur de Deo cum angelis, quia vtebatur Deus angelis vt ministris. Sed hoc nihil est, quia siue Deus, siue angelus loqueretur, vnus est qui loquebat. Item quia Gen. 1. cap. vbi nos dicimus. In principio creauit Deus: in Hebręo habetur Elohyn pluraliter: & tamen ibi non potest referri ad angelos, quia angeli non creabāt, nec aliquid disponebant: quia creationi non subijcitur aliquid in disponendo, sed de nihilo producitur: ideo dicēdum ꝙ Moyses voluit hic diuinarum personarum monstrare pluralitatem, vel est modus loquendi Hebraicus ponens plurale pro singulari aliquādo.

Qui de medio ignis loquitur. Et hoc magis terrorem augebat, qa vox auribus insupportabilis erat: & ignis sui timorem nimium ingerebat.

Tu magis accede. Sciebat. n. populus Moysen sanctum virum esse, & Dei secretarium: ideo credebant quòd Deus non appareret ei ita terribilis sicut apparuerat ipsis, vel quia si Moyses solus ad Deum iret, nō esset necesse Deum clamare voce magna: & sic ibi sine periculo manerēt. *Quod cum audisset Dominus*. Probabile est, quòd pręcepta illa dicebantur in voce tubæ multum distinctè: & fiebat aliqua morula in fine cuiuslibet: in fine autem omnium magna mora interiecta, quasi præcepta alterius modi esset Dominus incępturus, cępit populus clamare ad Moysen, ne magis eis loqueretur: non est verisimile ꝙ sonante voce ipsi ad Moysen loquerērur dimittentes audire præcepta Dei: & tunc posita petitione populi Moyses accessit ad Dominum: quòd autem ipse & Aarō & filij eius stabant ad radices montis separati a reliquo populo, patet Exo. 19. cap. *Quis det talem eos habere mentem*. Scilicet vt sic animo habeant qualiter ore proferunt, vel vt post ira velint, & faciant sicut nunc dicunt: sciebat enim Deus quòd post auerterent se a verbis eius, & idolnm colerent. & loquitur hic Deus per modum optantis, quia Deus omnem hominem vult saluum fieri, & ad veritatis agnitionem venire prima Timo. secundo cap. Ideo omnes ad hanc veritatem agnoscendam illuminat, quia illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum Ioannes primo cap.

F *Quomodo Deus sæpe in scriptura videtur aliqua desiderarē quasi facere non possit, & quędam rationes quæ videntur probare omnes circulationes quas Christus fecit in redemtione fuisse superfluas. Et de materia prædestinationis quadam inquisitio, & consilium tutum, atque amplectendum.*

Quæst. X.

ET istud Dei desiderium patet in multis, nam licet ipse omnia possit facere, quæ velit, ita vt simpliciter non sit necesse ei aliquid optare, tamen loquendo ex suppositione, scilicet ex sua prædestinatione, & præscientia ęterna aliquando videtur aliquid desiderare, quasi facere non possit: & patet in mulris locis prophetiarum, vbi videtur desi-
G derare quòd Iudęi faciant rectas vias suas, & tamen in ipso est facere rectas vias nostras: quia sine ipso nihil possumus facere: & aliquādo hoc in metaphoris dicit: vt patet Esai. 5. cap. de vinea: & dicit quòd expectauit vt faceret vuas, & fecit labruscas, idest ęxpectauit cum desiderio in eis fructum bonorum operum, tanquam colonus cum desiderio expectat fructū terræ optimum: sed inuenit labruscas, idest mala opera. Quod autem de bonis & malis operibus intelligatur, & non de aliqua materiali vinea, subdit Esaias in eodem cap. dicens, vinea Domini exercituum domus Israel: & vir Iuda germē delectabile eius: & alibi cū Deus se desiderare reperire aliquos bonos indicaret, dixit: ficus præcoctas desiderauit aīa mea, & in Euangelijs sępe: vt patet Ioan. 4. cap. cum Christus locutus
H fuisset ad mulierem Samaritanam apud puteum, & discipuli apportauissenr ei cibos de ciuitate, cum iam esset hora, & plusquam hora sumendi cibos, flagrans desiderio animarum dixit: ego cibū habeo manducare, quē vos nescitis: & post: cibus meus est, vt perficiam volūtatem eius qui misit me, & perficiam opus eius: & alibi dicit de se Deus volens animā ad se conuertere dicit: ego sto ad ostiū, & pulso, & si quis aperuerit introibo, & intrabo cum eo: sed quis nisi Deus dare potest, vt aliquis bonam voluntatem habeat? nullus inquam: quia ipse dat bene velle & perficere: qūo ergo desiderat? Responderi posset quod Deus gratiam dat, sed liberum arbitriū gratiam repudiare potest, vel ea non vti, sicut omnes actualiter habentes

Qūo Deꝰ nobis dat gratiam.

I gratiam si incipiant male operari sicut 12. cap. durantes non vtuntur gratia quam habent, quia gratia liberum arbitrium non cogit sed perficit: in eis autem quos Deus diligit, non solum gratiam gratificantem infundit, sed etiam confortat, vt tentationibus non succumbant, & gratiam non deserant: cum ergo hoc in quolibet homine Deus facere posset, quomodo desiderare dicitur? quia hoc etiam sæpe de Christo dicimus, vt patet Luc. 19. quòd vidit ciuitatem Hierusalem, & fleuit super illam compatiens cęcitati eorū & de peccato dolens: & tamen ipse ab oculis eorum absconderat mala superuentura ipsis, quæ si audiuissent forte pęniterent, & poterat eis tantam gratiam dare vt conuerterentur. Et si dicas quòd non vult Deus sic totaliter mouere liberum arbitrium, vt ho-
K mo sine aliquo labore conuertatur, sed alios modos inquirit: ideo multum Christus in prædicatione laborauit. Et sic est de redemptione: potuerat enim eos sola volūtate redimere, sed mortem subiuit amarissimam. Sed adhuc stat argm̄: quia etiam per istos labores, & istis maiores in millecuplo Christus neque vnum ad se conuertisset, nisi eos interius gratia illustrasset. Et patet in Apostolis, qui cum stetissent cum Christo magno tp̄e, tn̄ adhuc quasi carnales & imperfecti erant: erant enim contentiones inter eos, quis maior esset, vt patet Matth. 18. cap. & post mortē Christi ante ascensionem eum de terrenis interrogabant

bant.s.si restitueret regnum Israel illo tempore, Act.
1.cap. cũ aũt superuenit Spiritus Sanctus repleti sunt
vsque ad summum: vt magis illo tpe modico profe-
cerint, q̃ toto tpe quo cum Christo conuersati sunt,
etiam si mille annis cum eis stetisset: ideo imminen-
te passione prædixit eis, ꝙ vtile erat eis ꝙ ab eis rece-
deret, vt mitteretur paraclitus, Ioan. 16. cap. quanto
tempore cum Christo steterunt eum quodam amo-
re humano dilexerunt, vt patet ad Corinth. 2.cap. &
5. & si aliquãdo Christum fm carnem cognouimus,
nunc autem non cognoscimus: gratia ergo interior
est quę hoĩem conuertit, & sic patet Actuum 13.cap.
crediderunt quotquot præordinati erãt ad vitã æter-
nam: alij autem suis demeritis exigentibus gratiam
B Dei, vt Euangelio crederent eius, non acceperunt. Si
tamen istis qui non crediderunt, ad credendum gra-
tiam dedisset, ipsi etiã firmissime vt nos credidissent:
Si autem dicas ꝙ isti demeritis suis exigẽtibus gratiã
non recipiunt. confiteor quidem hoc clarissime. Sed
qũo illis qui conuersi sunt, & erant in paribus vel ma-
ioribus peccatis, gratia vt conuerterentur data est? qa
ita demerita istius sicut illius gratiam apponi nõ me-
rebantur: per æqualia enim peccata æqualiter deme-
remur. Rñdetur ꝙ siue iste conuersus siue non con-
uersus gratiam non merebãtur, vel vt magis dicam p
peccata sua apponi gratiã demerebantur: sed isti im-
merito gratiam dedit, alteri immerito gratiam dare
noluit. Aliquando etiam electis suis gratiam nõ ap-
ponit, sed eos in magna peccata permittit cadere, sed
C in fine conuertit: ideo cõsiderans hoc Esaias clama-
bat ad Dñm dicens: quare errare nos fecisti de vijs
tuis? indurasti cor nostrum ne timeremus te? Esa. 63.
cap. hæc oĩa ab vno primo principio dependent. s. qa
hos pręsciuit & pędestinauit conformes fieri imagi-
ni filij eius: ideo oĩa sibi cooperabuntur in bonum si-
ue bona siue mala: quia secundum propositum, idest
electionem Dei vocati sunt sancti: ad Rom. 8. cap. eis
aũt qui non electi sunt, non cooperãtur oĩa in bonũ;
quia licet Deus eis ex liberalitate gratiam temporali-
ter concedat, ipsi tñ operabuntur male, vt eam amit-
tant, & in malo finiant. Est ergo tota prædestinatorũ
vita ex Dei gratia; quia ex gratia anteq̃ sint eliguntur;
& ex gratia post in mala decidentes ad bona erigunt.

Tota prædestinatorũ vita est ex Dei gratia.

D Cum malis aũt qui damnabuntur Deus aliqñ ex grã
se habet, eis gratiam gratificãtem tẽporalem tribuen-
do, quam nunq̃ perderent, nisi proprijs demeritis exi-
gentibus aliqñ iuste. s. eis pp demerita grãm nõ appo-
nendo: nunq̃ aũt iniuste, quia in penis citra mensurã
semper punit. Non possunt ergo dãnati de alio con-
queri nisi ꝙ Deus eos non elegit: sed nec pp hoc cõ-
queri pñt, vt patet ad Ro. 9. quis est homo qui Deo re-
spondeat? nunquid dicit figmentũ ei, qui se finxit qd
me fecisti sic? an nõ habet potestatem figulus luti ex
eadẽ massa facere aliud quidem vas in honorẽ, aliud
in contumeliam? Beati ergo quos Deus ante secula,
anteq̃ quicquã boni aut mali agerẽt, immo anteq̃ ali-
quid essent, in suam sortẽ elegit, vt habitẽt cum eo in
domo sua, & in sæcula sęculorũ laudent eum. Maxi-
E mum ergo bñficiũ quod Deus alicui homini impar-
titur, est ipsum ab æterno ad se eligere: oĩum autem
alia ad hoc quædã viæ sunt, vt natiuitas Christi in car-
ne, passio, & euangelicæ legis datio. Quid enim alicui
prodest Christum passum fuisse si ad vltimũ in infer-
no dãnabitur? inter has aũt præpositas rationes licet
aliqualiter videantur sibi cohęrere, intricatissimæ sub
apparent difficultates quas proferre superfluũ, immo
perniciosum credo: cũ nullatenus earum pateat dis-
solutio: in tãtum vt Apostolus ad Ro. 11. cogatur ex
admiratione clamare. O altitudo diuitiarũ sapientiæ
& scientiæ Dei: quã incõprehensibilia sunt iudicia

Qui pprie beati in hoc seculo dici possunt.

A eius, & inuestigabiles viæ eius. Quis. n. cognouit sen-
sum Domini? aut quis consiliarius eius fuit? Consu-
lerem ergo cuilibet fideli, vt se ex Dei gratia crederet
prædestinatum: sed ad hoc peruenire non posse sine
magnis laboribus, vt sic desperans nõ recedat ab om-
ni opere bono. Et ne nimium credulus gratiæ præde-
stinationis sine aliquo opere se gloriam adepturũ pu-
ter: quia id qđ p pdestinationẽ promissum est, & ple-
rumque sine magnis laboribus & sanctorũ precibus
adipisci non possumus, vt ait Gregorius primo dialo-
gorũ: quia Deus sic præordinauit, vt sanctorum pre-
cibus qđ promisit, adipiscamur. Et ponit exemplũ de
Isaac: prædixerat & promiserat ei Deus, ꝙ in semine
eius benedicerẽtur oẽs gentes, & multiplicaretur si-
B cut arena quæ est in littore maris, & tamen vxorẽ ste-
rilem ei dedit, & per 20. annos stans cum ea filios ha-
bere non potuit, donec ex magnis, cõtinuis, & deuo-
tis precibus translactis 20. annis duos gemellos susce-
pit: vt patet Gen. 26. cap. Et hoc quidem monet Apo-
stolus ad Cor. 1. 13. cap. nũc aũt manent in nobis spes,
fides, charitas: spes aũt est certa expectatio beatitudi-
nis ex gratia Dei: sed nullus posset certe expectare vi-
tam æternam nisi se crederet prædestinatũ: quia aliàs
impossibile est: ergo licet nobis immò debemus cre-
dere nos fore pręcestinatos. Et si aliqñ diabolica in-
surgat tentatio ppõnẽs nobis esse nos à Deo pscitos,
non assentiamus ei, sed totis viribus eam fugiamus:
quia nulla tẽtatio q̃ ista periculosior est: tangit enim
in radice. Humiliemur ergo coram Dño toto corde,
C qa fidelis est, & se ipsum negare nõ põt: & exaudiet
nos inuocantes, & quęrentes eum in veritate: quia
voluntatem timẽtium se facit. Et assuefiamus collo-
quijs spiritualium virorum, qui nos precibus, & com
monitionibus a malo reuocent. Et vacemus assiduè
lectioni sacrarum scripturarum, in quibus misericor-
diæ eius infinitę demõstrantur. Considerantes ꝙ pro
nobis Christus orauerit Ioan. 17. c. tãtæ aũt auctorita-
tis fuit illa orõ cũ clamore valido, ꝙ pro sua reueren-
tia exauditus est: ad Hebr. 5. c. hæc enim & similia fre
quentius relegentes in ardorẽ & spẽ æternorum bo-
norum accendemur: quia quęcũque scripta sunt ad
nostram doctrinã scripta sunt, vt per patientiã, & con-
solationẽ scripturarũ spem habeamus. i. certam expe-
D ctationẽ vitæ æternæ: ad Ro. 15. cap. *Vade ergo & dic eis.*
Quia tunc Moyses stabat cum Dño in monte petens
de eo qđ populus dixerat. *Reuertimini in tentoriã vestra.*
Erant. n. castra aliqualiter separata a loco, vbi populus
cõuenerat ad audiendã legẽ: & post reuersi sunt, ma-
nẽte Moyse cũ Dño qđ patet Exo. 19. c. quia populus
fixerat castra separata a mõte, in locis planioribus, &
cũ debuit Deus loqui ad populũ, eduxit eos Moyses
de castris vsque ad radices montis, & ibi stãtes audie-
runt: vt patet illic in litera: dictis aũt verbis mãdauit
Deus vt reuerterentur a loco illo in tentoria sua. *Tu
vero sta hic.* Dictis istis proposuit Deus Moysi quędã
præcepta iudicialia quę habẽtur Exo. 21. & 22. & 23. c.
& post descẽdit ad populum, & denũciauit eis verba
illa, & mãdauit ꝙ redirẽt in tentoria sua: & facto ma-
E ne sequentis diei confirmauit legem in sanguine: &
ascendit ad Deum in mõte: & ibi mansit per 40. dies
quousque habuit tabulas: vt patet Exo. 24. c. & 32. c.
deinde post adorationẽ idoli, & occisionẽ adorantiũ,
ascendit & stetit 80. diebus, 40. orando pro peccato, &
alijs 40. vt acciperet secundas tabulas; de his diximus
latius Exo. 33. c. & patet infra 9. & 10. c. secũdũ veritatẽ
tñ hoc non concluditur. Hebręi. n. volunt ꝙ fuerint
oẽs dies quibus stetit Moyses corã Dño 120. & hos
diuidũt per ter 40. s. 40. pro primis tabulis, & 40. orãdo
postea pro peccato vituli: & 40. pro tabulis secundis:
sed inspiciendo veritatem literæ infra 9. c. vbi ista dñr:
reperietur

Bonũ cõsilium auctoris in materia prædestinationis.

Notent viri sancti & cõfessores ac prædicatores Euangelici vt instruãt populũ in his.

repenietur Moyses stetisset bis 40.s.primo ꝓ tabulis, secundo pro peccato: pro secūdis aūt tabulis vtrum steterit 40.diebus nō innuit litera, sed satis vr̄, ꝙ quotquot illi fuerunt extra alia duo 40. fuerunt. *Custodite igitur*. Idest ex quo ista pręcepta cum tanta auctoritate & diligentia vobis data sunt, custodite ea. *Non declinabitis ad dextram nec ad sinistram*. Idest ad nullā partem, quia virtus in medio est: ideo ad quamcunque partem declinetur vitium est: sic etiam est de lege iusta: est enim recta rō: ideo quōcunque declinemus in obliquum incidimus, vt patet 2.Ethi.c. de medio virtutis. *Vt bene sit vobis*. Tria hic promittūtur. primo vita.s.ꝙ nō morerentur ægritudinibus, & subitis mortibus, vt patet Exodi 23.& infra 7.cap.auferet a te oēm infirmitatem Aegypti. Secundo affluentiam temporalium quę dicitur bene esse: vt Esa.1.si audieritis & in mandatis meis ambulaueritis bona terræ comedetis. Tertio dierum longitudo, scilicet vt protelentur dies vestri.

CAP. VI.

ÆC sunt pręcepta & cæremonię atque iudicia quæ mandauit Dominus Deus vester: vt docerem vos, vt faciatis ea in terra ad quā transgredimini possidendam: vt timeas Dominum Deum tuum: & custodias omnia mādata & præcepta eius, quæ ego præcipio tibi, & filijs ac nepotibus tuis, cunctis diebus vitæ tuæ, vt prolongentur dies tui.

HAEC *sunt*. Positis supra præceptis decalogi: hic subiunguntur alia præcepta.

Quomodo tantum sunt duo pracepta decalogi. Et ꝙ in amore Dei & proximi tota lex dependet virtualiter. Qō. I.

ET ista se habēt dupliciter: quia quędam sunt quasi quædā pręcepta generalissima ex quibus inferuntur oīa ꝑcepta decalogi: aut sunt quasi quædam conclusiones, aut determinationes, siue additiones præceptorū decalogi. Prima aūt quę principia sunt, duo præcepta charitatis sunt, scilicet amor Dei & proximi, in quibus tota lex pēdet & prophetiæ, s.virtualiter Matth.22.c.qa sicut in principijs oēs conclusiones in virtute sunt: quare infinita vocantur in virtute: sic in his oīa alia pręcepta: quare tota lex ex eis pendere dicitur. Et patet: quia ista vocantur maxima mādata legis Matth.22.c. Sic.n.est in gn̄e propositionū speculatiuarū, quia q̄dam sunt cōclusiones, quædam principia: & in principijs quędam sunt incōplexa sicut diffinitiones quas in qualibet arte ponimus principia propria illius artis: & Euclides in libris suis, qui vocantur libri elementorū, a diffinitionibus incipit. Alia sunt principia complexa: & ista sunt duplicia, qa q̄dā sunt fundata super terminos cōmunes, q nō pertinēt ad aliqualē artē spālē, vt esse & nō esse, totū & pars, æquale & inæquale, aut fundanẽ super terminos proprios alicuius artis: qn̄.n.fundātur super terminos alicuius artis dn̄r solū petitiones vel suppositiones, aut positiones: vt istæ: ꝙ a puncto in punctū cōtingit rectā lineā ducere: & nullas duas lineas rectas superficiem claudere posse: & similes: qa istæ fundanẽ super punctū, & lineā, & superficiē: quæ pertinent ad solā cōsiderationem geometricā: si aūt
F termini super quos fundantur sunt cōes: vt esse & nō esse, totū & pars, &c. vocātur tales propositiones maximę, vel cōes animi cōceptiones, siue dignitates. Sicut ergo est in istis quæ speculatiua sunt, ita est in practicis, ꝙ propositiones fundatæ super terminos cōes totius humani agibilis vocanẽ cōes animi cōceptiones, vel maximæ: sicut sunt ista ꝑcepta de amore Dei, & proximi: qa in eis oīa alia virtualiter includunẽ, sic patet ad Ro.13.c.cū dr̄: pfectio legis charitas: & aliud, scilicet qui proximū diligit legem impleuit: sed nec ponuntur inter ꝑcepta decalogi, nec inter cęremonialia, vel iudicialia: ergo principia sunt oīum & immediatius præceptorū decalogi: quia illa fundantur in dilectione Dei, & ꝓximi. Alia ꝑcepta sunt determinationes siue additiones pręceptorum decalogi q̄ cęremonialia vocantur, & iudicialia: iudicialia quidē quæ determināt nos in amore proximi per cōuictū: ꝑcepta decalogi q̄ multū sunt gn̄alia dupl̄r nos ordināt: q̄dam in Deum, q̄dā in proximū: & oīum istorū sunt determinationes: ꝑcepta.n. decalogi q̄ pertinēt ad Deū, dirigūt nos in cultu Dei, s.qualiter ei honorē debitū impēdamus, & dedecus non inferamus: & qa hoc multipl̄r cōtingit fieri, factæ sunt determinationes, q̄ vocātur ꝑcepta cæremonialia: quia ista nos dirigunt in solū Deū quātū ad oīa in quibus nos habemus ad Deū: & qa inter cętera ritus colēdi precipuus est, vt declaratum fuit Exo. 18.c. cū ibi specialiter exprimatẽ: ideo dirigūt nos in modū colēdi Deū diuersimode quātū ad diuersa. alia sunt ꝑcepta decalogi quę
H dirigunt nos quātū ad proximū, vt sunt oīa q̄ ponunt in secunda tabula: & vnum quod ponitẽ in prima: & quia in istis fiunt multę variationes, contingit esse variationes horū: & ista vocanẽ pręcepta iudicialia, i.dirigentia statum hoīum vnius respectu alterius: & sic oīa gn̄a pręceptorū reducūtur ad modos determinationis pręceptorū decalogi: & ipsa ꝑcepta decalogi sunt, vt q̄dā limitationes duorū pręceptorum simpl̄r primorum. Ista tn̄ gn̄a duo mandatorum.i.cęremonialia, & iudicialia sunt, quæ in tota lege magis intenduntur. De primo genere mandatorū tractatẽ ab hinc vsq; ad 12.c.de secundo gn̄e a 12.c.vlterius: & rursus primo ponit ad ista mandata q̄dā incitamenta, secundo inducit conclusionē intēiam infra c.11. Et tāgunẽ
I hic quinque. Primo gn̄alis admonitio. Secundo ponitur Dei dilectio. Tertio subiungitur separationis à Deo occasio. Quarto timēdi Deū rō. Quinto ad posterorum qōnes r̄n̄sio. secunda ibi. *Audi Israel*. Tertia ibi. *Cumque introduxerit*. Quarta ibi. *Dominum Deum tuum timebis*. Quinta ibi. *Cum interrogauerit*. *Hac sunt pracepta*. Scilicet q̄ infra sequuntur, sunt pręcepta.s. De amore Dei, & proximi, q̄ sunt aliorum principia: nec pōt intelligi decalogus pręceptorū hic: qm̄ iam supra recitata sunt: nec vltra sic recitātur. *Caremonia*. Idest pręcepta cęremonialia. *Iudicia*. Idest præcepta iudicialia. *Qua mandauit Deus vt docerem vos*. Quia alia præcepta decalogi ipse vos per se docuit. hæc aūt mihi dixit, vt vos docerem. *Vt faciatis ea in terra ad quam transgredimini*. Quia ista præcepta obligauerunt eos
K postquam intrauerūt in terrā promissionis: in deserto.n.quilibet qđ sibi videbatẽ faciebat, vt patet ī.12.c.

Qua pracepta obligabant Iudaos in deserto, ad obseruantiam. Quast. II.

SED quantum ad hoc distinguendum est: quia quędā sūt pręcepta cęremonialia, aut iudicialia quæ non poterāt expediri in deserto aliquo mō: quia requirebant secundū suam naturam circunstantiam loci, & personarū, quæ in deserto nullo modo reperiri poterat: alia sunt quæ nō determinant

nant aliquam circunstantiam, nec habebãt maiorem in vna terra q̃ in altera. Quantum ad primum modũ, scilicet ad illa pręcepta quæ aliquo modo determinãt sibi loca, vel circunstãtias alias, vt patet de celebratione agni paschalis: quia ista fieri non debebãt in qualibet terra, sed solum in eo loco, quem elegisset Dñs, vt patet infra 16.cap. sic ẽt patet de sacrificijs quę non in quolibet loco offerri debebãt, sed solum in eo quẽ Dñs elegisset, vt patet infra 12.c. cum dr̃, caue ne offeras holocausta tua in oĩ loco quẽ videris, sed ĩ eo quẽ elegerit Dñs Deus tuus in vna tribuum tuarum: & licet forte in deserto existentes possent offerre, quia secum habebant tabernaculum, in quo obligabantur hoĩes offerre, vt patet supra Nu. 17.cap. & infra 12. tñ non erat eis opportunitas, quia erant in motu: ideo nesciebant qñ erat tp̃s faciendi ista, cũ nescirent, vtrũ qñ vellent ipsi facere sacrificia moueretur nubes, & deberent necessario sequi: ideo non obligabantur in deserto ad faciendum sacrificium iuge vespertinum & matutinum: de quo Deus mandauit Num. 28. & 29.cap. & ẽt quantũ ad quasdam alias oblationes solum tenebantur qui non essent in terra Chanaam, vt patet Num. 15.cap. cum dr̃ cum feceritis terrã habitationis vestræ & feceritis, vt ingrediamini in eam: facietis in oblationem &c. ista ergo & similia nunq̃ reperiuntur cõpleri nisi in terra Chanaam: quia determinabant certũ locum: & ideo in deserto quantũ ad ista faciebat quilibet quod volebat, cũ non essent obligati: quia hoc nõ habebat opportunitatem in deserto vt fieret: quia erant continue in motu, nec poterãt vacare sacrificijs: etiã quia in sacrificijs requirebatur certa pars vini in quolibet animali immolato cũ incenderetur, & certa pars farinæ, vt patet Num. 15. & 28.cap. in deserto autem nec farinam nec vinum habebant: non ergo poterant aliquo modo fieri in deserto: etiam Phase non poterat immolari in deserto, quia debebant fieri quędã cęremoniæ quę in deserto haberi non poterant. s. comedere illud cum azymis, vt patet Exo. 12.cap. etiam non poterat obseruari Pascha Azymorum. s. septẽ dies in azymis, vt patet Exo. 12. nec Pẽtecoste vel alia festa, in quibus requirebant determinationes, quæ non poterãt haberi in deserto; & de istis dr̃ infra 12.cap. *Ne facietis ibi.* Idest in terra promissa nobis, quæ hic facimus hodie singuli quod sibi rectum videtur: neq; enim vsque in præsens tempus venistis in requiem & possessionem, quam Dominꝰ Deus daturus est vobis quasi dicat ibi tenebimini obseruare ista cęremonialia. hic autem non: quia non habetis hic opportunitatem ad obseruãdum ea sicut ibi habebitis data requie.

Alia sunt cæremonialia quæ non cõcernebant determinationem alicuius loci vel temporis, sed vbique compleri possunt, sicut circuncisio quæ non magis determinat vnum locum quàm alterum: sic poterat ista cæremonia distinctiua populi Deum colentis in deserto obseruari, sed Hebręi non obseruauerunt illam: nam nullus in deserto circuncisus fuit vt patet Iosue 5.cap. sed omnes illos circuncidit Iosue antequam accederẽt ad aliquem locum Chananęorum in Galgalis: aliæ sunt cæremoniæ etiam quæ nõ determinant locum, sicut obseruatio sabbati: & ista in deserto fuit: inquantum fuit ex parte Hebręorum, vt patet Exo. 16.cap. quia illo die non mandauit manna colligi, aut quicquam ad cibum parari, idem patet Exo. 31. & 35. vbi vetuit incendi ignem illa die in domibus suis, & patet magis, quia quidam homo colligens ligna in sabbato in deserto lapidatus est, vt patet Num. 15.cap. aliquando tamen in motu eorum per desertum secundum directionẽ nubis fracta fuit obseruatio sabbati: aliæ etiam obseruationes fuerũt cæ-

A remoniales custoditę in deserto, vt separatio leprosorum & immundorum a sanis, vt patet Num. 5.cap. & sic inuenire de alijs poterimus. *Vt timeas Dominum Deum tuum & custodias mandata.* Fundamẽtum & motiuum principium obseruationis mandatorum est timor viris imperfectis, sicut amor viris perfectis. *Quæ ego præcipio tibi & filiis ac nepotibus tuis.* Quia non solũ præsentes obligabantur, sed etiam successores, quando patres obligãt se, & filios suos ad aliquam cõditionem honestam, dato quòd filij paruuli sint tunc, ita quòd consentire non possint, quod est de natura obligationis: tamen cum peruenerint ad ætatem adultã, obligantur obligationę patrum suorum: & si nollent tenere obligationem quam fecerãt sui maiores, non B debent habere hæreditatem paternam. Nihil autem magis bonum & iustum erat quàm lex Dei, ad quam cum obligarentur patres; necesse erat filios obligari, maxime quia si non obligarentur de iure filij obligatis patribus, tamen necesse erat eos hic obligari: quia Deus volebat eos obligari cum dicat, quòd patres & filij obligentur, & custodiant ista in æternum: & ponitur hic causa huius dicti. s. vt viuãt multo tempore: quia sicut honorantes patres erant longęui super terram, vt patet Exo. 20.cap. ita custodiẽtes pręcepta Dei viuant longo tempore, & econtrario, illi qui non obseruabant pręcepta Dei pauco tempore viuebant. sicut patet Psalm. 54. viri sanguinum non dimidiabunt dies suos: qui autem custodiunt mandata Dei viuunt in eis, vt patet Leuit. 18. & ad Ro. 10.cap. *Audi Israel.* C Hic ponitur secundum, scilicet Dei dilectio. *Vt facias quæ præcepit tibi Dominus.* Siue ea quę per se tibi mandauit vt pręcepta decalogi; siue ea quæ mihi dixit, vt tibi ex parte sua mãdarem: vtraque enim Deus mandabat, quia qui per alium facit per seipsum facere videtur. *Et multipliceris amplius.* Tunc satis erant multiplicati, quia erant plures quàm sexcentũ millia, vt patet Numeri 26.cap. sed tamen rogabat magis multiplicari, vt patet supra 1.cap. addat Deus ad hunc numerum multa millia: quia nondum peruenerant ad tantam multitudinem, quantam Deus promisit, scilicet sicut stellæ cęli, & arena quæ est in littore maris Gene. 13. & 15.cap. Et rogabat pro hac multitudine, & dicit debere mandatis Dei vt inducat istam multi- D tudinem: quia licèt ista sit quoddam bonum temporale quod secundum se satis paruum est, tamẽ Deus promiserat eis ista, quia imperfecti erãt, vt patet Gen. 15.cap. & 22. Scilicet, quòd essent sicut stellę cęli & arena quæ est in littore maris: ideo non erat contemnenda huiusmodi promissio, sed orandum ad illam habendam: quod frequentibus orationibus, & præceptorum Dei obseruatione adepturi erant, vt patet Gen. 18.cap. vbi dicit Deus quòd Abraham meretur, vt omnia quæ dicta sunt à Deo impleantur in semine suo: quia custoditurus erat mandata Dei, & mandaturus filijs suis & domui suæ post se, vt custodiant mandata Dei. *Sicut pollicitus est Dominus dare tibi terram.* Gen. 15.cap. & in multis locis. *Dominus Deus vester Deus vnus est.* Idest non est Deus noster sicut dij falsi E aliarum gentium, qui plures sunt: & hoc tangit informationem intellectus quantum ad fidem: Intellectus & voluntas sunt duæ potentiæ sic naturaliter ordinatæ; quòd nulla actio in voluntate fit nisi facta apprehensione secundum intellectum: nam omnis inclinatio in natura fit per apprehensionem præcedentem, sed intellectus habet se vt apprehendens, voluntas autem vt ad aliquid inclinans: ideo nunquam potest fieri inclinatio voluntatis ad aliquid, nisi intellectus pręcognoscat illud: ideo cũ hic Legislator vellet hic informare populum inclinando eos ad amorem Dei, oportebat vt prius illustraret intellectũ de-

mon-

Dei dilectio.

Differentia inter voluntatẽ & intellectum, & q̃ hic pręcedit.

monstrans, quis esset ille Deus amandus, & vtrū vnus: aut plures, vt non plures amemus quàm sunt: gentiles enim qui cuilibet rei deos attribuebant plures deos faciebant. Iudæi autem qui veritatem rei ab ipso Deo recipiebant, vnum solum Deum iudicare debebant, & illum solum diligere. *Diliges Dominum*. Sicut in eis quę naturaliter amamus semper cognitio amorem pręcedit: ita in his quę supernaturaliter diligimus, supernaturalis cognitio quæ est fides reuelata ex auditu legis, pręcedit charitatem, quæ est habitus dilectionis supernaturaliter infusus: ideo posita doctrina fidei quam de Deo credere debemus, sequitur qualiter amare debemus. *Et toto corde tuo*. Idest ex toto voluntatis conatu, qui vocatur cor: quia cordi amare vulgari nomine attribuimus. *Ex tota anima tua*. Idest ex omnibus viribus animæ sensitiuæ: illas per imperium volūtatis regulando ad Dei amorem. *Ex tota fortitudine*. Idest secundum totam potentiam executiuam: ita quòd quantum voluntas tua ad aliquod maximum diligibile moueri potest, tantum fac vt mouearis: & quantum vires animæ sensitiuæ obedire possunt voluntati subordinanti eas ad aliquem finem, tantum obediant & regulentur. *Et quantum fortitudo tua*. Idest vires tuæ executiuæ possunt tantum pro Deo facias, vel patiaris: & hic consummatur vera dilectio quæ Deo perfecte inhęrere facit. Hoc pręceptum magnum est: quia fortissimam inhęsionem ad Deum facit. est autem fortissima inhęsio, quando alicui rei ita inhæremus, quòd nulli alteri inhęremus: nam potētiæ nostræ finitæ sunt: dum ergo pluribus intēdunt ad singula minores fiunt, vt ait Greg. in primo dialogo. si ergo per intellectum aut per voluntatem pluribus rebus inhæreamus, ita quòd plura intelligamus aut plura velimus: non est perfecta inhæsio, quia quodlibet illorum facit, ne inhæsio ad alterum sit perfecta: & sic dicebat August. de amore perfecto Dei: Domine minus te amat, qui cum alio te amat, quasi dicat, quòd ad hoc ꝙ perfecte amaret, oportebat vt eum solum amaret: tunc ergo Deum ex toto corde vel ex tota anima diligemus, quando ei totam animam nostram applicabimus, scilicet quòd intellectus noster solum eum intelligat, & nihil alterum: & voluntas nostra solum eum diligat, & nihil alterum: & vires nostrę sensitiuæ soli illi intendant, & in eo solo satientur.

An istud praeceptum diliges Deum tota mente &c. possit in via compleri. Quaest. III.

IN vita ista istud pręceptum compleri nō potest tam ex parte naturæ nostrę, quàm ex parte ipsius obiecti diuini intelligibilis & volibilis: ex parte naturæ nostræ patet: quia natura nostra hic imperfectionis modum tenet: & ideo indiget cibis, & potibus, & quiete per somnum: cum autem intendat istis non potest Deo intendere: vel si aliquo modo intendere potest in assumptione cibi, & potus, tamen non perfecte intendere potest: quia quando aliqua potentia receptiua, vel recipit, vel intendit duobus, neutri perfecte intendit: cum neutri intendat ex seipsa tota: sed istud præceptum esse intendendum ex tota anima, scilicet quia anima totaliter feratur in ipsū, & in nullum alterum: Non potest etiam istud præceptum compleri ex repugnantia ipsius obiecti diuini intelligibilis & volibilis, quia ad hoc quòd aliqua potentia passiua apprehensiua intendat totaliter alicui soli obiecto, oportet vt illud obiectum sit tale, ꝙ eam totaliter repleat: sed Deus non est huiusmodi obiectum nobis, dum sumus in via, quia non præsentatur nobis sub illa clare luce vt est perfectissimum

F ens inter omnia entia, vel maximum bonum inter bona: sed apparet nobis sub quodam ænigmate, vt non videatur in eo perfecta ratio entitatis, aut perfectissimus gradus bonitatis: & licet nos ex fide confiteamur ipsum Deum esse summum bonum, secundum quam captiuamus nostrum intellectum in obsequium Christi, vt patet 2. Corinth. 10. cap. tamen nō apparet sic perfecte intellectui nostro: nam si fides non pręcederet in nobis quæ est ex auditu, nunquam talibus veritatibus assentiremus. In prima autem omnia ista erunt, quia intellectus noster erit ibi supernaturaliter eleuatus data sibi capacitate, vt possit intelligere illud summum ens: & apparebit tunc illud summū ens sub clarissimo lumine suo, sicuti est:

G & replebitur intellectus noster applicatus enti intelligibili infinito: & nullum aliud iam intelligere poterit, cum nullum sit quod tantæ sit actiuitatis, vt illo immutāte actualiter obiectum possit distrahere ab illa consideratione & trahere ad se: quia tunc oporteret vt istud secundum obiectum sit maioritatis, scilicet in actiuitate quàm primum, sed nullum obiectū intelligibile est magis intelligibile quàm Deus: ergo applicito intellectu nostro ad Deum clare visum non poterit ab illo distrahi: cum nihil sit quod distrahere possit: Deus etiam summum bonum est, & fons totius boni: applicata ergo voluntate nostra ad fontem suum, ita replebitur & inebriabitur quòd nihil aliud velit, aut desideret, cum ibi quietetur totum desiderium appetitus nostri: sicut dicebat Dauid Psalm. 16.

H satiabor cum apparuerit gloria tua: nullum ergo desiderabile erit quod voluntatem nostram a Deo distrahere possit & in se trahere: quia nullum maius Deo est, nec nobis apparere poterit. Hic autem multa distrahunt nos a Deo, quia possunt nobis maiora bona videri quàm amor, quia nondum Deum cognouimus sicuti est, ibi autem nequaquam. Non tamen est intelligendum quòd intellectus noster & voluntas in vita æterna solum Deum diligat, & intelligat, ita quòd nihil aliud: quia omnia alia intelliget, & omnia bona diliget: tamen non eo modo quo hic: quia dum hic vnam rem intelligimus, ab intellectione alterius distrahimur. sic dicit Philosophus 3. Topicorum: contingit plura scire, vnum tamen intelli- *Notandū de intellectu & voluntate.*

I gere: & dum vnam rem actualiter amamus ab amore actuali aliarum desistimus: ibi econtrario: nam cum maxime Deum intellexerimus actualiter, tunc actualiter omne ens intelligibile actualiter perfecte speculabimur: & hoc, quia Deus omnia eminenter continet: ideo intellecto illo, omnia quæ sunt necessario intelliguntur: sic ait Grego. in 4. dialo. quid est quod non videant qui videntem omnia vident? Est enim Deus ars plena formarum viuentium, idest quędam idea perfectissima omnium rerum, & sunt ibi clarius & perfectius quàm in suo genere, vel in seipsis: homo enim & lapis perfectius & manifestius sūt in idea diuina quam in seipsis: ideo qui cognouerit Deum, perfectius cognoscet ibi hominem, aut lapidem, vel quamlibet aliam rem, quam si eam solam *Omnia in Deo perfectiora sūt quàm in seipsis.*

K oculis suis inspiceret: & ratio est, quia res in seipsis nō habēt esse totaliter perfectū, sed quodammodo mortuum: in Deo autem omnia entia siue viuentia siue non viuentia habent esse viuens, idest perfectum & clarum: sic patet Ioan. 1. cap. quod factum est in ipso vita erat, idest omnia quæ creata sunt antequam crearentur viuebant in Deo: & nunc viuunt: sicut ergo si aliquis respiceret aliquod speculū non solum videret illud speculum, sed etiam omnes imagines repræsentatas in illo speculo: Ita cum Deus sit idea & speculum perfectissimum in quo res perfectius apparēt quàm in seipsis, viso Deo omnia clare videbuntur.

Et

In Deo est ordo diligibilium. Et sic est de amore: quia cum ipse sit totum bonū est maxime diligibile: & in eo est ordo diligibilium: dilecto ergo ipso omnia diligemus q̃ diligibilia sunt: & sic istud mandatum complebimus toto intellectu ei vacantes, idest nullam partem intellectus nostri ad aliud distrahentes: & tota voluntate eum amantes nunquam eam eo relicto ad aliud conuertens: & sicut istæ potentiæ superiores replebuntur ab vbertate illius beatificæ visionis, ita omnes aliæ tam intra caput quàm sensus exteriores, vel vires qualescunque replebuntur ab illo super excellenti bono refluente ad exteriora sic patet Ioan. 10. cap. ingredientur & egredietur & pascua inuenient: quod exponit August. de illa beatifica visione in qua non solum lætabuntur intus, sed extra. Sed hoc non est præceptum: ideo distinguendum est, quia Christus vocauit hoc præceptum: diligere enim Deum ex corde, anima, & fortitudine præceptum est: sed diligere ex toto corde, tota anima, tota fortitudine preceptum excedit: immo omne consilium: quia in via consilia a viris perfectis implentur: hoc autem nunquam impletur, nisi in vita æterna, quia ibi ex Dei visione roborabimur: hic autem nos mortalitatis defectus impedit, quia corpus quod corrumpitur aggrauat animam, & terrena habitatio deprimit sensum multa cogitantem: ad impletionem autem huius requiritur continua in Deo cogitatio qualis erit in patria: ponitur autē hoc præceptum, vt si totum non compleamus, saltem implere desideremus: vel sciamus nihil supra Deum vel æqualiter Deo esse amandū: quia quod p superabundantiam dicitur, vni soli conuenit. *Eruntque verba hæc.* De dilectione Dei. *In corde tuo.* Scilicet vt multum in illis aduertas, quia ab eis omne bonum dependet: & narrabis ea filijs tuis, scilicet quando teneri sunt; vt hęc doctrina eorum cordibus profundius & tenacius infigatur: quia vt ait Philosophus 2. Ethico. non modicum differt sic vel sic a iuuene assuefieri: quia impressiones primę fortissimę sunt; quia radicaliter inhærent. vnde Horatius:

Quem noua testa capit semper seruabit odorem.

Et ideo Romanorum pueri Virgilium ante alia addiscunt, vt veluti eximius poetarum teneris imbibitus animis non possit facile aboleri; vt ait August. 1. de ciuitate Dei, cap. 3. *Et meditaberis ea sedens in domo tua.* Idest quando cessat homo a laboribus, quia tūc congruentior fit meditatio; cessat enim anima ab omni extrinseco labore, & magis ad speculandum colligitur: ideo in cogitatione fortior est.

Ambulans in itinere. Idest quando laboras. Intelligitur enim omnis labor per itinerationem: & loquitur magis de itineratione, sicut homines ponentes exempla vtuntur eis quæ magis occurrunt, & magis in vsu habent: nullus autem alius labor magis occurrebat Moysi q̃ itinerare: quia per quadraginta annos nullum alium habuerunt in deserto. *Dormiens.* Idest dum stas in lecto vigilans quod vocatur hic dormire, quia stare in lecto ad dormiendum est: in dormiendo aūt nullus meditari potest pręcepta Dei, quia in dormientibus cessant rationales potētiæ, & animales, & intenduntur naturales: vt patet in lib. 2. de somno & vigilia: ideo non potest dari præceptū de dormientibus, sed pōt intelligi de somnio. s. q̄ in somnis meditemur pcepta Dei, sicut meditamur alia vana.

Quomodo in somnio mandata Dei bene possimus meditari. Quæst. IIII.

Sed dicetur q̄ non est hoc in potestate nostra, quia voluntas nō pōt directe vel indirecte imperare ibi phantasiæ. Sed videtur q̄ bene possumus in somnio meditari mandata Dei, si ve-

A limus in vigilia illa meditari efficaciter: ideo dicit Philosophus 1. Ethi. quòd per somnium, siue dormitionē differt prauus a studioso: factis aūt quibusdā trāsmutationibus meliora fiunt phantasmata studiosi: & tunc est sensus, q̄ taliter in die assuefiamus in meditatione horū, q̄ in nocte etiā nobis in somnijs veniant. Et sic decepit quidam familiaris dñm suum: cōsueuerat. n. familiaris ea mala q̃ per diem dicebat, & in somnijs dicere: vñ dñs cognoscebat oēs iniquitates eius: videns aūt seruus ille mala sua palā fieri prudēti consilio ductus, qualibet nocte ante accubitum orationes quasdam cum attentione recitabat, vt fortis impressio causaretur: ex quo fiebat, vt easdē in somnijs recitaret: & sic dñs putans eum studiosum fore

B illusus est. *Atque consurgens.* Vnde inoleuit in bonis Christianis, vt cum a lecto surrexerint a Dei laudibus incipiant, vel aliquid sanctum meditentur. Et per ista quatuor hic posita omne tempus includitur, quo homo debet in Dei laudem vacare: sic habetur Psal. 1. Et in lege eius meditabitur die ac nocte: sed non est intelligendum sic q̄ omni tempore meditetur, quiā tunc non posset facere alia. Item si aliquis velit continuo Deum meditari, vel intelligere, nō posset, quia deficiunt & fatigantur organa ex corruptibilitate naturæ: vnde fit q̄ aliq̄n aliquem volentes fixe & efficaciter contēplari, subito ad aliud transferamur: ideo intelligitur quantum ad tēpora necessaria: & sic dr̄ de clericis nunquam psalterium cadat de manu tua. s. tempore conuenienti, & ad hoc determinato: vel q̄

C habeas ista s'm habitum. s. q̄ nunq̄ contrario acquiescas: præcepta enim affirmatiua, siue moralia siue cęremonialia, siue iudicialia, in lege veteri vel noua nūquam pro semper obligauerunt: præcepta autē negatiua cuiuscūque generis, & ad semper, & pro semper obligant. *Et ligabis ea quasi signum in manu tua.* Sic habetur Exo. 13. cap. & custodiunt hoc Iudæi ad literam: quia tempore orationis appendunt cartulā cōtinentem ab illa parte, Audi Israel vsque Cum introduxerit: in brachio dextro: sed intellectus huius literæ est quantum ad tropologiam quandam: nam non potest semper sacra scriptura impleri ad literam, nec litera hoc vult quod sonat, vt patet sępissime in pphetis, & maxime Esai. 11. c. vbi dr̄: q̄ Leo vt bos paleas

D comedet; vitulus & leo & ouis simul morabuntur: & puer paruulus minabit eis: sed hoc nunq̄ fuit nec erit: sed intelligitur quantū ad quandam metaphorā: & ille est sensus literalis scripturę: sic in isto loco non debebant ista poni in manu, quia nulla vtilitas erat ponere talia in manu: sacra autem scriptura nunquam mandat inutilia: sed est sensus quòd ista præcepta debemus tradere executioni & cogitare: & quia cogitatio est per intellectum: intellectus autem est quidam visus animæ, vt patet in fine 6. Ethic. ideo dicitur quòd debēt esse ante visum nostri, quia debemus assidue ea contēplari: & quia manus est ad operationem, tunc dicuntur esse in manu, quando operatione applicantur patet infra, vel aliàs intelliguntur magis referēdo ad sensum parabolicum. s. quod sicut

E quando aliquis mouetur inter oculos per motū suū, facit vt semper videatur mouens potentiam visiuam ad se contemplandum: ita debent esse ista præcepta Dei apud nos primo in nostra recordatione quasi inter oculos mouerentur: & sicut interdum cum alicui cōmendatur aliquod negocium, vt non obliuiscatur, illud alligatur digito eius, vel manui eius aliqđ filum pendēs: & dato quòd ille diuertat ad alia, quādo tamen videnti illud filum ligatum & pendens, necessario reducitur in memoriam eius rei quæ recōmēdata est: sic nos debemus exhibere taliter dispositos, vt redeamus continuo vel saltem multotiens ad memo-

Differentia inter præcepta affirmatiua, & negatiua quantū ad obseruationem.

Literę sensus.

memoriam istorũ præceptorum tanquã haberemus filum pendens in manu. *Et mouebuntur inter oculos tuos.* Exo, 13. dicitur quasi monimẽtum ante oculos tuos: & vtrunque Iudæi ad literã seruant: quia faciunt aliã cartulam continentem eadem verba, & ligant eam quibusdam corrigijs. vt pendeat in fronte, & illa mouetur inter oculos. *Scribesque ea in limine, & postibus domus tuæ.* Et hoc obseruant Iudæi in aliqua cedula prędicta verba scribentes: & faciunt aliquas cõcauitates in ligno mittentes cedulam, & cooperientes aliquo metallo manente aliquo foramine, per quod videri possit. Sed ista sic ad literã obseruata cæremonię inutiles sunt: nec fuit Legislatoris intentio eos ad talia instruere, & patet: quia multę sũt similes locutiones in sacra scriptura, & maxime in prophetis: quæ licet in sensu parabolico hoc innuant, tamen in literali sensu aliud signant. Intelligendum ergo est qñ dicitur, ꝙ ista pręcepta debent appendi in manu, i. ꝙ debent tradi executioni, quod signatur per manum quæ est maxime organum operatiuũ: nihil enim proficeret mandata scire, & ea mente retinere nisi secundũ illa operaremur. doctrina enim moralis inanis est nisi reducatur ad operan, vt patet 2. Ethic. ideo primo dicĩ de manu. inter oculos moueri debent, quia in cogitatione nostra assidue versari debent: in postibus domus scribi dicuntur, quia siue exeamus, siue ingrediamur domum, mandata Dei cogitare debemus. Et sequendo istũ sensum qui est verus sensus literę prius ponitur ꝙ debeamus portare tanq̃ signũ in brachio, idest ꝙ debeamus operari secundum mandata quàm mouear̃tur inter oculos nostros, idest ꝙ debeamus ea continue cogitare. Ordo tamen secundum naturam operationis est contrarius, quia operatio ista quæ hic signatur per manum, pertinet ad potẽtias executiuas in operatione tamen humana, cum intellectus & voluntas dicantur esse principia prima: quia intellectus vt iudicans, & consulens: & voluntas vt iudicatum eligens; deinde sequitur operatio pertinẽs ad potentias operatiuas, & est posterior: quia tamen in moralibus operatio est finis, vt patet in 2. Ethi. & finis licet dicatur esse posterior in executione, est tñ prior in intentione, & mouet agẽtem, vt innuit Arist. in 1. Ethi. qui volẽs ponere virtutes, quæ sunt principia directiua actuum humanorum, ante omnia de fine tractauit in ipso 1. Ethi. quia tamen finis etiam posterior est in executione, tractatis omnibus virtutibus & consequentibus ad virtutes redijt ad tractandum de illo in vltimo lib. Ethi. s. in 10. sic hic cum operatio dicañ esse finis, quia tamen ipsa est quæ magis attenditur, posita fuit in principio.

In humana operatione intellectus, & voluntas sũt prima principia.

Cumque introduxerit. Hic ponitur tertium. s. separationis a Deo occasio. *Cum introduxerit te.* Loquitur hic ad nouem tribus & dimidiam, quæ nondum introductæ fuerant in terram suam: aliæ autem duę & dimidia iam acceperant possessionem citra Iordanem vt patet supra 3. cap. *Pro qua iurauit patribus tuis Abraham Isaac & Iacob.* Cuilibet istorum per se facta fuit promissio Abrahæ. Gen. 13. & 15. cap. Isaac Gen. 26. Iacob Gen. 34. in multis locis reperitur hoc dictum. s. ꝙ Deꝰ iurauerit patribus Hebręorum dare eis terram Chanaan, vt patet Gen. 50. vbi dicitur: ꝙ Deus iurauit Abrahæ, & Isaac, & Iacob dare eis terram Chanaan: idem patet Exo. 6. & 13. & Nu. 11. & in multis alijs locis scripturæ: sed locus vbi iurauerit cuilibet istorum non reperitur: de Abraham reperitur ꝙ Deus iurauerit ei complere in eo & semini suo promissiones factas, vt patet Gen. 22. cap. cum dr̃ per memetipsum iuraui dicit Dñs, quia fecisti rem hanc, & non pepercisti filio tuo vnigenito, benedicam tibi: & multiplicabo semen tuum sicut stellas cęli, & velut arenam,

F quæ est in littore maris: & possidebit semen tuum portas inimicorum suorum: & benedicentur in semine tuo omnes gẽtes terrę, quia obedisti voci meę: de Isaac & Iacob non reperitur vbi iurauerit eis Dominus: sed dato ꝙ nunquam eis iurauerit satis est ꝙ iurauit Abrahæ pro se, & semine suo: quia si Deus aliquo modo obligaretur iuramento, vel aliquo alio genere obligationis, tantum obligatus fuisset ex illa iuratione facta Abrahæ complere in posteris, & cuilibet illorum obligabatur sicut ipsi Abrahæ: q̃ hoc significauit cum dixit ad Isaac Gen. 26 cap. tibi & semini tuo dabo vniuersas regiones has complens iuramentum quod spopondi Abrahæ patri tuo. Iudicabat ergo Dominus ex illo iuramento obligationem

G inductam ad quemlibet posterorum: ergo licet non iurauerit Deus cuilibet istorum trium patriarcharũ per se, satis est quòd iurauerit Abrahæ: & iurando illi se obligauerit cæteris posteris ex virtute verborum iuramenti. *Et dederit tibi ciuitates magnas.* Istud est impedimentum siue occasio obliuiscendi Deum. s. euenire prospera. Sic enim homines benefactorum suorum obliuiscuntur venientibus prosperis: vt Gen. 40. cap. de magistro pincernarum qui oblitus fuit Ioseph. Et sic Iudæis post euenit, vt prophetice prędixit Moyses infra 32. cap. incrassatus & dilatatus recalcitrauit: incrassatus impinguatus dilatatus dereliquit Deum factorem suum.

H *Quomodo frui est in aliquo vltimate quietari: & quomodo in aduersitate constituti magis cognoscere Deum esse maximum bonum solent.* *Quæst. V.*

RATIO fundamentalis huius est: quia maximum bonum secundum veritatem vel quod a nobis maximum bonum existimatur, est quod mouet ad fruitionem suam: frui autem est in aliquo vltimate quietari & delectari, ita quòd nihil vltra quæratur: vt si aliquis inueniret aliquod bonum, quod ita iudicaret bonũ, vt nullum aliud bonum vltra vellet, & in eo quiescere vellet totaliter, diceretur proprie illo frui: licet dicamus large quòd omnibus illis quę propter se appetimus fruimur: si tamen nos aliquo fruamur proprie, oportet

I vt illud ponatur tanquam maximum bonum: quia si non poneretur vt maximum bonum, adhuc aliquid alterum desideraremus in ratione summi boni: & sic non quietaremur in illo priori: nunc ergo qualitercunque se habeat siue prospere, siue infeliciter: quia est homo intellectiuum considerans ordinem in rebus, oportet vt semper intelligat esse ordinem in bonis, & aliquid putet esse maius bonum omnibus alijs: & necesse est ex natura rei vt fruatur illo bono, quod maximum esse intelligit: qui autem est in aduersitate non habet apud se aliquod bonum de bonis fallacibus fortunæ quę possit frui: ideo cogitur redire ad vera bona, & cognoscit Deum esse maximum bonũ. Et ista est causa, quare homines in laboribus aut ægritudinibus magis Deum cognoscunt quàm alijs tem-

K poribus sanitatis & prosperitatis: quia tunc non habent aliquod bonum quo fruantur: & ideo necesse est cõuerti ad aliquod fruibile: sed non attinet ei magis vnum quam alterum: ideo conuertitur ad verum fruibile: quia intellectus non impeditus intelligit verum. Ex hoc etiã sequitur quòd in angustijs cognoscunt homines veros amicos, quia alia bona delerũt hominem solis amicis manentibus: ideo non possumus frui alijs bonis: fruimur ergo amicis dicentes veros amicos esse summa bona. Cum autem euenerit status prosperitatis, adhęrent aliqua bona fortunæ quæ ante non inhęrebãt: & quia illa habent quan-

dam

dam similitudinem verorum bonorum secundum fallacem opinionem, possumus frui illis bonis: incipientes autem illa bona habere quæ habent rationem maximorum bonorum, icipimus frui illis, & quia fruitio soli vni pertinet quod optimum existimamus, eum tale habeamus, illi totaliter inhæremus omnia alia relinquentes: & sic qui ante nulla bona fortunæ habebat, non habebat aliquid apud se quo frueretur, & quia necesse est frui aliquo eū semp aliquid existemus tanq̃ maximum inter bona, conuertimur ad verum bonū cum nihil impediat, si autem adueniant nobis magis bona fortunæ, vt habere ciuitates grandes, & similia, quia ista possumus existimare vt maxima bona, possumus frui illis: cum autē incipiamus frui, necesse est vt cętera postponamus, cum nulla alia bona in eodem gradu ponamus. hebręi autē existentes in deserto nō habebāt aliquod bonum quod maximum possent existimare, ideo ad Deum conuertebantur, quando autē intrarent in terram Chanaan inciperent habere ciuitates magnas munitas, & domos pulchras: poterant eas optimum existimare & consequenter frui, & tunc naturaliter necesse est obliuisci Dei, cum aliud magis ametur quam ipse.s. id quo fruimur, & in præsentia eius quod maxime immutat, id quod minoris est potestatis impossibile est immutare. *Et domos plenas multarum opum.* Omnes illas opes de manu hostium accipiebāt, nec aliquē destruebant nisi viros, & mulieres, magnos & paruulos, cętera autem suscipiebant sibi. Et quia qñ pugnabant contra Chananęos, istos in terra sua nō poterant effugere, sed comprehēdebant eos intra ipsam ciuitatem, aut apud ciuitatem debellabant eos, & non poterant fugere, non poterant secum portare quicq̃ de omnib. illis quæ possidebant, sicut ergo Chananęi ante diuites erant, ita oportebat manere domos eorū plenas omnibus illis diuitiis quas ante possidebant, cū ipsi habitatores morerentur in ciuitatibus, vel apud ciuitates, & nihil secum portare possent fugientes ad alia loca. *Et cisternas quas non fodisti.* Terra illa non abūdat in aquis, ideo collectiones subterraneas aquarum faciebant, quas cisternas vocant: non solum ista inuenturi erant Iudæi in terra Chanaan, sed etiam alias possessiones immobiles vt vineas, agros, & oliueta, & sicut priora.s. ciuitates magnæ, & pulchrę mouere poterant multos ad fruitionem, ita etiam ista, quia maxime hebræi desiderabant ea: ut ergo tolleret totalem occasionem recessus a Deo, quæ erat per obliuionem diuinorum beneficiorum, & obliuio causatur ex fruitione alicuius rei extra: nec Deus nominauit oīa, ut scirent hebræi cauendum esse a nimio amore circa talia, qui faceret obliuisci omnia alia, ideo notanter dixit caue ne obliuiscaris.q. d. licet tu reminiscaris diuinorum beneficiorum, & velis eum super omnia diligere, tamen si amorem magnum apponis istis reb. nūquam videbis donec Deum totaliter obliuiscaris istis bonis per fruitionem adhęrens: hoc namque naturaliter inducitur, ut siquis vno bono fruatur, cętera minꝰ eo amet, ideo admonebat psalmista amorem non esse ponendum in diuitiis, etiam si eas haberemus dicēs si diuitiæ affluant, nolite cor apponere psa. 61. *Dominum Deum tuum timebis.* Hic ponitur quartum scilicet timendi Deum ratio, & hęc satis conuenit superioribus, quia qui Deum timet eius non obliuiscitur. *Ipsi soli seruies.* Idest non adorabis alium dominum cum eo sicut fecerunt Samaritani quarto Regum. 17. capitulo quia ipse solus Deus est: dii aūt gentiū dęmonia sunt Psal. 95.

Qūn seruiamus soli Deo.

Aduertendum quod licet dicatur hic soli Deo seruiendum, & solus Deus timendus: tamē nec soli Deo seruiendum est, nec eum solum timere debemus, nam patres, & dominos timemus, & dominis seruimus. Inde enim opera seruilia dicuntur, quia per ea homo

A seruit homini: dominos autem esse timendos manifestat Mala. 1. capitulo dicens: si ego sum Deus vbi est amor meus? si dominus vbi est timor meus? quasi di. ꝙ dominis timor debetur: patrem etiam filii timent, & inde timorem filialem a seruili distinguimus, & vxores timent viros, inde timorem castum a cœteris separamus. Ad hoc respōdetur, qđ pōt intelligi dupliciter. Vno modo, quod Deus loquatur hic solum de timore Dei, & mandando solum Deum timeri aut sibi seruiri non excludat cęteras res, quę non sunt dii aut existimantur dij: sed excludant in eadem specie scilicet in specie deorum, si aliquos alios præter illum vnum imaginemur, & est sensus. *Dominum Deum tuum timebis*

B *& illi soli seruies.* Idest licet timeas Deum, & seruias ei, & timeas homines & seruias eis, tamen non timeas alium Deum, sed istum solum, nec alteri Deo aut aliis dijs seruias, sed huic soli. Alio modo potest hoc intelligi, quod excludantur omnia alia, quę non sunt Deus, & tunc non excludentur respectum huius actus, qui est timere aut seruire, sed respectu vtriusque accepti cum quadam determinatione graduali: & tunc est sensus, quod Deus solus timendus est, non quidem ꝙ eum timeamus & nullum alterū, sed quod eū timeamus in tali gradu timoris, scilicet cum tanta reuerentia & terrore si oportuerit, ut nullum alium hominē, aut Deum existimatum in tali gradu timoris timeamus: hoc demōstrauit Christus Matth. capi. decimo dicens: nolite timere eos, qui occidunt corpus, animam autem non possunt occidere, sed potius timete eū, qui corpus & aīam pōt perdere in gehēnā.q.d. licet

C aliquis timor sit ad terrenos, ille valde modicus debet esse: timor autem qui ad Deum valde magnus: sic ēt Deo soli seruiendū esse mandauit, quia licet patribus & dominis seruiamus; Deo tñ in tali gradu seruire debemus, s. totam nostram animā ei præsto offerentes eum maxima affectione, & cum hoc quædam reuerentia adorationis nimia tanquam ad nostrum Deū, & creatorem: iste autē gradus seruitij nulli rei pręter Deum cōicandus est, quia iam peruerteretur ordo dilectionis, cum aliqd Deo maius bonū arbitraremur, vel apud nos constitueremus: cętera ergo diligibilia diligentes, aut hominibus seruientes nunquam in tali gradu cuiquam seruire debeamus: ideo Deo soli seruiendum est, quia ei excellentissime seruiendum est. *Ac per nomen illius iurabis.* Non est hoc pręceptū, sicut

D de timendo, vel de adorando. sed permissio quædam, quia videbat Deus Iudęos ad iurandum pronos, & ne per nomina idolorum iurarent quæ execrabilia erant. Psal. 15. nec memor ero nominum eorum per labia mea, permisit eis per nomen suum iurare.

An iuramentum sit frequentandum, vt Iudæi dicunt, vel magis nunquam iurandum est, nisi ex necessitate. Quæst. VI.

VNDE aliqui Iudæi errauerūt ex hoc loco dicentes iuramentū esse actū religionis, & frequētandū sicut cultus Dei, vel orare, sed falsum est, qa nunq̃ iurandū est nisi ex necessitate, alias esset ꝯ s'm pręceptum de non accipiendo no

E men Dei in vanū, tunc. n. in vanum assumit, cum sine necessitate nomē eius ꝓfert, & sic determinauit Christus Mat. 5. c. sit sermo vr̄ est est, non nō. *Non ibitis post Deos alienos.* i. non sequimini cultū eorū: uel nō ibitis ad consulendum eos sicut Ochozias Rex Israel misit ad ꝯsulendū Belzebub Deum Acharon. 4. Regum 1. cap. dicitur cunctarum gentium, q̃ in circuitu vr̄o sūt non ꝙ liceret consulere Deos aliarum gētiū q procul erant, vel ire post eos colendo eos, quia ęquale peccatū erat colere hunc vel illū Deū, sed dr̄ de diis q in circuitu sūt, qa lex sp attendit id ꝙ est maius piculū, maiꝰ periculum est, ꝙ a malis vicinis efficiatur malus q̃ ab

illis qui valde procul: cum autem Iudæi aliquo mõ cõmunicatuti essent cũ gentibus, quę in circuitu eorum erant, poterant scire eorum cęremonias in cultu deorum suorum, & inclinarentur ad faciendum easdem cęremonias Deo suo, velut colereut illum Deum: cũ gentibus autem semotis ad extremitates mundi nulla erant eis commercia: ideo non poterant scire de cęremonijs deorum suorum ne inclinarentur ad illos, quia inuisa diligere possumus, incognita autem nequaquã. *Quoniam Deus æmulator Deus tuus.* Idest Deus tuus zelotes est volens sibi sacrificari, & se solum consuli sicut vir zelat vxorem: quia vult ab ea solus diligi. *Deus tuus in medio tui.* i. Deus tuus solum est zelotes respectu vestri non autem respectu aliarum gentium, quia etiam si aliquis de gentilibus idola colat, nõ irascitur nec G zelat eum Deus, quia permisit eos ambulare in concupiscentiis suis, si autem aliquis vestrum alios Deos colat Deus zelat, qa vos populus eius estis vt patet. sup. 4. ca, & j. 7. sicut vir zelat vxorem suam, & irascitur ei, si fornicet: aliis autẽ non. *Nequando irascatur furor domini Dei tui contra te.* Refertur ad superiora. s. nõ ibitis post Deos alienos, nequando irascatur dominus: quasi dicat Deus non habet aliquam occasionem ex qua citius contra nos irascatur, quàm si colamus Deos alienos, qa istud peccatum maximum est, vt patet Exo. 32. capitu. cum dixit Moyses ad Aaron redarguens eum ꝙ fecisset vitulos in quibus populus idolatrauit, quid tibi fecit hic populus, ut induceres super eum peccatum maximũ, sic etiam de vxore, licet. n. vxor esset in aliquo contra H virum nunquam tamen ita irascitur sicut si ipsa diligat alium virum, cui carnaliter commisceatur: irascitur ergo vehemens furor domini super talia. *Et auferat te de superficie terræ.* i. destruat te totaliter, ita ꝙ non sis in aliqua terra: ista est maxima & ultima pœnarum, quia in tota superficie terræ non relinquamur, nam aliquando puniuntur homines perdendo terram suam, cum ducuntur in terram hostium captiui, & ista magna pęna est, quia relinquitur natalis terra quæ multum dulcoris habet, & omnes homines allicit, ut ait Gualterus Alexandreidis libro primo: perduntur etiam diuinę quas tollunt filij alienorum: perditur politica consolatio: cũ homo sit animal naturaliter gaudens in politia, & determinatum ad aliquam politiam: manent tamen ad- I huc aliqua gaudia, aut species gaudiorũ, quia licet homo a terra sua expellatur, non tamen totaliter expellitur a terra, quia in alia terra manet, ubi adhuc lętari pt, qui autem aufertur a superficie terrę in nulla parte orbis manet: quia omnia loca orbis in superficie terræ manent, qui autem sic a superficie terrę expellitur, cũ non possit a tota terra expelli, necesse est, ut constituat j. terram: hoc autem pertinet ad defunctos, qui in terrę visceribus occultantur, ne fętore aut figurę horrore cęteros viuentes fastidiant & infestent: cum ergo dicitur Deus auferet aliquẽ de superficie terræ, est sensus, ꝙ occidet eum & faciet abscondi. j. superficiem terrę.

Maxima & vltima pęnarũ auferri de superficię terræ.

Non tentabis dominum Deum tuum. Tentare est experimẽtum velle capere de aliqua re, sicut qui equum currere facit solum vt videat an bene vel male currat: sic tẽ- K tare Deum dicitur qui agit vt sciat vtrum Deus subueniat, & valde magnum peccatum est tentatio Dei, qa reducitur ad genus infidelitatis, vel præsumptionis, q̃ maxima peccata sunt, ut declarauimus Exod. 16. & 17. Patet in amicis: ille amicum suum tentat, quem firmũ esse non putat: ut sciat quantum in illo sit ad necessitatis articulum, qui autem amicum certissimum habet de cuius fidelitate nullatenus dubitat, nunquam eum tentat: sicut qui equum optimum cursorem esse cognoscat, eum non tentat, sed in necessitatibus vtitur eo, qui autem nondum cognouit, tentat eum experimentum accipiens. qui ergo Deum tentat, non confi-

Quid sit tẽtare Deũ.

F dit totaliter in bonitate vel potentia Dei, quia si confideret non tentaret, & sic infidelis est, quia de Dei bonitate vel potentia dubitauit, discredere. n. potẽtię Dei infidelitas est, quia est negare aliqd esse in Deo: discredere autem bonitati Dei diffidentia est, & est ꝯ spem, vt si aliquis crederet, ꝙ Deus aliquid facere poterat, sed non crederet ꝙ faceret etiam si iuste uel in necessitatę petatur: hoc tamen aliquando infidelitas vocatur, quia spes & fides aliqñ uno noĩe nominantũ, & sic dixit Christus Petro modicæ fidei quare dubitasti? Matth. 8. & 14. c. Aliquando reducitur tentatio Dei ad pręsumptionem, & uoco p̃sumptionem desiderium cognoscendi secreta quæ homini cognoscere non licet, ut si aliquis crederet Deum esse potentem ad omnia, & ꝙ G in necessitatibus semper succurrere vellet, sed scire vel experiri velit qualiter in tali casu ageret, & hæc præsũptio magnum pęccatũ est. q ergo aliquid recte petere debet vt exaudiatur a Deo, opposita horum habere debet: primo ꝙ sit in necessitate, & tunc non est præsumptio, nec tentatio sicut qui equum currere facit: quia fugit hostes suos non tentat equum, ita qui in necessitate ad Dei auxilium currit, Deum tentare non dicitur, qa experimentũ non quęrit, Secundum ꝙ sine dubitatione ad Deum veniat, s. intelligens ꝙ Deus facęre põt & ꝙ in necessitatibus faciet, ut non sit incredulus, nec desperans. Et ista duo tangit Iacobus. c. 1. canonicę suæ dicens, postulet autem in fide nihil hęsitans, in fide. i. credens ꝙ Deus facere potest, nihil hęsitans. i. credens certissime, ꝙ si ipse in necessitate petit, & iuste exaudie- H tur, quia Deus voluntatem timentium se faciet. psalm. 144. Et subiungit ꝙ aliter petentes nihil assequũtur dicens: qui enim hæsitat similis est fluctui maris qui a vẽto mouetur, & circumfertur: non existimet ergo hõ ille, ꝙ accipiat aliqd a Deo. *Sicut tentasti in loco tentationis.* s. in Raphidim vbi Deum pro aqua tentauerunt ut patet Exod. 17. cap. Dixerunt enim, est ne dominus inter nos an non?

Præsũptio i Deũ quæ sit.

Ex duob' oratio exauditur.

Aliqui uolunt quod tentatio ista fuit, quia Iudæi plures portabant aquam in vasis suis de mansione pręcedente, quæ uocatur Halus, & tamen petebant aquam, & tunc erat tentatio quę est præsumptionis, quia uolebant experiri qualiter Deus eis aquas daret sine aliqua necessitate, sicut qui cibum quęrere non vult expectãs I ꝙ Deus ei cibum præsentabit,

Sed melius vr̃ ꝙ isti in necessitate existẽtes tentauerunt, quia forte Deum impotentem ad dandum eis aquam crediderunt, sic patet psalm. 77. nunquid poterit Deus parare mensam populo suo in deserto, & tũc est sensus. *Est Deus inter nos an non.* i. nunquid Deus, qui est inter nos poterit facere ista. uel nunquid nos habemus Deum inter nos potentem uobis auxiliari an non, vel poterat esse tentatio diffidentiæ, quia licet crederent Deum esse potentem, tamen dubitabant vtrum eis aquam dare vellet, & tunc est sensus, nunquid est Deus inter nos. s. qui succurrere vellet inopię nostrę an non. *Custodi præcepta.* impedimentum intrandi in terram illam vel recessus a Deo est nõ custodire mandata: ideo K amouentur. *Custodire præcepta.* s. moralia vel decalogi, *Testimonia.* i. pręcepta iudicialia.

Quæ differentia sit inter testimonium, & præceptum Et cæremonia qua ratione constituantur. Quæst. VII.

PROPRIE testimonia sunt mandata decalogi per quæ inter Deum & Israel firmamentum positum est: alia autem pręcepta largo modo testimonia nominantur. *Et cæremonias.* Istud est tertium genus pręceptorum, dicuntur autem cæremoniæ quidam ritus, uel obseruationes secundum quas se habet homo ad Deum, nam si sint aliqui mo-

di

dī constituti ab hominibus secundum quos se habeāt homines inter se, illi non vocantur cęremoniæ: nam cęremonię dicuntur ritus pure legales. s. qui non insurgunt a uoluntate determināte magis hoc quam illud secundum rationem naturalem, sed a pura uoluntate legislatoris volentis hoc, vel illud solum, & cęremonię sm istum modum dicuntur esse quoddam extremū ad ius naturale distantissimum, intermedium autem est aliquid quod non sit pure a ratione naturali determinante hoc, & nullo modo alterum, nec pure a uolūtate quod habet aliquid rationis naturalis: quia dependet ex illa tanquam determinatio explicita, & istud est genus pręceptorum iudicialium: nam pręcepta iudicialia magis cōnectuntur rationi quam cęremonialia, B quia in iudicialibus licet non immediate determinentur a ratione naturali ad sic esse, ita q nullo modo possint esse aliter, tamen quilibet respiciens illa poterit videre quomodo dependeant, vt communiter de iure naturali, licet quidam eorum non habeant aliquam rationē sed solam voluntatem, vt q inter præsentes fiat pręscriptio in decem annis, & non in nouem: & sic de multis alijs ī præfixione, vel determinatione temporis vel terminorum ad faciendum aliquid, sed ista rara sunt, alia autem vt communiter licet applicentur ad materias particulares, tamen bene apparet dependentia eorum a iure naturali vniuersali: in cęremonialibus autē non patet hoc, quia dato q aliquis respiciat quare tales cęremonię sic aut sic fiant, non poterit reperire aliquā rationem mouentem nisi solam voluntatem constituentis, ut patet in cęremonijs sacrificiorum, & in emūdationibus leprosorum, & in emundatione aut pC robatione zelotipiæ, & in obseruatione nazaręorum, & similibus, nam raro reperiri potest ratio, quę videatur insurgere ex naturali ratione sic aut sic determināte, sicut videtur esse in iudicialibus, quæ nūquam possunt vocari cęremoniæ. præcepta autem legalia conuenienter vocantur cęremonię de his late diximus Leui. vlt. c. & ibi vide. *Et fac quod bonum est & placitum in conspectu domini.* Hoc enim Deus vult vt nos faciamus quod ipse vult, sic dicitur Ge. 17. c. ambula coram me, & esto pfectus, idest ambula iuxta voluntatem meam, nam ambulare coram Deo nihil aliud est quam ambulare, vt ipse vult: & dicitur hoc, quia aliqui homines vident bono zelo moueri, & faciunt quod sibi vr̄ malum nō esse. Et tamen errant, quia non attendunt: nam vt ait

Quid sit corā Deo ambulare.

D Salomon in prouerbiis. est via quæ videtur homini bona, & extrema eius ducunt ad mortem, ideo nullus q̄tumcunque bonum habeat zelum innitatur prudentię suæ ambulans vt sibi bonum videtur: sed inquirat vtrum Deus aliter velit, sicut dicit Apostolus ad Roman. 12. c. nolite conformari huic seculo, sed reformamini in nouitate sensus vestri, ut sciatis, quæ sit uoluntas Dei bona, & beneplacens, & perfecta: ideo Sanctus Dauid orabat in psalm. 5. dicens dirige domine Deus meus in conspectu tuo viam meam, idest dirige viam meam non secundum quod mihi videtur bona, sed secundum q tibi. Et dicitur hic quod bonum est, & beneplacitum in conspectu Dei, quia id quod bonum est E secundum seipsum, est beneplacitū in conspectu Dei, nam Deus bonum vult, & delectatur in eo. quandocūque ergo reperiatur bonum quod sit vere bonū Deus delectatur in eo, sed quia iudicium humanum valde defectibile est, & interdum perturbatur a passionibus, ideo id quod bonum est malum iudicant & econtrario, & sic Deus non vult fieri quod bonum videtur hominibus, sed quod bonum est simpliciter, & hoc est ei beneplacitum.

Quō sciam quid sit bonum.

Sed dices quō ego sciam quid est bonum, aut beneplacitum in conspectu Dei?

Respondetur q id q Deus mandat, est simpliciter A bonum, quia ipse cognoscit omnem veritatem, & mādat id fieri q bonum est, cum ergo mandatum suum reperiatur circa aliquam rem, sic agere debemus, ut mandatur, & non declinare ad dexteram, vel sinistram dato q nobis videatur aliter esse agendum, quia illa est voluntas Dei bona, & beneplacens, & perfecta: cum autem mandatum Dei non reperitur circa aliquod agibile, tunc uel cōsulere peritiores oportet si dubium est, & aliquid magnitudinis habet sui: aut agere secundum cōscientiā nr̄am, qa vt ait Apostolus. hæc est gloria nostra testimonium conscientiæ nostræ, & tunc ēt dicimur agere, quod placitum est in conspectu Dei, quia nos studemus agere quod beneplacitum est ei, B quia non inuenimus præceptum eius quantum ad tale agibile, & studeamus secundum conscientiam, quā ipse nobis dedit sicut dicitur hic. *De qua iurauit patribus tuis.* i. q iurauit patribus tuis, vt deleret ex ea omnes hostes, & daret eam eis & semini suo: quomodo autē iurauerit eis vtrum cuilibet eorum per se, vel omnibi simul, vel vni pro omnibus sup. in isto cap. declaratum fuit. *Vt deleret omnes inimicos tuos.* Hoc habetur Gene. 15. ubi promittitur terra decem gentium, & expulsio earundem de locis suis, uel potest referri ista clausula ad tempus Moysi: in quo clare promissa est sępe destructio istarum gentium ut patet Exo. 23. & sępe eis mandata est, ut Num. 34. c. & 𝔦. 20. & patet quia dicit. *Sicut locutus est.* Ita q possessio terræ referatur ad iuramentum patrum, & deletio gentium referatur ad locutus est. Quod fuit tempore Moysi.

Cum interrogauerit te. Hic ponitur 5. s. ad quæstiones C posterorum responsio. *Filius tuus cras.* Significat magnum tempus post futurum, quando filij qui nascerētur propter antiquitatem facti obliti essent beneficiorum Dei. *Quid sibi volunt testimonia hæc.* i. ista præcepta, moralia. q. d. quis nobis tantum onus imposuit. s. q seruaremus ista mandata, uel propter quam causam, vel ad quem finem posita sunt? *Serui eramus Pharaonis in Aegypto, & eduxit nos dominus Deus de Aegypto.* Ratio redditur ex naturali obligatione, seruus emptitius tenetur ad omnia quæ mādat ei dominus, sed Deus vos liberauit de magna seruitute Aegyptiaca, ideo iuste potuit imponere vobis quamcunque legem vellet. *In manu forti.* Deus cum nec pedem nec manum habeat, quia lineamenta nec descriptiones corporales habet, ideo non poterat educere in manu, nec in pede, D nec in aliquo altero membro, sed ista dicuntur secundum metaphoram quibus tota scriptura plena est, sic enim dicitur Exod. 19. capit. uos ipsi uidistis quid fecerim Aegyptus, & quomodo portauerim vos super alas aquilarum. constat tamen, q Deus non conduxit hebręos per desertum super alas aquilarum, nec struthionum, aut vulturum, sed est metaphora quam declarauimus Exo. 19. c. sic hic scriptura sacra volens cōdescendere mō nostro intelligendi, designat nobis, ut virum fortem bellatorem Deum, ut patet Exo. 15. ca. cum dr̄ dominus quasi vir pugnator, licet in hebręo dicatur ibidem, dn̄s vir pugnator, sic ergo vir pugnator in fortitudine brachij sui destruit hostes, ita Deus, E qui omnipotens est, & destruens quos uoluerit, & saluans quos voluerit, dr̄ operari in manu forti. i. in fortitudine brachij sui percutientis hostes quemadmodū faciunt viri fortes pugnantes. *Et fecit signa atque prodigia magna, & pessima in Aegypto.* Quæ sunt miracula solum ostensiua potentiæ & non inflictiua pęnę, prodigia dr̄ hic miracula infligentia pęnam, de primo ut ꝯuersio virgæ in colubrum, de secundo ut grando maxima. & tenebrę, & mors primogenitorum: ideo uocātur prodigia pessima quantum ad malum poenæ, quia magnum malum Aegyptus intulerunt.

Quæ differentia sit inter signum, prodigium, & iudicium, Quæst. VIII.

TRIA ponuntur hic. s. signa, iudicia, & prodi-
gia, & possunt esse diuersa vel idem, ꝙ sint di
uersa, ut ꝙ signa dicantur quædam miracula
demõstratiua veritatẽ eius qui loquebatur. s.
ꝙ Moyses dicebat se a Deo missum, & cum negareñ
faciebat ista miracula. s. cõuertere virgam in colubrũ,
& cõtrio, & hoc vocabatũ signũ, qa signũ erat per hoc
ꝙ ista quæ dicebat Moyses vera erant, quia in signum
veritatis suæ adducebat tale miraculum, ꝙ satis appare
bat a Deo esse, & signabat illum qui loquebatur tanꝗ
a Deo vere fuisse missum, Iudicia vocantur miracula
inflictiua pęnę, sed non magnæ poenę, sicut fuerunt a-
liquæ plagę inter alias omnibus minores. Prodigia vo-
cantur magnę plagæ sicut supra dictum est, sed magis
videtur ꝙ hic accipiantur omnia pro eodem materia-
liter, sed differunt formaliter, vel secundum rationem
nam omnia ista videntur fuisse plagę inflictiuę doloris
sed istę possunt vocari signa inquantum considerãtur
vt quędam facta, quæ non possunt esse nisi per natura-
lem potentiam, sed indigent potentia supernaturali,
& sic necesse est ꝙ ista faciat Deus, aut aliquis in uirtu
te Dei, sed Deus nunquam est testis falsitatis, ergo ne-
cesse est ꝙ quandocunq; ad probationem alicuius di-
cti adducuntur vera miracula, quę nullus potest agere
nisi Deus ꝙ illud dictum verum fuerit, cum Deus nũ-
quam est falsitatis testis, ꝙ tamen esset, si ad confirma-
tionem alicuius dicti falsi faceret miracula, ergo talia
qualia faciebat Moyses inferendo poenas magnas Ae
gyptiis, erat signum ꝙ ipse erat missus a Deo in cuius
nomine loquebatur. uocantur autem istæ poenę iudi-
cia, quia iudicium dicuntur pęnę inflictæ, vel quia iu-
ste infligunẽ, vel quia causa eius nobis ignota est, de pri
mo mõ dicimus, qñ uidemus aliquem multum peccã
tem, & postea conspicimus eum multum puniri, dici-
mus ꝙ iudicium Dei fuit. s. ꝙ taliter agens taliter puni-
retur: alio modo dicuntur iudicia Dei qñ pęnarũ cau-
sæ ignorantur, vel non plene cognoscuntur, & sic qñ
aliqui qui boni valde, uel satis boni videbantur, puniũ-
tur, dicimus ꝙ iudicium Dei fuit. i. sententia Dei occul
ta nobis, & sic dicitur psal. 35. iudicia Dei abyssus mul
ta. i. sententiæ Dei sunt nobis multum obscuræ. Hic au
tem accipiuntur iudicia in primo modo, quia in Aegy
ptijs satis videbatur rationale, ꝙ Deus debuisset cõple
re vltionem suam, quia toties mandato eius restitis-
sent: & ideo exercuit in eos & in Deos suos iudicia. i.
iustas poenas: & sic patet Exo. 12. c. cũ dicitur: percutiã
omne primogenitum in terra Aegypti, & in cunctis
diis Aegypti faciam iudicia ego dominus: idem patet
Nu. 33. c. cum dicitur, egressi sunt filii Israel videntib.
Aegyptiis. nam & in diis eorum exercuerat vltionem.
prodigia vocantur ista inquantum erant magnæ poe-
nę valde, quæ sunt procul a digito. i. procul a potentia
nr̃a: quia naturalis potentia talia agere non potest, pa
tet hoc considerando ipsas pęnas inflictas, quas nullus
de sapientibus vel necromanticis Aegyptiorum, vel
de diis eorum talia potuit facere, vel fieri prohibere.
Vocantur tamen aliquãdo prodigia ipsa miracula ma
gna, quæ nulli pęnã inferunt, sed solum miracula ma-
gna sunt, & sic habetur actu. 6. ca. ꝙ Stephanus plenus
gratia faciebat prodigia & signa magna in populo: di-
cuntur tamen ista prodigia semper retenta significa-
tione termini. s. pdigia. i. procul a digito, quia talia mi-
racula ita magna sunt, ꝙ uerum est ea non posse fieri
naturaliter, sed per aliquam potentiam. s. diuinam, quę
valde procul est a potentia nostra. *Contra Pharaonem & omnem domum illius.* Isti enim magis torquebantur istis
plagis, quia se durius contra Hebręos habebant, & ab

Deus non quã est testis falsitatis.

F istis omne consilium malum, & pęna contra eos pro-
cedebat. *In conspectu vestro.* Quia licet hebręi morarẽ
tur in terra Gessen, quę ad vnam extremitatem Aegy-
pti est, ut colligitur Gen. 46. ca. tamen sciebant vicinis
Aegyptiis paratas istas plagas: etiam & melius, quia in
terra Gessen non solum habitabant iudęi, sed etiam
Aegyptii in omnibus locis & ciuitatibus illis hebręo-
rum: & in illis Aegyptiis fuerunt omnes pęnę inflictę
sicut aliis qui morabantur per totum Aegyptum, &
ista oculis suis videbant hebręi, & fiebant in conspectu
suo: vt declarauimus Exo. 7. c. hoc patet clarius Exod.
12. c. vbi immolato phase mandauit de sanguine agni
poni in superliminari domus, & super vtrumque po-
stem: ut cum veniret angelus percutiens transiret do-
G mos illas, si tamen ipsi hebręi nõ habitassent inter Ae
gyptios frustra fuisset ponere illum sanguinem, quia
tunc nullam domum deberet angelus percutiens trã-
sire, & nullã percutere, cum de primogenitis hebręo-
rum nullus in illa peste perierit.
Item patet Exod. tertio, & 11. capitu. vbi dicitur
quod postulabit mulier ab hospita sua, & a vicina va
sa aurea, & argentea, & uir ab amico suo, ergo videẽ,
quod Hebręi multi morabantur in domibus Aegy-
ptiorum, & habebant etiam Aegyptios pro uicinis: er
go inter hebręos morabantur Aegyptii quorum pos-
sent videre inflictiones poenarum. potest etiam referri
hoc ad unam poenam inflictam simul coram toto po-
pulo hebręorum, & fuit subuersio Aegyptiorum ĩ ma
ri rubro, cum conuertit dominus aquas maris rubri su
H per Aegyptios: & vnus ex eis non remansit. Et uiderũt
hebręi omnes Aegyptios iacentes mortuos in littore
maris, & cantauerunt domino laudes super illos, ut pa
tet Exo. 14. & c.

Præcepitque nobis dominus, ut faciamus omnia legitima hæc.

Legitimũ proprie in sacra scriptura quõ capitur.

Accipitur legitimum generaliter pro omne ꝙ in le
ge scriptum ẽ siue morale, siue iudiciale, proprissime
accipitur pro ceremoniale quod est pure positiuum,
& a sola legislatoris intentione dependet, qualia sunt
ritus sacrificiorum, non tamẽ proprie assumi p̃t legiti
mum pro iudiciali præcepto, quod magis a ratione de
pendere videmr. Et ista duo ponit phil. 5. Ethi, iustum
legale est quod stat in videri, uel non videri, ut sacrifica
I re vnam capram, vel duas oues: etiam sententialia. per
sacrificium tangit ceremonialia, per sententialia tan-
git iura foralia inter homines. phil. autem vtitur isto no
mine legale aliqualiter magis large distinguẽs illud ꝯ
ius naturale dicens, politici autem iusti hoc quidẽ na-
turale hoc autem legale est, & sic omne ius vocat lega
le quod non est naturale. De diffinitione autem iuris
naturalis posita a philosopho qualiter intelligi debeat,
diximus Exo. 20. & Leuit. 27. c. ius autem legale uocat
ipse omne alterum ius pertinens ad homines, vel ad
Deos, sed differt, quia in iuribus humanis quędam sũt
iura vniuersaliter posita, quæ licet non dicantur prin-
cipia iuris naturalis omnia nota, sunt tamen conclusio
nes speciales iuris naturalis deductæ a sapientibus scili-
cet a legislatoribus: quia sapientis est ordinare, ut ait
K Aristo. in principio primi Metaphy. & sicut in specula
tiuis principia, quæ sunt per se nota, & conclusiones
quę sunt notę non per se, sed ex inductione per prin
cipia, dicuntur simul pertinere ad materiam specula-
tiuã: ita in agibilib. principia vniuersalia iuris naturalis,
& conclusiones inductę per modum determinationũ
a iure naturali, dicuntur pertinere simul ad ius natu-
rale, & ideo talia iudicialia non vocantur legalia secun
dum phil. sed naturalia, alia autem iudicialia, quæ po-
nuntur interdum ex sola uoluntate legislatoris, &
subditorum, nam uoluntas principis facit ius, quia
quod principi placuit legis vigorem habuit, ut
patet

A patet institutis de iure naturali & ciuili, & gentium in §. principum quoq; placita ista: namq; facta a sola voluntate principis sine aliqua ratione vocantur legalia: nam competit eis diffinitio iuris legalis, quam ponit philosophus in 5. eth. s. legale est quod a principio quidem non differt: differt autem cum positũ est. i. antequam ponatur ius tale non magis differt sic agere, quam contrario modo: sed cum positum fuerit differt. i. magis refert sic se habere quã aliter. cuius latiorem declarationem posui Exo. 20. ca. Aliquando iudicialia non ponuntur vniuersaliter, sed sumuntur in particularibus, vt sententiæ iudicum quæ dantur super facto certo, & non extenduntur ad aliqua alia similia vel dissimilia: & tamen accipiuntur vt ius: quia res iudicata accipitur vt ius: aliquando etiam aliqua quæ nõ sunt

Legale q̄d sit.

B iudicialia, & tamen sunt leges dicentes ius alicuius personæ vocantur legalia: quemadmodum priuilegia si ponantur per modum legis vel statuti: & tamen sint indulta in fauorem vnius personæ, vt in quadam ciuitate statutum fuit, quod coleretur Brasida, & fierent ei sacrificia, quia multa bona fecerat ciuitati. Aliquando cõsiderantur aliqua iudicialia tãq̃ determinationes pęnarum, vel præfixiones terminorum: & vocantur legalia, quia non dicitur sic magis facere quam sic, vt statuere quod detur pro redemptione captiuorum tantum uel tantum, cum non sit maior ratio dare quinque quam sex: aliquando accipiuntur alia quæ nullo modo sunt iudicialia, sed pertinent ad cultum deorũ, vt sacrificare capras, vel arietes vel oues, & sic de aliis,

C quia in his non est aliqua ratio, sed sola uoluntas: quãnis Ouidius in libro fastorum dat rationes illorum rituum & sacrificiorum, sic enim promittit in principio libri primi dicens.

Tempora cum causis latium digesta per orbem, canam.

Quatuor ergo sunt quæ pertinent ad ius legale in q̄bus distinguitur a iure naturali, & illa quatuor hic assignauimus: & tangit omnia illa philosophus. 5. eth. in diffinitione iusti legalis cum dicitur, legale est quod a principio quidem non differt, differt autem cum positum fuerit, ut captiuos mina redimi, & sacrificare capram, sed non duas oues, adhuc autem quæcunque in singularibus legem ponunt, ut sacrificare Brasidæ, & sententialia. Primum de quatuor supradictis notatur ĩquantum dicitur & sententialia, secundum notatur,

D quantum dicitur, adhuc quæcunque in singularibus legem ponunt vt sacrificare Brasidæ. tertium notatur cũ dicitur, ut captiuos mina redimi. quartum notatur in quantum dicitur, vel sacrificare capram, sed non duas oues. (cunctis diebus sicut est hodie.) Refertur hoc ad tempus prosperitatis, quãdo patres docerent filios mãdata Dei, & est intellectus, sicut nunc abũdamus in diuitiis, & tranquilli sumus custodiendo mandata Dei, ita erit in futurum, quandocunque ea custodierimus, vel potest referri ad tempus Moysi, & est sensus, dicebat Moyses populo vos dicetis filiis vr̃is, quod quandocunque mandata legis seruauerint bene sibi erit, sicut nunc est nobis, tunc enim abundabat populus diuitiis, & pace debellatis Madianitis quinque regibus vt

E patet Num. 31. cap. & duobus regibus Amorrhęis Nu. 21. & possessa terra Amorrhęorum, & diuisa, sup. 3. ca. *Eritq; vestri misericors.* Liberando vos a cunctis miseriis quæ superuenire possunt. *Coram domino Deo nostro.* Est mutatio personæ, quia deberet dici coram eo, quia ipse misericors erat, & sic frequenter fit mutatio in scriptura vt psal. 3. in versiç. vlti. quia cum loquitur in tertia persona, rursum conuertitur ad secũdam, sed in hebræo aliter habetur scilicet. *Erit nobis iustitia.* i. nos erimus iusti faciendo, non solum bona temporalia habebimus, sed etiam hoc agendo boni erimus, & tunc nõ est mutatio personæ.

C A P. VII.

Vm vero introduxerit te dominus Deus tuus in terram quam possessurus ingredieris, & deleuerit gentes multas coram te: Ethæum, & Gergezeũ, & Amorrhæum, & Chananæũ, & pherezęũ, & Ethęũ. & Iebusæum septem gentes, multo maioris numeri quam tu es, & robustiores te tradideritq; eas dominus Deus tuus tibi, percuties eas vsque ad internetionem.

Gẽtes delere mandãtur.

B *Cum vero.* Supra dictum fuit de impedimentis amandi & timendi Deum, quæ proueniunt quodammodo a seipsis, hic agitur de impedimentis prouenientibus ab aduersariis.

Et tanguntur tria.

Primum indebita pietas.

Secundum impugnandi & resistendi timiditas ibi. *Si dixeris in corde.*

Tertio illicitorum cupiditas ibi. *Sculptilia eorum. Et deleuerit multas gentes ante te.* Et sic promiserat eis q̄ mitteret angelum suum ante eos, qui disperderet omnes habitatores trans iordanem in terra promissa. *Ethæum & Gergesæum.* Hic ponuntur septem gentes quas Deus deleturus erat vt traderet possessionem earum

C Israelitis, sed Gen. 15. ponuntur decem gentes quarũ terras Deus daturus erat iudæis. s. istæ septem & Cethmonęi Cinęi, Cenezęi, sed de istis tribus gentibus non legitur, q̄ aliquam Deus Iudęis subiecisset.

Quomodo has septem gentes Deus tradidit Iudæis, & quando. Quæst. I.

ET si dicas, q̄ licet tempore Iosue istæ septẽ solum subiectę fuerint, sed post tempore regũ subiectæ fuerũt. Sed hoc non tenet, quia tẽpore Iosue non fuerunt subiectę omnes istæ septem gentes, quia adhuc manserant Iebusæi habitantes Hierusalem, & in multis locis post mortem Iosue,

D & vsq; ad tp̄a Dauid vt patet Iud. 1. & 5. Re. & 1. Paral. 11. c. ideo dicendum q̄ reges iudæorum solum subiecerunt aliq̃ partem illarum septẽ gentium, quę aũt subiecta non fuerat, deleuerunt eã, sed in illa parte librorũ Regum siue Paral. legitᷣ q̄ Iudæi tales gentes subiecissent, iõ aliqui Iudęi dixerunt q̄ istę tres gentes subiiciend̃ tp̄e Messiæ, sed hoc nihil est, quia siue s̄m fidem nostram, siue s̄m errorem, quẽ ipsi nunc habent, Messias omnib. gẽtib. dominaturus erat, q̃uo ergo illę tres gentes specialiter eis subiiciendæ promitterentur pro tp̄e Messię, si oẽs alię subiiciendæ erant? iõ coguntur confiteri q̄ ista ante tp̄s Messiæ cõplenda erant. Põt ergo rõnabiliter r̃nderi q̄ illæ tres gentes nõ fuerunt deletæ ab Israelitis, sed ab Idumæis Moabitis & Ammonitis, & rõ est, quia illæ decẽ gentes promissę fuerunt

E Abrahę, p̄ semine suo, sed Idumęi de semine Abrahæ sũt q̄a sũt filii Esau, & Esau fuit nepos Abrahę, Moabitę & Ammonitę nõ sunt de semine Abrahæ, sed sunt filii Loth q̄ fuit filius fratris Abrahę. s. Arã. vt patet Ge. 11. c. & secutus fuit Abraham exeundo cum eo de terra cognationis suæ, & cum eo iuit in Aegyptum, ut patet Gen. 12. & 13. c. iõ dilexit eũ valde Abraham vt patet Gen. 13. & 14. liberando eum a 4. regib. Et ideo p̄p merita Abrahę dedit duas gentes Ammonitis, & Moabitis filiis sui amici, & reputantur sub semine Abrahæ, & confirmatur hoc quia sup. 2. ca. dicitur, quod nõ pugnarẽt Iudęi ꝯ Idumęos, Moabitas, & Ammo-

nitas: quia Deus dederat eis terras illas quas tunc possidebant, & adiuuerat vt expellerent inde habitatores eorum, sed contra nullam aliam gentem prohibiti sūt pugnare: nec etiam contra Madianitas qui erant de semine Abrahę per vxorem suam Cethuram. Gen. 25. c. de nulla alia gente dicitur, ꝙ tradiderit Deus terram aliquam in possessionem suam, & satis colligitur ex. 2. cap. sup. quod ista terra illis tribus populis promissa sit: quia vocatur terra possessionis suæ: suus, proprietatem denotat, quam isti habuerunt per promissionem Dei. Et etiam verisimile est, quia terra Moabitarum, Ammonitarum, & Idumæorum terram promissionis Iudæorum tangit in circuitu ab oriente, & meridie, vt diximus sup. 3. cap. Et sic essent omnes istę decem gentes coniunctę. G

Item quia promissio istarum decem gentium soli Abrahę facta fuit: post autē in Aegypto quando Deus primo promisit populo Iudęorum, ꝙ eos inde educeret solum promisit eis se daturum istas septem gentes, ut patet Exo. 3. cap. licet ibi non ponantur Gergesæi sicut hic, quia rarissime nominantur Gergesęi in sacra scriptura: ideo videtur, quod alię tres gentes aliis datæ erant: sed de nullo ita potest dici sicut de Ammonitis, & Moabitis, atque Idumęis, vt patuit.

Et si obiicias ꝙ non potest intelligi de istis, quia gentes quas isti deleuerunt non vocabantur Cinęi, Cenezęi cethmonęi, sicut dicitur Ge. 15. sed horręi, Emim, zommin vt. sup. 2. c.

Respondetur ꝙ hoc non militat, quia nomina gentium multotiens mutantur, ideo illi qui vocabantur H tempore Abrahę sic, vocarentur forte aliter tempore quo introierunt Iudęi terram promissionis, maxime cum inter hęc fluxerint. 470. anni, vt probatum fuit Num. vltimo cap.

Item quia multotiens aliquę gentes multis nominibus nominantur, sicut vnus homo multa nomina habet, sic uocabantur Troiani, Dardanides, Troes, Teucri, ut patet in libris Aeneidos Vergilii.

Item quia Emim Zommin non erant nomina propria illarum gentium, quas Ammonitæ & Moabitæ deleuerunt: sed ipsi eis ista nomina imposuerunt ab effectu, ut patet. sup. 2. c. ideo datis adhuc eis istis nominibus vocarentur nominibus suis propriis. s. Cinęi, Cenezei: Cethmonęi. Et patet hoc magis ī littera hebraica vbi ista nomina quę imposuerunt Ammonitæ, & I Moabitę istis gentibus non erant propria: sed quędam cognomenta quæ sunt nomina appellatiua: & sic non tollerentur nomina propria sua.

Et si arguas ꝙ non potuerunt dari istę tres gētes nominatæ in Genesi Ammonitis, Moabitis, & Idumęis: quia promissio facta Abrahæ mansit in solo Isaac: & benedictio Isaac in solo Iacob, & post per lineam rectā Iacob, quia ut ait Apostolus ad Gala. 3. cap. Abrahę factæ sunt repromissiones in semine vno, s. de quo Messias futurus erat: ergo cum de Iacob Christus venerit, ista promissio in filiis Iacob impleta est.

Respondetur ꝙ repromissio de semine in quo bene dicerentur omnes gentes solum facta fuit in semine K Abrahę per Isaac, & Iacob, quæ erat magna promissio .s. de Messia nascituro de semine illo, promissio autem de possessione terrę temporalis & terrena erat: ideo ista filiis carnalibus communicari poterat quātum ad partem, quia Israelitis illæ septem gentes sufficiebant delendę: ideo aliæ tres aliis traditę sunt qui de semine illo aliquo modo erant Amorrhęorum, & Chananęorū, quando hic dicit: ꝙ tradet in manus eorum Amorrhęum cum iam tradiderit reges Amorrhęorū Og, & Seon: quomodo etiam tradere debebāt Chananęum, cum iā tradidisset in manus eorum Chananęū regem Arad, ut patet Num. 21. c. & deleuit Israel vrbes

F eius sub anathemate. Vñ dicet aliquis ꝙ isti duo reges Amorrhęorum non fuerūt de Amorrhęis, quos promisit Deus dare in manus Iudęorum. Sed non potest stare, quia Deus non dedit eis nisi gentes quas promiserat: sed terra istorum tradita fuit eis ī possessionem, ergo promissa fuerat: necesse est ergo Amorrhęos, q sunt vltra iordanem, quos adhuc debellaturi erant, & Amorrhęos citra iordanem quas iam deleuerant, esse eandem gentem.

Amorrhæi qui dicantur in sacra scriptura. Quæst. 11.

G VNDE respondetur ꝙ Amorrhęi dñr multipliciter: si enim accipiantur large vocantur Amorrhęi oēs gentes quas hebręi deleuerūt vt patet Iosue. 24. c. an diis Amorrhęorū ī quorū terra habitatis: sed manifestū ꝙ non habitabat totus Israel ad quem loquebatur Iosue in terra Amorrhęi populi, sed etiam in terra aliarum sex gentium. Aliquando accipitur Amorrhęus pro quodam populo descendente de Chanaam, ut patet Gen. 10. c. Et sic promittitur eis Amorrhęorum populus Gen. 15. c. Et iste populus partim erat citra iordanem cum terra illorum duorum regum Amorrhęorum Seon & Og, partim trās iordanem. Et hoc patet, quia terra Amorrhęorum circundat & tangit terram promissionis, quę est trans iordanem, in parte septentrionali in monte Hermon vt patet. sup. 3. quia ille mons diuidit tres gentes vt ibi dicitur: & terra Amorrhęorum citra iordanem H est versus septentrionem ut patet Iosue. 13. c. Et sic vtraque contiguabitur iordane intermedio cuius figuram potes sic hr̄e, designata terra quę est citra iordanē & quæ vltra, & quę monte Hermon qui est in latere septentrionis illius terrę: ideo in libro Nu. qñ dr̄ de bello & victoria ꝯ Seon & Og: non dr̄ ꝙ deuicerunt omnes Amorrhęos, sed ꝙ debellauerunt duos reges Amorrhęos ut sup. 3. ca. ergo vr̄ ꝙ adhuc superant alii reges Amorrhęi. s. citra iordanem: alio modo accipitur strictissime pro illa parte gentis Amorrhęorum quę erat trans iordanem, quę erat in possessione nouem tribuū & dimidię: & isto modo accipitur hic. quando arguis de Chananęis responderur, ꝙ Chananęi prout dicunt vnū populū de septē populis Chananęorū gñaliter di I ctorū erat populus habitās in introitu terrę illius trās iordanē ad oriētalē plagā illius terrę & versus latus meridianū ut patet Nu. 13. c. cū dr̄ Chananęus habitat circa mare, & circa fluēta Iordanis: fluui⁹ aūt iordanis ad oriētē illius terræ ē, vt ex multis locis huius libri huius lib. Ios. atq; iudicū ꝯcludit̄, & istos subiecerūt Israelitę transeuntes Iordanē. De Chananęo aūt rege Arad de quo dr̄ Nu. 21. c. rñderi pōt multipl̄r: uno mō ꝙ rex illius terrę. i. Arad erat Chananęus: & sic debellando illos non debellabat Chananęos, & patet sil̄r de Balach filio Sephor qui erat rex Moabitarū, & tñ ipse erat de genere Madianitarum, ut colligit̄ Nu. 22. c. & 25. ex his q̃ ipse faciebat cū Madianitis. Sed hoc nō pōt stare, qa Nu. 14. c. dr̄ Amalechites, & Chananęus ante vos sunt, K quorum gladio corruetis, & postea dr̄, descenditq; Amalechites & Chananęus qui habitabant in monte, isti aūt non possunt accipi per regibus, sed pro populis, qa Amalechites nō est nomē viri sed populi, nomē āt viri est Amalech, Chananęus ēt nō ē nomē viri sed gētis, ergo nō solū rex Arad erat Chananęus, sed ēt ppl̄s suus. Et si dicas ꝙ Chananęus rex Arad nō ē idē ꝙ ille Chananęus q erat apud Amalechitē ppl̄m d quo Nu. 14. Rñr ꝙ idē erat, & p3 ex situ terrę, qa qñ pugnauit Chananę⁹ & Amalechites ꝯ Israel, erat Israel ī Cades vt p3 Nu. 13. qa ibi īuenerūt exploratores castrametātē Isrl̄, & īmediate ī eadē castrametatione pugnauit ꝯ eos Amalechites, & Chananæ⁹, sḋ ī scḋa vice, qñ pugnauit

Chananæus

Chananæus Rex Arad contra Israel, erat Israel apud Cades: mouerat namque de Cades, & venerat in montem Hor, & ibi pugnauit Chananæus contra Israel, vt colligitur Num. 20. & 21. & 33. cap.

Item patet hoc clarius Num. 21. cap. nam cum Chananæus Rex Arad fecisset prædam in Israel, sequitur q Israel voto se obligans ait: si tradideris populum istum in manu mea delebo vrbes eius, & sequitur de responsione, exaudiuit dominus preces Israel, & tradidit Chananæum quem ille interfecit subuersis vrbibus eius, & sic patet quòd Chananæus erat populus, quia petiuit Israel populum illum dari in manus suas, & tunc sequitur quòd tradidit dominus Chananæum i manus eius & tamen idquod Deus fecit, fuit secundum formam petitionis Israel, quia dicitur in litera exaudiuit dominus preces Israel.

Doc. respõsio. Dicendum ergo, aliter. s. quod isti Chananæi, qui habitabant apud Amalechitas non erant de genere illorum Chananæorum, qui habitabãt in terra Chanaam: sicut aliquando sunt aliquæ gentes diuersæ, nominatæ eodem nomine tamen non pertinent ad idem genus: vel aliter, quod istæ gentes Chananæ erant de genere aliorum Chananæorum, sed quia distãtes erãt ab alijs terris, quas possessuri erant Israelitę, non promissę fuerunt eis, distantia autem patet, quia post Cades, & montem Hor venerunt ad terram Chananæi Regis Arad, vt patet Num. 21. c. deinde iuerunt ad terram campestrem circuendo terram Edom, vt patet, e. capit. postquam autem magno tempore circuierunt montem Seyr, quæ est terra Edom, venerunt ad torrentem Zareth, ut patet supra, 2. cap. deinde transierunt per Moabitas, qui erant, inde venerunt ad torrentem Arnon, & intrauerũt terram duorum Regum Amorrhęorum, vt patet, e. c. ista autem satis magna distantia, est ut patet in subiecta figura.

Vel põt dici, licet q ista terra fuisset, pmissa Israelitis non poterant habitare in ea, quia posuerunt eam anathema, vt patet Num. e. 21. cap. cum dicitur, at Israel voto se obligans ait: si tradideris populum istum in manu mea delebo urbes eius, exaudiuit dominus preces Israel, & tradidit Chananæũ quem ille interfecit subuersis vrbibus eius, & vocauit nomen loci illius Orma idest Anathema. Dicendum tamen secundum veritatem, quod illa secunda solutio est verior, tamẽ quocunque modo dicatur, Israel non poterat habitare in terra illorum Chananæorum, quia illam fecerat anathema, qñcunque autem aliquid fit anathema remouetur ab humanis vsibus, ut iam nõ liceat redire in humanos vsus, sicut factum fuit de ciuitate Hierico in qua omnia consumpta sunt ferro, & igne præter aurũ, & argentũ & æs, & ferrum, quę venerũt i sanctuarium domini, ita q nihil omnino venit ad vsus humanos, & ipsa ciuitatis mansio interdicta fuit, nequis hominum ibi auderet habitare, vel fundare sedes, & si quis fundaret in primogenito suo iacere debebat fundamenta, & in nouissimo liberorum suorum ponere portas, vt patet Iosue 6. c. sic ergo cum tota ista terra Chananæi Regis Arad subiecta fuisset Anathemati, nõ poterat Israel habitare in ea: ideo destructa illa recessit vlterius quærẽs alias sedes, tanquam illa sedes nihil ad eum pertineret: & sic nihil attinet vicisse istos Chananæos, quia post hos manebant alij multo plures habitantes in terra Chanaam vltra Iordanem. *Multo maiores quam tu es.* Non est intelligendum, q quęlibet illarum esset maior, quam Israelitę, quia tunc non indigerent nisi terra vnius, vel ad plus duarum gentium, vt spaciosissimi essent, sed omnes istę simul erant maiores in numero, quam Israel, ideo gratia Dei fuit, q pauci multos vinceret, & patet, quia Deus non dedit immediate terras omnium istarum septem gentium Israelitis, quia ipsi

Illud quod fit anathema si licet redire i vsus humanos.

Notandũ penes literam.

F non possent replere, & totam colere, vel habitare, donec vlterius multiplicarentur, ne insurgerent contra eos bestię, quæ nutrirentur in terra non habitata, vt Exo. 23. capitu. & infra, in textu. *Et robustiores te.* Isti septem populi Chananæorum excellebant Hebræos in duobus.

Primo, quia licet de istis septem gentibus non esset maior, quam totus Israel, tamen omnes istę gentes septem erant maioris numeri, quam Israel, non poterãt ergo pugnare Israelitæ contra eos.

Secundum erat, quia populi Chananæorum, idest illarum septem gentium erant uiribus robustiores, quã Israelitæ, ita quod quilibet de Chananæis erat fortior, quam quilibet de Israelitis, & ratio erat, quia Israelitæ nati fuerant in Aegypto, & in desertis Arabiæ, quæ est

G terra multum calida, quia multum meridiana, terra Chanaam quæ est in tertio climate erat temperatior: ideo Chananæi erãt robustiores: miraculum ergo erat quod Hebręi vincerent Chananęorum populos septẽ. *Percuties eas vsque ad internetionem.* i. vsq; ad mortem: istę septem gentes nimis peccatrices erant eoram domino in enormibus & infandis immunditiis carnis: & ideo diuina sententia erant ad totalem deletionem eorum & feminis sui condẽnati, ut patet Leui. 18. cap. Si autem filii Israel quos Deus ministros iustitię faciebat, eis contra Dei uoluntatem parcerẽt, & cum eis iñ gerent connubia: traderet Deus Israelitas in manus eorum: & essent eis in occasionem mali, & in pęnã, vt patet Num. 34. & Iosue. 23. cap. *Non inibis cum eis fœdus.*

H Dimittendo eos in terra, vt seruiant tibi sub tributo vel sub alia conditione. *Nec misereberis eorum.* f. dimittendo saltem eos uiuos sine rebus & patria in alias gẽtes abire, quia post conciitarent alias nationes contra Israelitas, vel quia istæ gentes iam meruerant mortem ideo nolebat Deus quod manerent in terra viuentes. *Filiam tuam non dabis filio eius.* Ne cogat eam idolis immolare, & gignat idolatras filios. *Nec filiam illius accipies filio tuo.* Ne ipsa eliciat eum & peruertat ad Idolorum culturam, sicut peruerterunt mulieres cor Salomonis, & illexerunt ut idola coleret, & fecit templa idolorum in senectute mala, ut patet. 3. Regum 11. ca. *Irasceturq; furor domini.* Idest iuste mouebitur ad puniendum te si hęc feceris. *Aras eorum subuertite.* Idest alta

I ria in quibus sacrificabatur idolis. *Statuas.* Idest corporeas similitudines quas adorabant, & idem intelligendum est de figuris solum pictis ad honorem idolorum, quas colebant, sed fit mentio de statuis, quia istis magis vtebantur gẽtiles, quia magis significatiuę erãt. omnia. n. idola deorum ut colligi potest ex varijs historiis Romanorum, & poematibus metallica, lignea, seu lapidea erant: aliqui autem dii erant qui statuam nec aliquam similitudinem habebant, vt Vesta quam flammam uocant, ut ait Ouidius in 3. Fastorum, cum dico vestam pure intellige flammam. Et quia ignis pingi, nec stat ui ficari potest, quia instabilis formæ est: nulla statua nec similitudo ponebatur: sed continuus ignis in templo eius ardebat. Et propter hanc causam Deus

K Israelitis in igne apparuit, ut patet. sup. 4. ca. ne aliquod sculptile vel imaginem fabricarent. *Lucos succidite.* i. loca nemorosa consita apud aras, in quibus luxuriis vacabant post sacrificia priapi.

Qualia erant sacrificia priapi. Et quod ob appetitus carnales implendos cultus uetrum deorum suscipiebantur. *Quæst. III.*

ET hoc patet quia in sacrificiis priapi erat omne genus abominationis in coitu, iam in coitu masculorũ ad inicẽ, q vocãt masculi effœminati tẽhñtes vicẽ fœminarũ: erant ẽt cõis cõcubit⁹.

virorum cum fęminis nullo obseruato foedere matrimonii: & hoc magnum vitium erat in gentibus, atque in Israel, & fiebat in locis aliqualiter absconditis. s. vel in locis obscuris ꝑꝑ multitudinem arborum tollentiũ lucem solis, & tales arbores conserebant gẽtiles apud altaria sua, ut facto sacrificio priapi in altare tota turba conflueret indifferenter sub arboribus illis ad vera sacra priapi, quę erant in coitibus, si autem loca fuissent in propatulo, humana verecundia erubesceret coram se inuicem coire: nam quantumcunqne homines turpes sunt, istam verecnndiam nunq̃ perdiderunt, vt in occulto velint talia solatia habere præter eos philosophos qni sub specie rationis introduxerunt, vt coniuges quæ licite coniungnntur, in patulo coniungerentur, quia omne licitum publicum esse volebant, Tullius tamen in illis libris qui de republica scripti sunt loquens de coitu coniugnm dixit, omnia recte facta in lucem se collocari desiderant, hoc autem recte factũ, idest coitus mattimonialis cum sciri velit, videri non vult: isti autem philosophi qui a canibus dicti sunt idest canini pro eo quod caninam impudentiam habeãt quorum princeps fuit Diogenes philosophus, in patulo, in vicis, & plateis, coram aliis hominibus ad uxores carnaliter accedebant: & quia alii homines hoc detestabantur, conspuebant in eos, & iaciebant puluerem, lutum, atque lapides super eos tanquam super immnndas atque detestandas beluas: ipsi autem pro hoc clauum in manu portabant, vt siquis eorum coitum in ꝓpatulo impediret, eum clauo impeterent velut hostẽ, sed quia humana verecundia pręualuit, ista impudica coitus licentia abolita est: ob hoc ergo isti in locis obscuris rborum iungebantur.

Aliquando autem conueniebant isti qui faciebant sacra priapi ad caueas subterraneas expletis sacris, & ibi in obscuro coibant: habebant autem principem super se dirigentem ne tumultuarentur ĩ accipiendo singuli singulas, & sic vniebantur. fuit autem in sacris istis nephandis princeps Maacha mater regis Asa, regis Iuda: sed postea ipse prohibuit ne esset priceps huiusmodi sacrorum, de quo. 3. Re. 15. capi. cum dicitur & fecit Asa rectũ in conspectu domini sicut fecerat Dauid pater eius, & abstulit effęminatos de terra, purgauitque vniuersas sordes idolorum, quę fecerant patres eius, & Maacha matrem suam amouit, ne esset princeps in sacris priapi, & in luco eius, quem consecrauerat, subterque specum eius, & confregit simulacrum turpissimũ combussit illud in torrente cedron. vel vocatur lucus secundum hebręos quędam imago in tenera arbore per incisionem figurata, in quæ cum arbore crescit, & sicut crescit arbor ita crescit in longum & latum illa figura impressa, vel incisa in cortice, deinde post determinata tempora in circuitu arboris stipes dolabatur, vt statua, secundum priorem figurationem, ide abstraheretur: & fiebat hoc certis temporibus ad recipiendam virtutem cęli, sicut fiunt capita ferrea, de quibus diximus late Num. 21. c. *Et sculptilia comburito*. Quando fuerint lignea, quando autem erant lapides comminuebantur, si metallica cõflabant, aurũ, & similia, & infundebant sub terra, sicut infodit Iacob aurum & argentũ idolorum familiæ suæ subter terebintum apud Sichen Gen. 35. vel aliter destruebant. *Quia populus sanctus es domino*. Idest applicatus ad cultum Dei veri, ideo nõ debes tangere istas immunditias. *Vt sis eius populus peculiaris*. Idest specialis sic peculium est aliqua pecunia, quam filius familias sibi habet, quam acquisiuit, & illa est ei specialis, ea autem quæ pater familias habet communia sunt, quia filius & toti familiæ de eis ꝓuidet. *De cunctis populis*. Sic Exod. 19. capitulo quia licet omnes populi sint populi Dei, quia eos creauit, & nutrit, & in esse gubernat, sed Israelitæ speciales fuerunt

F quia eis cognitionẽ de seipso dedit, & ab eis solis cultus fuit. *Qui sunt super terram*.

An sint antipodes vere, & an sub terra, vel super. Quæst. IIII.

NON ponitur hoc ad differentiam quasi alii populi sint sub terra: nam nulli populi sunt sub terra, cum infra eam nihil est, cum ipsa sit infra omnia, quia centrum terræ est infimum in toto orbe, & licet antipodes veri sint, non oportet eos dicere esse sub terta, sicut aliqui arbitrantur sic arguẽtes, si aliqui sunt antipodes, oportet, quod habeant plantas ad nos versas, vt patet ex signato no-
G minis: nam dicitur antipos ab anti, quod est contra, & pes quasi contra pes: sed nos sumus supra terram, ergo ipsi sunt infra terram: sed ista consequentia non valet, quia ipsi sunt supra terram, & nos supra terram, nam supra & infra dicuntur respectiue, supra enim in rebus est coelum, quia vltra corpora cęlestia ascendendo nihil est: infra accipitur ergo per respectũ ad illa accipiendo simpliciter, nos autem cum simus in terra, dicimur esse supra terram, non quidem quia sumus ex ista parte vel illa, sed quia sumus propinquiores coelo quam ipsa terra, sic autem est de nostris antipodibus antipodes namque dicuntur illi homines qui a seipsis distant per diametrum terrę, ut ponatur aliquis homo in quacunque parte orbis uoluerimus, & a pedibus illius protrahatur diameter terræ transiens per centrũ,
H terrę, & transibit ad aliam extremitatem terræ, homo autem existens in illa extremitate quã tangit alia pars diametri, uocaretur antipos alterius. Ex quo sequitur, quod si aliquis homo sit in vero puncto orientis, & aliquis in puncto occidentis, illi distant ut antipodes, & sunt sibi inuicem veri antipodes, & sic si aliquis in puncto septẽtrionis & alius in pũcto austri sit, erunt antipodes, tunc autem isti antipodes sic se habent quod vterque est super terram, nam ille qui est in puncto orientis propinquior est coelo quam terra, quę est ibi in oriẽte, & qui est in puncto occidentis propinquior est coelo quam terra, quę est ibi in occidente, si ergo valeret ista consequentia, iste homo est super terram, & alius sibi antipos: ergo est infra terram: sequeretur inconue-
I niens scilicet quod coelum esset infra terram, nam si caput arietis sit super circulum meridianum. s. in zenit ꝙ est in angulo coeli, necesse est, vt caput libræ sit in angulo terrę, cum distent per totum diametrum coeli: cum ergo caput arietis sit sup. terram, dicetur caput librę infra terram.

Itẽ cum hemisphęrium sit super horizontẽ nr̃m, & dicamus esse super terram, aliud hemisphęrium erit infra terram, quorum vtrumque est satis inconueniẽs non est ergo homo aliquis infra terram vel populus, & cum hic dicitur qui super terram, ponitur ex superabundantia vel distinguens, utpote cum dicimus omnes homines mortales aliquando morientur, cum tamen non sit aliquis homo qui non sit mortalis. *Non*
K *quia cunctas*. Hic tollit eis occasionem gloriandi, quia forte putarent Iudæi, quod ex meritis, vel bonitate, siue excellentia naturali electi sunt a Deo. *Nobis unitus est dominus*. Scilicet per specialem amorem, & singularia beneficia. *Cum sitis omnibus populis pauciores*. intelligitur hoc solum de magnis populis, quia non est uerum, quod quilibet populus maior esset numero, q̃ Israel. *Et custodiuit iuramentũ, ꝙ iurauit patrib. vestris*. Et sic ex meritis Abrahę, & aliorũ patrũ hũerũt istã terrã ꝓmissam iuxta illud supra 5. ca. faciẽs misericordiã in multa millia diligentibus me: multis enim temporibus, & generationibus post Abraham bona multa fecit Deus filijs eius meritus ipsius. *Et scies*. Idest per

imperitiam

imperitiam rerum gestarū cognoscere poteris. *Quod Dominus Deus tuus*. Idest ille quem tu pro Deo colis. *Ipse est Deus*. Scilicet vere & non sicut dij gentium. *Fortis*. Potens te liberare de periculis. *Et fidelis*. Idest custodiens fidelitatem promissionis: & ista duo erant sufficientia prouocatiua ad amorem eius. *Custodiens pactum diligentibus se*. Quia omnia pacta Dei de benefaciendo alicui genti conditionalia sunt, iuxta illud si custodierint filij tui testamentum meum. Psalm. 131. quando ergo diligebant Deum hi quibus promissio facta extiterat, recipiebant prospera secūdum pactum domini, si autem conuerterentur in malum, & Deus quoque cōtra eos in malum vertebatur, vt patet Hiere. 18. cap. repente loquar de gente, &c. *Et his qui custodiunt præcepta eius*. Qui autem nō custodit pactū Dei, nec Deus ei misericordiam custodire debet, qa frangenti fidem fides frangatur eidem: hoc autem intelligitur de patribus, s. ꝙ quando patres diligunt Deum, Deus dat filijs bonum, & si patres non custodiant, nō dat filijs Deus bonum propter patres, & si dederit dabit ex alia causa, s. propter bonitatem ipsorum filiorū: non enim conuertitur ista consequentia Deus dat bona filijs quando patres sunt boni, ergo quandocūque patres fuerint mali Deus dabit malum filijs, quia dat Deus bonum filijs ex multiplici causa. Itē quia Deus ad indulgendum promptior est, quā ad condemnandum, qa proprium est ei misereri semper & parcere, vt cantat ecclesia, & non poteſt hoc intelligi de filijs, s. ꝙ quando filij diligunt Deum, Deus dabit eis bona, & quando non diligunt Deum non det eis bona: nā tunc filij meritis suis acquirerent bona, & non merito patrum, sed falsum est, quia aliquando filij sunt mali, & Deus facit eis bonum propter patres, qui fuerunt boni, vt patet frequenter in regibus Iuda: nam Deus voluit diuidere regnum Israel in diebus Salomonis, sed propter Dauid patrem suum distulit vsque ad filiū suum Roboam, vt patet 3. Reg. 11. c. sic etiam dicitur de rege Abia 3. Reg. 15. ca. cū dicitur ambulauit Abia in omnibus peccatis patris sui, quæ fecerat ante eum, nec erat cor eius perfectū cū Domino Deo suo, sicut cor Dauid patris eius, sed propter Dauid dedit dominus Deus suus lucernam in Hierusalem: sic etiā patet in multis alijs; de hoc posuimus multas rationes Exo. 20. & supra 5. cap. *In mille generationes*. Hoc non refertur ad custodire mandata, sed ad seruare misericordiā, & est sensus, ꝙ si aliquis rectè mandata Dei custodiat, Deus custodiet misericordiam suam cum eo, & cum mille generationibus suis, idest cum multis. Si autē referatur hoc ad custodire mandata, est sensus, quòd Deus custodit misericordiam suam cum aliquibus si obseruent mandata Dei per mille generationes, sed hoc nihil est, quia etiam si vnus homo solus præcepta custodiat, cum illo seruabit misericordiam suam.

Omnia pacta Dei cō ditionalia sunt.

Literæ sensus.

Quomodo intelligitur faciens iustis misericordiam vsque in mille generationes, & reddens odientibus se statim. *Quæst. V.*

ET si dicas quomodo promittit Deus meritis patrum dare filiis bona in mille generatiōes, cum requiratur, quòd etiā illi boni sint, alias non custodit pactum, & tūc non habent iam bona meritis patrum, sed meritis suis?

Respōdetur, ꝙ si Deus alicui viro iusto promissiones faciat pro se, & semine suo, siue filij post boni, siue mali sint, Deus custodit pactum, & misericordiā suā cum eis, cum bonis quidem perfectè, cum malis imperfectè, de malis quidem si Deus eis pactum, quod cum patribus eorum pepigit obseruat, manifestū est, quoniam ex meritis patrum est, vt seruauit pactum cū

A Hebræis peccantibus in deserto, & introduxit eos in terram, pmissam, solum qnia iurauerat hoc Abrahā, Isaac, & Iacob, vt patet sæpe in lib. Numer. & in isto, sic etiam cum Dauid firmauit Deus fœdus, vt maneret Regnum eius in æternum, & post Salomon fuit pessimus vir, & merebatur perdere totum Regnū, vt patet 3. Reg. 11. ca. ita, quòd nullus maneret de stirpe eius, sed Deus seruauit misericordiam suam, quia non abstulit Regnum, sed durabit vsq; ad Messiam, & nūc regnat, quia Messias fuit de semine Dauid secundùm carnem, qui nunc Regnū habet, & vsq; in seculorum secula iuxta Danielis prophetiam 2. ca. sed non mansit pactum perfectè, sed solum vna tribus cum essent 12. vt patet 3. Reg. 11. cap. Cum autem filij boni

Quomodo regnū de stirpe Dauid durat etiam nunc.

B sunt, tunc magis dubium est, vtrum meritis suis, an pa trum suorum pactum ad eos conseruetur, & de hoc non potest dari certa regula, quia possunt aliquando merita filiorum esse maiora meritis patrum, & tunc satis dici potest, quòd meritis filiorum eis misericordia seruatur, sed adhuc hic aliquid est de meritis patrum, quia aliquando meritis patrum filij boni sunt, & gratiam Dei recipiunt, sicut si aliquis vir sanctus deprecetur pro aliquo, qui in peccato mortali est, vt ad gratiam reuertatur, & Deus meritis illius ei gratiam donet: aliquando autem filij boni sunt, sed merita eorum parua sunt ad pacti custodiam, & tunc me ritis patrum custoditur misericordia. *Et reddens odientibus se statim*. Id est malos immediate punit, & eos, & aliquando filios eorum vsq; in quartam gñationem.

C Secundùm literam translationis Caldaicæ potest esse alius sensus, scilicet, quòd boni accipiunt mercedem bonæ operationis. *In mille generationes*. Id est post mille gñatiōes, s. in vita æterna, q̄ est post oīa tanq̄ finis, & cōsummatio, & malis immediate retribuitur, si enim aliquod bonū faciunt, quia in vita beata mercedē recepturi non sunt, hic īmediate in prosperitate tēporalīū rerū recipiūt. Sed melior est prima expō, qa subiūgit ita, vt disperdat eos, quod ad pœnam pro malo refertur, non ad remunerationem boni. Si autem referri posset ad sensum translationis caldaicæ bene staret, s. ꝙ ex eo, ꝙ Deus iudex est, nec mala impunita sūt, nec bona irremunerata: mali autem qui in malo futuri sunt secundum Dei altissimam præscientiam, quia

D aliquando bona egerunt existentes boni secundū præsentem iustitiam, vtpote, quia erant tunc in charitate, vel quia forte egerunt bonum secundum genus non existentes in charitate quorum vtrunque remunerabile est: oportet quòd Deus remuneret illud, & quia in vita æterna remunerationem habituri non sunt, cū eam non accipient datur eis hic remuneratio: Interdum tamen non datur eis manifesta remuneratio, sed fortè liberātur ab aliquibus periculis, quę ex alijs actibus incurrere merebantur, & quia liberatio a periculis, maxime quando pericula non instant, non videtur esse bonum cum non considerari possit, videntur talia beneficia irremunerata transire: interdum autem non proficiunt ista bona, quæ malis fiunt quantum ad aliquid speciale, quod hic videatur, & tunc proficiunt

Quare Deus in hoc seculo sæpe remunerat malos.

E eis occasionaliter in inferno, scilicet, ꝙ nō tantū cruciantur, quia ista bona egerunt, sicut si nō egissent ista bona, forte egissent mala opposita, vel disperata, ex quibus magis cruciarentur. Sed vt dictum est: melior est præcedens expositio; nam in litera non ponitur de aliqua remuneratione malorum pro bonis quę egerunt, sed de punitione, p malis, quę ppetrauerunt cum dicitur: ita vt disperdat eos: disperdere autem ad punitionem pertinet.

Item Deus intendebat inducere Iudæos ad nō idolatrandum, nec frangendum mandata eius: bonis autem qui custodiebant mandata rationale erat proposi ti remu-

ti remunerationem: malis autem licet ex alia causa. s. ex benefacto aliquo deberetur aliqua remuneratio, tamen non debebat hic proponi: nam iste populus reduceretur a malo per timorem, vt patet Exod. 20. c. cum dicitur, vt enim probaret vos venit Deus, & vt sit terror eius in vobis & non peccetis, cum ergo intenderet eos reducere a malo, non debebat proponere aliquam remunerationem debitam directe vel indirecte, sed punitionem, sicut proposuit supra 4. cap. & in multis locis vbicũque agitur de idolatris, sicut Leui. 26. & 28. cap. Item secundum regulam philosophi, si oppositum de opposito & propositum de proposito: oportet quòd cum obseruare mandata, & non obseruare mandata sint opposita, & retributio delectabilis & punitio sint proposita, ꝙ si retributio delectabilis dicitur de obseruantibus mãdata, ergo punitio debet dici de non obseruantibus, sed hic retributio delectabilis in mille generationes dicitur de obseruantibus, ergo punitio debet dici de nõ seruantibus. Itẽ q a De' intendit reducere Hebręos ab idolatria: reductio aũt a malo est per timorem: quid ergo proficiebat ponere retributionem alicuius boni, quia hoc est valde impertinens? Deus autem nihil impertinens diceret, qa locutiones vel ratiocinationes, in quibus ponitur aliquid impertinens sunt vituperabiles: de Deo autem nihil vituperabile est cõcedendum. Dicendum ergo ꝙ est sensus, ꝙ Deus nolebat reducere malos a suo proposito, ita vt non intenderent idolatrare: ad hoc autẽ promittit bonis retributionem, & hanc vsque in mille generationes, idest quòd Deus benefaciet benefacientibus, & non solum ipsis, sed etiam filijs, & nepotibus suis, & pronepotibus, quia & omnibus alijs vsq; in mille generationes & vltra. Nunc ergo aliquis male agens posset ex hoc assumere occasionem dubitandi, credens, ꝙ dato ꝙ male ageret Deus puniret non eum, sed aliquos de posteris eius in 3. vel 4. vel alijs generationibus, & per hoc inducerentur ad malum credentes se non puniendos in propria persona: ad tollẽdum autem hunc errorem & dandum istis maiorem causam timendi dicit Deus, ꝙ retribuet male agentibus non post multas generationes, sed immediate. s. ꝙ statim ꝙ peccauerint statim peccati sui pœnam accipiant, sic patet de multis, vt de colentibus vitulum, quia statim venit Moyses, & occidit viginti tria millia, vt patet Exodi 32. & de concupiscentibus carnes, & murmurantibus contra Deum pro labore itineris, quia in vtroque ira Dei satis velox fuit, vt patet Nume. 11. & in eos qui murmurauerunt contra Deum & Moysen & Aaron pro sacrificio, quia statim absorpti sunt a terra, vt patet Nume. 16. cap. sic patet de Maria sorore Moysi, quę quasi statim, vt murmurauit fuit facta leprosa, vt patet Num. 12. cap. confirmatur autem superior sententia per hoc quod dicitur in litera. s. ita vt disperdat eos, & vltra non differat protinus restituens quod merentur. i. postquam aliquis peccauerit immediate punietur a Deo. *Protinus restituens quod merentur*. Accipitur mereri in malam partem. s. pro pęna debita malis actibus. *Custodi ergo*. Idest quia sic est, quod Deus retribuit bene agentibus, & male agentes punit, custodi mandata, ut te benedicat. *Postquam audieris*. Scilicet intentione obediendi, audire enim solum, nec est bonum, nec aliqua pars boni. *Et custodieris*. Scilicet in corde tuo cum intentione ponendi in opere, & feceris actualiter exequendo. *Custodiet dominus pactum*. Scilicet introducendo te in terram promissionis, uel custodiendo te in ea. *Et diliget*. Idest habebit te gratum sibi, & ista uocatur gratia gratum faciens. s. acceptatio Dei, ꝙ Deus aliquid sibi acceptum habeat, & videantur ei opera illius bona, sicut dicimus seruitorem esse in gratia Domini sui

Deus non diceret aliquod impertinẽs. Resolutio auctoris

F quando placent Domino opera eius. *Ac multiplicabit*. Scilicet in bonis temporalibus. *Benedicet fructui ventris tui*. Idest multiplicabit filios tuos: benedictio. n. semper multiplicationem importat: Deus ponit hic benedictiones custodiẽtiũ mandata sua: & qa quædã sunt maiores, quædam minores, ponit eas per ordinẽ ponens primo maiores: & quia benedictio in filijs maior erat, ponitur vt primo.

Apud antiquos duæ benedictiones potissimæ erant.
Quæst. VI.

G ERANT enim apud antiquos duæ benedictiones potissimæ: prima bñdictio erat multiplicatio in filijs. Secunda erat victoria contra hostes: vt patet Gen. 24. cap. cum venerũt omnes cognati Rebeccæ ipsa volẽte recedere ad terram Chanaan, dicitur ibi ꝙ incęperunt precari prospera sorori suæ: & dixerunt: soror nostra es crescas in millia, & possideat semen tuum portas inimicorũ suorum: istas easdem duas benedictiones ponit De' loquens ad Abraham, vt patet Gen. 22. cap. cum dicitur, per memetipsum iuraui dicit Dominus quia fecisti rem hanc, & non pepercisti filio tuo vnigenito, benedicam tibi & multiplicabo semen tuũ sicut stellas cęli, & velut arenã quæ est in littore maris: possidebit semen tuum portas inimicorum suorũ: licet tamen istæ essent maximæ duæ benedictiones, potior tamẽ inter eas erat multiplicatio in filijs: quia ex ista
H videbatur sequi secunda, & non econtrario: & patet hoc quia felicitas siue beatitudo est maximum bonũ quo nihil maius haberi potest, tamen aliquis dicebatur esse beatus in habẽdo multos filios, vt patet Gen. 30. cap. in Lia quæ postquã habuit sex filios quatuor ex se, & duos ex ancilla, putauit se esse beatam, & dixit hoc pro benedictione mea, beatam quippe me dicẽt mulieres, & propterea appellauit nomen eius Aser, idest beatus, vt patet ex Hebraica interpretatione. erat ergo maxima benedictio multiplicatio liberorũ, ideo hanc cæteris prępostuit dicens, benedicet fructui ventris tui. i. multiplicabit filios tuos. *Et fructui terræ tuæ*. Idest segetes, & arborum fructus multiplicabit. s. quia infra exprimũtur ista, intelligetur solum de fructu ar-
I borum. *Et armentis*. Idest congregationibus boum vel vaccarum. *Gregibus*. Scilicet congregationibus ouium vel caprarũ. *Benedictus eris inter omnes populos*. Idest multiplicatus inter alios populos: quia nullus populus ita crescebat in filijs, & substãtia sicut Israelitę, vel ꝙ oẽs populi nominabunt te benedictũ videntes te abundantem in omnibus: vtrũque autem verum erat. Primum patet de multiplicatione in Aegypto: quia intrauerũt solæ septuaginta animę de domo Iacob, vt patet Gen. 46. & Exo. primo cap. & infra 10. c. cum dicitur in septuaginta animabus descenderunt patres tui, in Aegyptum: ex istis tamen septuaginta animabus in annis ducentis & decem, quibus mansit posteritas Israel in Aegypto, vt probauimus Gen. 15.
K & Exodi 12. siue in ducentis & quindecim vt verius loquamur, ad tantum numerum creuit, vt essent de solis viris bellatoribus plures quàm septingenti mille, vt declarauimus Exodi primo & 12. cap. licet Exodi 12. ponantur ferme sexcenta millia: hoc autẽ erat quia multiplicatio eorum erat per modum admirabilem, non sicut in alijs hominibus, sed sicut arbores multiplicãt: ita ꝙ ex vna arbore simul multa poma, vel sicut ex vno grano nascitur vna spica, & interdũ ex vno grano in vno stipite, siue culmo nascũtur tres, aut quatuor spicę, & in qualibet spica multitudo granorum: ita videbatur esse multiplicatio in Hebræis, quia ex vno cõceptu nõ solum vnus fœtus effunderetur

Nullus populus ita crescebat in filijs & substantia sicut Iudæi, & quare.

retur, sed duo, vel tres, & interdũ plures: sic patet Exo. primo cap. cum dicitur filij Israel creuerunt, & quasi germinantes multiplicati sunt: germinare autem pertinet ad arbores, q̃ in magna multitudine fructus producunt, & non ad homines. Secundum patet, scilicet ꝙ omnes populi vocarent eum beatum, siue benedictum, & hoc erat in duobus: primo in buna ordinatione populi per iustas leges, & cęremonias, quę ordinãt in bonum politicum, & diuinum: in alijs autem populis nõ erant iudicia, vel ceremoniæ bene ordinatę: cũ ergo viderẽt istũ populũ hr̃e leges ordinatissimas p̃dicarent eum beatum seu benedictum. Est autem differentia inter populum habentem rectas leges, & cęremonias, & inter non habentem tanquam sapientis ad insipientem, sicut insipiẽtes, qui se scire nesciunt reputant felices illos quos aliquid scire vident, vt ait Philosophus in primo Ethi. c. 2. conscij autem sibiipsis ignorantiæ eos, qui supra se aliquid magnum dicunt, admirantur, & sic reputant esse felices, vt vult concludere Arist. quia ibi tractat de positione felicitatis, ita illi qui haberent leges, atque cęremonias male positas, indicarent esse felices Hebręos, qui ista valde ordinata habebant, vt patet supra 4. cap. cum dicitur, hæc est enim sapientia vestra, & intellectus coram populis, vt audiẽtes vniuersi præcepta hæc dicant: en populus sapiens, & intelligens, gens magna, nec est alia natio tam grandis. Secundario vocabantur beati, siue benedicti Israelitæ a cęteris populis in victoria de hostibus: nam hoc ad maximum bonum reputatum est post multiplicationem filiorum in antiquis.

Item quando valde magnum bonum volebãt alicui imprecari, dicebant possideat semen tuum portas inimicorum suorum, vt patet de imprecatione Rebeccę cognatorum ad ipsam, vt habetur Gen. 24. cap. idem Deus promisit Abrahę tanquam magnum, scilicet possidebit semen tuum portas inimicorum suorum Gene. 22. cap. hoc autẽ erat in eis cum vincerent reges multos, & potentes, vt cum Iosue cum populo Israel occidit 31. reges, vt patet Iosue 12. cap. Admirabantur autem alij populi de tantis victorijs, & timebant, vt patet de Moabitis, & rege eorum Balach, vt habetur Nume. 22. cap. cum dicitur videns autem Balach filius Sephor omnia q̃ fecerat Israel Amorrhęo, & quòd pertimuissent eũ Moabitę, & impetum eius ferre non possent, dixit ad maiores natu Madiam, ita delebit hic populus omnes, qui in nostris finibus commorantur, quomodo solet bos herbas vsque ad radices carpere, & non solum isti, sed etiam omnes alij populi vicini timebant eos tanquam potẽtissimos hostes, & omnes populi Chananęorum audita fama istorum contimuerunt, nec mansit in eis spiritus, vt patet Iosue 2. c. cum dixit Raab meretrix ad exploratores Iudæorum, noui quòd tradiderit vobis dominus terram hanc: etenim irruit in nos terror vester, & elanguerunt omnes habitatores terræ. Audiuimus quod siccauerit dominus aquas maris rubri ad vestrũ introitum, quando egressi estis de Aegypto, & quæ feceritis duobus Amorrhęorũ regibus, qui erãt trans Iordanem Seon, & Og, & hęc audientes ptimuimus, & elanguit cor nostrum, & non remansit in nobis spiritus ad introitum vestrum. *Non erit apud te sterilis vtriusque sexus.* Sterilitas prouenit ex indispositione seminis ad generandum: ista autem indispositio, siue in masculo, siue in fœmina esse potest. *Omnem languorem, & infirmitates Aegypti.* Sic habetur Exod. 15. fuerunt enim in Aegypto infirmitates inflictę, vt vesicæ turgentes, & vlcera. Exo. 9. c. *Sed cunctis hostibus tuis.* Vt cõterantur coram te, sicut Aegyptij contriti sunt. *Deuorabis omnes populos.* Gladio eos consumendo, & substantias diripiendo. *Non parces eis oculus tuus.* Eos

A aliqua conditione, vel pacto viuos reseruando. Non dabat Deus istam regulam generalem, quia aliquãdo poterant Hebręi pugnantes victos hostes vendere, vel eos ante victoriam sub conditione pacis accipere, vt patet infra 20. cap. sed distinguendum, sicut in eodem ca. distingnliur, scilicet, quia aut illi populi, cõtra quos pugnare volebant Hebræi, erant de populis quorum terras in possessionem ꝓmiserat eis Deus, aut de alijs gentibus separatis quarum terræ nihil attinebant ad eos: si autem pugnarent contra aliquam ciuitatẽ existẽtem procul, quę non attineret ad terram ꝓmissam eis; primo pacem offerre debebant, & si populus ciuitatis recepisset pacem, & aperuisset portas, omnes qui erant in ciuitate saluabantur, & seruiebãt sub tributo:
B si aũt nõ recepere nt conditionem illam, pugnare debebant Hebræi cõtra vrbem, & expugnata ea occidere omnes masculos in ore gladii, reseruatis paruulis, qui nondum erant apti ad bellum, & mulieribus, & hos postea vendebant cum reliqua præda: si autẽ ciuitas esset de illis, quæ pertinerent ad terram promissam eis, omnes tam masculos, quàm fœminas, magnos, & paruulos occidere debebant, nec licebat aliquem eorum ad vitam reseruare sub aliqua conditione, & de his loquitur hic textus, vt patet cum dicitur, deuorabis cũctos populos, quos Dominus Deus tuus daturus est tibi, idest omnes quos tibi dare promisit. Et de his subiungitur, nec parcet oculus tuus.

Sed argues, quòd Deus excitabat hic Hebræos ad crudelitatem, & tollebat eis actum virtutis misericor-
C diæ, cum dicatur: nec parcet oculus tuus.

Respondetur, quòd non tollit aliquem actum virtutis immo incitat ad actum virtutis: nam si aliquis secundum legem humanam mereatur mortem, non est misericordia si iudex eum a morte liberet, sed est magna impietas, & iniustitia: cum ergo mandatum Dei sit lex, isti in obediendo mandato Dei non erant immisericordes, immo erant iusti, & obedientes: ratio autem quare non debebant eis misereri est, quia erant valde peccatores coram Domino, & fecerant omne genus abominationis, propter quod terra euomuit eos, vt patet Leui. 18. erant ergo Hebręi ministri legis iustissimę in occidendo illos peccatores, si autẽ alicuius eorum misereri vellent, facerent contra le-
D gem, & essent valde iniusti. Alia etiam causa erat, quia si istæ gentes manerent in terra, certissime mouerent Iudæos ad idolatriã, & tunc a Deo delerentur ipsi Iudæi, vt patet supra in litera cum dicitur, non inibis cũ eis fœdus: & sequitur; quia seducet filium tuum, ne sequatur me, & vt magis seruiat dijs alienis, irascetur- que furor Domini, & delebit te cito, sicut ergo aliqua gens gerit iustum bellum contra aliam, quia destruit suam politiam, vel scit ꝙ certissime destruet, nisi expellatur; ita Iudęi poterant iustum bellum gerere cõtra istos populos quorum terram accepturi erãt; nec parcere eis aliquo modo ne essent eis in ruinam, dato ꝙ Deus hoc expresse non mandaret, nec in hoc erant crudeles; quanto magis, quia Deus tanquã benignus legislator instruxit eos in illo, quod eis vtile erat? *Ne*
E *sint in ruinam tibi.* Quia si alium Deum præter me adorares, mox caderes coram hostibus tuis. *Si dixeris in corde tuo.* Hic ponitur secundum, scilicet impugnandi, & resistendi timiditas, quia forte populus Israel territus multitudine hostium non auderet committere bellum, sed pacem iniret, & per hoc Israelitæ ad idolatriam traherentur, & a Deo recederent. *Plures sunt istæ gentes.* Scilicet simul vnitæ, quàm ego: noli timere, scilicet multitudinem, quia non est pugna in multis, siue paucis: facile est enim concludi multos in manus paucorum; primo Macha. 3. cap. *Sed recordare, quæ fecit Dominus.* Quia videns, quòd Deus fecit mirabilia

Quid proprie sit plaga.

pro te confidere poteris, quòd etiam nunc faciat. *Plagas*. Distinguit tria genera in plagis, licèt omnes generaliter plagæ nominantur. plagę proprie nominantur quæ in psona lædunt, vt vesicę turgentes, & mors primogenitorum, & ranę, & cyniphes, & omne genus muscarum: signa vocantur ea, quæ non læserunt in personis, nec demonstrabant maximam potentiã saltem Aegyptijs, sicut conuersio virgę in colubrum, & conuersio aquarum in sanguine, quia ista magi fecerunt, licèt non eo modo quo Deus vere omnia faciebat, malefici autem per quasdam apparentias. portenta erant signa terribilia, sicut tenebræ palpabiles, grãdo nimia, maris diuisio. *Manum robustam*. Idest magnitudinem potentiæ, quę in his patebat. *Brachium extentum*. Quia vt ait Ra.Sal. Deus apparuit ibi quasi vir pugnator contra Aegyptios bellans, vt habetur in cantico Moysi Exo.15. cap. quando autem dedit legẽ apparuit quasi senex sedens in throno capite & barba canis, & dixit: ego sum Dominus Deus tuus, qui eduxi te de Aegyto, Sed hoc falsum est, quia ibi in datione legis nullam figuram viderunt, sed solam vocem audierunt, vt patet supra 4. cap. Et non solum est falsum, quòd in datione legis apparuerit in figura viri senis, sed etiam quòd supra mare apparuerit in figura viri pugnantis, quia incidebat tunc Deus inconueniens, quod volebat vitare: nam nolebat eis demonstrare aliquam imaginem, ne mouerentur ad idolatriam: tamen si tunc apparuisset, vt vir pugnator, coluissent Hebræi talem similitudinem: de hoc multas rationes & late fecimus Exodi c. 15. vbi vide de hoc. *Insuper & crabrones mittet Dominus*. Sic habetur Exodi 23. cap. Et aliqui Iudęi volunt, quòd crabrones sunt infirmitas quædam, ex qua debilitabantur hostes ne resistere possent, & motiuum est, quia dictio Hebraica signans plagam vel morbum, & ea quæ hic ponitur similes sunt, sed litera Caldaica dicit, quòd erat parua bestia volitans, quæ cum magno impetu hostium oculos percutiebat, vt eos nec videre permitteret, & faciliter caperentur, & ob hoc transtulit Hieronymus Crabrones, quæ sunt muscę magnę natæ de cadaueribus equorum, & forte istę muscę venenosę erant, quia aculeo, vel punctura occidere poterant fugientes & latentes. *In medio tui est*. Te gubernando & ab aduersarijs defendendo: Deus enim in medio est omnium nationum, quia vbique per essentiam puram & potentiam est, vt declarauimus Exodi 3. cap. dicebatur tamen hic Deus esse in medio Hebræorum speciali modo per potentiam defendentem, & adiuuantem: nam licet omnes alias gentes Deus gubernet & nutriat, tamen Iudęos specialiter adiuuabat contra alias gentes tanquam Dominus solum Hebræorum, & illæ gentes quæ erant hostes Hebręorum, dicebantur esse hostes Dei, quasi Deus esset Capitaneus Hebręorum, sic patet in psal. 67. cum dicitur, exurgat Deus, & dissipẽtur inimici eius: Deus tamen nullos habet inimicos, nisi vocentur inimici eius, inquantum sint inimici Hebræorum: Recte ergo Deus est in medio Hebræorum, siue ad defensionem ab hostibus, siue quãtum ad punitionem peccatorum: de defensione patet hic cum dicitur: non timeas eas, quia Dominus tuus in medio tui est, magnus, atque terribilis, ipse consumet nationes has in conspectu tuo: hoc autem non dicitur de qualibet gente, quòd Deus est in medio eorũ ad defendendum eos specialiter contra quamlibet aliam gentem, sed de Iudæis, quos specialiter adiuuat: de 2.s. ꝙ sit in medio eorum ad puniendum eos pro peccatis suis patet supra 6.cap. quia Deus punit Iudęos idolatrantes, & non punit aliquã aliã gentẽ cũ idolatria, cum dr̃, non ibitis post deos alienos cunctarũ gentiũ

Deus i medio est omnium nationum.

F quæ in circuitu vestro sunt, quoniam Deus æmulator Dominus Deus tuus in medio tui: ne quando
irascatur furor Domini Dei tui contra te, & deleat te
de superficie terræ: & istum modum loquẽdi obseruabat populus Hebręorum dicens, Deum esse inter
seipsos si adiuuabat eos: & non esse inter eos si non
adiuuabat eos, vt patet Exo.17.cap. cũ illi, qui quærebant aquam dixerunt, est ne Dominus in nobis an
non? non enim dubitabant vtrum Deus secundum
essentiam magis esset inter ipsos quam inter alias gentes, sed tentabant scire vtrum ipsos specialiter adiuuaret: nam alias gentes non adiuuabat specialiter, vt satis patebat.
Paulatim atque per partes. Quia aliqui de terra trans
G Iordanem deleti fuerũt tempore Iosue, aliqui tempore Iudicum, aliqui in tempore regum, qui in processu illorum librorum manifestantur. *Non poteris eos delere pariter*. Idest ego non tradam eos simul in
manus tuas. *Ne multiplicentur contra te bestiæ terræ*. Quia
non erant in tanto numero Iudæi, vt sufficerent populare totam illam terram tunc: ideo in terra inhabitata multiplicarentur bestiæ. *Tradetque reges eorum in manus tuas*. Quia triginta vnus reges traditi sunt in
manus Iosue: vt patet Iosue 12.c. & super colla quinque regum posuit pedes totus populus, vt patet Iosue 1.cap. *Et disperdet nomina eorum sub cælo*. Idest Deus
ita delebit istos reges faciendo quòd non maneant
ipsi nec aliquis de semine eorum, ita quòd nomina
eorum non sint in tota terra in habitatione homi-
H num: nam cum pater moritur, & relinquet aliquem
filium, non dicitur esse pater mortuus totaliter, vt patet ecclesiastici 30.cap. cum dicitur mortuus est pater
eius, & quasi non est mortuus, similem enim sibi reliquit post se: sic factum est de regibus Chananęis:
quia ipsi totaliter deleti sunt & sua posteritas, vt patet
infra 20.cap. nam in terra illa quam in possessionem
accepturi erant, non poterant relinquere aliquem viuentem in specie hominum, siue masculum, siue fęminam, siue magnum, siue paruum: esse autem in
superficie terræ in qua homines habitant, est esse sub
cęlo, idest esse immediate sub cęlo: qui ergo tollitur
ne sit in superficie terræ inter viuentes, tollitur ne sit
sub cęlo: qui autẽ moriuntur non manent in superfi-
I cie terræ: quia sepeliuntur: ideo non dicuntur manere sub cęlo, sed sub terra. nam terra sub cęlo immediate esse creditur secundum opinionem vulgarem: quia inter cęlum & terram nullum corpus iudicant esse vulgares homines, cum nihil videant, &
ipsi de solis sensibilibus maxime per visum iudicent:
ideo spacium, quod percipitur esse inter cęlum & terram, secundum ipsos vocatur vacuum siue inane. Et
isto modo loquendi vsi sunt poetæ sequentes vulgarem opinionem: sic enim ait Virgilius in bucolicis
ecloga sexta quæ incipit.

Prima siracusio dignata est ludere versu,

& dicit

K *Namque canebat vti magnum per inane coacta.*
Semina, terrarumque animæ marisque fuissent;

& ponitur inane pro spacio quod est inter cęlum &
terram: sic etiam ponit Ouidius Meta.lib.2. cum agit
de Calypsone versa in vrsam: & de Archade filio eiꝰ,
cum dicitur,

Sustulit & celeri raptos per inania vento:
Imposuit cælo, vicinaque sydera fecit:

Vocat inania spacia inter cœlum & terram per quæ
transiuit Calypso & Archas ad hoc vt stellificarẽtur.
Nullus poterit resistere tibi, donec conteras eos. Idest nullus
de istis regibus quantęcunque potentię sit, tibi sufficiet resistere, sed conteres eos, quia Deus sic vult.

An sit

An sit verum quòd nemo poterat resistere Iudæis, ita vt ipsi deberent totam terram promissam subijcere, & capere. Quæst. VII.

SED argues, ꝙ multotiens in libro Iosue, & Iudicum habetur contrarium, & patet Iosue 15. cap. cum dicitur Iebusæum autem habitatorẽ Hierusalem nõ potuerunt filii Iuda delere: habitauitque Iebusæus cum filiis Iuda in Hierusalẽ vsq; in præsentem diem: ecce ergo qualiter Iebusæi restiterunt Iudæis, & non potuerunt conterere eos, sic patet Iosue 17. cap. cum dicitur de filiis Manasse, nec potuerunt filii Manasse has subuertere ciuitates, sed cœpit Chananæus habitare in terra sua. Idẽ patet. Iudic. primo ca. cum dicitur de filijs Dan: arctauitq; Amorrhæus filios Dan in monte, nec dedit eis locum, vt ad planiora descenderent, & Iudicum 2. ca. dicitur, dimisit ergo dominus omnes has nationes, & cito subuertere noluit, nec tradidit in manibus Iosue.

Respondetur ad hoc secundum omnia, quæ in litera dicuntur hic: nam Deus non promisit dare omnes istas gentes in manus Iosue, sed dixit, ꝙ traderẽtur in manus Hebræorum, & tamen addidit, ꝙ non possent eas delere Hebræi simul, sed paulatim, & per partes, quia si simul delerentur, non posset populus Hebræorum replere tunc totam illam terram, & crescerent bestiæ contra eos. Ex hoc ergo innuit, ꝙ aliquæ gẽtes eis fortiter possent resistere, cum dicitur, ꝙ non possent eas cito delere: dato ergo ꝙ ipsi contra omnes illas gẽtes pugnarent, impossibile erat ꝙ omnes vincerent, quia C dominus prædixerat, ꝙ non possent eas simul subuertere. Cum ergo dicitur hic, ꝙ nullus posset resistere, donec contereret eum populus Hebræorum, potest intelligi dupliciter, vno modo, quòd referãtur hæc ad domum Israel totam, & quia domus Israel semper durabat, licet isti populi Chananæorum restiterint aliquibus Israelitis, non tamen restiterunt omnibus, quia ad vltimum destructi sunt ab eis, & facti tributarij, vt patet 2. Paralipo. 8. cap. & sic est sensus, ꝙ non poterunt resistere tibi, donec deleas eos, idest licet videãtur tibi aliqualiter resistere; quia tamen ista resistentia nõ est semper duratura, non vocatur resistentia: ad vltimum enim contriturj erant Israelitæ omnes illos populos.

Duplex literæ expositio.

Et quando obijcitur, ꝙ Iebusæi restiterũt tribui Iudæ, D & Chananæi tribui Manasse, & Amorrhæi tribui Dã. Non est vera resistentia, quia licet restiterunt istis hominibus, qui erant de tribubus Israel, non tamẽ restiterunt toti Israel; quia postea Israel destruxit eos.

Alio modo & verius potest ista litera applicari cũ dicitur, nullus poterit resistere tibi donec cõteras eos, ꝙ intelligatur de illis, quos Deus disponebat dare illis, i. Deus dixit, ꝙ aliquos immediate destruerent, & alios post: de illis autem quos dominus disposuerat subijciendos eis immediate, nullus poterat resistere, sed conterebãt, vt patet in triginta vno regibus, quos occidit Iosue, vt patet Iosue 12. cap. nam isti licet multi essent, & magnæ potentiæ, non potuerunt resistere Israeli. Alii autem quos Deus non disposuerat subijciendos eis immediate, restiterunt eis, & cum arguis E Iebusæos restitisse tribui Iudæ, & Chananæos tribui Manasse, & Amorrhæos tribui Dan, dico ꝙ nõ obuiat isti literæ, quia ista intelligitur de illis, quos Deus subijciendos immediate disposuerat; illi autem qui restiterunt, fuerunt de illis, quos Deus disposuit, postea subijciendos per aliqua temporum interualla.

Causa autem quare aliqui de istis gentibus manserunt, ita ꝙ non immediate subditæ sunt, fuit triplex. Prima quæ hic exprimitur, s. ne crescerent bestiæ contra Israelitas, quia ipsi erant pauci non valentes totam terram illam simul replere; si ergo tota tradita fuisset si-A mul, mansisset magna pars inhabitata, & in illa generarentur, & multiplicarentũ serpẽtes, atque bestiæ, quæ nocerent Israelitis, de quo etiam Exod. 23. cap.

Secunda causa fuit, quia Israelitæ peccauerũt, & nõ meruerunt, vt omnes gentes illæ, vel saltem magna pars quæ destruẽda fuisset successiue, ita cito destrueretur, sicut destruenda erat: de hoc patet Iudic. 2. c. cũ dicitur: Ascendit Angelus Domini de Galgalis ad locum flentium, & ait: eduxi vos de Aegypto, & introduxi in terram, pro qua iuraui patribus vestris, & pollicitus sum, vt non facerem irritum pactum meũ vobiscum in sempiternum, ita duntaxat, vt non feriretis fœdus cum habitatoribus terræ huius, & Aras eorum subuerteretis; & noluistis audire vocem meam cum B hoc fecistis: quamobrem nolui eos delere a facie vestra, vt habeatis hostes, & dij eorũ sint vobis in ruinã.

Tertia causa fuit ad vtilitatem Hebræorum, vt efficerentur fortes viri, & exercitati in armis, quod non contingeret si non haberent hostes: fuit ergo expediens eis manere aliquos de Chananæis; & sicut dicit. Iudic. 3. cap. in principio, hæ sunt gẽtes quas dereliquit dominus, vt erudiret in eis Israelem, & omnes qui nõ nouerant bella Chananæorum, vt postea discerent filij eorum certare cum hostibus, & habere consuetudinem præliandi: quinque satrapas, &c. *Sculptilia eorum.* Hic ponitur tertium, scilicet illicitorum cupiditas. *Non concupisces aurum & argentum, ex quibus facta sunt.* In Hebræo habetur. *Aurum & argentum super ipsa.* Et est sensus, ꝙ aurum & argentum, quibus cooperiebãtur sculptilia, non concupiscerent, vel quòd nõ concupiscerent aurum, & argentum, quæ darentur pro liberando aliquo idolo, vt si aliquis vellet dare pecunias pro idolo, non venderetur ei, sed destrueretur: primus tamen sensus conuenit rationi, & literæ nostræ. *Nec assumes tibi quicquam ex eis.* Idest non sumes aliquam partem auri, vel argenti de idolis, vt inde facias vasa tibi, nec etiã poterat fieri aliquid ad ministerium tabernaculi, quia abominatio est.

Illicitorũ cupiditas

Ne fias anathema sicut illud est. Idest, vt nõ fias separatus a Deo, & maledict⁹, sicut materia idoli maledicta est.

Quasi spurcitiam detestaberis. Idest sicut fugis de sordibus, ita fugies ab auro & argento, de quibus sunt idola. *Quia anathema est.* Anathema separationẽ proprie signat: idolum autem anathema est, quia a ministerio Dei, & hominum separatum est, sic qui de illo accipit anathema est; quia a Deo separatur per peccatum inobedientiæ.

Anathema quid sit propriè.

C A P. VII.

Mne mãdatũ, quod ego præcipio tibi hodie caue diligenter, vt facias, vt possitis viuere, & multiplicemini, ingressique possideatis terram pro qua iurauit Dominus patribus vestris. Et recordaberis cuncti itineris per quod adduxit te Dominus Deus tuus quadraginta annis per desertum, &c.

OMNE. Supra posita fuerunt impedimenta amandi Deum: hic ponuntur incitamenta ad amandum, & timendum, & tanguntur tria. Primum ponuntur quædã beneficia præterita. Secundo prædicũtur futura ibi (Dñs enim Deus tuus introducet.) Tertio aliqua repetũtur præterita ibi (obserua & caue.) *Omne mandatum.* Hic præcipiuntur omnia mãdata obseruari, quia qui oĩa seruat, & in

& in vno peccat, factus est omnium reus iuxta capit. defleat, extra de regul. iur. Oportet ergo omnia obseruare, vt bene nobis sit, & non claudicemus in duas partes. *Caue diligenter, ut facias*. Multum admonet Deus esse circa mandata sua cauendum, vt opere expleantur.

Iudæi propter duo admoneri debebant circa hæc mandata. Et quòd duo bona in mandatorum custodia dabantur. Quæst. I.

ET hoc fit propter duo: primum quia ipsi Iudæi quibus ista mandabantur, erant multum pigri ad faciendum mandata Dei: nam non fuerant assueti iugo legis, ideo non inclinabantur aliquomodo ad talia faciẽdum, qui autem assueti sunt facere, illa operantur, & inclinantur ad ea, vt patet Treno. 3. cap. cum dicitur: bonum est homini cum portauerit iugum ab adolescentia sua, sedebit solitarius & tacebit, quia leuauit se supra se: ista est autem conditio habitus, vt eum habentes faciliter & delectabiliter operentur. Iudæi autem dissueti erant, quia ab antiquo legem domantem non habuerant: etiam quia Iudæis ista præcepta non erant delectabilia, cum non tangerent vtilitatem eorum, sed Dei famulatum: ipsi autem ad vtilitatem suam multũ inclinati erant, ideo magnum periculum erat, quia q̃n viderent aliqua delectabilia sibi, afficerentur ad illa, & relinquerent mandata Dei, vt patet infra cum dicit: obserua ne postquam comederis, & saturatus fueris, & domos pulchras ędificaueris, & habitaueris in eis, habueris armenta ouium, & greges, argenti & auri, cunctarumque rerum copiam, eleuetur cor tuum, & non reminiscaris Domini Dei tui, qui eduxit te de terra Aegypti: oportebat ergo propter istas malas inclinationes, quæ erant in Iudęis multum admoneri, vt diligentissime custodiant mandata Dei. Secundo admoneri debebant, quia ista quæ fiebant, debebant fieri propter Deum, & ex mandato Dei: si ergo homines seruientes dominis terrenis propter eorum reuerentiam attentissimi sunt nequid in eorum ministerio deficiant, a fortiori cum Deo ministramus, vel aliquod mandatum eius facimus, diligenter faciendum est, quia reuerentia Dei distat in infinitum a reuerentia hominum: ideo cum magno timore facere debemus mandata Dei cauentes diligẽtissime ne quid ibi deficiat, sic patet psal. 2. seruite Domino in timore, & exultate ei cum tremore, ideo dicitur maledictus qui facit opus dñi negligenter: ad insinuandũ, ergo istam reuerentiam in ministrando Deo, & cautelam in actibus dr̃, caue diligenter vt facias. i. sis multũ attentus ad hæc. *Vt possitis uiuere & multiplicemini*. Duo bona dantur in custodia mandatorum. s. longitudo vitę custodientis, & multiplicatio in posteris: per primum promittitur vita: nam per præcepta cæremonialia legis veteris directè & ex seipsis merebantur hoĩes viuere tpaliter dum ea obseruarent: merebantur ẽt habere pacẽ, & manere in terra sua atq; affluere oĩbus bonis. sicut patet Esa. 1. c. de abundantia rerũ tpalium cum dr̃: si volueritis & audieritis bona terræ comedetis, q̃ si non audieritis & me ad iracundiã prouocaueritis, gladius deuorabit vos: de vita aũt tpali patet Leui. 18. c. cum dr̃, custodite leges meas atq; iudicia, quę faciens homo viuet in eis. i. q̃n homo fecerit eas, merebitur, vt extendatur ei vita & possit vltra facere eas.

Præcepta nouę legis ac ueteris differunt.

Ista namque est dr̃ia inter præcepta legis nouæ & legis veteris, quia s̃m pręcepta legis veteris merẽt homines, vt viuant in eis faciẽtes ea, s̃m p̃cepta legis nouæ meretur hõ vitam ęternã, quæ est vita simplr̃, & q̃ est saluari: ponit aũt hãc drĩam Apost. ad Ro. 10. c. cũ

F dicitur, Moyses enim scripsit q̃m iustitiam quę est ex lege, qui fecerit homo viuet in ea: & postea subdit de iustitia quæ est per fidem, q̃ qui fecerit eã saluus erit. esse aũt saluum est viuere simpliciter: licet ergo directè ex obseruatione legalium præceptorum, & iudicialium legis veteris hoĩes mererentur vitam in pñti, & abundantiam temporalium: merebãtur tñ vitam æternam inquãtum isti actus circa præcepta legis fiebant in charitate: & oĩs actus factus in charitate s̃m q̃ in charitate factus est meritorius vitæ ęternæ. *Et recordaberis cuncti itineris*. Supra monuit mãdatorũ custodiam, hic ponit causam motiuam. s. bñficiorum memoriam. *Recordaberis cuncti itineris*. Quia in toto itinere fecit Deus specialia beneficia Iudæis, & præter oĩa

G specialia quę fecit de quibus in Exo. Leui. & Nu. erãt duo gñalia & cõia bñficia. primum datio manna, qđ nunq̃ defecit quousque comederunt de panibus terræ promissionis: vt patet Iosue 5. cap. s̃m itineris directio in columna nubis quę nunquã defuit vsque ad terram promissionis: vt patet Exo. 13. cap. *Quadraginta annis per desertum*. Scilicet anno & dimidio ab Aegypto vsque Cadesbarne retrocedendo vel directè procedendo vsque ad torrẽtem Zareth: deinde dimidio anno vsque ad terrã promissionis qui simul sunt 40. anni. *Vt affligeret atque tentaret te*. Nu. 14. c. dr̃ q̃ morari debebant in deserto 40. an. quia Deum exasperauerunt in reditu exploratorum: hic autem dr̃ ad tentandum quasi hoc propter bonum eorum factũ fuerit, & non propter peccatum. Rñdent q̃ ista mora

H directè dẽta fuit in deserto propter murmurantes: vt patet Nu. 14. c. sed indirectè fuit pp bonum filiorum paruulorum, magna enim vtilitas fuit paruulis, vt in deserto tanto tpe laborarent, vt vexatio daret eis intellectum, & ad difficilia opera virtutis faciliores fierent: & licet sententia non fuit data principaliter pp istam cãm sed in pęnam, tamen Legislator loquens tott po pulo transfert istam cãm ad totum populum. Et dicit Nicolaus q̃ hoc fit per regulam cõem Isidori & Ticonij. s. q̃ aliq̃n fit mutatio de parte ad totum: & sic de parte populi cui hoc cõuenlebat transfertur locutio ad totum. Sed non tenet hoc: non enim põt fieri hic aliqua mutatio: quia manifestum est q̃ totus populus, ad quem Moyses ista loquebatur, erat de his q̃

I murmurauerant, q̃n venerũt exploratores in Cadesbarne: iam enim oẽs illi mortui fuerant: vt patet supra 2. cap. quia non transierunt torrentem Zareth donec oẽs mali mortui fuissent: ista autẽ dicta fuerunt multo post trãsitum Zareth: ergo oẽs qui ista audiebant, erant de his qui non peccauerant, sed solum afflicti fuerant vt meliores fierent. Q̃n aũt dr̃ q̃ tenuerant moram 40. ann. in deserto pp pctã sua, & hic dr̃ q̃ pp suam tentationem & eruditionem: dr̃ q̃ cum ista mansio 40. anno. fuerit multum laboriosa & afflictiua, data fuit pro peccato eorũ, q̃n murmurauerunt venientibus exploratoribus in Cadesbarne: nã Deus nullam pęnã directè infligit nisi pp pctm̃, & hoc ma-

K xime in vno populo vel cõitate: quia in vna persona singulariter aliq̃n õrium reperitur, vt patet in cęco nato, Ioan. 9. cap. in quo non peccauit ipse nec parentes eius, sed vt gloria Dei manifestaretur in eo: tamẽ q̃n punitus fuerat totus populus, manifestũ est q̃ fuit punitus pp pctm̃: & sic notatur Nu. 14. c. & tñ ista punitio fit ad multa: nam Deus cũ sit summum bonũ, hoc habet supra oẽs causas agẽtes naturales, nã in aliis agentibus naturalibus si aliquod malum fiat, non põt ordinari per illa agentia in bonum, Deus autem vt ait Boetius de conso. lib. 4. prosa 5. huius potestatis est, vt ea quoque quę mala sunt ei bona fiant: ita quod nos malum agimus ipse in bonũ ordinat: quia q̃ Hebręi peccarent in Deum malum erat, sed hoc ipse ordinaurt

Solus De' quæ mala sunt ordinat in bonum.

uit in bonum: nam in punitione, quã Deus eis dedit, ordinauit eos ad multa bona, qa ista punitio si fuisset data ab alio iudice, solum puniuisset eos, & nihil alterum fecisset: Deus autem puniuit eos, & fecit vt multa bona eis euenirent, primo quia ipsi tentarentur, & apparerent quæ in eorũ animo versabantur, s. quòd Iudei putabant se esse bonos; & tamen non erant, & qa virtus in infirmitate perficitur, vt patet 2. Corin. 12. ca. ideo per tentationes erudiendi erãt, vt sic ipsi de seipsis cognoscerent si boni, vel mali erant; & hoc tangitur hic. Secundum erat, quia Iudæi erant male assueti in Aegypto ad idolatriam, & si immediate introissẽt in terram Chanaan, non fuisset abolita in eis mala cõsuetudo, & semper mali essent: cum autem tanto tẽpore in deserto manserunt, illi qui assueti erant ad idolatriam in Aegypto mortui sunt in deserto: illi autem qui introierunt in terram Chanaan erant de illis qui nati sunt in deserto, & quia ibi nõ coluerũt idola, nec conuersati sunt cum gentibus idolatris; ideo bene assueti intrarent in terram Chanaan. Tertium erat, qa illi qui egressi fuerant de Aegypto, fuerant timidi valde, quia antea seruierant, & serui habent semper corda pauida, & inepta ad bellum, cum nõ habuerint vnquam liberum motum passionũ animositatis, quod facit homines animosos, & sic si isti intrassent in terram Chanaan, non possent pugnare contra gentem aliquam: illi autem qui in deserto nati sunt, erant animosi, quia nulli domino seruierant, sed libere agebãt secundum suam animositatem: patet ergo ꝙ licet isti 40. anni fuerint eis dati in pęnam; tamen multum eis profuerunt. *Vt nota fierent quæ in tuo animo versabantur.* Sciebat enim Deus cogitationes eorum, & quales in tribulationibus futuri erant: ipsi autẽ ignorabant quales in angustijs se haberent: noluit ergo eis Deus demonstrare quales essent eos tribulari permittẽdo: virtus enim in infirmitate perficitur 2. ad Cor. 12. cap. & quia nulli homini cognitum est qualis sit totaliter, & se bonum putans falli posset, demonstrat aliquando Deus in angustiis, vnde fit ꝙ aliqui, qui se magnos viros existimabant, cum tribulationibus tentati fuerint nihil se esse comperiant, ex quo humiliores fiunt. *Vtrum custodires mandata illius an non.* Idest vtrũ haberes firmam intentionem seruandi mandata, vel nõ, sicut in cruciatibus patet quis firmam Christi fidem habuerit; ex futuris enim amaritudinibus intentio pręterita demonstratur. *Afflixit te penuria cibi & potus.* De cibo patet Exo. 16. cap. de potu Exo. 17. & Num. 20. & 21. c. *Et dedit tibi manna, quod ignorabas tu, & patres tui.* Quia talis cibus naturaliter in aere fieri non põt in tanto sapore, nec tanta harmonia qualitatum ad conseruationẽ corporis humani, ideo Iudæi nunquam eum viderũt, quare cum primo viderunt admirari dixerũt; Manhu, idest quid est hoc? *Quòd non in solo pane viuit homo.* Vita humana de lege communi per nutrimentum cõseruatur, & hoc cõiter vocatur panis. Sed aliqñ homines sine pane viuunt ex oĩ verbo, *Quod procedit ex ore Dei.* Idest ex quacunque re Deus mãdat; ita ꝙ si Deus mãdaret comedere colubros, aspides, & basiliscos, siue durissimos lapides, aut omne genus metalli, melius p hæc quàm in delicatissimis cibarijs nutriremur: aliter potest intelligi, ꝙ nõ solum pane, vel cibo viuere põt homo, sed ẽt in sola voluntate Dei nobis declarata, q̃ per os exire dr̃: sicut ea quæ nos volumus post ore pferimus, & sic applicauit istam auctoritatem Christus Matth. 4. c. rñdens Sathanę suadẽti, vt lapides in panes conuerteret ex quibus viueret: innuebat enim ad vitã necessarium esse cibum: ideo Christus excludẽs hoc dixit: Non in solo pane viuit homo, i. non cõseruatur vita humana per solum panẽ, sed per voluntatẽ Dei: ideo si velit nos sine cibo cõseruare, ita seruabit, sicut

Qũo non de solo pane viuit homo.

A cum cibo, & sic concludebat non esse necessariũ cibum, & ex consequenti nec lapides panes fieri; hoc ẽt Moyses dicere poterat qui 40. diebus immo 120. vt aliqui volunt, sine cibo mansit orans pro populo, & petens secundas tabulas, sic & Helias qui ambulauit 40. diebus, & 40. noctibus sine cibo vsque ad mõtẽ Oreb 3. Reg. 19. c. *Vestimentum tuum quo operiebaris nequaquam vetustate defecit.* Dixit Abben Ezra ꝙ forte talis cõplexionis erat manna, vt sudorem non gigneret, quo vestes perustę inueterarẽ, sed non sufficiebat hoc, quia dato ꝙ nos nunq̃ sudore perfunderemur, tñ vestimẽta nostra sub breui tpe vetustate attrita deficerẽt, maxime quia itinerabant: itinerantes autem citissime vestes atterunt: fuit ergo miraculosa vestibus concessa
B soliditas, vt nullatenus rumperentur. Erat quoque mirabile, ꝙ crescentibus eis vestes quoque crescebant, aliàs qui paruuli de Aegypto exierũt paruis induti vestibus, cum ad maiorem corpulentiam attigissent, vestes non haberent, ꝙ videtur inconueniens, ꝙ nudi incessetint, cum dicatur, ꝙ nihil eis defuit. *Pes tuus non est subtritus.* Idest læsus ex itinere, quod maxime cõtingit viatoribus. in Hebręo hr̃ inflatus, & magis adaptatur, quia prius itineranti pedes per turgentes vesicas inflantur, quàm subterantur.

Quomodo intelligitur quòd populus nunquam fuit fatigatus ex itinere deserti. Quæst. I I.

C Sed quomodo stat hoc? quia Num. 11. c. dr̃, ꝙ dolebat populus labore itineris. Rñdent aliqui ꝙ istud beneficium solũ bonis cõcessum fuit, sicut de manna quãtum ad varios sapores dulces: mali autem in itinerando satis laborauerunt.

Posset etiam satis probabiliter dici, ꝙ nec boni, nec mali pedũ subtritionem, siue inflationem passi sunt, sed tamen mali laborauerunt in itinere, ppter motus velocitatẽ, & in labore illo non permittebat dñs eos subteri, vel intumescere, sicut neque vestes malorum consumptę sunt; etiam si laborauerint, & moti fuerint, vnde atteri debuissent. Posset autem dici, ꝙ illa die multi de popularibus, qui non erant boni, subtriuerint pedes, & inflatos eos habuerint, sed dicitur hic generaliter, ꝙ nũquam pedes subtriti sunt: nam forte
D in toto illo tempore nũquam alia die pedes subtritos habuerunt, nisi illa, & de modico scriptura nõ curat, loquens vniuersaliter: sic patet quantum ad cibum, & potum: nam infra 29. c. dr̃, ꝙ non defuit aliquid Iudęis in 40. ann. per desertũ, & tñ hic dicit, ꝙ dominus percussit, atque afflixit eos penuria & siti: quia tamẽ hoc rarum fuit, non nominauit hoc scriptura. Itẽ infra 29. c. dr̃ in 40. ann. Iudæi nõ comederunt panẽ in deserto, neque biberunt vinum: constat tñ ꝙ in monte Synai comederunt panem: nam ibi celebrauerunt phase in 2. ann. exitus de Aegypto, phase tñ sine pane azymo non celebratur, & si forte dicas, ꝙ fuit celebratũ phase sine azymis, quia ea non habebant, non valet, quia de ista celebratione huius phase dicitur Nu. 9. c. faciãt filij Israel phase 14. die mensis huius ad vesperũ iuxta
E oẽs cęremonias suas, sed comedere azyma erat cęremonia phase, vt patet Exo. 12. & Nu. 9. c. *En quadragesimus annus est.* s. ex quo ista bñficia tibi dari cęperunt; & semper cõtinuata sunt, & in hoc magnitudo beneficiorũ notatur, quia tanto tempore durauerunt: erat enim tunc 40. annus ab exitu de Aegypto in mẽse vndecimo, in quo mortuus est Moyses. *Vt recogites in corde tuo, quia sicut homo erudit filium suum.* Castigationibus eũ ad mores cõpositos reducẽdo, sic te erudiuit tribulationibus diligens te, qa quos pater nõ corripit adulterini filij sunt; ad Heb. 12. cap. *Vt custodias mandata Domini Dei tui.* Scilicet in corde ea firmiter, & sine obliuione

uione tenendo. *Et ambules in vijs eius.* Idest vt in operationibus sequatis viam mandatorum. *Dominus enim Deus.* Hic ponitur secundum, in quo prædicuntur futura. *Terram riuorum.* Adducuntur hic ad amorem per beneficium futurum. s. quia eis terram bonam daturus erat. *Terram riuorum.* In hoc monstratur excellentia eius super terram Aegypti de qua veniebant, quia illa modicas aquas habebat, sed per artificia & laborē de flumine Nilo aqua educitur, vnde arbores & omnia rigantur. *Aquarum.* Quantum ad paludes vel stagna. *Et fontium.* Pauci enim fontes sunt in Aegypto, quia terra calida, sicut etiam de Lybia dicitur per Lucanum lib.9. de processu Catonis contra æquinoctialem, & Alexandreidis lib.3. de processu Alexandri ad lybicum Amonem per Syrtes: sunt. n. Aegyptus & Lybia contermine, habet enim Aegyptus ab Occidēte Lybiam: ideo quasi eiusdem sunt complexionis: sed Lybia aliqualiter magis declinat ad austrum: ideo feruentior est: pauci autem fontes in Aegypto sunt, & in Lybia ex causa prædicta. s. quia terræ istæ calidæ sunt, & calor Solis exurit humiditatem fontalem cōuertens terram in arenas: alia etiam causa est, quia terra illa plana est, & in planis nō possunt esse multi fontes, quia aqua non potest eleuari vltra locum suæ scaturiginis per æquilibratam, & quia locus scaturiginis est semper sub terra, & ad hoc quòd erumpat ad planiciem terræ debet esse in superficie, si ergo detur, ꝙ tota terra sit perfecte plana, impossibile esset secundū naturam erumpere aliquem fontem, vbi ergo terra multum plana est, licet non sit totaliter plana, necesse est paucos fontes erumpere: tales autē sunt Aegyptus & Lybia. s. valde planę, quia tota terra meridiana planior est terra Septentrionali: terra autem promissionis est terra multorum fontiū, quia est terra montuosa & vallium, vbi necesse est multas scaturigines esse propter inæqualitatem locorum, vt patet infra c.11. cap. cum dicitur: terra ad quam ingrederis possidendam non est, sicut terra Aegypti de qua existi, vbi in hortorum morē aquæ ducuntur irriguæ, sed montuosa est & campestris de cęlo expectans pluuias. *In cuius campis & montibus erumpunt fluuiorum abyssi.* In vallibus enim vel in campis, qui aliquibus collibus saltem paruis adiacent, fontes nascuntur, & in descensu montium: In summis autem montium verticibus, vel planissima terra fontes non nascuntur, quia non potest aqua magis eleuari quàm ad æqualitatem suæ originis vt equilibretur, vt patet 2. Meteor. & ista abūdantia aliqualis aquarum bonitatem terræ ad pascua notat, quam antiqui maxime eligebant, quia in pecoribus maior pars substātiæ erat eorū vñ & regū filij in possessione armentorū & gregum delectabant: patet de Absolone filio Dauid, qui conuocauit oēs fratres suos die qua totondit greges. 2. Reg. 13. c. *Terram frumenti.* 8. Ponunt̄ hic frumentū, ordeū, vineę, ficus, malogranata, olueta, mel, de quibus folis dicunt Iudęi esse primitias dandas. Sed non multū videt̄, ꝗa de eisdē primitiæ dant̄, de quibus decimæ, maxime f̄m cōsuetudinē antiquissimorū Iudæorū, qui ista intra strictius ꝗ nos persoluebant, sed Iudæi tpe Christi de oī gñe fructuū & minutissimarū herbarū decimas persoluebant, & hoc Christus approbauit Mat.23. cap. vę vobis Pharisæi Hypocritę, qui decimatis mentā, anetū, & ciminum, & reliquistis quę grauiora sunt legis: hęc oportuit facere, & illa nō omittere. *Vbi absque ulla penuria comedes panem tuum, & rerum abundantia perfrueris.* Hoc non fuit semper: nā multotiens famē passi sunt, & sterilitatē magnā terrę, vt patet in Iohele, q̇ posuit terrā duarum tribuum eruca, rubigine, bruco, & locusta cōsumptā, qd ad 4. annos videt̄ ptinere: fuerunt ēt sterilitates aliæ, vt in tēpore regis Iorā, qñ obsessa Sa-

Quibus in locis aqua possit scaturire.

F maria a rege Benadab, de quo 4. Reg. 6. c. dr̄ facta est fames valida in Samaria, & tandiu obsessa est, donec venundaretur caput asini 80. argenteis, & quarta pars cabi stercoris columbarum quinque argēteis: & tūc duæ mulieres præ fame comederunt filium vnius: vt patet in eod. cap. Fuit etiam fames magna in Hierusalem, qñ obsessa fuit per seruos regis Senacherib: de quo 4. Reg. 19. & 20. & Esa. 38. cap. Fuit etiam fames qñ Nabucodonosor obsedit ciuitatem Hierusalem tpe Sedechiæ: vt patet sępe in Hiere. sed dicēdum ꝙ ista promissio Dei fuit, qñ Israelitæ essent boni. Quando autem essent mali, veniebant eis oīa opposita. s. fames tanta, vt comederent fructum ventris sui: vt patet infra cap. 28. sic aūt fuit hic: nam in oībus istis bellis & alijs temporibus qñcunque fames eis adueniebat,
G erat in pęna facinorum suorum. *Cuius lapides ferrum sunt.* Sunt enim in terra promissionis mineræ metallorum & maxime in ferro: quod cum de subterraneis locis abstrahitur, quasi lutum durissimum siue vt lapis niger accipitur: deinde per ignem depuratur, & solidatur: vt 50. dist. c. ferrum. *Et de montibus æris metalla fodiuntur.* Aes nomen generale est ad omnia metalla: & sic in terra illa sunt minerię multorū metallorum. *Vt cum comederis & saturatus fueris benedicas Domino.* Idest ad istum finem tibi dantur hæc, vt per ea benedicas Deum: omnia enim Deus pp̄ honorem suū facit directe vel indirecte, sed satis dici possset, ꝙ in oībus quę facit primo intendit manifestationem glorię suę, deinde intendit bonum nostrū, quia
H nobis vtitur, ideo necesse est omnia ꝗ circa nos agit, in aliud ordinare. s. in seipsum. *Obserua & caue.* Hic ponitur tertium. s. narrantur aliqua beneficia præterita. *Ne quando obliuiscaris Domini Dei tui.* Grauissimum omnium vitiorum in bene passis est beneficiorum obliuisci: ideo valde monentur ne tale vitium incidant. *Et negligas mandata eius.* Hoc consequens est ad præcedens. si enim aliquis beneficiorum Dei obliuiscitur, mandata eius non obseruabit, quia nullam obseruandi rationem inueniet: vt si aliquis seruus obliuiscatur aliquem dñm suum esse, nec quę mandauit ei faciet. Et si arguas quia Deum ordinato diligentes amore non amant, quia nos creauit nosque redemit, vel quia aliqua alia bona egit: sed quia bonus est summe, &
I Deus est. Respondetur hoc concedendo: sed dico ꝙ nos non cognoscimus Deum esse, nec bonū esse, nisi quia res ab eo causatas videmus, & quia nobis benefecisse cognoscimus. Si ergo tollatur beneficiorū memoria & cognitio quę antecedens est, necesse est nos nescire Deum esse, nec bonū esse, & consequenter mandata obliuisci nescientes cuius fuerint: quia ista ordinate a memoria beneficiorum dependent. *Et iudicia atque cæremonias.* Si enim Iudæi illecti per bona temporalia obliuiscerentur mādatorum Dei, peccabant: sic etiam si obliuiscerentur cæremoniarum atque iudiciorum.

Quare Deū amamus.

Quæ sit differentia inter mandatum, præceptum cæremonia, & iudicia. *Quæst. III.*

K MANDATA vocantur hic omnia præcepta decalogi, & cætera præcepta moralia, quæ in decalogo non sunt: cæremoniæ vocantur omnes ritus colendi Deum, & se habendi ad sanctuarium, vel respectu rerum sacratum; iudicia vocantur præcepta data in directionem proximi, & pertinent aliqualiter ad actiones forales sicut leges humanæ: omnia autem hæc obseruare oportebat: & in transgressione cuiuslibet erat peccatum mortale, licet differrent f̄m quantitatem: nam trāsgressio preceptorum moralium erat grauior ꝗ transgressio cæremonialiū vel iudicialium: nam moralia causabant

causabant duplicē oblationem, cæremonialia autem, A vel iudicialia vnicam, & patet, quia moralia causabant obligationem naturalem, cum naturaliter cognoscamus debere fieri omnia quę in decalogo continētur, quia illę cōclusiones sunt priorum principiorum practicorum immediate elicitæ, & habent quandam notorietatem quam contrahunt ex primis principijs ex quibus immediate deriuantur, & licet non sint ita notæ, quòd naturaliter quilibet intellectus sit in actu istarum conclusionum decalogi, siue quòd sit determinatus ad ea, sicut ad prima principia, ita quòd per se sit in cognitione istarum cōclusionum saltem nullo cognoscente, habēt tamen talē notorietatem, quòd cuicunque proponantur, statim vt proponātur assentiet illis. Differentia autem inter principia per se totalitet B cognita, scilicet, quòd nullum malum est agendum, & quòd bonum est eligendum, ad istas conclusiones decalogi, est: quia nos aliqua actualiter cognoscimus nullo nobis proponente nec docente, alia autem sūt quæ licet per nos immediatè non cognoscamus oēs, sine aliquo discursu, tamen quando alius proponit, intellectus noster assentit, de his latius diximus Exo. 20. cap. sunt ergo ista pręcepta decalogi naturaliter cognita, tanquam conclusiones immediate a primis principijs sic autem ait Apost. ad Rom. 2. cap. gentes quæ legem non habent, naturaliter ea quę legis sunt faciunt. Prima ergo obligatio in præceptis moralibus est naturalis sm quod naturaliter cognoscuntur, vt bona, & debitū rationē habentia, & ista obligatio est ad omnes gen C tes, nam quilibet quantumcunque extra legem peccat adulterando, occidendo, furādo, & sic de cęteris, quæ sunt naturaliter cognita. secunda obligatio est a positione, quia Deus qui est legislator maximę auctoritatis & mandauit cum magna efficacia custodiri ista præcepta moralia decalogi, vt patet Exodi 20. & supra 5. cap. ergo etiam ex hoc obligabant, & qui ea non obseruaret de Iudæis multum peccaret cōtemnens Deū latorem horum præceptorum. Ista secunda sola obligatio apud solos Iudæos fuit, & nunc apud omnes Christianos qui cognoscunt ea data fuisse a Deo, aliæ autem gentes, ante Christi aduentum, quæ non obligabantur ad legem Iudaicā, non peccabant isto secundo modo, s. contemnendo diuinam maiestatem, quia eis non fuerat data lex a Deo, sed solum erat eis inna- D ta naturaliter habitualiter, vel verius secundum quandam leuem ratiocinationem ex principijs naturaliter cognitis. Alia præcepta, s. cæremonialia, & iudicialia solum habebant vnam obligationem, s. quia erant data a Deo legislatore: nā naturaliter cæremonialia non obligant, nec iudicialia, quia sunt particulares determinationes magis dependentes ex voluntate conditoris legis; maxime patet de cæremonialibus, quæ nullam rationem continere videntur, nec prodire ex aliqua radice rationis, iudicialia autem licet, vt in pluribus sint voluntaria, in quibusdam sunt procedentia a ratione naturali, & sic ptinent ista duo aliqualiter ad ius quod Arist. vocat legale in 5. Ethi. quod antequam ponatur non differt, differt aūt cum positū fuerit. Minus ergo pēc- E catum erat in transgressione cęremonialium, aut iudicialium quā moralium, cū grauius sit agere contra duas obligationes quam contra vnam, qui aūt peccat in moralibus agit contra duas obligationes, qui aūt peccat in cęremonialibus, aut iudicialibus peccat contra vnam, vt declaratū fuit ex præcedentibus. *Quas ego præcipio tibi hodie.* Hoc dicebat Moyses, quia in eadem die cum esset propinquus morti suæ recitauit totam legem, sm quod in hoc libro seriatim continetur. Et nō dicit hic quas tibi pręcepit dn̄s, sed quas ego præcipio hodie, licet Deus oīa ista pcepisset, quia recentius retinetur recitatio ista quā Moyses faciębat in die illo quām pceptio Dei quā pcesserat a

A multis diebus, vel aliter, quia ista recitatio fuit facta in vltimo anno exitus de deserto, vel vt proprius dicamus mansionis deserti: nam in 40. ann. exitus de Aegypto facta fuit, vt patet s. 1. c. cum dr̄ 40. ann. vndecimo mēse, prima die mensis locutus est Moyses ad filios Israel oīa quæ præceperat illi dn̄s, & oēs isti qui nunc audiebant erant de illis qui nati fuerant in deserto, vel de illis qui exierant de Aegypto in parua ætate, s. infra annum 19. qui tunc non potuerant multum attēdere ad legem, qn̄ lata est, s. in anno primo exitus de Aegypto: ergo istis magis debebat dici, tanquam nouiter diceretur, quam quod diceret eis facietis hoc, vel illud, sicut mandauit dn̄s, cum nihil recordarentur de mandato illo, vel forte non audierant: antecedens patet pro oībus suis partibus, prima pars, s. quod omnes isti qui audie- B bant legem nunc recitari; nati fuerant in deserto, vel exierant de Aegypto minores anno. 19. patet, quia vt hr̄ Num. 14. c. oēs qui erant de generatione pessima, idest de duodecim tribubus Israel non cōputando Leuitas inter eos, qui viderūt mirabilia Dei in Aegypto, & tentauerunt in deserto dn̄m, mortui erant, nec intrare debebant in terram Chanaan: isti autem qui hic liganturi ista sn̄ia sm oēs doctores, dn̄ illi, qui iam nomen habebant in tribubus & familijs suis, qa dr̄ nemo de generatione hac pessima. illi tn̄ qui nomen hēbant in Israel, & computati erant inter alios, erant a 20. annis vltra, vt patet Nu. 1. c. de numeratione oīum virorum, qui erant in omnibus tribubus Israel, fuit autē fa C cta ista cōputatio in principio anni secundi in monte Synai, vt patet Nu. c. 1. ergo illi qui non numerati sunt ibi ad plus erāt ann. 18. & dimidij, vel modicum vltra, qn̄ egressi sunt de Aegypto, & patet, quia ista cōputatio fuit facta vno anno post exitum de Aegypto, vt patet Nu. 1. ca. ergo qui vno anno post exitum de Aegypto nō erat 20. ann. completorum, qn̄ exiret de Aegypto non esset 19. cōpletorum annorum, sed hēret 18. & aliquid plus, lex aūt fuit data in principio anni primi exitus de Aegypto, vt patet Exodi 19. c. s. ann. 1. mense 3. eiusdem anni: illi ergo qui postea non cōputati sunt cum illis de quibus dr̄ Nu. 1. c. ad plus in datione legis quæ fuit in 3. mense post exitum de Aegypto, essent ann. 19. completorū, vel inciperent 20. sed ista ætas adhuc multum iuuenilis, maxime in hoībus rudibus il- D lius seculi non multum respiceret ad legem q̄ dabat: & dato, quod respiceret deinde vsq; ad 40. annos. s. ad annum vltimum mansionis deserti, nō multum recordarentur legis datę, sed oportebat denuo recitare ea Moysen. Quòd autem isti qui audiebant nunc Moysen recitantem legem, essent nati in deserto, vel exiuissent de Aegypto ad plus 18. ann. & cum modico plus patet, quia omnes qui erant 19. annorum completorum, quando exierunt de Aegypto, erāt viginti annorum completorum, quando facta fuit illa supputatio, de qua Numeri 1. sed ibi computati sunt omnes qui erant 20. annorum, ergo illi qui erant 19. annorum cōpletorū, quando exierunt de Aegypto, supputati sunt sed omnes ibi computati mortui sunt in deserto, er- E go qui erant 19. annorum completorum in exitu de Aegypto, mortui sunt in deserto ex sententia Dei, vt supra inductum est, sed omnes qui mortui sunt in deserto ex sententia domini, mortui sunt ante istam recitationem legis per Moysen, ergo qui hic audierūt ad plus, qn̄ exierunt de Aegypto, erāt 18. annorum, cum modico plus, vel nati fuerunt in deserto, quod intendebamus probare: antecedens patet, s. quòd qui mortui sunt in deserto ex sententia Dei non viderūt istam recitationem: nam omnes illi cōdemnati mortui fuerunt ante transitum torrentis Zareth, vt patet supra 2. c. cum dicitur surgentes ergo trāsiuimus torrentē Zareth venimusque ad eum, tps autē quo ambulauimus

de Cadesbarne vsque in torrentem Zareth. 38. annorum fuit, donec cōsumeretur omnis generatio hominum bellatorum de castris, sicut iurauerat dominus: ista tamen legis repetitio fuit facta multo tēpore post transitum torrentis Zareth: nam post torrentem Zareth venerunt in ciuitatem Moabitarum, vt patet supra 2.c. postea transierunt in terram duorum Regum Amorrhæorum transito torrente Arnō. Et pugnauit Israel, & debellauit illos reges, & accepit terram eorum, & diuisit duabus tribubus & dimidiæ, & accidit fraus Moabitarum mulierum inducentium Israelitas ad sacrificandum, postea bellum cum Madianitis regibus 5. & postea cum Moyses vellet mori, repetiuit legem de qua hic loquimur. iste ordo patet ex his quæ continentur supra 2. & 3. cap. & in libro Numerorum inspiciendo: Multo ergo ante fuit mors omnium cōdemnatorum, quàm repetitio legis: isti autem qui cōdemnati erant a domino propter illam murmurationem de qua Nume. 14. cap. erant viri a 20. annis vltra, & patet, quia omnes viri bellatores condemnati sunt, sed viri bellatores accipiebantur a 20. annis, & vltra, vt patet Numeri 1. capit. ergo omnes qui erant a viginti annis vltra tempore numerationis, & erant 19. anno. completorum tempore exitus de Aegypto condemnati sunt, antecedens patet, scilicet, quod viri bellatores condemnati fuerunt, quia dicitur supra 2. capitu. tempus quo ambulauimus de Cadesbarne vsque torrentem Zareth triginta octo annorum fuit, donec cō sumeretur omnis generatio bellatorum de castris, sicut iurauit dominus, & postea sequitur: postquam autem ceciderunt vniuersi pugnantes, locutus est dominus ad Moysen dicens. *Et domos pulchras ædificaueris*.

Si arguatur, quòd supra 6. ca. dicitur, ꝙ possessuri essent domos plenas opum quas non extruxerunt.

Respondetur, ꝙ aliquas inuenerunt, & aliquas nouiter ædificauerunt, & vtręque ad obliuionem Dei allicitiuæ erant. *Eleuetur cor tuum*. Omnium rerum abundantia, & naturalium perfectionum pluralitas, & prosperi successus hominē super seipsum eleuant, vt non solum Deum non timeat, sed etiam seipsum Deum faciat, sicut Alexander prosperis elatus successibus se hominem fastidiens Deum nominauit, vt hr̄ Alexandreidis lib. 2. sic Nabuchodonosor super omnes mortales exaltatus dixit, nōne hæc est Babylon quam ego ædificaui in fortitudine mea, in domum regni, in gloriam decoris mei? Dani. 4. c. & Esa. 14. ca. Sic etiam fuit de alio Nabuchodonosor de quo habetur Iudi. c. 2. cū dicitur: pręceperat enim illi Nabuchodonosor rex, vt omnes Deos terrę exterminaret videlicet, vt ipse solus diceretur Deus ab his nationibus quæ potuissent Holosernis potētia subiugari: eodem modo rex Tyri, quia magnis opibus, & potentia abundauit, vocauit se Deum, vt patet Ezech. 28. ca. cum dicitur, fili hominis dic principi Tyri, hęc dicit dominus Deus, eo ꝙ eleuatum est cor tuum, & dixisti, Deus ego sum, & in cathedra Dei sedi in corde maris, cū sis homo, & non Deus, & dedisti cor tuum quasi cor Dei. idem patet de Pharaone rege Aegypti, qui ex eadem causa vocauit se Deum, vt patet Ezech. 29. c. vbi dr̄, hęc dicit dominus. Ecce ego ad te Pharao rex Aegypti draco magne, qui cubas in medio fluminum tuorum, & dicis meus est fluuius, & ego feci memetipsum, & postea sequitur, eo ꝙ dixeris fluuius meus est, & ego feci eum. idē fiet de Antichristo qui magnitudine opum elatus, & regum potentia, qui ei adhęrebunt, vocabit se Deum, vt patet 2. ad Thess. ca. 2. cum dicitur, & reuelatus fuerit homo peccati, & filius perditionis, qui aduersatur, & extollitur supra omne, quod dicitur Deus, aūt colitur, ita vt in templo Dei sedeat ostendens se, tanquam sit Deus. Cauendum ergo ne diuitię, aut potētia cor ele-

De causa eleuatiōis hominis super seipsū.

F uent ad malum, ideo dicit Psal. 61. si diuitiæ affluant nolite cor apponere. *Atque terribili.* Quia terribilia animalia ibi videbantur. *In qua erat serpens flatu adurens.* Sūt quidam serpentes quorum tā pestifer flatus est, vt res afflatas adurant. *Scorpio*. Serpens vulgariter cognitus est. *Dipsas*. Serpens breuis est, qui siti deficere facit eū quem momorderit, vt ait Solinus in Polistor. cap. de Aphrica, & Isidorus Etymo. 12. de quibus plenissime Lucanus in 9. lib. in Hebręo dicitur. *Siccitas*. Vbi nos dicimus dipsas, quia siti interficit. *Qui eduxit riuos de petra durissima*. Scilicet in cades, vt patet Num. 20. cap. & manet adhuc ille fons in Arabia, de quo tota illa terra abundantissime irrigatur, quæ nunc habitata est, vt patet in libro de diuisione Terræ sanctæ. *Et postquam afflixit te*. G Patres tuos in deserto mori faciendo. *Et probauit te*. Demonstrando per labores quantæ confidentię esses, & sic refertur ad diuersos secundum regulam Ticonij, vel potest referri ad eosdem. *Postquam afflixit te*. Idest dando tibi tribulationes in solitudine. *Et probauit te*. Scilicet per istas notificando tibi patientiam, vel stabilitatem tuam. *Ad extremum misertus est tui*. Quia Deus non punit vsque in finem Psalmi. 76. castigatio enim filialis in gaudio consummatur, quia non ex ira, ideo misertus est tui liberando te ab omnibus angustijs, & tradendo tibi hostes tuos cum terra eorum, sicut oculis tuis contemplatus es. *Nec dices in corde tuo fortitudo mea*. Ista inanis gloria est, & grauis iniquitas, & dupliciter peccat. Primo quia non Deo quantum debet di H stribuit: vnde iniustus distributione est: res enim ita denominari debēt vt sunt, sed istę operationes a Deo sunt, quia eius manifesta, vel occulta virtute geruntur, in factis autem magnis Dei virtus multum manifesta est, ideo honor pro illa operatione ei attribui deberet.

Secundo erat, quia sibi multum arrogans de honore distribuit, quia cum in operationibus talibus solum sit Dei instrumentum, & non ministrans, vel faciens principale, modicum vel nihil de honore sibi deberet attribui, immo nihil, quia instrumentum sic, vel sic operatur non a se, sed vt virtus agentis continuatur, & illud taliter, vel taliter mouens, & magnus error est iste, quia id Deo tollimus, quod ipse principaliter vult, I scilicet laudem Psalm. 49. sacrificium laudis honorificabit me. Et rursus immola Deo sacrificium laudis.

Quod ipse tibi vires præbuerit. Ista est determinatio præcedentis dicti, nam supra admonebantur Hebræi ne dicerent, fortitudo mea, & robur manus meę mihi hæc omnia pręstiterunt.

An obiectio Hebræorum, quod hoc irrationabiliter mandetur sit colorata. Et quod tripliciter dicimus Deum agere aliquid. Quæst. IIII.

SED diceret aliquis Hebręus, quòd hoc eis irrationabiliter mandabatur, nam si Deus occidisset hostes eorum ipsis nihil agentibus, sicut fecerat in mari rubro submergendo ibi Aegy- K ptios, vt patet Exodi decimoquarto capitu. & ibi dictum fuit, nolite timere state, & videte magnalia Dei, quæ facturus est hodie: Aegyptios enim quos nunc videtis nequaquam vltra videbitis vsque in sempiternum: dominus pugnabit pro vobis, & vos tacebitis.

Dici potuisset proprie, quòd Hebræi non dicerent, fortitudo mea, & robur manus meæ mihi hęc omnia præstiterunt, sed in destructione regum Amorrhæorum Seon, & Og, & in deletione omniū populorum trans Iordanem ipsi multum laborauerunt occidentes reges, & delentes populos, & subuertentes munitiones, ergo dicere poterant, quod fortitudo sua præstiterat eis hęc omnia.

Respon-

Respondetur, ꝙ ad hoc, quòd aliquid vere dicatur, oportet quod nominetur res sicuti est, s. vt sicut est in rebus, ita fiat denominatio ī vocibus, nam ab eo quod est res, vel non est; oratio vera, vel falsa dicitur esse: vt ait Aristot. 1. Perihermen. si ergo sic est, ꝙ omnia ista bella quæ facta sunt delendo aduersarios Israelitarum fecit Deus; falsum dicerent Hebræi, dicendo ꝙ fortitudo manus suæ, & robur præstiterunt eis hęc omnia.

Ad hoc autem dicendum, quòd aliquid Deus agere dicitur tripliciter.

Vno modo, quia ipse agit per se, aut per Angelos totaliter non mediante aliquo agente naturali.

Secundo modo dicitur agere aliquid, quia licet nō facit totum per se, facit tamen aliquam partem rei per se.

Tertio modo dicitur agere Deus, quia licet ipse nihil agat per se, nec totum, nec partem, dat tamen virtutem supra consuetudinem agenti naturali, vt agat. si ergo isti tres modi, aut aliquis illorum reperiatur in bellis factis contra aduersarios Hebræorum, vocabuntur illa bella Domini, & hoc patet, Numeri 21. c. cum dicitur, vnde dicitur in libro Bellorum domini, sicut fecit mari rubro, sic faciet torrentibus Arnon, ex quo innuūtur duo bella Dei, scilicet bellum factum in mari rubro, & bellum factum in torrentibus Arnon, ista autem duo bella pertinent ad Deum, quia Deus illa egit. Et dicitur illa egisse primo modo quo Deus aliquid facit, scilicet, quando totum per se facit, sic enim fuit primum bellum factum in mari rubro, de quo ipsi Aegyptij testimonium tulerunt dicētes: fugiamus Israelem, quia dominus pugnat pro eis contra nos, & hoc totum fecit Deus, vt dixit Moyses in eodem cap. 14. Exo. scilicet dominus pugnabit pro vobis, & vos tacebitis: fuit etiam bellum Dei factum in torrentibus Arnon pertinens ad istum primum modum: nam vt declarabitur latius Nume. 21. ca. Amorrhei custodientes introitum terræ suæ, quæ incepit apud Arnō, vt habetur eodem cap. latuerunt in duobus scopulis oppositis, qui erant circa viam per quam ingressuri erant Israelitæ, vt quando ingredi vellent ex illo loco, eijcerent saxa grandia super eos, & tela atque sagittas, atq; sic delerent eos, & tūc Deus inclinauit illos scopulos vnum contra alterū, & partes prominentes vnius subintrauerunt concauitates alterius, & vniuersos Amorrhæos inter eas latentes oppresserunt, & tunc redierunt ad statum suum scopuli: vel vt alij volunt, inclinati fuerunt scopuli vsq; ad terram planam, & ibi oppresserunt omnes Amorrhęos latentes, patet hoc Num. 21. c. cum dicitur, scopuli torrentum inclinati sunt, vt requiescerent in Arnon, & recumberent in finibus Moabitarum, fuit autem istud bellum totaliter Dei, quia nihil Iudæi ibi operati sunt, nec aliqua virtus naturalis. Secundum opus Dei est, quando Deus aliquid agit per se, & non totum, & sic reperiuntur aliqua bella Dei quæ facta sunt a Deo, ita ꝙ maiorem partē eorum Deus per se fecit, vt patet Iosue 10. cap. nam cum pugnaret Iosue contra quinque reges, qui conuenerant ad destruendum Gabaon, & illi fugerēt, persecutus fuit eos Iosue, & tunc dicitur quocunq; fugerent filios Israel, & essent ad descensum Iethorō, dominus misit super eos lapides magnos de cęlo vsq; Azecha, & mortui sunt multo plures lapidibus grandinis, quā quos gladio percusserāt filij Israel, hoc autem bellum de interfectione per lapides grādinis solus Deus egit. Fuit pręterea in eodem bello aliud longe maius miraculū, quod Deus solus fecit, s. quòd stetit Sol immotus spatio vnius diei, donec Israel se vindicaret de hostibus suis, vt patet in eodem cap. cum dicitur, tunc locutus est Iosue dño in die qua tradidit Amorrhęum in conspectu filiorum Israel: Sol sta cōtra Gabaon, ne

A moucaris Luna contra vallem Hayalon, steteruntque Sol & Luna, donec vlcisceret se gens de inimicis suis. & hoc etiam vocatur in sacra Scriptura vnum de bellis domini: nam ea quæ sunt scripta in libro Bellorum domini, vocantur bella domini, sed hoc in libro Bellorum domini scriptum est, namque dicitur Iosue c. 10. nonne scriptum est in libro Iustorum, stetitque itaq; Sol in medio coeli, & nō festinanit occumbere spacio vnius diei, non fuit ante, & postea tam longa dies obediente Deo voci hominis, & pugnante pro Israel. vocatur ibi liber Iustorum, sed liber Bellorum domini, & liber Iustorum idem sunt, vt patet ex his quę declarauimus Exo. 17. ca. Tertium opus Dei dicitur, quando Deus non operatur totum per se, nec partes per se,

Idē sunt liber Iustorum, & liber Bellorum dñi.

B sed dat virtutem operanti, nam ille agere dicitur qui principium agendi habet, qui ergo virtutem agendi elargitur agere dicitur, sed in hoc est differentia, quia Deus est causa prima; & causa prima ex conditione sua habet causalitatem vniuersalem influendo in omnes res, & dando eis virtutem qua sint & agant: sic dicit beatus Paulus Actu. 17. cap. vbi dicitur, Deus est in quo viuimus, mouemur. & sumus, vt quidam vestrorum poetarum dixerūt: idem innuitur in libro de causis in prima propositione, scilicet omnis causa primaria plus influit in effectum quam causa secundaria, & quantum ad istam administrationem virtutis in agendo non dicimus hic, ꝙ Deus aliquid agat, quia tunc cum in omnia influat dans virtutē agendi omnia agere diceretur, quod dicere non consueuimus: alio mo-

Deus est causa prima.

C do Deus dicitur dare virtutem agendi creaturę, quando non solum dat ei virtutem agendi cōsueto modo naturæ, sed excessiuè tribuit virtutem ex aliqua causa particulari vel ratione, & hoc cum alicui homini dat maiores vires quàm consueuerit habere a sua cōplexione, vel maius pondus, sicut legitur de beata Lucia, ꝙ licet multi homines primo, deinde multa iuga boū conarentur eam de vno loco mouere, immobilis mā sit. isto tertio modo dicit Deus egisse omnia bella Hebræorum contra aduersarios suos ad expulsionem eorum de terra, nam dabat maiorem animositatem Iudæis quam consueuerant habere, & timorem incutiebat hostibus, & vertebāt eos, & fugabant, & tamē nō videbatur Deus hic aliquid totaliter per se agere, sed

D agebat per Israelitas dando eis virtutem ad agendum, de hoc patet Exod. 23. c. cum dicitur, terrorem tuum mittam in præcursum tuum, & occidam omnem populum ad quem ingrederis, cunctorumque inimicorum tuorum terga vertam, emittens prius crabrones qui fugabunt Euæum, Chananęum & c. sic etiam patet supra, nā istę gentes, quas deleuerunt Hebręi erant multo plures, & robustiores quàm Iudęi, vt patet supra 7. c. ideo Iudęi non auderent pugnare contra illos, ꝙ multitudine, & robore minores erant patet, quia Deus laudauit populos istos de magna fortitudine dicens, ego autem exterminaui Amorrhęum a facie eorum, cuius altitudo cedrorum altitudo eius, & fortis ipse quasi quercus, vt habetur Amos 2. cap. Hebręi au-

E tē qui aliàs nullo modo Amorrhęos aggressuri erant, & nunc incitante domino, & apponente animositatē magis quàm aliàs Hebręi habituri essent, recte a domino taliter adiuti sunt, vt ipse, & non Hebręi fecisse dicat hęc bella. Et si opponat Hebręus ego manibus proprijs contra Chananęos pugnaui, & occidi eos, ergo ego feci ista bella, & non Deus.

Respondet litera, quòd non concludit istud argumentum, nam licet Hebręorum manibus ista facta sunt, tamen non fecerunt ipsi, quia non erant vires agendi ab ipsis, sed a domino cum dicitur, sed recorderis domini Dei tui, ꝙ ipse vires tibi præbuerit, & sicut instrā agendi, vt dolabra, & cætera, licet immediate

tangant ipsam materiam, quæ transmutatur secundũ artem: tamen non dicuntur ipsa instrumenta agere, sed illi qui mouent ea: nam vires ad agendum, vel ad hoc, quòd moueantur sic vel sic, non sunt in ipsis instrumentis, sed in mouentibus instrumenta, ita cum hic ipsi Iudæi essent instrumenta Dei, & non pręstarent ipsi vires ad agendum ista, sed Deus, vt patet in litera: ergo Deus dicebatur ista agere: non tamen est omnimoda comparatio inter actionem instrumenti ad mouentem, & inter Iudæos pugnantes, & Deum vires apponentem: nam instrumentum solum se habet in ratione passiui, nam nõ habet in se aliquod principium sui motus inquantum instrumentum, licet habeat principium sui motus, inquantum ens naturale, scilicet lapis, vel ferrum, aut lignum: etiam quia instrumentum non habet aliquam cognitionem ad motũ, vel operationem, sed ex sua motione passiua aliud ad quod applicatur sic, vel sic disponitur: Iudæi autem licet concordarent cum instrumento in eo, quòd vires recipiebant a Deo, sicut instrumentum a mouente; tamen ipsi habebant in se aliquod principium sui motus: nam non se habebant totaliter per modum passiui, sicut instrumentum, sed per modum actiui cui vires augentur, etiam quia ipsi habebant cognitionem practicam ad hoc, scilicet, qualiter esset bellandum, quia tamen Deus eis tantas vires, & animositates posuit, cum quibus faciliter deuicerunt, sine quibus nullo modo vicissent, nec saltem aggressi fuissent, Deus agere dicitur hic, & sic pertinet hoc ad tertium modum actionis Dei, quando nihil per se agit, sed dat vires agendi alicui rei. *Et robur manus meæ*. Et non dicitur robur manuum mearum, quia agẽtes in bello duabus manibus agunt: respondetur, quod pugnantes duabus manibus pugnant, sed pugna est duplex quædam est defensiua sui ipsius, alia est offensiua alterius, & vtraque necessaria est in quolibet bello, & vna fit per vnam manum, alia per alteram geritur, manus dextra agit pugnam offensiuam, & manus sinistra pugnam defensiuam, quia sinistra est ad ferẽdum aptior vt portetur in ea Clipeus, vt ait Isidorus Etym. lib. 11. c. de homine, & partibus eius, licet Plato in sua politia admonuit debere fieri homines ambidextros, vt ait Philosophus in 2. Politicorum. c. vltimo, in fine. quia ergo licet nos vtraque manu pugnemus, cum solum manu dextra pugnemus in hostem, per solam illam manum dicimur vincere hostes, & sic dicere poterãt hic Hebræi, quòd fortitudo manus suæ fecerat hæc omnia, i. fortitudo solius manus dextrę qua pugnabãt in hostem: sic frequenter in libro Exod. cum fiat metaphora de Deo, tanquam de forti viro pugnante dicitur, quòd eduxit filios Israel de Aegypto in manu forti, & brachio excelso, nominans solum vnum brachium, cum tamen vir fortis pugnet duobus brachijs quia ibi de solo brachio dextro intelligitur. *Vt impleret pactum suum, quod iurauit patribus tuis*. Vnde merito Abrahæ, & Isaac isti fuerunt introducti in terram promissam, quia Deus retribuit bene agentibus in mille generationes, vt supra 5. c. *Sicut præsens indicat dies*. Ad superiora refertur, s. quòd Deus pręstitit tibi vires ad faciendũ opera fortia, s. occidendo reges Amorrhęos & Madianitas, & Amalechitas: Exodi 17. Num. 21. & 31. c. & hoc nunc manifestum est, quia iam factũ erat, sic ergo certissime de futuro promisso expectari debet. *Si autem oblitus fueris Dei tui, & secutus fueris Deos alienos*. ista se concomitantur, qui Deum verum quantũ ad cultum, fidem, & memoriã derelinquit, Deos alienos immediate sequitur, quòd nulla gẽs sine Deo est siue vero, siue falso.

Pugna est duplex.

Nulla gẽs ẽ sine Deo vero, vel falso.

Secutus fueris Deos. Scilicet, quærendo ab eis in dubijs responsum, & faciendo quæ ipsi mandant. *Coluerisque illos*. Offerendo, vel thurificando. *Et adoraueris*. Te coram eis humiliando.

Quæ sunt caremoniæ, siue actus ex quibus quis cognoscitur idolatrare. *Quęst. V.*

ISTA duo principaliter prohibẽtur, s. sacrificare eis, vel humiliare se coram eis, quia ista magis exhibẽtur Deo, & magis specialia sunt ei, quàm aliqua alia: nam licet alia genera obsequiorum Deo fieri possint, tñ ista magis specialia sunt, quia alia cõia sunt ei cum hominibus, & maxime primũ quod est sacrificium, nam nullus vnquam hominum sacrificium obtulit, nisi vero Deo, aut illi quem tenebat pro Deo: signat ergo istud obsequium expresse deitatem ſm intentionem ipsius offerentis: nam ex eo, ꝙ offert dare, protestatur illum cui offert esse Deum, licet nõ loquatur. adoratio autem est aliquid speciale multum pertinens ad Deum, nam licet homines adoremus, i. quia coram eis capita inclinamus, aut genua flectimus, tñ non eodem modo, sicut Deum adoramus, & ista adoratio magnam volũtans affectionem notat, quã Deus super omnia a nobis exigit, vt patet Io. 4. c. Deus spiritus est, & eos qui eum adorare debent, oportet in spũ adorare: hoc idem patet Micheę. 6. ca. cum inquirit in quo Deus delectatur, & dicit, qd dignũ offeram dño; curuare genu Deo excelso, nunqd offerã ei holocaustomata, & vitulos anniculos! nunqd placari põt Dñs in milibus arietum, aut in multis milibus hircorũ pinguiũ! nunquid dabo primogenitũ meũ ꝓ scelere meo fructũ ventris mei ꝓ pcõ aiæ meæ! indicabo hõ quid sit bonum, & quid dñs q̃rat a te, vtique facere iudiciũ, & diligere misericordiam, & solicitum ambulare cũ Deo tuo. hoc vero vltimum signat magnã affectionẽ cordis nostri ſm q̃ placat̃ Deus. Quis ergo ista duo hic clare exprimant̃ solum, tñ non est intelligendũ, ꝙ oĩa alia circa idola sint concessa: nã nihil qđ aliqũo redundat ad honorẽ alicuius de dijs, quos gentes colũt, facere debebat: vnde si aliqs de Iudæis esset bonus politor lapidum, aut aurifex, vel argentarius, & daret sibi aliqs gentilis multas pecunias, vt sculperet aliquẽ Deũ, vel faceret fusilẽ de auro, & argento, nullo mõ facere debebat, ẽt si totum mundũ ei daret, nec si eũ non faciẽtẽ occisurus esset, vel si aliqs pauper Iudæus esset, & darent̃ ei pecunię, vt emundaret templũ alicuius Dei gẽtilis, facere nullo modo dẽbat: eodem mõ textor Iudæus non dẽret aliquid texere pro honore, vel vsu tẽpli idolorũ, generaliter aũt nulli Iudæo licebat aliquid agere, qđ pertineret ad cultum Deorũ gentiliũ, vel si ipse sciret ad illum esse applicandum. *Ecce nunc prædico tibi*. Idest annũcio, vel propheto. *Quòd omnino dispereas*. i. ꝙ totaliter destrueris, ita ꝙ nihil de te remaneat, sic dr̃ supra 6. ca. ne qñ irascatur furor dñi Dei tui contra te, & auferat te de superficie terræ. Sciendum tñ, ꝙ nõ qñcunque Iudęi auerterentur a Deo colentes idola Deus disperditurus erat eos, sed expectabat vtrũ conuerterentur, & non fierent incorrigibiles, nõ delebat eos totaliter, nam cum Israelitę, tam decẽ tribus quæ vocabantur Israel, siue duæ quę vocabantur Iuda, sępe coluerint idola, vt patet Exodi tertio, & quarto Regũ. & ex secundo libro Paralipomen. & in libris Prophetarum, sępius deleti fuissent, ita ꝙ non remansisset ex eis neque vngula, tamen nunquam disperdidit eos donec desperata fuit plaga eorum: nam istum ordinem tenebat Deus in corrigẽdo eos, quòd primo cum peccarent immitteret in eos famem; deinde hostes si nõ corrigerẽtur, quòd si nec sic hostibus vastantibus terram eorum corrigerentur, mittebat hostes qui ducerent eos captiuos extra terram suam, & si ibi conuerterentur, reducebat eos dominus, vt patet supra 4. cap.

Notandũ.

& infra trigesimo, vt fuit in captiuitate Babylonica, si autem rursus peccarent, & indurarent, disperdebat eos dominus, vt patet de captiuitate decem tribuum, quæ nunquam reditura erat, nec rediit, de quo Oseæ 12. capit. sic etiam de tribubus duabus Iuda, & Beniamin, postquam venerunt ad consummationem malorum occidendo Messiam. Et postea expectati ad cõuersionem per quadraginta annos, aut amplius, & prędicantibus ibi Apostolis, & ipsis negligentibus verbum Dei, & blasphemantibus illud, vt patet Actu 13. capitu. superuenerunt Romani, & disperdiderunt eos vsque in æternum. de modo istarum punitionum patet Leuit. 26. cap. in litera, & infra 28. cap.

Sicut gentes quas deleuit dominus. Quia istę gentes sic pro peccatis suis magnis perierunt, vt patet Leuit. 18. capit. sed non pro idolatria: solum enim zelabat Deus crimen idolatriæ in Iudæis non autem in gentilibus; vt patet præcedenti capitu. sed alia peccata quæ forte non erant de se tantæ grauitatis, valde a Deo in gentilibus punita sunt, vt concubitus masculorum in Sodomitis Gene. 19. capi. & istas septem gentes ad fornicationes varias prouocauit Esaiæ 13. & 14. capitu. & Hieremiæ 52. & mala multa contra Iudæos exercuit, sic etiam Niniuitæ perierunt, quia multum sanguinem fuderant, vt patet Naum. secundo & tertio cap. quodlibet autem istorum peccatorum minoris grauitatis est, quàm idolatria, sed nunquam legitur, quod Deus aliquos gentiles pro sola idolatria puniuisset, & ratio est, quia concubitus masculorum, bestiarum, & personarum coniunctissimarum, vt patris, & filiæ, matris, & filij, & effusio iniusta sanguinis manifestissimè sunt contra naturam, & ipsum, vt nullus de hoc dubitare valeat.

Naturaliter de Deo tantum cognoscitur, quantũ ad salutem requiritur.

De cultu Dei vnius, & cognitione eius, licet tãtum naturaliter cognosci potest, quantum ad salutem requiritur, scilicet, quia Deus est, & quia remunerator est, vt ad Hebræos vndecimo capitu. habetur, ita vt inexcusabiles sint, vt ad Roman. 1. quantum ad damnationem æternam, tamen non sunt ista ita clara, sicut de vitijs carnalibus supradictis, ideo illa duplicem pœnam merẽtur, scilicet æternam, & hic specialiter temporalem, & hoc aliqualiter patet, quia nullam excusationem habebant peccantes sic carnaliter, & effundẽdo sanguinem, sed qui idola colebant, aliquam excusationem, licet non sufficientem habebant dicentes, nemo nos conduxit Matth. 20. capit. idest nullus Propheta, vel Angelus nos instruxit in tali cultu: Iudæi autem nullam excusationem circa idolatriam habebãt, cum totiens prẽmonerentur: ideo in hoc peccato grauius quam in alijs puniebantur. Potest autem assignari alia ratio: Deus enim dicitur esse æmulator, vel zelator in Iudęis, & in nulla alia gente, vt patet supra sexto capitu. cum dicitur, non ibitis post Deos alienos cunctarum gentium quæ in circuitu vestro sunt, quoniam Deus ęmulator dominus Deus tuus in medio tui, idest solum Deus in nobis est æmulator, vel zelator, & non in aliqua aliarum gentium, sed in hoc non vetatur quin Deus puniat alias gentes, quia bene eas puniuit cum peccauerunt, vt supra diximus, sed vocatur solum ęmulator inter Hebræos, nã ęmulator non signat vniuersaliter punitorem, quia tunc esset sensus, quòd solum in Iudæis Deus erat punitor, sed ęmulator idem est quod zelator. dicitur zelator qui zelum habet: zelus autem est amor priuatus nolens habere consortium in amato, & iste zelus pertinet ad coniuges, quia vir zelat vxorem suam, scilicet, quod vult solus ab ipsa amari, ita quòd ipsa ipsum solum amet, & ei soli corpus suum custodiat, nec vnquam viro alteri copuletur, ita Deus zelator dicitur, quantum ad cultum diuinum: nam sicut coniux vult amorem coniugis,

A & corporis fruitionem ad ipsum solum seruari, ideo dicitur illud zelare; ita Deus dicitur zelare istum actũ qui est colere, quia vult, quòd nullus alius coleretur: hunc tamen zelum non habet ad omnes gentes, sed ad solos Hebræos, & ratio est, quia eodem modo se habet Deus ad Hebræos, sicut vir ad vxorem suam, ideo illa quæ zelat vir in sola vxore sua zelat Deus pro tempore illo in solis Hebræis, & illa quę vitari velit vir nõ solum ab vxore sua, sed etiam ab omnibus alijs, eadem punit Deus non solum in Hebræis, sed etiam in alijs populis, zelat autem quilibet vir in vxore sua hoc, scilicet amorem, & corporis coniũctionem, quia vult, quòd ei soli coniungatur, & eum solum amet. de aliorum autem vxoribus non curat vtrum adulterentur: B sic etiam Deus istud, quod est colere eum solum, & non alios Deos zelat in Iudæis, talis namque est amor colentis ad eum quem colit, qualis amor viri ad vxorem, quia vterq; est fruitiuus, licet nõ deberet hoc competere vtrique. Et sicut in hoc solo actu vocatur mulier adultera, scilicet si virum deserens alteri commisceatur, ita in hoc solo peccato dicebantur Iudęi fornicari, si idola colerent: in alijs autem non dicebãtur fornicari. ista locutio patet sæpissime in Ezechiele, in Osee, in Hieremia, & Esaia: Deus ergo hoc peccatum in solis Hebręis puniebat, & zelabat, sicut vir in sola vxore sua hoc zelat, ideo licet aliæ gentes colerent idola, Deus non puniebat eas, & sic dicitur supra sexto ca. Deus ęmulator, idest zelator dominus Deus tuus in medio tui, idest solum zelat, & punit hoc pec-

Quare in idolatria dicebãtur Iudæi fornicari.

C catum in te, & in nulla alia gente, & sicut vir quędam alia crimina non solum punit in sua vxore, sed etiam puniri vellet in alijs, tam viris quàm vxoribus, vt homicidia, furta, & falsa testimonia, cæteraque similia, ita sunt quædam peccata quę non solum punit Deus in Hebręis qui sunt tanquam vxor eius, sed etiã in omnibus alijs gentibus, vt patet de criminibus supra notatis, scilicet coitibus masculorum, & pecorum, effusionibus sanguinum, direptionibus pauperum, & in alijs in hunc modum, in quibus puniuit alias gentes supra nominatas, & puniturus erat Hebręos si in hoc delinquerent, sic patet Leuitic. decimo octauo capit. cum dicitur: omnes enim execrationes istas fecerunt accolę terræ qui fuerunt ante vos, & polluerunt eam, D cauete ergo ne, & vos similiter euomat, cum paria feceritis, sicut euomuit gentem istam quę fuit ante vos.

Quomodo Deus se habuerit ad Iudęos, sicut vir ad vxorem.

Quod autem Deus se habuerit ad Iudęos, vt vir ad vxorem patet, quia cum omnes populi sint Dei, & ad eum pertinent, Deus solos Iudęos accepit specialiter: tanquam vir accipit vxorem suam specialiter dimittens omnes alias: patet hoc Exodi, decimonono cap. cum dicitur, si ergo audieritis vocem meam, & custodieritis pactum meum, eritis mihi in peculium de cũctis populis: mea est enim omnis terra, & vos eritis mihi in regnum sacerdotale, & gens sancta, idem patet supra septimo capitu. & patet magis, quòd ista electio Dei, quantum ad populum Hebræorum fuerit quasi accipere eos in vxorem. nam sicut amor, qui est inter E virum, & vxorem, vel inter virum & aliquam mulierem, quam ardentissime amat, dicitur conglutinare eos, ita dicit Deus conglutinatus Hebręis: quòd enim virum, & fœminam amor nimius conglutinet, patet Gene. trigesimoquarto capit. cum dicitur, de Dina filia Iacob, quam cum vidisset Sichen filius Emor Eręi principis terræ adamauit eam, & rapuit, dormiuitque cum ea vi opprimens virginem, & cõglutinata est anima eius cum ea. Deus etiam dicitur eodem modo cõglutinatus Hebręis quasi amator, vt patet Deut. 10. c. cum dr en dñi cęlum est, & cœlum cœli, & terra, & oĩa quę in ea sunt, patribus tuis cõglutinatus est, & amauit eos: elegitq; semen eorum post eos. clarius etiã patet hoc

Oseę 3.cap.vbi Deus dicitur desponsare sibi totum Israel, quasi vxorem cum dicit, & sponsabo te mihi in sempiternũ,& sponsabo te mihi in iustitia,& iudicio, & misericordia, & miserationibus,& spõsabo te mihi in fide,& scies,quia ego dominus, rationabiliter ergo debuit Deus zelare in Iudęis ea quæ vir zelat in vxore sua,& punire ea quæ vir punit in ea, & hoc concludit totum Amos,capit.tertio, cum dicit. audite verbum, quod locutus est dominus super vos filij Israel, super omnẽ cognationem, quam eduxi de terra Aegypti, dicens: tantummodo vos cognoui ex nomine ex omnibus cognationibus terræ, idcirco visitabo super vos omnes iniquitates vestras,scilicet,tam illas quas vir punit in sola vxore,quàm illas quas vult puniri generaliter in omnibus.

CAP. IX.

VDI Israel. Tu transgredieris hodie Iordanem, vt possideas nationes maximas, & fortiores te, ciuitates ingentes, & ad cœlum vsque muratas; populum magnum, atque sublimem filios Enachim, quos ipse vidisti, & audisti: quibus nullus potest ex aduerso resistere. &c.

AVdi. Supra posita fuerunt Incitamenta ad amorem per benefacere, hic ponuntur incitamenta per peccata remittere.

Et primo ponitur error populi. Secundo reconciliatio Dei, capitu. sequenti, & tanguntur duo. Primo pręmittitur quædam prælocutio. Secundo subiungitur peccatorum eorum historica narratio ibi. *Memento ne obliuiscaris*. *Tu transgredieris hodie*. Idest in breui: non enim eadem die Iordanem transierunt, quia primo recitauit Moyses omnia verba libri huius: deinde mortuus est,& planxit totus Israel eum triginta diebus,vt patet infra vlt.cap. & post hæc interiectis aliquibus diebus transiuerunt Iordanẽ, vnde Moyses locutus fuit ista verba quadragesimo anno,mense vndecimo,die prima, vt patet supra primo cap. & transierunt Iordanem decimo die, mensis primi, vt patet Iosue quarto capit. fluxerunt ergo inter diem qua dixit ista Moyses, vsque diem qua transierũt Iordanem duo menses, & nouem dies. *Vt possideas nationes maximas*. Idest terram maximarum nationum: non enim possederunt nationes,quia non erat eis licitum aliquẽ viuum dimittere, vt eum redigerent in seruitutem, Numeri trigesimoquarto,& supra septimo capit.

Et fortiores te ciuitates ingentes. Maximas in numero hominum: fortiores In robore corporum.

Et ad cœlum vsque muratas. Idest altos habentes muros: hyperbole est: sic enim dicitur supra primo capitu. de terra Chanaam: vrbes magnæ, & ad cœlum vsque muratæ.

Quare sacra Scriptura sæpe vtitur figura,quę dicitur hyperbole. Quæst. I.

VTITVR autem sæpissime sacra Scriptura ista hyperbole,& poetæ vtuntur ista figura, sic patet Alexandreidis libro 3. cum agitur de captione Cyri, & fœminis plorantibus, & dicitur,

Aurea fœmineus perstringit sydera clamor.

Idest, clamor mulierum accedebat vsque ad sydera: F ratio autem quare vtatur sacra Scriptura ista figura est duplex.

Prima, vt imitetur modum loquendi vulgarem: nam si sacra Scriptura declararet res eodem modo, quo sunt, sæpissime nihil intelligere possemus, vt patet,quando loquitur de Deo, nam cum noster modus intelligẽdi multum sit differens a modo essendi eius, si ita Scriptura sacra per Spiritum sanctum protulisset res de Deo, vt sunt; nihil intelligeremus, quia vt ait Aristoteles, secundo Metaphys. oculus noctuæ, sicut se habet ad lumen Solis, ita intellectus noster ad ea, quæ sunt notissima in natura: decuit ergo, immo oportuit, quòd sacra Scriptura conformaretur nostro modo intelligendi,& loquendi,sed nos per hyperbo-
G lem frequentamus,etiam sacra Scriptura vti debet ea.

Secunda ratio, quare sacra Scriptura vtitur hyperbole est ad commouendum animos. nam animus noster mouetur a magnitudine rerum auditarum, vt ergo sacra Scriptura interdum, nos commoueat ad attentionem,& cautelam malorum, vtitur hyperbole, & est hyperbole in sacra Scriptura, maxime in comminatione pœnarum, quia sæpe Deus comminatur acrius,quàm postea puniat,sicut patet Lucæ decimonono capit. quando Christus prędixit destructionem Ierusalem,dicens, non relinquetur lapis super lapidẽ, qui non destruatur,sed satis notum est, quòd licet Ierusalem per Titum, & Vespasianum destructa fuerit, tamen aliqui parietes saltem manebãt, in quibus erat
H lapis super lapidem, vel saltem in fundamentis domorum,& magnorum ædificiorum. Hic autem rationabiliter vtitur scriptura hyperbole: est enim hic vtraque ratio prima propter concordare modo loquendi vulgari: loquitur autem hic sacra Scriptura de se hyperbolice, quia sic locuti fuerant supra exploratores Israelitarum dicentes: vrbes magnæ,& ad cœlum vsque muratę supra primo capitu. secunda ratio etiam est hic ad commouendum animos Israelitarum, nam vult distinguere scriptura inter ciuitates Aegypti, & ciuitates terræ Chanaam: ciuitates namque terrę Aegypti non habent fortes munitiones, neque magnas, quia terra illa multum arenosa paucos lapides habet, & non possunt ibi fieri munitiones de lapidibus, sed
I oportet, vt fiant de lateribus de cocto luto: sic enim filij Israel qui captiui tenebantur in terra illa, cogebantur ad opera durissima luti,& lateris: nam cum ædificia quæ de lateribus fiunt calce media cum arena ligari deberent, & in Aegypto lapides ad faciendum calcem rari reperiantur, oportet lateres luto intermedio ligare,& sic opus est fragilius, & non potest valde tendere in altum, quia lutum faciliter cederet tanto oneri, & soluerentur ædificia,non possunt ergo ciuitates terræ Aegypti habere fortes munitiones, & altissimas, sicut aliæ terræ fundamentum, patet Exodi primo capitu. vbi dicitur, quòd filij Israel cogebantur ad opera durissima luti, & lateris, & non dixit lateris,& calcis, siue bituminis,quia in Aegypto talia,aut nulla, aut rara sunt ex ratione assignata,& de tali ope-
K re, & materia ædificauerunt filij Israel vrbes duas Pharaoni,quæ vocantur vrbes tabernaculorum, scilicet, Phiton,& Rameses: dicit ergo scriptura, quòd munitiones terræ Chanaam non sunt ita paruæ,& debiles, sicut munitiones terræ Aegypti,quia terra Chanaam non est arenosa,sicut terra Aegypti,quia est temperatior, scilicet in principio quarti climatis, & est terra montuosa,& campestris, vt patet infra vndecimo ca. ideo sunt ibi lapides multi ad construendas vrbes, & cętera ędificia. Et in hoc magna delectatio esse debuisset Israelitis, quia Deus certificabat eos de acquisitione terrę promissionis, quòd cito intrarẽt in eam ad possidendam eam cũ dicitur hic, tu transgredieris

hodie Iordanem, vt possideas nationes maximas, & fortiores te, ex alia parte dicebat eis, quòd illę ciuitates essent pulchrę, & bene muratæ muris altissimis, gaudere ergo debebant, quia non intrabant quasi pugnaturi contra illas vrbes, sed quasi possessuri eas: si enim viribus suis pugnandum fore arbitrarentur, displiceret eis, tam fortiter esse munitas ciuitates illas, tanquam sic non possent eas bello subijcere, & etiam dicit sacra Scriptura istam terram esse muratam vsq; in cęlum, quia intēdit ducere Israelitas in desiderium eius, & quia tūc desideratur magis res, cum magis laudatur, laudat illam terram sacra Scriptura, sicut autē

Laus terræ quid sit.

laus alicuius terræ est esse fertilem in fructibus, & salubrem in dispositione aeris, & aquarum, ita laus ciuitatum est esse valde muratas, quia per hoc contra ciues hostes securi sunt, si autem Deus non laudasset istam terram Hebræis, cito ipsi negligerēt eam: nam etiam postquam Deus laudauit eam, ipsi despexerunt eam pro nihilo habentes sic patet Psalm. 105. cum dicitur, & pro nihilo habuerunt terram desiderabilem, sic & patet Numeri 14. ca. cum dicitur, vtinam mortui essemus in Aegypto. & non in hac vasta solitudine, vtinā pereamus, & nō inducat nos dominus in terram istā, multum etiam laudauit Moyses istam terram supr. 3. cap. vocans eam terram optimam, & scriptura vocat eam sæpissime terram fluentem lacte & melle, hęc autem vt illam gentem diffidentem ad desiderium beneficij sui, & reputationem inducat (atque sublimem) in staturæ proceritate, nume. 13. c. *Filios Enachim.* Idest homines de genere giganteo. *Quos ipse vidisti, & audisti.* Soli exploratores viderunt gigantes in Ebron, vt patet Num. 13. cap. de quibus solum duo, s. Caleb, & Iosue supererant. alij enim decem illico perierunt, Numeri 14. cap. sed transfertur ad totum populum secūdum regulam Ticonij. *Quibus nullus potest ex aduerso resistere.* Quia viribus robustissimi sunt, nullus eos audet expectare in bello, immo solo aspectu cæteros turbāt: vnde Emim, idest terrificantes nominabātur, sed istos gigātes deleuit Caleb de Ebron, vt habetur Iosue 15. cap. *Sciet ergo hodie.* Potest accipi hodie pro die in qua ista loquebatur, & tunc est sensus. *Hodie scies.* Idest scire poteris ex præcedentibus Dei beneficijs, ꝙ Deus transiuit ante te. potest accipi hodie pro tempore cito venturo, vt supra diximus, & tunc est sensus, quòd hodie, idest in die qua Iordanem transieris. *Scies, quòd Dominus Deus tuus ipse transibit ante te.* Quia ibi demonstrabit miraculum, per quod patebit ipsum ante te transire, scilicet diuidendo, & siccando Iordanem, vt Iosue 3. & 4. cap. *Ignis deuorans atque consumens.* Hoc ad hostes Israelitarū dicitur, quia Deus illos destruxit totaliter. Et vocatur ignis, quia nulla res est, nec elemētum, nec elementata quæ tantum, & æquiuelociter consumat, Deus autem velociter ista operatus est in tantum, vt vna die a Iosue quinque reges, cum nimia multitudine penitus deleti sint Iosue 10. cap. *Qui conterat eos.* Idest vulneret. *Deleat.* Idest occidat. *Disperdat.* Idest totaliter, vel multipliciter perdat, siue destruat. *Ne dicas in corde tuo.* Hoc est principium ad narrandum peccata Israelitarum, ne crederent se suis virtutibus illa attigisse. *Cum deleuerit eos.* Idest postquam deleuerit. *Propter iustitiam meam introduxit me Dominus.* Nullus enim quantumcunque sanctus de [illegible] potest gloriari, quia licet aliquis gratiam habens p[illegible] per illam mereri vitam æternam, vel alia bona secundum Dei ordinationem, tamen illam gratiam a se non habuit, neque eam meruit: alioquin gratia non esset gratia ad Roman. 10. ca. ideo istam gratiam per quam meretur a Deo habuit, meritum ergo a Deo habuit, quare non poterit recte gloriari: ideo Apostolus in nullo gloriandum esse iudicat, nisi in infirmitatibus, secunda ad Corinth. 11. si

Cur ī nullo ē gloriādum, nisi ī

A gloriari oportet, quæ infirmitatis suot gloriabor, ratio huius adhuc patet, quia gloria dicitur clara cognitio cum laude: laus autem est sermo explicans magnitudinem, quòd quando de aliquo magna narrantur, tūc dicitur laudari: magnitudo est in aliquo qui vere magna facit: Hebræi autem nihil magnum fecerūt, nam si gentes fortes Amorrhęorum destruxerunt, non ipsi destruxerunt, sed Deus, & si contendant, quòd ipsi manibus suis hoc egerunt, dicendū est eis, quòd non fecerunt viribus suis, sed Deus donauit eis vires specialiter ad hoc, nam si relicti fuissent suæ naturali fortitudini, non potuissent delere, nec vnum ex Amorrhęis, quin potius ipsi ab Amorrhęis subito deleti fuissent, qui erant populi fortissimi: sic dicitur præcedenti cap. B non diceres in corde tuo fortitudo mea, & robur manus meæ mihi hęc omnia pręstiterunt, sed recorderis Domini Dei tui, quòd ipse vires tibi præbuerit, vt impleret pactum super quo iurauit patribus tuis: nihil enim laudandi sunt Hebræi cum magnum nihil fecerint, quia qui ab alio accipit, vel in virtute alicuius aliorum vincit, gloriari non debet quasi ipse fecerit: sic ait Apostolus, nihil habes, quod nō accepisti, quid gloriaris quasi non acceperis? laudes autem illi qui magnitudinem egit dandæ sunt, scilicet Deo, qui vt ignis vorans, atque consumens velociter contriuit, deleuit, disperdidit, vniuersas nationes has.

infirmitatibus.

Cum propter impietates suas ista deleta inter nationes. Idest non fuerunt istæ deletę, vt tu introduceretis, sed ideo tu introductus es, quia istę propter iniquitates C suas delendæ erant, Deus nunquam aliquem destruit vt alium plantet, vel nunquam vnum deprimit, vt alium eleuet, quia potest vno eleuato alterum eleuare, vel vno non destructo alterum plantare, quia potentia eius est infinita, domini autem temporales hoc faciunt, qui habentes potentiam multum limitatam cū vnum hominem multum in potentia eleuare voluerint, aut multum ditare, vel honorare; necesse est, vt alios deprimant, & depauperent, nam tota potentia, & diuitiæ, & honor alicuius domini temporalis in seruos suos sufficienter distributa sunt, si ergo aliquem alium vult ditare, vel ad magnam potentiam, siue honores eleuare, cum non habeat aliqua alia præter ea, quæ seruis suis distributa erant, necesse est, vt vni tollat ad alteri largiendum, vnum deprimat ad alterum D eleuandum.

Deus non dstruit, vel deprimit vnum, vt alium eleuet, quia est potētię infinitę.

Et hoc est, quod obijcit Boetius contra pecunias in secundo, de consolatio. probans, quòd fęlices non faciant, quia nō faciunt vnum diuitem sine alterius paupertate, vt patet in Prosa quinta eiusdem, cum dicitur, at eadem, scilicet pecunia, si apud vnum quanta est vbique gentium congregetur, cæteros sui inopes fecerit, & vox quidem tota pariter multum replet auditum, vestræ vero diuitiæ, nisi cōminutæ in plures transire non possunt, quod cum factum est pauperes, necesse est faciant, quos relinquunt. o igitur angustas inopesque diuitias quas nec habere totas pluribus licet, & ad quemlibet sine cæterorum paupertate non E veniunt. Deus autem non est huiusmodi conditionis, nam est potentiæ infinitæ, ideo licet nunc multos diuites fecerit non depauperando istos, potest aliquo modo ditiores facere, quia diuitiæ eius nulla largitione exhauriuntur.

Nam infinitum est, cuius quantitatem accipientibus semper est aliquid vltra sumere: huiusmodi sunt diuitię Dei, potest quotidie facere plures diuitias quā factæ sunt, & sic de honore, & potentia, & fama, & robore corporis, & acutie intellectus, nam ista multis distribueret, nihil tollendo eis, potest multo pluribus talia concedere, & sicut est de istis, ita est de gratia gratum faciente, quia licet eam multis dederit,

Infinitum quid.

adhuc potest multos alios gratificare, & sic Deus volebat dare Iudæis terram bonam, quia promiserat patribus eorum, ad hoc autem nō erat necesse ei expellere populos Chananæorum de terra sua: nam illis nō expulsis poterat Deus prouidere Iudæis de alia terra, ita bona, aut meliori, nulli alteri genti nocendo: nam potuisset deserta Arabię quæ sunt terra vastissima, & tunc inhabitata ex defectu aquę, & indispositione terræ, facere optimæ complexionis, & abūdantissimam in fructibus, ita quòd Israelitæ optime ibi morarētur, & adhuc melius, quàm in terra Chanaā, quia tamen Deus est infinite bonus, & ob hoc sibi soli competit, vt ex eo, quod malum est bona eliciat, vt ait Boetius, de consola. lib. 4. Prosa. 6. cum populi Chananæorum mererentur expelli de terra sua propter malitias suas, G & Deus eos expulsurus erat atque deleturus, etiam si nullam aliam gentem ad terram illam introducere deberet, & tamen ex hoc malo, quod erat pœnale, scilicet Chananęos expelli de terra sua, elicuit hoc bonū quod erat Israelitas introduci in illam, & ista est clara mentio literę, scilicet non enim propter iustitias tuas, & ęquitatem cordis tui ingredieris, vt possideas terrā eorum, sed quia illæ egerunt impietatem introeunte te deletæ sunt, ideo antequam iniquitates istarum cōpletæ essent, Deus nō expulit eas, nec tradidit terram Iudæis, sic patet Gene. 15. cap. cum promisisset Deus Abrahę, quòd ī quarta generatione introduceret progeniem suam in terram illam, reddidit causam quare non immediate introducebat dicens: nec dum enim H completæ sunt iniquitates Amorrhæorum vsque in præsens tempus, istas ergo Deus propter iniquitates suas expulit, te autem elegit, non quia tu bonus eras, sed quia sic iurauerat patribus tuis, impietates autem istorum fuerunt carnalia vitia enormia, Leuitici decimo octauo capit.

Deus ex malo bonum elicit & hoc soli ipsi competit.

Non enim propter iustitias tuas. Idest propter opera tua iusta.

Et æquitatem cordis tui. Idest rectitudinem voluntatis interiorem ad bene operandum, in his duobus omne bonum opus perficitur, scilicet in bona, & recta voluntate, & debita executione.

Quibus pficitur op bonum.

Vt compleret verbum suum. Quasi dicat, gentes istę delendę erant propter peccata sua, & quia terra vacua I manere non debebat, aliqua alia gens introducenda erat. Quare autem te magis quàm alias gentes introduceret, non fuit, quia iustior eras, sed vt Deus compleret, quod iurauerat patribus tuis.

Cum durissimæ ceruicis sis. Idest valde inobediens: non enim voluisti Deo recte subijci. Et arguit sic Moyses, quodlibet malum facit hominem iniustum esse, quanto magis ceruicis duricies. Est enim inobedientia quocūque vitio maior, quia idolatriæ comparatur primo Regum, decimoquinto capit. melior est enim obedientia quàm victimæ, & auscultare magis quàm offerre adipem arietum, quoniam quasi peccatum ariolandi est repugnare, & quasi scelus idolatriæ nolle acquiescere: est enim obedientia excellentissima virtus: inobediētia enim inter vitia maximum est per re- K gulam oppositorum habituum. Est enim obedientia virtus, quam Philosophus quinto Ethicorum, iustitiam legalem vocat, quam dicit omnes virtutes excellere, sicut lucifer omnia astra, & est ratio, quia quęlibet virtus proprium actum habet, vt temperantia circa delectationes, & tristitias: fortitudo circa timores, & audacias, & sic consequenter de alijs virtutibus, iustitia autem legalis omnium virtutum actus habet, & per eam non fornicamur, non maledicimus, non rapimus, non occidimus, non dimittimus scutum in bello, & aliter omne bonum facimus, mala cuncta fugientes, quia lex omnia mala vetat, & cun-

Inobediētia, quō maior quocūque uitio.

Et obediētia virtus excellētissima.

F cta bona imperat, scilicet, non fornicari, non lædere, non dimittere scutum in bello, vt patet 5. Ethicorum eodem modo per obediētiam omnia mala cauemus, & bona insequimur, quę in lege Dei conscripta sunt. differt autem obediētia, siue iustitia legalis ab alijs virtutibus secūdum id, a quo operationis regulatio principaliter est: si enim aliquis det eleemosinam, quia recta ratio secundum habitum liberalitatis inclinat eū ad dandum, secundum liberalitatem operatur, & si ab illicito delectabili abstineat, quia sic ratio recta iudicat voluntate inclinante temperatus, vel continēs est. si autem eleemosinam, quia lex mandat pauperi subuenīri, & abstineat a delectabili illicito, quia lex mandat non fornicari obediens, siue iustus legaliter est, idē modus assignabitur in actu mansuetudinis, fortitudinis, & cæterarū virtutum: ideo inobedientia idolatriæ comparatur, quia idolatria omnia mala radicaliter cōtinet, sicut inobedientia, vt primo Regum 15. capitu. de nullo alio vitio legimus, quòd idolatriæ comparetur.

An iustitia legalis sit obedientia totius legis. Et quomodo intelligatur. Et quæ sit comparatio inter iustitiam legalem, & obedientiam. Quæst. I. I.

DICTUM fuit hic, quòd iustitia legalis est obedientia totius legis, quod quidem non est simpliciter verum, nam si intelligatur hoc, quantum ad ipsos subiectos legi, verum est aliquo modo, & non totaliter, nam multa per iustitiā legalem volumus, quæ non sunt scripta in legibus, qm̄ tamen daretur perfecta legislatio in subditis, nō oporrebat esse prudentiam, sed solam obedientiam, vt ait Aristoteles in tertio Politicor. ex quo videtur, quòd quando est perfecta legislatio, sicut semper est, quòd subditi non solum indigent obedientia ad faciendum bonum, sed etiam prudentia, quia aliqua bona sunt, quę sunt extra legem: etiam ad quæ tamen dirigit iustitia legalis.

De prælatis autem, & dominis manifestū est, quòd non est in eis idem obedientia, & iustitia legalis, quia obedientia non debet esse in eis, cum obedientia sit respectu alicuius maioris.

Aliqui tamen voluerunt, quòd iustitia legalis simpliciter esset obedientia totius legis: lex enim omnia bona præcipit, vt patet quinto Ethicorū, cum aliquis agit aliquod bonum, quia mandat lex, vocatur iustus legaliter, & isto modo actus omnium virtutum possunt cadere in iustitia legali, si autem aliquis non fornicetur, quia turpe est, solum temperatus est, si autē nō fornicetur, quia lex vetat fornicari, obediēs est, & hoc tenet aliqualiter Franciscus de Mayronis super tertiū summarium. Sed non propriè dicitur, quòd iustitia legalis sit obedientia. Primo, quia iustitia legalis est amplior, & nobilior quàm obedientia, amplior quidem, quia obedientia solum extenditur, quātum ad ea quę in lege scripta sunt, vel a rectore politiæ mādantur, iustitia autem legalis comprehendit omnem actum humanū: nullus est enim actus, siue de quo data est lex, siue de quo non est data, quin ad bonum commune ordinare non possumus, ad plura ergo valde iustitia legalis quàm obedientia est. item secundo, quia iustitia legalis est nobilior, altior, & perfectior quam obedientia, quia nobilior, & perfectior actio est diligere, quā obedire, patet quia obediētia est dispositio ad finem, finis autem fruitionis in ipso amore consummatur, sed iustus legaliter facit omnia quæ communitati expediunt, non quidem, quia lex mandat, quia dato, quod lex non mandaret faceret, sed quia sunt bona, & vtilia communitati, inquantum diligit cōitatem,

obediens

obediens autem solum aliquid agit, quia lex mandat, vel ipse rector politiæ, ergo perfectior est iustus legalis. Item si iustitia legalis esset obedientia omnium legum, nõ esset finis legalis iustitiæ bonum commune, sed obedire legi, & licet obediendo legi faceret ad bonum commune, quia lex recta quę non est apostediasmenos ordinat omnia in bonum cõe, vt ait Philosophus in 5. Ethicorum. in princi. intentio tamen facientis esset per se ad obedire legi, per accidens autem ad procurare bonum commune, sed contrariũ vult Philosophus in 5. Ethic. nam dicit, ꝙ iustitia est ad bonum cõmune alterius, & particularis iustitia directe est ad bonum alicuius particularis. Iustitia legalis est directè ad bonum commune, & per se, ergo nõ debet primo intendere obedire legi, sed bonum commune. Item patet hoc, quia iustitia legalis dicitur ꝑciosissima virtus inter ceteras, sicut lucifer & hesperus inter stellas, vt patet 5. Ethic. in princip. & hoc est, quia est de maximo bonu, cum aliæ virtutes intendant quædam bona particularia, sed intendere bonum commune est maius bonum quam obedire legi: ergo iustitia legalis est de communi bono, & non est obedientia. Antecedẽs patet, quia lex posita est propter bonum commune, cum sit quædam mensura, vel regula directiua actuũ humanorum in bonum cõmune, vt est de se nomen. Et patet sæpe in 5. Ethic. nisi sit apostediasmenos, idest lex posita sine ratione, quæ propriè non vocatur lex, sed finis semper est nobilior his quę ad finem, vt patet in Prologo 1. Ethic. ergo bonum commune erit maius bonum quàm obediẽtia legis, & sic non debemus procurare bonum commune, vt obediamus legi, sed obedire legi, vt procuremus bonum commune. Item patet hoc clarissimè, quia iustitia legalis est propria virtus principis, cum ipse sit persona publica, & sicut alij se habent ad bona particularia, tanquam ad bona propria, & adęquata, ita princeps se habet ad bonum commune, tanquam ad bonum proprium, & adęquatum ei, sed princeps nullam obedientiam habet, quia legibus subiectus nõ est, vt patet instituta quibus modis testam. infirmantur. §. vlti. vbi dicitur, diuus Seuerus, & Antoninus sæpius rescripserũt, licet legibus soluti simus, legibus tamen viuimus, non ergo pertinet obedientia legalis ad principem, ergo non est obediẽtia legis iustitia legalis, quæ maxime ad principem pertinet. Si ergo dicatur, quòd iustitia legalis est obediẽtia totius legis intelligendum est, vt supra declarauimus.

[Margin: Dictũ pulcherrimũ Cęsarum.]

Memento ne obliuiscaris. Hic ponitur secundum, i. peccatorum eorũ historica narratio. *Quomodo ad iracundiam prouocaueris*. Peccare enim malũ est, sed memoria peccati bona est, quia humiliorem, & cautiorem hominẽ reddit, ideo aliquando Deus suos cadere permittit, vt meliores fiant, alicui indirectè magis cecidisse profuit quàm stetisse alteri: qui enim stetisse se meminit, aut torpore deficit, aut inani gloria cadit, nisi Dei gratia specialissime teneatur. Petro enim magis Christum negasse quàm non negasse profuit, licet negare malũ esset, quia testatur Euangelium, ꝙ post negationem amare fleuerit: alij autem Apostoli Christum patientem flebant, Petrus autem se miserrimum peccatorẽ Christum negasse inextimabiliter dolebat, & tam valde pręcordijs eius doloris sensus immersus est, vt quãuis post Christum viderit, & Spiritu sancto repletus fuerit, vsque ad mortem quotidianus ei męror mansérit, vt testatur beatus Clemens in itinerario. Qui autem peccauit, & se peccauisse oblitus est, omniũ peßimus est, quia ex obliuione peccati se iustis æqualem facit. magnam ergo oportet peccatorum manere memoriam.

[Margin: Memoria peccatorũ manere debet.]

A *Quando memoria, & recordatio peccatorum est bona, & quando est periculosa. Et distinctio peccatorum elegans. Et quatuor mirabiles regulæ circa hoc. Cautela etiam adduntur prudentissime, quo ad recordationem eorum, quę ad delectationem gustus, & venereorum pertinent.*

Quęstio. III.

DE memoria autem peccatorum distinguendũ est, quia recordari peccata ad quotidie deplorandum ea simpliciter bonum sit, tamen in memoria quorũdam peccatorum periculum magnum est. Ideo sciendum, quod peccatorum quædam sunt, circa trãsgressionem rationalis, quædam circa transgressionem irrationabilis, quædã B circa transgressionem irascibilis, quædam circa transgressionem concupiscibilis. Circa transgressionem rationalis vis datur regula generalis, quia omnia peccata facta per transgressionem rationalis vis debent tradi continue memoriæ, nec est aliquod periculum in sæpissime memorando ea: dicuntur peccata facta per vim rationalem illa, quę fiũt in tali materia circa quã, nec intendit concupiscibilis, nec irascibilis, nec est nobis talis materia communis cum pecoribus, vt circa amorem Dei, circa cultum eius, circa honorem parentum, circa desiderium sciendi, circa appetitum famæ & honoris, nam ad ista nullo modo attingunt bestiæ, sed soli homines. circa omnes istas distinctas materias contingit errare, & bene agere. Est tamen fundamentum circa istam materiam de memoria pecca C torum, quòd memorari peccata semper valde bonũ est, nisi ex memoria peccati reincidamus in illud. Dãtur ergo propter hoc 4. regulę, scilicet, quando ex memoria est periculum reincidendi, & quando non, prima est quam diximus de peccatis factis per transgressionem vis rationalis, quòd memoria talium peccatorum nunquam est periculosa, vt si aliquis peccauit diligendo magis temporalia quàm Deum, non est periculosum, quòd continue recordetur de illo, vel si peccauit contra cultum, vt si coluit idola, vel obseruauit auguria, vel de Deo male credidit, vel nomen Dei blasphemauit, vel in nomine eius periurus fuit, vel sacram Scripturam corrupit, vel scientiam necromanticam, aut aliam prohibitam desiderauit, aut honorẽ D indebitum concupiuit, aut se de aliquo iactauit, aut charitati fraternę, vel bonis proximi inuidit, vel parẽtibus non obediuit, & sic de infinitis in hunc modum quorum omnia sunt per transgressionem vis rationalis, memoria istorum vtilis est, quia sic cõterimus, nec est aliquo modo periculosa, quia ista nõ sunt talia quæ secundum se sint delectabilia, & possint peruertere iudicium, & sic beato Petro semper profuit memoria negationis Christi: nam Christum negare pertinet ad transgressionem vis rationalis: nam per solam vim rationalem Christus cognoscitur, & per eãdem solam Christus negatur, profuit autẽ, quia quotidie Petrus memorans se tam enorme delictum, quod magis scelus atque scelestissimum est, commisisse, inconsolabi E liter dolebat, & erat ei continuus planctus, ac si Christum coram se semper videret morientem, & seipsũ quotidie detestabatur viliorem bestijs se existimans, qui suum benignissimũ redemptorem instinctu ore abnegasset. O biẽ Senex ac per hoc cęteris Apostolis dignior, & ipsi Christo quem negauerat acceptior, & fœlices illę lachrymæ quæ eum ad tantum dignitatis gradum extulerunt. In memoria huius sceleris nullũ periculum erat, quia non poterat apparere delectabile ipsi peccanti, vt rursus ad talia laberetur. Circa trãsgressionem quæ fit per vim irascibilem est dicẽdum, & sic secũda regula, quòd memoria peccatorum pertinentium ad irascibilem nũquam est periculosa, sed sem-

[Margin: Prima regula.]

[Margin: Apostropha ſ principis Apostolorum laudem.]

semper vtilis, dicuntur peccata facta per vim Irascibilem illa, quæ fiunt insurgẽte passione iræ, vt occidere, percutere, maledicere, detrahere, falsum testimoniũ dicere, infamare, & similia: si enim aliquis occiderit alterum, & semel doleat occidisse, nõ est periculosum ꝙ semper, & continue memoretur illam occisionẽ, quia semper illa apparebit, vt mala, & detestabilis, nec per memoriam eius deducetur homo ad desiderandum facere ea iterum, quia ista non possunt apparere bona cum secundum se sint mala, licet appareant bona propter alterum ipsi irato qui intendit vindicare iniuriam, vel cõtemptum, sedato autem animo a passione iræ, & cessante causa priore quãdocũque talia in memoriam euenerint, iudicabuntur mala atque detestanda, eadem ratio est in periurum esse, percussisse, infamasse, falsum testimonium dixisse, & sic de ceteris in hunc modum, quæ pertinent ad irascibilem: nam in illis nullum periculum est recolendo ea. Circa trãsgressionem quæ fit per concupiscibilẽ est distinguendum, nam quędam sunt quę concupiscuntur, & sunt spiritualia, vt honor, scientia, fama, fauor populi, potẽtia, & sic de alijs, & concupiscentia istorum non pertinet ad vim concupiscibilem, quia vis cõcupiscibilis, & irascibilis sunt nobis communes cum bestijs, sed nulla bestia desiderat honorem, scientiam, famam, potentiam, & similia, desiderium ergo istorum non pertinet ad vim cõcupiscibilem, sed ad appetitum ratiocinatiuũ qui est spiritualis, & sic peccare in talibus fit per transgressionem vis rationalis, & non concupiscibilis, ideo reducuntur ad primam regulam de transgressione rationalis vis. Alia est concupiscientia quæ est ad res corporales, & ista est duplex, quædam ad res vtiles, alia ad delectationes. prima quæ est ad res vtiles secundum quid pertinet ad rationalem, & aliquo modo ad cõcupiscibilem, sed magis ad rationalem: nam sicut desiderare potestatẽ, & dominium pertinet ad vim rationalem, ita desiderare dominium super res quæ possunt possideri, pertinet ad rationalem, & patet, quia sicut bestiæ non desiderant honorem, vel dominium ad inuicem, ita nec desiderant aliquid possidere, nec quicquam possident cum nesciant quid sit quicquam possidere, aliquo tamen modo ista concupiscentia pertinet ad vim concupiscibilem, inquantũ pleraque de vtilibus coincidunt cum delectabilibus, quę proprie pertinent ad vim concupiscibilem. Circa primum horum, s. circa transgressionem, quæ fit per concupiscibilem rerum vtilium, est quando aliquis furatur, vel violenter rapit, aut per vsurarios contractus, aut symoniacos, aut qualcunque alias extorsiones acceperit ab altero aliquam de rebus possessis, & tunc fit 3. regula, ꝙ memoria peccatorum quæ fiunt per transgressionem concupiscentiæ rerum vtilium nunquam est nociua, sed semper fructuosa, ideo si aliquis rapuit bona alterius, & sępe postquam semel pęnituit, recordatur de illo furto, vel rapina, aut alijs fraudibus, magis dolebit, nec est periculum aliquod, quod per huiusmodi memoriam inclinetur ad faciendum iterum tale malum, quia non proponitur in ratione talis delectabilis, quod immediatè alliciat ad agendũ. Circa transgressionem quæ fit per concupiscientiam delectabilis datur 4. regula, ꝙ memoria peccatorum per transgressionem in delectatione tactus, & gustus est periculosa, s. quòd per talem memoriam facile ille qui memoratur, potest incidere in peccata priora. ratio diuersitatis est inter ista, quia illud malum, quod apprehenditur per transgressionem rationis, vel malum quod apprehenditur per transgressionem irascibilis, non sunt talia quæ apprehensa moueant ad fruẽdum ipsis, ideo etiam si aliquis recordetur eorũ, non mouetur ad operandum secundum illa, irascibilis namque

Secunda regula.

Tertia regula.

Quarta regula.

F mouetur ad prosecutionem iniurię, quod non est bonum secundum seipsum, immo durum, & terribile, sed mouetur per tristitiam, quia omnis iratus agit tristatus, vt ait Aristo. in 7. Ethic. & tristitia pro tunc agit apparere bonum id, quod non est, vnde si illius vindicta proponatur alio tempore in quo nõ sit motus iræ insurgens ex iniuria, vel contemptu, iudicabit malum esse prosequi vindictam. Delectabile autẽ quomodocunque proponatur, mouet ad delectationem, & fruitionem sui, cuius fundamentum est, quia totum bonum, & fœlicitas cuiuslibet hominis, aut alterius animalis consistit in quadam delectatione, delectationes autem sunt diuersæ, quia quædam sunt secundum intellectum, quas vocat Aristote. delectationes secundũ
G Philosophiam, vt patet 2. Poli. aliæ sunt delectationes secundum corpus, quæ sunt in actu cuiuslibet potentiæ, quælibet namque potentia bene disposita habens obiectum perfectum a quo immutetur, habet delectationem in illa immutatione, ideo visus in videndo delectatur, auris in audiendo, gustus in gustando, tactus in tangendo, delectationes autem tactus, & gustus sunt grossiores delectationibus aliarum potentiarum, & communiores nobis cum bestijs: nam bestiæ solo tactu, & gustu delectantur, licet cęteras potẽtias habeant, vt declarat pulchre Aristo. in 3. Ethic. cap. de temperantia. homines etiam communiores habent inter se istas quàm cęteras: nam ex natiuitate incipiũt delectari secundum gustum sumentes cibum, & consequẽter in cibis, potibus, & tactibus succedẽte ętate,
H ex quo concludit Aristo. in 7. Ethic. cap. vlti. ꝙ delectatio est summum bonum cuiuslibet rei, quia omnes res inclinantur in delectationem, & omnia agunt propter delectari, licet nõ sit eadem delectatio omnibus, quia tamen communiter delectationes tactus, & gustus sunt magis corporales, & magis notę, has solas desiderant cum dicit, & persequi autem omnia, & bestias, & homines delectationem signum quoddam eius, quod est esse aliqualiter optimum, ipsa fama autem non omnino perditur quã populi multi famant, & postea subiungitur, sed assumpserunt nominis hęreditatem corporales delectationes propter, & plures inclinare ĩ ipsas, & plures participare ipsas, propter igi-
I tur solas cognitas esse has solas existimant esse. Patet ergo ex his, ꝙ delectabile, quod est in tactu, & gustu, cum apprehenduntur mouent ad fruitionem sui, cũ ipsa accipiantur, vt maxima bona fruibilia. id autem in quod tendit irascibilis non est aliquid fruibile, ideo non, ita mouet, sicut delectabile: nam ad prosecutionem vindictæ solum mouemur existente motu iræ, & si proponatur nobis prosecutio vindictæ non existente motu iræ non mouebimur, proposito autem delectabili, siue habeamus passionem actualiter insistentem, siue non habeamus, mouemur ad fruẽdum illo: nam si passio est ipsa impellit, si autem non est delectabile ipsum confestim mouet eam ex fundamento supra posito. Et ex hoc infert Philosophus correlarium in 7. Ethic. in capi. de comparatione concupiscibilis, & irascibilis. s. ꝙ ira audit rectam rationem, vel
K phantasiam syllogizantem, s. quia audit primum syllogismum in quo cõcluditur, ꝙ debet sumi vindicta, sed non audit secundum in quo debet concludi qualiter sit sumenda, & quantum, & propter hoc errat, vt latius declarauimus Exodi 20. cap. concupiscibilis autem nullo modo audit rationem, vel phantasiam syllogizantẽ, sed immediate vt proponitur, siue per phãtasiam, siue per rationem, ꝙ aliquid est delectabile, mouet ad fruitionem. Omnia supradicta communia sunt quantum ad delectationem tactus, & gustus: nã vtraque mouet ad fruitionem, & vtriusque memoria periculosa est, sed magna differentia inter ista est, quia

Delectatio est cuiuslibet rei summũ bonũ.

Nota de ira.

recor-

recordatio circa peccata quæ sunt in transgressione
gustus, non sunt ita periculosa, sicut peccata per trans
gressionem tactus, quia quantocũque aliqua delecta-
tio est maior, tanto magis mouet, delectatio autẽ quę
est in tactu, s. quantum ad actus venereos fortior est
quàm ea quæ in gustu, & sine aliqua comparatione
magis mouet quàm delectatio quæ est in gustu, patet
enim in amantibus, quia amãtes fortissime maxime
illi qui habent amorem hereos quæ est quædam pas-
sio de qua late diximus Gene. 34. cap. isti nãque aman
do deficiunt, & frequenter moriuntur, amor namque
fortissimus est, vt ait Seneca in tragędia. 4. quæ incipit
Hyppolitus, tragædia septima, quæ incipit Medea,
de quo late diximus Gene. 29. cap. desiderium autem
alicuius cibi qualitercunque ille apparatus sit non co
git hominem deficere, dum tamẽ homo habeat alia
quæcũque grossa cibaria quibus vescatur. multæ quo-
que aliæ fortitudines, & difficultates sunt in hac con-
cupiscentia venerea, quæ non sunt circa delectationẽ
tactus, & gustus, de quibus longum esset hic cuncta
cõgerere, sed in multis locis particulatim dictum est.
immanere ergo cogitationi alicuius istorũ valde pe-
riculosum est: nam immediate, vt apprehenduntur,
concipiuntur, vt per se bona, & mouent ad suam frui-
tionem, vnde contingit, ꝙ ille qui recordari volebat
corũ, vt doleret, versa vice incipiet delectari, & assur-
gere in eorum desiderium. Si ergo aliquis peccauit in
transgressione circa delectabile, quod est in gustu ve-
scẽdo cibarijs multum delicatis, & apparatis, & nimis
saporosis, recordari istorum satis magnus labor est, &

Nota cautelas in recordatiõe peccatorũ gustus, & voluptatis.

si recordatio fiat, debet esse cum magna cautela quã-
tum ad duo, s. quantum ad recordationem circunstan
tiarum particularium, & quantum ad immansionem
diuturnam, vel nõ diuturnam talis recordationis pri-
mum est, ꝙ cum voluerimus recordari de peccato fa
cto circa talẽ delectationẽ gustus, ꝙ non recordemur,
vel non inquiramus particulariter omnes circunstan-
tias illius delectationis, s. ꝙ nõ recordemur de omni-
bus apparationibus talium ciborum, vel potuum, nec
recordemur, quomodo delectabamur, quando sume
bamus tales cibos, aut potus, vel quomodo nobis erat
ad superabundantiam, vel quotiens assumebamus;
nam ista particulariter considerata multum mouent
appetitum ad fruitionem. si ergo voluerimus recor-
dari talis peccati ad dolendum de eo, solum oportet
sic recordari, ꝙ grauiter peccauimus, assumendo ci-
bos illicitos tempori, vel personę, & sic transire. Secũ
dum attendendum circa hoc est, vt nõ immoremur
multum tali memorationi: nam dato, ꝙ solum consi-
deremus vniuersaliter, si lõga memoratio est, reducet
nos ipsum delectabile ad considerationem particula-
rem, & tunc stabit inconueniens, quod ante, sæpe nã-
que etiam nobis nolentibus recordari de talibus dele
ctationibus insurgit ipsa cogitatio propter fortem im
pressionem quæ in phãtasia est, & tunc, aut nos forti-
ter tribulant, aut confusibiliter superant. Sic dicebat
Maria Aegyptiaca, quæ cum stetisset 29. annis in de-
serto habens secum solos tres panes, qui duri erant
versi quasi in naturam lapidis, ita vt essent incomesti-
biles, & carens vestibus tot annos parens ardenti soli,
& gelido aquiloni, durissimos tolerauerat labores, &
tamen post hæc omnia insurgebat ei cogitatio de de-
lectationibus cibi, & potus, quas habuerat in Aegypto
sic dicitur I libro qui de vita eius metrice scriptus est;

Pisces Aegypti humique cupido relicti
Me miseram tangunt, & ea vehementius angunt.

Patet hoc & ex Epistola Hieronymi ad Eustoch.

Circa transgressionem peccatorum per transgressio-
nem actuum venereorum adhuc maior cautela adhi-
benda est, cum maius periculum sit, vt supra probatũ
est, & in hoc dicendum est, ꝙ memoria qualiscũque

A in viris adhuc potentibus, & in iuuenibus, qui adhuc
fortes stimulos sentiunt, satis periculosa est: difficile
est enim, ꝙ non delectemur in eo, quod nobis dele-
ctabile est, si ad memoriã reduxerimus, ideo illis qui
adhuc fortes stimulos sentiunt, licet de malis præteri-
tis pœnitere incipiant, consultius atque melius esset,
non reducere ista peccata ad memoriam, & si velint
dolere de malis cõmissis, doleat de alijs malis, & non
de istis pro tunc: nam satis superque satis eis est labo-
res tolerare insurgentes ex ipsa concupiscẽtia per se-
ipsam nullo reducẽte eam ad memoriam, quãto ma-
gis si nos ad memoriam reduxerimus? Si tamen ali-
quis sit taliter dispositus forte per labores nimios, &
abstinentias fortes, quæ carnis edomant igniculum,
B vt a memoria talium cito non superetur, adhuc distin
guendum est. Quia istud peccatum actus venerei ali-
quando fuit per fortem amorem, aliquando per par-
uum, aut nullum. Pro quo cõsiderandum, ꝙ aliqñ ho-
mines mouentur ad actus venereos, ad solam exple-
tionem libidinis, scilicet ad captãdam delectationem
quæ est in actu venereo, & extinguẽdum, vel mitigan
dum illum stimulum cruciantem, & non se determi-
nant ad aliquam certam fœminam, sed quęcunque
apponeretur, in qua posset expleri libido sufficeret, &
amplius non curarent, & tunc amor nullus est qui est
affectio ad aliquam personam sub ratione talis dele-
ctabilis venerei: & hoc etiam non est forte, nam pro
tali desiderio non multum homo cruciatur, nec ap-
poneret se ad magna pericula. Aliquando mouetur
C homo ad desiderium actus venerei, & nõ indistincte,
s. ad explendam libidinem cum quacũque, sed ad cer-
tam personam quę apprehenditur sub ratione magni
boni, & magni delectabilis, ita ꝙ illa persona amatur
sub isto amore, & si alia quæcunque apponeretur nõ
moueretur in illam, immo displiceret, & tunc est hoc
quoddã terribile, quod omnia frangit, omnia destruit
omnia domat, viros quoque ipsos fortes ad veras cõ-
pellit lachrymas, & facit eos torpere atque deficere,
& ad nihil vtiles esse, vt patet de viro Gallo diligente
& deficiente in amorem illius, de quo multa pulchra,
& tenera, Virgilius in libro Bucolicorum ecloga de-
cima, quæ incipit,

Extremum aretusa mihi concede laborem.

D Idem patet de Achille qui ardens amore Polixenę cũ
esset in bello Troiano iacebat in lecto pulsãs musica
instrumenta, cum esset fortissimus vir dimittẽs alios
ire ad bellum, cum sine ipso nihil proficerent, de quo
Ouidius in libro Epistolarum in Epistola Briseidis ad
Achillem quæ incipit,

Quam legis a rapta Briseide litera venit.

Amor iste vrit, laniat, & fortes viros ad indigna offi-
cia subijcit, vt patet de Hercule viro fortissimo, qui p-
pter amorem Ioles filię regis Aetholię seruitia puella
ria fecit nendo, & domum verredo, & se vestibus mu
liebribus induendo, de quo Ouidius in libro Episto-
larum Epistola Deianirę ad Herculem quę incipit,

Gratulor Aetholiam titulis succedere nostris
E *Victorem vitæ succubuisse queror.*

Idem patet per Ouidium, in libris Fastorum, de hoc
meminit Ioannes Bocario de Certaldo in libro de ca-
su, & ruina Principum, & Seneca tragędia 4. carmine.
3. quod incipit:

Diua non uti,

Et dicit:

Natus Alcmena posuit pharetras:
Et minas vasti spolium Leonis.
Passus aptari digitis smaragdos:
Et dari legem rudibus capillis.
Crura distincto religauit auro:
Luteo plantas cohibente socco,

Et

Et manu elauaus modo qua gerebat
Fila deduxit properante fuso.

Sicut hoc viris intolerabile malum ad omnia eos impellit, ita fœminę si talem amorem conceperunt ad fortia opera, & supra earum cõditionem efferuntur, patet de Phedra amãte Hyppolitum, vt ait Seneca tragœdia 4. in tertia parte carminis 4. quæ incipit,

Quis me dolori, Cum diceret ipsa:

Me, vel sororem Hyppolite, vel famulam voca
Famulam potius omne seruitium feram
Non me per altas ire si iubeas niues
Pigeat gelatis ingredi pindi iugis
Non si per ignes & infesta agmina
Cunctis paratis ensibus pectus dare
Mandata recipe sceptra me famulam accipe.

Circa ista duo ergo licet vtriusque periculosa sit memoria, valde tamen distant: nam memoria actus venerei primo modo qui ad solam libidinem explendã fuit, quia amorem nullum habuit incitantem, non est ita difficile memorari, vt si quis recordetur se peccauisse cum meretrice, ad quam amor nullus est, nisi libidinis solius causa explendę, non erit valde difficile. Nisi forte cum actus iste memorandi aduenisset, ipse qui eum habet, passionatus existeret, quia tunc ad quodlibet facillime cadit. Ideo generaliter cauendum est, vt quandocunque aliquis qui vult pęnitere de actu illicito venereo, habuerit passionem concupiscentiæ actualiter insurgentem, ne reducat ad memoriam delicta sua per actum venereum perpetrata qualitercũque illa fuerint: nam putãs se per hoc reducere ad dolorem magis inducet sibi concupiscentiam: nam si cõtra eam quę nobis nolentibus insurgit, pugnare non possumus, quanto magis contra illam quæ a nobis voluntarijs inducitur? Sunt etiam consideranda circa istam memoriam huiusmodi peccati illa duo quæ supra dicebamus, de cibo, scilicet, vt non sit consideratio omnium circunstantiarum particularũ, quæ in hoc actu magis quàm in alijs stimulant, scilicet qualis ei delectatio insurgebat ante opus insistente passione, si cõpleret. Idem de diuersis actibus, & alijs partibus, quæ periculose cogitantur atque periculosius enarrantur: nam si ad ista veniamus nullus est qui non cadat. Cauendum est secundum, vt ẽt si in vniuersali ista recordemur, vt non immoremur tali cogitationi vniuersali: nam ex cogitatione vniuersali cui immoramur, insurgit particularis cogitatio: cũ natura nostra ad hoc valde prompta sit, & etiam nobis nolentibus eueniũt cogitationes particulares circa talia. Circa alterum membrum, scilicet circa transgressionem quæ est in actu venereo dirigendo ad aliquam personam singulariter, secundum, quod supra dicebamus, regula vniuersaliter danda videtur, quod talia ad memoriam reducere periculosissimũ valde est, & nullus homo quantũcunque eleuatus deberet ista ad memoriam reducere: nam amor iste intimus viscera penetrat, & emollit, & fortissimas vires habet, talis namque post multa tempora recrudescit, & integer redditur, ita vt fortes viros superet auferendo virtutis rigorem, & viscera fœminea inducendo. Vnde Ouidius in 2. lib. de remedio amoris demonstrat non esse videnda, nec ad memoriam reducenda loca, & tempora, & alias circunstantias secũdum quas aliquis delectatus fuit cum ea, quam singulariter diligebat dicens:

Amoris potentia.

Et loca sæpe nocent, fugito loca conscia vestri
Concubitus, causas mille doloris habent.

O Deus quã terribile quid. Opera enim fortitudinis circa maxima terribilia viros fortes non terrent, hæc autem tantum corda fortium emolliunt, vt ad lachrymas teneras compellant, quia fortis est, vt mors dilectio, vt patet Canticorum 8. ca. nam lampades eius lã-

F pades ignis atque flammarum, aquæ multæ nõn poterunt extinguere eam, & flumina nõ obruent illam. Ab hoc ergo periculo securi non sunt, nisi qui totaliter ea a memoria erraserunt: huiusmodi autem terribile quantum est nulli sciũt, nisi qui aliqualiter experti sunt: proferant ergo sententiam qui viderunt, quod ab hoc dulci periculo, atque delectabili malo, & amara iocunditate, summopere cauendum est, quod nemini cõtingere arbitror, nisi ei qui totaliter a memoria exclusit. Cauendum ergo tanquam ab igne, & venenato serpente huiusmodi rem ex quacunque causa saltem leuissime recogitare, quia ex hoc verus ignis exardescit. Multæ quoque aliæ circunstantiæ, & modi circa istam transgressionem sũt, quarum quasdam attingere

G re impossibile videtur. Alias autem licet dicere possemus, subricere conuenientius est, ne in vlterius stilus protendatur. de materia amoris, & remedijs eius, & aliquibus satis vtilibus circa hoc latius dicetur (Deo dante) super 13. cap. secũdi. Reg. & ibi videre poteris. 2. Reg. 13

In solitudine. Idest in deserto: in eo enim multotiens Deum ad iracundiam prouocauit, vnde Deus de eis conqueritur, quod decies eum ad iram prouocauerint Nume. 14. cap. *Ex eo die quo egressus es de Aegypto.* Idest de Ramesse in qua habitabant, vt patet Numeri 33. c. antequam transirent mare rubrum contra Deũ murmurauerunt videntes Pharaonem super se venientẽ, & ista fuit prima murmuratio Exodi 14. cap. deinde murmurauerunt in deserto Syn pro pane, & carnibus Exodi 16. cap. deinde in Raphidin pro aqua Exo. 17.

H cap. *Vsque ad locum istum.* Idest vsque ad loca planiora loca Moabitarum contra Phanum Phegor, & super Iordanem, vbi Moyses ista loquebatur, vt supra 3. cap. *Semper aduersum dominum contendisti.* Inobediens mandatis eius, & nõ habens cor perfectum, & fidele cum eo. *Nam in Oreb.* Idest in monte Synai. *Prouocasti eum.* Vitulum fabricando, & adorando, dum Moyses maneret cum domino in monte Exodi 32. cap. *Iratus delere te voluit.* Dixit enim mihi dimitte me, vt irascatur furor meus super eos, delebo eos, te autem faciam in gentem magnam. *Quando ascendi in montem.* Idest postquam ascendi, quia in vltima die qua veniebat Moyses de monte, ipsi adorauerunt primo vitulum Exodi

I 32. cap. *Vt acciperem tabulas pacti, quod pepigit vobiscum dominus.* Istud est pactum decem præceptorum: nam decem præcepta sola erant scripta in tabulis illis lapideis, vt patet supra 4. cap. cum dicitur, & ostẽdit vobis pactum suum, quod præcepit, vt faceretis, & decem verba quæ scripsit in duabus tabulis, & propter hoc arca quæ erat intra sancta Sanctorum, vocabatur arca fœderis, vel arca testamenti, quia in ea continebantur tabulę lapideæ habẽtes in se decẽ pręcepta, quę erant pactum Dei, vel fœdus, siue testamẽtum, quod idem signant, hoc autem fuit fędus inter Iudęos, & Deum, quia licet ista præcepta decem essent de iure naturali & pertinerent ad omnes gentes, tamen Deus specialiter petiuit a Iudæis, vt seruarent ea, & ipse promisit, quod si ipsi seruarẽt ea, daret eis bona multa, & acciperet eos in populum peculiarem de cunctis gentibus, & ip

K si promiserũt ea seruare, & sic fuit factum pactum ex consensu vtriusque partis, cum dicitur Exodi. 19. cap. vos ipsi vidistis quid fecerim Aegyptijs, & quomodo portauerim vos super alas aquilarum, & assumpserim mihi, si ergo audieritis vocem meam, & custodieritis pactũ meũ, eritis mihi in peculium de cũctis populis, mea est enim omnis terra, & vos eritis mihi regnum sacerdotale, & gens sancta. ad completionem autem huius pacti secutus fuit consensus populi, vt patet eo. cap. cum dicitur, respõditque vniuersus populus simul, cuncta quæ locutus est dominus faciemus, & post hoc venit Deus ad dicendum verba pacti huius,

& incœpit dicere decem præcepta, vt patet ibidem consequenter Exodi 20.cap.

De pacto Domini cum Israelitis, & quæ in eo pacto comprehendantur. Quæst. IIII.

ET sciendum, quòd non solum est pactum Domini cũ Israel pactum de decem præceptis: nam etiam pactum est de preceptis cæremonialibus, & de præceptis iudicialibus, & patet quia, sicut ad confirmationem aliorum pactorum inter homines fiebat diuisio alicuius animalis in partes, vt transirent paciscentes, vt patet Gene. 15. cap. secundum, quòd ibi late declarauĩ, & aliquando fiebat confirmatio pacti occiso aliquo animali, & spargẽdo sanguinẽ super ipsos paciscentes, ita Moyses confirmans pactum inter Deum, & populum facta immolatione, aspersit populum sanguine, & altare, & librum legis, vt patet Exodi 29. cap. cum dicitur hic est sanguis fœderis, quod pepigit vobiscum dominus super cunctis sermonibus his, sed constat, quòd tunc in libro legis, quem ipse mõstrabat, erant scripta decem præcepta, & præcepta cæremonialia, atque iudicialia quæ continentur Exodi 21. & 22. & 23. cap. nam in cap. 24. consequẽter eiusdem libri dicitur quomodo Moyses descendit de monte, & narrauit omnes sermones Domini, & postquam consensit populus sequitur ibidẽ, scripsit autem Moyses vniuersos sermones Domini, & sic intelligebatur de preceptis decalogi quæ iam præcesserant, & de præceptis cæremonialibus, atque iudicialibus, quæ tunc data fuerunt, de ista confirmatione fœderis Apostolus ad Hebræ. 9. cap. vnde nec primum quidem, sine sanguine dedicatum est: lecto enim mandato legis a Moyse vniuerso populo capiẽs sanguinem vitulorum, & hircorum, cum aqua, & lana coccinea, ipsum quoque librum, & omnem populum aspersit, dicens hoc est sanguis testamenti, quod mandauit ad vos Deus, vocatur tamen pactum Dei principaliter pactum, quod continetur in duabus tabulis, scilicet decem precepta, quia illud pepigit Deus per se cum Hebræis, scilicet per Angelum suum, cæremonialia autem, & iudicialia per Moysen pepigit cũ Israelis. *Et perseueraui in monte quadraginta diebus ac noctibus.* Scilicet prima vice qua ascendi pro primis tabulis. *Panem non comedens, & aquam non bibens.* Quia sola Dei visione abundantissime pascebatur: non enim in solo pane viuit hõ, sed in omni verbo, qđ procedit ex ore Dei, vt patet præcedenti cap. *Dedit mihi dominus duas tabulas lapideas.* Scilicet in fine quadraginta dierum. *Scriptas digito Dei.* Idest ministerio Angelorum, de his magis diximus Exodi. 34. cap. *Continentes verba omnia quæ vobis in monte locutus est de medio ignis.* Idest decem præcepta quæ vobis in monte Synai in voce tubæ locutus est. *Quando concio populi.* Idest multitudo, vel congregatio de coeo, cois, idest coniungo, vel de coetus, a, um, *Congregata est.* Idest in die quo tota multitudo exiuit de tentorijs suis, & congregata est circa radices montis Synai, vt audiret legem, in Hebręo habetur. *In die populi.* Idest in die quo congregatus est populus. *Et idem est tabulas fœderis.* Idest in quibus scriptum erat pactum, vel fœdus, quod pepigerat Deus cum Israel ad futuram rei memoriam. *Quia populus tuus.* vocauit Deus Israel populum Moysi, quia iam per peccatum non erat populus Dei, vel quia Moyses eis præerat spiritualiter, & tẽporaliter, & hoc melius videtur, quia subiungitur. *Quem eduxisti de Aegypto.* Et sic totum regimen populi Deus Moysi attribuebat, quare populus eius iuste vocabatur: vel vocat eũ populum suum, vt moueat eum ad orandum pro eo tanquam pro re sua. *Deseruerunt velociter viam quam de-*

A *monstrasti eis.* Idest doctrinam colendi vnum solum verum Deum. *Fecerunt, sibi conflatile.* Idest vitulum qui per conflationem auri, & argenti opere fusorio fabricatus est. *Rursumque ait dominus ad me cerno, quòd populus iste.* Ista exposita fuerũt Exodi 32. & Numeri 14. cap. *Cumque de monte ardente descenderem.* Idest de Synai qui tunc præsente Deo flamma, & fumo opertus erat, vt supra 5. cap. *Proieci tabulas de manibus meis.* Quia cum vos viam Domini deseruissetis colentes idolum, nihil lex proficiebat, ideo ex quadã ira quæ magis per zelum quam per vitium dici potest, cõfregit tabulas, cui enim profuturæ erant cum Deus omnes subito delere vellet? Aliqui autem Iudæi magis excusare volentes Moysen, dicunt quòd cum de monte descen-
B deret Moyses, vidit scripturam tabularum obliteratam, vt nullum penitus literarum maneret vestigium tanquam Deo hoc volente, eas tãquam prorsus inutiles contregit, & satis hoc probabile est, sed quocunque modo hoc fuerit, satis constat Moysen ĩ hoc nihil peccasse, quia nusquam legitur de hoc a domino fuisse reprehensum, quod tamen fuisset si peccatum commisisset. *Confregique eas in conspectu vestro.* Et hoc multum releuat, quia in detestationem magni sceleris eorum tabulas legis coram eis fregit, vt ipsi compũctione sceleris hoc viso mouerentur. *Et procidi ante dominum.* Non immediate post fractionem tabularum orauit ante dominum pro populo, sed prius quantum potuit ex officio suo placauit iram Dei occidendo 23. milia Exodi 32. & tunc populum reliquum ne rursus
C peccarent instruens, Deum aliqualiter placatum pro populo oraturus adiuit, non enim ausus fuisset Moyses non castigato populo ad Deum pro eis orare, quia sibi, & illis totalem deletionem formidaret, eis quia peccauerant, & sibi, quia quantum potuisset non correxerat, sicut Heli sacerdos, quia filios non correxit mortuus est. 1. Reg. 2. & 4. cap. & sic Phinees placauit iram Dei cum pugione transfodit Madianitidem cũ Zambri Numeri 25. cap. *Procidi, sicut prius quadraginta diebus.* Et sunt quadraginta dies. *Propter omnia peccata vestra.* Nõ solum orauit Moyses pro remissione peccati adorationis vituli, sed etiã pro murmurationibus quas ab exitu de Aegypto contra Deum habuerant: sicut enim patres filios pro paruis erroribus non pu-
D niunt, sed si post maiora faciant, & pro maiori, & minori puniuntur, sic Deus deleturus erat Israel propter omnia peccata in Deum, siue magna, siue parua, nisi Moyses rogasset Psalm. 105. & ratio huius est, nã cum Deus sit iustus iudex, oportet vt omnia mala ab eo puniãtur, ita vt nullum malum maneat impunitum, neç aliquod bonum irremuneratũ, siue ergo peccata parua sint, siue magna, pęnam recipere debent, vel ꝙ nos eam nobis imponamus, vel ꝙ Deus eam infligat. rursus sciendum, ꝙ Deus non mouetur ad puniendũ nos quandocũque peccamus: nam expectat nos Deus, vt misereatur nostri, vt patet Esa. 30. cap. ad hoc, ꝙ Deus moueatur ad puniendum nos, oportet ꝙ peccata sint valde magna, quæ immediate mereantur Dei vindi-
E ctam, vt patet de Chore, Dathan, & Abiron, Num. 16. ca. nam magnum peccatum valde erat manifeste erigi in superbiam contra Dei ordinationem: aliquando autem puniuntur peccata, quia sunt multum iterata, vel quia sunt multa, vt patet Amos. 1. cap. vbi loquitur ad multas gentes cuilibet dicens, super tribus sceleribus Israel, vel Iudę, & sic de alijs, & super quarto non conuertam eum, & sequitur in quolibet eorum punitio, & sic existentibus paruis delictis, vel non multotiens iteratis non punit Deus, & quia delicta manere non debent impunita, seruat omnia ista Deus, siue magna, siue parua pro tempore punitionis. sic patet Exo. 32. cum dicitur, ego autem in die vltionis visitabo, &

Deus quõ est iustus iudex.

hoc

hoc peccatum eorum, sequitur ergo, quòd quando Deus motus fuerit ad puniendum nos; siue pro magnis peccatis, siue pro frequenter iteratis, quòd alia peccata quæ olim, sine pœna reliquerat, nunc puniat, oportet ergo orari pro oĩbus illis, siue pro magnis, siue paruis. *Et eum ad iracundiam prouocastis*. Hoc põt dupliciter intelligi. Vno mõ, ꝙ pro quolibet peccato illorum mouebatur Deus ad iracundiam. Alio modo, ꝙ motus erat pro illo peccato immolationis vituli, s. ꝙ Deus mouetur ad iracundiam pro quolibet peccato: nam quodlibet peccatum offendit suam maiestatem, ideo cõmouetur contra nos in iram quandocunque peccemus, sic innuit Apostolus, ꝙ omnes peccantes sunt vasa iræ, & oẽs boni sunt vasa misericordiæ, vt patet ad Rom. 9. c. & alibi nascimur omnes filij iræ: nam cum Deus inferendo pęnas dicatur nobis irasci, cum ergo pęnas ęternas nobis pro quolibet mortali peccato comminatur, & inflicturus esset. quia ad eas nos destinat, nisi corrigamur, dicetur nobis in quolibet peccato irasci, sicut quando pęnas corporales infligit: hic autem loquitur scriptura de prouocatione ad iram ꝑ quam infligitur temporalis punitio, ideo est sensus, ꝙ licet per quodlibet peccatum mortale Deus non puniat delinquentem, mouetur tamen aliqualiter contra eum, ita ꝙ promptius est ad puniendum eum, & si alia peccata multiplicauerit punietur. alio modo intelligitur, ꝙ Deus erat prouocatus ad iracũdiam pro peccato immolationis, & fabricationis vituli, ideo licet Moyses pro omnibus rogaret, tamen Deus pro hoc concitabatur, Moyses tamen rogabat pro omnibus peccatis, quia si Deus iratus puniret, non solum puniret peccata magna, vt illud peccatum immolationis, sed etiam alia minora, vel quia licet principaliter moueretur propter illud peccatum magnum, tamen quodlibet peccatum aliquid mouebat, & dum plura essent, citius mouissent Deum ad puniendum. *Timui enim iram illius*. Scilicet, ꝙ si pro vobis non rogarem, vos deleret. *Exaudiuit me dominus etiam hac vice*. Quia alijs vicibus pro eis rogauerat, vt Exodi 14. cap. *Super mare rubrum aduersus Aaron vehementer iratus est*. Non peccauit Aaron totaliter voluntarie, quia tunc fuisset peccatum suum grauius peccato totius populi, quia iudex, & pastor relictus fuit in populo recedẽte Moyse Exodi 24. cap. Item, quia ipsi fabricauisset vitulum, qui alios ad idolatriam concitaret, & sic fuisset voluntas eius, vt populus vitulum adoraret, hoc autem importabile esset, nec post talis homo sacerdos magnus a Deo constitueretur, fuit ergo peccatum Aarõ mixtum ex voluntario, & inuolũtario, ex quo peccati quãtitas minor erat, videbat enim Aarõ mortem sibi imminere, nisi vitulum, vel aliquod simulachrum pro Deo confinxisset, elegit autem magis incidere in manus Domini quàm in manus populi, & in hoc valde imperfectus fuit: si enim confisus fuisset in domino, vt nõ faceret simulachrum, Deus eum ab impetu populi liberasset, vel si non liberasset, melius erat ei per martyrium ab hac vita transire, quàm volendo viuere populo illicite consentire, & ideo ad talia cogi non debebat, quia vt ait Philosophus 3. Ethic. ad quædam autem fortassis non est cogi, sed magis mori patientẽ durissima. *Pro illo sum deprecatus*. Vt non deleret eũ, sed dicunt Iudæi, ꝙ pro peccato Aaron mortui fuerunt duo filij eius Nadab, & Abiu in eodem anno in monte Synai, cum inciperent ministrare coram Domino in principio sacerdotij sui, vt Leui. 10. c. & hoc satis probabile est. Et si dicas, ꝙ Nadab, & Abiu pro peccato suo mortui sunt, quia obtulerunt ignem alienum. Responderi potest, ꝙ sicut precibus bonorum patrum aliquando Deus filijs gratiam tribuit, vt boni sint, ita aliqñ ex demeritis patrũ Deus filios ĩ aliquam

Duplex literę expositio.

F negligentiam, vel errorem cadere permittit, vt pro illo peccato filij ad dolorem patrum temporaliter puniantur, dum tñ hoc non sit ad mortem ęternam, sic dicetur de istis, ꝙ negligentia, & error, quem in ministratione sacerdotij sui habuerũt, per cruciatum corporeum deletus est, vt vitã ęternam consequerentur, Aaron autem ex eorum morte valde angustiarẽtur, de hoc latius diximus Leui. 10. cap. *Peccatum autem vestrum, quod feceras*. Vocat vitulum peccatum, idest materiam circa quam, vel incitatiuum ad peccatum, proprie aũt peccatum volũtaria actio est. *Omninoque in puluerem redigens*. Scilicet, vt nũquam ad vsus hominum conuerteretur, & sic mandatur eis, ꝙ omnia sculptilia gentium totaliter destruant, ne occasionem errandi

G accipiant in eis, vt supra 7. c. *Et proieci in torrentem qui de monte descendit*. Quia si mansissent pulueres auri, & argenti, aliquis adhuc posset illis vti ad aliquid, in aqua autem nũquam inueniri possent, & ab hoc habuerũt doctrinam Iudęi, ꝙ puluerem idolorum comminutorũ proijcerent in aquis, & sic fecit rex Iosias, quia puluerem idolorum proiecit in torrentẽ cedron. 4. Reg. 23. c. sic fecit Asa rex Iuda. vt patet 3. Reg. c. 15. cõburens simulachrum turpissimum. Et non contingunt ista totaliter eo ordine quo narrantur, quia primo Moyses destruxit vitulum, & proiecit in aquam, postquam descendit prima vice de monte, & deinde ascẽdit secũdario, & orauit alijs quadraginta diebus. Si autem ſm ordinem literę intelligeremus, oporteret fuisse destructũ vitulum post secundos quadraginta dies

H idest post 80. vel ſm aliam opinionẽ post tertios quadraginta, i. post 120. sed non est verisimile, ꝙ Moyses reliquisset vitulum tot diebus, ne populus iterum occasionem haberet ad idolatrandum. Item, quia est ꝯ ordinem narrationis quæ habetur Exo. 32. c. *In incendio quoque*. Hic superaddit alia peccata, quæ etiã Deus eis pepercit, & primo in incendio, idest in loco vbi incẽsus est ignis, & deuorauit extremam partem castrorum. Et hoc fuit immediate post recessum de monte Synai, in quo fecerunt vitulum, quia de monte illo recesserunt in secundo mense secundi anni, & deinde antequam venirent ad aliquam mansionẽ, cœpit murmurare pro labore itineris, vt Nume. 10. & 11. cap. &

Superadditio aliorũ peccatorum.

I tunc incensus est ignis in eos. *In tentatione*. Idest in loco tentationis, s. in Cadesbarne, vbi tentauerunt Deũ in petitione aquæ. *Et in sepulchris concupiscentiæ prouocastis dominum*. Est nomen mansionis quæ sic vocatur, quia populus ibi desiderauit comedere carnes, & venit in eos ignis, siue aliqua pestis, & mortui sunt, & sepulti ibi, Nume. 11. c. & in hoc imitatur ordo rei gestę quia ante mortui fuerunt in sepulchris concupiscentiæ, quàm tentarent in Cadesbarne, quia Cadesbarne est post sepulchra concupiscentiæ per 19. mansiones vt Numeri 33. c. Item quia in sepulchris concupiscentiæ steterunt 2. anno ab exitu de Aegypto, vt sępe probatum est, & patet supra 2. c. sed in Cadesbarne tentauerũt anno quadragesimo post mortẽ Mariæ, vt Numeri 20. c. *Et, quando misit vos*. Idest exploratores vestros de Cadesbarne, hoc fuit ante medium secundi

K anni exitus de Aegypto, quia bis steterunt in Cadesbarne, primo in secundo anno qñ veniebãt directè ꝯ terram promissionis, vt Num. 13. c. & inde exploratores missi sunt, & quia ibi peccauerũt ꝯ Deum, lata est sentẽtia, ꝙ non intrarent terram promissionis, q erãt 20. annorum, & vltra, vt Num. 14. c. Et inde retrocesserunt vagantes vsq; ad 40 annum in cuius, principio, s. mense primo venerunt iterũ in Cades, siue Cadesbarne, qđ idem est, vt Num. 20. c. *Ascendite, & possidete terram quam dedi vobis*. Voluerat Moyses, ꝙ nullo alio pręmisso immediate, vt venerunt in Cadesbarne, directe ascendissent ad terram promissam. *Et contempsistis imperium*

A *perium Domini Dei vestri*. Quia Deus mandauerat, vt ascenderent, & possiderent, ipsi autem discredētes verbo Dei nuncios præmiserunt, qđ eis magnū fuit scandalum dimittentes diuinum auxilium, & ad humanū recurrentes, de quo late diximus supra 1.c. *Et non credidistis ei.* Idest non cōfisi fuistis, ꝙ vox eius vera esset, ipse namque dixerat ascendite, & possidete, si aūt ipsi credidissent voci Domini, nō curassent de aliquo alio ex quo ipse securabat eos, sed adhuc miserūt suos exploratores volentes ab eis magis securari de qualitate terræ, & habitatorum, in quo magnam Deo offensionem faciebant non assentientes nec confidentes summæ certitudini, & magis credentes suæ certitudini humanę quæ nulla erat: nam & hō de hoc irasceretur: si B enim quispiam haberet amicum qui nimis amicum se demonstraret, & postea eo dicente non assentiret, vel nō confideret verbis eius, sed adhuc quęreret alias certitudines, vehemēter tali amico irascendum esset, nec iudicari deberet amic⁹: si ergo homo ista faceret, quanto magis Deus cuius verba permanentiora sunt ipsis fundamētis seculi: sic enim dr̄ Lucę 21.c. cęlum, & terra transibunt, verba aūt mea non transibunt. *Nec vocem eius audire voluistis*. Idest non obedistis ei: nam licet audierunt, quia tñ non obediuerunt ei facientes, qđ imperabatur, dicuntur non audiuisse, quia nihil audire prodest vocē, nisi fiat id, qđ per vocem signatur, cum vox imperatiua ad illum finem dicatur, dixerat autem Deus istis ascendite, & possidete, vt patet s̄.1.c. idest nihil aliud curantes facere, nisi vt immediate a- C scenderent ad terram Chanaā terram hęreditatis suę, ipsi aūt non obedierunt isti voci, quia manserunt 40. diebus in Cadesbarne expectādo exploratores quos miserant, vt viderent quid afferrent de qualitate terræ, & gentium, & quia immediate non ascenderunt, vt mandauit Deus peccauerunt, & quanto magis māserunt, tanto magis peccauerunt, & sic iuxta numerum dierum in quibus peccauerant manendo ꝯ Dei mandatum in Cadesbarne, expectando exploratores, datus fuit eis numerus quantitatis pęnæ sic patet Nu. 14.c. cum dr̄ vestra cadauera iacebunt in solitudine, filij vestri erunt vagi in deserto 40. annis, & portabunt fornicationem, donec consumantur cadauera vestrorum patrum in deserto iuxta numerum 40. dierum q̄ D bus considerastis terram: annus pro die imputabitur, & 40. annis recipietis iniquitates vestras, & scietis vltionem meam. fuit ergo magnum peccatum in non obediendo immediate voci Domini, s. vt immediate ascenderent, sicut dñs præceperat, quia ergo morati sunt, iustum fuit in eis, ꝙ puniti sunt. *Sed semper fuistis rebelles a die qua nosse vos cœpi*. Magna increpatio erat ista, quia populus duræ ceruicis, ita increpari merebatur. *A die qua nosse vos cœpi*. Idest a die qua cępi vos, vt prælatus regere, & vestri curam gerere, non potest intelligi a die qua primo cognouit eos, s. in pueritia sua, quia tunc non leguntur mala fecisse, sed magis passos fuisse, sed a die qua Deus primo misit Moysen ad eripiendum eos: cum enim Moyses primo coram Pha- E raone astitit, & grauauit eos Pharao plus solito, murmurauerunt ꝯ Moysen, & Aaron dicentes, fętere fecistis odorem nostrum coram Pharaone, iudicet Deus inter nos, & vos Exo.5.c. *Et iacui coram domino quadraginta diebus*. Isti sunt secundi 40. quibus orauit pro dimissione peccati populi. *Quibus eum suppliciter deprecabar*. Licet in istis 40. diebus esset Moyses in quadam amaritudine animæ, quia nesciebat adhuc vtrum Deus dimitteret peccatum, tñ abūdabat ex Dei præsentia gaudio quodam quo pascebatur, ne deficeret: nam aliàs defecisset fame, cum in istis secundis 40. diebus, & 40. noctibus non gustauerit panem, nec biberit aquam, aut quicquam aliud, vt patet, sup. in litera, oportet nā-

A que animal dum viuit semper nutriri, vt ait Aristote. in 2. de Gñatione, & corruptione. nutritio autē fit per cibum, si ergo cibus desit, impossibilis est nutritio; necesse est ergo, vel ꝙ animal deficiat, vel ꝙ aliquid loco cibi nutritiui ei apponat̄, ergo Moysi quædam redundantia Dei gloriæ, quæ eum sufficienter pascebat, tenuisset eum etiam decem millibus annorum. Et ista delectatio, vel redundantia Dei poterat poni dupliciter, vno modo, ꝙ esset quædā redundantia gloriæ Dei quæ teneret Moysen ne esuriret, nec indigeret cibo, & esset, ita corpulentus, & pulcher, sicut ante, immo magis, nam lucebat facies eius, qñ descendit a dño, ita ꝙ non possent intueri in eum filij Israel, donec poneret velamē faciei suæ, & sic loquebatur, vt patet Exo. B 34. & ad Corinth. 2.c.3. & tñ poterat esse ista redundātia Dei talis, quæ non tolleret aliquas curas, nec anxietates, aut dolores, & sic Moyses a dño consolatus, ita vt cibo non indigeret, habebat anxias curas flagrans desiderio populi sui, vt saluaretur. alio modo pōt poni ꝙ ista redundantia gloriæ Dei super Moysen, quæ tollebat cibum, & potus necessitatem, erat ita delectabilis, ꝙ excedebat omnes delectationes, quas Moyses expertus fuerat, vel quas aliquis hō experiri potuisset. Et tñ cum ista delectatione hr̄e magnam tristitiam non est inconueniens: nā nulli delectationi repugnat totaliter tristitia, nisi summæ delectationi quæ est beata visio, cæteræ aūt cum angustia aliquali esse possunt: videmus autem hoc in hoībus huius seculi, qui simul, & semel gaudium habēt de aliqua re quæ eis magna C valde vr̄, vt si adipiscantur, quod desiderant, qui tñ si tunc aliqua aduersa de rebus suis eis nuncientur, tristantur, in eis ēt qui vere pęnitent, hoc reperitur, nam simul tristantur valde, quia Deum offenderunt, & delectantur, quia sperant certissime per hanc contritionem sibi dandam vitam ęternam, & quod maius est, quia sciunt per veram contritionem eos amicos fieri altissimi Dei, & sic dicit Aug. de vere pęnitētibus, doleat peccator, & dolēdo gaudeat. reperiebatur ēt hoc simul in beata Virgine tpe passionis Christi: nam ipsa ex charitate magna, qua eam repleuerat Spiritus sanctus ardenter diligebat salutem humani generis, quā sciebat nō, nisi per filij vnigeniti sui mortem posse celebrari: cum ergo eum vidit patiētem, & maxime, qñ D vidit iam passum, admirabiliter consolabatur, quia certissime videbat redēptionem totius generis humani iam factam, dolebat tñ acerbe, & inextimabiliter, quia videbat tenerrimum illum iuuenē Christum Iesum, qui erat Deus suus, & pater suus, quem ipsa sola conceperat, & ipsa sola lactauerat, i. quo totum eius bonum totaque eius iocunditas, quem magis diligebat quam animam, ita vt pro eo mori elegisset si licuisset, & acerrimas sustinere angustias in delicatissimo corpe: erant ergo in ea simul dolor, & gaudium, & vtrunq; q̄ppe magnum, sed satis vnum alteri cōcordabat. in illis ēt quibus Deus ex grā dedit versari circa contēplationē dñicę passionis, hæc eadem suo modo sentiūtur: nam crudele valde est redemptori, qui tāta, & talia pro no- E bis sustinuit, compatiamur, & hic magnus innascit̄ dolor, nam compati est partem doloris patientis accipere, qui penetrat quosdam, sicut gladius anceps transfigens cordis medullas, & pertingens vsq; ad diuisionē aīæ, & spiritus, rursus aūt hoc gaudium magnū est: nā nullus fructus maior est, q̄ fructus dñicæ passionis, in quo gaudentes perficimur. Fuit ergo huiusmodi ꝯsolatio illa Moysi, q̄ recipiebat ex præsentia glorię diuinę, s. vt magnam ei iocunditatem afferret, & tñ curas, & infixas valde angustias aīæ suę nō tolleret: nam ista cōsolatio Moysi, licet esset de diuina pręsentia, tñ nō erat maxima, qa non erat beatifica q̄ summa est: nam cōsolatio beatifica nulli viuenti cōicatur, nisi ipse sit

Aug. de vere pęnitentibus.

sibi

sibi fęlicitas,ficut in hoīe Christo q̃ viuens, & nondũ morte gustata beatus erat, q̃a ipsa beatitudo sibi inerat,s.verbum diuinum sub vnitate hypostatica: Moyses aũt talem consolationem sustinere non potuit,ēt si oīa per essentiam viderit, q̃a non fuit cōicata ei illa per modum beatificum,q̃a vt dixit Deus,non videbit me hō, & viuet,i.non poterit me videre ita,q̃ p illam visionem sit beatus, & postea viuat. *Vt non deleret vos*. Non rogauit Moyses Deũ,vt nō puniret Israel,sed vt non deleret eum: nam punire eum erat,qualēcũq; pęnam ei inferre, q̃ non totaliter perimeret, delere erat eos totaliter occidere,ita q̃ non maneret ex eis nomē nec vestigium, & patet hoc in orōne Moysi,& in īnsione Dei:nā orauit Moyses,vt patet Exo.32.c.& Dēs primo dixit cerno, q̃ populus iste durę ceruicis sit,dimitte me,vt irascatur furor meus ꝯ eos, & deleã eos, te aũt faciã in gentē magnã,Moyses aũt orauit dicens cur dñe irascitur furor tuus ꝯ populũ tuũ,quem eduxisti de terra Aegypti in fortitudine magna in manu robusta?ne q̃so dicant Aegyptij, callide eduxit eos,vt interficeret ī mōtibus,& deleret e terra:simile hr̄ Nu. 14.ca. de prouocatione Dei in murmure populi: nam orauit Moyses dicens, dimitte obsecro pc̄t̄m populi huius iuxta magnitudinē misericordiæ tuę,sicut ,ppitius fuisti egredientibus de Aegypto,vsq; ad locũ istũ: Deus aũt r̄ndit ad Moysen dicens, dimisi iuxta verbũ tuum,i.sicut tu petisti, ita ego cōcedo,& tñ immediate sequitur,q̃ dñs punitiōis īniam tulit super eos dicēs, viuo ego,& implebitur gloria Dñi vniuersa terra,attamen oēs hoīes,q̃ viderũt maiestatem meam, & signa mea q̃ feci in Aegypto,& in solitudine, & tentauerũt me per decem vices, nec obedierunt voci meę,nec videbunt terram pro qua iuraui patribus eorum,nec q̄s ẽx eis q̃ detraxerunt mihi intuebitur eã. patet ergo, q̃ Moyses non petiuit ne punirentur, q̃a tunc falsum esset verbũ illud Dñi,s.dimisi iuxta verbũ tuum, cum immediate pęnam inflixerit,orauit ergo solum,vt nō deleret, & hoc satis patet Exo.32.e.nam postq̃ orauit Moyses, subiungitur placatusq; est dñs ne faceret malum,qđ locutus fuerat aduersus populum suum,& tñ postea sequitur in fine eiusdē ca. ego aũt in die vltionis visitabo hoc pc̄t̄m eorum, percussit ergo dñs populum pro reatu vituli, quē fecit Aaron. *Vt fueras comminatus*. Quia Deus dixerat Moysi Exo.32.c.cerno, q̃ populus iste duræ ceruicis sit,dimitte me, vt irascatur furor meus ꝯ eos,& delebo eos, te aũt faciam in gentem magnam, sic ēt dr̄ Num.14.c.vsquequo detrahet mihi populus iste? quousq; non credet mihi in oībus signis quę feci coram eis? feriam ergo eos pestilentia atque consumam, te autem faciam principem super gẽtem magnam, & fortiorem quàm hæc est. *Et oraui dixi domine Deus ne disperdas*.

Quomodo Moyses tot dies orauit si hęc sola verba non prolixa diceret. Quæst. V.

Quomodo Moyses tot dies orauit si hęc solã verba diceret, q̃ breuiter dici possunt?vel oportebat ea multoties replicari, maxime quia Moyses ad nihil aliud diuertebat,sicut nos cibum sumimus, & dormimus, & alias recreationes,& operōnes hēmus. Moyses autē toto illo tpe pronus in terra iacuit. R̄ndetur, q̃ per certitudinem sciri non pōt vtrum Moyses plura verba dixerit,sed satis verisimile est,q̃ nō dixit plura verba,q̃a ipse expressit hic orōnem , sed non continẽtur plura verba q̃ vsque ad finem huius.c.ergo non fuerũt plura. Item q̃a si aliquis cōsideret sanctorum oīum orōnes, reperiet eas verbis quidem succinctas, deuotione autē amplissimas.Et si aliq̃s dicat, q̃ verum est q̃tum ad illos,qui

F paruo tpe orauerũt, Moyses aũt magno tpe orauit. R̄ndetur,q̃ ēt in orantibus continue, & magno tpe, pauca verba esse debent, q̃a Christus mandauit semper orare,& nũq̃ deficere Luc.18.c.& tñ dixit,q̃ orōnes breues esse deberent Matt.6.c. cum oratis nolite multiplicare verba,sicut ethnici: putãt .n.q̃ in multiloquio suo audiantur, nolite assimilari illis.& iō dans formam orandi sub paucis verbis compleuit ibidem dicens,Pr̄ nr̄,&c.& posuit cãm quare oratio breuis esse debebat,s.q̃a scit pr̄ vester cęlestis, qd op⁹ sit vobis. Orōnes aũt, siue petitiones ad hoīes iō dilatantur, vt plane pateat q̃d petēs velit.Deus aũt scit q̃d volumus, & q̃d nobis bonum sit, iō nō oportet multiplicare verba,maxime q̃a qui multa loq̃tur, errat frequenter.cauenda est ergo prolixa petitio,ne erremus. Ad orōnē
G enim primo voluntas nr̄a ardenter feratur in Deum, vt disponat de nobis ad seruitium suum: deinde petitionem sub paucis sermonibus cōcludamus,quia orō proprie f̄m diffinitionē Damasceni, est ascensio mentis in Deum,& ab hac Christus mandat nō cessare,vel potius consulit.Qđ aũt in verba prorumpamus nō est tantæ necessitatis . Sed adhuc magis dubium restat, s. vtrum ista verba frequenter Moyses dixerit. Et forte posset dici,q̃ multotiens dixit,q̃a sic legimus de Christo, q̃ ter eundem sermonem orauerit, s.pr̄ si possibile est,&c.Matth.26.c.sed magis vr̄,q̃ solum semel dixerit,q̃a vnica prostratio fuit, nec surrexit donec mandauit ei Deus, q̃ præcideret alias tabulas iam dimisso pc̄t̄o Exo.33.& 34.c. Et non valet argumẽtũ de Chri-
H sto,q̃a ipse ter procidit,& ter surrexit,& qualibet vice Apostolis loquebatur, vt Matth.26.c.iō oportebat,q̃ ex quo intercisa fuerat illa actualis ascensio hoīs Christi in Deum p conuersionem ad alios actus, q̃ vt iterũ oraret,iterum verba proferret.Item patet hoc veri simile, q̃a Christus ista paucula verba in vna hora solũ protulit,sed potuisset valde plura dicere, & hoc patet eo.c.& Mar.14 q̃a Christus redarguēs Petrum ait, nō potuisti vna hora vigilare mecum, i.sicut ego vna hora steti in orōne,ita tu stare debuisses,q̃a satis modicũ erat. Et si arguas,q̃ Luc.22.c. dr̄ q̃ factus est in agonia, & apparuit ei Angelus confortans eum,& prolixius orabat. R̄ndetur,q̃ hoc fuit in tertia vice,q̃n videbat, sibi iam magis tp̄s pęnalitatis imminere, & patet
I quia dr̄ prolixius orabat,ergo alię vices transierunt in quibus non tantũ orabat, sed solum verba quæ ponũt Matthæus,& Marcus,scilicet pater si possibile est, &c.Concluditur ergo ex superioribus probabiliter, quòd Moyses ista verba sola dixit, & semel tantum.

An Ecclesia in horis canonicis oret sub multis,& prolixis verbis,vel sub paucis, & vtrum liceat Christiano facere orationes longas. Quæst. VI.

Si autē obijcias ꝯ supradicta, s.q̃ paucis sermonibus vtẽdum sit in orōne,quia Ecclesia magno tpe, & sub multis verbis orat, vt patet ī officio matutinali, & alijs horis. R̄ndetur, q̃ aliud est laudare Deum, aliud est petere aliquid a Deo.orō aũt
K proprie petitio alicuius est,& hanc oportet esse in verbis paruam ex causis s̄.assignatis: laudare Deum est p sermonem explicare aliq̃ Dei magnitudinem,eo modo quo nobis balbutiendo possibile est, vel in potentia aliquid faciendi, vel in magna benignitate miserẽdi,& de hoc non dictum est, q̃ sub paucis verbis fieri debeat, quia verba Christi solum dñt de pura petitione, vt manifestatur Matth.6.c.scit.n.pater vester cęlestis, q̃nid opus sit vobis ante q̃ petatis. non facit ergo Ecclesia in recitando multa ꝯ Christi sermonem, q̃a non facit orōnes, sed maxime canit diuinas laudes,& legit multa sanctorum facta ad nr̄am instructionem, cum

Qualis oratio esse debet.

A cum autem ecclesia pure orat, sub paucis verbis concludit, vt patet in orationibus quæ dicuntur in fine cuiuslibet horæ canonicæ quæ satis breues sunt. Sed nec ex hoc prohibetur quòd si aliquæ orationes magnæ a sanctis compositæ sunt, quæ dulcedine verborum mentes ad cęlestium amorem protrahant, quod eas dicamus: quia illa ad incendendum non ad petendum dicuntur: & patet quia nõ legimus omnes orationes siue petitiones vt petamus, sed vt in eis instruamur vel inflammemur: manifestum est, quia aliquas petitiones Christi legimus, quas ipse in persona sua petijt, & non pro membris suis, quas nullus fidelis in persona propria dicere auderet; quia in eis maior excellentia petitur, quàm puro homini conueniat: & sic legimus orationes Dauid Moysi, & aliorum sanctorum quæ secundum necessitatem illius B temporis fiebant, & nobis nullo modo conuenirent. *Hæreditatem tuam*. Iste populus est hæreditas tua, quia firmiter apud te manet sicut hęreditas, vel possessio apud eum cuius est: reliqui autem populi non manent firmiter apud te, sed falsis numinibus applicantur. Et ex hoc debebant manere Hebręi firmissimi apud Deum non mutantes eum pro alio Deo: quia & gentes, quæ Deos veros non habebant, multos lapides, ligna, atque metalla colentes firmiores manebant apud eos: vituperabiles ergo sunt Hebręi valde, & Deus de hoc nimis conquerirur Hiere. 1. cap. cum dicitur, transite ad insulas Cethin, & videte, & in Cedar mittite, & considerate vehementer, & videte si C factum est huiuscemodi, si mutauit gens Deos suos, & certe ipsi non sunt dij: populus autem meus mutauit gloriam suam in idolum: & ex magna ira consequenter exclamat dicens, obstupescite super hoc cœli, & portę eius desolamini vehementer, dicit Dominus. sunt ergo Hebręi hęreditas Domini, sed mala quidem & destructione digna: sic patet Esa. 5. cap. vbi loquitur Deus ad totum Israel tanquam ad vineam: sic enim ipse dicit, vinea Domini exercituum domus Israel, & vir Iuda delectabile germen eius: inuehitur autem contra eos dicens, nunc ergo habitatores Hierusalem, & viri Iuda iudicate inter me & vineam meam: quid est quod vltra facere debui vineę meæ, & non feci? an quòd expectaui, vt faceret vuas, D & fecit labruscas? & nunc ostendam vobis quid ego faciam vineæ meæ: auferam sepem eius &c. *Recordare seruorum tuorum Abraham, Isaac, & Iacob*. Moyses humilians se non rogauit quòd propter eum Deus misereretur, sed propter merita patrum suorum & in hoc magis merebatur. Sed dato quòd Moyses dixisset, quòd dimitteret iniquitatem populi propter eum, nihil obtinuisset etiam si sanctior esset: quia immundus est coram Deo omnis qui exaltat cor suum, maxime quia sciebat Moyses, quòd meritis patrum factæ fuerunt promissiones posteris eorũ: ideo propter merita eorum eis parcendum erat ne perirent. *Ne aspicias duritiam populi huius*. Idest indomabilitatem vel in malis consuetudinem. *Iniquitatem*. Idest malitiam vel deprauationem interiorem. E *Atque peccatum*. Idest opus malum externus: quia malitia magis dicit modum habitus vel formæ inhęrentis: peccatum vero modum actus vel. *Iniquitatem*. Idest peccatum grauissimum, scilicet adorationem vituli. *Peccatum*. Scilicet minus grauia mala, vt alij minores errores, & tentationes. *Ne forte dicant habitatores*. Hoc fuit expositum latè Exodi 32. cap. hic dubitant aliqui quot quadragenis Moyses in monte steterit cum Domino, vtrum duabus vel tribus, late diximus Exodi 33. cap.

CAP. X.

1

IN tempore illo dixit Dominus ad me. Dola tibi duas tabulas lapideas sicut priores fuerunt: & ascende ad me in montem: faciesque arcã ligneam: & scribam in tabulis verba quæ fuerunt in his, quas ante confregisti: ponesque eas in arca. Feci igitur arcam de lignis Sethin. Cumque dolassem duas tabulas lapideas instar priorum, ascendi in montem habens eas in manibus. &c. *Exo. 14.*

IN *illo*. Supra fuit posita peccatorum narratio, hic ponitur eorum remissio, & Dei placatio. Et tanguntur duo primũ præcedentis historiæ continuatio. Secundo quorũdam incidentium superadditio ibi. *Filij autem Israel in tempore illo*. Idest finitis quadraginta diebus secundis, quibus iacui orans ante Dominum tenendo quòd fuerunt tres quadragenæ dierum: si autem velis dicere quòd solum fuerunt duæ, est sensus.

In illo tempore dixit Dominus ad me. Idest dum starem orando ante Deum in illis quadraginta diebus, & tunc dicemus quòd in istis secundis quadraginta diebus facta fuit oratio & remissio, & deinde in eisdem scriptæ & datæ sunt secundæ tabulæ, sed primum verius est. *Precedentis historię continuatio.*

Dola tibi duas tabulas lapideas sicut priores fuerunt. Primas tabulas non dolauit Moyses, nec vidit quousque scriptæ ei traditæ sunt: ideo vocat eas scriptura factas & scriptas digito Dei Exodi 32. cap.

Et ascende ad me in montem. Fortè lapidicinę ad radices montis erant, vel in descensu montis, Deus autem in cacumine Synai, vt Exodi 19. vnde oportebat Moyses ad accipiendas & dolandas tabulas de mõte descenderet, & dolatis eis rursus montẽ ascenderet. *Facies arcam ligneam*.

Quæ arca erat ista quam fecit Moyses. *Quæst. I.*

ISTA est arca testamenti, quæ erat intra sanctuarium in sancta sanctorum: sicut habetur ad Hebręos 9. cap. in qua erat vrna aurea habens manna, virga Aaron quæ fronduerat, & tabulæ testamenti. Rabbi Salom. dicit ꝙ ista arca non fuit arca, quam fecit Beseleel de qua Exo. 25. cap. quia ista post facta fuit. Et si dicatur cõtra Rabbi Sal. quia arca quã fecit Beseleel posita fuit in sancta sanctorum, vt patet Exo. 26. & 40. cap. & illa vocatur arca testamenti, quia continet testamentum, scilicet tabulas in quibus erat testamentum Dei cum populo, scilicet decem præcepta: ergo positæ fuerunt tabulæ in arca, quam fecit Beseleel. Poterit respõderi ꝙ qñ Moyses descendit de mõte, fecit aliquã arcã quæ breuiter fieri poterat, in qua reposuit tabulas, vt interim custodirentur, deinde fabricata arca per Beseleel translatę sunt tabulæ ad eam. Sed hoc non potest stare, quia dicitur ꝙ post mandatum Dei facta fuit arca, & positæ fuerunt in ea tabulæ, & permanent vsque nunc. ergo videtur quòd non fuerunt positę in alia arca prius. *Et scribam in tabulis verba*. Vocantur illi lapides tabulæ, quia erant formati in modum tabularum: nam erant habentes satis de longitudine, de latitudine modicum: de profunditate autem siue grossicie valde modicũ, & patet quia nõ fuerũt grossi lapides, & quadrati: qa

tunc non posset descēdere Moyses portans eas solus, ipse tamē portabat vtraque manu, vnam tabulam in vna,& alteram in altera,vt habetur Exo.32.cap.cum dicitur & reuersus est Moyses de mōte portans duas tabulas testimonij in manu : etiā quia isti lapides erāt, & vocantur tabulæ : oportet ergo quòd sic vocentur vel secundum naturam,vel secundum figuram : non secundum naturam,quia lapides non sunt ligna,ergo vocantur tabulæ secūdum figuram,quia sunt tenues, & longę,ac late ita quòd a quolibet homine portari possent. *Et scribam in tabulis verba quæ fuerunt in his quas confregisti ponesque eas in arca*. Differunt istæ secundæ tabulæ a primis,quia primæ aut a Deo nouiter creatę sunt,vel ab angelis dolatę & postea ab eisdem scriptę qui hic vocantur Deus, vt declaratum fuit Exo.3. & 19.cap.secundæ tabulæ præcisę fuerunt a Moyse, & dolatæ & scriptæ a Deo solum,idest ab angelis, de primis tabulis patet Exo.32.c. cum dicitur, reuersus est Moyses de monte portans duas tabulas testimonij scriptas ex vtraque parte,& factas opere Dei : scriptura quoqne Dei erat sculpta in tabulis ; de secundis patet Exodi 34.cap.cum dicitur,ac deinceps præcide tibi duas tabulas lapideas instar priorum, & scribam super eas verba quę habuerunt tabulę quas fregisti. Erant autem istæ tabulæ secundę similes prioribus & in figura & in scriptura : in figura quidem, quia vtręque in modum tabularum fabricatæ erant, patet autem ex nomine, quia de vtrisque dicitur quòd erant tabulæ & in eandē leuitatem, nam sicut primas portabat Moyses descendendo de monte, vt patet Exo, 32.cap.ita portabat secundas,vt patet Exo.34 c. quod non potuisset euenire,nisi vtręque formatæ essent tenues in figuram tabularum. Secuudo erant similes in scriptura, quia in vtrisq; scripta erant pręcepta decalogi : sic patet hic cum dicitur & scribam in tabulis verba quæ fuerunt in his quas cōfregisti, sic etiam patet hic vbi ponuntur eadē verba : patet etiam aliqualiter in hoc, quòd Moyses nō peccauit in frangendo tabulas : nam Deus facit hic mentionem de fractione tabularum,& tamen non redarguit eum,quod tamen fecisset si peccauisset : nam quādocunque Deus recolit in sacra scriptura aliquod peccatū, redarguit illud, patet hic pręcedenti cap. de peccato Israelitarū colentium vitulum, & de peccato Aaron fabricantis vitulum : eodem modo recitatur ista confractio tabularum a Deo Exo.34 cap.per eadem verba quę hic ponuntur. *Feci igitur arcam*, Idest mandaui fieri, Beseleel enim fecit,sed Moyses mādabat,& pręerat magistris operum videns ne in aliquo deuiarent a mandato Domini. *De lignis Sethin*. De istis lignis dicit Rabbi Salo. quia Iacob plantauit ea in terra promissionis,in qua morabatur,videns in spiritu,ꝙ de eis tabernaculum ædificandum esset ; cum autem descendit in Aegyptum duxit secum radices illorum lignorum,& plantauerūt in Aegypto : deinde cum egressi sunt tulerunt secum multa de illis. Aliqui volunt ꝙ ista ligna nascerentur in deserto, scilicet apud montem Synai. Sed hoc non stat : quia dicitur Exo.35.c, quòd Moyses dixit viris & mulieribus, quòd offerrēt aurum,& argentum,& ligna Sethin : subditur, quòd illi qui habuerunt ligna Sethin obtulerunt ea : si autē ligna Sethin ibi nascerentur, non hortaretur eos ad offerendum ea tanquam aliquid magnum : sed magis mandaret ea scindi secundum necessitates & loca congruentia. Aben Ezra vult quòd ista ligna ducta sint de quadam mansione, quę dicitur Belsethin, in qua fornicati sunt Israelitæ cum Moabitis & Madianitis Num.25.cap.& quòd vocatur Belsethin a lignis illis quæ ibi nascuntur. Sed hoc non potest esse,dato enim quòd ibi ligna illa nascerentur, quod dubium

Variæ opiniones de lignis Sethin.

F est, non potuissent inde Iudæi afferre : quia Belsethin est vltima māsio,in qua fuerunt filij Israel, & est prope Iordanem,ad quam nunquā accesserūt filij Israel vsque ad quadragesimum annum : quia viam solitudinis ignorabant nisi regente columna nubis.

Et si arguas quòd exploratores præcesserunt filios Israel ad terram promissionis non dirigente colūna.

Respondetur quòd non est simile, quia Cadesbarne de qua missi sunt exploratores,ex vna parte est terminus terræ promissionis,vt patet Num.34.cap. ideo immediate intrauerunt terram promissionis, in qua quia populata erat,poterat viam scire inquirēdo. Nō est autem sic,si aliquis veniret de monte Synai vsque Belsethin,q̄ est via per solitudines magnas & inuias.

G Item quia his datis non possent inde adducere, qa Belsethin est in terra regum Amorrhęorum, scilicet regis Seon iuxta montē Phegor in confinibus Moabitarum,vt patet Num.33. & supra 3.cap. sed Amorrhæi non permisissent Israelitas intrare in terram suā, nec inde ligna asportare : quia cum venirent castra Israel eis armati occurrerūt, vt Nu.21. & supra 2.cap, videtur ergo opinio Rabbi Salomonis magis rationabilis. *Cumque dolassem secundas tabulas lapideas*. Moyses dolauit. Primas autem angeli Dei dolauerāt vel Deus eas de nouo creauerat, cū dicantur factæ opere Dei,

H *Quomodo Moyses ad dolandum lapides in deserto habere potuerit instrumenta. Quæst. 11,*

SEd quæres quomodo Moyses potuit habere instrumenta ad dolandum & leuigandum lapides in deserto, ita vt lapides essent valde plani ad scribendum in eis.

Respōdetur quòd hoc solui potest dupliciter, vno modo quòd Deus parauit ei in deserto aliquod instrumentum,quo dolaret & planaret lapides.

Alio modo & melius, quòd descendit Moyses in castra,& ibi accepit dolabram,& hoc patet quia Moyses descendit de monte, & mandauit ei Dominus ꝙ in reditu nullus ascenderet cum eo, ex quo videtur quòd ipse ad populum venturus erat & locuturus, aliàs non erat aliquid propter quod diceretur ei,ne I ascenderet aliquis cum eo, de hoc patet Exo. 34.cap. cum dicitur, esto paratus vt ascēdas mane super montem Synai, stabisque mecum super verticem montis, nullus ascēdat tecum, nec videatur tecum per circuitum montis : oues quoque & boues non pascantur econtra : ex quo patet manifeste,quòd Dominus mandabat ei loqui ad populum, cum diceret quòd nullus videretur in circuitu montis, quod non poterat facere Moyses,nisi loqueretur populo admonens ista,& etiam vt boues non pascerentur econtra. *Ad instar priorum*. Scilicet in quantitate & figura,iuxta id quod prius scripserat,eadem cōtinebantur in secundis tabulis quæ in primis,& ratio est quia secundę tabulę succedebāt loco primarum : ideo idē continere K debebant. Et si dicas ꝙ aliquid erat scriptū in primis, quod non erat in scđis, oportet ꝙ aliquid superfluum daretur in primis, vel defectus in secundis, quod non conceditur, maxime cum tex. repugnet dicens,ꝙ in secundis erat scriptum id quod erat in primis. Et si arguas,quia primæ tabulæ erant scriptæ intus & foris, vt patet Exodi 32, cap. cum dicitur, & reuersus est Moyses de monte portans duas tabulas testimonij scriptas ex vtraqne parte, & factas opere Domini : de secundis autem tabulis non dicitur, quod scriptæ erant intus & foris, sed solum quòd erant in eis decem verba : ergo plura erant in primis tabulis quam in secundis.

Item

Itē cū in primis tabulis esset scriptura intus & foris,vt patet Exodi 32.cap. necesse erat quòd esset aliquid præter præcepta: nam in prima tabula sunt solum tria pręcepta ad Deum pertinentia: in sc̄da sunt septē ad pximū: ergo si essent scripta partim intus & partim foris, necesse esset, vt in vna parte poneretur vnū pceptū, & in alia duo præcepta: sed non vr̄ hoc esse rōnabile.s. ꝙ in vna parte tantę tabulę solū esset vnum pręceptū ita paruum. Si aūt dicas ꝙ in primis tabulis erant decem præcepta ex vna parte duarum tabularum,s.tria in vna, & septem in alia, & alijs partibus earundē tabularū erat expositio pręceptorum, hoc aūt non erit in secūdis, nam solum fuerunt decē pręcepta in secundis vt patet hic, cum Deus scripsit in tabulis iuxta id qđ prius scripserat verba decē, quę locutus est Dn̄s ad vos de monte de medio ignis,idē patet supra 4.cap. ergo plura erant in tabulis primis ꝙ̄ secundis. Sed nō pōt stare hoc.s. ꝙ ista præcepta habuerint aliquā expositionē: nā vt declaratum fuit plene Exo.20.c. illa præcepta Deus per seipsum proposuit populo quę nullo docente siue exponēte indigēt, ita vt immediate postꝙ̄ Deus talia diceret,quilibet audiens conciperet horum necessitatem, & obligationem: alia aūt quæ expositione indigebant, Deus per seipsum non declarauit,sed per Moysen: cum ergo ista quæ Deus dixit, expositione non eguerunt, vt ab omnibus intelligerentur,a fortiori nec postea indigerent,cum oēs illa corde tenus scirent, & intelligerēt. Item patet ꝙ non erat talis expositio in tabulis: quia hic fit mentio de his quæ scripta erāt in tabulis sc̄dis, & dicit ꝙ erāt ea quæ in primis tabulis, & postea subdit ꝙ erant decē verba,vt patet supra 4.c. Ad argm̄ qđ supra fiebat de scriptura intus & foris,r̄ndetur ꝙ in tabulis solū erāt pcepta, tm̄ in qualibet tabula erant bis posita: nā in prima tabula erant tria pręcepta ex vna parte, & eadem tria ex altera: & in sc̄da tabula erant septem pręcepta in vna parte, & eadem septem in reliqua: & isto mō erant ordinata in 2.tabula,licet non ita sit expressa mentio: satis.n. est ꝙ dr̄ idem esse scriptum in sc̄dis qđ in primis. *Verba decem quæ locutus est Dominus ad vos in monte.* Vocantur verba licet sint propositiones pfectæ,siue orationes imperatiuæ, vt melius loquamur: quia mō loquendi vulgari sic dicim⁹ vocātes verba orōnes cōpletas,& multas orōnes vocamus duo verba: vocantur etiam verba, quia valde breuia sunt,quasi si vnum verbū solum diceretur,vbi vna oratio breuis ponitur,vt non mechaberis, nō occides,& sic de alijs. *In monte.* Scilicet in monte Synai qui vocatur mōs Antonomasice, quia nō legitur in aliquo monte tm̄ bonum recepisse: nam ibi leges,& sacrificia, & ordinationes sacerdotū datæ sunt, & tabernaculū cū oībus ꝙ̄ ad eū pertinent, constructū est. *De medio ignis.* Quia totus mons Synai erat coopertus igne,& fumo,& nube caliginosa maxime in altitudine montis,qñ venit Deus ad dādū legē, vt patet Exo. 19.& 20.& supra 5.cap. *Quando populus congregatus est.* Ad radices mōtis Synai: & ponitur tanꝙ̄ aliquid singulare,quia nunquam legitur totus populus congregatus ad audiendum vocem Domini,nisi tunc: nam multa Deus dixit ad directionem populi tam moralia ꝙ̄ cæremonialia, sed inter cætera ista verba decem per se proposuit populo, cætera aūt per Moysen, vt declarauimus Exodi 20.cap. ideo nunꝙ̄ populus congregatus fuit ad audiendum Deum loquentem nisi tunc: alijs autem vicibus Moyses recipiebat aliqua præcepta a Deo,& postea ,pponebat toti populo congregato,vt patet Exo.24.cap.quando Moyses proposuit coram toto Israel præcepta iudicialia, & cęremonialia, quæ continentur Exo.21.& 22.& 23.& totus populus recepit, & in tēpore mortis suæ cunctis con-

A gregatis locutus fuit omnia verba libri huius,vt patet infra 29.cap. & in multis alijs locis, vbi Moyses referebat ad totū Israel pręcepta Dei,sic etiam patet Exo. 12. vbi pręceptū de phase mandatur dici toti populo. *Et dedit eas mihi.* Primo nāque mādauit Deus Moysi, vt descenderet de monte,& dolaret tabulas, & reduceret eas ad eum: dolauit autem Moyses tabulas atque planauit ita,vt in eis scribi posset, deinde ascendit in montem portans eas secum,& acceperunt eas angeli Dei, qui locum Dei in hoc tenebant, & scripserunt: scriptas autem tradiderūt Moysi, & hoc est qđ dicit, & dedit eas mihi, scilicet postquam scripsit eas. *Rursus de monte descendi.* Multotiens enim ante hoc montem illum ascenderat & descenderat Exo.19.& B 24.& 32.& 34. *Et posui tabulas in arca quam feceram.* Nō fuit factum hoc immediate post descensum de monte: quia prius fecit Beseleel arcam,& ornauit eam. *Quæ hucusque.* Idest vsq; hodie ibi sunt: loquit̄ Moyses de tempore suo, scilicet quando ipse ista dicebat, quia tunc erant in arca, & nūc etiam abscondita permanent in quadam spelunca vltra Iordanem in monte Nebo in vertice collis: quia imminente captiuitate Babylonica Hieremias audiuit mandatum a Domino,quòd absconderet tabernaculum, & arcam,& altare incensi in spelunca,quam ei mōstraret in monte,& detulit illuc Hieremias adiuuantibus eum quibusdam: & inuenit speluncā a Deo paratam ad conseruationem istorum: & quidam secuti sunt eum vo- C lentes notare locum, quos Hieremias increpauit dicens,quòd nulli demonstrabuntur ista vsquequo cōgreget Deus populum suum. de his 2.Macha.2.cap.

Filij autem Israel. Hic ponitur secundum, scilicet quorundam incidentium super additio: sed dices quomodo ponuntur istæ castrametationes hic, cum non continuentur superiori narrationi, nec vsque ad finem omnium mansionum describantur? respondetur quòd Moyses intendebat ponere notabilia, quæ contigerunt eis in itinere,quę supra non fuerunt numerata, & ponit de ministratione sacerdotij in filijs Aaron, ideo solum nominat illas māsiones intercise,vbi ista contigerūt: sed nō est vera intētio Moysi vt infra patet: quia in istis locis qui hic computantur, non fuerunt facta aliqua notabilia de ministratione D aut separatione ministrorum sicut aliqui putant: sed facit hic scriptura magnam digressionem ponendo quoddam incidēs: cum enim hic agatur de traditione legis & tabularum, quam legem præcipue gubernabant sacerdotes, qui erant ministri & doctores legis,introduxit Legislator narrationem, de morte primi sacerdotis,qui fuit Aaron,& de successione secundi qui fuit Eleazar,& hoc fuit in monte Hor,vt patet Nu.20.cap. licet hic dicatur quòd fuit apud Mosera: nam non accipit Mosera pro Moseroth quæ est mansio octaua ante montem Hor, vt patet Nu.33.cap. sed pro ipso monte Hor, qui alio nomine vocatur Mosera, & propter hanc in qua accidit mors Aaron, ponuntur aliquæ mansiones, quædam ante, quædam E post: ante quidem, scilicet mansio Verot filiorum Iacham, non quidem quòd aliquid notabile factum sit in ea, sed quia est immediata mansio Mosera, in qua accidit mors Aaron: & non est illa Baneiachan de qua ponitur Nu.33.cap. quia illa est apud Mosera, si enim Mosera distat a Moseroth, distabit Baneiachan a Beroth filiorum Iacham: nam sicut se habet vna mansio duarum priorum ad alteram, & vna secundaria ad alteram: sed Moseroth distat a Mosera per octo māsiones,vt patet Nu. trigesimo tertio cap. ergo Baneiachan distat a Beroth filiorum Iachan: ponuntur autem hic aliquæ mansiones post Mosera, scilicet Gagad, & Ihetabatha, & non ponuntur

Quomodo ponuntur istę castrametationes.

G 2 quia

quia aliquid notabile in eis acciderit, sed quia ibi finitur terminus deserti intrando in terram Amorrhęorum: nam sunt aliquæ istarum mãsionum circa torrentem Arnon in finibus Amorrhęi de quibus Nu. 21.cap. & ponitur primo mors Aaron, quia ipsa fuit filijs suis ministrandi causa. *Mouerunt castra ex Beroth filiorum Iacham*. Eadem mansio est in nomine sed nõ in re, vt patet infra Baneiacham; de qua Nu, 33.cap, cum Beroth filiorum Iacham; sed hic superadditum est Beroth.i.putei: Baneiachã idem est ꝙ filij Iachã; quia Bane Hebraicè filij sunt: & fuit ista castrameratio apud puteos filiorum Iacham, *In Mosera vbi mortuus est, Aaron & sepultus*.

Quomodo in Mosera mortuus est Aaron, cum alibi dicatur quòd in Hor. Quæst. III.

QVOMODO In Mosera mortuus est? quia Nu.20.cap. dicitur ꝙ mortuus & sepultus fuit in monte Hor, & idem dr̃ Nu, 33.cap, Mosera autem per octo mansiones est ante montem Hor, vt Nu.33.cap. Dicit Rab.Salom.ꝙ in monte Hor mortuus & sepultus est, sed in Mosera ita planxerunt eum ac si ibidem mortuus fuisset & sepultus; & ad hoc dicit ꝙ cũ accesserũt castra Israel ad montem Hor, filij Beniamin propter labores & penurias quas patiabatur populus, retrocesserunt, vt redirent in Aegyptum, & fugerũt per octo mãsiones, quæ sunt inter Hor & Mosera, filij autem Leui persecuti sunt eos ibi comprehendentes, & cõmisso prælio & plurimis interfectis deletæ sunt quinque familię de Beniamin, & duæ de Leuitis: ad vltimum præualuerunt Leuitæ, vt reducerent filios Beniamin ad castra, & fecerunt planctum magnum pro occisis in bello, & pro morte Aaron; ista autem conficta sunt a quibusdam Iudæis, vt dent occasionem redeundi in Mosera. sed hæc falsa sunt: quia non perierunt duæ familiæ Leuiticæ: quia 1.Paralip.26.cap.ponũtur omnes familiæ Leuiticæ rursus ministrantes; quod factum fuit tempore Dauid: ergo non perierunt in solitudine. Item daro quòd istud bellum fuisset, & magnus planctus pro morte Aaron, tamen scriptura nõ vtitur tam longa transumptione, vt dicat aliquẽ mortuum & sepultum vbi eum planxerũt, maxime in historicis narrationibus, vbi res sine tropicis figurationibus exprimuntur: forte dicet aliquis quòd Aaron vere mortuus sit, & sepultus in Mosera, Et si dicatur contra quia in monte Hor mortuus est. Poterit responderi ꝙ mons Hor non est nomẽ proprium, sed appellatiuum, & signat montem altum, & sic secundum literam Hebraicam multoties alij montes vocantur mons Hor, vnde potest esse, ꝙ in Mosera sit mons altus, in quo mortuus est Aaron, & sic erit mortuus in Mosera in monte Hor. Sed hoc non potest stare, quia in libro Numerorum vbi directe ponitur Israelitici populi historia, habetur quòd post Cadesbarne mortuus fuerit Aaron, vt ibidem 20. & 33.cap, Itẽ quia mors Aaron fuit anno quadragesimo mense quinto, vt Nu.33.cap. sed in Mosera steterunt anno secundo: ergo non fuit ibi mortuus, Dicendum ergo quòd fuit mortuus in monte Hor, & ille mons vocatur Mosera, quia non est eadem mansio Mosera & Moseroth: de Moseroth autem dicitur Nu.33.c. ꝙ est ante montem Hor per octo mansiones. Et si obijciatur quòd de Mosera venerunt in Galaad, & deinde in Ebathata, quæ mansiones ponuntur Num. 33.cap. post Moseroth autem ad montem Hor. Respondetur quòd ista loca quæ hic nominantur, non sunt illa loca, quæ ponuntur in prædicto cap. post Moseroth autem mõtẽ Hor, licet eadem nomina sunt:

F quia multotiens diuersa loca vnum nomen habent, vt patet manifeste in qualibet regione: qa vt ait Philosophus in primo Elenchorũ, quia res infinitæ sunt, voces autem finitæ, necesse est plures res vno nomine appellare æquiuocatione vtentes: quare æquiuocatio locus publicissimus est, *Pro quo sacerdotio functus est Eleazar filius eius*. Qui erat primogenitus Aaron, & indutus est vestibus pontificalibus patris in monte Hor vidente Aaron, & immediate mortuus est, vt habetur Numeri 20. capitu. *Inde venerunt in Gadgad*. Gadgad & Ethabata sunt nomina aliquorum propinquorum locorum monti Hor: qui sub istis nominibus non nominantur in libro Numerorum, & forte Ethabata est in confinibus Amorrhęorum & Moa-

G bitarum: quia vocatur hic locus aquarum & torrentium: quia in finibus illis accesserunt Israelitæ ad torrentes Arnon, & puteus super quo fecerunt canticũ Nu.21.cap. *Eo tempore separaui tribum Leui, vt portaret arcam fœderis Domini*. Leuitæ & sacerdotes de tribu Leui separati fuerunt a reliquo populo: quia dati fuerunt pro redemptione primogenitorũ totius populi, vt Nu.3.& 8.cap. & hoc in monte Synai, vbi omnia facta sunt, vt patet ex processu Exodi, Leuitici, atque libri Numerorum; nam omnia quæ dicuntur a 19.c. Exo. vsque 10.c. libri Numerorũ, facta sunt in monte Synai, & fuerunt distincta officia eorum Nu.4.cap.& deinde ministrauerunt portantes arcam, & alia vasa cum toto tabernaculo, vt Nu.10.cap. Item quia nullus alius de populo ausus fuisset tãgere arcam, neque

H alia vasa, ne moreretur, vt dicitur Nu.8.& 17.cap. de sacerdotibus etiam habetur, ꝙ ministrauerint Num, 16.cap, quando contentio fuit inter Chore, & familiã suam contra Aaron: quia ibi sumpsit Aaron thuribulum, & stetit inter mortuos & viuentes: etiam in sua consecratione ministrauerunt, vt patet Leuit.8. & 9. atque 10.cap. ad portandum arcam & ad ministrãdũ. Rab.Sal. dicit ꝙ licet Leuitæ in mõnte Synai electi & separati fuissent, tamẽ hic rursus separati fuerũt: sicut enim in mõte Synai separati fuerũt, quia cęteris adorantibus vitulũ, ipsi non adorauerunt, ita hic alijs fugientibus de castris ad Aegyptum ipsi non fugerunt, sed fugientes reduxerunt: & hãc positionem sequitur Nicolaus, sed iam supra eam improbauimus. Itẽ

Qñ Leuitæ fuerunt separati.

I quia ista quæ subduntur, non possunt referri ad secundam separationem etiam si daretur: sed principalem institutionis & separationis originem dicunt. Rabbi Abrahã Aben Ezra dicit ꝙ hic fuit facta noua institutio, vel separatio: quia forte tpe intermedio non ministrauerat tribus Leui in solitudine: ideo ne periret ministerium de tribu illa, renouata fuit institutio vel separatio: sed hoc non stat, quia satis probatum fuit, ꝙ sacerdotes semper ministrauerũt, & dato ꝙ nõ ministrassent, quia non habebãt similã, vinum, & oleũ, quæ requirebant in sacrificijs, vt Nu. 28.cap. sed tamẽ Leuitæ semper ministrauerunt, quia necesse fuit eos portasse arcam, & cętera vasa, quæ nullus alius tangere ausus fuisset, vt Nu.17.c. sed hic dicitur ꝙ separati sunt ad portandũ arcam & cętera vasa. Sed forte pos-

K set dici ꝙ ista separatio fuit quædam dispositio facta de officio sacerdotũ & Leuitarũ, & fuit prioris institutionis ꝯfirmatio siue approbatio. Et rõ motiua fuit, quia tũc mortuus fuit Aaron, qui fuit primus pontifex: in mortibus aũt taliũ magnorũ põtificum solẽt aliqua de statu populi & ministrorum innouari: hoc satis apparẽs est, sed adhuc verũ nõ est: nã repugnat hoc literę: quia dispõ secundaria vel ordinatio sacerdotum & Leuitarum iam ministrantiũ præsupponit primã, & fundatᷓ sup eã: si ergo ista dispõ, de qua hic fit mẽtio, fuisset scdaria dispo, vel aliqua leuis & qualiscũq; ordinatio facta immediate post mortẽ Aarõ,

præ-

præſupponeret primã ordinationem, & loqueretur de ea ſcriptura tanquam de ſecundaria: ſed ɔ̃riũ eſt in textu, qui loquitur de iſta tanq̃ de prima, ita ꝙ nulla alia præceſſerit: cum dr̃ eo tp̃e ſeparaui tribum Leui, vt portaret arcã fœderis Dñi, quod pertinet ad officium Leuitarum: nam non debuiſſet dici ſic, ſed eo tempore ordinaui tribum Leui vel diſpoſui, quaſi eſſet alia noua ordinatio: ſed nec rurſus poteſt dici, ꝙ in Moſera ordinauit Moyſes Leuitas, vt portarent arcam Domini: nam portauerãt iam eam per totum deſertum a monte Synai vſque ipſam manſionẽ Moſera: de qua hic loquitur ſcriptura: nec poteſt dici ꝙ eo tp̃e ordinauit Moyſes qualiter portarent Leuitæ arcam: nam modus portandi & inuoluendi eam ſcribitur Num. 4. cap. in officijs Caathitarum: cum ergo dicatur hic eo tempore ſeparaui tribum Leui, vt portaret arcam fœderis Domini: ergo ante nõ erat ſeparata ad hoc tribus Leui: neceſſe eſt ergo referre iſtam literam ad tempus in quo tribus Leui nõdum eſſet ſeparata a cæteris tribubus ad portãdum arcam. Item quia dicitur in litera. *Et ſtaret coram eo in miniſterio, ac benediceret in nomine illius vſque in præſentem diem*. Ideſt quòd tunc ſeparaui tribum Leui, vt miniſtraret coram Domino faciendo ſacrificia, & benedicendo nomine illius, quod erat officium ſacerdotum: ſed ſacerdotes iam aliàs miniſtrauerant, & benedixerant populo tempore conſecrationis, quo ad minus ſacrificia fecerunt in monte Synai, vt patet Leuit. 8. & 9. & 10. cap. non fuerunt ergo nũc nouiter ſeparati, ſed litera loquitur de ſeparatione ad facienda iſta miniſteria, ergo non eſt intelligenda iſta litera de tp̃e quo fuerunt in Moſera de aliqua diſpoſitione ibi facta. Itẽ patet hoc ex cauſa horum quę redditur in litera cum dicitur. *Quamobrem non habuit Leui partem, neque poſſeſſionem cum fratribus ſuis: quia ipſe Dominus poſſeſſio eius eſt ſicut promiſit ei Dominus Deus tuus*. Ideſt quia fuit tribus Leui ſeparata ad miniſtrandum Domino in portãdo arcam, & ſtando coram Dño, & benedicendo populum, non recepit Leuitica tribus ſortem inter cæteras tribus: quia Deus eſt poſſeſſio eius, ideſt quia fructus & redditus prouenientes ei pro miniſterio diuino, de quibus Nu. 18. cap. ſunt ei loco poſſeſſionis: ſed manifeſtum eſt quod iſta nõ eſt ratio ordinationis factæ in Moſera dato ꝙ ibi aliqua facta fuiſſet: nam nõ fuit cauſa, vt Leuitæ nõ haberent partẽ inter fratres ſuos, & ꝙ Dñs eſſet pars eorũ, id quod factũ eſt in Moſera, ſed id quod factum eſt in monte Synai: nã ex eo tp̃e quo mãdauit Deus numerari Leuitas, & dari eos pro omnibus filijs Iſrael, fuerũt ſeparati a reliquo populo, & applicari ad Deum: nam cũ reliquo populi nõ numerati ſunt ad pugnam, vt patet Nu. 1. cap. de alia ſeparatione Leuitarum a populo & applicatione eorũ ad Deum loco totius populi, patet Nu. 3. cap. ergo ad illud tempus referenda ſunt hęc: ſed illa facta ſunt in monte Synai, vt patet ex prędictis. ſ. ꝙ omnia quæ connectũtur a 19. cap. Exo. vſque in finẽ & in toto Leuitico & in libro Numerorũ vſque ad medium 10. c. facta ſunt in monte Synai, patet quia totum eſt quid continuatum, & Exo. 19. cap. fit mentio quòd acceſſerunt ad montem Synai, & Num. 10. cap. fit mentio quomodo inde receſſerunt: omnia ergo intermedia Exodi Leuitici, & libri Numerorũ facta ſunt in monte Synai. Eſt enim veritas manifeſta, a qua neſcio quõ antiqui doctores deuiauerint, ꝙ hoc referatur ad tp̃s quo Moyſes deſcendit de monte Synai, & fregit primas tabulas, & tunc conſonat tota litera. Et non eſt miranda talis mutatio: quia obſeruat Legiſlator ordinem artificialem & non naturalem, & modus rethoricus eſt: ſic enim cum ſupra dixiſſet de his, quæ facta fuerant in mõte Synai, nullo interpoſito tranſi-

A uit ad ea quę facta ſunt in mõte Hor multis intermedijs relictis: ſed illa interpoſitio facta eſt, quia mors Aaron, & ſucceſſio Eleazar faciũt ad ea, quæ narrare intendebat Moyſes, quæ facta ſunt in monte Synai: & concordat iſta expoſitio ſuperiori & inferiori literæ, quia ſupra de oratione Moyſi agebatur in principio cap. hic agitur de aliquibus quæ facta ſunt immediate ante orationẽ Moyſi, & litera ſequens hoc vult, & eſt ſenſus, ꝙ qñ Moyſes deſcendit de monte prima vice, & vidit alios populares colentes vitulum, adiuuantibus eũm Leuitis occidit de populo 23. milia virorum: eo tempore acceptauit Deus Leuitas ad miniſterium ſuum, & tunc Moyſes ſeparauit eos, vt ſuſciperent officia ſanctuarij: ſed non data fuerunt eis
B officia donec poſt deſcendente iterũ Moyſe de monte tabernaculum factum eſt, & omnia plene diſtincta ſunt: & hic proprie ſeparati ſunt à populo ad portandum, & tunc rectiſſime continuatur litera ſequens. ſ. *Ego autem ſteti ſicut prius ſteti quadraginta diebus & quadraginta noctibus*. Ideſt poſtquam iſta ſeparatio Leuitarum facta fuit aſcendit Moyſes ſecundo in montẽ, vt oraret pro peccato populi quadraginta diebus: & patet iſte ordo narrationis Exo. 32. & ſequitur ergo litera. *Eo tempore quando*. Primo deſcendi de monte, & vidi populum adorare vitulum, & refertur hoc ad principiũ cap. quia pauloante iſta facta ſunt. ſ. per 40. dies ante, quia tabulæ ſecundę delatæ & ſcriptæ fuerunt quadraginta diebus poſtquam aſcendit Moyſes ad orandum pro populo, & vocatur hoc idem tẽpus.
C Ad completam intelligentiam huius conſiderandũ eſt, quòd hic fit interpoſitio cuiuſdã incidẽtis in medio ſententiæ continuatæ, & propter interpoſitionẽ incidentis non debet diſcontinuari ſententia principalis: aſſumatur ergo tota iſta litera quæ incipit ab illo loco. *Filij Iſrael caſtra mouerunt*. Vſque illum locum. *Eo tempore ſeparaui*. Et expellatur de medio quaſi non eſſet, & tunc continuetur litera ſuperior cum inferiori illo abiecto, & dicetur ſic: reuerſuſque de monte deſcendi, & poſui tabulas in arca quam feceram, quæ ibi vſque hodie ſunt, ſicut præceperat Dominus: & tunc ſubiungatur, eo tempore ſeparaui tribum Leui, vt portaret arcam: & tunc plana eſt ſententia: quia eodem tempore facta ſunt omnia iſta, & tunc interponatur litera incidentalis quandocunque voluerimus, ſcilicet filij autem Iſrael caſtra mouerunt de Beroth filiorum Iacham. *Separaui tribum Leui*. Quia Deus eam acceptauit propter non fuiſſe idolatrantibus mixtam, ideo ego eam ſeparaui ad miniſtrandũ, licet immediate officia diſtributa non fuerint, vt patet Exodi 32. cap. cum Moyſes deſcendens de monte & parans vlciſci crimen in eos, qui peccauerant, dixit ſi quis eſt Domini iungatur mihi, ideſt ſi aliquis eſt qui habeat zelum, & velit ſe ei coniungere, iungatur mihi, & tunc ſequitur in litera, congregati ſunt ad eum omnes filij Leui, & ſic Moyſes vocabat ibi eos, qui tenebant zelum Dei, & volebant ſeparari in partem Dei, & ipſi Leuitæ immediatè ſeparauerunt
E ſe cum Moyſe quaſi obedientes vocationi, ſicut Apoſtoli vocati a Chriſto obediebant vocationi eius, & veniebant ſicut mandabat: vt patet in principijs triũ Euangeliſtarum. ſ. Matthęi, Lucæ, & Ioannis: & in textu Exodi eiuſdem cap. magis declaratur cum dr̃, & ait Moyſes, conſecraſtis hodie manus veſtras Domino, vnuſquiſque in filio ſuo & fratre ſuo, ideſt ita cõſecratę ſunt manus veſtræ hodie ad miniſtrãdum Dño per ſanguinem filiorũ & propinquorum, quos occidiſtis ad magnum honorem Dei: ſicut ſi conſecratæ fuiſſent manus veſtræ ad ſacrificandum, ſicut conſecrantur manus ſacerdotum: & multum differt in hoc: quia non ſolũ dixit cõſecraſtis hodie manus

Notandũ circa verſũ literæ intellectum quõ debet legi.

Leuitæ vocati ſunt a Moyſe ſicut Apl̃i a Chriſto.

veſtras in ſanguine, ſed cōſecraſtis manus veſtras Domino, ideſt manus veſtræ ex hodie conſecrantur, vt ſint aptę ad miniſtrandum Domino, & poſtea ſequitur in eadem litera Exodi, vt detur vobis benedictio, ideſt per iſta quæ nunc feciſtis, dabitur vobis benedictio, ſ. vt ſitis pars benedicta Domino, & electa in ſortem eius: fuit ergo tunc meritum Leuitarum, vt ſepararentur in partem Domini, & fuit principium ſeparationis: ſeparatio tamen realis de qua hic dicitur, fuit in principio ſecundi anni exitus de Aegypto caſtrametantibus adhuc ipſis ad radices mōtis Synai, de quo Nu. 3. cap. habetur, cum dixit Dominus ad Moyſen, applica tribum Leui & fac ſtare in cōſpectu Aaron ſacerdotis, vt miniſtrent ei, & poſt hoc ſubdit, numera primogenitos ſexus maſculini de filijs Iſrael a menſe vno & ſupra, & habebis ſummam eorum, tollesque Leuitas mihi pro omni primogenito filiorum Iſrael, ego ſum Dominus, & pecora eorum pro vniuerſis primogenitis pecoris filiorum Iſrael, & poſtea ſubditur in idem, tolle Leuitas pro primogenitis filiorum Iſrael, & pecora Leuitarū pro pecoribus eorum, eruntque Leuitæ mei: ego ſum Dominus: iſta eſt ergo ſeparatio de qua hic loquitur Moyſes, nā nunc loquebatur ad totum populum: oportebat ergo quòd loqueretur de his quæ nota erant toti populo: fuit autem iſta ſeparatio nota toti populo, quia coram omnibus filijs Iſrael in monte Synai facta eſt. *Vt portaret arcam*. Per hoc ſignificatur miniſterium omnium Leuitarum, quod erat in portādo tam Caathitarum quàm Merariturum quàm Gerſonitarum, vt patet Nu. 4. cap. *Arcam fœderis*. Ideſt arcā in qua erant tabulæ continentes decem præcepta, quæ vocatur fœdus Domini cum Iſrael. *Et ſtaret coram eo*. Tangitur officium ſacerdotū quod faciebant: duo ſtabant coram Domino offerentes, & orantes, & benedicebant populū, ideo ſubditur. *Ac benedicent nomine illius*. Ideſt benedicerent inuocantes nomen Domini ſuper populum: forma autem benedictionis ponitur Nu. 6. c. *Vſque in præſentem diem*. Ideſt iſta adminiſtratio Leuitarum durauit vſque nunc, & ſic durabit in futuras generationes. *Quamobrem non habuit Leui partem*. Quia altaris & tabernaculi ſeruitio applicitus erat, ideo de bonis ſanctuarij gubernari & habere debebat, quia qui altario ſeruit, viuere debet de altario, vt patet prima ad Corint. 9. cap. & extra de præben. cap. cum ſecundum Apoſtolum. *Partem cum fratribus ſuis*. Ideſt non ſuſcepit ſortem in hæreditate, ſicut alij ſuſceperunt, ideo licet nominetur Leui vnus de filijs Iacob, & caput vnius tribus, vt habetur Gen. 49. & Apoc. 7. cap. tamen non ſuſcepit ſortem, nec vocatur communiter tribus in alijs locis veteris teſtamenti: ſed Ephraim & Manaſſe duas tribus faciunt, qui ſunt de genere Ioſeph, vt patet Gen. 48. cap. & diuerſitas eſt, quia tribus eſt quædam extēſio cognationis aliquorum ab eodem principio: & magis iſta capita tribuū denominantur a diuerſitate hæreditatum quàm a diuerſitate perſonarum, ſicut nunc eſt apud nobiles: quia ſi aliquis nobilis multos filios habeat, non denomināt illi diuerſas domos vel genera: quia ſolum eſt vna ſors, quæ apud vnum filiū manet, alij autem poſſunt coniungi alijs generibus, & perdere nomen, ſed ille apud quem manet ſors, nunquam perdet nomē, quia ex ſorte denominabitur: de his dictum fuit latius Nu. 27. cap. & iſte modus denominandi tribus eſt communior in ſacra ſcriptura, quia infallibilior. In Gen. autē denominatæ ſunt duodecim tribus a duodecim filijs Iacob: quia nondum venerāt ſortes, erat denominatio à perſonis ſic Apoc. 7. cap. vbi nominat Leui tribum: quia ibi agitur de diuerſitate conuerſorum ab Apoſtolis, & numerātur ſub nomine tribuū

Q̄ŏo nominantur duodecim tribus cū Leui non faciat tribum.

F Iſrael propter ſignificationem duodecim Apoſtolorum, qui eos conuertebant, & propter cōgruentiam nominis, quia omnes veri Chriſtiani Iſraelitæ vocantur: quia templum ſunt Dei, & Deum vident, & ſic dixit Chriſtus de Natanaele, quia ſine malitia erat ecce vere Iſraelita, in quo dolus non eſt, Ioan. 1. cap. & vocantur Iudęi, ideſt Chriſtum confitentes, vt vult Apoſtolus ad Ro. 2. non qui in manifeſto eſt Iudęus, Iudęus eſt, ſed qui in abſcondito. in conuerſione autem nō requiritur hęreditas, ſed perſona, ideo a filijs Iacob, & non a ſortibus tribus duodecim nominauit. *Quia ipſe Dominus poſſeſſio eius eſt*. Ideſt ea quæ dantur ei de iure miniſtrādi Deo, ſunt ei pro poſſeſſione. Sic enim mādauit Deus ſine ſorte propter miniſterium
G ciuitates ad habitandum dari, ſicut aliæ tribus per ſortem habebāt & erāt 48. ciuitates, vt habetur Nu. 35. c. Et ſicut aliæ tribus de poſſeſſionibus ſuis paſcebātur, ita Leuitæ de decimis & alijs iuribus, vt Nu. 18. cap. *Ego autem ſteti in monte*. Ideſt poſtquam ſeparaui tribū Leui a reliquo populo poſt vindictā idolatriæ, aſcendi in montem Synai ad caliginem nubis in qua erat Deus.

Quare duæ ſeparationes Leuitarum factæ fuerunt, & quando: & quomodo litera debet coordinari vt id cognoſcatur. Quæſt. IIII.

SIcut autē dicebamus duæ ſeparationes Leuitarum ad miniſtrādum Domino factæ ſunt.
H vna quę non fuit perfecta ſeparatio, ſed principium ſeparationes, & cauſa ſeparationis, & fuit occulta, quia non cognouit populus Leuitas in hoc facto dicatos eſſe ad cultum Dei. ſecunda & perfecta ſeparatio, atque cunctis manifeſta, & determinata: quia in ea determinata ſunt officia Leuitarum ſecūdum familias ſuas. prima fuit poſt dationem legis paululū, ſcilicet quadraginta dies vel paucis plus, & hoc in quarto menſe anni primi exitus de Aegypto iuxta medium menſis. ſecūda fuit in primo menſe anni ſecundi exitus de Aegypto. Et litera iſta poteſt exponi de vtraque, ſi enim exponatur de prima ſeparatione, litera nō mutabit ordinem, ſcilicet quia primo dicitur quòd Moyſes reuerſus fuit de monte,
I & poſuit tabulas: & tunc ſeparauit tribum Leui, ſcilicet in deſcenſu poſt quadraginta dies quando occidi vigintitria milia virorum, & poſt hæc ſteti rurſus quadraginta diebus alijs ſicut prius ſteteram, ſcilicet in ſecundis quadraginta diebus, quo oraui pro populo. hoc autem aliquibus bene videtur, ſcilicet, quod exprimatur de prima ſeparatione, & ſic litera continuata: dicendum autem quòd nō poteſt exponi iſta litera niſi de ſecunda ſeparatione, quæ eſt proprie ſeparatio, vt ſupra dicebamus: nā in prima ſeparatione licet Leuitæ meruerint ſeparari ex facto ſuo, tñ Moyſes non ſeparauit eos, licet denūciauerit eis ꝙ poſtea ſepararentur cū dixit eis Exo. 32. cap. conſecraſtis hodie manus veſtras Domino, vnuſquiſque in ſanguine filij, aut fratris ſui, vt detur vobis benedictio, ideſt ex
K hoc qđ nunc feciſtis promeruiſtis, vt daretur vobis in futurum benedictio, ſcilicet in miniſtratione: in iſta tamen litera dicitur eo tempore ſeparaui, neceſſe eſt ergo non referri ad primam ſeparationem, ſed ad ſecundam, in qua Moyſes ſeparauit eos coram omni populo: item dato quòd prima diceretur ſeparatio facta a Moyſe, tamen non fuit determinata ad aliquid: quia non magis ad hoc quam ad illud, ſed in iſta ſeparatione de qua hic dicitur, fuit facta diſtinctio officiorum ſacerdotum & Leuitarum, cum dicitur vt portaret arcam fœderis Domini, & ſtaret coram eo in miniſterio, atque benediceret in noīe illius

vſque

vsque in sempiternum : necesse est ergo referri ad secundam separationem, in qua ista determinata sunt de officijs sacerdotum atque Leuitarum : item dato φ posset intelligi litera ista de prima separatione, tamen litera non esset continua : quia supra dicebatur, reuersusque de monte descendi, & posui tabulas in arca : ergo erant istæ secundę tabulæ : nam primas tabulas non duxit Moyses ad castra, nec posuit in arca, sed fregit ad radices montis, vt patet Exo.32.cap. & supra præcedenti cap. sed prima separatio Leuitarũ fuit facta ante adductionem secundarum tabularum. f. cũ descendit prima vice Moyses de mõte, & inuenit populum idolatrantem, & coniuncti sunt ei Leuitæ, vt adiuuarent ad occidẽdum idolatrantes, & dixit Moyses consecrastis Domino hodie manus vestras : vt patet Exo.32.cap. post hæc autem Moyses rursus ascendit ad montem, vt oraret pro peccato filiorum Israel: & vt acciperet alias tabulas, & datæ sunt ei postea, qđ patet ex ordinatione literæ Exo.33. & 34.c. ergo ante fuit separatio Leuitarum prima, q̃ id quod supra ponitur : ergo non erit litera continuata : item quia dr̃ supra, & posui tabulas in arca, quam feceram, quæ visque hodie ibi sunt : hoc necessario intelligitur de arca fęderis quæ erat in sancta sanctorum, in qua semper tabulæ fuerunt, & tunc erant, & nunc sunt : vt declarauimus late Exo.20.cap. sed ista arca facta fuit cum cæteris vasis, atque supellectilibus sanctuarij, vt patet Exo.25.cap. circa finem primi anni exitus de Aegypto: ergo valde ante fuit q̃ ista prima separatio Leuitarum : ergo etiam ponendo istam literam intelligi de prima separatione, nõ põt esse litera cõtinua. Nec enim debet quis tentare facere quouis mõ istam literam continuatam : nam Moyses hic eadem sæpe dicit & replicat, quod tollit continuitatem scripturæ, & valde perturbata litera est circa finem præced. cap. & in toto isto non seruatur aliquis ordo cõtinuitatis scripturæ: & patet quia hic dr̃, ego aũt steti in monte sicut prius 40. diebus & 40. noctibus, & exaudiuit me etiam hac vice, nec perdere te voluit. Et supra præcedenti cap. dr̃ idem. f. & iacui coram Dño 40. diebus & noctibus, quibus eum suppliciter deprecabar, ne deleret vos, etiã aliqua quæ fuerunt priora ponũtur hic, q̃ ea quę ponuntur in principio huius cap. nam manifestum est, φ prius Moyses orauit 40. diebus pro populo quàm acciperet tabulas secundas, sed in principio huius cap. agitur de tabularum secundarum datione, cũ dr̃ dola tibi duas tabulas lapideas sicut priores fuerũt, & postea subditur, cumque dolassem duas tabulas lapideas instar priorum, ascendi in montem habens eas in manibus, scripsitque in tabulis iuxta id quod prius scripserat verba decẽ: hic autem fit mentio de deprecatione pro peccato populi : ergo mutatus est valde ordo in isto cap. & in præcedenti, debet ergo ista litera intelligi de secunda separatione Leuitarum, & tunc erit continuata cum tota litera superiori, licet non cũ inferiori, quia hic fit repetitio prædictorum. *Sicut prius*. Quia iam steterat alia vice, scilicet quando recepit primas tabulas & fregit eas, & nunc stetit secunda vice, s. ad orandum pro peccato.

Nota qualiter litera legi dẽt.

An ista fuerit secunda quadragena vel tertia. Quæst. V.

ET dicit Nicolaus quòd illi qui ponunt tres quadragenas moratũ fuisse Moysen in monte, ponunt istam fuisse tertiam, sed nullo modo potest poni ternã, siue ponantur tres quadragenę, siue duæ : quia secundum illos qui ponunt tres quadragenas, prima fuit ad recipiendum primas tabulas, secunda ad orandum pro peccato, tertia ad recipiendum secundas tabulas : sed ista quadragena de qua hic dicitur fuit ad orandum pro peccato, patet quia subditur. *Et exaudiuit me Dominus hac vice*. Ergo videtur φ illa vice orabat : sed deceptio quorundam est, quia iam bis dictum fuerat quadraginta diebus, & videbatur ista tertia quadragena: sed falsum est quia ista quadragena bis nominatur, scilicet præcedenti cap. de orando, & hic rursum : si ergo dicatur vbi ponetur tertia quadragenaria ? respondetur quòd licet in litera non ponatur expresse, tamen infertur ex pręcedẽti cap. & ex isto, quia supra dicitur φ quadraginta diebus stetit coram Dño, quibus orauit: deinde in principio huius cap. dicitur, quòd mãdauit ei Deus dolare lapideas tabulas, & dolauit, & deinde legem scriptam suscepit: ergo vltra quadraginta dies orationis aliqui transierunt, in quibus ista facta sunt, & istos vocant quadragenam tertiam : sed quot fuerunt nõ patet manifeste. *Et te perdere noluit*. Sicut ante continuatus fuerat, vt patet præcedenti cap. *Dixitque mihi vade & præcede populum*. Scilicet intrando ante eos ad terras ignotas, & loca periculosa, vt non timerent, sicut fecit in mari Rubro : quia nullus audebat intrare, & ingressus est Moyses ante eos, & sic quando Deus dixit Moysi quòd moreretur, vt patet Nu.27.c. rogauit Moyses Deum, vt constitueret Deus hominem super populum, qui præcederet eos, posset exire, & intrare ante eos, educere & introducere eos : hic mandat Deus Moysi vt præcedat filios Israel ad ingrediendum in terram Chanaan, & ad delendum hostes illos capiendo loca illorum : nam Hebræi sine duce intrare non audeRent : nam etiam cum duce intrare timebant, & potius volebant mori in solitudine, aut reuerti in Aegyptum, vt patet Nume.14.cap. cum dicitur, murmurauerunt contra Dominum, & contra Moysen cuncti filij Israel dicentes : vtinam mortui essemus in Aegypto, & non in hac vasta solitudine: vtinam pereamus, & non introducat nos Dominus in terram istam, vt cadamus gladio, & vxores atque liberi nostri ducantur captiui. nõne melius est reuerti in Aegyptum ? dixerunt alter ad alterũ, constituamus nobis ducem, & reuertamur in Aegyptũ, sic patet supra 1.cap. & in alijs locis. Moyses autem quia erat vir potens in opere & in sermone, multum confortabat corda filiorum Israel, & erigebat genua dissoluta : ideo erat multum necessarius eis ad præcedendum. Dices quomodo Deus mandauit hic Moysi, vt præcederet filios Israel, & introduceret in terram Chanaan, cum alibi Moyses rogauerit, & Dominus noluerit assentire, vt intraret in terram Chanaan vltra Iordanem ? vt patet supra 4.cap. cum dicitur precatusque sum Dominum in tempore illo dicens, Domine Deus tu cępisti ostendere seruo tuo magnitudinem tuam manumque fortissimam &c. Et sequitur, transibo igitur, & videbo terram hanc optimam trans Iordanem, & montem istum egregium & libanum : iratusque est mihi Dominus propter vos, nec exaudiuit me, sed dixit mihi, sufficit tibi, nequaquam loquaris vltra ad me de hac re : vnde ergo tanta mutatio, vt quem antea Deus præcedere admoneret, atque mandaret, nunc deprecantem, vt pręcedat, vel saltem vt transeat, nullo modo Deus exaudire voluerit? omnia nobis futura siue bona siue mala, & quid nosipsi in futurum agemus non tamen nobiscum sic se habet, vt exitus actionis nostræ promerebimur : sed secundum quòd prius iustitia vel iniustitia exigit, vt singula puniat, & præmiet tempore suo: Moyses autem tempore quo lex data est, & stetit cum Domino in monte orans, & recipiens tabulas, nihil peccauerat in Deum propter quod priuaretur ingressu terræ Chanaan : & si sic durasset ipse

ipse ingressurus fuisset in eam, & introducturus illū populum Hebræorum, nec erat dignum quemquā alium præfici, vt præcederet ipso viuente, qui tantæ dignitatis extiterat, vt Deo familiarissimus in verbo, & visione erat vt patet Num. 12. & infra 34. cap. & nō fuit delusorium mandatum Dei ad eum, quia si sic permaneret infallibiliter præcessisset, atque terram illam ingressus fuisset: sed quia conditio humana defectibilis valde mutatur, maxime secundum liberum arbitrium, Moyses post fere 39. annos dum starent in Cadesbarne ad extrahendum aquas de petra non benedixit Domino sicut debuerat, accensus zelo cōtra populum rebellem, ideo incurrit quandam culpā satis leuem, ex qua tamen Deus priuauit illum ingressu terrę promissionis trās Iordanem, ne gauderet in ea: de hoc late diximus Nu. 20. cap. & supra 3. cap. in fine, licet ergo Deus ante istud peccatū mādauerit Moysi, vt ingrederetur, præcederetque Israelitas ad terrā illam, post pctm̄ eum rogantem hoc idem exaudire non voluit, de hoc Nu. 27. cap. sic dr̄ ascende in montem istum Abarim, & contemplare inde terram, quā daturus sum filijs Israel, cumque videris eam, ibis & tu ad populum tuum sicut Aaron frater tuus: quia offendisti me in deserto Syn in contradictione multitudinis, nec sāctificare me voluisti corā ea sup aquas. *Et nunc Israel*. Enarratis supra peccatis, q̄ populo fuerunt dimissa, hic inducit ārio intenta. s. q̄ debeant timere Deum, *Et nunc Israel quid Dominus Deus tuus petit a te*. Quasi dicat vides Israel, q̄ Deus multa peccata tibi remiserit, & nunc petit a te solum q̄ timeas eum, hoc paucum est, facias ergo. *Nisi vt timeas Dominum Deum tuum*. Scilicet, Timore filiali, qui est timor castus vel sanctus, & permanet in seculum seculi. Ps. 18. *Et ambules in vijs eius custodiendo mandata & diligas eum*. Iste est ordo procedēdo in gratiæ perfectione, primo aliquis timet Deum timore seruili tanquam punitorem, deinde obseruat mandata eius pp timorem: deinde per assiduam talem obseruationem cōcipit Dei amorem. *In toto corde tuo & in tota anima tua*. Expositū fuit supra 5. cap. satis late, & vtrū possit in via seruari tale preceptum. *Vt bene sit tibi*. Non dicit ly vt, finem sed consecutionem. i. seruias Deo tuo, & bene erit tibi: si aūt diceret finē, esset sensus, q̄ seruiremus Deo ea intentione, vt nobis benefaceret: sed hoc fallum est, nec tale mandaret lex: quia talis amicitia esset vtilis & non honesta, & esset contra præceptum charitatis, quo quis tenetur Deum super omnia diligere, & talis vteretur Deo, & frueretur creatura, q̄ est magna deordinano: & patet quia ea quę sunt ad finem respectu finis vtilia sunt: quia accipimus ea ad talem finem subordinando, & solum pp illum finem accipiendo, de quibus in principio primi Ethi. *En Domini Dei tui cælum est*. Dixerat q̄ Deus benefaceret diligentibus. Sed dubiraret aliquis qūo Deus posset nobis benefacere. Et respondet quia cęlum est in potestate Dei, & omnia alia, ideo benefacere potest. *En Domini cælum est*. Idest cęlum visibile: & accipitur hic nomine huius cęli congregatio orbium visibilium, scilicet septem orbes planetarum, & orbis stellatus, & cœlum crystallinum, quod magis visibile est quàm alij cœli: quia alij propter raritatem nō sunt visibiles nisi in solis stellis existentibus in eis, quia habent lumen aggregatum: cœlum autem crystallinū propter densitatem gelidarum aquarum valde visibile est, & videtur in noctibus serenis sub imagine coloris azurini ex densitate lucis siue magna radiositate.

Et cælum cæli. Idest cœlum empyreum quod per excellentiam cœlum dicitur, in quo sancti gloriantur cum Christo, & illud inuisibile est, & sine aliqua stella vel motu.

F *Terra & omnia quæ in ea sunt, & tamen patribus tuis conglutinatus est*. Scilicet nimio amore: & est sensus licet Deus habeat in potestate sua cœlum & terram, & nullo indigeat, tamen ex sola benignitate sua dilexit patres tuos: deberes ergo pro tanto beneficio ei toto animo inhærere.

Quomodo Deus dicitur conglutinatus Iudæis. Quæst. VI.

DICITVR autem hic Deus conglutinatus amore Israelitis, scilicet patribus eorum, qui supererant tempore Moysi ad notandum magnum amorem: nam sic Deus
G omnia possidet, vt patet Exodi decimo cap. & Psalm. 23. scilicet Domini est terra, & plenitudo eius, orbis terrarum & vniuersi qui habitant in eo, idem Ps. 49. & 102. ita Deus omnia amat, nam si ea non amaret diffundendo benignitatem suam in ea, nullo modo permanerent saltem per iustitias, vt patet Sapientiæ vndecimo cap. cum dicitur. sed misereris omnium, quia omnia potes, & dissimulas peccata hominum propter pœnitentiam. diligis enim omnia quæ sunt, & nihil odisti eorū quæ fecisti: nec enim odiens aliquid constituisti, aut fecisti. quomodo autem posset aliquid permanere nisi tu voluisses? aut quod a te vocatum non esset conseruaretur? quasi dicat impossibile erat: Deus tamen omnia amans non æqualiter omnia amat: & vt de cæteris sileam quæ naturalia
H sunt, & quæ Deus diligit secundum quod eis maiorē perfectionem tribuit, ita vt magis amet equum quā margaritam & quam arborem, de hominibus dicendo in tēpore illo nullos homines Deus magis amauit quàm Hebræos, vt patet Exodi decimonono capitulo, cum dicitur, si ergo audieritis vocem meam, & custodieritis pactum meum, eritis mihi in peculium de cunctis populis: mea est enim omnis terra, & vos eritis mihi in regnum sacerdotale, & gens sancta. Ad declarandum ergo istum amorem singularem, quem habebat Deus ad filios Israel, dixit conglutinatus est: quia istud verbum signat quandam magnam vnionem, & amor est vis vnitiua faciens duos esse vnum, nam amicitia est idem velle & idem nol-
I le, vt ait Tullius in libro de vera amicitia, & Aristoteles in 9. Ethic. ait, quòd amicus est alter ipse: magnus autem amor multum vnit, & hoc iam vocatur conglutinari siue sit amor honestus, siue delectabilis inhonestus: nam in quolibet genere est dare intensionem amoris, quæ iam vocatur conglutinatio. de amore inhonesto habetur Gen. 34. de amore quem concepit Sichem filius Emor principis terræ illius, adamauit eam, & rapuit, & dormiuit cum ea vi opprimens virginem, & conglutinata est anima eius cum ea: de amore autem honesto dicitur hic, nam Deus quicquid amat honeste amat, licet amor eius multum distinguatur a nostro: quia in eo non est vlla affectio, vt in nobis, qui mensuramus quantitatem amoris per quantitatem affectionis. *Idest nos de cun-*
K *ctis gentibus*. Quia nullam aliam gentem nisi Iudæos elegit, vt patet supra 4. cap.

Sicut hodie comprobatur. Satis enim patebat per mirabilia, quæ Deus pro ipsis fecerat, & continuo faciebat, scilicet in apertione maris Rubri, in manna dato, in victoria mirabili de hostibus.

Circuncidite ergo præputium cordis vestri. Idest superflua vel noxia desideria: sicut præputium aliquid in carne superfluum videtur, ita malitia voluntatis magis est per superabundantiam, quàm per defectum, sed vtrunque malum est: quia in solo medio virtus est, & patet Psal. septuagesimo nono. Incensa

igne

Igne & suffossa ab increpatione vultus tui perierunt.
Incensa igni.i. super medium eleuata, quia ignis ele-
uat,& suffosa.i. defectus infra medium, quia ita defi-
cit a medio, sicut suffossa ab equalitate terræ deficiũt:
ab increpatione vultus tui perierunt. i. Deus vtrunq;
detestatur. *Et ceruicem vestram ne induretis amplius*. Me-
taphora est, qua Deus communiter vtitur contra He-
breos, sicut enim qui habet durã ceruicem caput fle-
ctere non potest, ita qui superbus & inobediens est su
biici Deo non vult: huiusmodi autem erant Hebræi
quia etiam si aliqua bona eis dicerentur, cito desere-
bant ea reuertentes ad mala, quibus assueti erant, &
sic dixit de eis Deus Moysi Exodi 32.ca. cerno, quòd
populus iste duræ ceruicis est, dimitte me vt irascatur
furor meus contra eos. & supra cap. 9. dicitur scito, ꝙ
non propter iustitias tuas dñs dederit tibi terram hãc
optimam in possessionem, cum durissimæ sis ceruicis
populus, & sic cognoscẽs Iosue duros fore dixit, quòd
non poterant seruire Deo, sic patet Iosue. 24. ca. cum
dicitur, non poteritis seruire Domino: Dominus enĩ
Deus sanctus, fortis, & æmulator est, & non ignoscet
delictis vestris: sic etiam dixit eis dominus per Hiere-
miam cum videret duritiem & incorrigibilitatẽ Hie
re. 13. cap. si potest mutare Aethiops pellem suam, &
pardus varietates suas, & vos poteritis bene agere cũ
didiceritis malum: ab hac ergo ceruicis duritie admo
net Moyses eos corrigi, vt Deus accepiet eos in po-
pulum gratum sibi. *Ipse est Deus deorum*. Idest Deus po
tentior quàm illi quos Gentiles deos vocant: inducit
autem hic Hebræos ad amorem Dei, & quia id quod
amatur sub ratione boni amatur, & quanto magis bo
num est, tanto magis amatur secundum regulam phi
losophi: si simpliciter ad simpliciter, & magis ac maxi
me, ideo vt Deus verus maxime ametur ab eis, ponit
multas conditiones & bonitates Dei, & primo vocat
eum Deum deorum. i. Deum excellẽtem alios deos,
& hic facit scriptura impropriam partitionem & cõ
parationem: nam dij nulli sunt præter Deum verum;
ideo non poterat comparari Deus verus alijs dijs, si-
cut non est partitio, siue comparatio inter ens & non
ens, sed loquitur secundum intentionem hominum
errantium, qui putant ista, q̃ coluntur ab eis deos es-
se: est tũc sensus, ꝙ Deus verus, qui est Deus Hebræo-
rum est Deus deorum, quia alij dij quicunque sint, ni
hil possunt facere ꝯ Deũ verum, & ipse potest eos de-
struere quando vult, sicut destruxit deos Aegyptio-
rum, vt patet Exo. 12. & Num. 33. cap. cum dicitur: nã
& in dijs eorum fecerat iudicia. *Dominus dominantium*.
Sic dr̃ Apoc. 1. c. ꝙ Deus est rex regũ, & dñs dñantiũ,
& sciendũ, ꝙ Moyses ponit hic duo magna de Deo ꝑ
ordinẽ primum, ꝙ Deus est, ſm ꝙ dñs est: maximum
aũt ꝙ a mortalibus cogitatur, & ſm veritatẽ est, est eẽ
Deum: nã sic diffinit, ꝙ Deus est, quo nihil maius ex-
cogitari põt. i. qa tñ gentes multos deos posuerũt, o-
portebat, ꝙ si aliqd summũ bonũ esset, foret maiꝰ oĩ-
bus illis dijs positis a Gẽtilibus: quãobrẽ dixit Moyses
ipse est Deus deorũ. i. maior q̃ alij dij: Gẽtiles aũt post
deos maximũ bonũ reputabãt esse reges: nã regẽ feli-
cissimũ iudicabant, & sic ipsi reges aliqñ in vita voca-
bant dij, & gentes tenebant eos, quasi in reuerẽtia deo
rũ: sic vocat eos Ouid. deos in libro primo de arte a-
mandi, cum dicit,

Parate mortales natales numerare deorum.
Cæsaribus virtus euenit ante diem.

& quia reges dominantur valde, exprimit Deum esse
dominum dicens, Dominus dominantium Deus ma
gnus, & potens, vocatur Deus magnus ex magnitudi
ne virtutis suæ, & bonitatis; habent namq; omnia at-
tributa magnitudinem virtutis in Deo, cum sint infi-
nita secundum essentiam & bonitatem. *Deus magnus*
A *& potens & terribilis*. Istud est quod maxime attende-
bant Iudæi. s. vt Deus suus esset talis, qui posset eos li-
berare ab omnibus aduersitatibus: nam quidam dij
aliarum gentium nõ poterant liberare cultores suos
a malis, sicut dij Aegyptiorum in quos fecit iudicia:
Deus autem Hebræorum potens erat liberare eos ab
omnibus malis, & sic eripuit in mari rubro, & in de-
serto, atque ceteris locis, vt sæpe enarrauit eis Moy-
ses: terribilis dicitur Deus terribilis malis, quia eos for
titer punit maxime potentes huius seculi, qui contra
eum superbiunt, vt patet Sapientiæ 6. cap. cum dicitur
potentes autem potenter tormenta patientur: vel di-
citur fore terribilis contra hostes eorum, quia eos du
re punit, vt patuit in Pharaone & seruis eius in mari
B rubro, & in Amorrhæis quos deleuit in foraminibus
petrarum, vt patet Num. 21. cap. *Qui personam non acci-
pit, nec munera*, Idest non agit contra iustitiam pro ali-
quo, qui diues est, nec pro nobili vel potente.

*An in Deo sit acceptio personarum, quia quosdam prædestinat
alios vero damnat. Quæst. VII.*

ET si arguas quòd Deus personam accipit, qa
antequam homo sit aliquid sine causa eligit,
& aliquid sine causa cadere dimittit, vt habe
tur Mala. 1. & ad Rom. 9. c. antequam quicq̃
boni, vel mali facerent Iacob dilexi: Esau autem odio
habui. Respõdetur quòd cum acceptio personarum
sit contra iustitiam distributiuam, solum est in eis vbi
C requiritur dignitas personarum ad distributionem, &
distribuẽs habet regulam ad sic, vel sic distribuendũ:
si tamen dignitas personæ cui distribuitur, dependet
ex voluntate distribuentis, non potest esse acceptio
personarum, vt si aliquis iudex debet distribuere sen-
tentiando damnum vel commodum, pœnam vel ho
norem, requiritur dignitas in persona cui distribuit,
& ista dignitas non dependet ex voluntate distribuẽ-
tis, sed a re ipsa, ita quòd non potest iudex per volun-
tatem suam iustificare causam aliquam, sed iustifica-
tio dependet ex meritis causæ, ideo si iudex non attẽ-
tis meritis causæ alicuius causam alterius ex sola vo-
luntate iustificare vult pronuncians esse bonam, per-
sonam accipit: si tamen aliquis de bonis suis distribue
D re velit, & alicui minus honesto det non dans magis
honesto, non accipit personam, quia dignitas quæ hic
requiritur, vt alicui distribuatur ex sola distribuentis
voluntate dependet. Sic dominus vineæ, qui distri-
buit magis venientibus sero quàm cito, non fuit ac-
ceptor personarum: vnde dixit si oculus tuus, neq̃ est,
ego autem bonus sum Matth. 20. cap. & hoc Christus
approbauit, & in istis cum nõ sit aliqua regula cogẽs
distribuentem ad certum modum distribuendi, nun-
quam est acceptio. In Deo autem sic est, quòd glo-
ria, quæ est visio Dei, est quoddam bonum eius ad qđ
eligitur homo antequam nascatur: cum ergo tunc
non sit in homine aliqua dignitas, nec indignitas,
Deus non accipit personam in eligendo hunc, & non
eligendo illum, & sic ait Apostolus ad Rom. 9. tu ho-
E mo quis es, vt respondeas Deo? nunquid dicit figmen
tum ei, qui se finxit quid me fecisti sic? non est autem
aliqua regula secundum quam Deus in eligendo di-
rigi posset: ideo non potest accipere personam: si au-
tem Deus aliquem qui iuste operatur damnaret, &
aliquem male operantem saluum faceret, personarũ
acceptor esset, quia iam legem posuit per quam sem-
per operabitur. s. qui bona egerunt, ibũt in vitam æter-
nam, qui vero mala, ibunt in ignem æternum. Et ideo
beatus Petrus quando vidit, ꝙ Cornelius, qui conaba
tur in Gentilitate adhuc existens quãtum poterat bñ
operari, a Deo illuminatus est: dixit in veritate com-
peri,

peri, quoniam nõ est personarum acceptor Deus, sed in omni gente qui timet eum, & facit iustitiam acceptus est illi, Actuum. 10. cap. *Facit iudicium pupillo & viduæ*. Idest non corrumpit iudicium contra eos, ppter fauorem, quod frequentissime iudices consueuerũt, vt Isaiæ primo. c. pupillo non iudicant, & causa viduæ non intrat ad eos. *Amat peregrinum*. Iudæi erant crudeles cum nullo charitatem habentes, & maxime efferebantur, vt bestiæ contra peregrinos cum nullum haberẽt adiutorem destruentes eos, & dominus hoc nimis prohibebat, vt patet Exo. 22. cap. cum dicitur, aduenam non contristabis, nec affliges eum: aduenæ enim fuistis in terra Aegypti: vult ergo eos incitare ad amorem peregrinorum, vt infra concluditur, scilicet, & vos ergo amate peregrinos: & quia homines mouentur ad agendum aliqua quãdo vident aliquos sapientes, siue viros bonos facere ea: ponit hic exemplum de Deo qui certissimus est dans omnibus certitudinem, quam habent, & nunquam potẽs errare dicens, quòd Deus amat peregrinum. *Et dat victum ac, que vestitum*. Hic ponitur signum dilectionis. nam diceret aliquis quòd Deus non diligit peregrinos, respondet probando, quòd sic per id quod facit: nam vt ait Gregorius in Homelia super illud Ioan. hoc est præceptum meum, vt diligatis inuicem, ꝙ signum dilectionis exhibitio est operis: si ergo Deus facit bonum peregrinis, eo modo quo facit eis bonum diligit eos, sed dat eis victum atque vestitum, ergo diligit eos. hoc autem ipse dicit hic. s. quòd Deus dat istis peregrinis victum & vestitum, vt patet ps. 136. qui dat escam omni carni, & Sapientię 6. dicitur, quòd pusillum & magnum ipse facit, & ęqua est ei cura de omnibus, ergo de peregrinis, & aduenis, & omnibus generibus personarum curat Deus bonitatem suã cunctis distribuens. *Et vos ergo amate peregrinos*. Quasi dic. si Deus amat eos, iustum est uos amare eos. *Quia & ipsi fuistis aduenæ in terra Aegypti*. Et sicut volebatis tũc vobis benefieri, ita & istis bonum faciatis, sic dicitur Exo. 22. c. aduenam non cõtristabis, nec affliges eum: aduenę enim fuistis in terra Aegypti. *Dominum Deum tuum timebis*. Vt non facias contra mandata sua. *Et seruies ipsi*. Faciendo pręcepta affirmatiua quę mandauit. *Ipsi adhærebis*. In ipso totam tuam spem & amorem locando. *Iurabis in nomine eius*. Non mandat iurare: sed si iurare volueris melius est iurare in nomine eius quàm in nomine idolorum, quia non licebat illa nominare Exo. 23. per nomen externorum deorũ non iurabitis, nec audientur ex ore vestro, & ps. 15. nõ memor ero nominum eorum per labia mea: simile habetur. psal. 4. Irascimini & nolite peccare. i. si irati fueritis insurgentibus in vobis talibus motibus nolite peccare. i. non deducatis ad executionem percutiendo, vel malum dicẽdo per iram, vt sic peccetis: de isto iuramento dicitur etiam. supra 6. cap. dominum Deũ tuum timebis, & illi soli seruies, & in nomine eius iurabis. Ex quo aliqui Iudæi assumpserunt occasionem errandi dicentes iuramentum esse actum latrię, & esse frequentandum tanquam quęlibet bona opera, ꝗa dicitur, ꝙ iuremus in nomine domini. de hoc vtrum sit actus latrię, vel quomodo oporteat iurare late diximus Exo. 20. c. super secundum præceptum. sensus autem huius literæ non est, ꝙ nos iuremus tanquam ex præcepto vel necessitate, aut tanquam bonum sit iurare, sed si placuent vobis iurare, siue debueritis ex aliqua causa iurare, non iuretis per nomen deorum alienorum: nam in hoc quendam honorem eis impendebant, quod Deus per omnem modum intendebat vetare, ne maneret in eis vlla radix idolatriæ. *Ipse est laus tua, & Deus tuus*. i. ipse est quẽ laudare debes, ita ꝙ solum gaudeas, ꝙ talẽ Deũ colis, qui talis est, qui te

Signum dilectionis Dei in peregrinos.

F laudabilem facit, quia aliæ gentes laudabant Iudæos, quia talem Deum, & talem legem, & beneficia habebant, vt patet supra 4. c. hęc est sapientia vestra, & intellectus coram populis, vt audientes uniuersi pręcepta hæc dicant: en populus sapiens & intelligens, & gens magna, & ps. 143. beatum dixerunt populũ cui hęc sunt, & beatus populus cuius dñs Deus eius. *Qui fecit tibi hæc magna atque terribilia quæ uiderũt oculi tui*. Põt ista litera intelligi dupliciter. vno mõ, ꝙ magnalia & terribilia sint idem, & tunc est sensus, ꝙ Iudęi debẽt colere Deum, qui fecit in Aegypto mirabilia, in Pharaone & seruis eius, & ista mirabilia vocãtur magnalia, quia erant a magna Dei ptãte. nam nullus alius poterat facere ista, nisi esset verus Deus, & sic dicit ipse Exo. 9. & 10. c. in hoc cognoscẽt Aegyptij, ꝙ ego sum

Duplex literæ expositio.

G Deus. vocant terribilia, ꝗa erãt dura Aegyptijs patiẽtibus ea. Alio mõ potest intelligi, vt sint duo scilicet magnalia referantur ad mirabilia, quæ Deus faciebat hebręis dando eis bona, & terribilia referantur ad miracula facta super Aegyptios inferẽdo eis mala: & hoc proprie innuit littera cum immediate subdit exemplũ de magnalibus dicens in 70. animabus descenderunt patres tui in Aegyptum, & ecce nunc multiplicauit te dominus Deus tuus sicut astra cœli: nam valde fuit mirabile, vt in tam pauco tempore, & ex tam paucis personis tanta milia nascerẽtur. ideo tanquam pro admirabile posuit illud scriptura Exo. 1. cap. cum dicitur filij Israel creuerunt, & quasi germinantes multiplicati atque roborati sunt nimis, & repleuerunt terram:

H pro vtroq; antem tam pro magnalibus, quam pro terribilibus ei gratias agere debebant laudantes eum. *In septuaginta animabus*. Idest cum septuaginta. *Descenderunt patres tui in Aegyptum*. 66. animę venerunt cum Iacob de terra Chanaan in Aegyptum: & Ioseph, & duo filij sui, qui nan sunt in Aegypto ante aduentum patris scilicet Ephraim, & Manasse sunt. 69. & ipse Iacob, qui non computabatur in filios suos, & sic sunt. 70. animę vt patet Gen. 46. cap. vbi de hoc late fuit dictum. *Et ecce nunc multiplicauit te dominus Deus tuus sicut astra cœli*. Et hoc magnum beneficium est, quare teneris eum amare, & timere.

CAP. XI.

I

AMA itaque Dominum Deũ tuũ, & obserua præcepta eius, & cæremonias, iudicia, atque mandata omni tempore. Cognoscite hodie, quæ ignorant filij vestri: qui non viderunt disciplinã Domini Dei vestri, magnalia eius, & robustam manum, extentũque brachium: signa & opera quę fecit in medio Aegypti Pharaoni regi, & vniuersæ terræ eius, omnique exercitui Aegyptiorũ, & equis ac curribus: quo-

K modo operuerint eos aquę maris rubri, cum vos persequerentur.

AMA *itaque*. In superioribus a 6. c. vsque huc posuit diuersa incentiua ad diuinum amorem: hic infert intentam conclusionem, & tanguntur principaliter duo. Primo cõclusio intenta. Secundo huius conclusionis superadduntur multa fulcimẽta ibi. *Cognoscite hodie*. Et ista in multas particulas subdiuiditur, de quibus infra patebit. *Ama itaque Dominum Deum tuum.*

Connexio cap.

Diuisio eiusdem.

Quare

Quare Moyses primo loquitur de amore Dei. *Quæst. I.*

A

LICET secundum viam naturæ, vel generationis per timorem ad omne bonum deueniatur, quia est initium in generatione imperfectorum, cum amor fm viam eminentiæ oĩa bona cõtineat in virtute, quia qui diligit proximum legem impleuit, & plenitudo legis dilectio ad Rom. 13. cap. mandat ergo amare tanquam in hoc omnia bona mandet, vt patet Math. 22. quia in amare lex pẽdet & Prophetę. *Et obserua præcepta eius.* Bene sequitur ex præcedenti, qui enim amat omnia facit, quia amãti nihil est difficile: nam fortis est, vt mors dilectio, & dura, vt infernus æmulatio, vt patet. Cant. 8. cap. nam lampades eius lampades ignis: aquę enim multę non

B

poterunt extinguere charitatem, & flumina non obruent illã: quõ aũt amor fortis sit siue honest⁹, siue inhonestus, satis dictũ fuit sup. 9. c. nã si amor inhonest⁹ fortis est, & amor honest⁹ fortis erit cũ deuenerit ad eũdem gradũ perfectionis vterque in sua specie, sicut enim amor inhonestus est fortis vt mors, ita amor radicatus Dei est fortior quàm mors: nam amãtes mortem spernunt, vt fruantur Christo amato. primo ipsã amplectuntur, quia eis mandat ad cõsecutionẽ amati: nam ibant Apostoli gaudentes a conspectu concilij, quia digni habiti sunt pro nomine Christi contumeliam pati, vt patet Actuũ. 5. ca. hoc autem est, ꝙ eũ verissime diligebant: de fortitudine huius amoris ait Apostolus ad Rom. 8. c. quis ergo nos separabit a cha

C

ritate Christi tribulatio, an angustia? an persecutio? an fames? an nuditas? an periculum? an gladius? sicut scriptum est propter te mortificamur tota die, æstimati sumus, sicut oues occisionis, sed in his omnibus superamus propter eum qui dilexit nos: certus sum. n. ꝙ nec mors, neque vita, neque angeli, nec principatus, neque virtutes, nec instãtia, nec futura, nec fortitudo, nec altitudo, nec profundum, nec creatura alia poterit nos separare a charitate, quę est in Christo Iesu Domino nostro. *Atque mandata omni tempore.* Hic ponuntur. 4. s. *Præcepta.* s. moralia. *Et ceremonia.* i. pręcepta cęremonialia. *Iudicia.* i. pręcepta iudicialia. *Et mandata.* Hoc generaliter quãcunque speciem pręceptorum, nec est alia species pręter istas tres. *Cognoscite hodie.*

D

Hodie hic ponitur fin. s. predictę conclusionis fulcimenta: probat enim hic ꝙ Deum amare debent, & ponuntur tria.

Primo narrantur beneficia præterita. Secundo ponuntur futura ibi. *Terra enim ad quam.* Tertio ad ingressum terræ promissionis quędam documenta ibi. *En propono cognoscite hodie.* i. recordare vel recogita ea, quæ cognouisti & vidisti. *Quæ ignorant filij vestri.* s. paruuli qui boni & mali ignorant distantiam: potest etiã intelligi de filijs, qui iam erant iuuenes, licet a patribus audissent mirabilia: tñ non viderãt oculis suis oĩa, quæ Deus pro eis fecerat. Intentio huius literæ est, ꝙ Moyses intendebat reducere Iudæos ad amorem veri Dei, & quia homines amant eos, qui benefaciunt eis, quia vt ait Salomon in prouerbijs multi colunt ꝑsonam potentis, sed sunt amici dona tribuentis: vole-

Præterito rum bene ficiorum narratio.

E

bat eos in hoc reducere per memoriam beneficiorum receptorum, & iste modus frequentatus est in sacra scriptura, sic enim inducebat Exo. 19. cap. dicẽs vos ipsi vidistis quæ fecerim Aegyptijs, & quomodo portauerim vos super alas aquilarum: dicit ergo eis hic cognoscite hodie, quæ ignorant filij vestri, quasi dicat, vos cognoscitis secũdum habitum mirabilia, q̃ Deus fecit pro vobis, quia tamen cognitio habitualis modicum aut nihil mouet, nisi cum actualiter per habitum cognoscimus, vt declarat Aristo. in 7. Ethi. tractans de cognitione incontinentis: monet eos, vt

A

ad memoriam reducant actualem cognitionem de mirabilibus Dei, & hoc est quod dicit cognoscite hodie, idest licet vos a multis temporibus cognouistis mirabilia, quæ Deus fecit in uobis & pro uobis, tamẽ ante cognoscite, idest actualiter considerate de eis reducentes ad memoriã, & hoc hodie, quia tunc Moyses eis narrabat ea, quæ Deus fecerat pro eis: hęc autem ignorabant filij sui, quia licèt sępe audiuissent a patribus suis, tamen per se non viderant: visus autem certiorem & distinctiorem causat cognitionem, quam auditus, vel quilibet alius sensus, nam vt ait Aristotel. in principio primi Meta. sensum visus plus diligimus, quia plures rerum nobis differentias ostendit. *Qui non viderunt disciplinam Domini Dei ve-*

B

stri. Scilicet qualiter peccantes correxerit, quãdo murmurauerunt, vel vitulum adorauerunt. *Magnalia eius.* Idest miracula. Et significat large omne miraculum. *Robustam manum & extentum brachium.* Ista sunt miracula quæ pertinent ad bellum contra hostes. s. qualiter Deus pugnauerit contra Aegyptios, vt Exo. 14. fugiamus Israelem, quia dominus pugnat pro eis contra nos. *Signa & opera quæ fecit in medio Aegypti Pharaoni regi.* Idest plagas quas intulit Aegyptijs. *Et uniuersæ terræ eius.* Quando aliqua plaga veniebat toti Aegypto communis erat, ita quod non esset aliquis locus habitat⁹ in tota Aegypto, in quo non mitteretur plaga præterquam in locis, in quibus habitabant filij Israel, vt habetur Exo. 8. & 9. cap. non tamen est putandum quòd in terra, in qua erant filij Israel, non erant istæ

C

plagæ: nam Hebræi habitabant in terra Gessen, & morabantur inter Gentiles, vt patet Exo. 3. & 11. cap. vbi mandat Deus, ꝙ mulieres petant vasa aurea, & argentea, & vestes preciosas, vnaquæque a vicina sua Aegyptia, & sic spoliẽt Aegyptum: ergo Hebręi inter Aegyptios habitabant, quos pro vicinis & hospitibus habebant, sed omnes isti Aegyptij patiebantur, sicut & ceteri Aegyptij: ergo oportebat quòd plagę a Deo inflictę venirent in terra illa, sed Hebręis non nocebant, quia propter eos datę non erant: nam licet aqua versa esset in sanguinem, vbi Hebræi morabantur, tamen quando ipsi aquam hauriebant vertebatur in aquam dulcem, atque potabilem: locustę etiam, & grandines, ventus vrens, & cęterę plagę fuerunt in

D

locis, vbi fuerunt Hebręi, sed neque grandines eis nocebant, aut iumentis suis, nec aliquid aliorum: modi autem quomodo non nocebant istę plagæ Hebræis, & rebus eorum positi sunt a nobis Exo. 7. cap. *Et omni exercitui Aegyptiorum.* Quia subuertit eos in mari, vt Exo. 14. cap. *Equis ac curribus.* Isti sunt currus falcati, in quibus ad bellum procedebant antiquitus reges, & magni viri, vt patet sæpius in libro regum, & in Alexandreide. lib. 3. vbi dicitur, quòd Darius in curru pugnabat & Zoroas Memphites: isti currus magni valoris erant, & patet in hoc, quia magni reges non poterant habere nisi 400. vel 500. currus, & habebant isti currus. 4. equos: ideo quadrigę vocantur, vt currũ veloci impetu raperent, & erant equi armati habentes in frontibus longos & acutissimos enses, vt quic-

Falcato curru anti quitus in bello utebantur.

E

quid obuium e regione haberent, faciliter transfigerent: erant rotæ habentes enses multos affixos curuos in modum falcis, vt quicquid a dextris, vel a sinistris impêterent, vel acutie & impetu scinderent, vel curuitate retinerẽt, ideo currus falcati ab ensibus curuis in modum falcis dicebantur: insidebant autem cuilibet currui. 4. vel quinq; milites pro magnitudine currus & fortitudine equorum, qui inde iaculis in diuersas belli acies vtebantur: isti currus præ velocitate & fortitudine acies hostium disturbabant: sed hoc damni habebant, quòd solis planioribus locis vtiles erant propter periculum euersionis, & subitæ confractio-

nis:

nis : ideo in modernorum bellorum vſum non venium. *Et deleuerit eos dominus vſque in præſentem diem.* Ideſt tunc totaliter deleti ſunt per mortem, vt nequaquam vlterius nocere valeant, & ſic patet Exo. 14 ca. Aegyptios enim quos nunc videtis nequaquam vltra videbitis vſque in ſempiternum. *Vobiſque quæ fecerit in ſolitudine.* Eſt constructio ſuſpenſiua, ideſt filij veſtri etiam ignorant quid fecerit Deus in ſolitudine, ſcilicet in ſolitudine, quæ erat ex mari rubro vſque Cadesbarne: eſt enim ibi magna ſolitudo & terribilis, vt habetur ſup. 8. c. Quando autem iſta loquebatur Moyſes non erant in ſolitudine, ſed in terra regum Amorrhæorum, quaſi ceperant contra phanum phegor, vt patet ſup. 3. cap. *Dathan atque Abiron filijs Heliab qui fuit filius Rubẽ.* Ideſt etiam neſciunt quid fecerit Deus iſtis: quid autem paſſi ſunt, & propter quam cauſam habetur Nume. 16. c. iſti nanque Dathan & Abiron inſurrexerunt inſurgente Chore, & terra abſorbuit eos viuentes cum tota eorum ſubſtantia, & omnibus quæ ad eos pertinebant, vt patet Nume. 16. & 26. cap. iſti duo Dathan & Abiron fuerunt fratres, & filij vnius patris, ſcilicet Heliab, & iſte Heliab dicitur filius Ruben, non quòd ipſe Ruben genuit eum immediate, ſed quod veniebat de progenie ſua. nam non poterat eſſe, vt iſti eſſent nepotes Ruben, nam ſequeretur eos habere cum introiſſent in deſertum plures quam. 150 annos quod impoſſibile erat ſecundum conditionem ſtatus illius temporis, & patet conſequentia. nam ſi Heliab pater iſtorum eſſet filius Ruben genuiſſet eũ Rubẽ cũ intraſſet Aegyptũ. nã tunc erat Rubẽ. 46. annorũ, vt declaratũ fuit Exo. 2. c. & in eo tempore. & ante hoc maxime generabant: dato ergo quod Heliab, tunc naſceretur cum homines illius temporis accipiebant vxores in 18. anno, & generabant aut paulo ante vel paulo poſt, vt declarauimus Gen. 38. capit. naſcerentur ergo ad magis Dathan & Abiron. 40. vel 50. annis poſt introitum in Aegyptũ: computando ergo reliquos quibus manſerunt Iraeliţ in Aegypto qui ſimul fuerunt. 215. vt declarauimus Gen. 15. & Exo. 2. cap. manebunt anni. 165. ad minus vel quaſi, quos tunc haberent iſti duo Dathan & Abiron, quod totaliter falſum eſt: dicendum ergo quòd vocatur Heliab pater iſtorum filius Ruben nõ, quòd eſſet filius natus ab eo immediate, ſed ꝙ eſſet de genere eius, & omnes tales vocantur filij, ſic dicitur de Aſa rege Iuda, quòd fuit filius Dauid, vt patet 3. Reg. 15. cap. & tamen fuit abnepos eius, ſcilicet tertius ab eo, vt patet computando lineam, quia Dauid genuit Salomonem: Salomon genuit Roboam: Roboan genuit Aſa: Hæc patet Mat. primo. cap. ſic Ioſias vocatur filius Dauid, vt patet 4. Regũ. 23. cap. & Ezechias dicitur filius Dauid. 4. Reg. 18. ca. & dicitur Eliſabeth mater Ioãnis de filiabus Aaron, vt patet Luc. primo c. quę tamen diſtabat ab Aaron per multa tempora. *Quos aperto ore ſuo abſorbuit terra.* De ore terræ Iudæi quędam truſitica fabulantur, ſcilicet quando Deꝰ creauerit os terræ & alia decem coţua, quæ dicunt a Deo creata in die ſexto cum ſol vellet occidere ad introitum horizontis ante initium ſabbati, de quibus Num. 16. cap. dictum fuit.

Quomodo hic dicitur, quòd terra habeat os, cum non ſit animal. Quæſtio. II.

SCIENDVM tamen quòd hic loquitur ſcriptura ſub metaphora dicens terram habere os: nam os ſolum competit rei animatæ: terra autem animal non eſt, niſi forte loqueremur ſecundum opinionem erroneã illorum, qui poſuerunt totum mũdum eſſe animal vnum, & Iouem eſſe ani-
F mam mundi, & ſicut anima eſt tota in corpore, & tota in qualibet parte corporis, ita dicebant Iouem eſſe in tota terra & in toto mundo, & omnia eſſe plena Iouis, vt tenuerunt antiqui, & recitauerunt poetæ. nam Lucanus in nono libro de Bello pluſquam ciuili dixit, Iupiter eſt quicquid vides, in omnibus rebus eſt Iupiter, & Virgilius dixit Iouis omnia plena, vt patet in bucolicis Ecloga. 3. quæ incipit

Dic mihi Dameta, cuius pecus an Melibei, cum inquit.
Ab Ioue principium muſæ Iouis omnia plena:
Ille colit terras, illi mea carmina curæ.

ſequendo ergo veritatem cum terra non ſit animal non habet os, ſed quia os dicitur in animali, id quod panditur ad ſumendum cibos & deuorãdum aliquid,
G ita in terra id quo aliquid deuorabat, vocabatur os, & quia omnes iſtos terra deuorauit, quia intra ſua viſcera recondit, dicitur habere os. *Quos aperto ore ſuo terra abſorbuit.* Antequam terra aperiretur, erat continua, & non videbatur habere os, poſtquam autem aperta fuit, viſa eſt habere os: ideo dicitur quòd terra aperto ore deuorauit eos, ideſt eum in ſe diuiſa eſt. *Cum domibus & tabernaculis ſuis.* Domus vocatur hic non ipſa compoſitio ex parietibus, & tecto, atque fundamento, quia in deſerto nihil tale habebant, ſed morabantur in vmbraculis factis de ramis arborum, aut de panno, ſed hoc non vocatur domus, ſed tabernaculum, vt immediate ſubditur. Vocatur ergo hic domus congregatio omnium domeſticorum, ſcilicet viri & vxoris cum tota familia: ſic enim ſæpe dictum
H eſt, quòd domus multipliciter accipitur.

Primo mòdo pro congregatione vnius totius gentis, ſicut omnes Hebręi vocantur vna domus, vt patet pſal. 112. domus Iacob benedicite dominum, & ſic in poetis conſuetum eſt, vt ait Virgilius Aeneidos libro ſexto. *Domus multipliciter accipitur.*

Cum domus Aſſaraci Phthian claraſque Mycenas,
Imperio reget & victis dominabitur Argis:

& vocatur hic domus pro congregatione omnium Romanorum, qui deſcendebãt ab Aſſaraco Troiano patre Anchiſæ, & Antenore per Aeneam, qui venit in Italiam, & populauit radicem Romanorum.

Secundo modo accipitur domus pro congregatione vnius tribus, & ſic vocatur domus Aaron pro
I omnibus Leuitis, vt patet pſal. 112. cum dicitur domus Aaron benedicite dominum.

Tertio modo accipitur domus pro cõgregatione omnium eorum, qui deſcendunt ab vno ſtipite ſub eadem tribu, vt in tribu Iuda quidam deſcendebant per lineam regiam, alij non: qui autem deſcendebãt per lineam regiam vocabantur domus Dauid, vt patet Luc. 1. cap. cum dicitur ad virginem deſponſatam viro cui nomen erat Ioſeph de domo Dauid, & nomen virginis Maria.

Quarto modo accipitur domus pro vna ſpeciali congregatione cognatorum in eadem familia, & ſic dicitur Ioſue. ca. 7. quando inquirebatur quis furatus fuiſſet aliquid de Anathemate hierico, diuiſoque toto Iſrael per tribus inuenta eſt tribus Iuda, qua diuiſa
K per familias inuenta eſt familia Zareth, & iſta per viros diuiſa repertus eſt Zabdi, cuius domus in ſingulos viros diuiſa eſt, & inuentus eſt Achar, & tamẽ adhuc Achar habebat vnam partem, quia filios & vxorem, & aſinos, & boues, atque cæteras poſſeſſiones habebat, & ſic ibi accipitur domus pro ſpeciali congregatione cognatorum.

Quinto modo accipiĩ domus pro vna œconomia ſpeciali. i. pro congregatione viri & vxoris, & filiorũ atque ſeruorũ, vel boum, quia bos pauperibus pro miniſtro eſt, vt ait Ariſt. 1. Poli. ca. 1. & ſunt tres perſonæ principales in œconomia ſiue domo: vir, vxor, & ſeruus,

uus, vel bos arator, vt dixit Hesiodus poeta & recitat dictum eius Aristot. vbi supra.

Sexto modo accipitur domus pro ipso ædificio cõpacto ex parietibus, tecto, & fundamento, & isto mõ domus & tabernaculũ coincidunt. quia ergo hic ponitur domus, vt aliquid distinctum ꝯ tabernaculum, oportet accipere domũ quinto mõ pro cõgregatione personarũ facientiũ vnam œconomiã. i. pro dño & vxore cum tota familia, & oẽs isti deuorati sunt: nã omnes homines pertinentes ad eos absorpti sunt viuentes, vt patet Num. 16. c. & 26. *Et tabernaculis.* Vocãtur tabernacula illorũ domus factæ de arboribus, aut pellibus, vel lino cerato, aut cæteris operimentis, in quibus morabantur in deserto, & ista ẽt tabernacula absorpta ruentia in hiatum dehiscente terra sub pedibus. *Et uniuersa substantia eorum.* Dicitur substantia possessio in rebus tam animatis q̃ inanimatis, & oĩa ista cũ eis demersa sunt: nam oues, boues, capræ, & asini, cæteraq; quæ ad ius eorum pertinebant, apud tabernaculum eorum erant, & tota terra in circuitu dissiluit, factoque hiatu magno cuncta absorpta sunt. *Quam habebant in medio Israelis.* i. inter Israelitas: nam tota cõgregatio filiorum Iacob vocatur Israel, sicut ipse Iacob vocatur Israel, & isti dicebantur hẽre in medio Israelis substantiam. i. inter Israelitas: nam medium non accipitur hic fm æquidistantiã, sed fm interpositionẽ. s. ꝙ id quod est inter aliqua duo dr̃ esse in medio istorum, siue æqualiter distet ab vtroque, siue inæqualiter, & isti non poterant esse in medio Israelis per æquidistantiam: nam in deserto vbi isti perierunt soli Leuitæ, & sacerdotes cum tabernaculo erant in medio Israel, quia 12. tribus erant ordinatæ sub quatuor vexillis dispositis situ tetragono, vt patet Nu. 2. c. & tribus Ruben, de qua isti erant, vt patet hic, & Nu. 16. & 26. ca. erat ad partem meridiei tribus Ruben, vt patet in eod. c. isti ergo, qui erant in tribu Ruben, non erãt in medio Israel, sed inter Israelitas. *Et uniuersa substantia eorum.* Etiam filij, & vxores, & omnes alij, qui moniti per Moysen noluerunt recedere a tebernaculis illorum, absorpti sunt siue paruuli, siue magni, de quibus latius Num. 16. c. q. d. omnia vidistis vos, & filij vestri non viderunt, ergo ista vos ad amorem Dei prouocare deberent, quia eo agente tanta pericula euadentes tanta beneficia recepistis. *Oculi uestri uiderunt.* Hic continuat narrationẽ loquendo ad solos antiquos, qui viderant bona & mala, quæ acciderant eis in Aegypto atque in deserto, & non potest iste sermo dirigi ad totum Israelem, quia non omnes cognoscebant hoc vt patet supra cum dr̃, cognoscite hodie quæ ignorant filij vestri, qui nõ viderunt disciplinam Dñi Dei vestri, & magnalia eius, atque robustam manum. *Opera Domini magna quæ fecit.* Ista sunt opera quæ fecit in Aegypto plagas inferendo, & in mari rubro Agyptios penitus delendo, & in deserto bona conferendo, atq; ab oĩbus aduersitatibus eruendo. *Vt custodiatis omnia mandata illius.* i. ista magnalia Dei, quæ vos vidistis, semper vos deberent animare, vt custodiretis mandata Dei. *Quæ ego præcipio uobis hodie.* Quia in isto die, quo Moyses ista dicebat, recitabat istũ librũ, in quo continentur mandata Dei, quasi oĩa quæ in alijs libris data sunt breuiter recapitulata. *Vt possitis introire.* i. & poteritis introire, quia vt cõiter tenetur in talibus locis consecutiue, & nõ finaliter vel causaliter. *Et possidere terram ad quam ingredimini.* Quia si non custodietis mandata Dei, ẽt si ingrediamini terrã promissionis, eã non possidebitis, sed gladio hostium corruetis. *Multoque in ea uiuatis tempore.* i. licet introducat vos Deus ut possideatis, si tñ peccaueritis ꝯ eum delebit vos de terra. *Lacte & melle manantem.* i. valde abundantem. *Terram, ad quam ingrederis possidendam.* Hic ponitur fm. l. bñficia futura,

A & demonstrat quomodo conditio terræ ad quã transituri sunt, exigit eos Deo acceptos esse & non peccare. *Non est sicut terra Aegypti de qua existi.* Quasi dicat, licet omnis terra bonum suum a Deo recipiat, tñ quædam terræ indigent magis Deum hẽre placatũ. in terra Aegypti segetes & vniuersæ arbores sine cælesti pluuia sola Nili irrigatione fæcundantur, vnde non indigent isti aqua pluuiali, quia faciliter sic tota terra rigari potest cum plana sit.

De Nilo fluuio, an irriget totam Aegyptum. *Quæst. III.*

DE Nilo autem dicendum est, sicut late diximus Exo. 10. & 13. c. ꝙ Nilus non irrigat
B totam Aegyptum, sed maiorem partẽ eius meridianam: nam a parte meridiana ingreditur veniens per deserta Aethiopica, vt declarat Paulus Orosius libro primo de Ormesta mundi, & Solinus in Polistor. c. de Aegypto: rigat ergo solum Nilus partem meridianam Aegypti, & nõ põt rigare totam Aegyptum, quia dupliciter impedit. Primo quia tota terra nõ est ita plana, quòd inũdatio Nili intrans per alueos peruagaret totam terrã Aegypti. Scdo qa mare rubrũ venit a parte Septẽtrionali Aegypti per deserta Arabica, & intrat diuidendo quandã partem Aegypti: illam aũt partẽ quæ ad Septẽtrionẽ vltra mare rubrum, non põt irrigare Nilus: ideo cum illa terra paucarum & valde rararũ pluuiarũ sit, oportet vt aqs fluuiorũ artificialiter eleuatis & euagantibus per ter-
C ram irrigeẽ, quemadmodũ fit in multis alijs terris. Et nõ solum illa pars quæ est vltra mare rubrũ ad Septẽtrionẽ, sed ẽt aliæ partes Aegypti existẽtes versus meridiem, ad quas non potent venire inundatio Nili, irrigantur isto mõ fluminibus adiacentibus, & ista irrigatio fiat per inundationẽ Nili, quia eleuatur, vt cõiter vsq; ad 16. cubitos & aliqñ ad 22. cũ aũt deficeret venit vsq; ad 5. & nunq̃ minus visus est crescere Nilus, ut patet per Solinũ in Polijstor. c. de Aegypto. sũt tñ facti artificialiter quidã meatus, p quos aquæ fluãt ad irrigandũ, & non spargantur inutiliter per superficiem cõiunctã Nilo: in alijs aũt fluminibus Aegypti, oportet esse maiorẽ laborẽ, qa aqua nõ inundat, sicut in Nilo: sed artificialiter eleuaẽ & ducitur ad diuersas
D partes, quia tñ Nilus magis irrigat de terra Aegypti, q̃ oĩa alia flumina simul, denoĩatur tota irrigatio a Nilo, licet non totam Aegyptũ Nilus irriget, Terra aũt Iudeæ cum sit montuosa & campestris nõ põt fluminibus irrigari, sed aquã de cælo expectat, iõ Deũ precibus semper debent hẽre propitiũ, nc pp peccata famẽ immittat. sicut patet 2. Reg. 21. c. & 3. Re. 17. & 4. Re. 6. *Vbi iacto semine in hortorum morem aquæ ducuntur irriguæ.* Postq̃ seminauerant in Aegypto aperiebant alueos Nili, qui diffunditur in multa capita, & totam regionẽ irrigat, & ad hoc adiuuant duo. s. dispositio terræ, quia valde plana est, iõ de Nilo ad totã terrã Aegypti per alueos aqua duci põt. Scdo inundatio Nili, quia in principio & fine mensis semper inundat, vt ait philosophus in fine secundi Poster. & in lib. paruo de Inun-
E datione Nili, & Seneca. 6. lib. de qõnibus naturalibus.

An tota Aegyptus irrigetur Nilo, prout litera uidetur sentire, & maxime terra Gessen, in qua erant Iudæi, & de inundatione Nili. *Quæst. IIII.*

DE causa autem huius inundationis multi multa dicunt, & nisi esset ista inundatio non posset irrigari tota Aegyptus ex aqua Nili, quia desiccarent eos, & oporteret aquæ ductus profundos esse, qñcunque dicatur hic, vel in alijs scripturis aliorum totam Aegyptum irrigari

a Nilo

a Nilo flumine, Intelligendum est de maiori parte, qa
Nilus non põt totam Aegyptum irrigare ex duabus
causis supra assignatis: sed hoc nõ obstãte tota Aegy-
ptus irrigatur, sed in quadam parte irrigatur aquis
Nili inundantibus, in alijs autem partibus irriga-
tur aquis aliorum fluuiorum artificialiter ductis per
omnes agros, & loca exculta, & sic tenet verum
litera. ꝙ in Aegypto iactatur semen, & postea in mo-
rem hortorum ducuntur aquæ irrigantes ab ipsis flu
minibus. Considerandũ aũt, ꝙ in Aegypto fit duplici-
ter irrigatio: nam illi quorum terra Nilo flumine irri-
gatur, aliter se habent, q̃ illi qui irrigationem susci-
piunt a fluminibus alijs. alia namque flumina Aegy-
pti non inundant sicut Nilus, immo non reperitur ali
quis fluuius in toto orbe, qui inundet sicut Nilus, præ
ter Eufratem, vt ait Solinus in Polistor. c. de Eufrate,
& ibi redditur causa quare inundet Eufrates sicut Ni
lus: ideo illi quorum terra irrigatur alijs fluminibus,
possunt q̃ñcunque voluerint irrigare agros suos, nisi
forte multa flumina desiccata essent: illi autem q ter-
ram suam aqua Nili irrigant, non possunt irrigare q̃ñ-
cunque voluerint, sed oportet expectare inũdationẽ
Nili. Fit autem inundatio Nili dupliciter, quędam in
principijs & finibus mensium, & ista est valde modi-
ca, & quasi nulla. Alia quam coloni Aegyptij expe-
ctant, & est magis, & est duplex in quolibet anno. Pri-
ma est a die quo intrauerit Sol in cancrum, quod est
in medio mensis Iunij, & durat vsque ad principium
Leonis, quod est in medio Iulij, vel modicum vltra.
Secunda inundatio Nili est incipiẽte Sole intrate pri
mum gradum virginis quousque in libram intraue-
rit, ideo oportet vt quando venerit Niliaca inundatio
sit semen iactum in terra, vt sic humectetur, & putre-
fiat, & virtus eius germinatiua exurgat, & postea So-
le veniente insurgit seges in altum: sic enim fit in hor
tis, qui rigantur labore humano, & non expectatur a-
qua de cęlo. Sed quia hic dicebat Deus Iudæis, quòd
nõ erat talis terra Chanaan ad quam ingressuri erãt,
sicut terra Aegypti: in qua prius iacitur semen, & po-
stea in hortorum morẽ aquę ducuntur irriguę: opor-
tet vt terra Aegypti, in qua erãt Iudęi, talis esset in qua
in hortorum morem ducerentur aquę irriguę, & nõ
irrigaretur terra de cœlo, quia tunc nihil valeret exẽ-
plum: nam Iudęi principaliter cognoscebant terram
illam Aegypti in qua morabantur, immo quasi nul-
lam de alijs terris Aegypti cognoscebant, quia ad nul
lam ibant cum cogerentur ad dura opera luti & lapi-
dis, vel potius lateris, quia lapides rari erant in Aegy-
pto, vt diximus sup. 9. c. Sciendum autẽ, ꝙ terra Aegy
pti, in qua erant Hebræi non poterat irrigari Nilo, qa
ipsi morabantur in terra Gessen in solo Ramesses, vt
patet Gen. 47. cap. Ramesse autem erat vltra mare ru-
brum versus Septentrionalem partem, ergo non po-
terat irrigari a Nilo: quia mare rubrum veniebat a par
te Septentrionali, & Nilus veniebat a parte meridia-
na, & Nilus non poterat perlabi toti terræ Aegypti
versus Septentrionem, quia illi qui erat vltra mare ru
brum versus deserta Arabica perlabi non poterat, &
in hac parte erat terra Ramesse & Gessen, in qua mo-
rabantur Hebræi, & patet quia ipsi recedentes a loco
in quo erant, poterant intrare immediate per viã ter-
ræ Philistinorum quæ breuis erat, nõ transeundo ma
re rubrum, & hoc erat eis iter rectum atque vicinũ,
sed Deus voluit eos transducere per viam deserti, &
transgredi mare rubrum: nam si iuissent per terram
Philistinorum, quæ populata erat, videntes contra se
bella insurgere immediate redijssent in Aegyptum.
Et huiusmodi causa erat duplex. prima quia euntes
per terram Philistin quæ populata erat, immediate ha
buissent hostes obuios, & insurgẽte bello, quia essent

Quare Deus non transduxit Iudęos p breuiorẽ viam, scilicet Philistinorum.

F prope Aegyptum, redirent. Secunda causa erat, quia
illa via erat multũ cognita & cõis, & non hñs aliqđ
impedimentum fluminis, aut maris, vel alicuius alte-
rius: ideo inclinarentur ad redeũdum in Aegyptum,
de his Exo. 13. c. in litera, & ibi diximus. Eundo autem
per viam qua eos duxit dominus. s. per desertum &
transeundo mare rubrum erant duæ causæ oppositæ
facientes, ꝙ non redirent in Aegyptum. Prima ratio
erat, quia in illa via non ita inuenirent hostes, sicut in
via terræ Philistinorum: nam vsque ad mare rubrum
nullum hostem inuenerũt, vt colligitur ex litera Exo.
13. & 14. cap. & postea ambulantes per illas solitudi-
nes nunq̃ inuenerunt hostes, vsquequo steterunt in
raphidin iuxta mõtem Synai, vbi pugnauit cõtra eos
G Amalech, vt patet Exo. 17. cap. & iam longe erant a
terra de qua exierant, quia mense & dimidio ambula-
uerant: nam in prima die mensis tertij accesserunt ad
montem Synai, vt patet Exo. 19. cap. & die 15. mẽsis
primi recesserunt de Aegypto, vt patet Num. 33. ca.
& colligitur Exo. 12. & 13. c. Secunda causa obstans
ne redirent erat viæ difficultas. primo quia illa terra
erat sine via, & ipsi non bene scirent redire in Aegy-
ptum. Item quia dato, ꝙ scirent viam, oportebat eos
venire ad mare rubrum, per quod transire non pos-
sent: nam antea diuino miraculo sic trãsierant, quod
in reditu sperare non poterant, cum contra Dei man
datum redirent, & si vellent deuiare transitum maris
rubri, necesse erat eis ascendere per mõtes altissimos
per quos nullus poterat ascendere, nec descendere, &
H ita credidit Pharao cum vidit Hebręos cõsistentes su
per mare rubrum dixit, coarctati sunt terra & cõclu-
sit eos desertum, vt patet Exo. 14. c. qđ non esset verũ
nisi illi montes, ita essent excelsi atque pręrupti, vt p
eos hoĩes, nec iumenta transire possent. Item dato, q
trãsire possent mare rubrũ, nullũ cibum pro se hñent,
quia terra illa erat deserta, & cum nullo poterãt hñe
cõmerciũ, sustentabant aũt solo manna, vt patet Exo.
16. & sup. 8. & infra 29. c. ista ergo omnia retraherent
eos ad non retrocedendum. Satis ergo patet qũo He-
bręi potuerunt transire in terram Chanaan per terrã
Philistinorum sine trãsitu maris rubri, nisi Deus a ꝓ-
posito propter aliquem finem duxisset eos per viam
deserti, & maris rubri. Ergo habitabãt ad partẽ Septẽ-
I trionalem Aegypti post mare rubrum, ad quã terrã
nullo modo trãsire poterat Nilus: & tñ in terra illa fie
bat id ꝙ ponitur in litera. s. ꝙ prius iaciebatur semen
in terra, & postea ducebatur aqua de fluminibus per
alueos factos artificialiter & hoc erat in hortorũ mo-
rem, quia sic fit in hortis, & ista flumina non inundant
sicut Nilus. *Sed montuosa est, & campestris.* Ita ꝙ aquæ flu
uiales non possunt irrigare prędia sita in collibus, vel
non potest transire aqua de vna parte ad aliam obsistẽ
tibus collibus. *De cælo expectans pluuias.* Quia non po-
test eas de fluminibus habere. *Quam dominus Deus tuus
semper inuisit.* Respicit & videt eam: inuisere idem est
quod visere, est autem visere cum desiderio videre, qa
verba terminata in so sunt desideratiua, vt capesso. i.
cum desiderio capere, & facesso cum desiderio facere
K viso & inuiso idest cum desiderio videre, dicitur autẽ
Deus videre cum desiderio illam terram secundum
Metaphoram sumptam a nobis, quia nos cum deside-
rio videmus ea quæ diligimus: ita cum Deus dicatur il
lam terram diligere super alias terras, quam populo
suo præparabat, dicebatur illam cum desiderio videre,
quia non sic cum desiderio respiciebat alias terras, cũ
non disponeret tanta bona dare habitatoribus aliarum
terrarum sicut habitatorib. illius, & hoc dicebat Moy-
ses ad laudem illius terrę, vt sic eam desiderarent. *Ocu-
li domini sunt in ea a principio: a principio anni vsque ad finem.*
idest Deus attendit quo tẽpore anni illa terra indigeat
pluuia,

plunia, & tunc dat ei: vel possunt intelligi omnia supradicta ad laudem terræ promissionis, & est sensus multum Deum amare debes, quia talem terram tibi daturus est, quæ melior est q̃ Aegyptus: in Aegypto. n. cum magno labore colũtur agri, quia oportet per alucos deduci aquas Nili frequẽter sicut fit in hortis: in terra autẽ quam tibi dabo nullo tali labore fangaberis, quia Deus de cœlo irrigat illam. *Si obedieritis mandatis meis.* Descripta conditione terræ, hic dicitur qualiter in ea viuendum sit. s. custodiendo mandata. *Quæ hodie præcipio vobis.* Omnia præcepta legis in isto libro colliguntur, & recitauit ea Moyses in vna die, in qua & mortuus est secundum aliquos, sed hoc non multum refert vtrum vna dies sola fuerit vel plures: B satis constat quòd non fuerunt multi dies, quia videbat Moyses mortem suam imminere: ideo quãtum poterat festinabat: possunt ergo isti dies etiam si duo, vel tres fuissent, vna dies dici, quia continue prędicabat in eis Moyses, & admonebat, & q ea quæ in hac die dicta sunt seruaret, totam legem seruaret. *Vt diligatis Dominum Deum vestrum.* Omnia ista præcepta fundantur in dilectione, & reducuntur ad dilectionem: nam qui proximum diligit legem impleuit, vt patet ad Rom. 13. ca. Et Christus totam legem sub duobus pceptis adhuc expressius copulauit, vt patet Matth. 22. c. cum dicitur, Dilige dominum Deum tuum ex toto corde tuo, & ex tota anima tua, & proximum tuum, sicut te ipsum: in his duobus mandatis tota lex pendet & prophetæ. Moyses, ergo volẽs eos in custo- C dia oĩum præceptorum instruere præponit amorem; nam qui vere amat, omnia complet, nec est quicquã amanti difficile. *Vt diligatis dominum Deum vestrum.* Scilicet super omnia in ipsum cunctas operationes ordinando. *Et seruiatis ei in toto corde vestro, & in tota anima vestra.* Recte subiungitur seruire ad amare: nam qui recte Deum diligit, ipsi totaliter seruire desiderat, quid sit Deum ex toto corde amare, & ex tota anima. sup. 6. cap. declaratum fuit, & vtrum possit compleri istud præceptum in via: ex toto corde amat, qui totum desiderium suum ponit in Deum, & in Deo & semper illum vult, nec ad aliquid alterum volendum diuertit, ex tota anima siue ex tota mẽte, vt alibi dicitur, amat qui totum intellectum suum circa Deum versat, ita quòd ad nihil alterum intelligenduum diuertat. D *Dabit pluuiam terræ vestræ temporaneam.* Idest quæ cito post seminationem venit ad fęcundationem terrę & augmentationem. *Et serotinam.* Scilicet ante tempus inhorrendi, vt grana ingrossentur, & sic quantum ad vineas dabit pluuiam congruentem. *Vt colligatis frumentum, vinum, & oleum.* Hic ponuntur principalia nutrimenta hominum, & iumentorum, & omnia hæc nascuntur per irrorationeam aquæ inebriantis terrã; aqua enim pluuialis in fructibus terræ proficit multipliciter, ita q sine ipsa nihil in terra gignitur: nam semina quæ in terra iaciuntur sicca sunt, & id quod debet germinare & crescere, oportet vt tenerum sit: quia durum non dilatatur, nec nutritur, si totaliter durum & siccum sit, nullas partes succosas habẽs, quod dico propter ossa animalium quæ nutriuntur, & au- E gentur, dura sunt, habent tamen intra se partes succosas. s. medullas, & dum in corpore ossa sint, licet sint dura atque compacta, non tñ sunt tm̃ dura, vt nullam succositatem ab extra recipiant & ex se emittant: semina autem dum in terram iaciuntur simpliciter sicca sunt, quia non habent in se actualiter aliquas partes formaliter succosas, ideo nisi adiuuaret ab extrinseco, nõ posset germinare culmũ & spicam. Item quum ex tam paruo grano tanta spica nascatur, & frequenter ex vno grano multæ spicæ per appositionẽ, siue per intus susceptionem, sicut omnis nutritio &

Pręcipua hominum ac iumentorum nutrimenta.

A augmentatio, vt sæpe dicit Arist. in libro de Generatione, oportet vt aliqua materia exterior susciperetur in granum, & ibidem digereretur, & cõmitteretur in substãtiam culmi, & spicę: fieri aũt talẽ digestionẽ intra granum & eunti ad superiores partes, vt increscat spica, præsupponit materiam tenerã valde esse: terra enim sicuti nunc est dura, non posset digeri, nec suscipi intra granum, nec mitti ad partes superiores per culmũ vt crescat spica: ad causandã teneritudinẽ necessaria est aqua quę est humida & mollis: ẽt quia cũ in germine digeritur substantia illa panis intrinseca, debent subintrare humiditates terreæ conuenientes naturę illius seminis, ex quibus conerescit culmus & spica: hęc autem non possunt subintrare substãtiam grani. B i. intra folliculum eius, nisi humore aqueo terra delibura sit, & hoc est inebriare terram atque fęcundare. i. causare in ea multitudinẽ humiditatis illius conuenientis naturæ seminis, vt sic multitudo frugum, sequatur, tanquam mulier fæcunda fructũ ventris sein dat secuplo: dr̃ terra ab aqua inebriari, quia sicut ebri⁹ vino perfunditur atq; repletur, ita terra aquea humiditate satiatur, & sic germinat, de quo Esai. 55. c. quõ descendit imber & nix de cœlo, & illuc vltra non reuertitur: sed inebriat terram, & infundit eam, & germinare eam facit, & dat semẽ serenti, & panẽ comedenti: sic erit verbum meũ, qđ egreditur de ore meo: aqua ergo temporanea atque serotina oĩbus seminibus, & arboribus, & quibuscunque plantationibus necessaria est, & sic promittens se daturum abundantiã C oĩum rerum Iudæis promittit aquam temporaneam atq; serotinam tanq̃ dando illam oĩa det. Sed pter aquam adhuc est aliud ad gñationem frugũ & arborũ necessarium. s. calor: nam oĩa ex calore & humore bñ cõmixtis gignunt: humor est, vt principiũ materiale actiuũ: calor vt principiũ formale actiuum: sicut. n. est de semine materno, & paterno, quia semen siue mẽstruum maternũ hẽt rõnem materialis principij in fętu, ita q tota materia fętus ex ipso sumitur, vt quidam voluerunt, & nulla virtus ad agendũ est in eo, sed hẽt se vt bene passum & dispositũ a semine pr̃no: semen aũt pr̃num hẽt se, vt principiũ formale hñs in se virtutẽ formatiuã, & per eam disponens, & formans fętum ex semine mr̃no, & postea in vapores exhalat, vt D quidã volunt, licet verius sit, q aliquid ibi maneat materialiter de semine pr̃no, licet aliquid pp suam subtilitatẽ & calorẽ exhalet: sic ergo de calore & humore in seminibus & gñationibus frugũ aliarumq; rerum naturaliũ, dicendum est gñaliter, q res fiat ex humido, vt ex materia. Calor aũt non est principiũ materiale ex quo, sed est principiũ actiuũ digerens ipsum humorẽ ad certã raritatẽ, & formã conuenientẽ naturæ, cuius forma introducenda est. quia ergo vtrunque est necessariũ principiũ ad gñationem cuiuslibet rei, deficiente alterutro eorũ necesse est deficere generationẽ, & sic plerunq; in dicta multitudine aquarum veniente, & non secuto calore solis ad digestionẽ humidi, extingui in seminibus calorẽ naturalẽ digestiuũ & formatiuũ spicę, & sic mori semina atque E putrefieri, & si calor superuenisset, nõ corrupta atq; mortua fuissent semina: non tñ dicit Deus hic se daturũ calorẽ, sicut dicit se daturũ aquã, licet vtrunq; sit æqualiter necessariũ, quia calor solis nunq̃ solet deficere tpibus suis regulariter, ascendente & descendente sole per certa spacia & signa cęli, & si rarissime deficiat non quidẽ deficit, ita q non sit, sed quia tãta aquarum pluralitas inundauit, vt calor ille solis nõ possit sufficiẽter digerere, vel pluralitas aquarũ calorẽ seminis naturalẽ formatiuũ spicę præfocauerit: aquæ aũt multotiens deficiunt, & magno interdum ipe peccatis nostris exigentibus, interdum ex influentia cęli, quia

Omnia ex calido & humido bene commixtis gignuntur.

secun-

secundum coniunctiones,& aspectus planetatum cęterumq; ordinem motus cęlestis, a quo tota inferior corporea creatura gubernatur, sic necesse est esse, nisi Dei potentia vtens oĩbus vt vult, placatus intercessionibus sanctorum aquam benignitate sua nobis impluerit: has ergo tanq̃ magis & cõius deficientes homines petunt,& Deus tanq̃ pro magno concedit munere. *Cauete*. i. diligenter attendite. *Ne forte decipiatur cor uestrum*. Maxima vigilantia in hoc habenda erat, ne aliqua occasione ad seruiendum idolis ducerent. *Iratusque dominus claudat cælum*. Ex motu cęli fiunt omnes generationes & corruptiones in terra s͠m virtutẽ influxiuam ei a Deo datam. tunc vero claudere cęlum dr̃, qñ facit ne s͠m necessitates nostras bene influat, sed econtrario influit pestem,& alios morbos. *Et pluuia non descendant, nec terra det germen suum*. Deus est primum ens & primum operans simpliciter. nam ab ipso oĩs operatio & virtus, quę est operandi principium deriuatur: causa namq; prima ex cõditione sua debet Influere in oẽs effectus: Deus ergo in oĩa influet: sed Deus non agit ista per se, ita ꝙ immediate procederent a virtute sua, sed per agentia quasi instrumentalia, quæ sunt causæ secũdariæ ista operatur, & ista sunt agentia tam spiritualia q̃ corporalia. Sp̃ualia agentia sunt ipsę intelligentiæ mouentes orbes, vt volũt philosophi,& sic Arist. declatat in 12. meta. & nos sic tenemus: de his autem agentibus nõ fuit locutus Moyses, ne forte decepti eos Deos putarent atque colerẽt. cõicat aũt virtus Dei secũdario ipsis cœlestib⁹ corporib⁹,& ista sunt agẽtia corpalia. & de his dr̃, & ponuntur tanquam prima agentia. Oĩa ergo quæ hic fiunt sunt ex actione corporum cœlestium: operatio autẽ eorum conueniens ad aliquem effectum quem nos intendimus, vocatur apertio. non operari aũt conuenienter ad effectum, quem nos volumus, vocat̃ clausio,& est metaphora de domo: nam cum domus aperitur, quod in ea latet aperiri põt, cum autem clausio est nihil quod intra eam sit, poterit exire: cum autem cęlum aperitur. i. influit eo modo quo nos desideramus, dat pluuiam: pluuiæ aũt dant germina s͠m modum supra declaratum, ergo conuertendo a negatione causæ sequitur destructio istorum oĩum: si em̃ claudantur cęli non descendent pluuiæ, si non descendent pluuiæ, nõ erunt germina: si non sunt germina, necesse est perire homines. hæc catenatio causarum & effectuum ponitur Oseę. 2. c. nam cum primo ponantur omnia hæc negatiue, postea subiũgitur & magis explicite: & erit in die illa exaudiam dicit dñs, & exaudiam cęlos,& ipsi exaudient terrã, & terra exaudiet triticum, & vinum, & oleum, & hęc exaudient Iezrael. *Pereatisque uelociter de terra*. Quia licet hostilibus gladijs non cadatis, tñ famis inedia cõsumemini. *Ponite verba mea in cordibus vestris*. Ista verba ponuntur supra 6. ca. & ibi exposita fuerant. *Ponite hæc uerba mea in cordibus uestris*. Idest diligenter attendite ad ea: quia seruando hęc quæ nunc vobis dico, habebitis vitam. *In cordibus uestris*. Accipitur hic cor pro anima, sicut cõmuniter loquentes accipimus: nam cor quoddam membrum corporis est carneum, & nullo modo capax rationis & intelligentiæ verborum, sed dicimus cor pro anima, in qua est ratiocinatio & cognitio, cũ ibi sit potentia intellectiua. Et non stat hic cor pro tota ipsa anima, quia ponitur cor & ponitur animus, q̃ tunc coincciderent, sed cor ponitur hic pro potentia intellectiua, quæ mouetur per modum inclinationis & desiderij, secũdum quod in corde dicimus affectus passionales: animus ponitur hic pro potentia intellectiua, quæ mouetur per modum inclinationis & desiderij, secundum quod in corde dicimus affectus passionales: animus ponitur pro ipso intellectu, qui mo-

Agentia Dei quasi isti alia sũt duplicia.

Qño cor pro anima accipitur.

Animus ponitur ꝓ potentia intellectiua.

F netur per modum apprehensionis & iudicationis, & in his duobus debent esse verba præceptorum, scilicet in intellectu & voluntate: nam præcepta non pertinent ad considerationem speculatiuam, sed ad practicam, quia præcepta non dantur, vt intelligantur solum, sed vt secundum ea operemur, vt ait Aristot. in secundo Ethi. s. negocium huiusmodi. i. morale non est speculationis gratia, sed operationis: principium aũt potissimum operandi est ipsa voluntas, sicut principium intelligendi est intellectus, & quia ad operari non solum requiritur operari ipsum, sed intelligere quid,& qualiter,& vbi &c. operandum sit, quod per voluntatem nesciri potest: ideo oportet intellectum etiam concurrere cum voluntate, vt principiũ actuũ moralium: præcepta ergo quæ directiua sunt actuum
G moralium, debent poni in his duabus potentijs, in voluntate per modum inclinationis, vt s͠m illa inclinet̃, & in intellectu per modum conceptionis, vt s͠m illa iudicet, quia duo hęc principia sunt agendi, & vocantur cor & animus: sed primo dicitur, ꝙ ponantur in corde. i. in voluntate,& deinde in animo, idest in intellectu, quia licet primo sint in intellectu, cum Intellectus præcedat operationem, quę est a volũtate, tñ potissimum est voluntas a qua est moralis actus qui est eligere,& in ea consummantr totum bonũ nostrum. *Et suspendite ea pro signo in manibus uestris*. Dupliciter intelligitur. vno modo, ꝙ sicut interdum vt memoremur, colligamus aliquid in digitis manuũ, vt si incipiamus obliuisci viso illo signo reducamur ad memo
H riam eius, quod volebamus, ita mandata Dei nobis debent esse in continua cogitatione prout humana fragilitas patitur, vt nunq̃ contingat nos obliuisci illa tanq̃ si essent posita pro signo. *Et inter oculos uestros collocate*. Ita vt sint quasi aliquid appensum inter oculos, velut moueantur inter oculos. i. ꝙ qñcunque hõ cęperit moueri, necessario illud moueatur, & videat illud: sic namque præcepta debẽt esse in nobis, vt semper illa videamus. Secundo modo possunt ista intelligi, ꝙ per manum significetur operatio, & per oculũ significetur intellectus consideratio, quia s͠m Aristo. in 6. Ethi. in fine intellectus siue vis deinotica, quam ipse ibi vocat, est visus animæ,& erit sensus, ꝙ præcepta ista debent esse colligata in manibus nostris. i. in
I operatione nostra, quæ signatur per manum, quæ est organum maxime operatiuum, & vocatur organum organorũ, vt patet in secundo de Anima. s. ꝙ oĩs nostra operatio, quę est ꝑ manus vel aliàs, dẽat esse colligata cum his ꝑceptis non deuiando vllatenus ab eis, & ꝙ debeãt esse inter oculos nostros. i. quòd cõtinue consideremus, & speculemnr in eis, vt videamus ne deficiamus in aliquo eorũ, sic nãq; dr̃ de viro beato: sed in lege dñi fuit voluntas eius, & in lege eius meditabitur die ac nocte. vtraq; harum expositionũ congruens videtur, quæ aũt sit melior declaratum fuit late Exo. 13. c. tota aũt litera, quę sequitur vsq; ad illam partem. *Quamdiu cælum terræ imminet*. Exposita fuit late Exo. 13. & magis. supra 6. c. & ibi vide. *Quamdiu cælum terræ imminet*. Hyperbole est,& significat magnitu
K dinem durationis, ita ꝙ si Israelitę mandata Dei seruassent,& verum Messiam suscepissent, vsque hodie permanerent posteri sui in pace & honore, licet non sub eisdem cęremonijs, quia lex ipsa præfigurabat se non esse permansuram,& non potest intelligi hoc ad literam, quia dato quòd Israelitæ custodissent omnia mandata Dei, tamen non manerent tamdiu quamdiu cœlũ terrę imminet, quia cęlum & terra in ęternum manent, vt patet ecclesiastes primo c. boni aũt, siue mali per mortẽ deficiunt. *Si enim custodieritis mandata mea*. Vocantur mandata esse Moysi non, ꝙ ipse ea cõdiderit, quia non hẽbat ꝑtãtem condendi legẽs

Duplex expositio literæ.

sed

sed ipse ea recitabat popnlo,& ab eo videbatur recipe re populus,cum a nullo alio ante eū reciperet ea, nec audiret, & isto modo ē loquitur Deus dicens istam esse legem Moysi, quia promulgauit eam populo iā datam a Deo,sic patet Mala.3.c. cum dr̄ mementote legis Moysi serui mei quā mandaui ei in Oreb: sic ēt dr̄ in Ecclesiastico legē posuit nobis Moyses,& est in hoc principiū deficere faciēs ad causandā fallaciā am phiboliæ in primo mō.sicut dr̄ liber Arist.i. factus ab Arist.uel possessus ab Arist. ita dicet̄ mādata Moysi.i. mādata facta a Moyse, vel mādara ab eo primo recitata,& declarata populo. *Si.n custodieritis mandata mea.*

A nibus.i. ꝙ operationes nostrę q̄ sunt quędā ambulationes vel itinerationes in terminū, q est ipsa fęlicitas vitę ęternæ nunq̄ exeāt illas vias.i. ꝙ semper dirigantur : q aūt p illas ambulauerit,non offendet. *Et ambulaueritis in omnibus viis eius*. Quia qui delinquit in vno factus est omnium reus, sicut enim agendo ꝯ omnia præcepta charitas perditur,& Dei odium incurrim⁹: ita agentes ꝯ vnū pceptum charitatem perdimus, & Dei odiū incitamus:& ira pro vno pc̄tō indigni sum⁹ vita æterna sicut ꝓ mille, & ita in æternū cruciabitur dānatus ꝓ vno sicut ꝓ multis. Sed nō assumat quisq̄ ex hoc peccādi occasionē, mnltum.n. differt semel, vel multoties peccasse,qui enim semel facilius reducerut ad bonū, q̄ qui multoties : quia minus perdidit de pronirate liberi arbitrij ad bonum. Item facilius ei Deus grām dabit, quia non tm̄ demeruit gratiam ap poni sicut qui multoties peccauit. Item quia si dānat̄ minori supplicio cruciabitur, q̄ qui mnltoties : est.n. differentia in pęnis malorum secundum ꝙ in gloria beatorū : quia vtrobique iuste distribuitur , licet beatis supererogetur,vt dixit Christus Luc.6.mensuram bonā confertam, & coagitatam, & supereffluentem dabunt in sinum vestrum. *Adhærentes ei*. Adhęsio.n. firmitatem notat.s. ꝙ illi qui in mandatis Dei ambulare debent,& diligere eū,ita vt cōplaceant ei,debent firmiter ei applicari: ita ꝙ nō leuiter ex quolibet motu inanis gloriæ,superbiæ,inuidiæ,tētationis & cuiuslibet laboris in se concutiantur,& recedāt ab ipsa via Dn̄i,quā elegerūt: nam melius est viā Dn̄i nō cognoscere q̄ post agnitam retroire,vt patet 2.Pe.2.c. & extra de apostancis & reiterantibus baptismum. c.qdā : nam qui mittit manū ad aratrū, & respicit retro,non est aptus regno Dei,vt patet Luc.9.c.& extra de voto & voti redēptione.c. magnę & in decre.22.q.2.c. scimus in fine & de pęni.dist.4.cap. si refugiētes, & hoc patet qa sicut iudicant̄ aliqui esse vere amici hoīum, ita probant̄ esse amici Dei. Amicus nāque quidā est qui est amicus mensę, & non permanet in die tribulationis,& iste nō est verus amicus: alius est amicus q permanet in die tribulationis, & iste est ver⁹ amicus, vt patet Eccles.26.& sic dicit Apos. 2.ad Corinth.1.c. si fueritis socii passionū , eritis & cōsolationum : sic dicebat Christus Apostolis,vos estis qui permansistis mecū in tribulationibus , vt patet Luc.22.c. *Disperdet Dominus omnes gentes istas*. Idest septē gentes, quas Dn̄s

B *Quid intersit inter facere mandata, & custodire mandata. Quæst. V.*

Ponuntur hic duo.s. facere mandata, & custodire mandata.possunt ista duo verba referri ad diuersa.s. ꝙ custodire referat̄ ad mandata negatiua, quia non est custodire aliquid facere,sed cauere ne faciamus, & sic est in negatiuis, quia nihil fieri dēt, sed cauere ab affirmatione opposita:facere refert̄ ad mādata affirmatiua,q̄ sunt in agēdo aliquid , & in his duobus cōplecur totum bonū.s. bonū agendo,& a malo abstinendo, vt patet ps.33. cū dicit̄ quis est homo, qui vult vitam, & diligit dies videre bonos,phibe linguā tuam a malo,& labia tua ne loquant̄ dolū,diuerte a malo,& fac bonū,inquire pacē & persequere eā. Alio mō pōt intelligi,ꝙ ista duo. s.custodire & facere referant̄ ad idē,sed diuersimode. s.ꝙ custodire dicatur quantū ad cogitationem, ita ꝙ apud se proponat hō, & intendat in oībus actibus suis C sequi ista pcepta:facere dicatur quantū ad actū.s.ꝙ ea actualiter exequatur s̄m ꝙ apud se cogitauerit, & tūc verū est tam de affirmatiuis q̄ de negatiuis, quia circa vtraq; contingit meditari, & intendere ea , & postea in executione ponere : nam sicut in affirmatiuis pceptis oportet actualiter operari, cum casus se offert,ita in negatiuis se offert casus,in quo opari possemus,vel nō opari,qd aūt ibi resistat remanioni est loco operationis,& hoc vocabit facere.q̄ aūt istarū snīarum sit vera dicendū est necessario, ꝙ scđa sit vera. nā prima stare nō pōt,qa s̄m primā expositionē ista duo verba custodire & facere referunt̄ ad diuersa.s.custodire ad negatiua,& facere ad affirmatiua.Quantū ad scđam expositionē vtrunq; verbū refert̄ ad idē.s. tā ad negatiua ꝙ ad affirmatiua,sed necesse est,ꝙ vtrūq; verbū referat D ad idē,ergo scđa snīa est vera : aliis patet qa in lr̄a dr̄, si custodieritis mādata mea,q̄ ego pcipio vobis, & feceritis ea:ecce qualiter istud relatiuū ea,facit ꝙ ista duo verba referant ad idē, & sic scđa snīa necessario est vera.s.ꝙ ipsi dērent custodire mādata Dei apud se meditādo,&,ponēdo semp ea tenere quantū ad oēs actiones, & ēt ꝙ debent ea custodire facere opando p ea. *Vt diligatis dominū Deum nostrū*. Cū hic mandauerit oīa pcepta Dei custodiri,& fieri,pclusit ī dilectione Dei.

In duob⁹ est totum bonum. Et ponit hic duo.s.Deū diligere, & ambulare in oīb⁹ vijs eius,qa in his duobus totū bonū est,& vnū pēdet ex altero:nā q Deū diligit oēs eius vias ī sequit : amor .n.est principiū custodiēdi mādata:nā amor fortis est, E & oīa superās, qa lāpades eius lāpades ignis , & aquæ multæ nō poterūt exunguere charitatē , nec flumina obruent illā,qa fortis est,vt mors dilectio, Cant.8.c.q ergo vere amat, siue honeste amet, siue inhoneste,nihil est,qd nō sustineat, aut aggrediat̄, qđ cōplaceat amato,vt declarauimus latius.6.9.c. si ergo Iudęi vere Deū amarēt,pculdubio seq̄rent vias eius.i.mādata eius,quæ sunt quædā viæ directiuę actuū nr̄orum in rectū finē,ideo tanq̄ primū principiū , & radicē pposuit amorē Dei toti operationi: deinde subiunxit vias dn̄i esse tenendas ambulando per eas in oībus operatio-

dare promiserat in manus Hebręorum, vt possiderēt terrā Hebræorum gentes,quā tenebāt aū oēs istæ nationes : nam licet Deus promiserit Abrahæ terrā decē gentium,vt patet Gen.15.c. tn̄ solū septē datę sunt Hebręis,vt declarauimus supra 7.c. *Ante faciem vestrā*. Idest anteq̄ vos perfecte intraueritis in terrā illā erunt destructę : quia angelus Dn̄i præcedebat Iudęos qui expellebat hostes eorū de terra sua, & occidebat eos, de his Exo.23.cap. dicitur terrorem meum mittā in præcursum tuum , & occidā oēm populum ad quem ingredieris : cunctorumque inimicorum tuorū corā te terga verram emittens prius Crabrones qui fugabunt Eucum Chananęū & Ethęum anteq̄ introeas: de his etiam supra 7.cap.vel dr̄. *Ante faciem tuam*. Idest ꝙ qn̄ istæ gentes apparebant coram facie Hebręorū, ita ꝯturbabunt̄ a Deo ꝙ nō poterūt resistere eis, vt patet in bellis factis per Iosue . nā Dn̄s faciebat magnalia, vt patet Iosue 10.c. qa Deus pluit lapides grādinis super hostes Iudęorū,& plures ceciderūt mortui percussionibus lapidū q̄ fuerāt ab Hebręis occisi : & sic nullo mō poterāt cōsistere ante faciē Hebręorū : nā quotcūq; essent necesse erat eos vinci, nisi forte Hebrei peccauissent, vt patet in bello ꝯ ciuitatē Haynā, quia peccauerant Hebræi accipiendo de anathema hierico , aliqui de Israel ceciderūt in manus hostiū de

quo Iosue 7.cap. *Et possidebitis eas*. Idest terram earum; nam gentes nullo modo poterant possidere, quia mãdauerat Deus, ꝙ omnes occiderent, vt Num.34.& supra 7.cap. *Quæ maiores vobis sunt*. Scilicet in multitudine. *Et fortiores*. Viribus. *Omnis locus quem calcauerit pes vester*. Hic inducit eos promittendo terrę magnitudinem. *Omnis locus*, Scilicet ad quẽ intraueritis vr̄ erit,

Quomodo intelligitur omnis locus ad quem intraueritis vester erit. Quæst. VI.

IStud non intelligitur extra terram gentium septẽ Chananęorum: nam per aliquas terras transierũt Hebræi, quæ pertinebant ad alias gentes, de qbus eis nihil datum est, vt patet supra, vt patet de terra **G** filiorum Esau: nam per illam transierunt, vt declaratũ fuit supra 2.cap.& per terram Moabitarum, s. per Moabitas qui morantur in Ar, vt patet in eodem cap. nam per illos transierunt in terram duorum regum Amorrhęorum, s. Seon & Og, sed de istis terris nihil habuerunt, vt patet supra c.2.s. cum dr̄: Transibitis per terminos fratrum vestrorum filiorum Esau, qui habitant in Seyr, & timebunt vos; videte ergo diligenter ne moueamini contra eos, nec enim dabo vobis de terra eorum, quantum potest vnius pedis calcare vestigium, quia in possessione Esau dedi montem Seyr. postea subditur, ꝙ nihil habere debebant de terra filiorum Moab, licet transissent per eam, cum dr̄. Cumque trãsissemus fratres nostros filios Esau, qui habitabant in mõte Seyr, per viam campestrem de Elath, & Asiongaber venimus ad iter, quod ducit in desertũ Moab, dixitque dñs ad me non pugnes contra Moabitas, nec ineas aduersus eos bellũ: non enim dabo tibi quicquã de terra eorum, quia filijs Loth tradidi eam in possessionem: & postea subditur, quòd nihil habituri erant de terra filiorum Ammon, apud quos transibant, vt patet infra cum dicitur, tu transibis hodie terminos Moab vrbem nomine Ar, & accedens in vicinia filiorum Ammon caue ne pugnes contra eos, nec mouearis ad prelium: non enim dabo tibi de terra filiorum Ammon, quia filiis Loth dedi eam in possessionem: intelligẽdum ergo solum hoc de terra septẽ gentium quę erat eis promissa: sic namque dictum fuit Caleb, ꝙ terra quam calcaret pes eius, esset possessio sua, vt patet Iosue 14.& Num.14.cap, manifestum est aũt ꝙ non intelligitur hoc de omni ea quam calcauit Caleb: nam Caleb calcauit multam terrã in terra Gentilium, etiam cum alijs exploratoribus circuiuit totam terram Chanaan, vt patet Num.13.c. sed nõ fuit ei data illa terra tota, nam tunc tota terra promissionis Israel esset sua, sed falsum est, vt ipse Caleb declarauit. Ios.14.ca. vbi solum petiuit Ebron, & ibi allegauit verbũ Dei dicens, terra quam calcauit pes tuus, erit possessio tua, & filiorum tuorum in ęternum: sic autem est hic, ꝙ non intelligitur ista litera de oĩ terra, ad quã ingrederentur, sed de oĩ terra illarum septem gentium: nam tota terra septem gentium, quã perambulauerunt fuit eis data: hoc autem est verum, quia ad quemcunque locũ introirent Hebrei cedebãt eis hostes. sed sciendum ꝙ hoc põt dupliciter intelligi cum dr̄. *Omnis locus quem calcauerit pes vester, erit vester*. Nam potest referri ad totum populum, & tunc est sensus, ꝙ omnis terra, ad quam ingrediebantur oẽs Iudęi, cedebat eis, vt satis vr̄ ex processu libri Iosue. Alio modo potest intelligi, ꝙ loquatur ad aliquam partẽ populi, & tũc erit verum saltem de exploratoribus, ꝙ omnis terra, quam calcaret pes eorum cederet in possessionẽ eorum: licet enim non esset verum pro tunc, s. ꝙ immediate, vt calcarent esset sua; esset tamen verum pro temporibus futuris: nam paulatim, & successiue terra **F** illa cessit in possessionem Hebręorum, quousque tpe Salomonis regis tota in possessionem Israel cessit, vt patet 2.Paralip.8.c. & ista secunda sententia est magis vera quã prima: nam nõ est simpliciter verum, quòd omnia loca, ad quæ ueniebat ad pugnandum populus Hebræorum totus simul, aut magna pars exercitus, traderentur eis immediate, vt patet Iosue 15.cap. cum dr̄ Iebusęum aũt qui habitabat in Hierusalẽ, nõ potuerũt filij Iuda delere: habitauitq; Iebusęus cũ filijs Iuda in Hierusalẽ vsque in pręsentem diem, idem patet Iosue 16.c. cũ dicitur, & nõ interfecerunt filij Ephraim Chananęũ, qui habitabat in Gazer: habitauitq; Chananęus vsque in diem hanc in medio Ephraim, idem patet Iosue 17.c, cũ dicitur, nec potuerũt filij Manasse has subuertere ciuitates, sed cępit Chananęus habitare in terra sua: nõ potest autem dici, ꝙ tota terra, quã perambulauerunt Hebręi post regressum terrę Chanaan esset eorum: nam non solum exploratores, qui iuerunt ad explorandum terram, antequã Israel intraret, vel appropinquaret terræ Chanaan dum esset apud Cadesbarne, vt patet Num.13.c. venerunt, & circuierunt totam terram Chanaan: sed magis, & distinctius circuierunt eam, & ambulauerunt singula loca multi viri missi a Iosue, & toto populo Hebręorum de Silo, vt patet Iosue.18.cap. vt circuirent terram, & viderent vniuersam, & conspicerent loca, atque scriberent in libro, & diuiderent in septem sortes, & sic factum est, vt patet Iosue 18.capitu. sed tamen totam istam terram non habuerunt vsque ad tẽ**H**pus Salomonis vt supra declarauimus: patet ergo, quòd non intelligebatur quòd immediate vt intrarent terram illam quantamcunque calcarent, sua esset; sed post temporum successiones. Sed his non obstantibus videtur & melius dicendum, quòd est intentio huius litteræ, quòd omnis terra septem gentium ad quam ingrederentur, immediate vt ingrederentur esset sua, & tamen ista erat promissio Dei non quidem simpliciter, sed secundum pręsentem iustitiam, scilicet quòd si ita permanerent, vt tunc erant quando Deus ista loquebatur; Deus traderet terram ad quam ingrederentur, immediate vt ingrederentur: quia tamen non manserunt, non cõpleuit Deus promissionẽ quæ erat cõditionalis: quòd autem fue**I**rit conditionalis patet Iudi.2.ca, cum dicitur ascendit Angelus domini de Galgala ad locum flentiũ, & ait, eduxi vos de Aegypto, & introduxi in terrã, pro qua iuraui patribus vestris, & pollicitus sum, vt non facerem irritum pactum meum vobiscum in sempiternum, ita duntaxat vt non feriretis fœdus cum habitatoribus terræ huius, & aras eorũ subuerteretis, & noluistis audire vocem meã: cur hoc fecistis? quamobrẽ nolui delere eos a facie vestra, vt habeatis hostes, & dij eorum sint vobis in ruinam. Idem patet postea in fine eiusdem c. cum dicitur, iratusq. est furor domini in Israel: & ait quia irritum fecit gens ista pactum meum, quod pepigeram cum patribus eorum, & vo**K**cem meã audire contẽpsit, ego non delebo gẽtes has quas dimisit Iosue, & mortuus est: patet ergo, ꝙ ista promissio erat simpliciter de dando eis oẽm locũ ad quẽ ingrederentur; & tñ erat facta scd̄m pręsentiã Dei respicientẽ præsentẽ iustitiã: quia tñ illi mutauerunt præsentẽ iustitiã nolentes obedire, vox domini non cõpleuit in eis promissiones. nã datũ conditionale non existente eo, p quo fit nõn existit: sed nõ extitit conditio vel pactum ex parte Hebræorum, vt patet in auctoritatibus allegatis; quia ipsi pactum Dei irritauerunt: ideo etiam Deus irritauit eis pactum pro eorum vtilitate factum: quia frangenti fidem fides frangatur eidem, vt patet extra de iure iurando. in capitulo, peruenit in secundo, sic patet in alijs

Auct. opinio.

mul-

multis. nam multotiēs Deus facit aliquas promissiones vel mandata, quæ non implentur, quia sunt sm p̄sentem iustitiam, & non sm prædestinationem, vt patet de Moyse cui mādauit Deus, ꝙ p̄cederet & introduceret filios Israel in terram promissam eis. sup. 10. cap. cum dr̄ vade & præcede populum, vt ingrediaẽ, & possideat terram quam iuraui patribus eorum, vt traderē eis, sed postea dixit Deus, ꝙ non posset Moyses intrare in terram Chanaā vltra Iordanem, vt patet Num. 27. c. & Moyses precatus est, vt permitteretur intrare in eam. & nullo modo permissus est, vt patet supra cap. 3. *A deserto & libano.* Isti sunt termini. vocatur hic desertum solitudo Pharā siue desertum Syn, quæ terminantur ad Cadesbarne, & ipsa est in terminis terræ promissionis a meridie, vt patet Num. 34. c. Libanus mons est terminus a parte Septētrionali apud Tyrum & Sydonem. *A flumine magno Eufrate.* Quod est in Septentrionali circa confinia Orientalis plagæ: ideo opponitur hic termino occidentali.

An isti termini sint termini terræ Chanaan a 4. partibus.
Quæstio. VII.

PONVNTVR hic quatuor nomina signantia terminos terræ Chanaā, & tñ non sunt termini a 4 partibus, sed a trib⁹ partibus. s. a meridie, a Septētrione, & ab occidente: ab oriēte namque est Iordanis, quod satis patet, quia filij Israel, qui stabant in parte oriētali terrę Chanaan vltra Iordanem trāsierunt per Iordanem. nam totus Israel erat congregatus in terra, quam obtinuerat de manu duorum regum Amorrhæorū, vt patet supra 3. ca. & ista est ad orientem terræ Chanaan, vt patet Num. 32. c. & tñ ipsi ibi existes ingressi sunt in terrā Chanaan per Iordanem, vt patet Iosue 3. cap. Iordanis ergo ad Orientem terrę Chanaan est: ponūtur aūt hic alij termini: nam cum dicuntur termini eius esse a deserto hoc est a desertis Arabiæ, quæ aliquo modo tangunt in parte meridiana, vt est Cadesbarne & desertū Syn, vt patet Num. 34 cap. a parte occidentali ponitur mare quod vocatur mare occidentale: quia est ad occidentem huius terræ ad drīam aliorum marium, quæ sunt in terra illa, quæ sunt ad alias partes, vt mare mortuum, & mare Cenereth, siue Genezareth, aut Tyberiadis. nam ista maria sunt ad partem occidentalē. s. mare mortuum in parte orientali in coniunctione lateris meridiani cum latere orientali, etiam mare Genezareth, siue Tyberiadis est oriētale. nam Cenereth & Tyberias, idem est, vt declarauimus Num. 34. cap. & ista duo maria sunt orientalia, vt patet ibi cum dicitur: pars meridiana incipiet a solitudine Syn, iuxta Edon & habebit terminos contra orientem mare salsissimum, & postea dicitur, inde peruenient contra Orientem ad mare Cenereth, tendentque ad Iordanem, & ad vltimum salsissimo claudentur mari: ista ergo duo maria, quæ valde parua sunt, oriētalia sunt, mare autem occidētale dicitur mare mediterraneū, quod fluit ab Oceano per fretum Gaditanum, & per fretum Septentrionalem, & istud est ad occidentem terræ Chanaan, quia terra Chanaan est in Asia: mare autem mediterraneum diuidit Europam & Asiam: terra autem Chanaan in Asia est circa eius terminum ad Occidentem: duo autem termini ponuntur a parte Septentrionis, scilicet mons altissimus. i. Libanus, & fluuius magnus Eufrates: Libanus est a parte Septentrionis circa coniunctionē lateris Septentrionalis & occidētalis. nam mons Libani est in terra Tyri, & Sydonis, vt patet 3. Re. 5. c. vbi rex Salomon misit ad Iram regē Tyri, & rogauit, vt serui sui scinderēt ligna de Libano. Tyr⁹ aūt est in mari terraneo, vt patet

Situs Libani montis.

A Ezech. 27. c. cū dr̄ quę est vt Tyrus q̄ insedit in maris medio de mari implesti populos multos. & Ezec. 28. cap. cum dr̄ eo ꝙ eleuatū est cor tuum, & dixisti, De⁹ ego sum, & in cathedra Dei sedi in corde maris, cum sis hō & non Deus: est ergo Libanus mōs altissimus in parte septentrionali circa confinia occidentis: fluuius magnus Eufrates est circa confinia oriētis in eodem latere septētrionali, & sic sunt hic termini positi a parte occidentali meridiana & septentrionali: ab orientali est Iordanis. *Vsque ad mare occidentale erunt termini vestri.* Quod vocatur Mediterraneum quia est brachium deriuatum a mari magno. Et vocatur occidentale, quia est ad occidentem terrę promissionis:
B in Hebræo vocatur mare Palestinorum: quia ciuitates Philistinorum sunt sitę ad littus illius maris: sed isti termini non fuerunt possessi ab Israelitis vsque ad tempora regum: quia noluit Deus eis totam terram tradere simul: quia nō implerent eam, & insurgerēt contra eos bestiæ agri. vt patet Exo. 23. & supra 7. c. *Terrorem vestrum & formidinem.* Terror est timor non valde magnus: formido est magnus timor qui hominem stupidum vel immobilem reddit. *Dabit Dominus Deus vester super omnem terram quam calcaturi estis.* Idest faciet ꝙ oēs gentes ad quas ituri estis, timeant vos. *Sicut locutus est vobis.* Exo. 23. c. quando dedit legē promisit hoc. *En propono.* Hic ponitur tertium. s. ad terræ promissionis ingressum q̄dā documēta. *En propono in conspectu vestro hodie benedictionem & maledictionem.* Idest en hodie pono super vos benedictionem, si custodieritis mandata Dei: maledictionem si non custodieritis: &
C istam maledictionē ponebat hodie Moyses, quia amplius victurus non erat: & tñ mādauit eis ꝙ ponerēt cum intrarent terram promissionis. *En propono.* Non est sensus ꝙ Moyses diceret, ego pono super vos maledictionem, & pono super vos benedictionem: quia ponere ista super aliquē est potestatis, sicut iudex dicit pono super tales vel tales sententiam excōicationis. Moyses aūt ad imponendum ista nullam habebat potestatē: quia benedicere aut maledicere a Deo est: nā nihil est benedicere nisi bona dare, & nihil est maledicere nisi mala infligere. hęc aūt ad Deū pertinent, qui pōt quodcūque vult: Moyses aūt solū precari poterat: sed est sensus licet ego non videam nūc ea, quæ vos in futurum facietis, aut habituri estis: tamen hoc possum vobis denunciare anteq̄ fiat, ꝙ si se-
D cuti fueritis Deum verum, benedicto erit super vos. si aūt secuti fueritis idola, oīa mala inuenient vos: & istum modū loquendi habuit Moyses ad Israel supra 4. cap. cum dr̄, si genueritis filios ac nepotes, & morati fueritis in terra, deceptique feceritis vobis aliquam similitudinem patrātes malum corā Domino Deo vestro, & eum ad iracundiam prouocantes: testes inuoco hodie cęlum & terrā, perituros vos esse de terra quam transito Iordane possessuri estis, non habitabitis in ea longe tempore. *Benedictionem si obedieritis mandatis Domini Dei vestri.* Idest ego denūcio vobis ex nūc benedictionem a Deo esse venturā, si obedieritis Domino Deo vestro in mandatis eius ambulantes. *Quæ*
E *ego hodie præcipio vobis.* Idest quę ego recito vobis: sed iam olim a Deo pręcepta fuerunt vobis aliqua etiam noua addita sunt, quæ tunc primo præcipiebantur: & pp hoc totus iste liber, qui de pręceptis est, vocatur aliud fędus vel alia lex q̄ ea quæ data est in Oreb, siue in mōte Synai, vt patet infra 29. c. cū dr̄ hæc sunt verba fęderis quę pręcepit Dn̄s Moysi, vt feriret cū filijs Israel in terra Moab p̄ter illud fędus qđ cū eis pepigit in Oreb. *Post Deos alienos quos ignoratis.* Quia nulla mirabilia fecerūt ꝓ vobis per q̄ cognosceretis esse Deos, sicut me Deū esse manifeste cognoscitis, qa mirabilia opa vobis feci. *Cum vero introduxerit te Dominus Deus*

tuis. Posuit Moyses supra, maledictionem,& benedictionem: hic dat modum quo ipsi ponant. *In terram ad quam pergis habitandam*. Idest ad terram Chanaan: nam ad eam pergebant, quia illa eis promissa fuerat: & certissime expectabant se eã habituros: quia Deus dixerat, nam verbum Dei nõ transit, vt patet Luc. 21. cap. Cœlum,& terra trãsibunt, verba autem mea non transient: & hoc non loquitur Moyses ad totum Israel, quia non pergebat totus Israel ad habitãdum vltra Iordanem, cum duæ tribus,& dimidia accepissent possessionem suam in terra duorum regum Amorrhæorũ, vt patet supra 3.& 4. cap. & in illa terra factis caulis pro pecoribus,& ciuitatibus pro filijs,& vxoribus, transierũt cum reliquo Israele, vt patet Num. 32. cap. sed loquitur ad reliquam multitudinẽ, quæ erat in nouem tribubus,& dimidia: quæ possessiones acceperunt vltra Iordanem, vt patet Iosue 15. & 16. & vsque ad 19. cap. inclusiue. Istud tamen mandatum, quod hic dicitur de ponenda benedictione, & maledictione super montes Hebal,& Garizim ad omnes tribus extẽdebatur: tam ad eas quæ possessionem habebant trans Iordanem, quàm ad eas, quę ibant ad accipiendum possessionem vltra Iordanem, vt patet Iosue 27. cap. nam ad benedicẽdum ponebantur in monte Garizim Simeon, Leui, Iudas, Isachar, Ioseph,& Beniamin: in monte Hebal ponebantur ad maledicendũ Ruben, Gad, Aser, Zabulon, Dan,& Neptalim: & rõ est, q̃ oẽs tribus starent in ista benedictione, & maledictione: nam quælibet illarum pro bono opere magnam gratiã acceptura erat: & pro malo sustinere debebat pœnã durã: nã sicut nouem tribus,& dimidia, q̃ erat vltra Iordanem, captiuitatibus, & hostibus pssæ sunt: ita duę,& dimidia, q̃ erant trans Iordanẽ: nã etiã ipsę in captiuitatẽ Assyriorũ ductę sunt cum reliquis tribubus, vt patet in 4. Reg. 17. cap. patet etiã in libris Paralip. *Ponens benedictionem super montem Garizim*. Mõs Garizim,& Hebal sunt trãs Iordanem: & super istos mandauit Moyses, q̃ ascenderent sex tribus sup mõtẽ Garizin,& alię sex super Hebal,& ascenderent Leuitę,& sacerdotes,& imprecarẽtur benedictiones super Garizin: & tunc r̃nderent sex tribus, quę ibi erant amẽ: deinde imprecarẽtur maledictiones super malę agentes in monte Hebal,& r̃nderent amen sex tribus quę ibi essent: quę aũt maledictiones, siue benedictiones preponi deberent, habentur Iosue 27.& 28. cap. montes isti super quos debebat poni benedictio, & maledictio, sunt in introitu terrę Chanaan non multum vltra Iordanem,& Hiericho: nã ambo propinqui erãt, s. q̃ vnus erat vnus vertex, & alius erat alius vertex, & inter vtrunq; erant quędam valles, in quibus erat tota multitudo Israel, & arca dñi erat: qa arca in medio & medietas populi. s. sex tribus iuxta mõtem Hebal: & sex tribus iuxta montẽ Garizim, vt patet Iosue 8. c. & sunt isti mon tes apud Bethel ciuitatem terrę Chanaan: nam in latere montis Garizim est Bethel, vbi dormiuit Iacob, & vidit scalam per noctem, de quo Gen. 28. cap. & in isto Bethel positus fuit vnus de vitulis, quos fecit rex Hieroboam, vt patet 3. Reg. 12. cap. sunt etiã isti montes coniuncti ciuitati Sichem: nam mons Garizim distat paulomagis quasi media leuca, vel fere vna, mons aũt Hebal modicũ vltra est magis versus Orientẽ, vt sit quasi leuca,& dimidia, vel non tñ: distant aũt isti mõtes ab Hierusalem, quasi vndecim leucis, de his in lib. de diuisione terrę sanctæ. *Qui sunt trans Iordanem*. Hic accipitur trans pro vltra: nã licet respectu nostri qui sumus Occidentales respectu Iordanis sint isti montes citra Iordanẽ: quia Iordanis est Oriẽtalis respectu istorum montium, tñ respectu terræ illius in qua erat tunc Moyses, qñ ista loquebatur, non erant trans Iordanẽ: si trans significet citra:

Situs montis Garizim.

F quia ipsi erãt ad Orientem Iordanis, & Iordanis erat Orientalis his montibus: ergo erat tunc Iordanis intermedius. *Post viam quæ pergit ad Solis occubitum*. Idest montes illi sunt aliqualiter declinãtes ad Meridiẽ, & apud illos transit via, qua directe itur ad Iordanẽ, quæ est ad Orientẽ ꝯ Occidentem, iõ dñr esse post viam, i. ad sinistrã partẽ viæ: est aũt ista via sic intelligenda, s. q̃ a Iordane versus Occidentẽ terrę Chanaã. s. ꝯ mare Occidẽtale, quod est Occidentalis terminus terræ huius, sit quędã via magna,& ad partẽ sinistram eius sunt isti montes, s. cõtra Meridianã partem illius viæ.

An sit tantum vna via, quæ tendat a Iordane contra Occidentem. Quæst. VIII.

G NON est autem intelligendũ, q̃ solũ sit vna via, q̃ tendat a Iordane cõtra Occidentẽ, & q̃ ad sinistrã illius, siue post illã sint isti duo montes: nam necesse est esse multas vias: qa a quolibet loco habitato ad aliũ loci habitata propinqua est via,& qa transeundo Iordanẽ pergẽdo contra Occidentẽ erant loca habitata, tendendo per lineã rectã in Occidentẽ, & tendendo in partẽ Meridianã, aut ascẽdẽdo versus latus Septẽtrionale, & p latitudines intermedias, erant loca habitata, necesse erat, vt a Iordane tendẽdo aliquo modo versus Occidentẽ, siue directe, siue indirecte, & ti aliquo modo appropinqnando Occidenti, multę vię essent. Nec est intelligendum est, q̃ quælibet via quę tendat ad latus

H Occidentale, siue vt proprius dicam, ad frontem Occidentalem, sit ad dextram horum duorum montiũ: & q̃ isti duo montes sint Meridiani, & sinistri respectu eius: nam cum aliqua loca sint magis Australia in terra Chanaan, q̃ sunt illi duo montes, erit via a Iordane ad illa loca,& ista perget contra Solis occubitũ; quia ad quamcunque partem declinet intra terram Chanaan, magis appropinquabit Occidenti, q̃ ipse fluuius Iordanis, qui est terminus Orientalis terræ Chanaan, vt patet Numeri 34. cap. Ergo diceretur declinare ad Solis occubitũ, & tamen non erit a dextra istis montibus, ita q̃ isti duo dicantur esse post viam, quæ tendit ad Solis occubitum, idest Occasum. Considerandum ergo, q̃ a Iordane incipit terminus Oriẽ

I talis terræ Chanaan, & a transitu eius diriguntur itinera ad omnes partes terræ Chanaan, quædam in Meridiem, quædam in Aquilonem, quædam vero directe in medium frontis Occidentalis appositæ transitus loco Iordanis: via autem de qua hic loquitur est aliqua via multum celebris, & famosa in terra Chanaan, quia hic nominatur via generaliter nõ determinando ad talem, vel talem locum, & ista via directe tendit a Iordane versus mediam frontem Occidentis terræ illius: nam si declinaret contra Meridiem, aut contra Septentrionem, licet aliquo modo tenderet contra Occidentem, nõ vocaretur via, quę tendit ad Solis occubitum: necesse est ergo, q̃ ista ten

K dat directe contra Occidentem, & inter cæteras quæ tendunt versus Occidentem, ista est maior, atque famosior,& magis frequentata: ideo generali nomine via nuncupetur: ad partem autem sinistram, i. Meridianam sunt isti duo montes Hebal,& Garizim, coniuncti valle intermedia, & sic magis sunt isti montes in parte Meridiana illius terræ, q̃ in Boreali. *In terra Chananei*. Hic accipitur Chananæus specialiter pro vna sola gente inter septẽ, quę sic vocãtur. hoc quod hic dr̃ de terra Chananęi cõueuit his, q̃ s. dicta sunt, s. q̃ isti mõtes sint ꝯ partem Meridianã terræ Chanaã: nã iste populus q̃ vocatur populus Chananæorũ specialiter habitat versus partẽ Meridianã terrę Chanaã, s. circa Iordanẽ, & versus mare: nã hoc ad Meridiem declinat.

Vbi incipit terra promissionis ex parte Orientis.

declinar. sic patet Num. 13. c. iuncto. c. 14. nam Chananeus moratur circa mare & fluenta Iordanis: Amalechites autem moratur in meridie, sed postea in c. 14. dr̄. ꝙ Chananæus & Amalechites simul habitant, cū dr̄ Amalechites & Chananęus ante vos sunt, quorū gladio corruetis, sed Amalechites habitabat in meridie, vt dictum est, ergo ēt Chananæus. & licet ista ꝓbatio non videatur multum solida, vt patet ex his, q̄ diximus sup. 7. c. tñ satis est, ꝙ Chananęi ad partē meridianā, vt in multis locis patet: de isto autem Chananęo qui habitabat apud Amalechitas, de quo dicebamus, satis patet ꝙ habitet ad partem meridianam: sic namque dr̄ Num. 21. ca. qđ cum audisset Chananęus rex Arad qui habitabat ad meridiem; ꝙ aūt isti Chananæi sint qui sunt coniuncti Amalechitis patet sic, nam Num. 14. c. cum Israel staret in Cadesbarne, siue Cades deserti Syn dixit Moyses ne vltra procederēt, quia ibi erant simul Amalechites & Chananęus quorum gladio corruerent, & de hac mãsione Cadesbarne fit mentio Num. 20. c. vbi mortua est Maria, & immediate in cap. 21. i. fit mentio quod Chananęus rex Arad audiens venisse Israel per viam exploratorū, fecit cōtra eos bellum: isti Chananęi sunt separati a terra promissionis. Et ex hoc patet, ꝙ non sunt idem isti Chananęi & illi: nam illi de quibus fit mentio Num. 21. ca. multum distant a terra promissionis saltem ſm iter Hebræorum. nam postquam transierunt terram illorum Chananęorum, venerunt versus terram Edom, & circuierunt eam multo tempore, vt aliqualiter Numeri 21. & supra 2. cap. & postea per viā campestrem de Helath & Asiongaber iuerunt ad torrentem Zareth: deinde per terminos Moabitarū intrantes terram eorum apud ciuitatem nomine Ar, & postea transierunt torrentem Arnon intrantes in terrā Amorrhęorum duorum regum, quam destruxerunt occidentes duos reges, de quibus supra &c. 3. c. postea aūt transeuntes Iordanem intrauerunt terram Chananæi: patet ēt ex hoc: nam isti Chananæi, de quibus hic dr̄ habitabant vltra Iordanē. s. transito veniendo ab illa parte qua veniebāt Hebræi, cum dr̄ ꝙ isti montes sunt trans Iordanem, & tñ sunt in terra Chananęi. Ex hoc aūt patet, ꝙ non sint idem isti Chananęi & illi, quia isti de quibus loquebamur. s. qui sunt coniuncti Amalechitis. i. Amalechitę multum distant a terra promissionis: consequenter ergo Chananęi vicini eorum multum distabant. de istis Chananæis satis patet Num. 21. c. ꝙ morantur in parte meridiana respectu terræ per quam transibant, sed ēt de istis qui erāt intra terram promissionis, patet. nam isti habitabant apud Iordanem & mare: manifestum est aūt, ꝙ si starent ad partem Septentrionalē vię illius, quæ versus extremitatē Septentrionalē terræ Chanaan est, ꝙ ad illā non esset aliquod mare circa qđ possent esse Chananęi. Itē quia ista campestria, quæ hic dicuntur, sunt quædā loca plana descendentia a montibus claudentibus terrā Moab, & per mediū illorū campestriū trāsuersaliter. s. a Septentrione versus meridiē transit Iordanis, donec influat in mare salsissimū, vt patet Iosue. 3. c. siue in mare mortuū, vt ibi dr̄: diuidit aūt ibi Iordanis terrā Chanaā a terra Moab, & regū Amorrhęorū, & a terra Ammon, & tñ ista cāpestria vltra Iordanē tenduntur, & in illa parte, q̄ est vltra Iordanē in terra promissionis descendēs & cōtinuata cāpestribus, siue locis planioribꝰ descēdentibus a mōtibus Moab, habitat Chananęus populus, hoc aūt necessario est ad meridianā partē terrę illiꝰ. vnā pētapolis. s. Sodoma & Gomorra sunt in ꝯfinio, siue in angulo cōtactꝰ frōtis orientalis, cū latere meridiano, vt patet Nu. 34. c. & tñ sup Sodomā & Gomorrā terminant̄ mōtes Moab. nā & mōs, i quo erat Balaā respiciēdo castra Israel, qū

Dfia Chananæorū inter se.

Situs Sodomæ ac Gomorrę.

A volebat eos maledicere, vt patet Nu. 23. & 24. c. sunt cōiuncti pētapoli. i. illi valli. vbi quondā Gomorra & Sodoma & alię tres ciuitates fuerūt, vt patet in lib. de diuisione terræ sanctæ. *Qui habitat in campestribus Moab.* Cāpestria Moab sunt q̄dā magna terra plana descendens à montibus, quibus clauditur terra Moab, & in istis campestribus est fluuius Iordanis, & aliqua terra promissionis vltra Iordanē: & non sunt ista cāpestria in terra Moab, sed extra, vt patet Num. 33. cap. vbi ponuntur aliquę mãsiones in campestribus vel planioribus Moab: & tñ erant in terra regum Amorrhæorum extra Moab, vt patet de Belsethin in qua fornicatus est Israel cum Moabitis mulieribus extra Moa-
B bitarum terrā: & tñ dr̄ in campestribus Moab; vt patet Nu. 33. cap. aliquę Bibliæ habent solum. *In campestribus.* Et verior litera: & tunc est sensus ꝙ Chananęus habitabat in quadam parte terrę promissionis quæ est cāpestris siue plana. *Contra Galgalam.* Quæ ad orientalem plagam Hierico est, vt Iosue 4. cap. & ibi facta fuit circuncisio omnium Iudęorum intrātium in terram promissionis, vt patet Iosue 5. cap. *Quæ est iuxta vallem tendentem & intrantem procul.* In Hebręo hr̄. *Quæ est iuxta vallem ilicis Mambræ siue Moræ.* Apud Galgalam est principium cuiusdam magnæ vallis intrantis ad magnam partem terrę promissionis: & in illa valle est Ebron, & Sichē, & ilex Mambrę apud quam magno tpe habitauit Abrahā, vt hr̄ Gen. 18. cap. Hiero. autem perambulauit totam terram promissionis, vt cognosceret dispositionem locorū, ne turbaretur in varietate nominum, & situum locorum, vt ipse te-
C statur in prologo super Paralip. & quia vidit ꝙ illa vallis erat magna continens multa loca terræ illius, non nominauit eam ab ilice Mambrę, sed dixit. *Tendentem & intrantem procul.* Idest intrantem ad magnam partem terrę promissionis. *Vos transibitis.* In c. seq. inci. tractate de cęremonijs: ideo ponit hic quandam exhortationem, vt custodiāt eas. *Quæ hodie ponam in conspectu vestro.* Et sunt ista quæ sequuntur.

Cāpestria Moab qd.

C A P. XII.

D HÆC sunt præcepta atque iudicia, quæ facere debetis in terra, quam Dominus Deus patrum tuorum daturus est tibi: vt possideas eā cunctis diebus quibus super humū gradieris. Subuertite omnia loca, in quibus coluerūt gentes, quas possessuri estis, Deos suos: super montes excelsos & colles, & subter omne lignum frondosum.

Mandētur destrui loca idolatriæ. Supra 7.

E HAEC *sunt.* Supra posuit Legislator pcepta moralia, hic cōsequēter agit de quibusdā determinationibus moraliū: quia in moralibus dicebat̄ Deū esse amādū & timendū: in his determinat̄ p q̄ Deus amet̄ vel timeat̄. Et istæ determinationes sunt duplices: q̄dā pertinent ad amorē & timorē Dei: & q̄dā ad amorē ꝓximi. Prima vocant̄ cęremonialia secđa iudicialia. de secđis incipit Legislator infra 17. c. & qa amor Dei demonstrat̄ in cultu: ideo primo tradit modū colēdi quātū ad sacrificia: & tanguntur tria. Primum destruitur idolatria. Secundo agitur de loco pro diuina cultura ibi. *Non facietis ita Domino Deo.* Tertio respondetur ad

quædã dubia ibi. *Quando dilatauerit dominus.* Hæc sunt præcepta, s. cæremonialia, quia iã nihil agitur de moralibus cum de eis supra dictũ sit. *Atque iudicia.* i. pręcepta iudicialia, de iudicialibus autem non agitur hic immediate vsq; 17. c. *Quæ facere debetis in terra, quam vobis daturus est Deus.*

An præcepta cęremonialia obligarent Iudæos in deserto. Et quare non fuerunt circuncisi in deserto,

Quæst. I.

EX quo videtur, ꝙ in deserto non obligabãtur ista implere ex multis causis. Primo ex defectu materiæ, quia non habebãt ibi ea, q̃ Deus mandauit offerri. Item quia aliqua pręcepta concernebant locum, & quasdam alias dispositiones, quę in deserto haberi non poterant, & patet quia circuncisio quę magis necessaria erat, quã aliquod cęremoniale, quia per illam distinguebatur populus Dei ab alijs populis, nõ fuit seruata in deserto, quia nullus de his, qui in deserto nati fuerunt in 40. annis circuncisus est, vt patet Iosue 5. ca. cum dicitur hęc est causa secundæ circuncisionis, omnis populus, qui egressus fuerat de Aegypto, & vniuersi bellatores viri mortui sunt in deserto per longissimos vię circuitus, qui omnes circuncisi erant, populus autem, qui natus est in deserto per 40. annos itineris latissimę solitudinis incircuncisus fuit donec consumerentur, qui non audierunt vocem Domini, & quibus iurauerat Dominus, vt ostenderet illis terrã suam lacte, & melle manantem, horum filij in locum successerunt patrum, & circuncisi sunt a Iosue, quia sicut nati fuerant in præputio fuerant, nec eos in via quisquam circunciderat. Quare autem isti non fuerunt circuncisi in deserto in to... temporibus, Hebręi communiter respõdent, ideo non fuisse circũcisos, quia in illis annis 40. quibus ambulauerunt per desertum, non flauit ventus Aquilonaris, i. Boreas. Et fundamentum istorum est, qui circunciduntur in effusione sanguinis, s. si de vulnere sanguis multus effluat, & moriantur, & quia fluxus sanguinis est si venę mollificentur, & debilitetur vis retentiua, quod fit per tempus pluuiale, aut per ventum austrum, aut notum, vel libycum, qui ab eadem pœne parte orbis nobis efflant, nam iste humidæ cõplexionis est quorum actus est mollificare, & humiditates augere, & ꝯñr vires retentias dissoluere, ideo in tẽpore flatus Austrini periculosa est circuncisio, flatus autem Boreales, & omnium ventorum flantium ab eadem parte mundi est valde frigidus, & siccus, ideo humiditates desiccat sua siccitate, & sua frigiditate cõgelat, & indurat, sicut patet in aqua. nam tẽpore quo ventus Borealis fortis est, aquę gelidę sunt, & redactę ad lapideam duriciem, ꝯñr ergo iste ventus confortare habet potentiam retentiuam indurando venas, & capita earum, in quibus retinetur sanguinea humiditas, ideo tunc fluere non poterit ita cito, sicut in tempore flatus Austrini. Ista positio deficit in duobus. Primo, quia pręsupponit, ꝙ infans non sit circuncidendus, nisi cum validus Boreas incubuerit, sed falsum est, nam in vere raro flat Boreas, & si interdũ flat Occidente Sole, ita tenuis est, ꝙ non sufficit ad desiccandum, & fortificandum potentiam retentiuam, & tñ quocunque tempore infans nascatur, die octauo circũciditur, vt patet Gen. 17. c. hoc ergo non obstante quocunque tempore infans nasceretur, siue in deserto, siue extra desertum circuncideretur, nisi aliud fortius obsisteret. Secũdo deficit ista positio, quia assumptũ eius non est verisimile, s. ꝙ in 40. annis nũquã Boreas flauerit, nam nulla est Hiems, in qua, aut multum, aut paucum Boreas non flet, cum temporis cõ-

F plexio hoc exigat, ideo dato, ꝙ ex aliquo euentu mirabili, nunquam flauisset Boreas, tñ ꝙ in 40. annis cõtinuis, nec in vere, nec in Hyeme, nunquam flauerit, videbatur monstrum quoddam temporis, immo aliquid monstro maius, s. totius naturę mutatio. Itẽ hoc videtur esse confictum, nam cõcedunt, quòd in anno pręcedẽti antequam intrauerint in desertum, flauerit Boreas, & ꝙ in anno quo exierint de deserto, flauerit Boreas, & in toto continuo intermedio 40. annorum nunquàm flauerit: ista ergo positio tanquàm friuola repellenda est. Alij dixerunt quòd ideo circuncisio in deserto facta nõ est: quia circuncisio ponebatur tanquàm signum distinctiuum populi Dei a cæteris populis, vt patet ad Rom. 4. cap. Sed populus existens in deserto non indigebat tunc distinctione ab alijs po-

G pulis, ideo non distinctus est: cum autem intrauit in terram Chanaam, quia indigebat distinctione a cęteris populis, cum inter eos conuersatus erat, accepit circuncisionem, & hæc fuit causa, quia Iosue circuncidit totum Israel in Galgalis, vt patet Iosue 5. cap. Ratio autem fundatur in hoc, quia distinctio ponitur inter extrema distinguibilia, cum autem solũ vnum extremũ est, distingui non potest, sicut vnũ solũ, non est simile, nec dissimile maius, nec minus. Iudęi aũt erãt vnũ extremũ distinguibile, cũ aũt in deserto erant, soli erant, nec erãt ibi gẽtiles, qui erãt alterũ extremũ distinguibile: iõ nõ erat opus poni distinctionem. Sed ista ratio non est conueniens. Primo, quia circuncisio dabatur pp duo, s. propter cãm p̃sentẽ, & pp significationẽ fu-

H turorũ, causa pręsens erat distinctio istius populi a cæteris populis; & hoc est causa literalis: causa significatiua ad futurum erat, quia circuncisio cum sit amputatio cuiusdam particulę paruę superfluæ signat abscisionem mortalitatis: & hoc fiebat in octaua die, quia in octaua ętate, quę in sãctorum requie clauditur, abscindetur ab electis omnis mortalitatis corruptio, qa iam non erit luctus, nec clamor, nec vllus dolor, nec tanget eos sol, nec cadet super eos ęstus: quoniã priora transierunt, vt patet Apoc. 7. c. & quia ista significatio multum intenditur in sacramentis veteris legis, q̃ omnia sunt figuralia, siue vmbratica: nam oĩa in figura contingebant eis, vt patet ad Cor. 10. c. oportebat vt in illis, qui erant de populo Dei semper attenderetur

I ista significatio. Item secundo circuncisio non solum distinguebat, & futura significabat, sed ẽt efficiebat: nam a peccato originali soluebat cunctos, ita vt aperiret ianuam vitę ęternæ, sicut nunc facit baptismus, quia est sacramentum perfectum nouę legis: si ergo ipsi qui erant in deserto non circunciderentur, nulla alia impediente occasione, rei efficiebantur pręcepti contempti, & obligatio originalis culpę non aboleretur, quod erat magnũ inconueniens, quia sic oporteret dici, ꝙ omnes qui nati sunt in deserto, & ibidem mortui sunt, quia circuncisi non fuerunt, periissent ęternaliter, quod magnũ valde inconueniẽs est, maxime cum hoc Moyses vidisset in toto tẽpore quadra-

K ginta annorum, & si sciuisset aliquod fore in his non circuncisis, euitasset, cum valde salutem populi diligeret: necessario ergo dicẽdum, ꝙ aliqua causa impeditiua erat ne circunciderentur. Item tertia ratio istorũ non habet fundamentum: nam dicunt, ꝙ in deserto non indiguerunt circuncisione, quę erat distinctiua, cum non fuerint ibi aliqui a quibus distinguerentur: nam si isto modo arguamus etiã in terra Chanaam, non oportebat esse circuncisionem: quia istud signũ non est patens, per quod homines cognoscantur ad extra, sicut in habitu: nam aliquis gentilis videns Iudęum si non poneretur aliud signum, nisi circuncisio, nunquàm cognosceret vtrũ gentilis, an Iudęus esset: qa illud signũ nullo modo patet, cũ nihil sit in cor-

pote

A pore, quod magis absconditum reseruetur q̃ illa pars: qm̃ illa sunt membra verenda: si ergo ad solã cognitionem esset, non magis cognosceret hñs q̃ nõ hñs: iõ inutile erat hr̃e: non oportet ergo sic intelligere distinctionẽ, sed satis est, ꝙ licet alij per hoc non cognoscant, saltem ipsi Iudæi per hoc se cognoscant ab alijs populis esse distinctos, cum de alijs dici audiant ꝙ incircuncisi sunt, & ipsi sępe hoc viderunt, sicut Dauid qui tulit ducenta præpucia Philistinorum Sauli regi, vt fieret gener eius, sicut hr̃ 1. Reg. 18. c. signum autẽ ad cognitionẽ exteriorem erat in modo colẽdi Deũ, & iurandi & multis alijs. manifestius aũt signũ erat cognitionis eorũ in quatuor angulis palliorũ. nã mãdauit Deus, vt oẽs Hebręi per 4. fimbrias palliorum

B ponerẽt quatuor fimbrias hyacinthinas, & cũ quis videbat vestem sic angulatã hyacintho Iudęũ illum esse sciebat, vt patet Numeri 15. c. Dicendũ ergo ꝙ causa quare nõ circuncisi sunt Hebrei aliqui in deserto, fuit periculum circuncisionis: nam caput membri virilis, siue p̃pucium cũ sit membri extremitas, finitur in magna venarum cõgerie, quæ pp̄ debilitatẽ suam multũ sanguinẽ fundere possunt, & mori: fluxus aũt huius sanguinis prouocatur per calorem subtiliantẽ humorem sanguineũ, & debilitantẽ vim retentiuã venarũ, & iõ contingit sæpe in ęstate, cũ quis multũ laborauerit, & velociter motus fuerit, largũ sanguinẽ de naribus effluere, quod raro contingit frigore brumę: fluxus iste sanguinis per calorẽ maxime causatur in motu, quia motus calefacit ab extrinseco, & subtiliat ab intrinseco, maxime quia per motum ꝙ causatur confri

Doctoris rñsio ad quæsitum.

C catio partium, & descensio: in calore aũt ignis, aut solis extrinseco, si ille qui calefit, non mouetur non est hmõi periculum, ita ꝙ nihil magis eis, qui circuncisi sunt, repugnat q̃ motus itineris, sed illi qui erãt in deserto erant in hoc periculo. nam nesciebant qñ moueri debebant, sed ad motũ nubis mouebantur, erantq; expectantes eam, vt patet Num. 9. c. cum dr̃, cumque ablata fuisset nubes, quæ tabernaculũ protegebat, tũc proficiscebantur filij Israel, & in loco vbi stetisset ibi castrametabantur, ad imperium dñi proficiscebãtur, & ad imperium illius figebant tebernaculũ: cunctis diebus quibus stabat nubes super tabernaculũ manebant in eodẽ loco, & si eueniret, vt multo tpe maneret super illud, erãt filij Israel in excubijs dñi: si fuisset nubes a vespere vsque ad mane, & statim diluculo ta-

Motus calefacit ab extrinseco, & subtiliat ab intrinseco.

D bernaculũ reliqnisset, proficiscebantur, & si post diẽ & noctẽ reliquisset, dissipabant tentoria. si biduo aut vno mense aut longiori tpe fuisset super tabernaculum, manebant filij Israel, & nõ proficiscebantẽ. statim vt recessisset mouebãt castra: his ergo sic se hñtibus si circuncisio facta fuisset in deserto, cõtigisset sępius ꝙ dum aliquis circuncideretur, inciperet moueri columna, & immediate oportebat moueri post ipsam tam circuncisos q̃ circuncidentes, qđ in manifestum periculũ eius, qui circuncidebatẽ, redũdabat: maxime qa erant valde tenerę ętatis. s. 8. dierũ, & ex debilitate venarũ, & paruitate potẽnæ retẽtiuę apertis capitibus venarũ terminatis ad p̃puciũ vrgente motu itineris necesse erat sanguinẽ effluere, & hoc ipsis non dubiã

E mortem efficeret: ista fuit causa quare cum Moysęs mandato Dñi veniret in Aegyptum, adduceretq; secum vxorẽ, & duos liberos Gerson. s. & Eliezer, quorum Gerson circuncisus erat, Eliezer aũt minime: voluit Deus eum occidere in diuersorio, propter nõ esse puerum circũcisum, vt patet Exo. 4. c. ipse n̄ Moyses non circuncidit eum in via ante hoc, qa credebat esse periculũ in motu. Sed nec ex hoc quisq̃ assumat occasionem arguendi dicens, ꝙ licet illis immineret mortis periculum deberent circuncidi, cum ibi in itinere filius Moysi circuncisus fuerit.

Gerson & Eliezer filij Moysi.

A Ad quod responderi potest dupliciter, vno modo ꝙ in rebus dubijs homines agere debent secundum prudentiam suam: & maxime in periculosis debent se caute habere deuiando a periculis: si tamen circa aliquod agibile dubium vel periculosum diuina sententia habeatur, non debet inquiri vlterius aliquod consilium humanæ prudentiæ circa factum vel modum agẽdi, sicut magis declarauimus supra 1. cap. sic autem in proposito filij Israel in deserto existẽtes videbãt manifestam mortem puerorum, si eos circuncidèrent. Secuti ergo humanam prudentiam euitantesque manifestum periculum, cum non haberent aliquam diuinam sententiam specialiter ad istum ca-

B sum, scilicet vtrum tunc deberent circuncidere vel non: non circuncidebant, si tamen Deus mandasset tunc omnes circuncidi, ipsi non curassent de quocunque periculo, quantumcunque manifesto: sic etiam Moyses videns periculum, si filium suum Eliezer in via circunciderer, dimittebat eum in præpucio, quousque veniret in Aegyptum: & ibi sine periculo pueri in quiete circuncideretur: Deus tamen aliter pręuiderat, scilicet ꝙ deberet reuerti vxor Moysi cum liberis suis in terram Madian: ne ergo maneret tanto tempore incircuncisus, voluit vt in itinere circunciderecur, & reduceretur in terram suam: nam si Moyses recessisset puero manente incircunciso, nũquam circuncidisset eum mater quæ erat gentilis, & de circuncisione modicũ curabat: nam in itinere non circuncidisset ipsa eum, nisi quia vidit angelũ Dñi persequentem ad mortem virum suum Moysen, vt pa-

C tet Exo. 4. cap. Item alia ratio erat in illis qui mouebantur in deserto, quàm in filio Moysi. nam illi qui erant in deserto debebant moueri ad motum nubis, vt supra declaratum: & quia erat eis incertũ quando nubes inciperet moueri, magnũ periculum erat circuncidere pueros: filius autem Moysi nõ fuit sic: nã statim vt circũcisus fuit, separata fuit ipsa vxor Moysi ab eo, i. ꝙ non comitata fuit eum eundo in Aegyptũ: sed recessit in terram suam Madian: poterat ergo si vellet, & videret expediens fore puero manere in diuersorio cum puero circunciso, quousue sanaretur: quod non contingebat in eis qm mouebantur per desertum: qui non poterant expectare, nec per horam si columna moueretur. Sed contra hæc arguas quòd istas ius deberet tenere in anno primo, quo

D exierunt de Aegypto, & in principio secundi quousque peruenerunt in Cadesbarne: in qua legati exploratores redierunt ad castra Israel, vt patet Num. 13. & 14. cap. & in vltimo anno quo steterunt in deserto. nam in his duobus annis siue duobus & dimidio moti sunt, in primo namque anno & fere dimidio venerunt vsque Cadesbarne: in vltimo anno, s. 40. processerunt de Cadesbarne vsque planiora loca campestrium Moab super Iordanem in vltima mansione, vbi mortuus fuit Moyses: in toto autem intermedio tempore quod fuit fere annorum 38. non processerũt pp̄ maledictionẽ eis datã a Dño, s. ꝙ starẽt 40. annis in deserto, vt patet Nu. 14. c. & sic tũc fixi steterũt,

E vt patet Deute. 1. c. in fine cum dr̃ sedistis ergo in Cadesbarne multo tẽpore, s. 38. annis fere: poterant ergo omnes natos in toto intermedio isto circũcidere, vt patet ex se: & sic manerent incircuncisi soli illi, qui nascerentur in anno quadragesimo quando moti sũt vsque ad Iordanem. Respondetur quòd isti falsum supponunt: nam si verum esset ꝙ totus Israel mansisset in Cadesbarne tanto tẽpore, & sciuisset se mansurum ibidem tanto tpe: debuissent circuncidere omnes qui prius nati circuncisi non fuerant, & omnes qui ibidem nascerentur, sed nec Israel tanto tempore ibi mansit, nec se mansurum ibidem cognouit.

Primnm patet, quia qn̄do Deus dedit maledictionē, F
vt manerent in deserto 40. annis, non dixit ꝙ manerēt
semper in Cadesbarne, idest in illa mansione, sed dixit
ꝙ mouerentur per desertum vagi, sic patet Num. 14.
cap. cum dicitur vestra cadauera iacebunt in solitudi-
ne, filij vestri erūt vagi in deserto annis 40. & portabūt
iniquitatem vestram: eadem causa ergo erat nunc,
cum mouerentur, sicut ante quando veniebant dire-
ctè de Aegypto: in hoc differt motus istorum anno-
rum 38. fere, quia in primo anno fere, & dimidio mo-
uebantur directè per solitudinem versum terrā Cha-
naan, & venerunt vsque Cadesbarne: in anno 40. qui
erat vltimus moti sunt de Cadesbarne directe versus
terram Chanaan, & accesserunt ad illam super Iorda-
nem terminum eius ab Oriente, in annis autē 38. fere G
intermedijs mouebantur nō directe, sed vagi incede-
bant hinc inde: verū tamen est, ꝙ in isto tempore, quo
fuerunt vagi, maiorem moram contrahebant in mā-
sionibus, quā in tēpore quo directe ꝓcedebāt versus
Aegyptum. Secundum autem, s. ꝙ ipsi nesciebant se
mansuros certe in aliqua mansione, qa Deus nihil eis
dicebat, sed per columnam nubis indicabat eis, qñ es-
set tempus standi, vel mouēdi castra, & sic semper in-
certi erant, qñ mouere castra deberent expectātes mo
tum columnæ nubis licet per annum manerēt in eo-
dem loco: ideo non debebant aliquem circuncidere
formidantes semper columnā confestim mouēdam:
nā si hoc respiciatur idē argueremus ꝯ tempus illud,
quo directe tendebant in Aegyptum: nam tunc quā-
do faciebant magnam moram in mansionibus, sicut H
in monte Synai, in quo steterunt vno anno exceptis
decem diebus, vt probauimus c. 18. & 19. satis late, &
tunc procedebant directe contra terram Chanaan de
Aegypto, quousque accesserunt ad Cadesbarne, vbi
via interrupta est, & tamen ibi nullus est circuncisus,
cum in toto deserto nullus circuncisus fuerit, vt patet
Iosue 5. c. & si arguas, ꝙ Iudęi pręscierunt se māsuros
in Cadesbarne annis fere 38. cum Deus dixerit eos
non intraturos terram Chanaan vsque ad completos
40. annos. Respōdetur ꝙ licet ipsi sciuerint se nō in-
traturos in terram Chanaan vsque ad consummatio
nem horum temporum, cum nesciebant vtrū in vno
loco semper deberent manere, an quāto tempore re-
manere deberent in quolibet loco mansionis, immo I
dicendum, ꝙ sciebant se non mansuros in vno loco
semper, cum dictū fuerit eis in sentētia maledictionis,
ꝙ filij eorum vagi essent 40. annis per desertum, ergo
moueri debebant, sed nesciebāt quantum aut quādo.
Ad argumentum quando dicebat, sedistis ergo in Ca-
desbarne tempore multo, vt patet supra 1. c. quod in-
telligitur de istis 38. annis fere iam dictis, vt clare appa
ret ex litera: ibidem ergo tunc steterunt sedentes in
Cadesbarne: respondetur, ꝙ dicitur eos sedisse multo
tempore in Cadesbarne, non ꝙ toto illo tēpore anno-
rū 38. fere ibi steterint, sed ꝙ in toto illo tēpore vltra
non transierint pręter modicum tēpus, in quo acces-
serunt ad torrentem Zareth, qđ non fuit sex mēsium,
vt satis probaretur ex his quæ habentur Nume. 20. & K
supra 2. c. sed propter prolixitatem probationis nō cu-
ro inducere: manet ergo ex hac ratione ꝙ nunquam
illi, qui steterunt in deserto, habuerūt tēpus ad circū-
cidendum paruulos suos. Alia autem ratio est ex do-
lore circuncisionis, s. postquam aliquis circūcisus est,
in tertia die euenit ita magnus dolor, ꝙ etiam si ille
qui circunciditur fuerit vir magnæ ętatis, & robustæ,
in tertia die erit quasi mortuus, & nō poterit moueri,
& tunc periculū valde magnum est mortis si mouea-
tur ab aliquo ipsi circūcisi: patet autem hoc Gene. 34.
c. de viris Sichimitis, quos in dolo fecerunt circūcidi
filij Iacob, vt possent eos secure occidere in die tertia

F & tūc dicitur, ꝙ in die tertia, quādo solet esse nimius
dolor vulnerum, arreptis Symeon & Leui gladiis in-
trauerunt confidenter ciuitatem Sichem tanquā pu-
gnaturi cōtra mortuos, & ipsi duo occiderunt omnes
viros totius ciuitatis Sichem, ita ꝙ nec vnus fuit qui
eis resisteret, quia omnes erant quasi mortui: nō ergo
licebat tali tempore mouere circuncisos, quod tamē
non contingebat in deserto, quia quocunque tēpore
nubes moueretur oportebat eos moueri. *Cunctis die-*
bus quibus super humum gradieris. Conditionalis ꝓmissio
erat ista, s. si obseruarent mandata, sed quia non serua-
uerunt, data fuit terra illa alteris gentibus. *Subuertite*
omnia loca. Positurus Moyses locū veri cultus destruit
primo locum mali cultus, ne esset occasio cadendi po
G pulo; & hoc quia via rationis, & naturę primo malū
extirpatur, quā bonum instituatur. *In quibus coluerunt*
gentes. Quia talia abominabilia erāt Deo. *Quas possessu*
ri estis. Idest quarū terram, & diuitias possessuri estis:
ipsas autem gentes possidere non poterant.

An Iudæi deberent possidere terram istarum gentium, vel ipsas gentes. Quæst. II.

QVòd autem terram illarum gentiū posses-
suri essent patet, quia in multis locis omniū
istorum quinque librorū promittitē eis ter-
ra septem gētium, s. Chananęorum, Amor
rhęorum, &c. ꝙ autem diuitias eorū possessuri essent
patet supra 6. c. cum dicitur, cumque introduxerit te
H dn̄s Deus tuus in terram, pro qua iurauit patribus tuis
Abraham, Isaac, & Iacob, & dederit tibi ciuitates opti
mas, & magnas quas non ędificasti, & domos plenas
cunctarum opum, quas non extruxisti, cisternas quas
non fodisti, vineta & olueta quæ non plantasti, & co-
mederis, & saturatus fueris, caue ne obliuiscaris domi
num qui eduxit te de terra Aegypti. Scd̄m, s. qđ nō po
terant possidere illas gentes patet, nā accipiendo pro-
prie possessionem vocatur possessio id, quod est tota-
liter alterius; & sic non est iustum inter hominem, &
suam possessionē, vt patet ꝑ Philosophum in 5. Ethi.
nam quicquid agat ei homo, non facit iniustitiam ei,
quia totaliter res sua est, licet in hoc sit quædam dr̄ia
parua si sit res possessa animata, aut inanimata, cuius
I radicem late declarauimus Exo. 21. ca. s. differentiā in-
ter seruū, & domum, vel res brutas, quas hic animatas
non voco. Quod ergo aliquis possideat aliquā gentē, Possidere aliquā gētem dupliciter contingit.
contingit dupliciter, quia aut proprie sunt possessio
eius, & tunc debent esse ipsius totaliter: & isto modo
possidebit eos vt seruos: nam seruus est res totaliter
domini sui, & est possessio eius: sic enim vocat Philo-
sophus 5. Ethi. dicens. Non esse iustum inter hominē
& suam possessionem, i. inter hominem, & suum ser-
uum, nisi iustum despoticum, siue dominatiuū, quod
nō est iustum simpliciter, & sic vocat sacra Scriptura
seruum pecuniam dn̄i sui, vt patet Exo. 21. ca. & istum
modum sequitur Arist. in 1. Poli. c. 2. in fine diffiniens
seruum: nā vocat eū rē simpliciter dn̄i sui cū diffinit
K sic dicēs, seruus est organum animatum separatū hō
existens simpliciter alterius: isto modo non poterant
possidere Israelitę populos Chananęorum: nā de gē-
tibus aliis accipere poterant seruos, de illis aūt septē
populis terrę Chanaan nequaquā, vt ꝭ. dicetur. Scd̄o
mō poterat esse, ꝙ aliquis possideat aliquam gentem
accipiendo large possessionem pro eo, qđ non est to-
taliter eius qui possidet, sed aliquo mō, & sic poterāt
Hebręi possidere aliquas gentes in tributarias: nā esse
tributarias non est esse totaliter alicuius, sed quātum
ad aliquid, s. ad certam persolutionem tributi, aut ob-
sequii alicuius, sed etiā isto modo nō poterāt posside-
re Iudęi gentes Chananęorū, quia de alijs gētibus po-
terant

terant facere tributarios: sed de Chananæorum populis non, vtrunque autem patet, quia tenebantur omnes Chananęos occidere: qui autem occiditur nec est seruus, nec tributarius, de hoc patet. j. 20. cap. cum dicitur ꝙ si pugnarent contra aliquas ciuitates, quæ erãt in terra Chanaan, primo offerrent eis pacem, & si reciperent eam, erunt tributarii, si autem non reciperent, sed pugnarent se defendẽdo, capta ciuitate occidebant omnes absque mulieribus, & paruulis, quos vendebant, & tunc sequitur sic facietis cunctis ciuitatibus, quę a te procul valde sunt, & non sunt de his quas in possessionem accepturus es, de his autem ciuitatibus, quæ dabuntur tibi nullum omnino permittes viuere: sed interficies ĩ ore gladij Ethæũ. s. & Amorrhæũ Chananæũ, & Pherezęũ, Eueũ, & Iebusęũ sicut p̃cepit tibi dñs Deus tuus. & si forte obijcias, ꝙ filij Israel tenuerunt aliquos in seruos secundũ, ꝙ Gabaonitas, ut patet Ios. 9. c. & aliquos tenuerunt in tributarios sicut fuerunt de Gabaonitis patet Iosue. 9. c. quia dicitur in fine, fecit ergo Iosue vt dixerat & liberauit eos de manu filiorum Israel, ut non occiderentur: decreuitq; in illo die eos esse in ministerio cuncti populi, & altaris domini, cedentes ligna, & aquas portantes vsq; in pręsens tempus, in locum quem dominus elegisset de tributariis: patet Iosue. 16. cap. de populo Chananęorum qui fuit tributarius tribus Ephraim cum dicitur, & nõ interfecerũt filij Ephraim Chananęum, qui habitabat in Gazer: habitauitque Chananęus in medio Ephraim vsque in diem hanc tributarius; respõdetur ad primũ cum dicis de seruitute Gabaonitarum, ꝙ non factum fuit hoc a proposito. s. ꝙ filij Israel dimitterent aliquas ciuitates Chananæorum vt seruirent sibi, nã hoc nullo modo poterant agere, sed fuit præter eorum intentionem, quia Gabaonitæ venerunt ad eos in dolo dicẽtes, se esse de terra longinqua portantes vestes attritas, & veteres vtres, & calciamenta disrupta, ut hęc essent illis in testimonium distantis terrę suæ. credidit autem Israel, & putans eos esse de terra longinqua iniuit cũ eis fœdus, ne contra eos unquam bellum mouerent, & super hoc iuramentum inter vtrosque positum est. postea cum comperissent eos esse incolas terrę Chanaan voluerunt eos destruere, ut vulgus postulabat, sed principes Iudæorum tamen Iosue duce suo putantes se obligatos hoc iuramento non occiderunt Gabaonitas, sed ut non manerent impuniti propter fraudem, quã egerant, fecerunt eos seruos, nec tamen fecerunt eos seruos suos, ita quod omnes Gabaonitę diuiderentur inter populares Israel, & daretur vni vnus, & alteri alter, & sic diuidendo proportionaliter, sed quia ipsi si cognouissent eos esse de terra Chananæorum, nõ poterant eos accipere in seruos, ita cũ nunc cognouerũt, noluerunt eos p̃ se accipere, sed statuerunt eos seruos tabernaculi in loco, quem elegisset dominus, ut patet Iosue. 9. c. & licet dicatur ibi ꝙ seruire debebant populo, non est intelligendum, ꝙ seruire deberent toti populo, sed solum quando esset populus coniunctus antequam acciperet hęreditatem terræ pacifice: quia tũc simul erant populus, & tabernaculum domini: cum autem populus emissus est in possessiones suas, secutus fuit populus Gabaonitarum tabernaculum, ĩ quocunque loco esset ut satis patet Iosue. 9. c. Ad aliud de tributarijs Chananęis respondetur, ꝙ non factum fuit licite: nam non omnia, quę in sacra scriptura scribunt̃, approbantur, ut multa facta fuerunt mala aliquarum personarum, quæ in sacra scriptura enarrantur, ut patet discurrenti in sacra scriptura, & hoc patet, quia ex hoc ꝙ isti acceperunt gentes illas tributarias non delẽdo eas, Deus iratus fuit, & non deleuit eas, cum ipsi non seruauissent pactum veniendo in pactum cum gẽtibus, ut patet Iud. 2. c. quando angelus domini ascen-

A dit ad locum flentium. *Super montes excelsos*. Ibi enim maxime fiebant templa idolorũ tanquam in cõgruẽtissimis locis, & magis ad hoc naturaliter adaptatis, sicut apud capita fluminum, ut ait Seneca, & sic templũ Baal erat in excelso monte, ut patet Numeri 22. capit. duxit eum ad excelsa Baal, & phanum Phegor in alto erat, vt patet Numeri 23. c. duxit eum ad montẽ Phegor. idest, in quo colebatur Phegor, sic etiam Iupiter in Olympo altissimo monte Thessaliæ colebat, a quo Olimpiades vocantur: ideo Deus ad magnã culpam reputabat sacrificare in montibus, vt patet Ezechi. 18. cap. *Et colles*. Montes dicuntur altitudines terræ habentes ligna frondosa: colles dicuntur altitudines sine arboribus, vel montes sunt magnæ altitudi-

B nes, & colles paruæ. *Et subter omne lignum frondosum*. Etiam si esset in locis planis, quia ibi colebant priapũ, qui vocatur Deus hortorum. *Dissipate aras*. Scilicet in quibus cremantur carnes ad honorem deorum. *Confringite statuas*. Idest imagines deorum corpulentiam habẽtes quæ ferreæ, ligneæ, siue lapideę erant, siue alicuius alterius metalli. *Lucos igne comburite*. 7. cap. ista exposita sunt. *Disperdite nomina illorum de locis illis*. i. destruite templa vel aras, in quibus colebantur, vt iam non nominetur in terra illa templum siue ara Iouis, vel Mercurij, siue alterius Dei. *Non facietis ita domino Deo vestro*. Hic intendit inducere legislator, ꝙ locus in quo sacrificia fiant, sit vnus in tota terra promissionis propter periculum idolatriæ, si cuilibet permitteretur, vbi vellet sacrificare, quia nesciretur, an Deo,

C an dęmonib. sacrificaret, vt patet Leu. 17. c. *Non facietis ita domino Deo vestro*. Sicut illi faciebãt sacrificãtes ĩ mõtibus vel collibus siue locis frondosis quilibet vbi volẽbat: vos autem in uno loco solum sacrificabitis. *Sed ad locum*. Scilicet vnum. *Quem elegit dominus*. Non erat locus iste eligendus ab hominibus, sed a Deo, ut magis constaret hominibus sacrificia sua Deo accepta esse, quia ipse locum illum ad talia elegisset quod non esset si homines eligerent: & de isto loco nondum constabat Moysi quis futurus esset, vel dicebat incerte: quia multa loca Deus voluit secundum diuersa tempora. i. enim fuit tabernaculum in Sylo, vt patet Iosue. 18. cap. & permansit ibi tempore iudicum ut patet Iud. vlt. c. Et post ĩ tempore Heli sacerdotis arca capta fuit a Phi- *In quibus locis fuerit tabernaculum.*

D listin vt patet. 1. Regum. 5. cap. & Deus repulit tabernaculum Sylo ꝙ erat in sorte Ephraim, ut patet Psalm. 77. & translatum fuit ad tribum Iuda, ut in eodem Psa. & positum fuit in Ebron, patet, quia ibi sacrificabant filij Dauid antequam fieret templum per Salomonem vt patet 2. Regum 15. ca. de Absolone qui obtulit Deo in Ebron: hoc quidam voluerunt. s. ꝙ steuisset tabernaculum in Ebron, & inde in Gabaon trãslatũ autumãt, ꝙ autem tabernaculum fuerit aliquãdo in Gabaon satis patet ex testimonijs. j. allegatis: & ex his quæ diximus Exo. 20. cap. sed ꝙ in Ebron fuerit falsum est, & antecedens eorum verum est: sed consequentia est mala quod sic patet. nam isti fundant̃ super hoc ꝙ vbicunq; fiebant sacrificia esset tabernaculum: nam coram arca fiebant sacrificia ut patet. 2. Regum. 6. cap. quando

E ducebat eam Dauid in domum suam: nam cum mouissent sex passus immolabant: itẽ immolabat Samuel in Ramatha vbi nõ erat tabernaculum nec arca, ut patet 1. Regum. 7. cap. immolauit etiam in Masphat, vt patet eodem. cap. immolauit in Bethleem vt patet 1. Regum. 16. cap. & sic de multis alijs locis, in quib. non erat tabernaculum, nec arca. quę patent discurrenti. in Masphat autem fiebant sacrificia, quia Dauid & filij sui & reliquus populus sacrificabant ibi, non tamẽ erat ibi arca vel tabernaculum, nam postquam de Sylo trãslatum est positum fuit in ciuitate Nobe, de quo 1. Regum. 21. cap. ubi demonstratur fuisse ibi sacerdotem

tem magnum Achimelech cum tota sua progenie, & mensam propositionis. ex quo arguitur fuisse totũ tabernaculum: & hoc fuit tempore Saulis, quando fugiebat Dauid a facie Saulis. postea autem translatũ fuit in Gabaon destructa vrbe: nam quia sacerdos, Achimelech dederat Dauid panem, & gladium, mandauit Saul occidi eum, & totam suam progeniem. s. totã domum patrum suorum: & fuerunt occisi. 84. vestiti Ephod vt patet. 1. Regum. 22. ca. necesse ergo fuit destruere illã: quare, eã destrui fecit Saul, & transferri tabernaculum domini ad aliud habitaculum, & tũc trãslatum est in Gabaon.

Opinio doc. de domini tabernaculo.

Dicendum est ergo ꝙ tabernaculum domini nunquam fuit in Ebron, licet ibi fierent sacrificia, nam de ipsis sacrificiis factis in Ebron: & de causa quare facta sunt, & aliquo cęperunt, & de sacrificiis factis in aliis locis, & de mutatione arcę, & tabernaculi varia plenissime Exo. 20. c. dictum est: & ibi vide: fuit ergo. 1. tabernaculum in Sylo vbi mansit maggno tempore vsque ad mortem Heli sacerdotis, deinde translatum fuit in ciuitatem Nobe: deinde translatum fuit in Gabaon, & ibi sacrificabant, vnde illuc ascendit Salomon petiturus sapientiam a Deo, vt habetur 3. Regum. 3. cap. & 2. Paralipom. 1. c. deinde translatum est in Hierusalem, & collocauit illud ibi Salomon in templo quod fecit, vt satis apparet in processu. 3. Regum. & 2. Paralipom. in multis locis. *De cunctis tribubus vestris*. Non est intelligendum ꝙ Deus eligeret de cunctis tribubus vnum locum. s. de qualibet tribu vnum locum: quia sicut erant. 12. tribus; ita essent tunc. 12. Sanctuaria. quod valde erat inconueniens secundum illum statum, in quo erat inclinatus populus ad idolatriam: & si videret Deũ in multis locis coli, putaret esse multos Deos: sed est sensus, ꝙ Deus eligeret vnum locum de cunctis tribubus. i. respiceret omnes tribus, & in tribu quæ magis ei placeret, eligeret vnum locum, in quo magis sacrificaretur sibi, & fierent aliæ cęremoniæ legis, vt congregatio ad tria festa principalia. s. ad festum azymorum, ad pentecosten, ad festum tabernaculorum: nam ĩ his tribus festis totus Israel congregabatur ad locum Sanctuarij vt patet Exod. 23. & 34. & Deuter. 16. c. locus iste erat in electione Dei, ideo vbicunque vellet, ibi fiebat ei obsequium, & ponebatur tabernaculum: ideo si aliquando volebat repellebat locum, & accipiebat alterum sicut fecit, quia repulit Sanctuarium ciuitatis Sylo, quod erat ĩ tribu Ephraim siue Ioseph cũ Ephraim sit filius Ioseph, & voluit, sibi transferri ad Syon vbi mansit, licet non immediate transierit, quia primo stetit in ciuitate Nobe, deinde in Gabaon, ad vltimum in Hierusalem, & ibi fuit firma habitatio eius, de hoc Ps. 77. dicitur, & repulit tabernaculum Ioseph, & tribum Ephraim non elegit, sed elegit tribum Iudã, montẽ Syon quem dilexit. *Vt ponat nomen suum ibi*. i. vt sit memoria nominis eius in loco illo specialiter. s. ꝙ licet in aliis locis Deus colatur fidẽ, & spe, atque charitate, tñ cultu sacrificiorum & aliarum cęremoniarum in vno loco colebatur, & ibi dicebatur ponere nomen suum, qa in illo loco magis, & specialius denominabatur, q̃ in aliis locis, & ille locus specialius pertinebat ad eum quam alia loca, sicut licet Sanctos Dei vbique inuocemus, & honoremus, quædam tamen sunt loca in quib. magis honorantur, & inuocantur nomina eorum, sicut loca in quibus sunt sepulti, vel ecclesiæ, quæ denominantur ab eis, vnde illę eorum inuocationes nominantur, quia potius ibi inuocantur quam alibi. *Vt habitet in eo*.). i. vt inuocetur nomẽ eius ibi, quia Deus nunquam habitat cum in nullo loco comprehendatur, & sic dixit Salomon. 3. Regum. 8. cap. non est putandum ꝙ Deus super terram habitet, cum cęli cœlorum eum capere non possint: sed istam domum ædificaui ei, vt

F sint oculi eius super orantes ad eum in domo ista. qualiter Deus dicatur esse in aliquo loco per potentiam, & essentiam siue præsentiam, vt communiter dicitur Exo. 3. & 20. c. dictum est, & ibi quomodo angeli sunt in loco, & quomodo animæ: Deus autem specialiter dicitur habitare in loco Sanctuarii, quia ibi fiebat ei specialis honor, qualis non fiebat ei tunc in toto orbe: nã solum notus erat in Iudæa Deus, & in Israel magnum nomen eius, ut patet Psal. 75. vel dicebatur habitare in tabernaculo in loco Sanctuarij, quia ibi specialia faciebat quasi in toto regno Israel: nam ibi loquebatur, ꝙ non erat in aliis locis, intra Sancta Sanctorum super arcæ propitiatorium inter duo cherubim loquebatur dominus, quandocunque Moyses consulebat, & inde

G dabat dominus præcepta pro populo Israel ut patet Exod. 25. & 30. & Numeri 7. cap. loquebatur etiam Deus apud altare holocaustorum in introitu tabernaculi, & ibi respondebat de dubiis quæsitis, & interdum non consulente Moyse Deus loquebatur vocando Moysen, & ista responsio fiebat ad declarationem eorum, quæ erant necessaria populo, & fiebat hoc circa introitum tabernaculi ad ostium eius, super altare, de quo Exod. 29. ca. de qua mansione Dei in alio loco iam magis dictum est. *Venietis, & offeretis ibi holocausta*. Ista littera est multum larga, quia ponitur quantum ad illa, ad q̃ obligabantur, & quantum ad illa, ad quæ non obligabãtur: nam tribus diebus in anno obligabantur venire in locum Sanctuarij, ut patet in locis sup. allegatis, & tũc debebant ferre aliquid ad offerendum, ut patet Exod.

H 23. & 34. cap. cum dicitur non apparebis vacuus in cõspectu meo. & istæ erant hostię pacificæ de quibus offerentes ipsi, & omnes, qui non offerebant, sed pertinebant ad ipsos offerentes, comedebant, nam maximũ gaudium tũc erat, de hoc patet ĩ. 16. c. vbi ponĩ, ꝙ in festo pentecostes de oblatione spontanea comedere debebat ipse offerens, & seruus, & ancilla, & filius, & filia, & omnes alii, idem patet ibidem de festo tabernaculorum, de festo autem azymorum non ponitur, ꝙ eadem fierent, sed satis intelligendum est, quod eadẽ fierent, cum festum azymorum esset festum principale totius anni, & mandabatur ꝙ in omnibus istis festiuitatibus, cum apparerent coram domino, non apparerent vacui: ergo aliquid offerre debebãt magis ad-

I huc, quam in aliis festis. *Et offeretis in illo loco*. Non solũ debebat aliquis venire in tribus festiuitatibus anni, in quibus obligabatur omne masculinum, vt supra diximus, sed etiam si quis voueret offerre aliquod animal domino, debebat illuc ire, quia non poterat offerre in aliquo alio loco terræ suæ: sic enim prohibetur & ĩ. cũ dicitur caue ne offeras holocausta tua in omni loco, quem videris, sed in loco quem elegit dominus Deus tuus. *Holocausta, & victimas vestras*. Tria genera sacrificiorum distinguuntur Leuit. 1. capit. s. holocausta quæ sunt sacrificia ad solum honorem uel laudem Dei, ex nulla alia causa, & ista totaliter incendebantur, nec aliquid inde habebat sacerdos nisi pellem, ut patet Leui.

Sacrificiorũ tria genera.

K 6. cap. ideo vocantur holocausta ab olon quod est totũ & cauma ꝙ est incendium quasi totum incensum. 2m genus est sacrificium vel hostia pacifica, quæ fiebat qñ aliquis rogabat aliquid Deum, & offerebat hostiam, & istæ uocabantur pacificæ, quia fiebant pro pacificando nobis Deum, vt adiuuaret, vel reddẽdo gratias Deo nobis pacificato. Et de hostia ista renes cum toto adipe, aruina, & reticulo incendebãtur ad honorem Dei, armus & pectusculum cedebant in partem sacerdotũ, cęterę autem carnes pertinebant ad offerentem, & comedebat eas intra atrium tabernaculi, de his Leuit. 3. & 7. c.

Tertium genus est sacrificium pro peccato, & circa hoc sunt multę cęremoniæ, & distinctiones de qui-

bus

bus Leui.4.& 5.& 6.cap. Et ista duo vocantur hic victimæ:& sic comprehendit hic omne genus sacrificij per holocaustum, & victimas. *Decimas*, quæ pertinebant ad ius Leuitarum, ut patet Numeri.18.cap. omnia alia iura quæ sequuntur, pertinebant ad sacerdotes.

Quare Leuitæ separati sunt ad seruiendum domino. Quæst. III.

SCIENDVM quod tota tribus leui separata erat ad seruitium domini specialiter, pro toto alio populo, cuius primogeniti obligati erāt domino quia secundum antiquam consuetudinem primogeniti erant sacerdotes, & quia cęteri primogeniti aliarum tribuum ad hoc erant inepti, & dominus repulerat eos, quia coluerunt vitulum conflatilem, elegit tribuum Leui, quæ non coluerat vitulum: sed adiuuit Moysen ad vindicandum peccatum colentium, ut patet Exo.32.c.& separauit eam a reliquo populo sibi ad obsequium: sic patet Numeri.3.cap. cum dicitur tolle Leuitas pro primogenitis filiorum Israel, & pecora Leuitarum pro pecoribus eorum, eruntque Leuitæ mei ego sum dominus: isti autem qui erant in tribu Leui, erant diuisi, nam quidam erant sacerdotes. s. Aaron & filii eius, vel omnes qui descendebant ab eo: nam eo iuuēte soli filii sui consecrati sunt, & moti ad obsequēdum domino: de hoc Exo.29.& Leui.4.& 9. atque 10. cap. Alii autem erant qui non erant sacerdotes, sed vocabantur simpliciter Leuitæ, & isti non ministrabant in altari sacrificando, aut Thimiama cremando, vel faciendo aliqua alia, sicut faciebant sacerdotes: sed solū seruiebant ministerio tabernaculi mouendo ea, quæ in tabernaculo erant, & totum ipsum tabernaculum, secundum distinctiones onerum eis impositorum, de quibus habetur Numeri 4.cap. de diuisione Chaathitarum, gersonitarum, & meraritarum quilibet secundum officia sua, & quia omnes hi tam Leuitæ quam sacerdotes uiuebant in obsequio tabernaculi, de sumptibus tabernaculi viuere & sustentari debebāt, cum aliunde sustētari non possent, quia non habebant alia officia, nec cōuenienter exercere poterant, & ob hoc cum data fuerunt eis loca ad habitandum, nam data fuerūt prędia ad colendum, sed paruum territorium ad alenda pecora, ut patet Numeri.35.q.d. quod filii Israel substentationē daturi erant: quia loco eorum domino ministrabant, separauit ergo dominus ad istorū sustentationē vltra. intra. s. decimas, primitias, vota, sacrificia spontanea, & primogenitorum redemptiones, aut sanctificationes, cęteraque in hunc modum, ut patet Numeri.18.capit. erat tñ differentia, quia leuitis, qui non erant sacerdotes, quia erant plurimi, dabatur magnus redditus, s. decimę totius populi, nam iste erat maximus redditus: sacerdotibus autem dabantur primitiæ cum cęteris iuribus: leuitæ tamē q minores erant, postquam accipiebāt decimas, dabāt decimā ptē earū sūmo sacerdoti, ut patet Num. 18.c. nouem autem partes decimarum reseruabant sibi, & in hac solutione ita se habebant ipsi, ac si essent homines populares habētes vnde decimas darent, cum tamen isti nihil haberent, nisi quod eis dabatur. *Primicias manuum vestrarum*. i. primicias de frugib. & aliis, quę manibus colitis, tria autem sunt genera primiciarum. s. in viridi spica, in festo azymorum, & panes in festo pentecoste. Et omnium frugum primicias in festo tabernaculorum mense septembri collectis oībus quæ in agro: de his Leui.23. c. & de quolibet genere istarum primiciarum intelligitur, quod deberent ferri in Hierusalem, vel in locum alium in quo esset tabernaculum domini. *Vota*. Etiam ibi soluebantur, siue aliquid immolandum esset, siue non; de uotis dictū fuit aliqualiter Leui.27.c.& numeri.30. *Atque donaria*. Alia dona q̄ offerebanī, & non ex voto, nec īmolabilia erant. *Primogenita boum, & ouium*. Quia ista offerenda erant, qa sanctificari debebat omne primogenitū masculinum per immolationem in ouib. capris, & bobus primogenita aūt hoīum, quia immolabilia non erant, redimebantur quinque siclis vt patet Exo.13.& Numeri.3.c.a. *Et comedetis ibi in conspectu Dei vestri*. Hoc intelligit de hostiis pacificis, vel de aliis, de variis quæ offerebantur domino, de quibus offerenti comedere licebat de holocausto autem vel hostia pro peccato, siue de votis, offerēti nihil licebat comedere. De holocausto autem quod nihil accipere liceat offerenti ad comedendum nam holocaustum dicitur sacrificium, in quo nihil relinquebatur de ipsa re sacrificata quod nō cremaretur & dicit holocaustum ab olon, quod est totum, & cauma, quod est incendium quasi totum incensum, & hoc patet Leui.1.c. nam licet fieret holocaustum de boue, siue de oue, siue de capra detracta pelle, totum quod intra erat incendebatur in altari super strue lignorum, nam carnes ipsæ cum ossibus cremabantur, & caput, & pedes & ipsa intestina q̄ fimo plena erant, lauabanī, & postea cremabantur cū oīb. aliis partib. ipsius aīalis. nihil ergo manebat quod ipse offerens comedere posset, nam & ipse sacerdos qui immolabat, & comburebat carnes aīalis coram dño, nihil inde habebat nisi pellem, quę detrahebatur aīali, ut patet Leui.7.cap. cum dicitur sacerdos qui offert holocausti victimam habebit pellem eius. Si autem pro peccato aut delicto, (cuius eadem lex sacrificii est ut patet Leuit.7.c.) hostia fiat, aut fiebat pro peccato sacerdotis, aut pro peccato multitudinis, aut pro peccato principis populi, aut pro peccato alicuius singularis personę: sic. n. distinguit Leuit.4.c. in trib. primis inferebatur de sanguine hostiæ intra tabernaculū ad expiandum in altari thimiamatum, ut patet Leuit. 4.c.& in 4. modo non inferebatur sanguis intra tabernaculum ad expiandum, & secundum hoc ponitur regula Leui.6.c. in fine, quod oīs victima pro peccato cuius sanguis infert intra Sanctuarium ad expiandum. s. ad altare thimiamatum, non debebat comedi, sed comburi extra castra, & hæc erat cū fiebat pro peccato sacerdotis, aut totius multitudinis, aut principis populi, si aūt sanguis hostię pro peccato non inferebatur intra Sanctuariū, debebāt eam comedere sacerdotes in loco Sanctuarii & omnes de genere sacerdotali dumtamē masculi comedere poterant ut patet Leui.6.c. ut sup. dictum est, & sic nullo modo ipse qui offerebat pro peccato, poterat comedere aliquid de eo quod offerebat: sed vel nullo modo comedebatur, vel ipsi sacerdotes totaliter comedebant.

Item de votis non poterat aliquis comedere, vt si quispiam vouebat vnam ouem aut capram domino, non poterat comedere de illa, nam cum quis vouisset simpliciter aīal suū dño, si illud mundum esset immolari debebat dño, & non poterat commutari pro altero aīali, quod si mutaretē tam ipsum quod mutatum est & id pro quo mutatum est, sanctum erit dño. i. consecrari debebit, & tunc de isto aīali mundo votiue promisso sic fiebat, quod sanguis eius fundebatur per cornua altaris, sicut in aliis immolationibus, & adeps eius immolabatē: sed nihil de carnibus incendebatur, totæ. n. simul ad sacerdotes pertinebant, ut patet Numeri.18.c. si aūt aīal immundum erat, quod uotiue promissum erat adducebatur coram sacerdote & determinabat precium eius, & sic vendebatur, & illud precium pertinebat ad sacerdotes ut patet Numeri.18.c. si autem dominus qui uouisset volebat redimere aīal, dabat q̄tum a sacerdote æstimatū fuisset, & insuper partem quintam, ut patet Leu. 27. c. & ibi de istis sup. dictis. de his ergo ipse offerens nullomō cōicabat. de donariis aūt eodē mō, nā si aliqs aliquod dedisset douū sacerdoub. siue esset aliqd immolabile,

Quædam de holocausto.

In uiridi spica tria sunt genera primiciarum.

molabile siue non, transibat in proprietatem sacerdo-
tum, & sic nihil debebat ipsis offerentib. in sola autem
pacifica hostia ipse offerens poterat aliquid recipere,
vt patet Leui.7.c.s. oēs carnes ipsius aīalis pter oēs adi-
pes, qui adolebant dño, q̄a oīs adeps dñi erat iure per-
petuo in generationib. & cunctis habitaculis vr̄is, nec
adipem nec sanguinem oīno comederis vt patet Leu.
3.c. & Leui.7. dr̄ si quis adipem qui offerri debet in in-
censum domino, comederit, peribit de populo suo. i.
morietur: & pter renes cum cauda & duos renūculos: nā
ista incendebant dño vt patet Leui.3.c. pter hoc aūt in
jus sacerdotum cedebat armus dexter rei imolatæ, &
pectusculum eleuationis, cęterę aūt carnes manentes
erant pro ipsis offerentibus, ut patet Leui.8.c. drīa aūt
inter sacrificia pacifica, & holocausta, vel pro peccato,
vel in votis & donariis erat, q̄a q offerebat hostiā paci
ficam. totā non offerebat, sed ex eo, q dicebat saltem
intra se velle offerre pacifica dicebat se velle accipere
de eis certā partem, in aliis aūt eo q talia faciebat, tota-
liter donabat, ita q nihil ad eum ptineret: iō inter aīa-
lia differt, quę offerebant in sacrificiis pacificis, & illis
quæ offerebantur in voto vel pro peccato, nam pro vi
ctimis pacificis quędam animalia aliqualiter immacu
lata accipi poterant, in vototum solutione aūt ē opor-
tet aīalia totaliter esse munda & integra ut patet Leui.
22.cap. cum dr̄ ouem, & bouem, cauda & aure ampu-
tatis voluntarie offerre potes: votum aūt ex his solui
non potest: & ratio est quia in his q̄ pacifica sunt, nulla
obligatio est ad offerendum, sed sola voluntas offeren
tis: in uotis aūt acquisita est obligatio: nam licet in uo-
uendo sit libertas, post votū tñ emissum nulla libertas
est, sed ita tenetur ipse uouens ac si alias deberet, ut pa-
tet extra de uoto, & uoti redemptione in ca. licet cum
dr̄ licet vniuersis liberum sit arbitrium in uouendo, vs
que adeo tñ necessaria est solutio post uotum, vt sine
dispendio salutis propriæ non liceat alicui resilire; iō
hr̄ in decretis.17.q.1.c. nuptiarū. cum ergo aliquis obli-
gatus est. quia tenetur strictus, imponit ei facere id, q
melius est, si ergo quis se obligauit ad offerendum, te-
nebit iam ad offerēdum aīal q mundum, & immacu-
latum totaliter sit, cum autem non tenet quis q̄ offerre
quicquam, quodcunq; obtulerit recipiet: iō siue bos,
aut ouis aures vel caudam amputatas hēant, siue non
recipient a sponte offerentib. a vouentib. aūt minime.
In conspectu domini Dei vestri. Qui comedet carnes hostię
pacificæ in atrio tabernaculi comedere debebat corā
altari sacrificiorū, in quo Deus esse dicebat. q̄a ibi ei of
ferebat. Alia dona q̄ ferebant quę comestibilia essent,
poterant extra atrium comedi vocatis pauperib. & le-
uitis vt.j. patet. *Et Lætabimini in cunctis ad quæ miseritis ma-
num.* i. quæ per manuum vestrarum laborem habuistis
In quibus benedixerit vobis dominus Deus vester. i. qui multi-
plicauerit vobis Deus: quia licet vos in eis laboraueri-
tis, tñ magis gratia Dei q̄ labore manuum vestrarū ha
buistis. *Non facietis ibi.* Hic excludit quendam errorem
quia crederet aliquis q sicut uiuente Moyse, qui legis-
lator & sanctus propheta erat, faciebant, ita facturi es-
Erroris exclusio. sent post mortem eius in terra promissionis. ideo dicit
Non facitis ibi quæ hic facimus. Et hoc pōt dici de oib. cę
remonialib. q nō seruabant ī deserto, sed qlibet facie-
bat q uolebat, vel si seruabant aliqua, nō sm eandē for
mam q̄ habere deberent, sed principaliter hoc dici pōt
de loco sacrificij, quia aliquis uolebat offerre in vno lo
co, alius in alio, in terra aūt promissionis vnum locum
determinate habituri essent.

An Rab. Sa. opinio circa oblationes sacrificiorum possit stare.
Quæst. IIII.

RABBI Sa. dicit, q dum essent in deserto filii Is-
raël, q quilibet offerebat voluntarias oblationes,

F vt holocausta, & hostias pacificas, vbi vellet, siue in ta-
bernaculo, siue extra: victimas aūt quas ex necessitate
offerre debebant, in atrio tabernaculi offerre cogeban
tur. Sed non vr̄ verum, quia dr̄ Leu.17.c. q quicunque
siue de Iudæis, siue de alienigenis obtulerit hostiam, &
non ad ostiū tabernaculi, ita reus est, ac si sanguinē effu
disset. Holocaustum aūt sp voluntarium est, q̄a solū ne
cessaria sunt q̄ uouent, & q̄ pro peccato dant: victimæ
aūt pacificæ ēt voluntariæ sunt ibi, aliter omne sacrifi-
cium fieri phibet ī agro, quia talia dęmonib. fieri vr̄r.
Item patet esse falsum, quia ēt holocausta non licebat
offerre extra locū Sanctuarij, ut dr̄.j. s. caue ne offeras
holocausta tua in omni loco, quē videris, sed in eo quē
elegit dn̄s Deus tuus ī una tribuū tuarū offeres hostias
G & facies quæcunq; ego pcipio tibi, & suadet hoc ma-
gis, quia nullū est sacrificium q minus habeat de natu
ra sacrificii, q̄ agnus paschalis: sed offerre illū oēs coge
bant, & hoc in loco quē Deus elegisset, ergo a fortiori
in aliis sacrificiis tenebant ad offerendū ea intra atriū
tabernaculi, patet antecedentis prima pars: quia cęte-
ra sacrificia ad sacerdotes magis pertinebant, & nullus
popularis tenebat ad illa, sacrificia aūt agni paschalis
ad oēs pertinebant, cum oib. mādaret sub pęna magna
q phase celebrarent, ut patet Nu.9.c. Scdā m.s. q coge-
rent imolare phase in loco, quē Deus elegisset, & non
poterāt extra facere ut patet.j.16.c. cū dr̄ nō poteris ī-
molare phase ī qualibet vrbiū tuarum, quas dn̄s Deus
tuus daturus est tibi, sed in loco quē elegerit Deus tu9
vt sit nomen eius ibi. Itē fundamentū oīum istorū est,
H quia Deus volebat oīa, q̄ imolabant, in uno loco solo
terræ promissionis imolarent: & hoc vt nō daret loc9
hæreticę prauitati, q erat quantum ad cultū idolorū. s.
q essemus certi, vt dū ille q faciebat sacrificiū, faceret
Deo an dæmoni, hoc aūt videri non poterat, si daret
licentia faciendi sacrificiū extra locum illū vnū, ubi qs-
que vellet: & hoc non referebat vtrum esset holocau-
stū, vel hostia pacifica, vel uotū, cum in quolibet horū
æqualiter poterat cōmitti idolatria, vel illi sacrificādo
cui sacrificandū non erat, vel cū talib. cęremoniis sacri
ficare, cum quibus non oportebat, utpote q̄a erant sup
stitiosæ, & continebant aliqd similitudinis ad idolatrā
tium cultū. cū ergo q̄tum ad oīa ista sit eadē rō phibi-
I tionis, siue cōmittat idolatria, debet stare eadē phibi-
tio, nō ergo magis refert in uoto q̄ in sponte datis qui-
buscunq;, sed oīa debebunt intra atriū tabernaculi in
altari holocaustorū offerri. *Singuli quod sibi rectum uide-
tur.* Quia offert q vult, & qn̄ vult, in qua mansione uel
castrametatione uoluerint. hoc aūt sans litteræ ꝯsona-
re vr̄, in qua agit de loco sacrificādi, q̄a debet esse vnus
tñ magis vr̄ referri ad alia cæremonialia: nā in deserto
(ut alias sæpe dictū est) nō vr̄ facta imolatio nisi primo
anno exitus de Aegypto in monte Synai, qn̄ ꝯfirmaue
runt legē ut patet Exo.24.c. & in 2. anno exitus de Ae-
gypto iterū qn̄ cōsecratū fuit templum & sacerdotes
de quo Exo.29. & Leui.8. & 9. & 10.c. & Nu.7. de obla
tione principum, & in eodē anno in mense.1. in 15. die
K mēsis & celebratū fuit phase. i. agnus paschalis sm oēs
cęremonias suas, ut patet Nu.9.c. & tunc in 15. die de-
bebant celebrari imolationes, de quib. Leu.23. & Nu.
28.c. in aliis aūt locis nō vr̄ factū sacrificiū, cū loca īdis-
posita essent, nec poterant habere necessaria ad sacrifi-
cium, quia in quolibet sacrificio pecorum cuiuscunq;
speciei requirebatur certa pars farinæ delicatæ q̄ vocat
simila, & certa pars vini sm quantitatem sacrificij de
quo Nu.15.c. in deserto aūt rarissime poterant habere
farinam, aut vinū pp duo. primo quia non poterant ac
cedere ad loca habitata pp pericula hostium, q̄a oēs in
circuitu nationes eos tanq̄ hostes habebant timentes
eos, ut patet Iosue.2.s.m missione Raab hiericontinæ. se
cundo quia per vastam & terribilem solitudinem in-
cedebant,

cedebant, ut patet. sup. 8. c. & iō non vr̄ φ errabant ꝯ legem, quia sacrificabant aliter q̄ lex mandaret, sed quia nullo mō sacrificarent, cū lex aliquo mō, & tpe aliquo sacrificare inberet. Ideo est sensus quantū ad obseruationem hunis præcepti, & aliorum. s. non faciatis in terra promissionis cum eam possederitis, ea quæ hic facimus, quilibet quod bonum ei apparet, quia non curamus de sacrificando, nec sacrificamus, nec etiam pro tunc obligabantur. Et non solum quātum ad hoc, sed etiam quantum ad alia, quia non obseruabani alias cęremonias, utpote in solutione decimarū, & primiciarum, & in obseruatione festorum, non enim obseruabant tunc festa, quia recedebant mouebantq; castra quando nubes mouebatur, siue moueretur in sabbato siue quandocunque, & aliquando verisimile est ī sabbato fuisse motam, & ambulasse hebræos, de quo diximus magis sup. 12. c. non obseruabatur etiam pascha, quia non legitur, obseruatum fuisse aliquod pascha azymorum in deserto, præter pascha, secundum quod fuit in monte Synai de quo Num. 9. c. & hoc quia tūc erant circa terrā Madiam de qua erat Jetro socer Moysi, & non erant hostes hebręorum homines terrę illius ideo poterant habere necessaria, in aliis autē locis non poterant sic habere necessaria, de hoc magis declarauimus sup. 6. c. de festo pentecoste idem est dicendum, p̄cipue cum ibi offerri debeant panes qui in deserto nō erant, cum ibi nulli essent nec noui, nec ueteres: etiam quia istud festum fieri debebat computando. 50. dies ab eo die, quo mitterent falcem in messem, & tunc celebrabatur festum hebdomadarum. i. pentecoste, in deserto autem non ponebatur falx in segete cum nulla seges ibi esset, nec panem vllo modo comederent, vt patet infra. 29. capitulo. etiam, quia in hac die offerebantur victimæ spontaneæ in loco quem dominus elegisset ut patet. j. 16. c. vbi agitur de his omnibus, in deserto autem habitantes nondum habebant aliquē locum, quem elegisset dominus, ergo non faciebant hæc. De festo tabernaculorum clarius patet, nā istud festum erat ad memoriam filiorum Israel, vt cognoscerent quomodo in deserto habitauerint in tabernaculis frondium in montibus. Dum ergo ista fuerūt in re, idest dum sentiebantur, non oportebat poni aliquod signum rememoratiuum horum, cum ipsæ res præsentes sufficienter immutent nos ad cognitionē sui ipsarum magis quam aliquod signum, quia nō est tantæ virtutis, sed existentibus Iudæis in deserto, tabernacula de frondibus, & ramis arborum erant in re, j. actualiter fiebant, ergo non erat ponendum aliquod signum rememoratiuum, quia circa principia non est memoria. φ autem videatur ad memoriam tabernaculorum factorum in deserto istud festum fuisse institutum, patet Leui. 23. c. in fine cum dicitur, mense septimo festa celebrabitis, & habitabitis in tabernaculis septem diebus, omnis qui de genere Israel est manebit in tabernaculis, ut discant posteri vestri, φ in tabernaculis habitare fecerim filios Israel, cum educerem eos de terra Aegypti. sicut enim non obseruabantur ista festa, ita nec obseruabantur festa clangoris, & propitiationis. nam eadem ratio de omnibus est, cum in oībus sacrificia offerantur, ut patet Num. 28. & 29. c. & sicut non obseruabantur cęremoniæ festorum, ita nec obseruabatur circuncisio, cuius causa supra assignata est ī isto. c. idem est quantum ad omnia alia similia, quędā tamen obseruabantur, quia manifeste obseruari pręcepta sunt, sicut expulsio leprosorū e castris, ut patet Nu. c. 5. & multa de quibus late diximus Exo. 13. c. dādo regulas quæ debebant seruari, & quæ non, & de istis dicit hic Moyses. s. φ non faciant isti qui intrauerint ī terrā promissionis, sicut illi qui erant in deserto. i. φ stātes ī deserto paucas, vel quasi nullas legis cęremonias ob-

A seruabant, qui aūt intrauerint in terrā Chanaan debēt oēs obseruare. *Nec enim vsq; in præsens venistis in requiem.* Ista est cā quare in deserto non obseruabantē q̄ post obseruari debebant, qa nondum venerant in requiē, quā Deus eis daturus erat, ubi haberent dispositionem requisitam ad obseruantiam cæremoniarum maxime ad istam de vnitate loci ad sacrificandum, quia in terra promissionis tabernaculum stabile futurum erat, licet contigerit post in terra promissionis illud ex aliquibus causis mutari. s. de Sylo in Nobe, deinde in Gabaon, deinde in Hierusalem.

In deserto quare non obseruabātur, q̄ post obseruari debebant.

An sit idem locus mansionis tabernaculi, & arcæ, & quibus in locis arca steterit: et quæ distinctio erat inter locum tabernaculi, & locum arcæ. B *Quæst. V.*

ET nemo turbetur in hoc, quia non est idem locus mansionis tabernaculi & arcæ, cum. n. venerūt filii Israel de solitudine, simul posuerūt tabernaculum cum arca in Sylo post. 14. annos ab introitu in terram promissionis, & māsit ibi totum simul annis. 344. vsq; ad tp̄s Heli sacerdotis, quando duo filii eius portauerunt arcam in castra, & portauerunt eā Philistin, exinde cępit arca seiuncta esse a tabernaculo, quia tabernaculum delatum est in Nobe, vt sup. probatum fuit, arca aūt allata fuit in Cariathiarim, ut patet. 1. Reg. 7. c. deinde in Masphat, ut patet. 1. Reg. 7. aliqualiter morat̄ deinde in Nobe, ut 1. Reg. 21. c. deinde in Gabaon de quo. 2. Paralip. 1. & 2. Reg. 6. ca.
C deinde in domum Obethedon, ut patet. e. c. deinde in domum Dauid ut. e. c. deinde in templum Salomonis vbi firmiter mansit vsq; ad captiuitatem babylonicā; qn̄ Hieremias abscōdit arcā, candelabrū, & altare incensorum, ut patet. 2. Mach. 2. c. hæc qdē ab aliquib. sic tenent, vt recitata sunt, nescientib. distinguere inter loca arcę & tabernaculi, putant. n. arcam dn̄i post reductionem de terra philistinorum venisse in Cariathiarim, cū meterēt triticū, sed nō māsit in bethsames, qa accidit ibi plaga magna. nā mortui sunt plures quā 50. milia virorū, ut p3. 1. Re. 6. c. cū dr̄ pcussit aūt de bethsamitib. eo φ vidissent arcam dn̄i, & percussit de populo suo septuaginta viros & 50. milia plebis, luxitq; populus, quia percussisset dominus plaga magna plebem,
D dixerunt Bethsamitæ, quis poterit stare in conspectu domini Dei sancti huius? & ad quid ascendet a nobis, & postea sequitur ibi. & in 7. c. sequēti qūo viri de Cariathiarim venerunt in agrum Bethsames, & tulerunt inde arcam dn̄i portantes in Cariathiarim in Gabaa, & posuerūt in domo Aminadab, & sanctificauerunt Eleazarum filium eius, vt custodiret arcam dn̄i: ibi autem mansit arca donec translata fuit ad domū Obethedon per Dauid regem, vt patet, 2. Reg. 6. ca. & deinde fuit translata in domum Dauid, vt patet. eod. lib. & c. post hoc constructo templo per Salomonem portata fuit arca in templum cum tabernaculo toto, & simul posita sunt. Tabernaculum autem postquā de Sylo motum est, fuit positum in ciuitate Nobe,
E deinde destructa illa per Saulem, & occisis omnibus sacerdotibus translatum fuit in Gabaon de his. 2. Re. 21. c. iuncto ca. 2. libri 2. Paralip. post Gabaon portatū fuit tabernaculum in Ierusalem facto templo Salomonis, vt patet 2. Paralipo. 2. c. hęc latissime distincta & probata fuerunt Exo. 20. cap. & ibi vide. Isti autem errantes circa locationem arcę dicunt, φ arca post Cariathiarim ducta est in Masphat, in quo dupliciter errant. Primo quia argumentum, vel motiuum eorum non est sufficiens. Secundo quia falsum dicūt primo, nam isti mouentur ad dicendū, φ fuit ducta arca in Masphat, quia ibi fuit factum sacrificiū agni lactētis, vt patet 1. Reg. 7. c. & quia dr̄ ibi, φ hauserunt aquā, &

fuderunt

fuderunt in conſpectu dñi : nam volunt ꝙ dicatur in
conſpectu dñi.i.in conſpectu arcę ſuper quã erat dñs,
quia loquebatur ſuper arcam de medio cherubin in ꝓ
pitiatorio: ut patet Exo.25.& 30.& Num.7.c.primum
monitum de ſacrificio non eſt ſufficiens,quia non ſo-
lum fiebant ſacrificia coram arca,ſed ẽt in atrio taber-
naculi dato ꝙ nõ ſtaret ibi arca , de quo declarauimus
Exo.23.c.& non ſolũ intra tabernaculi atriũ, ſed ẽt ex-
tra illũ locũ,ut p3 ĩ multis locis: nã Helias ſacrificauit ĩ
altari,quod fecit ſup montẽ carmeli præſentib. ſacer-
dotib.Baal,vt conuinceret eos de errore ſuo, vt p3.3.
Re. 18. c.ẽt Samuel ſacrificabat in Ramatha ciuitate
hĩtationis ſuæ,ubi ipſe altare conſtruxerat ad ĩmolãdũ,
& tñ ibi nullum iſtorum ꝑdictorũ erat.ſ. nec arca nec
tabernaculum.de hoc.1.Re.c. 7. in fine.Itẽ ſacrificauit
in Bethleem: vt patet.1.Reg.16 c.& tñ in Bethleẽ nec
erat arca,nec tabernaculum , & in multis aliis locis fa-
ciebat hoc Samuel cũ eſſet ꝓpheta dñi,& q̃cunq; age
bar ſpiritu Dei agere credebat̃,faciebat hoc idem pp̃ſ
in ciuitate Ebron,in qua nihil horũ erat ꝓ eo tpe, quo
totus populus , vel valde magna pars colebat ibi Deũ
ſacrificans ei.de quo.2.Re.15.c. non ergo ſequebat̃ ꝙ
vbicũq; Deus coleret,& offerret̃ ei ſacrificiũ, ſtaret ar-
ca in Maſphat:ergo licet ſteterint Iſraelitę, & ſacrifica
uerint dño,tñ non fuit ibi arca, ſed ſolum conuocauit
eos Samuel,vt colloqueret̃ eis,& incępit pro eis orare
& poſtea ſacrificauit:fuit.n.accidentaliter hoc factum:
nam qñ ibat̃ ad bellum ſiue ad ſimiles inſultus,vr̃ ꝙ ſa
crificabat̃ Deo ante inchoationem,ut patet.1.Re.c.13.
cũ dixit Saul ad Samuelem,nũc deſcẽdent ad me Phi-
liſtin in Galgala,& faciem dñi non placaui,neceſſitate
cõpulſus obtuli holocauſtũ.Et ſic dicit ibi ſe neceſſita
te cõpulſum obtuliſſe,quia iturus erat in hoſtem , vel
Solutio obiectionis. portaturus impetum eorum . Cũ aũt dr̃ ꝙ hebręi exi-
ſtentes in Maſphat hauſerũt corã dño,& fuderũt aquã
non ſequit̃ ex hoc quicq̃,quia non dr̃ ſolum ſtare corã
dño ille,qui ſtat coram arca, ſed ẽt ille q ſtat corã alta
ri holocauſtorum,quia ſicut dñs rñdebat Moyſi inter
duo cherubin ſup propitiatorium arcæ , & dicebat̃ pp
hoc ibi eſſe,ita rñdebat ſuper altare holocauſtorum,vt
patet Exo.29.c.cum dr̃,ad oſtiũ tabernaculi teſtimonij
corã dño,vbi cõſtituã vt loquar ad te,ibiq; ꝑcipiã filiis
Iſrael,& ſequit̃ ꝙ intelligat̃ hoc de altari ſacrificiorũ ,
cum dr̃,& ſanctificabit̃ altare in gloria veſtra: iõ nõ ſo
lũ in illo altari ſacrificiorum , ſed vbicunq; cõueniret
Iſrael,& fieret ſacrificium ab eo qui licite facere pote-
rat,dicebant̃ ſtare coram dño,qa ſingulariter repręſen
tabat̃ Deus per altare, eo ꝙ fieret ei ſpãlis cultus ibi,&
ſic cũ cõuenerunt Iſraelitę in Maſphat ad eligendum
regem,dicebant̃ ſtare corã dño,ut patet.1.Re. 10. c. cũ
dr̃,nunc ergo ſtate corã dño per trib.vr̃as . Et ibidẽ dr̃
cõuocauit Samuel oẽm pp̃lm ĩ Maſphat corã dño: ſic
ẽt qñ debuerunt cõfirmare regem Saul cõgregati ſũt
in Galgala,& dicebant̃ ibi eſſe coram dño , ut patet. 1.
Re.11.c.cũ dr̃,& fecerunt ibi regem Saul corã dño in
Galgala,& immolauerũt victimas pacificas corã dño
& in ſequenti.c.ſ.m.12.Dixit Samuel in eodẽ loco loq
mini de me corã dño, & corã Chriſto eius,nõ tñ dice-
ret aliqs ꝙ arca dñi ſteterit in Galgala.nã hoc mõ quo
tidie mutata fuiſſet:ſ'm.ſ.ꝙ nõ ſtetit arca dñi ĩ Maſphat
licet iſti dicant falsũ aſſerentes,qa vt ſ.declaraui,qñ pri
mo arca dñi ducta fuit in terrã Philiſtinorum,& venit
in agrum Bethſames poſita fuit in Cariathiarim in Ga
baa in domo Aminadab,ſed poſtea nõ educta fuit in-
de,donec Dauid rex duxit eã in domum Obethedon
volens ducere in ciuitatẽ ſuã ; ergo non ſtetit in Maſ-
phat nec alibi.ſ.in Galgala vel Ramatha,licẽt de oĩbus
locis dicat̃ ꝙ facta ſunt ibi ſacrificia:ꝯña patet, qa poſi-
tio arcæ in Cariathiarim fuit ſtatim poſt mortẽ Heli ſa
cerdotis,capta namq; arca captus fuit ipſe ruens de ſel

F la audita arcæ captione:ut patet.1.Re.5.c.& poſt men-
ſes ſeptẽ arca reducta eſt de terra Philiſtin:ut p3.1.Re.
6.& tunc poſita fuit in Cariathiarim,ut patet.1. Re. 6.
& 7.c.fuit ergo hoc ante ſacerdotiũ Samuelis,& Saulis
regnum q cõputant̃ poſt mortẽ Heli ſacerdotis p. 40.
annos,& poſtea in tpe regni Dauid, dr̃ arca portata de
Cariathiarim ſiue Gabaa in domũ Obethedon , ergo
nunq̃ fuit mutata tpe intermedio , ſed cũ ſteterunt Iſ-
raelitæ corã dño in Maſphat,fuit in tpe Samuelis ante
principiũ regni Saulis,ut patet ex ſerie lrę.1.Re.in c.7.
& ultra: ſi.n. arca dñi ducta fuiſſet de Cariathiarim in
Maſphat,& in alia loca multa,in quib.dñr ſtetiſſe corã
dño Iſraelitæ,qñ Dauid voluiſſet reducere arcã ad ſe ,
non iuiſſet ad Cariathiarim, ſed ad alia loca in qb. fuiſ-
G ſet poſita,ꝙ aũt de Cariathiarim duxerit eã Dauid p3.
2.Re.6.c.cũ dr̃,ĩpoſuerunt arcã Dei ſup plauſtrũ nouũ
tuleruntq; eã de domo Aminadab, q erat in Gabaa , &
eſt iſte locus Gabaa idẽ ꝙ Cariathiarim,ut p3. 1. Re.7.
cũ dr̃,venerunt viri Cariathiarim, & reduxerũt arcam
dñi,& intulerunt eã in domũ Aminadab in Gabaa, &
tñ iſti uiri Cariathiarim nõ reduxerunt arcã Dei ĩ aliũ
locum q̃ in ſuũ.ſ.in Cariathiarim. Et patet magis,quia
poſtq̃ dcm̃ fuit ꝙ poſita fuit arca in Gabaa in domo
Aminadab ſequit̃,& ſcm̃ eſt ex qua die mãſit arca dñi
in Cariathiarim,ergo in Cariathiarim , ꝙ tñ ĩpoſſibile
eſt,niſi Cariathiarim,& Gabaa idem eſſent , cũ ipſa di-
cat̃ poſita in Gabaa ibidẽ,& l3 apud nos eſt aliqua per-
turbatio,in lr̃a tñ hebraica nulla eſt,qa Cariathiarim ẽ
H nomen ꝓprium loci,Gabaa aũt eſt appellatiuum, nos
aũt putantes eſſe duo noĩa ꝓpria locorũ ꝯturbamur .
Sed adhuc dato ꝙ Cariathiarim, & Maſphat nõ eſſent
idẽ locus,tñ ſp manet intentũ nr̃m.ſ. ꝙ nõ fuerit mo-
ta arca dñi poſtq̃ ducta fuit de terra Philiſtin , vſq; quo
eã duxit Dauid ĩ domũ Obethedõ, ergo nõ fuit ducta
in Maſphat nec in alia loca,de quib.dr̃,qa iſtę mutatio-
nes neceſſario forẽt ĩ tpe ſacerdotij Samuelis,& regni
Saul.patet añs quia.1.Re.7.c.dr̃ ꝙ poſuerũt arcã in do
mo Aminadab in Gabaa , ꝙ fuit cũ ducta fuit de terra
Philiſtin,vt ibidẽ p3,& poſtea.2.Re.6.c.dr̃, ĩpoſuerũt ar
cã Dei ſup plauſtrũ nouũ,tulerũtq; eã de domo Ami-
nadab,q erat in Gabaa,ergo nõ fuit mota tpe interme
dio.ſ.in toto tpe ſacerdotii Samuelis,& regni Saulis,ꝙ
ſimul fuit annorum. 40. de quo magis declarauimus
I Exo.20.cap. concludi etiam poteſt hoc aliter, quia Iſ-
raelitæ poſuerunt arcam domini in Gabaa,ꝙ eſt in Ca
riathiarim,ut ibi maneret cuſtodita, ſi tamen ipſa mu-
taretur per diuerſa loca.ſ.in Maſphat & Galgala, & alia
loca,non maneret in cuſtodia in Gabaa : nam poni in
cuſtodia eſt poni ad manendum immobiliter ſaltem
pro magno tempore:antecedens patet.1.Regum.7.c.
cum dicitur intulerunt arcam domini in Gabaa in do
mum Aminadab.Eleazarum autem filium eius ſancti
ficauerunt,vt cuſtodiret arcam domini.Ex dictis ergo
manifeſtum eſt ꝙ arca dñi non ſtetit in Maſphat.Iſti ẽt
errantes dixerunt,ꝙ poſt mutationem de Maſphat ſte
tit in ciuitate Nobe,ut patet.1.Re.21.c. hoc duo incõ-
K uenientia habet ſicut ſupra dictum. Primo,quia moti
uum non concludit. Secũdo quia falſum dicit. Primũ
patet,quia ipſi mouentur ad dicendum,ꝙ arca Dei ſte
terit in ciuitate Nobe,quia.1.Reg.21. c. dicitur ꝙ cum
Dauid fugeret a facie Saulis,uenit in ciuitatem Nobe
ad Achimelech ſacerdotem, & petiuit ab eo panes , q
reſpondit non habeo panes laicos ad manum,ſed tan
tum panem ſanctum,& poſtea ſequit̃ , nec enim erat
ibi aliquis panis niſi tantum panis propoſitionis , qui
ſublati fuerant a facie domini, ut ponerentur panes ca
lidi.Ecce enim motiuum iſtorum eſt multiplex ad di
cendum ꝙ ibi fuerit arca domini,primum , quia dicit̃
ibi coram domino.ſ. quod eſſent panes coram domi-
no,ꝙ ad rem ſacram pertinet.

Secundum

Secundum quia dicitur φ erat in Nobe sacerdos A- A
chimelech, qui erat princeps sacerdotum vt colligit. 1.
Regum. 22. cap.

Tertium motiuum quia dicitur, φ erant ibi panes
propositionis, qui ad sacerdotes, & loca sancta pertinēt.

Respondetur φ motiua ista nō sufficiunt, de primo namque iam dictum est. s. φ in quocunq; loco in quo erat altare, & offerebantur sacrificia, dicebantur homines stare coram domino, & ibi offerebantur holocausta, ut patebit, cum esset ibi altare holocaustorum cum tabernaculo: ergo recte dicebantur ibi esse coram domino, dato quod non esset ibi arca.

Distinctio inter locū arcę & locum tabernaculi.

Secundum motiuum de mansione sacerdotum ibi non valet: nam isti nesciunt distinguere inter locum arcæ, & locum tabernaculi: erat autem in Nobe B locus tabernaculi totius: sed non erat ibi arca, φ patet quia erant ibi propositionum panes, qui ponuntur in mensa, quæ est intra tabernaculum, & φ ibi fuerint sacerdotes nō arguit fuisse ibi arcā, sed potius tabernaculū: nā cū diuisa essent in tempore illo arca, & tabernaculum, sacerdotes sequebantur tabernaculum. Nā cum esset locus Sanctuarij locus in quo esset tabernaculum, & non locus in quo esset arca, vt declarauimus late Exo. 23. c. & in loco Sanctuarij fiebat congregatio omnium Israelitarum ter in anno in tribus festiuitatibus. s. azymorum, & pentecostes, atq; tabernaculorū siue scenophagiæ, ut patet, 5. 16. c. & Exo. 23. & 34. & faciebant ibi multa sacrificia & oblationes, conuenientius hęc fieri poterant in tabernaculo, vbi erat altare holocaustorum, & thimiamatum, & cętera vtensilia, C quàm coram sola arca, præcipue cum Leui. 17. c. mandatum fuisset φ omne sacrificium, φ fieret offerretur ad ostium tabernaculi. s. in altari holocaustorum, φ erat ad ostium tabernaculi: vt patet Exo. 29. c. in loco arcæ non erant aliqui sacerdotes, cum non fierent ibi alij qui cultus diuini, quando separata erat a tabernaculo, sed solum custodiebatur in vna domo, donec esset voluntas Dei, vt iungeretur tabernaculo, & ad hanc custodiam solum deputabatur vnus lotus vir & mūdus, qui diligenter custodiret eam, vt patet. 1. Regum. 7. ca. cum dicitur Eleazarum autem filium Aminadab posuit eam. in domo Obethedon Gethæi, ut patet. 2. Re. 6. cap. nec fit mentio φ aliqua alia solennitas fieret posita arca ibi. In Nobe autē erat Achimelech princeps D sacerdotum & tota domus eius. s. omnes sacerdotes, qui tunc ministrabant, vt patet. 1. Reg. 22. ca. nam. 85. sacerdotes venerunt de Nobe cum Achimelech corā Saule, & omnes trucidati sunt coram eo.

Tertium motiuum de panibus propositionis nō arguit ibi arcam fuisse, sed potius arguit fuisse tabernaculum, nam panes propositionis ponebantur in mensa coram domino, ut patet Leuit. 20. c. ista tamen mensa erat intra tabernaculum in latere aquilonari, ut patet Exo. 26. c. cum ergo ponerentur panes in mensa, oportet vt ipsa staret intra tabernaculum, nam aliàs non dicebatur stare coram domino, coram arca autem sola poni non debebat: ergo in Nobe ciuitate non erat arca, sed tabernaculū, vel saltem non arguebatur ex hoc E debuisse ibi esse arcam. Secundum. s. φ nō potuerit ibi arca esse patet per argumentum φ. 5. fiebat. s. φ nō stetisset in Masphat, nam de Cariathiarim non fuit mota donec eam Dauid transtulit in domum Obethedon Gethæi: cum de Cariathiarim fiue Gabaa dicatur eam adduxisse Dauid i domum Obethedon: ut patet. 2. Re. 6. cap. ergo non stetit in Nobe quia hoc fuisset tpe Saulis, φ tunc erant ibi sacerdotes: ut patet. 1. Re. 21. & 22. c. sed hoc non potuit esse, quia tunc non duxisset eam Dauid de Gabaa de domo Aminadab: sed de alijs locis ad quæ portata fuisset.

Illi etiam dicunt φ post destructionem ciuitatis Nobe trāslata fuit arca de ipso loco in Gabaa, & probant per id quod habetur. 2. Paralipom. 1. capitu.

Sed isti falsum assumunt nescientes distinguere de arca & tabernaculo, nam ibi dicitur, quod Salomō trāstulit de Gabaon totum tabernaculum domini & altare de Gabaon, & arcam transtulit de Cariathiarim Dauid pater eius, & posuit in ciuitate sua, & de ipso loco Salomon transtulit in templum quod ædificauerat, & est argumentum istorum ex falsis. s. quod arca domini fuerit in Gabaon: nam si ibi fuit putant eam illuc venisse post destructionem ciuitatis Nobe, nam non poterat Salomon auferre arcam de Gabaon ad portandum in tabernaculum de Gabaon, nisi prius adducta fuisset in Gabaon, & non uidetur quod illuc ducta fuisset nisi destructa ciuitate Nobe, sed vtrumq; falsum est, quia nec stetit arca domini in Nobe nunquam ut supra probatum est, & si non stetit non potuit portari de loco ipso in Gabaon, nec etiam stetit in Gabaon vllo modo si ue portata de Nobe, vel de aliquo alio loco, quia. Paralipom. 1. cap. non dicitur φ portata fuit de Gabaon ī Hierusalem sed quod tabernaculum fuit portatum de Gabaon in Hierusalem. Vltimo errant dicentes quod post Gabaon fuit ducta in domum Obethedon, nam hoc fuit de Canathiarim, cum enim non steterit arca domini in Gabaon sed solum tabernaculum, impossibile est ut de Gabaon in domum Obethedon duceretur, sed fuit ducta de Cariathiarim, siue de Gabaa φ idē est. Si ergo uelis scire plenissimam veritatem de locis in quibus manserunt arca & tabernaculum, siue quando erant coniuncta, siue quando erant disiuncta per totum tēpus legis veteris, vsq; ad Messiam uide Exod. 20. c. vbi latissime diximus & Exo. 23. aliqualiter. *Transibitis Iordanem.* Loquitur Moyses hic prophetice: nā sciebat certissime φ transituri essent Iordanem, & possessuri terram totam quam eis promiserat Deus: de se autem iam notum erat sibi, φ non esset in illam transiturus, sed moreretur in terra ante Iordanem in terra Amorrhæorum, sic. n. dixit. sup. 4. c. s. iratusq; est dominus contra me pp sermones vestros iurauit, ut non transirem iordanem, nec transirem in terram optimam, q̄ daturus est uobis: ecce morior in hac humo, & uos trāsibitis, atq; possidebitis terram egregiam. *Et habitabitis in terra quam dominus Deus daturus est uobis.* Ista est maior assecuratio, nam dato quod transirent iordanē, si non vincerent hostes qui habitabant in terra illa, non possent habitare in ea, & tunc transitus iordanis nihil proderat, & sic dixit Iosue quando vidit φ in expugnatione ciuitatis Hai mortui fuerant. 36. viri de Israel, & fugerant a facie hostium prosequentium, ut patet Iosue. 7. c. s. heu domine quid noluisti transducere populum istum iordanem fluuium, ut traderes eos in manu Amorrhęi, & perderes? vtinam vt cępimus mansissemus trans iordanem; mi domine Deus quid dicam ui dens Israel hostibus suis terga vertentem? *Vt requiescatis a cunctis hostibus per circuitum.*

An ista promissio de requie ab hostibus fuerit statim completa. Quæst. VI.

ISTA est adhuc maior promissio quam aliqua de prædictis, & nunquam fuit completa vsque ad tēpus Salomonis regis, cui omnes gētes Philistinorum, & aliorum, qui erant intra terminos terræ promissæ Israel subiecti sunt, & facti tributarii, ut patet 3. Regum. 5. cap. & clarius, 2. Paralipom. 8. capitu. cum dicitur, & in uniuersa terra potestatis suæ omnem populum qui relictus fuerat de Ethæis, Amorrhæis, Pherezęis, & Euæis, & Iebusæis, qui nō erant de filiis Israel, de posteris, quos non interfecerūt subiugauit Salomō in tributarios, idem patet Ecclesia. 47. c. cū dicit Salomon

lomon imperauit ĩ diebus pacis,cũ subiecit Deus om-
nes hostes,vt cõderet domũ ĩ noĩe eius nõ fuerũt aũt
subiectę oẽs istæ gentes vsq; ad tp̃s illud ꝓpter duo,pri
mo pp peccata Israelitarum,qui hoc demeruerũt non
destruendo aras gentilium,& faciendo cum eis fędera
vt patet Iudi.2.c.cum dr̃,angelus dñi descendit de Gal
gala ad locum flentium,& ait,eduxi uos de Aegypto,
& introduxi in terram,pro qua iuraui patrib.vestris,&
pollicitus sum,vt non facerem irritum pactum meũ ĩ
sempiternum,ita duntaxat vt non feriretis fędus cum
habitatorib.terræ huius,& aras eorum subuerteretis,
& noluistis audire vocem meam.cur hoc fecistis? q̃o-
brem nolui delere eos a facie vestra,vt hẽatis hostes,
& dii eorum sint vobis in ruinam. idem replicatur g
alia verba in fine huius.c.secunda cã fuit pp vtilitatem
Israel.s.ne pigrescerent Iudæi. Si.n.omnes in circuitu
hostes deleti fuissent, non maneret Israelitis vlla mo-
uendi arma occasio, & fierent inepti ad omnem actũ
vtilitatis. Et si contingeret alios extraneos venire sup
eos nescirent se vllatenus defensare, reliquit ergo eis
aliquas gentes de Chananęorum pp̃lis,cũ quib.pfecte
acquirerent vsum pugnãdi,ut patet Iud.3.c.in principio
cum dr̃.hę sunt gentes quas dñs dereliquit,vt erudiret
in eis Israelem,& omnes qui non nouerant bella Cha
nanęorum,ut postea discerẽt filii eorum certare cum
hostibus,& habere consuetudinem prædiandi.cum au
tem venit tempus Salomonis satis erant erudiri Israe-
litæ in armis per tot annos.s.p 440.annos. nam ab exi-
tu de Aegypto vsquequo incępit Salomon ædificare
templum domino,anno quarto regni sui mense secũ-
do,ut patet.3.Reg.6.c.transierunt anni 480. a quib. au-
ferantur.40.quibus mansit Israel in deserto,ut patet.s̃.
8.c.manebunt.440.anni in quibus poterant satis esse
erudiri ad bellum, iõ ip̃s erat, vt subiicerentur eis oẽs
gentes promissæ:cã tñ potissima,quare magis omnes
gentes fuerunt subiectæ tempore Salomonis quam p̃
cedentib.temporibus,fuit quia Salomon ædificare de
bebat domũ domino,scd̃m ꝙ fuerat prænunciatum a
Deo per Nathan prophetam,ut patet.2.Reg.7.c.ad ę-
dificandum autem perfecte requirebatur vt quiesce-
ret a bellis.& ob hoc finiuit ædificationem illam bre-
uiter.s.in annis.7.vt patet.3.Reg.6.c.templum aũt sm
post captiuitatem babylonicam restauratum fuit ĩ val
de magno tempore.s.47. annis vt dixerunt Pharisęi
quando Christus dixit,possum destruere templũ hoc
& in triduo reędificare,& hoc quia magna bella susti-
nebant in ista ædificatione secunda, ita vt in vna manu
tenerent lanceam,& alia manu facerent opus:ut patet
Neemiæ.3.c.& ista causa tangitur Ecclesiastici.47.c.cũ
dr̃,Salomon imperauit in diebus pacis cui subiecit do-
minus omnes hostes,vt conderet domum in nomine
eius. *Vt absque vllo timore habitetis in loco quem Deus elege-
rit,ut sit nomen eius in eo.* Non ꝙ omnes habitarent in lo
co illo,quem Deus elegisset ad ponendum nomẽ suũ
ibi,sed poterant ibi sine vllo timore facere ea, quæ ad
Dei cultum pertinerent,quia Deus omnes hostes eo-
rum deleturus erat,vel saltem pressurus formidine, ut
nullo modo insurgere auderent.ista littera potest du-
pliciter ĩtelligi.Vno modo ꝙ accipiatur hic locus stri-
cte pro vna ciuitate vel oppido,in quo poneretur San
ctuarium.Alio modo ꝙ accipiatur locus large pro to-
ta terra promissionis.quãtum ad primum modum est
sensus. *Vt absq; vllo timore habitetis in loco quem Deus elege-
rit.* i.qñ transieritis Iordanem,& deleueritis gẽtes Cha
nanęorum.vel saltem multas earum, & habitaueritis
securi in terra illa,& posueritis tabernaculum domini
in loco vno,ad quem secure confluere possitis, & ibi-
dem manere ad habitandum,& ad sacrificandum, fa-
ciendumq; aliàs cęremonias domino,tunc offeretis sa
crificia,& dabitis decimas, & facietis omnia quæ hic

Duplex litterę expositio.

F sequitur. *Vt absq; vllo timore habitetis.* Idest manere pos
sitis non quidem ad habitandum,quia hoc non mãda
batur nec requirebatur, ꝙ omnes habitarent in loco
vbi esset Sanctuarium,sed cogebantur ibi manere cer-
to tempore anni,quia debebant ter ascendere in locũ,
quem dñs elegisset.s.vbi staret tabernaculum.s.in festo
paschali azymorum,& in pentecoste, & in festo taber
naculorum,ut patet.j.16.c.& Exo.23.&34.& licet hic
habitatio assumatur pro mansione paucorum dierum
quam contrahebat totus Israel in loco Sanctuarii ta-
mẽ adhuc p̃t accipi hĩtatio ꝓprie.nã sp ĩ loco Sãctuarii
aliqui debebant habitare. nam ad minus ipsi sacerdo-
tes qui principaliter ministrabant,morabantur in eo-
dem loco,& morabantur ibi Leuitæ in ministerium
tabernaculi secundum officia eis distincta, quæ distin-
G xerat Moyses,ut patet Num.3.& 4.ca. & ista institutio
officiorum durauit vsque ad tempus Salomonis. nam
Dauid pater eius videns ꝙ Deus dedisset requiẽ Israel,
instituit Leuitas seruire secundum alia genera ministe
riorum.nam antea ministrabant in portando onera ta
bernaculi.s.ipsum tabernaculum cum omnib.quæ ibi
erant:ut patet Num.4.c.hęc autem ministeria conue-
niebant pro tempore quo tabernaculum domini erat
in motu,cum autem tempore Dauid accepisset requiẽ,
quia ipse cognouerat per reuelationem propheticam,
ꝙ in Hierusalem esset ædificandum templum dño,ꝙ
stabile esset,instituit officia conuenientia ipi quietis,
& sic quidam de Leuitis facti sunt cantores,quidam iã
nitores,quidam principes eorum quę frigebantur ĩ sar
H tagine,quidam custodes thesaurorum domus domi-
ni,de quibus.1.Parali.23.& 24.& 25.& 26.c. habitabãt
etiam in loco Sanctuarii alii seruientes tabernaculis in
comportando aquas ad lauandas hostias, & cędendis
lignis atq; portandis in tabernaculi atrium ad holocau
sta,& cętera sacrificia,& aquas ad abluendas hostias. i-
sti autem ministri seruientes circa similia erãt Gabao-
nitæ,qui pro eo, ꝙ deceperant filios Israel dicentes se
esse de terra longinqua,& sic fecerũt cũ eis pactum,cũ
aliàs non licuisset hebræis,q̃a erãt de terra q̃ possessuri
erant,qñ cõpertũ est eos colonos esse terræ illius, quã
possessuri erant Israelitę,& satis propinq,pp iusiurãdũ
ꝙ eis iurauerant,illis vitã concedentes eos perpetuos
seruos effecerunt,ita vt seruirẽt in loco vbi esset taber
I naculum dñi in cędendis lignis,& comportandis aq̃s,
vt p3 Ios.9.c.isti ergo Gabaonitæ ẽt in loco Sanctuarii
habitabant. requirebãt ergo ꝙ oẽs isti secure habita-
re possent in loco quẽ dñs elegisset.nã si ibi nõ hĩtarẽt
secure, mutare debebãt tabernaculũ, licet hoc nunq̃
eueniebat,q̃a cũ Iudæi boni essent,vbiq; securitas erat
& fugiebant procul hostes de terra eorum,& si ad eos
per vnã viã ueniebant,per septẽ vias reuertebant̃,ut p3
Leui.26. & plenius.j.28.ca. si aũt mali essent.vbiq; pse
quebant̃ eos hostes,siue in loco Sãctuarii, siue aliàs. iõ
dato ꝙ fieret mutatio loci Sanctuarii nihil proficiebat
& sic nunquam facta fuit in toto tpe veteris testi talis
mutatio Sanctuarii,siue bonum eis accideret,siue ma
lũ.requirebãt ergo vtrũq;.s.ꝙ in illo loco quẽ Deus e-
K legisset,ut habitaret nomen eius ibi, ꝙ posset totus Is-
rael,qñ illuc conflueret trib.tpib. anni, securus mane-
re,& ꝙ sacerdotes,& alii q̃ in codẽ loco continue mo-
rabant,possent secure habitare.nam vnum sequebat̃
ad alterũ:iõ idem iudicium erat de vtroq;. *In loco quem
dominus elegerit.* Deus eligebat ista loca,& non poneba
tur ibi Sanctuarium voluntate humana, vt uideretur
magis ꝙ sacrificia illa Deus acceptabat, qui loca ipsa
ad sacrificiorum oblationem elegisset.qũo aũt Deus e-
legerit talẽ,vl̃ talẽ locũ ad habitãdũ ĩ eo, cognoscebat̃
per prophetas,qui de hoc domini oraculum.i.respon-
sionẽ accipiebant,sicut Dauid declarauit, ꝙ dominus
abiecisset tabernaculum Sylo ꝙ erat in tribu Ephraim

Ter annuatim Israelitæ ĩ locũ a deo electũ ascendebãt.

Varia leuitarũ officia.

A & q̄ elegisset sibi fieri in tribu Iuda, ut patet Psalm. 77. cum dicitur. & repulit tabernaculum Sylo, & tribum Ephrem, nō elegit, &c. Nathan Propheta etiam prophetizauit ipsi Dauid de ædificatione futura tabernaculi, vel potius templi magni, de quo secūdo Regum 7. capitu.

Ad quid dñs locū aliquē eligebat.

Vt sit nomen eius in eo. Ad hoc eligebat dominus locū aliquem, vt esset nomen eius in eo, idest, vt ibi fieret pręcipua inuocatio nominis eius, & cultus. hoc aūt solum erat in loco Sanctuarij, quia ibi erant sacerdotes, & fiebant sacrificia, & alię ceremonię legales de oblationibus, & similibus, quę ad solum locum tabernaculi, siue Sanctuarij pertinebant. Alio modo exponitur ista litera accipiendo locum largè, s. pro tota terra promissionis. & sic accipitur Exodi 23. c. cum dicitur, ecce ego mittam Angelū qui præcedat te, & custodiat in via, & introducat ad locum quē paraui, idest ad terram promissionis, quia non erat vnus aliquis locus, ad quem omnes introducendi erant, & tunc est sensus. *Vt absque vllo timore habitetis in loco quem elegerit dominus.* Idest ista sacrificia, & dona, ac decimas, & similia non tenebantur dare, donec intrarent in terram promissionis, & victis hostibus, atq; deletis omnibus, vel maiori parte eorum, secure habitarent in loco quē dominus elegisset, idest in terra promistionis, quia inter cęteras terras hanc dominus elegerat ad habitationem populi sui Israel. *Vt sit nomen eius ibi.* Idest istam terram elegit ad dandum tibi, vt sit nomen eius in ea, idest, vt in hac terra pręcipue colatur. nam in cunctis alijs terris C gentiles idola colunt, & si aliqui sunt qui de gentilibus Deū colunt, sicut fuerunt a principio populi Braemanorum, de quibus mores, & vitam late descripsimus, super Prologum primum Bibliæ qui est Epistola Hieronymi ad Paulinum. c. 1. eius. & Iob qui gentilis erat Deum colebat, & cognoscebat, & tres amici eius, vt satis patet ex verbis eorum, quæ sunt valde catholica præcipuè, quia Iob 42. c. circa finem Deus locutus fuit eis, vt offerrent pro peccato suo victimas, & rogaret Iob pro eis, atque dimitteretur. si autem non cognouissent Deum, sed coluissent dęmones, non locutus fuisset eis sic Deus, nec ēt ipsi Deum loquētem audirent, cum contra ritum Deorum suorum loqueretur. Socrates etiam Philosophus, & Plato, & similes D Deum verum coluisse creditur, & videtur ex quibusdam gestis eorum, s. ex vita, & morte Socratis, de quibus alibi magis dicetur post libros Regum. isti tamen gentiles Deum verū colentes paucissimi erant in cōparatione ad eos, qui dęmones colebant, immo quasi nulli erant. soli ergo Iudęi erant qui Deum colebant, & in terra illa nomen domini nominabatur. sic patet Psal. 75. notus in Iudęa Deus in Israel magnum nomē eius. ista expositio secunda, licet in cortice satis videatur applicari literę: tamen non est ista intentio literæ. & patet, quia necesse est, quòd locus de quo hic dicitē sit vnus locus specialis, cum dicitur infra, illuc, idest ad ipsum locum omnia quæ pręcipio cōferetis holocausta, & hostias. non ergo potest stare pro tota terra promissionis, vt volebat ista secunda expositio. redeundo E ergo ad primam.

Illuc omnia quæ præcipio offeretis. Illuc motum signat, & non quietem: est sensus ad ipsum locū omnia, quæ mandaui vobis ad offerendum, deducetis. *Omnia quæ præcipio vobis conferetis.* Ea autem quæ mandātur conferri ad locum, quem dominus elegisset, sunt ista quæ hic nominātur, scilicet holocausta, & hostiæ, decimę, atque primitiæ, & quicquid in muneribus pręcipuum est: nec est intelligēdum, quòd Deus ista duci iuberet ad locum quem elegisset, ita quòd cogeret homines illuc ducere. nam tunc sequeretur, quòd ista sacrificia essent sub lege necessitatis: sed falsum est, quia omnia

Notandū.

erant spontanea, præter sacrificium quod pro peccato fiebat. nam in hoc tenebatur ipse delinquens subire pœnam legis, quia deliquerat. in holocaustis autem, & in victimis pacificis libertas erat, vt si aliquis vellet talia sacrificia facere agebat ea: sin autem, nullus in eum vim coactiuam habebat. Istud verbum pręcipio importat tamen quandam necessitatem hic. nam secundum significationem quam istud verbum præcipio habet in intibus humanis, quicquid præcipitur imperatur, & quod imperatur necesse est fieri, & si non fiat pœnam habet, sed ista necessitas non est necessitas simpliciter, scilicet, quòd necessitentur homines ad ipsum actum qui est offerre aliquid horum, sed est conditionalis necessitas, scilicet, quòd siquis voluerit offerre holocausta, aut hostias, vel similia quę hic exprimuntur, necesse erat, vt veniret ad locum quem dominus elegisset. nam si alibi offerret ista, ita reus iudicabatur, ac si sanguinem effudisset, vt patet Leuitici decimoseptimo capit. causa autem horum Leuitici decimoseptimo, expressa fuit. & Exodi vigesimo, scilicet, vt tolleretur idolatrandi occasio quæ posset faciliter suboriri, si cuilibet permitteretur sacrificare vbi vellet, siue Deo, siue dęmoni, & secundum quas cæremonias vellet, sicut faciebant gentiles immolantes quibus volebant.

Holocausta. Hic declarat, quæ sunt illa quæ deferri debebant in locum, quem dominus elegisset. & primo dicit de holocaustis. est holocaustum vnum genus sacrificij: sunt enim tria. Primum est holocaustum. Secundum est hostia pacifica. Tertium est victima pro peccato de quibus late dictum est Leuitici primo capit. & Gene. 15. atque in multis locis. & est holocaustum primum inter ea, scilicet, quando ad solum Dei honorem, & laudem aliqua pecora immolantur, non ex aliqua necessitate peccati, vel voti, sed liberę voluntatis. & in isto sacrificio totum corpus ipsius animalis comburebatur immolati, cum capite, & pedibus, & ipsis intestinis lotis, vt patet Leuitici primo capit. cum autem aliquis vellet talia sacrificia offerre domino, non poterat in agris, aut alijs locis iuxta libitum suum offerre; vt patet Leuitici decimoseptimo, sed portare debebat ad ostium tabernaculi, & ibi offerebat.

Tria sacrificiorum sunt genera.

Et hostias. Hostia autem signat duo genera sacrificiorum, scilicet sacrificium pacificum, & sacrificium pro peccato, licet istud nomen hostia secundum proprietatem nominis Latini solum signat sacrificia illa, quę fiebant ad reddendum gratias, quando quis redibat ab hostibus deuictis eis. vnde Hebrardus ait:

Hostia duo signat sacrificiorū genera.

Victima quæ cecidit ferro victrice vocatur
Hostibus a domitis hostia nomen habet.

Hieronymus tamen, & multi Latinorum non curantes de proprietate huius nominis hostiā vocant quodcunque sacrificium, quocunque modo, aut quocunque fine fiat. maxime tamen ponitur ad signandum duo sacrificiorum genera, scilicet hostiam pacificam, & sacrificium pro peccato. & ita accipitur hic, cum dicitur.

Et hostias. Idest non solum inferetis in locum Sanctuarij holocausta vestra, sed etiam hostias vestras, idest hostias pacificas, & hostias pro peccato, quia hæc non licebat alibi offerre, cum existeret eadem ratio prohibitionis quę in holocaustis est, & in victimis pacificis, & pro peccato erit. dicitur hostia pacifica quę offertur pro pace, sed ista pax consistit dupliciter: aliquando enim vult habere pacem cum aliquo, quem repugnantem habebat, & ad recuperandam pacem hanc preces, & sacrificium fundit domino, & talia sacrificia vocantur pacifica.

Pax pro qua pacifica hostia offert dupliciter cōsideratur.

Et hoc, siue istam pacem habere velimus, cum aliquo domino temporali, quem offensum habe-

mus, vel cum aliquo alio homine, aut cum Deo cui peccauimus, & eum nobis iratū credimus, volumusque eum nobis reconciliari, & ignoscere delictis nostris. aliquando est ista oblatio pacificorum ad pacis habitæ congratulationē, vtpote si quis contra hostes certamen inierat, & deuictis hostibus pax facta est, quia hostes in seruitutem, aut tributum recepti sunt, aut quia confracti sunt, & aliquo modo pax habita est, ꝗ illis deficientibus nullus est qui obuiam insurgat, vel quia forte hostes qui dudum proterui erant, nunc aliqualiter deuicti pacis fœdera cū alijs hostibus ineunt, vel forte, quia homo Dei se credens inimicum ex peccatis suis, si rogans hoc obtinuerit, vt cognoscat clara reuelatione, vel aliquo signo sibi peccata dimissa, exultans gaudio ineffabili offerat sacrificia pro tanto beneficio. pacificæ hostiæ vocantur, idest hostiæ oblatę pro pace habita. de ritu autem horum sacrificiorum, s. qd de sacrificijs pacificis offerebantur Deo, & quid dabatur sacrificantibus, s. sacerdoti iugulanti sacrificādum pecus, & quid postremo ipsis offerentibus sacrificia, satis patet Leuit. 2. cap. & 6. atque 7. & 8. De sacrificijs etiam pro peccato dicēdum est, ꝗ ista sunt diuersa fm diuersitatem personarum, nam aliquando offeruntur pro peccato summi sacerdotis, aliquando autem pro peccato principis populi, aliquando autem pro peccato cuiuslibet de populo. & fm istam diuersitatem, ita offerebantur diuersa animalia, & obseruabātur diuersi ritus immolando de quibus patet Leuiti. quarto, & quinto cap.

Ac decimas. Decimæ etiam offerebantur in loco illo quem Deus elegisset. quot autē decimæ fiebant quolibet anno, vel si fiebant plures vno anno quàm altero, vel quibus dandæ erant, infra patet in expositione huius cap. & magis infra cap. 14.

Vtrum meretrices, & aleatores, ac histriones, & vsurarij de lucro suo teneantur dare decimas: & hæ quotuplices sint. Quæst. VII.

SCIENDVM autem, ꝗ decimæ sunt duplices, quædam sunt prædiales, & quędam sunt personales prædiales dicuntur a prędijs, s. illę quę habentur de prędiorum fructibus, & de istis non est dubium quin debeant dari integrę, & possunt peti si non dentur ab ipsis qui seruiunt ecclesijs. nam cum decimę non sint institutæ ab homine, sed a Deo, tanq̄ debitum exigi potest, vt patet extra, de deci. in c. Parochianos. aliæ dicuntur esse personales, idest quæ debētur ratione personę etiam si res nulla possideatur, ex qua fructus prouenire possint. nā de omnibus rebus quas homo acquirit, decimas dare tenetur, si licite acquirit, vt patet extra, de deci. ca. ex transmissa. lucra autem personalia licita esse possunt, vel potius licita esse debent, ideo de illis decima dari debet, licet de meretrice, & aleatore, & similibus dubium sit, vtrum decimam dare debeant de lucro suo, cum illud lucrum sit iniustum.

Quidam dicunt, ꝗ meretrix non debet dare, nec aleator, nec symoniacus, nec vsurarius, & sic de similibus. nam ista illicite acquiruntur iuxta c. ex transmissa supra allegatum. Alij autem potius dicunt, ꝗ meretrix, & histrio, & sic de similibus tenentur dare decimas, & possunt dare eleemosynas. Pro quo distinguēdum, quia ille qui aliquid licite acquirit, aut facit rem suam, aut nō. si autem rem suam facere potest, licet iniustus modus acquirendi sit, tamen decimæ dari debēt. si autem non potest facere rem suam, non debet dare decimas, nec eleemosynam. de primo, vt patet in meretricibus, quæ licet acquirant, turpiter, tamen efficiunt suum id quod acquirunt. sic etiam de histrionibus, &

F similibus, nam contra istos non competit repetitio, & hoc est signum, quòd possidens efficit rem suam, quando autem ipse qui lucratur nō efficit rem suam, sed compent repetitio, non potest dare eleemosynā; nec sacerdos sciens hoc debet recipere, quia semper competit repetitio ei, cui istę res subtractæ sunt aduersus quemlibet possidentem, aut potius detinentem: si ergo cognoscat ipse sacerdos recipere non debet, quia repetitio eodem modo competit contra eum. sic autem est de latronibus, aut furibus, qui licet accipiāt aliquid, tamen non efficiunt res suas, sed semper competit repetitio, & pœna. idem de symoniacis, & vsurarijs, & aleatoribus, & omnibus alijs similibus, qui sese dum ius restituere debent. Et hoc quia quilibet debet

G dare decimam aut eleemosynam de suo. Qui autē aliquid acquirit, quod non potest efficere suum, non est illius, ideo dare non debet, vt patet extra de decimis in cap. tua nobis. & extra de iureiurando, cap. debitores, & extra de symonia. cap. veniens.

Sed circa hoc considerandum est, cū aliquis acquirit aliquid iniuste, quod non potest facere suū, sed cōpetit repetitio, an illud acquisitum sit aliquod prędiū, an non. si autem non sit aliquod prędium, nec res fructum dans, sicut vestes, & iumenta, & pecunię, & similia dicendum est, vt supra dictum fuit, s. quòd non debet dare qui sic acquirit, & sacerdos recipere non debet si constat ei, quòd illud iniuste acquisitum sit, & non possit effici ipsius acquirentis, quia tenebitur ipse recipiēs ad restitutionem: nam recipit ab eo qui dare non poterat, ideo nullum titulum habet ad rem, vt suam efficere possit: nam in alterum nemo plus iuris constituere, aut transferre potest quàm eū constat habere, sed constat sacerdoti recipiēti decimas a latrone de furto suo, vel ab alio qui non facit res acq̄sitas suas, ꝗ ille qui dedit nō potuit facere res illas suas, ergo cōstat ei, quòd transferendo in ipsum sub nomine decimæ nihil transferre potuerit, cum suum nihil esset, ergo constat sibi, quòd ipse possidere licite non potest, immo peccat mortaliter, quando decimas taliter accipit. nam scit se recipere decimas tales quales suas facere nequit, & cognoscit manifeste, quòd ad se nullo modo pertinent. Si autem ille qui iniuste aliquid

Doct. it.

H

I acquirit, nec potest efficere suū, acquirat aliquid quod sit prędium.

Dicendum, quòd debet recipere decimas, & eleemosynas factas de illo. nam hic est alia ratio, quia de prędio secundum se debentur decimę ipsi Ecclesię, siue ipsum prędium sit apud vnum hominem, siue sit apud alterum: cum hic non respiciatur persona, sed res, & illę res semper erant secundum se obnoxię Ecclesiæ, vt penes quemcunque essent, tenerentur dari decimę, & primitię de ipsis. Cum ergo aliquis vsurarius, vel symoniacus, vel similes non potentes facere rem suam acquirunt ex talibus illicitis contractibus aliquod prędium, quia si illud maneret apud dominum priorem qui iuste possidebat, tenerentur dari decimę de ipso, sic nunc. aliàs fraudaretur Ecclesia

K ex facto malo horum, & cum peccatum, aut fraus patrocinari nemini debeat, vt sunt iura vulgaria. sępissimè, reportaret enim iste commodum de malo, quod egit, scilicet, quòd prior dominus tenebatur decimas dare de tali prędio, & iuste possidebat. si autem detur, ꝗ iste qui illicite acquisiuit nihil dare pro decimis dēt, esset in lucro propter malum quod egit. nā si ex iusta causa acquireret, vtpote quia emit, aut quia donatum accepit, aut quia hęreditario iure suscepit, teneret dare decimas, nunc aūt qui acquisiuit iniuste si nō teneret dare decimas esset in lucro. dēt ergo dare decimas, sicut quicunque alius possidens, siue iuste, siue iniuste; nec in hoc recipientes decimas male agunt, quia non consi-

considerant conditionem personæ possidentis, aut retinentis, sed ipsam rem de qua decimæ dari debent, apud quemcunque res sit. In personalibus autem secus est, vtpote si aliquis acquirat vnam vestem. vestis namque non est fructuosa, idest de ea non debentur decimæ secundum se, tanquam de prædio, sed ille qui acquirit tenetur dare decimas non quidem de veste, quia est vestis, sed quia acquisiuit eam. cum ergo solũ respiciatur conditio personæ acquirentis, si licite acquirit, s. potens facere res suas, debet dare decimas, quia ibi non ipsa res consideratur, quia cum infructuosa sit secundum se non debentur decimæ, sed consideratur actus personæ qui recipit bonitatem, vel malitiam ex persona. si ergo persona licite sit acquirens, debet recipi ab ea decima, si autem non acquirat debite, non debet exigi decima ab ipsa, nec ipsa debet dare, sed potius restituere ei cuius est. ista distinctio tenetur a Bernardo super cap. ex transmissa extra, de decimis. apud Iudæos autem solum erant primæ decimæ, s. prędiales, s. de area, de torculari, & similibus. de laboribus autem personarum decimas dari non imperabat, vt patet cõsiderando omnia loca in quibus mandantur solui decimæ in sacra Scriptura, quia immediate fit mẽtio de fructibus terræ. tales autem decimæ sunt prędiales, siue reales, & non personales. Ecclesia autem declarauit personales dari debere, vt patet in c. ex transmissa, supra allegato. & istę decimę debebant portari in locum quem dominus elegisset, secundum distinctionem quæ ponitur inf. 14. c. in litera, s. an locus esset distans a loco Sanctuarij, an non. *Et primitias manuum vestrarum.* Idest aliquid electum, aut separatum de fructibus agrorum, qui sunt acquisiti per manus vestras, & non fuit ista, vt decimę. quia dabatur hic quicquid volebat ipse dãs, siue de 60. partibus vna, siue de 40. & inter medium variabant, secundum ꝙ volebat dans, vt ait Hierony. super Ezechielem, s. atque vero primitiæ quas de frugibus offerebant, non erant speciali nomine diffinitæ, sed offerẽtium arbitrio derelictę: traditionem quoque accepimus Hebręorum non lege præceptam sed insolitam, vt qui plurimum quadragesimam partem dabant sacerdotibus, qui autem paucum sexagesimam inter 40. & 60. licebat quodcũque voluisset offerre. nunc autem consuetudini locorum relinquitur quantum pro primitijs dari debeat. superiora habentur extra, de deci. c. 1. in primitijs sequendo cõsuetudinem locorum, & voluntatem offerentium bene agemus, vt tenet Godof. & Innocẽ. si enim consuetudo est, vt detur certum quid pro primitijs, secundum istos doctores sequi tenemur illam, quia est laudabilis & coguntur homines stare cõsuetudini antiquæ quæ pro lege suscipitur. & dato, quòd ipsi sacerdotes non possent exigere primitias, tanquam debitum, sicut exiguntur decimæ, vt supra dictum est: tamẽ iudex compellere debebat ipsos volentes soluere, vt teneant cõsuetudinem, sicut cum sacerdotes pro mortuorũ exequijs petere nihil possunt, coguntur tamen laici obseruare laudabilem consuetudinem, vt patet extra, de symon. cap. cum ad Apostolicam. si autem non sit certa consuetudo, quantum dari debeat, dabit quilibet quãtum voluerit, quia in obscuris quod minimum est tenendum est, vt patet extra, de regulis iuris, libro 6. in regula in obscuris: hæ autem primitiæ reddendæ erant in loco Sanctuarij, sicut decimæ.

Et quicquid præcipuum est in muneribus quæ vouistis domino. Idest magna dona quæ domino vouistis, illuc adducetis. & sic intelligendum est de paruis, quia omnia sacerdotibus danda erant, vt patet Numeri 18. cap.

Dona, & vota differunt.

Et quæ vouistis domino. Distinguuntur hic dona, & vota. nam dona dicuntur esse illa quæ quis gratis dat non vouendo ea. vota autem dicuntur illa quæ quis

A vouet dare, & postea dat. differunt autem ista, quia donum est simpliciter liberum, votum autem est secundum quid liberum, patet sic: nam vt diximus donum non vouetur. non tenetur ergo aliquis ad dationem illius, cum non obligetur ex lege, nec ex promissione: ista datio libera est totaliter, s. antequã fiat, & quomodo fit, antequam fiat manifestum est, quia nemo tenetur dare donum quod propriè donum est etiam cum datur, nam & tunc est in potestate dantis non dare. votum autem est secundum quid liberum, s. a principio antequam voueamus, nam tunc subiacet nobis vouere, vel non vouere. cum autem vouerimus, iã non subiacet nobis non soluere, quia iam acquisitum est Deo ius per votum nostrum, & nos ita obligati sumus, ꝙ sine dispendio salutis æternæ non possumus retrocedere,

B vt patet extra, de voto & voti redemptione. c. licet vniuersis. potest tamen votum vocari donũ, licet non totaliter, & vocatur donum inquantum est liberum, votum autem licet non sit liberum simpliciter, ante tamen quam voueamus liberi sumus, vtrũ voueamus an non. ponit ergo hic Moyses omnia quæ Deo dantur, siue ex obligatione, siue voluntarie, comprehendens nomine holocaustorum, hostiarum, decimarũ, primitiarum, munerum & votorum. & omnia ista adducebantur in locum Sanctuarij quomodocũque essent immolanda, quia extra locum illum non licebat facere sacrificium, vt patet Leuiti. 17. & infra in litera. ea etiã quæ immolari non debebant erant tamen danda sacerdotibus, sicut primitiæ. & decimę illuc afferebantur.

C *Ibi epulabimini coram domino Deo vestro vos, & filii, ac filiæ.* In lege solũ mandabatur, ꝙ ter in anno appareret omne masculinum coram domino. Exo. 23. & 24. c. sed ex deuotione ascendebant etiam fœminæ cum filijs, & filiabus suis, & ancillis, & tunc omnes corã domino comedebant. sic legitur de beata Virgine, quòd ascenderit in Ierusalem secundum consuetudinẽ diei festi. quãdo perdidit puerum Iesum, vt habetur Lucæ 2. ca. *Famuli, & famulæ.* Non est eadem lex totaliter in famulo & ancilla. nam famulus aliquando tenebatur ascendere in locum Sanctuarij, ancilla autem nunquã tenebatur, quod patet, quia Exo. cap. 23. & 34. cum ponitur lex de ascendendo in locum Sanctuarij dicitur: ter in anno apparebit omne masculinum tuum corã

Qui ascẽdebant ter in anno ad Dominũ.

D me. serui autem erant quædam masculina pertinentia ad dominium suum. ergo illuc compellebantur ducere eos domini sui. & patet fundamentum huius, quia omnes qui obseruabant legem Mosaycam tenebantur ad obseruationem istius cæremoniæ de eundo ter in anno in locum Sãctuarij, cum ista sit quædam pars legis Mosaycæ, sed serui tenebãtur ad obseruationem legis Mosaycę, ergo tenebantur ad hanc cęremoniã. antecedens patet, quia omnes circuncisi tenebãtur ad totam legem Mosaycam, sicut omnes baptizati tenentur ad totam legem Euangelicam, quia vtrunque est ianua. & hoc dicit Apostolus ad Galat. 5. c. ego Paulus testificor omni homini circuncidenti se, ꝙ debitor sit vniuersę legis faciendæ, quòd autem seruus esset circuncisus patet Exo. 12. c. cũ dicitur: omnis seruus

E emptitius circuncidetur, idest, ꝙ quandocunq; aliquis Iudęus emeret aliquem seruum si esset de gentilitate, tenebatur eum circuncidere, & renuente ipso seruo, & hoc quia seruus est res dñi. sui totaliter, vt patet 1. Polit. c. 2. in fine, & in 5. Ethico. ideo potest de illo agere quicquid voluerit: maximè quia hoc non est ꝯ rectas leges, ꝙ aũt debeat dñs compellere seruum suum ad circuncisionẽ, patet per dñam quam ponit in illo ca. 12. litera: nam mandat, ꝙ seruus emptitius circuncidatur, & comedat de agno Paschali. mercenarius autem nec circunciditur, nec comedit. hoc autem manifestũ est, quia nõ habet aliquis potestatem sup mercenariũ

suum totaliter,sicut super seruum suum, ideo non potest eum cogere ad assumendam circūcisionem. Ancillæ autem ad nihil horum tenebantur, cum lex solis masculis imposita sit, quātum ad istum articulum de eundo ter in anno in Sanctuarij locum. Si tamē in istis festiuitatibus, siue alijs temporibus anni dominus veniret ad locum Sanctuarij,portaretque secum seruos, & ancillas,& offerret victimas pacificas, debebat epulari,& gaudere etiam cum seruis,& ancillis,s. ꝙ ibi nō debebant premi serui, & ancillæ onere seruitutis suę, sed lætari,& epulari cum domino suo,quia lętitia Dei est. *Coram domino Deo vestro.* Idest coram altari holocaustorum intra atrium tabernaculi. nam non debebant comedi carnes sacrificiorum in loco immundo,& cōmuni,sed ibi intra atrium tabernaculi coquebātur, & G dabatur quod pertinebat ad sacerdotes, reliquā deinde partem comedebat ille,qui ad immolādum pecus dederat,& hanc non poterat extra locum tabernaculi portare, s. extra atrium eius: non tamen dicitur eodem modo comedere semper coram domino. nam etiam qui comedebant agnum Paschalem, dicebātur comedere coram domino,sed in tota ciuitate, vel loco illo,vbi esset Sanctuarium. & ratio diuersitatis est, quia hostia pacifica est quoddam sacrificium propriè dictum, quia immolabatur intra atrium tabernaculi, & quia funditur sanguis eius per gyrum altaris in cornibus,& ad basim,vt patet Leuit.3.c.& quia tota aruina eius,& adipes comburuntur coram domino,vt patet Leuit.3.& 7.cap.& quia cauda cum renibus, & re- H nunculis domino offeruntur,vt patet Leuit.3.c.& datur pars illius victimæ sacerdotibus,s.pectusculum, & armus,vt patet Leui.8.c. de agno Paschali nihil omnino dabatur sacerdoti, sed solū immolabatur intra tabernaculum, & dabatur adeps eius in incensum Domini,quia vt dicitur Leui.3.cap.omnis adeps domini erit iure perpetuo:de carnibus autem nihil comburebatur in altari,nec dabatur sacerdoti,sed quilibet secūdum familiam suam comedebat totum agnum suū. Non est enim stricte loquendo sacrificium immolatio agni Paschalis,qa sacrificia sufficienter distinguuntur in tria,s.holocaustum, & victimæ pacificę, & pro peccato.sub nullo autem istorum potest collocari victima Paschalis,quia sub quocunque horum ponatur, I oportet,vt sequatur legem illius,sed nullius legem sequitur agnus Paschalis, nec est eadem ratio faciendi istud sacrificium & alia, vocatur ergo hoc sacrificium large solum, quia adeps eius, & sanguis intra atrium tabernaculi offerebantur. & præcipua causa quare Numeri 9.capit.vocat Deus istam immolationem sacrificium est,quia fit ex mandato eius, & ad recordationē beneficij exhibiti eis a Deo liberando de Aegypto,qđ signat ista immolatio,vt patet infra 16.cap. quando ergo comedebatur agnus Paschalis, quia non erat proprie sacrificium, comedebatur per totam ciuitatem in qua erat Sanctuarium. carnes autem pacificarum victimarum in solo atrio tabernaculi comedebantur, quia erat locus sacer:& sicut sacrificium proprie dictū excellit agnum Paschalem, quantum ad astrictiores K obseruantias comedendi respectu loci,s.quòd non poterat comedi,nisi intra atrium tabernaculi, ita sacrificium agni Paschalis excedebat cæteros cibos cōmunes, quia poterant Israelitæ comedere carnes vbicunque vellent in cunctis vrbibus suis,vt patet infra, non tamen poterant immolare phase in qualibet vrbe, vel loco, sed in solo loco quem dominus elegisset, vt poneret nomen suum in eo,vt patet infra 16.capit.etiam quia in alijs carnibus non oportebat considerare vtrū animal esset debile,aut amputatū cauda, vel naribus, aut aliquo alio membro,etiam quia poterāt comedere de animalibus,quę nō licebat immolare,vt de mul-

F tis quadrupedibus,& volatilibus, tamen immolando agno Paschali multę speciales cęremonię requirebantur,de quibus Exo.12. cap. *Et Leuites qui in vrbibus tuis commorantur.* Non habitabant Leuitæ in aliquibus ciuitatibus cum alijs Iudæis, quia eis datæ erant sigillatim 48.vrbes cum suburbijs suis,vt patet Nume.35.c. Sed loquitur hic Moyses ad totum Israel. Et tunc est sensus.

Et Leuites qui commorantur in vrbibus tuis. Idest in vrbibus quas tu dedisti eis, quia totus Israel dederat Leuitis illas vrbes. *Nec enim habet aliam partem, & possessionem inter vos.* Quia Leuitæ non diuiserunt terram cum alijs tribubus,nec aliqua prędia susceperūt, sed solum alebantur de his quæ suscipiebant a filijs Israel, s. de decimis,& quibusdam eleemosynis. *Caue ne offeras.* Sępius monet, quia maxime pertinebat hoc ad cultum Dei,vt non daretur locus idolatrandi. *Holocausta tua in omni loco,quem videris.* Idest in omni loco qui videt̃ tibi cōueniens,vel placet in oculis tuis. *Sed in omni loco quem elegerit dominus.* Vnus solus locus ad Sanctuarium eligebatur,& in eo solo morabantur sacerdotes,& ibi solum licebat immolare. qui autem extra locum illum Deo immolaret,potius ei abominabilis erat,quia ipse sub pœna mortis constituerat, ne quisquam auderet alibi offerre,vt patet Leuiti.17.cap. contigit tamen,ꝙ quodam tēpore Israelitæ in multis locis immolarent, cuius occasio fuit,quia contigit tabernaculum, & arcam disiungi, de quibus diximus late Exo.20. tunc tamen ꝓprius locus sacrificandi erat in loco vbi staret tabernaculum,etiam si nō staret ibi arca, quia ille locus vocabatur Sanctuarium,& ad illum locum concurrebat Israel totus ad celebrandas festiuitates suas. iste autem locus Sāctuarij eligebatur a Deo, quia ipse dabat aliquod signum per quod cognosceretur, quòd ipse locum illum volebat, vtpote si annūciabat per aliquē Prophetam, aut si in aliquo alio signo mirabili monstrabat. & hoc fiebat, vt magis afficerentur ad colendum Deum ibi Israelitę, cum viderent ipsum Deum ad cultum suum loca eligere. *In vna vrbium tuarum.* Quia non erat ipsi Moysi certum in qua vrbe ponendum esset tabernaculum,vel dato quòd ipse Moyses cognosceret illud esse ponendum primo in Sylo, vt factum fuit.& Iosue 18.capit.tamen quia non semper in eo loco staturum erat,posuit sic indeterminate scilicet. *In vna vrbium tuarum.* Idest in quacunque vrbe voluerit, quia aliquando stabat in vrbe pertinente ad vnam tribum, aliquando stabat in vrbe ad aliam pertinente, vt patet in prima mutatione quæ fuit de Sylo, quæ erat in tribu Ephraim, mutatum fuit tabernaculum,& arca ad tribum Iuda,vt patet Psalmus 77.& sic de cęteris.

Offeres hostias. Holocausta,vel pacificas,siue pro peccato, vel votiuas.

Et facies quæcunque præcipio tibi. Idest nō solum facies ibi sacrificia, sed etiam omnia alia quæ mandaui tibi: deferes illuc, scilicet, decimas, primitias, donaria, & vota,vt omnia offerantur ibi. *Si autem comedere volueris.*

Dubium quoddam ad esum carnium aufertur.

Quæst. VIII.

Hic tollitur quoddam dubium quantum ad esum carnīū, quia dicebatur supra, quòd coram domino de hostijs suis comedere deberent, & lætari, & effunderent sanguinem ante altare,qui autem erant extra Ierusalem, nō poterāt offerre sanguinem ante altare. Et sic dubium erat,an comedere deberent carnes. Et respondetur, quòd comedere possunt, dum tamē sanguinem non comedant, sed effundant super terram quasi aquam.

Si

Si autem comedere volueris. Idest in atrio tabernaculi debes imolare victimas tuas, & effundere sanguinẽ, & seruare, quod debitum est, postea quod tibi ex lege debetur, comedes coram domino Deo tuo, si tamen præter sacrificia quæ fiebant in loco Sanctuarij volueris comedere carnes in aliqua vrbium tuarum, supple licitum erit, siue secundum ea quæ infra dicuntur. *Et te esus carnium delectauerit*. Quasi dicat, melius esset in locis remotis a Sanctuario nõ comedere carnes, quam comedere, cum non possint ibi assumi armina, & sanguis ad ponendum in altari, & cremandum adipem. si tamen delectat te esus carnium, poteris comedere vbicunque volueris. *Occide & comede iuxta benedictionem domini Dei tui*. Idest comede de illis q̃ dederit tibi Deus siue ouem, siue bouem, vel capram: in illis enim quæ nobis Deus dat, nos benedicere dicitur, idest multiplicare, siue illa spiritualia, siue temporalia sint, siue immundum: licebat enim eis comedere immunda, siue munda. Et si arguas, ꝙ non licebat comedere ea, neq; tangere, vt patet Leuit. 11. c. & infra 14. respondetur, ꝙ hic vocantur munda, & immunda respectu immolationis, & nõ respectu comestionis: aliqua enim quæ ad offerendum immunda erant, ad comedendũ munda erant, siue ex specie, siue ex casu: ex specie ceruus, & caprea, ad immolandum immunda erãt, sed comedere licebat, vt patet in litera. Ex casu, vt si bos, ouis, vel capra quã offerre licebat, essent aliquo modo mõstruosa in membris per superabundantiam, vel defectum, non licebat offerre, vt patet Leuit. 22. ca. sed comedere licebat, vt patet hic. & scriptura distinguit aliquando proprie inter mũdum, & immaculatum. maculatum, & immaculatum sunt respectu oblationis: mundum & immundum sunt respectu comestionis; ideo litera exponit hic literam Hebraicã, quia in Hebræo solum habetur. *Sine mundum, siue immundum*. Litera nostra dicit immundum hoc est maculatum, vel debile maculatum vocatur non, quod habet pellem variam, sed non licet offerre propter speciem, vt ceruũ, & damam, & canem, & similia, quia solum tria licet offerre, s. ouem, bouẽ, capram. siue in genere masculino, siue fœminino, vt Leui. 1. c. vel quando est in specie immolabilis, sed est monstruosum. *Debile*. Idest debilitatum per abscisionem alicuius particulæ, vt caudæ, vel aurium, siue testiculorum, vt Leuit. 22. c. *Sine mundum*. Hoc est integrum. dicitur integrum, idest nõ debile, ita quòd omnes partes suas habeat, & nulla sit ei amputata. *Et quod offerri licet*. Istæ omnes sunt declinationes mundi, quia nullum animal perfecte est mundum, nisi quod licet offerre. *Sicut capream, & ceruum comedes*. Ly sicut nõ determinat verbum offerri, sed verbum comedes. Si enim determinaret verbum offerri esset sensus, ꝙ mundum animal esset, quod licet offerri sicut ceruus, & caprea. & hoc falsum est, quia ceruũ, & capream offerri nõ licet. refertur ergo ad verbum comedes. & est sensus, siue mundum sit animal, siue immundum indistincte comedes, sicut comedere soles ceruum, & capream. & posuit de istis duobus animalibus magis quàm de alijs, quia de istis manifestũ erat, ꝙ non deberent offerre sanguinem ante altare, etiam si essent in Ierusalem, vt patet Leui. 17. vbi dicitur, quòd qui de venatione, vel aucupio animal ferũ, siue auem acciperet, quibus vesci licitum est, effunderet sanguinem eius, & cooperiret terra: de ouibus, bobus, & capris, quia licebat ea offerri, non erat ita certum: ideo determinauit per id quod est certum comparans ceruo, & capreæ. & dicitur caprea syluestris capra quæ velocissima est, & oculos acutissimos habet, & cum videt sibi aliquod periculum imminere, de excelsis rupibus se præcipitans super cornua se illæsam recipit, vt ait Isido. 12. Etym. & vulgariter vocatur re-

A beco. *Absque esu, duntaxat sanguinis*. Hoc valde prohibetur hic, & Leuit. 17. ca. & infligitur pœna mortis pro comestione sanguinis. vnde magis abhorrerent Iudæi comedere sanguinem quàm porcum. Et ideo Iudæi conuersi ad Christum valde scandalizabantur videntes gentiles conuersos comedere sanguinem, ideo in primo concilio Apostolorum, vbi diffinitum fuit, ꝙ gentes non obligarentur ad obseruationem cæremoniarum, quãtum ad cibos, nec ad alias obseruationes, solum prohibita fuit comestio sanguinis, & suffocatorum, & immolatorũ idolis. Sed post ista abolita sunt cum cœperunt non esse scandalosa: non enim fuit lex illa ad semper, sed ad tempus, ad scandalum vitãdum, vt ait Apostolus ad Rom. 14. ca. Alius iudicat diem in-
B ter diem, alius iudicat omnem diem, idest aliqui credunt illam obligationem esse ad aliquos dies, vel tpa. & deinde non ad sequentes dies, vel tempora. Alij credunt durare obligationem ad diem omnẽ, idest semper. *Sed quasi aquam effundes*. Idest totaliter disperges: quia valde abominabile erat sanguinem comedere, & quasi quædam crudelitas erat, ideo multum vetuit dominus comestionem sanguinis, vt patet hic, & in multis locis.

Sanguinem comedere, quare erat valde abominabile.
Quæst. IX.

C CAVSA autem multiplex est. Prima est, quia vr̃ esse quædam species crudelitatis, ꝙ quis comedat animam cum carne, nam aĩa pecoris in sanguine est, s. ꝙ sanguis est talis complexionis naturaliter, in quo magis reperitur harmonia requisita ad vnionem animę ad corpus, q̃ in phlegmate, aut cholera, vel aliquo alio humore. nã in sanguine reperiuntur calidum naturale, & humidum radicale temperata, quæ sunt duo principia vitæ, & non reperitur hoc ĩ aliquo alio humore, vel aliqua alia corporis parte. de his autem latius dictum est Leui. 17. c. Alia causa est, quia sanguis dicitur esse ad expiãdum, idest ad purgandum peccata, vt patet infra in litera. nõ debet ergo comedi, sed debet dimitti, vt sic expientur peccata. nam siquis vellet in sacrificijs comedere sanguinem, vellet comedere id per quod fit expiatio. &
D tũc nulla expiatio fieret, quia id per quod expiatio fieri debebat, iam non erat, & fundamẽtum est hoc, quia cum Deus mandauerit nobis, siue per legem datam patribus nostris, siue per rationem nobis inditam, non peccare, quandocunq; peccauerimus, tenemur ei obnoxij mortis, & quia in morte dat homo animam suã pro se, si debeat fieri commutatio pœnæ, debet fieri dando animam pro anima. recipit ergo Deus ex benignitate sua animam pecoris pro anima nostra, idest, sicut satisfieret ei pro peccato nostro dando animam nostram, ita satisfiet, quia ipse vult, dando pro anima nostra animam pecoris, sed anima pecoris est in sanguine, vt patet hic, & Leuitici 17. cap. ergo sanguis debet dari Deo, qui pecoribus pro anima est. si autem
E sanguis Deo non datur, nihil datur, & sic non fiet satisfactio pro peccato. ex supradictis patet ratio fundamentalis duarum cæremoniarum, quæ fiunt in sacrificijs.

Vna est, quòd quando aliquis offerebat aliquod pecus, & tradebat sacerdoti, vt immolaret, imponebat manum eius super illud, vt patet Exodi 29. & Leuitici 1. & 4. & in multis locis, hoc erat, quia per istam impositionem imprecabatur cou ferens pecus, vt pœna peccatorum ei debita transferatur in caput illius pecoris, ꝙ autem ista sit intentio imponentis manus patet aliqualiter Leuitici 1. cap. cum dicitur, masculinum immaculatum offeret ad ostium tabernaculi testimonij

ad placandum ſibi dominum, poneteque manus ſuper caput hoſtiæ, & acceptabilis erit, atque in expiationē eius proficiens, ideſt, ꝙ poſtquam impoſita fuerit ſibi manus offerētis, proficiet ad expiationem, quia ſignatur in tali impoſitione manuum peccatorum tranſlatio. hoc autem patet clarius Leuit. 16. ca. cum dicitur, poſtquam emundauerit Sanctuarium, & tabernaculum, & altare: tunc offeret hircum viuentem, & poſita vtraque manu ſuper caput eius confiteatur omnes iniquitates filiorum Iſrael, & vniuerſa delicta, atque peccata eorum, quæ imprecans capiti eius mittet per hominem paratum in deſertum: cumque portauerit hircus omnes iniquitates eorum in terram ſolitariā, & dimiſſus fuerit in deſertum, reuertatur Aaron in tabernaculum teſtimonij &c. Secundum quod ſequebatur eſt, ſ. quare ſanguis animalium immolatorum funditur per altaris quatuor cornua, & tubas eius, ſ. ꝙ cum quis peccauit coinquinatus eſt, ſicut aūt mūdus efficitur cum debitam pęnam paſſus fuerit, & hoc eſt vt detur anima ſua pro peccato ſuo, & effundatur ſanguis eius, & quia Deus in altari eſſe iudicatur ſpecialius, quia ibi ei ſpecialior cultus impenditur, cum aliquis debet pro peccato ſuo ſatisfacere, oportebat, vt ſanguis eius emūdaret altare a coinquinatione, quam nos cauſaueramus peccādo: vt ergo pro eo ſatisfaciat anima pecoris quæ in ſanguine eſt, neceſſe eſt, vt per cornua altaris effundatur, & ſic emundabatur totum Sanctuarium per ſanguinem ab omnibus contagionibus filiorum Iſrael, & hoc tam inter ſancta Sanctorum, quàm extra in tabernaculo, in altari thimiamatum, quàm extra tabernaculum in atrio, vbi erat altare holocauſtorū, de his Leuit. 16. c. quæ fiebant ſemel in anno: ſed tunc argues, ꝙ iſtud verum eſt, quando animalia offerebantur domino, quia tunc ſanguis ad expiandum dandus erat, ſed quando non offerebātur animalia, ſed ſolum comedebantur, ſi videtur exiſtere eadem ratio, ergo poterat tunc ſanguis comedi. Reſpondetur, quòd dato, ꝙ tunc nō aſſumeretur ſanguis ad expiandum; quia tamen in omnibus ſacrificijs ad expiandum aſſumebatur, contrahit ex hoc ſanguis quandam reuerentiam, vt etiam quādo effunditur ab animali, quod immolandum, & offerendum non eſt, vel dato ꝙ immolabile ſit, tamen actualiter nō immoletur ad faciendum Deo ſacrificium, ſed aliàs iuguletur animal ad ſumendum in cibum. nam etiam tunc non comedetur, ne cum ſacrificandū fuerit ad comedendum ſanguinem incitemur. *Non poteris comedere in oppidis tuis decimas frumenti, vini*. Ergo videtur, ꝙ in Ieruſalem, ſiue in alio loco, vbi eſſet tabernaculum, licebat eis comedere eas, ſed hoc in magnam iniuriā Leuitarum, & ſacerdotum redundabat, quibus iſta debebantur, vt patet Num. 18. ca. Ideo aliqui dicunt, ꝙ hoc fuit factum ſemel poſt ingreſſum terræ promiſſionis. Sed hoc falſum eſt, quia tunc iſta lex nō fuiſſet ſeruata, niſi ſemel. Item in illo anno nihil haberent Leuitę, & ſacerdotes vnde viuerent, quia ſolum de ſtipendijs Sanctuarij, ſuſtentabantur. Ideo videtur dicendum, ꝙ Iudæi quolibet anno duas decimationes faciebāt. Prima decimatio erat de fructibus terræ, vel gregibus, ſeu armentis, & iſta non portabatur in Ieruſalem, ſed Leuitæ ad quos pertinebat, colligebant eam per ciuitates vicinas, quia Leuitæ diſperſi per omnes tribus habitabant, vt patet Numeri 35. cap. & de iſta nihil accipiebant dantes eam, ſed integra ad Leuitas perueniebat, de qua rurſus Leuitæ decimam ſacerdoti magno dabant, vt patet Num. 18. cap. Alia erat ſecunda decima, quam ſingulis annis ſeparabant de nouem partibus remanentibus, & cum aſcenderent ter in anno ante Deum in Ieruſalem, vt patet Exodi 23. & 34. capit. ſuſtentabantur in itinere, & in ciuitate de illis, & offe-

Opin. auctoris.

Iudęi quolibet anno dabāt duas dcimas & de triēnio in triēniū tertiā.

F rebant de illa decima hoſtias pacificas, de quibus comedebant abundanter coram domino conuocantes Leuitas, & ſatis indigebant iſta decima ad cibos ſuos, & totius familiæ, & Leuitarum, cum aſcenderent ter in anno, maxime illi qui procul a Ieruſalem morabātur. de iſta decima habetur in litera, & magis clare infra 14. capit. & ſicut erat de decimis, ita erat de primitijs, quia poſt primitias quæ dabantur domino, totaliter ſeparabat ſibi quilibet aliquam, tanquam primitiā ſecundam, quo vteretur in cibos, quando iret ad locū ſanctum. ſic etiam de primogenitis, quia ſeparato primogenito pro domino de gregibus, & armentis, ſeparabatur aliquod animal, quod accipiebatur, quia primogenitum ad oblationes pacificas erat. ſic de votis, G ſic de donarijs.

Alia decima tertia eſt, quæ de triennio in triēnium ſeparabatur, & dabatur pauperibus, viduis, & pupillis, & Leuitis in modum eleemoſynæ, ne cogerentur propter paupertatem ſeruire gentilibus, a quibus inducerentur ad cultum idolorum. Et de iſta decima infra 14. capit. Nicolaus dicit, quòd iſta non apparent ex ſacra Scriptura, ſed ſalua reuerentia eius ſatis apparent, quia de prima decima ſatis patet Numeri 18. cap. quia illa totaliter datur Leuitis nulla parte remanēte apud dantem, & hoc magis patet Malach. 3. capitu. vbi dominus loquitur contra auaros non ſoluentes totaliter decimas, & primitias, & concludit. inferte omnem decimam in horreum meum, & ſit cibus in domo mea. H ponitur ibi omnis, ideſt tota. Et ſatis apparet, quòd ſolum loquitur de decima quæ dabatur Leuitis, quia dicitur in horreum, ea autem quæ in horreis ponebantur, non ſumebantur in cibos offerentium. Et ex hoc etiā eliditur illa poſitio, quæ dicit, quòd de decimis debitis Leuitis dantes accipiebant aliquam paruam partem, quam coram domino comedebant. De ſecunda decima patet manifeſtiſſime infra 14. capitu. vbi ſic habetur decimam partem ſeparabis de cunctis frugibus tuis, quæ naſcuntur in terra, per annos ſingulos, & comedes in conſpectu Domini Dei tui, in loco quem elegerit, vt inuocetur in illo nomen eius. De tertia decima patet eodem capitu. circa finem: Nicolaus concedit primam decimam, & tertiam, ſed non I ſecundam. ideo dicit, quòd iſtud quod offerentes comedere debebant, erant carnes pacificarum hoſtiarum. Sed tunc quæretur, an iſtæ hoſtiæ pacificę erant de prima decima, an non: non poteſt dici, quòd eſſent de prima decima, quia illa integraliter dabatur Deo, vt ſupra patuit. Si autem iſtæ hoſtiæ pacificæ ſint de voluntarijs: ergo nullo modo offerentes comedebant de aliqua decima, & ſic nullo modo poterit exponere textum iſtum, & eum qui habetur euidentius infra decimoquarto capitu. & quando confirmat per id quod habetur infra decimoſexto cap. non concludit, quia ibi dicitur, quòd oblationes ſpontaneas offerent, & comedēt coram domino cum tota familia, & pauperibus, viduis, & pupillis, & Leuitis, quia iſtę oblationes ſpontaneę fiebant de decimatione ſecunda, vel K tertia, vel de votis, primitijs, primogenitis, & donarijs ſecundis, vt ſupra diſtinximus, & iſta omnia ſeparabat quilibet ſecundum benedictionem ei a Deo datam, immo ſi ex illo textu concluderetur non eſſe decimam, quam ponimus ſecundam, etiam concluderetur non eſſe decimam quam tertiam dicimus, quā ipſe concedit. Et patet conſequentia, quia ſecunda decima eſt, vt comedat eam offerens cum Leuitis, vt patet in litera, & tertia quam ipſe ponit eſt pro pauperibus, vt comederetur cum dante, vt patet 14. capitu. ſi ergo propter illas voluntarias victimas excludūtur ſecundæ decimæ pro Leuitis, ita excludentur tertiæ, quia tam Leuitæ quàm pauperes, q̄ pupilli, & viduæ

come-

comedere debebant cum offerente, vt patet inf. 16. c. A

Primogenita armentorum, & pecorum. Non intelligitur hoc de vere primogenitis, quia illa immolabantur domino, vt patet Nume. 18. & quicquid supererat de eis ad sacerdotem pertinebat, sed de aliis animalibus separatis ad oblationem pacificam, & eligebantur secunda post primogenita, & vocantur hic primogenita.

An omnia primogenita poterant redimi. Quaest. X.

SCIENDUM pro hoc, quòd quãdo aliquod primogenitum offerebatur de animalibus, de quibus immolari licebat, non poterat facere sacerdos, quòd redimeretur, id est, quod darētur ei pecunia pro primogenito pecoris immolabilis, & non ipsum pecus immolabile: hoc autem dominus vetabat, vt patet Num. 18. ca. cum dicitur, primogenita bouis, & ouis, & capræ non facies redimi, quia sanctificata sunt domino: erant namque ista sacrificãda domino, & si redimerentur pecunia, tollebatur immolatio. immolatis autem illis quicquid manebat pertinebat ad sacerdotes: manebant autem post immolationem facta domino omnes carnes ipsius pecoris: nam cum aliquid domino immolabatur, ex hoc, quod ei immolabatur duo debebantur ei, s. sanguis ipsius pecoris immolati. nam pars sanguinis erat ad tingendũ quatuor cornua altaris, vt patet Leuit. 1. c. reliquus sanguis fundebatur ad basem altaris. debebatur etiam adeps, quia omnis adeps domini erat iure perpetuo, vt patet Leuit. 3. & 7. cap. cæterum, quod remanebat facta immolatione, s. totum cadauer pertinebat ad sacerdotum iura, vt patet Num. 18. cap. vbi dicitur primogenita autē bouis, & ouis, & capræ non facies redimi, quia sanctificata sunt domino: sanguinem eorum fundes super altare, & adipes adolebis in suauissimum odorem domino: carnes vero in vsum tuum cedent, sicut pectusculum consecratum, & armus dexter tua erunt. Quãdo autem dicebatur de primogenitis, quod prima & vera primogenita comedi non debebant, cum pertinerent ad ius sacerdotale, vt patet in prædictis, sed segregabant quædam alia quæ essent secundo genita, & accipiebant ista pro primogenitis, & quod comederent coram dño, & sic quod deberet segregare offerens secunda vota, id est si aliquid voueret, quod alia tanta, & similia separaret, vt ipse comederet coram domino. idem de primitiis manuum, quod separarentur secundæ primitiæ hoc quidem secundum antiquos, quibus videbatur non posse exponi istum textum sine præiudicio eorũ, quæ habentur Nu. 18. c. nisi sic exponeretur, satis conuenienter dicitur, sed nescio ad quid hoc facere oportebat, nam tunc quilibet obligaretur ad dandum duplum eius, quod dare debebat Deo, siue ex debito per legem, siue per votum, quod satis erat durũ, & distraheret homines a vouendo, cum tenerentur dare duplum eius, quod vouebant, etiã quia non videtur quo modo ipse offerens ista posset, tam in loco Sanctuarij consumere, s. primogenita, & primitias, & vota, & decimas. videtur ergo facilius ad hoc respondendum, ita quod non ponatur vllum inconueniens, & satisfiat literę, s. quod quando dicitur hic, coram domino Deo tuo comedes, non refertur ad ea quæ hic ponuntur, sed ad illa, ad quæ potest de iure referri: ista autem sunt ea, quę homo sponte offerre volebat. nam illa erant victimæ pacificæ, & pars illarum eueniebat offerentibus, vt patet Leuit. 7. cap. quam partem coquebant ipsi offerentes intra locum sanctum. s. intra atrium tabernaculi, & ibi comedebant: primitias autem, vel primogenita, vel vota non comedebant ipsi offerentes, immo si de illis comederent, valde peccabant, vt patet Leuit. 7. ca.

quam partem coquebant ipsi offerentes intra locum sanctum, scilicet intra atrium tabernaculi, & ibi comedebant: primitias autem, vel primogenita, vel vota, non comedebant ipsi offerētes, immo si de illis comederent, valde peccabant, vt patet Leuit. 22. ca. cum dicitur. omnis alienigena comedendi ex eis nõ habet potestatem, qui comederit de sanctificatis per ignorãtiam, addet quintam partem cum eo, quod comederit, & dabit sacerdoti in Sanctuarium, nec contaminabunt sanctificata filiorum Israel, quæ offerunt domino, ne forte sustineant iniquitatem delicti sui cum sanctificata comederint.

B Et si dicas si istud verbum comedes, quod solũ ponitur in isto contextu, nõ potest referri ad omnia, sed solum ad spontanea sacrificia, qualiter ponuntur hic omnia ista? Respondetur, quòd intendit inducere hic Moyses omnes Israelitas, vt nullum sacrificiũ faciant. extra atrium tabernaculi, quod erat in vna vrbium Israel, & hoc patet ex superioribus: ideo dicit hic, quòd non poterant in qualibet vrbium Israel dare decimas, & primitias, & vota, atque spontanea sacrificia, sed in loco quem dominus elegisset, quia in illo debebat dare omnia hęc, & comedere quidem non de eis, sed de sacris spontaneis, quæ offerebant, quando dabant decimas, & primitias, & vota, nam ista soluebantur cum ipsi Israelitæ ibant in locum Sanctuarij, & tunc pacificas hostias faciebant, de quibus partes sibi debitas secundum legem comedebant: & si adhuc calumnieris, quia dicitur hic in litera, non poteris comedere in C oppidis tuis decimam frumēti, vini, & olei, & primogenita armētorum: ergo videtur quòd in loco quem dominus elegisset, poterat comedere, cum hic solum vetetur locus indebitus.

Sed hoc non poterat fieri de primis decimis, & primis primogenitis, & primis votis, atque primis primitiis, cum redundaret in præiudicium sacerdotum, & Leuitarum, vt patet Nume. 18. capit. ergo oportebat poni secundas decimas, & secunda vota, & secundas primitias, & secunda primogenita.

Respondetur, quòd non videtur necessarium hoc totaliter de decimis, tamen quòd plures sint manifestum ex superioribus, & infra 14. ca. etiam declaratur, sed primitias, & vota, & primogenita non oportet esse duplicata: nam hoc quod hic dicitur dirigitur ad to- D tum Israel, & est sensus o tu popule Israel non poteris comedere in oppidis tuis decimam frumenti, vini, & olei, id est, non poteris in quolibet tuorum oppidorũ, vt comedantur decimæ, & primitię &c. quia hoc esset facere in quolibet loco Sanctuarium, sed solum poteris comedere in locum quē elegerit dominus Deus tuus ibi: & tunc verum est, quòd ille, cuius erant decimæ istæ, & omnia ista, comedebat ista: nam omnia ista erant Israelis, & Israel comedebat, nam pars Israel decimas, & cętera quę hic dicuntur, portabat, & pars eius, scilicet sacerdotes comedebant ea: ideo bene dicitur, quòd tu Israel non poteris comedere decimas tuas, & omnia ista in oppidis tuis, id est in quolibet oppidorum tuorum, sed bene poteris ea comedere in E loco, quem elegerit Deus. Quod autem loquatur hic Deus ad totum Israel, & non ad aliquem specialiter de Israel: patet quia dicitur, non poteris comedere in oppidis tuis decimas &c. manifestum est, quòd ille qui offerebat decimas, scilicet vnus homo non habebat oppida ad totum ergo Israel refertur, qui oppida multa, & vrbes habebat.

Decimam frumenti, vini, & olei. Ponit in istis exemplũ, & per hoc omnes fructus terræ decimandi, etiam de herbis parui valoris, quę in vestris hereditatibus sunt, decimę dandę sunt, vt si illæ sint alicuius quantitatis, & veniat nobis ex eis vtilitas, sicut sunt cuminum,

& menta,& ruta,& similes, vt patet Matth.23.c. cum locutus fuit Christus Phariseis,dicens, væ vobis Pharisei qui decimatis mentam, & anethum, & ciminum, & reliquistis quæ grauiora sunt legis, iudicium,misericordiam,& fidē: hæc oportuit facere, & illa non omittere. *Primogenita armentorum, & pecorum*. Primogenita debentur domino ex causa assignata Exodi 13. & sup. 6.cap.in istis tamen primogenitū hominis,quod principaliter debetur, non est immolabile, sed redimitur quinque siclis,vt patet Nume.3.c.primogenitum asini mutatur oue,vt patet Exo.13.cap. primogenita autem ouis,& bouis; atque caprarum non poterant redimi,sed immolabantur domino, vt patet Nume.18. cap. distinguit autem hic litera inter primogenita pecorum,& primogenita armentorum,cum tamen ipsa armenta pecora sint, vocantur primogenita armētorum primogenita magnorum animaliū, sicut sunt primogenita boum: pecora vocātur hic animalia parua,sicuti sunt capræ,& oues. de his namque omnibus decimæ dandæ sunt. Accipiuntur tamen pecora hic contra communem modum loquendi, quia pecora communiter vocantur animalia magna, pecudes vocantur animalia parua, & secundum hoc armēta sunt pecora, & greges sunt pecudes. Ista primogenita pecorum,vel gregum, vel vt litera dicit primogenita armentorum, & pecudum, non poterat Israel in quolibet loco,vel oppido suo comedere, idest non poterat ea dare sacerdotibus suis in quolibet loco, vt vbicunque vellent,comederent ea,& offerrent ea,sed solum in vno loco quem dominus elegisset. ibi enim immolabant ea offerentes sanguinem, & cremantes adipes eorum,coram Deo in altari holocaustorum,& comedebant totum cadauer,vt patet Numer.18.cap. *Et omnia quæ noueris*. Etiam vota deferebantur, vt si quis vouisset aliquod animal immolabile deferebat illuc, & immolabatur coram domino. De lege autem votorū vtrum animalia quæ nouebantur redimi possent, vel commutari,& quando commutari, & de quantitate precij in commutando,vel redimēdo,& de rebus inanimatis, quando vouebantur habes late Leui.vltimo cap.in textu,& ibi satis declaratum est. ista ducebātur in locum Sanctuarij,ne offerrentur alibi,quod erat inconueniens,& causa schismatis, atque idolatriæ in Israel,vt declaratum fuit Exodi 20. capit.Secunda causa erat, quia quando aliquis ferebat, id quod vouerat in locum Sanctuarij, erat quidam honor specialis Dei,scilicet quòd in hoc protestabatur istud votum ad honorem Dei emisisse.

Pecorum, & armentorū differentia.

Et sponte offerre volueris. Istæ sunt hostiæ pacificæ de quibus licebat offerentibus comedere, vt patet Leui. 7.cap. & tamen non poterant comedere extra locum Sanctuarij, cum non possint aliquid immolare extra locum illum, sicut nunc si quisquam vellet dici sibi missam, & consecrari admirandum illud Eucharistiæ sacramentum in quocunque loco, non habita differentia locorum,siue turpia loca,siue honesta, siue dicata ad diuinum cultum siue non,non posset licite fieri, & ob hoc cum aliquis in veteri testamento motus ex deuotione vellet offerre pacificas victimas,q̄ spontaneæ sunt, veniebat in locum Sanctuarij, vt innuitur primo Regum 2.cap.

De hostijs q̄ non licebat offerētibus comedere.

Et primitias manuum tuarum. Idest primitias de laboribus terræ quos manibus tuis exerces.

Aliqui putāt hic,quod hic dicitur. & primitias manuum, esse decimas personales. nam decimę prędiales dantur de fructibus prædiorum, & non vocantur istæ personales,quia licet in eis labor personæ requiratur,non tamen tantum pendēt ex labore, & industria personę, quantum pendent ex cœlesti influentia recepta in prędijs,& ex virtute feracitatis ipsorum prędio-

F rum,ideo magis denominantur prędiales, quam personales. decimæ autem personales dicuntur,quæ dantur de his,quæ acquiruntur ex laboribus humanis solis,sicuti est in militia, & artibus mechanicis, & cęteris in hunc modum,vt de negociationibus. nā de omnibus quæ homo Christianus licite acquirit, decimā dare tenetur,vt patet extra de decimis in cap.ex transmissa, & supra declaratum fuit. vocantur autem istæ personales,quia labore personę,& industria acquiruntur,& non de ipsis agris, vel cęlesti influentia recepta in eis, licet per accidens cœlestis influentia, & virtus terræ interdum agant ad augmētum acquisitionis in laboribus personalibus. quia ergo dicitur hic,quòd debemus dare primitias manuū nostrarum, idest de la-
G boribus, vel rebus acquisitis per labores manuum: videtur,quòd loquatur de labore personali, & decimis personalibus.

Respondetur, quòd non loquitur hic de aliquibus decimis,sed de quodam genere oblationis, quod vocatur primitia,& pertinet ad fructus agrorum, & hoc est ante decimam: vocantur tamē primitię manuum nostrarum,quia licet de terræ fructibus ista habeātur, tamen fructus illos laborādo acquirimus. decimæ autem quæ personales sunt,non fuerunt in veteri lege, vt declarauimus supra. vocantur autem primitię,quia de rebus melioribus dari debent, vt de frumento meliori,& vino meliori,& sic de cęteris. & hoc patet ex deriuatione. nam iste terminus primitia deriuatur de
H primus, signat autem primus antecessionem, & hoc siue secundum tempus, siue secūdum perfectionem; sicut enim quædam priora dicuntur,quia primo nata sunt,ita quædam priora,quia perfectiora sunt. primitiæ autem dicuntur de primus isto modo, quia de rebus primis, idest perfectioribus dari debent,& hoc satis signat dictio Hebraica, quæ ponitur vbicūque nos ponimus primitias,& illa signat segregationē, vel electionem,quia res illæ quæ dantur in primitiam,debēt esse segregatę, vel electę ab alijs, quod autem ab alijs segregatur,vel eligitur, tanquam bonum segregatur, vel eligitur,& nō solum debet esse segregatio,vel electio in primitijs dandis,sed etiam in decimis, & votis, & omnibus alijs oblationibus. ob hoc enim dicunt sa-
I crificium Cain non fuisse a Deo acceptum,quia ex voluntate mala de rebus peioribus offerebat. Abel autē susceptus est,& munera eius,quia de bonis pecoribus suis ad Dei sacrificium eligebat. in oblationibus enim semper hoc obseruādum,& in votis de oblationibus, patet Malach.1.cap.cum dicitur. si offeratis cęcum ad immolandum, nonne malum est? & si offeratis claudum,& languidum nonne malum est? offer illud duci tuo, & si placuerit, & si susceperit faciem tuam dicit dominus exercituum. & nūc deprecamini Deum, vt misereatur vestri. de votis autem patet Malach.1. capit.cum dicitur,& intulistis de rapinis claudum, & languidum,& intulistis munus: nunquid suscipiam illud de manu vestra dicit dominus? maledictus dolosus qui habet in grege suo masculum,& votū faciens
K immolat domino debile, quia rex magnus ego dicit dominus exercituum. aliquando autem possunt vocari primitiæ, quia de primis fructibus dantur, sicut fiebat quolibet anno in festo azymorum. nam tunc ferebantur spicæ nouæ ordeaceæ,antequam quicquā de agrorum fructibus colligi inciperet, vt patet Leuitici vigesimotertio c.cum dicitur. cum ingressi fueritis terram quam ego dabo vobis, & messueritis segetem, feretis manipulos spicarum primitias messis vestræ ad sacerdotē, qui eleuabit fasciculum coram domino, vt acceptabilis sit vobis. *Sed coram Domino Deo tuo*. Idest in loco Sanctuarij. *Comedes ea*. Idest spontaneas victimas referendo ad eum qui offert qui de his

solis

ſolis partẽ habebat, vel dicitur. *Comedes ea.* Ideſt omnia iſta tam decimas quàm primitias, & cętera. referẽdo ad Iſrael qui iſta comedebat: nam Iſrael offerebat, & Iſrael comedebat, quia pars Iſrael comedebat, & pars Iſrael offerebat, ſcilicet ſacerdotes comedebant, & populares offerebant. *In loco quem elegerit dominus Deus tuus.* Scilicet in loco Sanctuarij qui a Deo eligebatũ ad hoc, vt ſpecialiter ibi coleretur. *Tu, & filius tuus, & filia tua.* Quando aliquis offerens hoſtias portabat ſecum filium ſuum, aut filiam in locum Sanctuarij, illi comedere debebãt de ſacrificiorum partibus, quia volebat Deus, vt omnes gauderent in ſacrificijs eius, & ſic inclinarentur magis ad colendũ eum. *Seruus, & famula.* Seruus circuncidi debebat, & ſeruare omnes leges, & cæremonias, vt ſupra declarauimus. ancilla autem accipitur hic pro ancilla gentili, vel Iudæa, de ancilla Iudæa non eſt dubium, quia illa erat pure Hebręa nata de Hebræis parẽtibus obligata ad obſeruantias legales, maxime quia illa non erat ancilla ſimpliciter, quia ſolum vendebatur, vt dominus eius acciperet eam in vxorem, vel daret filio ſuo eadem lege, quod ſi non feciſſet, veniẽte puella ad nubilem ętatem, ſcilicet ad annos pubertatis, redibat ad patrem ſuum de quo patet Exodi 21. c. & ibi late diximus. ancilla autem de gentilitate aſſumpta etiam comedere debebat de ſacrificijs his: nã ſicut comedebat ſeruus aſſumptus de gentilitate de ſacrificijs, quia circũciſus erat a domino ſuo, & obligatus ad totam legem, ita ancilla obligabatur ad omnes Hebręorum cęremonias, & renunciandum idolis, & confitẽdum Deum cœli eſſe verum Deum, quem colebant Hebræi, licet non circuncideretur, quia circuncidi non poterat obſtante defectu ſexus maſculini. *Et Leuites qui manet in vrbibus tuis.* Loquitur ad totum Iſrael qui habebat vrbes. nullus autem de Iſrael vrbes habebat, & dabat Iſrael de vrbibus ſuis 48. ad habitationẽ ſacerdotum, & Leuitarum, vt patet Numeri 35. cap. hos autem Leuitas habitantes in vrbibus Iſrael ipſi Iſraelitæ debebant ducere ſecum ad conuiuium, quando facerent immolationes victimarum ſuarum. *Et lætaberis, & reficieris coram domino Deo tuo.* Intentio Dei erat inducere iſtos Hebręos, vt deſiderarẽt eum colere, & quia iſti erant adhuc valde carnales, inducebat eos Deus per quędã gaudia carnalia, ſcilicet, vt offerẽdo ſacrificia ſua Deo cęli in loco in quo ipſe mandabat, profiterentur eum eſſe Deum verũ, & cuſtodirent mandata eius, & cum hoc comedebant, & bibebant de viaticis melioribus & abundantiori modo quàm in alijs temporibus, & locis, & per hęc delectabilia corporalia quæ erant adiuncta diuino cultui, illi qui erant imperfecti, alliciebãtur ad exercendum ſe in actibus latrię, & poſtea per aſſuetudinem relinquebant iſtam intentionẽ, quæ erat delectari corporaliter in comeſtione talium, & aſſurgebant principaliter in cultum Dei, ſicut nunc homines per timorem Dei ſeruilem bene operãtur, & per hanc exercitationem in bonis operibus prouehuntur ad hoc, vt ament Deum ex charitate, qua aduenıente ceſſat ſeruilis timor.

Chriſti conuerſatio qualis erat ad conuertendum gentes. Et quem modum debent tenere prælati, & principes, ac potentes Chriſtiani, & diuites ad conuertendum infideles. Quæſt. XI.

HVnc etiam modũ Chriſtus habuit in principio prædicationis ſuæ, quia eis quos conuertere ad ſe volebat, familiarem ſe exhibebat dulciter conuerſando, & comedebat, bibebatque cum eis, & ſic lucrabatur animos eorum ad ſe, & poſtea quicquid diceret eis credebãt, & ſeque

A bantur viam eius, in tãtum hoc exercebat, vt occaſione inuenta nequiſſimi Phariſęi vocarẽt eum voracẽ, & ebrium, & ſocium publicanorum, vt patet Matth. 11. cap. cũ dicitur hic eſt vorax, & potator vini, & publicanorũ ſocius, & alibi quærebant Phariſæi ab Apoſtolis Chriſti, quare cũ peccatoribus magiſter veſter manducat, & bibit? ad quod Chriſtus reſpondit, non eſt ſanis opus medico, ſed male habentibus, in quo innuit eſſe conuerſandum cũ malis dulciter, ſi ſpes eſt, quòd conuertentur. Et ſic valde bonum atque meritorium eſt, vt aliquis bonus vir eos qui mali ſunt, & carnales, bonis temporalibus oblectet, inuitando eos, & diſtribuendo eis de bonis ſuis, vt ſic corda eorum ad ſe trahat, & ipſi poſtea aſſentiant verbis eius, & cõ-

B uertantur, & hoc ſi viderit in eis ſpem vllam conuerſionis. Et ſic licitum eſt bonis viris, & deuotis, qui peruerti a fide, & recta actione non poſſunt, communicare aliquo modo cum infidelibus aliquibus, ſpecialiter vt ſic eos ad fidem trahere queant. Etiam licitum eſt dare alicui Iudæo, vel Sarraceno pecuniam, vt conuertatur ad Chriſtum: nam dato, quòd ipſe, qui conuertitur, tunc quando conuertitur, pro ſolis pecunijs conuertatur, & nihil mereatur, poterit tamen poſtea pęnitere de hoc fine malo cõuerſionis ſuæ, & erit bonus, quod non contingeret ſi non fuiſſet conuerſus, bona ergo fuit conuerſio. Etiam quia poſtquam conuerſus fuerit ad Chriſtum, poterit cogi ad obſeruantias legis Euangelicæ per quam erit bonus, quod non contingeret, ſi non fuiſſet conuerſus ſaltem per pecuniam.

C bonum ergo agit qui hoc modo pecunias dat. Item quia qui dat pecunias alicui, vt conuertatur, nullo modo dat ei occaſionem ad peccatũ mortale: dato enim quòd conuertatur ad Chriſtum propter pecunias, & in hoc nihil mereatur, melius tamen eſt, quàm quòd non conuertatur: nam manendo in infidelitate mortaliter peccat, ſi autem conuertatur ad Chriſtum datis ei pecunijs, ſi pecuniæ ſint cauſa allicitiua, & Chriſtus ſit cauſa principalis, adhuc ipſe conuerſus aliquid mereretur, quia propter Chriſtum principaliter mouetur: magis tamẽ mereretur, ſi totaliter moueretur propter Chriſtum. ſi autem moueatur ad conuerſionem propter pecunias ſolum non curãdo de Chriſto, nihil meretur ſic conuerſus, melius tamẽ eſt nihil me-

D reri, quàm mortaliter peccare. Ergo bonum eſt ſemper, & nullam cauſam mali præbens dare pecunias infidelibus, vt conuertãtur ad Chriſtum. de hoc autem, ſ. quod cuilibet infideli dari poſſit licite pecunia, vt cõuertatur, & non committitur ibi aliqua ſymonia, patet in decretis 23. q. 4. cap. vltimo, & 45. diſtinctione, cap. ſincera, & ſub tali conditione poteſt aliquis Chriſtianus contrahere matrimonium cum aliqua Iudæa, vel agarena, ſcilicet, vt efficiatur Chriſtiana, vt patet in decretis. 28. quęſt. 1. cap. caue, ſcilicet, quòd contrahatur matrimonium conditionaliter, ſi ipſa voluerit conuerti ad fidem, & ſic contrahens nõ peccat, nec punitur per aliquam humanam legem, ſi autem aliquis contraheret matrimonium per verba de præſenti cum aliqua

E Iudæa, vel agarena nulla interpoſita conditione, ſed quòd eã ſimpliciter in vxorem acciperet, dato quòd non cõſummaretur per copulam, talis cõtractus erit impius valde, & magni ſceleris, atque ſecundum canonicas, & humanas leges grauiter puniendum: iſtud tamen matrimonium ſic conditionaliter cõtractum, non eſt conſummãdum cum muliere infideli, donec ad fidem conuertatur, nam cõſummare eſt valde magnum peccatum, quaſi ſi eſſet acceſſus ſimpliciter ad aliquam infidelẽ mulierem nulla interpoſita pactione. Et patet hoc, quia cognoſcere carnaliter aliquam mulierem infidelem eſt valde magnum peccatum, niſi iſte actus iuſtificetur per aliquem contractum po-

Cognoſcere carnaliter mulierem infidelem eſt magnũ peccatum.

tentem

tentem tollere peccatum, iste autem cõtractus esset, quòd iste vir contraheret cũ ipsa muliere infideli conuersa ea ad fidem, si autem contractus fiat conditionalis, scilicet, quòd accipit eam in vxorem si facta fuerit Christiana, iste contractus nunquam habet aliquas vires donec adimpleatur conditio. donec ergo ipsa infidelis ad fidem conuertatur, cõtractus nullam sortitur firmitatem, ideo cognoscere eam carnaliter est tanquam si cognosceretur sine vlla pactione interposita, quia nihil, & inutile, vel nõ habens vires equiparatur: sicut ergo peccaret cognoscendo eam carnaliter ante interpositionem pacti, ita peccauit cognoscendo eam carnaliter interposito conditionali pacto, & tamen non impleta conditione. & maior pensio potest dari alicui mulieri, vt conuertatur, vt patet in decretis 23. quæst.6. cap. iam vero istam sententiam tenet Ioãnes & Bernardus super cap. dilectus extra de Symonia. *Coram domino Deo tuo*. Idest in atrio tabernaculi vbi victimę comedi debebant. *In cunctis ad quæ extenderis manum tuam*. Idest in omnibus quæ desideraueris, & ad quæ capienda manum extẽderis: nam dicebat Deus, quod quando venirent ad locum Sanctuarij, comederẽt de omnibus quæ desideraret anima eorũ, vt patet infra 14. cap. cum dicitur. Et emes ex eadem pecunia quicquid placuerit tibi, siue ex armentis, siue ex bobus, vinũ quoque, & siceram, & omne, quod desiderat anima tua, & comedes coram Domino Deo tuo, vel aliter. *In cunctis ad quæ miserit manum*. Idest comedes, & lætaberis in omnibus rebus, ad quas extenderis manũ tuam, idest in quibus laboraueris extendendo manus tuas ad eas, quasi dicat, quod de omnibus rebus quas homo haberet, quæ essent comestibiles, & in quibus laborasset, deberet ducere in locum Sanctuarij, vt ibi comederet, & lætaretur, vel aliter. *Lætaberis, & reficieris in cunctis ad quæ miseris manum*. Idest si sic feceris ducendo decimas, & primitias, & vota, atque sacrificia spontanea, & cętera coram Domino in locum, quem elegerit, & ibi epulatus fueris cum filio, & filia, seruo, & ancilla, & Leuitam ad cõuiuium vocaueris, lætaberis, & reficieris in cunctis ad quæ extenderis manum, idest Deus dabit tibi, quòd gaudeas, & reficiaris, idest abundes in omnibus rebus ad quas manum miseris, idest in omnibus rebus quas inceperis, quasi dicat, obseruando ista supradicta, Deus dabit tibi tantam prosperitatem, quod omnes res, & negocia, quas inceperis, finias, & læteris in eis. *Caue ne derelinquas Leuitem omni tempore quo versaris in terra*. Sed quolibet anno vocaeum, quandocunque ascenderis ad sacrificia, sed non tenebantur ad hoc quando peregrinabantur extra terram suam, siue captiui, siue alio modo, quia etiam nõ tenebantur ascendere ad locum sanctum, cum impossibile eis esset, sed solum orabant contra illam partem mundi, in qua erat locus sanctus, vt patet de Daniele qui orabat tribus temporibus in die contra Ierusalem apertis fenestris domus suæ Dani.6.cap. & sic orauerat Salomon Deum, vt de terra captiuitatis contra locum illũ orantes exaudirentur, vt patet 3. Reg.8.cap. *Quando dilatauerit dominus Deus tuus*. Hic ponitur tertium in quo respondetur ad quędam dubia, scilicet de comestione carnis, & dictum fuit hoc supra, sed hoc magis explicatur hic. *Quando dilatauerit dominus Deus tuus terminos tuos*. Ista dilatatio solum attenditur propter distantiam locorum a loco Sanctuarij, quia non possent adduci pecora ad ostium tabernaculi, vt ibi effunderetur sanguis eorum. *Et volueris vesci carnibus quas desiderat anima tua*. Idest quę tibi videntur delectabiles valde. mulcebat Deus populum istum dans ei carnalia, quia sola carnalia petat petendo ollas carnium Aegypti, vt Exodi 16. cap. *Procul fuerit*. Ita, quòd non possis faciliter illuc ferre pecora ad occidendum. *Quas de-*

F *siderat anima tua*. Dicitur anima desiderare improprie, quia anima nostra nec desiderat, nec odit, nec diligit, nec intelligit, nec habet aliquem alium actum, sed homo desiderat, & diligit, odit, & intelligit, & habet omnes alios actus, quia actiones sunt suppositorũ, anima autem dum est in corpore, non est suppositũ, vel hoc aliquid, & sic dicit Philosophus 3. de Anima, quòd qui dicit animam tristare dicit eam texere, & ædificare, sed nullus concedit, quòd anima texat, aut ædificet, ergo concedere non debet, quòd tristetur, aut lætetur, & sic de cęteris, sed homo tristatur, & lætatur, & ratio est, quia differunt principium agendi, & agens, anima autem est principium agendi, scilicet principium omnium actionum humanarum, vt patet in 2. de Anima. Quæ actiones sunt suppositi, non aię solius, & quo.

G ergo nõ est ipsa agens, vel non agit. etiã magis patet, quia forma dicitur proprie natura, vt patet in principio 2. Phys. & ibidem dicitur, quòd natura est principium motus, & quietis eius, in quo est, sed anima est forma, vt patet in principio secundi de Anima. ergo est principium actionis, & non agens: sed actus solum agentẽ denominar, ergo hõ dicetur agere, quia ipse est agens, & non anima quæ est principium agendi, & hoc est, quod communiter distinguunt formalistæ, scilicet, quod, & quo, idest agẽs, & principiũ agendi, vel quod agit, & quo agit, licet ibi quo aliquomodo signat principium instrumentale. animam autem non vocamus principium instrumentale, sed radicale, quia ab ea deriuatur tota virtus agendi secundum omnes modos

H actionis compositi, principia instrumẽtalia vocamus organa potentiarum operatiuarum, & passiuarum. nã organum Græce Latine instrumẽtum dicitur, anima autem media est inter agens, & instrumentum: nam non est agens, quia non est ipsa suppositum, quod denominet actio, nec tamen rursus est instrumentum, quia ab instrumento nulla virtus deriuatur, sed potius deriuatur per instrumentum, anima autem nõ est per quam deriuetur virtus ab aliquo alio, sed est id a quo virtus deriuatur, & sic neutrum istorum existens inter medium eorum est, scilicet principiũ agendi, & sicut principium agendi non denominatur ab actione, ita nec instrumentum. nam non dicimus, ꝙ oculus videt,

I aut potentia visiua, sed ꝙ homo videt. cõmuni tamen modo loquendi dicimus animam aliquid agere, vt cõcupiscere, & odisse, & intelligere, & non solum animã dicimus aliquid agere, sed etiam carnem denominamus agentem, sicut loquitur Apostolus ad Galat.5.ca. dicens spiritu ambulate, & desideria carnis non perficietis: caro enim concupiscit aduersus spiritum, & spiritus aduersus carnem: & non solum attribuit his concupiscere, sed etiam operationes alias cum dicit. manifesta sunt autem opera carnis quæ sunt fornicatio, immunditia, idolorum seruitus, inimicitiæ &c. & postea subdit operationes animę dicens. fructus autem spiritus est charitas, gaudium, pax, longanimitas, &c. In his quidem dici potest, ꝙ licet anima, & corpus non operentur, sed homo operetur, dicuntur tamen operari, quia sunt in eis principia operandi, vel potius ipsa sunt

K principia operandi, vt anima quidem nõ intelligit, sed est principium intelligendi, non concupiscit, sed est principium concupiscendi. dicitur tamen concupiscere, & intelligere, sed hoc de anima bene stat, quod sit principium operãdi, & ob hoc dicatur operari, sed de carne nihil tale videtur, quia caro non est principium agendi, cum caro sit materia, & materia non est principium motus, & quietis, sed ipsa forma quæ proprie vocatur natura. etiam quia anima dicitur principium omnium actionum compositi. quomodo ergo poterit esse, quòd caro sit principium alicuius? impossibile quidem est: Apostolus tamen dicit carnem concupiscere,

Quare asa humana tripliciter vnitur corpori: & secundũ, ꝙ diuersimode vnitur corpori, efficit in eo diuersas operationes.

A scere,& habere quædam opera, & spiritum concupiscere,& habere alia opera, vel fruct',& omnes istę cōcupiscentiæ dicuntur operationes, aut passiones compositi. Anima tamen dicitur principium concupiscētiarum omnium, quæ vocantur concupiscentiæ spiritus,& concupiscentiæ carnis, caro autem nullius concupiscentiæ, aut actionis principiũ est, sed dicitur principium, quia anima nostra rationalis, aut humana, vt melius dicatur, vnica est,& eadē est vegetatiua, & sensitiua,& rationalis, vnitur tamen corpori nostro tripliciter secundum, ꝙ dat perfectiones trium generum, aut modorum: nam per eādem sumus vegetabilia, vt plantæ: per eam rursus sumus sensitiui, vt pecora, eadē etiam nos rationales efficit, quod ad homines solos est inter cętera animātia. Ideo necesse est, vt tribus mo-

B dis vniatur nobis, vt triplices perfectiones det: secundũ enim, quòd dat nobis, vt vegetemur in toto corpore, est, quo totum corpus vegetatur,& hoc faciens digestionem in singulis membris, & applicans illis, atque assimilans, vt trāseat in substantiam membri, sicut anima plātæ quæ solum vegetatur habet, quòd sit in qualibet parte plantæ, licet anima nostra quę est spiritualis substantia non sit coextensa toti corpori, sicut anima plantæ, quæ est aliquo modo quanta secundum quantitatem plantæ. Secundo modo vnitur corpori inquātum dat nobis secundam perfectionem, quæ est sensitiuos esse, vt pecudes: secundum ergo, quòd operationes animales sunt in pluribus partibus, coniuncta est, cum quælibet res ibi est vbi operatur, habet autem anima secūdum, quòd est sensitiua, vel animalis vim sen-

C sitiuam,& si magis perfecta est, habet vim motiuam, & cum magis perfecta habet augmētum plurium virium, scilicet potentias quinque sensitiuas exteriores, & potētias sensitiuas īteriores, quæ sunt aliæ quinque, & vim motiuam, & vim affectiuam ad quam passiones pertinent, scilicet in vi irascibili, & in concupiscibili: anima autem secundum, ꝙ sensitiua est non vnitur pluribus partibus quàm vniantur istę potentiæ: nam potentia motiua nō est in toto corpore, sed in quibusdam partibus, s. in partibus musculosis, & neruosis. vis autē auditiua in certa parte corporis est, scilicet in organo auditus,& sic de visiua,& cęteris. vires autem interiores sensitiuæ quæ sunt in cerebro eodem modo

D determināt sibi certam partem corporis, s. cerebrum sola vis tactiua est quæ per totũ corpus diffunditur in neruo ramificato, quod est organum tactus. vires autē affectiuæ, s. irascibilis, & concupiscibilis, habent certa loca determinata, s. hepar, & cor, & similia membra, ita ꝙ ad amandum, vel irascēdum fit motus in istis, & nō fit motus in pedibus, aut capite, vel manibus, & sic de cęteris membris corporis. anima autem rationalis secundum, ꝙ rationalis, licet quātum ad substantiam eadem sit in nobis cum omnibus superioribus, tamen vnitur corpori solum quantum ad phantasmata: nam non determinat sibi aliquod organum ad operādum secundum, ꝙ auditiua auditum, & visiua oculos,& sic de cęteris. licet præsupponat actus istarum potentiarũ,

E sed solum requirit actualem conuersionē super phantasmata, sine quibus intelligere non potest, vt declarauimus Exodi 32. cap. Et ob hoc ponebat Cōmentator vnitatē intellectus agentis dicens, ꝙ ille vniebatur cuilibet homini per phantasmata, & qñ vniebatur phantasmatibus vnius intelligebat ille, & quādo vniebatur phantasmatibus alterius intelligebat alius. Qualiter autē hoc falsum sit, non est præsentis speculationis. Anima autem secundum, ꝙ diuersimode vnitur corpori, ita efficit in eo diuersas operationes, & quia vnitur, vt vegetatiua,& vt sēsitiua, & vt rationalis, necesse est, vt diuersas operationes habeat. quando tamen anima cōdistinguitur contra corpus, accipitur prout est separa-

A ta a corpore, non quidem secundum essentiam, s. ꝙ sit extra corpus, sed quia nō est alligata alicui operationi organicę, s. ꝙ operetur per organa, aut in operādo cōsequitur conditionem organorum. Anima autem secūdum, ꝙ est vegetatiua est alligata toti carni, quia tota caro vegetatur, & secundum, ꝙ sensitiua est infixa maiori parti corporis, ideo iudicatur idem cum carne, & omnes operationes, quarum anima est principium vt alligata toti carni, vegetando, aut maiori parti corporis sensitiuum faciendo, vocantur operationes carnis, vel desideria carnis. operationes autem quātũ ipsa anima, vt non alligata partibus corporis est principium, s. inquantum rationales, vocantur operationes spiritus vel concupiscentiæ spiritus, & sic stat dictum Aposto-

B li, s. caro concupiscit aduersus Spiritũ,& spiritus aduersus carnem, idest, ꝙ anima est principium quarundam concupiscentiarum quæ sunt contrarię concupiscentijs carnis, idest cōcupiscentijs, quarum ipsa anima est principium, vt est infixa carni, s. inquantum sensitiua, & habens vim irascibilem,& concupiscibilem: nā anima secundum ꝙ rationalis, desiderat verum bonum, & contemplationem, atque abstractionem ab his omnibus inferioribus, sed caro concupiscit aduersus spiritum, idest anima infixa partibus carneis, s. irascibili, & concupiscibili desiderat aduersus ea, quæ determinata sunt per rationem, quia per rationem, & voluntatem rationalem quę est potentia animę volumus contemplari,& Deum super omnia diligere: secūdum concupiscibilem inclinamur ad fornicandum, & diligendũ

C ea quę huius seculi sunt magis quàm Deum. eadem ergo anima contra se concupiscit,& non concupiscit caro contra spiritum, quia ipsa secundum, ꝙ non alligata organis, s. inquantum est rationalis, est principium cōcupiscendi opposita eis, quorum principium concupiscendi est inquantum est alligata membris, quantum ad vim concupiscibilem,& irascibilem, & hoc modo intelligi oportet dictũ Apostoli, ad Gala. s. spiritus concupiscit aduersus carnē, &c. sic ergo dicitur hic. *Quæcunque desiderat anima tua*. Idest comedas de omnibus illis quę concupiscis, cuius concupiscentię principium est anima tua, nō quidē inquantum est absoluta ab organis,& partibus corporis, sed inquantum est sensitiua habens partem affectiuam, s. cōcupiscibilem,& ira-

D scibilem. *Locus autem quem elegerit dominus Deus tuus sit procul*. Erat Dei statutum, vt siquis vellet occidere aliquod pecus, adduceret ad ostium tabernaculi, vt sacerdos immolaret illud domino, s. sanguinem eius, & adipes: nam adeps erat domini iure perpetuo, vt patet Leuit. 3. cap. si autem locus esset distans, non poterat hoc compleri, quia non possent pecora adduci in locum Sanctuarij, ideo fiebat quod sequitur.

Occides de armentis tuis, & pecoribus. Vocantur armenta magna animalia, vt boues, pecora vocantur hic parua, vt capre,& oues,& de istis licebat immolari, & poterat occidere ipse qui hēbat ea, & comedere in quocunque loco vellet. *Sicut præcepit tibi*. Supra hoc mandauit in isto cap.

E *Sicut comeditur capra, & ceruus: ita vesceris eis*. Idest, sicut capra, & ceruus sunt animalia immunda ad offerēdum, & ideo effuso sanguine, & nulla alia solennitate premissa comedi possunt: ita animalia quęcunque volueris poteris comedere in oppidis tuis, sine aliquibus cæremonijs prępositis. *Mundus & immundus*. Immundi fiebant per tactum mortui, vel animalium morticinorum, siue mulieris menstruatæ, & in fluxu sanguinis, vel seminis,& multis alijs modis, de quibus Leuit. 11. 12. 14. 15. cap. *In commune vescentur. hoc solum caue ne sanguinem comedas*. Idest quilibet poterit comedere de carnibus istis communiter, siue mundus, siue immũdus, nec est in hoc aliqua differētia. de carnibus autem ho-

stiarum

ftiarum nullus comedere poterat, nisi mundus, vt patet Leui.6.& 22.cap.& qui immũdus esset, & scienter comedebat de sanctificatis, moriebatur, vt patet Leui. 7.cap. *Sanguis eorum pro anima est*. Anima enim sedet in sanguine, quia anima vnitur corpori secundũ quandam harmoniam repertam in corpore, & ista est præcipue in calido, & humido, quæ sunt principia viuendi, ideo dicimus calorem naturalẽ, & humidum radicale vitam conseruare. Et ista duo reperiuntur in sanguine magis quã in alio humore, ideo sanguis dicitur sedes animæ: animam autem comedere velle horribile est, ideo nec sanguinem comedere debent, quia in pecoribus sanguis loco animæ est. Ratio autem potissima quare sanguinem non comedebant erat, quia omnis sanguis est ad expiandum peccata, vt patet Leui.17.& tangit eam Apostolus ad Hebr.9.cap. *Iccirco non debes comedere animam cum carnibus*.

An valeat consequentia de qua in litera, de esu sanguinis. Quæst. XII.

Satis valet ista consequentia, s. φ horribile est comedere animam alicuius rei, cum sit principium essendi, & viuendi, sed sanguis in animalibus est loco animæ quantum ad bruta. ergo non debet comedi sanguis, & caro, quia tunc comederetur anima cum carnibus, quod horribile est. anima autem in pecoribus comedi non potest, quia non est in eis anima aliquid quod est, sed aliquid quod est ipsũ animal, & per se non est ipsa anima pecorum ens, ideo deficiente illa harmonia secundum quã manebat anima, iam non erit aliquid illa anima, sed non est sic de anima nostra, quia non deficit mox, vt homo moritur, immo ipsa anima humana immortalis est, & licet in corpore sit, vt pars speciei, & non sit suppositum, deficiente homine ipsa est suppositum, & hoc aliquid, & habet actus quos ipsa agere dicitur, sicut hõ ante agere dicebatur. nõ ergo diceret sic de homine, sicut de pecoribus, quia sanguis in homine pro anima esse nõ potest, cum anima maneat. in pecoribus autem sanguis pro anima est. *Sed super terram funde quasi aquam*. Hic manet adhuc sanguis in officio suo, nam cum sanguis sit loco animæ ad expiandum est. cum autem super terram funditur, & non comeditur propter mandatum Dei, fit ei sacrificium de ipso sanguine, sicut cum funditur ad basem altaris in cęteris sacrificijs, & non concrematur, sicut cęteræ carnes, sed solis cornibus altaris tinctis cũ sanguine illo, reliquus sanguis ad basem funditur, & hoc generaliter erat in holocaustis, vt patet Leuit.1.c.& in victimis pacificis, vt patet Leuit.3. in victimis autem pro peccato interdum inferebatur sanguis in tabernaculum, vt aspergeretur coram sancto sanctorum, vt pro peccato summi sacerdotis, vt patet Leuit.4.ca.& ibi de peccato totius populi, & peccato principis. interdum autem sanguis iste partim aspergebatur intra sancta Sanctorum contra arcam, & tingebantur cornua altaris thimiamatum, quod erat intra tabernaculum. de aspersione sanguinis contra arcam patet Leuit.16.c. quia hoc erat in die propitiationis solum, & nunquam in alio die, vel tempore anni intrabat sacerdos magnus in sancta Sanctorum: est autem iste dies propitiationis decimus dies Septembris, vt patet Leui.23.c. de tinctione cornuum altaris thimiamatum in sanguine patet infra 30.c. *Funde quasi aquam*. Idest totaliter funde non retinendo aliquid de illo, quia tibi inutilis est, & in hoc magnum cultum Deo exhibes eius parendo præceptis. *Vt bene sit tibi, & filiis tuis post te*. Quia patres bene agentes non solum merentur sibi misericordiam Dei, sed etiam filijs suis. *Cum feceris quod places in conspectu domini*. Idest prosperaberis facien-

F do præcepta Dei. *Quæ autem sanctificaueris, & voueris domino*. Idest illa quæ per votũ sanctificaueris domino: proprie sanctificare est ad Dei cultũ applicare, animalia autem quæ vouentur applicantur domino, quia ei offerri debent, nec alicui licet comedere illa. Sanctificatum aliquid dicitur cum diuino cultui applicatur, siue illud sit tempus, sicut dicimus diem sabbati sanctificatum, vt patet Exodi.20.cap. quia ad cultum eius separari debet, s. vt in illo die non vacaret homo mundanis negocijs, sed ad Dei contemplationem reseruaret: sanctificantur etiã res inanimatæ, vt res sacrę quæ ad solius Dei cultum, & nullo modo in vsus humanos conuertendæ sunt, & isto modo vocatur tabernaculum Sanctum, & sancta sanctorum, & Sãctuarium vt patet in multis locis, etiam ipsum vnguentum quo
G vngebantur sacerdotes, & ea quæ in templo erant, s. omnia vasa tabernaculi, & thimiama, quod adolebatur coram Domino in altari aureo thimiamatũ, sanctum vocatur, & sanctum Sanctorum, vt patet Exodi 30.cap. sanctificantur etiam res animatę, vt pecora, sicut sunt primogenita, de quibus dicitur Exodi 13.ca. sanctifica mihi omne primogenitũ, quod aperit vuluam tam in hominibus quàm in iumentis: sicut aũt ista ex lege sanctificata sunt, ita alia ex voluntate sanctificantur, & ista sunt quæ domino vouemus, quia per hoc iuri nostro subtrahimus, & cultui diuino applicamus, & potest aliquis sanctificare rem inanimatam, vt domum, vel agrum, & tunc dabatur pro eo certũ precium, quod constitutum est Leui.27.c.& redibat ager
H vel domus ad eum qui vouerat. aliquando vouebant res brutæ immolabiles, vt boues, oues, capras, & tunc, si ista animalia mũda erant talia qualia immolari possent, non poterant redimi, nec commutari, sed si aliquis conaretur commutare animal, quod vouerat, pro alio, tam ipsum, qđ commutabatur, quàm id pro quo cõmutabatur consecrabantur domino, vt patet Leui. 27.cap.& ibi ponuntur aliæ multę regulę de votis, & precijs redemptionis votorum, & quid faciendum esset si animal esset immundum, vel ineptum ad immolandum. hic autem solum loquitur scriptura, quando vouebantur animalia, quæ immolari possent, quia tũc ferenda erant in locum Sanctuarij, si autem esset res
I inanimata, redimebatur, vt supra dictum est. *Venies ad locum quem elegerit Deus, & offeres*. Si tamen locus multum distaret a loco Sanctuarij, poterant primogenita pecorum, vel ea quę vouerant vendere, siue comedere, & precium eorum afferre in locum Sanctuarij, sicut dicitur de decimis infra 14.c. *Carnes, & sanguinem super altare Domini Dei tui*. De sanguine hostię tingebãtur cornua altaris, & reliquus fundebatur ad basim, vt patet Leui.3.cap. carnes autem cremabantur super altare, sed aliter in holocaustis, aliter in pacificis, aliter pro peccato, vt supra distinximus. *Sanguinem hostiarum fundes in altari*. Idest ad basim altaris, & non supra. *Carnibus autem ipse vesceris*. Ex hoc patet, quòd istę erant hostię pacificę, quia de holocaustis, siue pro peccato nihil comedit offerens, vt patet Leui.1.& 6.cap. de istis pacificis comedit offerens omnes carnes detracto adi-
K pe cum renibus, siue lumbis, ad Dei incensum in altari, & armo dextro, & pectusculo ad ius sacerdotum, vt patet Leui.3.& 7.cap. Cum autẽ dicitur hic de sanguinis oblatione super altare, & de carnibus: non est intelligẽdum, φ funderetur sanguis super altare, quia solum tingebantur cornua eius.4.& fundebatur reliquus ad basim, sed dicitur fundi in altari, idest in circuitu altaris. semel autem solum fuit sanguis fusus super altare, sed tunc non erant datę leges de ritibus sacrificiorum, s. quando fuit confirmatum pactum legis inter Deum, & Israel; nam cum occisi fuissent boues, & hirci, vt ait Apostolus ad Hebr.9.ca.& sanguis eorum

receptus

Quæ sanctificari poterant.

receptus in crateris medietas sanguinis super altare fusus est, reliqua autem medietas cum aqua, & lana coccinea ad aspersionem populi fuit: de his habetur Exo. 24. cap. ibi autem ratio fuit specialis, s. quare dimidia pars sanguinis fuisset in altari fusa. Quod autem dicitur hic de carnibus, quod ipse comedere debebat offerēs, sed in quasdam distinguitur, quia aut erant carnes animalium immolatorū, vt hostiæ pacificæ, aut hæc animalia, vt vota immolabātur, si autem essent animalia habentia carnes in pacifico sacrificio oblatas, pertinebant ad ipsos offerentes quædā partes eorum, sicut determinatur Leui. 3. & 7. atque 8. capit. si autem essent animalia ex voto data, non poterant carnes eorum comedi ab ipsis immolantibus, siue offerētibus ea, quia ista pertinebant ad iura sacerdotalia, vt patet Nume. 18. cap. ista distinctio vera est, sed non conuenit ad præsens: nam hic dicitur de votis, s. quæ autem sanctificaueris, & voueris domino, &c. ideo dicendū, quod aliquod animal immolabile poterat dupliciter voueri. Vno modo, quod voueretur simpliciter, s. dicēdo ego voueo istud animal Deo, & tunc per votum totaliter abdicabat a se ouem, aut bouem, vel aliud animal, quod vouebat, & transibat in ius sacerdotum, vt patet Numeri 18. c. cum oīa vota ad eos pertinerēt. si aūt votum est cum determinatione, vt si dicatur. ego voueo facere Deo hostiam pacificam de vno ariete, vel boue, tunc ex eo quod vouerat, tenebatur facere illud sacrificiū. tamen remanebat sibi potestas comedēdi de animali immolato secundum partem determinatam ei a lege. tantū enim nunc comedere poterat vouens de animali sic immolato, sicut si immolasset illud in hostias pacificas, & non vouisset, quia quando vouit istam conditionem sibi reseruauit, s. vt offerret illud animal tāquam hostias pacificas, & sic stāt hic litera, quod de voto comedere quis posset. *Obserua, & audi*. Hic ponit cōclusionem intentam, s. non colere idola, quia omnia supradicta sunt de modo colendi Deum, cui maxime repugnat idolatria. *Obserua, & audi*. Ponuntur ista verba duo, quia vnum notat attentionem, & aliud notat cōsensum, s. obserua; idest diligenter attende quæ dico. *Et audi*. Idest exaudi, s. consentiēdo, quia alias auditio nihil prodest, cum non sequetur exauditio. *Quæ præcipio tibi*. Frequenter repetit ista Moyses, quia sciebat istum populum pigrum ad obediendū mandatis Dei, & exequendum ea, ideo oportebat eum crebrò monere, vt diligenter aduertat. *Vt bene sit tibi, & filiis tuis post te in sempiternum*. Idest si tu audis mandata Dei, & opere comples, dominus dabit tibi vitam, & prosperitatem omnium bonorum temporalium, & nō solum tibi, sed etiam filijs tuis meritis tuis, quia cum patres sunt boni, Deus propter eos miseretur filijs vsque in mille generationes, siue vsque millia, vt patet supra 5. cap. & Exodi. 34. *In sempiternum*. Ponitur hic sempiternum secundum, quod alias in sacra Scriptura poni cōsueuit, s. pro magno tempore, non tamē pro vita æterna, quia pater quātumcunque bonus sit, nūquam meretur pro filio vitam æternam, nisi cum filius bonus est, & tunc ipse pro se meretur. indirectè tamē potest mereri pater pro filio vitam æternam, quia per bona opera sua promerebitur, vt Deus dirigat filium eius in viam salutis æternæ.

Animal immolabile dupliciter voueri poterat.

Cōclusio intenta, s. non colere idola.

Cum feceris, quod bonum est, placitum in conspectu Domini Dei tui. Idest, quòd faciendo ea quæ coram Deo placita sūt promeremur pro nobis, & filijs nostris bonū; bonum autem, & placitum idem est alicubi. namque placitum, & bonum nō sunt idem, quia non amamus semper ea quæ sunt bona simpliciter, sed quæ videntur nobis, vt patet in principio 8. Ethicorum. Deus autem qui regula æterna est, & non deficit ab eo, quod secundum se est verum, & bonum, semper vult id, quod est

A secūdum se bonum, ideo bonum, & placitum coram eo idem sunt.

Cum disperdiderit dominus Deus tuus. Hic ponitur tempus completionis horum præceptorum, scilicet postquam ingressi essent in terram possessionis, & gentes destructæ essent ipsis composita pace quiescentibus. *Ante faciem gentes*. Idest, quòd faciet eas nō posse stare ante faciem tuā, quia dato, quòd illæ gētes pugnarent interdum cum Israelitis, tamen confestim terga vertentes agebantur in fugam, & hoc forte, quia crabrones effugabant de quibus dicitur Exodi 23. capitu. *Ad quas ingrederis possidendas*. Idest quarum terram possidere debes, quia ipsas gentes nullo modo possidere poterāt, scilicet nec faciendo eas tributarias, nec subijciēdo in seruiturem, quia nullum fœdus licitum erat
B cum eis, vt patet Exodi 23. & 34. & infra 20. cap.

Tēpus cōpletionis horum præceptorum.

Et possederis atque habitaueris in terra earum. idest, quod expuleris gentes, & acceperis terram eorum, & pacifice possederis.

Caue ne imiteris eas. Colendo idola, sicut ipsæ coluerunt. *Et requiras cæremonias earum*. Scilicet inquirēdo quales ritus habuerunt gentes illæ in colendo Deos suos, ideo non erat licitum Iudæis tunc legere aliquos gentilium libros continentes Deorum cæremonias, nobis autem licet, quia non est occasio idolatrandi in nobis sicut in eis erat. Item quia oportet habere testimonium ex his quæ foris sunt, ideo beatus Paulus arguens contra Philosophos Athenienses vsus est auctoritate poetarum, & sapientum testimonijs vtitur. *Post*
C *quam fuerunt te introeunte subuersæ*. Idest postquam tu intraueris, & possederis terram Chanaan, ipsæ gentes, quæ ante possidebant iam non erunt, cum necesse sit prius te delere eas, quàm teneas terram earum, destructis eis cum eam tenueris non debes inquirere cæremonias earum, scilicet qualiter illæ gentes coluerunt Deos suos, scilicet, quod quærerent ab alijs gentibus vicinis, vel in libris gentium, quas deleuerant. neutro enim modorum horum facere debebant. Quòd autē ipsi inquirerent cæremonias gentium, quæ fuerant in terra illa, videbatur esse, quia gentiles putabant quamlibet terram Deum suum habere, & quemlibet Deū determinatas cæremonias cultus, & quando non obseruabantur in terra illa cæremoniæ Dei illius, puta-
D bant gentiles ob hoc euenire omnes plagas quæ eueniebant, sicut patet de his quos rex Assyriorum adduxerat de terra sua, vt habitarent in vrbibus Samariæ, quas expoliauerat Iudæis cultoribus terræ illius, & cū isti gentiles cœpissent habitare in terra Samariæ, non timebāt Deum verum: ideo misit in eos Leones qui occidebant eos, & tunc nunciatum fuit regi Assyriorum in hunc modum gentes quas transtulisti, & habitare fecisti in ciuitatibus Samariæ, ignorabāt legitima Dei terræ, & immisit in eos dominus Leones, & ecce interficiunt eos, eo quòd ignorent ritum Dei terræ, & sic vetabat Deus verus, qui erat Deus Hebræorum, ne Iudæi expulsis Chananæis de terra, putarent illam terram habere certos Deos, qui determinarēt sibi cer-
E tas cæremonias, quas tenerētur facere habitatores terræ si vellent in pace viuere, sed quòd ipsum solum tanquam Deum verum timerent, & a nullo alio formidarent. ad hoc autem vehementer prompti erant Israelitæ, ideo vetat eis Deus ne aliquando talia inquirant. sic dicitur eis Hierem. 10. cap. iuxta vias gentium nolite discere, & a signis cæli nolite metuere. ad idem admonet eos Leui. 18. cap. ne sequantur cæremonias accolarum terræ, quia sicut terra euomuit illas propter peccata sua, ita euomet Iudæos, nisi obseruent mandata Dei, quando talia egerint, qualia illæ gentes quæ ante habitauerunt in terra.

Sicut coluerunt gentes istæ Deos suos, ita ego colam. Potest

esse

Duplex litterę expositio.

esse duplex sēsus. vno modo, sicut ipsę coluerūt Deos suos Baalin, Astaroth, &c. ita ego colā Baalin, & Astaroth, vel sicut ipsę coluerunt Deos suos per tales cæremonias, ita ego per easdem colam Deum meum, & hoc magis consonat superioribus, quia dicebatur, quòd non requirerent cæremonias gentilium, & inferiori, quia dicitur non facietis sic domino Deo vestro. *Omnes abominationes quas aduersatur dominus*. Idest quas odio habet.

Fecerunt. Quia dæmones a Deo permissi quantum potuerunt gentes a vero Dei cultu abstraxerunt per quasdā vanas superstitiones, ideo Deus odio habebat istas cæremonias. Abominationes operati sunt gentiles in terra illa, quæ displicebant in oculis Domini, colendo valde obscęne Deos suos, & ab omnibus istis abominationibus mandat Deus Iudęos cauere: magna enim abominatio est, quòd eo relicto alius Deus colatur, qui non est Deus, ideo non licebat Iudæis relinquere Deum suum, & colere Deum alium mutando nouos Deos, & de hoc conqueritur Deus per Hiere. cap. 2. dicens transite in insulas Cethin, & in cedar mittite, & considerate vehementer, & videte si factū est huiuscemodi, si mutauit gens Deos suos, & certe ipsi non sunt dij. populus vero meus mutauit gloriam suam in idolum. obstupescite coeli super hoc, & portę eius desolamini dicit dominus. Alia abominatio est Deo, quòd ipse colatur cum alijs dijs: nam ipse est verus Deus, atque bonum summum. dij autem gētium aut dæmones sunt, aut nihil sunt. quòd ergo compararetur aliqua creatura, & aliquando illa quæ est vilissima, Deo in honore, magna abominatio est, & istam abominationem faciebant Samaritani, quia Deū coeli timebant, & tamen quilibet Deum suum colebat, atque ei sacrificabat, vt patet 4. Regum 17. c. hoc autem Iudæis vehementer cauendum erat, ne cum Deo suo vero alium colerent: alia abominatio erat, quòd Deus verus, qui summum honestum est, secundum turpissimas cæremonias gentilium Deorum coleretur: honestissimo namque Deo purissima oblatio conuenit, & hoc volebant facere quidam Iudæi: nam putabant cęremonias debitas fore diuersas terris diuersis, & quia nolebant totaliter præuaricari, nolebant dimittere Deum suum pro alio Deo, tamen miscebant, vt vtrūque secundum eorum iudicium complerent, scilicet colebant Deum suum verum, ne viderentur eum deseruisse, & vt placarent Deos terrę illius, volebant immolare Deo suo secundum cōsuetudinem Deorum terræ illius, idest qui prius culti sunt in terra illa. Deus autem abominatur hoc, quia sicut secundum veritatem ipse solus Deus est, ita ipse solus vult coli, & quia nullus potest statuere cęremonias debitas cultui Dei, nisi ipse Deus, ideo non debet coli secūdum aliorum falsorum Deorum cæremonias, sed secundum cæremonias quas ipse statuerit, & hoc est, quod vetat hic dicens, non facietis sic domino Deo vestro, idest non coletis eum eo modo quo coluerūt gentes istę Deos suos. commiserūt peccata valde grauia, vt patet infra quia aliqui coluerūt Deos immolantes eis filios suos, vt erat quantum ad Deos Samaritanorum qui erant de Sapharnain, scilicet ad Ramelech, & Anamalech, dijs Sapharnain: committebāt etiam peccata cum pecoribus, & Sodomitica, & incestuosa, vt cū sororibus, & matribus, vt patet Leui. 18. cap. mille etiam turpitudines quæ fiebant in alijs sacrificijs, vt in sacrificio priapi fiebant mille inhonestatum genera, scilicet demōstratio verendorum sacerdotis priapi, & deinde confluxum ad actum venereum: nam expletis sacrificijs quasi vocalibus priapi sequebantur sacrificia realia ipsius priapi, scilicet conuentus ad coeundum, siue sub locis frondosis, & obscuris, siue in locis subterraneis,

F & specubus, de quo creata fuit magna lues in Israel: nam priapus in abscondito celebrabatur, & conuenientibus multis exercebantur opera turpissima, ita vt mater regis Asa esset princeps eorum, qui colebant priapum, & vacabant illi operi nefario, vt patet 3. Reg. 15. multi quoque alij modi turpissimi obseruabantur in sacrificijs aliorum Deorum gentilium, cum quæque gens pro sua capacitate turpitudinibus, & obscęnis libidinibus abundaret. de his sacrificijs Marcus varro in libris sacrorum, & Ouidius in libris Fastorum, & August. in plerisque libris de ciuita. Dei: ideo dixit Deus, quòd istę gentes fecerant omnes abominationes in dijs, quia per omnem modum scelerum versabātur. *Fecerunt dijs suis offerentes filios suos, & filias comburentes*
G *igni*. De ista combustione aliquid diximus Leui. 20. ca. Erat enim magnum idolum, quem Iudęi Moloch vocant, idest regem, vel principem aliorum idolorū, & illud cupreum, vel alterius metalli, & incendebatur ex parte interiori quousque inflammaretur, tunc ponebant pueros teneros siue puellas in manibus illius idoli ardentis, psallentibus sacerdotibus in vasis musicis, & magna voce concinētibus, ne voces pueri morientis a parentibus audirentur, & tunc dicebant puerum a dijs ad æthera raptum, & hæc erat dæmonum grauissima oblatio, cum Deus illam maxime abhorreret. *Quod præcipio tibi hoc tantum facito*. Quia aliqui in cultu Dei volebant obseruare cæremonias scriptas in lege, & insuper cæremonias quas obseruabant gentiles. *Nec addas quicquam*. In colendo Deum supra id,
H quod est in lege.

Et si dicas contra, quia Christus dixit Luc. 10 capit. quicquid superogaueris ego veniens reddam tibi. in quo laudat, & promittit mercedem magnam his, qui super ea ad quę obligātur ex lege, aliquid boni operis supererogant.

Respondetur, quòd facere aliquod bonum supra legem sanctum est, sed facere supra legem aliquid quod est contra legem, hoc malum est, & prohibetur hic. *Nec minuas*. Faciendo minus quàm mandat lex, de his dictum fuit late supra cap. 4. & ibi vide.

An facere supra legem, idest opus supererogationis sit peccatum. Quæst. XIII.

I

CONSIDERANDVM autem est, quòd facere supra legem est aliquando malum, & aliquando bonum, sicut est de actibus virtutis, nam virtutes sunt inter duo extrema, quorū quodlibet est vitiosum, quādo autem aliquis excedit a medio modicum, non dicitur male agere, quia medium in materia virtutis non ponitur indiuisibile, sed habens quandam latitudinem. Dum autem aliquis intra illam latitudinem est, adhuc nō excessit medium, nec dicendus est malefacere. Et ob hoc contingit virtuosos viros inter se non consonare totaliter, quia medium, intra quod virtuosi sunt, latitudinem habet. si autem medium illud esset indiuisibile, necesse esset omnes virtuosos eadem, & totaliter similia facere. &
K isto modo dato, quòd lex mandet aliquid, quod nos possumus facere pluſquam mandat lex, & bene agemus, quia illud est intra latitudinem, vtpote si lex mādauit ieiunare vna die, & nos velimus ieiunare duobus, vel tribus, bene agimus, & valde meremur, nisi forte in lege vetitum sit aliquid eorum, quę nos agimus, vt si lex mandauit vna die ieiunari, & mandauit non ieiunari diebus dominicalibus: nos autem volumus ieiunare tribus non peccamus, quia non exceditur medium. si tamen in illis diebus velimus ieiunare diem Dominicam, peccamus, quia iam est extra medium cum sit contra mādatum legis. Si tamen aliquis

tantum

tantū velit ieiunare, vt penitus nihil comedat, aut valde paucum, quod ad vitam non sufficit, iste est extra medium, & in plus agendo peccat. Si autem lex mandat abstinere a fornicatione, si autem aliquis abstineat etiam a coitu matrimoniali nolens accipere vxorem, ita ꝙ sit in viduitate, vel virginitate, magis agit quàm lex mandet, tamen bene agit, & valde laudatur, quia omnia ista adhuc sunt infra medium. Tamen si Deus mandaret abstinentiā a fornicatione, sicuti nunc mādatum est, & mandaret multiplicationem generis humani per honestas nuptias, sicut fuit in principio generis humani, cum dixit primis parentibus, crescite, & multiplicamini, & replete terram, vt patet Gene. 1. c. & postea iterum post diluuium, vt patet Gene. 9. cap. si aliquis existentibus his edictis abstineret a fornicatione secundum vnum edictum illorum, & non a fornicatione, sed etiam ab actu matrimoniali volēs in virginitate manere, peccaret, quia excedebat mediū virtutis. est autem hic medium virtutis determinatum a lege, i. ꝙ debeat vitari fornicatio, & non vitetur matrimonialis concubitus. inter vtrumque autem est medium. qui vero, vel a nullo coitu abstinet, vel ab omnibus abstinet, his positis extra medium est. Sic autē hic sacrificare quidē cum omnibus his cæremonijs quæ supra positę sunt, est medium in isto actu latriæ determinato a lege, si autem aliquis in aliqua istarum defecerit, a medio recedit, & male agit, si autē aliquis obseruare velit non solum has, quę positæ sunt, sed insuper plures nullam istarum tollendo, recte ageret, nisi lex determinaret non esse magis agendum: lex enim determinare potest medium virtutis, quia leges sunt positæ a sapiēte viro, cum sapientis sit ordinare, vt patet 1. Metaph. sed medium in virtute est secundum rectam rationem, & sicut sapiens determinabit, vt patet 2. Ethic. ergo lex potest assignare rectissime medium in qualibet virtute, si ergo lex dixit debere tales, & tantas cæremonias obseruari, & nō aliquid amplius, si aliquid plus obseruetur necesse est esse malum, cum sit extra medium. ista autem lex quæ hic ponitur, scilicet quod præcipio hoc tātum facito domino, nec addas quicquam, nec minuas: intelligitur hic specialiter in sacrificijs: nam in alijs generibus humanæ actionis, licet contra legem agi nunquā licite possit, licite tamen agitur intra legem, quia non immediate est extra medium, si supra legem agatur. In sacrificijs tamē erat aliquid speciale, quia nec poterat licite agi contra legē, nec supra legem, & ratio huius est, quia Iudęi erāt proni ad cæremonias gentilium, & si permitterentur agere vltra certam regulam, daretur eis occasio ad idolatrandum, & cuilibet immolandum, vt vult, & sequendum omnes cæremonias gentilium, ideo rectum valde fuit, vt certa regula daretur in sacrificando, & nec aliquis posset addere, vel diminuere, quia quouis modo pertinebat ad occasionem idolatriæ. Non est autē sic in alijs actibus, vt si quis ieiunet magis quàm mandat lex, vel magis abstineat a coitu quàm lex mandet, quia in his non est occasio alicuius mali immediate, sicut in sacrificando, ideo quandocunque iste textus allegetur nihil agit ad propositum, nisi cum inducatur in materia sacrificiorum, de qua hic loquitur specialiter.

CAP. XIII.

Non sunt audiēdi falsi Prophetæ.

SI surrexerit in medio tui prophetes, aut qui somnium vidisse se dicat, & prædixerit signum atque portentum, & euenerit, quod locutus est, & dixerit tibi eamus, & sequamur Deos alienos, quos ignoras, & seruiamus eis: non audies verba Prophetæ illius, aut somniatoris, quia tentat vos dominus Deus vester, vt palam fiat vtrum diligatis eum, an non, in toto corde, & in tota anima vestra. Dominum Deum vestrum sequimini, & ipsum timete, & mandata illius custodite, & audite vocem eius. Ipsi seruietis, & ipsi adhærebitis. Propheta autem ille, aut fictor somniorum interficietur, quia locutus est, vt vos auerteret a domino Deo vestro, qui eduxit vos de terra Aegypti, & redemit vos de domo seruitutis, vt errare te faceret de via quā tibi præcepit dominus Deus tuus, & auferes malum de medio tui.

SI *surrexerit* supra dictum fuit de modo diuini cultus, hic agitur de euitando, & destruēdo idolatriæ ritus, quia vnius oppositorum destructio alterius est confirmatio. Et ponuntur tria. primo ponitur pęna Prophetæ, vt fallat aliquid prædicētis. Secundo ponitur sententia personæ coniunctæ in consanguinitate, vel affinitate ad idolatriam persuadētis ibi. *Si tibi voluerit persuadere.* Tertio ponitur destructio ciuitatis idolum colentis ibi. *Si audieris in vna vrbium. Si surrexerit in medio tui Prophetes.* De modo prophetiæ dictum fuit Nume. 12. c. & 22.

De quo Propheta hic loquatur Moyses: Praeterea quot modis prophetia siue verius scientia de futuris haberi potest, & an omnis talis cognitio vere possit dici prophetia. Quaest. I.

PROPHETA autem qui hic dicitur, malus est, vt patet ex fine, quia ad malum incitat, & ista prophetia est prophetia īproprie dicta, quia omnis prophetia Spiritu sancto dictante fit, vt patet 2. Petri. c. 1. sed ista non est a Deo, vt communiter, potest tamen ista prophetia esse a Deo ad aliqd bonum, & ille qui suscipit eam ex malitia sua conuertit ad malum, vt Balaā qui a Deo reuelationes recipiebat, sed per eas contra Dei voluntatem facere nitebaī volendo maledicere Iudæis, vt patet Nu. 22. & 23, & 24. c. sic etiam de Caipha, qui a Spiritu sancto locutus est, vt patet Io. 11. c. sed verba illa ad malum intellectū retorsit, & Deus permittit istum deprauare verba sua ad tentandum gētem illam, vt patet ī. sicut hęreticos in Ecclesia permisit ad confirmandū sacram Scripturam, & vt nos cautiores redderet, & multæ veritates notæ fierent: si enim hæretici non fuissent, tanta claritas non fuisset, & sapiētia in Ecclesiasticis doctoribus, quia ocium ingenia eneruaret, magni aūt labores magna ingenia acuunt. Poterat ēt ista prophetia a Deo esse mediate, ita ꝙ aliquis verus Propheta audiret aliqd a dño: deinde falsus Propheta audiens a vero Propheta anteq̄ alijs notum fieret, publicaret: & tunc adiungēret, ꝙ irent ad colēdos Deos alienos. Pōt iste Propheta a dęmone reuelationem recipere, & hoc dupliciter, quia aut dęmon istam cognitionem habuit diuina reuelatione, vel angelica, quia sępe multa dęmonibus reuelātur, vt profuit membris Christi saltem indirecte, & tunc est vera prophetia, quia est de supernaturaliter cognitis: aut illa sunt cognita a dęmone solo lumine naturali, vel per temporum experientias, & tunc non

est vere prophetia, quia ista naturaliter cognosci po-
tuerunt. sic aliquando dæmon prædicit bellicas clades
futuras, & locorum destructiones, quia aliquid intel-
lexit ex motu cęli: aliquid autem ex his quæ homines
moliuntur, sed nondum ad publicum prodierũt, quæ
tamen ipse quibusdam signis cognoscit, sicut ait bea-
tus Antonius corrigens monachos suos cõtra dæmo
num astutias, & habetur in vitis patrum. Quandoque
dæmones aliquos de longinquo veniẽtes cognoscũt,
& in alijs remotis locis prædicunt eos tali die ad locũ
illum vẽturos, quasi res antequam fiant cognouerint.
Quandoq; ex re inchoata finẽ operis coniecturãt, sic
si viderint magnas pluuias in Aethiopia esse, denũciat
in Aegypto Nili magnam inundationem futuram,
quia Nilus de Aethiopia per Aegyptum transit. hoc
autem non ex aliqua diuina cognitione, sed ex naturę
agilitate prædicit, quia subito quæ in diuersis terrarũ
partibus fiunt, considerare potest. Contingit tamẽ, ꝙ
aliquando in his fallatur, quia causas ex quibus futura
prænosticauerat, Deus aliorsum vertit, & sic dęmonũ
falsitas demonstratur. Potest etiam aliquis homo per
considerationem cursus astrorum aliqua futura per-
scrutari in tali certitudine, qualẽ Deus, & natura per-
mittunt, & licet Propheta non sit, videtur tamen alijs
Propheta, quia futura cognoscere solius Dei esse pu-
tant, non refert quocunque modo horũ cognoscat,
dum tamẽ dicto suo malum finẽ nõ adiungat. *Si sur-
rexerit in medio tui Prophetes*. Idest de populo tuo, quia
si aliquis gentilis aliqua futura eis prædiceret, semper
putarent eũ a dęmone suscepisse, quanto magis adiun
gendo talem finem, quia semper suspectus esset, ideo
siue bonum, siue malũ diceret, non crederent ei. *Aut
qui somnium se vidisse dicat*. Distinguit hic inter Prophe-
tam, & videntem somnium: Prophetæ enim habent
duos gradus, quia aliqui a Deo reuelationem recipiũt
in vigilia, aliqui in somnio, vt patet Nume. 12. c. & in
istis reuelatio in vigilia clarior, & maior est, ideo hic
vocatur solum Propheta qui aliquid vigilans vidit, vel
audiuit a Deo: qui autem per somnium non vocatur
Propheta. In hoc autem non multum refert, quia siue
aliquis audiat in vigilando, & videat, siue hoc in dor-
miendo patiatur. si tamen intelligit id, quod represen-
tatur, & scit, ꝙ a Deo fuit, ea quæ videt aut audit, Pro-
pheta est: & patet, quia cognitio cẽta in nobis de his,
quæ naturaliter cognosci non possunt, sed supernatu-
raliter eleuamur Prophetica est. Primo dicebatur, ꝙ
videns aliquid aut audiens, videat quod dicitur aut re-
presentatur intelligens illud, vt patet Dani. 10. c. cum
dicitur intelligẽtia opus est in prophetia, siue in visio-
ne, ideo licet Pharao viderit septem spicas, & septem
vaccas pingues, & totidem spicas percussas vento vrẽ-
te, & vaccas macilẽtas, vt patet Gen. 41. c. & Nabucho
donosor qui in somnijs vidit statuam auream, argen-
team, æream, ferream atque fictilem, vt patet Dani. 2.
c. & de alio somnio, scilicet de arbore magna in qua
habitabant omnes aues, & sub ea conuersabantur om
nes bestiæ terræ: nam hoc somnium non intellexit, iõ
quæsiuit a Daniele, vt patet Dani. 4. c. idẽ patet de Bal-
thasar qui vidit tres digitos scribẽtes in pariete, & lite
ram legere nesciuit, nec interpretationem eius inuesti
gare, vt patet Dani. 5. c. secundũ est, ꝙ ipse qui est Pro-
pheta, quantũ ad somnia cognoscat illa somnia a Deo
venisse: nam dato, ꝙ aliquis videat aliquod somnium,
cuius interpretationem cognoscat, quia naturalẽ cau-
sam habeat, forte non vocatur Propheta, sed naturalis
inquisitor: nam sicut ipsum somnium causam a natu-
ra habet, ita & cognitio sua radicem naturaliter habet
suæ cognitionis, quia sicut se habent res ad esse, ita se
habent ad cognosci. Prophetæ autem solum vocãtur
illi, qui diuina gratia veritatem aliquam supernatura-
F lem, aut supernaturaliter cognoscunt, in his autem q̃
per nosipsos speculando, aut dæmonum perspicaci-
tate cognoscimus, licet omnibꝰ alijs occulta sint, Pro-
phetæ dici non possumus: nam sicut nos naturaliter
cognoscimus, ita & dæmones naturaliter solum co-
gnoscunt, cum nihil nunc in verbo cognoscant, sicut
ipsi Angeli beati, sunt tamẽ acutiores dęmones in na-
turali cognitione quã nos, quia dæmones omnia quę
naturalia sunt, cognoscunt, cum intellectus eius sit su-
perior naturaliter ipsis rebus naturalibus, & non est in
potentia ad illa, sed est in actu illorũ, sicut nos in actu
principiorum, & adhuc perfectius ipsi cognoscunt, &
magis sine discursu ipsas naturales cõclusiones q̃ nos
naturæ principia. de his autem Exodi 23. c. dictũ fuit,
G qñ ergo dr̃ hic, ꝙ aliquis dicit se vidisse somnium, nõ
est sẽsus, ꝙ dicat se solum somniasse aliquid, & cogno
scere interpretationem eius, quia ex hoc non est im-
mediate Propheta, nec propter hoc iudicarĩ esse Pro-
pheta, sed iste debebat dicere se vidisse somniũ, idest,
ꝙ Deus ostenderat ei aliq̃ visionem in somnijs, & ꝙ
declarauit ei, quæ signabat illa visio, tunc enim Pro-
pheta dici poterat, & habebant locum ea quæ in hoc
c. continentur, quia poterat esse verus Propheta, vel
fallere populum inducẽdo ad idolatriam, vel alia ma-
la. *Et prædixerit signum*. Idest aliquod futurum quod
signet eum verũ dicere, vel a Deo dicere, & illud non
sit valde mirabile, quia non p̃dicit magnum bonum,
vel magnum malũ. *Atque portentum*. Idest magnum
mirabile. vel signum est aliquid quod cito venit, vel ĩ-
H mediate mõstratur, & dr̃ signum, idest argumentum
demonstrans veritatem dicti. sic cõuersio virgæ in co-
lubrum vocatur propriè signum, quia dictis verbis p
Aaron immediate fecit illud, vt veritas verborum de-
monstraretur. portenta vocantur quæ post futura prę
dicuntur, & dicuntur portenta quasi procul tẽdentia,
idest de procul futura. *Et euenerit quod locutus est*. Qua-
si dicat, anteq̃ eueniat quod prædictum est, nullã certi
tudinis constantiam habet dictum Prophetæ illius,
sed si eueniat tunc aliqualiter mouere posset audien-
tes, & isti verum dicto eius credant, vel non credant ex
his quę post adiunget, demõstrabitur. Nam si aliquid
dixerit, & ad confirmationem illius aliquod signum
I futurum, vel portentum prędixerit, & euenerit signũ
vel portentum, & postea subiunxerit aliquod malum
ex hoc malo quod subiunxit, patet, ꝙ ille malus Pro-
pheta sit, quia impossibile est, ꝙ Deus mandet nobis
colere Deos alienos, cum ipse hoc maxime detestetĩ,
& zelet. Alia autem quę iste Propheta dixit, & fecit,
vt quędam tentatio a Deo missa fuerunt, ideo tali Pro
phetę quantumcunq; vera dicat, si talia mala subiun-
gat assentiendum non est, cum constet hoc malum es
se super omnem veritatem. si autẽ his factis, & dictis
bonum aliquod subiunxerit, quod legi congruat, cre-
dendum est bonum esse talem Prophetam, & a Deo
missum, & tanquam veritatem dicenti assentiendum
est ei. *Et dixerit tibi eamus, & sequamur Deos alienos*. Scili
cet dimittẽdo cultum veri Dei. *Quos ignoras*. Scilicet
esse Deos, quia non demonstrauerunt tibi per magna
K signa potentię diuinę, ꝙ dij sunt, sicut ego tibi demõ
straui, ideo me Deum esse cognoscis. *Non audies verba
Prophetæ illius*. Quia quęcunque signa faciat, satis con-
stat, ꝙ a dęmone loquatur, quia impossibile est totali-
ter, ꝙ Deus mandet dimitti cultum suum, & coli dæ-
mones, & alias creaturas. iudicabitur ergo, ꝙ illud si-
gnum a dęmone, & non a Deo factum est, quia Deus
non est confirmator falsitatis. Potest tamen continge
re, ꝙ Propheta falsum dicat, & ꝙ Deus miraculum fa-
ciat ad petitionem illius Prophetæ, sed in hoc distin-
guendum est, quia aut Propheta dixit aliquod verum
admiscendo falsitatem, aut puram falsitatem dicit.

Propheta, & videns somnium differunt.

Dęmones sunt nobis acutiores in naturali cognitione.

Notio mali Prophetæ.

Deus non est falsitatis confirmator.

Si

Si autem puram falsitatem dicat, impossibile est Deū illam falsitatem per miraculum confirmare: non quidem quia Deus impotens sit facere miraculum quādocunque voluerit, sed quia fidelis est, & veritas est, & seipsum negare non potest, vt patet 2. Timot. 2. capit. si autem veritatem falsitati admixtam dicat, distinguendum: quia aut veritatem & falsitatem simul dicit aute operationem signi vel portenti: Aut primo dicit veritatem puram, deinde operatur miraculum, & post coniungit falsitatem.

Si primo modo, impossibile est, quòd Deus ad cōfirmationem veri & falsi cōiunctorum mirabile operetur, quia seipsum negaret, ac si solum vel purum falsum confirmaret, quia admixtio veri & falsi est q̄dam copulatiua quæ ad falsitatem vnius partis tota falsa est. Item sequeretur absurdissimum, scilicet q̄ non esset certum vtrum omnia, quæ Christus dixit, vera essent, cum ipse miraculis diuinis confirmauerit, si miraculum vel signum a Deo verum & falsum simul confirmare posset: quia cum nos contra infideles sic arguamus, Christus ad confirmationem legis euangelicæ signa fecit, quæ a solo Deo fieri possunt, ergo vera est. negaretur enim consequentia. Et responderetur quòd aliquādo Deus per miraculū verum & falsum coniunctum confirmat. Si autem accipiatur secundum, scilicet quòd prius propheta dicat puram veritatem, deinde operetur miraculum, post admisceat falsum, vt si diceret aliquis propheta, quòd Deus iudicaturus esset in fine seculi omnes homines, deinde miraculo comprobaret, post diceret. Nunc ergo mandat vobis Deus, quòd eatis ad colendum idola, & hoc modo propheta falsum dicens miraculum demonstrare potest: nec potest dici ex hoc, quòd Deus falsitatem affirmat, quia miraculum solum respicit præcedentia immediate, & non subsequentia: quia si diceremus, quòd facto signo semper veritas sequeretur, daremus quòd ille propheta, nunquam amplius mentiri, vel errare posset: sed hoc falsum est. & nō est maior ratio, quòd propheta mētiri posset magno tempore post signum factum quā immediate, cum signum solum ad præcedentia referatur: si autem dicatur aliter, quòd propheta diceret aliquibus sic, Deus demonstrabit vobis nunc tale miraculum, vt credatis eis quæ dicam vobis, oportebit quòd miraculum ad futura respiciat. respondetur q̄ prophetę nunquam consueuerunt sic fieri, sed quod verba proponantur, & miraculum subsequatur, quia certior modus est iste audientibus quàm alius. Si autem talis modus prophetiæ daretur, tunc dico quòd illud signum erat cōfirmatiuum illorum verborum, quæ immediate propheta ille diceret, & non omniū quæ diceret in tota vita, & tunc non posset ille propheta dicere nisi verum, quia Deus non permitteret eum dicere nisi verum, ne signum suum falsum esset. & sic habetur de Balaam cui Deus reuelabat, quòd populo Israelitico benediceret: ipse autem conabatur si quo modo posset maledicere, vt patet Nume. 23. cap. & 24. ideo dixit non possum aliud bonum, vel malum dicere, nisi quòd dominus posuerit in ore meo. si autem daremus talem per impossibile, quòd ille propheta falsitatem diceret, & videretur facere aliqua signa quę solus Deus facere posset, negandum esset, quòd aliquid faciebat: sed diceremus quòd maleficijs aspicientium oculos ludificaret: sicut patet de Antichristo qui falsissimis contra catholicam fidem proferet, & videbitur confirmare illa per miracula, quæ solus Deus facere potest, vt mortuos suscitare, & similia. quæ omnia falsa erunt, & per solā ludificationem sensuum procedēt, vt ait Apostolus. 2. Thes. cap. 2. cuius aduentus erit secūdum operationem Sa-

Aduentus Antichristi qualis erit.

A thanę in omni virtute, signis, & prodigijs mendacibus. de his aliqualiter dictum fuit supra quatro capit. *Quia tentat nos Deus vester.* Idest permittit talia circa vos fieri, vt per tentationes virtus appareat, quia virtus in infirmitate probatur. 2. Corin.

An Deus tentet homines, vt litera sonare videtur. & quomodo intelligitur dictum Iacobi, quòd Deus intentator malorum est. Quæst. 11.

ALIQVIS arguet contra hoc, quia dicitur q̄ Deus tētat homines. nam Iacobi primo dicitur, nemo cum tentatur dicat, quod a Deo tentatur, ipse enim neminem tentat.

B Deus enim malorum intentator non est: vnusquisq; vero tentatur a concupiscentia sua abstractus & illectus. Respondetur quòd tentatio dicitur dupliciter, quædam est tentatio Dei, quędam vero hominum. i. quædam tentatio est contra Deum, quędam contra homines. tentatio contra Deum dicitur velle accipere experientiam circa aliquam rem quid Deus faciet in illa, vt si quisquam voluntarie exponat se periculo rogans, vt Deus liberet illum, & ideo se exponit, vt videat vtrum Deus liberabit eum, & sic quomodocunque quispiam vult accipere experientiam de aliquo pertinente ad voluntatem diuinam vel potentiam, scilicet volens scire vtrum Deus talem rem possit, & quomodo possit, & an velit eam facere, tentat Deū: quia quærit experientiam de eo, de quo certus esse

C debebat, & repugnat tentatio Dei fidei existens quędam species infidelitatis: nam de eo quod quilq; pro certissimo tenet, experientiam capere non desiderat. de hac tentatione diximus Exo. 16. & 17. cap.

Alia est tentatio cōtra hominem, & ista est triplex. quædam est quæ nihil aliud est, quàm instigatio aut promotio hominis ad malum: alia est quæ est deiectio hominis directe in solam pœnā. Alia est quæ est eleuatio hominis ad maiorem excellentiam. Prima est tam in bonis quàm in malis. Secunda etiam in eisdem. Tertia in solis bonis. *Tentatio contra hominem est triplex.*

Primo modo dicitur tentatio qua aliquis allicitur directe ad malum, vt q̄ quis ad actum venereū instigetur, vel q̄ quis ad iram vel ad furtū, quia ista directe *Prima tentatio.*

D mala sunt, & tentatio isto primo modo est a nobis a principio intrinseco. s. quia in nobis sunt passiones ad libidinem, & iram, & furtum, & de hac loquitur directe Iacobus in auctoritate allegata, quod patet applicando eam. nemo cum tentatur. i. cū tentatur vel instigatur ad libidinem, vel irā, & similia quæ mala sunt, dicat q̄ a Deo tētatur. i. q̄ Deus dat ei illud desideriū, vel instigationē ad illud directe malum. & subdit ibi litera immediate causam, quare nullus debet dicere se tentari a Deo. s. Deus. n. malorum intentator nō est. i. Deus nunq̄ tentat hoīem dando vel causando in eo desideriū ad mala, & istę tentationes quas patimur, sunt quædam desideria incitantia ad malum. ergo nō debetis dicere, q̄ Deus tentat vos, q̄ aūt sic intelligi

E debeat patet: quia ista litera solūm dēt hr̄e duos sensus. s. Deus intentator malorū non est. i. Deus nō tentat hoīes malos. vel Deus non tentat hoīes incitando eos ad malorum desideriū. Primus sensus stare non pōt, quia si accipiatur tentatio non pro ea quę est ad pc̄m, sed pro pęna inflicta non solū irrogat bonis, sed et malis: imò malis magis suppliciū irrogat q̄ bonis: necessario ergo manet alius sensus. s. q̄ accipiatur pro desiderio rerum malarum. s. quòd Deus malorum intentator non est, idest quòd Deus nō tentat nos instigando, vel inclinando nos ad mala. Et patet, quòd ista litera non recipiat, nisi duos istos sensus: quia fundatur tota ista sententia super illum genitiuū ma-

lorum, & ille genitiuus solum potest signare duo: quia aut stat in masculis genere, & tunc signat malos homines, & sic stat primus sensus, scilicet quòd Deus non est tentator malorum. i. non tentat malos homines Deus. & iste sensus improbatus non est: aut stat iste genitiuus malorum neutro genere, & tūc signat res malas, sicut nomen substantiuum, & sic stat secundus sensus, scilicet quòd Deus non est tentator malorum, idest ad malas res. nam non potest exponi, quòd Deus non est tentator malorum, idest malarum rerum, scilicet quòd Deus non tentat malas res, quia cū impossibile sit ipsas res tētari, nō dicetur, ꝙ Deus non tentat malas res, quia superfluum esset dicere, sicut si diceretur Deus non comedit lapides: necesse est ergo illam manere sententiam.

Confirmatur etiam hoc clarissime ex ipsa litera Iacobi subsequenti. ipse enim. i. Deus neminem tentat, scilicet illiciendo ad mala desideria, quod sic intelligendum necessario est, quia si loquamur de omni tētatione falsum erit satis manifeste, cum sæpe in sacra scriptura reperiamus, quòd Deus multoties tentauerit homines, & declarat cum subdit, vnusquisque vero tentatur a cōcupiscentia sua abstractus & illectus. ecce qualiter concupiscentiam nostram dixit esse tentatricem nostri & non Deum. & sic declarauit se intellexisse de tentatione, quæ est instigatio ad malum actum. nam actus isti ad quos inclinant passiones mali sunt, quando nos eos tentationes vocamus: istę autem tentationes semper sunt a nobis, quia concupiscentia quæ est principium intrinsecum nos allicit ad hoc & abstrahit a iudicio rationis, sicut ipse Iacob. dixit, nec tamen tollitur ex hoc quin & ipsum exterius obiectum tentet, cum sit apprehensum sub ratione pulchri & boni, atque conferentis nobis. nam tentatio isto modo dicitur instigatio ad malum, sed ipsum obiectum quod exterius est instigat nos aliqualiter, ergo tentat. & sic siquis videat pulchritudinem, allicitur ad actus venereos: si viderit cibos bene conditos, allicitur ad sumendum eos qualitercunque, sed non computat Iacobus ipsum obiectum exterius tanquā tentans: quia illud nihil agit, nisi in virtute principij inclinati, si enim passiones quæ sunt primum intrinsecum adsunt, & obiectum aliqualiter moueat, facilius celebrabitur actus. si tamen obiectum prius sit, & secundum totam suam virtutem moueat, passionibus non existentibus, vel confractis, non fiet motus, nec tentatio: sic patet de perfecte habituatis circa temperantiam, siue in tactu, siue in gustu. nam cum habitus perfectus sit, necesse est passiones esse domitas, vel expulsas, & quòd per habitum quasi naturaliter inclinemur, cum habitus sit ex consuetudine, & consuetudo sic altera natura, vt patet per Arist. in 7. Ethico. & tunc licet talibus viris apponantur obiecta pulchra fruibilia secundum tactum, aut delectabilia secundum gustum: tamen non mouebuntur deficiente ipsa passione. nam motus passionis est magis necessarius, & fortior, quam motus obiecti, cum ipsa passio moueat ab intrinseco; obiectum vero ab extra mouet: quæ autē intrinsecus sunt fortiora sunt. mouet autem bonum vel pulchrum extra apprehensum in ratione amati, & desiderati. mouet autem passio in ratione amantis & desiderantis: mouet etiam bonum extrinsecum in ratione obiecti & finis: mouet autem passio in ratione principij efficientis: motus ergo passionis fortior est quam motus obiecti, quia motus finis est intentionalis: motus autem efficientis principij est realis: est ergo obiectum, vt adiuuans: sed non ut perfecte mouens, licet ab ipso principio motus sit: est autem passio ipsum motum causans, ideo licet obiectum prius interdum ad tentationem adiuuet, passio tamen est

Motus passionis fortior ē motu obiecti.

F ipsa quæ tentat. Et isto modo loquendo manifestissimum est, quod dicebat Iacobus, scilicet quòd Deus tentator malorum non est, & ipse neminem tentat, quia licet reperiamus quòd Deus alicui pęnas inflixerit, nunquam tamen legitur, nec poterit reperiri, ꝙ aliquem virum incitauerit ad fornicandum, dando ei desiderium venereum, vel dando alia desideria turpia, quæ necessario ad malum sunt eo modo, quo nos vocamus illa passiones, siue proprius tētationes. Secunda tentatio est, quæ est deiectio hominis directe in solam pęnam, licet indirecte, & secundū quòd tentatio est, est occasio ad culpam, & isto modo omnes pęnarum inflictiones sunt tentationes, quia licet pęnæ secundum se non sint malum culpę, sed potius

2. Tētatio.

G sanatiua culpę: sicut ait Aristot. in 2. Ethi. dicens pęnas esse medicinas quasdam interiorum, tamen sunt hominibus occasio malum faciendi, vtpote quia aliquis propter pęnas, quas sustinet, peccata committit, vt pęnas illas euadat, sicut cum quis videns sibi mala imminere, & actualiter infligi, nisi Christum negauerit, dimittit fidem Christi, vt pęnas non subeat, vel quas sustinet euadat, & si non infligerentur ei istæ poenæ, nō negaret fidem Christi. fuerunt ergo ei istæ pęnæ occasio culpæ, & sic si quispiam a proximo suo mala sustineat, prouocatur ad odium, & maledictiones quæ mortalia peccata sunt: istę tamen poenæ interdum infliguntur ab eo, a quo infliguntur ad hoc, quòd is cui infliguntur per eas in mortalia peccata prolabatur: & isto modo Deus nunquam tentat quemquā,

H quia Deus malorum tentator non est, idest nunquā hominem tentat irrogando aliquid, vt male agat. nā hoc iniustissimum est, quod de Deo concedere, aut cogitare nefas est. coincidit autem iste modus cum primo, scilicet quia sicut concupiscentiæ secundum se inclinant ad talem actum, quæ secundum se malus est, ita qui sic infligunt pęnas ad hoc infligunt, vt per eas homines agant id quod malum est: sed in hoc solo differentia est, quia concupiscentiæ ab intrinseco sunt: poenę autem ab extrinseco, & iste modus tentandi conuenit dęmonibus, qui inuident charitati nostræ, nec alium vnquam tentandi modum tentent: & hoc modo Sathan percussit omnia bona Iob permittente Deo, & nouissime corpus eius, vt eum ad pec-

Quis modus tentādi conuenit dæmonibus.

I candum induceret, de quo Iob primo. & secundo ca. conuenit autem interdum iste modus hominibus, qui ex sola inuidentia charitatis fraternæ perturbant eos, vt in mortalia prolabi faciant, quod quidem immanissimū scelus est, & est in spiritumsanctum. nam nihil iam malitiæ superest, cum quis charitati proximi sui tantum inuidet, cum ex solo desiderio destruendi charitatem eius eum frequentibus lacessit iniurijs, atque contumelijs afficit. talis autem poenarum inflictio rectissime tentatio dicitur: aliquando autem poenę nobis infliguntur, & nobis malorum occasio sunt: & tamen non infliguntur ab his, a quibus infliguntur, vt peccatorum occasiones sunt, sed ex alia causa. Et tunc est differentia in illatione harum poenarum ad hoc, quòd tentationes sint. nam

K quędam iuste infliguntur, quædam vero nequiter: secundum autem quòd poenæ iustius infliguntur, minus habent de ratione tentationis. cum autem magis iniuste, magis tentationis naturam habent, cum maiorem ad male agendum occasionem præstent, quia cum homines poenas iniuste patiuntur, magnus dolor eis est: cum vero iuste inferuntur ęquanimius tolerant, iuxta illud poeticum.

Pœnas qui patitur quas non tolerare meretur.
Tristior efficitur quam si merito pateretur.

Licet econtrario esse deberet: quia cū maiori gaudio dēret aliquis tolerare cū iniuste patiť, ꝗ̄ cū iuste patitur:

Cū maiori gaudio quis debet tolerare pęnas cum iniuste patitur quam cū iuste.

quia maiori honore dignus est, qui iniuste patitur, quàm qui iuste. Sic enim clamauit Socra. cum Athenienses eum veneno necare publicè vellent, & hoc vxor eius cognosceret plorans clamauit, o Domine mi, qui innocens moreris: ad quam Socra. tace inquit, quoniam melius innocentem quàm nocentem mori. cum ergo alicui pęnæ iuste infliguntur, licet aliquis ex illis ad malum moueri possit, tamen non consueuerunt vocari tentationes, quia non mouetur aliquis rationabiliter ex talibus pęnis, cum promeruerit eas. Et si iste modus pęnarum inflictarum vocetur tentatio, dicemus quòd Deus tentat nos, quia interdum per seipsum nobis pœnas infligit in punitionem scelerum nostrorum, vt patet Leui. 26. & Deuteron. 28. & per totam scripturam sacram: etiam dicemus quòd iusti iudices tentant nos, quia pęnas nobis iuste infligunt, per quas induci possumus ad malum, sed quia iuste infliguntur non debent cessare iudices ab inferendis eis, etiam si aliquod malum ipsi patienti sequeretur, vtpote si diceret punitus se desperaturum, nisi pœnæ illæ remitterentur, ei non deberent remitti, si talia crimina egisset, in quibus lex imponeret pęnam mortis, quia aliàs destrueretur totus ordo politicus, qui præferendus est bono vnius hominis, etiam spirituali. nam iudices hoc quod regunt, curare debent, quòd autem aliquis desperet, quia infliguntur ei iuste pęnæ, a malitia eius est, cui non potest imponere legem, aut remedium ipse iudex, cum pertineat ad aliud superius principium, scilicet ad Deum qui gratiam apponit, vel non apponit: ideo iudex faciendo quod lex mandat, amplius curare non debet siue bonum, siue malum sequatur. Quando autem pęnæ iniuste irrogantur quantum ad eum qui irrogat, habet maiorem rationem tentationis, & qui sic irrogat non solum peccat, quia male agit, sed etiam quia mali occasio est, & hoc modo nunquam Deus tentat hominem, quia ipse nihil iniuste agit, permittit tamen nos illa pati, quia licet ipse qui agit iniuste agit, tamen ipse qui patitur, iniuste non patitur, sed valde iuste. nam si iuste non pateretur impossibile erat Deum permittere talia pati, quia tunc cessaret iustitia prouidentię: quicquid enim Deus permittit, iuste permittit.

Et si dicas quare ergo permittit, quòd ille qui agit, agat iniusta? Respondetur quòd Deus non permittit illum agere iniusta, quia id quod ipse agit iustum sit, cum inferat pœnas tali homini, cui Deus inferendas esse iudicauit: agit tamen mala voluntate, cum non agat propter quod debet, aut qualiter debet, & sic de cæteris circumstantijs: hoc autem non potest Deus consentire, vel dissentire: quia agere mala volũtate, vel qualiter non oportet, non est aliquid positiuum, circa quod Deus habeat causalitatem iustam vel iniustam, cum causalitas solum sit ad ens, vt declarauimus de hoc magis Exo. 23. cap. in ista tamen tentatione quæ est per irrogationem pęnarum circa eundem actum numero, possunt esse plures radices maioris aut minoris tentationis, vtpote si dęmon alicui homini suggerat percutere alterum, hic dęmon suggerit, homo percutit, Deus permittit: dęmon autem solum suggerit, vt iste qui percutit percutiendo male agat, & qui percutitur patiẽdo charitatem perdat saltem affectus tædio, aut iniurijs lacessitus. homo qui percutit, ideo percutit, vt vicißcatur de vera iniuria, aut existimata: Deus qui idem permittit, ideo permittit, vt qui percutitur corrigatur, vel saltem malum culpę per ordinem pęnæ dirigatur, & hoc modo summa prouidentia res nostras omnes in bonum dirigit, nec tanta mala nos agere possumus, quanta ipse potest in bonum ordinare, cum sit proprium diui-

A nitati ex malis ipsis bona elicere, vt declarat Boetius de conso. lib. 4. prosa. 6. & hoc modo tota rerum vniuersitas in perfectißimo ordine perseuerat, cum per illam summam potentiam, id quod malum creditur, in bonum dirigitur: atque ita bona sunt cuncta quæ sunt. Accipitur tertio modo tentatio prout est pœnæ inflictio, quæ est directe inflicta ad maiorem excellentiam, & hæc proprie ad Deum pertinet, qui nobis sæpe angustias præparat, vt ad maiora bona eleuet: & sic dicitur quòd tentauit Deus Abraham, vt patet Gen. 22. cap. scilicet, vt virtutem eius perfectiorẽ redderet per obedientiam duram, & eum cunctis gentibus notum faceret, virum esse notabilem. & sic dicitur sæpe in sacris scripturis, quòd tentauit eos Deus, B & inuenit dignos se, & quòd tanquam aurum in fornace probauit electos dominus. Differt autem iste tertius modus tentationis a superiori, quia pœnæ quę infliguntur modo superiori, a Deo nõ infliguntur ad tentandum, licet per accidens sint tentationes, sed infligebantur ad puniendum mala facta, etiam ea quæ ab hominibus nobis infliguntur, Deus in pęnam malorum directe euenire permittit. Mala autem quæ infliguntur nobis tertio modo, ideo infliguntur, vt meliores efficiamur, & non directe in pęnam alicuius mali præteriti, sicut dolor ille quem sustinuit Abraham, & angustia triduana quando obeduit immolare filium suum, & vsque ad tertium diem ambulauit cum eo, quando vidit montem, in quo eum immolaturus erat, vt patet Gen. 22. cap. in his autem tri- C bus diebus compassione vnigeniti sui charissimi, quẽ illico occisurus erat, quantam angustiam pius ille pater Abraham tolerauit, vix intellectu concipi potest, sed hæc angustia non ei directe in pœnam alicuius peccati data est, sed dubium nõ sit eum in aliquo peccato tantam apud Deum angustiam meruisse, sed ad augmentum virtutis, & famæ promulgationem. nam sic dixit textus, quòd tentauit Deus Abraham, & nõ dixit puniuit, quasi pro aliquo reatu talis irrogaretur angustia. Nunc autem cum dicitur tentat vos Deus, non potest intelligi, quòd ista tentatio pertineat ad primum modum. nam Deus malorũ intentator non est: idest non tentat aliquem, vt male operetur. Et si arguas contra, quia iste Propheta malus male suadet, D scilicet vt dimittant Deum suum, & sequantur deos alienos.

3. Tẽtatio.

Ad hoc respondetur quòd ista tentatio potest pertinere ad primum, vel secundum modum, prout quędam pęnæ inflictio, & non potest accipi, ꝙ ipsa dicitur esse a Deo tanquam volente nobis tales irrogare occasiones, vt deficiamus a charitate eius. Pro quo distinguendum, quia quando aliquis Propheta sic mendax veniret, & faceret signa, aut portenta secundum eum, qui supra declaratus est modum, aut populus peccauerat grauiter cõtra Deum, aut manebat in cultu Dei: si autem populus manebat in cultu Dei, & gratus erat illi, ista tentatio pertinebat ad tertium modũ. scilicet quòd Deus faciebat, vt virtus populi maior esset, qui talibus tentationibus testitisset, sicut angu- E stia inflicta Abrahæ, cum mandatum fuit ei, quòd immolaret filium, erat ad virtutem eius augmentandã, quia talis erat Abraham, vt non esset tunc in aliquo graui peccato, pro quo specialiter talem angustiam meruisset, licet considerando generaliter satis Abraham illam pęnam mereretur ex alijs negligentijs, vel peccatis. & tunc est sensus. *Tentat vos Deus vester, vt palam fiat vtrum diligatis eum, an non.* Idest istud malum & occasio peccandi, quod illatum est: ideo Deus vester permisit, vt vobis eueniret, vt sic manifestaretur magis virtus vestra. s. ꝙ amor vester ad eum esset cognitus, & maior efficeretur resistendo aduersitati:

ſi autem Iſraelitę grauiter peccauiſſent cõtra Deum, quando iſta egiſſent contra eos falſi Prophetę, pertinebat iſta tentatio ad ſecundum modum tentationis, ſcilicet, quòd ſicut in vindictam delictorum Deus eis pęnas alias immiſſurus erat, vt famem, hoſtem, & peſtem, morbos, & ſimilia: ita permittebat in eos occaſionem male agendi dari, quia vt declarauimus late Exodi 4. & 9. cum diximus de modo, & cauſa obdurationis: Deus dat pœnam hominibus pro peccatis, & quanto maius peccatum eſt, tanto pœna maior eſt, & ſi peccatum maximum, & pœna erit maxima. Inter pęnas autem eſt differentia ſecundum magnitudinem. nam ſicut quodlibet peccatum quantũcunque paruum habet magis de ratione mali quàm pœna quantacunque ſit, eo quòd pœna eſt mala ſecundum quid; peccatum autem eſt malum per ſe: ita quantumcunque aliqua pœna magis accedit ad rationem, vel conditionem peccati, tanto peior: & quia pœna corporalis nihil habet ſecundum ſe de culpa, vel de inclinatiuo ad culpam, ſi detur aliqua pœna quæ directe ſit occaſio culpæ, licet ipſe qui infligit, nõ infligat eam, vt ſit occaſio ad culpã, illa peior erit q̃ q̃cunque pęna corporalis, & ſic cum induratio ſit id, quod magis attendit ad conditionem peccati inter cętera, quæ peccatum non ſunt, nulla pœna eſt maior inter eas quas Deus viuentibus dat. Sic ergo occaſio quęlibet alia ad peccandum licet non ſit obſtinatio, quia magis habet de ratione culpæ, quam pœna quęlibet corporalis, poteſt dari pro peccato, & non pro quolibet datur, ſed pro magno, & hoc modo cũ Iudæi infregiſſent pactum domini non confrigentes aras gentilium, & inientes cum eis fędera, Deus dedit eis in pęnam, quòd haberẽt occaſionem ad peccandum, vt patet Iudi. 2. cap. cum dicitur. Angelus domini aſcendit de Galgala ad locum flentium & ait: eduxi vos de Aegypto, & introduxi in terrã pro qua iuraui patribus veſtris, & pollicitus ſum ne facerem irritum pactum meum vobiſcum in ſempiternum, ita duntaxat, vt nõ ferretis fędus cum habitatoribus terræ huius in ſempiternum, & aras eorum ſubuerteretis, & noluiſtis audire vocem meam, quare hæc feciſtis? quamobrem nolui delere eas a facie veſtra, vt habeatis hoſtes, & dij eorum ſint vobis in ruinam, ecce qualiter pro pęna peccati dedit eis occaſionem peccandi, non quidem quòd ideo ipſe daret, vt peccarent, ſed dedit in pęnam, per quod ipſi vere inclinarentur ad peccandum, & tunc eſt ſenſus literæ huius, *Tentat vos Dominus Deus veſter*. Ideſt quia peccaſtis contra eum tentat vos, ideſt permittit vos tentari: omnia namque quæ Deus permittit ipſe facere dicitur, & cum ipſe permittebat, quòd talis malus propheta ad vos veniat ita fallens, dicitur tentare vos, & ſic dicitur de omnibus alijs malis, quòd ipſe agat, quia nullum malum infligitur, quod ipſe non permittat: ideo omnia illa facere dicitur, vt patet Amos. 3. cap. cum dicitur, ſi erit malum in ciuitate, & dominus non faciet, quaſi dicat non. ita namque intelligi debet, vt patet ex his, quæ procedunt in litera eiuſdem prophetæ. *An diligatis eum an non*. Ideſt ſic notum fiet vtrum diligatis eum, an non, cum vobis talis euenerit aduerſitas.

Sed adhuc argues, quòd non poſſet hoc intelligi de tẽtatione ſcdo mõ dicta, ſed neceſſario de tẽtatione tertio mõ dicta: quia hic dicitur, quòd tentat Deus iſtos, vt notum fiat vtrum eum diligant, an non. ergo ſolum fit ad demonſtrandum vtrum Deum diligãt, & non fit ad infligendum eis pęnas pro aliquo peccato, quod pertinebat ad ſecundum modum: velle autem demonſtrare vtrum aliquis Deũ diligat, non fit ad infligendum eis pęnas pro aliquo peccato, quod pertinebat ad ſecundum modum: velle autẽ demon-

F ſtrare vtrum aliquis Deum diligat, vel non diligat, ad tertium modum pertinet.

Reſpondetur, quòd ſi ſolum fieret talis pœnarum inflictio, vel talis pmiſſio Dei, vt innoteſceret vtrum diligerent, vel non diligerent Deum Iſraelitæ, pertineret ad tertium modũ tentationis. ſi vero notẽt conſecutionem pertinet ad ſecundum modum, ſcilicet quòd non dicatur, quòd ideo tentat Deus, vt notum fiat vtrum diligant eum, vel non: ſed quòd Deus tentat illos immittendo eis pęnas pro malis factis, & per illas pęnas illatas notum fiet vtrum eum diligant, vel non: ſimilis modus loquendi habetur Iudi. 2. cap. in fine, vbi ponuntur quædam ad ſolam pœnam malorũ factorum, tamen exprimuntur verba ſimilia iſtis, ſci-

G licet iratuſq; eſt furor domini in Iſrael, & ait, quia irritum fecit gens iſta pactum meum, quod pepigerã cum patribus eorum, & vocem meam audire contẽpſit, ego non delebo gẽtes quas dimiſit Ioſue, & mortuus eſt, vt in ipſis experiar Iſrael vtrum cuſtodiant viam domini, & ambulent in eam, ſicut cuſtodierũt patres eorum, an non. ecce qualiter in pęnam hæc maniſeſtiſſime data ſunt, quia Iſrael non cuſtodierat pactum domini: tamen Deus dicit, quòd iſta fient, vt experiatur vtrum Iſraelitæ cuſtodiant pactum eius, an non: quia vt, non tenetur ibi finaliter, ſed conſecutiue: ideo ad vtrunque modum iſta litera exponi poteſt, ſcilicet de tentatione ſecundo modo dicta, aut tertio modo. *Vt palam fiat vtrum diligatis eum, an non*. Ideſt vt cognoſcant alij in tribulationibus veſtris, v-

H trum diligatis eum, an non. & vt vos ipſi cognoſcatis, quoniam homo ſeipſum non cognoſcit, donec in aduerſitatibus ſibijpſi innoteſcat: Deo autem nihil notum fit, quia ipſe ęqualiter cognoſcebat antequã fieret, ſicut poſtquam factum eſt, *Dominum Deum veſtrum ſequimini eum, & ipſum timete*. Colendo & exequendo eius præcepta affirmatiua, & timete ne faciatis contra eius præcepta negatiua, quia per timorem Dei declinatur a malo. *Mandata eius cuſtodite*. Quæ iam dicta ſunt. *Et audite vocem eius*. Obediendo eis quæ in futuro mandabit. *Ipſi ſeruietis*. In opere. *Ipſi adhærebitis*. Corde. *Propheta autem ille*. Ideſt qui dicit ſe vidiſſe vel audiſſe in vigilia. *Aut fictor ſomniorum*. Qui dicit ſe per ſomnium a Deo recepiſſe. vo-

Somniorũ fictor quis uocetur.

I catur iſte ſomniorum fictor qui ſubiungit in fine interpretationis ſomniorum, quòd eant ad colendum deos alienos. nam ſi iſte non fingeret ſomnia, ſed vere a Deo recepiſſet, nõ incitaret homines ad malum per talia ſomnia. nam iſta ſomnia ſolum erant ad ſuadendum populis, quòd colerent Deos alienos, ſcilicet dicẽtes, quòd viderunt tale ſomnium, ideſt quòd per noctem talem viſionem a Deo receperũt, in qua admonebãtur, vt irent ad colendum Deos gentium. nam ſicut boni per ſomnia bonos incitant, ita mali per falſa ſomnia bonos ad malum incitare conantur. de ſomnio bonorum patet. 2. Machab. 15. cap. quando Iudas Machabæus contra Nicanorem pugnaturus erat, & vidit in ſomnijs Oniam ſacerdotem magnum iam defunctum, & Hieremiã prophetam, qui

K ei dedit gladium, in quo triumpharet de hoſtibus: qui autem a Deo mouentur, ſomnia non fingunt, & ipſa quæ vera ſunt, ad malum non ſubordinant, & ſicut iſte qui dixit eſſe colendos Deos alienos, & admonet hoc per ſomnium, eſt fictor ſomniorum, ita qui dicit Deos colendos, & admonet hoc per viſionem propheticam, non eſt verus propheta, licet hic vocetur Propheta, quia veri Prophetę non poſſunt veritates cum falſitatibus proferre, & vtrunq; miraculorum teſtimonio confirmare: ideo tam pſeudo Propheta q̃ ſomniorum cõmmentator occidendus eſt. *Interficietur* ſi conuictus fuerit in iudicio talia dixiſ-

se aut ipse sponte confessus est. *Vt auerteret vos à Deo, qui eduxit vos de terra Aegypti.* Quasi dicat satis meretur mortem, quia magna iniquitas erat disturbare vos a via Dei vestri, qui tanta beneficia vobis tribuerat. *Et auferes malum de medio tui.* Idest malum nocentiuum, quia posset alicui persuadere, quòd iret ad colendos Deos alienos, nisi interficeretur. *Vel auferes malum.* Idest malum deforme, quia valde est turpe vel deforme, quod aliquis ita malus maneat inter alios recte viuentes.

Si tibi voluerit persuadere frater tuus filius matris tuæ, aut filius tuus, vel filia, siue vxor quæ est in sinu tuo, aut amicus quem diligis, vt animã tuam, clam dicens: eamus, & seruiamus dijs alienis, quos ignoras tu & patres tui, cunctarum in circuitu gentium, quæ iuxta vel procul sunt, ab initio vsque ad finem terræ: non acquiescas ei, nec audias, neque parcat ei oculus tuus, vt miserearis, & occultes eum, sed statim interficies. Sit primum manus tua super eum, & postea omnis populus mittat manum. Lapidibus obrutus necabitur, quia voluit te abstrahere a domino Deo tuo, qui eduxit te de terra Aegypti, de domo seruitutis, vt & omnis Israel audiens timeat, & nequaquã vltra faciat quippiam huius rei simile.

Pœna personæ conuerti ad idolatriã persuadentis.

Si tibi voluerit. Hic ponitur secundum, s. pœna personæ conuerti ad idolatriam persuadentis. *Frater tuus filius matris tuæ.* Idest filius ex matre etiam ex patre. Filij enim vterini magis se diligere solent, vt patet de Ioseph, & Beniamin, vt patet Gen. 43. & 45. cap. *Aut filius tuus vel filia tua.* Ponit hic personas multum coniunctas, quia has multũ diligere solemus. si ergo has occidere debemus in tali casu, quantomagis alios extraneos? *Siue uxor quæ est in sinu tuo.* Idest quę dormit inter brachia tua, quæ vocantur sinus. *Aut amicus quem diligis, vt animam tuam.* Quia amicus est alter ipse, vt patet 9. Ethi. petamandus est, vt vita: sed in talibus sanctius est honorare veritatem, scilicet veritatem cultus diuini.

Vtrum si pater sit occulte idolatra, vel hæresiarcha, & incitauerit filium suum ad idolatriam, siue ad aliquam damnatam hęresim. teneatur filius patrem prodere, aut eum in fidei fauorem & detestationem tanti criminis de huiusmodi delicto accusare. *Quęstio. III.*

QVID de patre, nam hic non fit mentio de patre aut matre, vtrũ si suaserint filijs suis colere deos alienos, debeant eos accusare ad mortem. Et dicet aliquis quòd non solum filios & vxorem accusare & occidere tenemur in tali casu, sed etiam patrem & matrem, quia magis Deũ diligere debemus quam patrem, sic enim Christus clamabat. si quis vult venire post me, & non odit patrem, & matrem, & adhuc animam suam, non potest meus esse discipulus. odisse aut patrem, & matrem, & animam nostram est, quia omnem amorem quẽ ad parentes & cognatos nos ipsi gerimus, amori diuino postponamus Deum magis amando. cum ergo

A patet aut mater cultui diuino repugnauerint, videtur quòd occidendi sint.

Item sicut ait Aristot. in primo Ethico. cap. de idea platonica, propter veritatem oportet etiam familiaria destruere, quia amico & veritate existentibus sanctius est pręhonorare veritatem: sed nulla maior est veritas, quàm veritas diuini cultus. ergo cum pater, vel mater repugnant huic cultui, oportet destruere cum eis omnem familiaritatem, & negare paternitatem, faceréque eis tanquam si parentes non essent. si autem parentes non essent, eos accusare atque occidere deberemus. ergo si repugnant cultui diuino, eos occidere debemus tanquam extraneos.

Item si filij non deberent accusare patrem & matrem ad idolatriã suadentes, hoc esset quia magis diligi- B mus patrem, & matrem, quàm alios homines, sed magis debemus diligere vxorem quàm patrem, & matrem, & ipsam vxorem accusare debemus, si ad idolatriam nos incitat. ergo etiam erit de patre & matre. antecedens patet: nos debemus diligere animas nostras magis quàm animas hominum aliorum, siue parentum, siue non parentum, & deinde magis corpora nostra, quàm corpora omnium aliorum, sed corpus vxoris amare tenemur in eodẽ gradu, in quo corpus nostrum, vt patet ad Ephe. 5. cap. cum dicitur viri diligere debent uxores suas, sicut corpora sua. ergo magis dẽnt diligere vxores quàm parentes suos. Etiã patet hoc, quia vir & vxor iam non sunt duo, sed vna caro, vt ait Apostolus ad Ephe. eodem cap. sicut ergo C vnus homo seipsum diligit, quia habet ad se maximũ amorem, ita debet diligere vxorem suam, quia iam est idem corpus cum illo. Etiam quia in eodem capit. dicit Apostolus, quòd viri diligant vxores suas, sicut Christus dilexit ecclesiam: sed amor Christi ad ecclesiam fuit maximus. nam pro ea mortuus est, & non est maior amor, quam vt vnus pro alio moriatur, vt patet Ioan. 15. ca. scilicet maiorem hac charitatem nemo habet quam vt animam suam ponat quis pro amicis suis. ergo maximus amor qui in istis rebus inferioribus haberi debet, est amor viri ad vxorem: sed vxorem quis debet accusare & occidere, si nos ad idolatriam incitet. ergo a fortiori patrem & matrem cum minus debeant diligi: patet hic cum dicitur, aut D vxor quæ est in sinu tuo.

Item magis amat homo naturaliter filios, quam patrem, vel matrem, sed filios tanquam hostes accusare debemus, si nobis suaserint inclinari in idolatriã. ergo etiam patrem & matrem: antecedens patet per Aristot. in 8. Ethico. vbi post amorem, qui est hominis ad seipsum; nullus maior est, quam quòd aliquis pater amet filium, vel mater filium: & est ratio quam ipse assignat ibi, prima quia patres diligunt filios suos tanquam particulas substantiæ suę, quia filij quondã in patribus præfuerunt ante seminis emissionem: filij autem non diligunt patres tanquam aliquam partem sui, cum pater non sit pars filij, sed potius econtrario. ergo magis naturaliter amat pater filium quam filius patrem. Est autem alia ratio, quia ille magis diligit, E qui magis cognoscit: sed magis cognoscunt parentes, qui sunt filij sui, quam filij, qui sunt parentes sui. ergo magis diligent. Etiam quia patres non solum per certitudinem cognoscunt magis filios, quam filij patres, sed etiam maiori tempore: nam filij cognoscuntur a parentibus, ex quo nascuntur: tamen non cognoscunt ipsi parentes quousque magni sint, & ratione vtentes: patet hoc per Aristot. in prologo libri Physicoꝝ vbi dicit, quòd pueri a principio omnes viros patres vocant, & omnes fœminas matres: posterius autem determinant vnumquodque. Etiam quia dum aliquis magis conuiuit, & delectatur in aliquo, T. cõ. 2.

qui sunt actus amicorum tantomagis diligit eum, sed parentes conuiuunt filijs suis a primordio ætatis, & delectãtur in vagitu paruulorum, & alijs præludijs infantilibus: filij autem non conuiuunt parentibus, quousque aliqualiter sint intelligentes & delectentur in conuersatione paterna & materna, ergo magis naturaliter diligunt patres filios quàm filij patres. Et ex eisdem rationibus matres, magis amant filios quàm patres, applicando ista ad matrem eo modo quo applicat Arist. in 8. Ethic. sed patres debent accusare filios suos ad mortẽ, si incitauerint pr̃es ad idolatriam, vt patet hic. ergo filius a fortiori poterit accusare patrem & matrẽ, cum solicitauerint eum ad idolatriã.

Respondetur, quòd licet pater vel mater filium, vel filiam ad colendos deos alienos incitarent, non poterant; nec debebant filij accusare patres de hoc, vel matres.

Adde q̃ licet de patre nõ inueniat expresse prohibitum, quia tamẽ Deus dedit legem ad quam nihil addere licet infra 4. & apo. ult. satis intelligitur esse prohibitũ q̃ non est expressũ & maxime, quia leges pœnales restringẽdæ sunt, ut sũt iura uulgata.

Et primo videtur hoc, quia cum litera ponat hic in isto casu, qui est specialis, quòd vxor possit accusare virum, aut vir vxorem, & filios, & sic de alijs quos diligit: cum parẽtes sint illi quos in maximo honore tenemus, si illos intelligi voluisset illos expressisset, cum de illis maius dubium quàm de omnibus alijs rationabiliter esse debeat: sed litera non expressit illos. ergo noluit de illis hoc intelligi. Item si ille qui ab alio solicitabatur ad idolatriam, solum accusare deberet incitatorem suum: satis quidem concedi potuisset in fauorem cultus diuini, quòd filius accusaret patrem solicitantem eum taliter, sed non ad hoc tenebatur solicitatus ab alio solum, sed etiam debebat occidere ipsum solicitatorem, vt patet infra cum dicitur, neque parcat ei oculus tuus, vt miserearis, & occultes eum, sed statim interficies: sit primum manus tua super eũ, & post te omnis populus mittat manum, lapidibus obrutus necabitũ. si ergo filius possit patrẽ aut mr̃em in huiusmodi crimine accusare, debebat etiã occidere: sed q̃ filius patrem occidat voluntarie ex quacunque occasione scelestissimum est, & penè nihil magis contra naturam. ergo non licebat, quòd accusaret eum.

Item quia nihil magis honorabile est post Deum quàm nomen patris & matris, nam Philosophus in 9. Ethi. parentes immediate post Deum posuit, scilicet dijs & parentibus non possumus retribuere æqualia, & hoc quia penè infinitum bonum est, quod a patre matreque recepimus. nam a patre & matre esse recepimus totum quod sumus, scilicet esse homines, huic autem bono non potest æquiparari aliquod bonum alterum quod ab aliquo alio inferiori agente p̄stetur. nam etiam si aliquis nobis omnes terrarum nationes in nostra potestate subigeret, vel quodcunque alterum bonum quantumcunque magnum tribueret, non æquabitur beneficio paterno quod recepimus ab eo, quando nobis Esse per generationem cõmunicauit. Et hoc quia esse est prima p̄fectio & fundamentum omnium aliarum, cum sint aliæ bene esse. ergo ista maior est: aliæ namque sine ista non sunt, ista etiam cæteris ablatis est. In isto autẽ genere Deo etiam tenemur super omnia. nam magis operatur Deus ad generationem, quam operetur pater noster & mater, quia secundum primam regulam libri de causis, omnis causa primaria magis influit in effectũ quam causa secundaria: Deus autem est causa primaria, quia in coordinatione causarum naturalium concatenatarum, prima causa est Deus, secundum etiã ipsorum philosophorum testimonium, vt patet per Aristotel. in 12. meta. cum non sit procedendum in infinitum in causis, vt patet in primo metaphy. & in primo Ethi. cum ergo Deus sit causa prima, necesse est, vt tota virtus naturæ nascatur ab eo tanquam a

F quodam fontali principio. Sicut si ab aliqua fonti scaturigine aqua erumpat, & postea per multa terrarum media fluat, & deriuetur in aliquem locum plantationum, causabit ibi vim germinatiuam, vel saltem faciet germinare, vt patet Esa. 55. ca. scilicet quòd imber det semen serenti, & panem comedenti. ita ergo a Deo tota virtus influendi naturalis deriuabitur per concatenationem causarum subordinatarum, & necesse erit, vt deriuetur in ipsum effectum per medias causas, tanquam virtus agentis deriuatur ad id quod fit per instrumentum: causæ namque secundę ad ipsam primam aliquo modo se habent, vt instrumentũ ad principale agens, de quibus latius dictum fuit Exo. 23. cap. Cum autem pater sit causa vltima in concatenatione naturali, scilicet causa particularis: necesse
G est, vt tota virtus influendi in effectum quam habet, deriuetur ab ipso primo agente, qui est Deus. magis ergo Deus influet ad generationem alicuius hominis quam ipse pater, qui gignit, assimilans sibi genitum in specie. Et sic adhuc magis tenemur Deo de beneficio quod recepimus, in hoc quod accepimus Esse, quam patri nostro.

Magis debemus patri quã angelis & apostolis & omnib' sanctis.

Nulli tamen post Deum tantum tenemur, sicut patri nostro, magis namque ei tenemur quam angelis, & quam Apostolis, & quã beatę Virgini Dominæ nostrę, quia maius bonum ab ipso recipimus quã ab omnibus istis sub Deo, coram quo omnis creatura contremiscit, & nullum nomen maioris reuerentiæ & honoris est, quàm nomen paternum atque ma-
H ternum. Quid ergo esset patrem aut matrem occidere aliud quàm totam naturam destruere? non licet ergo filium ex quacunque causa manus in patrem, aut matrem immittere. nam non solum occidere, vel percutere, sed etiam subsannare atque irridere mortem meretur: sic dicitur Prouerb. 30. cap. oculum qui subsannat patrem, & despicit partum matris suæ, effodiant eum corui de torrentibus, & comedant illum filij aquilę. In hac autem quæstione dicendum est, quòd si pater aut mater filium, vel filiam, ad colendos deos alienos incitarent, debebat filius si p̄ficere posset verbotenus dissuadere eis hũc cultum, & econuerso ad verum Dei cultum conuertere.

Nota uerbum prodere.

I Si autem non potest, & potius timet quòd forte ipse peruertetur a matre, vel patre, fugere debet ab eis ne subuertatur: non tamen debet prodere patrẽ aut matrem huiusmodi vitio esse maculatos.

Et eodem modo agendum esset, siquis Christianus haberet patrem Christianum qui occulte esset arrianus, vel manicheus, aut habens aliquam damnatam hæresim, & vellet pater filium ducere in hanc heresim, si filius non posset patrem conuertere, deberet ab eius conuersatione abstinere, ne peruerteretur ab eo: non tamen debebit eum accusare, vt infligeretur ei vlla pœna.

Nota uerbum occulte sec' publice. Nota uerbum accusare, an tamè prohibitus accusare possit denunciare disputandũ est alias.

Sic autem siquis esset iudex in aliqua ciuitate, & pater suus aut mater committerent aliqua delicta, pro-
K pter quæ secundum leges deberent occidi, non debebit eos occidere, sed vel relinquere officium siue dignitatem iudicaturę, vt posset licite cessare ab eorum occisione sine legis iniuria, aut remittere ad alios iudices. Nam non solum patrem occidere quod est planè inexnmabile vitium, vituperatur, sed etiam quòd aliquis iudex existens occidat filium suum per legem, vt patet de Bruto primo consule Romanorũ, q̃ duos filios suos amicos Tarquiniorũ, eo quòd tractauissent de reducendis regibus ad vrbem, virgis cæsos securi percussit, vt ait Titus Liuius primo ab vrbe condita, & ob hoc multum vituperatur, vt patet per Virg. Aeneid. lib. 6. cum dicitur.

Vltoris

Vltoris Bruti: fasceſque videre receptos.
Conſulis imperium hic primum ſæuaſque ſecures
Accipiet, natoſque pater noua bella mouentes
Ad pœnam pulchra pro libertate vocabit.
Infelix vtcunque ferent ea facta minores.
Vicit amor patriæ laudumque immenſa cupido.

Nunc ad argumenta reſponderi poteſt. ad primũ cũ dicitur, ꝙ amor Dei præponendus eſt amori paterno & materno, ſed ſi pater vel mater inducant nos ad colendos Deos alienos, ſegregant nos ab amore Dei. ergo occidendi ſunt. Rñdetur, ꝙ non valet conſequentia, & qñ dicis, ꝙ amor Dei præponi debet amori paterno & materno, verum eſt, & ſic faciendum eſt, ꝙ ſi nos propter Deum tenemus fidem catholicam, & **B** pater aut mater nos inducunt ad idolatriam vel hæreſim, non debemus aſſentire eis, ſed fugere, & ſic præponimus amorem Dei amori parentum. nam ſi parẽtes magis quàm Deum amaremus, conſentiremus ꝑſuaſioni parentum propter eorum amorem, & deleremus fidẽ quam tenemus, ſed non faciemus. ergo magis Deum quàm parentes amamus. Quod autem propter hoc, quia Deũ magis amamus, parentes obſiſtentes nobis occidere debeamus, nihil aliud eſt quã dicere quòd qñcunque Deo repugnant, occidendi ſunt: quod falſiſſimum eſt. Et ſi dicis, ꝙ non ſunt occidendi qñcunque Deo repugnent, ſed ſpecialiter in iſto caſu. quia magna repugnantia eſt iſta.

Reſpondetur, ꝙ nec in iſto caſu eſt aliqua ratio ſufficiens, quare occidi debeant, cum lex hoc non mandauerit. Ad ſecundum qñ dicis, ꝙ propter veritatem oportet etiã familiaria deſtruere, ſed nulla eſt maior veritas quàm veritas fidei catholicæ. ergo pro ea ſi pater deſtruat vel mater, oportet deſtruere familiaritatem ad eos, & occidere eos tanquam extraneos. Reſpondetur, ꝙ propter veritatem fidei catholicę oportet deſtruere familiaritatem ad patrem & matrem, ſcilicet quòd ſi pater aliquid nobis ſuadet, quod contra Deum eſt, non eſt ſibi obediendum. Et ſi ſine contumelia creatoris eis communicarẽ non poſſumus, etiam ſi mandet ꝙ maneamus in familiaritate & ſeruitio eius, non eſt manendum, & ſic priuamus patrẽ noſtrum iure, quod in nos habebat. ſ. vt poſſet nobis imperare in omnibus rebus licitis tãquam rebus ſuis, & quantum ad hoc propter veritatem fidei catholicæ familiaria deſtruimus, quia familiaribus propter veritatem non deſtruendam non aſſentimus. Quòd tamen nos poſſimus negare patrem noſtrum eſſe patrem, vel quod poſſimus contra eum agere tanquam contra aliquem extraneum, non contingit: quia tantum beneficium quantum nobis egit in dando eſſe, non aboletur ex quocũque malo, quod pater aut mater egerit, & obligatio noſtra ad eos non deletur ex quocunque actu quantumcunque malo, quia illud beneficium reputatur quaſi infinitum; quia in nobis maius beneficium recipi nullum poteſt quàm eſſe: ideo ſemper tenebimur ad parentes quantumcunq; grauiter deliquerint.

Ad tertium argumẽtum quando dicis, quòd ſi nõ deberet homo patrem & matrem accuſare in tali crimine, hoc eſt, quia magis diligeret eos quàm omnes alios, ſed magis diligit vxorem, & tamen eam poteſt accuſare in iſto crimine. ergo potuit accuſare patrem, & matrem. Negatur antecedens. nam vere, ideo nõ poſſumus accuſare patrem & matrẽ, quia magis eos diligimus quàm vxorem & omnes alios, ſed ideo nõ poſſumus accuſare eos, quia ad maiorem reuerentiã & honorem eis tenemur, & ad omnia alia genera retributionis. nam pater & mater ſunt tanquam ſummum bonum nobis conferentes. ſ. eſſe: ideo eos in

A maximo honore & reuerentia tenere debemus. ſ. in reuerentia quæ eſt prima poſt reuerentiam Dei: vxorem autem licet diligere debemus inquantum eſt eadem caro nobiſcum; tamen non tenemur ei ad tantum honorem, cum ſit aliquid minus nobis, nec aliquid ab ea ſecundum quod huiuſmodi recipimus, propter quod teneamur reuerentiam exhibere, vt nõ poſſimus accuſare, præcipue cum & ipſa vxor ſub diſciplina viri ſit.

Item quãdo dicitur, ꝙ magis tenemur diligere vxorem ꝙ̃ patrem aut matrem. Reſpõdetur ꝙ ſi conſideretur amor prout eſt quædam affectio cauſata ex cõmunicatione neceſſaria, in conſeruatione ipſius communicationis magis diligimus vxorem ꝙ̃ patrem & **B** matrem, quia cum nullo eſt maior cõicatio viro, ꝙ̃ cum vxore. nam vir cõicat vxori in omnibus, in quibus cõicat, cum omnibus alijs hominibus, & inſuper cõicat cum ea in actu matrimoniali, in quo conſiſtit magna cõicatio. quia ergo inter virum & vxorẽ maxima communicatio cõſiſtit, debet eſſe maior amor inter eos quam inter omnes alios, etiam ſi dicatur amor, vt aliquid conſeruatiuum cõicationis, debet eſſe maior amor inter virum & vxorem quàm inter omnes alios, quia ibi requiritur magis ꝓſumptio amicitię ꝙ̃ in omnibus alijs, cum magis inuicem ſint matrimoniali fœdere obligati ad inuicem. Si aũt conſideretur amor prout eſt quædam affectio cauſata ex ſuſcepto beneficio, cum nullus ſit a quo maiora ꝙ̃ a parẽtibus prçterquam a Deo beneficia receperimus, ipſos parẽ**C** tes magis quàm omnes alios homines diligere tenemur, & ſi ſemper non ſequatur amor ſm quantitatẽ beneficij, reuerentia tñ cauſari debet ſm quantitatẽ beneficij, & quia reuerentia eſt ſm quã cõtra quemꝙ̃ inſurgere erubeſcimus, aut erubeſcere debemus. cũ ergo reuerentia maior ſit ad parẽtes quam ad omnes alios, minus poſſumus in eos inſurgere accuſando, vel ſimilia faciendo ꝙ̃ in oẽs alios. Ad quartum quando arguis ꝙ magis naturaliter debent amare, & amãt patres filios, quã filij patres, ſed poſſunt accuſare filios, & occidere, ſi ſuaſerint patri conuerti ad deos alienos, vt patet in litera. ergo filius a fortiori poterit diligendo valde patrem ſuum eum accuſare, ſi circa talia deliquerit. Reſpondetur ut ſupra dicebatur, quòd **D** non ideo filius nõ poteſt patrem occidere, quia eum magis quam cæteros diligit, ſed ideo non poteſt eum accuſare, licet poſſit cæteros accuſare, quia maiori reuerentia tenetur ad eum quam ad alios, ut dictum eſt. filius enim tenetur patri ad maximam reuerentiam poſt Deum, ſed pater non tenetur filio ad aliquam reuerentiam ſm ꝙ huiuſmodi: ſecus ſi filius eſſet prçlatus, vtpote exiſtens uel habens aliquam dignitatem iudicialem temporalem, vel ſpiritualem: nam tunc pater tenebitur filio ad aliquam reuerentiam non quidẽ ſecundum ꝙ filio, ſed ſm ꝙ prælato. Etiam qñ dicis, ꝙ naturaliter magis inclinatur hõ ad amandum filios quam ad amandum parentes. ergo ſi poteſt accuſare filios, & poterit accuſare & parentes. Rñdetur quòd ſecundum naturam magis inclinamur ad amandum **E** filios quam parentes, ſecundum tamen rationem valde magis diligere debemus parentes, & ſecundum charitatis ordinem. nam ubi eſt amor ordinatus, illud debet magis amari quod quantum ad nos maius bonum exiſtimatur, ſed pater in ratione ſummi boni accipitur excepto Deo, in quo eſt primo iſta cauſalitas: ergo patrem magis ſecundum rationem amare debemus quam filios. nam filius non accipitur ſub ratione alicuius magni quantum ad noſipſos gignentes, cũ nihil ab illo ſuſcepimus: ſed potius ipſe a nobis totum quicquid eſt. Concludendum ergo ꝙ ſi pater aut mr̃ filios ad idolatriã ꝓhortarent, nõ debe-

An magis teneamur diligere uxorem ꝙ̃ patrẽ aut matrem.

Vt refert Valerius lib. 2. de inſtit. antiqs de Q. Fabio maximo.

Aliqui de quorum ignorãtia dolendũ e

bant accusare eos, nec occidere, sed corrigere eos si F
possunt corrigi. sin autem fugere ab eis obseruando,
ne ipse ab eis subuertatur, dum eos laboret conuerte-
re: nullo tamẽ modo in aliquo alio eis molestus erit:
quorum nullum quantum ad filios obseruatur. *Cun-
ctarum in circuitu gentium.* Siue procul, siue prope non
refert, quia quocunque modo contra veritatem diui
ni cultus agitur. *Nec audies.* Non solum est ei con-
sentiendum tanquam iniusta persuadenti, sed nec au
dire debes, quia voces illæ execrabiles sunt. *Non par-
cat oculus tuus, ut miserearis, & occultes eum.* Quia tene-
tur eum accusare de tali delicto, & occultando tale
crimen valde peccat, quia ipse sui damni causam dat,
quia forte permittet Deus hunc decipi ab illo, quia
eum accusare noluit. *Sed statim interficies eum.* Idest G
accusabis eum, vt interficiatur, quia per te interfice-
re non poteris, patet: quia dicitur infra quòd totus
populus occidet illum, quod non potest intelligi, nisi
de publice condemnato. *Sit prius manus tua super eum.*
Idest tu prius quàm alij lapida eum: deinde totus po-
pulus. manus enim testium prima lapidabat condem
natum, vt patet infra 17. cap. & in morte beati Stepha
ni testes deposuerunt vestimenta, & primi eum lapi-
dabant, vt patet Act. cap. 7. *Sit manus tua super eum.*
Esse manum alicuius super aliquem aliquando acci-
pitur in bonum, aliquando in malum. Quòd acci-
piatur in bonum, vt patet de prophetis, quia dicitur,
quòd manus domini fuit super aliquem prophetam,
scilicet eum eleuans ad prophetandum, & sic dicitur
de Heliseo cum debuit prophetare coram rege Ioră, H
quòd facta est super eum manus domini, vt patet 4.
Reg. 3. cap. Aliquando accipitur in malum, & signat
pœnam, & sic dicitur in psal. 37. confirmasti super
me manum tuam, idest posuisti fortiter manum tuă
super me ad puniendum me, & sic accipitur hic, sit
manus tua super eum, scilicet ad puniendum eum.
Et post te omnis populus mittat manum, Idest omnes mittăt
manum ad percutiendum, occidendumque eum.
Lapidibus obrutus necabitur. Idest lapidabitur, & sic mo-
rietur. dicitur obrutus pressus vel opertus, scilicet qñ
tanta lapidum congeries super aliquem iacitur, quòd
operitur. & sic dicitur, quòd aliquis obruit thesaurũ
humi. idest cooperit in terra. *Quia voluit te abstrahere
a Domino Deo tuo.* Rationalis causa est, vt qui maxi- I
mum malum inferre voluit, scilicet separare homi-
nem a Deo, maximum malum patiatur, scilicet acer-
bissimam mortem qualis est lapidatio, & combustio,
& similia genera mortis. Si autem vnus homo vo-
luisset nocere proximo suo in alijs rebus minoribus,
vt pote, quia voluit res eius furto tollere, aut res eius
aliter damnificauit, non patiebatur talem pœnam;
quia malum quod illatum erat, paruum erat: impo-
nebantur ergo aliæ pœnæ leues, vt patet Exodi 21. &
22. vbi ponuntur iudicialia præcepta infligentia pœ-
nas peccantibus circa istas res torales. *Vt omnis Israel
audiens timeat.* Est ratio superioris, scilicet, quòd to-
tus populus lapidabit eum, vt omnes iniuriam Dei
vindicent. Secundo vt omnes videntes atrocem pœ- K
nam a similibus arceantur. Quando mali pestilentes
puniuntur aut occiduntur, multiplex inde sequitur
bonum, Primum quòd si isti puniantur & non occi-
dantur, ista pœna eos per timorem coget a malo re-
cedere. vel forte intolerantia pœnę conuertentur ad
cor, & non solum timore futurarum pœnarum a ma
lo recedent, sed amore sectandę virtutis. quod quidẽ
magnum bonum est.

Item quia quando quis sic punitur, omnes viden-
tes timent talem pœnam, quia est nimium dolorosa
& infamatiua. vt ergo talem euitent, si talibus vitijs
obuoluti sunt, deserunt quidem: si vero nondum ta-
lia egissent, sed ad agendum promptitudo vlla erat,
reprimitur illa per contemplationem pœnæ peccan-
tibus illatæ. Si autem qui punitur occiditur, etiam ista
mors valde vtilis est. Primo quia illi quibus iste noce-
bat, securi erunt, & quies quędam dabitur politiæ, qđ
maxime intenditur in pęnis inflictis a legislatoribus,
& istud motiuum tangebat supra cum dixit de ficto-
re somniorum, aut pseudo propheta. s. propheta ille
aut fictor somniorum occidetur. *Et auferes malum de
medio tui.* Item vtilitas magna est, quia si ille qui pec-
catis assuetus est, non occideretur, peccaret adhuc vlte-
rius, & quia peccare est malum, dum iste magis viue-
ret, efficeretur peior, qui ergo tollit ei vitam, tollit par
tem malitię, occasionaliter ergo valde vtilis est ipsi, &
hoc tangitur infra cum dicitur, & nequaquam faciat
aliquid huius rei simile. i. si occidatur tolletur ei, φ nõ
possit vltra malum operari. Item aliud bonum & ma
gnum est, cum ipse qui peccat malus sit, & extra om-
nem ordinem iustitię, per ipsam pœnam inflictam re
ducitur ad ordinem iustitię, quia pœnæ ordinant cul-
pam: tanto enim aliquis peior, quăto inordinatior est.
Et tũc est magis inordinatus, qñ magis peccat, & pec
cata sua non ordinantur aliquo modo per ordinatio-
nem pœnæ. ergo cum peccatum alicuius ordinatur p
pęnam, minus malum habet, & si totaliter ordinentur
peccata per directionem pœnarum in ordinem iusti
tiæ. istam vltimam causam ponit Boetius in 4. de con
so. prosa. 4. esse sufficientem, φ melius est ipsis malis
puniri, quam impunitos esse cum dicit, feliciores in-
quit improbos supplicia luentes, quàm si eos nulla iu
stitię pęna coerceat, nec hic nunc molior, quod cui-
uis veniat in mentem corrigi vltione prauos mores,
& ad rectum supplicij terrore deduci: ceteris quoq;
exemplum esse culpanda fugiendi: sed alio quodam
modo infeliciores esse improbos impunitos: tñ q̄uis
nulla rõ correctionis nullusq; respectus hẽat exẽpli.

Si audieris in vna vrbium tuarum, quas
Deus tuus dabit tibi ad habitandum, dicen-
tes aliquos; egressi sunt filij Belial de medio
tui, & auerterunt habitatores vrbis tuæ, atq;
dixerunt: eamus vt seruiamus dijs alienis,
quos ignoratis: quære solicite, & diligenter
rei veritate perspecta, si inueneris certum
esse quod dicitur, & abominationem hanc
opere perpetratam, statim percuties habi-
tatores vrbis illius in ore gladij, & delebis
eam: omniaque quæ in illa sunt vsque
ad pecora. Quicquid etiam supellectilis
fuerit, congregabis in medio platearum e-
jus, & cum ipsa ciuitate succendes, ita vt
vniuersa consumas domino Deo tuo, & sit
tumulus sempiternus. Non ædificabitur am
plius, & non adhærebit de illo anathemate
quicquam in manu tua, vt auertatur Domi-
nus ab ira furoris sui, & misereatur tui: mul-
tiplicetq; te, sicut iurauit patribus tuis, quan
do audieris vocem Domini Dei tui: custo-
diens omnia præcepta eius, quæ ego præci-
pio tibi hodie, vt facias quod placitum est in
conspectu Domini Dei tui.

Si audieris

Me nullo ??is conclu sionẽ: ang ??ironeam mordent, & lacerăt, sed ne in meridiano ipsẽ do te eorum insipientia amplius eos ??rtare faciat nimisque sapiẽdo dissipant legăt translatione C ha daicá infr. 34. c. que hoc expsse dicit. Et Exo. 32. c. ubi Deus jussit Leuitis pro idolatria occidere fratres & propinquos non tñ patres. Idem sentit glo. cum ibi allegatis. in cap. literis de psump. super uerbo de fratre. ponde ra uerbum non noui quos, & nõ dixit secosa. facit tex in ca. cum pueri. ne rabile q si. sunt leg. s. fane. idẽ tenet Henricus Herpt in speculo præc. 4. & Alexăder. in glo. 3. 2. tit. 1. & Astẽsa li. 1. nu. 24. Sed restat dubium, qd ab auctore non tangitur, an interueniẽte pcepto papę, licet filius non teneat accusare tenetor sal tem denũciare hęretẽ occultũ patris. Solutio colligitur ex dictis auctoris hic. & 3. Reg. 15. c. qo. 16. Et Iosue. 7. c. qõ. 69. & Matt. 6. c.

qõ. 65. ad quartũ. & qõ 66. & 79. & 2. ca. qõ. 67. & 69.

Vrbis destructio idolatrantis.

Si audieris in vna vrbium. Hic ponitur tertium, scilicet vrbis destructio idolatrantis. *In vna vrbium tuarum.* Idest in vna vrbe terræ promissionis. *Aliqui egressi sunt filij Belial.* Idest apostatæ Belial. in Hebræo apostasia est: filius autem Belial est multum apostata, sicut filius inobedientiæ, vocatur inobediens: & dicuntur apostatæ quia a religione vel cultu Dei incępto retrocedere faciunt. *Egressi sunt filij Belial.* Non dicuntur egressi quasi de terra recesserint, quia si recessissent non subuerterent terram prouocãdo ad idolatriam: sed dicuntur egredi, idest surgere, vel proprius incipere. ista duo verba, scilicet egredi & surgere in sacra scriptura secundum morem loquendi Hebraicum signant inceptionem alicuius actus in eo, qui ante non faciebat aliquid tale. de isto verbo surgo exẽpla multa sunt. de isto verbo egredi patet Exo.2.cap.in principio vbi dicitur, de Amram qui habebat vxorẽ, quã non cognoscebat a multis diebus: & postea incępit cognoscere, quando debuit concipi Moyses, cum dr̃, egressus est post hęc vir de stirpe Leui, & accepta vxore stirpis suæ &c. idest ille vir rediit tũc ad cognoscendum quasi de nouo suã vxorem, quam a multis diebus non cognoscebat: & sic dicitur hic egressi sunt filij Belial, idest aliqui mali viri, qui ante hoc in quiete erant, incęperunt nunc nouiter solicitare gentem ad cultum idolorum. *De medio tui.* Idest de inter te: & loquitur ad totum poplum: quia de ipso populo multoties insurgunt aliqui, qui totum populum perturbant, sicut Arrius presbyter Alexandrinus de medio Christianorum, idest de ipsis Christianis surrexit; sed eos valde ad errorem solicitos reddidit, vt auerteret habitatores. Auersio dicitur recessus a vero bono, siue vero cultu Dei ad cultum dęmonum: & sic accipitur a peccatis auersio & conuersio. isti autem viri Belial ideo surrexerunt, vt auerterẽt habitatores a vero cultu Dei. *Vrbis tuæ.* Dicit hoc ad totũ Israel qui vrbes habebat. nam de popularibus nullus vrbes habebat. *Atque dixerunt eamus & seruiamus diis alienis.* Ista sunt verba solicitantium ad idolatriam: tamen ipsi non solicitant eodem modo quo hic dicitur, scilicet vt dicerent alijs conciuibus suis eamus, & seruiamus dijs alienis. nam si sic dicerent, in verbis suis arguerent seipsos maledicere, dicentes illos deos ad quorum cultum suadebant, esse deos alienos: & sic innuerent alium esse Deum verum, aut proprium ipsorum, cui deberent cultum impendere: & in ipsa eorum suasione eorum iniquitas proderetur, sed forma verborum suorum erat. venite eamus, & seruiamus deo Astaroth, vel deo Priapo: quia melius erit vobis cum eo quàm cum isto Deo quem habemus: & hoc patet Hiere.42.cap. nam sic respondebãt Israelitæ de cultu idolorum, quando suadebatur eis, quòd dimissis falsis dijs ad verum Deum cõuerterentur dicentes, quòd quando colebant reginam cęli, & libabant ei, nunquam inuenerunt eos mala: cum vero Deum cęli colebant, fames, gladius, & angustia opprimebant eos. in quo innuebant non esse reginam cęli, idest Dianam sororem Phębi deam alienam & falsam, sed propriam atque bonam: vt quippe quæ suis cultoribus benefaceret: & sic quando ad cultũ alicuius dei gentilicij, mouebantur, hoc colore muniebantur. scriptura tamen non secuta fuit hic verba eorum, sed ipsam veritatem, scilicet quòd secundum veritatem isti quos colere volebant Israelitæ, aut ad quos colendos mouebantur a viris Belial, erant alieni dij, idest si dij vocari possent saltem secundum vulgarium opinionem, tamen alieni erãt: quia non erãt illi qui benefecerant Israeli, & eduxerant eũ de Aegypto. *Quos ignoratis.* Nec etiam erant ista verba ipsorum seductorum: quia non dicebant ipsi istos deos

A ignoratos, nam illud ignoratum est quod pauci nominis atque incelebre est: & ex hoc ipso quod incelebre, dat de se quandam præsumptionem, quòd non sit magnum bonum: quia magna bona necessario famosa sunt: sicut Christus dixit Matth.c.5. non põt abscondi ciuitas supra montem posita, idest res quæ eminentes sunt, non possunt latere, sed necessario per ora hominum promulgantur. primo ipsi viri pessimi ad inducendum alios ad cultum alicuius gentiliaci Dei dicebant, hunc inter omnes deos famosum atque gloriosi nominis esse: sed Deus ipse & Moyses hoc protulerunt ad Israel, scilicet *Quos ignoratis.* Idest quòd licet isti qui conãtur vos inducere ad idolatriã, dicant talem deum esse famosum, & tamen vos ignoratis eum, idest nõ cognoscitis eum esse deum: quia B nõ vidistis aliquam operationem mirabilem factam ab ipso. etiam quia vobis nec patribus vestris nunquam aliquod bonum fecerũt, per quod suam ostenderent deitatem,

Quomodo poterat cognosci quòd Deus iste Israel erat verus Deus, & alij qui non erant dij, cognosci vt dij falsi, vel non vt dij. Quæst. IIII.

SED circa hoc est dubium quomodo Deus dicebat Israelitis, quòd nõ cognoscebant alios, qui vocabantur dij esse deos, & quòd cognoscebant eum esse Deum. Respondetur quòd hic sunt duo, scilicet quomodo poterat cognosci, q̃ C Deus iste Israel erat verus Deus. Secundo quomodo poterant alij qui non erant dij, cognosci vt dij falsi, vel non vt dij. Ad primum, scilicet quomodo iste qui dicebatur Deus Israel, poterat cognosci esse Deus, respondetur quòd homines cognoscere habent, quicquid cognoscunt, secundum modum possibilem naturæ suæ: quia cognitio non fit secundum naturam rei quę cognoscitur, sed secundum naturam rei cognoscentis, scilicet quòd ita recipit res vt est susceptiua: & non vt est res susceptibilis: ideo si res susceptibilis non sit talis, vt concordet modo potentię receptiuæ non recipietur in ipsa. de hoc Boetius de consol.lib.5. prosa vltima. si ergo nos cognoscere debemus diuinam naturam, non cognoscimus D eam vt cognoscibilis est: sed cognoscimus vt nos cognitiui sumus. nos enim cognoscimus res absolute sub conceptu diffinitionis, qui est cõceptus compositus. cognoscimus autem res comparate per modum cuiusdam discursus: ideo cùm Deum apprehendimus vt simplicem quidditatem, sicut & in alijs rebus quas apprehendimus, cognoscimus eum sub quodã conceptu diffinitionis. conceptus autem diffinitionis, siue proprie sumptę, siue large includit formaliter compositionem: ideo cum diffinitio propria est, dicit compositionem propriam, quæ est compositio ex materia & forma. cum autẽ diffinitio dicitur large, diffinitio est includens necessario conceptũ compositum in alijs generibus compositionum, quæ nominata proprie dicuntur cõpositiones, sicuti est com E positio ex actu & potentia, & genere, & differentia, & materia, & forma. Et quantum ad primum modũ diffiniuntur entia naturalia, quæ sunt supposita naturæ siue sint primæ substantiæ, siue secũdæ substantię: quia vere includitur in eis compositio ex materia & forma. in accidentibus autem nõ reperitur compositio ex materia & forma: sed ex genere & differentia, actu & potentia, esse & essentia. cũ ergo nos cognoscamus Deum, eum cognoscimus absolute sub quodam conceptu diffinitiuo large sumpto: & quia iste conceptus necessario importat cõpositionem quandam, in Deo autem cõpositio nulla reperitur de istis omnibus:

Diffinitionis conceptus formaliter compositionẽ includit.

omnibus: ideo nos non possumus cognoscere Deũ naturaliter, sicut ipse cognoscibilis est: ideo cognoscimus nos Deum, sicut cognoscimus alias res naturales. nos autem naturam illam perfectiorem iudicamus, cuius actus & naturales proprietates perfectiores videmus. ipsa namque substantia in se perfecta est magis, aut minus. sed perfectionem eius nos non cognoscimus nisi per qualitates & opera: patet hoc quia sicut est in accidentibus, q̃ habẽt gradus intensionis & remissionis: ita in substãtijs diuersarum naturarum est, q̃ vna substantia plures gradus perfectionis substantialis habet quàm alia. nam nunquàm fuit duæ species æqualis perfectionis substantialis in vniuerso: & includit contradictionem eas esse. nam species sunt sicut numeri: vt patet per philosophum: & sicut in numeris, impossibile est dare duos numeros æquales, qui non sint eiusdem speciei. ita impossibile est reperire duas species eiusdem perfectionis essentialis: quia illa iam essent vna species: licet omnia indiuidua eiusdem speciei sint eiusdem accidentalis perfectionis plerũque: & semper eiusdem perfectionis essentialis. Hoc tamen differt, quia impossibile est illam speciem vel rem aliquã eiusdem speciei habere maiorem perfectionem substantialẽ vel minorem. in accidentibus autem intenditur & remittitur. Hoc autem sic existente: licet species humana sit perfectior specie asinina: & quilibet homo quolibet asino perfectior sit: non tamen cognoscimr ista perfectio per ipsam rei substantiam, sed per vires eius operatiuas: quãdo enim aliqua natura perfectior est, tanto qualitates aut naturales eius ꝓprietates perfectiores sunt: & quia etiam ipsę virtutes operatiuæ vel habitus non cognoscuntur nisi per operationes: ideo totius cognitionis nostræ operatio potissimum principium est. cum tamen secũdum naturam essentia cognoscibilis esset innata: est tamen nobis via a notioribus nobis in magis nota naturæ, & minus nota nobis: vt ait Aristo. in proœmio libri physicorum. diuina autem natura si per se cognosceretur, cum ipsa sit simplicissima, per se ipsam cognosceretur: nec considerarentur res exteriores, ipsa operata. nos in qui aliter cognoscere non possumus, cognoscimus Deum per ea quæ extra fiunt: & quòd communis conceptio animorũ est, Deum esse id quo nihil melius excogitari possit: vt ait Ansel. & Boet. de consol. lib. 3. prosa 10. ideo cognoscemus naturam diuinam in aliqua re esse secundum quod reperitur maximo enti, aut bono conueniens actus. & iste est actus perfectissimus. Cum ergo homines vident per potentiã alicuius fieri id, quod maximum inter omnes actus est: putant illam rem esse Deum: & quia nõ solum est attributum Dei potentia, sed etiam bonitas, & sapientia, non solum iudicari posset de aliqua re., quòd erat Deus, quia habebat actum conuenientem summæ potentiæ: sed etiam quia habebat actum cõuenientẽ summæ sapientiæ, aut summæ bonitati. quia cum nobis actus bonitatis non sunt ita clare cogniti, vel actus summæ sapientiæ, sicut actus potentię, cognoscimus Deum magis, quia summe potentẽ, idest omnipotẽtem, quàm quia summe bonum, aut summe sapientem. quando ergo vident actus maximæ potentiæ conuenire alicui rei, sine dubio eam Deum vocant. Nunc ergo quia Iudæi videbant, quod Deus suus qui eis loquebatur, faciebat maxima opera, quæ nullus hominum, aut aliorũ deorum facere poterat, ergo vt Deus cognosci debebat: patet hoc quantum ad ipsos Iudæos, quibus nunc Deus loquebatur: nam ipsi viderant ea, quæ Deus fecerat infligendo plagas Aegyptiacas: & quomodo magi, maleficique Pharaonis, nec similes efficere in virtute deorũ suorum,

Includit contradictionem duas species esse æquales perfectionis substantialis.

F potuerunt, licet ad hoc conarentur. vt patet Exo. 7. & 8. cap. viderunt etiam in mari Rubro potentiã magnam, cum mare diuisum est in diuisiones, & trãsierunt pede sicco: receperunt etiam aquam amaram versam in dulcem in Marath, vt patet Leuit. 15. receperunt etiam manna in deserto Syn, vt patet Exo. 16. cap. hostes eorum Amalechitæ in Raphidi victi, ibiq; de petra aquàm recipiunt. vt patet Exo. 17. cap. multa quoque alia in hunc modum, quorum totus pentateucus plenus est. Deum ergo istum cognoscere poterant qui talia effecisset. de dijs autem gentilium nihil in hũc modum cognoscebatur, cum non fierẽt talia ab eis: Deus ergo iste verus cognosci poterat.

G Sed argues quòd ista non sit sufficiens cognitio. nam Deus Hebręorum dicebat se facere ista magnalia, cũ tamen ipse non videretur: poterat quispiã alius Deus ea facere, vtpote si Iupiter, aut Mercurius, alijque dij gentium ista facerent, & Deus ipse Hebręorum diceret se facere ea: & sic de quolibet actu reuocaretur in dubium, dato quòd videremus fieri miracula, & Deus clamaret dicens, ego feci hæc: tamen quia nos non poteramus videre ipsum agentem, faciliter occultaretur fraus, scilicet quòd faceret hæc aliquis de dijs gentium, & Deus Hebręorum diceret se fecisse. Respondetur quòd istud argumentum non concludit. nam si Deus Hebręorum diceret, ego eduxi vos de Aegypto, cum constet de ista eductione de Aegypto, quę per miracula multa ad diuinam potentiam pertinentia facta est, oportebat eam reducere ad aliquod maximum agẽs, scilicet diuinum. & tunc quęritur an iste Deus Hebręorum qui dicit se talia egisse, erat maioris potentiæ quam illi dij, de quibus dubitatur vtrum illud egerit, scilicet Mercurius, Phębus, Iupiter, Saturnus, aut minoris: si autem maioris potentiæ erat: ergo ipse magis est Deus quàm illi de quibus dicebatur: quia deitas in summo ponẽda est, dato ergo quòd Deus Hebręorum qui ista fecisse se diceret, non fecisset, sed Iupiter, aut Saturnus, vel quilibet de alijs: si tamen ponatur Deus Hebræorum maioris potentiæ quàm aliquis de istis dijs gentium, etiam si alij dij fecissent, & ipse se fecisse diceret, ipse magis vt Deus cognosci poterat, cum magis, vt potẽs agnosceretur. Si autem diceretur, quòd Deus Hebræorum dicens ista se fecisse, & nõ faciens esset minoris potentię quàm alij dij gentilium, de quibus dubitaretur ao ista fecissent: cum Deus gloriam suam alteri non tradat, non permitterent isti dij gentium, Deum Hebræorum istam gloriam eorum vsurpare, sed cogerent eum tacere: sed non poterant, nec faciebant: ergo maioris potestatis erat ipse. Item hoc patet quia dato quòd dij gentilium nollent gloriam suam, & permitterent eam cuilibet vsurpandam, qa tamen ipsi boni essent: sidij essent mendacium virtute sua non confirmassent. confirmassent tamen mendacium si ipsi miracula agerent, per quæ Deus Hebræorum vellet sua mendacia confirmare, & ante miraculorum operationem promitteret se facturum miracula super tali aut tali re: istud namque est argumentum potissimum, per quod probatur aliquem hominem a Deo missum, quia operationes suę, & dicta confirmantur diuino miraculo. Istud enim experimentum de falso & vero propheta datur infra 18. cap. quod tamen nullius momenti esset, si Deus mendacia confirmaret. Secundum erat quomodo poterant cognosci non esse dij isti, qui dij gentium sunt; & hoc patet ex superioribus. nã eo modo quo probatur aliquem verè esse Deum, opposito modo probatur non esse Deum de aliquo alio. sicut ergo Deus Hebræorum probatur esse verus Deus, quia cõueniebant ei actus maxime potentiæ, ita probatur istos,

Deitas in summo ponenda est.

non

non esse deos, quia non conueniebat eis actus maximæ potentiæ. nã isti non poterãt facere ea, quæ Deus Hebræorum faciebat vel similia faciẽdo, aut suos cultores a pœnis inflictis a Deo Hebræorum liberando. Item ipsi dij Aegyptiorum non potuerunt se liberare a pœna inflicta a Deo Hebræorum: ergo non erant maxime potentes. nam contra maxime potentem nihil quisquam potest: sed Deus Hebræorum intulit pœnam dijs Aegyptiorum comminuendo eos. ergo ipsi non erant omnipotentes, patet hoc Exo. 12. & Nume. 33. vbi dicitur ꝙ Deus fecerat iudiciũ in dijs Aegyptiorum sicut in ipsis Aegyptijs. Satis ergo cognosci poterat ex his, quòd nõ erant dij illi gentiliũ, qui ista mirabilia faciebant. *Quære solicite.* Quia tale factum non est sub silentio dissimulandum: quia in hoc totius mali consummatio est. *Et diligenter rei veritate perspecta.* Ne ciuitas innocens indiscreto aliorum zelo deleatur. *Si inueneris certum esse quod dicitur.* Idest ꝙ viri apostatæ seduxerũt ciuitatem, vt idola colerẽt. *Et abominationem hanc opere perpetratam.* Quia licet alicui ciuitati consultum fuisset, vt coleret idola, & probetur ipsam consensisse: si tamen non coluit actualiter sacrificando, vel faciendo altare, siue thurificando, non infligebatur pœna infrascripta. Et si in ciuitate factum fuisset hoc malum, non propterea puniretur sicut patet in litera; nisi tota ciuitas publice hoc ageret, vel rectores ciuitatis, qui ciuitatem totam in virtute continent, ad hoc publice consensissent. *Statim percuties habitatores vrbis illius.* Totus Israel ad hoc cõgregari debebat: sicut patet Iosue 22. quando totus Israel congregatus est cõtra tribum Ruben, & Gad, & dimidiam partem Manasse: quia ædificauerant altare magnum, quod erat signum idolatriæ; sic patet Iudi. 20. cap. quando cõgregatus fuit totus Israel contra viros Gabaa, quia Leuitæ vxorem fornicando occiderunt, & pugnauerunt contra eos vsque ad deletionem fere vniuersæ tribus Beniamin. *Vsque ad pecora.* Idest etiam pecora occidentur, & nullus comedet ea in detestationem tanti criminis. *Vt vniuersa consumas Domino Deo tuo.* Idest ad seruitiũ Domini Dei tui: quia iustum est, quòd sicut ipsi se & res suas ad seruitium idolorum transduxerũt, ita ipsi cum rebus suis ad Dei seruitium reducantur.

Quomodo incensio ciuitatis, & omnium quæ in ea erant, ad seruitium Dei reduci poterant. *Quæst. V.*

QVOMODO autem ista ad seruitiũ Dei reduci possint dubium videtur: nam si reducerẽtur ad cultũ Dei, hoc esset per immolationem & sacrificium de ipsis factum, quod non videtur posse stare. nam licet pecora quæ hic reperirentur, possent ad honorem Dei cõcremari in sacrificio, cum sint animalia immolaticia, de hominibus tamen non videtur: quia non est homo animal immolaticium: Deus enim talia sacrificia abhorreret. Etiam supellectilia in ciuitate ipsa reperta sunt aliquid immolabile, nec tali modo offerabile, postremo nec ipsa omnia pecora. nam licet quædam pecora immolaticia essent. s. tres species, vt boues, oues, capræ. sicut patet Leuit. 1. cap. tamen non erant cætera immolabilia, vt asini, equi, & cætera genera horum, præcipue cum quædam inter ista, ita sunt abominabilia Deo, quòd nõ solum offerri vetita sunt, sed etiã nec precium eorum dari Domino debebat: sicut patet de canibus, vt dicitur infra 23. cap. non offeres precium canis Domino Deo tuo, nec mercedem prostibuli. Item quia adhuc de ipsis animalibus quæ sm speciem immunda erãt, quædam essent confractis pedibus, vel amputatis auribus, & sic de cæteris singu-

A laribus defectibus, qui erant impedientes ne talia animalia immolarentur Domino, vt patet Leuit. 22. c. Item quia ista animalia erant viua, & pellem habẽtia; nunquam tamen aliquod animal erat quod sic Domino immolaretur. nam etiam si esset pro peccato, & deberet comburi totum animal cum fimo suo, & pelle, atque cornibus, vt patet Leuit. 4. cap. tamen primo iugulabantur, & de sanguine eorum aspergebatur contra sancta sanctorum, vt patet supra 12. c. alias qui talia faceret dignus erat morte, vt patet Leuit. 17. cap. sed hoc nõ fiebat intra atrium tabernaculi, sed in ipsa ciuitate quæ peccauerat, vt dicitur in litera, quòd cuncta cum ea comburi debebant, vt esset tumulus sempiternus, ergo non erat sacrificium: multæ quoque aliæ rationes possent ad hoc adduci sumptæ ex B proprietatibus sacrificiorum, de quibus non expedit vlterius dicere. Respondetur quòd ista incensio ciuitatis non erat sacrificium factum Deo: quia sacrificium in tres distinguitur species, s. in holocaustum, & victimas pacificas, & hostiam pro peccato, vt colligitur Leuit. 1. & 3. & 4. cap. & quasi per totum: sed nullum de istis poterat hic esse. ergo non erat sacrificium: antecedẽs patet inquirendo proprietates cõmunes conuenientes ipsis sacrificijs. s. quod fierent in loco debito. s. atrij tabernaculi, & ꝙ fierent a debito ministro. s. a sacerdote, & quòd obseruaretur mundicia immolandorum pecorum: debebãt etiam obseruari conditiones propriæ cuiuslibet generis istorum sacrificiorum: nam sicut in speciebus naturalibus si-

Sacrificiũ triplex.

C cuti sunt distinctæ species, ita distinguũtur passiones, ita in speciebus diuersis sacrificiorum oportet esse distinctas proprietates eorum. de his autẽ nihil obseruabatur incendendo taliter aliquam ciuitatem: ergo non erat sacrificium proprie dictum. Erat tamẽ ista incensio ciuitatis cũ omnibus qui intra erant, quoddam genus oblationis factæ Deo: nam oblatio generalius quid est quàm sacrificium, sicut primitiæ offeruntur, & precium redemptionis hominum, & asinorum primogenitorum: vt patet Exodi 13. & Nu. 18. cap. tamen ista precia non immolabantur, quia impossibile erat ea immolari: sic ergo de ista ciuitate dicendum est, quòd sicut odor holocaustorum, & aliarum victimarum erat gratus Domino, vt patet D Leuit. 1. & in multis alijs locis, ita odor istius ciuitatis incensæ erat Domino gratissimus, licet non esset sacrificium, & hoc notauit litera hic cum dixit, vt vniuersa consumas Domino Deo tuo: & non dixit vt vniuersa sacrifices aut immoles Domino Deo tuo: nam ad immolãdum multæ ceremoniæ requirebantur, quarum nulla hic obseruabatur: ad consumendũ autem solum requirebatur ignis appositio, quæ cuncta consumens voraret, & hoc fiebat in ciuitatibus: quòd autem in hoc esset cultus Dei specialis comburendo homines, & pecora, cæteraq; patet: quia nunquam poterat aliquid voueri Deo, nisi illud esset specialis cultus Dei, vt quòd quis voueat castitatem, vel ieiunium, aut cætera bona opera, quæ specialiter sunt ad Dei honorem: sed talis incensio ciuitatum, & ocE cisio hominum, pecorumque, & cæterorum Domino vouebatur: ergo erat aliquis specialis cultus Dei in ea: antecedens patet Nume. 21. cap. vbi cum Chananæus rex Arad cum populo suo iuerat in bellum contra Israelitas, & accepit ex eis prædam, & tunc sequitur in litera, atque Israel voto se Domino obligãs ait, si tradideris populum istum in manu mea delebo vrbes eius. Sed dices quòd forte Israel male vouit, quia non debuisset vouere immolare Domino viros & pecora.

Respondetur quòd falsum est: nam in eadem litera sequitur immediate, quòd bene egerint Israelitæ

cum

cum dicitur, exaudiuitque Dominus preces Israel: &
tradidit Chananæum quem ille interfecit subuertis
vrbibus eius: idem patet Iosue 6. cap. nam cum Deus
dixisset Iosue, quòd traderet in manibus eius Hieri-
co; mandauit cunctis de populo, quòd illa ciuitas eß
set anathema .i. segregata ab humanis vtilitatibus: &
Dei obsequio applicata: ita quòd viros, & vxores, &
pecora, & supellectilia omnia, quæ in ciuitate erant,
vno incendio conflagraret: & postea nullus habitaret
in illa, sed esset heremum vsque in sempiternum: quòd
autem hoc in Dei cultum factũ fuerit patet, quia di-
xit omnia vasa auri, & argẽti, & æris, & quicquid fer-
ri reperiretur, Domino cõsecraretur, reponeretur que
in thesauris eius: erat ergo acceptissima Domino ta-
lis incensio ciuitatum.

Sed adhuc dices quomodo homines poterant ista
consumere ad seruitium Dei, cum non sint res quæ
de se applicari possint cultui Dei sicut carnes, & im-
munda pecora, & similia?

Respondetur quòd non est eadem ratio quantum
ad omnia ista: est enim specialis ratio quantum ad ip
sos homines qui erant in talibus ciuitatibus, scilicet,
quia licet Deo nõ esset accepta hostia immolatio ali-
cuius hominis, tamen quia isti idolatræ valde pecca-
uerãt, iustum erat eos crudeliter lacerari: & quia alij
qui non erant idolatræ incẽdendo ciuitatem, & con-
sumendo omnia infligebant meritas pęnas peccan-
tibus, erat gratissima mors Domino mors ipsorum
idolatrantium, & recipiebat eam tanquam sacrificiũ:
H non quidem quòd acceptaret Deus ipsorum idola-
trantium mortem propter ipsos, qui moriebantur:
nam isto modo sola mors sanctorum est Domino
preciosa, vt patet Psal. 115. mors aut malorum abo-
minabilis, sed erat mors ista gratissima Deo propter
eos qui eam infligebant: ideo ad honorem Dei talis
consumptio fiebat: in pecoribus autem & omnibus
alijs rebus erat alia ratio: quia cũ illi possessores pro-
pter delicta sua mori deberent, res eorum manebant
possidendæ reliquo populo: quòd ergo ipse populus
cuius iuris omnia illa effecta erãt, propter Dei amo-
rem abdicaret a se, & incenderet ea in cultum Dei, vt
totus populus terreretur: & illa quę pertinuerant ad
viros infandissimos ad nullum vltra applicarentur, si-
I cut ergo cum quis aufert sibiipsi aliquam rem quam
possidet, & Deo tribuit, est gratus Deo: ita cum po-
pulus istas res pro suis possidere deberet per mor-
tem aliorum, & Deo attribuebant abdicando a se, &
incendendo, dicebantur consumere ea in honorem
Dei, & verissime sic erat. ista ratio etiam applicari po
test ad ipsos viros, qui in ciuitate illa occidebantur:
nam cum isti peccauissent maxime contra Deũ, me-
rebantur effici serui propter peccatum suum, & hoc
quòd fierent serui eorum qui nõ peccauerant: quòd
autem reliquus populus poterat habere vtilitatem
recipiendo illos in seruos, aut vendendo alijs genti-
bus, propter Deum careret illa vtilitate, erat quidam
cultus Dei. antecedens patet ex similitudine: nam
sic iura canonica sanxerũt de aliquibus multum pec-
K cantibus, scilicet de illis qui sarracenis arma, & naues,
& ferrum, & lignamina galearum tribuunt: aut in
eorum nauibus sunt magistri in practica exercenda,
quòd omnium rerum suarum possessione per secu-
lares principes mulctentur, & efficiantur serui capien
tium eos: vt patet extra de Iudæis, & sarracenis in c.
ita quorundam.

Alia ratio communis ad ista esse potest, scilicet, quòd
licet istæ res incensæ de se non placeant, immo sint
abominabiles, tamen magis placet Deo obedientia
illa, quæ exhibetur inquantum ad mãdatum eius om
nia consumuntur quam quòd aliquid alterum fieret

F de illis rebus: vt patet 1. Reg. 15. cap. immo si popu-
lus vellet accipere de pecoribus ciuitatis illius, vt ea
postea offerret Domino, & non ad alium finem, non
placeret Domino talis immolatio, sicut cum Saul re-
seruauit pinguiora pecora terræ Amalech ad immo-
landum, quæ tamen Deus mandauerat occidi, displi-
cuit Domino, & priuauit posteritatem eius regno ob
hoc: vt patet primo Reg. 15. cap. *Et sit tumulus sempi-
ternus.* Et sit in æternum pro sepultura eorum, quæ
intra occisa sunt: quia primo occidebãtur homines,
& pecora intra ciuitatem, deinde deijciebãtur muri,
& vniuersa domorum congeries super mortuos, &
sic tota ciuitas videbatur vnum sepulchrum omniũ
mortuorum. *Non ædificabitur amplius.* Idest postquam
G sic in vltionem sceleris idolatriæ talis ciuitas combu-
sta, & in solũ redacta fuerit, nullus debebat ibi sedes
locare, quòd si quisquam contra hoc attentare vel-
let, magni criminis reus erat, violans præceptum Do
mini, & non solum hoc, sed etiam per hoc videbatur
consentire maliciæ perpetratæ in ciuitate illa. Hoc au
tem est, sicuti cum quis commisit in regem crimen
lęsę maiestatis, facit prosterni omnem habitationem
eius vsque ad fundamenta, & nullus postea in ipso lo-
co domos facere potest: aut de rebus pertinentibus
ad ædificia illa nihil assumi debet pro aliquo ędificio:
si quis autem ibi sedem locare maluisset priori cri-
mini fauere cẽsebatur, & regi noxius erat ad pęnam.
Deus etiam peccantibus valde ciuitatibus tales pęnas
infligit, vt totaliter deserantur, nec habitentur in sem-
H piternum, vt patet de Babylone, quæ propter multi-
plicationem fornicationum suarum, cum esset me-
retrix magna, meruit tali damnari sententia, vt semel
desolata in æternum non habitaretur: vt patet Esai.
13. cap. cũ dicitur, & erit Babylon illa gloriosa in re-
gnis, inclita in superbia Caldęorum, sicut subuertit
Dominus Sodomam & Gomorrham, & non habi-
tabitur vsque in finem: nec fundabitur vsque in ge-
nerationem & generationem: nec ponet ibi tento-
ria Arabs, nec pastores requiescent ibi, sed requiescẽt
ibi bestiæ & replebuntur domus eorum draconibus,
& habitabunt ibi struthiones, & pilosi saltabunt ibi,
& respondebunt ibi vlulę in ædibus eius, & syrenæ
in delubris voluptatis. Et sic Iosue cum propter
I peccatum Hiericontinorum eos quasi primitias bel-
lorum suorum Domino totaliter obtulisset, manda-
uit sub imprecatione malorum ne quis in futurum
ædificaret Hierico, vt patet Iosue 6. cap. cum dicitur
in tempore illo imprecatus est Iosue dicens maledi-
ctus vir coram Domino, qui suscitauerit, & ædifica-
uerit ciuitatem Hierico, in primogenito suo funda-
menta illius iaciat, & in nouissimo liberorum ponat
portas illius. Peccatum aut volentium rursus talem
construere ciuitatem erat, quòd vsurpabant ea quæ
ad Deum pertinebant, sicut si quis aliquam rem Deo
vouisset & obtulisset, iam res illa sanctificata erat, si
autem iste postea vellet rem, quam vouerat accipere,
vsurparet eam Deo cum iam non sibi, sed Deo per-
tineret: vel si aliqua res secundum legem sacra esset,
K & si aliquis eam possidere vellet, peccabat, vt si quis
res sacras possidere vellet, scilicet calices consecratos
volendo eos pro vsibus suis emere: & eodem modo
si quis virgines sacras, scilicet virgines vestales ad stu-
prum sollicitaret, aut eas in vxores peteret, capite ple-
ctendus erat, sicut volunt leges humanæ Romanorũ
antiquæ. Ciuitas autem idolatrarum ex lege Deo di-
cata erat, vt patet hic, ergo nulli fas erat in ea sedem
constituere, aut aliquid ex ea rapere etiam de ipsis ci-
uitatis ædificijs ad faciendum aliam vrbem, vel ali-
quam domum, scilicet lapides, aut ligna, & similia.
Non adhærebit de illo anathemate quisquam in manu tua.

Anathema assimilabatur crimini læsæ maiestatis.

Intellige de Babylonia Caldaica seu de Aegyptiaca.

Non

Anathema qd sit. Non accipies pro te de his quæ in ciuitate illa sunt aliquid: quia anathema sunt, idest separata ab vsibus humanis, & solo diuino seruitio applicata: si autem aliquis de illo quicquam acciperet, lapidari debebat: sicut patet de Achor qui lapidatus est, quia accepit de Hierico regulam auream, & pallium coccineum: vt patet Iosue 7.cap.

Vt auertatur Dominus ab ira furoris sui & misereatur tui. Ad duo superiora referri potest, primo ad destructionem ciuitatis, & est sensus, destrue ciuitatē idolatrantem, ne propter eam irascatur Dominus toti populo, vel vt auertatur ira Dei, quæ iam propter illud malum erat orta contra totum populum: quia propter tale peccatum vnius ciuitatis contra omnes irascitur Deus, nisi puniatur: quia consentire videntur sicut patet Num. 8. cap. vbi dicitur, quòd si aliquis de populo accederet ad ministerium, vel ad vasa sanctuarij, contra totum populum orietur furor Dei: potest etiam referri ad illud.

Non adhærebit de illo anathemate quicquàm in manu tua. Quia si aliquis inde aliquid acciperet, contra totum populum accenderetur furor Domini: vt patet in Achor, quia ex eo quòd ipse rapuit clam de anathemate, iratus est Deus contra Israel, & fugit Israel hostes suos, & mortui sunt de eis 36. vt patet Iosue c. 7. *Et multiplicet te.* Quia propter obedientiam ad illud opus bonum Deus multiplicaret eos in bonis. *Quando audieris vocem Domini Dei tui.* Mente obediendo. *Custodiens omnia præcepta eius, quæ ego præcipio tibi hodie.* Opere complendo. *Vt facias quod placitum est in conspectu Domini Dei tui.* Refertur ad tria, supra posita, scilicet vt eum vere colas, idolatriam fugias, & idolatrantes deleas.

C A P. XIIII.

Supra 7. & 26. Leuit. 11.

ILII estote Domini Dei vestri, Non vos incideritis, nec facietis caluitium super mortuo: quoniam populus sanctus es Domino Deo tuo, & te elegit vt sis ei in populum peculiarē de cunctis gentibus, quæ sunt super terram. &c.

FILII. Supra posita sunt pręcepta cęremonialia immediate pertinentia ad latriam. hic ponuntur alia cæremonialia ad corporalem pulchritudinem, & munditiam, quæ in latriam ordinantur: quia contrariū facientes immundi erāt, & prohibebantur ad loca sacra. Et tanguntur tria: duo principaliter. Primo remouetur quidam ritus pertinens ad cultum idolorum. Secundo præcipitur munditia ciborum. ibi. *Ne comedatis quæ immunda.* Tertio duplex decimatio fructuum agrorum. ibi. *Decimam partem.* Et ista secunda diuiditur in tres partes. Quia primo datur mūditia quadrupedum. Secundo piscium. ibi. *Hæc comedetis ex omnibus.* Tertio auium. ibi. *Omnes aues. Filij estote Dei vestri.* In Hebræo habetur. *Filij estis Dei vestri.* Idem est, idest sitis similes Deo, quia filij eius estis, sicut filius patris similis est. Et ad hoc hortatur Deus Leuit. 11. & in multis locis, sancti estote, quia ego sanctus sum, idest mundi: & istum modum loquēdi habebat Christus vt patet Luc. 5. cap. estote misericordes sicut pater vester cęlestis misericors est. *Filii estote.*

A *Ritus quidam remouetur ad idolorum cultum pertinens: quo gentiles nimis stulte vtebantur.* *Quæst. I.*

MELIVS enim dicitur secundum quòd litera nostra transtulit, quàm secundum quod in cortice literæ Hebreæ habetur: nam litera Hebræa interdum non multum obseruat tempora, & modos proprios loquendi, secundum id quod figuræ intendit. proprior enim quantum ad hoc est lingua latina, dicendo enim secūdum literam Hebraicam filij estis: est sensus quòd Hebręi erant filij Dei, ideo debebant esse mundi sicut Deus: non erant Iudæi filij Dei naturales sed adoptiui: ideo munditiam illam quam Deus hic admonet, non ha-
B bebant naturaliter magis quàm aliæ gentes: sed solum decebat eos habere: quia Deus eos specialiter adoptauerat, sicut immediate dicitur: te elegit Dominus populum peculiarem de cunctis populis terræ: secundum literam nostram est sensus quòd Deus illos hortetur ad munditiam, dicens. *Filii estote Domini Dei vestri.* Idest faciatis quòd sitis filij Dei vestri imitando eum in mūditia: sic enim dixit Christus Mat. 5. cap. estote perfecti sicut pater vester cęlestis perfectus est, quasi dicat Dominus Deus per naturā Deus vester est: sed vos nō estis filij eius nisi per specialem munditiam eum imitantes: & ex hoc infert. *Non facietis caluitium.* Idest quia filij esse debetis Dei vestri eum in speciali munditia imitantes, & incisio carniū, atque caluitij factio sunt quædam coinquinationes,
C non debetis eas facere, & non solum concludit quantum ad hoc, sed etiam quātum ad omnia quæ in hoc cap. vetantur: est enim hoc quoddam principium generale ad excludendam omnem immunditiam, sicut Deus nullam immunditiam habet. Et quia sunt etiam ibi quidam habentes immūditiam, ideo ab eis cauendum est, vt sitis similes Deo vestro. *Non vos incidetis.* Idest laniabitis carnes vestras in morte amicorum vel cognatorum, quia hoc idolatræ ad Deorū cultum obseruabant, vt patet 3. Reg. 18. cap. de sacerdotibus Baal qui se lanceolis incidebant ad sanguinis effusionem, & hoc gratissimum erat dęmonibus; de hoc Seneca in tragędia septima quomodo sacerdotes seipsos percuterent, & elicerent sanguinem: de
D hoc autem specialiter Aug. de ciui. Dei lib. 2. & 7. vbi agit de ludis Berecynthię matris Deorum, quam Romani consultu Phębi, & librorum Sibyllinorum de montibus Idęis apud Troiam transduxerunt, cuius festiuitatem solemniter Roma celebrabat, de quibus Ouid. in lib. fastorum. Hæc sacrificia vocabātur phrygialia, quia deę Phrygiæ, idest Troianæ, scilicet Berecynthiæ impendebantur, quæ Augustinus in derisionem fugalia vocat, quia omnem virtutem fugęre cōpellebant, quæ ipse in 2. de ciuitate Dei se vidisse cum iuuenis foręt, testatus est. Et in hoc festo post multa quæ sacerdotes agebant, hoc præcipuum erat, quòd furere incipiebant tanquam amentia percussi huc atque illuc toruo ore vagantes: & illi sacerdotes in religione potiores habebātur, qui cęteris abundantius
E insanirent. Erat etiam in eis hoc dolorosum, quòd se incidebant cultris ad sanguinis effusionē, & membrorum detruncationem: alij enim carnem de brachijs, alij de cæteris corporis partibus abscindebant: & qui in hoc Berecynthiæ deę magis placere optabant, ea die sibi virilia abscindebant. Fiebant autem hæc omnia in memoriam Atys dilecti Berecynthiæ quem cum casta illa dea pulchrū iuuenem in fidem recepisset, ne vnquam aliquam fœminam carnaliter diligeret, atque cognosceret, ipse passione ductus hoc non seruauit iuxta Ouid. in lib. fastorum.

Stultitia gentilium in cultu Deorum.

Ah pereant partes quæ nocuere mihi;

Ob

Ob quam commemorationem omnium cultuum digniſſimum putant ſibi virilia amputare.

Non facietis caluitium ſuper mortuo. Ideſt non eradicabis capillos qui ſunt in anteriori parte capitis ſuper frontem, quia hoc proprie vocatur caluitium: eradicatio autem capillorum in alia parte capitis non vocatur caluitium: & ſic patet in Hebræo quia dicitur. *Non depilabis capillos, qui ſunt inter oculos tuos.* Ideſt qui pendebant ante oculos: quia antiquitus nõ erat vſus tondendi capillos in rotundum, vt nunc maxime in Iudæis, quibus vetitum erat, vt habetur Leuit. 19. cap. ideo capilli creſcentes ante oculos pẽdebant, niſi colligarentur in funiculos, vt faciunt fœminę. Et vetabatur hoc, quia ſic idolatræ faciebant: vel quia non erat multum plangendum in morte amicorum, vt videretur differentia inter eos qui totum bonum hominis ceſſare putabãt in morte, & eos qui hominem morientem ad maiora bona tranſire certiſſime credunt. Et hoc magis Chriſtiani obſeruare deberẽt, quanto firmius, & clarius reſurrectionis fidẽ habent: ideo Apoſtolus redarguit valde Theſſalonicen. qui mortuos ſuos ſecundum morem gentilium exceſſiue deflebant, vt patet ad Theſſal. 4. cap. quanto magis viri eccleſiaſtici & religioſi hoc cauere deberent? quia in eorum conuerſatione reſurrectionis ſpes relucere debet: & quanto religionis vel ſanctitatis gradus eſt altior, tanto ab his debet eſſe remotior: patet hoc in ſacerdotibus veteris teſtamenti Leuit. 21. cap. quia ſacerdotes iuniores in nullo mortuo contaminari debebant, quibuſdã paucis ibi exceptis: ſed ſummus ſacerdos in nullo mortuo contaminari debebat. Et quanto ille qui moritur melioris vitæ fuit, tanto minus de eius obitu dolendum eſt: quia de curia vitę huius fallaci & ærumnoſa caligine ad regnum lucis translatus eſt. Sed nobis miſeris dolendum eſt, qui morte illius a tanto dominici gregis paſtore deſerimur: nemo tamen in his omnibus pias prohibetur impendere lachrymas: quia Chriſtus in hoc nobis exemplum extitit, quia videns Mariam Magdalenam, & alias mulieres plorantes Lazarum mortuum, quẽ Chriſtus tenere diligebat, infremuit ſpiritu, & turbauit ſeipſum, & lachrymatus eſt: vt patet Ioan. 11. cap.

An mortui ſint a nobis lugendi.

Quoniam populus ſanctus es Domino Deo tuo. Ideſt populus applicatus ad cultum Dei: ideo mundus eſſe debes. *Et elegit vt ſis ei in populum peculiarem.* Ideſt in populum ſpecialiter dilectum & cuſtoditum, vt theſaurum ſiue peculium. & ſic habetur in Hebræo. *In populum theſauri.* Ideſt reconditũ vt theſaurum: theſaurus enim diligenter abſconditur ne quis eum furetur, aut tinea demoliatur, ſic Deus diligenter reſpiciebat ipſos Iudæos cauens ne qua eis inſurgeret tribulatio: & veriſſime ſic erat: quia nunquam eis aliqua eueniebat aduerſitas niſi in eis prior fuiſſet iniquitas.

Quare Iudæi appellentur populus peculiaris Deo.
Quæſt. II.

VOCAT etiam populum peculiarem, ideſt populum peculij, quia peculium dicitur ſpecialis pecunia, quam patrisfamilias filius nondum emancipatus poſſidet, & eſt diſtincta a bonis paternis, & talis pecunia vocatur caſtrenſis, vel quaſi caſtrẽſis vt iura humana appellant. Caſtrenſis pecunia dicitur quæ in caſtris, i. in exercitu acquiritur, vt ſi filiusfamilias militet, & inde aliquid acquirat. Quaſi caſtren. dicitur illa quam filiusfamilias in aduocando, vel docendo acquirit: nam hanc ſuam efficit, & vocatur peculium, quia eam ſpe-

Quid ſit pecunia caſtrenſis vel quaſi caſtrenſis.

F cialiter poſſidet. nam licet cætera quæ patris ſunt, ad filium iure hæreditario veniant, tamen illa non ſunt nunc ſpecialiter eius: ea autem quæ in caſtris, vel in docendo acquiſiuit, ſua ſpecialiter ſunt: ideo magis ad ea afficitur quam ad alia bona paterna, quæ ad eũ peruentura ſunt, licet plura ſunt. Hoc notatur Exo. 19. cap. cum dicitur, ſi audieritis vocem meam, & cuſtodieritis pactum meum, eritis mihi in peculium de cunctis populis. mea eſt enim omnis terra, & vos eritis mihi regnum ſacerdotale, & gens ſancta: ibi enim tota ſimilitudo peculij filij familias innuitur. nam ſicut filiusfamilias habet omnia, quæ ſunt patris ſui, & ſpecialiter tamen habet ea, quæ ipſe poſſidet de lucro caſtrenſi, vel quaſi caſtrenſi: ſic Deus omnes gen-
G tes generaliter poſſidet, cũ dicitur mea eſt enim omnis terra, & ſubdit populum illum debere ſibi ſpecialem eſſe, cum dicit, & vos eritis mihi regnum ſacerdotale, & gens ſancta, & quantum ad iſtum amorem ſpecialem quem Deus gerebat ad Hebræos, tantum diligebat eos, quòd videbatur eis fauere contra alias gentes: & eſſe inimicus aliarum gẽtium propter eos, ſic patet Exodi 23. cap. cum dicitur, quòd ſi audieris vocem eius, & feceris omnia quæ loquor, inimicus ero inimicis tuis, & affligam affligẽtes te, præcedetq; te angelus meus.

De cunctis gentibus quæ ſunt ſuper terram. Quia licet aliæ gentes ſint populi Dei, ſunt tamen per ſolã creationem & gubernationem, tu autem ſpeciali modo per cognitionem Dei, & ſpecialia beneficia: gentes
H enim a Deo quaſi neglectæ erant: permiſit enim illas ambulare iuxta deſideria ſua, & tradidit eas in reprobum ſenſum, & in paſſiones ignominiæ, vt habetur ad Roma. 1. cap. *Ne comedatis quæ immunda ſunt.*

Vnde proueniat immunditia in his cibis hac lege prohibitis.
Quæſt. III.

ISTA non ſunt immunda de ſe ſed ex ſola legis determinatione: quia mundum eſt quicquid cum gratiarum actione & benedictione ſuſcipitur, vt patet Actuum 10. cap. quia nihil immundum vocandum eſt, quod Deus ſanctificauit. Et patet hoc, quia ſi aliqualiter eſſent aliqui cibi naturali-
I ter immundi, non quidem immundi, ideſt quia ſunt malę digeſtionis, vel quia aduerſantur ſanitati, ſed q̃a peccatum cauſant in comedentibus quandocunque: ipſi tibi eſſent ſemper mali atque immundi eſſent: cum ea quæ naturaliter ſunt, ſemper talia ſunt: ſed manifeſtum eſt quòd nunc tibi iſti, nec mali nec immundi ſunt: ergo nec antea de ſe immundi erant. antecedens patet Act. 15. cap. vbi Apoſtoli determinauerunt in primo concilio, in quo præſidebat Iacobus minor eps Hieroſolymitanus, ꝙ non obligarentur gentes ad cuſtodiam legalium, & ſpecialiter ad comeſtionem carnium ſuillarum, vt non prohiberentur ab illa, & Apoſtolus ad Rom. 14. cap. vbi hanc quæſtionem ventilat, dicit quòd bonum eſt non facere aliquam differentiam in cibis: ſed quandocun-
K que ſunt mere omnes æquales ad bonum & malum exiſtimando, ſi tamen aliquis infirmus eſt, vt nõ agat contra conſcientiam, olus manducet: quia omne quod non eſt ex fide peccatum eſt, ideſt quòd quando aliquis agit quicquam quod fidei, ideſt credulitati ſuæ repugnat, ſiue conſcientiæ quod idem eſt, peccatum eſt: illi ergo qui prædicabant abſtinendum eſſe a cibis legalibus, ideſt qui ſecundum legem viuti erant, ſic redarguuntur, vt patet de beato Paulo redarguente Petrum, qui quaſi eſſet obligatus ad legalia, quando veniebant aliqui Iudæi ad locum, in quo ipſe morabatur cum gentilibus, ſegregabat ſe a gentilibus

Q̃ſio intelligitur ꝙ non eſt ex fide peccatum eſt.

A tilibus in cibis: cum autem non erant ibi aliqui Iudæi, comedebat cum gentilibus indifferenter de omni cibo: vt patet ad Gala. 2. cap. cum dicitur, cum venisset Cephas Antiochiam restiti ei in faciem: quia reprehensibilis erat: prius enim quàm venirent a Iacobo quidam, cum gentibus edebat: cum autem venissent subtrahebat se, & segregabat timens eos qui a circuncisione erant, & simulationi eius consenserunt cæteri Iudæi, ita vt Barnabas duceretur ab eis ad illam simulationem. Sed cum vidissem quòd non recte ambularent ad veritatem Euangelij, dixi Cephæ coram omnibus si tu cum Iudæus sis gentiliter viuis, quomodo cogis gentes iudaizare? & hæc quęstio satis dubia fuit in tota Ecclesia ante determinationem per concilium Apostolorum in Hierosolymis: B Paulus tamen semper tenuit non obligari gentiles, nec ipsos Iudęos ad obseruãtias Mosaycæ legis, licet non auderet eos, qui oppositum tenebant redarguere: & isto modo loquebatur ipse ad Romanos in decimoquarto cap. dicens alius credit se manducare omnia, idest credit quòd nullum peccatum est manducando quodcunque mãducauerimus: qui autem infirmus est, idest qui habet conscientiam infirmam putans se adhuc ad legalia obligari, olus manducet. is qui manducat non manducantem non spernat: & qui non manducat manducantem non iudicet. scilicet, quòd quilibet de alio malum iudicare non debebat, siue manducaret, siue non manducaret: nã alius iudicat diem inter diem, alius iudicat omnem diem, C idest quòd quidam erant de Iudæis, & Gentilibus tunc qui iudicabant diem inter diem, idest qui iudicabant illam obligationem legalium mansisse ad quoddam tempus sed non semper: alij autem iudicabant omnem diem, idest iudicabant illam obligationem legalium obseruantiarum manere in omne tempus. Et concludit ibi quòd quilibet istorum bene agere potest, dicens: vnusquisque in suo sensu abundet, idest quilibet habet pro se sufficientem determinationem si vnum agit: & qui manducat Domino manducat: gratias enim Deo agit. Apostolus tamen tenebat non manere istam obligationem: nam aliàs cum lex in contrarium staret, scilicet Mosayca quæ vetuerat tales cibos, nisi quis apud se certus D esset non teneri illa lege, præsumptuosus esset, & contra conscientiam agens: cum etiam in dubio potius legi standum esset: Apostolus tamen firmiter tenebat, quòd non obligabamur post mortem Christi legalia obseruare: tamen volebat hoc sic prædicare, ne aliquos ad peccandum induceret agendo contra conscientiam: nam si ipse sic prædicasset, propter eius auctoritatem multi habentes cõscientiam suam confirmatam ad oppositum non potentes deponere conscientiam erroneam, manducarent: & sic agerent contra conscientiam & peccarent, vel quia forte viderent omnes alios comedentes, ne ipsi mali viderentur, comedebant & conscientia eorum dictabat eis oppositum: ideo peccarent. Et hanc fuisse causam suæ taciturnitatis in hac materia demonstrat E ad Rom. 14. cap. in principio dicens: infirmum autem in fide assumite, non in disceptationibus cogitationum: Romani enim credebant se non obligari ad obseruantias legales: quando autem inter eos aliquis veniret, qui discerneret cibos, arguebant contra eum tanquam contra malum Christianum, & contristabant eum, faciebantque sępe contra conscientiam agere. Apostolus autem admonet, quòd dato quòd ipsi firmati sint in hac veritate, quod non obligarentur ad legalium obseruationem: tamen non debebant infirmos argumentis suis conturbare: & sic dicebat ipse Apostolus de idoloticis, idest

A de cibis consecratis idolis: quia cõuersi ad Christum de Iudaismo, & multi de Gentilitate putabant peccatum esse sumere cibos de immolatis dęmonibus: quia credebant aliquam virtutem, vel potius infectionem per consecrationem dæmonum in cibis illis causatam esse. Apostolus autem dicebat prima Corinth. octauo cap. quòd idolum nihil est, & ideo nec in cibis immolatis idolis virtus aliqua aliàs infectio causari poterat, & consequenter comestio illorum ciborum non erat ex se mala, sed solum ex conscientia infirma: ideo qui firmiores erant & sciebant nullum peccatum esse in comestione talium ciborũ, non debebant comedere de illis, ne infirmos scandalizarent incitantes eos ad agendum contra conscientiam.

B Hæc quidem ante determinationem huius quæstionis fuerunt. post determinationem autem Apostolus firmissime prædicauit a nullo tali ciborum genere ob religionem abstinendum esse: & increpat eos qui tales obseruationes necessitatis esse confirmant, vt patet prima ad Timo. quarto cap. cum dicitur spiritus manifeste dicit, quòd in nouissimis diebus discedent quidam a fide attendentes spiritibus erroris & doctrinis dæmoniorum in hipocrisi, loquentium mendacium, & cauterizatam habentium suam conscientiam prohibentium nubere, abstinere a cibis, quos Deus creauit ad percipiendum cum gratiarum actione fidelibus: & his qui cognouerunt veritatem: quia omnis creatura bona est, & nihil reijC ciendum quod cum gratiarum actione percipitur: sanctificatur enim per verbum Dei & orationem: sic etiam ait Apostolus ad Colossen. cap. 2. dicens nõ deberi obseruationes illas manere, nemo vos iudicet in cibo, aut potu, aut in parte diei festi, aut neomeniæ, aut sabbatorum, quæ sunt vmbra futurorum, & etiam ait Apostolus ad Titum. cap. 1. omnia munda mũdis, coinquinatis autem & infidelibus nihil mundum: sed inquinatæ sunt eorum & mens, & conscientia. Et non solum de cibis, sed etiam de cæteris legalibus obseruationibus conclusit Apostolus nihil proficere fidem Christi ei qui illa obseruabat, vt patet ad Galat. cap. 4. dies obseruatis, & menses, & tempora, & annos, timeo vos ne forte sine causa laboraD uerim in vobis: & postea ad Gala. 5. cap. de circuncisione quæ præcipua inter legalia erat, conclusit, ego Paulus dico vobis quoniam si circuncidimini Christus vobis nihil proderit: testificor enim omni homini circuncidenti se, quòd debitor sit vniuersæ legis faciendæ: euacuati estis a Christo qui in lege iustificamini, a gratia excidistis: nos enim spiritu ex fide spem iustitiæ expectamus. nam in Christo Iesu nec circuncisio aliquid valet, nec præputium: sed fides quæ per charitatem operatur. loquendo autem hic de istis cibis spiritualibus qui hic vocantur, & tenuit quidem ista inhibitio tempore huius legis, specialis consideratio est: causæ autem huius prohibitionis positæ sunt Leuitici vndecimo cap. & ibi requirantur. *Et capream*. Est caprea syluestris capra, E quæ subtilissimos oculos habet, & in cursu velox est: vt patet secundo Regum secundo capitu. vbi dicitur quòd Asael erat cursor velocissimus quasi vnus ex capreis, quæ morantur in syluis: habent etiam cornua & capita dura, vt de montibus altissimis se præcipitantes se super cornua illęsas suscipiant, vt ait Isidorus Etymol. 12. lib. *Bubalum*. Bos syluestris est: isti in Italia abundant. *Tragelaphum*. Animal est partim simile hirco, partim ceruo, & vocatur alio nomine hircoceruus, vt eius demõstrat origo nominis, A tragos quod est caper, & laphos quod est ceruus, quia caper ceruus. *Pigargon & origen*, Nomina sunt quadrupedum

Cameleopardalus quid sit.

drupedum quæ in terra ista non habentur, sed sunt in terra promissionis: ideo nomina eorum in vsum nostrum non venerunt. *Cameleopardalum*. Valde differunt cameleon & cameleopardalus: quia cameleon paruus vermis est, qui ad omnem colorem mutari videtur, vt patet primo Ethico. comeleopardalus est animal quadrupedale multorum animalium figuras referens: est enim in capite simile camelo, in collo simile equo est, in reliquo corpore maculis vt pardus respersus est: pedes autem bubalo similes babet: cameleontem autem Arist. maxime mutabilem dicit: ideo vult quòd felix debeat esse firmatus, & non dependens ab infortunijs vel infortunijs: quia sic felicem debiliter firmatum cameleonta prædicabimus, idest sępe mutatum sicut cameleontem ad omnem colorem.

An sit verum quòd cameleon ad omnem colorem oppositum mutetur. Et de repræsentatione specierum visibilium tam in oculis quàm in speculis. Quæst. IIII.

CIRCA hoc tamen licet sic vulgariter dicatur, quòd cameleon ad omnē colorem oppositum mutetur: tamē non est sic verum: licet sic videatur: nam quicunque viderit cameleontem putabit realiter mutari colorem eius: quia quando apponitur ei res nigra, & cameleon niger videtur: si autem res rubra adiungatur, & ipse ruber videbitur: non tamen potest esse quòd mutetur in eo color suus, & inducatur alius secundum similitudinem rei appositæ.

Primo quia si aliquis color deberet induci in cameleonte, hoc esset ab ipso agente apposito ipsi cameleonti, cuius similis videtur cameleon: sed hoc non potest stare quia color non habet aliquam actionem realem, sed solam spiritualem: sed generare colorem aliquem, & corrūpere præexistentem est actio realis: ergo non potest istud causari in aliqua re ex sola appositione ad aliquid coloratum tali colore. antecedens patet: quia color non ponitur de formis actiuis naturaliter. nam istæ solum pertinent ad tactum vt calidum, & frigidum, humidum, & siccum, & similia: color autem solum habet quòd multiplicet speciem suam, & ista species agat in potentiam visiuam: ista autem actio spiritualis est: quia solum pertinet ad res spirituales, scilicet cognitiuas: in alijs autem rebus talis actio non habet locum, vnde licet species visibilis multiplicetur ad aliquem parietem, vel aliud corpus non habens potentiam visiuam, nō habet ibi aliquam actionem: res autem calidæ & frigidæ humidæ & siccæ in quascunque res naturales actionem habent, etiam si illæ res non sentiant illam actionem, vt calor agit in lapidem, in lignum, in terram: & sic de cæteris: quòd autem generare aliquē colorem, vel corrumpere sit actio realis, manifestum est, quia colores in omnibus rebus naturalibus sunt, siue sentientibus, siue non sentientibus. non tamen est immutatio ad colorem omnibus rebus naturalibus, sed in solis habentibus potentiam visiuam: ergo multum differt color, & immutatio facta a colore: & sic non poterit res colorata per actionem coloris generare colorem similem in aliam rem quamcunque, nam tunc cum actio colorati vel ipsius coloris reciperetur maxime in oculo, ergo maxime oculus esset coloratus: sed non est sic: quia immo ipse oculus non videtur coloratus, vel est ipse color remissus valde. item dato quòd colorata res secūdum quòd colorata haberet actionem ad causandum colorem in aliam rem: tamen ista actio, cum esset naturalis, oportebat quòd fieret per successionem: quia natu-

F ra non valet operari in instanti quod est operari sine motu, sed operari per motum tamen successiue: sed constat quòd ista mutatio cameleontis subita est. s. quia statim quòd apponitur ei aliquis color rei extraneæ, mutat colorem quem habebat: ergo non est ibi vera mutatio faciens acquirere colorem, & deperdere.

Item colores causantur in perspicuo terminato ex commixtione elemētorum ad seipsa: sicut ergo sunt diuersæ commixtiones, & gradus commixtionum in qualitatibus elementaribus, ita erunt diuersi colores, & gradus coloris in rebus compositis elementatis: cum ergo color aliquis debet acquiri, necesse est aliquid variari in commixtione qualitatum elementalium: sed ista variatio non potest fieri subito: ergo

G nec talis mutatio coloris potest fieri subito apposito alio colore: vel aliter. s. quia nullus color potest efficere mutationem in commixtione qualitatum elementalium, cum potius sit quidam effectus tantus color ab ipsa diuersitate in commixtione qualitatum elementalium. Dicendum ergo quòd in cameleonte non mutatur aliquis color ad præsentiam cuiuscunque rei, sed solum apparet nobis talis mutatio facta: causa autem huius apparitionis dependet ex actione specierum visibilium: quædam enim species visibiles fortiter operantur in ipsam potentiam susceptiuam intense imprimentes: aliæ sunt species quæ remisse imprimuntur. Pro quo sciēdum quòd quando species duorum visibilium simul sunt, illa species solum immutat, quę est fortior in imprimendo: est etiam re-

Notandum de speciebus visibilibus.

H gula quòd magis immutat potētiam visiuam species directa siue radius directus quàm species reflexa, vel per remeationē. species directa est, quę est ab obiecto immediate in potentiā, ita quòd non terminatur in aliquid alterum, sed in organum visionis: species reflexa est illa quę ab obiecto multiplicatur & terminatur ad aliquod corpus, & inde reflectitur ad potentiam visiuam: & sic est in visione speculorum: quia primo species alicuius rei multiplicatur ad speculum, & ab ipso speculo reflectitur ad potentiam visiuam: ideo quantum ad eandem rem nunquam est tantæ virtutis, & impressionis visio reflexa sicut visio directa: & sic imprimitur in oculo meo species alicuius hominis, si respicio eum directe, valde: & tamen si

I respicio eum indirecte, s. quia video imaginē eius in speculo modicum imprimitur in oculo meo species illa. Et per hoc soluitur cōmune problema. s. quare citius obliuiscit homo imaginis suæ quàm imaginis aliorum hominum, & aliarū rerum. ratio enim est quia nullus homo potest videre imaginē suam directe. s. seipsum respiciēdo, sed videt eā indirecte in speculo: ista aūt visio modicę impressionis est: ideo nō manet memoria illius. nā species dum fortius imprimunt, diutius manent: memoria aūt solum est dum manet species: ideo quia ibi manet species pauco tempore, necesse est pauco tempore manere memoriā imaginis nostrę in nobis: & hoc innuit Apost. Iacobus in canonica sua cap. 2. cum dicit. Estote autem factores verbi, & non auditores tātum: nam siquis auditor est

K verbi & non factor, hic cōparabitur viro considerāti vultū natiuitatis suæ in speculo: cōsiderauit enim se & abijt, & statim oblitus est qualis fuerit: licet autem hoc gñale sit quantum ad eandem rem. s. quòd semper species visibilis directa alicuius rei est fortior quàm reflexa, tamen quantum ad diuersas res fallit: quia aliquis color est cuius species reflexa fortior est quàm species alterius rei directa: patet hoc de corporibus specularibus, & de pupillis oculorum nostrorū: nam speculū quia corpus est elementatū, necesse est, vt aliquē colorē habeat: sunt tamen ita debiles isti colores quòd impressio sua est multū leuis, & magis sentit impressio

indirecta,

A indirecta, vel reflexa alterius rei quam species directa istorũ: & ob hoc in speculis repreſentantur imagines, & videt homo in eis imagines, & in ea parte vbi apparent imagines magis inmutant nos ipſę imagines, ꝙ color ſpeculi, quia color ipſius ſpeculi valde debilis eſt Idem de pupilla, quia non vr̃ hr̃e aliquẽ colorẽ licet eũ debilem habeat: apparent in ea imagines noſtrę, & iudicamus de colore imaginum noſtrarum in pupilla alicuius magiſquam de colore ipſius pupillæ: licet color pupillæ directe videretur, & color imaginis repręſentatę in pupilla indirecte videtur. Et ob hoc licet vitra ſint corpora ſpecularia, quia habent colorem leuem; tamen multa intra habent colorem denſum.ſ. nigrum valde, vel rubeum, aut rubricatum, & tunc non repręſentatur in eis aliqua imago, ſed in ſolis vitris albidis, B quę magis declinant ad lucem, quam ad colorem. Sic ergo hic in cameleonte eſt color, quidam naturalis ſicut in aliis rebus naturalibus, ſed ille eſt valde leuis ſicut color pupillę, & ſpeculorum, ideo ſicut non vr̃ color pupillę ſed ſpecies rerum repręſentatę in pupilla (licet color pupillę directe videri deberet) ita non videtur color naturalis cameleontis, ſed color rerum rep̃ſentatarum in eo, quia aliarum rerum colores reflexi fortiores ſunt quam ipſe color cameleontis directus, ideo quandocunque cameleon alicui rei obiicitur, color illius rei multiplicat ſpeciem ſuam ad cameleontem, & videtur cameleon coloratus tali colore quali eſt ipſa res cui obiectus eſt: cũ ille color reflexus ſit fortior quam color ipſius cameleontis: & per hunc modum neceſſe eſt cameleontem ad omnia mutari in di C uerſis coloribus, ſicut ſpeculum recipit diuerſos colores obiectis diuerſis rebus, & tamen ſemper manet ſuus color.

Omne animal quod. Hic ponuntur duæ conditiones, quas habere debet animal mundum ad cibos, prima, ꝙ vngulam diuidat: ſecunda ꝙ cibos ruminet, quodcunque autem deficiat in vtraque ſiue in vna earum immundum eſt. *De his autem quæ ruminant.* Hic ponit aliqua animalia quæ vnam conditionem munditiæ habent: & in altera deficiunt. camelus, lepus, & cyrogrillus ruminant ſed vngulam non diuidunt: porcus econtrario ungulam diuidit, ſed non ruminat.

Duas conditiones habere debet aĩal mundum ad eſum.

Et cadauera non tangetis. Quia ita immundi erant ad ĩgreſſum Sanctuarii tangendo porcum morticinum ſicut comedendo, ſed quantum ad aliam culpam, & pęnam differt multum, D quia ſi aliquis comederet ſcienter carnem porcinam, mortem merebatur, ſed non ſi ſcienter morticinum porcum tetigiſſet.

Hæc comedetis ex omnib. Hic ponitur ſecundũ.ſ. munditia piſcium. duas conditiones ponit in piſcibus. ſ. ꝙ pinnulas & ſquamas habeant, pinnulæ uocantur quędam alæ quibus piſces natant, quas non habet anguilla, & ſimiles piſces: ideo hebræi non comedunt illam. cauſa autem omnium iſtarum conditionum ſiue in quadrupedibus, piſcibus, uel auibus ſecundum litterã poſita fuit Leui. 11. c. *Omnes aues.* Hic ponitur tertium .ſ. munditia auium. *Omnes aues mundas comedite: immundas ne comedatis, aquilam & griphem.* Sed non dat regulã E de munditia auium ſicut dedit de piſcibus, & aĩalibus quadrupedib. iudæi aũt duas conditiones obſeruãt, prima ꝙ auis iecur habeat. Secunda ꝙ digitũ promnentẽ in poſteriori pedis habeat, quaſi in medio cruris. *Halietum.* Qui dr̃ falco, & eſt auis regia: alii aũt halietum auẽ paruam dñt, quæ de rapinis paruorum auium ſuſtentatur, ut ait Petrus in aurora.

Obtinet halietus paruas in corpore vires.
Sunt aues minimæ præda cibusq; ſibi.

Ixon. Auis eſt ptinẽs ad genus vulturis, minor tñ vulture cãdidi coloris. *Et cẽ cornini generis.* i. coruus, & pica, & cornix, ꝙ nõ nominatur coruus, ſed ad genus coruorum pertinet. *Struthionem.* Auis ponderoſiſſima eſt, ꝙ cum alas habeat in altum ſe tollere non poteſt, & eſt valde terreſtris naturæ, oua. n. non fouet, ſed negligenter in arena relicta ſotu pulueris aſantur, ut ait Iſidorus. 12. ety. *Noctuam.* Quæ nycticorax dr̃ vel luciſuga, quia de die comparere non audet pp oculorum teneritudinẽ, & ſi compareat quaſi nihil videt: de qua phil. 2. Meta. *Larum.* Auis ꝗ in aqua habitat, & in terra, & piſcibus inſidiatur, vnde Petrus in aurora.

Fluminis habitator larus, & incola terræ.

Et accipitrem iuxta genus ſuum. Quia multi modi ſunt accipitrum, qui corpulentia, & aĩoſitate nimis differunt *Herodium ac cygnum & ibin.* Ad genus accipitris ptinet, & eſt auis parua magis aĩo & uirib. ꝗ corpore potens. quæ ſi primo impetu prędam non apprehendet, amplius perſequi non dignatur ſeipſam iracundia lacerãs. *Mergulum.* A mergendo frequenter dr̃, & fulica nõcat idest aucide braua, ſiue coruus marinus, utrique. n. frequens immerſio pertinet; iudæi autem coruum marinum dicunt. *Porphirionem.* Quæ pellicanus nominatur: eſt autem duplex, quædam quę aquis maxime incolit. aliqua quę in terra ſemper viuit, & ſerpentibus ĩſidiatur, oua eorum ipſoſque ſerpẽtes mortuos deuorans. *Ac nycticoracem.* Noctua & nycticorax idem ſunt vt ſup. diximus, & ut pleriſq; vr̃, ſed hic ponuntur ut diſtincta. Melius dicetur ꝙ noctua maior auis eſt ꝗ nycticorax, & eſt coloris albi, nycticorax magis ad coruinã ſpeciem declinat, & coloris medii eſt vocaturque vulgariter mochuelo. noctua vulgariter lechuza dr̃. *Ono-*
11 *crotalum.* Auis longi roſtri eſt apud flumina manens, & C maxime anguillis inſidiatur, quę cum dormierit, reſupina iacet roſtrum erigens ut accipitris reſiſtat inſidiis quæ ab aliquib. vocatur garca. *Caradrium.* i. grus. *Et omne ꝙ reptat & pinnulas habet non comedetur.* Vt ſerpentes alati, vel ſquamas habentes. *Omne ꝙ mundum eſt comedite, quicquid morticinum eſt non veſcimini ex eo.* Siue animal mundum ſiue immundum eſſet. hic autem de mundis dr̃, quia de immundis manifeſtum eſt, ꝙ nullo modo comedere ea licet. *Peregrino qui intra portas tuas eſt da ut comedat.* Iſti ſunt aliqui gentiles peregrinantes inter eos, qui nondum ad iudaiſmum conuerſi fuerant. *Aut vende ei.* Si pauper eſt gratis da ei. ſi diues eſt vẽde ei *Quia tu populus ſanctus domini Dei tui es.* Ideo comedere non debes. *Non coques hędum in lacte matris ſuæ.* Prohibet hic quandam conſuetudinem idolatrarum, qui D Deos agrorum placare uolentes hædos in materno lacte coquebant, ſperantes ſe ſic omnium ſrugum copiam habituros. Iudæi autem a Deo vero omnia abundanter habebant, ſi recto corde in eum tenderent. *Decimam partem ſeparabis.* Hic ponitur tertium .ſ. decimatio omnium fructuum agrorum, & intelligitur hoc de ſecunda decima; vt probauimus ſupra 12. capitulo. *Et comedes in conſpectu domini Dei tui.* Qui autem uolunt, quod ſit iſta decima prima, mutant hic perſonam ita; ꝙ ly ſeparabis referat ad populares, & ly comedes referat ad leuitas, ſed iſta mutatio nunꝗ fieri debet, niſi ex cã neceſſaria, & quia ipſa ſcriptura de ſe demonſtrat; alias ubicunque poſſemus mutare perſonas, & nulla E certitudo in ſcriptura maneret. Item quia hoc dato multum diſſonat littera, quia dicitur immediate, quod iſtam decimam in conſpectu dñi comedetis.i. in atrio tabernaculi, vel ad minus. *In loco quem elegerit dominus.* Sed hoc non conuenit decimæ leuitarũ, q̃a illam in oĩ loco comedere poterãt, ut patet Nu. 18. c. Itẽ q̃a leuitę hẽbant iſtas decimas in poſſeſſionẽ & hęreditatem, cũ nihil aliud haberent vñ uiuerent, ut patet Nu. 18. c. ergo non ſolũ indigebãt iſta decima pro loco quẽ elegiſſet dominus, ſed magis pro ciuitatibus ſuis, vbi hẽbãt familias ſuas. *Primogenita de armentis, & ouibus tuis.* De hoc dictum fuit ſup. 12. capitu. *Vt diſcas timere dominum*

Decimatio oĩum fructuum agrorum.

Deum tuum. Idest sic faciendo assuefies ad recte timendum dominum Deum tuum scilicet timore casto, vel filiali qui cum amore perfecto est, & per bona opera acquiritur: timor. n. seruilis principium bene operandi est: sed per bona opera non acquiritur: timor autem filialis principium non est, sed per opera acquiritur loquendo semper de acquisitis, secus est de infusis.

An hoc intelligatur de timore seruili vel filiali, & quæ mala fugienda, & quæ bona appetenda vtrinque magis censeantur. Quæst. V.

DE quo timore hoc intelligatur an de seruili vel filiali dubium est: nam videtur de vtroque posse intelligi: de seruili quidem scilicet quod isti iudæi, qui adhuc erant populus imperfectus, mouerentur in bonum per timorem seruilem: & sic faciendo ista, quæ mandata erant a Deo, timebant eum seruiliter agentes per timorem desiderio vitandi mortem, vel pœnas infernas: magis tamen adhuc desiderio vitandi res temporales, quas magis timebant, cum de eis non multum attenderent: bonũ namque & malum aduersa fronte dissident: ideo quãtum se aliquis habet ad cauendum malum aliquod, tãtum se habet ad consequendum insectandumq; bonum oppositum, sic enim innuit Arist. in 8. Ethic. dans cognosci pessimum vitium per optimam virtutẽ oppositam, & optimam virtutem per pessimum vitium, sed sic est, quod mala vitæ futuræ opponuntur directe bonis vitæ futuræ, & mala vitæ præsentis bonis vitæ præsentis: ergo, qui multum fugit mala vitæ futuræ, multum diligit bona vitæ futuræ, quia non cognoscebant ea cum adhuc carnales existerent, ergo modicum fugiebant mala vitæ futuræ, qui pari ratione non sciebant bona: bona autem huius seculi sciebãt bona, quæ cernuntur, abundantiam scilicet diuitiarum, & multiplicationem filiorum, quietem in terra, immunitatem a languoribus, & suis hostibus dominari: hæc enim sunt quæ maxime iudæi huius seculi amatores desiderabant, nimis ergo mala opposita fugiebant, esuriem nuditatẽ, sitim, pestem, gladium, captiuationẽ & duram hostium seruitutem. Vt ergo hæc non inferret eis Deus quæ posse eum inferre eis experimẽto cõstabat, timebant eum, & obseruabant mandata eius, si autem hæc mandata non obseruarent, nec eum seruiliter nec filiali amore diligerent: potest etiam hoc de filiali amore intelligi scilicet quod isti facerent ista quæ mãdata sunt, & sic timebunt Deum omni tempore idest habebunt reuerentiam ad eum omni tpe sicut filii ad patrem. quis autem timor magis conueniat huic litteræ. Respondetur quod timor filialis est, de quo debet intelligi, & patet, quia timor seruilis solum habet se vt via ad bonum, & non vt terminus, cum non possit manere in uita æterna, etiam quia ipse non habet in se aliquam rationem boni, sed solum sortitur eam per accidẽs, inquãtũ dat occasionẽ ad bene agẽdũ, qñ aũt nullã ad bene agendũ dat occasionẽ, nec p se nec per accidẽs ẽ bonus sicut in dæmonib. q valde timẽt Deũ, & ptremiscũt coram eo, ut patet Iacobi. c. 2. s. dæmones, & credunt, & contremiscunt, tñ dæmones non arcenẽ ab aliquo malo p hunc timorem, licet quãta mala pñt & agere sinunẽ, tanta agunt, & dum magis timent, magis ei quem timent inuident. nunc ergo cũ non possit hr̃e rõnem finis, non ordinabunẽ aliqua in ipsum: sed hic ponĩ subordinatio quorundã bonorũ actuum ad ipsum timorẽ. s. cõpletio mãdatorum hic positorũ, cũ dr̃ quod daret primogenita, & decimas, & primitias, ut discat timere dñm oĩ tpe, ergo timor finis est, sed non p̃t poni seruilis timor, vt finis taliũ operationũ, ergo non p̃t intelligi de amore seruili, intelligendo aũt de amo-

F re filiali est sensus, exerceas te in his p̃ceptis, vt sic causes in te timorẽ Dei. i. quandã reuerentiã ad Deũ ſm q̃ reuerearis oĩ tpe. *Si longior fuerit.* Istud est vnũ ĩpedimẽtum ad non deducendũ primogenita ouiũ, & armentorũ in locũ Sanctuarii. *Tibique benedixerit nec poteris ad eum cuncta portare.* Idest multiplicauerit greges, & armẽta tua. & est hoc ſm ĩpedimẽtum. s. multiplicatio: qa si magnus grex vel armẽtũ duci deberet, magnus labor esset: & sic in deportandis frugib. *Vendes omnia & in precium rediges.* Ista est alia rõ quare non intelligaĩ de decimis leuitarum, qa magnũ dãnũ eẽt hoc leuitis, qa forte illæ res q̃ dabanĩ p decima, erãt ĩ paruo ualore: iõ darẽt pauca moneta, & in locũ ad quẽ portarent pecuniã & in quo eẽt Sanctuariũ valerent maiorẽ p̃cii extima-
G tionem, & sic redigerenẽ in pauca cũ iterũ emerẽt. Itẽ qa labor esset leuitis emere in loco Sanctuarii, & dein deferre in ciuitates suas, & tñ necessariũ erat ad familiarũ suarũ sustentationẽ, melius ergo vr̃ vt dcm̃ fuit. s. 12. c. quod leuitæ decimã suã per p̃pinquas ciuitates vrbibus suis decimas colligerẽt. *Emes ex eadem pecunia quicquid placuerit tibi, & epulaberis.* Et ẽt ista est alia fortissima rõ, qa qui dabat istã decimã comedebat eã, quod nullo mõ dici põt de decima leuitarũ, qa tũc paucum aut nihil maneret leuitis. & nec valet, quod dicebat Nicolaus quod isti dantes decimas nõ comedebant de decimis sed de carnib. victimarũ pacificarũ, qa dr̃ hic quod ex eadẽ pecunia q̃ data fuit pro reb. vẽditis, emerẽt oues vel boues, vinũ, & oĩa q̃ desiderarent, & epularenẽ. Et si dicas quod hic est mutatio personæ, & quod intelligiẽ hoc de leui-
H tis, quod ipsi reciperent pecunias de reb. vẽditis, & ex illis pecuniis emerent sibi quicquid vellent: Hoc non põt stare quia dr̃ epulaberis tu, & domus tua, & leuita, qui est intra portas: ergo impossibile est quod epulaberis referaẽ ad leuitã sed ad dantẽ decimas. *Siue ex armentis.* Iudæi erant multũ dediti gustui, quia cũ rudes valde essent, sola carnalia cognoscentes ferebantur in ista carnalia. Deus aũt qui intrinsice cognoscebat eorũ defectũ, & sciebat qd eis opportunũ foret, ut sic eos cũ lætitia magis ad cultum suũ p̃uocaret, p̃mittebat eos delectari in his q̃ ſm sensum. s. in gustu, de quo magis diximus. s̃. c. 12. *Siue ex armentis.* Armẽta ſm cõem significationem p magnis aĩalib. assumunẽ, ut pro bobus, vaccis, & bubalis, atq; camelis, greges aũt dñr congre-
I gationes minorum aĩalium, ut ouium, caprarũ, porcorum, & sic de ceteris. hic aũt accipiunẽ armenta e꜑rio s. p paruis aĩalib. vt capris, ouib. & porcis: & patet, quia sequiẽ immediate. *Siue ex bobus.* Et ponunt ista duo tãquã distincta: si tñ acciperẽ armẽtũ proprie, cũ idẽ sit armentũ & bos, nõ distinguerẽ bos ꝯ armentũ. *Vinũ & siceram.* Sicut in cibis carniũ permittebat eos eligere quod vellent, ita in potib. dabat eis optionẽ. *Et omne quod desiderat anima tua.* i. oĩa illa ad q̃ inclinaris ſm tuã sensitiuã affectiuã, de quo magis diximus. s̃. 12. qũo aĩa desideret, & in hoc laxabat eis Deus ipẽ in cibis & potib. ut de quocunq; vellent comederent, & biberent, nã si li-
K mitasset eis cibos ad aliquod genus, qa ipsi erant ĩperfecti tristarenẽ, & fugerent oblationem sacrificiorum, vt exercitationes in cultu diuino, quod peius erat: vt ergo libenter mouerenẽ in cultũ Dei, quasi nõ ex aliquo vrgenti p̃cepto, sed ex aliquo sui cõmõ, aut delectatione permisit eis cibis aut potibus uacare quibus vellent.

Et comedes coram domino Deo tuo. Scilicet in atrio tabernaculi, quia qui sacrificium offerebat, intra atrium tabernaculi debebat illud offerre alias mortis reus erat, vt patet Leuit. 17. capitu. & si sacrificia pacifica erant, de quibus ipse offerens comedere debebat, intrabat offerens in atrium, & coquebat in cacabo, caldaria, aut lebete carnes victimarum, quæ ad ipsum sacerdotem pertinebant, & post sacerdos auferebat, quòd suum erat scilicet pectusculum, & armus dexter: vt

patet

patet Num. 18. c. & reliquæ carnes manebant ipsi offerenti, vt patet Leuit. 7. c. has autem comedebat corã dño scilicet intra atrium tabernaculi ante altare holocaustorum: nam extra locum sanctum eas comedi nõ licebat. *Et epulaberis tu & domus tua.* Idest gaudebitis in cibis & potibus tu & vniuersi qui in familia tua sunt, nam Deus volebat dies talium sacrificiorum omnibus esse dies lętitię, ut omnes tales dies desiderarent, & afficerentur ad sacrificia Dei, atque gratias Deo agerent. *Et leuita qui intra portas tuas est.* Loquitur ad Israel; qui habebat ciuitates in quibus morabantur Leuitę. & dicuntur aliqui morari intra portas, non quod inter duas portas situentur, sed quod intra portarum ambitum, & clausionem commorentur. erant autem isti Leuitę, (B) qui habitabant in toto Israel in ciuitatibus eis datis, eruntque seiuncti ab incolatu aliorum populorum; quia non morabantur cum eis in suis ciuitatibus: habebant namq; Leuitę ciuitates. 48. vt patet Num. 35. in quibus ipsi soli morabantur, & patet quia istæ ciuitates non habebant territoria ad seminandum, & uineas ad plantandum sicut alię ciuitates aliarum tribuum, sed paucum spatium ad exitum a ciuitate ad condelectandum, & agros ad pascendum pecora, & alias necessitates similes, non enim indigebant vineis & seminationibus, cũ ex decimarum redditibus sustentarentur, ut patet Num. 18. c. aliqui tamen de istis leuitis habitabant extra ciuitates inter alios viros de aliis tribubus: & hoc forte faciebant propter indigentiam, vel aliam quamlibet occasionem: & de istis proprie dicebatur ad Israelitas, qui est intra portas tuas idest non obliuiscaris Leuitæ, qui intra portas tuas commoratur scilicet in ciuitatibus (C) in quibus commoraris. *Caue ne derelinquas eum.* Valde hoc admonet Deus, quia Leuitę erant pauperes, & indigebant sustentationibus factis ab aliis. *Quia non habet partem in possessione tua.* Hic demonstratur paupertas leuitarum, & causa est, quia leuitę non poterant aliquid laborare in colendo agros, vel vineas, sicut alii de aliis tribubus, vt sic sustinerent se in necessitatibus: alii autẽ ista faciebant, ideo poterant magis abundare: ideo abũdantes ipsi leuitas inuitare debebant ad conuiuia in talibus solennibus sacrificiis, & hoc quia leuitę nullam partem possessionis inter cęteras tribus habebant, ut inde abundarent. *Anno tertio separabis.* Hic agitur de tertia decima, quæ vocatur decima pauperis, & ista decima non fiebat anno quolibet sicut alię duæ, sed de triennio in triennium, & ista decima erat minor (D) quali bet alia: decima enim prima quæ dabatur leuitis maxima erat, quia fiebat de non decimato.

Leuitarũ pauperes ob quam decimę eis debebantur.

Secunda erat minor, quia decimabantur nouem solum, ante vero decem.

Tertia minima erat quia fiebat de paucioribus, quã nouem partibus. *Et repones intra ianuas tuas.* Ista decima non reportabatur ad locum Sanctuarii sicut alia secũda. *Venietque leuites.* In omnibus tribus decimis leuites aliquam habebat. s. primam integraliter, secundã & tertiam quantum ad aliquid: & ratio huius quia leuitæ multi erant nullam aliam habentes hæreditatem nisi decimas, & illas rursus decimabant summo sacerdoti, ut patet Num. 18. cap. ideo tanquam pauperes (E) recipiebant partes de aliis decimis.

Peregrinis & pupillo, & viduæ. Istis fiebat decima ista ne paupertate grauati cogerentur seruire gentilibus, a quibus ad idolatriam traherentur.

Qui intra portas tuas sunt. Idest intra portas vrbium tuarum, non autem intra portas domus tuę, quia hic loquitur toti Israeli. *Vt benedicat tibi dominus in cunctis operibus.* Ista benedictio semper ponitur, quia per istã maxime ad eleemosynam incitabantur, quia valde carnales erant.

(A) C A P. XV.

Septimo anno facies remissionem: quæ hoc ordine celebrabitur. Cui debetur aliquid ab amico, vel proximo, ac fratre suo, repetere non poterit: quia annus remissionis est domini. &c.

Debitorũ remissio.

Septimo. Dicto supra de eleemosyna, quæ fiebat leuitis, & pauperibus, hic agitur de eleemosyna; quæ fit omnibus debitoribus per remissio- (B) nes. 7. anni. & iubileorum, & potest hoc reduci ad latriam indirecte, quia pauperes debitores ne cogerentur corporali pęna siue labore debita soluere, fugere possent ad gentiles, & ibi idola colerent, & isto modo cogentes eos de terra fugere, darent eis occasiones colendi Deos alienos, sicut dixit Dauid contra expellentes eum de terra Israel. 1. Regum. 26. cap. maledicti sunt in conspectu domini qui eiecerunt me hodie, vt non habentem in hæreditate domini, dicentes vade serui diis alienis. ex pietate ergo Dei introductus fuit septimus annus remissionis, vt in eo debitores a suis creditoribus absoluantur, & serui a dominis.

Et tanguntur tria principaliter.

Primum remissio debitorum.

Secundo liberatio seruorum ibi.

Cum tibi venditus fuerit.

Tertio de solutione primogenitorum ibi.

(C) *De primogenitis qui nascuntur.* Prima in duas partes. In prima de remissione. In scda de liberali largitione ibi. *Si vnus de fratribus. Septimo anno facies remissionem.* Toti populo ista dicũtur quasi vni viro, quia cuilibet de Israel. *Cui aliquid debetur ab amico vel proximo ac fratre.*

Quod soli descendentes ex genere Iacob uocantur inter Iudæos fratres vel proximi qui vero conuersi sunt ex gentilitate vocantur peregrini. Et quod Iudæus ex genere & conuersus ad iudaismum non uocantur amici inter se quantumcunq; fędera aut beneuolentiam habeant. *Quæst.* *I.*

Isti sunt iudæi natione, ita quod descendant de genere Iacob. Et non intelligitur hoc de conuersis ad iudaismum, patet, quia idem est de remissione de- (D) biti sicut de seruitute. sed qui conuersi erant ad iudaismum, vel filii eorum si venderent in seruos, non liberabantur in iubileo vt hr̃ Leui. 25. ca. non vocantur conuersi a gentilitate ad cultum iudæorum fratres eorum, vel proximi eorum, quod satis patet hic, quia littera distinguit inter fratres, proximos, & amicos quantum ad peregrinos, & aduenas: si autem proximi aut fratres vocarentur gentiles, nullo modo distingueretur hic inter aduenas, & proximos, & fratres, sed distinguitur: ergo non sunt alii proximi, vel fratres, nisi iudæi ex genere, patet consequentia, quia vltra aduenas, & peregrinos non poterat hoc intelligi nisi de gentilibus, si non acciperentur aduenæ, & peregrini pro ipsis conuersis (E) ad iudaismum vel filiis conuersorum, cum gentilibus autem communicatio nulla erat iudæis intra eandẽ ciuitatem, cum ipsi de terra sua omnes idolatras excluderent vt patet Exo. 23. & 34. & 6. & 7. c. relinquuntur, ergo soli conuersi ad iudaismum, vel filii eorum, qui vocentur aduenæ, & peregrini, quod autem non uocentur fratres patet, quia infra soli iudæi vocantur inter se fratres, cum dicitur: cum venditus fuerit tibi frater tuus seruus hebręus, aut hebræa &c. Fratres enim sunt inter hebræos, vel illi, qui sunt carnales ex eodẽ p̃re sicut cõiter accipitur, vel q sunt ex eadẽ familia. Vocatur proximus, q licet nõ sic cõiũctus cõsanguinitate ĩ gradu ta-

tis propinquo, est tamen coniunctus in communicatione, uel vicinitate, vel p alios similes modos. Amicus vocatur, qui licet non sit cognatus, vel affinis, vel vicinus, est tamen in beneuolentia, & amore non latente per contra passum coniunctus, vt ait Aristot. octauo Ethico. & hęc omnia inter hebræos ex genere. nam dato, quòd aliquis hebræus ex genere haberet amicum aliquem conuersum de gentilitate, non proderit ei talis amicitia quantum ad remissionem faciendam, qa tali amico nō obligabaт iudæus facere remissionē.

Quorum remissio fieret, & quorū nō, & q fraus ulla nō poterat remissioni fieri.

Cui debetur aliquid ab amico. Si quis enim aliquid accommodasset ad tempus incertum, & transirent septē anni vel pauciores, dum tamen veniretur ad septimū annum remissionis, non propter hoc statim manebat res apud accommodatarium idest apud illum cui accommodabatur, sed reddebatur domino suo: quia res accommodata non debetur. illa enim potest deberi res, cuius possessio non est penes eum cui debetur ꝓprietas, cum autem res aliqua est in possessione alicuius, est etiam rei proprietas penes eum, non potest deberi ei illa res: quia id quod mihi debetur nondum est meum in specie, donec reddatur, & efficiatur mei iuris per traditionem factam mihi: res autem accommodata manet quantum ad propietatem apud ipsum, qui accommodauit, manet etiam penes eum possessio, quia ille possidet cuius nomine possidetur, non ergo debetur res commodata ipsi commodatori, sed res mutuata, cuius possessio, & dominium transiuit ad ipsum commodatarium, debetur commodatori: ut si quis commodet alteri equum ad ambulandum vsq; in uillam, non dicitur debere equum iste illi: si tamen quispiam alteri mutuet decem florenos, iste cui mutuantur debere dicitur alteri decem florenos: quia ꝓprietas. & possessio florenorum transiuit ad eum illorum decem florenorum, quando ergo dicitur hic, ꝙ aliquid debeatur alicui a proximo suo, intelligitur, ꝙ ei mutuauerit, vel uendiderit, aut quomodolibet ei obligatus sit ad tradendum aliquam rem, quæ non est in proprietate vel possessione eius cui dari debet.

Et quantum ad hoc inter iudæos aduertendum erat, quòd si quis alicui rem aliquam mutuaret, utpote pecuniam, poterat creditor debitorem vrgere, vt solueret ante tempus redemptionis, scilicet ante septimū annum, si tamen eueniret ut in anno remissionis septimo non esset solutum debitum, nunquam vlterius compellebatur debitor soluere illud debitum: & si cō ueniretur coram iudicibus, vt solueret illud debitum, absoluebatur per legem ipsam, & si aliquis renunciaret istam legem scilicet quòd dato quòd infra annum remissionis non solueret, quòd teneretur postea soluere, non ualebat ista renunciatio, quia ista lex erat introducta in fauorem pauperum principaliter, ideo priuilegio suo non poterant renunciare.

Item quia si possent renunciare legi isti, fieret fraus legi, ita quod lex ista non haberet locum in aliquo casu, nam quandocunque aliquis mutuaret aliquid alteri, mutuaret sub hac conditione apposita scilicet prius faciendo renunciare isti legi, quòd ipsi qui mutuum accipere vellent, satis faciliter facerent coacti angustia inopię, & sic tantū esset ac si lex ista nunq̄ data fuisset.

Ab amico, vel proximo ac fratre suo repetere non poterit. Isti oēs hebræi sunt, & de genere hebręorum, nam si quis esset conuersus de gentilitate, vel filius eius qui de gentilitate conuersus est, non gaudebat isto priuilegio, ꝙ solis iudæis ex genere indultum erat, ut patet infra qa facit differentiam inter amicum, proximum, & fratrē, ad peregrinum vel aduenam. *Quia annus remissionis est domini.* Idest quia Deus statuit istum annum septimū, vt in eo omnia debita remitterentur, & qui seruus esset, liber efficeretur: ideo iudæi filii Iacob in quorum

F fauorem hoc indultum fuerat, remittere debebāt oīa debita, & remitti eis ab alteris, iste annus septimus remissionis non computabatur a tpe quo aliquid alteri mutuatum est, quia tunc non esset annus septimus aliquid cōe, nec annus iubilei esset aliquid commune, contrarium autem patet Leuit. 25. c. quia in illo anno omnes serui liberantur, etiam de anno remissionis patet, quia in anno remissionis non colebatur, vel seminabatur terra, nec putabantur vineę, sed nec ipse dominus colligebat solus omnia, quę sponte in agris suis, & vineis germinabant, sed oīb. peregrinis, & aduenis, atq; pauperibus, & bestiis terrę ipsa relinquebat, ut patet in pręallegato. cap. sed computabantur isti anni sic, qa postquam intrauerunt Israelitę in terra Chanaan, fece

G runt vnum annum remissionis, & post septem annos fecerunt iterum annum remissionis, & sic de septem in septem annos remissionis annum celebrabant, & si aliquis vno mense ante annum remissionis mutuaret alteri pecuniam, transacto illo mense non poterat creditor petere illam pecuniam, quia iam erat annus remissionis, & sic erat de venditione seruorum, quia si vnus seruus venderetur alicui, qui esset hebræus ex genere, liberabatur in anno remissionis, & dato ꝙ in anno sexto uenderetur, in anno seq. s. septimo liberabāt, vt satis declaratur Leui. 25. c. *A peregrino, & aduena exiges.* Peregrinus vocatur, qui de gentilico ritu ad hebręorū obseruātias cōuersus est, & iste idem uocaт aduena, qa adueniebat đ alia lege; vel opiniōe ad iudaicā.

H *Quod Deus dabat multa priuilegia Iudæis ex genere quæ non dabat conuersis ad iudaismum. Et quę erant. Quæst. II.*

SCIENDVM ꝙ in hoc Deus vr̄ quodammodo magis fauorabilis iudęis ex genere q̄ conuersis de gentilitate: nā inter iudæos de stirpe Iacob tenebat ista lex. s. ꝙ remissio fieret debitoribus, inter aduenas: s. conuersos de gentilitate non tenebat. Item excellebāт iudæi ipsos conuersos in alio, quia iudæi ex genere ciues vocabantur, conuersi aūt non vocabanт ciues, ut patet hic cū dr̄, a peregrino, & aduena exiges: ciuē, & ꝓpinquum repetendi non habebis potestatē, ꝙ manifeste intelligitur de ipsis cōuersis sic dr̄. s. 1. c. ꝙ iustum est iudicate siue ciuis ille sit, siue peregrinus, ibi aūt referri non pōt peregrinus nisi ad cō-

I uersos, ut ibi declaratum est, sic ēt Leui. 24. Itē excellebant eos in alio, quia si vnus iudæus venderet alteri iudęo, non poterat eum tenere nisi vsq; ad annum redēptionis, vt patet Exo. 21. c. & 7. in littera. si tn̄ emeret aliquem de conuersis ad iudaismum, poterat eum tenere in æternum, ut patet Leui. 25. c. cum dr̄ seruus, & ancilla sint uobis de nationib. quę in circuitu vestro sunt, & de aduenis qui peregrinanт apud uos, vel qui ex his nati sunt in terra vestra, hos habebitis famulos, & hęreditario iure transmittetis ad posteros, atq; possidebitis in æternum, fratres aūt vestros filios Israel ne opprimatis per potentiam: dabatur aūt ista aliqualis excellentia iudęis ex genere super conuersos de gentilitate, qa

K cū iudæi essent pręcipue populus Dei, cui lex data foret, si aliis compararentur quantum ad oīa, nimis indignarentur eis tanquam aliquid iniustum ab eis paterētur, vt ergo tolleretur locus inuidiæ, & contentionis in populo illo, q adhuc rudis erat, uoluit Deus cōuersos minoris honoris esse quantum ad s̄. dicta, q̄ iudęi ex genere essent, vt eis quodammodo subiecti uiderenт. Et istum modum tenere uoluerunt iudęi cum ad fidem Christi conuersi sunt. s. quòd uolebant præferri conuersis ex gentilitate: & fuit ista disceptatio magna inter Romanos christianos in ecclesia primitiua, nā q de iudaismo conuersi fuerant gentilibus se præferębant, gentiles autem vice versa digniores sę Iudæis conuersis arbitrabantur, vnde in eis erant inuidiæ, & dissensiones,

Quę altercatio inter gentiles & conuersos in primitiua ecclesia.

dissensiones, donec Apostolus in epistola, quæ ad Roman. dicitur, utrosque redarguit demonstrans vtrosque peccasse, & indigere gratia Dei, nec aliquos eorum aliquid meritos, vt alteris præferri deberent. Sciendum autem, quòd inter Iudæos erat quadruplex cõmunicatio, quia aut Iudęi cum Iudæo, aut conuersi de gentilitate cum alio conuerso, aut Iudęi cum conuerso, aut conuersi cum Iudæo, lex autem ista, quæ hic ponitur solum tenet quantum ad vnum modum scilicet quando communicat Iudæus cum Iudæo, nã tunc remissionis locus erat, & patet, quia dicitur, cui aliquid debetur a proximo suo, vel amico, aut fratre, manifestum est, quòd ista Dei locutio ad Israelitas est scilicet ad Iudæos ex genere, & cum dicitur ab amico, vel proximo, & fratre oportet intelligere de amicis, & fratribus hebræorum, sed proximi, & fratres hebręorum solum uocantur alii hebręi ex genere: ergo solum ad eos dirigitur. Quod autem hebræi solum vocentur fratres, patet Leuit. 25. capitulo cum dicitur fratres autem tuos filios Israel non opprimes per potentiam, sic etiam patet infra: si autem esset inter conuersos ista communicatio, non tenebatur ista lex: nam si vnus alteri pecuniam mutuaret, poterat quocũque tempore repetere eam, quod patet, quia si nulla lex constituta esset iubens remissionem fieri anno septimo, non tenerentur facere: ideo quocunque tempore posset creditor a debitore petere id, quod debebatur: quia ergo ista lex non dirigebatur ad conuersos, sed solum ad Iudæos, non tenebantur conuersi ad celebrandum istum annum remissionis. Etiam erat idẽ de venditione seruorum, quia si vnus Iudæus alteri Iudæo venderetur in seruum, liberabatur in anno remissionis: si autem venderetur vnus conuersus alteri conuerso, celebrabatur venditio simpliciter, nec liberabatur in anno septimo remissionis, nec in anno. 50. Iubilei. Non tenebat etiam ista lex in tertio modo communicationis scilicet quando communicabat Iudæus cum conuerso, nam si aliquis Iudæus mutuaret quippiam cuiquam conuerso de gentilitate, aut filiis conuersorum, non liberabatur ipse conuersus creditor in anno septimo remissionis, vel ĩ anno iubilei quinquagesimo: de hoc patet hic cum dicitur, quod in septimo anno remissionis ille, cui aliquid debetur a proximo suo, vel fratre, aut amico, non poterat repetere, cadebat enim a iure petendi quasi si ipse debitor nũquam fuisset obligatus creditori. dicitur postea a peregrino & aduena exiges, ciuem, & propinquum repetendi non habebis potestatem: idem si reciperet Iudęus aliquem conuersum in seruum, non liberabatur ille in anno remissionis, nec in anno iubilei, sed erat seruus in æternum vt patet Leuiti. 25. capitulo: cum dicitur hos transmittetis ad posteros iure hæreditario & possidebitis seruos in ęternum. Nec tenebat ista lex in quarta communicatione, quæ est conuersi ad iudæum scilicet, quòd si aliquis conuersus cuiquam iudæo aliquid mutuasset, dato quòd non solueretur ante annum remissionis, tamen manebat obligatio ad posteriora tempora vsque in æternum, patet quia lex solum dicit de iudęo ad iudæum, ergo in illis solis tenet.

Si autem arguas, quòd ista lex dabatur in fauorem iudæorum vt ipsi essent excellentiores, si tamen staret, quòd iudæi debentes alicui conuerso de gentilitate tenerentur soluere etiam post annum remissionis, non magis esset ista lex in fauorem iudæorum quam conuersorum. Respondetur, q̃ ista lex non dabatur iudæis in fauorem contra illos, qui de gentilitate conuersi erant, sed dabatur iudæis pauperibus, qui debitores erant, in fauorem eorum contra creditores: etiam in hoc quædam excellentia erat, quia pauperibus con-

A uersis non dabatur iste fauor contra conuersos creditores.

Item licet in ista parte de mutuatione rerum non seruaretur fauor aliquis omnium iudæorum contra conuersos, quia non æqualiter vterque iudicabantur in communicatione, etiam in ista quarta non seruabatur lex de redemptione seruorum, quia si iudæus vẽderetur conuerso de gentilitate, non liberabatur in anno remissionis, ut patet Leui. 25. capit. ideo mandabat Deus, q̃ quando aliquis iudęus prę paupertate venderet se alicui conuerso ex gentilitate, ne opprimeretur ab eo per potentiam, quod cognati eius possent eum redimere, uel ipse posset se redimere, si tamen deberet
B in septimo anno liberari, non tantopere Deus mandaret, vt seipsum redimeret ipse venditus, vel quod a cognatis redimeretur: etiam patet magis hoc, quia subiungitur in littera Leuit. 25. quòd si non posset se iste redimere, nec ab alio redimeretur, quòd saltem in anno iubilei liberaretur, si tamen venditus esset alicui hebręo dato q̃ non redimeret se, nec redimeretur ab alio in anno septimo remissionis liberaretur: in hoc autem patet q̃ sup. dicebatur scilicet q̃ etiam quantũ ad istam legem dabatur maior fauor iudæis quam cõuersis de gentilitate. nam si gentilis venderetur iudæo erat seruus in sempiternum, & transmittebatur ad posteros iure hæreditario, si tamen venderetur iudęus cõuerso, saltem liberabatur in iubileo, ut patet de vtroq; Leui. 25. c. *A peregrino & aduena exiges.* Idest a gentili, q̃ peregrinatur inter vos, vel a conuerso de gentilitate ad iudaismum.

C *Ciuem & propinquum repetendi non habebis potestatem.*

Propinquus vocatur aliquis in cognatione coniunctus, ciuis vocatur quicunq; iudęus qui in eadem ciuitate morabatur: conuersi autem de gentilitate ciues non erant, quia non gaudebant duobus priuilegiis ciuium in quacunque politia. s. q̃ participent lege, & principatu saltem concionatiuo, ut patet in primo capitulo tertio Politico. conuersi autem licet participarent lege quantum ad contractus vt nulla iniuria eis fieret, ut patet Leuit. 24. c. ęquum iudicium sit inter uos siue ciuis siue peregrinus peccarit: sed non participabant principatu, nec partẽ hæreditatis vnquam inter iudæos assumere poterant, sed inter eos aliqualiter, ut valebant, uiuebant.

Et omnino indigens, & mendicus non erit inter vos.

D Infra dicitur q̃ non deerunt pauperes in terra vestra aliqui respondent, q̃ intelligitur hoc si iudęi bene se haberent, non essent pauperes in terra sua, si autem male se haberent, essent pauperes in terra.

Sed hoc implicat contradictionem si respiciatur, quia ista remissio pauperibus est facienda, & accõmodatio vel donatio liberalis, si ergo quando iudæi seruarent mandata Dei, non essent pauperes in terra sua, ergo ista lex solum seruari deberet, q̃n non seruarentur mandata alia. hoc contradictorium est, & ridiculũ. Item dato hoc Deus daret aliquam legem, quæ solum seruanda esset, quando ipsi qui seruare deberent mali essent.

E Item implicatur alia contradictio, quia dicitur infra q̃ seruando ista benedicentur, & multiplicabuntur in omnibus bonis, sed solum ista benedictio promittitur bonis, ergo isti boni essent.

Item non potest stare, quia eadem benedictio datur tribuenti quando pauperes omnino esse non debent, vel quando dicitur, quod nõ deficient. Dicendum ergo q̃ istæ duæ auctoritates in eodẽ tp̃e intelliguntur, sed ista prima intelligitur imperatiue: illa secunda intelligitur assertiue. *Et omnino indigens, & mendicus.* Est sensus faciatis, q̃ inter uos non sint indigentes & mendici. Et adhuc ista propositio habet duos sensus secundũ

Soli hebræi inter se uocant fratres.

quòd ly omnino poteſt determinare verbum erunt, vel nomen indigens, ſi determinet verbum eſt ſenſus faciatis ꝙ nullus indigens ſit in terra ueſtra, quia omnino præponitur negationi, & æquipollet ſuo ꝯrio. ſ. nullus vel nullo modo, & hoc falſum eſt, quia repugnaret alteri propoſitioni ſcilicet non deerunt pauperes in terra veſtra: ſi determinet omnino nomen indigens eſt ſenſus, faciatis, quod non ſit aliquis in terra veſtra, qui totaliter, vel omnino ſit indigens, & mendicus. Et tunc bene ſtat alia propoſitio, quia poſſunt eſſe multi pauperes, quorum nullus ſit totaliter indigēs, vel mendicus, quia pauper dicitur, qui parum habet poteſt tamen aliqualiter vitam tranſigere ſine hoc, quòd oſtiatim, & publice petat: omnino indigens, vel mendicus eſt, qui nihil omnino habet, ſed ad viuendum cogitur mendicare, & tales mandabat dominus ne eſſent in terra Iſrael ſcilicet vt darent eis diuites neceſſaria ad vitam, vel accommodarent, & ſi ſoluere non poſſent, quòd remitterent. *Vt benedicat tibi dominus*. Ex hoc patet, quòd illa locutio eſt imperatiua: quia alias non coniungeretur benedictio propter illam: quia in illis ſolum meremur, quæ ſponte agimus, *Si tamen audieris vocem domini Dei tui*. Ideſt ſi uoluntatem promptam ad obediendum, & faciendum habueris ſcilicet hoc quod mandatum eſt de ſubuenien do pauperi. Et econtrario ſi non obedieris Deo ſubueniendo pauperi diminuentur bona tua. *Et cuſtodieris vniuerſa, quæ iuſſit*. Ideſt opere compleueris ea, quę nunc mandauit de remittendo debita, & tribuendo pauperi. & omnia alia mandata ſupra poſita. *Fæneraberis gentibus multis*. Hic ponuntur benedictiones accommodantis, & dimittentis debita, & ſicut, per quæ quis peccat, per hæc torquetur, ita in quibus aliquis bene agit in his remunerationis partem accipit: qui ergo accommodat, vel gratis erogat, abundabit. *Fænerаberis gentibus multis*. Ideſt quia pauperi accommodas, Deus multiplicabit in tantum bona tua, quòd multis gentibus accommodare poſſis, & non indigeas vt aliquis tibi accommodet. Et non accipitur hic fænerari pro commodatione facta ſub vſuris, quia quamuis ad duritiam cordis eorum conceſſum fuerit eis, quòd extraneis ad vſuram pecuniam traderent, ne a ſuis raperent: ſed tamen de ſe non erat bonum, ſicut de libello repudii, qui conceſſus eſt ad duritiam cordis eorum, vt habetur Math. 19. capitulo, ſcilicet ne vxores interficerent: non eſt ergo aliquomodo veriſimile, quòd Deus daret eis remunerationem boni operis in lucro quaſi iniuſto, & patet magis ex littera hebraica, quia aliud verbum ponitur hic quam infra 23. capitulo vbi permittitur eis accipere ab extraneis vſuras. *Dominaberis nationibus plurimis*. Si bene egeris. *Et tui nemo dominabitur*. Quia quando bene agebant omnes hoſtes timebant eos, ſi autem dimitterent legem Dei ſui, immediate aliarum nationum pedibus calcabantur. & iſta littera tota legitur aſſertiue per modum prophetiæ, & non imperatiue vt aliqui putant, *Si vnus de fratribus tuis*.

sicut per quæ quis peccat per hæc torquetur sic p q̄ quis meretur p hæc premiabit.

De liberali largitione, & charitate ordinata ad proximos, Quæſt. III.

INVITAT eos hic ad pietatem proximorum, nam Iudęi dura viſcera habebant, vt magis vellēt aliena rapere, quam cuiquā de ſuis erogare, Deus autem nunc admonet vt proximis exhibeant viſcera charitatis, & dicit. *Si vnus de fratribus*. Fratres vt ſ. declarabamus accipitur ſolum pro eo, qui de genere Iacob eſt: alii autem peregrini vocantur, & aduenæ, hic autem cum opera pietatis ad omnes eſſe impen-

F denda denunciet, ad fratres tamen principaliter. ſ. ad eos, qui de genere Iacob, nam quilibet Iudæus tenebatur cuique valde indigenti (ſi poterat) erogare ſiue gentilis ille eſſet, ſiue conuerſus, vel qualicunque, & dato, ꝙ non eſſet in magna neceſſitate cuicunque tamen bene faciendo merebatur valde, ſed in hoc magis tenebantur eis, qui de genere ſuo erant: eodē modo, qui conuerſus de gentilitate erat, merebatur in benefaciendo alicui Iudæo pauperi, magis tamen merebatur benefaciendo alicui conuerſo de gentilitate, qui erat de genere ſuo, ꝓp dignitatem tñ hebręorū mētio fit magis de eis, quam de conuerſis de gentilitate. *Qui morantur intra portas ciuitatis tuæ*. Ad totum Iſrael loquit̄ & eſt ſenſus, qui moratur intra portas ciuitatis tuę. i. ꝙ

G talis frater pauper habitat in terra promiſſionis in terra, quam Deus dederat eis, intra portas ciuitatis eorum vel poteſt loqui ad quemlibet de Iſrael, & eſt ſenſus. *Qui morantur intra portas ciuitatis tuæ*. i. ꝙ licet quilibet de Iſraelitis deberet benefacere aliis Iudęis quibuſcunq; magis tñ tenebatur Iudæis, qui morabantur intra ciuitatem in qua ipſi habitarent, quam aliis Iudęis, qui in aliis vrbib. commanebant, quia licet omnes ſecūdum naturam nobis proximi ſint, illi tamen abundantius quos natura locorum. ſ. ipſa propinquitas propinquiores fecit, *Non obdurabis cor tuum*. ſ. non compatiendo miſeriæ eius. *Nec contrahes manum ſed aperies eam pauperi*. ſ. vt nihil des ei. *Et dabis mutuum quo eum indigere perſpexeris*. Si aliquando ſoluere poteſt, da ei mutuū, ſi tamē non poſſet ſoluere da gratis: ſed vt communiter non

H erat in terra illa aliquis tam pauper, qui mutuum datum ad ſuſtentationem ſoluere non poſſet, quia habētes accommodabant eis tempore neceſſitatis, ut non cogerentur vendere poſſeſſiones ſuas, uel ſi vendebāt reducebātur ad eos poſt: hoc enim eſt ꝙ homines habentes poſſeſſiones cito depauperat, ꝙ quando indigent, accommodatum, ſiue mutuum non inueniunt, ideo coguntur uendere poſſeſſiones, & ſic ad nihilū rediguntur, & ſic inter hebręos per accommodationes, & debitorum remiſſiones, & venditarum poſſeſſionum redditiones non poterant eſſe mendici, uel oī no indigentes ut ſup. mandauit Deus. *Caue ne ſubrepat tibi impia cogitatio*. Tollit hic quandam fraudem, vel calumniam, q̄ contra pauperes fieri poſſet, ut ſi peteret

I aliquis pauper mutuum pauco tempore ante ſeptimū annum, diues videns appropinquare ſeptimum annū, in quo remittebantur omnia debita priora, nollet mutuare, vnde cogerent̄ pauperes mendicare. *Ne forte ſubrepat impia cogitatio*. Vocat cogitatio impia illa, per quā contra pietatem militatur, & accipitur pietas non pro cultu diuino, vt alibi accipi conſuetum eſt, aut pro amore parentum, uel patriæ, ſed pro miſericordia, quæ debetur miſeris proximis, hæc autem cogitatio eſt, ut ſi quis diceret cum cerneret annum ſeptimum remiſſionis propinquare nolle, commodare ſiue mutuare quicquam fratri ſuo pauperi, quia ueniente anno illo tollebatur omnis obligatio in debitoribus, nec poterat

K quiſquam renunciare legi iſti, quia tunc fraus magna fieret legi, & non ſeruaretur in aliquo caſu, ſed conuenirent creditores cum debitoribus, ut non obſtante anno remiſſionis tenerentur poſtea ad ſolutionem plenariam faciendam, vt ergo non perderent quicquā diuites de rebus ſuis, nolebant commodare paulo ante tempus remiſſionis. dicitur ſubrepere cogitatio ideſt inſurgere latenter, uel paulatim, & iſtud eſt verbū quod pertinet proprie ad paſſiones: nam paſſiones obrepunt ſiue inſurgunt latenter, & non cum impetu, ita vt quaſi ſentiri non poſſint, donec iam inſurrexerint. *Et dicas in corde tuo*. Iſta eſt cogitatio īpia, impia q̄ poterat obrepere diuitib. ne darēt qcq̄ paupib. & hoc dicebat in corde ſubrepat īpia cogitatio. *Quia appropinquat*

Quid īpia cogitatio.

ſeptimus

septimus annus remissionis. Idest quia nunc appropinquat annus remissionis, si aliquid dedero non restituetur mihi, ideo dare nolo, & ex hoc sequitur quod dicitur. *Et auertas oculos tuos*. Ille auertere oculos dicitur, qui petentem audire dissimulat, & sic nihil erogat: sic habet etiam, & obturari aures cum non audire dissimulamus pauperes exorantes, ut dicitur prouer. 21. c. qui obturat aures suas ad clamorem pauperis ipse clamabit & non exaudietur. *A paupere fratre tuo*. Frater vocatur Iudæus ex genere vt dictum est: sed nõ solum peccabat Iudæus si auerteret oculos a Iudęo paupere nihil dando ex his quæ petebat, sed etiam si auerteret oculos ab aliquo conuerso de gentilitate, si eum nimis inopia anxiari conspiceret, magis tamen ei qui de genere suo erat tenebatur in pari causa necessitatis. *Nolens ei quod postulat mutuum commodare*. Sciendũ quod in hoc poterat fieri fraus creditoribus, & fraus legi: esset enim fraus legi, si forte diuites, qui aliis mutuare poterant, mutuare nollent nisi cum multum distaret tempus septimi anni remissionis, ita vt interim a debitoribus, qui mutuauerant, recuperare possent, & sic contingeret paulo ante remissionis annum multos pauperes indigere, nec posse conuenienter sustineri, nisi eis mutuaretur: ideo tunc fuit posita hæc lex, vel potius admonitio, quod licet annus septimus remissionis instet, ita quòd debitum tunc datum a creditore solui ei non possit, tamen si pauper indigeat, & petat mutuatum, diues dare debet etiam nihil inde sperando, quod si non dederit, & pauper clamauerit contra diuitem ad Deum, Deus imputabit diuiti hoc in peccatum impietatis. poterat etiam in hac lege anni remissionis fieri fraus creditoribus siue mutuatoribus: quia aliquis nolens soluere, quod mutuaretur ei, peteret mutuum pauloante tempus remissionis, vt sic maneret debitum insolutum. & hoc modo multa inconuenientia sequerentur scilicet, quòd vel ipsi diuites a quibus alii peterent, depauperarentur si omnibus petentibus darent, vel quòd nulli darent, quorum vterque satis erat inconueniens, & dissonum intentioni legis: quia nec lex uolebat per fraudem diuites depauperari, nec pauperes indigentes nullo dante inopia anxiari.

Considerandum ergo erat circa hoc, quòd ille qui mutuum petebat paulo ante annum remissionis in tali tempore, in quo non posset soluere debitum, aut erat diues, siue non multum indigens, aut erat in magna indigentia, si autem non multum indigebat, aut diues esset, non erat sibi dandum in tempore illo: & dato, quòd clamaret ad dominum contra illum, qui non largiebatur, quod petebat, clamor ille non imputaretur in peccatum ipsi diuiti non danti. & patet, quia dicitur supra in littera, & auertas oculos a paupere fratre tuo, quasi dicat, quòd non erat peccatum auertere oculos ab eo qui pauper non erat: si autem iste qui peteret erat pauper, ita quod si non daretur ei mutuum, non haberet necessaria ad vitam pro illo tempore, sed fame periret, aut cogeretur grauem in rebus suis sustinere iacturam scilicet vendendo possessiones suas pro paruo precio ne esuriret: & talibus quandocunque peterent comperta hac necessitate largiendum erat quocunque tempore peterent: aliàs imputaretur in peccatum eis, qui quod petebatur cum potuerint largiri noluerunt. *Nolens quod postulat mutuum commodare*. Hic accipitur commodare improprie nam commodare est aliquam rem ad vsum siue commodum alicui dare, quæ res eadem in substantia reddi debet, vt si quis equum commodet alicui ad equitandum, nam tunc cum non transeat dominium rei cõmodatę in commodatarium, sed maneat penes commodatorem, & possessio etiam non transeat: sed nomine commodatoris teneatur: quoniam ipse possidet cuius nomine possidetur, non manet res commodata apud commodatarium idest apud illum cui commodata est, etiam transeunte remissionis anno, & hoc quia res commodata nunquam fuit debita commodatori, cum semper eius fuisset, siue quantum ad dominium, siue quantum ad proprietatem, sicut res meæ quas ego penes me teneo mihi debitæ non sunt quia totaliter meę sunt: ideo nullus recusaret commodare aliquid siue ante tempus remissionis magno tempore, siue pauloante, quia nullum periculum erat in commodando, cum res rediret ad commodatorem: erat tamen damnum in mutuando, quia res mutuatæ efficiuntur ipsius, cui mutuantur quantum ad possessionem, & proprietatem, ideo non tenetur reddere mutuatori easdem in substantia, cum ergo aliquis quicquam mutuat illud debetur ei, quia ab eius dominio, & possessione alienum effectum est, si tamen accommodat asinum non debetur ei asinus; quia a rebus eius alienus non effectus est. accipitur ergo hic commodare pro mutuare quod declaratur cũ dicitur. *Nolens quod postulat mutuum commodare*. Idest nolendo dare mutuum id quod postulat: & sic solum tenetur commodare pro dare, licet commodare significet ad commodum dare. *Ne clament contra te ad dominum*. Quia uidentes se pauperes locatos inter inopiæ & famis angustias nec aliquid facere potentes clamarent ad dominum contra diuites nolentes eis in necessitatibus subuenire. *Et fiat tibi in peccatum*. Idest reputet tibi Deus hoc ad magnũ peccatũ, quia fratri tuo in necessitate misericordiæ viscera conclusisti. *Nec ages quippiam callide*. Idest fraudulenter. *In eius necessitatibus sublenandis*. Ne forte mutuaret pecuniam pauperi, vt habens familiaritatem cum eo filiam, vel vxorem eius ad actum illicitum prouocaret, sicut plerique fecerunt.

Quid oculos auertere.

Quare mala multa necessitas fieri cogit.
Quæst. IIII.

MALA multa necessitas fieri cogit, & perpeti, multi enim necessitate rei familiaris coacti furta, & homicidia commiserunt, ideo rogabat Salomon Deum, vt pater prouerbio. 30. capitulo, nec diuitias, nec paupertatem ei daret: ne propter paupertatem periuria, & furta committere cogeretur, multi etiam multa inhonesta perpeti consenserunt, ut inopiam subleuarent. ex hoc ergo diuites valde cauere debent ne pauperes ad aliquid inhonestum inducantur propter subleuationem inopiarum suarum. Vel potest aliter intelligi. *Nec ages quippiam callide in eius necessitatibus sublenandis*. Idest non facies contra eum aliquam astutiam, euadendo ne ei subuenias in necessitatibus scilicet dicendo te non posse nunc succurrere, vel quòd auertas oculos tuos ab eo fingens te non audire, vel quòd aliquid alterum agas ita ut non succurras, quia instat annus remissionis in quo debitum deleatur, & iste sensus conuenit superiori litterę scilicet caue ne forte subrepat tibi impia cogitatio. *Vt benedicat tibi dominus Deus tuus*. Tenetur hic vt, consecutiue idest, & benedicet tibi dominus, quia ista erant bona opera ex genere scilicet subuenire miseris, cum ergo fierent ex charitate dupliciter merebantur, qui faciebant.

Primo, quia vita ęterna eis dabatur, quę pro quolibet actu charitatis nobis debetur de congruo.

Secundo dabatur eis aliquod præmium temporale, quia iustum erat vt qui bona temporalia liberaliter largiebantur, in bonis quoq; tẽporalib. lętarẽtur, & cum

hic præcipuum sit bonum vitę ęternæ, potius & prin-
cipaliter nominari debuit, sed conformat se scriptura
conditioni illorum Iudæorum qui adhuc valde įperfe
cti erant, & magis afficiebantur ad bona ista tempora-
lia, quam ad ęterna, quę non multum cognoscebant.
Vt benedicat tibi dominus. Idest & benedicet tibi domi-
nus scilicet dando multiplicationem in rebus tempo-
ralibus: quia benedictio semper importat multi-
plicationē, & hoc siue in temporalib. siue in spirituali
bus: hic autem accipitur pro multiplicatione rerum
temporalium solum, ꝙ patet ex his quæ sequuntur sci
licet in omni tempore idest quamdiucunque vixeris:
multiplicatio autem hominis quę est dum viuit ad bo
na corporalia pertinet: nam bona spiritualia quæ nos p
ficiant non viuentibus sed iam seculo defunctis impē-
dentur. *In cunctis ad quæ manum miseris*. In hoc etiam pa
tet ꝙ intelligatur de benedictione temporali. s. ꝙ in cū
ctis ad quæ homo miserit manum. i. in cunctis quæ in-
cæperit prosperabitur: ista autem est maxima felicitas
temporalis, sed nullo modo pertinet ad spiritualē be-
nedictionem, quæ implicita est in his. *Non deerunt pau
peres in terra tua*. Quia diceret aliquis ad quid est iste an
nus remissionis, vel mutuatio pecuniarum, quia nō est
cui ista fiant cum omnes abundauerint? Respondetur
ꝙ non deerunt pauperes in terra promissionis quibus
ista pietatis opera impendantur. vocantur pauperes. q
aliquas possessiones habent, & tñ viuere non possunt
nisi diuites eis frequenter mutuarent, & aliquando re-
mitterent. Quomodo autem ista auctoritas concordet
superiori patuit. sup. *Cum ter venditus fuerit*. Hic ponitur
Seruorum liberatio. secundum principale. s. seruorum liberatio. *Frater tuus
hebræus*. Quia gentiles conuersi ad iudaismum nec filij
eorum nati in iudaismo non gaudebant hoc priuile-
gio: sed in ęternum serui erant, nec etiam in iubileo li-
berabantur sed transmittebantur iure hæreditario ad
posteros vt patet Leui. 25. c. *Aut hebræa*. Pluribus pri-
uilegiis gaudebat hebræa quam hebræus: quia hebręa
vendebatur vt dominus suus uel filius dñi eam in vxo-
rem acciperet: & si nō acciperet, & antę annum remis
sionis apparerent in ea signa pubertatis, liberabatur a
seruitute, ut traderet viro, & alia multa de quib. Exod.
21. c. *Sex annis seruiet tibi*. Negatiue intelligi debet ista
littera. i. non seruiet tibi vltra sex annos, sed aliquando
minori tempore seruiebat, ut si venderetur vno anno
ante annum remissionis solum illo anno seruiret, qa
in anno septimo qui erat idem apud omnes Iudęos,
omnia remitti debebant, sed erat in precio dña, quia
cum venditio in seruum esset temporalis. s. vsq; ad an-
num remissionis iuxta extimationem temporis exti-
mabatur precium, sicut fiebat de possessionibus, quæ
remittebantur in iubileo, ut habetur Leui. 25. c. *Sex an-
nis seruiet tibi*. Potest alio modo intelligi ꝙ sex annis ser
uiet. i. ꝙ sex annis poterit seruire, & non amplius, quia
Iudæi in æternum vendi non poterant. hoc priuilegium dabatur Iudæis ex genere. i. ꝙ nō pos
sent vendi venditionę seruorum. s. in æternum, & cā
eius vt patet Leui. 25. cap. quia dixit dominus mei sunt
serui filii Israel: quia ego eduxi eos de Aegypto, sed tē
poraliter vendi poterant ad releuandum eorum indi-
gentiam secundum tempus. *In anno septimo dimittes eū
liberum*. Computando istum annū nō a vēditione istius
serui hebræi, sed ab anno remissionis qui proximo p̄-
cesserat, quia iste annus apud omnes iudæos idem erat
quocunque tempore venderentur vt sup. declaratum
fuit. *Dimittes eum liberum*. Scilicet non imputando ei ali
qua damna, vel negligentias, vel sumptus factos in ip-
so, ut pote si dominus commisisset seruo illi hebræo a-
liquam rem, & seruus ille ex negligentia, vel aliàs per-
didisset illā, aut alia domino intulisset, & postea exiens
a seruitute in septimo anno remissionis impeteretur a
domino, ut damna data resarciret, aut rediret in serui-

F tutem, donec de illis esset domino satisfactum, nō po
terat cogi ad soluendum quicquam illorum damno-
rum, vel seruiēdum pro eis, quod seruus erat & seruus
est res domini sui, tunc ergo quando iste damna intulit
erat res domini sui, cum inter seruum, & dominū non
sit iustum simpliciter, non potest dici dominus passus
dānū cū a re sua passus sit, sicut si ipse sibiipsi intulisset:
secus autem esset de mercenario, quia si mercena-
rius aliquod damnum intulerit, cum sit liber manet a-
ctio ipsi cuius negocia gessit, aut labores negligenter,
vt teneatur resarcire quantum damnum intulerit, idē
est si seruus ęgrotauisset, & dominus expendisset mul-
ta in medicos propter eum, & postea peteret, non te-
nebatur ei quicquam reddere, cum in re sua egisset: in
G mercenario etiam secus quantum ad hoc ex causa assi
gnata. *Et quid libertate donaueris*. idest quid liberum effe-
ceris: nec accipitur hic donare libertate proprie, quia
aliquis donat alterum libertate, cum ei libertatem gra-
tis donat, ut si quis velit seruum qui ei tenebatur serui
re, efficere liberum gratis, hic autem qui ī septimo an-
no remissionis alterum donauit libertate, siue liberum
abire permittebat, non dabat ei gratis libertatem cum
cogeretur dare per legem, ipsa ergo lex seruos efficie-
bat tunc liberos & non domini, si autē aliquis hebrę
seruum suum hebræum ante annum septimum libe-
rasset, dicebatur eū libertati donare, quia gratis imper-
tiebatur libertatem, proprius ergo diceretur, & quid li-
berum abire permiseris, quia licet lex mandaret domi
nus tamē permittebat. *Nequaquam vacuum abire patieris*.
H Vt appareat ꝙ bono animo dimittis in libertate eum,
Sed dabis ei de gregibus viaticum. Mouet hic Deus ad mi-
sericordiam hebræos erga seruos suos hebræos, nam
cum hebræi serui in anno septimo liberabantur, erant
pauperes deficientes necessariis ad uitam viandis, cum
in præcedentibus annis sibi non laborassent sed domi
no suo, mox ergo liberati non haberent quid mandu-
carent nisi alii impenderent, iustius ergo erat quod do
mini sui penes quos manserant, largirentur eis quam
cęteri, & ponūtur ea de quibus prouidere debebat do
minus seruo in libertatem exeunti scilicet viaticum,
cibus paratus ad uiam, & signat hoc quod domini da-
rent seruis quando liberarent eos aliquid ad cibum, sal
tem pro paruo tempore, ita ꝙ non intelligatur, quod
I mandaret Deus ꝙ domini darent seruis suis possessio-
nes gregum, uel armentorum, aut uinearum, sed solū
viaticum idest cibum pro aliquo tempore. *De gregibus*.
Scilicet de ouibus, vel capris aliquid ad cibos scilicet
ouem, uel capram, aut aliquid modicum. *Et de tor-
culari*. Idest quod etiam daret dominus seruo vinum
ad potum pro aliquo tempore. *Quibus dominus Deus
tuus benedixit tibi*. Idest in quibus Deus augmentauit
te dando abundantiam gregum, & vini & panis, li-
cet non ponatur, intelligitur enim cum hoc sit præ-
cipuum. *Memento quod ipse seruieris in Aegypto*. Ideo
cum seruis misericorditer te habere debes: illi enim,
qui aliquas iniurias passi sunt, magis miserentur eo-
K rum, quos talia perpeti vident, quam illi, qui nun-
quam talia passi sunt, cum ergo hebræi passi fuissent
in Aegypto durissimam seruitutem, satis miserendi
causam habebant eis, qui inter eos seruiebant, sic di-
citur Exod. 22. capitulo aduenam, & pupillum non
contristabis, nec affliges eum, aduenę enim fuistis
in terra Aegypti, & Exod. 23. capitulo dicitur pere-
grino molestus non eris, scitis enim animas peregri-
norum, quia ipsi peregrini fuistis in terra Aegypti.
Et liberauit te inde dominus Deus tuus. Per mirabilia si-
gna atque portenta. *Et idcirco ego nunc præcipiam tibi*.
.i. quia ego liberaui te de seruitute, magnum benefi-
cium tibi impendi, pp ꝙ mihi obedire teneris, sed ego
præcipio tibi nunc misereri seruorum, ergo obli-
garis

garis facere, quia ego mandare hoc possum. *Si autem dixerit nolo egredi*. Hoc est quando dominus dedit aliquam famulam in vxorẽ seruo hebrẹo, & inde filios genuit, vult manere apud dominum suum vsque ad iubileum, vt cum exierit educat secum filios & vxorem: si aũt in septimo anno exire vellet, manet vxor sua & filij apud dominum: quia pecunia illius erant. *Et bene esse sibi apud te sentiat*. Quia forte putat melius viuere tibi seruiendo quam in libertate manẽdo. *Assumes subulam & perforabis aurem eius*. Hoc signum imprimitur, vt seruus esse cognoscatur. Et fit in aure, quia cum ipse audierit, ꝙ sibi daretur libertas, & eam recipere noluit, per aurem peccauit, ideo in aure punitur: de ratione perforationis auris dictũ fuit magis Exod. 21. c. *In ianua domus tua*. Exod. 21. c. dicitur, ꝙ seruus talis applicari debebat ad Deos. i. ad iudices, & applicabitur ad ostium, & perforabitur ibi auris eius subula.

An in perforatione auris serui venirent iudices ad ostium domus domini serui. Quaest. V.

SECVNDVM hoc videtur ꝙ cum aliquis seruũ libertati donare volebat in septimo anno, & ipse nolebat recipere, sed magis eligebat manere apud dñm suum, veniebant iudices ad portam domus eius, vt coram eis fieret ista perforatio auris quasi ex mandato eorum: licet aliqui dixerunt, qđ non veniebant iudices ad ostium domus ipsius, q serui aurem perforare debebat: sed magis ꝙ ipse dominus cum seruo suo iret ad iudices, quod honestius videbatur atq; rationabilius, & hoc videtur innuere littera Exo. 21. c. cum dicit applicabitur ad Deos. i. portabitur ad iudices: nam applicatio motum signat: & si iudices venire deberent ad ostium eius qui serui aurẽ perforabat, magis dicerentur ipsi iudices applicari ad ostium: quia veniebant ad ostium talis viri, & quando dicitur Exo. 21. c. ꝙ applicabatur seruus ad ostium & postes: videbãt hoc intelligi de ostio ciuitatis, in quo sedebant iudices ex more antiquo, sed quia hic dicitur ꝙ perforatio auris serui fieri debebat in ianua domus domini serui illius, necesse est dicere, quòd illud quod habetur Exod. 21. c. quòd intelligitur de ianua domini serui illius. ¶ applicabitur ad Deos. ¶ quòd iudices accederent ad ostium talis domini, & ipse duceret seruum suum coram eis qui staret intra domũ, & sic applicabatur ad postes & ostium: quia iudices sedebant ibi ad videndum, & mandandum fieri illam pforationem coram foribus domus illius viri: vel dicẽdum esset necessario quod erant duæ perforationes, scilicet quòd poterant fieri dupliciter, aut in foribus vrbis coram iudicibus, aut coram ianua domus domini præsentibus iudicibus: & hoc verius est. ¶ quòd sit tota vna perforatio, quę fiebat coram porta domini serui illius. *Et seruiet tibi vsque in sempiternum*. i. vsque ad iubileum. *Ancillæ quoque similiter facies*. Secundum literæ contextum videtur esse sensus, quòd sicut seruo exire nolenti perforabatur auris, ita ancillæ nolẽti exire: sed nõ refertur ad istam literam immediatam, sed ad superiorem. ¶ *Quando dimiseris eum liberum non permittes eum abire vacuum*. Et hoc referebatur ad seruum, hic dicitur, quòd similiter fiet in ancilla, quòd non pmittatur vacua. Et hoc tenet Ra. Sa. & Aben Ezra, & satis põt dari ratio euidens: quia mulieres hebrẹę vendebantur, vt acciperentur in vxores a dominis suis: vel a filijs dominorum: & si hoc non faciebat dominus, puella exibat libera, vt traderetur viro, ne cogeretur fornicari cum peruenisset ad tempus pubertatis, ideo semper exibat in anno remissionis, vel ante, si ante pubertatis signa in ea apparerent: ideo non poterat auris ei perforari. Generaliter enim dicendum est de

A serua hebræa, ꝙ nunquam manebat cũ domino suo in seruitute vltra annos sex: nam aut ista veniebat ad pubertatem ante annum remissionis, aut accipiebat eam dominus in vxorem sibi, vel filio suo, & tunc exibat seruitutem effecta vxor domini sui. Si autem non accipiebat in vxorem nec dabat filio, aut deflorauerat eam ipse vel filius eius, aut non: si quisquam eorũ deflorasset, & in vxorem non reciperet, dabat ei virum sufficientem, & vestes, & pretium pudicitiæ: quia cã illuserat, si autem non deflorauerant eam, ne puella induceretur ad fornicandum redibat in domum paternam: nec poterat eam retinere dominus maiori tẽpore. i. vsque annum septimum remissionis, quia iam cessabat finis ad quem puella vendita fuerat, si autem

B annus pubertatis puellæ non esset ante annum remissionis, saltem in anno remissionis liberabatur: habebat enim plura remedia liberationis suæ puella, quam vir aliquis, quia sexus ille infirmior est, & maius periculum in puella quam in viro accidere potest. & hoc modo nunquam puellæ perforari poterat auris, cum perforatio fieret in eo qui vltra septimum annum in seruitute manebat. Si autem dicas quòd ista littera intelligitur de ancilla conuersa de gentilitate, quia illæ non gaudebant eodem priuilegio quo hebrẹę suę. ¶ Respondetur quòd non potest stare, quia supra dicitur, cum tibi venditus fuerit frater tuus hebræus, aut hebrẹa: ergo non intelligitur de gentili, aut de gẽtilitate conuersa. ¶ Item dato quòd vellemus intelligere de serua conuersa de gentilitate, non erat verũ,

C ꝙ in ipsa perforaretur aureis: nam perforatio fiebat in illo qui liberabatur in septimo anno, & quia nolebat liberari perforabatur auris, vt maneret seruus vsque ad iubileum, sed ancilla de gentilitate conuersa non liberabatur in septimo anno, vt patet hic & Exo. 21. c. nec in iubileo, vt patet Leuit. 25. c. cum dicitur serui, & ancillæ sint vobis de nationibus, quæ in circuitu vestro sunt, aut de aduenis qui peregrinantur inter vos, & de filijs eorum qui nati sunt in terra vestra: hos habebitis in seruos atque iure hæreditario transmittetis ad posteros, atque possidebitis in æternum: non ergo debebat quouis modo perforari auris ancillæ, qa non liberabatur aliquo tempore secundum legẽ nisi dominus suus eam gratis liberasset: non potest ergo

D intelligi ꝙ auris alicuius ancillæ perforari poterat, siue illa esset hebrẹa, siue de gentilitate conuersa. *Non auertes ab eis oculos tuos*. s. nolendo eis aliquid dare cum eos liberos ire permiseris vel. *Non auertes oculos tuos ab eis*. i. non respicias eos oculis toruis quasi grauis sit tibi eorum libertas, sed benigne respice eos. *Quoniam iuxta mercedem mercenarii sex annis seruierunt tibi*. i. tantum seruierunt tibi quantum mercenarius seruiret, immo forte magis: ideo non permittes eos vacuos, & hoc magis primæ expositioni cõuenit. vel si velimus ꝙ conueniat secundæ expositioni dicemus, quod nõ debet dominus oculos suos vertere a seruis, quando dimiseris eos liberos demonstrans eis, ꝙ libertas eorum sit illi grauis: nam non debet esse grauis, quia ex

E eorum libertate nihil perdebat cum seruierint ei iuxta mercedem mercenarij, i. tantum sicut vnus mercenarius seruire poterat pro æquali pretio. & dicit iuxta mercedem mercenarij, quia quilibet qui emebat seruum sciebat, ꝙ in anno remissionis eum dimittere debebat: ideo cum emebat eũ considerabat quãtum distabat tempus anni remissionis, & sic dabat ptium pro seruo: si enim multum distaret annus ille, dabatur magnum pretium: sin autem minus, & tantũ erat hoc pretium secundum arbitrationem siue æstimationem ementis seruum, sicut poterat ille seruus mereri toto illo tempore si mercenarius fuisset. sicut ergo non debet esse nobis graue quando expleto

labore

labore suo mercedem reportat mercenarius: ita neq; graue esse debet eum taliter seruus liberabatur, quia satis meruerat pretium, quod pro eo datum fuerat: *De primogenitis quæ nascuntur.* Hic ponitur tertium. s. primogenitorum solutio, & hoc reddit ad id quod supra dicebat 12. c. de modo colendi Deum. Et non obseruat totaliter ordinem in his Moyses, sed est sicut prędicator: qui aliqua frequenter repetit, vt magis illud audientibus imprimatur, vel vt magis corrigant: ideo ea ad quæ populus multum pronus erat, frequenter illis fugienda esse nominabat, vt cultura idolorum, vt custodia sabbati, sic aliqui Iudęi ex auaritia volebant detinere primogenita in gregibus & armentis, vt inde aliquam vtilitatem haberent. s. lanam, vt tondendo primogenita in ouibus: aut adiutorium in cultura, vt arando in primogenito bouis, & post aliqua tẽpora dabant. Sed Deus mandat, ꝙ dentur quolibet anno, vt non habeat dominus inde vtilitatem, sed totũ primogenitum domino tribuat: nec ex hoc ducatur ad faciendum aliquas fraudes in decimis, & alijs iuribus Sacerdotum, & Leuitarum. *In armentis & ouibus tuis.* Armenta sunt animaliũ maiorum congregationes. i. boum, & camelorum, & similium, vt bubalorũ: oues accipiuntur hic pro gregibus vniuersaliter: q̃a greges dicuntur cõgregationes minorum animaliũ: vt arietũ, ouium, & caprarum, & porcorum, sic dicitur Mat. 9. & Mar. 5. ꝙ grex porcorũ præcipitauit se in mare. & variat hic litera nostra istud nomen armẽtum aliquando accipiens pro animalibus paruis, aliq̃ pro magnis: pro magnis quidem, vt patet supra 14. c. cum dicitur primogenita de armentis, & ouibus tuis. Et sunt ibi necessaria armẽta pro bobus, quæ sunt de magnis animalibus, & in eodem capitulo accipitur etiam pro paruis animalibus cum dicitur, siue ex armentis, siue ex bobus: ubi non potest accipi armentum, nisi ꝓ paruis animalibus, qualia sunt oues, & capræ: hic autem accipitur proprie armenta pro magnis animalibꝰ. *Quicquid est sexus masculini.* Sola primogenita masculina Deus volebat: fęmellas autem si primogenitas esse contingeret, nõ offerebant domino, sed comedebant domini sui, de hoc plenius diximus Exo. 34. c. *Non operaberis in primogenito bouis.* Si enim arare vel currum vehere vellet in primogenito bouis, oportebat tenere eũ per duos vel tres annos: hoc autem sacerdotibus damnum erat, & dominis offerentibus occasio mali, vt sic cupidus lucri fieret magis debito. *Et non tondebis primogenita ouium.* Sed cum lana sua feres ea ad sacerdotem, vt totum sibi habeat sacerdos. *In conspectu domini Dei tui comedes ea tu & domus tua.* Hoc videtur referri ad offerentem. Et tunc dicendum eẽt, ꝙ ista non erant vera primogenita, quæ dabãtur sacerdotibus, sed alia secunda, quę separabant sibi de gregibus, vel armentis, vt ipsi comederent ea in loco sancto, vt diximus supra 12. c. sed licet hoc verum sit, non tamen applicatur ad propositum, quia ad comedendum in loco sancto non oportebat separare omnia secundogenita, quę primogenita largo modo vocantᷣ, sed sufficerent duo vel tria, vel saltem pauca, sed in litera dicitur, ꝙ separari debebat quicquid est sexus masculini primogenitum. ¶ Item quia Deus non curaret dare legem de primogenitis, quæ comederent offerentes. s. ꝙ non tonderent, & non ararent in eis: forte aliquis diceret, ꝙ referatur hoc ad primogenita, q̃ dabantur sacerdotibus, vt cõueniant omnia ista. ¶ Et si dicatur ꝙ primogenita, quæ dabantur sacerdotibus non comedebantur ab offerentibus, sicut ista de quibus dicitur in text. posset responderi, ꝙ primogenita dabantur in hostias pacificas sacerdotibus, & tunc aliquid offerebatur Deo, aliquid sacerdoti, & aliqd offerenti de quo comedebat offerens cũ tota domo sua,

Primogenitorum solutio.

F sicut omnes carnes pacificarum victimarum ꝓter adipem, armum dextrum, & pectusculum pertinent ad offerentem, vt habetur Leui. 7. cap. Sed hoc non potest stare, quia Nume. 18. c. dicitur, ꝙ de omnibus primogenitis gregis, & armentorum solum adeps incẽdebatur domino: carnes autem comedebat vnus sacerdotum, sicut pectusculum consecratum, & armus dexter in alijs pacificis dabantur sacerdoti, ita hic dabantur omnes carnes: nihil ergo comedebat de primogenitis offerens ea. Dicendum ergo, ꝙ hic fit mutatio personæ, quia Moyses quando loquebatur dicebat coram toto populo: ideo sub eadem secunda persona aliquando loquebatur ad quosdam de populo, aliquando ad alios: ideo quando dicitur. Quicquid est primogenitum sanctificabis domino, loquebatur cum popularibus: quando autem dicit comedẽ
G tis eam in conspectu domini tui, & domus tua. cõuertebatur ad loquendum sacerdotibus, & hoc bene cõuenit, quia sacerdotes habebant domos suas, & familias in loco in quo erat sanctuarium, non erat autẽ sic de Leuitis quantum ad decimas, quia Leuitę non habebant domos suas in loco sanctuarij, sed dispersi erãt per ciuitates multas.

An omnes sacerdotes habitarent in loco sanctuarij semper. Quæst. VI.

ET si dicas, ꝙ non habitabant omnes sacerdotes in loco sanctuarij, q̃a Zacharias pater bea-
H ti Ioannis sacerdos erat, vt patet Luc. c. 1. sed nõ morabatᷣ in Hierusalẽ, vt patet eodẽ c. sed in quadam montana in ciuitate Iudę: Hierusalem autem non erat de tribu Iuda, sed de tribu Beniamin. ¶ Respondetur ꝙ omnes qui recepturi, & comesturi erant carnes primogenitorum in Hierusalem, erant tempore quo offerebantur. Et non repugnat hoc superiori, quando mutationem personæ improbauimꝰ, quia mutatio personæ nunquam sine necessitate fieri debet, qualis nõ erat supra: hic autem necessitas est, si respiciantur supra positę rationes. *Si autem habuerit maculam.* De quibus magis Leuit. 22. Lex vetabat immolari animalia immunda, & maculata: immunda autem dicuntur illa, quæ secundum speciem immo-
I lari non licebat, qualitercunque se haberent siue illa comestibilia essent, siue non, sicut asinus, caprea, porcus, cetum. Maculata autem illa erant, quæ secundũ speciem ad sacrificium licita erant, ex aliquo tñ accidenti illicita erant, vtpote si aliquod animal luscũ eẽt, aut confractos pedes haberet, aut aures, vel caudã amputatas, vel in aliquo membro maculatum. s. mutilatum esset, ita ꝙ quandam enormitatem talis macula indicaret: nec accipitur hic macula pro varietate coloris in vellere, vt quidam imperiti dixerũt: nihil enim magis referebat vnius coloris esse, quam multorũ ipsam victimam. Sed in hoc differentia erat, quia aut q̃s offerre volebat holocaustum, aut soluere vota, & tũc non licebat dare animal aliquo modo maculatũ, sic
K enim dicitur Leui. 22. c. omnis macula non erit in eo: si cęcum fuerit, si fractum, si cicatricem habens, si papulas, si impetiginem, vel scabiem, non offeretis eum domino, nec adolebitis ex eo super altare. Et quantũ ad istas maculas supradictas non solum vetabatᷣ holocaustum, vel votum, sed quodcunque genus sacrificij: sic enim dicitur in eodem c. homo qui obtulerit victimam pacificorum domino, vel vota soluens, vel sponte offerens, tam de bobus, quam de ouibus immaculatum offeret: omnis macula non erit in eo. Si autem maculę erant minores, sicut abscissio aurium, & caudæ, erat distinguendum, quia aut offerebantur voluntarie, aut dabãtur ex voto, vtpote, quia quis vo-

Respon.

Quid immundum, quid maculatũ animal sit.

uerat

A nerat vnum bouem, aut capram dare, & postea dabat bouem, aut capram caudis, & auribus amputatis. Et circa ista erat regula, ꝙ accipiebantur cum volũtarie offerrentur, non tamen recipiebantur ad soluendum votum, cum dicitur eodem c. bouem & ouem aure, & cauda amputatis offerre potes voluntarie: votũ autem ex his solui non potest: erant etiam aliæ maculę, quæ magnæ reputabantur in animalibus, vt abscissio testiculorum, vel confractio, aut attonsio: ideo quodcunque animal tale esset, non erat quouis modo immolandum. sic dicitur in eodem c. omne animal, quod confractis, vel tonsis, vel sectis ablatisq; testiculis est. non offeretis domino, & in terra vestra hęc omnino non facietis. *Non immolabis domino.* Ne diuinus cultus B veniret in contemptum, quia licet secundum veritatem nihil magis prosit animal turpe immolatum, ꝙ turpe, vel detruncatum, vel nullum, quia bonorũ nostrorum nõ indiget, vt Psal. 15. tamen pulchra, & meliora danda sunt propter nostram existimationem, vt per hanc existimationem, quam videmus in ministerijs diuinis, ad ministeria humana, homines simplices recogitent Dei excellentiam, & exhibeant ei honorẽ quantum exhibere sufficiunt: ideo sacerdotes qui nõ curabant dare in sacrificijs de meliori pane, & melioribus animalibus pro sacrificijs, & libamentis valde arguuntur a domino, vt patet Mala. 1. c. ad vos ò sacerdotes qui despicitis nomen meum, offertis super altare meum panem pollutum, & dicitis mensa dñi despecta est: si offeratis cęcum, & claudum ad immolan C dum, nonne malum est? offer illud duci tuo, si placuerit ei, aut si susceperit faciem tuam. q. d. non placebit ei, nec suscipiet faciem tuam. hic comparat se Deus ducibus, vel Regibus innuens, ꝙ id quod ducibus ad manducandum apponi non licet, nec Deo. Ex quo infertur, ꝙ ecclesias valde pulchras esse licet tam in ędificijs parietum, quam in apparatibus ministrorum, vt ibi seruiat domino aurum, & argentum: vt hęc terrena pulchritudo ad admirationẽ, & desideriũ illius cęlestis pulcritudinis aspicientes conuertat: legimus enim illud antiquum tabernaculum in deserto factũ multa auri, & argenti pondera habuisse, deinde illud admirandæ pulchritudinis templum, quod construxit Salomon, mons aureus videbatur, quia nihil erat D in eo, quod non laminis aureis tegeretur, vt patet 3. Reg. 6. c. sed in hoc nimis cauẽdum, ne dum ecclesię magnis vasorum, & ædificiorum, & thesaurorum cooperijs dilatantur, pauperes Christi fame moriantur confecti, quia pro eorum necessitatibus vẽdi possunt, & erogari: vt habetur in Decretis. 12. q. 2. c. aurum habet ecclesia. *Sed intra portas urbis tua comedes illud.* Hoc refertur ad offerentes primogenita, quia si maculata essent, offerre non debebant, sed comederent in vrbibus suis; sed de ista macula videndum est, quia aut est a natiuitate, aut non. Si a natiuitate dicunt aliqui, ꝙ nec offertur, nec redimitur, quia nunquam fuit domino obligatum, sed hoc satis dubium est: forte dici posset, ꝙ vendi deberet, & pretium eius dari sacer E dotibus, sicut aliàs eis daretur, si maculatum non esset, vt patet Num. 18. c. Si autem macula non insit a natiuitate, aut curari potest, aut non: si curari potest curabitur, & detur post domino: si autem curari non posset, vendi debebat, & pretium eius daretur sacerdoti; secundum formam traditam Leui. vlti. c. *Tam mundus, quam immundus simul vescentur eis.* i. ad comedendum de illo primogenito maculato nõ requiritur aliqua mũditia in comedente: sicut requirebatur in alijs sacrificijs, vt patet Leui. 22. c. *Quasi caprea, & ceruo,* i. sicut non requiritur aliqua solennitas in comedendo ceruum, & capream, nec oblatio, nec munditia: ita in comedẽdo primogenita maculata, *Hoc solum obseruabis, vt san*

Oblatio de melioribus fieri debet.

An deceat pulchras, & deauratas habere ecclesias.

A *guinem eorum non comedas.* Quia illud animal, quod secũdum speciem immolatitium erat, nõ immolatur, sed cuilibet licet illud comedere: sic posset aliquis dubitare, vtrum sanguinem illius comedere liceret, & respondetur quòd non.

CAP. XVI.

BSERVA mensem nouarum frugum, & verni primum temporis, vt facias phase domino Deo tuo: B quoniam in isto mense eduxit te dominus Deus tuus de Aegypto nocte, &c.

De pascha siue phase.

O*Bserua.* Supra posita fuerunt quædam pręcepta ordinantia ad latriam de septennio in septennium, hic adiunguntur alia, quæ ordinant in quolibet anno respectu trium tẽporum. s. pro festo azymorum: Et pentecoste: Et tabernaculorum. Et de istis dicta sunt multa Exo. 23. & 34. & Num. 28. & 29. Et Leui. 23. c. Et tanguntur duo principaliter. Primum pręcepta ordinantia in Deum. Secundo ponuntur quædam ordinantia in proximũ ibi. *Iudices & magistros.* Prima diuiditur in tres partes secundum tria festa. Primum de festo azymorũ. Secundo de festo hebdomadarũ ibi. *Septem hebdomadas* C *numerabis.* Tertio de festo tabernaculorum ibi. *Solennitatem quoque. Obserua mensem nouarum frugum.* i. mẽsem in quo fruges aliquomodo incipiunt maturari, quia mensis Martius qui est primus mensis apud hebręos habet istud festum: in quo in terra promissionis, quæ satis calida, & temperata est, incipiunt spicę ad maturitatem flauescere. vnde in illo mense colligebantur spicę, quę magis maturitati erant propinquæ, & offerebantur, deinde torrebantur, & excutiebantur grana, & contundebantur in modum farris, vsque ad farinam, & de illa cremabatur in festo azymorum, vt patet Leui. 23. c. & c. 2. & istud vocabatur sacrificiũ de primitijs frugum. *Et verni primi temporis.* Quia iste mẽsis est in principio veris, quia in mense isto intrat Sol D in arietem, & fit æquinoctiũ in vniuersa terra, & tunc incipit ver. *Et primi temporis.* Quia iste mensis est principium temporis cum sit principium anni, vt patet Exo. 12. c. iste mensis erit nobis principium mensium primus in mensibus anni.

Connexio capituli.

Diuisio eiusdem.

Præcepta in Deũ ordinantia. Phase festum quo mense fiat.

Martius mensis vocatur primum tempus dupliciter, & quomodo September sit apud Hebræos primus.

Quæstio I.

ISTE mensis Martius potest vocari primum tempus dupliciter. Vno modo quantum ad qualitatem temporis, quia tunc videtur annus, vel inci E pere, & omnia terrę nascentia primordia suæ natiuitatis habent. Et ob hoc quidam eum primum mẽsem seculi autumant, sicut diximus. Gen. 1. & 7. c. Et licet iste mensis non vocaretur primus mensis, vocaretur tamen mensis primi temporis, quia in illo mense est qualitas temporis, secundum quam omnia nasci incipiunt. Potest alio modo vocari primum tẽpus, ita ꝙ non sit primum tempus, quia in eo ver nouum est, sed quia ipse mensis temporum principium est. s. quia ab ipso totius anni computatio incipit: sicut dicitur Exo. 12. c. iste mensis principium mensium erit: hoc autem, vt in eodem c. dictum fuit non est intelligendum simpliciter, ita ꝙ computatio temporũ totaliter inciperet ab illo mense, sed solum accipit quã-

tum

tum ad computationem festorum secundum vulgarem computationem: non vocatur iste mensis prim⁹ apud hebræos, sed magis September, sicut declaratũ fuit Exo. 12. c. & istum modum loquendi sequit̃ scriptura de solennitate tabernaculorum, quę fit in mense Septembris, vt satis patet ibidem in littera, & dr̃ ipsa esse in exitu anni, cum ergo exitus .i. finis, & principium idem sint, & annus finiat in Septembri apud festum tabernaculorum: ergo tunc incipit: & vocatur September principium anni, quia dr̃ ꝙ festum tabernaculorum dr̃ esse in principio anni, vt patet Exo. 34. c. cum dr̃ solennitatem q̃si redeunte anni tpe cuncta conduntur: & loquitur de festiuitate tabernaculorũ: constat tñ ꝙ annus nunq̃ redire dr̃, nisi qñ finito vno incipit alius, sed hoc est in Septembri, ergo in Septembri incipit annus: hic tñ accepit principium temporis siue anni computare a Martio, quia hic computare intendit festiuitates principales anni: constat aũt ꝙ secũdum festiuitates Martius primus est: ergo eum primũ mensem, siue mensem primi temporis noĩauit. *Vt facias phase domino Deo tuo*. i. vt celebres pascha Deo tuo.

Notandũ de recessu Iudęorum per diem ab Aegypto.

Quoniam in mense isto eduxit te de Aegypto. Die quintadecima mensis huius, vt hr̃ Exo. 12. c. *Nocte*. ꝑ noctẽ surrexit Pharao, & serui eius, & clamauerunt ad Iudæos, vt exirent de Aegypto: ipsi aũt ante diluculum recesserunt: ideo dñt nocte recessisse, vt patet Exo. 12. c. Recessus hebręorum per diem fuit: nam in tota nocte non ausi sunt Iudæi egredi de domibus suis, quia mandauerat Deus ne quisquam per totam illam noctem egrederetur ostium domus suæ, quia exterminator perlustrabat vicos, qui decideret eos: & quia nõ possent ipsi Iudæi per noctem cõgregari simul, vt oẽs vnum iter caperent: nec valet si dicas, ꝙ erat tunc columna ignis, q̃ illuminaret eos per noctem: nã nunq̃ eis defuit columna nubis per diem, & columna ignis per noctem, vt patet Exo. 13. c. nam licet ista colũna a principio itineris sui illuminauerit eos, tñ non poterant ipsi de diuersis locis congregari ad illã colũnam ignis de diuersis locis, quia nescirent quid erat: & quia non videretur a multis locis: & quod ꝑ diem exierunt patet Nu. 33. c. s. ꝙ profecti sunt filij Israel. 15. die mensis in manu excelsa videntibus Aegyptijs, & sepelientibus mortuos suos: si aũt ꝑ noctem recessissent, non viderent eos Aegyptij de Aegypto exeuntes, qđ non decebat, quia sic putarent eos fugientes, & citius insequerentur eos.

Phase quot modis sumatur.

Immolabis phase. Aliqñ signat phase agnum q immolabatur, vt patet Exod. 12. & Io. 18. non intrauerunt ꝑtorium ne contaminarentur, sed mãducarent pascha. Alio mõ accipitur pro alijs pertinentibus ad solennitatem paschalem, siue sacrificijs, siue alijs ceremonijs. Et sic accipitur hic. *Immolabis phase de bobus & ouibus*. i. in solennitate paschali offeres boues, & oues. Erant. n. pro illa festiuitate multa sacrificia instituta, q̃ fiebant de expensis publicis, de quibus Nu. 28. c. & quilibet ex deuotione insuper offerebat ꝑ se, quod volebat. Et ista oĩa erant de bobus, & ouibus, & de capris, q̃ hic non ponuntur. Aliqui voluerunt, ꝙ accipiatur hic phase pro ipso agno immolato, ita qđ qñ non posset haberi agnus, ꝙ fieret de bobus, siue de ouibus, sed hoc falsum est, quia agnus immolari debebat, & si non haberetur agnus immolabatur hędus, vt patet Exo. 12. nunq̃ aũt aries, vel bos, quia deficeret a ꝑfecta significatione. *In loco quem elegerit dominus tuus*. i. in loco vbi erat sanctuarium: non. n. poterat hoc fieri in aliquo alio loco, quia ista immolatio phase habebat speciem sacrificij, immo vocatur sacrificium dñi, vt habetur Num. 9. c. Et si hoc posset fieri in qualibet ciuitate, daretur occasio, ꝙ aliquis obseruare posset aliquas ceremonias dæmonum in illa oblatione, quod non poterat fieri, cum omnes in eodem loco coram

F sacerdotibus immolabant: immo ipsi sacerdotes immolabant, quę populus offerebat. Item vt de sanguine huius oblationis funderetur ante altare. *Vt sit nomen eius in eo*. Recte hoc adductum est: nam si accipiat̃ large Deum elegisse aliquem locum, & dicemus eũ elegisse totam terram promissionis, quia istã specialiter parauit populo suo hebraico, vt patet Exod. 23. c. cum dicitur, ecce ego mittam angelum qui præcedat te, & custodiat in via: & introducat ad locum quẽ paraui, sed dr̃ elegisse aliquem locum, vt sit nomen eius in eo. i. vt in loco illo specialiter colatur, & specialiter nominetur saltem in sacrificijs, & in alijs ministerijs, quę fiebant in tabernaculo, & atrio, quæ erant in vna ciuitate terræ promissionis: in alijs autem nihil horũ; sed solum erãt synagogæ, in quibus conueniebant ho-
G mines ad orandum, & audiendum doctrinam legis, sic patet, quia tpe Christi erat sanctuarium in Hierusalem, tñ in alijs locis synagogæ erant, in quibus prædicabatur verbum Dei, vt patet Luc. 4. c. cum dicitur, ꝙ intrauit Iesus in synagogam, vt prędicaret sabbatis, & hoc erat in Capharnaum: hic aũt nõ dicebatur esse nomen Dei, quia specialiter nõ erat, sicut in loco sanctuarij. Sed quæres cum deberet fieri celebratio phase, & alię solennitates in sanctuario, & istud erat in loco, vbi staret tabernaculum, & arca, & sacerdotes cũ arca, & tabernaculum simul essent, satis notum erat sacrificia debere fieri, vbi ista essent: si tñ ista essent remota, sicut fuerũt per 80. annos, vel modicum plus, s. a tpe quo capta fuit arca a Philistim in bello, donec Sa-
H lomon adduxit arcam, & tabernaculũ, separata erant: fuit sanctuarium in duobus locis. s. primo in ciuitate Nobe, secundo in ciuitate Gabaon, de quo plenissime dictum est. Exo. 20. & aliqualiter. s. 12. c. *Non comedes in eo panem fermentatum*. i. in solennitate ista nõ debebat comedi panis fermentatus: non est sensus, ꝙ in loco in quo erat sanctuarium, non liceret comedi panem fermentatum, quia illi qui morabantur in loco illo, comedebant panem fermẽtatum, sicut in alijs locis, & ipsi sacerdotes qui in eodẽ loco ad ministrandum manebant, non comedebant semper panem fermentatum: nec etiam ipsi qui de alijs locis veniẽbat ad locum sanctuarij, tenebantur semper comedere panes azymos, quia tunc nullus morari vellet in tali lo-
I co, quia vita talis esset in afflictione, si semper comedere debebat panem azymum, quia comestio panis illius erat afflictiua, sic patet infra cum dicitur septem diebus comedes afflictionis panem, sed loquitur hic scriptura ad eos qui ascendebant in locum sanctuarij per festum azymorum, quia tunc nõ debebãt comedere panem fermentatum in loco illo, cum septem dies essent ad comedendum azyma, & in fine recedebant: si tñ aliquis maneret in loco sanctuarij vltra tempus illius festiuitatis, non obligabatur comedere azyma: ideo in alijs duabus festiuitatibus. s. pentecoste, & festo tabernaculorum licet ascenderent in locũ sanctuarij, & facerent oblationes, & victimas domino, non comedebant azyma, quia solum fuit tempus pa-
K schæ azymorum ad comestionem panis non fermentati, cum in solo hoc tempore reperiatur significatio azymorum, scilicet, quod eo tempore egressi sunt de Aegypto. *Septem diebus comedes*. Nunc Iudæi comedunt panem azymum octo diebus ad euitandum dubium, quia in 14. die mensis debent incipere, & cõtinuare per septem dies, & quia isti dies computantur a lunatione propinquiori ęquinoctio vernali, ipsi dubitabant de coniunctione lunæ vtrum esset in die in qua mensem incipiebant, vel pertineret ad sequentẽ diem: ideo octo dies accipiunt, vt ibi illos septem includant. *Afflictionis panem*. Quia magnus labor est in comedendo illum panem, & in digerendo; est enim

gustu

gustui insipidus, & stomacho ponderosissimus, quia miscetur cum aqua frigidissima farina ad conficiendos illos panes sine sale, & sine fermento: ista enim subtiliant, & digerunt: quare panes illi cæteris panib⁹ ponderosiores sunt, & magis repugnant sanitati. *Quoniam in pauore egressus es de Aegypto*, In hebræo habet. *Quia in festinatione egressus es*. Dictio enim hebraica hic posita signat festinationem, & pauorem siue compulsionem. Et ad eandem sententiam reducuntur, quia Aegyptij incutiebant pauorem Israelitis compellendo eos recedere: ideo Israelitæ cum festinatione exibant. *Vt memineris diei egressionis tuæ de Aegypto*. Cibus iste reducebat eos in memoriam exitus de Aegypto, quia in illo exitu talem panem comederunt. Et tunc applicatur littera secundum nostram positionē. *Quoniam in pauore egressus es de Aegypto*. i. quia pauorē magnum incusserunt tibi Aegyptij, quando existi de Aegypto, & ab hoc liberauit te dominus, vt memineris diei afflictionis, & pauoris illius, & per hoc grãs Deo reddas: vult vt comedas panem afflictionis, qui reducat te in memoriam illius afflictionis, & pauoris Aegypti. hoc recte dictum est, sed non multum applicatur, quia eodem modo si propter solam memoriam afflictionis mandabat dominus comedi panem azymum, mandaret etiam comedi lactucas agrestes, vel aliquid simile in quo esset afflictio, sed est sensus. *Quoniam in pauore egressus es de Aegypto*. i. tu volueras in Aegypto panes fermentare, quia tamen Aegyptij instabant vehementer, vt recederes, & tibi timorē incusserunt, propter timorem eorum non potuisti fermentare panem, sed mansit azymus propter illum timorem: ideo ad reducendum in memoriam pauorē Aegypti oportebat panem azymum septem diebus comedere. Et quando dicit. *Quia in festinatione egressus es*. Refertur ad panem quem tunc fecerunt, quia cōpellentibus Aegyptijs exire farinam nondum fermētatam, sed conspersam tulerunt ligantes in pallijs suis, sic ergo nunc non fermentatum panem comedunt, qui velociter fieri potest. *Non manebit de carnibus, quod immolatum est*. vesperi vsque mane. i. carnes agni immolati in 14. die mensis ad vesperam non manebunt ad alium diem, sed quicquid remaneret igne comburebatur, vt habetur Exo. 12. c. Exod. 23. c. cum de hac festiuitate agitur, dicitur alio modo. s. non immolabis super fermentato sanguinem victimę meę: nec remanebit adeps solennitatis meę vsque mane: in quo solum dicitur de adipe offerendo, nam agnus paschalis sacrificium domini erat, vt patet Num. 9. c. & sicut in alijs sacrificijs quibuscunque sanguine tingebatur p quatuor cornua altaris, ita in sacrificio agni effundebatur sanguis ad basim altaris, & per cornua eius, de alijs autem sacrificijs licet essent holocausta, licet victimę pacificę, licet pro peccato, hoc commune erat de holocaustis, patet Leui. 1. de pacificis, patet Leu. 3. de his quæ pro peccato, patet Leui. 4. & 5. & sicut in omnibus sacrificijs adeps erat pertinens ad dominum iure perpetuo, vt patet Leui. 3. c. & nullus sub pœna mortis de illo comedere audebat, vt patet Leuit. 7. c. ita & in agno paschali adeps offerebatur domino: de hoc autem dicebatur in auctoritate allegata, ꝙ adeps non deberet manere vsque mane, quia in 14. die mensis primi ad vesperam agnus immolabatur, & eodē die ponebatur adeps in incensum coram domino: nec erat fas, vt remaneret pro sequenti die. s. pro 15. mensis eiusdem, vt in eadem adoleretur coram dño. Exo. 34. c. vbi de eadem solennitate agitur, dicitur neq; remanebit mane de victima solennitatis phase, & hoc refertur ad carnes. s. quòd nihil maneret pro sequēti die de carnibus illius agni immolati, vt comederetur sequenti die, & istum sensum facit hic littera; ratio au-

A tem mystica, q̄a remanere nihil debebat de isto agno fuit tacta Exo. 12. c. causa autem litteralis in omnibus celebrationibus phase factis post exitū de Aegypto, fuit ad recordandum illam celebrationem phase factam in exitu de Aegypto, sicut dicitur hic de comestione azymorum septē diebus, vt memineris egressionis tuę de Aegypto omnibus diebus vitę tuę: causa autem propter quam in Aegypto factum est, vt nō maneret aliquid de carnibus illis vsque mane, fuit ad signandū velocitatem exitus. s. vt intelligerent Iudęi, quòd sequenti die non erant comesturi in Aegypto, sed cum festinatione iter arrepturi erant instantibus nimiumq; vrgentibus Aegyptijs: si autem aliquid de carnibus illius agni maneret pro sequenti die putarēt

B se in Aegypto comesturos. *Non poteris immolare*. Supra data fuit causa. *Sed in loco quem elegerit dominus*. Nō erat necesse, quòd fieret comestio agni intra templū; sed in tota ciuitate fieri poterat, in singulis domibus considerato numero personarum. *Immolabis phase vespere ad Solis occasum*. In Exodo habetur ad vesperam, & vocatur vespera, siue Solis occasus non solum tempus quo Sol cadit sub horizōte, sed tempus a quo Sol incipit declinare a puncto circuli meridiani: ideo post meridiem 14. diei, vsque ad noctem quacunque hora poterant immolare agnum, licet illud apud hebręos teneatur, quòd postquam Sol inciperet declinare poterat fieri celebratio agni paschalis tamen non fiebat vsque ad Solis occasum: vel pauloante Solis occasū: vespera autem quę erat post meridiem accipiebatur,

C prout in illo tempore debebant Iudæi incipere separare ad immolationem phase. erat autem apparatus, vt scrutarentur totam domū vtrum aliquis panis fermentatus esset in ea saltem modicus, & excludebatur ab ea, & post hoc poterat fieri immolatio, sic enim dr̄ Exo. 23. & 34. non immolabis super fermentato sanguinem victimæ meę. i. dum manserit in domo panis fermentatus non poterat immolari agnus. *Quando egressus es de Aegypto*. Non quòd illa hora, vel tunc egressi fuerint de Aegypto, sed quia tunc se incęperūt parare ad itinerandum: ideo ab eo tempore computatur exitus. Varie accipit hic littera exitum de Aegypto: aliquando accipitur proprie pro ipso tēpore quo recesserunt, & isto modo accipitur Exo. 12. c. vbi dici-

D tur, quòd in 15. die mensis primi egressi sunt de Aegypto, idem patet Num. 33. c. Alio modo accipitur pro tempore quo eis recedere mandatum est, sic dicitur, quòd hebræi exierunt de Aegypto nocte, vt patet supra. s. quia in isto mense eduxit te dominus Deus tuus de Aegypto nocte. s. media nocte, quia media nocte surrexit Pharao, & serui eius, & compulerūt hebręos, vt recederent festinanter, vt patet Exod. 12. c. aliquando accipitur recessus pro tempore quo incęperunt se ad eundum parare, & sic accipitur hic cum dicitur ad occasum Solis quando egressus es de Aegypto. i. quādo incępisti te parare ad exeundum de Aegypto, vel dicitur quando egressus es de Aegypto referendo ad tempus non tamen stricte pro hora temporis. s. quan-

E do egressus es de Aegypto. i. quòd immolare debebant agnum tempore quo exierunt de Aegypto. s. ad dimidium mensis primi non tamen, quòd immolarent ad Solis occasum, & sic ly quando non refertur ad occasum Solis, sed ad tempus egressionis simpliciter. *Et coques, & comedes*. Si dicatur contra, quia Exod. 12. c. dicitur, ꝙ non comedent ex eo quicquam crudū aut coctum aqua, sed assum igni. Respondetur quòd coqui apud hebręos secūdum naturam dictionis hic positæ extenditur ad decoctionem, quæ fit per aquā, vel quæ per calorem ignis fit: ideo quando dicebatur in Exodo, quòd non comederetur agnus coctus non dictum fuit coctum solummodo, sed cum a dictione

scilicet

scilicet coctum aqua, quia illa dictio non signabat decoctionem in aqua, sed generaliter quamlibet decoctionem, & sic verum est, ꝙ decoquetur.s.ꝙ humiditas non naturalis, & cruda per calorem ignis cõsumitur vsquequo nihil maneat. *Maneq. consurgens vades in tabernacula tua.*

De quibus tabernaculis hic littera intelligitur. Quæstio II.

ALIQVI volunt, ꝙ intelligatur hoc de quibusdam tabernaculis, quæ fiebant extra ciuitatem de ramis arborum, siue alio modo de panno quemadmodum fit in castris, vel alijs locis ad quæ gentes multæ conueniunt. Et 14. die post meridiem stabant omnes in Hierusalem, cum 15. die, quę erat prima dies solemnitatis vacantes orationibus, & sacrificijs, & doctrinę legis: deinde sequenti die reuertebantur ad tabernacula, quę parauerant extra ciuitatem. sed hoc nihil est, quia hoc sine mandato facere poterant quacunque die etiam solẽnissima: poterant enim ambulare per mille passus, quod vocatur iter sabbati quantum distat mons oliueti a Hierusalem, vt habetur Actuum 1. c. ideo dicendum, quòd quia prima dies erat valde honorabilis non poterant in ea itinerare, sed die sequenti in qua operari licebat, vt habetur Leui. 23. c. dabatur licentia volentibus, ꝙ recedere possent, sed pauci recedebãt, quia adhuc magnus dies solennitatis. s. septimus restabat. *Sex diebus comedes azyma.* Supra dicitur, ꝙ septem diebus comedi debebat: ex quo aliqui Iudęi dicũt, ꝙ sex dies sunt sub necessitate, septimus autem non, sed falsum est, quia Exo. 12. c. pęna mortis imponitur comedenti fermentatum per illos septem dies: hic autem solum ponuntur sex dies, vt vult Nicolaus, ita ꝙ non fiat hic mentio de septima die eo ꝙ celeberrima erat, sed includãtur alij sex priores dies, sed non videtur in hoc maior ratio quare de ipsa septima, q̃ de alijs dicatur: ideo videtur dicendum, ꝙ intelligantur isti sex dies post primam diem paschæ, & ratio videtur esse, quia supra de primo die quomodo immolari debebat agnus, & comedi azyma, & ꝙ sequenti die poterant recedere in tabernacula sua. Nunc autem dubitaret aliquis vtrum postquam celebrassent pascha, & recessissent de loco sanctuarij tenerentur comedere azyma. Ideo respondetur eis. *Sex diebus azyma comedetis.* i. sex diebus post primum diem cum ad terram suam recedebant. Et magis videtur, ꝙ iste primus dies taceatur, quã septimus, quia de primo die manifestum est, ꝙ azyma comedere deberent, quia iste primus dies est 15. dies mẽsis primi, & in isto 15. facta sunt primo azyma in Sochot, vt patet Exo. 12. c. *In die septimo, quia collecta est domini Dei tui non facies opus.* Potest intelligi collecta. i. recollectio ad sanctuarium ad celebrandum festiuitatẽ, quia in primo die conuenerant omnes ad templũ ad offerendum, & audiẽdum verbum Dei: deinde in sequentibus quinque diebus dispergebantur ad opera, rursus in septimo die, quia celeberrimus erat conueniebant omnes ad templũ, & cessabant ab opere seruili. Potest alio modo accipi collecta pro collectione pecuniarum a populo ad sumptus sacrificiorum, vel sustentationem pauperum, quia sequẽti die totus populus recessurus erat, ideo illo die pecunię colligebantur. Alia collecta pecuniarum fiebat in solennitate tabernaculorum die 8. vt habetur Leui. 23. c. & Nume. 29. c. Nicolaus dicit, ꝙ non concordat hoc. s. ꝙ in die illa fieret collecta, quia secũda die populus recedebat, vt supra patuit. Respondetur ꝙ satis consonat, quia in illa septima die quasi totus populus stabat in Hierusalem, quia licet haberent licentiam recedendi in secũ-

Collecta tripliciter capitur.

F do die: tamen pauci recedebant, vt expectarent septimum diem magnæ solennitatis de quo Ioan. 7. c. dicitur ꝙ Iesus incępit clamare die nouissimo magno die festiuitatis. & deinde subditur de turba magna, q̃ audiebat eum. *Septem hebdomadas numerabis.* Hic ponitur secundum de festo hebdomadarum. *Septem hebdomadas numerabis tibi.* Quæ faciunt dies 49. pentecostes vero dicit 50. dies: tot enim sunt computando diẽ primum azymorum, vel diem pentecoste. *Ab illa die qua falcem in segetem miseris.* i. a prima die azymorũ in qua secabantur aliquæ spicæ, quæ videbantur magis maturitati appropinquare, & excussis granis post adustionẽ & facta inde farina fiebat oblatio domino. Et ante istum diem nullus mittebat falcem in segetem, quia

G nondum erat matura, sed etiam si esset matura, nullus debebat falcem mittere. *Celebrabis diem festum hebdomadarum.* i. diem festum qui est post septem hebdomadas, & in festo isto solum obseruabatur vnus dies. *Oblationem spontaneam manus tuæ.* Refertur ad verbũ superius celebrabis. i. celebrabis etiam oblationem spõtaneam, quia non solum custodies diem illum cessando ab opere serutli, sed etiam offerendo spontaneas victimas, vel potest hoc esse expositio superioris, & tunc est sensus. *Celebrabis diem festum hebdomadarum oblationem spontaneam.* i. oblationem spontaneam, ita quòd tota celebritas illius diei est in offerendo victimas pacificas. *Oblationem spontaneam.* Quia in illa festiuitate non adducebantur decimæ, vel primitiæ, sed in festiuitate tabernaculorum, quando cuncta erãt collecta

H de agris, vt patet Exo. 34. & 23. sed nec hoc est simpliciter verum, quia loquendo de decimis, quæ dabãtur Leuitis, non est verum, quòd aliquo tempore apportarentur in locum sanctuarij, sed Leuitę colligebant eas per ciuitates: loquendo autem de secundis non solum apportabantur in festo tabernaculorum, sed etiã in alijs duobus festis, quia de eis vescebantur quando ascendebant in locũ sanctuarij, sed hic dicitur de oblationibus spontaneis, vt distinguuntur contra uotiuas, & comprehendunt holocausta, & victimas pacificas, quia vtrunque sine aliqua obligatione erat non facien do aliquam mentionem de votiuis, quę sine festiuitate debentur. *Manus tuæ.* idest ista oblatio erit de rebus

I quas laboraſti per manum tuam, vt de segetibus, vino, & pecoribus. *Quam offeres iuxta benedictionem domini.* i. ista oblatio erit secundum ꝙ Deus multiplicauerit bona tua, quæ multiplicatio vocatur benedictio Dei: diuites enim magis, quam pauperes offerre debent. *Et epulaberis coram domino.* Non epulabãtur omnes intra sanctuarium, sed in tota ciuitate. dicitur epulari coram domino, quia propter honorem eius ad locũ illum venerant. *Tu & filius tuus.* Quatuor personę ponuntur hic quibus offerens alimenta ex necessitate dare tenetur, scilicet filius, & filia, seruus, & ancilla. Et aliæ 4. quibus propter Deum dat necessaria, scilicet Leuita, aduena, pupillus, & vidua. *Et epulaberis.* Epulari est epulis vacare, & dicuntur epulæ delicati cibi

K siue solennes, quia tunc solenniter parabantur cibi, & in abundantia pro omnibus, qui erant cum ipso patre familias offerente victimas, & hic non solum permittebat Deus Iudæos vacare epulis, qui carnales, & imperfecti erant, sed etiam hortabatur, vt vacarent eis.

Epulari quid & vnde.

Quæ vtilitas erat, quòd Iudæi in festiuitatibus vacarent epulis, & alijs gaudijs. Quæst. III.

NEC tamen intelligendum, quòd Deus vellet, vt ipsi vacarent epulis, ita quòd ipsa vacatio epularum esset secundum se bona, aut bona ex genere, sed erat bona ex occasione, quia cum Iudęi carnales essent, & gaudetent

rent cibis,& potibus, & Deus mandaret eis vacare cibis,& potibus in solennitatibus,quibus facerent sacrificia saltem propter solatium ciborum, quod tunc assumebant, repetebant sacrificia sępius: in quo Deus valde laudabatur.nam cum Deum in hac oblatione, & sacrificio profitebantur,quia nullus sacrificium facit, nisi ei qui verus Deus est, aut qui Deus verus ab eo putatur:etiam quia in his sacrificijs laudes vocales multas Deo celebrabant. etiam quia per obedientiā nimis in his merebantur adhuc magis, quam in ipsis sacrificijs, quia obedire melius est, quam sacrificare, vt patet 1. Reg. 15. capit. erat autem obedientia,quia Deus mandabat,quod offerrent victimas,& ipsi offerebant. ista etiam est causa quare mandabatur, vt filij & filiæ,serui,& ancillæ comederent, vt ipsi pariter Deum laudarent,& afficerentur ad talia sacra desiderantes ea fieri, cum in eis quandam delectationem ciborum reperirent: si autem Deus mandasset, q temporibus quibus aliquis offerret aliquod sacrificium, abstineret a delectationibus cibi,& potus, saltem ieiunando illa die qua offerrent, pauci inclinarentur ad offerendum sacrificium,quia tamen aliqualiter delectabantur in epulis,quas sumebant illis temporibus, afficiebantur ad sacrificia. *Coram domino Deo tuo.* Posset dici,sicut supra dicebamus, quòd non comedebāt omnes isti offerentes intra sanctuarium, sed in ciuitate in qua stabat sanctuarium, & comedendo in ea poterant dici immo dicebantur comedere coram domino Deo suo, quia in ciuitate illa habitabat dns Deus specialiter.& sic dicebatur de agno paschali,quia non comedebatur intra atrium tabernaculi, sed in ciuitate sanctuarij in qua immolabatur, licet in his non est valde magna similitudo,quia hostiæ pacificæ, quę vocantur oblatio spontanea,erāt proprie sacrificia:ideo in loco comedi debebant scilicet intra atrium tabernaculi.agnus autem paschalis vocatur sacrificium iuge,quia adeps eius,& sanguis incendebantur corā domino,ita quod sanguis aspergeretur circa basim altaris,& adeps incenderetur. non tamen fiebat de agno aliquod genus proprij sacrificij, quia non erat sacrificium holocaustum,nec pacifica victima,nec pro peccato,quia in omnibus his partes carnium incendebātur,& aliæ dabantur sacerdotibus, vt patet Leuit. primo,& 3,& 5.& 6.atque 7.capit. de agno autem nihil omnino. satis ergo conueniret agnum non comedi intra locum atrij,& tamen carnes victimarum pacificatum,quę offerebantur in festo pentecoste, in atrio tabernaculi comedi debebant:si autem non comederentur,hoc solum erat, quia non sufficiebat locus ad capiendum omnes offerentes, & sacrificantes victimas. *Tu & filius tuus* De vxore nihil dicit, sed satis notum est,quia mulier eadem persona reputatur cum viro suo,& est quasi rector œconomię,sicut ipse vir. ipso expresso viro,quòd comedere debebat de oblationibus illis, satis innuebatur vxorem debere comedere, quia illa quę offerebantur, tantum pertinebant ad vxorem,sicut ad virum,quia fructus bonorum suorū indiuisus est eis.

De filijs autem,& alijs familiaribus dubiū est , vtrū ad comedendum de sacrificijs admitti deberet. Et respondetur quòd sic cuius causa, vt supra expressum fuit,quia Deus volebat, vt in die, quo ipse specialiter colebatur,specialis lętitia fieret, & omnes multū gauderēt,vt Dei celebritas maior esset, vel vt ipsi quoque filij incitarent ad desiderandum talem cultum Dei. *Et filius.* Nulla differentia erat in hoc quantum ad fœminas,& viros. nam de sacrificijs pacificis cū tractaretur , ęqualiter poterat fœmina de illis comedere sicut & viri:si aūt essent quędam alia genera sacrificiorum,poterant viri comedere,& non fœminę, sicut sa-

A crificia quędam facta pro peccato,vt patet Leuit. 6. c. vbi dr̄ mares tm̄ de genere Aaron comedent illud. *Seruus & ancilla.* De seruo patet, quia serui,aut erāt de genere hebręorum,& tunc sicut cęteri hebręi comedebant de sacrificijs, nec differebāt in aliqua cęremoniali obseruatione. si aūt isti serui essent de conuersis ad Iudaismum idem dicendum est,quia gentiles iam conuersi tenebantur ad oīa illa ad q̄ tenebantur Iudei de ipso genere Iacob , sicut nunc conuersi de Iudaismo,vel de Agarenis ad Christum tenerent ad obseruantiam legis euangelicę,sicut tenebantur illi qui in christianitate nati fuerūt: si aūt illi serui sint empti de gentilitate,aut capti in bello , & poterant comedere de sacrificijs, quia conuertebantur mox ad ritū Iudai-

B cum,& circuncidebantur,vt patet Exo. 12. c. omnis seruus emptitius circuncidetur, & sic comedet illud. cogebantur enim dn̄i seruos suos circuncidere,qn̄ aliquos emebant.de ancillis autem eadem lex est, quia licet non appareat in eis manifeste, sicut in seruis, q conuertuntur ad Iudaismum,quia non poterat in ancilla fieri aliquod signum manifestū, p quod eu:dens esset ancillam ad Iudaismum conuersam fore,sicut in seruo q circuncidebatur: ancilla aūt nihil tale suscipere poterat,qa tn̄ ita erat in prāe dn̄i sicut seruus, quēadmodum seruus ex mandato dn̄i circuncidebāt, etiā si nollet:ita ancilla ex mandato dn̄i sui cogebāt suscipere cultum quemcunq; dn̄s imperasset: cogebatur ergo colere Deū hebręorum saltem exterius,& si reperiret postea in aliquo errare a fide veri Dei , quem

C hebræi colunt, tanq̄ de hæresi rea pœnam patiebatur, sicut oēs alij hęretici.par ergo ius erat quantū ad hoc in seruis,& in ancillis: ergo vterq; de sacrificijs pacificis dn̄i sui comedere debebant. *Et Leuites qui est intra portas tuas.* Loquitur ad totum Israel,qui hēbat ciuitatem,& intra portas illarum ciuitatum erant sacerdotes,& hoc siue accipiant ciuitatum portæ , pro illis in quibus habitant alij de alijs tribubus cum ipsis Leuitis,aut pro ciuitatibus in quibus soli Leuitæ habitabāt q̄ erant 48.vt patet Nu.35.c.quia quocunq; mō est verum,cum istæ ciuitates sint ciuitates Israel, quia Israelitę dabant istas ciuitates Leuitis, quasi in donū , vt in eis habitarent,& dabant eis de parte sortium suarū s.

D qui plures ciuitates habebat,plures dabat,q vero pauciores dabat pauciores : sicut in ipsis sortibus populi q plures erant maiores termínos terræ recipiebāt.s. cum pluribus ciuitatibus , & oppidis , cū cęteris locis habitabilib⁹,& habitatis. *Qui morantur nobiscum.* i. in terra vestra,& non intelligitur de illis qui morant in domo cum eis, quia de talibus necessariam curā habere debēt,vt hr̄ 1.ad Tim.5.c.qui suorum maxime domesticorum curam non habet, fidem negauit,& infideli deterior est. *Et recordaberis quia seruus fuisti in Aegypto, & custodies mandata mea* i. si recordatus fueris,quia fuisti seruus in Aegypto intelliges, quo ego liberauerim. Et scies ex hoc q̄ es obligatus facere ea quæ mando , & sic facies. *Solemnitatem quoque tabernaculorum.* Hic ponitur tertium de festo tabernaculorū, quod fit a 15.

E die Septembris,vt hr̄ Leu.23.c. *Quando collegeris de area & torculari fruges tuas.* In mense Septembri qn̄ fiebat ista solennitas in terra promissionis q̄ temperata & tēporanea est,oēs fruges,& vuæ collectę erant.sic patet Exo.34.& solennitatem qn̄ redeunte anni tpe cuncta conduntur. *Solennitatem tabernaculorum.* Istud festū sic nuncupatum est in memoriam tabernaculorum factorum de ramis arborum,in quibus hebræi habitauerant pęr desertum,vt dr̄ Leu.23.cap. cum redditur causa huius solennitatis.i.qm̄ in tabernaculis habitare feci eos , & orit ista causa ex generali motiuo omnium festorum:receperant.n. hebręi multa beneficia a Deo ab exitu de Aegypto vsquequo introducerent De festo tabernaculorum.

in

in terram Chanaã: ad quorum memoriam, vt semper Deo se obnoxios crederent, festiuitates istę, tanquam signa quædam rememoratiua instituta sunt. vocatur ẽt festum istud scenophagia. i. simultaneus, vel cõmunis ad comedẽdum locus a cenon quod est commune, & phagin quod est edere, quia in publico edũt. s. ꝙ illo tpe faciunt in vicis extra domos suas quędam vmbracula ramorum. & ibi comedunt, & bibunt quasi in illis habitarent, vel faciunt hoc locis patentibus cęlo, licet vndiq; parietibus adoperta sint, sicut in curialib⁹, vel interdum domos illa die detegunt, & sic se putant illud præceptum adimplere. *Et epulaberis in festiuitate tua.* In omnibus festiuitatibus epulis, & potibus vacandum dicit ex causis supra assignatis, pręterquam in festiuitate propitiationis, siue expiationis, quæ est in Septembri decimo die eiusdem mensis computando secundum lunationem. nam in hac die tota, nec cibo, nec potu vescuntur, neque balneas, vel delectationẽ aliquam capiũt: immo nec debitum vir ab vxore, aut vxor a viro petunt, quia denunciatur eis Leuit. 16. & 23. c. ꝙ anima, quę in die illo non se afflixerit, peribit de populo suo. etiam in festiuitate azymorum non dicitur eis, ꝙ epulari debeant, quia ista epulatio notat totalem iucunditatem in cibis, secundum ꝙ ipsi voluerint, vt dicebatur. s. 12. & 14. c. quęcunque desiderat anima tua: in diebus tñ azymorum non licebat hoc, quia panem azymorum comedere cogebantur, qui non delectationem, sed afflictionem quandam inducit. sic. n. dr̃ supra septem diebus absque fermento comedes afflictionis panẽ in festiuitate tua. vocatur ista festiuitas populi. nam licet omnia festa essent Dei, qa Deus in eis specialiter colebat̃, quædam tñ festa etiã erant ipsius populi, quia sibiipsis lautiores epulas pręparabant: sicut si facerent aliqua magna conuiuia, vocarentur illa conuiuia festiuitates populi, etiam si non fierent in diebus festiuitatum. nam vocatur sic dies propitiationis festiuitas tua, vel dies azymorũ ex causa assignata: in his autem epulis vacãdum erat, immo & quod ipsi magis inepte considerant, qa putant grauiter errare si in his diebus qnãdã in cibis, aut vestibus iucunditatem pręferant transferentes id quod aliquã diu ad remedium indisciplinatorũ, indomitorumq; datum est, ad virtutis, & pręcepti officium necessariũ, quia dictum est eis sabbatizabitis, quia maiorẽ solennioremq; in sabbatis cultum impendetis. nam sacrificia dupla, q̃ in ꝓfestis diebus fiebãt, vt patet Nu. 28. c. *Septem diebus domino Deo tuo festa celebrabis.* Quia tantum durabat ista solennitas, & non fit hic mentio de die octauo in quo fiebat cętus, & collecta, vt patet Leuitic. 23. c. *Benedicetq. tibi dominus in cunctis frugibus tuis.* Quia istę festiuitates magis consistebant in oblationibus, q̃ in alijs cęremonijs. ideo obseruantes eas plene benedicuntur. i. multiplicantur in frugibus, & vino. *Et in omni opere manuum tuarum.* i. in omni labore, & occupatione manuali: eadem namq; causa est, quia sicut benedicebantur in frugibus, & armentis, atque pecoribus, quia de illis offerebant: ita qui aliquod alterũ officium haberet, & non esset pastor, vel agricola, quia ex acquisitione illius officij poterat eruere ea, quę immolabilia, & offerẽda essent, multiplicaret Deus hũc offerentem non quidem in frugibus, quia agros non colebat, nec habebat, nec in armentis, & gregibus, qa nihil horum possidebat, sed in acquisitione officij sui, & sic generaliter in oĩ manuali operatione, vel labore. *Erisq; in lætitia.* Hoc potest referri ad ea sola, quæ dicta sunt. s. quòd benediceret te dominus in frugib⁹, & armentis, & alijs possessionibus, & ex hoc nimium iucundaberis: sed non est sic accipiendum, vt solum referatur ad multiplicationem in possessionibus, vel terrę fructibus, quia lætitia est quidam motus animi

F in exhilarationem proueniens ex simultate omnium bonorum, vel simpliciter bonorum, vel extimatorũ, siquis enim vnum bonum habeat, non lætatur, nisi putet omnia bona habere, vt siquis diuitias multas possideat, & sanitate careat, huic iucunditas nulla est, & sic de cæteris, qui autem vel valde multa bona habet, vltra quæ sibi bona esse nulla putat, aut non esse necessaria, gaudet: vel si forte vnum adispicatur in quo solo se cætera habere existimet: sic enim amatores secundum passionem solum delectabile, in quod passio inclinat, sufficiens bonum essẽ existimant, quia passio solum illud bonum pro tunc, tanquam bonum esse proponit. hic ergo dicendum est, quòd cum Deus ꝓmittit lætitiam istis Iudęis obseruantibus festiuitates ta-
G bernaculorum, & alias non solum eis bona, quæ sunt fructus terræ, promittit, sed totam felicitatẽ temporalem, quę in aggregatione multorum bonorum consistit, scilicet, vt diuites sint, vt sanitate vigeant, vt prole abundent, vt hostibus dominentur, vt nulla eis vndecunque insurgat aduersitas: hic enim qualiscunque atq; vmbratilis transitorij huius volucrisq; momenti subitanea felicitas agitur, quã certissime Israelitæ assequebant̃, cum Deum suum totis viribus requirebant, sed quia eis raro hoc inerat, raro talia bona adipiscebantur, quę lętitię nomine exprimuntur. *Tribus vicibus per annum.* idest in istis tribus solennitatibus suprapositis. *Apparebit omne masculinum in conspectu Dei tui.* idest in loco sanctuarij, & intelligitur de masculis habentibus actum rationis, & non impedi-
H tis ineuitabiliter, vt in ęgritudine, vel ex similibus causis: paruuli etiam non obligabantur ascendere, mulieres autem non obligabãtur, vt maneret aliquis qui curaret de re familiari, sed ex deuotione multæ ascendebant, vt patet de beata virgine. Luc. 2. capitu. quæ ascendit cum Ioseph ascendente Christo. *Non apparebis in conspectu domini vacuus.* i. quando apparueris coram domino in istis solennitatibus, non appareas vacuus, sed porta aliquid ad offerendum secundum benedictionem datam a Deo.

Iudices & magistros. Hic ponitur secundum principale, scilicet quædam ordinantia in proximum, & agit hic de iudicibus minoribus, qui ponebantur ad
I causas paruas in qualibet ciuitate iudices, &c. supra satis dictum fuit de cęremonialibus: nunc ergo de iudicialibus, quæ damnum vel vtilitatem proximi respiciunt agitur. Et quia in omni politia recta sunt duo status, scilicet excellens, & ęqualis: ideo tractatur de eis. primo de excellentibus, scilicet de iudicibus. secundo de æqualibus a decimonono cap. vltra, & quia vt ait philosophus. 3. politic. forma in ciuitate est distributiuum iustitiæ, ita quòd magis necessarium est iudicem in ciuitate esse, quam vinum, & panem: sine iudice enim impossibile est vnquam constitui ciuitatẽ: ideo primò agitur de iudicibus, & quia sunt multi gradus in iudicibus: ideo de alijs infra dicet: hic autem de minoribus dicit.

De quibusdam ordinantibus ꝑ proximũ i. de iudicialibus.

K *Iudices.* idest dicentes ius, vel diffinientes litigia. *Et magistros.* Potest teneri intransitiue, idest iudices qui sunt magistri scientes instituta legis, vt publice de iure respondeant, & diffiniant, sed vbi nos habemus magistros, hebręi habent quęstores, siue exactores, quia nomen illud duritiam sonat, & sunt illi qui sententias exequuntur publicam potestatem habentes, siue damnatos puniendo, vel nolentes comparere ad iudicium exhibendo, & eos custodię publicæ mancipando.

In omnibus portis tuis. idest in omnibus ciuitatibus in portis ciuitatum.

Quod antiquitus iudices in portis ciuitatis iura dicebant, & quare. De Philosophis stoicis qui prædicabant in portis: quòd iudices antiquitus ferebantur in curribus per ciuitatem. *Quæst. IIII.*

ERANT enim iudices in portis ciuitatis, quia sicut iudex est persona publica cuilibet iustum distribuens, ita congruebat ei locus publicissimus, s. porta ciuitatis ad quam accedebāt omnes, siue diuites, siue pauperes, aduenæ, & indigenę. Et istum modum acceperunt Philosophi stoici, quorum solicitudo fuit omni homini virtutem prędicare, ideo in portis ciuitatum sedebant, vt omnibus transeuntibus prædicarent, vnde stoici nominati sunt. quidam autem eos a stoa Atheniensi porticu stoicos nomināt, quod supradicto non dissonat. Olim iudices in curribus ferebantur per totam ciuitatem, vt volentes aliquid petere exeuntes ianuas domorum suarum sine labore iudices inuenirent. Sed hoc non multum congruebat, quia ad iudicium necesse erat partes cōuenire, quod sic fieri non poterat, ideo abolitum est, & ad quietis locum iudicia redacta sunt. Considerandū erat circa istam iudicum assignationem, quantum ad locum iudicandi ipsa pertinet litigantium aptitudo, vt talis locus esset ad quem possent commode cōuenire: si enim iudicia fieri possent vno petente, scilicet, ꝙ ad vnius petitionem, siue alterius litigantis responsione sententia formaretur: potuisset adhuc sustineri talis modus, sicut si iudex esset aliquis respondens ad quæsita populantium, & transiret per omnes vicos, vt quilibet exiret de domo sua, & quæreret quod vellet confestim responsum recepturus, sed non erat sic, quia oportebat partes conuenire, & communem disceptationem fieri, quia ergo litigantes non semper simul morarētur, licet iudex iret per domum alicuius, oportebat alium sequi iudicē per vicos, & sic ineptius fieret. Item quia, ꝙ iudex ambularet in curru erat, quasi iret ad expediendum aliquid, quod leuiter expediri posset, forales tamen disceptationes iurgiorum maturitate peraguntur; ideo oportebat iudicē super currum existentem multum morari in medio vicorum; quod aliquid erat valde indecēs. Item quia honestius erat litigantes ad iudicem currere, quàm iudicem ad litigantes ire. nam distributiuum iustitiæ, quod in ciuitate potissimum erat, magno honore dignissimum erat. Optimus autem modus iudicandi fuit sicut nūc est, vt iudex in loco publico sedeat, & qui causas habent, ad audiendum determinationem veniant. *In omnibus portis tuis.* Loquitur ad totum Israel, qui habebat ciuitates, & oppida, in quarum portis ponebantur isti iudices. nam potest intelligi, quòd loquatur ad quemlibet de populo, quia tunc intelligeretur de portis domorum omnium populariū, sed hoc falsum est, quia non ponebātur iudices ad portam cuiuslibet domus, quia nō possent esse tot iudices: & dato quòd esse possent, nihil magis stultum quàm hoc existimari posset. loquitur autem ad totū Israel qui habiturus erat multas ciuitates, in quarum qualibet cōstituturus esset iudices: non enim erat aliquis locus in terra illa, in quo non ponerentur iudices, secundum tñ ꝙ parua loca, vt viculi, & villæ erant subordinata locis magnis, s. vrbibus, ita iudices villarum, & viculorum erant subordinati ad iudices, qui erant in loco Sanctuarij, qui Hebraice vocantur Canhedrin, siue domus iudicij, & inter hos iudices erat præcipuus iudex summus sacerdos, causæ autem quæ difficiles erant, deuoluebantur ab omnibus locis terræ Israelitarum ad domum iudicij, quæ erat in loco Sanctuarij, vel per appellationem illuc deuoluebantur. de istis iudicibus patet cap. sequ. *In omnibus portis tuis.* Idest in omnibus portis ciuitatum, & oppidorum: nec tamen intelligendum ita stricte, quod in qualibet porta vrbis esse debebāt iudices. nam si aliqua vrbs habebat decem portas, vel viginti non oportebat, vt in qualibet ponerentur iudices: satis enim erat, quod ponerentur in aliqua iudices. *Quas dominus Deus tuus dedit tibi.* Quia adhuc nullam vrbem habebant, vel oppidum, cum manerent in deserto, nondum ingressi terram Chanaā, sed Deus eis certissime daturus erat quia promiserat. *Per singulas tribus tuas.* Tota terra Chanaan diuidēda erat per sortes, & quia erāt duodecim tribus, erant dandę duodecim sortes, vt patet Numeri 26. & 34. cap. & sic postea factum narratur in Iosue a capit. 15. vsque ad 19. inclusiue: vtrunque accipiendo: habebat autem qualibet tribus multas ciuitates, sicut computantur Numeri 32. de duabus tribubus, & dimidia, & in Iosue in capi. 15. & 16 & 17. & 18. atque 19. in qualibet autem harum ciuitatum, & oppidorum, siue villarū iudices constituendi erant. Et ex hoc etiam patet, quod supra dicebatur, scilicet, quod loquatur Deus ad totum Israel, quia totus Israel habebat in se tribus, nullus autem de populo habebat tribus. *Vt iudicent populo iudicio iusto.* Idest tales debebant isti iudices eligi, quòd iudicarent populo iusto iudicio.

Duo necessaria ad iustum iudicem. scilicet cognitio iustarum legum, & bonitas conscientiæ, & quare. *Quæst. V.*

AD hoc autem duo necessaria erant, primum ꝙ essent viri sapientes in lege cognoscētes leges iudiciales, & insuper prudētes essent, vt scirent alias causas, quarum determinatio scripta non reperiretur, applicare ad rectam rationem. nam si ignorantes essent existimātes se recte iudicare, iniquissime determinarent. Secundum requirebatur bonitas iudicis secūdum virtutem moralem: nam dato, ꝙ aliquis sciat quid agendum est, si non habeat habitum virtutis bene inclinātem, ducetur a passione ad oppositum: sic enim ait Arist. in 7. Ethico. circa finem, & in septimo, ꝙ malitia corrumpit rectum iudicium, & errare facit circa principia practica, & maxime hoc est, quando diligit munera, quia munera excęcant oculos, & faciunt deuiare a rectitudine, vt patet infra. ideo ista duo dixit Ietro esse in iudicibus inquirenda, quando dedit modum per quem statuerentur iudices in populo, vt patet Exodi 18. cap. cum dicitur, prouideant de omni plebe viros potentes, & timentes Deum, in quibus sit veritas, & qui oderint auaritiam, & constitue ex eis tribunos &c. idem & explicatius dicitur supra 1. cap. vbi de hac materia agitur, s. date e vobis viros sapientes, & gnaros, quorum conuersatio sit probata in tribubus vestris, & ponā eos principes vobis: tulique de tribubus vestris viros sapientes, & nobiles, & constitui eos principes, pręcepi illis dicēs, audite illos, & quod iustum est iudicate, siue ciuis sit ille, siue peregrinus, nulla erit distantia personarum, ita paruum audietis, vt magnum, nec accipietis cuiusquam personam, quia iudicium Domini est.

An ordinatio septuaginta iudicum, quam fecit Moyses manserit semper in Israel, & etiam ordinatio Centurionum, & Tribunorum. *Quæst. VI.*

CIRCA istos iudices tamen considerandū est, quia Exo. 18. c. fuit facta quędam iudicum ordinatio distributa per tribunos, idest millenarios, & centuriones, & quinquagenarios, & decuriones: alia autem fuit facta in septuaginta Senioribus q haberent onus populi cū Moyse, & iudicarēt, de quibus Num. 11. c. est ergo circa hoc dubiū. vtrum

aliqua de istis ordinationibus manserit, vel vtrum iu- F
dices isti qui ponebātur in ciuitatibus, & in illis essent de istis duabus coordinationibus, aut de aliqua earū: de his tamen duabus quomodo sit alteri compassibilis, aut si forte vna abrogaret aliam Num. 11. capit. dictum est. Et videtur, quòd non manserit ordinatio illa septuaginta iudicum, quia si isti manerent, aut sic se haberent, quòd in qualibet ciuitate & oppido, in quo hic mandantur esse iudices, ponerentur septuaginta, & hoc non est dicendum, quia nullus locus quātumcunque magnus tot iudices exigebat, præcipuè cum quædam sunt ita parua loca, quod vnus iudex sufficiēs erat eis, sicut nūc etiam in satis locis magnis videmus vnum sufficere: aut dicemus in toto Israel solum esse
septuaginta iudices, & illos diuidi per totam terram G
Israel, sed hoc etiam non stat, quia pluribus iudicibus indigebat tota terra illa: quia dato, quòd in qualibet ciuitate solus vnus poneretur, non sufficeret pro medietate terrę illius: pręcipue cum in terra illa erat vnus locus, in quo multitudines erant, scilicet locus Sanctuarij: ergo non videtur, quòd maneret ista coordinatio septuaginta iudicum Seniorum. Vtrum autem mansit alia coordinatio tribunorum scilicet, centurionū, quinquagenariorum, & decanorum etiam dubiū est, & cuiquam videbitur satis rationabile esse hanc manere, nec sequuntur inconuenientia, quæ sequebātur ad aliam positionem, etiam quia poterat in omnibus locis, quantumcunque parua essent, fieri istas diuisio-
nes, vt supra ponerentur decani, & quinquagenarij, H
quoadusque sufficeret multitudo populi.

Respondendum ad hoc, quòd ista ordinatio decanorum, quinquagenariorum &c. non mansit. Primò, quia ista coordinatio iudicum fuit ad exhauriendum aliquam multitudinem, scilicet, vt taliter diuidēdo tota multitudo sit per iudices adæquata, & hoc optime conueniebat in deserto, quia erat totus populus simul & diuidebatur per decenas, & quinquagenas, centenas, atque millenas, & sic accipiebantur iudices: nunc autem non ita, sed quilibet locus, siue paruus, siue magnus, per se habebat iudices, & non poterat diuidi per centenarios, & millenarios, & sic de alijs, quia interdū essent sex, aut septem, aut nouē decani sub vno quin-
quagenario: eo quod non essent centum viri in loco I
illo, vt possent fieri duo quinquagenarij, & vnus centurio. ergo non debebant sic iudices diuidi, sed quodam alio modo. Aliquis diceret, q iste modus iudicū non conueniebat in terra promissionis, quia quando isti iudices instituti sunt, tantum minora iudicabant, quæ autem magna erant, ad Moysen deuoluebantur, vt patet Exodi 18. capit. nunc autem Moyses non erat futurus in terra Chanaau, ergo non erat permansurus ibi talis ordo.

Respondetur, quòd hoc nihil est, quia licet Moyses non erat semper mansurus, tamen sicut manente Moyse subordinabantur ad ipsum, & determinabat omnia dubia, siue directe, siue per appellationem ad eum causis deuolutis, ita nunc erat consistorium iudi-
cum in loco Sanctuarij, ad quod deuoluebantur om- K
nes causæ difficiles qualiscunque conditionis essent, vt patet sequenti cap. & quod illi determinabant, firmum manebat: nec debebāt alij iudices requiri, quando potius quicunque recusaret stare sententiæ illorum iudicum, morte dignus erat, vt patet eodem cap. ideo non erat ista causa, sed ea quæ supra assignabatur.

Item non mansit ista coordinatio, quia tunc daretur multitudo iudicum inutilis valde: nam quia quilibet locus diuideretur per decanos, & quinquagenarios, & centuriones, & sic de cęteris, videbatur esse valde superfluum, scilicet, quòd in vno loco vbi essent centum homines, ponerentur iudices tredecim, scilicet decem decani qui erant inter centum homines, & duo quinquagenarij, & vnus centurio. satis enim videtur hoc ponere multitudinem sine necessitate, immo sine aliqua vtilitate, cū sufficeret in tali loco vnus iudex, aut duo.

Et si arguas ex eodem fundamento, quòd tunc eodem modo esset inconueniens, quòd fuisset facta talis iudicum distributio in deserto: constat tamē quòd facta fuit, vt patet Exodi 18. capit. cum dicitur, quibus auditis Moyses fecit omnia quæ illi suggesserat. Et electis viris strenuis de cuncto Israel, constituit eos principes populi, tribunos, & centuriones, & quinquagenarios, & decanos. ergo hic in ciuitatibus fieri poterat talis coordinatio eodem modo.

Ad hoc respondetur, q non est similitudo de statu Israelitarum in deserto, & de statu eorū in terra Chanaan, quia in terra Chanaan non indigebant tot iudicibus, sicut in deserto, cuius fundamentum est, quia iudices dantur ad determinādum litigia: cum ergo plura litigia sunt, plures iudices necessarij sunt, sed in deserto necessario erant plura litigia. ergo plures iudices esse debebant. Antecedens patet, quia litigia oriuntur ex communicatione, quia qui in nullo communicant nunquam litigant, sed in deserto erat maior communicatio cum omnes simul essent, & locarent castra simul, & vnus occuparet locum, qui debebatur alteri, & sic de cęteris causis iurgiorum. ergo ibi multi iudices esse debebant, & sic facta fuit talis iudicum distributio, scilicet, centurionum, tribunorum, quinquagenariorum, & decanorum, cum autem essent in terra Chanaan habitaturi erant in ciuitatibus, & oppidis, & acceptis singulis possessionibus non erat locus tātum obiurgandi, ideo non erat necessaria ibi talis iudicum distributio, sed in qualibet ciuitate, & oppido ponebātur certi iudices secundum necessitatem loci, & hi vel eligebantur a popularibus loci illius, ita vt esset principatus aristocraticus, aut ponebantur a senioribus qui erant iudices in Sanctuario, aut ponebantur a regibus sicut nunc fit, & ob hoc quasi non fuisset mansurus talis principatus, aut ordo iudicatiuus qualis antea extiterat. Nunc in tempore quo ingredi deberent in terram Chanaan, dedit regulam de ponendis iudicibus de alia coordinatione iudicum, scilicet septuaginta seniorum.

Determinatio auctoris.

Dicendum, quòd ambiguum est vtrum manserint post ingressum in terram Chanaan, sed non est aliquod inconueniens eos mansisse, ideo in hac parte satis assentiendum est Iudæis qui dicunt semper fuisse in Israel septuaginta Seniores qui regerent domum iudicij, & manebant ab illis septuaginta Senioribus, quos elegerat Moyses per successiones, & hi erāt maximi iudices ad quos subordinabantur omnes iudices qui erant in alijs locis, & isti septuaginta iudices ducti sunt in Babylonem tempore captiuitatis, sicut innuitur 4. Regum 24. cap.

Et cum arguis, quòd non potuerit manere ista coordinatio iudicum postea, quia aut essent septuaginta iudices in quolibet loco, quod erat inconueniens, aut soli septuaginta in tota terra Chanaan, quod rursus inconueniens erat.

Respondetur, quòd neutrum horum erat, sed isti decem iudices ponebantur in loco Sanctuarij, & erāt maiores iudices totius Israel, ad quos omnes magnæ causę deuoluebantur: in alijs autem locis ponebantur iudices quotquot necessarij essent, siue multi, siue pauci, ideo nullum inconueniens erat ad hanc positionem. *Nec in alteram partem declinent.* Via iuris dicitur via recta, qui autem a iure deuiat quomodocunque deuiet, declinat ad vnam, vel alteram litigantium partem.

Non accipies personam, nec munera. Ista duo peruertũt recta iudicia, scilicet personam accipere, ad quod reducuntur odium, & amor. Et recipere munera. De acceptione personarum dictum fuit supra primo ca. & 10. satis late. *Quia excaecant oculos sapientum, & mutant verba iustorum*. Idest faciunt, quòd declinent oculos ne rectum videant, sicut senes exardescentes in pulchritudinem Susannę declinauerunt oculos suos, ne viderent coelum, & ne recordarentur iudiciorum iustorũ Dani. 14. cap. *Et mutant verba iustorum*. Recte hic ponuntur ista duo distincta, quia ad sapientem cognoscere pertinet, quae cognitio per oculos designatͬ, & hos claudit muneris acceptio, ad iustum pertinet recta distributio, & ista in iudice est in sententiando. sententiare autem in verbis est, & haec mutat personarum, vel munerum acceptio. *Iuste, quod iustum est persequeris*. Nihil est iustum agere nisi iuste fiat, quia modus agit in moralibus ad speciẽ actus: affectus enim operi nomen imponit. potest enim aliquis iustum agere, & peccare mortaliter, quia non agit bona voluntate, & ad rectũ finem, quia vt concludit Boetius per totum quartum de consolatione nullus iniuste patitur, licet multi iniustè agant: nemo enim iniuste occiditur, multi tamẽ iniuste occidunt, cum ergo iustum, & iniustum respiciant operationem, & non conditionem aliquam operantis, illa occisio iusta erit: ergo ad bene viuere oportet respicere modum, quia hoc est omnis virtus. Et dirigitur hoc principaliter ad iudices, qui non solum iustam sententiam dare debent, sed etiã ex iusto animo, & secũdum processum iuris. Et si obijciatur id quod communiter dicunt iuristae, s. quód ille qui scit se iustam causam fouere, & inquietatur iniuste, potest se per calumnias defendere, vel contra aduersarium agere. Respondetur, ꝙ ibi agere per calumnias est iuste agere, vel iniuste iustum persequi, quia sic recta ratio fieri dictat, ista circunstantia quę est iuste licet determinet modum qui signatur per istam vt, vel qualiter: tamen hic vniuersaliter accipitur ꝓ omni modo qualitatis determinantis opus, siue pro omni circunstantia quae opus limitat, siue sit finis, siue tempus, siue modus, & sic de cęteris, in quocunque autem horum erretur circa opus, iuste non fit. *Vt viuas*. Idest, & viues sic faciendo, quia vt, non tenetur, vt signans finẽ; sed consequentiam, idest, ꝙ ad tales operationes sequitur magna vita in agente talia, quia volebat Deus, ꝙ licet per istas iustas operationes mererentur vitam ęternã, expresse m̃ promittebatur eis ista, sic erat per omnia alia mandata legis, quia faciendo ea merebantur faciẽtes vitam, & alia bona temporalia, vt patet Leuit. 18. c. cum dr̄, custodire leges meas, atq; iudicia mea, quę faciens homo viuet in eis. & ista differentia ponitur inter legem nouam, & veterem, quia licet tam ſm statũ legis veteris, quàm ſm statum legis nouae qui bene agit, meretur vitam aeternam, & quietem in vita temporali, tamen in lege veteri expresse promittũtur bona temporalia, & subticentur ęterna, & in lege noua promittuntur ęterna, & temporalia subticẽtur: istam drĩam assignat Apostolus ad Rom. 10. c. dicens: Moyses enim scripsit, quoniam iustitiam quae ex lege est q fecerit homo viuet in ea, in illa autem quae ex fide dicit, ꝙ si confitearis in ore tuo dominum Iesum, & in corde tuo credideris, saluus eris: ne tamen penitus aliquis credat, ꝙ in veteri lege sola bona temporalia promittuntur, interdum exprimuntur ęterna, & ne credatur, ꝙ obseruatoribus legis nouę sola bona ęterna cõferantur, etiam aliquando promittuntur tpalia: sed raro in lege veteri aeterna exprimũtur, & temporalia in lege noua, ꝙ autem in lege veteri aliquando promittantur ęterna bona patet Esa. vlt. ca. vbi cum agitur de aeternis gaudijs dr̄, serui mei comedent, & vos esurie-

Mod' agẽdi in moralibus agit ad speciẽ.

Sciens se iustã fouere litẽ per calumnias põt se defendere.

A tis: serui mei bibent, & vos sitietis, & in libro Psalmorum interdum de hoc dr̄. Quòd in lege noua temporalia promittantur patet Matth. 19. c. vbi dr̄, ꝙ qui aliquid propter Christum reliquit, centuplum accipit in hoc mũdo, & in futuro vitam aeternam: ratio tñ diuersae expressionis est, quia licet in lege veteri vtrunque bene agentes mereantur, exprimitur tñ id quod magis reducere poterat animos operantium, status autẽ ille fuit imperfectus, ideo homines mouebantur ad verum bonum per ista quae nõ sunt vera bona, sed verorum simulachra bonorum: in lege noua, in qua bene agentes vtrunque promerentur, ęterna bona explicãtur, quia perfectior status iste erat, & viris magis perfectis dari debebat, ideo per amorem verorum bonorũ,
B in ipsas rectas operationes moueri debebant. *Et possideas terram quam dominus Deus tuus dederit tibi*. Sicut propter iniquitates suas quadraginta annis ab ĩgressu terrę promissionis coerciti sunt, ita si in ea existentes praeuaricarentur irritum facientes fędus, quod cum domino pepigerant, excluderet eos de terra illa, vt patet in captiuatione decem tribuum, quae vocabantur Israel, vt patet 4. Regum 17. ca. & in captiuitate duarum tribuum, s. Beniamin, & Iuda ĩ Babylone, & ex hoc oriebantur eis caeterę aduersitates hostiles: cum vero pactum firmiter obseruarent, habitabant in terra sua, sine vllo terrore nemine persequente. *Non plantabis lucum*. Constitutis supra iudicibus hic ponitur officij eorum executio, & quia iudex dicitur, quasi ius dicens, vt in cap. forus, extra de verborum signific. ideo opor-
C tet poni ius circa quod iudex se exerceat, & primo ponitur id quod ad latriam pertinet stabiliendo latriam, & destruendo idolatriam. *Non plantabis lucum*. Gentiles plantabant apud altaria Deorum suorum arbores densas, vt ibi exercerent obscęnitatem, quae requirebatur in sacris Dei Priapi. de quo supra 7. ca. diximus, vel vt saepe dictum est, quia in arboribus illis fiebant imagines incisis corticibus, secundum certa tempora ad deriuandum coelestem virtutẽ, vt in capitibus ferreis. *Et omnem arborem*. Non solum prohibetur lucus qui est densitas arborum, sed etiam vna sola arbor, quia vtrobique idolatriae suspitio est.

Nec facies tibi atque constitues statuam. Scilicet ad adorandum, sed ad memoriam constituere licebat, sicut
D Iacob constituit statuam super sepulchrum, vt patet Gene. 35. cap. vbi litera nostra dicit erexit titulum, litera Hebraica habet. constituit statuam, quia eadem dictio Hebraica ponitur hic, & ibi. Et hoc verum est in sepulchris, vel in alijs locis non suspectis, quorum certa esset significatio, non tamen in altaribus, quia scandalum est.

Nec constitues statuam quae odit dominus Deus tuus. Facere statuam est de nouo fabricare, constituere etiam est statuam iam factam in aliquo loco ad adorandum ponere, & vtrunque malum est.

E

CAP. XVII.

NON immolabis domino Deo tuo bouem, & ouem, in quo est macula, aut quippiam vitij, quia abominatio est domino Deo tuo. Cumque reperti fuerint apud te intra vnam portarum tuarum, quas dominus Deus tuus dabit tibi, vir aut mulier qui faciant malum in conspectu domini Dei tui. &c.

Idolatrę lapidanſ.

N*On immolabis*. Supra posita fuit materia circa quam iudices laborare debent. Hic ponitur modus executionis secundum materiam datam. Et tangūtur tria. Primo executio in iudicijs omnium iudicum excellentium, siue minorum [illegible]cundo ponitur institutio, & ordinatio iudicum L[illegible]corum ibi. *Si difficile, & ambiguum*. Tertio apponu[illegible]ōditiones regum ibi. *Cum ingressus fueris. Non imm[olabis] domino bouem, aut ouem in quo macula*.

Sacrificia quædam erant spontanea alia necessaria.
Quæst. I.

DE hoc magis Leuit. 22. vbi distinguitur in textu, ꝙ aut sunt sacrificia votiua, siue per necessitatem, vt pro peccato, & tunc non recipietur animal maculatum. Si autem spontanee dabatur, aut ad immolandum, aut ad hoc, quòd venderetur, & conuerteretur in alios vsus. Quantum ad primum nullo modo poterat, quia non ponebatur de eo aliquid in altari, nec sanguis, sed vendebant sacerdotes, vel comedebant sine aliqua immolatione, quia hoc pertinebat ad ius eorum, sicut alia sacrificia, vt habetur Num. 18. cap. veritatem huius magis diximus supra 15. c. & ibi vide distinguendo maculas, quæ vetabant immolationem, vel quæ non. *Quia abominatio domino Deo tuo est*. Idest Deus odit talem immolationē, quia in hoc videtur contemni, quia talia non darētur dominis temporalibus, quibus magis vult Deus honorari: de quo satis diximus præcedenti c. 15. *Cum reperti fuerint*. Hic ponitur principalis inquisitio, & executio, quoniam iudices habere debentur, s. circa idolatriam remouendam, sicut nunc contra hæreticam prauitatē. *Apud te*. Idest in terra tua. *Intra vnam portarum tuarum*. Idest in aliqua ciuitate, vel loco qui sunt clausi muris, & habent portas. Et hoc solum conueniebat habitatoribus terræ illius, quia dicit intra portas, si tamen aliqs gentilis transiret per terram eorum, qui idola coleret, vel videret eum facientem aliquas cæremonias idolorum, non puniebatur per istam legem, sed solum habitantes in terra, siue Iudæi, siue conuersi. *Vir aut mulier*. Non est aliqua differentia facienda: quicunque enim hoc se commaculauerit facto, mortis reus est, nec aliqua occasione sibi parcendū est, siue mulier, siue vir, siue nobilis, siue innobilis. *Faciant malum*. Idolatria antonomasice malum dicitur, quia directius cōtra Deū est, de hoc magis supra 5. ca. diximus. *Et transgrediantur pactum illius*. Quia Israel pepigit fœdus cum domino in monte Synai, quando Deus eis dedit legem, & ipsi dixerunt omnia quę mandabit dominus faciemus, vt hr̄ Exo. 19. & supra 5. c. inter quæ verba pacti continebatᷣ non colere Deos alienos. *Solem, & Lunam, & omnem militiam cœli*. Idest omnes alias stellas, vel constellationes. Et posuit exemplum in operibus cęli, quia licet aliqui colerent elementa, aliqui res elementatas: communiter tamen magis colebantur corpora cœlestia, de his plura diximus supra 4. ca. *Vt vadant, & seruiant*. Non dicitur, quòd isti irent ad seruiendum dijs alienis: ita ꝙ egrederentur de terra Israelitarum, & irent ad habitādum inter alias gentes colentes idola, quia tunc non possent eos punire Israelitæ, nec mādaretur hoc iudicibus eorum, quòd talibus pœnas infligerēt: maxime, quia hic signatur, quòd deberet esse intra ipsam terrā Israelitarum, quia mandatur, quòd fiat inquisitio, & si fuerit compertum scelus, educatur, qui peccauit, ad portam ciuitatis, quod necessario intelligitur de terra promissionis: etiam quia dicitur in principio, cum reperti fuerint apud te intra vnam portarum tuarum, vir aut mulier, qui faciant malum, sed accipitur hic vadant, prout significat quendam motum saltem ani-

Præcipua inquisitio & executio.

F morum, quia sicut ille qui ad aliquem locum vadit, mouetur: ita si quis Deum ante colebat, & postea cōuersus simulachra colat, recedit a Deo vero, ideo ire dicitur, vel accipitur large, prout est modus communis in sacra Scriptura veteris testamēti conformis modo vulgari Hebraico, quòd quando aliquis aliquam rem incipit, quam ante non faciebat, dicitur surgere, vel ire, quasi moueatur de non agere ad agere exeundo de potentia ad actum. *Diis alienis*. Idest dijs gentiū qui licet dij non sint, & p consequens, nec dij proprij, nec alieni, tamen loquendo ſm intentionem gentiū, quæ istos vt Deos colebant, isti dij alieni erant, quia Iudęi nunquam tales Deos cognouerant per aliquā operationem miraculorum, vel per traditionem patrum G suorum: gentiles autem cognoscebant istos vt Deos, quia licet nō in aliqua supernaturali operatione, tamē ex antiquorum institutis, & paternis legibus, tāquam factum hoc habebant: Iudæi autem nullo istorū modorum, ideo dicitur supra 13. ca. eamus, & seruiamus dijs alienis, quos ignoras tu & patres tui. *Vt seruiant eis*. Seruire est exhibere cultum in sacrificijs, vel in festorū obseruationibus, vel alijs honorificis apparatibus. *Et adorent eos*. Est adorare inclinare caput, vel cęteras corporis attollere, aut flectere partes, prout per hęc signū quoddam reuerentię importatur.
Solem & Lunam.

H *De dijs varijs gentilium, & quòd maximè corpora syderea coluerunt, & quare. Quæst. II.*

GENTILIS fatuitas ſm desideria sua Deos sibi varios adinuenit, vt tot essent dij quot res vniuersæ, immo plures dij quā res, quia frequenter eidem rei numero ſm diuersa tempora disparatos distribuunt Deos, & hi omnes sicuti aliquid numinis habere creduntur, ita coluntur. quia tamen communis conceptio aīorum est Deum esse id, quod aut melius omnium entium est, aut quo melius excogitari nihil potest, quilibet ſm ꝙ aliquid, vt opinioni apprehendebat, ita illud, vt Deum cōstituebat. Quia tamen inter omnes res naturales quæ videntur, de quibus solum vulgaris rusticana simplicitas iu- I dicat, nihil melius est, & apparet, quā ipsa cœlestia corpora si illa animata esse credamus, ideo in illis pleriq; gentilium qui inter cæteros errantes non tantum delirauerunt, deitatem summam arbitrati sunt. In his autem sunt duo, s. corpora cœlorum qui sunt ipsi orbes, & ipsæ stellę: corpora autem cœlestia non sunt multum visibilia propter substantiæ raritatem, quia lux eorum est modica, & non est in corpore determinato, ideo de his, sicut nec de rebus pure intellectualibus rusticana gentilitas nō curauit: nullus enim vnquam inter gentiles reperietur, qui orbem Solis, & Lunæ Deum vocauerit, aut coluerit: pleriq; tamen Solē, & Lunam, & cætera astra Deos vocauerunt. Alia ratio est, quia vita est magna perfectio, ideo licet aliquas res inanimatas Deos esse posuerunt, qui tamen maturius K sapiebant solis rebus viuentibus numina tribuebant, res autem viuentes habēt in se sui motus principium, & nihil viuens est, quod moueri non possit, nisi sit vltimus gradus animatorum, quibus solus tactus est pro cæteris cognitiuis potētijs, & loco veri motus sola cōstrictio & dilatatio, sicut sunt cōchilia & ostreæ, & cætera animalia naturaliter petris affixa: dato ergo, ꝙ orbes cęlestes viderentur sicut ipsa stellarum corpora videntur, quia tamen non potest percipi motus cœli, sicut percipitur motus stellarū propter moueri, in quo putabant gentiles non esse eos animatos, vel ita perfectos, sicut ipsas stellas, ideo non colebant orbes cœlicos, sed stellas.

Quare potius Sol & Luna cole bantur a gentilibus 3 orbes. Sed adhuc in istis magna fiebat differentia, quia Sol & Luna magis quàm cętera astra cognoscuntur, ideo magis coluntur,& potius,vt dij extimantur,& hoc est primo propter eorum notabilem magnitudinem, nā licet cętera astra maiora sint, quàm Luna quę nobis visibilia sunt distinctè, tamen maior nobis Luna apparet quàm aliquod de astris,immo maius quàm multa simul astra sunt.ergo istæ duę stellę inter cęteras sunt quantitatis maioritate insignes. Secundo propter varietatem motus, quia aliquando ascendunt versus caput Cancri ad latitudinem Septentrionalem,interdū vero declinant versus caput Capricorni transeūdo totam mediam latitudinem, & hoc in eis magis declarat suos motus,in stellis autem alijs sic non est. nam illæ stellæ quæ in octaua sphęra sunt,declinationes non habent: ideo non vocantur planetæ,siue erraticę, quia eundem circulum motus sui distribuūt in ęternum, ideo minus percipitur istarum motus, aliæ autē quinque stellę quę planetę vocantur, licet declinationem Septentrionalem,& Meridianam habeant, sicut Sol, & Luna,quia tamen in figura, & quantitate ab astris fixis vix distinguuntur,nisi a rarissimis, & sapientibus qui hoc diligenter inspiciūt,ideo communiter motus declinationis earum non iudicatur ab omnibus: quantum ergo ad hoc etiam Sol,& Luna insigniores sunt, sin motu saltem quantum ad appatentiam. Tertium & principale in his est efficiendi virtus, quia maior valde virtus percipitur in inferioribus his ab his duobus

A

Solaris syderis operationes. luminatibus, quàm a cęteris astris: de Sole autem ita planum est,vt stilo non egeat.nam hic annos, & tempora,& dies distinguit,& efficit, & nos luce sua lętificat, & sanos reddit calore suo:terræ nascentia germinare facit,& postremo quicquid in terra oritur,& occidit,corrumpitur& generatur,in ipsius potestate est: sic ait Aristot. in 2. de Generatione & corruptione, propter accessum, & recessum Solis in circulo obliquo fiunt generationes,& corruptiones in terra: ideo Homerus vocauit solem patrem Deorum virorumque: etiam ex hoc inter gentilium Deos qui ex magnimdine,& excellentia sua selecti, idest specialiter electi dicti sunt, nullus maior quam Phębus, siue Apollo, aut Sol qui idem signant, præter Iouem qui potens omnipotens dicitur,fuit:causa autem huius literalis est, nec

Lunæ operationes. assumitur ex natura cęlesti. De Luna etiam idem patet,nam Luna specialiter noctes illuminat, etiam super omnia humida potestatem gerit, ipsa fluxus, & refluxus maris per quadraturas suas intensius, & remissius facit, ipsa totius agriculturę quæ super humiditatem fundatur domina. Et ei antiqui gentiles qui in terræ cultura proficere desiderabant, libamina specialiter offerebant:idem enim Iudæi fecerunt,quia vt abundarent panibus, & vino, cæterisque quæ de agricultura colliguntur,Lunam quæ Diana dicitur,vel Phębe,vel latonia virgo,aut plutonia coniux, vel proserpina, aut regina cœli,vt ipsi Iudæi nuncupabant,adorabant ei libamina offerentes,sic patet Hieremi.44.capit. cum respondentes omnes mulieres Hebræorum ipsi Hieremiæ cum nollent colere Deum dixerunt, sermonem quem locutus es ad nos in nomine Domini non audiemus ex te,sed faciemus omne verbum, quod egreditur de ore nostro,vt sacrificemus reginę cœli,& libemus ei libamina,sicut fecimus nos, & patres nostri,& reges nostri,& principes nostri in vrbibus Iuda, & plateis Ierusalem,& saturati sumus panibus, & bene nobis erat,malumque nō vidimus:ex eo autem quo cessaulmus sacrificare reginæ cœli, & libare ei libamina, indigemus omnibus,& gladio, & fame consumpti sumus.tanta enim Lunę circa opera agriculturæ,& omnia humida,& circa phantasiam humanam secūdum quam lunatici dicuntur, Idest furiosi habentes lucida

intervalla,tanta inquā Lunæ potestas, vtantiqua gentilitas aliquando eam dixerit mundum creauisse: sic enim ait Encenius in libro de Agricultura Caldaica. fiunt etiam multa signa temporum circa Lunam, vt patet ī circulis albis,aut pallidis, siue cæruleis circa Lunam factis,quæ impressiones ab Aristot.in libris Metheororum,halo nuncupantur,in quibus funtrę qualitates temporum,etiam vulgariter prænosticātur. multum ad opera magorum omniumque maleficorum Luna valet. Et vocabatur apud gentiles maleficos Hecate: ideo Medea Iasonis vxor filia Oetę regis Colchorum quę famosissima maga erat, cum nocturnis horis coram Luna ad maleficia sua nudato corpore procumbebat, eam Hecatem proclamabat, de hoc satis patet per Senecam in tragędia septima, cuius titulus est Medea,& Ouidius Metamor.libro 7. vnde & spiritum Lunę super herbas de spumare facere conabatur, & vt sibi videbatur explebat: sic enim ipsa dicit apud Ouidium libro 7. Metamor.

B

Teque Luna traho quamuis temerata labores.

Fiebat etiam specialis obseruantia candelabrorum, & luminum,atque olei ipsi Lunæ: multa quoq; alia deitatem Lunæ apud fantam gentilitatem constituebāt, de quibus per singula explicare, nec locus exigit, nec ratio suggerit: maximum ergo honorem gētiles istis duobus tribuerunt,scilicet Soli & Lunę, ideo speciali ter inter cętera sydera nuncupantur.

Et omnem militiam cœli. Militiam accepit litera nostra, sed litera Hebraica ęquiuoca est ad duo, scilicet ad signandum militiam, & ad signandum opus, vel ornatum,& sic potest dici. *Et omne opus cæli.* Et tunc vocatur opus cœli ipsa multitudo astrorum,quæ sunt quasi picta cęli,sicut dicimus in aliqua veste,vel panno, aut imaginibus fabricatis esse multum opus,idest multam varietatem minutam sculpturarum , aut picturarum. Et sic litera nostra transtulit Gene.2.cap.in principio,vbi dicitur.igitur perfecti sunt cęli,& omnis ornatus eorum: Hebræi dicunt perfecti sunt cęli, & omnis exercitus,siue castra,aut militia eorum , in omnibus autem alijs locis, vt communiter littera nostra ponit militiam cœli. Cęli opus quid sit.

C

Quare duodecim signa zodiaci specialius colebantur a gentilibus quàm catera Et de multis,& varijs constellationibus cęlorum,& dijs gentilium. Quæst. III.

D

ET vocantur astra militia cœli , quia tanquam milites videntur discurrere per cęlum, & ista militia cœli,siue quęlibet Stella,vel constellationes magnæ, idest multę Stellę simul sumptæ reddentes ex coniunctione sua deductis lineis inter eas quasdam figuras est, sic est constellatio arcturi, quę vulgariter vocatur plaustrum, quę est vrsa maior habens septem Stellas circa polum Septentrionalem: inter istas tamen Stellas erat differentia, quia illę stellę quę per se sunt, & cum alijs non faciunt aliquā constellationem,idest figurationem ex vnione Stellarum minus cognoscebantur a gentibus:ideo cum in zodiaco sint duodecim signa, quę complent totū circulum cœli in rotundum, & reddunt duodecim figuras speciales,colebantur specialius a gētibus quàm alia astra, ideo sequentes Hebręi consuetudines gentium specialius ista 12. signa , quàm cętera astra colebant. Et cum eorum peccata idolatrię distribuūtur, specialiter distribuuntur ad orationes factas ad 12. signa cœli, vt patet 4. Regum 23.cap. cum dicitur, & eos qui incendebant incensum Baal,& Soli,& Lunę,& 12. signis cęli,& omni militiæ cœli:prius enim nominauit hic 12. signa,quàm cęteram cęli militiam, quia sic specialius colebatur a gentilibus.

E

Duplici de causa signa spãltus colebantur a gentibus, & cætera.

Cuius causa duplex erat, vna quidem naturalis, & Astrologica, alia Poetica. naturalis quidem est, quia cũ communis conceptio gentium omnium semper fuit Deum esse maximum ens, & maximum bonum, & hoc maximè in cęlestibus corporibus constituebant, cum aliquod corpus inter cœlestia magis de virtute influxiua habere videbatur, illud potius Deus esse credebatur, cum magis haberet de bono, & quia inter cęlestes partes, scilicet inter astra, & astrorum constellationes nullæ magis virtuosiores ad influẽdum quàm istæ sunt, dictę sunt magis esse dij. hoc patet, quia omnis planeta, secundũ quòd sunt in diuersis cœli signis, habẽt diuersas virtutes influxiuas: aliter enim sub tauro Sol influit, aliter sub capricorno. Et sic dicit Aristo. in 2. de Generatione, & corruptione, quòd secundum accessum, & recessum Solis in circulo obliquo fiunt generationes, & corruptiones in terra: circulus obliquus vocatur zodiacus, quia obliquatur ab ęquinoctiali ad duas latitudines, scilicet Meridianam, & Septentrionalem: accessus, & recessus Solis in zodiaco sunt subintratio ad diuersa signa, quæ magis recedunt a nobis, vel ab ipsa linea æquinoctiali, & ex hoc accessu, & recessu contrahit Sol virtutem causandi generationes & corruptiones: & hoc siue, quia Sol per accessum, & recessum ad aliqua signa magis, vel minus dirigitur ascendendo ad perpendicularem super aliquam partem terræ, aut quia cum Sol est in aliquo signo cœlesti recipit diuersam virtutem influxiuã ab illo signo adiuuando, vel impediendo vim operatiuam Solis, & vterqne modus verus est. primo modo, tamen per accidens signa zodiaci agunt ad corruptionem, & generationem rerum concausando solari influentiæ. Secũdo modo per se agunt, & sicut Sol per accessum, & recessum sub diuersis signis zodiaci diuersas influendi sortitur qualitates: ita & cęteri planetę qui eodem mõ mouentur per totam zodiaci latitudinem: hęc autem causa eos etiam qui gentilium Philosophi erãt aliqualiter permouebat, vt aliquatenus magis deitatem nullis partibus cœli esse putarent.

Poetica causa.

Causa autem poetica est error humanus, quia gens illa rudis videns cęli pulchritudinem, vbi aliquas speciales figuras tenebat, specialiore modo ibi numen esse credebat, in signis autem zodiaci sunt duodecim figurę, siue imagines rerum, & intra ipsas sunt multæ aliæ minores quæ vocantur constellationes, vt constellatio hyadum, & pleiadũ, & orionis, & coronæ, & sic de cæteris, & istæ duodecim imagines quæ sunt in zodiaco, sunt aries, taurus, gemini, cancer, leo, virgo, libra, scorpius, sagittarius, capricornus, aquarius, pisces. nam vere est ibi figura tauri, & vere figura arietis, & sic de cęteris: ex his etiam figuris, quę videbat antiqua gentilitas, occasionem habuit docendi Deos esse stellificatos, idest homines, vel alias quascunque res esse translatos ad astra.

Aries quare fuit stellificatus.

Aries autem qui primum signũ est tempore ęquinoctij vernalis a gentibus in cęlum translatus est, quia eum in cœlo viderunt, & hoc pro magno beneficio, quod Phryxo, & Hellæ sorori suę fecit transducendo eos in tergo per mare, cũ a patre suo, & nouerca exularent, cumque per angustum maris transirent, Helles Phryxi soror marinarum vndarum verticibus territa in mare corruit, a qua Hellespontus prouincia in fine Europe, quæ est quartus sinus Europæ contra Asiam, vt ait Solinus in Polistorum. cap. de Hellesponto, & mare Hellespõticum dictum est. Quod quidem quantum ad aliquid verum est, vt antiquissima rei gestæ commendat memoria, & de euentu rei terræ nomen datum: de his Ouidius 3. lib. Fastorum.

Taurus.

Taurum autem, ideo stellificatum esse dixerunt, quia Iupiter in taurum versus est, vt Europam Age- F noris regis filiam tergo insidentem raperet, & per longas maris terrarumque vias in Cretam vsque perduceret: de quo Ouidius Metam. libro 2. in fine, & idem Ouidi. in 4. Fastorum, quod quidem licet fabulosum in cortice videatur, rei tamen gestæ veritatem occulto portat in nucleo.

Gemini.

Gemini in cœlo, ideo in cœlum translati sunt, quia videntur duo viri, quasi duo fratres ex stellarum lineali correspondentia figurati: hos autem dicunt esse Castorem, & Pollucem Ledæ, & Iouis filios fratres Helenæ, quæ a Paride Priami filio rapta Troiani belli causam præbuit. hos autem Iupiter, tanquã prolem suam ad æthereas transtulit mansiones: de hoc Ouidius Metam. libro 8. & idem Ouidius Fastorum, G libr. 5. Homerus tamen qui plurimarum poeticarum fictionum pater, & introductor extiterat, quasi ex inaduertentia elocutus eos mortuos atq; sepultos prodidit, & non in cęlum translatos, vt patet in Iliade, quã de bello troiano edidit, cum introduceret Helenam e troianis muris Gręcorum exercitum prospectantem, & inter cęteros Gręcorum reges fratres suos Castorẽ & Pollucem videre cupientem: quos tamen videre non poterat, & subdit causam, at illos retinebat terra sepultos, de hoc Firmianus Lactantius, de natura Deorum libro 1.

Cancer.

Cancrum vero ad cœlestem regionem, ideo transtulerunt, quia eum ibi inscriptum fore viderunt, cuius causa magis sub quadam vere Metaphora, quàm H Poetica obliquatione est, nam sicut cancer non ante, sed retro graditur, ita Sol cum ad caput tauri peruenerit, quasi a capricorno versus nos ascendendo vltra nõ transit, sed retro conuertitur descendendo ad partem Meridianam, ex qua immediate ante ascenderat, & ob hoc in capite cancri paralellus tropicus ponitur, idest conuersa linea, quia Sol vltra non transit, sed vnde venerat retrograditur.

Leo.

Leonem autem ad cœlum antiquorum transtulit imperitia, quia ibi eum vidit, & dicunt hunc leonem esse quem Hercules in Nemea silua occidit, & pellẽ eius pro thorace suscepit, sicut ait Boetius, de consola. libro quarto, metro vltimo, scilicet.

Abstulit sæuo spolium leoni.

I De hoc etiam Ouid. Meta. libr. 8. hunc autem leonem ad honorem Herculis in cęlum translatum ferunt, de quo Seneca in tragędia 10. cuius titulus Hercules.

Virgo.

Virgo etiam ad astra translata est, quia inter zodiaci signa apud Leonem, & Libram talis imago cernitur: quare autem illa constellatio virgo nominetur, quidã causam reddũt, s. quia sicut virgo nihil gignit, ita cum Sol intrauerit illud signum ex nimio calore ęstiuo, & terrę desiccatione prorsus nihil gignitur. antiqua autẽ gentilitas finxit istam virginem esse Erigonem Astrei regis filiam, qui cum quarta seculi ætate quę ferrea dicitur homicidia, furta, cęteraq; scelerum genera abundare conspiceret, virtutes vero iniquorũ pedibus conculcari, petiuit a dijs, vt ab impijs terris ad regionem astriferam transferretur: de hoc Ouidius Meta. lib. 1, K sic ait,

Victa iacet pietas, & virgo cæde madentes,
Vltima cælestum terras Astrea reliquit.

De hoc etiam Virg. in Buco. Ecloga 4. quæ incipit:

Sicelides musæ paulo maiora canamus, Cum dicit,
Iam redit, & virgo, redeunt Saturnia regna,

Libra.

Libra vero inter cœli signa est, cuius causa nõ tam poetica quàm naturalis est, scilicet, quia tẽpore quo Sol Libram intrauerit, dies noctibus ęquilibrantur, idest æquales sunt, quod contingit in æquinoctio autũnali in medio serè Septembris.

Scorpius.

Scorpionem vero ad sydera cum eius imago ibi sit, consimilis tamen causa transtulit: nam sicut libra a

dierum

dierum æquatione posita est: ita scorpius animal est, quod vultu blandiens cauda acerrime pũgit: sic enim cum Sol signũ illud intrauerit, quod ad mediũ Octobris est, serenitas euenire solet, ad finẽ vero eius aquarum, & ventorum importunitas consueuit exundare.

Sagittari*. Sagittarium autem ad coelum ideo transtulerunt, quia cum sagittas, & arcus ibi reperissent, Chironem Thessalicum senem vnum de sagittarijs Bacchi nutritorem, ob meritum alumni in sydera translatum ferunt: de hoc Ouidius Metam. lib. 2. de hoc Ouidius in Fastis sic ait.

Iam nox thessalicis vrgebat parua sagittas

Capricornus. Capricornum autem ad zodiaci extremitatem posuerunt, vt capra cælesti digna haberetur honore, quæ summum Deorum alumnum habuerat: cum enim Saturnus Iouis pater filium quem genuerat ad mortem persequeretur, Opis siue Rhea mater eius, ne pater eum occideret, in syluis occultauit: vbi caprino solo lacte educatus est. de hoc Seneca tragędia prima, cuius titulus Hercules furens.

Aquarius. Aquarius autem in cęlo figura quædam est formæ virilis habens vrnam aqua plenam, vt Deorum manibus fundat: hunc ferunt esse Ganymedem Trois regis filium, quem Tantalus verissimo scelere rapuit. Et ad abutendum Ioui tradidit, quod cęca gentilitas desiderãs palliare aquilarum vnguibus in cęlum raptum ferunt: & possedisse locum quem ante possederat Hebe, quæ Iouis manibus aquã infundere consueta erat, & pro turpi cõmisso inde fuerat expulsa. De hoc Theodolus in Satyra, & Gualterus Alexandreidis, libro primo: de hoc Ouid. in libro Fastorum sic ait.

Iam segnis obliqua subsedit aquarius vrna.

De his etiam Ouid. libro primo Fastorum.

Piscis. Pisces autem vltimo loco inter zodiaca signa computantur, quorum figura est quasi duo pisces iuncti, cuius causam Ouid. libr. 2. Fastorum refert, quia cum in bello illo famosissimo gigantum contra Deos, Venus, & Cupido filius eius versus Aegyptum tremuli fugientes in piscium effigiem sub vndis latuerũt: Delphinem piscem etiam in cęlo ponunt, quia citharista magnus Arion cum in cithara flebiliter suam mortẽ deplanxisset, cogentibus eum nautis in profundũ mergi, expleto cantu, Delphin quidam, qui forte dulcedine harmonica illectus fuerat, naui se iungens exiliẽtẽ in vndas e naui Arionem dorso cepit, & ad portum vsque pertulit: quod non poetica fictione, sed veritate historica contigisse plurimi asseuerãt, cuius testis August. est libro primo, de ciuit. Dei: de hoc Ouidius lib. 2. Fastorum.

Has ergo speciales rationes poeticas signa cęli, quare a gentilibus colantur, habẽt: in alijs astris, quę extra 12. signa sunt, vel quæ non sunt ipsa 12. signa, non erat tantus cultus gentilium: planetas tamẽ quinque, s. omnes præter Solem, & Lunam satis abundanti celebrãt cultu, quia dij sui de potissimis sint, s. Saturnus, Mars, Iupiter, Mercurius, & Venus. Astrorum autem quæ in coelo stellato erant pręter signa 12. de quibus diximus quædam constellationes erant habentes certas figurationes ex coniunctione stellarum, & has constellationes gentilitas coluit, quia Deos illos esse putabãt: sic enim duæ vrsę circa polum arcticum, quarum vna vrsa maior, & alia vrsa minor dicitur, & arcturi Gręco nomine nuncupantur, quarum illa quæ minor est polo arctico, magis vicina est, & vulgariter nominantur plaustrum, & Buccula: plaustrum est vrsa maior: buccula est vrsa minor: has duas vrsas matrem, & filium esse dicunt, qui olim mortales fuerãt, scilicet Calypso mater, & Arcas filius, cuius causam prosequitur late Ouidius Metam. libro secundo, & Seneca prima tragędia carmine primo, quod incipit. soror tonantis: est etiam

Quare gẽtilitas coluit duas vrsas.

A inter has duas vrsas constellatio alia in modum serpẽtis magni: & hunc dicunt serpẽtem phitonem, quem Phębus in mõte Parnaso sagittauit, a quo Apollo phitius dictus est, de quo Ouidius, Metam. libro primo, iste in honorem triumphi Apollinis, & æternam memoriam inter astra situs est: de quo Seneca in septima tragædia, cuius nomen est Medea.

De arcturo, & orione. Alia etiam magna constellatio est in modum viri armati in ipso zodiaco, in signis tribus, scilicet Arietis, Tauri, & Geminorum, extenta quasi gladium in manu teneat: cuius causam stellificationis prosequitur Ouidius in 3. libro Fastorum: de his duabus dicitur Amos quinto capitu. reliquistis facientem arturũ, & orionem.

B Et est alia constellatio quæ septem continet stellas, quas nos septem capellas nominamus. hę autem septem sorores a poetis dicuntur fuisse filiæ Athlantis regis, & Pleiones reginæ, ideo ab vtroque nomine, licet contra formam grammaticorum sit, vt patet per Priscianum in maiori volumine libro secundo, nomẽ tamen patronomicum assumpserunt a patre quidem Athlante Athlantides nuncupantur, quod proprium patronomicum est, a matre vero Pleione pleiades vocitantur, & hęc est improprium nomen patronomicum, vtrunque autem nomen apud poetas vulgatum est: Ouidius namque in libris de Ponto eas pleiades nominat, dicens

De septẽ capellis.

Quatuor autumnos pleias orta facit.

C Et hoc nomen communiter habent in sacra Scriptura, vt patet in Iob, vt in cap. 38. scilicet, nunquam poteris coniungere micantes stellas pleiadis, aut girum Arcturi poteris dissipare. vocantur etiam Athlantides, & pleiades simul, vt nominat eas Virg. in Georg. dicens:

Ante tibi pleiades Athlantides abscondantur
Debita quam sulcis committas semina.

Hæ septem Stellæ sunt, quæ in signo tauri sunt inter genua tauri, vt ait Marcianus.

Dicit autem Albumasar, quod oriuntur in gradu sextodecimo tauri, & cum istæ septem sint, sex earum lucidæ valde sunt: vna autem quandoque apparet, quandoque occultatur, quia modicę lucis, & interdum radijs suis visum mouet, interdum autem nõ: cuius causam poetæ fore asserunt, quia cum septem sorores essent filię regis Athlantis: sex earum dijs immortalibus

D iunctæ sunt, ideo ab eis acceperunt pro munere, quòd fulgerent: septima autem quia viro mortali iũcta est, quasi inter cęteras degener pudibundos vultus hominibus ostendere erubescit: de his Marcianus, & habẽtur de proprietatibus rerum, libro octauo capi. de pleiadibus. gentiles ergo qui Mercurium Deũ magnum colebant Maiam genitricem eius, & Iouis concubinam, necesse est, vt inter pleiades venerentur: Maia mater Mercurij vna de septem pleiadibus est filia regis Athlantis, quæ cum cæteris sororibus stellificata est.

Alia autem magna constellatio est, quæ constellatio Hiadum nũcupatur, & sunt septem alię stellę modicum a pleiadibus distantes, quę obscuriores quodammodo sunt, nec ita vt pleiades ab omnibus conspiciuntur, & vocatur ista cõstellatio vulgariter a quibusdam gallina cum pullis, & est in fronte tauri ista constellatio, vt ait Marcianus. dicit autem Albumasar hiades in sextodecimo gradu tauri, cũ pleiadibus oriri. hę autem hiades a gentilibus, ideo dictę sunt, quia septem sorores fuisse dicuntur: quæ cũ fratrem suum mortuum inquirerent, a dijs ad astra raptę sunt, & a sono planctus sui nomen perpetuum assumpsere. nam cum plangerent hiam hiam more gentis suæ conclamabant: sic enim ait, Ouidius tertio libro Fastorum.

E

De cõstellatione, quæ dr̃ gallina cum pullis quare colta fuit a gẽtilibus.

Hiam & hiam mæsta flevere sorores:

Hæc autem fictio fuit, quia istud nomen Græcum hiades interpretatur attractiuę, siue sitolę, quia a mari, & terra vapores multos attrahunt, & in ortu suo effunduntur: nam mox vt ipsæ oriuntur totus aer turbatur, & pluuiæ effunduntur, quod est in principio Aprilis, in quo tempore 16. gradus tauri oritur, cum quo eas Albumasar oriri testatur, & ob hoc etiam eas flentes poetica finxit industria, q̃a flentes turbatos vultus habent, & lachrymas emittunt. sic tunc aere turbato nimborum pluritas terram irrigat.

De corona. Est autem, & alia constellatio magna constans ex multis stellis in gyrum positis, ita quod perfectę coronę formam exprimunt, propter hoc, quia vna stella de eis deficit, & hæc corona iuxta signum scorpionis est, quod probat Ioannes de sacro bosco, in tractatu de Sphęra per ortum eiacũ eius allegans versum illum Virgilin Geor. scilicet.

Gnosiaque ardentis descendit stella coronæ.

Istam coronam dicunt Poetæ esse coronam Ariadnæ sororis Phedrę filię regis Minois Cretensis. quam cũ infidelis Theseus dolo facto in quadam insula dimisisset, Bacchus eam accipiens in vxorem coronam florum, quam capite tunc tenebat, in cœlum tulit, & in ipso ascensu vnus de floribus decidit, quare vnam stellam deficere dicunt: de hoc Ouidius in libro Epistolarum in epistola Ariadnę ad Theseum, quę incipit:

Mitius inueni, quàm te genus omne ferarum.

De cõstellatione Persei. Alię quoque constellationes sunt etiam apud gentiles satis famosę, vt constellatio Persei de qua Seneca in traged. 1. carmine primo.

De cõstellatiõe Herculis. Alia etiam est cõstellatio Herculis, in quam herculem translatum ferunt, vt ait Seneca in tragędia decima: cuius titulus est Hercules Etheus in carmine vltimo. De hasta Romuli. Alia est etiam constellatio Romuli quẽ ad astra translatum ferunt, vnde quia semper hasta vtebatur, ex qua Quirinus sabinorum lingua vocatur, hasta quoque eius ad cęlum translata est, & hęc est constellatio constans ex tribus stellis sic dispositis in lõgum, vt hastæ figuram exprimant. de hoc Ouid. Metam. 14. in fine, & vocatur hęc constellatio hasti[l]ia, siue astileios iuxta rusticorum morem. De galaxia, seu via sancti Iacobi. Alia valde magna constellatio est quę magis circulus cœlestis est, & iste vocatur galaxias, idest circulus lacteus, siue albus. Et vulgariter via sancti Iacobi nuncupatur: Poetæ hãc viam, qua cæteri dij ad domum magni Dei Iouis iter habent, esse ferunt. de hac Ouid. Meta. libro primo, sic ait:

Est via sublimis cœlo manifesta sereno
Lactea nomen habet candore notabilis ipso,
Hac iter est superis ad summi tecta tonantis.

Aliæ sunt constellationes, de quibus, tum quia apud gentiles ęque, vt istę cognitę nõ sunt: tum ne vlterius digredi compellamur, propositi nostri dicere non est, hucusque autem fuisse digressos, & si longum, inutile tamen non fuit: quia multum hęc sacram scripturam elucidant. In his autem firmius, & a fundamentis insistere, maioris altiorisque negocij erat, cum circa hæc altissima, & maior poeticæ considerationis speculatio est.

Hi ergo sunt dij gẽtium quos aliquando stulta gentilitas coluit: eosque in cœlo inuenit, aut quod venus est affectionibus suis in cœlo collocauit, cęterę autem stellę quæ in octauo cœlo ab omni constellatione absolutæ sunt, tanquam a gentilibus ignotæ, vt dij reputati non sunt, ideo licet omnes stellę cęli dicantur militia cęli, illę tamen verius cęli militia sunt quę in constellationibus, vt assignatum est, sunt, quia ætas specialius antiqua rusticitas coluit, nisi totum cęlũ animatũ esse putãs singula astra Deos dicat. *Et hoc tibi fuerit nunciatum.* Siue per famam, siue per rumorem, aut per de-

F nunciationem vnius hominis quomodocunque ad te peruenerit. *Audiensque inquisieris diligenter.* Ne tãtum factum sub silentio relinquatur, & ne ex inquisitione imperfecta ad aliquorum procedatur punitionem. *Et verum esse reperies.* Per testes, vt infra dicitur, aut per confessionem, vel euidẽtiam facti, aliosque iuridicos modos, aute nullus puniri debebat, etiam si de eo aliqualis suspitio haberetur. *Et abominatio facta est in Israel.* Idest scelus idolatriæ, quod apud Deum, velut aliquid horribile valde, & intolerãdum est. *Educes virum ac mulierem.* Idest virum, vel mulierem quicunque ille esset, quia quantum ad hoc nulla debebat esse acceptio personarum, vel excusatio propter dignitatẽ status, sicut in quibusdam alijs criminibus, in quibus nõ ita puniG tur nobiles, sicut ignobiles, & positi in dignitate, sicut non positi in dignitate. *Qui rem sceleratissimam perpetrauerunt.* Vocatur res sceleratissima idolatria, ex quo innuitur, quòd maximum peccatum est, quia alia vitia magna scelera dicuntur, hoc autem intantum excessit, vt iure sceleratissimum nominetur. *Ad portas ciuitatis tuæ.* Scilicet ad locum vbi iudices sententiare solent, vt veritate comperta contra reos iuridice sententia proferatur: vel educebantur extra ciuitatem, ne lapidarent intra, & pollueret ciuitas sanguine: omnes enim mortis reos Iudęi extra ciuitatem occidebant, vt patet de Christo qui ductus est in Caluariæ locum, vbi omnes mali decapitabantur, vt patet Ioan. 19. cap. & ad Hebr. 9. cap. Et sic habetur de beato Stephano, qui a Iudæis
H lapidatus est extra ciuitatem, vt patet Actuum 7. cap. *In ore duorum, aut trium testium peribit.* Idest duobus, aut tribus testibus contra eum deponentibus occidetur, idest, nunquam pauciores recipientur.

Aliqui Hebrei voluerunt hic, quòd si aliquis confiteatur aliquod crimen contra se, quòd nõ occidetur, sed oporter semper esse testes. hoc autem contra rectam rationem, & præsumptionem violentam oĩum hominum est: quia non præsumitur, quòd aliquis contra se falsum dicat, vt occidatur, quia si hoc velit, per seipsum se occidere potest. De duobus vel tribus testibus, licet præsumptio est, quòd verum dicãt, cum omnes concordant: tamen potest esse corruptio eorum, sicut sępe fit, ideo quando hic dicitur, quòd per testiI monium duorum, aut trium aliquis morietur, non vetitur in hoc, quòd non occideretur, sed confiteretur, sed veruit, quod non per pauciores testes quàm duos, patet, quia subditur nemo occidetur vno contra se testimonium dicente. Improbatio opin. Hebręorũ

Manus testium prima interficiet eum. Idest primo inijcient lapides in eum testes ad occidẽdum eum quàm alij: ratio est, quia cũ hic facta fuisset offensa Deo, vindicta erat totius populi, ideo magis punire debebat, qui magis de hac iniuria, vel offensa cognoscebat, cũ autem testes malum illud prius quam reliquus populus cognouissent, prius quam alij punire debebant.

Vt auferas malum de medio tui. Ne inficiat reliquos, vel quia viuere non meretur.

Si difficile, & ambiguum. Hic ponitur secundum de in-
K stitutione, & ordinatione Iudicum Leuiticorum. Et statuitur hic auditorum summi sacerdotis ad quem causæ per appellationem, vel difficultatem deuolue-bantur. Et dicit Iosephus de iudicibus minoribus, quòd in singulis ciuitatibus ponebantur, & eligebantur secundum virtutem, & bonam famam, & sine auaritia, vt patet Exodi decimo octauo, & supra primo capitu. & cuilibet istorum dabantur duo Leuitæ, quasi assessores, siue consiliatores, & ab istis deuoluebantur causæ ad summum sacerdotem, qui nunquam sine Propheta, & senioribus loci illius, quem elegerat dominus, iudicabat.

Si difficile, & ambiguum. Aliquæ quæstiones inci-
dunt

A dunt difficiles in quibus inferiores iudices diffinitionem ignorant, forte quia aliquādo accidit aliquid de quo in iure cautum non habetur, quia actus humani infinitis modis variari possunt, & tunc determinatio pendet a sacerdote magno, qui Prophetam habebat respondentem, vel per doctrinam, & veritatem quæ erat in rationali, determinatio dubii sciri poterat, vt a Deo procederet sententia. *Inter sanguinem, & sanguinem*. Ista auctoritas tota exponitur in cap. per venerabilem extra qui filij sunt legitimi, vbi probat Romanus pontifex se habere potestatem in omni iudicio, licet non semper se intromittit, ne iuri præiudicet alieno. *Inter sanguinem, & sanguinem*. Idest inter causas criminales ciuiles. *Lepram, & lepram*. Idest inter causas criminales Ecclesiasticas. *Causam, & causam*. Idest B inter causas non criminales, siue Ecclesiasticas, siue ciuiles. Et ista applicatio est secundum intentionem Romani pontificis. Sed non congruit talis distinctio statu legis veteris, qa nunc sunt distinctæ iurisdictiones Ecclesiastica, & temporalis, tunc autem vtrunque ad summum sacerdotem secundum habitum, & secundum executionem pertinebat. poterat summus sacerdos, & quilibet alius sacerdos, si constitueretur iudex, sententiā sanguinis proferre, & per se exequi aliquem occidēdo, nec in hoc aliquam irregularitatem incurrebat, vt patet de Phinees qui sacerdos erat, & occidit Zambri cum madianitide coeuntem Numeri 25. cap. immo quod magis est talis operatio valde meritoria erat. Et ex hoc laudatur, & confirmatur ei sacerdotiū, C vt habetur primo Macha. 2. cap. Sic etiam de Mathatia qui erat sacerdos magnus, tamen per seipsum trucidauit immolātem idolis, vt habetur primo Macha. 2. cap. Et filij sui Iudas, Ionathas, & Simon summi sacerdotes erant, sed ad bellum procedebāt, & multos proprijs manibus occiderunt, vt patet in duobus libris Machabæorum. causa ergo sanguinis, lepræ, & pecuniæ directe ad sacerdotem magnum pertinebāt. ergo non debent in præsenti distingui, vt distinxit Romanus pontifex applicans ad intentionem suam, dicetur ergo. *Inter sanguinem, & sanguinem*. Idest quando inter inferiores iudices dubitatur, siue cōtentio est vtrū aliquis effundens sanguinem puniri debeat an non: quia scita veritate facti, aliqui dicunt homicidium illud in iudice excusari, alij non. *Causam, & causam*. Quan D do aliqui iudices dicūt actorem fouere iustam litem, alij dicūt, quòd reus. *Lepram, & non lepram*. Idest quia aliqui iudices dicunt aliquem esse leprosum, alij non, erat cautum in lege, quod si aliquis leprosus esset, ꝙ eijceretur a castris, vt habet̄ Leui. 13. & 14. cap. & Numeri 5. tunc conueniebat iudices, vt contemplarētur vtrum esset lepra, an nō. *Et si in iudicio discordarent*. Referebatur cognitio ad summum sacerdotem. *Et intra portas tuas*. Idest in ciuitatibus tuis. *Iudicum videris verba variari*. Si enim concordaret iudicum sententia, non referebatur causa ad summum sacerdotem, nisi per appellationem. *Veniens ad sacerdotes Leuitici generis*. Qui morabantur in loco quē elegit dominus. Et quia E dicitur sacerdotes Leuitici generis, non est intelligendum, quòd essent alij sacerdotes quā de Leuitis, quia quando in monte Synai datum fuit sacerdotium tribui Leuiticę, dictum fuit sępius, quòd si aliquis de alia tribu accedere vellet ad ministrandum, vel tangendū vasa, quòd moreretur, vt habet̄ Numeri 3. & 8. & 17. & 18. cap. sic etiam tēpore Dauid, quando magis fuerunt distincta officia sacerdotum, & Leuitarū, ponuntur 24. distinctiones sacerdotum per vices qui intrabant, vt ministrarent, & omnes erant de filijs Aaron, vt patet primo Parali. 24. cap. sacerdotes autem idolorum in terra Israel non erant de tribu Leuitica, quia omnes Leuitæ venerunt in regnum Iuda incipiente

Qō applicatur iter causam, & causam lepram, & lepram.

Alia expositio melior.

A cultu idolorum in Israel, vt patet 3. Reg. 13. capit. & 2. Paralip. 11. cap. Aliquando tamen accipitur sacerdos large pro illo qui in statu, vel dominatu maior est, & sic filij Dauid dicebantur sacerdotes, vt patet 2. Reg. 8. c. cum dicitur, & filij Dauid erant sacerdotes, & cōtra talem modum sacerdotis possunt distingui sacerdotes Leuitici generis, vel forte ista determinatio nihil agit hic, sicut interdū ponuntur determinationes aliæ quasi ex superabundanti. *Qui iudicabunt tibi iudicii veritatem*. Vel, quia in lege peritiores erant, siue quia summus sacerdos præsente Propheta iudicabat, vel quia rerum abscondita Deo reuelante per laminas rationalis inquirebat, in quibus doctrina, & veritas continebatur, de quibus diximus Exo. 28. cap. *Et facies quæcunque dixerint qui præsunt loco quem elegerit dominus*. In il B lo loco, & iudicio solū vnus præerat, scilicet summus sacerdos, sed vocantur hic pluraliter propter successiones temporum, quibus diuersi summi pontifices præsidebant.

An summus sacerdos poterat ferre sententiam se solo, vel requirebatur consensus omnium septuaginta iudicum qui erant de latere seu consilio, aut consistorio pontificis. & quòd in Christo iudicando forma consueta iudicandi seruata sit. Quæst. IIII.

Vel dicitur pluraliter facies quęcunque dixerint, idest omnes ipsi iudices de quorum consensu ferebatur quęcunque sententia; C nam erant septuaginta iudices in loco Sanctuarii, qui erant de consistorio, quod vocabatur domus iudicij, & licet vnus inter eos proferret sententiā in causis, quę ventilabantur coram eis, quia tamē nomine omnium proferebat sententiam, vel de consensu, & consilio omnium, dicebantur omnes iudices illi mandare. Et hoc apparet in iudicatione Christi, quando per ipsos Iudæos morti adiudicatus est etiam antequam mitteretur ad Pilatum. nam dicit Iosephus in libris antiquitatum, quòd Iesus Nazarenus qui visus est esse Messias occisus fuit per domum iudicij, & tūc addatur ad hoc id, quod habetur Math. 26. ca. scilicet principes sacerdotum, & omne concilium quærebāt falsum testimonium contra Iesum, & post pauca audi D tis verbis Christi, quòd viderent filium hominis sedētem a dextris virtutis Dei, sequitur in litera, tunc princeps sacerdotum scidit vestimenta sua, dicens blasphemauit, quid adhuc egemus testibus, ecce audistis blasphemiam quid vobis videtur? at illi responderunt dicentes reus est mortis. Ecce enim in his patet, quomodo summus sacerdos sententiam ferebat de consensu omnium aliorum iudicum, qui erant de domo iudicij, quia dicitur in principio huius auctoritatis, quòd principes sacerdotum, & omne cōcilium quærebant testimonium contra Iesum, & sic omnes congregati erant ad condemnandum iudicialiter Iesum, & quia postea summus sacerdos dixit, quid adhuc egemus testibus innuens, ꝙ nō erat ipse solus iudicās Iesum. Et E si forte aliquis dicat, ꝙ ista non loquebatur summus sacerdos ad aliquos sacerdotes, qui cum eo iudicarēt, sed ad omnem turbam astantē. Non potest stare, quia immediate in verbis prędictis subiungitur, ꝙ illi protulerunt sententiam dicentes reus est mortis, proferre tamen sententiam non pertinebat ad aliquos vulgares qui astabant, cum ipsi, vel plerique eorum ducerentur in testes, & in formam accusatorum, etiam qa non habebant auctoritatem iudiciariam. sequitur ergo, ꝙ illi qui dixerunt reus est mortis, & ad quos summus sacerdos loquebatur omnia ista, erant iudices de domo iudicij, sicut dicebatur in prædicta auctoritate, scilicet, ꝙ totum concilium conuenerat ad ipsos prin-

cipes

cipes sacerdotum, vt iudicarent. Et ex hoc patet aliud, scilicet, quod ipsi iudices de domo concilij, vel iudicij qui assistebant summo sacerdoti iudicanti, non solum erant tanquam consiliarii dantes consilium summo sacerdoti quid iudicare deberet, & non habentes potestatem iudicandi, ita ꝙ non solum requirebatur in formandis, & promulgandis sententijs eorum consilium, sed etiam illorum consensus. Etiam patet; quia hic in litera dicitur, qui iudicabunt tibi iudicij veritatem, ergo non solum consiliari, sed iudicare poterant, iudicare autem dicit potestatem proferendi sententiam, vel dandi auctoritatem ad proferendum. Sed adhuc argues, ꝙ non posset intelligi de istis iudicibus pertinentibus ad domum iudicij, quia isti licet possent iudicare; tamen non erant principes sacerdotum, cum solus vnus esset princeps sacerdotum, nec erant principes loci illius in quo erat Sanctuarium, sed hic dicitur facies quęcunque dixerint quicunque præsunt loco quem elegerit dominus, ergo ad aliquem alium referri debet. Respondetur, ꝙ ad hoc poterat dici, sicut supra dicebamus, ꝙ isti qui pręerant loco quē dominus elegisset, erant sūmi sacerdotes, & tamen arguitur, ꝙ summus sacerdos vnicus erat. Respondetur, ꝙ vnus erat semper, tamen multi erant per successiones, & sic loquitur hic tex. de summis sacerdotibus qui sibi succedent secundum diuersa tempora, sed hoc licet aliqualiter videatur quibusdam, nihil tamen est, vt patet considerando istam literam totam suspensiue, vt iacet: nā necesse est referri hoc quod est præesse non solum ad summum sacerdotem, sed etiam ad alios iudices pertinētes ad domum iudicij, quia dicitur supra: *Venies ad sacerdotes Leuitici generis, & ad iudicem qui fuerit illo tempore.* Iste sacerdos qui erat in illo tempore qui vocatur per excellentiam sacerdos non expresso nomine alio, erat sacerdos magnus, alij autem sacerdotes ad quos etiam venire dicebatur, erant iudices de domo consilij, scilicet de illis septuaginta senioribus, alias non diceretur venire ad eos ille, qui aliquam causam iudicandam habebat, dicitur autem simul venire ad sacerdotes Leuitici generis, & ad sacerdotem qui erat in illo tempore quia isti omnes simul iudicabant eum, & hoc patet immediate per literam sequentem, scilicet. *Quæres ab eis.* Idest a sacerdote illo magno, & alijs sacerdotibus Leuitici generis, qui erant de domo consilij: nam nō conueniebant ad hoc omnes sacerdotes Leuitici generis, quia multi horum manebant extra locum Sanctuarij, etiam ipsi qui erant in loco Sanctuarij non omnes conueniebant ad audiendas causas, & sententiandum: sed septuaginta illi qui deputati erant in domo consilij, & sequitur immediate. *Qui iudicabunt tibi iudicii veritatem.* Idest, ꝙ licet alij iudices qui erant in portis tuis idest in ciuitatibus Israel, vacillarent ambiguū iudicium proferentes, isti tamen in nulla causa dubitabant propter modos supra assignatos. Ecce qualiter litera manifeste indicat, ꝙ isti sacerdotes qui erāt de domo consilij iudicabant, & non solum summi sacerdotes qui erāt per successionem. Sed argues quomodo dicitur, ꝙ aliqui alij sacerdotes præter sacerdotem magnum iudicarent? quia qui iudicant iudices sunt, sed litera solum ponit vnum iudicem, ergo solus ille iudicabat, patet quia dicitur, & ad iudicem qui fuerit illo tempore. Respondetur, ꝙ tā sacerdotes minores, qui erant constituti, vt essent de domo cōsilij, quàm ipse sacerdos magnus iudices erant, & ob hoc mandatur habentibus causas, ꝙ ad eos veniant, siue ad minores sacerdotes, siue ad magnum, sed vocatꝰ ipse sacerdos magnus specialiter iudex, quia licet alij haberent potestatem iudicatiuam dando auctoritatem sententię, nunquam tamen proferebant sententiam, sed ipse sacerdos magnus erat, qui proferebat sentētias ab offi-

Solus sacerdos magnus proferebat sententiam, tamen ei assidebant 70. iudices.

F cio, ergo iudicandi iudex specialiter dictus est, & hoc innuitur infra cum dicitur, qui autem superbierit nolens obedire sacerdotis imperio, qui eo tempore ministrat domino Deo tuo, morietur homo ille. Licet adhuc in hoc melius dicetur, & verius, ꝙ iste iudex de quo hic dicitur non est sacerdos magnus, sed erat aliquis iudex de ipsis sacerdotibus minoribus positus ab ipso sacerdote magno loco eius, sicut Episcopi ponūt vicarios suos qui iudicent omnes causas, quas Episcopi iudicare debent, ideo iste iudex sic positus gerebat totaliter vices sacerdotis magni. Et sicut sacerdoti magno astabat totum cōsilium, siue concilium (vt patuit in condemnatione Christi de qua supra diximus) & ipse de consensu omnium sententiam proferebat, ita

G isti iudici vicario sacerdotis magni assistebat totū concilium, & de consensu omnium dictabat sententiam: ꝙ autem iste iudex sit alius a sacerdote magno patet infra cū dicitur, qui superbierit nolens obedire sacerdotis imperio qui eo tēpore ministrat domino Deo tuo, & decreto iudicis, morietur homo ille: per hoc. n. ꝙ ponitur ibi, & notatur, ꝙ duo sunt sacerdos, & iudex qui decretum interponit, licet quantum ad hanc responsionem non multum refert, vtrum iste iudex sit sacerdos magnus, aut aliquis alius vicarius eius, aut subordinatus ei, qui profert sententiam, dum tamen iste sit vnus qui proferebat sententias. *Et facies quodcunque dixerint qui præsunt loco quem elegerit dominus.* Illud necessario refertur ad ipsum summum sacerdotem, & omnes alios sacerdotes de domo iudicij, & patet, quia

H suspensiua litera est a superiori, s. ꝙ isti omnes iudicabāt, & sic quod iudicabāt fieri debebat, & dicebantur pręesse illi loco quem Deus elegerat, non tanquam Domini illius loci, quia hoc pertinebat ad regem, sed tanquam iudices, & sic cessant obiectiones duæ quæ supra fiebant. Sed adhuc argues, ꝙ non intelligatur de omnibus istis iudicibus, sed de sacerdotibus magnis sibi succedentibus, quia dicitur hic facies quodcunq; dixerint qui præsunt loco, sed manifestum est, ꝙ alij iudices nihil dicebāt, sed solus ipse sacerdos magnus, vel ipse iudex qui stabat loco eius, vt supra dictum est: ergo non intelligebatur de alijs iudicibus. Respondetur, ꝙ isti iudices qui erant de domo iudicij, licet non

I proferrent omnes sententiam, sed vnus solus, quia tamen omnes primo consiliabantur, & determinabant quæ sententia partibus proferenda esset, dicebantur dicere aliquid, sicut dicebantur iudicare: idem enim modus erat iudicandi, & dicendi. *Et docuerint te iuxta legem eius.* Isti non solum in causis determinabant, sed etiam ad omnia dubia respondebāt, determinatio autem in causis erat iudicium, respōsio autem ad dubia erat doctrina, & vtrunque faciebant isti per legē Domini, quia dum isti poterant aliquid reperire in lege Dei per quod determinarent causas, vel dubia lucidarent, non inquirebant ab extra responsiones, cum autem non inueniebatur aliquid in lege cautum, respōdebant vt ait Iosephus per Prophetā, siue quo sacerdos magnus nunquam sententiabat, vel per doctrinā, & veritatem existentem in rationali, aut per alios mo-

K dos certissimos veritatis, vel dicitur. *Et docuerint te iuxta legem eius.* Idest non contra legem eius: quia quando aliquis deficiente iudicio legis iudicat aliquo altero modo, si ille non est contra legem, dicitur esse iuxta legem, sic enim dicebat Christus Luc. 9. cap. qui non est contra nos nobiscum est, & hoc semper erat in illis iudicibus, quia cum omnes essent peritissimi in lege, & essent multi, non poterant venire aliqui casus quantumcunque difficiles, de quibus ipsi nescirent vtrum essent contra legem in eis taliter, vel taliter proferre sententiam, & hoc modo semper docebant iuxta legem Dei. *Sequeris sententiam eorum.* Quia inde nō

potest

potest ad alium appellari, cum non maneret aliquis alius iudex cognoscere potens de appellationis iustitia. *Et non declinabis ad dextram nec sinistram*. Idest totaliter obediẽs sententiæ eorum ad nullam partem declinando. Quædam glo. Hebraica dicit, ꝙ si dixerit iudex ille, ꝙ manus dextra est sinistra, vel similia, ꝙ etiã credendum est sibi, & tenenda eorum sententia. Sed valde deficiunt in hoc, quia nulli homini contra per se notam veritatem dicenti credendum est: maxime quia hoc includit contradictionem. Item sequeretur ꝙ si dicerent esse credendos Deos alienos, credendũ esset eis, & sic mandando contra aliqua legalia, sed in litera ponitur contrarium, quia dicitur, ꝙ illi iudices duas conditiones habere debent. Prima ꝙ iudicent secundum veritatem, quia dicitur, ꝙ iudicabunt tibi iudicij veritatem. Secunda conditio, ꝙ non iudicent cõtra legem, ideo dicitur. *Et docuerint te iuxta legem eius*. Ergo videtur, ꝙ si iudicauerint contra veritatem, vel contra legem, ꝙ non est eis assentiendum. *Qui autem superbierit nolens obedire sacerdotis imperio*. Scilicet summi sacerdotis. *Ex decreto iudicis*. Idest iudicis minoris. *Morietur homo ille*. Siue pro repugnantia contra summum sacerdotem, vel aliquem minorẽ iudicem mortem merebatur, sed diuersimode, quia quocũque modo repugnaret mandato summi sacerdotis, merebatur mortem, si autem repugnaret mandato iudicum inferiorum, etiã merebatur mortem, nisi appellationis remedio se tueretur, quia tunc non dicebatur cõtemnere, sed in grauamen iudicis superioris remediũ postulare. *Qui autem superbierit*. Omnes enim qui mãdatis prælatorum non obediunt, superbire dicuntur, est namque superbia desiderium indebiti honoris, vel indebitę excellentiæ, qui autem dominatur excellentior est quàm qui subijcitur, cum ergo subditus vsurpat sibi principatum dominatiuum superbit, quia excellentia illa erat ei indebita inquantũ erat subditus.

Indices duas hẽre debent cõditiones.

Duplex modus vsurpandi principatum. Ex quo duobus modis subditi dicuntur superbire. *Quæst. V.*

ET quia est duplex modus vsurpandi dominatiuum principatum, duobus modis subditi dicuntur superbire. Modorum autem vsurpandi principatum vnus est directus, & alius indirectus. Directus est quando id quod dominus habet seruus vult habere, s. ꝙ sicut dominus imperat, ita ipse qui seruus est imperet, & quanto iste modus vsurpandi directior est, tanto maior superbia est. Secũdus modus est indirectus, scilicet quando subditus non vult imperare, vt dominus, sed non vult ei obedire subtrahendo debitam obedientiam, & etiam isto modo priuatur dominus prĩcipatu: nam dominus est seruus, & maioritas, vel nobilitas principatus, vel ecõtra est per maioritatem aut nobilitatem subditorũ, vel econtra, vt ait Aristo. primo Politic. cap. 3. si ergo omnes subditi sic fecerint tollentes obedientiam, iam princeps nõ manebit princeps nullo subdito existente, & tolletur principatus indirecte: iste autem modus vsurpãdi principatum, vel honorem quanto minus directe est, tanto minor superbia est. Et isto modo dicitur hic superbire nolens obedire mandato iudicis, vel sacerdotis magni, quia obedientiam debitam subtrahit. *Nolens obedire sacerdotis imperio*. Idest imperio summi sacerdotis, qui vocatur hic sacerdos sine aliqua cõnotatione determinante, quia ipse excellentiori modo sacerdos est quàm omnes alij, quia maiorem potestatem habebat. *Qui eo tempore ministrat domino Deo tuo*. Non solũ ministrabat summus sacerdos domino Deo, sed etiã sacerdotes minores, vt patet Exodi 28. cap. vbi mandauit Deus vestes fieri Aaron, & filijs eius, vt sacerdotio

An omnes sacerdotes ministrabant Dño.

A fungerentur: etiam patet hoc specialiter de ministerijs specialibus: nam sacerdos de minoribus erat, qui vitulam ruffam immolabat, vt patet Nume. 19. capit. quia ibi mandauit Deus, vt Eleazar filius Aaron hoc faceret, qui tunc erat sacerdos minor patre suo Aarõ superstite, & tenente summum sacerdotium. Item sacerdotes minores incendebant lucernas, & parabant eas in candelabro, vt patet Exodi 27. capit. Item sacerdotes minores poterant immolare, & incendere sacrificia in altari holocaustorum, vt colligitur Leui. 8. ca. cum dicitur armus quoque dexter de pacificorũ hostijs cedet in primitias sacerdotis, qui obtulerit sanguinem, & adipem filiorũ Aarõ, & ipse habebit armum dextrum in portione sua. Itẽ sacerdotes minores adolebant
B thimiama super altare aureum thimiamatum, quod erat ĩtra tabernaculum, vt patet de Zacharia patre beati Ioannis, qui erat de sacerdotibus minoribus in vice octaua, quę erat sors Abia, vt patet Luc. primo cap. ipse tamen intrauit sorte, vt incẽderet thimiama coram Domino, vt patet in eodem, & si forte proteruire velis dicens, quòd pater beati Ioannis erat sacerdos magnus, non potest stare, quia sacerdotes magni morabantur in loco Sãctuarij, sed Zacharias pater beati Ioannis habitabat in montana Iudęę extra Ierusalẽ, vt patet Luc. primo cap. Itẽ & fortius hoc patet, quia si ponere incensum coram Domino in altari thimiamatum ad solum sacerdotem summum pertineret, nõ mutaretur per vices, sed semper pertineret ad eũdem, sed Lucę 1. cap. dicitur, ꝙ Zacharias intrauit ad
C adolendum incensum secundum ordinem vicis suæ cum dicitur. factum est cum sacerdotio fungeretur in ordine vicis suę ante Deum secundum consuetudinem sacerdotij, &c. Item si ad solum summum sacerdotem pertineret adolere thimiama non veniret per sortes, sed idem semper daretur, dicitur tamen Lucæ 1. cap. de Zacharia, ꝙ sorte exijt, vt incensum poneret, ingressus in templum Domini, ergo non pertinebat ad solum sacerdotem magnum. Et si arguas, ꝙ Exodi 30. cap. dicitur pertinere hoc ministerium ad Aaron, cum dicitur, & adolebit super eum incensum Aaron suaue flagrans mane, quando componet lucernas, incendet illud.

Respondetur, ꝙ licet dicatur ibi pertinere ad Aa-
D ron, non ibi tollitur quin pertineat ad filios eius, quia ea quæ pertinent ad minores ptinent ad maiores, & non ecõtrario, cum ergo pertineret hoc ad sacerdotes minores filios Aaron, a fortiori pertineret ad ipsum Aaron, & hoc patet ex eadem auctoritate Exodi 30. cap. quæ inducebatur in contrarium: nã ibi etiam dicitur, quòd Aaron deberet parare lucernas mane. tamen Exodi 27. cap. dicitur, quòd incensio lucernarum etiã pertinebat ad filios Aaron: ergo eodem modo incensiõ thimiamatis poterat pertinere, cum alibi hoc reperiatur. Item pertinebat ad sacerdotes minores inuoluere omnia vasa Sanctuarij operimentis suis, etiam ipsam arcam, vt patet Nume. 4. capit. non ergo solum ministrabat sacerdos magnus coram Domino, sed etiã
E ipsi minores, dicitur tamẽ sacerdos magnus ministrare coram Domino sine aliqua determinatione, quia ad eum pertinet excellentior modus ministrandi, & sicut dicitur sacerdos sine determinatione, ita dicitur ministrare sine determinatione, quia ministeriũ suũ, & sacerdotium suum erant æqualia, vtrunq; magnũ. Etiam dicebatur ministrare coram Domino, quia faciebat ministerium quoddam speciale coram Domino, quod aliorum sacerdotum nemo facere poterat. & hoc erat facere expiationem pro omnibus peccatis Israel, & pro omnibus immunditijs totius Sanctuarij, quod faciebat cum semel in anno in die expiationis, quæ est decima dies, mensis Septembris, intrabat in

sancta Sanctorum,& aspergebat sanguinē contra propitiatorium,vbi Deus dicebatur esse,& dicebatur proprie ista esse ministratio coram Domino,quia licet ea quæ fierent ante ostium tabernaculi coram altari holocaustorum dicerētur fieri coram Domino, vt patet Exodi 29.ca.& in multis alijs locis,quia tamen specialius erat Deus intra sancta Sāctorum inter Cherubin quasi in altari holocaustorum, vt satis declarauimus Exodi 25.ca.ideo proprius ministratio aspersionis sanguinis,quę fiebat coram propitiatorio, dicebatur ministratio coram Domino, quàm ministrationes factę in altari thimiamatum, vel in altari holocaustorum, aut in mensa propositionis,aut in candelabro,quę ministrationes ad minores sacerdotes pertinebant. *Et decreto iudicis.*

Quis iudex erat iste, an scilicet subordinatus sacerdoti magno, vel vicarius eius. Quæst. VI.

ISTE iudex alius erat quā ipse sacerdos magnus, quod notat ista copulatiua(&) siue autem iste iudex esset vicarius ipsi⁹ sacerdotis magni,siue subordinatus ei,semper tenebat ista lex,s.quòd nolētes obedire occiderentur.Est tamen differentia, quia si ponatur iste iudex esse vicarius sacerdotis magni, tunc non erat aliquod dubium, quia tantæ potestatis erat vicarius, sicut ipse sacerdos magnus, cum vicarij sunt delegati ad vniuersitatem causarum,quia Epi eis oīa negocia committunt,licet iura non consueuerint cōiter nominare ipsos vicarios delegatos ad aliquam causam, vel causarum vniuersitatem: & non poterat sacerdos magnus plura mandare quàm ille iudex,nec poterat appellari ab illo iudice ad sacerdotem magnū, cum idem consistorium sit vicarij, & eius cuius est vicarius,sicut dicitur de vicarijs Episcoporum,& sic recusans obedire vicario sacerdotis magni repugnabat sacerdoti magno. Et tenendo istum sensum dicendū, φ ponitur hic nolle obedire sacerdotis imperio,& decreto iudicis,non quantum ad idem tempus, sed quātum ad diuersa, s.φ aliquando sacerdos magnus sedebat in consistorio illorum septuaginta seniorum, qui faciebant domum iudicij, & tunc ipse proferebat sententias,& cessabat officium vicarij sui, qui erat iudex, de quo hic dicitur,& tunc si aliquis veniens corā summo sacerdote nollet stare sententiæ eius, mori debebat.Interdum vero summo sacerdote occupato, vel non veniente ad iudicium consistorium, vicarius suus loco eius proferebat sententiam ex consensu aliorum iudicum, idest seniorum de domo concilij, siue iudicij,& tunc si aliquis non obediret decreto eius, quod erat ex determinatione omnium seniorum,sicut mādatum summi sacerdotis, mori debebat,cum non esset aliquis alius iudex superior. Si autem ponatur iste iudex subordinatus ipsi summo sacerdoti,s.φ inter ipsos seniores septuaginta de domo cōsilij esset aliquis iudex ad quem venirent causę,& ille decideret eas,& tamen, φ posset ab ipso ad summum sacerdotem appellari,& tunc non est sensus, φ quicunque non obediret decreto istius iudicis, quia sic non posset ab eo appellari,sed φ si aliquis cōtemneret sententiam eius non ruens se remedio appellationis, dicendo se nō curare de eius sententia, non dicendo se grauatum, deberet tunc mori,vel dicendum, φ ista litera debet intelligi non,vt copulatiua propositio,sed vt de copulato prædicato,s.φ non sit sensus qui non obedierit summo sacerdoti moriatur, & qui non obedierit iudicis decreto moriatur, sed vtrunque simul, s.quicunque non obedierit decreto iudicis, & mandato sacerdotis magni, moriatur: & fiebat sic, s.vt ventilaretur causa corā illo sacerdote qui erat iudex minor, deinde ap-

F pellaretur a mandato eius, quod erat non obedire decreto iudicis: deinde deuolueretur causa coram summo sacerdote, & ille qui cōdemnatus fuerat a iudice condemnaretur rursus a sacerdote magno confirmāte sententiam iudicis,& declarante fuisse male appellatum: & demum ab hoc summo sacerdote ille condemnatus appellaret nolens obedire eius mandato, vel non appellando diceret se nolle stare sententię summi sacerdotis,debebat mori, & non erat hic locus recusationis iudicis, quia hic erant iudices septuaginta, & ipsi prius ventilabant causam, antequam formaretur sententia,& postea de consensu eorum, vel maioris partis ferebatur sententia, ideo dato, φ aliquis de istis esset suspectus alicui de litigantibus,etiam si esset

G ipse sacerdos magnus qui ferebat sententias, non poterat recusare illud iudicium,nec erat rationale debere recusari,quia nō ille solus formabat sententias, sed de consensu omnium, ideo licet ille ex aliqua causa peruertere vellet ius in damnum alicuius, nunquam tamen verisimile erat,φ septuaginta viri simul in hoc concordarent, vt sententiā proferrēt iniquam. Si autem quæras quid magis tenendum est, s.an ille iudex qui hic ponitur,esset vt subordinat⁹ sacerdoti magno, vel tanquam vicarius eius. Respondetur,φ melius dicitur istum iudicem esse vicarium sacerdotis magni: nam aliās illa litera. *Et decreto iudicis.* Non videtur satis bene exponi, quia cum ibi dicatur, φ non obediēs decreto iudicis deberet mori, si ibi ponatur iudex pro aliquo subordinato ipsi summo sacerdoti,nō videtur

H litera ista aliquid agere: quia quodcunque de isto iudice dicitur, necessario dicendum est de omnibus iudicibus,qui erant in ciuitatibus Israel in portis, & tunc superfluum esset magis de isto dicere quàm de omnibus alijs.patet antecedens:quocunque modo de duobus superioribus exponendo. Nam si dicas, φ ille qui nolebat obedire sententiæ illius iudicis, nullius appellationis remedio se tuens, sed simpliciter dicens nolle stare sententiæ illius iudicis,debebat mori, ita erat de omnibus alijs iudicibus, qui erāt in vrbibus Israel. Nā si aliquis diceret se nolle stare illorum mandatis nulla interposita appellatione,mori debebat, quia ī hoc cōtemnebat eorum potestatem, & non solum per hoc

I contemnebat ipsos iudices, sed etiam illos qui dederant eis potestatem, s.totum Israel qui elegerat,vel ipsos iudices de domo iudicij. Si autem diceres secūdo modo,s.φ quando aliquis comparens coram illo iudice condemnabatur ab illo,& appellabat ad summum sacerdotem, & postea ventilans causam coram summo sacerdote condemnabatur rursus ab eo, & obedire nolebat,siue appellando, siue superbiendo,φ deberet mori,ita dicetur, φ si aliquis ventilans causam corā iudicibus ciuitatis suæ reperiret ibi difficile, & ambiguum iudicium,& condemnaretur, & immediate causa deuolueretur ad summum sacerdotem non cōparendo coram alio iudice inferiore, & qui condemnatus esset in ciuitate sua rursus condēnaretur a summo sacerdote,& obedire nollet,etiam mori debebat, nihil ergo magis iudex iste de quo hic dicitur haberet

K quàm iudices alij,qui essent in ciuitatibus, & oppidis, vel quibuscunque municipijs,si ponatur esse subordinatus alteri iudici,s.sacerdoti magno: ponēdo autem eum esse vicarium sacerdotis magni non militabunt ista argumenta, quia erit aliquid speciale in eo contra omnes alios iudices municipales,quia ab alijs poterat appellari,& sic licet non staretur mandato eorum,nō erat pœna mortis: a vicario tamen sacerdotis magnī non poterat appellari ad ipsum sacerdotem magnū, cum idem esset consistoriū vicarij sacerdotis magni, & ipsius sacerdotis magni: & sic ponit litera pro æqualibus, & est tunc propositio ista copulatiua sic intelligenda,

A genda, quicunque non obedierit mandato sacerdotis summi morietur. *Et auferes malum de Israel.* Idest occasionem mali, quia si aliquis homo talis viuere permitteretur, omnibus alijs daretur exemplum similia audendi, & hoc significat litera sequens cum dicit, cũctus populus audiens timeat, & nullus deinceps intumescat superbia: vel dicitur, auferes malum de Israel, idest, ꝙ talis homo dato, ꝙ alijs occasionem non præberet ad malum, quia tamen in se malus erat, cum tale scelus commisisset, indignus erat vita. *Cunctus populus audiens timebit.*

Pęna male agentibus pp duo infligitur.

Poena enim infligitur male agentibus propter duo, s. vt ipsi pereant, & vt alij similia nõ faciant, & magis fit ad aliorum correptionem quàm ad huiusmodi destructionem, patet quia iudex, & lex in distributione pęnarum, intendunt vtilitatem publi B cam, sed maior vtilitas communitatis est, ꝙ alij poena istius a similibus arceantur, quàm vt isti occidantur. Boetius tamen de consola. lib. 4. Prosa 4. ponit alium modum punitionis reorum, siue finem, scilicet, vt feliciores, vel saltem non ita mali sint, cum malum culpæ fuerit ordinatum per bonum poenæ cum dicit, feliciores inquit esse improbos supplicia luentes quàm si eos nulla iustitiæ poena coerceat: nec nunc molior, ꝙ cuiuis veniat in mẽtem corrigi vltione prauos mores, & ad rectum supplicij terrorem deduci, cęteris quoque exemplum esse culpanda fugiendi, sed alio quodã mõ infeliciores esse arbitror improbos impunitos, tã & si nulla rõ correptionis, & nullus respũs habeatur exempli, & declarat postea ipse istum modũ, s. ꝙ culpa diminuatur per pęnam, & reducatur ad re C ctitudinem. *Cum ingressus fueris.*

Conditiones regũ.

Hic ponitur tertiũ, scilicet conditiones regum, & ponuntur duo, scilicet constitutio: deinde cõstituti ordinatio ibi. *Cumque fuerit. Et dixeris constituam super me regem, sicut habent aliæ nationes.* Ex hoc patet, ꝙ constitutio regis erat ex importuna petitione populi. *Constitues eum.*

An istud de constitutione regum sit mandatum obligans, vel permissio. Et quis principatus censeatur melior.
Quæst. VII.

NON est hoc mandatum, ita quòd Iudæi tenerentur cõstituere regem, sed est permissio, & permissio est duplex, quædã de mi D nori bono respectu maioris, sicut matrimonium est secundum permissionem, vt habetur prima ad Corin. 7. cap. vnusquisque vir suam vxorem habeat propter fornicationẽ, & vnaquęque mulier suũ, virum, subdit, hoc secundum indulgentiam dico nõ secundum imperium, quia volo vos omnes esse, sicut ego sum. constitutio autem regis nõ permittitur isto modo, quia tunc non esset peccatum, sicut nec matrimonium, vt patet prima ad Corin. 7. qui virginem matrimonio iungit bene facit, sed qui non iungit melius facit, sed constituere regem Iudæis magnum peccatũ fuit, vt patet 2. Regum 12. cap. quia Deus dixit, quòd petendo regẽ, eum abiecerant ne regnaret super eos, vt patet primo Regum 8. cap. Et tamen, quia sciebat E Deus populum istum petiturum regem, posuit conditiones regis regulãs eos ne reges mali essent, ne totale malum accideret: magna enim regulatio necessaria est in rege cum caput sit, & si ægrotat cętera necesse est perire, vt patet de Roboã qui induxit Israel ad colenda idola, vt patet 3. Regum 12. & 13. cap. Ideo rex poni non debet nisi virtuosissimus sit, quia periculosissimũ est omnia vni committere, vt ponit Philosophus secundo Politicorum circa finem.

Sed argues contra hoc, quia non videtur esse peccatum constituere regem super se: nam in omni communicatione plurium hominum oportet esse aliquã A politiam, idest ordinationem secundum quam vnus se habeat ad alios, quòd ergo aliquis populus eligat aliquam politiam optimam non est culpabile, immo est valde laudabile, sed inter politias nulla melior est quàm Monarchica regalis, vt probat Aristoteles in octauo Ethicorũ, & in tertio Politicorum, quia tres sunt bonæ, scilicet Monarchia regalis, & Aristocratica, & Timocratica. alię tres sunt malę, scilicet Tyrannica, & Oligarchica, & Democratica. De tribus autẽ bonis melior ponitur esse Monarchia regalis, etiam patet hoc, quia principatus sunt meliores inquantum sunt minus seditiosi, sed nullus principatus est minus seditiosus quam Monarchicus regalis, quia vnus non potest discordare a seipso, plures autem etiam si vir B tuosi sint discordant interdum: quia quot capita, tot sensus.

Item ille est melior principatus qui magis assimilatur principatui naturę, cum principatus naturæ sit imperuertibilis, quia nunquam errat, vt ait Aristo. in 12. Metaph. entia nolunt male disponi, idest res naturales nolũt male ordinari, sed in natura est principatus Monarchicus, vt patet in fine eiusdem 12. Metaph. in vltima propositione, vbi concludit Aristo. dicẽs mala est pluralitas, bonus est ergo princeps vnus, ergo principatus regalis, qui Monarchicus est, sicut principatus naturę, optimus est, & illi qui elegerit talem principatum non peccabunt.

Respondebit forte aliquis, quòd licet iste principatus sit in se optimus, est tamẽ nimis periculosus, quia C difficile est committere omnia vni viro, vt ait Aristo. in fine 3. Politicorum. nam voluntas humana malus canon est, vt patet in 9. Ethic. maxime, quia isti reges non assumuntur per virtutis electionem, sed per successionem, & sic contingit interdũ regnare pessimũ virum, & totas destruere politias. Et ob hoc Aristote. concludit in tertio Politicorum, quòd in ciuitatibus non deberent esse principatus regales Monarchici, sed principatus Democratici, licet Democratia mala politia est secundum se, cum in ea inopes, & indocti, & quicunque homines dominentur, qui tamen naturaliter dispositi ad seruiendum erant: non est tamẽ politia seditiosa, quia tota potestas manet apud populũ, & omnes ęquales dominantur, siue per ęqualia tem D pora, siue secũdum principatus sortiales. qui ergo accipere vellet principatum regale, videbatur se cõmittere discrimini accipiẽdo id, quod periculosum est, ergo peccaret populus iste in accipiendo principatum regnatiuum.

Respondetur ad hoc, quòd si accipere principatũ regalem esset accipere principatum periculosum, & accipiendo Aristocraticum, vel democraticum, aut quemlibet alium esset accipere principatum perfecte bonum, & nullo modo periculosum, peccatum esset accipere principatum regalem, quia erat committere se periculo. Accipiendo tamen quemcunque principatum est accipere aliquid periculosum, vel seditiosum, aut habens aliquas imperfectiones, ideo quòd ac E cipiat istum, vel illum non videtur esse peccatum.

Item si habere principatum regnatiuum esset peccatum, quãdocunque aliquæ politiæ vellent recedere a principatu regnatiuo, essent gratæ Deo: nam gaudiũ est in coelo super vno peccatore poenitentiam agente magis quàm super nonagintanouem iustis, qui non indigent poenitentia, vt patet Lucę, decimoquinto capit. quanto magis gaudium erit super omnibus habitantibus in aliqua ciuitate, quando simul conuertantur? sed Deus non acceptat eos qui recedũt a principatu regnatiuo: ergo habere talem politiam, aut principatum non est peccatum. patet antecedens, quia quãdo Samuel prædicauit coram Israele denunciando

ciando eis peccata sua, vt patet primo Regum 12. cap. Ipsi Israelitę voluerunt dimittere regem, & tamen Samuel Propheta Domini ex parte Dei mandauit eis, ne dimitterent regem suum, & patet, quòd hoc dixerit ex voluntate Dei, quia ad contestationem eorum quæ dicebat, fecit miracula, vt patet ibidem in litera, scilicet emittere tonitrua, & pluuias magnas immediate, vt petiuit, & tamen ibi mandauit, vt manerent cum rege suo, si tamen malum fuisset habere regem, Deus non mandasset, vt duraret maxime ipsis volentibus retrocedere.

Item argumentum illud quod fiebat, scilicet, quòd principatus Monarchicus sit periculosus, ideo quòd accipere illum sit quodammodo peccatum, non militabat aliquo modo contra hoc, nam Iudæi etiam antequam essent sub principatu regali eo modo, quo postea habuerunt, semper fuerunt sub principatu Monarchico, a die qua exierunt de Aegypto: nam exeuntibus eis de Aegypto rexit eos Moyses vsque ad quadraginta annos quandiu manserunt in deserto, & iste aliquo modo vocatur rex, vt patet trigesimotertio capitu. cum dicitur, & erit apud rectissimum rex, & vocatur rectissimus Israel, sicut infra declarabitur.

Et non valet si arguas, quòd non solum regebat Moyses, sed etiam septuaginta Seniores, vt patet Numeri vndecimo cap. & etiam tribuni, & centuriones, & quinquagenarij, atque decani regebant populum, vt patet Exodi decimo octauo capit. sic enim instituit populum Ietro socer Moysi. Nam ista non tollunt principatum Monarchicum, quia Monarchicus princeps est, quando vnus est qui omnia regit. Si autem postea non potens per se dirigere immediate omnia, habeat alios coadiutores, quos ipse ponat, & illi regāt secundum mandata suscepta ab eo, non tollitur Monarchia: nam agens principale est ipse qui imperat, alij autem sunt veluti quidam instrumentaliter agentes, siue magis ministri, quod satis patet de tribunis, & centurionibus, & quinquagenarijs, atque decanis: quia isti solas paruas causas ministrabant iudicantes in eis, quando tamen aliquid magnum occurrebat, referebant ad Moysen, vt patet supra primo cap. & Exodi 18. cap. de septuaginta senioribus, idem patet, quia isti solum eligebantur, tanquam quidam coadiutores Moysi in his, in quibus non posset Moyses ne tantum vexaretur, vt patet Numeri vndecimo capit. tenuit ergo Moyses in Israel principatum Monarchicum, & post hunc tenuit eūdem principatum Monarchicum, Iosue, qui solus imperabat in Israel, vt patet per totū Iosue, & multoties in isto libro, vt supra quarto cap. & infra 31. & Numeri, vigesimoseptimo, & post hunc iudices qui in Israel fuerunt, tenuerunt consequenter principatum Monarchicum secundum tempora sua, de quibus in libro Iudicum, sic etiam patet primo Regum, duodecimo capi. cum dicitur, & misit dominus Hieroboal, & Badan, & Barach, & Iepte, & Samuel, & eruit vos de manu inimicorum, non ergo peccabant aliquo modo Iudæi petendo principatum Monarchicum, quia semper illū tenuerant, sed peccabant volentes principatum regalem. nam licet omnes monarchę qui mali non sunt, reges vocari possint largo modo: tamen reges, sicut nos accipimus strictius, est aliquid esse quā esse Monarchas, quia Monarcha est quicūque vnus princeps, siue malus, siue bonus: nam & Tyrannus Monarcha est. rex autē secundum Philosophum in 8. Ethicorum, est qui in omnibus sufficiens est bonum suum non appetens, sed quod subditorum: Tyrannus autem econtrario. Sacra scriptura non accipit sic regem, sed pro eo qui accipit iura regalia, siue bonus, siue malus sit, quòd isto modo magis est esse regem, quàm esse Monarcham, quia multæ

Princeps Monarchicus quis dicatur.

Rex quid secundum Philosophum, & secundum sacras lras. Magis est esse regē, q̄ esse Monarcham.

F Monarchę nulla fere iura a subditis recipiunt, & isto modo Moyses licèt fuerit Monarcha Israel, nō tamē fuit proprie rex eius, quia nulla iura accipiebat, & ipse Samuel erat Monarcha Israel, vt patet primo Regū, duodecimo capit. vbi ipse ponitur vltimus inter iudices missos ad regendum Israel, & tamen in principio eiusdem capit. ponitur, quòd Samuel nihil vnquam recepit ab aliquo de Israel, cū dicitur: ecce pręsto sum loquimini de me coram Domino, & coram Christo eius, vtrum bouem cuiusquam tulerim, an asinum, si quempiam calumniatus sum, si oppressi aliquid, si de manu cuiusquam munus accepi, & contemnam illud hodie restituamque vobis, & tamen ponebatur primo Regum octauo capit. quòd non erat sic de regibus, quod multa iura accipere debebant, non ergo

G erant isti reges, sed solum Monarchę. Cum autem Iudæi regem petierunt, non petierunt regem simpliciter, idest aliquem dominum, vel rectorem, quia hoc iam erat, sed petebant dari sibi regem sub illis conditionibus, sicut apud alias gentes erat, & hoc patet primo Regum octauo, cum dicitur: constitue nobis regem qui iudicet nos, sicut vniuersæ habent nationes, idest taliter qualiter aliæ gentes habent, taliter nos volumus habere, sed aliæ gentes sub ista conditione habebant, ergo sic petebāt Hebræi habere. quòd autem peccauerint Iudæi petendo regem patet primo Reg. duodecimo capit. cum dicitur, & videbitis, quòd grāde malum feceritis vobis in conspectu domini, vt petieritis vobis regem.

H Dicendum ergo, quod habere politiam regnatiuā nullo modo est peccatum, cum sit quædam bona politia, Iudæis tamen peccatum erat petere potestatem regnatiuam, quia sciebant se agere contra voluntatē Dei, & in hoc abijciebant a se Deum qui eis ante regnabat, vt patet primo Regum, duodecimo capit. & fiebat hoc modo, quia antequam ipsi peterēt regem gubernabantur per sacerdotes, vt patet de Samuele qui tunc regebat, & de Heli sacerdote qui ante hunc rexerat, & filij Samuelis tunc patre iam senescente regebant, vt patet primo Regum, octauo, & duodecimo capit. nunc autem petebāt super se regnare viros seculares, quales erant reges quos postea habuerunt,

I & sicut Deus magis colitur a sacerdotibus quàm ab alijs quantum est ex natura officij, ita ipsi Iudæi si fuissent subditi essent minus colentes Deum, quia subijciebantur talibus hominibus, quàm si subijcerentur sacerdotibus: nam habendo reges satis erat ipsis hominibus occupari in seruitio regum non curando de seruitio Dei, & hoc seruitium Dei vix complebatur: volendo ergo accipere reges aliquo modo volebant nō subditos esse Deo, & quantum ad hoc fuit peccatum, cęteris autem gentibus, nec peccatum erat regem petere, nec regem habere.

Resolutio totius quæstionis.

Deus magis colitur a sacerdotibus quā ab alijs.

Constitues eum quem dominus elegerit. Deus enim nolebat eos regem habere, sed quia ipsi importune petebant, concessit eis, non tamen quem ipsi vellent, sed quem dominus dedisset, ideo primus rex, scilicet Saul per Deum electus est, vt patet primo Regum, nono

K capit. in alijs regibus sequētibus erat regula, quòd primogenitus succederet, nisi Deus alium elegisset, vt patet in Dauid, quia mortuo Saul Isboseth filius eius maior de manentibus regnare debuisset, sed quia Deus elegit Dauid vngendo eum in regem, vt patet primo Regum, decimosexto capitulo. ideo ipse regnauit.

De medio fratrum tuorum. Ita, quòd nullus de alienigenis regnare posset, ne induceret eos ad idolatriam, ideo si aliquis de extraneis demōstraret se esse electū a Deo, vt regnaret super eos, etiam si Propheta diceret, non esset credendum ei, sicut Prophetæ qui dicit

Deos

Deos alienos esse colendos, vt patet supra 13. capitu: nec etiam poterant facere regem aliquem gentilem conuersum ad iudaismum, vel aliquos de posteritate sua, quia non vocabantur isti fratres Iudæorum, sed aduenæ, vel peregrini, vt patet Leui. 25. capit.

De institu ti regis vi ta, & ordi natione.

Cumque fuerit constitutus. Hic ponitur secundum de instituti vita, & ordinatione.

Non multiplicabit sibi equos. Ne confidat in bellis in multitudine, & fortitudine equorũ, quia fallax equus ad salutem, & in abundantia virtutis suę non saluabitur. Psalm. 32. Et ne erigatur in superbiam, & velit premere populum seruitute, sicut fecit Salomon, qui imposuit grauia onera tributorũ, vt patet 3. Regum 12. capit. & hoc, quia gloriabatur in multitudine fortitudinis suę, & equorum, vt habetur 2. Paralipo. 9. capit. & 3. Regum 10. habuit enim quadraginta milia equorum in stabulis, & curruum, & equitum 12. milia.

Nec reducet populum in Aegyptum equitatus numero subleuatus. In Hebræo habetur. *Nec reducet populum in Aegyptum ad multiplicandum equos*. Et est sensus, quòd nõ mitteret rex aliquos de terra sua in Aegyptũ ad emendum equos, quia ĩ hoc videbatur negligi beneficium Dei educentis eos de Aegypto, si iterum illuc irent, & propter hoc mandauit Deus, vt nunquam per viam qua nunc veniebant, redirent. secundum literam nostram est sensus, quòd non faciat rex ire populum in Aegyptum ad pugnandum, quasi acquisiturus terrã illam confidens in multitudine equorum, vel quòd rex subleuatus in superbiam non cogeret tantum in seruitutem populos, quod cogeret eos fugere in Aegyptum, & in hoc peccauit valde Salomon, quia mittebat negociatores in Aegyptum, vt inde adducerent equos, vt patet 3. Regum capit. 10.

Si autem arguatur de Vria Propheta qui fugit in Aegyptum, vel de Hieremia qui descendit in Aegyptum. Respondetur, quòd isti coacti fecerunt. Vrias timebat regem Iuda, & fugit, & post rex Iuda fecit eũ adduci de Aegypto, & occidit eum, vt habetur Hierem. capit. 26. Hieremias autem licet prophetasset, ꝙ omnes qui descenderent in Aegyptum ibi perirent, vt habetur Hierem. 42. capit. tamen ipse descendit cũ eis, vt doceret eos ne declinarent ad culturam idolorum, & ibidem lapidauerũt eum, quem Aegyptij honorifice sepelierunt, quia quædam mirabilia eo viuẽte ibi facta fuerant.

Non poteris alterius gentis hominem regem facere. Gentiles erant alterę gentes a Iudæis, ideo de illis neminẽ in regem constituere debebant, quantumcunque eis bonus videretur: nam nullus homo qualiacunque ageret, bonus esse poterat, qui Deum verum non coleret conuersus ad vanitatem simulachrorum, in quorum cultu suprema malitia consistebat, sic enim vocatur pręcedenti capitu. res scelestissima ipse cultus idolorum, tanquam nihil aliud peius esse posset, & satis patet, quia vt ait Aristoteles in octauo Ethicorum. optimo id quod pessimũ est opponitur, scilicet pessimus habitus optimo habitui, & pessimus actus optimo actui, cultus autem Dei veri optimus actus est, ideo cultus idolorum pessimus actus est, nullus ergo gentilis bonus esse poterat, qui in optimo actu deficiebat non ergo erat aliquid propter quod Iudęis videri posset aliquis gentilis in regem eorum eligendus, maxime quia in electione talis regis maximum periculum consistebat, scilicet, quòd per plenitudinem potestatis cogeret omnes Iudęos ad colẽda simulachra, & deserendas patrias leges, & cęremonias sanctas, & hæc erat maxima peruersitas, peccabant ergo Iudæi quandocunque hominem alterius gentis in regem accipiebant, siue ex mera voluntate sua, siue propter aliquas conditiones pacis.

A *An tempore Machabæorum Romani imponerent Iudæis regem Romanum. Et quid etiam tempore Christi.*

Quæst. VIII.

ET si arguas de Machabæis qui viri iusti erant, & tamen obediebant Romanis, vt patet multotiens in primo Machabæorum.

Respondetur, quòd Machabęi non obediebant Romanis sed erant amici eorum ad compugnationes, & sic erat quædam æqualitas, sicut requiritur in amicis, vt patet in octauo Ethicorum, & hoc apparet, quia ipsi Romani in literis suis Iudæos amicos vocabant, vt patet primo Machabęorum capit. octauo vbi Iudas cum eis constituit amicitiam. & capitu. 13. B vbi eam frater eius Ionathas renouauit, & decimoquinto capit. vbi super eandem rescriptum est.

Sed adhuc dato, quòd subiecti essent Machabæi Romanis, tamen non ponebant super se aliquem regem Romanum. Tempore autem Christi hoc fuit in Iudęis, quia tunc pręsidebat Herodes rex tetrarcha Galilęę, & hoc peccatum fuisset si ipsi constituissent eum, sed non constituerunt, sed potius Romani violenter imposuerunt eis illum regem, & alios duos tetrarchas, scilicet Philippum fratrem Herodis, qui erat tetrarcha Itureæ, & trachonitidis regionis, & Lisanias erat tetrarcha Abilinæ. Posuerunt eis etiam vnum pręsidem Iudęæ, scilicet Pontium Pilatum, ita quòd totam Iudæorum terram diuiserunt Romani 4. principibus, vt patet Lucę 3. cap. in principio. Sicut autẽ C Iudæi non poterant accipere reges de gentibus, quæ nullo modo attinebant ad genus eorum, scilicet de Chananæis, & Aegyptijs, Babylonijs, cęterisque similibus, ita non poterant accipere de gentibus, quæ aliquo modo attinebant ad genus suum, scilicet de Ismaelitis, & Idumæis, & filijs Cethuræ, & Ammonitis, atque Moabitis, siue Amalechitis, quia omnes istę gẽtes pertinebant ad stirpem Abrahæ, erant tamen idolatrę, ideo eos in reges accipere nõ poterãt, quia semper idem inconueniens, scilicet, quòd talis rex induceret eos, aut potius cogeret ad idolatriam, vt patet de Ieroboam qui quamuis non esset gentilis, quia tamẽ rex erat, & malus, induxit populum ad colendum idola ponens duos vitulos, vnum in Dan, & alium in Be- D thel, vt patet tertio Regum 12. capit.

Qui non sit frater tuus. Hoc ponitur, quia putaret aliquis de Iudæis, quòd licet non deberent eligere reges de gentilibus, poterant tamen eligere eos de conuersis de gentilitate. Et videtur esse ratio huius, quia ratio propter quam vetabatur eligi rex de gentilibus, cessat hic, scilicet timor de reducendo Iudæos ad idolatriam, cum iste iam ad iudaismum conuersus sit.

Respondet litera, quòd non poterant etiam de cõuersis de gentilitate reges facere, sed de fratribus suis Hebræis, & ratio triplex videtur esse.

Prima quia licet conuersus de gẽtilitate Deum colat, non tamen, ita vt communiter sunt firmati in fide & cultu Dei illi qui nouiter cõuersi sunt, sicut illi qui E sunt ab antiquissimis temporibus, vtpote quia patres eius tales nati sunt, & sic adhuc aliquale periculum esset, ne iste afficeretur ad prioris cultus errorem, non ergo debebat assumi in regem, & sic dicit Apostolus ad Timo. prima c. 3. ꝙ oportet Episcopum non neophitum esse, idest non nouiter conuersum ad fidem, & hoc, vel quia in fide firmatus nõ est, vel quia adhuc circa ea, quæ fidei sunt, indoctus est. Secunda ratio est quia si aliquis de conuersis ad iudaismum posset eligi in regem, cum quilibet homo naturaliter afficiatur ad agnatos, & iste haberet aliquos cognatos, vel parẽtes in gentilitate manentes, faceret eos secum communicare principatu præponens eos Iudæis, quod ad

magnum

magnum improprinm redundabat Iudæorum.

Tertia ratio est, quia habere principatum regalem magnus honor erat: Deus ergo volebat istum honorem dare populo suo Israeli, quem a principio elegerat, & non gentilibus qui aduenæ erant, & proseliti respectu illius populi: etiam quia si eligeretur aliquis de conuersis ad iudaismum in regem, cum isti conuersi aliqualiter odiosi essent Iudæis, quia non participabāt totaliter eisdem legibus, & quodammodo grauabantur magis conuersi quàm ipsi Iudæi, vt patet Leui. 25. cap. vbi dicitur de anno remissionis, & Iubileo, & magis declarauimus supra 15. cap. premeret multum iste rex Iudæos, vt ergo non premeret, non fiebat rex: patet hoc in alijs priuatis personis, quam cum aliquis Iudæus vendebatur alicui conuerso de gentilitate, magis premebat eum quàm si esset in potestate alicuius Iudæi, vt patet Leui. 25. cap. cum dicitur, non affliges eum violenter in conspectu tuo, & ad hoc mandabat, quòd siquis emere vellet, vel potius redimere eum Hebræum quem aliquis conuersus ad iudaismū emisset, poterat eum redimere, ne affligeretur in manu illius alienigenæ, & hoc satis notatur cum dicitur hic. *Qui non est frater tuus*. Nam soli Hebręi qui erant de genere Iacob inter se vocabantur fratres, alij autē conuersi nunquam vocabantur fratres nec Hebræi, sed aduenę, aut peregrini, siue proseliti, vt probauimus supra 15. cap.

Præsertim cum dominus præceperit vobis nequaquam amplius per eandem viam reuertamini. Vbi autem dominus præceperit ne redirent in Aegyptum per eandem viā non habetur, sed satis manifestum est, quòd aliquando mandatum fuerit, cum hic dicatur mandatum fuisse, nolebat Deus Iudæos aliquo modo reuerti in Aegyptum, quia cum eis maximum beneficium egisset liberando eos de illa durissima seruitute per signa, atque portenta, & extētum brachium, volebat vt illud beneficium eis semper prę oculis esset, patet supra 16. cap. cum dicitur, vt memineris diei egressionis tuę de Aegypto omni tempore, & non solum volebat, vt reminiscerentur se fuisse liberatos de Aegypto, sed etiā, quòd existimarent seruitutem Aegyptiam fuisse maximum malum, & quandocunque recordarentur Aegypti apprehenderent illam tanquam aliquid horribile, & valde malum, vt sic magis diuinum beneficium laudabile esset, & hoc patet ī representatione quę fiebat per comestionem panis azymorum, qui erat panis afflictionis, vt sic se afflictos ibi fuisse recolerēt sic dicitur pręcedenti cap. septem diebus absque fermento comedes afflictionis panem, quia in pauore egressus es de Aegypto: si enim Hebræi reuerterentur in Aegyptum, vel aliqui eorum, & ibi nō affligerentur, sed aliqua prospera euenirent eis, non apprehenderēt Aegyptum tanquam aliquid malum, & tristabile, sed tanquam aliquid delectabile satis, & sic recordatio illa non moueret eos ad congratulandum inter se, & referendum gratias Deo, tanquam liberatio illa non fuerit aliquod magnum bonum, cum Aegyptus non esset aliquid malum, qui autem Aegyptum nunquā intrasset, cum isti libri Moysi frequenter repetant illam liberationem tanquam aliquid magnum, & Aegyptum tanquam aliquid durum, sic concipiebant, & mouebantur ad regratiandum suo liberatori, non ergo debebant Iudæi descendere in Aegyptum, nec aliquis de eis, quia in hoc innuebatur cultus Dei, & ista est ratio fundamentalis, licet aliquę alię sint apparentes. Ex hoc patet aliquid, quod est satis notabile, quòd interdum multorum cognitio quæ in se mala non erat, est nobis mala, quia interdum ea quæ antequam cognoscerentur magni pendebantur, postquam cognita sunt nulli penduntur, & quæ in reuerē-

F tia magna ante habebantur, iam contemni incipiant, quod tamen circa diuina non conuenit quę in magna reuerentia haberi debent, ideo sępissime quibusdam circa misteria Dei melius est ignorātes esse quā scientes, cum ipsa eos ignorantia humiles reddat, scientia autem inflet, vt patet prima ad Corinth. 8. capit.

Nequaquam amplius per eandem viam reuertamini. Non est intelligendum, quòd hic Deus mandauerit, ne redirent Iudęi per viam per quam venerant, scilicet per deserta Arabica, & viam maris rubri, & quòd concederet redire in Aegyptum per aliquam aliam viam, scilicet per viā terræ Philisthin quæ erat via vicinior, vt patet Exodi 13. capit. sed mandauit, quòd non redirent in Aegyptum, siue per eandem viam, siue per al-
G teram, & vocat eandem viam, idest viam Aegypti per quamcunque partem illa sit, & patet, quia non erat aliqua causa quare si Deus concederet eos posse reuerti in Aegyptum, negaret reuerti per illam viam, immo magis videbatur esset meritoriū redire per illam viā, quàm per aliam, quia in illa via multa bona susceperit Israel a Deo miraculose, scilicet directionem in colūna ignis, & nubis, & manna de cœlo, & aquam de petra bis, & legem in Synai, & dulcorationē amarę aquę in Marath, & similia de quibus in processu Exodi, & libri Numerorum, redeūdo autem per istam viam fieret commemoratio beneficiorum diuinorum, ex quibus Deo laus insurgebat, eundo autem per alteram viam non sequeretur hoc: cur ergo prohiberet Deus id quod virtuosum est, sicut est valde deuotum visita-
H re loca sanctorum.

Item non oportebat hoc vitare, quia cum iter illud per quod venerunt Hebræi de Aegypto sit valde circulatum atque distortum, ita vt nunc ascenderent ad orientem, & nunc declinarent ad aquilonem, nunc ad occidentem deflectebant, vt patet supra 2. cap. & Exo. 13. capit. via autem illa quę erat per terram Philisthin, erat valde breuis, vt patet Exodi 13. ergo quicunque in Aegyptum ire vellet, non est verisimile, quòd iret per viam Arabię deserti ad mare rubrum per quā venerant, sed per terram Philisthinorum.

Item nullus ire vellet per illam terram, quia illa inuia est cum habitata non sit, nec sciret ambulare sine
I via per deserta illa, & ob hoc Deus dabat Hebręis nubem columnarem pręcedentem quę dirigeret: cum ipsi iter nullum conspicere possent, nec aliquę alię gētes per illam terram ambulabāt, sic dicitur Iudi. 3. cap. quòd Deus ostendit viam Israelitis in deserto, per quā non ambulauerat homo, nullus ergo tunc de Iudęis per illam ire sciret viam, cum non haberet columnā ignis, & nubis pręcedentem.

Item nullus de Iudęis aliquo modo ire posset per illam viā, quia nō erat habitata ab hominibus, ita quòd ambulantes per eam aliqua solatia ab hominibus suscipere possent, nec accipere aliquam necessitatem, scilicet, cibos, aut potus: nullo modo ergo per illam viam transire possent, & ob hoc Deus dedit Iudæis in deserto manna cęlestem cibum, quia humanitus nullum cibum habere poterant, nunc autem nullus pu-
K taret sibi esse dandum manna, quia nec videbatur esse locus, aut necessitas faciendi tale miraculum, ergo per talem viam non iret.

Item ad transitum in Aegyptum per deserta arabica sequendo istam viam, necesse erat transire mare rubrum, vt patet per transitum Iudęorum, quia ipsi coacti sunt transire mare rubrum transeuntes per illam viam, & dixit Pharao, vt patet Exodi decimoquarto, coarctati sunt in terra, & conclusit eos desertum, postea vero diuiso mare potestate Dei transierunt, nullus tamen postea auderet talia aggredi, ergo nec iret per illam viam.

Item

A Item quia illa via erat carens aquis & plena serpentibus, vt patet supra octauo capitulo, cum dicitur: & ductor fuit tuus in solitudine magna, atq; terribili, in qua erat serpens flatus adurens, & scorpio, atque dipsas: & nullæ omnino aquæ, qui eduxit riuos de petra &c. nullus autem auderet tali se opponere discrimini: ergo nec istam viam quispiam tenere vellet. Etiam manifestatur magis quòd hic non intendat vetare regressum per hanc viam, sed totaliter regressum in Aegyptum: quia istud ponitur ad probandum superius dictum, scilicet cumque fuerit constitutus non multiplicabit sibi equos: nec reducet populum in Aegyptum: ergo istud dictum non debet probare quòd non esset redeundum per talem aut talem viam, sed quòd nō esset redeundum in Aegy- B ptum, cum supra de via nihil dictum fuerit: quod autem hic probetur superius dictum patet ex modo inchoationis literæ, scilicet *Præsertim* Cum Dominus præceperit vobis &c. Ista dictio præsertim semper est ad probandum, & refertur ad superiora: concludendum ergo est quòd hic mandat Deus ne Iudæi omnes, vel aliqui de Iudæis reuertantur in Aegyptum, siue per viam per quam venerunt, siue per aliam quamcunque ex rationibus supra assignatis.

Non habebit vxores plurimas quæ illiciant animum eius. Vocantur vxores plurimæ non duæ vel tres, vel in aliquo numero paruo, sed in valde magno: nam sancti patres plures vxores habuerunt, vt Iacob habuit quatuor simul, scilicet Liam, Rachelem, Balam, & C Zelpham, vt patet Genesis 29. & 30. cap. Et Dauid sex vxores habuit, & decem concubinas: de vxoribus patet per multa loca, de concubinis habetur secundo Regum 15. capitulo. Salomon autem multum peccauit in pluralitate vxorum, quia habuit vxores quasi reginas septingentas, & concubinas trecentas, vt patet tertio Regum vndecimo capitulo, habuit etiam adolescentulas, quarum non erat numerus, vt patet Canticorum sexto capitulo. Licet in hoc sit diuersitas quædam in litera libri Regum, & Canticorum: quia in libro Regum ponuntur septingentę reginæ & trecentæ concubinæ: & in litera canticorum ponuntur reginæ sexaginta de quo magis dicetur tertio Regum vndecimo capitulo, ibi vide. D

Iacob quot habuit vxores.

Quæ illiciant animum eius. Multitudo vxorū tam effrenata non est ad officium generandi, sed ad varias carnis illecebras: & quia multæ sunt ad quas accessum vir habere non poterit, ipsę varijs laborant incitamentis ad prouocationem carnalis illecebræ: & in hoc Salomon valde defecit, quia varijs actibus, & incitamentis ad ætatis suæ annum vndecimum genuit: vt ait Eusebius in chronicis, & Lucas Tuden. vel *Quæ illiciant.* Scilicet ad idolatriam, quando fuerunt alienigenæ & sic peruerterunt cor eius, vt in senectute idola coleret, & templa dijs multis ædificauerit: de quibus tertio Regum vndecimo cap.

Nec auri & argenti immensa pondera. Ne cupiditate habendi spoliet subditos populos, vel ne de diuitijs E glorietur. In hoc errauit Salomon quia populum multis tributis premebat, vt diuitias congregaret, vt patet tertio Regum duodecimo cap. & insuper reges terræ dabant ei aurum & argentum: & ipse mittebat negociatores in Ophir, & in Tharsis, & inde adducebant aurum & argentum supra modum, vt habetur tertio Regum nono, & decimo cap. & 2. Paralipo. octauo, & nono cap. *Nec auri & argenti immensa pondera.*

A *An liceat regibus thesaurizare, & immensa auri pondera habere. Et an liceat hominibus priuatis thesaurizare.*

Quæst. IX.

REGIBUS aurum habere licet ad nobilitatem regalem ostentandam in vasorum preciositate, quia regibus licitum est solénius ministrari in vasis preciosis auri, & argenti, ornatis lapidibus preciosis magis q̃ alijs hominibus. Nam ipse splendor vestium regalium, & totus regius apparatus, si virtuose dispensetur, melius est vt fulgeat in magna excellentia, q̃ vt sic reges rustico more, & plano viuāt, vt cæteri homines: valde enim conuenit ad statum politicum. nam cum rex sit prin- B ceps totius politię, si in magna reputatione teneatur, obseruabuntur eius mandata: si vero contemnatur, spernuntur quoque mandata eius, quod pessimum est: quia sic tota disciplina politica eneruatur: quòd tamen rex sit in magna reuerentia si virtuosus est, qui rerum merita non secundum seipsa, sed ex appositis iudicant, visis talibus apparatibus illud aliqd magnum atq; reuerendū æstimabunt. & hoc vult Boetius de consola. lib. 4. prosa 5. cum de omnibus partibus secularis fortunæ dixerit, subdit ꝙ istę aliquo modo prosunt virtuoso. sic enim clarius testatiuúque sapientiæ tractatur officium cum in contingentes populos regentium quodammodo beatitudo transfunditur. Secunda ratio est necessitas expensarum quotidianarum, & potissime cum bella ingruant: quia C oportet multa expendere, ad qđ reges thesauros de redditibus suis facere debent: ne cū necessitas subitanea ingruerit, cogaĩ hæc oĩa a suo populo exigere: quia sic forte nimis populi premerent: magis ergo vituperabile est in rege ꝙ nō faciat thesauros, q̃ ꝙ faciat thesauros. In cæteris hominibus priuatis facere thesauros non habet speciem boni, quia videtur esse quodammodo ex auaritiæ fomite: reges autem non sunt personæ priuatæ sed publicę intendentes bonū politiarum, & non bonum suum: vt ait Arist. 8 Ethi. sicut ergo ꝙ aliqua cōitas habeat thesauros de reddidib' publicis ad necessitates suas est rectissimus ordo politicus: & illa politia q̃ nō de bonis ,pprijs ipsius cōitatis sed oĩa necessaria de bonis ciuium exigit, est D est male ordinata, vt ait Aristo. in 2. Polit. in fine c. de politia Lacedęmoniorum: ita rex qui facit thesauros de redditibus suis ad necessitates suas vel tot' regni, quales sunt necessitates bellicæ, ne postea cogatur omnia exigere ab ipsis de regno, iustissime atque prudentissime agit. Hic aũt prohibentur regibus pōdera immensa auri & argenti: quæ vel iniuste exiguntur, vel quæ ad curiositatem possidentur: quocũque modo thesauros congregare iniuste prohibitum est: qa qui diuitias taliter congregãt non capient in eis fructum, nec lætabuntur in eis, vt patet Hierem. 17. cap. fecit diuitias, & non in iudicio, in dimidio dierū suorum derelinquet eas, & in nouissimo suo erit insipiens. diuitiæ etiam quæ ad curiositatem congre- E gantur, & ad fruendum eis, dato quòd iniuste non extorqueantur, tamen vetitę sunt: quia stultitia magna sunt, & distorta assignatio felicitatis: & isto modo vituperat eas Salomon Ecclesiastes secundo cap. vbi ponit vanitatem studiorum humanorum assignans, quòd non reperiatur in eis aliquid veri boni. Et dicit coaceruaui mihi argentum, & aurum, & substantias regum, atque prouinciarū: & postea concludit, cumque me vertissem ad vniuersa quæ fecerant manus meę, & ad labores quibus frustra sudaueram, vidi in omnibus vanitatem, & afflictionem animi, & nihil permanere sub sole.

Diuitię ergo auri, & argēti in magna copia vetãtur

hic regibus propter duo. Primo propter malū,quod
est in acquirendo. Secundo propter malum quod
fit ipsis acquisitis: primum est quia si rex intēdat to-
to animo replere animam suam thesauris, nullam
quantumcūque improbam atque violentā extorsio-
nē iniustā putabit: & sic miseros subditos omnibus
bonis spoliabit, in quo & ipse malum agit, & subditi
durissima patiuntur: sic enim ait Apost. prima ad Ti-
motheū 6.cap. qui diuites fieri volunt incidunt in la-
queos diaboli. Secundum est propter malum quod
faciunt habentes magna auri & argenti pōdera: quia
sic nimis in superbiam efferuntur, & ponunt in pecu
nijs spem suam: & ibi est Dominus Deus eorum:
quoniam auaritia idolorum seruitus est, vt ait Apost.

Ciuitas nō debet esse valde diues vel pauper hoc rex.

ad Ephe.5.cap. Forte autem dicere possemus de re-
ge sicut dicit Philosophus in 2. Polit. cap.3. quòd ci-
uitas non debet esse valde diues vel valde pauper: nō
quidem diues propter duas causas. Prima quia con-
fidens in magnitudine diuitiarum suarum multa in-
iuste contra alios populos aggrederetur volens eos
premere, & sic alij in eam insurgentes penitus exter-
minarent. Secunda causa est: quia si multum diues
sit, alij populi inijcient oculos suos in eam, & conspi-
rabunt contra eam, vt de eius opibus ditentur, quod
non facerent si ipsa diues non esset. Diuitiæ ergo in-
quietam quodammodo reddunt ciuitatem, vel quia
ipsa non quiescit, aut quia alij eam quiescere nō per-
mittunt. Quod quidem magis habet locum in ciui-
tatibus aristocraticis, aut oligarchicis, quàm in ciuita-
tibus monarchicis. Etiam non debet esse valde pau-
per ciuitas, quia præ inopia non posset sustinere ali-
quos hostiles insultus: debet ergo aliqualiter abun-
dare taliter, vt nec ipsa præ excessiua multitudine di-
uitiarum in alias insurgat: nec rursus præ magna ino
pia insurgenti cuilibet genti succumbat. De rege au-
tem eodem modo dici potest: non ergo debet rex fa-
cere sibi immensa pondera auri & argenti.

Postquam sederit in solio regni sui. Posita fuerunt ea
quæ rex vitare debet: hic adiunguntur quæ prosequi
debet. *Describet sibi Deuteronomium legis huius*. Idest
istam secundam legem siue repetitam legem, quia in
ea collecta tenentur, quæcūque vitare & facere opor-
tet. Dicitur hic quòd rex accipere debet Deutero-
nomium legis huius, & non dicitur quòd debet ha-
bere, vel accipere legem hanc: quia intentio eius est,
quòd rex debeat istum librum translatum apud se
habere, & in eo studere, vt sciat q̄ eū oporteat euita-
re, & non vocauit istum librum legem sed Deutero-
nomium legis: quia lex accipitur pro illis præceptis
quæ Deus dedit Israel in monte Synai. Iste autem li-
ber non est illa lex, vel non continet solummodo illam le-
gem: quia vocatur alia lex, vt patet infra 29.cap. cum
dicitur: hęc sunt verba fęderis, quod præcepit Do-
minus vt feriret cum filijs Israel in terra Moab præter
illud fędus quod cum eis pepigit in Oreb: & hoc so-

Deuteronomium, quid sit.

nat dictio ista Græca Deuteronomium, idest secun-
da lex, vel noua lex: & dictio hebraica idem signat,
scilicet misne thorath, idest secunda lex. Vocatur au-
tem a quibusdam repetitio legis, & satis recte: quia
maior huius voluminis continentia est in repetitio-
ne eorum quæ in alijs libris dicta sunt: quia ergo hic
plene continetur tota legis Dei in statu illo veteris
populi intentio, hanc decebat regem habere, & stu-
dere in ea.

*Accipiet exemplar a sacerdotibus Leuiticæ tribus, & ha-
bebit*. Quia isti veros libros & correctos haberent: nō
autem ab illis qui corrumpunt minuentes, vel adden
tes in textu: quia isti maledicti sunt a Domino, vt pa-
tet supra 4.cap.

Leget illud omnibus diebus vitæ suæ. Non quòd con-
F tinue, siue quotidie legere teneatur: sed toties
legat, quod memoretur eorum, quæ scripta sunt
in libro hoc. *Vt discat timere me*. Omnia ista con-
sequuntur ad continuam lectionem in lege, scilicet
timor Domini: ex timore autem venit obseruatio
legis, ex obseruatione autē repressio passionum ne in
iactantiam & superbiam eleuemur, sed defectus no-
stros cognoscamus: quia infirmitate circundati su-
mus, sicut cæteri fratres nostri. Ex hoc autem Deus
bonorum soboles conseruat: quia nunquam visus
est iustus derelictus, nec semen eius quærens panem:
ideo meritis iustorum cōfirmantur filij in sede & hę-
reditate eorum: sicut merito Dauid posteri eius re-
gnauerunt: licet mererentur regnum perdere, vt pa-
G tet 3. Regum 11.cap.

Vt discat timere Dominum Deum suum. Potest hic ac-
cipi timor pro vtroque timore, scilicet pro seruili &
reuerentiali: vterque namque ex lectione sacræ scri-
pturæ causatur: nam cum aliquis legat tot genera af-
flictionum, quot Deus se inflicturum esse pronun-
ciat, vt patet infra 28.cap. & Deum esse potentem, &
veracem credit, satis magnam occasionem habet ad
talia expauendum, vt sic saltem ad bonum conuerta-
tur: vel potest stare pro timore reuerentiali: quia iste
causatur ex lectione sacræ scripturæ vt in plurimum.
nam nihil aliud est timor reuerentialis & sanctus,
quàm quòd aliquis caueat cum magna attentione,
ne offendat aliquem, quem valde reuerendum & ho-

Timor sanctus quid sit.

norabilem putat: cum autem res in sacra scriptura
H diligentius studemus, reperimus magnam Dei po-
tentiam, & sapientiam in admirabili operatione, &
immensam bonitatem eius in quotidiana beneficio-
rum elargitione: & sic iudicamus eum tanquam ali-
quid maxime honorandum atque reuerentia dignis-
simum: ex quo dignum putamus ne tantum bo-
num offendamus: & hoc est reuereri & timere: &
licet hic litera de vtroque exponi possit, magis tamen
de reuerentiali qui causatur ex assidua lectione scri-
pturarum.

Et custodire verba. Custoditio præceptorum eius
prouenit ex timore, & hoc ex vtroque timore. nam
qui timet seruiliter ne incurrat punitionem, obser-
uat legislationem: qui autem filialiter vel reueren-
I tialiter timet, idem agit: nam cum timor reuerentia-
lis sit per quem diligenter cauemus, ne aliquem of-
fendamus, quia reuerendus est. & nos Deum offen-
demus si præceptis eius obuiamus, ex timore reue-
rentiali custodiemus ea.

Omnia verba & cæremonias. Cæremoniæ sunt quidā
ritus secundum quos populus Iudaicus se habebat ad
Deum directe siue mediate siue immediate. Imme-
diate quidem vt in sacrificijs, & oblationibus, & fe-
stiuitatibus, & ieiunijs. Mediate vt in quibusdam pu
rificationibus quæ erant, vt homo esset mundus ad
accedendum ad tabernaculum, vt offerret, & sacrifi-
caret: & vt cum cætero populo sanctificato commu
nicaret, de quibus munditijs patet Leuit. 11. & 12. &
13. & 14. atque 15. & Numeri 5. atque 19.cap. Om-
K nia hæc tam in popularibus quàm in rege obseruan-
da erant: ideò cæremonias rex scire debebat.

Et verba. Hoc potest stare dupliciter. Vno mo-
do generaliter pro omnibus verbis Dei in libris Dei
positis: aut specialiter. si primo modo tunc etiam
cæremoniæ de quibus hic exprimit, cōprehenduntur
sub verbis Dei: quia Deus ista locutus est ad Moysen
& quædam ad populum: & tunc satis erat dicere, vt
discat custodire verba eius: sed expressit specialr de
cæremonijs ad magis intelligēdū. Si accipiantur secun
do mō, vt ista quæ importātur per verba, distinguantur
cōtra cæremonias: tūc poterunt stare dupliciter, sci-

Literę expositio.

licet

licet pro his quæ credi oportet: aut pro his quæ fieri oportet: pro his quidẽ quæ credi oportet: quia quædam sunt in lege quę non pertinent ad agendum sed ad credendum, vt ꝙ Deus creauerit mundum, & primum hominem: & ꝙ expulerit eum de paradiso, & sic de cæteris: & vocantur ista testificationes Dei, aut testimonia eius in sacra scriptura: quia Deus ista fieri non mandat cum nec agibilia nec factibilia sint, sed testificatur nobis ꝙ ipse ista fecerit, aut ꝙ sic se habuerint recipere: ergo ista credendo non minus pertinet ad populum Dei, quàm operari sequendo præcepta eius: immo magis & prius pertinent, cum fides sit fundamentum: quia sine fide impossibile est placere Deo, vt patet ad Hebr. 11. cap. & qui non credit iam iudicatus est Ioan. 3. cap. hæc ergo reges custodire debent. i. tenere in corde suo tanq̃ certissimas veritates & irrefragabiles. Secundo modo possunt accipi verba pro aliquibus quæ fieri oportet: & ista sunt præcepta moralia, & iudicialia: nam omnia pręcepta ad actiones sunt: hic autem positum fuerat vnum genus præceptorũ, scilicet cęremonialia: ideo restabant alia duo, scilicet iudicialia & moralia, & ista rex custodire debet. Licet ergo ista litera secundum quemlibet trium modorum dictorum exponi possit, magis tamen intendit litera istum tertium modũ. Primo quia dr̄ hic ꝙ discat rex custodire verba Dei: custodire obseruationem dicit, siue in faciẽdo aliq̃d, siue cauendo ab eo: nõ ergo proprie pertinet ad credibilia: nec si accipiatur generaliter verbum, quia idẽ argumentum manet: pręceptis autem moralibus & iudicialibus rectissime conuenit: quia in eis obseruatio est. Secundo quia quæ in lege præcepta sunt: & refertur ad verba & ad cęremonias: sed præcipere solum pertinet ad actionem, & non ad fidem: ergo de præceptis moralibus intelligitur. Tertio quia licet in alijs libris vtpote in Genesi ponantur aliqua credibilia, quia agitur de mundi creatione, & de alijs antiquissimis temporum historijs: hic tamen nõ ponuntur credibilia sed agibilia, vt patet discurrendo per totum istum librum: hic tamen non intelligitur de his quæ continentur in Genesi vel in alijs libris: sed de his quæ in hoc libro continentur: quia dr̄, describet sibi Deuteronomium legis huius in volumine. quia id in quo magis errare poterat rex, erant præcepta iudicialia si non iudicaret secundum illa: & hoc erat quod magis ad eum pertinebat inquantum rex erat: ergo de præceptis iudicialibus hic dicendum erat: & sic dicendum est ꝙ intelliguntur per hoc quod dicit. *Et verba eius quæ in lege præcepta sunt*. Idest ꝙ cæremoniæ & verba. s. præcepta iudicialia & moralia cõtinentur in lege: & potest accipi hic lex pro lege illa quæ data est in monte Oreb, & continetur in alijs tribus libris, s. Exodo, Leuitico, & Numeris: & hic recitata sunt: vel accipitur melius in lege, i. in ista lege q̃ continetur in hoc volumine. nam hæc vocatur alia lex siue aliud fędus præter illud quod pepigit Dominus cum filijs Israel in Oreb, vt patet infra 29. cap. *Nec eleuetur in superbiam*. Rex enim inter homines aliquid maximum & excellentissimum est: si ergo rex consideraret solum statum suum, scilicet, ꝙ omnibus alijs maior erat, & alij subditi ei: putaret se nihil debere alijs, ita quòd nullum iustum esset inter eum & alios: sicut nec est inter hominem & possessionem suam: vt patet in 5. Ethic. sed quicquid faceret licitum fore putaret: vult ergo Deus quòd rex non efferatur ex magnitudine honoris sui, sed consideret quòd ille honor non est ei datus propter seipsum, sed propter alios, vt eos regat & vt deseruiat.

A *Ad quid prodest regi & principibus lectio sacræ scripturæ. Quæst. X.*

QVOD autem aliquis non eleuetur in superbiam per magnitudinem status magis habetur per lectionem sacræ scripturæ quàm per aliquid alterum. Et hoc dupliciter. Vno modo quia considerat homo in ea magnitudinẽ Dei ex operibus eius quæ in ea scripta sunt: nam ab ea magnitudine cognoscit̃ magnitudo creatoris, vt patet Sapien. 13. cap. quibus intellectis redit homo in seipsum cognoscens suam paruitatem: & hoc facit nos revereri Deum cum reuerentia sit ex cognitione magnitudinis alterius resilire in propriam paruitatem: & non solum proficit ista cognitio ad humiliandum nos coram Deo, quem tãquam maximũ bonum apprehendimus: sed etiam ad non eleuandũ nos super proximos quos ibi nobis æquales esse perpendimus. Secundo proficit ad hoc lectio sacrę scripturæ: quia ibi quædã præcepta sunt, in quibus mandatur iuste esse iudicandum & non esse superbiendũ. Vterque modus haberi potest in hoc Deuteronomio: sed magis secũdus quàm primus, quia primus habetur per historicas narrationes, quæ hic rarissime sunt nisi in principio & fine huius voluminis: in alijs autem libris magis habetur primus modus qui magis historici sunt. Secundus vero in hoc vberius quã in cęteris, cum totus iste liber præceptorum positus sit. *Super fratres suos*. In hoc enim declarat quòd rex non debet superbire super alios homines, quia sunt fratres sui: frater autem æqualitatis nomẽ est: debet ergo alios æquales sibi rex existimare in natura, se autem solum voluntate Dei ad regendum positum in honore illos excedere, in perfectione autem nõ: ideo non debet ingrauare super eos iugum suum, tanquã essent animalia bruta: nec etiam vocauit alios homines seruos regis, ne putet vtẽdum eis sicut seruis: quia secundum veritatem serui non sunt sed vasalli: & licet sacra scriptura vocauerit hic regem fratrem aliorum hominum, Aristo. tamen in 8. Ethic. vocat eum patrem: & illud est proprium nomen: cum enim Aristo. assimilat principatus politicos principatibus & communicationibus œconomicis dicit quòd principatus patris ad filium est principatus regalis, & principatus regalis proprie dictus est principatus paternus: & probat ex auctoritate Homeri qui Iouem patrem vocat, eo quòd rex iustissimus foret. Diuersitas est in hoc: quia sacra scriptura considerauit naturam regis, scilicet, quia homo est secundum quòd aliorũ hominum frater est: philosophus considerauit dignitatem principatus secundum quam pater est.

Nec declinet in dexteram partẽ vel in sinistram. Idest rex sequatur in iudicando verba voluminis huius & non declinet ad dextrã nec ad sinistram: modus loquendi est, idest nec ad vnam partem nec ad alteram: quia quocunque modo declinetur malum est: sicut enim circa virtutem ad quodcũque extremum declinetur vitiosum est, ita circa legẽ ad quãcũq; partẽ eatur deuiãdo ab intẽtione legis malũ est: quia lex nulla directiua est actuũ virtutis iustitiæ. *Vt longo tempore regnet ipse*. Hic dicit vt cõsecutionẽ & nõ finẽ, vt sępissime dictũ est: nã licet ꝑ talẽ operationẽ rex mereat̃ magno tpe manere in solio regni sui, & augeri honorẽ atq; laudem eius: tamen non debet ipse propter hoc ista agere vt augeatur honor eius vel laus: sed vt placeat Deo, & quia ista s̃m se iusta sunt: est ergo sensus. *Vt longo tempore regnet ipse*. Idest & sic faciendo longo tpe regnabit ipse, & in magna prosperitate. *Et filij eius super Israel*. Nõ solũ merebatur rex bene regẽs vt ipse multo tpe, & ꝓspere regnaret: sed ẽt ꝙ filij sui multo

tempore regnarēt : ſicut patuit de tota progenie Da-
uid quæ propter eum manſit, & aliàs delenda foret,
vt patet 3.Reg.cap.11.& 15.& in multis alijs locis. &
dicitur hic ꝙ cum pater eſt bonus rex ipſe magno tē-
pore regnabit & filius eius: non eſt intelligēdum ꝙ
de vno filio dicatur,ſed de tota ſucceſſione nepotum
& pronepotum: quia Deus peccata patrum punit in
filios vſq; in quatuor generationes: & bona patrum
præmiat in filijs vſque in generationes mille, vel duo
millia: ſicut patet Exodi 34.& Nu.14.& ſupra 5.atq;
7.cap. Ponitur tamen filius pro tota ſucceſſione de-
ſcendentium.

C A P. XVIII.

Nume.18. cap.12. q. 1.cap clericus. 13. q. ſi ante c conuerſior.

On habebunt ſacerdotes & leuitę,
& omnes qui de eadē tribu ſunt,
partem & hæreditatem cum reli-
quo populo Iſrael: quia ſacrificia Domini &
oblationes eius comedent, & nihil aliud ac-
cipient de poſſeſſione fratrum ſuorum, &c.

NON *habebunt* Supra egit de ſtatu iudicum
ſacerdotum: in iſta parte agit de ſuſten-
tatione eorum. Et tanguntur tria prin-
cipaliter. Primo ponitur ſtatus & ſuſten
tatio ſacerdotum. Secundo doctrina populorum,
ibi. *Cum ingreſſus fueris.* Tertio conditio prophe-
tarum. ibi. *Prophetam de gente tua.* Et diuiditur pri-
ma in duas partes. Primo dicit de ſacerdotibus in ge-
nerali. Secūdo ponit caſum ſpecialem.ibi. *Si exieris.*
Non habebunt ſacerdotes & leuitæ,

Quid ſignificat hic Leuita. & quare oportuit dare Leuitas ad Dei cultum. Et quòd apud omnes gentes aliqui ſacerdotes deligebantur qui curam diuini cultus præcipue haberent.
Quæſt. I,

SIGNIFICAT hic Leuita officium, & non ge-
nus vel cognationem: quia ſecūdum cogna-
tionem ſacerdotes Leuitæ ſunt: quia filij ſunt
Leui. *Partem cum reliquo populo.* Quia nō data
fuit eis ſors ſicut alijs tribubus: ſed datæ fuerunt eis
ciuitates aliquæ de ſingulis tribubus: ita ꝙ omnes ci-
uitates eſſent quadragintaocto, vt habeē Nume. 35.c,
Deus volebat Leuiticam tribum ſeparare ad miniſte-
rium ſuum: nam licet totus Iſrael & omnes diuinis
obſequijs vacare debent: quia tamen propter neceſ-
ſitatem ſuſtentandæ vitæ non poſſunt homines ſic
vacare diuino cultui, inter omnes gentes ſemper fuit
hoc ſtatutum, vt ponerēt aliquos ſacerdotes, qui curā
diuini cultus præcipue haberent: patet enim ab anti-
quiſſimis temporibus obſeruatum etiam antequam
Deus regem dediſſet Hebræis: vt patet Gen. 47.cap.
vbi dr̄ de Putiphare ꝙ erat ſacerdos Eliopoleos: &
dr̄ ꝙ cum terrę oīum Aegyptiorum venditæ fuiſſent
regi in tēpore famis, & poſtea obligaſſet eas ad quin-
tam partem fructuum annuanm perſoluēdam, dr̄ ꝙ
terra ſacerdotum libera ab hac cōditione manſit: qa
eis frumentum de horreis publicis præſtabatur: etiā
dr̄ de Ietro ꝙ erat ſacerdos Madian: vt patet Exo.2.c.
ſic.n.Deus inſtituit inter Iudęos ꝙ totus populus co-
leret eum quodā cultu gn̄ali.ſ.in obſeruatione quo-
rundā feſtorū, vt in ſabbatis de quibus Exō.20.& 31.
& 35.c. & in feſto azymorū, & feſto hebdomadarū,
atque tabernaculorū:& expiationis, vt patet Leui.23.

F & in oblationibus & ſacrificijs factis in his ſolennita-
tibus, atq; in quibuſdam alijs cęremonialibus obſer-
uationibus, Iſtæ tamen obſeruationes ita paruæ erāt, Oportet dari miniſtros ad curam diuini cul.
ꝙ non impediebāt populū ab operibus ſuis circa vitæ
procurationē. Oportuit ergo dari aliquos alios mi-
niſtros ad hoc determinatos, qui ſolū curarent de mi-
niſterio Dei: & hoc propter tria principaliter. Primo
vt maior cultus Deo daretur: nā cultus ille, qui Deo
impendebatur a toto populo vacante laboribus ſuis,
paucus erat, & debebat cōmunitas illa maiorē Deo
cultum impendere in actiones gratiarum pro quoti-
dianis: ideo quia tota communitas vacare non po-
terat loco totius cōitatis, ponebantur aliqui qui hoc
facerent, & ſic inter gentiles erat ꝙ tota cōitas pro ſe
G ponebat ſacerdotes, & pro ſe dabat redditus in ſacrifi
ciorum expenſas, & ſacerdotum ſuſtentationem, &
ſic dicit Ariſto. in 8.Ethic. ꝙ cōicatio in ſacrificijs &
feſtiuitatibus deorū eſt quædam pars cōicationis po-
liticę.ſ.ꝙ hoc ad politiam pertinet, ſicut magis patet
in 7.Polit. vbi ponit Ariſt. ꝙ debēt de cōi ſtatui ſum-
ptus ſacrificiorū, quia magna pars ſtatus politici eſt
in honore deorum. Secundo fiebat hoc vt ipſe po-
pulus magis inſtrueretur: nam populus vacabat la-
boribus ſuis, ſiue apud gentiles, ſiue apud Iudæos, &
modicum ſciebant de cultu deorum: vel qualiter di-
rigi oporteret ſm̄ vitam: & ſi oēs ſic vacarent, eſſet
totus populus ignorans: debebāt ergo ſacerdotes eſſe
qui ſoli huic miniſterio occuparētur: vt perfecte co-
gnoſcere poſſent quid circa cultum Dei fieri oporte-
H ret, & qualiter vita dirigenda eſſet; & iſti docere poſ-
ſent populum ignorantē. Tertio oportebat fieri ſpe-
cialem miniſtrorum electionem, vt iſti ſoli huic offi-
cio adaptarentur, nec vacarēt alijs officijs prophanis:
& hoc quia indignum eſt, ꝙ qui res diuinas admini-
ſtrabat, prophanis poſtea miniſtrationibus miſceretē.
Etiam quia per adminiſtrationē actionum propha-
narum maculam aliquam incurrerēt miniſtri: & ſic
non debebant occupari in illis: ergo debuerūt aliqui
miniſtri ſpecialiter ad hoc aſſignati eſſe, vt nullis alijs
occupationibus miſcerentur: ita etiam determinatio
miniſtrorum, ad hoc etiam ſpecialiter ſemper fuit in
Iſrael & in alijs gentibus, ſed in alijs gentibus vt com-
muniter ipſi qui primogeniti erāt, ſacerdotio funge-
I bantur: licet aliquando quicunque ad ſacerdotium
admiſcerentur, vt patet de Hebręis qui colebant ido-
la, & obſeruabant in hoc ritus gētilium: nam ſacer-
dotes adducebant vel quoſcūque volentes fieri reci-
piebant: de primo patet Iudi.8.cap.de Micha habēte
idolum in monte Ephraim & conduxit ſacerdotem
Bethleemitem, vt miniſtraret coram illo idolo: de ſe-
cundo patet 3. Regum cap.13. cum dicitur: quicun-
que volebat implebat manum ſuam, & fiebat ſacer-
dos excelſorum: apud Hebræos autem fideles fuerat
cōſuetudo, vt primogenitus quilibet ſacerdotio fun-
geretur: & veniebat ſacerdotalis dignitas cum iuri-
bus primogenituræ. Durauit autem hoc ſemper do
nec Deus repulit omnes primogenitos Iſrael, quia to
K tus Iſrael crimine idolatriæ maculatus fuerat: & ele-
git totam tribum Leuiticam, vt ſeruiret ei loco pri-
mogenitorum totius Iſraelis: vt patet Nu.3.cap. vbi
mandauit Deus computari omnes primogenitos fi-
liorum Iſrael, & pro eis accepti ſunt ad ſeruiendum
Deo omnes Leuitæ: & quia plures fuerunt primo-
geniti in duodecim tribubus Iſrael quàm in tota tri-
bu Leuitica eſſent: datum fuit precium pro illis pri-
mogenitis, ſcilicet, pro quolibet quinque ſicli.
Iſtis autem omnibus Leuitis ſic in miniſterium Dei
ſegregatis prouidit Deus ſuſtentationem, ſcilicet,
vt reciperent iura pertinentia ad Deum, ſcilicet de-
cimas, & primitias, & partes ſacrificiorum: & , i-
nia

nia alia iura quæ latius explicantur Nume. 18. cap. & A ratio erat quòd a populo reciperent sustentationem: quia a populo positi erant ad seruiendum: nam persona publica debet viuere de sumptibus publicis: sacerdotes autem & omnes alij Leuitę assignati ad ministerium Dei erant personę publicę cum loco totius communitatis positi essent: nam tota communitas, scilicet quilibet de cõmunitate tenebatur Deo maiorem cultum exhibere, & quia non poterant impediti occupationibus circa procurationem necessariorum ad vitam, ponebãt loco sui illam tribum totam, quæ ministraret: etiam quia ipsa communitas ponebat omnes istos: sic enim apud gentiles dabatur sacerdotibus victus, & omnia ad vitam necessaria de publicis expensis, vt patet inter Aegyptios, qui sacerdotibus suis de horreis publicis frumenta ministrabant, B & terræ eis a communitatibus assignatæ fuerãt: ideo cum alij de Aegypto tempore famis vendere terras suas coacti sunt, & demum ex gratia eas censuales receperunt: sacerdotes tamen ab his conditionibus liberi manserunt, vt patet Gen. 47. cap. sic etiam ponit Arist. in 8. Ethic. fieri inter antiquos gentiles sacrificia ad deos & dari primitias: istæ autẽ primitiæ ad vsum prouenie bãt: nam dici nullo modo posset quòd istæ primitiæ ad sacrificia erant: quia fruges & fructus arborum non sunt aliquid sacrificabile. antecedens patet in 8. Ethic. cum dicitur: sacrificia facientes & circa has congregationes honoresque tribuentes dijs: & sibi ipsis requiem acquirentes cum delectatione: C antiqua enim sacrificia & congregationes videntur fieri post fructuum collectiones: vtputa primitiæ: maxime enim in his vacabant temporibus: Leuitæ ergo qui ista iura a populo recipiebant, non habebãt hæreditatem cum populo, sed Deus erat sors eorum, vt patet hic & Nume. 18. Et si arguas quòd Leuitæ suscipere nt hæreditatem cum alijs, quia recipiebant quadragintaocto ciuitates, vt patet Num. 35. cap. Respondetur quòd non suscipiebant Leuitæ hæreditatem cum reliquo populo, quia hæreditas cuiuslibet tribus dicebatur esse sors sua: est autẽ sors quædam magna terræ pars in prouincia Chanaan continens ciuitates, villas, & oppida, atque vicos, & agros: & aliam terram ad plantandum vel aliquid alterum faciendum: Leuitæ autẽ non habebant hoc: nam qui- D libet de alijs tribubus habebat duo, scilicet loca ad habitandum, & totam terram in circuitu ad colẽdum: Leuitæ autem loca ad habitandum suscipiebant, ad colendum autem nihil, vt patet Num. 35. cap. Item quia hæreditas erat in habendo ius sortiẽdi cum alijs tribubus: tribus aũt Leuitica nõ habebat ius sortiẽdi cũ alijs tribubus: sed si aliquas ciuitates habebat, illas suscipiebat quasi in eleemosynã à cæteris tribub⁹ fratrum suorum: quælibet autem aliarum tribuum habebat ius sortiendi: ideo hæreditatem illæ habebant.

Quid dicat Arist. de sacerdotibus antiquorum.

Obiectio.

Responsio.

Quare Leuitica tribus non acceperit hæreditatem cum alijs. Quæst. II.

QVARE autem tribus Leuitica quę nec cõputatur in tribus, non acceperit hæreditatem cum alijs, causa duplex est. Prima quia Deus dabat eis sufficienter ad victum omnia necessaria in decimis, & primitijs, cæterisque iuribus: non ergo indigebant aliqua alia hæreditate & ista causa redditur in litera cum dicitur: & nihil aliud accipiant de possessione fratrum suorum: Dominus enim ipse est hęreditas eorum: etiam quia cũ isti reciperent a populo multa iura propter esse sacerdotes, si rursus cum alijs tribubus diuiderent terram, magnam facerent eis iniustitiam diminuẽdo eorum possessionem, cum æqualiter reciperent, & rursus ab eis tanta iura sacerdotalia haberent: nam hoc modo Leuitæ in immensum ditarentur.

Secũda ratio fuit propter ministerium quod exercebant: nam tam sacerdotes quàm leuitæ habebant ministrationem in his quę pertinebant ad sanctuariũ: si autem cum alijs tribubus sortem recepissent, haberent ciuitates & terras ad colendum, & acciperent in agricultura sicut aliæ tribus, & non possent continuo Deo ministrare, aut saltem multo tẽpore, quod tamen requirebatur tam in sacerdotibus quàm Leuitis: solum ergo datæ fuerunt eis ciuitates in quibus morarentur: & in circuitu mille passus territorij ad pascendum greges suos, & struendas piscinas, aut na- B tatoria, vel lacus ad multas necessitates, agrorum autem colendorum locus eis nullus tradebatur de hoc Num. 35. Si autem quæras quare istæ ciuitates quadragintaocto quæ Leuitis datæ sunt, non fuerunt simul in vna parte terræ ita quòd omnes Leuitæ morarentur sic viuti in Israel, & non essent dispersi. Respondetur quòd istæ ciuitates quadragintaocto datæ fuerunt eis in quibuslibet tribubus; ita quòd quælibet tribus daret aliquas ciuitates: qui plures ciuitates haberet, multas daret: qui vero paucas haberet, tribueret pauciores. Et ratio huius multiplex est. Prima vt non viderentur ipsi Leuitæ habere sortem per se sicut cęterę tribus habebant: quod tamen satis videretur si per se habitarent. Secunda erat vt Leuitæ docerent alias tribus: nam aliæ tribus cum vacarent C laboribus corporalibus, non poterant vacare studio legis: Leuitæ autem quia non occupabãtur agricultura, vel alijs similibus operibus, poterãt vacare quantum vellent studio sacræ scripturæ: & vacabant, & hi tenebant synagogas per alias ciuitates cõuicinas aliarum tribuum: quod tamen conuenienter fieri non posset, si Leuitæ aliquam partem terræ Chanaan per se acciperent. Tertia ratio est propter decimas recipiendas, quia per singulas ciuitates euntes recipiebant decimas ab omnibus de alijs tribubus: si tamen segregati manerent, labor eis esset tantum discurrere ad recipiendum decimas. Quarta ratio propter ciuitates refugij: quia ciuitates refugij erant de vrbibus quæ dabantur Leuitis, vt patet Nume. 35. & istæ D debebant esse æquidistantes a medio regni illius, vel quasi æquidistantes, vt in quacunque parte terræ illius qui esset, haberet aliquam ciuitatem de illis propinquam: quod tamen non contingeret, si omnes illæ essent simul in eadem parte terræ promissionis: Quinta etiam videbatur esse propter sanctuarium, s. quia sanctuarium mutabatur per diuersas partes terrę promissionis, vt declaratum fuit Exodi 12. cap. Si autem omnes Leuitæ in eadem parte terræ promissionis habitarent simul: licet aliquando omnes propinqui essent loco sanctuarij, alio tamẽ tempore omnes multum distarẽt. Hæ autem rationes aliqualiter sunt apparẽtes: radicalis tamẽ est hęc quę sequitur, s. quòd ideo dedit eis Deus ciuitates inter alias tribus, vt modicũ dãnum esset alijs populis aliarũ tribuũ: nam E dãdo sic ciuitates Leuitis in terra aliarum tribuũ, solũ adimebantur illa loca habitationis alijs tribubus: nõ tñ adimebatur terra in circuitu illarum ciuitatũ: quia ciuitates datę Leuitis solum habebãt in circuitu mille passus, vt patet Nu. 35. reliqua autem terra manebat pro illa tribu in cuius terra erant tales ciuitates: si aũt essent Leuitę simul, & haberẽt 48. ciuitates simul, sicut habebant eas diuisim, magnam terram occuparẽt: & manerẽt inter istas ciuitates magna spacia ad colẽdũ, & hęc subtraherent possessioni aliarũ tribuũ: nã existẽtib⁹ ciuitatibus Leuitarũ dispsis p aľs tribus nõ maneret aliquod spaciũ circa ciuitates Leuitarũ,

& si simul essent non possent aliæ tribus ire ad colendum terrā iacentem inter ciuitates Leuitarum, quia multum distarent a locis earum: etiam quia talia spacia multa inter ciuitates Leuitarum multum nocerēt ciuitatibus ipsorum Leuitarum, & aliarum tribuum: quia multiplicarentur ibi bestiæ propter nō coli terrā, nec pertransiri ab hominibus. *Non habebunt sacerdotes & Leuitæ.* Sacerdotes erant ipsi qui erant de genere Aaron, scilicet descendentes ab eo per omnes filios suos: quia omnes filij sui sacerdotes fuerunt, vt patet Exodi 28. & 29. & colligitur Leui. 6. & 8. atque 9. & 10. cap. Et isti ministrabant in ministerijs atrij, & tabernaculi, vt superiori cap. declaratum est. Leuitæ sunt illi qui erant de stirpe Leui sed non de Aaron, scilicet familia Chaatitarum, & Gersonitarum, atque Meraritarum, vt patet Nume. 3. cap. & isti seruiebant in deportandis oneribus secundum distinctionem ministeriorum quæ habetur Numeri 3. & 4. cap. nec possunt accipi hic Leuitæ prout designant tribum: quia distinguuntur contra sacerdotes: sacerdotes tamen de stirpe Leui sunt.

Sacerdotes erant de genere Aarō: Leuitæ de tribu Leui.

Et omnes qui de eadem tribu sunt. Istud ponitur quasi ex superabundanti: quia tota tribus Leui sufficienter distinguebatur in sacerdotalem dignitatem & Leuiticam: sed vt clarius esset, posuit hanc determinationem vniuersalem ad sciendum quòd nullus fuerit in tribu Leui, qui hac lege non comprehendatur. *Partem.* Scilicet sortē quia diuidebatur terra in duodecim partes siue sortes: & postea ponebantur sortes ad distribuendum cuilibet tribui partem vnam: & de his nullam accipiebat tribus Leui: nam tunc tredecim sortes ponerentur: quia hoc modo computaretur Leuitica familia pro vna tribu connumeranda contra alias tribus.

Et hæreditatem cum reliquo Israel. Hæreditas dicitur quia ille cuius hæreditas est, habet ius in illud: & sic omnes duodecim tribus habebant hęreditatem: quia habebant ius sortiendi terram illam promissam inter se. *Quia sacrificia Domini.* Hic subiūgitur causa: quasi dicat quod aliæ tribus non habebant aliquid de quo se sustentarent nisi culturam terrę: ideo sortiri debebant terram inter se: Leuitæ autem habebant iura sacerdotalia ex quibus se poterant sustentare, & non indigerent alia sorte: sacrificia Dei comedunt sacerdotes, & non Leuitæ: ad Leuitas enim solum pertinebant decimæ totius Israel: has enim ipsi soli suscipiebant, & nihil de eis dabatur sacerdotibus, præter hoc quòd illam decimam susceptam ipsi Leuitæ iterum decimabāt, dantes decimam eius sacerdoti magno vt patet Nume. 18. cap. sacerdotibus autem alia iura cedebant quæ in duobus computantur, scilicet in sacrificium & oblationem: pertinebat enim ad sacerdotes omne sacrificium filiorum Israel: & quia quædam erant holocausta, quædam pro peccato, & quædam pacifica: ita diuerso modo pertinebat de eis aliquid ad sacerdotem: nam de holocaustorum carnibus nihil ad sacerdotem pertinebat, sed totum cremabatur, vt patet Leuit. 1. cap. inde enim holocaustū dictum est: pellis autem eius solū pertinebat ad sacerdotē, qui immolabat, & offerebat illud, vt patet Leuit. 7. cap. Si autem esset sacrificium pro peccato, aut de sanguine eius inferebatur in tabernaculū, aut nō: si autē inferebatur de sanguine eius in sanctuarium, nullus comedebat de carnibus eius, sed totum comburebatur igni cum pelle, cornibus, & fimo, vt patet Leuit. 6. cap. quando autem in hostia pro peccato inferri debebat sanguis in tabernaculum, vel quando non, patet Leuit. 4. & 5. cap. Si autem non inferebatur sanguis intra tabernaculum, cedebat tota in ius sacerdotum, vt comederent eam præter caudam, &

F duos renunculos, & pinguedinem quæ operit vitalia, vt patet Leuitici septimo cap. si autem esset hostia pacifica, solum cedebat in ius sacerdotis armus dexter, & pectusculum, vt patet Leuitici octauo cap. habebant etiam sacerdotes omnes oblationes factas de clibano vel sartagine, præter aliquid modicum quod Deo incendebatur, vt patet Leuit. 2. & 6. cap. habebāt etiam primitias frugum, & fructuum ad cibum suum, habebāt etiam omnes separationes quæ vocātur primitiæ, idest partes meliores vel magis electæ, siue medulla tritici, & vini, & olei: etiam omnia quæ ex voto dabantur Deo, cedebant in ius sacerdotum nisi essent animalia quæ vouebantur ad immolandum, in quibus tenebatur regula supra assi-
G gnata: etiam habebāt in ius suum omnia quæ dabantur in redemptione pro primogenitis hominum, scilicet pro quolibet quinque sicli, vt patet Num. 3. cap. habebant etiam omnia primogenita pecorum immolabilium, ita quòd funderet sanguinem eius per cornua altaris: & quòd carnibus ipsi vescerentur: de his omnibus Nume. 18. cap. vbi catalogus iurium sacerdotalium & leuiticorum: de his autem aliqua iura tanguntur infra.

Quia sacrificia, donum, & oblationes eius comedent. Per sacrificia intelliguntur omnes victimę de quibus aliquod ius habebant sacerdotes, vt patet Num. 18 cap. & infra. per oblationes autem intelliguntur omnes primitiæ, & vota, & donatia quæ non sunt de re immolaticia: & hęc pertinent ad sacerdotes: intelli-
H guntur etiam decimæ, quia in modum oblationis dantur, & istæ pertinent ad Leuitas, vt patet Numeri 18. cap.

Nihil aliud accipient de possessione fratrum suorum. Idest de possessione aliarum tribuum.

Dominus enim ipse est hæreditas eorum. Idest ea quæ dantur eis pro Domino, sunt eis loco possessionis, scilicet sacrificia & oblationes. *Sicut locutus est eis.* Ista verba frequenter eis dicta fuerunt, vt patet Nu. 18. & 35. cap. & multoties alibi.

Hoc est iudicium sacerdotum a populo. Idest istud est ius siue redditus quē sacerdotes recipiunt a populo.

Et ab his qui offerunt victimas. Sunt duo iura, quædā iura sunt quæ dantur communiter ab omnibus de po-
I pulo, vt decimę, & primitiæ: & ista quilibet tenebatur dare: sunt alia specialia iura quæ voluntarie dantur, vt pars victimarum: quia nullus cogitur offerre.

Duo sunt iura sacerdotum.

Hoc est iudicium sacerdotum. Idest hoc est quod ordinarie, & de iure debēt recipere sacerdotes ab alijs:

A populo. Hæc erant duo iura, quoddam quod erat de necessitate & erat commune omnibus, scilicet reddere primitias vini, & olei, & aliarum rerum terræ nascentium, & partem lanarum ex tōsione pecorum: quilibet enim qui in toto Israel aliquid possidebat ex quo ista iura solui possent, dabat omnia ista; ideo dicitur a populo, idest ab omnibus Iudæis qui importantur nomine populi: quia populus omnes includit.

K Alia erant iura debita sacerdotibus, quæ non erant necessaria, vt dare sacerdoti armum, & ventriculum: nam licet ista ex præsuppositione necessaria erant, scilicet si aliquis vellet offerre sacrificia, cogebatur dare ista sacerdotibus: non tamen cogebatur aliquis offerre nisi essent victimę pro peccato, in quibus conscito de delicto cogebatur aliquis impendere animal immolandum pro delicto suo iuxta qualitatem delicti: & quia hoc erat in præiudicium ipsius quodammodo eo, q peccauerat: licet aliàs in remissionem delicti essent: de quo Leuit. 4. & 5. & 22. cap. ideo nō dicebant dari ista iura a populo, quasi ab oīb' de populo traderētur, sed ab his qui offerūt victimas,

idest

idest si aliquis vellet offerre victimas, cogebatur dare ista sacrificia: aliàs vero non. *Dabunt sacerdoti.* Scilicet sacerdoti qui offerebat adipem adolendo illum coram Domino: & qui sanguinem fundebat per cornua altaris, & ad basem eius: non tamen dabantur ei omnia ista iura, sed dabantur omnia hæc Aaron, & filijs eius, idest sacerdoti magno cum alijs minoribus: armus tamen dexter hostiæ immolatæ specialiter dabatur ipsi sacerdoti offerenti sanguinem, & adipem, de his dicitur Leuit. 8. cap. pectusculum autem erit Aaron & filiorum eius: armus quoque dexter de pacificorum hostijs cendet in primitias sacerdotis qui obtulerit sanguinem & adipem filiorum Aaron: & ipse habebit armum dextrum in portione sua: vocatur tamen hic sacerdos singulariter non tanquam sit vnus aliquis sacerdos cui omnia ista dari debebāt, sed ponitur sacerdos pro toto sacerdotali ordine: quia omnibus conueniebant ista. *Siue bouem siue ouem immolauerit.*

An sit intelligendum generaliter de omni sacrificio, quòd sacerdotibus dabantur armus & ventriculus.

Quæst. III.

NON est intelligendum generaliter quòd de omni sacrificio darentur eis armus, & ventriculus: quia de holocaustis nihil sacerdotes habebāt nisi pellem, vt patet Leuitici 6. cap. quia carnes cum intestinis lotis, caput, & pedes, & vniuersa cremabantur, vt patet Leuit. 1. cap. In sacrificijs pro peccato si inferebatur de sanguine eorum intra sancta sanctorum, nihil de carnibus comedebatur: sed carnes cum pelle cornibus, & fimo comburebantur extra castra, vt patet Leuit. 6. & 10. c. si autem non inferebatur sanguis intra sancta sanctorum, totam comedebant sacerdotes præter caudam & adipes cum renunculis, quæ immolabantur Domino, vt patet Leuit. 6. cap. de hostia autem pacifica dabantur Deo renes adipes, & renunculi. sacerdotes pectusculum & armum recipiebant: offerentes autem cęteras carnes comedebant: ideo de sola victima pacifica intelligitur ista litera. *Armum ac ventriculum.* In Hebręo ponuntur tria, scilicet. *Armus, ventriculus, & genæ.* Hic autem duo solum de pectusculo non fit hic mentio, sed sępe dictum est quòd pertinebat ad ius sacerdotum, vt patet Leuit. 7. & Nume. 18. de genis nusquam fit mentio in Hebræo nec in litera nostra nisi hic in litera Hebręa. Et volunt Hebręi quòd dantur ista tria propter Phinees sacerdotem. datur armus siue brachium, quia in fortitudine brachij sui percussit Zambricum madianitidem.

Quare nunquam fit mentio de genis.

Datur ventriculus, quia percussit eos in loco ventrium, vbi nos dicimus per genitalia.

Dantur genæ quia has mouet sacerdos in orando pro offerente.

Sed non multum patent istæ adaptationes: quia in monte Synai per quadraginta annos fere antequam Phinees percuteret coeuntes, iura sacerdotalia ordinata sunt: licet non fuerunt ibi expressa omnia quæ hic exprimuntur. Nicolaus dicit quòd armus & pectusculum dantur, quia in eis erant quædam ossa quibus ad maleficia idolatræ vtebantur: sed eadem ratione armos & pectuscula in alijs animalibus non immolatis comedere nō deberēt, sed dare sacerdotib⁹. Item hoc nihil proderat: quia solis ossibus & nō carnibus ad illa maleficia isti indigebant: quæ satis copiose habere possent etiam si de carnibus non gustarēt: ideo dicendum quòd ista magis sunt ad voluntatem, non enim facta sunt omnia ad significationem sed principalia. De istis ergo partibus quæ dabātur sacer-

A dotibus forte dicendum est: quia istæ meliores erant quàm aliæ quæ manebant præter eas quæ immolabantur. nam in holocaustis omnia incendebantur: in pacificis autem vbi dabantur ista, offerebatur Domino tota aruina quæ operiebat vitalia, & duo renunculi, & renes duo, idest lumbi: quia istæ sunt carnes grossæ & meliores ad adolendum: de cæteris autem manentibus nullæ carnes meliores videbantur quàm armus, & pectusculum, & dabantur sacerdotibus. Sed adhuc litera nostra non concordat literæ Hebręę: quia in litera Hebręa ponuntur tria: & in litera nostra ponuntur duo: etiam quia ipsa duo quæ ponuntur in litera nostra, non sunt ea quæ ponuntur in litera Hebręa. Respondetur quòd eadem sunt ea quæ ponuntur hic, & in litera Hebraica: nec est B putandum quòd genę darētur sacerdotibus, sed solum armus dexter & pectusculum: quia ista duo solum ponuntur in alijs locis, vbi ponuntur iura sacerdotalia in sacrificijs, vt patet Leuit. 8. & Nu. 18. cap. vbi videtur fieri pręcisio ex modo loquendi: quia ista sola sint quæ dari debeant sacerdotibus de sacrificijs pacificis. Licet autem in litera Hebraica ponantur genæ: non est intelligendum quòd genæ darētur, quia accipiuntur hic genæ secundum metaphoram pro quibusdam partibus adhærentibus armo & pectusculo, & vocantur genę: quia sicut genæ in vultu hominis mouentur, ita illę partes mouentur circa armum & pectusculum: quia sunt partes delicatæ & tenues modicum carnositatis habentes quasi pellis: & hoc C notauit litera nostra cum dixit, ventriculus, quia armus, & pectusculum continuantur quibusdam partibus satis delicatis circa ventrem, quæ vocantur ventriculi, & est sensus. *Armum & ventriculum.* Idest armum cum suo ventriculo qui est quædam pars delicata adhærens armo: eodem modo intelligitur de pectusculo cum ventriculo suo: licet non expressit cum hoc notissimum esset: quia ista duo iura pertinerēt semper ad sacerdotem qui offerebat & ad alios *Primitias vini.* Hic ponuntur tria quę dabantur a toto populo, primitiæ de necessitate erant: sed quantitas non erat determinata secundum legem, vt nunc inter Christianos non est, sed dicunt quòd aliqui dabāt quadragesimam, aliqui quinquagesimam: aliqui se- D xagesimam partem secundum quòd erant magis vel minus deuoti: vt declarat Hieronymus super Ezec. & habetur extra de decimis. c. primo. de quibus diximus supra 12. cap. & ibi vide. *Frumenti, vini, & olei.* Solum ponuntur hic tria de quibus dabantur primitiæ: sed non solum dabantur de istis, sed etiā de quinque alijs: vt supra diximus supra 8. cap. *Et lanarum partem ex ouium tonsione.* Daretur ista lana in decima: quia ex ea decimam dare tenebantur, cum computentur inter fructus quolibet anno nascentes etiam daretur primitia de lana. *Ipsum enim elegit.* Idest sacerdotum congregationem: hic reddit rationem eorum quæ dicta sunt, scilicet quare ista iura dari debebant sacerdotibus: & respondetur quòd quia Deus elegit sacerdotes ad ministrandum sibi, debent eis dari ista: E quasi dicat, cum Deus poneret sacerdotes vt ministrarent ei, debebat eis dare sustentationem: quia non poterant vacare alijs ministrationibus acquisitiuis: nam qui altario seruit de altari viuere debet: vt ait Apostolus prima ad Corinth. 9. cap. & patet extra de præbendis. cap. cum secundum Apostolum. & ista sacrificia quæ dabantur, pertinebant ad Deum: volebat ergo Deus quòd hæc darentur eis, & ne forte dicatur ꝙ Deus non mandabat ista, subiunctum est, ꝙ ipse est qui elegit Dominus Deus tuus de cunctis tribubus tuis, idest quia ipse elegit eū debebat ei prouidere de victu sufficienti. Causa autem quare separa-

Tria quæ a toto populo dabant sacerdotibus.

ri fuerunt specialiter aliqui ministri in cultum Dei, & quare elegerit tribum Leuiticam supra dictum est & infra tangetur. *Elegit autem sacerdotem Deus de cunctis tribubus*. Id est sacerdotalem ordinem totum: & patet quia si vnus sacerdos esset, illi darentur ista iura: & post mortem eius nulli darentur: etiam quia dicitur de cunctis vrbibus tuis: si autem vnus sacerdos ille esset, qui hic signatur, non diceretur electus de cunctis vrbibus sed de tribu Leui de inter cæteros sacerdotes siue Leuitas: sed dicitur quòd fuit electus de cunctis tribubus: ergo referẽdum est ad tribum Leuiticam totam: vel saltem ad familiam Aaron, quæ quasi erat tota tribus Leui cum esset magna pars eius & dignior: & ista electio facta fuit cum singulæ tribus posuerunt virgas suas, & virga Aaron frõduit, vt patet Num. 17. cap. & illa erat electio vnius tribus inter multas tribus, & non vnius viri in vna tribu. Si autem obijcias quia dicitur hic ipse & filij eius. nam si esset totus ordo sacerdotalis non diceretur filij eius: quia ipsi filij sacerdotum sunt pars sacerdotum cum ipsi sint sacerdotes: & sic dicetur tolli inconueniẽs, scilicet, ꝙ non deberentur vni sacerdoti omnia iura, quia licet non deberentur omnia vni sacerdoti, tamẽ debebãtur ei & filijs suis qui erat totus ordo sacerdotalis. Respondetur ꝙ sacerdos qui hic accipitur licet pro tota congregatione sacerdotum stet, quia omnibus sacerdotibus simul debebantur ista iura: tamẽ sacerdos iste vnus erat: non tamen erat vnus determinate, ita ꝙ posset assignari aliquis sacerdos de quo ista dicantur. Forte dices ꝙ iste sacerdos fuit Aaron qui fuit primus sacerdos cęteris dignior, & ab eo inceperunt ista iura pro eo & omnibus filijs eius vsque in sempiternum: etiam quia dicitur in litera quòd ipse est quem elegit Dominus de cunctis tribubus tuis: hoc autem de Aaron verum est, quia loco eius posita fuit virga coram Domino, & Dominus fecit virgã eius frondere: elegitque eum cum posteritate sua. Sed hoc non potest stare: quia ista dicebat Moyses anno quadragesimo ab exitu de Aegypto in mense vndecimo, vt patet supra primo cap. Aaron iam mortuus erat. nam in anno quadragesimo mense quinto eiusdem mensis mortuus est, vt patet Nume. 33. cap. Si autem dicas quod hoc referatur ad Eleazarum filium Aaron qui tunc erat sacerdos. nam eodem anno mortuus fuerat Aaron, & coram eo factus fuit sacerdos Eleazarus vt patet Num. 20. cap. & intrauit in terram promissionis. Sed adhuc dicet aliquis quòd hæc responsio non stat: quia ista iura erant danda in terra Chanaan cum pacifice possiderent eam, vt patet supra 12. cap. Moyses autem nesciebat vtrum tantum tempus victurus esset Eleazarus: ergo dicere nõ poterat quòd darentur ei iura ista & postea filijs suis. Respõdetur quòd falsum præsupponitur: nam Moyses sciebat quòd Eleazarus ingressurus esset in terram Chanaan, & satis magno tempore victurus: vt colligitur ex verbis Dei quæ ad Moysen dicta sunt. Nume. 27. cap. scilicet pro hoc siquid agendum erit Eleazar sacerdos consulet Dominum: & loquitur de Iosue pro quo orare debebat Eleazar, vel consulere dominum, quando aliqua bella agenda essent, vel aliqua alia dubia essent: ex quo innuitur quòd cũ ipso ingressurus erat in terram Chanaan, & consulturus dominum pro eo in omnibus necessarijs: etiam dato quòd non appareret ex loco illo, satis ex hoc loco apparet. nam ista verba non loquebatur Moyses a seipso, sed a Deo inspirante & erudiente: ideo cum in eis signaretur Eleazarus victurus post multos adhuc annos, dato quòd Moyses hoc aliunde non nouisset, satis ex hoc intelligebatur: sed ex alia radice non potest stare ista assignatio, scilicet, quod iste sa-

F cerdos sit Eleazarus: nam non est ipse quem Dominus elegit de alijs tribubus, sed Aaron est, qui electus fuit, vt patet Num. 17. cap.

Et si dicas quòd cum Deus elegit Aaron, elegit etiam Eleazarum qui erat filius Aaron.

Respondetur quòd hoc modo non solum Eleazarus electus a Deo dicetur: sed etiam omnes de stirpe Aaron eadem ratione. Et sic dicendum est, quòd sacerdos qui hic accipitur, est sacerdos magnus, & quocunque tempore. nam illi & filijs suis dabantur ista iura omnia: & illi sacerdoti dicebantur dari, quia principalius dabantur illi & pro maiori parte: & patet etiam quia dicitur hic, vt ministret ipse & filij eius: ministratio nãque principaliter ei attribuitur.

G *De cunctis tribubus tuis*. Noluit Deus aliquam de alijs tribubus ministrare: quia in adoratione vituli omnes præter Leuiticam contaminatæ fuerant.

Vt stet & ministret ipse & filij eius in sempiternum. Ipse vnum sacerdotem signat: sed ista non referuntur ad vnum sed ad omnes sacerdotes, quia de hoc omnes æqualiter recipiebant.

Et si dicas quòd potest intelligi ly ipse pro sacerdote magno.

Respondetur quòd non potest stare: quia ista iura non solum debebãtur summo sacerdoti, sed etiam alijs, decimatio autem de decimis debebatur summo sacerdoti, vt patet Nume. 18. cap. Respondetur tamen quòd iste demonstrat summum sacerdotem: non tamen quod ei debeãtur omnia ista iura, sed ipsi

H cum filijs suis; sicut ministrat cum filijs suis.

Si exierit Leuites. Hic ponitur secundum de sustentatione sacerdotum in speciali. *Si exierit Leuites*. Manebant Leuitæ dispersi per ciuitates habitationis suę: & raro venire debebant ad locum sanctuarij: quia iam non ferebant onera sicut in solitudine quadraginta annis consueuerant; aliqui autem ex deuotione venire volebant ad seruiendum specialiter in sanctuario, & istis dabatur pars de oblationibus, & alijs quæ pertinebant ad sacerdotes: & sic fuit de Samuele, quem mater sua vouit vt seruiret semper in tabernaculo coram Domino, cum tamẽ esset de Leuitis.

De sacerdotum sustentatione in speciali.

De officio Leuitarum quale erat. *Quæst. IIII*.

I SCIENDVM quòd Leuitæ habebant in officium datum sibi à Moyse vt portarent ipsum tabernaculum, & omnia quæ erant in eo iuxta diuisiones factas Nume. 3. & 4. cap. & quia ista ministratio erat virorum robustorum, assumebantur ad seruitium anno. vigintiquinque, vt patet Numeri octauo cap. & cum essent annorum quinquaginta, cessabant a ministerio: cum autem Deus dedit quietem tabernaculo, ita quòd manere deberet in vno loco, nec ad mouendum illud requirebatur ministerium Leuitarum, elegit Dauid Leuitas ad ministerium domus Domini minoris ætatis, scilicet in anno vigesimo, & ista causa ponitur primo Paralip. 23. cap. cum dixit Dauid, requiem dedit Deus popu-

K lo suo, & habitationem Hierusalem vsque in æternũ; nec erit officij Leuitarũ vltra vt portent tabernaculum, & omnia vasa eius ad ministrandũ: iuxta præcepta Dauid quoque nouissima supputabitur numerus filiorum Leui a 20. annis, & supra: erant aũt multa officia necessaria in tabernaculo Dñi posito eo in tẽplo Salomonis: nã necessaria erat aquarũ cõportatio, & lignorum ad sacrificia, & alias necessitates sanctuarij; sed ista officia nõ pertinebãt ad Leuitas: nam Amorrhæi qui erant de Gabaon, & alijs ciuitatibus propinquis, qui venerũt in fraude ad Iosue & castra Israel, portantes vestimenta attrita, & calciamenta, & vtres

refectos,

A refectos, vt obtinerent pacem ab Israel: cognito autē q essent de terra Chanaan propter iuramētum quod Israelitæ præstiterant, non occiderunt eos, sed subiecerunt ad perpetuam seruitutem tabernaculi siue sanctuarij, vt cędant ligna, & comportent aquas: Leuitę ergo erant ad alia ministeria, scilicet vt essent ianitores domus domini, & vt essent cantores, & præessent alijs ministrationibus, quæ erant dispositiuæ ad sacrificium, sicut erat in choris qui præerāt his, quæ frigebantur in sartagine. etiam erant custodes thesaurorū, & quorūdam aliorum officiorum, de quibus primo Paralip. 23. & 25. & 26. isti autem Leuitæ non seruiebant omnes simul: ita q omni tempore starēt omnes ad seruiēdum, q tunc necessariū erat morari omnes in loco sanctuarij, & non oportebat eis dari ciuitates. B 48. vt patet Nume. 35. cap. etiam non poterat hoc esse, quia non caperētur omnes in loco sanctuarij: ideo dicendum, q seruiebāt per vices suas, vt patet primo Paralip. 23. & 25. atque 26. cap. & alijs temporibus manebant in oppidis, & ciuitatibus suis: cum autem ministrandi sors secundum tempora aduenisset, veniebat quilibet in locum sanctuarij, & manebat ibi toto tempore ministrationis, deinde redibat in ciuitatem suam: isti autem Leuitæ, de quibus nunc dicitur hic, erant qui volebant præter tempus sortis suę manere in loco sanctuarij seruiendo, vt si aliquis vellet ministrare tota vita, sicut Samuel, & isti recipiebant necessaria ad cibum in sanctuario, sicut alij Leuitę, qui erāt seruientes iuxta ordinem sortis suæ. *Si exierit Leuites.* Deuotione motus. *De vna vrbium suarum.* Quæ erant C dispersæ in terra omnium tribuū: quia tribus cui plures ciuitates contigerant, dabant Leuitis plures ciuitates, vt patet Num. 35. cap. *Desiderans locum quem elegit Dominus.* Idest locum in quo est sanctuariū, vt ibi specialiori modo ministret coram domino: si autem veniret ad aliquam negociationem, nihil ei daretur de sacrificiis, vel iuribus sacerdotum. *Sicut omnes fratres eius Leuites, qui stabunt eo tempore coram domino.* Præuidebat hic Moyses, q Leuitę in terra promissionis distinguendi essent sm vices & tempora ministrationum: quia nō erat necesse eos omnes simul ministrare, sed ita distinguebantur, vt aliqui semper manerent in ministerio tabernaculi: illi autem qui ex deuotione ascēdebant, manebant ibi continuo alijs recedentibus. D *Partem ciborum eandem accipiet quam cæteri.* Leuitæ q ministrabant præter ius decimarum quod habebant, adhuc accipiebant alias partes de his, q̄ pertinebant ad iura sanctuarij: decimæ autem siue tempore quo seruiebant, siue quo non seruiebant dabantur, vt sustentarentur inde ipsi & familiæ suę in ciuitatibus suis. *Excepto eo quòd in vrbe sua ex paterna successione debetur.* Quia habebant domos, pecora, & iumenta, & aliqua supellectilia quæ debebantur ex successione hęreditaria, & illa non perdebāt, licet non maneret in ciuitate sua. *Excepto eo quòd in vrbe sua ei ex successione paterna debetur.* Hoc etiam potest referri ad decimas quæ debebantur Leuitis, & dicuntur deberi ex successione. i. hęreditarie: quia ex eo q aliquis erat filius Leuitę debebat habere decimarum partem, & sic videbatur ei E esse ex successione paterna.

Et si dicis cōtra, quia dicitur excepto eo quod debetur ei in vrbe sua: quia aliquid dicitur deberi in vrbe quod proprie expectabat ad vrbem, sicut si essent aliquæ possessiones in vrbe. Respondetur q satis stat hoc cum decimis. s. q decimę debebātur in vrbe. i. nō debebantur Leuitę solum quando ministrabat, vt patet de alijs partibus ciborum, quæ eis dabātur cum starent in loco sanctuarij. nam vbicunque starent ista dabantur, siue ministrent, siue non, siue in Sanctuario, siue in vrbe sua, vel vbicunque alibi.

A *Quando ingressus fueris.* Hic ponitur secundum principale. s. doctrina populorum. semper repetit præceptum de vitanda idolatria, siue directe, siue indirecte fiat, quia in hoc maximum periculum erat, & magna occasio propter consuetudinem quam in Aegypto cum idolatris habuerant, & propter ritus gentiū quas expulsuri erant: ideo frequenti admonitione, & præmij, & pœnæ propositione oportebat hęc mentibus infigi, & explicantur hic multi modi, qui licet directe non sint cultus idolorum, tamen ad idem genus reducuntur. *Caue ne imitari velis abominationes.* Vocantur omnia ista abominationes: quia cum ista pertineant ad idolatriam, multum repugnant Deo. *Qui lustret filium suum ducens per ignem.* Lustrare idem est, q purgare. B Et aliqui gentiles credebant omnia purgari per ignem: ideo homines in ętate parua factis quibusdā cæremonijs inter ignes transire faciebant: & istum ritum obseruant Tartari vsque ad præsentem diem, q nullum extraneum hominem ad principem suū accedere sinunt, nisi eum prius inter ignes transire fecerint, quasi ibi purgetur, & in hoc attribuitur igni aliqua vis diuina quod ad idolatriam pertinet.

Populorū doctrina.

Quid sit lustrare. Mos Tartarorum.

Aliquis dicere posset, q intelligeretur hoc de quadam immolatione quæ fiebat dæmonibus, de qua dicitur Leui. 20. q homo q dederit de semine suo idolo Moloch morietur. s. q erat quoddam magnū idolum ęneum & inane, in cauatura autem interiori ponebatur magnus ignis, ita q totum illud idolum excandesceret, & tunc pueri paruuli ponebātur in maC nibus illius, & cremabantur: & ne parentes puerorū audirent eiulatus morientium, cōcinebant in omnibus musicis instrumentis multum sonantibus, & faciebant magnas voces, atque fragores, quo expleto, mortuo puero, dicebant eum translatum ad deos. Hoc autem fatua illa gentilitas extimabat a nequissimis illis sacerdotibus crudeliter defraudata.

Sed hoc non potest hic consonare: quia pueri qui sic offerebantur idolo Moloch moriebantur, isti autē qui lustrabantur per ignem non moriebantur, sed fiebat ignis, & inter duos ignes transibant pueri, & fiebant quędam cæremoniæ, quæ pertinent ad artem quandam prohibitam, quæ vocatur pyromantia, & signatur hoc cum dicitur, non inueniatur in te qui lu-D stret filium suum. i. purget, quod autē lustratur. i. purgatur non consumitur: etiam quia dicitur ducens per ignē. ducere enim trāsire est, & sic illi pueri aut puellę transibant inter ignes incombusti. *Aut qui ariolos sciscitetur.* Ariolus & aruspex idem sunt. s. qui aspiciendo in aris aliqua futura prædicere conantur. Immolabant enim aliquod animal ad honorem alicuius idoli, & in visceribus maxime in præcordijs secundum quædam signa data in arte respiciebant, & iudicabant: maxime ista inter gentes consuetudo antiquitus inoleuit: de hoc Lucanus libro primo in fine, & Seneca in tragędia 4. quę dicitur Oedipus. *Et obseruet somnia.* Licet aliquando somnia vera signent secundum quasdā causas, ex quibus originem trahunt: sed quia vt communiter sunt ex quadam dispositione varia phātasiæ, E vel ex dęmonum illusione: ideo credere eis superstitiosum est: quando autem liceat per somnia iudicare super. Gen. 40. c. dictum fuit. *Atque auguria.* i. inquisitiones alicuius futuri in auium volatu & garritu: extenditur tamen augurium ad multa alia cōmuni nomine. *Nec sit maleficus.* Qui dęmones conuocet ad nocendum alteri, vt qui ad amorem per aliqua facta & dicta dęmones inuocādo aliquas personas sollicitāt, vt quasi violenter ament quousque ad insaniam conuertantur de quibus diximus Exo. 22. cap. vel alio modo odium, vel amorem, seu damnum alicui personæ procurant. *Nec incantator.* Qui humanos sensus ludificat, vt

cat, vt videantur quę non sunt, & alio modo vocatur apparitor a faciendo apparere. *Nec Phitones consulat.* Phiton vno modo signat demonẽ familiarem quomodocunque teneatur: in quo aliqua quæ nobis mirabilia videntur fiunt: sicut dicitur de phitonissa ad q̃ iuit Saul, quæ fecit mortuos apparere, vt patet primo Regum 28. cap.

Phiton quid sit, & pitonici.

Alio modo Phiton est demon qui intra aliquem hominem loquitur, quo mouente aliqua futura hñs pred.cit: inquãtum illi demones cognoscere possunt: habentes illum dicũtur phitonici, siue phitonissę, sic dicitur Actuum. 16. cap. q̃ quædam puella habebat phitonem, & clamans post Paulum & Barnabam dicebat, quia serui Dei sunt, & Paulus dixit, exi ab ea in nomine Iesu: & vocantur phitones ab Apolline, qui phitius a phitone serpente quem occidit dictus est, & in laudem illius victorię habentes sic nominantur, qa ipse Apollo siue phebus, qui inter Gẽtilium deos plurima responsa dabat, in puellarum virginũ subintrans viscera eas loqui futura faciebat, vt ait Lucanus in 3. lib. *Nec diuinos quærat.* Diuini sunt qui Dei reuelatione futura se præscire dicunt: cum tamen ex alia causa siue naturali, siue demonum hęc parua dicant. *Et quærat a mortuis veritatem.* Inuocando demonem, vt subintret corpus mortui, & ad aliqua respondeat: vel in ossibus mortuorum aliqua superstitiosa agendo. *Propter eiusmodi scelera delebit eos in introitu suo.* Leuiti. 18. cap. dicitur quod propter turpissima vitia carnis euomuit eos terra: sed dicendum est, q̃ vtrunque genus peccati habuerunt, & omni malo pleni erant, nec est hoc contra ea quæ dicta fuerunt supra 6. cap. s. q̃ Deus in sola gente Israelitarum zelabat idolatriam, quia licet Deus nunquam aliquos Gentiles propter solam idolatriam destruxerit, tamen si propter aliud vitium delebat, etiam ibi simul idolatriam puniebat. *Perfectus eris.* Idest perfecte Deo seruiens vel adhærens. *Et absque macula.* Idest sine macula supradictorum, ita quòd in nullo eorum maculeris: dictio Hebraica hic posita potest significare simplicitatem, & tunc dicitur. *Simplex eris cum domino Deo tuo.* Idest nõ curabis scire futura, vel aliqua secreta quæ homines conantur scire per istas superstitiosas artes. *Tu aliter a domino Deo tuo institutus es.* Idest Deus docuit te, q̃ non sic faceres, ne audires augures, & diuinos. *Vel aliter institutus es.* i. non indiges q̃ instituaris, vel informeris de veritatibus occultis per incantatores & diuinos, quia Deus instituit te, idest docuit te aliter reuelando tibi futura, quæ tibi conueniunt per prophetas, vel sacerdotum inquisitiones, vt habetur Nume. 23. cap. non est augurium in Iacob, nec diuinatio in Israel, temporibus suis dicetur Iacob & Israeli quid factus sit dominus, & patet ista expositio, quia immediate ponuntur conditiones prophetæ reuelantis.

Conditio prophetarum bonorum, & quare promissi prophetæ.

Prophetam de gente tua. Hic ponitur tertium. s. conditio prophetarum, & primo ponit de bono, deinde de malo ibi. *Propheta qui arrogantia. Prophetam de gente tua, & fratribus tuis.* Demonstrat hic, q̃ non indigebant auguriis nec maleficiis aliarũ gentium, quia Deus suscitaret prophetam eis reuelantem futura, & de gente eorum, quia si de alia gente esset, non crederetur ei: quia suspectus esset, quòd eos ad idolatriam reducere vellet, & quòd non a Deo, sed a dæmonibus reuelationes haberet. *Sicut me.* Ista sunt verba Moysi significãtis quòd prophetæ quos dominus suscitaret, essent veri sicut Moyses, & denotat ly sicut similitudinem, sed non æqualitatem, quia nullus propheta surrexit vltra in Israel, qui nosset Deum facie ad faciem in cũctis signis atque portentis, sicut Moyses, vt patet infra cap. vltimo. *Vt petisti a domino in Oreb quando concio congregata est atque dixisti.* Ibi petierũt a domino, quòd lo-

F queretur eis Moyses, & non dominus ne morerẽtur. *Vltra non audiam vocem Domini, & ignem hunc maximũ non videbo ne moriar.* Veritates supernaturaliter cognitæ nõ reuelabantur Iudæis per artes superstitiosas, sed per ipsum Deum, & Deus a principio per seipsum sine aliquo homine locutus fuit populo illi denuncians legem, & sic veritates occultę reuelari debebant. erat enim modus ille manifestior, & non oportebat inquirere veritatem prophetię ex futuro euentu, ad sciendum vtrum ꝓpheta a Deo dixerit, quia ibi per signa diuinæ potentiæ clare constaret Deum dicere hoc: sed Israel territus petijt, quòd non loqueretur eis Deus, sed Moyses, & non solum petierunt pro tunc, sed etiã pro futuris temporibus: quia credebãt quòd quotiescunque Deus appareret, semper audirentur voces terribiles, & ignis magnus: ideo dixerunt. *Non videbo vltra ignem maximum, nec audiam vocem Domini ne moriamur.*

G Idest domine rogamus te ne vnquam audiamus istã vocem, nec videamus ignem, ne moriamur. Et ex hoc petebant, quòd non solum tunc loqueretur eis Moyses in persona Dei, sed quòd quandocunq; Deus eis locuturus esset in futuris tẽporibus, per alium loqueretur, & sic prophetas pro omni tempore petiuerunt, qui sunt interpretes, seu relatores verbi Dei, & hic concedit eis Deus prophetas. *Bene omnia sunt locuti.* Idest bene dixerunt petendo prophetas, in quo fauet petitioni eorum. *Prophetam suscitabo eis.* Quia ista litera est responsiua ad superiora dicta, scilicet tu autem a domino tuo aliter institutus es, idest non debes inquirere veritatem a mortuis, vel per augures, aut incantatores, aut maleficos vel quoscunque similes, quia isti ideo sic inquirebãt, quia non habebant aliam meliorem doctrinam, siue meliorem institutionem: tu autem quia aliter institutus es a Deo tuo, idest aliter edoctus, scilicet quia docet te de veritatibus necessariis p prophetas, & hæc est causa quare subiungit. *Prophetã de gente tua, & de fratribus tuis suscitabit.* Necesse est enim quòd intelligatur hoc de propheta quolibet, postea a Deo mittendo, qui institueret populum in veritatibus, quas quærerent, & non cogerentur declinare ad ariolos, & cęteros incantatores: & dicitur. *Prophetam de gente tua.* Idest suscitabit dominus vnum prophetã, & post eum alium prophetã, & sic multos alios successiue. *De gente tua.*

H

Nota a ss cont nua tionem & intellectũ huius literæ obscuræ.

I

An de Gentilibus suscitauerit Deus aliquos prophetas, vel omnes fuerunt de Iudæis. Et de Sybillis. Quæst. V.

SVSCITAVIT Deus ꝓphetas aliquos de aliis gentibus, sicut fuit Balaam: de quo Num. 22. & 23. & 24. c. qui propheta fuit, & ariolus: vt ibidẽ patet. Suscitauit etiam sybillas quæ fuerunt fęminæ multa futura prophetantes, & istę fuerunt decem inter quas prima fuit sybilla Eruhrea, quę tempore Thola iudicis Israel fuit, scilicet anno a creatione mundi 3890. quando fuit bellum troianum: hæc prophetauit Troiam bello perituram, & Homerum grę corum vatem, qui postea per multa tẽpora fuit, mendacia locuturum, vt ait Firmianus Lactantius de natura deorum lib. primo. cap. 6. Huius enim multa dicta ecclesia canonizauit, & recitat, scilicet versus illos quos ipsa in gręco scripsit, & quædam postea in exametros latinos conuerit, scilicet

K

Iudicij signum tellus sudore madescet:
Et rex adueniet per sęcula cuncta futurus:

Et cæteri qui canuntur in matutinis natiuitatis, de his multa ponit August. de ciuit. Dei lib. 18. cap. 23. Fuerunt aliæ nouem sybillæ, scilicet sybilla delphica, alia Libyca, alia Samia, alia Cumea, alia Phrygia siue Troiana, alia Babylonica, alia Tiburtina: alia Cymeria, Omnium

Omnium istarum libri in Capitolio Romano tempore Gentilitatis etiam magno tempore post Christum in Capitolio habebantur, & volentibus monstrabantur: soli autem libri Sybillæ Cumanæ occultabantur, quos solum licebat videre quindecim viris: de his Marcus Varro in libris Sacrorum, & Lactantius de natura deorum lib. primo capit. 6. & Isidorus Etymologiarum lib. 8. cap. de Sybillis. De libris istarũ Sybillarum mirabilia dicta de Christo habentur in libris 7. Lactantij de natura deorum, & interdum in libris August. de ciuitate Dei: de his tamen prophetis Iudæi non curabant, quia non erant de gente sua.

Et de fratribus tuis. Istud non refertur ad populum Israel simul, quia totus populus non habebat aliquos fratres, nisi dicantur fratres Israel omnes qui erant de stirpe Esau, scilicet Idumęi, scilicet, quòd sicut Iacob, & Esau fratres erant, ita quòd omnes de stirpe Iacob essent fratres omnibus de stirpe Esau, & isto modo accipitur supra 2. cap. cum dicitur transibitis per terminos fratrum vestrorum filiorum Esau, qui habitãt in Seyr. & infra 28. cap. dicitur non abominaberis idumęum, quia frater tuus est, sed non potest accipi hic isto modo, quia non dicebat Deus, quòd suscitaret prophetas de Idumæis, quia illis non erat credendũ, cum essent idolatræ, & semper essent suspecti de declinatione ad idolatriam: etiam non potest stare, quia in litera dicitur prophetam de gente tua, scilicet de Israelitis, est ergo locutio ista ad quemlibet de Israel, licet loquatur eis simul quasi dirigatur ad totam communitatem vox, & tunc bene dicitur quòd Deus suscitabit de gẽte tua. i. de Israelitis, & isti erant vna gẽs, de qua erat quilibet qui erat de genere Iacob. *Et de fratribus tuis*. Idest de ipsis Israelitis. nam omnes Hebræi inter se fratres vocabantur, vt patet Leui. 25. & supra 15. c. cum dicitur cum venditus fuerit tibi frater tuus Hebræus aut Hebræa: loquendo ergo ad quemlibet Hebræum erat verum, quòd quando aliquis surgeret propheta de Hebræis, quòd Deus suscitabat prophetam. *De fratribus eius*. Idest de fratribus illius Hebræi ad quem dirigitur ista locutio: loquendo autem ad totum Israel, sicut interdum fit in isto libro, non staret hoc. *Suscitabit Dominus Deus tuus*. Verba sunt Moysi instituentis totum Israel monstrando, quòd non oporteret eos inquirere veritatem a mortuis, vel aliis modis supradictis, quia prophetã habent. *Ipsum audies*. Idest quicunque ille propheta fuerit audies illum, dũ tamen a Deo missus sit, quod declaratur per signa q̃ infra ponuntur, scilicet vtrum a Deo sit vel non. *Vt petisti a domino Deo tuo in Oreb*. Idest ipse loquebatur ibi tibi per se, & tamen territus fuisti audiens vocem eius, & petisti ne vnquam tibi loqueretur, sed quòd loqueretur Moyses, & ipse audiret primo a Deo, & deinde recitaret coram populo, vt patet Exodi 20. & supra 5. & hoc erat esse prophetam. sicut ergo ipsi tunc petierunt prophetam ad referendum eis verba Dei, & non solum erant eis necessaria verba Dei tunc, sed etiam in futuris generationibus: ideo non solum erat eis necessarius tunc propheta, sed etiam post: & ideo dicit Moyses. *Suscitabit*. Idest post me multos alios suscitabit Deus, qui eodem modo tibi verba Dei enunciẽt. *Quando concio congregata est*. Idest in die quo totus Israel congregatus fuit ad audiendum præcepta Dei in voce tubæ, vt patet Exodi 19. cap. quia incipiente sonitu tubæ eduxit Moyses omnem Israel de castris, & eduxit illos ad radices montis: concio dicitur populus siue totum concilium congregatum, & a concione dicitur concilium, & a concione dicitur principatus concionarius de quo Ari. 3. Politi. cap. 1. quòd oportet participare omnem ciuem talem principatũ concionatiuum, idest quòd habeat vocem in concione,

Concio. Concionator. concilium quid.

A siue concilio quantum ad facta communitatis: etiam ex hoc vocantur concionatores qui loquuntur ad totum populum, scilicet ad totam concionem, & sic Salomon vocatur Concionator in libro Ecclesiastes: quia Ecclesiastes in gręco idem est, quòd Concionator siue loquens ad concionem latine, & hoc signat litera Hebraica, quæ dicit hic. *In die populi*. Idest in die quando totus populus congregatus fuit, & licet isti non petiuissent, quòd loqueretur eis Moyses, & non Deus: tamen Deus non loqueretur amplius, q̃a Deus solum volebat eis loqui per se decem pręcepta, cuius ratio late habetur Exodi 20. cap. *Et ait dominus mihi bene omnia sunt locuti*. Istud dictum habetur supra cap. 5. cum dicitur: tu magis accede & audi cuncta quæ dixerit

B Dominus Deus noster tibi: loquerisque ad nos, & nos audientes faciemus ea. quod cum audisset dominus ait ad me: audiui vocem verborum populi huius quæ locuti sunt, & bene omnia sunt locuti: quis det talem mentem habere eos, vt timeant me, & custodiant vniuersa mandata mea? Potest autem hoc intelligi dupliciter vno modo, quòd Deus dixerit, q̃ bene sunt locuti isti Hebræi, quia dixerunt quod facerent omnia quę mandaret Deus, & hoc declarat cũ dicit: quis det talem mentem habere eos, vt timeant me, & custodiant mandata mea?

Duplex literę expositio.

Alio modo quòd referatur hoc ad illud, quod hic dixerunt Hebræi, scilicet quòd non loqueretur eis Deus, sed Moyses: & sic dicit Deus, quòd bene sunt locuti, idest rem rationalem petunt: ideo exaudiuit

C Deus petitionem eorum, & secundum istum sensum concordat litera ista superiori, scilicet. *Ipsum audies, vt petisti a Domino Deo tuo in Oreb, quando concio congregata est atque dixisti, vltra non audiam vocem Domini Dei mei, & ignẽ hunc maximum amplius non uidebo ne moriar*. Et tunc sequitur litera, scilicet. *Et ait dominus mihi bene omnia sunt locuti*. Idest bene petiuerunt; ideo sic faciam, & sic apparet in litera immediate sequenti, scilicet. *Prophetam suscitabo eis de medio fratrum suorum*. Si autem referatur ad sensum priorem, scilicet quòd Deus diceret istos bene locutos, quia dixerunt quòd omnia mandata Dei custodirent; non est aliquo modo ad propositũ literę huius de dando eis prophetam, & tunc dicet aliquis quòd non accipitur istud dictum secundum eã-

D dem sententiam supra quinto cap. & hic respondetur, quòd ita accipitur: quia ista litera vbicunque ponatur, siue hic, siue ibi, duos istos sensus simul importat, & patet, quia dicitur. *Bene omnia sunt locuti*. Quasi dicat, quòd non solum locuti fuerunt Iudæi vnum, sed multa, & omnia illa recte dixerunt: fuerunt autem ista duo.

Primum erat, quòd non loqueretur eis Deus, sed Moyses, siue aliquis propheta loco Dei. Secundum fuit, quòd omnia quæ diceret ille propheta a Deo custodirent, & vtrunque erat bene dictum: ideo dicitur, quòd bene omnia sunt locuti. *Prophetam suscitabo*,

Vtrum tota ista litera a principio vsque in finem diuersimode in
E *partibus suis exponenda sit, scilicet in vna parte de Christo, & in alia de prophetis alijs, vel intelligatur secundum sensum literalem simul de Christo, & quolibet alio propheta bono. Quæstio. VI.*

SATIS notum est, quòd litera intelligitur de quolibet propheta, quem Deus suscitaret post Moysen, Sed quia Doctores nostri exponunt de Christo, vt satisfiat vtrique, diuidunt istam literam, scilicet ab illo loco, prophetam de gente tua, vsque ad istum locum exponunt de quolibet propheta, qui venturus esset & eruditurus Israelitas: & ab

isto

isto loco vsque ad illum locum, propheta autem qui arrogantia, exponunt de Christo. Sed non conuenit hoc vllo modo.

Primo quia ista verba non differunt aliquo modo, quia vnum est repetitio alterius, & est vnum probatio alterius, quia Moyses loquens ad populum dixit ista prima, scilicet prophetam de gente tua, & de fratrib⁹ tuis, sicut me suscitabit tibi dominus, ipsum audies: sicut petisti a domino Deo tuo in Oreb. ecce qualiter iste propheta, de quo est Moyses locutus, hic est propheta quem petijt Israel, siue vnus, siue multi: & tunc inducitur Deus consentiens istorum petitioni cum subditur. *Et ait dominus ad me bene omnia sunt locuti.* Idest recte fecerunt petere aliquem qui loqueretur eis loco mei, & sequitur: prophetam suscitabo eis de medio fratrum suorum, ergo ad superiorem prophetam refertur, & sic necessario est idem propheta. Item quia infra dicitur propheta qui arrogãtia deprauatus voluerit loqui in nomine meo, quæ ego non mandaui illi &c. in quo loquitur de malis prophetis: siue qui se prophetas fingunt, cum tamen non sint, ergo in superioribus. s. hic videtur, ꝙ dabat regulam de veris prophetis: aliàs si litera ista intelligeretur de vno solo, & postea poneretur regula de omnibus malis, esset quoddam deliramentum, cum istę regulę poni deberent quasi de contrarijs. Necessario ergo dicẽdum totam istam literam debere claudi sub vna sententia, & ad quem refertur vna pars, refertur alia. Dicendum enim ꝙ tota ista litera intelligitur de quolibet propheta quem Deus mitteret ad erudiendum Israel, & ponuntur duæ regulæ. s. vna regula de bono propheta, & alia de malo propheta. Dicendum etiam necessario ꝙ ista litera intelligitur tota de Christo a principio vsque ad locum illum. Propheta autem qui arrogantia, ita ꝙ non diuidatur litera. Et hoc quia ipse Christus testatus est hanc auctoritatem de se intelligi, vt patet Ioan. 5. c. cum dicitur: si enim Moysi crederetis forsitan crederetis & mihi: de me enim ille scripsit: si enim illius literis non creditis, quomodo verbis meis credetis? Etiam patet hoc Luc. 24. c. cum enim Christus in specie peregrini duobus discipulis euntibus in Castellum Emaus declararet, ꝙ oportuisset Christum pati omnia ista, & prædicare, & facere omnia alia, & hæc prophetarum testimonijs comprobaret dicitur, & incipiens a Moyse & omnibus prophetis interpretabatur illis, quæ de ipso erant in omnibus scripturis: in his autem duabus scripturis dicitũ, ꝙ Moyses aliquid prophetauit de Christo, sed si requirantur omnes quinque libri sui, non reperietur aliqd quod applicari possit ad Christum nisi hoc. Et si forte aliquis proteruiat dicens, ꝙ alia loca sunt in quibus Moyses locutus est de Christo. s. in omnibus sacrificijs, & cæremonijs alijs, quæ signabant Christum futurum, cum essent vmbra futurorum bonorũ, & manifestatur hoc Ioan. 19. cap. vbi beatus Ioannes interpretatũ ea quæ Moyses dixit de sacrificio agni paschalis esse de Christo intelligenda: nam cum dixerit, ꝙ ad Iesum cum venissent non fregerunt ei crura, subiungit: facta sunt hæc vt impleretur scriptura os non comminuetis ex eo: & tamen hoc dixerat Moyses, vt patet Exodi 12. cap.

Doct. expositio & opinio.

In omnibus 5. libris Moysi nõ reperitur aliqua ꝓpheta in sensu literali de Christo, nisi hæc.

Respondetur quòd Moyses & aliæ scripturę loquuntur de Christo dupliciter aut clare. s. in sensu literali & principali, aut in metaphoris quibusdam, quę ad alium modum & sensum videntur trahi principaliter saltem in cortice literæ. Si autem accipiatur iste secundus modus: dicendum quòd Moyses in multis locis loquitur de Christo, quia quasi omnia quæ de sacrificijs & similibus ceremonialibus dicũtur, ad Christum trahuntur, aut trahi possunt. Accipiendo primo

F modo nõ est aliquis locus in toto pentatheuco Moysi qui loquatur de Christo, nisi iste, ita quòd sint verba Moysi. Dico autem propter locum illum qui habetur Gen. 49. cap. scilicet donec veniat qui mittendus est, scilicet Messias vbi declaratum est, cum ista verba non sint Moysi: sed Iacob annũciantis filijs suis futura.

Quòd autem de ista auctoritate Moysi intellexerũt euangelistæ duo: patet quia in sermone beati Petri quem fecit ad Israelitas, vt patet Actu. 3. cap. cum ꝓbare vellet per Moysen Christum Iesum fuisse promissum in lege, allegauit istam auctoritatem dicens, Moyses quidem dixit: quoniam prophetam suscitabit vobis Dominus Deus vester de fratribus vestris G tanquam meipsum, audietis iuxta omnia quæcunq; fuerit locutus vobis. Et si quęras, quomodo ergo importat ista litera hos duos sensus? Dicet forte aliquis quòd vnus est metaphoricus.

Respondetur quòd non potest stare, quia in metaphoris non est arguere: tamen beatus Petrus arguebat in hac litera contra Hebręos, & Christus eodem modo. Dicendum ergo quòd sensus literalis est vterque: nam vna litera bene potest importare duos sensus, cum vnus subordinatur alteri per modum quem declarauimus Exodi 12. cap. Est autem sensus huius literę, quòd Deus mitteret prophetas bonos, qui erudirent Israel, & loquerentur ei verba, quæ a Deo audirent, & quia nullus ita excellenter facturus erat hoc, sicut Christus, voluit principaliter hoc de Christo in-H telligere, & ad istum sensum protulit Moyses super quem Christus fundabatur in arguendo. *Prophetam suscitabo eis.* Iudæi doctores volunt quòd iste propheta fuit Iosue: quia post Moysen nullus propheta immediatior fuit quàm Iosue cui sæpe Deus locutus est, vt patet Iosue primo. & 5. 6. 7. 8. & quasi in omnibus ca. Doctores nostri, vt communiter dicunt esse Christũ, qui per excellentiam fuit propheta, & ad quem omnes prophetæ dirigebantur. Quod non negatur, sed intentio literæ non videtur. Ad hoc ergo videtur dicendum aliquibus quòd nõ intelligatur litera ista de aliquo vno propheta, siue Iosue, siue quolibet alio, vel etiam Christo: sed intelligitur de quolibet ꝓpheta quem Deus post Moysen suscitaret: quia conditio-I nes istius prophetæ in quolibet reperiuntur. Et patet hoc: quia si intelligeretur de vno propheta quicunq; esset ille, non satisfaceret intentioni petitionis Israel: quia ipsi petierunt ne vltra viderent ignem, & audirẽt vocem domini: si autem Deus vnum prophetam eis promitteret, de quo ista intelligerentur, oporteret ante illum vel post illum Deum loqui eis in igne, & voce terribili. Et si dicas, quia non sequitur: quia Deus promittebat vnum specialiter, & tamen daturus erat plures, quos non promittebat, & sic nunquam loqueretur eis in igne.

Doct. responsio, ꝙ intelligat ista litera de quocúque bono propheta & de Xp̃o eam.

Sed non stat hoc: quia dato quòd solum vnus promittebatur, dato quòd plures & semper futuri essent: tamen nõ potest litera concordari: qa dicit hic Moyses quòd dando istum prophetam satisfaciebat peti-K tioni eorum. s. ꝙ non viderent vltra ignem maximũ: nec audirent vocem domini: quia ille propheta si vn⁹ esset, non duraret semper. Item non concordat superiori intentioni literæ: quia Deus dixit se daturum ꝓphetam, vt reuelaret eis secreta quæ audiret: sed non sufficeret, quia mortuo illo, vel nondum nato quærerent augures & diuinos: cum non haberent alium respondentem. Ea quæ supra dicuntur vera sunt: sed ista auctoritas principaliter intelligitur de Christo, vt inducitur Actuum 3. cap. *Et ponam verba mea in ore eius*, Ita vt ipse propheta esset instrumentum, Deus autem loqueretur. & ideo cogebantur aliquando prophetæ

loqui

loqui nolentes, vt patet de Balaam Num. 23. c. quod non contingeret si ipse propheta semper moueret instrumenta ad loquendum: quia tunc esset principale agens, & non cogeretur, & tamen ex hoc non tollitur quin prophetæ intelligant quæ dicunt, quia non sunt sicut arreptitij qui sunt pure instrumenta, & hoc putauit Montanus hæreticus, quē reprehendit beatus Hiero. vt habetur in prologo super Abacuc. *Qui autem uerba eius quæ loquitur in nomine meo.* Dicēdo, hæc dicit dominus: alia autem quæ non loquebatur in nomine domini, idest vt propheta, non tenebantur audire. *Audire noluerit.* Contemnendo vel repugnando sicut faciebant prophetæ mali, qui repugnabant prophetis domini, & percutiebant eos, vt Sedechias, qui fecit cornua ferrea percussit in maxilla Micheam prophetam domini, vt patet 3. Regum 22. cap. Et Hieremias sæpe percussus est, & alij prophetæ, vt patet in multis locis. *Ego vltor existam.* Scilicet talem virum temporaliter vel æternaliter puniendo.

Applicando autem istam literam ad Christum, de quo principaliter loquitur sic expones. *Prophetam suscitabo eis.* (Christū Iesum, qui fuit propheta & plusquam propheta, & hoc intelligendum est quantum ad eos inter quos Christus cōuersabatur. nam sicut prophetæ diuina reuelatione cognoscebant veritates alijs hominibus incognitas, & reuelabant eas hominibus: ita Christus multas veritates reuelabat, & abundantius quàm alij prophetæ, & quia quando aliquis dicebat aliquid a Deo accepisse, & postea confirmabat illud miraculorum operatione, credebatur esse propheta, sicut hic patet, ita cum Christus multa doceret, & multa signa faceret, quæ alij nunquam fecerunt, sicut ipse Christus dixit Ioan. 15. ca. si non fecissem eis opera quæ nemo alius fecit, peccatum non haberent: nūc autem viderunt & oderunt, & ipsi Iudæi sępe assistentes signis quæ faciebat Iesus ad confirmanonem doctrinæ suæ, dicebant quia nunquam tale factum est in Israel: propter hæc ergo sæpe vocabant eum prophetam, vt patet Mat. 16. & alibi sæpe dicebant Iudæi de Christo, propheta magnus surrexit in nobis, & ipse Christus se prophetam vocauit, vt patet Mat. 13. cap. cum de se locutus, quod non honoraretur inter cognatos suos ait. non est propheta sine honore, nisi in patria sua: licet Christus faceret omnia quæ faciebant prophetæ, & diceret omnia quæ dicebant prophetæ: proprie tamen propheta non erat, quia propheta est, qui suscipit aliquas reuelationes a Deo, quando actualiter eleuatur intellectus eius supernaturaliter ad contemplandū aliquas veritates supernaturaliter cognoscibiles: Christus autem non sic eleuabatur, nec ab alio suscipiebat reuelationem: cum ipse Deus verus sit, qui omnia reuelat: etiam quia lumen propheticū est ęnigmaticum aliqualiter, & imperfectum: quia prophetę pauca cognoscebant, & multoties videbant aliqua, & quęrebantur ab eis, & ne sciebant: sicut patet de Helisèo. 4. Regum. 4. ca. quando venit ad eum mulier cuius filius mortuus erat, & dixit ad famulū suū Giezi dimitte illam: quia anima eius in amaritudine est, & dominus celauit a me, nec indicauit mihi, & sic in alijs locis: Christus autem omnia cognoscebat, quia vere Deus erat, & cognoscebat voluntates hominum quas prophetę non cognoscebant, vt patet Ioan. primo cap. cum dicitur ipse sciebat quid erat in homine, & dicunt de eo euangelistę, quòd Iesus sciebat omnia quæ ventura erant super eum: non ergo proprie est propheta Christus, licet eis qui eum Deū esse nesciebant, propheta esse videbatur: si tamen cognosceretur, non vocaretur propheta: sicut nullus Iudęorum Deum prophetam vocaret: loquitur tamen scriptura quantum ad hominum apparētiam

Christus non erat proprie propheta.

A propter similitudinem aliquorum actuum. *Suscitabo eis.* Propria locutio est valde ista. nam quandocunque aliquis homo naturaliter aliquid facere non poterat, & ad illud faciendum eleuabatur supernaturaliter dicebatur suscitari, quia a se nō mouebatur, sed ab alio: omnia namque quæ Deus nobis facit intellectum nostrum, aut voluntatem erigendo, suscitationes quędā sunt: & sic quando Deus ponebat in corde alicui viro, vt pugnaret pro gēte Iudæorum quę affligebatur ab hostibus, dicebatur eum suscitare: sic patet Iudi. 3. cap. cum dicitur suscitauit eis Deus Saluatorem nomine Aioth: & iterum suscitauit eis Saluatorem nomine Othoniel: prophetę autem proprie suscitabantur, quia eleuabatur intellectus eorum per lumen di-

B uinum ad cognoscendas quasdam veritates, quas naturali vigore cognoscere non valebāt. Christus autē abundantius suscitatus dicitur: quia in prophetis alijs sola illa eleuatio intellectus ad contemplandas veritates illas erat supernaturalis, cætera autem naturalia erant: quia nihil magis quàm alij homines habebant: Christus autem non quidem accipiendo pro supposito diuino quod æternum & increatum est, sed accipiendo pro illo homine assumpto, est suscitatus magis a Deo quàm alij homines, quia supernaturaliter formatus est nullo virili semine agente. supernaturaliter ad verbum assumptus est natura hoc non potente, immo nec intelligere valente: quicquid autem in eo factum est, supernaturaliter operatum est. de me-

C dio Israelitarum Deus alios prophetas suscitabat, sed nullum magis quàm istum suscitauit: quia in nullo tanta supernaturaliter operatus est. *De medio fratrum suorum.* Idest non fuit Christus de Gentilibus, sed de fratribus ipsorum Iudęorum: cum enim esset de progenie Iudęorum, dicebatur esse frater cuiuslibet Iudæi, vel de fratribus cuiuslibet Iudęi: fuit enim de tribu Iuda, vt patet Mat. primo cap. & Luc. 3. cap. *Similem tui.* Hoc refertur ad Moysen, scilicet quòd Christus futurus erat, sicut Moyses, & hoc potest intelligi dupliciter. Vno modo quantum ad naturam, scilicet quod sicut Moyses erat homo, ita Christus esset verus homo: hoc tamen non multum videtur intelligere litera, quia satis innuebatur Christum esse hominem cum dicebatur, prophetam suscitabo de medio fra-

Duplex literę expositio.

D trum suorū: nam qui ex hominibus nascebatur, necessarium erat, vt homo esset,

Alio modo intelligitur, quod sicut Moyses erat maximus inter prophetas, cui Deus clarius & pluries apparebat, vt patet infra 34. & Num. 12. c. ita Christus abūdantius cognosceretur quam omnes alij prophetę. *Et ponam verba mea in ore eius.* Deus dr ponere verba in ore Christi: quia ipse Christus est verbū patris, & nihil ei magis conuenit quam patrem gignentem, & seipsum manifestare: sic facit verbum nostrum, quod nos loquētes & seipsum manifestat, & sic dicit Christus Ioā. 5. c. quod nihil loquitur, nisi quę vidit & audiuit apud patrem, licet autem in ore aliorum prophetarum verba Dei posita fuerint, in nullo tn̄ ita proprie posita sunt, sicut in hoc cum ipse sit verbum patris. *Loqueturque ad eos*

E *omnia quæ præcepero illi.* Nam nihil loqui omittebat per timorem aut iniustum amorem, sicut homines imperfecti faciunt: etiam dicebatur loqui omnia quæ præcipiebat Deus, quia nihil de corde suo confingebat, vt patet Io. 5. c. *Qui autem uerba eius quæ loquitur in nomine meo.* Dicitur loqui Christus in nomine Dei, vel aliqs propheta, qñ dicit hęc mandat fieri Deus: aut ista dicit euentura, vel hęc testatur fuisse. *Audire noluerit.* Idest noluerit obedire exequendo mandata eius, aut assentiendo eis quæ credi mandabat. *Ego ultor existam.* Quia Deus puniet ęternaliter cum mortaliter peccēt repugnando Christo. *Propheta qui arrogantia.* Hic agit de malo

Conditiones malorum prophetarũ.

de malo propheta. *Voluerit loqui in nomine meo, quæ ego non præcepi illi, vt diceret.* Vt ſi Deus aliquid vni prophetæ reuelet. Et alius primo ab illo tacite audiens alijs illa dicat tanquam ſibi a Deo dicta. Et hoc propter arrogantiam. ſ. vt glorietur Deum ſibi fuiſſe locutum, vel forte vt ſub iſto colore aliquid lucretur. Si autem aliquis aliqua falſa confingat, & alijs tanquam Deus mãdauerit, hęc dicit, ſiue ad iactantiam, ſiue ad lucrũ, non dicitur loqui in nomine domini. *Aut ex nomine alienorum deorum.* Ideſt ꝙ dicat aliqua, quæ non ſunt reuelata a me, ſed ab alienis deis .i. a dęmonibus. Non eſt intelligendum, ꝙ aliquis propheta loquatur in nomine deorum alienorum dicẽdo hęc dicit Aſtaroth vel Phegor, quia tunc non audirent eum Iudęi, ſed mox lapidarẽt eum: nec de prophetia huius aliquod dubium eſſe poterat. Dicitur autem aliquis propheta locutus ex nomine alienorum deorum, cum aliqua loquitur per reſponſum dęmonum, vt pote quia eſt augur, & aliquid aſpexit in garritibus auium, & dixit ſcriote, quia tale quid euenturum eſt, aut ſi ariolus, & reſpexit in viſceribus animalium occiſorum, & hæc prænunciet euentura tanquam ei Deus dixiſſet, etiã ſi non dicat ſe loqui a Deo dicens, hęc dicit dominus, incurrit pœnam huius legis: proprius tamen intelligitur hoc cum ſciretur de aliquo ꝙ erat ariolus, vel magus, aut habens phitonem, & ab illo inquireret veritates aliquarum rerum, & poſtea diceret: hæc dicit dominus, & tamen dixiſſet ſibi phitonicus ſpiritus dato ꝙ illud eueniſſet, mori debebat iſte propheta: ſi autem quiſpiam in tantam prorumpens inſaniam diceret: hęc dicit vobis Deus Aſtaroth, vel Belphegor, aut quiſquã alius loquebatur clariſſime in nomine alienorum deorum, & de hoc non eſt dubium ꝙ confeſtim mori debebat. *Quòd ſi tacita cogitatione.* Hic reſpõdet Deus dubio, quod inſurgere poterat de cognitione prophetę, an ex Deo ſit. *Hoc habebis ſignum.* ſ. quòd ſi ea quæ prædixerit propheta non euenerint, non locutus fuit Deus illa, quia Deus mentiri non poteſt, q̃ ergo prędixit eueniẽt. Sed in hoc conſiderandũ erat, vtrum propheta conditionaliter an abſolute locutus fuiſſet, & an aſſignaſſet tempus an non, & ſm̃ hoc poterat de eo iudicari. *Sed per tumorem animi ſui confinxit.* Ideſt ex ſuperbia, vel appetitu honoris, vt alij eum extollant.

An propheta falſus loquebatur nomine deorum alienorum.

In quo cognoſcitur propheta falſus a vero, & aliqua regula circa hoc. Quæſtio. VII.

ET notandum, ꝙ non conuertitur iſta regula. ſ. ꝙ quandocunque non euenit quod prædictum eſt, ꝙ propheta non eſt a Deo: ſed non valet euenit quod dictũ eſt, ergo eſt propheta a Deo, quia aliquãdo dęmonum ꝓphetæ ſigna vera prædicunt. Etiam quia a fortuna aliquis verum dicere poteſt, quia ſicut contingit, quòd id quod aliqs de futuro prænunciat ſit falſum, ita contingit eſſe verum: non concludetur ergo ex his quæ accidunt veritas prophetiæ: dantur autem duæ regulę ad cognoſcendum aliquem eſſe falſum.

Prima ꝙ non dicat aliquid contra cultum Dei, vt ſi dicat ꝙ Deus mandat coli deos alienos, & non ſolum ſi mandet hoc, ſed etiam ſi dicat vel mandet aliquid contra legem: quia conſtat legem eſſe veritatem inuiolabilem, quia a Deo dictam: Deus autem ſibi ipſi non contradicit. Sed contra hoc arguitur: quia aliqui prophetę contra legem dixerunt & fecerunt, vt patet de Dauid qui ſacrificauit in area Ornam Iebuſęi, vt patet 2. Regum vlt. cap. cum tamen prohibitum eſſet in lege ſacrificia facere extra atrium tabernaculi, vt patet Leui. 17. & ſupra 12. cap. Et Helias bonus prophe-

F ta dicebatur, & tamen induxit populum, vt ſacrificiũ fieret in monte Carmelo, vt patet 3. Reg. 18. c. Ad hoc rñdetur, ꝙ aut ꝓpheta dicit aliqd qđ ꝯdicit alicui qđ affirmatum eſſe in lege, aut mandat, vel perſuadet fieri aliquid contrarium ei quod in lege mãdatur. ſi primo modo propheta eſt ſingulariter malus, quia ea quæ affirmantur eſſe in lege immobiliter ſic ſunt: ideo cõtrarium ſemper falſum eſt: vt ſi aliquis propheta diceret, ꝙ Deus non creauit mundum, vel non eduxit Iſraelem de Aegypto, quorum oppoſita aſſeritur in ſacra ſcriptura, & quantumcunque paruum eſſet qđ ille propheta negaret: vel ſi negatum eſt in ſcriptura, & illud affirmaret malus eẽt, vt ſi diceret, ꝙ Salomõ non fuit filius Dauid, & omnes tales hæretici vel infi-
G deles vocantur diuerſimode. Si autem aliquid mandaret, vel perſuaderet fieri quod in ſcriptura vetatur, aut illud eſt malum ſimpliciter, aut malum ſolum, qa prohibitum: ſi autem eſt malum ſimpliciter, tunc ꝓpheta ille malus iudicatur, vt ſi mandet accipere vxores alienas, vel colere idola quæ in lege prohibentur, & de ſe mala ſunt: de hoc ſupra 13. cap. quia nullo caſu ſibi credendum eſt etiam ſi ſigna faciat.

Et ſi dicas de illo ꝓpheta qui inſpiratus a Deo mandauit alteri, ꝙ percuteret ipſum gladio, vt patet 3. Re. 20. c. & non fuit iudicatus malus propheta: tamen ꝑcutere alium gladio ſimpliciter malum eſt, quia eſt ꝯ preceptum decalogi. Reſpondetur, ꝙ licet occidere & percutere de ſe malum ſit, tamen in aliquo caſu iuſtificari poteſt, vt ſi ſit aliqua cauſa iuſta occidẽdi, vel
H vulnerandi. ſic autem erat hic, quia iſte propheta mãdabat alteri, ꝙ percuteret eum: ideo percutiẽdo ſine praua intẽtione, nec peccatur contra Deum, nec percuſſo aliqua paratur iniuria, immo ille qui percutere prophetam iſtum noluit peccauit, quod patet, quia propter hoc a Leone occiſus eſt, vt patet eodem cap. non eſt autem ſic de adulterio, vel adoratione idolorum, quia in nullo caſu iuſtificari poſſunt, nec valet ſi arguatur de Oſee: quia dictum eſt ſibi accipere vxorem fornicariã, & fac filios fornicationis, quia in hoc non mandatur Oſee, quòd fornicetur, ſed quòd accipiat in vxorem mulierem quæ fornicaria erat, & habebat filios natos in fornicatione, & illos fecit ſuos filios Oſee adoptando eos. Et iſte intellectus conuenit
I literę & figurę: literæ quidem, quia dixit Deus accipe vxorem: ſi ergo vxor ſua efficiebatur, non poterat ex ea fornicationis filios facere, ſed legitimos.

Item quia Deus volebat per hoc ſignare, ꝙ Iudæi non erant filij ſui, quia ſeruiebant idolis: ſed ipſe adoptauit eos abſtrahẽdo a cultu idolorum: patet iſte ſenſus per illa quæ ſequuntur in illo primo c. de hoc magis diximus ſuper prologum primum Gen. ſ. ſuꝑ epiſtolam ad Paulinum. in cap. 7. eiuſdem prologi. Si autem illud quod mandat, vel perſuadet eſt malum, qa prohibitum, tunc diſtinguendum, quia aut propheta ille qui mandat vel facit, eſt approbatus per alia pręcedentia, & veritates, ita ꝙ non præſumi poſſet de eo, ꝙ hoc ad malum finem, tunc iudicabitur de eo, ꝙ eſt bonus, & ꝙ hoc ex Dei diſpenſatione facit ad maiorẽ
K laudẽ Dei: ſic eſt de Dauid, de quo arguebatur, quia ipſe approbatus erat a Deo teſtimonio Samuelis, vt patet 1. Reg. 16. c. & in multis alijs operibus glorioſis. Sic etiam de Helia præſumebatur, quia omnes eũ in ſanctum prophetam habebãt, quia eum ſolum vocabant eo tempore prophetam domini, & quia ſciebant, quia precibus eius tribus annis & dimidio non pluit, vt patet 3. Reg. 17. cap. & Iacob. 5. cap.

Item quia videbat totus populus, quod ipſe diſceptabat cõtra prophetas Baal, vt dimitterent idolatriã: non erat ergo veriſimile, quòd ipſe ibi ad cultum idolorum immolaſſet ad confutandam prauitatem idolatrarum,

latrarum, quæ aliter congrue cōfutari posse non videbatur: si autem illi qui ista faciunt vel dicunt, sunt tales qui nondum per aliqua facta approbati sunt, si talia dicant vel faciant eis credendum non est, sed magis repugnandum, vt patet de nouem tribubus & dimidia, quæ pugnare voluerunt contra duas & dimidiam, quia ędificauerat altare extra locum quē Deus elegerat, & per hoc præsumebatur contra eas, ꝙ idolatrare vellent, vt patet Iosue. 22. cap. Et si arguatur, quia Gedeon ædificauit altare domino sub quercu, & obtulit sacrificium ibi, vt patet Iudi. 6. cap. Et non fuit ei imputatum ad malum, cum tamen Gedeon nondum esset approbatus nec famosus in Israel.

Respondetur quòd factum Gedeonis fuit approbatum post ꝑ mirabilē liberationem de manu Madianitarum, vt patet Iudi. 7. cap. ideo altare illud quod fabricauit mansit in magna reuerentia per multa tempora post, vt patet Iudi. 6. cap. si uero non secutū fuisset illud miraculum, non fuisset approbatum factum Gedeonis. Secunda regula est, quod quando propheta prædixerit signum futurum, & non euenerit, non fuit a Deo prophetia, quia Deus fallere nescit, nec qđ vult potest non euenire. Sed cōtra hoc arguitur: quia multa Deus per prophetas dixit, quæ non euenerunt, vt patet de morte Ezechiæ quam prædixit Esaias, sed non euenit, vt patet 4. Reg. 20. cap. & Esaiæ. 38. sic ēt Ionas prædixit destructionem Niniuitarum, vt patet Ionæ. 3. sed non facta fuit, & Hierem. 18. cap. habetur subito loquar de gente, vt ędificem & plantem: deinde subditur, quòd etiam subito conuertetur ad furorem suum, vt destruat & euellat. ergo variabuntur dicta prophetarum, & tamen non vocantur isti prophetę mali.

Aliqui volentes defendere regulam dicunt, quòd semper prophetia boni prophetæ completur, & ad obiecta dicunt, quòd istæ prophetię completæ fuerunt, & si non literaliter, tamen spiritualiter, ita quod Niniue destructa fuit, & Ezechias mortuus fuit peccato. Sed hoc non potest stare, quia si prophetię omnes complerentur, non diceretur Deus mutare sententiam: sed hoc falsum est, vt patet Hierem. 18. cap. quia totaliter Deus mutare sententiam dicitur. Et si prophetia dicta de Ezechia completa fuisset, non dixisset Deus: qa audiui orationem & lachrymam tuā: ecce sanaui te, & addidi. 15. annos vitæ tuæ.

D

Et si dicatur, quòd ista prophetia non fuit completa literaliter, sed spiritualiter: ista autem argumenta fiunt de sensu literali. Respondetur quòd non potest stare, quia si completa fuisset in sensu spirituali, oportet ꝙ in illo intellexisset propheta proferens, aliàs si intelligeret in alio in quo non compleretur, mentiretur propheta: sed propheta non intendebat sensum spiritualem, quia totiens tristaretur de non impletione, sed Ionas respiciens ciuitatem Niniue non subuerti dolebat dicens, melius est mihi mori q̄ viuere, quia non videbat impletum quod dixerat, vt patet Ionę 4. c. ergo non intelligebat in sensu spirituali. Item quia si liceret dicere compleri prophetiam aliquam in sensu spirituali, tolleretur omnis certitudo prophetiæ, & non posset distingui inter verum prophetam, & falsum quod est contra dictum textus. Et patet consequentia, quia nulla prophetia tam erronee dici posset quę aliquem sensum spiritualem non reciperet, quia Hebræi dant sensum spiritualem dictis Talmud, quibus nulla falsiora & irrationabiliora esse possunt. Dicendum ergo ꝙ ea quæ dicunt prophetæ, vel q̄ Deus dicit non complentur, quia Deus ita res dicit, vt cognoscit. Aliquando Deus dicit aliqua quæ sm sui alti consilij determinationem nouit futura, & ista quia a causa immutabili emanant, sic erunt, nec vllo modo

Quare q̄ñque ea q̄ prophetę, uel Deus dicit non complenꝰ.

A mutabūtur, & istæ vocanē prophetiæ ꝑdestinationis. Alio modo Deus dicit aliqua euentura esse per prophetas, secundum ꝙ cognoscit ea dependere ex suis causis particularibꝰ, licet aliter sit in intellectu diuino: nec in hoc est aliqua fictio vel falsitas, licet nō dicat secundum quod est in intellectu suo determinatum, dicit tamen sm ꝙ est in suo intellectu cognitū a causa particulari dependere, licet ipse prænoscat futurā causę mutationem: ideo nō sequitur idem ordo efficiendi, & vocatur ista prophetia cōminationis, quia non sic fiet, sed sic futurum Deus cōminatur: & de hac dr̄ cōiter noueris mutare vitam, nouerit mutare sniam. Et modi cōes loquendi obscurant multum istam materiam, quia videntur aliquo modo ponere aliquam

B mutabilitatem in Deo, licet hoc non intendant: quia nullo modo snīa Dei, vel id quod Deus dicit mutabile est, sicut enim si aliquis iudex diceret alicui accusato, secundum tua crimina, quæ hic proponūtur, tu mereris suspendi, in hoc nihil snīat, & ideo si ille nō suspendatur, non mutatur aliquid de verbo iudicis. Si tamen iudex dicat, ego sententio te suspendi, ista est vere snīa, & si hęc non compleatur, mutatur aliquid de verbo iudicis dicto: sic est in Deo si Deus dicat alicui, sm tua peccata præsentia mortem mereris temporalem, siue subuersionem, propter hoc m̄ nō dicit, ꝙ subuertetur, vel ꝙ morietur: si tn̄ Deus diceret ego iudico te moriturum in breui, ista snīa est. Sic enim est de his, quæ deus dicit nobis vel comminatur, quia qn̄ Deus aliquid sm suam determinationem futurū

C esse cognoscit, & illud prædicit, snīa est Dei: qn̄ autē Deus aliquid sm cōnexionē particularium, prædicit esse futurum, non snīat illud futurum: sed dicit, ꝙ sic futurum esse præsens causarum connexio requirit. Et ad istum sensum reducuntur oēs istę propositiones cum dr̄: morieris, & non viues. est sensus tua infirmitas nunc requirit, ꝙ moriaris, & non viuas, & cū dr̄. 40. dies & Niniue subuertet: est sensus præsentia peccata Niniuitarum requirunt, ꝙ vsq; 40. dies subuertatur ciuitas: si autem Niniue non subuersa fuit, vel Ezechias nō fuit mortuus, nihil magis mutatum est in verbo domini quàm si nunquam dixisset. Et sic prophetia Esaiæ & Ionæ non fuit falsa, quia verba ꝓphetarum sequuntur eum intellectum quem Deus intendit, quia Deus per prophetas loqui dicitur, vt patet isto cap. Et sicut veritas vel falsitas alicuius propositionis debet iudicari ad intentionem proferētis, sic verba prophetarum, cum a Deo sint, sm Dei intētionem veritas eorum iudicanda est? Et licet propheta intelligat quid significant ea quæ ei reuelātur, & sciat ꝙ Deus ea reuelat: tamen nescit semper vtrum secundum prædestinationem dicantur, an secundum connexionem causarum particularium, vt patet Iohelis. 2. cap. quis scit si conuertatur & ignoscat dominus, & relinquat post se benedictionem? Et ideo contingit, quòd aliquando propheta intelligeret prophetiam, quæ erat secundum prædestinationem, esse secundū connexionem causarum particularium, & aliquando econtrario: patet primum de Moyse, quia Deus

Qūo verificanē multę propositiones de futuro.

Nota.

E protulerat contra eum sententiam, quòd non intraret vltra Iordanem, & hoc fuit secundum Dei prædestinationem, vt patuit in effectu, sed Moyses putauit contrarium, ideo precatus est dominum, ut dimitteret eum transire, & dominus ad eum, non loquaris mihi vltra de hac re: non enim transibis Iordanem istum, ut patet supra 3. cap. Secundum patet de Iona qui putauit Niniuem esse subuertendam, & stabat extra ciuitatem respiciens: & quando uidit eam non subuerti, doluit, sed licet ista probent ea quæ Deus sententiat, semper compleri, & prophetas semper vera loqui:

Tamen

F Tamenadhuc manet argumentum. s. ꝙ nõ potest distingui propheta verus a falso, quia non constat eis quibus prophetia dicitur, quomodo dicatur: ideo si non eueniat, nescient distinguere vtrum est verus ꝓpheta an falsus. Aliqui dicunt, vt Nicolaus, ꝙ in hoc distinguitur bonus a malo, quia boni prophetæ licet a principio ignorent, vtrum secundum certitudinem diuinæ prædestinationis, an secũdum mutabilitatem causarum particularium dictum sit: tamen post eis reuelatur, & ipsi reuelant ea eis, quibus ante contraria dixerant, & sic videtur ꝙ ipsi vere prophetę fuerint. Sed non videtur semper, quia licet Esaias reuelauerit immediate Ezechię, quòd Deus sanaret eum, sed non contingit sic in omnibus: de Iona non videtur sic, sed ipse licet timeret, ꝙ Deus misereretur, tamen

G per reuelationem nesciebat vtrum subuertenda esset an non: ideo ipse exiuit extra ciuitatem considerans vtrum caderet, & dato quòd Deus sibi reuelasset ante finem illorum. 40. dierum, quòd non esset subuertenda, tamen ipse non reuelauit Niniuitis: ideo dubitarent de ipso vtrum bonus propheta fuerit.

Ad aliqualem ergo maiorem euidentiam oportet distinguere de propheta secundum regulas quas posuimus supra, quia quædam materiæ sunt circa quas nunquam datur, nisi prophetia secundum diuinam prædestinationem, & nullis quando non euenerit, sicut propheta dixit, perspicuum est ipsum esse falsum prophetam. Si autem sit circa materiam, in qua potest dari secundum prędestinationem, & secundum

H causarum connexionem, tunc non potest esse certa cognitio: sed possunt esse multæ verisimiles præsumptiones. Primo si ille propheta alias consueuerat verum dicere, & ista magna præsumptio est: quia illi, q apud omnes approbatus est, omnia credũtur, & multa permittitur agere etiam si sint contra legem positiuam, vt diximus de Dauid & Helia. Item alia præsumptio, quia illi ad quos prophetia dirigitur, respiciant dispositionem, in qua erant tempore quo data fuit prophetia, & dispositionẽ in qua postea fuerint, & siue prophetia fuerit promittens bonum, siue prænuncians malum, poterunt iudicare vtrum ex mutatione meritorum vel demeritorum suorum potuerit mutari promissio vel comprobatio, præcipue cũ

I omnes homines credant, quia licet Deus eis mala ꝓnunciet, si conuertantur, mala non euenient, & sic dixerunt Niniuitę quis scit si conuertatur, & ignoscat dominus, & propter hoc pœnitentiam egerunt: ideo post 40. dies manente inconcussa ciuitate possent credere Niniuitę, quòd Deus exaudiuisset humiliationẽ eorum, & tenuissent quòd Ionas verus propheta fuisset, & ex his potest argui in alijs prophetis.

CAP. XIX.

Sup. 12. Exodi 21. nũ. 35. Iosue 20. 15 q. 1. ca illa & c. fi.

VM disperdiderit Dominus Deus tuus gentes, quarum tibi traditurus est terram, & possederis eam:

K habitaueris que in vrbibus eius & in ædibus, tres ciuitates separabis tibi in medio terræ,

CVM. Supra tactum fuit de statu & regimine maiorum, hic consequenter agitur de ordinatione minorum, quia in rectissimis polítijs nihil inordinatum manere debet. Et tanguntur duo principaliter. Primo ponitur quoddam præceptum pertinens ad statum omniũ simul sumptorum. Deinde secundo ponit ea, quæ pertinent ad directiones singulorum. ibi. *Non assumes & transferes.* Prima diuiditur in tres partes. Primo de constitutione trium ciuitatum primarum. Secundo de lege homicidarum ibi. *Hæc erit lex.* Tertio de superadditione trium aliarum ibi. *Cum autem dilatauerit. Cum disperdiderit Deus tuus gentes.* Scilicet quę erant vltra Iordanem, ad quas immediate transiturus erat Israel. *Tres ciuitates separabis tibi in medio terræ.*

De constitutione trium ciuitatum primarum, quæ dicuntur ciuitates refugij. Quæstio. I.

ISTAE sunt ciuitates refugij. Et debebãt esse vniuersę nouem, quarum tres erant citra Iordanem in terra Seon & Og. s. Bosor, & Golam, siue Gaulon, & Ramoth Galaad. vltra Iordanem esse debebant sex, sed quia Iosue non erat occupaturus vniuersam terram promissionis, vt patet supra 7. cap. & Exo. 23. solum mandauit ei Moyses, quòd designaret tres ciuitates, & fuerunt s. Cedos, Sichen, & Ebron, vt patet Iosue. 20. cap. & de istis tribus dicitur hic: alię tres adducuntur infra quando Deus dilatasset terminos eorum, & hoc completum fuit in Salomone, qui subiecit vniuersam terram quam priores non subiecerant, vt patet 2. Paralip. 8. cap. & 3. Re. 4. cap. & istę ciuitates positę fuerunt in terra promissionis, vt ęqualiter distarent, vt essent. q. in triangulo æquilatero, vt non esset aliqua ciuitas quę ab aliqua parte terrę ꝓmissionis valde multum distaret. *Separabis tibi in medio terræ tres ciuitates.* Licet in tota terra promissionis quæ capienda manebat sex ciuitates erant separandę, quia tamen Moyses sciebat, ꝙ non immediate tota terra ventura erat in manus Israelitarũ, quia dictum fuerat Exo. 23. cap. non eijciam eos a facie tua anno vno, ne terra in solitudinem redigatur, & crescant cõtra te bestiæ: paulatim expellam de conspectu tuo, donec augearis & possideas terram: idem patet 6. 7. c. ideo mandauit ex iussione Dei tres ciuitates, tunc solum constitui in refugium: cum autem dilatata fuit terra habitationis eorum, separare debebant alias tres ciuitates, sicut dicitur infra. *In medio terræ.* Non est intelligendum, quòd istæ tres ciuitates essent in medio terræ, scilicet quòd acciperentur tres ciuitates, quę essent inter se vicinæ in medio terræ, quam caperent in possessionem: quia tunc nihil magis videretur proficere, quòd essent tres ciuitates quàm quòd essent duæ, maxime quia litera infra repugnat huic expositioni: sed est sensus, quòd istę tres ciuitates erãt sic dispositæ, ꝙ caperẽt totam terram possessionis eorum in medio, scilicet quòd distinguatur tota terra quam in possessionem accepturi erant immediate post Iordanem in figuram triangularem æquilateram, & tres anguli huius trianguli ęquilateri essent tres ciuitates existentes in tribus extremitatibus terræ illius, & ęquidistantes essent ciuitates istę inter se: sic enim declarat litera sequens, vt quidam volunt: sed dic melius, vt infra. *Sternes diligenter viam.* Via sterni dicitur, idest applanari ne esset via aspera & prærupta, sed satis plana, & sic quędam vię magnæ & planę vulgariter stratę nuncupantur, & hoc est intelligendum secundum conditionem: nam aliquæ terræ sunt, quæ montuosę sunt, in quibus non poterat planari totaliter via, sed meliori modo quo posset fieri erat faciendum, vt ipsi qui confugerent ad ciuitates refugij, cito venire possent in ciuitates refugij, ne hostis suus eum in via attingeret atque occideret: dicitur etiam via sterni, scilicet quòd ponerentur in via aliqua signa directiua, quæ viam indicent nullo homine

indicante:

indicante: vt qui fugeret non perdat viam, & incurreret in manus persecutorum. cum viarum ambagibus deliraret. *Et in tres æqualiter partes totam terra tua prouinciam diuides.* s. prouinciam quam acquisitum erant nũc tpe Iosue, secus aũt de prouincia quam postea acquisituri essent, quia illa in tres alias ciuitates distribuenda erat, vt patet infra: istæ aũt tres ciuitates primæ sic accipiebantur, quia tota illa terra diuisa fuit in tres partes ęquales, & in qualibet illarum partium ponebatur vna ciuitas. s. ꝙ fierent quasi tres circuli, vel tres quadrati, quorum vnus nõ continet aliũ, & intra istos circulos includet tota terra Chanaan, quæ caperetur tpe Iosue, & factis istis circulis inquireret in quolibet eorum centrum, & ciuitas, quę esset in centro illius circuli, vel propinquior cẽtro esset ciuitas refugij, & isto modo consonat tota littera, quod non erat ſm priorẽ expositionem: nam in littera dr̃, ꝙ istę ciuitates essent in medio terrę, & tñ ſm priorem expositionem non esset in medio terrę, sed magis in tribus extremitatib⁹ terrę magis distantibus a medio terræ, & tñ ſm istam expositionem non esset in medio terræ, sed magis in extremitatibus terræ magis distantibus a medio terræ, & tamen secundum istam expositionem erant ciuitates istæ locatę in medio terræ, non ꝙ omnes tres erant coniunctæ in medio totius terrę Chanaan, sed ꝙ quælibet erat in medio illius terræ in qua ponebatur, tanquam ciuitas refugij secundum assignationẽ circulorum trium supradictorum. Item non consonabat illa expositio, quia dicitur. *In tres partes æqualiter totam terram tuæ prouinciæ diuides.* Tamen secundum illã expositionem non fiebat aliqua diuisio, sed manebat tota terra integra, & ponebantur ciuitates in tribus extremitatibus maxime distantibus: secundum istam expositionem conuenit, quia diuidebatur terra in tres partes æquales secũdum tres circulos, vel tria quadrata continentia totam illam terram. Item non conueniebat illa expositio, quia dicitur infra. *Vt habeat è vicino qui propter homicidium profugus est, quo possit euadere.* Erat enim intentio Dei distribuentis istas ciuitates, ꝙ vbicunque aliquis esset in tota terra Chanaan haberet prope ciuitatem aliquam in quã refugere posset, si homicidium casuale accidisset: ponendo tamẽ modo illo valde inconuenienter locatæ erant: nam nullis essent ciuitates istæ propinquę, nisi illis qui essent in extremitatibus prouinciæ, & tũc adhuc melius esset quomodocunque ponere eas simul, vel alias in medio prouinciæ: tamen ponendo secundum istum modum nunc dictum, essent propinquę sibi ciuitates, cum nulla staret in extremitate prouincię, sed circa medium terræ. In alia autem positione minor distantia vnius ciuitatis ab altera erat maior, quam latitudo, vel longitudo totius prouincię, cum ponerentur æque distantes in situ trigono: iste ergo modus est quẽ littera intendit: alius autem multum extraneus est, & repugnans, & quando dicitur hic ꝙ terra diuidenda erat in tres partes æquales, non est intelligendum, ꝙ acciperentur partes ęquales secundum numerum ciuitatum, villarum, atque oppidorum. s. vt si in vna parte illarum essent triginta ciuitates, ꝙ in alia essent totidẽ, siue maioris, aut minoris spacij esset, quia tunc nõ haberet ille qui faceret homicidium semper locum refugij propinquum. nam in terra illa, quę multum esset populata, ciuitas refugij esset multum propinqua cuilibet loco illius terrę: in terra autem quæ non esset tantum populata, distaret valde ciuitas refugij, sed diuidebantur istę tres partes terrę ęqualiter. s. quantum spacium terræ contentum, ita ꝙ tantum spacium in longitudine, & latitudine esset in vna terra, sicut in alia, licet non essent totidem ciuitates, & oppida, quia idem periculum erat si ciuitas refugij procul staret si

A terra esset populata, sicut si non esset populata, quia vtroque modo hostis persequeretur occidentem casualiter, & propter longitudinem vię caperet eum, atque occideret etiam si sit terra solitudinis.

Hæc erit lex homicidæ fugientis. Hic ponitur secundum. s. lex homicidarum. de istis dictum fuit Nume. 35. & supra 4. Et dicitur Iosue. 20. c.

De lege homicidarum.

Cuius vita reseruanda est. i. omnes sequentes conditiones debet habere homicida, vt in ciuitate refugij vita eius conseruetur.

Qui percusserit proximum suum nesciens. i. sine intentione percutiendi, quia ille qui incidebat ligna de cuius manubrio ferrum effugit, voluntatem occidendi non habuit: & sic si aliquis iaciebat lapidem, vel telum in B locum, per quem nullus transire consueuerat, & accidit ꝙ transiret aliquis, & mortuus est, non fuit voluntarium homicidium.

Nullum contra eum habuisse odium comprobatur. Quia si eius inimicus esset, non pręsumeretur eum occidisse a casu, sed per excogitatam malitiam, & si a casu fuerit. hoc aũt erat ꝙ si aliquis erat inimicus eius, q mortuus est, ab aliquot ante diebus, ita ꝙ cognosci possẽt istę inimicitiæ, & probari, tunc non poterat conseruari iste qui percutiebat proximum suum dato, ꝙ ignorans fecisset, & in hoc adimebatur ei multa immunitas propter suspitionem causatam ex inimicitijs pcedentibus. Non tñ intelligendum est, ꝙ immediate ferebatur sententia ꝯ istum: nam non fertur sentẽtia ex C qualibet præsumptione, sed ex violenta: hic autem nõ erat violenta. si ergo iste fugeret in ciuitatem refugij, & hostis suus occideret eum in eadem ciuitate, non tenebatur ad pęnam ad quam tenebantur alij effractores immunitatis illius ciuitatis, nec qñ accipi debebat ille inde qui taliter occidisset, obseruabatur solẽnitas, quę obseruabatur in alijs qui occiderant, & ante non erant hostes: de qua solennitate habetur Nume. 35. c. & infra in littera. *Sed abiisse simpliciter.* i. sine aliqua cautela, vel fraude ad occidendum, vel percutiendum.

Securis fugerit manum. Hic possunt esse duo casus, vnus cum aliquis scindit ligna, & percutiens in duro loco, vel quocunque aliter, disiliat tota securis de manibus eius. Alius casus est in scissione lignorum effugiat fer- D rum securis de manubrio manente manubrio in manibus scissoris lignorum. Et licet in vtroq; casu posset homicidium fortuitum sequi, tamen secundũ magis pręsumitur esse inuoluntarium. s. manente manubrio, & disiliente ferro: primus aliqualiter suspectus est, quia potuit aliquis dimittere securim de manibus elabi, vt alium percutiat, sed tñ considerato ꝙ ille qui percussit non erat inimicus percussi, pręsumitur a casu factũ fuisse. de secundo casu est littera ibi. *Ferrumq. lapsum de manubrio.* Et hoc est verum si legatur lrã disiunctiue, & non copulatim: si aũt legatur littera copulatim, vt vr̃ sonare, est sensus ꝙ alicui scindẽti ligna euasit tota securis de manu. s. ferrum cum ligno. Et deinde ex illisione in euasione effugit ferrũ de manubrio, E & pcussit aliquem, & occidit: iste casus est medius inter primũ & secundũ positos supra: est. n. minoris culpę siue pſumptionis, q̃ primus duorum, quia ferrum qđ effugit in euadendo totam securim de manu poterat ad maiorem distantiã peruenire, q̃ tota securis simul perueniret: est aũt maioris culpæ siue pſumptionis q̃ secundus, quia in scđo nulla est pſumptio, in hoc aũt pręsumi põt, ꝙ tota securis voluntarie dimissa est, deinde ferrum de manubrio casualiter effugit. Aliqui communiter loquentes ponunt hic vnum casum scilicet lapsum ferri de manubrio, sed non patitur littera. *Percusserit & occiderit.* Aliqui putant ꝙ dicitur percusserit, & occiderit, quia si solum lapsa securis siue manubrium percuteret proximum, & nõ occideret,

Duplex litteræ expositio.

non tenebatᷓ mori ꝑ illa percussione, & si ꝓximus eiꝰ q percussus fuerat percuteret percussorē occidendo eū, erat reus mortis: hoc aūt verū est, sed nihil speciale est. nā dato ꝙ aliquis percussisset alterū a proposito, & non moreretᷓ, non dēbat mori, ēt si hostis eius eēt, sed dabat impensas in medicos, & restituebat opera eius, vt patet Exo. 21. c. cū ergo aliquis ꝑcuteret, & nō occideret, nō erat opus, vt iret in ciuitatē refugij, sed dr̄ magis hoc, quia si aliquis ꝑcuteretᷓ, & non moreretᷓ, ipse poterat reddere testimoniū vtrū alius eum ꝑcussisset a casu, vel voluntate, & hoc vr̄, quia hic ponū tur aliqua, quę accumulant præsumptionem. s. si erat hostis eius ab aliquibus diebus ante: si aūt superuiueret percussus ipse posset enarrare veritatem.

An ista littera intelligatur de percussione secreta, vel publica. Quæst. II.

SED circa hoc quæres vtrum intelligatur ista littera de percussione, ꝙ fieret percussio ista in sylua præsentibus testibus, vel nullo præsente. Forte dices, quòd hoc intelligebatur pręsentibus testibus, quia hic dicitᷓ, quòd euaderet securis manum scindentis, vel laberetur manubrium: si autem nullus huius rei testis adesset mortuo percusso, & fugiente percussore in ciuitates refugij, nesciretur vtrū securis lapsa esset, aut manubrium, & dato ꝙ aliquis alterum a proposito occidisset, diceret ꝙ euaserat ferrum, aut securis, & sic esset modus facilis ad occidendum aliquem, quem vellemus occultando contra eū inimicitias. Doct. responsio. Dicendū tñ melius, quòd ista percussio fieri debebat nullis præsentibus testibus: nam iura non vtuntur leuibus probationibus cum reperiunt fortia fulcimēta: nullum autem minus firmum genus probandi est, quam per pręsumptiones, sed hic vtitur scriptura præsumptionibus cū dicit, quòd *Ab heri, & nudiustertius percussor contra percussorem nullum odium habuisse probatur.* Ergo oportet, ꝙ hic non essent testes. nam existentibus testibus ex his cognosci poterat vtrum illa percussio fuisset a proposito, vel ex accidenti. nam si testes haberētur, certissime iudicaretur de facto isto, iudicando, tamen per istas pręsumptiones erat aliqd incertum valde, quia aliquis forte q ab aliquibus diebus ante nullas inimicitias habuisse videretur, forte haberet eas occultas, & a proposito occideret, vel dato quòd nō intercessissent inimicitię poterat aliquid nouum emergere, propter quod fieret homicidium a proposito, & tamen omnes isti gaudebant immunitate ciuitatum refugij, & ille qui ante habuerat inimicitias, & de quo constabat, quòd habuisset eas, poterat percutere alterum a casu, & tamen non gaudebat immunitate ciuitatum refugij, videtur ergo quòd ista probatio debilis ex pręsumptione accipiebatur in defectum plenæ probationis, quæ erat per testes. Item quia dicitur hic, quòd iste percussus abierit cum percussore in syluam, ex quo innuitur, quòd ambo ibāt, & nullus alius si respiciatur modus litterę: non ergo aderant testes ꝑ quos hoc probari posset. Ad argm̄ in contrarium cum dr̄ ꝙ ille, qui percussit a proposito, forte diceret percussisse a casu. Rn̄detur, ꝙ hoc verū est. nā si ille qui ante hostis nō fuerit eius, q percussus & mortuus est, vel si erat hostis non poterat probari, & diceret percussisse a casu credebatᷓ ei, & gaudebat immunitate ciuitatis refugij, & ad hoc veniebat pręsumptio, quia de illo qui hostis erat pręsumitur, quòd vellet occidere: de eo autem qui non erat hostis, non pręsumitur, ꝙ vellet occidere, dato ꝙ occidere vellet, & occidisset, nec est inconueniens, ꝙ ex probatione per præsumptiones sequatur aliquid inconueniēs, quia est probatio imperfecta, & procedit, vt in pluri-

F mum, non tamen necessario. alia positio aliqualiter tolerari posset, & responderi ad ista argumenta, sed ista secunda positio veritate constat. *Hic ad unam supradictarum urbium.* Confugiet. i. poterit confugere: nam loquendo de facto etiam illi qui a proposito occidebant, & fuerant hostes ab aliquo tempore ante, confugiebant ad ciuitates illas: tamen consciro, ꝙ ab heri & nudiustertius aliquas inimicitias habuissent cum eo qui mortuus est, non gaudebant immunitate ciuitatis refugij ad quam confugiebant, & si forte hostis huius. s. proximus occisi occideret hunc in ciuitate refugij, non erat effractor immunitatum illius ciuitatis. *Et uiuet.* i. ibi defendetur ne aliquis posset eum inquietare: nam si aliquis qui occidisset sic alium in G incisione lignorum, qui nō probaretur fuisse ante hostis eius, & confugeret ad ciuitatem refugij, dato ꝙ eum occidisset a proposito, si proximus occisi in ciuitate refugij occideret occisorem, erat mortis reus: sicut si quis occidisset eum hominem qui nihil mali egisset: quomodo autem iste viueret Numer. 35. capit. dicitur. s. ꝙ manebat in ciuitate illa vsque ad mortem summi sacerdotis. *Ne forte proximus eius cuius effusus est sanguis.* Dicit hic de proximo, idest de consanguineo, vt filio, vel patre, aut fratre, & sic de cęteris gradibus cōsanguinitatis. & hoc quia isti ex communitate sanguinis magis se diligunt, vt dicit Aristo. 8. Ethicor. vel quia secundum ius isti debent magis prosequi iniuriam suorum, tanquam iniuriam suam, quia sunt coniunctę personę. *Dolore stimulatus persequatur.* Quia natu H raliter affligimur de occisione cognatorum. *Et apprehendat eum si longior fuerit uia.* Ex quo infertur conclusio posita infra. s. quòd debent ciuitates refugij in certa distantię æqualitate locarij ne aliqua terra sit, quę multum distet a qualibet illarum ciuitatum. *Et percutiat animam eius.* idest destruat vitam eius: anima enim multotiens pro vita sumitur, vt illud, qui amat animā suam perdet eam. Io. 12. cap. i. qui amant vitam suam conseruare in hoc seculo, perdent eam in futuro, & sic dicit Paulus Actu. cap. 20. non facio animam meā preciosiorem, quam me. i. non valet vita mea magis, quam ego totus. *Qui non est reus mortis.* Et hoc inconueniens erat: ideo vitari debebat constituendo ciuitates in ęquali distantia. *Quia nullum odium contra eum qui* I *occisus est prius habuisse monstratur.* Istud ponitur pro ratione vel causa superioris dicti, scilicet, & percutiant animam eius qui non est reus mortis, ꝙ autem non sit reus mortis subiungit, quia nullum odium contra eum qui occisus est, habuisse probatur.

Obiectio. Sed dices, ꝙ ista non est legitima probatio. nam dato ꝙ aliquis non habuisset odium contra alium, ex multis autem diebus subito poterat emergere aliqua causa, vel litigium, propter quod vnus alterum occideret iniuste, & esset reus mortis.

Item quia dato ꝙ non constet, ꝙ ille qui alterū occidit, habuerit inimicitias cum occiso, non poterat habere eas, & occidere eum a proposito, & esset reus K mortis.

Respon. Respondetur ꝙ ista probatio nō est necessaria, sed ſm datam materiam. nam totus processus probationū est hic ꝑ pręsumptiones, vt patet supra. s. si ille q occidit alterū erat inimicus eius: habita ergo ista probatione pro constanti ſm conditionem materię sequitur, ꝙ si aliquis occiderit occisorem qui non habuerat inimicitias cōtra eum quem occidit, impie agit, & ꝙ occidit aliquē q nō est reus mortis: vel dr̄ iste nō eē reus mortis, nō quidē ꝙ non occiderit alterū a ꝓposito, sed qa occidit eū cuius nō probatᷓ inimicus: lex excusat eū, & dicit non esse reū mortis: si autem aliquid probatur propter quod videatur reus mortis iste, q sic occiderat, secus est: tñ a principio qñ non constat eū

habere

habere inimicitias cum altero, habet eum lex tanquã non reum mortis, licet secundum veritatẽ mortis reus sit. *Idcirco præcipio tibi.* Infert conclusionem intentam quam supra posuit, vt præceptum: hic autem assignata ratione eius infert eam, vt conclusionem, & dicit ꝙ nisi essent ciuitates positæ ad refugium in satis propinqua distantia, posset hostis eius qui alterum a casu occiderat, comprehendere eum in itinere, & occidere: ideo debent esse ciuitates in certa distantia sitæ. *Ciuitates æqualis inter se spacii facias*, idest, ꝙ istæ ciuitates tres refugij, quæ in terra vltra Iordanem constitui debebãt, essent iter se ęquidistãtes, quod patet ex modo superioris assignationis. nam diuidendo totam terram vltra Iordanem, quam Iosue caperet in tres partes circulos æquales continentes illas tres partes terrę si in centro cuiuslibet poneretur ciuitas illa refugij, necesse erat omnes illas ciuitates ęquidistare, vt patet si describantur tres circuli ęquales, & contingat quilibet alios duos, necesse est centrum illorum circulorum ęquidistare, quia distant quęlibet duo centra per integrum diametrum circuli, & non debent poni istę ciuitates in extremitatibus terrę illius: sicut in tribus angulis trianguli æquilateri, quia hoc supra improbatum fuit.

De trium aliarũ ciuitatum additione.

Cum autem dilataueris. Hic ponitur tertium .s. de additione trium ciuitatum aliarum. *Cum dilatauerit dominus Deus tuus terminos tuos.* Dilatari termini dicuntur quando terra aliqua extenditur vltra terminos assignatos.

An possit dici, quòd terra Chanaan nunquam fuerit dilatata pro Iudaeorum possessione. Quæst. III.

ET tunc dices, ꝙ videtur, ꝙ terra Chanaan nũquam fuerit dilatata, quę dari debuit Iudæis: nam Deus promisit Iudæis septem gentes, vt patet Exod. 3. & 6. c. in plerisque alijs locis: termini autem istarum terrarum ponuntur Exod. 23. & Num. 34. & Deut. 11. c. isti tñ nunquam fuerunt dilatati, immo nec vnquam possederunt tantam terrã Iudęi habitantes eam: qm̃ multę gentes istarum fuerunt factę tributarię tempore Salomonis, & non fuerunt expulsę de terris suis, nec deletę, vt patet 2. Paralip. 8. c. Respondetur ꝙ termini terræ promissę Israelitis accipiuntur dupliciter. Vno modo simpliciter ꝓ terminis totalis terrę promissæ, & isti nunquam dilatati sunt, immo nec repleuerunt eos hebręi habitando in terra illa, & hi sunt termini qui describuntur Exo. 23. & Num. 34. & Deuteron. 11. Alij sunt termini terræ promissionis qui non fuerunt termini simpliciter, sed termini ad tempus dati. nam Deus dixerat eis, ꝙ nõ traderet eis omnes gentes illas simul, ne maneret terra sine habitatore, & redigeretur in solitudinem, & bestiæ multiplicarentur contra eos, vt patet Exod. 23. & supra 7. c. tunc ergo determinauit certam partem terræ quam daret eis tempore Iosue, & illa cõcludebatur certis terminis: intra terminos aũt terrę huius erant illę tres ciuitates refugij. postea aũt erant isti termini dilatandi, quia terra hostium paulisper in manus eorum tradi debebat incipientibus eis multiplicari .s. paulatim atque per partes: isti autem termini qui dilatandi erant non assignantur in sacra scriptura, sed alij qui erant termini totales, qui nunquam pręteriri debebant. *Sicut iurauit patribus tuis.* Quæret aliqs vbi fuit hoc iuratum? nam non videtur aliquis locus in quo Deus iurauerit hebręis, ꝙ dilataret terminos eorum. Respondetur ꝙ Deus non iurauit dilatare terminos Israelitarum, sed iurauit aliquid ęquiualens .s. ꝙ daret eis terram septem gentium, vt patet sępe in Exodo, & ꝙ clauderentur illis terminis qui continenẽ

A Exod. 23. & Nume. 34. & quia in tempore Iosue non erat daturus totam istam terram Deus, sed solã quãdam partem eius, oportet ergo postea ꝙ daret eis illam quę superererat non possessa, vt complerentur termini totales assignati in scriptura, & hoc modo necessarium erat, ꝙ dilatarent terminos qui stabant tẽpore Iosue, & sic licet non promitteret Deus dilatare terminos illius partis, quam primo dabat, at potest dici ꝙ Deus hoc iurauerit in terminis: nam Exo. 23. capit. & supra 7. dicitur non poteris omnes delere anno vno, sed paulatim atque per partes, & sic continue termini augendi erant, sicut paulatim gentes erãt delendæ: istud autem sub iurando promissum est, vt patet perlegendo litteram Exod. 23. & supra 7. *Et dederit tibi cunctam terram.*

B quasi dicat, ꝙ in tempore Iosue pars eius data est, & pars danda mansit, cuius causæ assignatę sunt Exod. 23. & supra 12. *Quam pollicitus est.* Promissio ista primo reperitur Gene. 15. cap. deinde sępissime in Exodo, & libro Numerorum, atque in hoc libro, vbi & ponuntur termini istius terræ ꝓmissæ, vt sciretur quantum promissum esset. *Sicut iurauit patribus tuis.* idest, ꝙ sint tantum dilatati quantum iurauit patribus tuis, scilicet, quòd illarum septem gentium terras totaliter possideret, sicut sępe supra iurauit Deus .s. Gene. 15. & Exod. 23. cap. & hoc fuit vsque ad tempus Salomonis: qui tenuit omnem terram a flumine terrę Philistin, vsque ad terminum Aegypti, vt habetur 3. Regum 4. cap. ideo vsque ad illud tempus non tenebantur constituere istas tres ciuitates.

C *Si tamen custodieris mandata eius.* Quasi dicat non sis certus: quòd dabit tibi terram istam, quam iurauit in omni casu, quia solum dabit si custodieris mandata eius: immo si non custodieris expellet te de terra, quã possederis, & ista est causa quare Deus, tam paucas terras dedit Iudæis toto tempore Iosue. nam licet non expediebat dari Iudæis totam terram promissam tempore Iosue, ne redigeretur terra in solitudinem, & crescerent bestię contra habitatores, vt patet Exod. 23. capit. & vt maneret aliqua gens cum qua filij Israelitarum, qui non nouerant bella Chananęorum, haberent cõsuetudinem pręliandi, vt patet Iudic. 3. c. sed etiã peccata sua demeruerunt, vt essent eis illę gentes repu-

D gnantes, & manerent ad inquietandum eos, vt patet Iudic. 2. c. cum dicitur, iratusque est furor dñi in Israel & ait, quia irritum fecit gẽs ista pactum meum, quod pepigeram cum patribus eorum, & vocem meã audire contempsit: ego non delebo gentes quas dimisit Iosue, vt in ipsis experiat Israelem vtrum custodiant mandata domini an non: sicut custodierũt patres eorum: dimisit ergo dominus omnes has nationes, & cito subuertere noluit, nec tradidit in manibus Iosue. *Et supradictarum trium ciuitatum duplicabis numerum.* idest, ꝙ primo deberent tres ciuitates assignari in terra ꝓmissionis ad refugium: deinde duplicari debebant, ita quod essent sex: vltra Iordanem hę sunt pręter illas tres ciuitates, quę iam separatæ erant citra Iordanem,

E de quibus supra 4. cap. & Iosue 20. *Ne sis reus sanguinis.* Quasi dicat si propter negligentiam totius multitudinis non constituerentur prædictæ ciuitates, vel non in loco debito, & occasione huius aliquis occideret occisorem non reum sanguinis, quia fugere propter distantiam non potuit, multitudo hanc culpam haberet, vt notaretur rea sanguinis. *Si quis autem odio habens proximum.* Hic ponitur lex homicidæ cuius vita reseruanda non est. *Insidiatus fuerit vitæ eius.* Ita ꝙ probẽtur insidiæ, quia non sufficit, ꝙ aliquis fuerit inimicus alterius: licet .n. faciat magnã ꝑsumptionem, tñ nõ facit plenam probationem, in oĩbus his requirunẽ testes q viderunt, alias nõ poterit probari homicidiũ esse voluntariũ, vel casuale quocunq; mõ fiat, vt quidã volunt:

Lex homicidæ cuius vita reseruanda non est.

melius tamen dic. vt supra diximus, s. ꝙ non requiruntur testes, sed ex presumptionibus prioribus iudicatur secundum supra dicta. *Mittent seniores ciuitatis illius, & arripient eum.* ita ꝙ aduersarius.s. cognatus occisi petet a iudicibus ciuitatis, ꝙ dent sibi sanguinem, qui sanguinem fudit voluntarie, & tunc aut est notorium, ꝙ ille voluntarie effudit sanguinem, & tunc tradent eum in manibus aduersarij qui iugulabit eum, si autem non sit notorium, senes ciuitatis mittent eum secure ad ciuitatem in qua factum est homicidium, vt ibi ventiletur causa sanguinis, & si inuenitur reus immediate occiditur: si autem innocens, reducitur p sententiam ad ciuitatem ad quam confugerat vsque ad mortem summi sacerdotis, vt patet Nu. 35. c. Si autem cognatus occisi occisorem in ciuitate refugij occideret antequam peteret a senibus ciuitatis, siue etiã aliter fuisset tanquam fractor immunitatis illius ciuitatis reus mortis erat. supra secundum quorundam positionem dicebatur, ꝙ iste non erat fractor immunitatum ciuitatis illius, sed hoc quod hic dr̃ rõnabilius est. *Et morietur nec misereberis eius.* Hic loquitur ad totum populum qui non deberet procurare, ꝙ occisor viueret, nec misereri eius; non loquitur aũt de cognato occisi, quia ille si vellet misereri poterat, & in hoc valde merebatur, vt patet de Dauid qui remisit mortem filij sui Amon. 3. Reg. 14. c. iudex siue populus remittere non debent, nisi remittat aduersarius, quia iuste distribuere debent, siue penam, siue honorem. *Vt bene sit tibi:* quia multum meretur iudex, sine tota cõmunitas in puniendo malefactores. *Non assumes & transferes terminos.* Hic ponit secundum principale. s. precepta de directione singulorum. Et continuantur precepta de directione irascibilis, concupiscibilis, & rationalis, quæ sunt tria solum regulabilia. Et ponitur hic incidentaliter de mutatione terminorum, quia ista mutatio fit absente domino agri vel vineæ. Et quia homicide casuales manebant multo tempore extra terram suam, scilicet, vsque ad mortem summi sacerdotis, vt habetur Numer. 35. e. Et sic eo tempore poterat alius quilibet mutare terminos possessionum illius: ideo dicto de refugio homicidarum dicitur de mutatione terminorum. *Non assumes.* scilicet lapidem qui positus est ad distinctionem agrorum. *Et transferes.* ponendo intra possessionem proximi tui, vt assumas tibi aliquam partem possessionis eius.

Præcepta de directione singulorum.

Litteræ expositio.

Ra. Sal. qui aliquando facit pondus in verbis quando non multum oportet: dicit ꝙ ponuntur hic duo verba. s. assumere, & transferre, quia sunt hic duorũ præceptorum transgressiones. s. furti commissio, quia dr̃ non assumes terminos, & terminorum mutatio, quia dr̃ non transferes, & vult ꝙ hoc solum fit in terra promissionis, in alijs aũt terris solum committatur cõtra præceptum de non furando, & nõ contra aliqđ aliud, quia nihil aliud est sumere terminos, ꝗ trãsferre. Si.n. accipiatur assumere terminos solum sine trãslatione non est aliquod peccatum: ergo nec contra aliquod preceptum. & quando dicit, ꝙ hoc solum est in terra promissionis falsum videtur, quia si contra duo ibi ꝑcepta ageretur, etiam in qualibet alia terra contra ista duo necesse est agi, quia semper termini assumentur, & transferentur: alias non potest fieri translatio terminorum: ideo quando dicitur in terra, ꝗ intrabitis possidendam, non dicitur quasi in alia terra aliter fiat, sed quia in nulla alia terra ipsi victuri erant, nisi in terra promissionis. *Quos fixerunt priores in possessione tua.* Illi terminos in possessionibus fixerunt qui possessiones primo coluerunt, vel eas ab alijs emerunt, & terminos ad voluntatem suam posueret non præiudicando alijs, & signant isti termini distinctionem proprietatis agrorum. in tempore aũt cũ fuit cõitas rerũ,

F sine cum tot possessores non erant, qui omnia occuparent, manebant agrorum terre sine limitibus assignatæ, vt ait Ouid. Metamor. libro primo.

Communemque prius ceu lumina solis & auræ.
Cautus humum longo signauit limite messor.

Non stabit testis vnus contra aliquem. Quia dicebatur sup. de homicida: hic agitur de modo probandi homicidium. s. ꝙ non probetur per vnum testem, sed p duos ad minus. *Non stabit testis vnus.* Valde rõnabile hoc fuit, nam iura diuina & humana in hac parte respiciũt bonum statum politicum: bonus status politicus est, ꝙ inquiratur veritas, ne aliquis qui damnum passus est, vel iniuriam, maneat cum damno vel iniuria.

G *Quare Deus & iura humana noluerunt in probatione tantum esse vnum testem, nec esse valde multos. Et quare singulatim accipiantur eorum dicta. Quæst. IIII.*

EST etiam status bonus politicus, vt ista veritatis inquisitio sic fiat, ne contra aliquem innocentem iniuste iudicetur: in hoc autem erat quædam moderatio dãda: nam nec oportuit valde multos testes peti, nec valde paucos. s. vnum. Primo quia iura humana valde fugiunt, ꝙ aliquis dãnetur propter malam testium probationem, & ob hoc non decuit esse vnum testem solum in aliqua cã quantumcunque illa parua sit. Et hoc propter multas rõnes. Primo quia vnus faciliter posset errare, qa non recordaretur si factum a multis diebus trãsijsset: mul
H ti aũt bene recordabuntur. Etiam quia licet factum sit recens, tamen forte vnus non respexit conditionẽ facti: multi autem melius respiciunt.

Item quia quantum ad nos non constat testimoniũ vnius sicut testimoniũ plurimorum. nam cũ vnus in vna causa deponit nescitur, nec potest haberi firmum, ꝙ ille falsum aut verum dicat: cum autem plures super eandem rem deponunt, talis notificatur, ꝙ res sic se habuerit, nam vnus non potest diuinare, ꝙ alius dicit, aut vult: cum ergo vnus testis deponit circa aliquam rem, & postea alius testis non audiens depositionem illius, idem deponit, cum non possit idẽ deponere tãquam ab alio audiens, necessario conijcimus, ꝙ isti concordant in eodem dicto, quia veritas
I rei sic se habuit. Et inter alias causas quare testium dicta singillatim accipiuntur, ista est vna. s. ꝙ sic nos qui rem non vidimus arguere possimus sic, vel sic rem fuisse: si enim testes sua dicta publice ꝓponerent, ita quòd vnus coram alio diceret, non constaret nobis vtrum falsum aut verum dicerent: quia posset vnus sequi dictum alterius: si autem singillatim deponant cum vnus non audiat dictum alterius, non poterit illud sequi, nisi rei veritas sic se habeat, & si false deponant comprehendetur in eis varietas, & iste est optimus modus ad cõuincendum testimonium aliquorum esse nullum, quia sunt in dictis suis singulares, vel sunt contrarij, & sic necessarium erit aliquem eo-
K rum falsum testificari. Et hunc modum habuit Daniel ad conuincendum seniores accusantes Susannam de adulterio, & testificantes contra eam. nam singillatim vnusquisque deposuit, & vnus dixit sub cino arbore eos fuisse fornicatos, alius vero sub prino factum esse testatus est, vt patet Daniel. 13. cap. ex quo falsum dixisse conuicti sunt: si tamen vnus audiuisset depositionem alterius concordasset cum eo, & sic non potuissent conuinci de falsitate.

Item quando vnus testis reciperetur in causa, faciliter corrumpi poterat per subornationem: cum autem multi sunt, licet vnus subornetur, non tamen poterunt omnes alij, ita faciliter subornari: in nulla ergo causa quantumcunque sit parui momenti

A dictum vnius recipiendum est, & quando multi accipiuntur in testes. si in testimonijs suis singulares sunt, non accipiuntur dicta eorum: ac si esset vnus testis, & isti testes dum plures fuerint, firmius testimonium perhibent. Non tamen oportuit poni de necessitate valde multos testes, vtpote ꝙ non esset probatio sufficiens, nisi adessent sex, vel septem testes aut plures. Nã sicut per dictum vnius solius testis si faceret in aliqua causa plenam probationem, daretur via ad veritatem interimendam: ita si non fieret probatio sufficiens, nisi per septem, aut octo testes, auferretur via ad veritatẽ inueniendam. nam cũ septem, aut octo testes de eadem re difficulter habeantur, rarissime res aliquę ꝓbari possent, & sic veritas suo raro prodesset auctori, cum eam vix aliquando probare posset: dederunt ergo iura tam diuina, quam humana in hoc moderationem, vt nec vnius solius dictum reciperetur, nec valde multi coexigerentur, sed sufficerent duo testes. In aliquibus autem causis, vel contractibus iura humana voluerunt plures testes esse, sicut in testamentis & codicillis, & alijs similibus: de quibus alia causa specialis est, & sic patet quod dicitur, ꝙ non stabit testis vnus contra aliquem hominem quicquid peccati, aut facinoris fuerit. *Quicquid illud peccati & facinoris fuerit*. Siue sit peccatum paruum siue magnum, siue sit causa ciuilis, siue criminalis quantumcunque modica: & vocatur peccatum, quod contra proximum committitur: facinus autem quod circa Deum principaliter, sicut idolatria, & similia. *Sed in ore duorum vel trium*. Qui non sint in suis dictis singulares, quia tunc non ꝓbat, nisi vt vnus testis. *Stabit omne verbum*. idest quodlibet verbum iudicabitur verum vel falsum, si duo testes, aut plures affirmauerint vel negauerint: in ore autem vnius nullum verbum est, quia propter affirmationem vel negationem vnius non creditur esse verum vel falsum aliquod verbũ. *Si steterit testis mendax*. Hic ponitur pœna falsi testis. *Accusans eum præuaricationis*. idest testificans contra eum false de præuaricatione, de qua steterat accusatus, quia testis non accusat. *Stabunt ambo quorum causa est ante dominum*. i. testis contra quem accusatur de falsitate, & ille contra quẽ testimonium tulit, & hoc si ille contra quem falsè testificatum est, velit accusare testem coram Domino i. coram tabernaculo in quo dominus specialiter habitare dicebatur, vt quilibet timeat ꝓponere, vel defendere falsum. *In conspectu sacerdotum & Iudicum*. scilicet aliorum iudicum popularium, quia ad talem accusationem multi conueniebant ad inquirendam veritatem, vel dicitur. *In conspectu sacerdotum, & Iudicum qui fuerint in diebus illis*. i. in conspectu sacerdotum, qui nõ sunt iudices, & in conspectu sacerdotum, qui sunt iudices, quia omnes cõueniebant ad audiendam talem causam, quę magna erat: erant enim quidam sacerdotes qui erant iudices, & vocantur in euangelio sępe seniores. s. 70. seniores qui erant iudices de domo iudicij: & manebant in loco sanctuarij apud quos totus iudicaturæ principatus erat: de quibus satis dictum est supra 17. c. alij erant sacerdotes ministrantes per tempora sua qui non erant de istis iudicibus. 70. & quando talis causa tractabatur, quia intra templum siue coram tabernaculo domini tractabatur, omnes sacerdotes, tam iudices, quam non iudices ad hoc conuenire debebant. *Cumq. diligentissime perscrutantes*. Ista causa cũ magna diligentia tractari debebat, cũ sit altissima causa. i. pure criminalis: nam si compertum foret falsè deposuisse testem, infligebatur ei eadem pœna, quę ei contra quem deponebat pro imposito crimine irroganda erat: mors autem hominis aliquid maximum est, vel si forte reperiatur, ꝙ testis vere deposuit, mors infligenda est, vel alia pœna ei contra quem deponit

ideo vtrobique causa sanguinis est: vnde cum magna attentione fieri debet inquisitio veritatis. *Inuenerint falsum testem dixisse*. Iste accusatiuus falsum in masculina terminatione ponitur, & non in neutra, quia est adiectiuum determinans testem, & patet quia postea sequit̃ accusatiuus huius infinitiui dixisse a parte post scilicet mendacium. *Reddent ei sicut fratri suo facere cogitauerat*: quia testis falsus intendebat per dictum suum aliũ lędere, siue corporaliter, siue in pecunia, sed principaliter intelligitur in causa criminali in qua est corporalis punitio, quod patet per talionem, quæ sequitur. s. oculum pro oculo. *Sicut fratri suo facere recogitauerat*. Falsus testis ex mala intentione falsum deponit, sed aliquis dicet, ꝙ interdum testis nõ deponit de opi- B nione. s. ꝙ putat se sic habere, vel aliter: nam sic deponens non faceret plenam probationem: deponunt autem testes de certa scientia dantes causam sui dicti. s. ꝙ viderunt tale, vel tale fieri, aut audierunt aliquas ꝑsonas talia, vel talia colloquentes, ꝙ autem sic aliquis deponat id quod non est, nõ contingit sine aliqua malitia, sicut ergo cogitauit lędere alterum, siue in bonis possessis, siue in persona, fiet ei sicut facere cogitauit. *Et auferes malum de medio tui*. Iste qui falsè contra aliquẽ deposuit malum quoddam est, quia alijs exemplum ad malum est, vt impune testificarentur mendacium contra proximum suum: etiam est malus in se, quia ex iniquitate sua demeretur vitam: debet ergo iste auferri de superficie terrę, quia alijs nocet, & terrã inutiliter occupat. *Vt audientes cæteri timorem habeant*. i. quan- C do visa & audita fuerit punitio talis alicuius viri falsũ testificantis, alij terrebantur magnitudine pęnę, & arcebantur ab hoc scelere: ista est intentio principalis cuiuslibet boni legislatoris in illatione pęnarum: magis enim intendit correctionem eorum qui nondum mali sunt, sed mali esse possunt, aut esse proponunt, q̃ punitio eorum qui cruciantur: multę alię causæ sunt quare peccantes puniri debent, vt declarat Boetius de consola. lib. 4. prosa. 4. de quibus magis diximus supra 17. c. *Non misereberis eius*. scilicet ad dimittendum impunitum eum; sed bene deberet cõpati dolori illius: quia caro nostra est. Et hoc dicit̃ iudici, quia accusans eum bene potest remittere iniuriam suam ex misericordia, ita ꝙ non puniatur. *Sed animam pro anima*. i. si D propter crimen quod testis contra aliquem proponebat mors infligenda erat, ita ꝙ accusatus perderet animam. i. vitam, testis dabit animam. i. vitam suam. *Oculum pro oculo*. i. si merebatur perdere oculum, testis ꝑdet oculũ, & sic de oĩbus alijs. Ra. Sa. dicit ꝙ non ꝑdebat oculum, vel pedem, sed dabat aliquam pecuniam in compensationem, vt diximus Leui. 24. c. de hoc ẽt Exo. 21. c. Sed ad hoc distinguendum, quia aut accusans falsum testem vult eum accusare ad infligendã pœnam ciuilem, aut ad soluendam aliquã pecuniam, quia actiones criminales ciuiliter intentari possunt: si aũt intentet actionem criminaliter, condemnabit̃ testis falsus ad pęnam corporalem, q̃ pati tenebat̃ accu- E satus, si vere crimen comprobatum fuisset, & tñ data sñia poterit remittere pęnam illam, qui accusatus añ extiterat. si aũt actio fuerit proposita ad condẽnationẽ in pecunia, non poterit post accusans eũ facere corporaliter puniri, & tunc dabit̃ pecunia fm magnitudinẽ criminis, & pęnę, quę infligi debebat, & licet corpus liberam ęstimationem non recipiat, tamen poterit ipse qui passus est iniuriam petere aliquid: nec tñ tenetur dare cõdẽnatus quicquid alius petierit in quocunque crimine, sed solum qñ ex crimine falsè dicto merebatur accusatus capite puniri, patet Exo. 21. cap. de illo qui admonitus noluit includere bouẽ cornupetam, & occidit virum vel mulierem, qa tũc dẽt occidi dñs: si tñ pretium ei fuerit ꝓpositũ, reddet quãtũ

fuerit postulatus: ergo in alijs nocumentis vbi nõ est infligenda mors, non dabitur quantum peritũ fuerit: quia non debent alia nocumenta morti adęquari.

CAP. XX.

SI exieris ad bellum contra hostes tuos, & videris æquitatus, & currus, & maiorem quam tu habeas aduersarij exercitus multitudinem, non timebis eos, quia dominus Deus tuus tecum est, qui eduxit te de terra Aegypti, &c.

Connexio capituli.

S*I exieris*. Positis supra quibusdam pceptis circa actus iudiciales: hic ponuntur quędam regulę ad dirigẽdum motus irascibiles; ira enim ad expetitionem vindictæ est, quę maxime est in occidendo. Et primo agitur de occisione publica, Secundo de occisione priuata.c.sequenti. Et tanguntur duo principaliter. Primo de quibusdam antecedẽtibus ad bellum. Secundo de alijs comitantibus ipsum, ibi, *Si quando accesseris*. Et prima diuiditur in tres partes.

Diuisio eiusdem.

In prima ponitur timoris remotio, & pugnatorum confortatio. Secundo quarundam personarum ad discedendum de castris admonitio, ibi, *Duces quoque*, Tertio bellatorum dispositio. ibi. *Cumque siluerint*. *Si exieris ad bellum contra hostes tuos.*

Timoris remotio, & pugnatorum confortatio, in bellis ineundis facienda est: & quadam persona a castris pellenda.
Quæst. I.

LOQVITVR de bellis quæ facturi erant postquam adepti fuissent magnam partem terrę promissionis: patet quia admonentur facientes domum, vel plantãtes vineam non ire ad bellum, sed ista non contingebat eis facere donec in pace tenerent aliquam partem terrę promissionis. *Et uideris equitatum & currus*. In istis enim erat virtus bellica. & vocantur hic currus quadrigę falcatæ habẽtes quatuor equos: ideo quadrigę vocantur, vt patet 3.Regum.cap.10.de his diximus supra 11. cap. *Non timebis eos.* quia non est pugna in multis, & paucis, sed sicut fuerit voluntas in cœlo ita fiet, vt habetur primo Machab.3.cap. sic dixit Ionathas primo Regum cap. 14. scilicet non est domino difficile saluare in multitudine, vel in paucis. *Quia dominus Deus tuus tecum est*, Si ergo Deus pro nobis, quis contra nos? ad Ro. 9.c. *Quia eduxit te de terra Aegypti*. Dat eis signum ad non timendum, quia sicut Deus eduxit eos de Aegypto in manu forti, & brachio excelso, diuidens mare, & pugnans pro eis contra Aegyptios: ita hic pugnabit pro eis etiam ipsis tacentibus, vt patet Exod. 14. c. *Appropinquante autem iam bello*. i. quando steteritis apud vrbẽ quam obsidere debetis, vel in campo vbi congressuri estis. *Stabit sacerdos ante faciem, & sic loquetur ad populum.* idest coram toto populo. *Hodie pugnam committitis*. i. commissuri estis, quia quando ista dicuntur nõdum pugnatur. *Nolite metuere*. i. non affligatis vos in cordibus vestris, quia dictio hebraica hic posita significat conterere. *Nolite cedere*. idest recedere fugiendo eos. *Quia dominus Deus uester in medio uestri*. Speciali modo in habitando per vestram conseruationem, vel dicit de arca quę aliquando ducebatur in castra bellica, vt

F patet 1. Reg. cap. 4. sed raro adducebatur, vt patet ibi, quia philistęi admirati sunt de insolita exultatione Iudęorum in castris, & cognouerunt, ꝙ hoc erat, quia illa die arca Dei venit in castra, & nõ heri, & nudiustertius. Item quia multoties leguntur Iudęi deuicti, sed nunquam legitur, ꝙ arca domini rapta fuerit ab hostibus, tunc ergo non ibat in castra. *Duces quoque*. Hic ponitur secundum. s. quarundam personarum de castris expulsio. *Per singulas turmas*. turma continet congregationem triginta virorum, licet aliquando accipitur turma pro maiori coordinatione, & quilibet dux in turma sua clamabat ista quę sequuntur, vel forte, & melius maiores duces belli transibant per omnes turmas clamantes ista, vt viderent quot fugerent vel manerent, & non fiebat ista discessio a castris in ciuitati- G bus Iudęorum, vel in itinere ante locum belli, qa ibi magis solent homines timere; ideo magis sciri posset qui essent timidi, vt alij electi manerent, quia melius est paucos, & bonos habere tyrones, quam indoctam multitudinem, vt ait Vegetius de re militari libro primo. *Quis est homo qui ædificauit domum nouam*. Quatuor genera personarum excluduntur a bello, ne ipsi fugiẽtes totum conturbent exercitum. *Et non dedicauit eam*. idest solennizauit, vel strenauit eam, quia facta domo antequam dominus ibi morari inciperet, inuitabat amicos suos ad nouam domum; & faciebant gaudiũ magnum, & tunc morari incipiebat, & ista vocatur dedicatio domus, sicut solennitas, quæ fit in consecratione ecclesiarum dedicatio vocatur, & transfer- H tur hoc ad quamlibet rem nouam dum ea vti incipimus. *Ne forte moriatur in bello, & alius dedicet eam.* Nolebat enim Deus, quòd iste moreretur cum isto desiderio, vel quia existens in bello, & cogitãs ista laxaretur animo, & remisse pugnaret: vel melius ne si forte maneret in bello timeret, quòd moreretur, & alius dedicaret domum: ideo a bello fugeret, aliosque ad fugiẽdum inclinaret.

Quis est homo qui plantauit vineam. Hoc est secundum genus personarum, quia simili desiderio tenentur qui vineam plantauerunt, & nondũ comederunt de fructibus. *Necdum eam fecit esse communem*, qñ plantabatur vinea, vel aliqua arbor fructus trium annorũ immundi erãt: quarto anno oẽs fructus offerebant dño, quin- I to anno dñs arborum fructus recipiebat: & tunc conuocans amicos colligebant fructus, & comedebant oẽs cum lętitia, vt patet Leu. 19. c. & in hoc dicebatur vinea facta cõis, in hebręo hr. *Et non cantauit eam*. quia in collectione fructuum qñ fiebat cõis vinea, cantabant amici cum lætitia magna. *De qua vesci liceat omnibus*. i. nondum deduxit vineam ad talem statum, quòd oẽs de ea comedere possent vuas, quia quilibet ingrediens vineam proximi poterat comedere de vuis ad saturitatem, vt infra 23. cap. *Vadat & reuertatur*. Iste & alij duo sequentes recedebant a castris propter causas supra assignatas, vel quia posset mori in bello ille homo, & sic videretur infortunatus ẽm vulgarẽ opinio- K nem, quam ponit philosophus. 2. Phy. ꝙ infortunium est prope magnũ bonũ existere, & illo priuari: Item quia alij homines videntes infortunium istorũ multum retraherentur ab intentione pugnandi. *Et alius fungatur officio eius*. i. faciat vineam communem, sicut iste facturus erat. *Quis est homo qui despondit uxorem*. Hic ponitur tertium genus. i. quę ɔ̃xerunt per verba de pñ senti, sed nondũ consummauit carnaliter matrimonium. *Qui despondit vxorem*. i. desponsauit sibi vxorem, per contentum dando ei fidem de cęteris, q̃ sequuntur ad matrimonium. *Et non accepit eam*. scilicet ad cohabitationem post consummationem per copulã, qa ante istam ɔ̃summationẽ manet puella in domo patris sub prima ptãte, deinde transit ad viri potestatem

per

per mutuam cohabitationem cum eam accipit vir. *Ne forte moriatur in bello, & alius homo accipiat eam.* Animalis homo qui solum ea quę carnis sunt sapit, circa primos sponsarum amplexus ardẽtissimo tenetur amore, vt ea cæteris quæ in vita sunt gaudijs anteponat, & in hoc Deus eis complacet, quia adhuc populus rudis a maximis, & licitis delectationibus arcẽdus non erat. *His dictis addent reliqua, & loquetur ad populum.* Hic ponit quartum genus, & posita sunt tria superiora per se, quia illi tres modi liciti videntur, & sine verecundia recedentis, sed iste quartus cum dedecore recedentium erat, quia fatebantur se esse ad bellũ propter timorem ineptos, & ex consequenti fatebantur se imperfectissimas partes politiæ, quia in politia non solum oportet recte viuere, sed etiam rectam trãquillitatem aduersus hostiles insultus custodire. *Formidolosus, & corde pauido.* i. homines multum timentes. formido enim excessiuum timorem denominat, quia q parum timidi sunt non expelluntur a castris, quia difficile est medium circa timores, & audacias habere, quia materia cuiuslibet virtutis propter continuitatẽ diuisibilis valde est, & simpliciter medium adipisci rarum, difficile, & valde laudabile est: ideo modicum a medio declinare ad timiditatem, vel ad audaciam vituperabile nõ est, sed qui multum excedit, vel deficit non latet: ideo vituperabilis, vt hr̃ in fine 2. Ethic. formidolosi autem multum deficiũt a fortitudine: ideo a castris expelluntur. *Ne pauere faciat corda fratrum suorum.* i. ne ipso fugiente. *Cumq. siluerint.* Hic ponitur tertium. s. bellatorum dispositio. *Cumq. siluerint duces exercitus, & finem loquendi fecerint,* idest dicta fuerint omnia supradicta per omnes turmas castrorum, & illi q discedere debent a reliqua multitudine separati fuerint. *Vnusquisque suos cuneos.* dicitur cuneus acies nimis glomerata in densum, vt facile rumpi non possit, & ad subintrandum aduersas acies promptissima sit, & dicitur cuneus quasi coeuneus de coeo, is, idest coniungo coniungis. *Ad pugnandum præparabit.* quia recedentibus de singulis turmis eis qui supra nominati sunt, manebant deordinatę acies: ideo oportebat denuo ordinari, & multi de istis in bello separabantur recedentes ex prædictis causis. Vnde quando Gedeon pugnaturus erat contra Madianitas clamauit, siquis est corde pauido recedat de castris, & de 30. millibus pugnatorum recesserũt 20. millia ex hac causa, vt patet Iudic. 7. c. *Si quando accesseris.* Hic ponitur secũdum principale de comitantibus bellum. Et ponunẽ duo. Primo qualiter se habeant ad homines. Secũdo qualiter se habere debeant ad arbores. *Ad expugnandum ciuitatem.* idem intelligitur cum velint pugnare aduersus aliquos in campo, vt volunt aliqui, sed non est eadem ratio, quia istę pugnæ committebantur a Iudęis propter aliquas iniurias, vel damna recepta. Et si contra ciuitatem eis esset pugna accipiẽdo ea q̄ intra ciuitatẽ erant, & ipsam ciuitatẽ ꝑmittendo recedere habitatores in pace, aliqualẽ satisfactionem hẽbant. i. si gẽtem in campo ad pugnandum conuenientem oblata pace, & suscepta abire permitterent, nullam vtilitatẽ inde consequerentur. *Offeres ei pactum pacis.*

Bellatorũ dispositio.

De comitãtibus bellum.

Offerre pacem, & offerre pactum pacis differunt, & quomodo. Quæst. I I.

ALIVD est offerre pacẽ, aliud offerre pactũ pacis, offerre pacem est dicere si volunt in pace manere, ꝙ maneãt. pactum pacis offerre est dicere si vultis in pace abire relinquẽtes ciuitatem, & ea q̄ intra sunt, vel manere tributarij, & ista ꝯditio solũ offerebat ciuitatibus, q̄ erant extra terram promissionis. Eis aũt q̄ intra terram illã erant, non licebat hoc offerre, sed oẽs trasfodere gladio, nec licebat offerre pactum gentibus contra quas specialiter Deus bellum gerendum esse mãdabat, vt ꝯ Amalechitas, vt hr̃ Exo. 17. c. ideo non licebat aliquem eorũ vitę reseruare sub aliqua conditione: ideo peccauit Saul q reliquit viuum Agag regem Amalechitarũ, & perdidit successionem in filijs in iure regnandi, vt hr̃ 1. Reg. 15. c. Et cũ intrauerunt Iudæi in terrã Chanaã, non potuerunt facere pactum aliqđ pacis cũ habitatoribus terrę illius, vt quouismodo eos viuos ꝑmitterẽt, sed occidebant in ore gladij, & qa aliquos eorum fecerunt sibi tributarios, & receperũt ad alias ꝯditiones pacis, vt patet Iud. 16. & 17. c. inciderunt in furorẽ dñi, vt patet magis Iud. 2. c. cũ dr̃, ascendit angelus dñi de Galgala ad locum flentiũ dicens: eduxi vos de Aegypto, & introduxi in terrã ꝓ qua iuraui patribus vr̃is, & pollicitus sum, vt non facerem irritum pactum meũ vobiscum in sempiternum, ita duntaxat, vt non feriretis fędus cum habitatoribus terrę huius, & aras eorũ subuerteretis, & noluistis audire vocem meam: quare hoc fecistis? quamobrem nolui delere eos a facie vestra, vt habeatis hostes, & dij eorũ sint vobis in ruinã. & ob hoc cũ Gabaonitę in dolo venissent ad Iosue, & principes Israel cõponere volentes cũ eis fędus, & dixissent se esse de terra longinqua, verborũ suorũ fulcimenta vtres veteres, & calceos diruptos, & pannos attritos monstrantes: cum aũt facto fędere post paucos dies cognitũ est. s. die tertio, ꝙ essent de habitatoribus terræ Chanaã populus voluit non obstãte pacto interposito delere eos, & tñ nõ ꝯsensit Iosue, & principes multitudinis, & murmurauit ꝯ eos ppl̃s: principes tñ nihil mali intulerunt eis putantes se teneri iurõ facto in positione fęderis cũ ipsis Gabaonitis: de his Iosue. 9. c. si tñ cognouissent Iudęi, ꝙ Gabaonitę erãt de terra Gabaon intra ambitũ terræ Chanaã, nõ pepigissent cũ eis vllũ fędus. *Si receperis.* s. pactũ pacis: ita vt cõfęderẽt tibi recepta ista ꝯditione, ꝙ seruiat tibi sub tributo. *Et aperuerit tibi portas.* Hoc erat signũ, ꝙ gratã hẽbant ꝯdõnem pacis oblatã a Iudæis, & recipiebant eos tanq̃ dños suos quibus se tributa ꝓstituros ꝓfitebantẽ. *Cunctus populus qui in ea est.* s. tam viri q̃ fęminę: tã magni q̃ pusilli. *Et seruiet tibi sub tributo.* iuxta mensurã delicti q̃ imponebant Iudęi qualitercunq; ipsi imponerent, qa dñi non erant illi ciues sui ipsorũ, sed hebręi erant dñi. *Si autem fœdus inire uoluerit* qa forte non vult pacẽ aliq̃ recipere cũ fortiorẽ se credat, q̃ sit populus Iudaicus, vel dato ꝙ pacẽ desiderat: tñ nõ vult recipere ꝯditiones pacis oblatas. i. vt sint tributarij: & ceperint ꝯ te bellũ oppugnando te, vel defendendo se a te in malis, quę inferre velles. *Oppugnabis eam.* i. incipies facere bellum contra eam, quia certissime capies eam. *Cumq. tradiderit dominus tuus illam in manu tua* Non dixit si tradiderit eam dominus Deus tuus, quasi in dubio esset an traderet eam in manus eorum vel nõ, sed certissime tenere debebant, quod si ipsi non deuiantes ad cultum Deorum alienorum in timore Dei sui inciperent bellum contra aliquam ciuitatem, contra quam iustam pugnandi causam haberent, dñs traderet eum in manus suas. *Percuties omne quod in ea generis masculini est.* Fęminæ non percutiuntur in ore gladij, quia non fuerunt ipsę origo discordię, sed viri: etiam quia fęminę non insurgerent postea in bellum contra Israelitas: si tamen dimitterent aliquos viros viuẽtes tollendo omnia bona eorum, vel faciendo in eis aliud genus stragis, possent postea isti viri insurgere in Iudæos, & contra eos gentes alias concitare ad suã securitatem: ergo oportebat istos viros occidi. De paruulis autem illius gentis eadem cã non est, ꝓpter duo supra dicta. Primo quia pueri nondum capientes arma, & non capaces rationis, nec iudicantes iniuriam,

vt paruuli nouem, vel decem annorum, & infra non possent iuuare in bello illo contra hebræos viribus, nec consilijs. Secundo quia isti cum non iudicent aliquid perfecte, nec iudicent iniuriam factam, licet postea superuiuant, non ita accendentur in odium, & petitionem vindictæ contra Israelitas, sicut si manerent aliqui adolescentuli. 15. vel 16. annorum, dato quòd adhuc arma capere non possent: ideo illi mori nõ debebant: isti autem sic, nisi forte sit aliquis specialis casus, in quo ẽt paruuli trucidantur, vt patet infra. *Absq; mulieribus & infantibus*. Ista pœna infligitur pp culpam bellatorum, quia noluerunt oblatam conditionem recipere: mulieres autem & paruuli pugnare non poterant, ideo viuæ reseruantur: aliqñ tamen etiam infantuli gladio mori præcipiebantur solis fęminis virginibus reseruatis: & hoc erat speciale, vt post nullus de illo populo contra eos pugnare posset, vt patet de Madianitis Nume. 31. c. sed aliquæ reliquię eorum latuerunt, qui crescentes in populum magnum Israelitas magnis prælijs infestabant, vt habetur Iudi. 6. capi. *Et iumentis, & cæteris quæ in ciuitate sunt*. semper reseruabãtur ista ad vtilitatem pugnantium, nisi ciuitas anathematizaretur, quia tunc oues, & boues, & omnia viuentia percutiebantur in ore gladij, vt patet de Hierico Iosue 6. cap. *Et cæteris quæ in ciuitate sunt*, scilicet omnibus supellectilibus, & pecunijs, & quibuscunq; rebus possessis, quæ nullo modo vtiles sint, & adhuc de istis erat aliquid speciale, quia interdum ciuitate anathematizata, & omnibus rebus iussis perire, aurum, & argentum, ferrum, & ęs, cæteraq; genera metallorũ reseruabantur in thesauris domini ad vtilitatẽ Sanctuarij: sic patet Iosue 6. c. cum mandauit Iosue dicẽs: vos autem cauete ne de his quę pręcepta sunt, quicquam contingatis, & sitis pręuaricationis rei, & oĩa castra Israel sub peccato sint, atque turbentur, quicquid auri, & argenti fuerit, & vasorum æneorum, atque ferri dño consecretur repositum in thesauris eius. Iterum facta fuit talis anathematizatio in terra regis Chananęi qui erat rex Arad, vt patet Nume. 21. cap. nam populus vouit dño sanctificare vrbes illas delendo eas si traderet eas in manus eorum. Et exaudiuit dominus preces eorum, & tradidit ciuitates in manus eorum q deleuerunt gentem illam subuersis vrbibus eius: ibi autem non acceperunt aurum, nec argentum, nec ęs, aut ferrum pro dño omnia succendentes. Quod potuit esse ex duobus. Primo ex inaduertentia illius populi Israelitici propter iram tunc candentẽ nã Chananæus rex Arad bis persecutus fuerat Iudęos, & fecerat in eis strages. Primo in secũdo anno exitus de Aegypto, qñ venerunt exploratores, & murmurare fecerunt populum, & tunc data sñia Dei ꝯ eos, mortuisq; decem de exploratoribus reliquus populus incœpit tendere versus terram promissionis ꝯ mandatũ Moysi dicẽtis: nolite ascendere, non est enim dñs vobiscũ, ne corruatis coram inimicis vestris: Amalechites, & Chananæus sunt ante vos quorum gladio corruetis: deinde ipsis ascendentibus descendit Amalechites, & Chananęus, qui habitabant in montibus, & pcutiens eos, atque concidens persecutus est, vsque in Orma, vt patet Num. 14. & 15. c. secundam irruitionem fecit ꝯ eos iste populus Chananęorum regis Arad in anno 40. immediate post mortem Aaron: nam audiens, ꝙ veniret Israel per exploratorum viam pugnauit contra illum, & victor existens duxit ex illo prędam, vt patet Numer. 21. cap. his ergo duobus contra populum Chananęorum accensus furore orauit, vt traderẽtur in manus eorum, & tanta fuit vindictę cupiditas, ꝙ ẽt in ipsas res inanimatas deseuire gaudebunt: ideo non aduerterunt, vt aliquid Deo promitterent. Secũdum motiuum fuit, quia ista terra adhuc distabat a terra

F Chanaã, quam ipsi possidendam expectabant, & ingrebant, & per multa loca transituri erant: vnde adhuc magnus eis labor foret si per illa terrarum spacia ferri, & ęris pondera multa deferrẽt, cum vix paruulos, & vxores in asinis suis deportare valerent: in anathemate facto in ciuitate Hiericho neutrum istorũ duorum motiuorum stabat: ideo conuenienter ibi potuit aurum & argentum, & vasa ænea, & cunctũ ferrum in thesauro dñi segregari. Primum non erat: qa Israelitæ nullam iram candentem in Hiericontinos conceperant, cum nihil eis nocuissent, sicut nocuissent Chananęi in terra Arad. Secundum etiam non erat, quia Hierico iam erat in terra Chanaã, & castra manebant in Galgalis: etiam si viri bellatores ad diuersa loca ex-

G pugnanda irent: ideo poterat ibi manere copia auri, & argenti, & ferri, & vasorum æneorum quantumcunque essent sine labore Israelitarum. *Omnem prædam exercitui diuides*. hic hortatur eos ad actum iustitię distributiuę: nam vt ait Aristot. in 8. Ethico. in omni communicatione, & amicitia est aliquod iustũ inter cõicantes & amicos, & quãto illud iustum maius est, tanto amicitia & cõicatio maior est, Si aũt sit modicũ iustum, & modica amicitia, & cõicatio erit, cum autẽ nullum iustum fuerit, amicitia oĩs, & cõicatio soluit: patet ẽt in ipsis qui inhonestam amicitiam, & cõicationem habent, sicut sunt adulteri: nam cum adulteri inter se iustũ aliquod habeant, s. ꝙ quantũ vnus eõdelectat alterum tm̃ condelectatur in eo perseuerant: cum aũt alter eorum non reddit vicem, dissoluitur a-

H mor: sic patet in latronibus qui sunt amici vtiles, quia adiuuant se ad lucrãdum, & cõicant in lucro. Si ergo inter eos obseruetur iustum, s. ꝙ fiat distributio ęqualis rerum acquisitarum per furtum, manent in amicitia illa, & communicatione: si autem incipiat aliqs eorum sibi maiorem partem appropriare distribuendo alteris inęqualiter, sequuntur iurgia, & dissoluitur amor, atque communicatio,

Hortatio Israelitarũ ad actũ iustitię distributiuę.

Quo excedat iustitia alias virtutes, & eius laus.
Quæstio 111.

HOc enim mirabile iustitia super cęteras virtutes habet, ꝙ actus eius tam in bonis,

I quam in malis requiritur ad commanendum. Nã nec ipsi mali sibi ipsis ꝯcordabũt nisi quandã inter se iustitię partẽ hẽant saltẽ mãliter: aliarum aũt virtutũ actus ad solã pmanentiã in bono efficiunt, ad malũ aũt nequaq̃, & ob hoc iustitiã optimã virtutem Arist. noĩat in 5. Ethico, & inter cęteras excellentẽ sicut Lucifer inter astra: nam ablata iustitia nihil sunt regna, nisi publica latrocinia, vt ait Augu. 4. de ciui. Dei. c. 4. diuidere aũt prędam exercitui ad iustitiam pertinet: non tamen debet fieri ista diuisio ſm æqualitatem arithmeticam, quę est ęqualitas quantitatis vel numeri, sed ſm ęqualitatem geometricam, q̃ est ęqualitas proportionis. s. ꝙ si istis decem viris euntibus ad bellum dantur mille denarij: non debet qui-

K buslibet alijs decem viris dari mille denarij, sed aliquibus decem viris dabuntur centum millia denariorũ, & aliquibus decẽ viris dabuntur solum ducenti denarij: si tamen obseruaretur ęqualitas, & pportio arithmetica, quæ est ſm excessum quantitatis & numeri, sicut dantur decem viris mille denarij, ita deberent dari quibuslibet alijs decẽ viris mille denarij: nam in quot vnitatibus excedunt mille denarij istos decẽ viros, in tot vnitatibus excedunt alij mille denarij alios decem viros. Et ista est propria æqualitas arithmetica, sed manifestũ est ꝙ talis distributio iniusta ęst: dẽt ergo obseruari ęqualitas geometrica, quę est secũdũ habitudinem proportionis. s. sicut se hẽt virtus istorũ

decem

A decem virorum ad mille denarios, vel dupla, ita virtus vel dignitas aliorum decem virorum est æqualis, vel dupla ad cētum millia denariorum, cum autem distribuuio sic fit inter pugnantes omnes, gratum hoc hēnt & ad bellum animantur. Si autem pugnauerunt, & postea duces pro se prædam accipiant, nihil aut modicū exercitui diuidentes, viri pugnantes non attendunt ad pugnam, nec aliquid probe fieri potest: nihil enim magis est ꝙ aliquem ducem vinci ab hostibus faciat, quā auaritia in suos: sic patet Alexandreidis lib. primo. Nec *Manis nec turres ducem tutantur auarum.*

Exercitui diuides. Inter omnes de exercitu præda diuidi debet, obseruata qualitate geometrica ut supra assignabatur. exercitus dicitur multitudo virorum euntiū ad bellum, & isti diuiduntur, quidam pugnant actualiter cum hostibus, & quidam custodiunt sarcinas: utrisque aūt equaliter distribuendum est ſm equalitatem quantitatis, quæ est equalitas arithmetica, dumtamen cetera paria sint: sic posuit Dauid in legē vt patet primo Regum. 30. c. cum ipse fecisset bellum contra latrunculos Amalechitas, & cepisset eos, & omnia, quæ abstulerant a loco suo Sicelech, & ab aliis locis, & in psecutione hac latrunculorum ducenti de viris Dauid lapsi resliterunt non potentes ceteros insequi facta occisione latrunculorum, & ereptione prædę de manib, eorum, viri qui cum Dauid descenderant, nolebant dare partem prædæ his qui lapsi resederant: ad quos Dauid ait, non sic facietis fratres, mei de his, quæ tradidit vobis dominus, & dedit latrunculos, qui eruperant aduersus vos, in manus vestras, nec audiet vos quisquam super sermone hoc, æqua enim pars erit descendentis ad prelium, & remanentis ad sarcinas, & similiter diuident: & factum est in illa die, & deinceps constitutum, & præfinitum, & quasi lex in Israel ad diem hanc. aliis autem, qui ad bellum non uadunt nec manent ad sarcinas, sed in ciuitatibus requiescunt, nihil de præda diuidi debet, quia illi non sunt de exercitu.

Diuisio exercitus in bello.

Sed contra hoc obiiciet aliquis, ꝙ etiam illi, qui non sunt de exercitu, debeant accipere partem prædæ, qa Num. 31. c. dicitur ꝙ filii Israel iuerunt ad bellum contra quinque reges Madianitas, & non omnis Israel: sed 12. millia virorum electorum, & occiderunt hostes, & ceperunt prædam multam nimis: & Deus mandauit vt tota preda per dimidium diuideretur, & medietas daretur. 12. milibus pugnatorum, reliqua medietas data est toti residuæ multitudini Israelitarum, quæ non iuit in bellum.

Respondetur ꝙ ratio diuersitatis est ibi ab his, qui manent in ciuitatibus, & oppidis laborantes in rebus suis, ceteris ad bellum properantibus duplex.

Prima est ꝙ ista diuisio prædę inter eos qui manserunt in castris, & eos qui iuerunt ad bellum magis fuit ad uitandum scandalum, quam de rigore iuris, erat nāque magnum scandalum, quia si. 12. mille viri, qui descenderunt ad bellum soli accepissent prædam, quia nimis multa erat, valde fuissent ditati, de quo cetera multitudo, quæ in castris manebat, & inuidisset, & doluisset, inuidisset quidem, quia illi ditiores valde super ipsos efficerentur, dolerent autem, quia nihil de tantis diuitiis eis dabatur, tanquam ipsi abiecti: liuore ergo, & dolore commoti in viros pugnatores insurrexissēt prædam ab eis durissime extorquendo, ex quo nō modica sediuo oriretur. Deus autem prouidens hæc in plebe illa, quæ ualde imperfecta erat, mandauit talem fieri diuisionem.

Secunda ratio erat, quia etiam ius hoc aliqualiter expediebat: nam isti non erant sicut illi, qui in ciuitatibus manent ceteris in bellum euntibus, & vacant laborib, suis, sed erant quasi parati in expeditione, ut si forte alii auxilio indigerent, isti irent in auxilium eorum, licet de hoc ipsi certificati essent ꝙ illi. 12. mille viri prevalerent contra quinque reges Madianitarum, hoc tamen non obstante ipsi erant tanquam exercitus paratus in expeditionem, & sicut tūc missi sunt illi. 12. mille uiri, ita alia uice mitterentur alii, & fieret similis distributio. datum ergo fuit istis qui manserunt in castris aliquid, quia tamen ipsi non descenderunt in bellum, nec manserunt ad sarcinas descendentium, non receperunt equaliter cum ipsis descendentibus ad pugnā iuxta illud primo Regum. 30. c. equa enim pars erit descendentis ad bellum, & manentis ad sarcinas.

Et comedes de spoliis hostium tuorum.

Aliquando accipitur proprie comedere de spoliis, idest de victualibus extortis de manu hostium sic patet B Gen. 14. c. quando. 4. reges pugnauerunt contra quinque, & postea deuictis eis pugnauerunt contra vrbem Sodomorum, & dicitur tulerunt autem omnem substantiam Sodomorum, & Gomorrhę, & uniuersa, quę ad cibum pertinent, & abierunt. ecce qualiter cibos ꝑ spoliis acceperunt, & tunc proprie comeditur de spoliis, uel dicitur.

Comedes de spoliis hostium tuorum.

Idest uendes ea, quæ rapuisti ab hostibus, & comedes de rebus emptis pro eorum precio. Ecce qualiter Deus mandat vel saltem permittit accipi spolia hostiū quia in bello iusto tam de iure diuino, quam de iure gentium ea quæ quis capit, efficiuntur capientis, & iuste homicidia committuntur, cum autem bellum iniustum est nihil differt a publico latrocinio: sicut ergo C latro nihil suum efficit de his, quæ prædatur, nec prescribit vllo tempore contra dominum rei etiam si mille annis possidere posset, ita & committentes bellum iniustum, quia omnium homicidiorum quæ committuntur, rei tenentur, & restituere omnia ablata, & illata damna iniustum passis.

Quæ dominus Deus tuus dedit tibi.

Deus dedisse ista hebræis dicebatur, quia licet ipsi manibus suis pugnassent, Deus tamen uigorem, & audaciam contra hostes tribuebat, & hostes eorum in fugam vertebat aut subigi faciebat, ut patet sup. 8. capitu. cum dicitur, ne diceres in corde tuo fortitudo mea, & robur manus mea: mihi hęc omnia præstiterunt, sed recorderis domini Dei tui, ꝙ ipse tibi uires præbuerit, D vt impleret pactum suum super quo iurauit patribus tuis, sicut presens indicat dies.

Sic facies omnibus ciuitatibus, quæ a te procul sunt.

Idest ista est regula quam habere debes in pugnando contra ciuitates longinquas.

De his ciuitatibus &c. nullum permittas omnino viuere.

Nec uendere in seruum aliis gentibus, vel tuæ subiicere seruituti, quia Deus abominatur vitam istorū, quia maxime peccatores erant in omni genere impudicitiæ, ut patet Leuit. 18. c.

Item quia si aliqui de istis manerent, essent iudęis tā quam claui in oculis, & lanceæ in lateribus, ut patet Num. 34. c. & 6. & 7.

E Item quia docerent filios Israel colere Deos suos, ꝙ eis esset in scandalum & ruinam.

In ore gladii.

Metaphorica locutio, quia res inanimatæ os nō habent, cum os sit membrum animalis ad sumendos quidem cibos, & sicut ea quæ ore animalis assumuntur, quia animal, sibi illa incorporat: ita illa quę gladio trāsuertebantur, consumuntur, & pereunt. vocatur os gladii acuties eius, qua omnia amputantur, & desecantur, sic dicitur lingua ignis sępe ut patet Esa. 5. sicut deuorat stipulam lingua ignis. *Ethæum. f. & Amorrhæum.*

Solum ponuntur hic sex populi, quia de decem populis qui promissi sunt Abrahæ vt patet Gen. 15. c. tres dati fuerunt Idumęis, Moabitis, & ammonitis, qui ali-

quo

quo modo pertinebant ad femen Abrahę, vt ibidem declaratum eſt & ſup. 7. c. Non ponitur hic etiam populus Gergeſęorum de quo rariſſime fit mētio in ſcriptura: cuius aliqui cauſam eſſe volunt, quia iſte populus antequam hebręi intrarent in terram Chanaan, receſſerit: ita ꝙ cum eo prælium nullum geſtum eſt, ſed falſum eſt: quia contra omnes ſeptem gentes pugnauerunt vt patet Actuum. 13. capit. cum dicitur: & deſtruens ſeptem gentes in terra Chanaā ſorte diſtribuit eis terram: ſed non fuiſſent deſtructæ gentes ſeptem, niſi inter eas fuiſſet deſtructa gens Gergeſęorum, quę inter eas ponitur ad complendum numerum ſeptenarium. Dicendum ergo neceſſario ꝙ contra Gergeſęos etiam Iſraelitæ pugnauerunt ſicut contra cęteras gentes, quare autem raro inter alias nominetur alibi dictū eſt. ſ. Exod. 3. & in alijs locis vbi de hoc agitur.

Sicut præcepit tibi dominus Deus tuus. In multis locis hoc mandatum eſt in Exodo, & in libro Numerorū, & in iſto libro.

Ne forte vos doceant facere cunctas abominationes. Iſta eſt vna cauſa, & potiſſima quare omnes occidi debebant, de hac Exod. 34. & ſup. 7. capitu. *Quas ipſi operati ſunt diis ſuis*. Licet inter ſe nimis peccauerunt in coitib. non obſeruando conſanguinitatis vlla iura, aut reuerentiā, vt patet Leuit. 18. c. & maſculi in maſculos turpitudinem operantes, & ad pecora hanc nequitiam extendētes, ut patet eodem. cap. tamē ad Deos ſuos maximas abominationes fecerunt dantes de ſemine ſuo idolo Moloch vt patet Leu. 20. c. etiam quia ad omnem ſpurcitiam cum diis ſuis faciendam ſe tradiderunt, & omnibus incantationum, & auguriorum modis inſtituerūt de quibus ſup. 18. cap. *Vt peccetis in dominum Deum*.

Poteſt teneri ly vt dicens conſecutionem, vel cām finalem. ſ. ꝙ gentes in dolo docerent hebræos facere iſtas abominationes coram Deo ſuo, & deleret eos de terra, & ſic prævalerent aduerſum eos: & iſtum modū tenuerunt Moabitę contra eos: nam cum Balaam ariolus non poſſet eos maledicere, & prædixerat, ꝙ Iſraelitę vinci non poterant, quia erant in gratia Dei ſui, dedit conſilium vt pulchræ puellæ Moabitarum, & Madianitarum deſcenderent apud caſtra hebræorum, & permitterent ſe cognoſci ab hebręis: hoc tamen adiecto ut prius immolarent, vel adorarent Deos earum, ꝙ factum eſt, & inſurrexit furor domini in Iſrael, & multi perierunt, vt patet Num. 25. c. Sic ergo poſſent poſtea facere alij gentiles, vt deciperent eos.

Quomodo ſe habere debent Iſraelitæ ad arbores, dum bellum agunt. Quæſt. IIII.

QVANDO *obſederis ciuitatem*. Hic ponitur ſecundum qualiter habere ſe debent ad arbores. *Multo tempore*. Quia pro pauco. ſ. pro ciuitate quę in modico tēpore capi poterat non oportebat fieri munitiones, vel turres ligneas, ita vt ſcinderentur arbores.

Et munitionibus circumdederis, vt expugnes eam. In bello campali non indigebant talibus munitionibus, ideo non habebāt cauſam ad ſuccidendum arbores, quare non datur eis ibi regula, ſed hic quando oppugnant vrbes. uocantur munitiones omnia apparamēta belli ca ad expugnandum ciuitates facta, quę in modos varios diſtinguuntur, quædam ſunt quæ teſtudines vocantur, ſunt quædam tecta fortia, quę rotis intra poſitis ſubuehuntur, ſub quibus multi homines latitant, ꝗ appropinquantes muro eum ſuffodiunt, & diruunt, fiunt etiam turres lignee: fiunt quoque machinę, & arces quædam pēdentes, quę vndique circumlatæ ſagittatores intra continent. Et multa quę quotidie humana inuenit ſolertia, plurima quoque abolita ſunt.

F *Non ſuccides arbores de quibus veſci poteſt*. Quia magnā vtilitatem ad cibos eis pręſtabunt, dum bellum geſſerint, & deinde capta vrbe proficient, quia magis erat ciuitas habitabilis propter fructuum abundantiam, ſiue tributarios ibi teneant, ſiue eam colonis aſſignent. & non ſolum refertur iſta regula ad ciuitates quæ ſunt extra terram promiſſionis ſicut ſuperior, ſed magis ad huc conuenit ciuitatibus terræ promiſſionis, quia ī eis ipſi habitaturi eſſent, ideo arboribus indigebant.

Quia lignum eſt & non homo. Ideſt non poteſt tibi aliqđ nocumentum parare, cum non ſit homo.

Nec poteſt contra te bellantium augere numerum. Ideſt nō erunt plures bellatores contra te etiam ſi multę arbores fructiferæ ibi ſint, cum nihil ipſæ faciant, ſed ſi ciuitas eſſet ita fortis extra terram promiſſionis, ꝙ de capiendo eam deſperaret, licebat ad damnificandum hoſtes ſuccindere arbores, ſicut fecerunt contra Moabitas, cum recederent non valentes obtinere ciuitatem regiam ut patet 4. Regum. 3. c. in hebręo habetur.

G *Quia lignum campi eſt homo*. Et aliqui hebręi ut Abenezra, dicunt, ꝙ iſta littera ſupplenda eſt. ſ. quia lignum campi eſt uita hominis, quia de fructu eius poteſt ſuſtentari, & ſatis videtur hoc applicari rationi, quia ideo illa ligna non ſuccinduntur, cum alimētum miniſtrēt homini, & forte magis confirmaretur ſic, quia ſi ideo lignum campi non ſuccinditur, quia lignum eſt & nō homo, ita etiam non ſuccinditur lignum non fructiferum, quia lignum eſt & non homo, ſed non debet illa littera ſic ſuppleri ꝙ patet per litteram caldaicam quę habet ſicut noſtra. *Hebræorū opinio penes litterā.*

H Item quia in hebræo vtraque iſtarum dictionum. ſ. lignum, & homo ponuntur intranſitiue, non enim ponitur ibi aliqua appoſitio dictionis, uel uariatio nominis principalis quantum ad terminationem ad ſignandum ī obliquo: ideo uidetur rectius ꝙ ibi deficiat vna negatio, vel ſit modus loquendi hebraicus.

Et quando arguitur, ꝙ eadem ratio eſt in ligno fructifero, & non fructifero, quia neutrum eſt homo.

Reſpondetur, ꝙ ea quæ vtilia ſunt, deſtrui non debent niſi quantum ad aliquid nociua ſint. Ligna autē fructifera vtilia valde ſunt, ꝙ autem non ſint nociua probat, quia ligna ſunt & non homo. De lignis autem nō fructiferis non poteſt hoc dici, quia nullo modo utilia ſunt niſi ſuccisa: ideo licet non ſint homines ſuccindi poſſunt.

I *Si qua autem ligna non ſunt pomifera*. Ligna pomifera dicuntur ferentia poma. ſ. fructus, quia pomum ualde generaliter ſumitur. Pomum autem tripliciter aſſumitur aliquando ſtrictiſſime, pro quodam fructu cuius cortex eſt valde tener, & ipſe fructus eſt ſuccoſus valde, & uocatur alio nomine, & proprius malum a rotūditate, quia malon græce rotundū latine eſt: & iſte modus accipiendi pomum eſt apud vulgares grammaticos. *Lignū pomiferū qđ ſit & pomum.*

Alio modo accipitur pomum large pro omni fructu qui corticem tenerū habet, & iſte modus accipiendi proprius eſt, & apud grammaticos peritiſſimos reperitur, & eſt ſatis vſitatus in ſacra ſcriptura, & iſto mo

K do diſtinguitur pomum contra nucem, quia nux ſignat omnem fructum habentem corticem durū, & iſto modo non accipitur hic: quia tunc non uetarent ſcindi arbores proferentes fructum teneri corticis, vt nuces, auellanę, caſtaneę, amigdala, & ſimiles fructus producentes, ſed arbores ſolum proferentes fructum teneri corticis, quod falſum eſt.

Alio modo accipitur pomū pro omni fructu qualiſcunque ſit, ſiue durus, ſiue mollis, & hoc modo accipitur Gen. primo cap. cum Deus mandaret gigni de terra arbores fructiferas uocans eas pomiferas vniuerſaliter dicens, germinet terra herbam virentem, & faciencem

cientem semen: & lignum pomiferum faciens fructũ sic etiam accipitur hic arbores siue ligna pomifera esse idest habere aliquem fructum. *Sed agrestia*. Idest solum pertinentia ad agrum & non ad hortos, quia ĩ hortis plantantur solum arbores fructiferæ. in agris autem non solum fructifera sponte nascuntur. *Et in cæteros apta usus*. Idest ꝙ non sunt ad usum proprium, qui est vesci eis, sed ad usum domificandi, vel alios minus principales: est autem præcipuus usus lignorum, vt de eorũ fructibus omnia animantia terræ tam homines, quam volucres, & quadrupedia vescerentur, vt declarat Gen. primo. c. ligna autem nõ pomifera cessant ab hoc vsu. *Succinde & instrue machinas*. Hoc est intelligendum quãdo magno tempore ciuitas obsidenda est, vt sup. dicebatur. Si autem debiles sunt vrbis munitiones, & non potest magno tempore defensari, vel ex qualibet alia causa non debent facere machinas, aut succindere ad hoc ligna. vocantur machinæ omnia apparamenta bellica ad inuadendum aliquam ciuitatem, dumtamen non sint arma virorum, & ista vocabantur supra munitiones.

C A P. XXI.

Vando inuentum fuerit in terra quam dominus Deus tuus daturus est tibi; hominis cadauer occisi: & ignorabitur cædis reus, egredientur maiores natu, & iudices tui; & metientur a loco cadaueris singularum per circuitum spacia ciuitatum. &c.

QVando. Supra dictum fuit de homicidio facto a singulari persona, de qua nemini constat, & tanguntur duo.

Primum de directione circa illud homicidium ꝙ pertinebat ad irascibilem.

Secundo de accipiendis vxoribus ꝙ pertinet ad cõcupiscibilem. ibi. *Si egressus fueris*. Et ista secunda continet quatuor partes.

Prima de ducenda vxore.

Secunda de filiorum successione. ibi. *Si habuerit homo*. Tertia de filiorum malorum correptione, vel occisione. ibi. *Si genuerit homo*.

Quarto de occisorum occultatione. ibi. *Quando peccauerit homo*.

Quam dominus Deus tuus daturus est tibi hominis cadauer occisi.

De directione penes homicidium ad irascibilem attinens. & quomodo illius fiebat inquisitio cum auctor cadis nesciretur. Quæst. I.

LOQVITVR ad totum populum, qui in istis malefactis remedium ponere debebat. *Et ignoratur necis reus*. Tunc enim fient ista, quæ sequuntur, cum autem sciretur interfector: aut uoluntarie occiderat, & tunc nullo modo euadebat ut patet sup. 19. c. Si autem a casu, fiebat sicut dictum fuit Numeri. 35. & sup. 19. cap. *Egredientur maiores natu*. Idest seniores qui erant in magna reputatione apud totum regnum. *Et iudices tui*. Non erant isti iudices alicuius ciuitatis propinquę loco cadaueris inuenti: sed iudices maiores Israel qui prædicta inquirebant nomine totius Israel, cui ista mandata fuerunt.

A Satis patet ꝙ isti maiores natu, & iudices non sint iudices, vel maiores natu in ciuitate illa, quę propinquissima erat, quia dicitur hic: ꝙ isti inquirerent quæ ciuitas sit propinquior illi loco, in quo cadauer reperitur, ergo videtur ꝙ cum isti inciperent inquirere metiendo spacia ciuitatum, nesciretur quæ sit propinquior, non ergo poterat esse ꝙ seniores vrbis propinquissimæ facerent istam inquisitionem, cum nesciretur, quæ esset propinquior ciuitas: sed per hunc modum inquirebãt.

Item quia dicitur hic ꝙ postquam cognosceretur, quæ esset propinquior ciuitas, ibant seniores illius ciuitatis ad faciendum cęremonias istas sequentes super locũ cadaueris, & in valle saxosa: ergo seniores, qui fecerant priores cæremonias. s. inquirere quæ ciuitas distantior esset, non erant idem, ꝙ isti secundi: ergo non erant de ciuitate propinquissima. *Et metientur a loco cadaueris*. Non oportebat, ꝙ aliquam mensurationem facerent, sed considerarent quot leucis miliaribus, vel stadiis locus ille a ciuitatibus circunstantibus distaret.

Seniores ciuitatis eius tollent vitulam. Istę cæremoniæ fiebant ad manifestandam ueritatem, & quia semper præsumitur ꝙ aliquis de ciuitate propinquiori occidisset hominem, ideo aliqua grauamina fiunt ciuitati, ut ipsi confiteantur ueritatem si sciunt. s. ꝙ coguntur iurare seniores illius ciuitatis, & honoratiores ꝙ nesciũt de homicida: hoc autem non iurarent si scirent. *Quæ non traxit iugum*. In ferendo currus. *Nec terram scidit vomere*. s. arando: & ista fiebant quia tales uitulæ ferociores ad signandum ferocitatem homicidii. *Ducent eam ad vallem asperam saxosam*. C Vt signetur crudelitas, vel asperitas occisoris. *Quæ nunquam arata est*. Quia terrę aratę alicuius domini sunt, & tunc singulari personæ fieret damnum, quia non posset vltra aliquid agere in terra illa. *Et cædent in ea ceruicem vitulæ*. Vt signetur ꝙ decapitari deberet homicida, & qui celat homicidium. *Accedentq; sacerdotes filii leui*. Quia isti sunt qui iudicare debent in omni causa, ut inquirant si apparet aliquod signum homicidæ. *filii leui*. Non ponitur ad differentiam aliorum sacerdotum, quia nulli alii erant sacerdotes nisi ipsi ut diximus supra 18. c. Licet filii Dauid uocabantur sacerdotes ut patet. 2. Reg. 8. c. erant tamen de tribu iuda, & uocantur sacerdotes. i. uiri potentes. *Quos elegerit dominus*. Omnes sacerdotes ad ministrandum D electi sunt, sed aliqui de eis specialiter ministrabant, qui magis pertinebant ad cognationem summi sacerdotis, sed summum sacerdotium aliqualiter variatum est secundum ꝙ Deus diuersis temporibus eligebat, vt mutauit de domo Heli sacerdotium in domũ Samuelis: immo ut uerius dicatur in ipsum Samuelẽ, quia filii non successerunt in summo sacerdotio, quia non secuti fuerunt uiam patris, sed auaritiam, ut habet primo Reg. 8. c. deinde fuit mutatum in domum Sadoch qui fuit sacerdos fidelis, & in domo istius mansit post, ut promiserat Deus 1. Re. ca. 2. Licet forte postea per diuersas eius lineas successionum mutatum fuerit sicut sub domo Phinees de domo Heli ad Sadoch domum translatum est. *Vt ministrent ei*. In offerendis E sacrificiis, concinnandis luminaribus, ordinandis panib. & thimiama incendendo, & ignem continuum in altari fouendo. *Et benedicant in nomine eius*. Quia sacerdotes ponebant nomen dñi super populum, & Deus benedicebat eũ: forma autem benedictionis habet Nu. 6. c. *Et ad uerbum eorum omne negocium pendet*. i. quicquid ipsi iudicant pro stabili accipitur, quia non licet ab eis appellare ut patet. s. 17. c. & quicũq; eorum præcepto non obedit morte plectendus est, ad uerbum autem aliorum iudicum non pendet omne negocium, quia ipsis diffinientibus adhuc manet appellationis remediũ. *Et quicquid mundum uel immundum est iudicetur*. Hoc etiam specialiter pertinebat ad sacerdotes, quia ipsi cæremonias

nias circa mundos uel immundos facere debebāt, ut habetur Leuit.11.& 14.c. Quādocunq;.n. lepræ signū appareret in domibus, siue in parietibus, siue lapidibus vel aliqua parte domorum, uel in supellectilibus ut in vestibus, uel aliis stramentis, aut in pilis hominis, vel in qualibet parte cutis, sacerdotes uocabantur, & veniebant vt contemplarentur vtrum lepra foret vel non, & fm. φ isti iudicabant ita manebat siue mundū, siue īmundum aliquid iudicarent, & hęc obseruauit Christus qui uenerat non ut solueret legem, sed ut impleret: nam cum sanasset leprosos decem, dixit illis, ite & ostendite uos sacerdotibus, & offerte munus φ præcepit Moyses in testimonium illis idest vt clarum sit eis qualiter mundati estis a lepra.

Iudicare mundiciam vel immūdiciam ab aliis pollutionibus, quare ad sacerdotem attineat. & quomodo immundiciæ veteris test. sunt conformes excommunicationib. ecclesiasticis. Quæst. II.

Causa autem quare iudicare munditiam, vel immunditiam a lepra, uel ab omnib. aliis pollutionibus pertineret ad sacerdotem, est, quia immunditię de quibus habetur in lege Moysi, sunt quædam irregularitates excludentes a cōmunicatione Sanctuarii, nam quędam excludebāt hominem ab ingressu & accessu tabernaculi, & totius Sāctuarii solum: quædam autem excludebant ab accessu & ingressu Sanctuarii, & ingressu castrorum, & cōicatione cum aliis hominibus, & quia ministratio in Sanctuario, & custodia eius quantum ad hoc, vt aliquis accedere deberet ad illud, uel non, pertinet ad sacerdotes ut patet Nu.3.& 4.& 18.c. cum dicitur de Aaron, tu & filii tui portabitis iniquitatem Sanctuarii. i. super vos erunt iniquitates, quas commiserint aliqui accedendo ad Sanctuarium, ad sacerdotes pertinere deberet, ut cognoscerent quis mundus, uel immundus esset, ut eum ad accessum Sāctuarii & introitum castrorum idoneum uel ineptum esse sciant, & non solum iudicabant munditiam quantum ad id quod immediate excludebat ab accessu Sanctuarii, sed etiam quātum ad id φ arcebat ab accessu castrorum, sicut erat in leprosis, & fluentibus semine, & similibus: de quib. Num.5.& Leui.15.c. qa illi qui erant in castris per cōmunicationem cum illis qui erant taliter immundi, ɔtrahebant quandam immunditiam, ita vt ad Sanctuarium accedere non valerent, ut patet Leui.15.& magis Num.19.c. vt ergo isti non inficerent cęteros, pertinebat inquisitio, & exclusio, vel receptio eorum ad sacerdotes: sicut est nunc de sententia excommunicationis. conformiter.n. se habet sñia excōicationis cum īmunditiis veteris testi, nam sicut per excōicationem minorem excludit̄ quis a cōicatione, siue participatione sacramentorum solum, & non excluditur a cōione fidelium, ita sunt q̄dam īmunditię per quas quis excludit̄ solum ab accessu Sanctuarii, non tñ̄ excludit̄ ab ingressu castrorū, & cōicatione cum aliis hoīb. & sicut per maiorem excōicationem aliquis priuat̄ cōione fidelium, & participatione sacramentorum, ita sunt q̄dā īmundiciæ in veteri testamento q̄ excludunt hoīem a communione aliorum, & ingressu castrorum, & accessu ad tabernaculum. & sicut excōicatus excōicatione minori, quantum ad se est priuatus cōione sacrorum, & cōicantes eidem nec priuant̄ cōione fidelium, nec sacramentorum, ita sunt q̄dam immunditiæ in veteri testō quas aliqui habentes īmundi sunt, sed cōicantes vel tangentes eos non sunt īmundi. & sicut excōicatus maiori excōicatione quantum ad se participatione sacrorū, & cōione fidelium priuatus est, & cōicantes eisdem cōicatione sacrorum priuant̄, ita sunt q̄dam im-

F munditiæ, vel irregularitates in veteri testō, q̄ hñtes īmundos efficiunt, & tangentes eos immundi ēt sunt, dñīa horum patet Leui.15.& Nu.19.cap. Nam leprosi sunt sicut excōicati maiori excōicatione, & viri fluētes semine, & mulieres menstruatę, & mulieres, q̄ fluxū sanguinis patiunt̄ dieb. multis, quia isti cęteros inficiūt vt patet Nu.5.& melius Leui.15. Illi aūt qui hos tāgūt sunt sicut excōicati minori excōicatione, qa cum ipsi ī se inficiantur, cęteros tñ̄ tangentes vel cōicantes non īficiunt. ī excōicatione ergo iō hoc cōformiter obseruatum est, utrū per eā sp qualiscūq; sit a sacris excludamur, q̄ a sacerdotib. ministrant̄, a solis viris ecc̄lis excōmunicatio infligi, & absolui possit, seculares aūt nullā

G in hoc hñt ptātem, cum proprie cēsura ecc̄liastica nūcupetur. *Venient maiores natu ciuitatis.* Postq̄ maiores natu, & iudices Israel veniebant, & mensurabant q̄ ciuitas ꝓpinquior esset loco illi, ī quo cadauer occisi hoīs repertū erat, illa ciuitas manebat aliquo mō magis rea sanguinis, q̄ cęterę in circuitu ciuitates, qa magis ɔ eā q̄ ɔ cęteras p̄sumendum erat. & tunc si nō sciebat̄ manifeste quis in ciuitate illa effusor sanguinis fuisset, fiebat ista obseruatio cęremonialis ad purgationem ciuitatis. *Maiores natu.* i. seniores. s. qui primo nati sunt, & isti faciebant istam purgationem, qa maioris erant auctoritatis q̄ cęteri de ppl̄o, & ad quorum sñiam totius ppl̄i pēdet stat⁹, & faciebāt isti qa totius ppl̄i vicē gerebāt, vt istis facientib. totus ppl̄s facere videret̄, sicut cū rectores ciuitatum aliqd agunt, qa gerunt personā totius cōitatis: ēt qa isti seniores prudētiores sunt, & ma-

H gis poterunt p coniecturas, vel alias iudicare quis sanguinem fuderit, q̄ illi qui non sunt seniores. Itē qa isti iurant quasi cum ista dñt. s. manus nr̄æ non effuderunt hunc sanguinem nec oculi viderūt, dēt ergo tale quasi iuramentū fieri per illos, quorum veritati magis cōfiditur, cuiusmodi sunt seniores, ergo seniores cęremonias has complere debent. *Accedent ad interfectum.* Fiebat ista cęremonialis obseruatio super interfectū, ut esset cum maiori solennitate. & magis mouerent intrinsecus, & horrerent falsum dicere pñtib. ipsis cadauerib. hoīs interfecti. vel aliqs uolens naturaliter loq diceret hoc fieri ad monstrandum, qs occidisset hoīē illum, est.n. naturale quoddā quasi miraculum eis, qui cām huius ignorant, vt si aliquis hō mortuus fuerit, & occisor aduenerit, vulnera sanguinē fudent, & nō solū cum qs recenter occisus est, sed ēt cū a multis diebus

I fuerit homicidiū ꝑpetratum, ex ipsis nudis ossib. solet interdum cruor effluere, ut multoties visum est. cum ergo seniores ppl̄i, & magna pars ciuitatis cum eis cōuenissent, super cadauer hoīs interfecti, si ibi occisor adesset, manifestaret̄ in emanatione cruoris de vulneribus, φ patere nō posset aliter. s. si cęremonialis ista obseruatio fieret in ciuitate propinqua, uel in aliquo loco distanti a cadauere hoīs occisi. *Lauabuntq; manus suas super uitula.* Ad signandū φ ipsi innocentes sunt, & mūdi a crimine hoc, nec merent̄ occidi vt uitula, & ista lotio solum erat signatio mundicię, sed non fiebat p istā aquā mundicia aliqua. Sicut aliquæ gētes putauerunt, φ aliquæ aquę crimina diluunt, iō Hercules lauit se in

K quodam fonte in libia, in quo se a cunctis credidit piaculis absolutum, ut patet per Senecam lib.1. tragędiarum circa finem, sed hanc opinionem imꝓbat Ouidius primo fastorum. Et sicut iste modus ab antiquis gentilib. inuentus est, ita quasi toto tpe gētilitatis apud hoīes non totaliter doctos permansit. nam Pilatus, qui fuit tempore Christi quasi aduesperascente, & finito gentilitatis tempore, hoc tenere visus est: nam cū Christus ei iudicandus a iudęis perfidis duceretur, videns, φ in eo nulla mortis causa erat, ut ore suo protestatus est, vt complaceret iudæis, quia non poterat compescere uocem acclamantis plebis, sed magis tumultus fiebat

Ad quid hęc cæremonialis obseruatio fiebat super interfectum.

Antiqui putarūt crimina certa aqua deleri. ut patet in Pilato.

bat in populo, decernens eum crucifigi debere, quia scelus hoc manifestum erat, ut non teneretur reus criminis huius, cunctis coram astantibus lauit manus suas dicens: mundus ego sum a sanguine iusti huius, vos videntis, vt patet Mat. 27. capitulo, & Luc. 23.

Quare gentiles & sarraceni sæpe lauant corpora sua, & manus, & credebant aquam crimina abstergere, & de baptismi virtute disseritur, unde ea adueniat aqua. Quæst. III.

ERRORIS huius occasio fuit in antiqua gentilitate quędam impropria transumptio, nam sicut aquam videbant labes corporis prorsus abstergere, ita, & inquinamenta animæ abolere crediderunt. & Sarraceni hanc opinionem sequuntur, qui in templis suis fontes habent, quæ latine delubra vocantur a diluendis criminibus sic dicta, vt ipsi existimant, iõ ibi sæpissime se abluunt. Sed magnus error est, quia secundum naturalem disciplinã agens, & passum debent proportionari, vt taliter sit patiens receptiuum qualiter agens est actiuum, ideo ea quæ incorporea sunt a corporibus non patiuntur, quia corpora agunt emittendo virtutem suam diuisibiliter propter extensionem quantitatis, & distantiam partium in situ, ita quod ab vna parte emittitur vna pars virtutis, & ab alia parte alia pars virtutis. Incorporalia autem indiuisibilia sunt, ideo non possunt recipere aliquid diuisibiliter, & sic nequaquam spiritus a corporibus patiuntur directe, secus est indirecte, de quo magis dictum est Exodi. 23. cap. anima autem est in qua peccatum est secundum id esse quod habet, si ergo anima spiritualis est, necesse est peccatum spirituale esse, quia semper id quod in alio recipitur simplicius, & formalius est. non potest ergo ad tantam virtutem accedere vt purget mentis inquinamenta, ipsi tamen talem transumptionem posuerunt, & concesserunt, quia quidam circa naturam animæ errauerunt; quidam uero circa ipsum peccatum quid sit. circa naturam animę non solum errauerunt vulgares gentiles qui non solum in hoc sed etiam in cæteris errant, immo & ipsi populi, quidam namque eam sanguinem esse dixerunt; quidam aerem, quem attrahimus, & ista valde communis erat, unde & ab hoc anima ab aĩos; q̃ est vẽtus grece dicta ẽ, & spiritus apud latinos a spirãdo idest flando quod ad ventum pertinet, multi quoque alii modi errandi sunt, de quibus ad nos dicere nihil attinet, de quibus plene Arist. libro primo de anima. Qui autem animam de natura corporis esse putant, ut aerẽ vel sanguinem esse dicant, satis concedent eam per aquam emundari; nos autem qui animam tam secũdũ philosophicã doctrinã quã s'm catholicam veritatem spiritum esse fatemur, eam per aquam posse mundari, necessario negare compellimur. Sed adhuc isti qui errant circa naturam animæ non multum uidentur errãdi occasionem habere, quia non est facile dari qualiter sanguis, & attractus aer per aquam emundẽtur, sed rudis gentilitas hæc omnia usque ad vnguem coaptare, aut non curauit, aut quod verius est, ignorauit. Alii errabant circa ipsum peccatum, & quidam tantum errabant, ut peccatum esse nescirent, sed quia hi rudissimi totius seculi erant, de eis curandum non est. Alii autẽ errabant, quia cum peccatum esse cognoscerent, putabant illud esse quandam maculam vel immunditiam corporalem, aut corporibus adhærentem, & tunc cũ aqua omnia corporum inquinamenta depellat, satis ĩmunditias peccatorum abstergere sufficiebat, & ĩ hoc adhuc magis rudis populus consentiebat, & sic satis coaptatur ꝙ abluto corpore omnia vitia abstergantur.

Errores penes naturã animæ.

In his tamen erat diuersitas, quia quidam totũ corpus abluebant ut ab omnibus uitiis mundissimi redderentur, quidam autem solas manus lauabant, quia malæ actiones per quas causabantur secundum ipsos maculę peccatorum per manus fiebant, quæ sunt organa operatiua. primum fecit Hercules in fonte Libyco totum corpus abluens, secundum fecit Pilatus, vt corã toto populo manus lauerit; sicut habetur Mat. 27. capitulo.

Sed aliquis arguet ꝙ ista obuient veritati catholicę, nam ut ait Beda, & habetur per magistrum sententiarum in 4. cum agitur de baptismo, ꝙ Christus tactu suę mundissimæ carnis vim regeneratiuam aquis tribuit, vis regeneratiua est uis faciendi hominem nouum relicta uetustate peccati, ergo aqua habet vim lauandi peccata.

Ad hoc poterat responderi, ꝙ aqua non habuerit vim regeneratiuam siue ablutiuam peccatorum, & sic illi qui putabant per lotionem crimina tolli errabant, habuit tamen aqua uim regenerandi post Christi baptismum, & sic sonat auctoritas Bedę. s. ꝙ Christus tactu suę mundissimę carnis vim regeneratiuam aquis contulit. sed ut acutius, & explicatius loquamur dicendũ est, ꝙ aqua non habet uim regeneratiuam in ablutionem criminum: nam si talis virtus in aqua esset, siue hęc uirtus inesset ex natura, siue quia postea Christus dedisset, necessarium erat ut semper in aqua ista uirtus esset cum absolute inesset, sicut aliqua alia qualitas in suo subiecto. sed falsum est, quia tunc quandocunque aliquis lauaretur in aqua, ista uirtus regeneratiua peccata aboleret, sicut quandocunque aliquis intret in aquam, quia humida est, necessario humefacit.

Item omnem hominem purgaret a uitiis, sicut frigiditas aquę quandocunque hominem infrigidat, aut calefacit, ita & uis regeneratiua, si in aqua esset, quãdocunque hominem regeneraret a uitiis mundans, sed dicitur ꝙ est uirtus regeneratiua in aquis. s. ꝙ Deus voluit ꝙ tanta uirtus esset, vt accedente verbo ad elementum aquæ fieret sacramentum baptismi, in quo fit plena remissio peccatorum, & in nullo alio elemẽto hoc fit.

In baptismo fit plena remissio peccatorum.

Sed forte adhuc dices ꝙ ista redargutio antiquorũ non bene stet, quando ipsi putant, quod in lotione per aquam lauarentur crimina, quia sicut nos dicimus, ꝙ per baptismum fit plena peccatorum remissio in nouo testõ, ita ante Christi aduentũ in fide & spe baptismi Christi crimina dilui poterant, patet hoc de oĩb. cęremonialib. obseruationib. veteris testi, q̃ proficiebant ad salutem inquantum per eas tacite vel expresse cõfitebant Messiam uenturum. R̃nr ꝙ hoc non põt stare pp duo. s. quia ista ablutio in aqua a gentilib. non fiebat in fide baptismi a Christo instituendi, & quia dato, ꝙ in fide illius abluerent, per illam ablutionem non lauarent crimina. Primum patet quia sicut nunc in quacũque aqua fiat baptismus virtus regeneratiua æqualiter ibi est, ita si antiqui gentiles in fide Christi lauarentur, in quacunque aqua crederent crimina ablui, sed non credebant sic quia potius Hercules quendam fontem in Libya ad hoc specialiter elegit: & Theseus admonens Herculem suadebat ire in terram suam, quia ibi poterant peccata eius ablui, vt patet in fine primæ tragedię Senecæ quæ dicitur Hercules furens, quasi ĩ terra illa aliquid speciale esset; ergo non abluebant se in fide baptismi Christi. Item qui hñt fidẽ de baptismo Christi, qui erat aliquod speciale sacrm̃ Christi, haberet fidem de Christo ipso, sed gentiles facientes istas ablutiones non habebant fidem de Christo, ergo nec lauabantur in spe baptismi Christi: patet antecedens, quia gentiles isti colebant idola, fides autem Christi perfecta non stat cum idolorum cultura, ergo non habebat fidem Christi, patet hoc de Hercule, qui credidit

se lauari

se lauari per aquam ab omnibus inquinamentis pec- F
catorum, tamen Christum non credebat, cum Deos
plures crederet dicens, Iouem esse Deum, & se esse fi-
lium Dei. Item patet hoc de Pilato, quia non egit ipse
istam ablutionem in fide baptismi Christi cum Chri-
stum crucifigi iuberet, & erat pure gentilis sicut ipse
confessus est, ut patet Io. 19. c. cum dixit se non esse iu-
dæum. Fm patet. f. ꝙ dato ꝙ isti gentiles facerent istas
ablutiones in remissionem peccatorum, non remitte-
rentur talia peccata in virtute huius ablutionis, nam
licet omnes qui in Christum credebant ante eius ad-
uentum per hoc saluabantur sicut nos saluamur per fi
dem eius iuxta illud ad Ro. 10. corde creditur ad iusti-
tiam. ore autem confessio fit ad salutem & Actuum. G
10. c. fide purificans corda eorum. tamen cęremoniæ
quas faciebant de se nullam virtutem habebant, aut
augmentum ad merendum: non enim poterat quisq̄
dicere ꝙ gentiles, qui lauabantur in aqua, haberent ba
ptismum Christi, & conferret eis virtus, quę confere-
batur in baptismo Christi, cum in ipso baptismo Ioan.
qui sanctus fuit, & Christi præcursor, non conferretur
id ꝙ in Christi baptismo, ideo baptizari baptismo Ioã-
nis iterum baptismo Christi baptizabãtur vt patet A-
ctu. 19. c. per ea quę fecit ibi Paulus apostolus, nec etiã
dici potest ꝙ cæremonialis illa obseruatio abluendi in
fide baptismi Christi poterat hr̃e aliquam efficaciam
nam licet fides Christi hr̃et efficaciam ad remissionẽ
peccatorum, tñ istæ cæremoniæ factæ in fide Christi
non habebant aliquam efficaciam vltra eam quam ha
bebat per se fides Christi, cuius ꝯrium est in sacramen
tis noui testamenti, quia licet sacramẽta noui testĩ ha- H
beant efficaciam a Christo institutore, & nobis profi-
ciant fm ꝙ credimus ea nobis proficere, inquantum
sunt a Christo instituta: tñ specialiorem efficaciam ha
bent q̄ fides Christi: nam maior grã confertur per vsũ
cuiuslibet sacramenti noui testĩ cum fide Christi in-
stituentis, q̄ si credamus Christum solum, & non vta-
mur specialiter sacramentis, tpe autem gentilitatis q-
cunq; Christum crederet futurum, & vteretur aliqua
cęremoniali obseruatione, nihil magis de gratia acci-
piebat per illam obseruationem q̄ per solam fidem, ni
si per accidens inquantum per operationem intendit
fidei actus, ratio huius est quia obseruationes istę cęre-
moniales non habent de se aliquam bonitatem, quasi
intellectus determinet ea fieri sicut aliqua quę sunt de
naturali rõnis dictamine, si ergo aliquod bonum hr̃e I
deberent, oportet ꝙ hẽant illud ab instituente confe-
rente virtutem rei institutæ, & ob hoc cęremoniæ ve-
teris testamenti licet quãtum ad se nec bonæ nec ma-
lę essent, tamen quia Deus eas instituerat ad exercita-
tionem populi iudaici meritoriæ erant, ablutio autẽ
in aqua tempore gẽtilitatis dato ꝙ fieret in fide baptis
mi Christi, tamen quia a Christo instituta non erat nõ
habebat in se aliquam virtutem ad diluenda crimina.
*Manus nostræ non effuderunt sanguinem hunc, nec oculi nostri ui
derunt.* Idest nullo modo nos fecimus, vel fieri vidimꝰ
sed nec scimus, nec aliquis propter negligentiam no-
stram fecit, & magis iurabant se nescire, & negligentes
non fuisse, quam se non fecisse, quia de eis nullus dubi K
tare poterat. Et debet hoc intelligi in persona totius ci
uitatis, quia alias nihil proficeret, cum illi maiores na-
tu solum seipsos specialiter purgarent dicentes nõ cõ
misisse tale homicidium: & tunc necesse erat omnes
alios sic purgari in eadem ciuitate, vel nihil factum es-
set, sed soli maiores natu idest seniores totius populi
hoc faciebant: ergo nomine totius populi hoc facie-
bant, & ista uox dirigitur in persona totius ciuitatis po
puli illius scilicet. *Manus nostra non effuderunt sanguinem
hunc.* Idest satis credimus ꝙ manus nostrę non effu-
derunt hunc sanguinem scilicet, ꝙ nullus de ciuitate
hac sanguinem hunc effuderit. *Nec oculi nostri uiderunt.*
Idest etiam nullus de ciuitate hac uidit effundi sangui
nem hunc: vtrumque enim necessarium erat: quia da
to ꝙ nullus de ciuitate illa effudisset sanguinem illũ,
si tamen vidisset sanguinem effundi, debebat prodere
effusorem cum taliter quęreretur, aliter peccaret, & es
set reus sanguinis sicut qui effudisset: & intelliguntur
ista duo non de rei veritate sed de credulitate, nam cer
tissime dicere non poterant seniores populi loco om-
nium qui erant in populo ꝙ manus suę non effudisset
hunc sanguinem idest nullus de populo, & tamen po
terant seniores populi loco omnium qui erant in po-
pulo ꝙ manus suæ non effudissent hunc sanguinem. i.
nullus de populo, & tamen bene poterant iurare de
credulitate, quia sic crederent scilicet neque quem-
quam fecisse nec vidisse. *Propitius esto populo tuo Israel*
scilicet non imputando eis hoc in peccato ad punitio-
nem: & ista sunt verba seniorum ciuitatis illius, quæ e-
rat propinqua loco, in quo iacebat cadauer occisi ho-
minis, & orabant pro se & toto Israel, vt non statuere-
tur eis hoc peccatum, cum in hoc non deliquissent.

Quem redemisti. Persuasio rhetorica est habens non
modicam uim, nam si Deus hebręos redemit auferẽs
eis pęnas captiuitatis Aegyptiacę, quam merebantur:
quomodo magis non infligeret pęnas pro peccato, ꝙ
non fecissent, ut mali æquam commeruissent? non. n.
videretur rationabile ꝙ aliquid Deus fecisset, ꝙ postea
irrationabiliter perire permitteret, ꝙ esset dato ꝙ pu-
niret eos pro sanguine hoc effuso, quem non effude-
runt, nec effundentem viderunt. Et non solum consi-
stit in hoc vis persuasionis, sed magis in hoc, ꝙ aliqua
Dei beneficia referuntur hic. f. ꝙ Deus redemerit iu-
dęos de Aegypto, ꝙ erat valde magnum beneficium.
delectantur autem magnanimi, & magnifici cum au-
diunt beneficia ab eis facta aliis, & libenter ea audiũt,
tristantur vero cum eis referuntur beneficia ipsis colla
ta ab aliis vt patet in 4. Eth. c. de magnificentia. & c. de
magnanimitate. de hoc Gen. 32. c. dictum vbi dicitur
de optimo modo orandi, an esse debet per uerba ual-
de demonstratiua bona quæ recepimus, aut bona quę
egimus. *Ne reputes sanguinem innocentem in medio populi
tui Israel.* i. non imputes nobis peccatum sanguinis ef
fusi, si autem ex negligentia populi effusus fuisset san-
guis ille, vel non vendicaretur iam effusus, irasceretur
Deus super populum Israel. *Et auferetur ab eis reatus san
guinis.* f. a senioribus ciuitatis propinquę, qui antequã
ista facerent rei sanguinis erant, & si ista facere nollent Locutio
irasceretur eis Deus tanquam vere occidissent. *Tu au* ad totum
tem alienus eris. i. absolutus, & loquitur ad populum to populum.
tum, quia totus Israel tenebatur reus sanguinis quan-
do aliquis occidebatur sic occulte, nisi istam ĩquisitio-
nem faceret, & ciuitas propinqua, nisi prædicta fecisset
& sic vtrique absoluebantur. *Ab innocentis cruore qui fu-
sus est.* Non uocatur sanguis innocens, ita ꝙ uere ille
occisus sine culpa fuerit, quia potuit iuste occidi, utpu-
ta si inuasit alium, & ab illo occisus est, vel si latro, uel
insidians erat, siue alias iuste occisus est. sed uocatur in
nocens, quia non constat de eo ꝙ nocens fuerit, & fm
pręsumptionem iuris quilibet præsumitur bonus nisi
ꝯrium probetur. *Cum feceris quod præceperit dominus.* i. qñ
tu feceris ea, quę mãdat dominus. f. ꝙ mittas seniores
& iudices tuos, & sacerdotes ad inquirendum, quæ ci-
uitas esset vicinior loco cadaueris, & postea maiores
natu. f. seniores ciuitati fecerint cęremonias supra ta-
ctas, quę omnia mandat Deus fieri, eris innocens a san
guine effuso, quia si omitterent facere hoc, reputaren
tur rei sanguinis, & perirent, facto autem hoc, quia fa-
ciebant quantum poterant, dato ꝙ illi qui occidissent
hominem, essent in populo illo, & non cognoscerent
interfectores illos esse in populo, erat populus liber,
quia

quia non iudicaretur reus sanguinis, nec quicquã ei a Deo imponeretur:licet pena infligeretur a Deo eis.q aliquem de quo ignorassent,occidissent. *Si egressus fueris.* Hic ponitur secundum principale q pertinet ad dirigendum concupiscibilem. *Contra inimicos tuos.* s. qui sunt extra terram promissionis, quia in terra promissionis nullum permittebant viuere siue masculum siue feminam, ideo non poterãt accipere vxores de eis vt patet Exo.34.& sup.7.c. *Captiuosq; duxeris.* Vt vendas vel vt seruiant tibi. *Et adamaueris eam.* Quia erant proni ad luxuriam videntes mulieres pulchras,& acciperent eas in concubinas,ne ergo peccarent, permimt Deus eas accipere in vxores. *Voluerisque habere vxorem.* Quasi dicat. tunc debes facere, quæ sequuntur: alias autẽ nõ licet eam sibi habere. *Introduces eam in domum tuam.* Ex permissione loquitur,& est permissio minus mali,ut vitetur concubinatus,& hęc omnia intelliguntur si ipsa vellet tenere ritum hebraicum, alias vel venderetur, vel occideretur,siue efficeretur serua,quia non licebat filiis Israel tales vxores accipere. *Quæ radet cæsariem.* Ista abscissio capillorum & vnguium superfluorum significat abrasionem cultus idolatriæ qui superstitiosus est secundũ Rabbi Salomon.& Aben Ezra:potest intelligi q ista fiant ad decorem vel turpitudinem huius captiuę. Si intelligatur ad turpitudinem est intentio, q ista mulier debet deturpari,vt sic perdat amans stimulos carnis. *Radet cæsariem.* i.totam comam, & sic multũ turpis redditur mulier,quia mulieri pro ornatu capilli dati sunt,ut patet prima Corin.11.c. vbi multa de hoc ponit. *Et circumcidet vngues.* In hebręo habetur. *Faciet vngues.* Et potest intelligi duobus modis.

Littera hebraica dupliciter intelligitur.

Vno modo fecit vngues.i.dimisit crescere, sicut dicitur facere comam qui eam crescere dimittit, & ista est propria significatio dictionis facere.i.ducere aliqd ad esse vel augmentum.

Alio modo accipitur facere.i.ornare vel parare, & sic dicitur facere barbam qui eam radit, & facere vngues,qui eos circuncidit,sic dicitur Leuit. 14.faciet vnum arietem pro peccato.i.parabit vel sacrificabit. *Et deponet vestem in qua capta est.* Si forte erat preciosa,vt non appareat bene sicut ante. *Sedensq; in domo tua flebit patrem & matrem.* Vt sic plorando deleratur ut nõ placeat in pulchritudine,& durabat per vnum mensem, vt temporis dilatione subitaneus periret ardor, q si forte non decresceret amor finito mense,poterat eam accipere in vxorem. Si autem velimus q ponatur ista vt magis ametur ab illo qui eam accipere vult. Dicemus q radebat cęsarem.i. capillaturam , non quidem totam sed aliquam partem forte superfluam, circuncidebat vngues vt pulchrior esset , quia magnæ vngues puellarum deturpant pulchritudinem, & deponebat vestem in qua capta erat,quia mulieres,& homines tẽpore calamitatis lętis vestibus non vtuntur, ideo accipiebat aliam meliorem.

Sed neutra istarum duarum expositionum satis cõuenit,non prima,quia non mandaret mutari vestes captiuitatis ad non placendum cui minus placere poterat in veste illius q in alus,cũ vilior & abiectior esset.

Item quia facere vngues secundum communem modum loquẽdi est eas apparare vel decorare,sed hoc non conuenit ad displicendum sed magis ad placẽdũ quia causat pulchritudinem.

Secunda expositio non tenet quia radere cęsariem enormitatem dicit in mulieribus,nec debent modicũ siue multum radi.

Item plorare non pertinet ad pulchritudinem , sed magis deformat.

Doct. expositio.

Dicendum ergo sicut ante diximus q ista signãt totalem mutationem de gentilitate ad iudaismum,cæsariei,& vnguium amputatio,quia ista intrinseca,& naturalia sunt,& signant voluntatis quę interior est mutationẽ,ita q nullus amor nullum desiderium maneat in animo idolis seruiendi.depositio vestis, quæ est exterior signat depositionem actuum exteriorum,& habitus,totiusque veteris conuersationis,ut non solum nihil antiqui erroris in animo sedeat, sed etiam nihil extra videatur.

Sedensque flebit patrem & matrem suã uno mense. Quia cõpassio naturalis parentibus exhibenda est,nec decet filios parentum funera qualescunq; extiterint sine cordis amaritudine preterire,ideo Deus non vult contra naturales motus rectos quicquam mandare,cum ipse naturam instituerit.

Postea intrabis ad eam. s.carnaliter cognoscendo.

Si autẽ post non sederit in animo tuo. i.non placuerit tibi sicut ante placebat,quia multum mutabiles erant isti iudæi,& sicut assolet fieri,quæ aliquis feruentissimo desiderio concupiuit,nimio,& irrationabili odio detestatur, vt Amnõ sororem suam Thamar nimio amoris æstu dilexit, sed quodam breuissime actu functo eam inenarrabiliter odio habuit , ita q inordinatus amor ad deordinati odii magnitudinem non pertingeret ut habet.2.Reg.13.c.& secretum latet hic,potest etiam accidere,quia mulieres aliarum terrarum viris iudæis minoribus discordarent, quod turbat communicationẽ ęconomicam.

Nec uendere poteris pecunia. Poterat tamen si uoluerat antequam accepisset eam in vxorem.

Nec opprimere per potentiam. s.subiciendo seruituti tuę cum uendere non poteris.

Quia humiliasti eam. i.deflorasti virginitatem eius,ante cnim quam puella corrupta sit, magni valoris est & a quolibet acciperetur , cum autẽ deflorata fuerit humiliatur.i.fit contemptibilior ita q pauci eam accipere velint.

Si habuerit homo. Hic ponitur secundum de filiorum successione. De filiorũ successione.

Si habuerit homo. Hic ponitur determinatio litigii qñ pater vult priuare filium primogenitura auferendo ei iura primogenitutę & tribuendo alteri.

Vxores duas. Licebat tempore veteris testamenti habere plures vxores,nam ante ipsam legem datam sancti patres quibus Messiæ promissio facta est, habuerũt plures vxores,habuit enim Abraham simul Sarram,& Agar,habuit Iacob.4.vxores,i.Rachelem & Liam, Balam,& Zelpham,ut patet de Abraham Gen.16.& de Iacob Gen.29.& 30.c.cęteri autem qui tempore legis fuerunt hunc morem secuti interdum plures vxores assumebant, Dauid. n. multas vxores habuit simul:de Salomone autem dicere nõ attinet qui multas habuit sed illicite cõ Dei mandatum, vt declarauimus.s.17.ca. in his autem erat duplex ratio,quia in antiquis patrib. pluralitatis vxorum causã fuit desiderium multiplicãdi populum Dei, qui multiplicandus promittebatur quasi stellæ cæli,& quasi arena q est in littore maris,vt patet Gen.22.c.& hoc licitum erat,& aliqualiter meritorium,cum nullo modo ad hoc incitaret desideriũ explendæ libidinis.Secunda cã erat permissio Dei, qa quidam eorum ita erant effrenatæ libidinis, q si nõ permitterentur plures vxores habere,vt pluribus pro libito miscerentur,adulterium,& alia uitia perpetrarent , & hoc quamuis aliquo modo liceret, quia permissum foret,tñ meritorium non erat immo aliqualiter demeritorium,inquantum radix istius desiderii erat mala. Contingit aũt aliquem duas aut plures vxores hr̃e,vel qa plures accepit de cognatione sua, & aliam vel alias in bello,ut in littera superiori dicebatur. *Vnam dilectã & alteram odiosam.* i.vnam placentem in oculis eius, & aliam non placentem. *Fuerit q; filius odiosa primogenitus.* Et ponitur hoc quia isti iudæi accipientes uxores de alienigenis

alienigenis suscipiebant filios ex eis: & deinde habentes odio matres, & abiicientes eas, volebant sic, & filios susceptos ab eis etiam si primi essent, alijs inferiores facere. *Fueritque filius odiosæ primogenitus*. Si aliquis habebat vxorem sibi odiosam siue eam acceperit de gente sua, & cognatione, siue in bello acceperit, poterit eam repudiare ne sit vxor eius. De vxore accepta in bello patet sup. in littera, quia dimittebat eam vir suus liberam, nec poterat cuiquam vendere. de muliere autem quę de gente sua erat patet. ĩ.24.c.

Casus 14. in quibus pater potest filium aut filiam exhæredare, & ad quę possint iura primogenituræ.
Quæst. IIII.

FILIVM tamen non poterat aliquis repudiare ne sit filius eius, nec potest eum exhęredare nisi habuerit aliquam causam, propter quam exhęredet, quas causas iura humana exprimunt. s. primo si filius parentib. manus intulerit iniuriosas. Item si grauem iniuriam eis fecerit quę non sit iniectio manuum. Item si eos criminaliter accusauerit de cã quæ non sit aduersus principem vel contra rẽ publicam. Item si cum maleficis versatur. Item si maleficus efficiatur.

Item si vitę parentum insidiatur. Item si vxori, vel concubinæ patris se immiscuerit.

Item si ex dilapidatione parentes grauem iacturam, vel dispendium sustinuerint.

Item si pro patre vel debito eius in quantum potuerit fideiubere noluerit, & hoc ad solos masculos referendum est.

Item si prohibuit parentes facere testamentum.

Item si contra uoluntatem parentum inter arenarios perseuerauerit & mimos, cum pater illius professionis nõ fuerit, secus si filius sequatur officium patris. mimi histriones dicuntur vel ioculatores, arenarii dicuntur qui in arena contra bestias pugnant, vt qui cũ vrsis vel leonibus inclusis in aliquo theatro vel domo bellum gerit.

Item si filia vitam luxuriosam elegerit, dum tamen parentes vellẽt eam pro posse dotare, nisi neglexerint eam viro tradere ante annos. 25.

Item si filii parentibus furiosis debitam curam non impenderint.

Item si de carcere parentem educere neglexerint, vt habetur in auten. vt cum de appella. cognoscitur in §. causas collatione. 8. Cum autem non sint casus expressi in lege, non potest pater vel mater ꝓ libito suo filium exhęredare, nam filius est pars patris & sicut cõmunicauit ei esse per naturam, ita debet ei communicare nutrimentum & conseruationem in esse ęconomico ꝑ successionem, iuxta dictum saluatoris, patres debent thesaurizare filiis, & non filii parentibus, non ergo potest priuare pater filium eo ad ꝙ tenetur ei ꝑ naturam, nisi filius demeruerit, per actum dęmeritum autem non quodlibet est sufficiens, ut pater possit priuare filium hęreditaria successione, sed magnum demeritum, qualia sunt ista quæ expressa sunt in causis. s. assignatis, ꝙ si pater velit filium pro sola voluntate sua nulla præcedente cã, vel non legitima priuare legitima successione, non se habet ad eum tanquam pater ad filium, sed tanquam dñs ad seruum, inter quos proprie iustum nullum est, & talis principatus errat. cum principatus paternus sit principatus regalis, vt ait Arist. in 8. Ethi. ꝙ probat auctoritate Homeri qui Iouem eo ꝙ rex bonus foret patrem populorum nuncupauit, in Persis autem principatus paternus est principatus tyrannicus sicut dñi ad seruum, ideo errat ut ait Arist. ibidem. *Fuerit filius odiosæ primogenitus*. Quia primo secundum

F carnem natus est, & debet habere iura primogenituræ. Inter hebręos semper fuerunt obseruata primogenituræ iura, ita vt qui primogenitus esset haberet q̃dã specialia dona & priuilegia ĩter cęteros fratres, & hoc obseruabatur tam inter eos qui erant de magno genere, & habebant magnum statum, quam inter eos, qui erant de paruo genere, & habebant paruum statum, nunc autem ista primogenitura non obseruatur inter nos nisi inter homines magni generis, & status, vt nõ pereat familia patrum, & semper primogenitis datur tota domus, cæteris autem dantur aliqua dona. inter hebręos autem multum conferebant ista iura primogenituræ, ut non miscerentur familiæ, & manerent sẽ

G per nomina patrum, nam cum ipsa possessio indiuisa maneat, quocunque transiret, transibat, & nomen pr̃is & cognationis, cuius erat ipsa possessio, si autem possessiones ęqualiter diuiderentur inter filios, & nõ maneret domus ipsa. i. maior pars possessionis, vel aliquid speciale penes ipsum primogenitum, turbaretur posteritas, & non manerent nomina patrum, & ob hoc in hominibus vulgaribus pereunt denominationes cognationum, & ignorantur successiones, quia nõ euenit aliquid speciale primogenitus. in hominib. autẽ nobilibus non accidit hoc, quia primogenitis dantur aliqua specialia. Ad conseruandam etiam istam impermixtionem cognationum, & certitudinem paternarum linearum fuit præceptum in ueteri testamento, vt viri de una tribu acciperent vxores de eadem tribu, ut habetur Nu. 36. c. etiam fuit factum aliud ꝙ adhuc ꝑcipuum erat. s. vt nõ possent vendi possessiones immo

H biles simpliciter sicut apud nos uenduntur, periret certitudo cognationis, & lineæ illius quę cognoscebatur per talem possessionem, & sic esset de omnib. lineis, & successionibus, cum de omnibus possessionibus similiter fieri posset scilicet ut simpliciter uenderẽtur, nam non cognoscitur possessio per familiam, siue possessionem, sed econtrario possessio facit cognosci familiam. quid autem ista certitudo successionum paternatum, & impermixtio tribuum atque cognationum in ueteri lege profuerit, & ad quid Deus illam mandauerit Num. 27. c. dictum est.

Volueritque substantiam suam inter filios diuidere.

Ponitur hic de diuisione possessionum paternarũ, quia ĩter cętera primogenituræ iura id quo magis primogeniti apud hebręos appreciabantur, & ꝙ magis

I eos determinatos reddebat in linearum impermixtione, erat ꝙ primogeniti accipiebant de hęreditate paterna duplices partes ut patet de Ioseph, qui quantum ad aliquid reputatus est primogenitus Iacob: ideo suscepit duas sortes, cũ tñ qlibet de aliis vnicã sortẽ accepisset, & vnicã tribũ denominasset ut patet Ge. 48. c. cũ ergo pr̃ uolebat filiũ odiosę, qui primogenitus erat, primogenitura priuare, præcipuum in quo eũ grauabat erat diuisio hæreditatis, quia cum deberet ei dare duplum quam cuilibet aliorum, dabat & æquale cuilibet alteri, & alterum filium dilectæ constituebat primogenitum dans ei duas partes scilicet duplum respectu cuiuslibet aliorum. hoc ergo non consentit lex. *Non po-*

K *terit dilectæ filium facere primogenitum.* s. dando ei iura primogenituræ.

Iura primogenituræ apud antiquos quæ erant. Quæst. V.

MVLTA erant iura primogenituræ apud antiquos. Primum ꝙ primogeniti sacerdotes erant, ut patet de Melchisedech qui uocatur alio nomine Sem filius Noe, quia iura primogenitur ę habuit, sacerdos altissimi erat vt patet Gene. 14. & ad hebræ. 7. c. Secundum ꝙ veste preciosa vtebãtur vt patet Gen. 27. vbi loquit̃ Isaac de filio suo, quẽ primogenitũ existimauit, ut sentio vestimentorũ flagrantiam,

grantia, ait ecce odor filij mei, ficut odor agri pleni. Tertium, quòd moriente patre benedicebantur, ideo Esau benedici debebat, nisi primogenita ab eo dominus abstulisset, vt habetur Gene. 27. cap. Quartū quòd duplices partes hęreditatis recipiebant, vt habetur Gene. 49. vbi loquitur Iacob ad Ruben primogenitum secūdum carnem: Ruben primogenitus meus tu fortitudo mea, & principium doloris mei, prior in donis maior in imperio, ideo filijs Ioseph ad quos primogenitura ex parte trāslata est duę partes datę sunt: alijs autē tribubus vna, vt patet Gene. 48. Quintum, quòd ad cultum Dei segregabantur, vt patet Exodi 13. & Nume. 3. cap. sanctifica mihi omne primogenitum, tam in hominibus, quàm in iumentis. Sextum, quòd prius sederent, vel in nobiliori loco mēsæ, deinde alij secundum natiuitatis ætatem, vt patet Gen. 43. sederunt singuli per ordinē, primogenitus iuxta primogenita sua, & minor iuxta minoritatem suam, de his Gene. 25. & 27. dictū est vbi plura iura primogenitură posita sunt. Nunc autem vbi primogeniture iura seruantur, tota substantia patris transit ad primogenitum, cęteris fratribus dona aliqua solum accipientibus. *Sed filium odiosæ cognoscit primogenitum.* Idest tenebit eum pro primogenito, & sic vocabit eū. *Dabit ei de his quæ habuerit cuncta duplicia.* Ad quemlibet, ita quòd si sint duo fratres fiant tres partes, vt primogenitus recipiat duas. Si tres fratres fient quatuor partes, & sic deinceps, vt singuli fratres habeant singulas partes, primogenitus autem duas. *Iste est principium liberorum eius.* Quasi dicat, licet pater hunc non habeat ita gratum, sicut aliquem alium, quia matrem huius habebat odiosam, tamen secundum veritatem iste est principium liberorū eius, idest iste est quem primo genuit inter cęteros liberos superstites: filius enim non debet amittere priuilegium suum propter matrem: licet enim ipsa exosa sit, & iuste odio habeatur, tamen filius semper manere debet immunis, quia pater non dat filio primogenituram ista, quia vxor illa quam habet primo eum concepit, & peperit: nam tūc bene posset mutare primogenitum pater propter matrem, vt sicut matrē exosam habet ita, & filium priuilegio primogenituræ propter eam priuet, sed dat pater filio iura primogenituræ, quia cū primo genuit: nam dato, ꝙ pater eum primo genuit ex aliqua vxore, ille tamen nō est primogenitus illius mulieris, sed vltimus, tamen primogenituræ iura consequitur, vel si mater illum primum filium habuit, & pater non habet illum primum, quia alium priorem habuit non faciet illum primogenitum, sed alium. *Et huic debentur primogenita.* Scilicet omnia iura primogeniturę, quia est principium liberorum, quia dignitas quædam est primogenitum esse, & istum modum loquendi habuit Iacob Gene. 49. cap. cum dixit ad Rubē tu Ruben fortitudo mea: tu principium doloris mei, maior in donis, prior in imperio, idest maior esse debueras cæteris fratribus in accipiendo possessionem, & imperio prior esse debueras, sed non sic contigit tibi, quia maculasti cubile patris tui, & ascendisti stratū eius: vocatur principium doloris aliquo modo principium liberorum, vt ibidem dictum est.

De malorum filiorum occisione. *Si genuerit homo.* Hic ponitur tertium, scilicet de malorum filiorum occisione. Et supra dicebatur, quòd pater per odium non tollat filijs iura sua. hic autem, quòd per inordinatum amorem non defendat vitia sua. *Filium contumacem.* Idest non obedientem eis quę agere præcipitur. *Et proteruum.* Idest agentem ea quæ agere prohibetur. Et hoc quantum ad mandata legis. *Qui non audiat vocem patris, & matris.* Hoc est quātum ad mandata patris, & matris, quibus obedire tenetur, & eos honorare secundo gradu post Deum: ideo aliquo modo comparat Philosophus 8. Ethicor. patrem,

A & Deum dicens, quòd parentibus, & dijs non possumus æqualia retribuere.

Et coercitus obedire contempserit Prius debet eum pater verbis, & verberibus castigare, si autem nequiuerit ducent eum ad iudices qui castigent, quia nomen patris amorem, & dulcedinem attinet, nomen autem regis timorem: lex autem cum habeat vim coactiuam magis regibus quàm patribus conuenit, sed cum de communi non dantur leges pueris, & mulieribus, quilibet vti vult eas dare debet in domo sua, patent ista circa finem 10. Ethic. & in principio primi Politi. *Ducent eum ad seniores ciuitatis.* Vt eum ad mortem iudicēt, quia patri non licet filium suum pro aliquo peccato quātum cunque graui occidere, sed solum personæ publicę, scilicet iudici, quia in morte cuiuslibet est damnum cōmunitatis: ideo etiam ille qui seipsum occidit, cōmunitati iniuriam facit, vt patet 5. Ethico. Item quia contra naturalem pietatem patris est aliquomodo occidere filium.

B *Ad portam iudicii.* In portis enim ciuitatis fiebat discussio causarum. de hoc dictum est supra 17. ca. & patet in multis locis, quia apud antiquos, tam Hebræos, quàm non Hebræos fuit ista consuetudo, vt ad portā ciuitatis iudices conuenirent, & ibi causæ agerentur, quia locus ille publicissimus erat, iudices autem qui erant in loco Sanctuarij, non manebant in portis ciuitatum illius loci, sed in domibus ad hoc deputatis conueniebant, & ibi de omnibus litigijs disceptatio vertebatur.

C *Diceretque ad eos.* Scilicet pater, & mater illius mali viri, qui duceretur ad iudices, vt occideretur, ipsi namque accusatores eius erant. *Filius iste noster.* Hoc intelligitur de filio non emancipato, qui adhuc est sub custodia parentum, quia iste potest esse contumax, & proteruus, nolensque obedire monitis parentum: nam filius emancipatus cum sit magnæ ętatis non moratur in domo paterna, sed est vxoratus, vel sacerdos, aut aliquid simile, quod exuit a patria potestate, & tunc pater nihil imperat.

Contumax & proteruus est. Exponatur, vt supra expositum est.

Et monita nostra audire contemnit. Filius tenetur audire præceptum patris, & matris, & obedire eis, nisi mandauerunt iniustum: hoc enim de iure naturali est, cum

D filius teneatur parentibus, sicut subditus regi, quia principatus paternus est regalis, vt patet in 8. Ethicor. & adhuc magis tenemur parentibus quàm regibus: vt ait Aristoteles ibidem, quia maiora beneficia recepimus a parentibus quàm a regibus, scilicet esse, & nutrimentum, quodlibet istorum valde magnū bonum est, sed adhuc cęteris ademptis hoc bonum, quod est Esse tantum est, vt nullum bonum ei comparari valeat, nec omnia alia simul sumpta, cum Esse sit perfectio absoluta, & fundamentum omnium perfectionū tam naturalium, quàm non naturalium, nec homo, vel aliqua res potest ęquale bonum recipere alterum: vnde si cuncta recte inspiciantur, licet redemptio nostra sit de maximis beneficijs, & ex maxima charitate

E Dei, cum nemo maiorem charitatem habeat, quàm vt animam suam ponat pro amicis suis, vt patet Ioan. decimosexto cap. maius tamen beneficium a Deo recepimus, quia nos creauit, quàm quòd redemerit. Et magis ei tenemur, quia cuilibet nostrum specialiter esse tribuit, tanquam causa prima in concatenatione naturæ maxime operans, & postea præter esse corporeum, quod concausauit, adhuc animas nostras solus, tanquam causa supernaturaliter operās creauerit, quam quòd nobis prædicauerit, & pro nobis mortuus fuerit, & nos in vita æterna visionis beatę faciat esse participes: hæc omnia minora sunt, quàm esse,

quod ab eo recepimus, ideo si considerentur beneficia Dei in seipsis, magis tenemur ei pro creatione quā pro redemptione, si autem considerentur beneficia, & quantitatem accipiant ex affectione, vel vt proprius loquamur ex charitate tribuentis; maius beneficium fuit beneficiū redemptionis, quàm omnia alia simul sumpta, quia maiorem charitatem nemo habet &c. licet enim pater non tribuat filio suo esse, ita perfecte, sicut Deus tribuit eidē filio illius hominis, quia Deus est causa prima, & magis influit in suum effectum, q̄ causa secūdaria, cum hoc sit generale in causa primaria, vt ait Auctor in prima propositione libri de causis. tamen tribuit esse filio, tāquam causa particularis determinans, & assimilans sibi effectum: ideo propter hoc beneficium, quod homo recipit a solis duobus proprijssime, scilicet a Deo, vt a causa vniuersali, & a patre, vt a causa particularissima, his duobus sup omnia tenemur, & quia istud esse abundantius Deus quā parentes tribuit, magis Deo quàm parentibus tenemur, sed post Deum nulli magis quàm parētibus obligamur. Aristotel. autem hoc diligenter considerans collocauit Deum, & patrem in eodem gradu amicitiæ dicens, quòd amicitia hominis ad Deum, & ad parentes est, tanquam ad quoddam bonum superexcellens: magis ergo filij parentibus quàm subditi regibus tenentur, sed tenentur obedire subditi mandato principis sub poena mortis, nisi mandaret iniustum, ergo a fortiori tenentur parentibus; antecedens patet supra 17. cap. cum dicitur, qui autem superbierit nolēs obedire sacerdotis imperio, & decreto principis morte moriatur. de hoc extra, qui filij sint legitimi, capit. per venerabilem. & extra de maioritate, & obedien. cap. si quis. dicitur si quis non obedierit mandato principis morte moriatur. sufficienter ergo parentes arguerēt contra filium ad condemnandum eum morte dicentes, quòd monitis eorum obedire non curabat.

Comessationibus vacat. Idest frequenti, & immoderato cibo, & potu: est enim comessatio frequēs comestio.

Atque conuiuiis. Idest consumit substantiam nostram inuitando alios participantes cum eo in luxurijs & vanitatibus.

Lapidibus eum obruet populus. Non solum est putandū quòd ad hoc, quòd iste filius condemnaretur ad mortem, oportebat parentes hoc dicere contra eum, quia pater inquantum accusat filium ad mortem, videtur exuere naturam patris, ideo cōtra eum non credetur sibi, sicut nec crederetur extraneo alteri, nisi quatenus habuerit legitima documenta, vt probet qualiter ille filius non obedit eis, & vacat comessationibus atque luxurijs: erat enim contra legē, quòd aliquis condemnaretur solo accusatore proponente, & non conscio per aliqua legitima munimenta.

Populus ciuitatis. Ista poena lapidationis imponebatur taliter peccantibus, quia valde horrida est, vt alij arceantur a similibus, quia in alijs delictis ponebantur aliæ minores poenæ, vt suspēsio in patibulo, vt patet immediate: in hoc autem, & vero in idolatria, si est persona singularis, & in illicitis coitibus, vt patet Leuitici 20. capitu. de idolatria patet supra decimoseptimo capit. imponitur poena ista lapidationis, quia factum est valde nepharium; ita poena sit valde horrida. mandatur autem, quòd totus populus eum lapidet, vt per hoc incitentur ad zelum iustitiæ exequentes actus iustitiæ: nam generale est, quòd habitus causantur per habitus, aut si causati sunt, intenduntur & conseruantur: etiam vt ipsi de populo infligentes poenam hanc videant quàm grauia sint talia peccata, & proponant apud se in talibus non delinquere.

Vt auferas malum de medio vestri. Idest, vt auferatis hominem malum de terra ne sit inter vos, & dicuntur

F auferre malum, idest nociuum, quia tales homines pestilentes sunt, & contagiosi, & conuersatio eorum cæteris infectiua, quoniam corrumpunt bonos mores eloquia mala, vt patet prima Corinth. 15. capi. interest ergo reipublicę sceleratos de republica tolli, tanquam membra putrida, ne cętera sua tabe commaculēt. vel dicitur auferas malum, idest hominem qui in se malus est, quia præter hoc, quòd infectiuus est cęterorū, in se malus est, & vita indignus.

Interest reipublicę sceleratos de republica tolli.

Et vniuersus Israel pertimescat. Licet poenæ inflictę hominibus sceleratis ad multa prosint; præcipuus tamē finis ad quem eas leges imponūt est, vt cęteri qui mala non egerunt, ne talia in futurum audeant arceantur: de hoc magis diximus supra 13. & 17. cap. *Quando*

G *peccauit homo.* Hic ponitur quartum, scilicet de occisorū occultatione, quia supra dicebatur, quòd propter odium malæ vitæ aliquis occidebatur, & quia forte tenere vellent odium post mortem, cum non sit tenendum, quia caro occisi quæ manet, quædam pars naturæ est; ideo mala non est, quare nec odio haberi debet, cum malitia propter quam odio habebatur, iā transierit: ponitur ergo hic quædam compassio quæ fit ipsi naturę humanæ vt illa pars eius, scilicet corpus quod olim corpus humanum fuit, licet iam non sit, tumuletur.

De occisorum tumulatione.

Quando peccauerit homo. Mors enim pro peccato infligitur: sine peccato enim & mors, & qualiscunque punitio iniusta est, aliquando tamen principes, & recto-

H res politiarum occidunt eos qui nondū peccauerunt, & recte agunt: hoc enim quia timent ne in futurum mala committant, vel ne valde magnum scandalum nascatur, & ratio huius est, quia politia magis intendit bonum commune quàm bonum vnius, cum aut eueniat interdum, quòd vna ciuitas erit in totali discrimine, nisi vnus homo moriatur, iudicat illū debere mori, etiam si constet eum nihil mereri, ne tota simul pereat, nam licet aliquis teneatur de homicidio, qui aliū a morte potest, & non eruit, vt patet extra de homicidio cap. sicut dignum: tamen si aliquis princeps vellet aliquem hominem occidere, & constaret omnibus, quòd iniuste eum occidere parabat, fugeretq; ille ad aliquam ciuitatem, & scirēt homines illius vrbis, quòd

I princeps ille certissime destrueret totam vrbem, nisi darent ei virum illum, poterant ei dare virum illum ad mortem etiam si nihil meruisset, & si forte rectores ciuitatis exponerent totam ciuitatem ad mortem nolentes illum hominem tradere, grauiter peccarent.

Quod morte plectendum est. Quia aliqua peccata sunt leuia quę morte plectenda non sunt, sed veniam accipere conuenit, quædam vero sunt quæ licet punienda sunt, non tamen morte plectenda. & de his datur regula infra 25. quòd si forte aliquis deberet condemnari in pecunijs, quòd condemnaretur, si autem plagis dignus foret, iuxta mensuram delicti esset plagarum modus, idest quantitas: ita tamen, quòd quadragenarium numerum non excedant.

K *Et adiudicatus morti.* Scilicet per sentētiam, quia nullus quantumcunque peccauerit, etiam si valde publice occidi debet ab aliquo, donec iudicialiter condēnetur, nisi in casibus in quibus seipsum defenderet, vel reperiret eum turpiter agentem, & quibusdam alijs in quibus lex permittit, quòd aliquis sine iudice ius sibi dicat, de quo in Decretis vigesimotertio quęs. 5. cap. cum homo, & Codice, quando liceat cuique sine iudice se vendicare lege prima.

Appensus. Idest suspensus. *Fuerit in patibulo.* Patibulum a patendo dicitur, quia ibi malefactores patiuntur. non est intelligendum, quòd quandocunque aliquis peccat, & delictum morte plectendum

est,

est, quòd debeat suspendi cum possit habere alias pœnas, (.) lapidari, vt in quibusdam casibus de quibus supdiximus, & patet Leuit. 20. & supra 13. & 17. ca. sed intelligendum est in casibus illis in quibus peccatũ non est tantum, vt exigat specialem pœnam, & tunc datur ista tanquam maior. *Appensus fuerit in patibulo*. Et sicut est de suspensis, sic est de lapidatis, iugulatis, & quolibet genere mortis, quia omnes sepeliri debent, sed dicitur magis de suspẽsis, quia in securiori loco sunt ne a canibus, vel bestijs comedantur, quàm alij occisi, & magis exemplũ præstant, quia loco eminentiori sunt. *Non permanebit cadauer eius in ligno*. Videtur namque esse quidam contemptus, & vituperium naturæ nostræ dum partem illam humanam innoxiam punimus, q̃ peccati & malitiæ expers est, & verissime pœna caret, sed nos ipsi punimur puniẽdo partem naturæ nostræ, sufficit autem puniuisse eum qui male egit, quod erat eum occidere. *Sed in eodem die sepelietur*. Quia satis hominibus spectaculum præstat occisus, si vna die, vel dimidia pendeat, ista autem lex non tenetur a nobis vniuersaliter, quia interdum illi qui suspẽduntur per multos dies, & per annum vsque ad totalẽ resolutionem in patibulo manent, quia licet decens sit nostram honorare naturam, maior tamen vtilitas reipublicæ interdum est, quòd illi multis diebus pendentes multis spectaculum præbeant, quàm sit damnum, vel inhonestum vilipendendo naturam. *Quia maledictus a Deo est qui pendet in ligno*. In Hebræo habetur. *Quia maledictio Dei est*. Idest iniuria Dei est, quòd aliquis pendeat in ligno: homo enim ad imaginem, & similitudinem factus est Dei. *Maledictio autem Dei est*. Idest maledicere, vel vilipendere Deum, quòd imago eius sic deturpata pro spectaculo habeatur. Alio modo maledictio Dei dicitur, idest maledictio, vel pœna inflicta a Deo: si autem suspensus maneret in patibulo putrefieret, & corrumperet aerem, & vicinis locis magnum inferret nocumentum, & ista corruptio maledictio Dei est, quã suspensus manens in patibulo affert: potest tamen retenta ista intentione melius dici. *Quia maledictus homo qui pendet in ligno*. Idest non crucietis amplius suspensum post mortem eum in cruce tenendo. *Quia maledictus est a Deo*. Idest satis punitus fuit a Deo per sententiam iudicum tenentium locum Dei: & in hoc sensu dicit Apostolus de Christo, quòd factus est pro nobis maledictum, idest patiens dolores, secundum quòd prædixerat Esaias 53. cap.

Quantum ad primam sententiam, quando dicebatur, quòd maledictio Dei, vel iniuria Dei est, quòd aliquis pendeat in ligno, q a tunc deturpatur imago Dei. arguet aliquis, quia si imago Dei in hoc deturpatur, & Deo iniuria est, non deberet aliquis suspendi, sed litera est in contrarium quæ dicit aliquem suspendendum cum fecerit aliquid, quod morte plectẽdum sit.

Respondetur, quòd maledictio Dei est, quòd homo pendeat in ligno, & deturpatio imaginis eius, & hoc quidem non, quòd homo occidatur in ligno, sed quòd pendeat in ligno, nam proprie accipitur hic pẽdere in ligno pro eo, quod est manere cadauer pendens in ligno post mortem, quòd autem mali homines moriantur pendentes in ligno non est deturpatio imaginis Dei, sed laus eius, quia ibi non vilipenditur imago eius, sed punitur malitia huius malefactoris, cũ autem mortuus est, & manet cadauer in patibulo, nõ punitur directe malitia malefactoris illius, cum nec ipse sit, nec ipsa maneat post defunctum morte corpus: solum ergo manet cadauer illud, quod adhuc quandã gerit Dei imaginem in vultu, cum in eo omnes sensus ingruerint, & operationes rationis: sola ergo Dei imago tunc manet quæ puniatur.

Et nequaquam contaminabis terram tuam. Hoc respõdet ad aliam superiorem sententiam, quam dicebamus, scilicet, quòd hominem pendere in ligno quædã maledictio data a Deo est, pro ipsis qui in terra illa morãtur: nam sicut aliæ plagæ datæ viuentibus, vt pestilentiæ, fames, & bella sunt, & nominantur maledictiones Dei, ita quòd aliquis pendeat in ligno est totum aerẽ inficere, & pestes grauissimas sequi: ne ergo contaminetur terra contaminato aere ex odore terribili, & infecto, non debent manere corpora in aere magno tẽpore, sed vt hic dicitur eadem die sepelientur. est autem hoc præceptum iudiciale, præcepta autem cæremonialia, & iudicialia non manent in nouo testamento habentia aliquam obligationem, nisi inquantum institutio facta ab Ecclesia, vel dominis temporalibus tribuit eis aliquam vim, & quia hoc institutum non est, ideo non obseruatur, nec ob hoc transgressionis rei sumus.

CAP. XXII.

NON videbis bouem fratris tui, aut ouem errantem, & præteribis, sed reduces fratri tuo: etiam si non est propinquus frater tuus, nec nosti eum, duces in domum tuam, & erunt apud te quandiu quærat ea frater tuus, & recipiat. &c. Exo. 23. a

N*On videbis*. Supra posuit Legislator quandã regulationem circa irascibilem, hic continuat idem. Et tangũtur tria principaliter. Primum circa irascibilem. Secundum circa partem quandam incidẽtalem ibi. *Non feres vineam*. Tertio circa concupiscibilem ibi. *Cum ædificaueris*. Tertio circa volantia ibi. *Si ambulaueris*. *Non videbis bouem*.

Quare Deus assuefacit hic Iudæos ad amorem proximorum. Quæstio. I.

ERAT populus iste durus: non enim habebat viscera pietatis, sed nocebat inimicis suis quã tum poterat, & hoc erat ex inordinatione irascibilis, quia antiqui tenebant, q̃ bonum erat odio habere inimicos, & malefacere eis, amicos autẽ diligere, vt patet Matth. 5. c. ideo assuefacit eos hic ad amorem proximorum qui sunt eis odiosi saltem per exteriora opera. *Non videbis ouem, & bouem fratris tui errantem, & præteribis*. Sed magis laborabis, vt reducas ad eum, & vocant hic fratres largius quàm Leui. 25. ca. quia etiam conuersi de gentilitate vocãtur hic fratres, quia eis tenentur ad ista charitatiua subsidia. *Non videbis bouem fratris tui, aut ouem errantem*. Non debet ista litera per se legi, quia tunc esset sensus, q̃ Deus mandaret nobis, vt nunquam videremus ouem, aut bouẽ errantem, quod nõ erat in nostra potestate, quia vt ait Aug. non est in nostra potestate quibus visis tangamur: vel mandaret, q̃ si videremus aduerteremus ad ea, cũ ipse præcipiat hic oppositũ, s. reduci ea ad eum cuius sunt talia, sed debet legi copulatiue, s. *Non videbis bouem, & ouem fratris, & pertransibis*. Et est sensus mando tibi, q̃ qñcunque videris ouem, aut bouem fratris tui errantem, non per transeas, sed subleues, vel reducas ad eũ. *Fratris tui*. Licet alibi fratres dicantur Hebræi ex gene re inter se, & non dicantur conuersi fratres eorum, tñ hic non obseruatur hoc, quia omnes tam Iudæi, q̃ nõ Iudei fratres erant. *Bouem aut ouem errantem*. Sicut dicit̃ de istis duobus animalibus, ita intelligendũ est de omnibus alijs, vt de asino, & equo, sed ponit ista, quia talia exempla

exempla magis familiaria ei erant, sicut pastores magis loquuntur de ouibus, & canibus, & alijs pecoribus quàm de equis, & bellicis armamētis: Hebræi autem in deserto vbi ista dicebantur in bobus, & ouibus magis quàm in alijs rebus abundabant, vel ponuntur ista duo, quia ista sunt animalia quæ morantur in pascuis, & sic contingit facilius oberrare quàm alia animalia, quæ sunt domestica, & quotidianis laboribus mancipantur, vt equi & asini: non enim habent sic locum di uagandi.

Sed reduces fratri tuo. In hoc erat duplex pietas, scilicet pietas ad proximum de cuius damno cōdolemus, & eius bono congaudemus, ideo illud procuramus.

Secundo est pietas quædam ad ipsas res brutas quę si non reducerentur ad dños suos, vorarētur a bestijs.

Etiam si non est propinquus frater tuus. Istud superius dictum intelligitur, quādo aliquis videbat bouem, vel ouem errantem, & cognoscebat cuius erat, sciebatq; quòd erat alicuius vicini sui, & reducebat ad eum. hic autem dicitur, quòd etiam si ille frater non sit propinquus hoc idem faciendum erat, s. ꝙ quando aliquis videt bouem, aut ouem errantem, aut aliquam aliam rē scit, quòd illa alicuius viri est ĩ illa ciuitate, vel loco in quo moraĩ ipse, vel de aliquo loco vicino, si ergo non cognoscat cuius sit non poterit reducere ad dominū suum, sed mandat litera. quòd inuentor custodiret ea apud se, donec posito edicto quis talem rem perdidisset, veniret dominus rei, & acciperet illā, scilicet. *Non est propinquus*. Dicitur hoc, quia res propinquorum cognoscere consueuimus, & ad eos faciliter reducere possumus, quando autem non est propinquus nō possunt ita cognosci res, & tunc debent detineri, donec veniat qui perdiderit. *Frater tuus*. Quasi dicat, licet nō sit propinquus tamen adhuc semper est frater, cum quilibet habitans in terra illa, siue sit Iudæus ex genere, siue conuersus de gentilitate vocetur frater. *Nec nosti eum*. Quia nescis cuius res illæ sunt dato, quòd cognoscas dominum illarum rerum: non tamen cognoscis eum esse dominum illarum rerum, quia tunc nihil differt cum sit ibi fallacia accidētis, vel quia nescit cuius res illæ sunt, & etiam nescit eum cuius res illæ sunt quouis modo. *Et erunt apud te*. Idest in domo tua si sunt animalia domestica, & da eis cibum atque laborem ne interim cibum frustra sumant, si autem sunt agrestia ad pastum solum, vt oues, & capre mitte ea ad pascua. *Quandiu quærat ea frater tuus, & recipiat*. Vtrū iste qui talia animalia inuenisset, deberet ponere edictum si quis perdidisset animalia aliqua an non, quomodocunque esset donec ille qui reperisset, certum dominum comperisset, tenere deberet apud se, ne traderet ei qui non perdidisset.

Similiter facies de asino, & vestimento. Sed dedit magis regulam de illis superioribus, quia in maiori abundantia sunt, & magis perdi possunt. *Ne negligas quasi alienam*. Solent enim homines ex inordinato, & deficienti amore res alienas non curare si videant eas pereuntes, etiam si succurrere possint, hinc mandat, ꝙ nō existiment res proximorum quasi alienas, sed vt proprias, & sic curabunt de eis. *Si videris asinum fratris*. In superiori tangebatur vtilitas proximi reducendo rem perditam: hic ponitur vtilitas proximi, & aliqua compassio ad animalia sub onere cadentia.

Et aliqui putant, quòd intelligitur, quando aliquis inuenit aliquod animal solum iacere sub onere nullo dirigente, vel ibi præsente: sed falsum est, quia dicitur in litera, sed subleuabis eū, cooportebat ergo ibi aliū adesse, est ergo sensus, ꝙ quando aliquis ducit iumenta onusta in via, & cadit aliquod, & non potest ipse solus eleuare, ꝙ obuians ei debet eum adiuuare ad subleuandum. & dicit Rabb. Salom. ꝙ sacerdotes non te-

F nebantur semper ad istud præceptum, vt si cecidisset iumentum super sepulchra mortuorum, quia tangendo illa polluerentur. Et si arguas contra hoc, quòd eadem ratio est in laico, quia etiam fiebat immundus tāgendo mortuum, vel ossa mortui, siue sepulchrum, vt patet Num. 19. cap.

Respondetur, ꝙ vterque polluebatur, sed munditia sacerdotum erat magis sub præcepto quàm mūditia populi, quia parati esse debebant ad ministrandum, iō permittebat dominus laicos pollui in omnibus mortuis, sacerdotes autem minores in quatuor generibus personarum solum pollui permittebantur, sacerdos autem maior in nullo, vt patet Leuit. 10. & 21. c. in lege nostra nihil horum obseruatur, ideo quilibet pręla
G tus Ecclesiæ potest adiuuare ad subleuandum iumentum iacens sub onere. *Non induetur mulier*. Hoc etiam pertinet ad irascibilem, quia sicut nō velle prębere in necessitatibus auxilium ad irascibilem pertinet, sic ēt velle vsurpare, quod suum nō est, ad præsumptionem pertinet, & in irascibili est ex eo, quòd magnam spem vel confidentiam dicit,

Quomodo intelligitur lex non induetur mulier veste virili, nec econtrario. Quæst. II.

ET aliqui intelligunt hoc de armis, ita quòd illicitum est mulieri portare arma bellica, quæ sunt vestes viri. Et hoc dicūt quasi portare ve-
H stes solas viri non sit malum, sed vtrūque malum est. hoc tamen dixerunt aliqui Philosophi esse faciendum, vt quemadmodum in alijs animalibus masculus, & fœmella communiter pugnant pro cibo, & defensione filiorum, ita vir & fœmina, vt patet 2. Politico. Sed hoc reprobat ibi Philosophus, Lacedęmonij etiam vxores in bellum armatas secum ducebant, sed docente experientia cognouerunt, quòd magis strepitus quàm vtilitatis faciebant: non enim poterant dirigi in bello, & nimis clamabant, & ad fugiendum virorum animos cōcitabant, quare talis pugna abolita est. de hoc Aristotel. in 2. Politic. cap. dę politia lacedęmoniorum. Et quadam die lacedęmonij armati de ciuitate contra hostes egressi sunt: deinde redeuntibus eis
I vxores in vrbe manentes putauerunt hostilē esse exercitū, vnde obuiam eis armatæ progressæ sunt: viri aūt suas vxores esse cognoscentes in eas impetū fecerunt accipiētes singuli singulas, quas casus obtulit, & cum eis ibidem coierunt filios ꝓmiscuos facientes, quare post spartā, i. promiscui noīati sunt, & ob hoc arā Veneri fabricarūt eā armatam Venerem noīantes, vt ait Aug. de ciuit. Dei. lib. 3. Sed ista litera principaliter vetat ne viriles vestes accipiant fęminæ, patet quia ēt ꝓhibet viros fęmineas vestes accipere, sed nō pōr ibi accipi ꝑ armis, & rō huius est, quia si non essent diuersæ vestes viri, q nondum barbati sunt, fœminæ æstimari possent, & sic libidinibus oīa conturbarent, idē in muliere est, sicut de aliquibus mulieribus legit̄, q̄ aliquo tpe veste virili pp tpis necessitatem vsę sunt. *Abomina*
K *bilis est apud Deum qui fecerit hæc*. Quia in hoc multis occultis vitijs locus datur. *Si ambulans per viam*. Hic ponit̄ tertiū, s. directio irascibilis circa volantia. *Si ambulaueris per viam*. Ista lex loquitur, quando homo ambulat per viam, quia cōius euenit nidum in uia inuenire, quàm in locis populatis, vel est alia causa potior, quia in ciuitatibus, vel locis habitatis non sunt nidi auium, nisi aliquarum quæ valde domesticę sunt, & gratę ad cōuersationem humanam, & tunc qui talem nidum in domo sua habet, nec matrem, nec filios accipi vult, ne deficiat solatium suum: cum ergo ad hoc hoīes inclinentur, qa & ipsi auiculas varijs in auigerijs nutriunt, vt cō delectent̄ iuxta illud Boetij, de consol. lib. 3. Metro, 3.

Nota, ꝙ hinc ꝓhibet Deus vsum laruarum, q̄ vulgariter dicitur lingua Italica mascare.

Qua

A *Quæ cantu altis garrula ramis*
Ales cauea clauditur antro.
Huic licet illita pocula melle,
Largasque dapes dulci studio
Ludens hominum cura ministret, &c.

Non permitteret auiculas illas perire, non ergo oportuit dari regulam quantum ad id, ad quod homines inclinantur, sicut non datur nobis præceptũ de amando nos ipsos, licet magis nos ipsos amare debeamus, quàm proximos, & datur regula de amãdo proximũ, quia ad amandum nosmetipsos inclinamur naturaliter: ad amandum autem alios non inclinamur: ad conseruandum auiculas quæ in agris sunt, quia nobis vtiles non sunt, non inclinamur: ideo data fuit lex de auibus quas aliquis reperit in via, siue in agro, vel aliquo
B modo extra loca habitata, cum tamen obseruari debeat cum reperitur nidus in ciuitate. *In arbore, vel in terra nidum auis inueneris.* Idem si inuenias aliquo alio modo, sed omnes alij modi possunt reduci ad istos, quia inueniri nidum in aliquo loco alto reducitur ad inueniri eum in arbore: inueniri eum in loco plano qualitercunque sit reducitur ad inueniri in terra. *Et matrem pullis, vel ouis desuper incubantem.* Mater incubat ouis, vt suo calore animet fœtus, & formẽtur. in ouis enim est semen auis, sed illud non excitatur, nisi calore naturali auis digerente, & excitante virtutem seminis, sicut vis formatiua in semine viri se habet ad menstruum muliebre formando, & digerendo illud, & in seminibus terræ nascentium hoc patet, quia cum illa quan-
C dam siccitatem, & caliditatem habeant inclusam, caliditas illa non excitatur donec perfundantur semina aqua. & tunc per antiparistasim calor ille excitatur in materia tenera, & fortificatũ, nisi perfunderentur aqua, ita in ouis, licet sit virtus seminalis auium, nunquam formarentur pulli, nisi aues incubarent eis, quę calore suo excitarent calorem naturalem, & sicut mater incubat ouis ad formandos fœtus, ita incubat pullis ad fouendos eos, quia illud est solatium maternum quo pulli egent.

Non tenebis eam cum filiis, sed abire patieris. Ratio huius præcepti est inducere corda Iudæorum crudelium ad pietatem, vt assuefierent ad pietatem circa homines per pietatem exhibitam brutis: videbatur enim quædam
D crudelitatis species simul filios, & actorem generis accipere, sicut non debebat eadem die mater, & filius in pecoribus immolari. Vel ut quidam Iudæi volũt, ratio præcepti est vitatio superstitionis, quia dicebant gentiles, quòd caput auis captæ in nido super oua, vel pullos appensum in quadam parte corporis generare facit. Sed primum est verum, quia licet gentiles crederent illud esse verum de aliqua aue, sed non de qualibet, cum non habeant eandem virtutem omnes aues. *Vt bene sit tibi, & longo tempore viuas.* Quia rationabile est, quòd qui actorem vitæ viuere permittit, ipse longo tempore viuat. *Cum ædificaueris nouam domum.* Hic ponitur regulatio irascibilis circa futura, sicut quilibet tenetur cauere ne lędat proximum in præsenti, ita tenetur præuidere ne lędat circa futurum.
E *Cum ædificaueris domum nouam.* Ista regula non datur pro talibus domibus quales sunt domus terræ huius, quæ non habent ambulacra super tecta: raræ enim domus tales sunt, sed in terra Chanaan tales erant communiter domus omnes, & hoc quod mandabatur hic circum poni valde proderat, ne aliqui caderent de domo, & per hoc, quod vetatur ne domus relinquerentur sine illo circuitu tecti, innuitur quòd nõ relinquerentur aliqua alia offensacula, in quibus aliquis periclitari posset, quia est contra ordinem charitatis, vt aliquis domum taliter dispositam habeat, in qua cęteri offendere possint.

A *Cum ædificaueris domum nouam.* Si aliquis restauraret domum veterem non mandatur quòd hoc faciat, nõ quidem quia non compelleretur facere talem murũ tecti si domus non haberet, sed quia intelligitur, quòd si vetus est, quòd haberet illum murum, cum mandetur, quòd quælibet domus noua cum ædificatur habeat murum tecti, si autem domus vetus totaliter cadat, vel diruatur, & penitus restauretur, videtur nouiter fieri, & tunc est talis murus faciendus.

Facies murum tecti per circuitum. In terra illa erant tecta domorum supra plana non de tegulis, sed de calce, lapide, terra vel gipso, & conueniebant homines ad requiescendum super tecta, & si nõ haberet tectum aliquod labium eleuatũ in extremitatibus suis, faciliter
B poterat aliquis cadere deorsum, ideo mandatur, quòd fiat murus, idest aliqua eleuatio terræ, vel lignorum quæ cadere non sinat, & similes domus sunt in Catalonia, & de istis domibus loquebatur Christus, quando dixit Matthę. 10. quod auditis in aure pręedicate super tecta, quia in illis tectis conueniebãt homines ad colloquia, & poterant ibi conueniẽter discipuli Christi prædicare.

Domus Cathaloniæ, & Valẽtię Hispaniarum habẽt quasi eleuationẽ in tectis.

Ne tu sis reus labente alio. Reus esset si propter negligentiam suam aliquis moreretur. *Et in præceps ruente.* Præcipitari de alto est, scilicet de superiori parte domus, & ista tecta vocabantur domata, de quibus 2. Regum 5. & tetigisset domatum fistulas. *Non feres vineam.* Hic ponitur pars incidentalis quæ est ad quasdam cæ-
C remonias. *Altero semine.* Scilicet seminando triticum, vel hordeũ, siue legumina, & ratio huius subditur in litera, scilicet. *Ne sementis, & quæ seuisti, & quæ nascuntur ex vinea pariter sanctificentur.* Ad vtilitatem Leuitarum, & sacerdotũ ista dicta sunt, quia aliqui putarent, quòd primitiæ, & decimæ solum semel debebantur de eodem fundo eodem anno. quia ergo darentur decimę, & primitiæ de frugibus quæ primo colligebantur, postea crederetur, quòd de vinis nihil dari deberet.

Ne sementis, & quæ nascuntur ex vinea pariter sanctificentur. Idest ne credas, quòd semẽtis, idest fruges, & quæ nascuntur ex vinea, idest vuæ simul sanctificentur, ita quòd soluendo decimas, vel primitias de vno ad sanctificationem sit solutum de alio. Aliqui volũt, quòd ratio prohibitionis est vitatio superstitionis, quia gen-
D tiles ad honorem coniunctionis planetarum seminabant diuersa semina coniuncta in agro vno, sed non multum valet quia ratio mandati assignatur in litera. in Hebręo habetur.

Litera Hebraica dissimilis.

Ne feres mixturam ne polluatur plenitudo seminis, quod seminasti. Et ista diuersitas est propter ęquiuocationem nominis, quia signat pollutionem, & sanctificationẽ cum alijs, & alijs pollutis. Et est sensus, quòd non misceantur ista ne plenitudo seminis, idest totum semen polluatur propter vuas, quia secundum regulam datam Leuitici 19. capit. fructus trium primorum annorum in qualibet arbore immundi erant, & deberent præcidi ab arboribus, & tunc ista poma tactu suo polluerent fruges, vt non posset ex eis aliquid offerri do-
E mino. sed melior est litera nostra, quia non videtur verum, quòd contactus fructus immundi polluat segetes, quia morticina animalia cadentia super sementem non polluunt eam, nisi sementis perfusa fuerit aqua, vt habetur Leuitici 11. cap.

Literæ expositio.

Item dato, quòd sementis pollueretur contactu isto, non prohiberetur ista mixtio simpliciter, quia solum tribus annis erant fructus immundi: ergo deinde semper possent talem mixtionem facere, prohibitio autem secundum intellectum literæ nostræ perpetua est.

Nõ arabis in boue, et asino. Sicut inuitauit nos sup. ad pietatẽ i auib', ita hic iuitat ad pietatẽ i quadrupedib', qa

Deus etiam miſeretur iſtorum, quia opera ſua ſunt, vt patet Sapien. 11. ca. miſereris omnium, quoniam omnia potes. & nihil odiſti eorum, quæ feciſti: aſinus autem cum boue arare prohibetur, quia bos fortior eſt, & magis de terra pertrāſit, vnde ingrauaret totum iugum ſuper aſinum, & valde torqueretur aſinus: & qđ dicitur de arando, dicitur etiam de portando currum, idem etiam intelligitur de mulo, vel mula cū aſino: ſed non exprimitur de eis, quia ſupponebatur, quòd muli, & mulæ non forent in terra promiſſionis, cum iſta gignantur ex coitu diuerſarum ſpecierum, quod Hebręis prohibitum erat Leuit. 19. cap.

Non indueris veſtimento. Ponit aliud incidens quantū ad veſtes, quia non ſolum cauenda eſt mutatio veſtis, ſed etiam diuerſa contextio, ſcilicet ex lino, & lana, quia ſacerdotes magni vtebantur veſtibus ex lino, & lana contextis. vel dicitur ad euitandam idolatriam, quia ſic ſacerdotes idolorum vtebātur ad cultum dęmonum, vel ad honorem planetarum ſignantes coniunctionem eorum in hoc. *Funiculos in fimbriis.* Poſuit veſtimentum a quo debent abſtinere: hic ponit illud quo debent vti: ſiebant enim pallia, ideſt ſuperiora veſtimenta Iudęorum aperta ante & retro: & in duobus angulis cuiuſlibet aperturę erant duo funiculi hiacinthini pendētes, & ſic erāt quatuor funiculi: diſtinguebantur autem Iudæi per iſtas veſtes ab alijs gentibus de quibus dictum fuit Num. 15. cap. & inter Iudęos illi qui magis ſe obſeruatores legis demonſtrabāt, iſtos funiculos maiores alijs hominibus faciebant, vt patet Matth. 23. c. dilatant filateria, & magnificant fimbrias. eſt autem ratio horum, quia Iudæi ſoli erant tempore iſto populus Dei, iuxta illud Pſalmo 75. notus in Iudæa Deus, & in Iſrael magnum nomen eius: volebat ergo Deus hos a cęteris populis diſtinguere, ſicut paſtor qui oues ſuas diligit, ſignat eas ne perdantur cum alijs.

Qualia erāt Iudæorum veſtimenta.

Erant autem Iudęi dupliciter ſignati interius, & exterius: interius erant ſignati in carne, exterius erant ſignati in veſtibus, ſignatio in carne erat per circūciſionem, ſignatio in veſtibus erat per angulos palliorum ponendo fila, ſiue funiculos hiacinthinos. de circunciſione autem ratio patet, & poſita fuit Geneſ. decimoſeptimo cap. erat enim iſtud pactum Dei in carne Iudæorum, vt patet Gene. decimoſeptimo cap. ſcilicet, quòd Iudæi pepigerant in carne ſua recipere circunciſionem, & per hanc proteſtabantur Meſſiam futurū de ſuo ſemine, cum ob illum circunciderentur, & diſtinguebantur in hoc ab alijs populis, quia alij populi non poterant proteſtari de ſe Chriſtum naſciturum, per quod ſe demonſtrarent habere veritatem huius promiſſionis. etiam quia ſi non daretur ſignum in carne Iudæorum, non eſſet aliquod ſignum certum, per quod agnoſcerentur aliqui vtrū eſſent Iudęi vel non. nam veſtes ſignum fallax ſunt, cum quilibet ſatis faciliter poſſet in veſtibus ſuis ponere illa petacia hiacinthina in angulis palliorum, nullus tamen maxime in magna ætate ex quacunque cauſa vellet, ſe circuncidi pateretur, niſi iam circunciſus eſſet, & ſic non eſſet facile, quòd aliquis fingeret ſe eſſe Iudæum cum non eſſet. Neceſſariū fuit etiam ſignum diſtinctiuum in habitu exteriori, quia licet circunciſio in membro virili eſſet potiſſimum, atque certiſſimum ſignum ad cognoſcendum Iudæos, non poſſet tamen aliquis per illud cognoſci, niſi cum magna fieret ſcrutatio, quia illæ partes maxime latent: in habitu ergo cognoſci debuerunt, vt aliqua cognitio facilis haberetur, licet certiſſima non eſſet, & ſic iſta duo ſigna neceſſaria, quia nec circunciſio per ſe ſufficit, nec ſignum per ſe in habitu, nam licet circunciſio firmiter demonſtret, faciliter tamen non indicat, quia partes illæ latēt: ſignum

Iudęi dupliciter erant ſignati.

F etiam in veſte non ſufficit, quia licet faciliter diſtinguat, non tamen firmiter arguit: habito autem vtroque ſigno, & faciliter fit diſtinctio, & firmiter, ita quòd vnum ſignum adiuuetur per alterum.

Si duxerit vir. Hic ponitur tertium principale, ſcilicet regulatio concupiſcibilis, & continet tria principaliter, ſcilicet. *De adulterio.* Secundo de ſtupro ibi. *Si inuenerit vir.* Tertia de inceſtu ibi. *Non accipiet.* Prima in duas, quia aliquādo committitur adulterium in deſponſata aliquando in maritata. ſecunda ibi. *Si dormierit vir. Et poſtea eam odio habuerit.* Scilicet, poſtquam cognouit eam carnaliter.

Quæſieritque occaſiones quibus eam dimittat.

G *Ad quid oportebat viro quærere occaſiones, cum poſſit eam repudiare. Quæſt. III.*

SED ad quid oportebat quęrere occaſiones, quia ſi non placeret in oculis eius poterat eam repudiare, vt patet infra 24. cap.

Reſpondetur, quod forte faciebat vir, vt mulier perderet dotem, quia adulterata fuiſſet, ſi tamen obijceret ei aliam fęditatem nō perdebat dotem. poſſet autem forte melius dici, quòd fiebat iſta obiectio ad ſolam matrimonij diſiunctionem, & nō ad lucrandum dotem, ſed opponebat vir iſtam occaſionē, quia forte nihil aliud poterat opponere, quia ſi opponeret aliam fęditatem corporis, vel morū, immediate poſ-
H ſet patere veritas illius obiecti, quod non eſt ita facile de adulterio. poſſet etiam dici, quòd vir odio habebat eam, ideo non oppoſuit et aliquam maculam ad dirimēdum matrimonium, ſed ad hoc, quòd moreretur. ſed litera non multum vult hoc, quia dicit.

Vt dimittat eam. Et ſic ſolum de ſeparatione loquitur. *Obiiciens ei peſſimum nomen.* Scilicet, quòd adulterata fuerit: nihil enim peius de fœmina dici poteſt.

Et ingreſſus ad eam non inueni eam virginem. Vir accuſat hic de adulterio vxorem, non de adulterio commiſſo in domo viri, ſed de adulterio commiſſo in domo patris, ſcilicet poſt deſponſationem.

Et ſi dicas quomodo poteſt probari, quòd puella commiſit adulterium ex hoc, quòd non inuenta eſt
I virgo, quia poſſet ante deſponſationem fuiſſe corrupta?

Obiectio.

Reſpondetur, quòd ſi puella commiſceatur alicui viro, quando non eſt deſponſata, non imponitur pęna mortis, vt patet infra in litera, & Exo. 22. c. ſi autem deſponſata fuit, & tradita viro, & non inuenta virgo, ſiue ante deſponſationem, ſiue poſt corrupta fuiſſet, mori debebat, quia etiam ſi ante deſponſationem corrupta fuiſſet, tamen tenebatur hoc ante contractum matrimonij reuelare, quia vir forte non recepiſſet eam, niſi eſſet virgo. cum ergo ſub conditione virginitatis cō tractus factus ſit, ſi non inueniatur talis, occidetur: pręſumitur namque quòd puella quæ in habitu virginali accipitur, quòd virgo ſit, & ſi non eſt, cum permiſerit ſe deſponſari tanquam virginem, rea mortis eſt.

Rñſio.

K *Tollent eam pater & mater eius.* Quando vir ſic accuſaret vxorem ſuam de crimine peſſimo, puella recurrebat ad patrem, & matrem qui eam tutarentur, & ipſi tanquam defenſores filiæ ſuæ ducebant eam ad iudices, qui ſedebant in porta vrbis, vt defenderent eam aduerſus virum criminaliter accuſantem, quia ipſi poterant probare id quo puella ab impetitione viri liberaretur.

Et ferrent ſecum ſigna virginitatis eius. ſ. linteamen, in quo ſponſus cum ſponſa primum dormiuit, vt ibi appareat deflorationis ſignum, & hoc in die primi acceſſus ſub teſtibus, & ſcripto ſumebant claudentes illud in loco ſecuro, vt non poſſet ibi aliqua fraus fieri

Quę ſigna virginitatis in puella oſtendebantur.

ſubtra-

A subtrahendo, vel apponẽdo, & hoc patet, quia dicitur infra. *Extendentque vestimentum*. Idest linteamen.

Sed aliqui non concedunt hoc dicentes esse valde turpe talem pãnum demonstrare: ideo exponunt literam sub metaphora vocantes extensionem vestimenti euidentem testium probationem, sed non videtur multum turpe, quòd sic inquiratur veritas, quia non oportebat, quòd linteamen monstraretur coram toto populo, sed solum coram iudicibus in secreto, qui in hoc sententiarent, maxime quia ad inquirendum rei certitudinẽ nullus modus qui sine ĩfamia alicuius personę fit, turpis sit, cum alia turpiora medici ad sanitatem faciant, nec consueuit scriptura in tali loco metaphoram facere. Accipiendo autem illorum intellectum posset dici, quòd quando sponsus primo cogni-
B turus erat sponsam, veniebant matronę, & tangebant genitale sponsę, & sic probabant vtrum virgo esset, & forte testificationes istarum sub sigillo publico ponebantur ad firmitatem, vt ex eis probaretur virginitas puellæ, & istas scripturas spandebant coram senioribus ad demõstrandum virginitatem puellę, sed prior expositio melior videtur, nec potest aliàs bene retorqueri.

Ad Seniores vrbis. Quando talis causa iudicanda erat, quià satis grauis erat, conueniebant seniores vrbis cum iudicibus ciuitatis, quia in his factis habenit aliquis locus coniecturæ, & seniores qui prudentiores sunt, magis in hoc attendere possunt. *Qui in porta ciuitatis sunt*. Quia ibi erat locus iudicandi eo, quod locus
C publicus erat, vt sępe dictum est, & habetur in isto libro in multis locis in litera. *Et dicet pater*. Pater, & mater puellæ ducebant puellam ad iudices in porta vrbis, sed quia ambo loqui non poterant, pater qui erat honorabilior, & prudentior inquantum vir loquebatur. *Filiam meam dedi huic in vxorem*. Hoc dicebat pater postquam sponsus proposuisset contra puellam, quòd nõ inuenisset eam virginem. *Quod, quia odit*. Idest quia non diligit eam, vel non vellet eam habere iam in vxorem.

Sciendum, quòd ista conquestio fieri debebat immediate post nuptias celebratas: nam cũ sponsus immediate postquam cognouisset puellam, conquerere tur quod non inuenisset eam virginem, aliquo modo
D toleraret querela sua, quia satis pręsumi posset, quòd faceret stimulatus dolore, quia alius pręcognouisset eam, si tamen per multos dies post, vt si post dimidiũ annum, vel vnum annum talem in vxorem proponeret quęstionem, satis contra ipsum argueretur, quòd calumnians hoc faceret ex aliqua alia causa, vt eam a se abijceret, quia si ex dolore illo, quòd alius pręcognouisset vxorem suam moueretur, ante hoc fecisset querimoniam, scilicet immediate, vt cognouit eam, & non inuenit virginem, quia tunc recens dolor violentior esset.

Imponit ei nomen pessimum. Vocatur nomen pessimum, quòd absoluta mulier dicatur fornicata, antequam a viro suo cognosceretur. *Vt dicat non inue-
E ni filiam tuam virginem*. Idest hoc est nomen pessimum quod imponit, scilicet non inueni filiam tuam virginem, quod magna infamia est puellę, & patri puellæ, ideo quando vir male accusauit, cõdemnatur propter malum, quod egit in patrẽ, & propter malum, quod egit in puellã. *Et ecce hæc sunt signa virginitatis filiæ meæ*. Quando pater puellæ proposuerit hoc in defensionẽ puellæ contra virum eius, monstrabit signa virginitatis eius quæ sunt in vestimento de quo immediate dicitur.

Expandentque vestimentum. Vocatur vestimentum syndo, in qua dormierunt primo, quando puella a viro cognita est, i qua necesse erat virginitatis signa ap-

A parere, si virgo puella esset per deflorationem eius, & licet non sit vestimentum, vocatur tamen vestimentum ex inopia vocabulorum Hebraicorum, quia idioma Hebraicum non abundat, ita in nominibus, sicut alia idiomata, licet melius dicetur, quòd hoc sit ex improprio modo loquendi: nam in multis locis scripturæ veteris testamenti syndones reperiũtur: in Hebręo dicitur.

Coram senioribus ciuitatis. Vt ipsi considerent vtrum puella virgo fuerit.

An probatio de signis virginitatis in syndone sit sufficiens. Et de alijs signis quibus indicetur virginitas, & quæ fraudes ad hoc soleant fieri. Quæst. IIII.

B IN hoc autem multæ fraudes fieri possent, & satis manifestæ, nisi forte vestimentum illud, siue syndo custodiretur in loco securo, ad quem pater, & mater puellæ accedere non possent, aliàs possent apponere syndonem in qua dormiuissent alij deflorantes virgines, vel fieret alia fraus, quia tingi posset syndo illius alio sanguine, vt videretur sanguis deflorationis, & sic manifeste pateret, quòd ista puellæ virginitas non sufficienter probatur.

Credendum est ergo, vt supra dicebamus, quòd cũ nouiter puella cognita foret a sponso suo, accipiebatur syndo illa vidente sponso, vt non posset calumniari factum esse per fraudem, & præsente tabellione, &
C testibus, & reponebatur in diligenti custodia, in qua pater & mater, nihil fallere possent, & sic intelligitur supra, cum dicitur, & ferent secum signa virginitatis, scilicet, quòd testes, & tabellio irent cum parentibus puellæ ad locum custodiæ syndonis, & accipiebatur, ferebantque eam pater, & mater puellæ diligenti apposita custodia, ita quod fallere non possent.

Sed adhuc ista diligentia posita non potest esse sufficiens probatio de virginitate puellæ per hũc modum, quia licet aliqua corrupta fuerit, & sępe a viro cognita, & genitalia sua nimis laxa sint, quæ sunt signa manifestissima corruptionis, tamen artificialiter ita stringi possunt, vt nullatenus differat in hoc ab illa quæ virgo est, & eadem difficultas sit in cognoscendo fœminam sic se habentem, sicut in cognoscendo fęminam
D virginem, fraus ista notissima est: sed non facit probationem perfecte apparẽtem iste modus strictionis genitalium, quia secundum quòd litera vult hic in vestimento monstrãtur signa virginitatis. sunt autem hæc aliquis cruor effusus, quia in primaria cognitione virginis ea quæ naturaliter clausa sunt, aperiuntur, & ista est ruptio quædam, & violentia quædam facta integritati sexus, & necesse est in tali ruptione cruorem effluere. & hoc est, quod dicitur apertio claustrorum virgineorum. In qua ruptione licet per accidens fœminæ ex ardore matricis qui temperatur per humidum seminale, sit delectatio per se, tamen tristitia est, sicut cum violenter membra aliqua alia corporis discinduntur.

E Et non solum est hoc in fœminis, sed etiam in viris correspondet quædam corruptio, quam non est possibile ita esse dolorosam, sicut corruptio fœminei genitalis, causa satis liquet. Nec oportet in his profundius atque explicatius disputare, licet multum naturalia sint, & multam speculationem habeant, & veritates multæ atque occultissimę in his cognosci possunt sine vlla experientia corruptionis. In quo magnum amatoribus carnis tribuitur documentum, vt id quod ipsi maximum delectabile esse putant, scilicet primos virginum concubitus, vbi & totius fęlicitatis suæ sedẽ potissimam locauerunt, sine magno dolore esse non possit, quod profecto intimius atq; acerbius sentiret,

nisi verissimo illi dolori fallax admixta esset delectatio: iste ergo cruor quem decurrere necesse est, virginitatis signum est. Si autem aliqua fœmina a viro cognita sit, siue semel, aut plures, & postea artificialiter claudatur stringaturque fortitudine vas genitale, tamen quādo iterum cognoscetur sanguis nullus emittetur, & sic non patebunt signa virginitatis perfectæ. Cuius ratio est, qa in defloratione virginis, cruor emittitur, quia fit discontinuatio, aut diuisio continui. continuum autem in carne animalis sine sanguinis effusione scindi non potest, cum in omnibus partibus carnis sanguis aliquis reperiatur, cum autem virgo corrupta est, necesse est sanguinem istum emitti. cum autē postea artificialiter genitale fœmineum stringatur, licet contiguentur partes eius, solidissime tamen non continuantur, sicut patet in alijs rebus naturalibus duris aliqualiter, quæ licet contiguētur post diuisionem, non tamen continuantur, ita vt recipiant vnitatem, vt patet de lapidibus, & lignis: ideo licet postea discontiguentur non decurret sanguis, quia ad disiunctionem contiguorum non effluit sanguis, cum nō sit aliquod medium per quod transeat ab vna parte in alteram.

Fraudes mulierum circa virginitatem. Sunt tamen aliæ fraudes satis faciles, quas fœminæ excogitant, & viris notæ esse possunt, si attendant ante coitum, quoniam in ipso coitu impossibile est attendere, aut intelligere, vt ait Aristoteles in septimo Ethicorum. cap. de delectatione. si autem ante non attendant post primum coitum cognoscere non possunt, vtrum fuerint virgines, an non, per fraudes istas duas, scilicet per superiorem descriptionē genitalis cū alia secunda ad effusionem sanguinis perfecte fallunt. Et ista fraus de emissione sanguinis multipliciter fit, & satis faciliter, licet aliquæ non sine aliquali labore fœminarum contingunt: his enim modis miseri non attendunt falluntur que sæpissime; sed quid attendere iuuat? cum in quibusdam melius est ignorare quàm cognoscere veritatem, melius enim est existimatione falsæ fœlicitatis gaudere, quam certissima cognitione infœlicitatis cōtinue anxiari. Possent autem multa particularius explicatiusque de his dicere, sed pudet dicere, nec dicenda sunt, cum tamen secundum se turpia non sint, quia nihil turpe est, quod cum charitate fieri aut dici potest: hoc enim solum turpe est, quod inhonestum, & malum est. hoc autem solum bonum est, quod honestum est, vt ait Tullius in Paradoxis, Parad. prima. Nec tamen ex hoc in sectam Diogenis Philosophi cynicorum principis relabi intēdo, qui dixit coitum matrimonialem in propatulo celebrādum, quia honestus foret, de quo magis diximus supra 7. ca. non erat ergo ista probatio de signis virginitatis in syndone sufficiens, quia illa quæ virgo non erat cum cognosceretur, poterat sanguinem multum effundere, ita vt virgo iudicetur: lex tamen non potēs dare hominibus certum modum contenta fuit dare istam probationem, quæ licet semper vera non sit, vt communiter tamen sic est. non est ergo multum insistendum, quòd aliqua puella probet se virginem, quæ non sit virgo, quia iura magis insistunt diligentius aduertēdo, quando contra aliquem agitur, vt occidatur, quam quando aliquis se excusat ne occidatur; vel aliter dici potest, quòd aliquo modo distingui potest in hoc, scilicet circa sanguinem qui effunditur in defloratione, & sanguinem qui falsè effunditur, quando aliqua fœmina quæ virgo non est, cognoscitur, quia non eundem modum habent, maxime quando nō sunt multi dies ab effusione cruoris illius, & ad hoc forte inducti fuerunt Seniores ciuitatis ad portam vrbis cum alia iudicibus, vt in hoc subtiliter inuestigare scirent. *Et apprehendent Senes ciuitatis virum, & verberabunt eum.* Idest mādabunt eum verberari, quia crimen falsum imposuit,

F sed non excedet ista verberatio quadragenas percussuras, ne flagellatus moriatur, vt patet infra 25. cap.

Condemnantes insuper centum siclis quos dabit patri puellæ. Isti sicli dari debebant puellæ, sed quia ipsa reducebatur in domum viri, & omnia quæ sunt vxoris sunt in potestate, & administratione viri, nō posset puniri vir in hoc, quia mox rediret pecunia ad potestatem eius: dabatur ergo pecunia ista patri puellæ, vt non rediret ad virum, & rationabile est, quia vir offenderat puellam, & patrem eius imponendo crimē adulterij, puellam offenderat ad mortem, patrem autem solummodo infamia notauerat, ideo pro offensa puellæ flagellatur, & pro offensa patris in pecunia mulctatur.

G Et non seruatur hic lex talionis, quia vir nō recipit pœnam quam recipere debuerat vxor viro probante legitime. Et ratio quia vir non tantum arctabatur legibus matrimonij sicut vxor, & nunc secundum leges humanas vir, siue sponsatus, siue vxoratus, licet commisceatur alicui mulieri solutæ non punitur. sed mulier quocunque modo alicui commisceatur post datā fidem mortem meretur, ratio quia magis in hoc fœmina offendit virum quàm vir fœminam, quia fœmina alteri coniuncta facit hæreditatem viri sui transire ad filios alienos, vir autem non potest in hoc lędere vxorem, quia fœmina cognoscit filios suos, vir autem non. Item magna fit iniuria statui politiæ, quia filij degeneres assumuntur ad honores publicos, & non fieret distinctio liberorum, quod valde inconueniēs est,

H vt probat Philosophus cōtra Socratem, & Platonem. 2. Politicorum. ca. 2. *Quoniam diffamauit nomen pessimum.* Per hoc, quòd vir in iudicio contra vxorem suam prodidisset, quòd non inuenit eam virginē, infamauit eam pro quo magnam pœnam merebatur.

Super virginem Israel. Quasi dicat, quia ista virgo erat de filiabus Israel quæ erant magnæ dignitatis, qui infamaret eam multum culpabilis erat, si autem aliquis diffamasset imponens nomen malum alicui virgini, quæ non esset de filiabus Israel, non erat tanta culpa, nec tanta pœna, vt si aliquis accepisset in vxorem aliquam puellam virginem de conuersis ad iudaismū, vel de filiabus conuersorum, & post deflorationem opponeret, quòd non erat virgo, & probaret vestimē-

I tum de quo supra, quòd erat virgo, vir eam diffamās non tantum peccabat, quia non diffamabat virginem Israel, sed virginem alienam. de his Leuiti. vigesimo quinto cap.

Habebitque eam in vxorem. Idest compelletur vir tenere illam puellam, quam sic accusabat semper in vxorem. *Et non poterit dimittere omni tempore vitæ suæ.* Ista magna pœna est, quia cuilibet Iudæo erat libertas repudiare vxorem, vt patet infra vigesimoquarto capit. & ibi magis declarabitur. hic autem ex peccato suo compellebatur, & sic aliquis perdidit priuilegia sua ex peccato suo, & licet non mutetur ius in seipso, iste tamē meretur perdere priuilegia iuris, & actualiter, & per hunc modum respondetur ad quosdam qui quandoque arguunt ius naturale mutari, quia apud quasdam

K personas ius naturale non obseruatur, sed ista quidem non est mutatio naturalis iuris, sed est priuatio beneficij iuris naturalis quantum ad aliquos, quia peccata sua demeruerunt, vt successio, vel educatio paterna est de iure naturali, vt patet Institutis de iure naturali, & cauili in principio: aliquando tamen priuantur filij isto iure naturali.

Et non poterit dimittere omni tempore vitæ suæ. Hoc etiam dabatur viro in pœnam, quod vxorem vlterius repudiare non posset, quod ante poterat, etiā si aliqua macula in ea sit, nisi forte post probaret contra eam verum adulterium, quia tunc lapidari deberet, vt patet infra, & Leuitici 20. capit.

Quod si verum est quod obijcit. Scilicet, quòd puella fuit corrupta, siue ante desponsationem, siue post, quia ipsa nomine virginis desponsata est, nisi forte hoc ante contractum matrimonij fuerit viro reuelatum, & non curauerit, quia tunc non poterit eam postea accusare. *Et non est in puella inuenta virginitas.* Hoc est quod obijcit sponsus, hic autem est aliquid speciale, scilicet quòd ad accusationem solam alicuius sine probatione condemnetur accusatus: nam vir hic obijcit, quòd puella non erat virgo, quando eam accepit, & cognouit, & hoc non probat quia est negatiua quæ directe probari non potest per rerum naturam, vt patet extra de probationibus capit. quoniam cōtra falsam in principio, & dato, quod posset probari indirecte, non mādat lex, quòd probet, sed solum proponente viro istā querimoniam, si fœmina non probet se esse virginē monstrando signa virginitatis condemnatur, & ad virum non expectat aliqua probatio. *Eijcient eam extra fores domus patris sui.* Nam pater, & mater filiam defendunt a viro, & quando finitum est iudicium filia redit in domum paternam; & tunc si est inuenta virginitas nullum malum puellę fit, sed redditur viro suo; si autem non sunt signa virginitatis inuenta puella lapidari debet, vt patet hic, & quia erat intra domum paternā, educebatur de domo paterna, & lapidabatur. *Quia malum fecit in Israel.* Idest, quòd ista puella antequam acciperet matrimonialiter, cognosceretur ab aliquo viro, malum erat, & nephas, & si hoc factum esset in aliqua gēte ignobili, sicut inter Barbaros qui viles sunt, non erat magnū dedecus; sic nec magna pœna ex hoc imponēda erat, sed quia Israel erat populus valde honoratus, quia loquebatur Deus cum illis, vt habetur supra 4. cap. nec est alia natio tam grandis quæ habeat Deos appropinquantes sibi, sicut dominus Deus noster adest cunctis obsecrationibus nostris. facere ergo tale nephas in populo tam honorabili magnum dedecus erat, ideo puella sic faciens magnam pœnam merebatur. quanto enim persona, vel populus qui dehonestatur excellentior atque honorabilior est, tātò maior est iniquitas infamantis, & ob hoc si filia sacerdotis summi in domo paterna fornicaretur, etiam si nō esset desponsata, & sciretur hoc, exurebātur flammis, quia patrem suum infamauit, vt patet Leui. 21. cap. & hoc non obseruabatur in filia alicuius alterius viri in Israel, quia nullus erat, ita honorabilis, sicut sacerdos magnus, proportionaliter autem se habet in populo Israel respectu aliorum populorum, quia iste erat cęteris honoratior, magis puniri debebant puellæ quæ quando accipiebantur a viris suis non inueniebantur virgines, nisi a principio desponsationis fuisset dictum viro volenti eam in sponsam accipere, quòd non esset virgo. *Vt fornicaretur in domo patris sui.* Hoc est malum quod puella fecit.

An si puella non desponsata fornicaretur, lapidaretur; & quid cum adulterium committeret in domo viri post consummationem matrimonij. Quæst. V.

SED sciendum, quòd pro hoc solo non lapidaretur, immo non imponitur aliqua pęna in lege, si aliqua puella nōdum tradita viro saltem per desponsationem fornicaretur in domo paterna: nisi esset filia sacerdotis magni quæ comburebatur, quia erat aliquid speciale hic propter honorem sacerdotis magni, sed malum erat si puella fornicata est in domo patris sui, & subticuit permittens se desponsari tacita veritate quod erat in præiudicium viri, qui eam vt virginem assumebat: ideo tunc cum non reperiretur virgo, mori debebat. Si tamen solum fornicaretur in domo patris, & hoc cognosceretur antequam alicui desponsaretur, non imponit lex aliquam pęnam, nisi forte pater, & mater accusarent eam, quia dehonestauerat eos, quia tunc deberet imponi aliqua pęna, & forte diceret aliquis, quòd imponeretur eadem pęna quæ imponitur filio contumaci monitus; qui consumit bona sua in luxurijs, & comessationibus, & ad petitionem parentum moriebatur, vt patet præcedēte capit. *Et auferes malum de medio tui.* Scilicet, vt non inueniatur in te quid inhonestum; quod infamet, & deturpet honorem populi Israel. *Et lapidibus obruent.* Ex hoc dicit Nicolaus, quòd apparet ipsam accusatā fuisse de fornicatione post desponsationem, sed non sequitur, quia siue ante, siue post cognita sit, dum tamen corruptio illa tacita fuerit in desponsatione, ita quòd vir accipiat eam virginis nomine, poterit accusari ad mortem tanquam si vere adulterata fuisset, nec probatur infra contrarium, & Exodi 22. quia ibi loquitur tex. de puella quę cognita est ante desponsationē, & etiam hoc ante desponsationem iudicatum fuit, cū illa corruptio quę tunc apparet, non redundet in damnum alicuius, non lapidatur: si autem tacita fuerit illa corruptio, & post patefiat marito, quia in damnū eius redundat, & magnam iniuriam, puella lapidari debet, quia sponsum in contrahendo fraudare voluit. *Si dormierit vir.* Hic ponitur de adulterio cōmisso in domo viri post consummationem matrimonij. *Cum vxore alterius.* Ex hoc patet, quod iam fuerat matrimonium consummatū, quia non vocatur mulier aut vxor, sed solum sponsa. *Vterque morietur.* Scilicet lapidabitur sicut mulier, quę fuit adulterata ante consummationem matrimonij; & hoc patet Ioan. 8. cap. de muliere deprehēsa in adulterio, de qua dixerūt ibi Iudęi, quod lex mandabat eā lapidari de hoc Leui. 20. cap. *Si puellam virginem.* Hic ponuntur alię regulę circa adulteriū ad cognoscendum, quando sit iudicandum adulteriū, vel non, & tenet ista regula, siue in puella desponsata solum, siue in ea quæ iā viro suo copulata fuit. *Si puellam virginem.* Iste est modus loquendi, quia loquitur scriptura quantum ad ea quę communius accidunt, scilicet, quòd desponsatio in virginitate fiat, nō tamē sunt ponderanda verba text. ita quòd si puella desponsata non fuerit virgo, & cognoscat aliquis eam in ciuitate; quòd non plectatur pęna legis huius, quia tunc de peccato suo commodum reportaret, & melius esset multa peccata fecisse quam vnum, cum gauderet maiori priuilegio ea, quę hactenus meretrix fuerat, quàm ea quę virgo: ideo cum aliqua puella desponsatur alicui viro, siue sit virgo, siue nō sit virgo, & coeat cum altero, vterque patietur istam pęnam: nam si ea quæ non esset virgo non pateretur istam pęnam, cum mulier tradita viro suo iā virgo non sit, quia ab eo carnaliter cognita est qui eam cognosceret, non pateretur pęnam legis huius, nec vxor etiam; quia si solum intelligeretur de virgine quę secundum veritatem esset virgo, & aliquis cognosceret eam, nūquam posset discuti causa ad hoc, quòd videretur vtrum condemnari deberet, quia postquam puella desponsata cognita esset a viro adultero, siue ante illam cognitionem fuisset virgo, siue non, probari non poterat: ideo esset intricatio ista maxima, & lex superflua. dicendum ergo; quòd quocunque modo ista puella desponsata se habeat; siue sit virgo, secundum veritatem quando desponsatur, & quādo cognita ab isto viro adultero, siue desponsata esset nomine virginis, & non esset virgo secundum rē, siue non esset virgo & desponsata esset non nomine virginis, quoniam in omnibus his fit eadēm iniuria viro, & sacramento matrimonij. *Desponderit vir.* Idest acceperit in sponsam, despondere, & desponsare in sacra Scriptura significant idem, & conueniunt tam viro qui in matrimonium accipit puellam

De adulterio cōmisso i domo viri post cōsummationē matrimonij.

puellam quàm patri, vel curatori, aut tutori qui eam tradit nuptui. dicimus enim, quòd talis vir despõsauit filiam suam tali viro, pertinet etiam ad eum qui accipit puellam in vxorem, sic accipitur frequenter in iuribus humanis, & habetur extra de sponsalibus in cap. tua nos duxit, cum dicitur Ioannes te desponsat, idest accipit te in sponsam, & hoc per totum titulũ. desponsare etiam pertinet ad eum qui tradit puellam nuptui alicui viro, sic dicebat Apostolus Corinth. 2. Corint. cap. 11. despondi enim vos vni viro virginem castam exhibere Christo: pertinet etiam ad eum qui accipit puellam in coniugem, & sic dicitur hic, si quis puellã virginem despõderit. *Desponderit vir*. Loquitur de desponsata nõ ad excludendum maritatas, sed ad excludendum puellas solutas, quia puellæ solutæ, siue in ciuitate, siue extra cognoscerentur, non debebant lapidari. de mulieribus maritatis manifestũ est, quòd obligantur per istam regulam, quia adhuc magis videtur delinquere mulier, quæ post copulationem cum viro adulteratur, quàm ea quæ ante, quia non sequũtur eadem damna in vtraque, quia stante coniugium adulteretur, magis potest cognosci distinctio prolis quàm si post. *Puellam quia non clamauit*. Puella non clamans consentiens iudicatur: poterit tamen esse, quod clamauerit, & non audita sit, vt si erat in aliqua profundissima, & occultissima domo, & in hoc satis poterũt iudices per experientiam scire, vtrum aliquis ibi clamans in publico audiatur, & sic iudices sententiabunt, poterat tamẽ euenire, ꝙ puella clamasset, & omnes a calle, vel coniunctis domibus aberãt, vel quod vir subito, & ex insidijs superueniens puellæ os operuerit, ne clamaret & multa similia, sed ad ea quæ raro accidunt iura non adaptantur. *Et vir quia humiliauit vxorem*. Idest, quia reddidit eam contemptibilem: maxime si ante consummationem matrimonij erat. *Si autem in agro*. Scilicet in quo aliqui non erant qui auxiliari possent: si autem ibi alij erant perinde est ac si in ciuitate factum fuisset. *Reperierit uir puellam*. Dicitur reperire, quasi a casu, scilicet, quod licet vir attendisset, vt eam in agro reperiret, tamen ipsa puella non iuerat ad agrum, vt cognosceretur, & sic quantum ad ipsam fuit accidentale reperiri in agro, sic autem poterant puellę, quę vellent impune cognosci a viris facere, procurãdo cum ipsis, quòd irẽt ad agrum, & puella cognosceretur in agro, & tunc licet cognosceretur nõ puniebatur ipsa, quia in agro cognita est, & solus vir occideretur: si tamen constaret, quòd puella conuenerit cum viro, vt exirẽt ad agrum, & ibi cognosceretur, vterque occideretur, sicut si ĩ ciuitate cognita foret. *Quæ desponsata est*. Quia si non est desponsata, nec alicui viro alligata, non stat ista pœna, sed soluit vir certam summam pecuniæ, vt patet in sequenti lege. Et nõ solum est hoc verum de puella desponsata, sed etiam de illa quæ matrimonialiter a viro suo ducta, & cognita est, quia si hęc ĩ agro cognoscatur ab alio viro, morietur vir secundum hãc legem, & non ipsa, idem est si puella non sit desponsata, nec maritata, sit tamen alicui viro obligata per legem, & aliquis coeat cum ea in agro, morietur vir, & ipsa moreretur si in ciuitate cognita foret, quia totaliter debet sequi regulam desponsatarum, vtpote sicut dicitur infra 25. cap. quando vnus vir moritur, si nõ relinquit semen frater eius, debet accipere vxorem defuncti ad suscitandum semen, si autem ille frater defuncti sit adhuc valde puer, qui non possit contrahere matrimonium, nec desponsari, debet ipsa vxor fratris defuncti expectare, & tenetur, donec puer sit adultus, & accipiat eam in vxorem, si autem medio tempore antequam sit desponsata ei, aut tradita matrimonialiter, cognita fuerit ab aliquo in ciuitate, punietur sicut si esset desponsata, aut maritata, quia licet non sit con-

F tractum vinculum aliquod inter istas personas ex verbis earum, lex tamen causauit vinculum, vt teneretur ipsa expectare ipsum, & donec eã nolit accipere, semper erit obligata, vt sponsa sua, quod plene patet Gene. 38. ca. de Thamar quæ acceperat in virum Her filium Iudę quo mortuo accepit Onam fratrem Her, & rursus hoc mortuo cum adhuc maneret alius frater Sella filius Iudæ, & ipsa peteret eum dari sibi in virum, denique cum non fuisset ei datus Sella, & ipsa fraudulẽter cognita fuisset a Iuda, accusauit eam Iudas ad mortẽ, & cõburi debebat nisi ostendisset signa, quæ ibi ostensa sunt. hoc autem solum erat, quia ipsa obligata erat Sellæ filio Iudæ donec diceret, ꝙ volebat eã in vxorẽ, vel non. *Et apprehendens concubuerit cum ea*. Apprehen-
G dere violentiam dicit, & sic ius præsumit, quod violẽter cognita est, cum in agro cognita extiterit, licet forte voluntarie ibi cognita sit, quod si constet, vterque morietur tanquam si in ciuitate dormiuisset cum ea, ipse morietur solus, quia de eo manifestum est, quòd peccauerit, siue eam violenter cognouerit, siue voluntarie. de puella autem non constat, nec præsumitur verisimiliter. *Ipse morietur solus, puella nihil patietur mali*. Idest non solum non occidetur, sicut corruptor eius qui lapidatur, sed etiam, nec aliqua pœna parua infligenda erat ei. *Nec est rea mortis*. Non est sensus, quòd ista lex dicat puellam non esse mortis ream, ita quòd vere non sit rea mortis, quia hoc sciri nõ potest: forte enim puella consensit se cognosci, aut procurauit in tali loco cognosci ob securitatem suam, & tunc
H mortis rea est, quia tantum peccauit, sicut vir, sed dicitur, quòd non est rea mortis, quia non patet manifeste, nec est contra eam aliqua talis pręsumptio, ex qua feratur sententia contra ipsam, & ponit exemplum, quia sicut fur consurgit contra fratrem suum, idest cõtra quemlibet alium hominem qui vocatur frater. *Et occidit animam eius*. Idest occidit eum, quia anima vocatur aliquando totus homo, sicut patet Gene. 46. & Exodi. 1. quòd septuaginta animę ingressę cum Iacob in Aegyptum, idest septuaginta homines: aliquando accipitur anima pro vita, sicut dicit Christus, quòd q animam suam odit in hoc seculo, in vita ęterna inueniet eam, & Matth. 6. cap. nonne anima plus est quàm
I esca, idest vita, & est sensus. *Occidit animam eius*. Idest vitam eius, quia licet non sit proprius modus loquendi, quòd vita occidatur, quia animal est, quod occiditur, sicut animal est, quod viuit, quia ista duo sunt ad idem, tamen quia occiso animali vita destruitur, vita occidi dicitur: sequendo enim istam literam non potest proprie dici, quòd accipiatur anima pro ipso homine cum dicatur hic, & occidit animam eius, nõ potest autem dici, & occidit hominem eius, quia necesse est signari per animam aliquid, quod est alterius, vel pars, vel proprietas. *Quia sicut latro consurgit*. Latrones in syluis latent, & insidiose surgentes viatores prędantur, & occidunt. *Sic puella perpessa est*. Idest passa fuit, quia vir eam insidiose in agro tenuit. *Sola erat in agro, & clamauit*. Pręsumit ius, quòd puella clamauerit licet hoc ignoretur, quia ea quę ęqualiter bona, vel mala
K esse possunt, in partem bonam interpretanda sunt, de viro autem manifestum est, quod malam intentionẽ habuit, ideo indistincte occiditur, & licet puella non clamauerit, si tamen ipsa intellexit, quòd clamãs exaudiri non poterat, nullam criminis culpam habuit. poterat tamen contingere, quòd puella volũtarie cognosceretur, vel quòd ipsa procurauerit cum viro, vt irent extra ciuitatem forte, vt ipsa securior esset ad omnem euentum, ius tamen hoc non pręsumit, quia constare non possunt. *Si inuenerit vir*. Hic ponitur secundum, scilicet prohibitio quantum ad stuprum. *Puellam virginem*. Siue ista puella sit virgo secũdum veritatem, siue Prohibitio quo ad stuprum.
non

non sit virgo, sit tamen in habitu virginali eadem pœna est, si tamen puella non sit virgo, & publice cognoscatur, quòd non sit virgo, vtpote quia fuerit concubina alicuius, vel meretrix, nõ videtur, quod teneat ista lex. *Quæ non habet sponsum*. Quia si desponsata sit viro alicui, non soluet pecuniam quæ hic dicitur, sed morietur, vel si fuerit coniugata, aut alicui per legem alligata, vt patet in exemplo, quod supra ponebatur de suscitante semen fratri suo. *Et apprehendens concubuit cum ea*. Quod violentiam notat: sic enim præsumitur, vt supra dicebatur de puella desponsata: nam si puella consentiat cognosci, nõ tenetur pęna huius legis vir, quia paria delicta sũt. *Et apprehendens concubuerit cum ea*. Nõ exprimit litera clare, vtrum intelligatur de eo, qui virginem seduxit, & dormiuit cum ea, vel de illo qui vi apprehendit eam in agro, & coiuit, quia maiori pęna dignus videt qui violenter coiuit. Forte dicet aliquis quod intelligitur de seducente solum, quia ita imponitur pęna dotationis Exodi 22. cap. vbi agitur de virgine seducta, & deflorata. Sed melius dicitur, quòd et intelligitur de ea quæ violenter apprehensa est, & patet, quia dicitur in litera. *Et apprehendens concubuerit cum ea*. Hoc autem violentiam signat. Item quia si non intelligeretur de violenter corrupta non esset lex circa violenter corruptas. *Et res ad iudicium venerit*. Quia nunquam aliquis punitur, nisi causa ad iudicem deducatur, quia impositio pęnæ ad personam publicã pertinet, & licet ipse iudex non possit taxare quantitatem pęnæ, vel multę, quia a lege determinata est, tamen
C imponet illi peccãti pęnam legis ad quam tenebitur soluendam sub pęna a iudice imposita arbitrarie. *Et habebit eam vxorem*. Si pater dare voluerit, vt patet Exo. 22. cap. & licet matrimonia sint secundum legem voluntaria, tamen aliquando cogitur aliquis contrahere secundum hanc legem, quia propter peccatum primi legis iura amisit, quod omnibus cõcedebatur, vel communem gratiam, vt magis proprie loquamur: & siue consentiat, siue non, cogetur tamen stare cũ puella, & sustentare onera matrimonij, siue sit verum matrimonium, siue præsumptũ a lege, siue totaliter nullum, & in hoc lęditur vir, quia etiam si potens esset, & puella pauperrima, tamen eam suscipere debet. Secũdo lęditur, quia nunquam poterit eam repudiare, nisi forte propter adulterium, quod omnem conditionẽ,
D & pęnam destruit. *Non accipiet homo*. Hic ponitur tertium de incestu: est enim incestus inter personas sibi consanguinitatis, vel affinitatis linea attinentes. *Vxorem patris sui*. Idest nouercam: de matre enim ita notũ est, quòd non oportet ponere legem, licet ponatur ad horrorem facinorum Leuit. 18. cap. sed intelligitur de nouerca, quam nõ debet aliquis in vxorem aliquo modo accipere, nec aliter ad eam accedere, sed maius peccatum est eam in vxorem recipere, quàm aliter, quia qui vxorem accipit peccat, tanquam ex habitu iudicans illud sibi licere, qui autem aliter facit ex passione mouetur, ideo remissibilius est, sed vtrunque malum est, quia contra honorem patris, quia pater fuit vna caro per commixtionem cum illa, & sicut patri subiecta fuit, ꝗ ita sit subiecta filio. Et ob hoc Apostolus multum increpabat Corinthios qui consentiebãt, quod quidam haberet publice in vxorem eam, quam pater suus in vxorem habuerat, scilicet nouercam suã vt patet 1. Corinth. 5. cap. scilicet auditur omnino inter vos fornicatio, & talis quæ inter gentes non est, vt vxorem patris aliquis habeat, ideo Apostolus ad detestationem tãti sceleris grauem pęnam inflixit, scilicet, quòd acciperet eum Sathanas trucidãdum vsque ad interitum carnis, vt saluus sit spiritus eius in die Domini, & proculdubio tali pęna dignus est, qui tantam irreuerẽtiam committit: nam cum pater sit maximum

De incestu, & quid ille sit.

A bonum filio post Deum, maxima reuerentia post reuerentiam debitam Deo est reuerentia debita patri. magna autem irreuerentia patris est, vt eandem mulierem filius cognoscat quam pater cognouit. *Nec reuelabit operimentum eius*. Idest turpitudinem eius, scilicet sexus verecundiam, & illa vocatur verecũdia patris, quia patrem illa verecundia tangebat, & maius peccatum est, quando hoc patre viuente fit, quàm ipso mortuo, & ideo maledictus fuit Ruben, quia maculauit lectum patris sui dormiendo cum Bala vxorẽ patris sui, vt patet Gene. 35. & 49. cap. sic etiam Absolon dormiuit cum concubinis patris sui, sed iste magis peccauit, quia ad dehonorandum patrem fecit coram toto populo, vt patet 2. Reg. 16. cap. & quia talia
B crimina Deus detestatur maxime, mandauit tales occidi, vt patet Leui. cap. 20.

CAP. XXIII.

ON intrabit Eunuchus attritis, vel amputatis testiculis, & absciso vetro, Ecclesiam domini. Non ingredietur manser hoc est de scorto natus, in Ecclesiam domini vsque ad decimam generationem. &c.

De renun. ca.nisi, & pcedenti.

Non intrabit. Supra positæ fuerunt aliquę directiones circa partem irascibilem, hic dirigit circa concupiscibilem, & continet duo principaliter, scilicet de directione in communi. Secunda de directione in singulari ibi. *Si fuerit inter vos*. Et prima in duas secundum, quòd status ciuitatis per duo tempora variatur, scilicet per pacem, & bellum, de secundo ibi. *Quando egressus fueris*. *Non intrabit Eunuchus*.

Tria bonum statum ciuitatis conseruantia. Quæst. I.

HIc ponuntur tria, quæ conseruant bonum statum ciuitatis. Primo coniunctio honestorum coniugiorum. Secũdo a Dei cultu expulsio immundorum. Tertio prohibitio de exaltatione, vel promotione idignorum, & ista omnia tanguntur in eadem litera, secundum quod potest tripliciter exponi satis bene, sed communior expositio, & cõsonantior est de coniunctione coniugiorum. Et excluduntur hic aliquę personę, quia non inueniunt in eis finis matrimonij, vel propter alias inhonestates, & quia finis coniugij est proles, excluduntur primo, qui propter aliquem defectum in vase genitali, siue a natura, siue a casu non possunt consequi istum finem. *Non intrabit Eunuchus*. Vocantur Eunuchi qui castrati sunt, vel qui naturaliter tantum frigi-
E di sunt, quòd nullo modo coire queant, & sic dabantur nobiles dominę in custodiam Eunuchis, idest castratis, vt sępe patet in Chronicis, hic autem solum accipitur pro illo qui habẽs integra genitalia natura prohibente coire non valet, quia de castratis infra dicitur. Et per Eunuchos etiam intelliguntur qui maleficiati sunt ad semper, quia si hoc constaret, nõ contrahebãt matrimonium. *Attritis, vel amputatis testiculis*. Vterque prohibetur, quia generare non potest, licet enim habeãt virgam, quòd eleuari possit, & cognoscere fęminam, ita quòd claustra virginalia rumpant, tamen semen effundere nequeunt, quia testiculorum officium est, vt in coitu per quasdam cordas, siue cinasos ascenden-

ascendentes tangant vasa seminaria ad distillationem seminis, quibus non existentibus, vel si læsi sint, vasa illa immota manentia generationem nunquam complent. *Et abscisso veretro.* Idest virga virili, & dicitur veretrum secundum Isidorum 11. Etym. quasi virus tenens, idest seminalem fluxum qui dicitur virus, vel veretrum, idest viritium, quia soli viri illud habent, & in istis magis patet. *Non ingredietur manzer hoc est de scorto natus.* Ista est superadditio ad explanationem nominis Hebraici. in Hebræo autem solum habetur manzer, & exponit litera Chaldaica, quòd mãzer dicitur filius alicuius conuersi de Chananæis, vel alijs gentibus, & alicuius Hebrææ, vel filius Hebræi, & mulieris conuersæ de gentilitate, sed magis videtur manzer secũdum literam nostram esse propriè ille qui de meretrice natus est, & iste omnium illegitimorum turpissimus est, & potest intelligi per manzerem spurius qui de concubina natus est, vel nothus qui de adulterio, quia omnes hi contemptibiles erant. *Non intrabit Ecclesiam Dei.*

Veretrum quid sit.

Quid est Manzer.

Potest accipi Ecclesia tripliciter secundum tria quæ supra tetigimus, quæ sunt ad bonum statum ciuitatis. Primo modo accipitur Ecclesia pro congregatione populi, & sic frequẽter accipit Philosophus in 2. Poli. vbi dicit, quòd in quibusdam politijs apud Ecclesiam potestas est, idest apud totam multitudinem popularem, & quædam politiæ Ecclesiam non faciunt, idest congregationem. & tunc est sensus, quod non intrẽt manzeres in Ecclesiã Domini, idest non dentur vxores eis de multitudine filiorum, quæ vocatur multitudo Domini, idest sancta, & non intelligitur de superioribus: quia frustra esset dicere ꝙ Eunuchi, & habẽtes ꝑcisa genitalia & similia, nõ acciperẽt vxores de filiabus Israel vsq; ad decimam generationẽ: quia cum illi generare non possint, nunquam habebunt primã nec secundam, nec aliquam generationem. solum ergo intelligitur de manzeribus.

Ecclesia tripliciter accipitur.

Potest accipi secundo mõ ecclesia in secundo sensu pro loco sancto ad quẽ ingredi poterant laici vt offerrent; & vt ibi comederent hostias pacificas. Et ad istum non poterant intrare isti omnes supradicti: quia sicut qui contaminati erant in tactu alicuius rei immunde vel leprosi erãt, vel fluentes semine, mestruatę, & fluentes sanguine, non debebant intrare in sanctuarium: ita isti immundi reputabantur: de his patet Leui. 11. 14. & 15. c. & Nu. 5. & 19.

Potest tertio modo accipi ecclesia pro multitudine prout habet ordinationem ad rectores. & sic dicitur aliquis intrare ecclesiam, cum in multitudine datur ei aliquod officium, vel principatus: & ad hoc prohibentur omnes supradicti: quia nõ poterant esse tribuni cẽturiones quinquagenarij, vel decani. Et patet in patiẽtibus defectum in genitalibus; quia illę dignitates temporales, vt in plurimum, dabantur per successiones, indignum ergo erat, ꝙ qui successorem nullo modo relinquere poterat, ad paternum honorem promoueretur: repelluntur etiam manzeres, nothi, & spurij, & alij de fornicatione, quia isti propter defectũ natalium multum contemptibiles sunt. Et periculum est tales exaltare, quia subditi non ęquo animo tales tolerant, maxime illi qui naturaliter excellẽtes sunt, de his Philosophus 2. & 3. Politico. Et ideo Ecclesia tales ordinari prohibuit, & aliquam Ecclesiasticam accipere dignitatem, nisi ex speciali consideratione considerata qualitate personæ, ita quòd paternę incontinentię nõ sit imitator, & in dignitatibus temporalibus quæ per successionem habentur secundum leges humanas filij illegitimi non succedunt, repelluntur etiam intra positi, scilicet alienigenæ qui non efficiebantur principes, quia minus præsumuntur alienigenæ terrã diligerę quã indigenæ, nec in arduis causis multum in

Eunuchi nõ assumebantur ad dignitates

Periculosum ẽ spurios ad dignitates exaltare.

F eis confidendum est, & subditi etiam dedignantur aliquos sibi alienigenas dominari, & iste sensus consonantior est quam secundus, quia quantum ad ea quæ Dei sunt, non erat distinctio Iudæorum, & aduenarũ, scilicet in cultu, & cæremonijs legis, & patet quia omnes alienigenæ circuncisi poterant comedere phase, vt habetur Exodi 12. cap. & hoc est magnum sacrificium Dei, vt patet Nume. 9. cap. ergo etiam poterant offerre victimas pacificas, sed istas non licebat comedere nisi in atrio tabernaculi, vt patet sępe in Leuitico, ergo comedere poterant in atrio. Ex superioribus patet, quòd expositio Caldaica in præsenti non multum consonat, quia si intelligatur primo modo implicat contradictionem, quomodo nõ intrabit in Ecclesiam domini qui est de Ecclesia Domini, sed isti quos

G ipse vocat manzeres de Ecclesiam Dei sunt, quia vel patrem, vel matres de Hebræis habent: nec quantum ad sacrificia, vt dictum est, nec etiam quantum ad dignitates, quia Dauid fuit in tertia generatione Manzer, scilicet filius Isai, & nepos Obeth qui fuit Manzer illo modo, idest natus ex Ruth Moabitide, & Booz, vt patet Ruth. 4. cap. & Matth. 1. sed tamen Dauid rex fuit, & vxorem habuit de Ecclesia Dei. *Vsque ad decimam generationem.* Quia in decima generatione est totaliter memoria illegitimitatis abolita, & pro nobili se gerere potest, & si intelligatur ista litera per primũ modum, erit sensus, quòd Manzer, nec filius eius, nepos, abnepos, pronepos, & consequenter vsque ad decimum non accipiant in vxores aliquas de filiabus Is-

H rael, sed accipient de filiabus conuersorum ad iudaismum, & in decima generatione rursus vnientur filiabus Israel.

In secundo modo est sensus, quòd Manzer, & filij sui, siue accipiant vxores de Israel, siue non, nõ ingrediantur in atrium tabernaculi vsque ad decimam generationem, sed non multum valet hoc, vt supra diximus. In tertia expositione clara est litera. *Ammonites, & Moabites non intrabunt Ecclesiam Dei post decimam generationem vsque in æternum.* Idest nunquam, quia illud in ęternum non fit, quod nunquam fit. sic dixit Petrus Christo domine non lauabis mihi pedes in ęternum. Io. 13. c. & ponitur hoc, quia supradictũ fuerat de Mã-

I zeribus, ꝙ non intrarent in Ecclesiam vsque decimã generationem. sic putaret aliquis de Moabitis, & Ammonitis, & videtur, ꝙ nũquam intrabunt Ecclesiam post centesimam generationẽ. Et potest intelligi quolibet illorum trium modorum, sed maxime in 1. & 3. aliæ aũt gentes, s. Idumęi, & Aegyptij de quibus hic fit mentio intrant ad 4 generationes in Ecclesiã, isti aũt nunq̃. quia grauius q̃ illi peccauerũt cogẽdo eos operibus duris, & mergẽdo paruulos eorum in flumine, vt patet Exo. 2. & 5. c. Idumæi aũt exierunt eis armati, & non concesserunt eis transitum per directam viam terræ suę, vt patet Nume. 20. cap. & Deute. 2. Moabitę autem spiritualiter, & corporaliter eos lęserunt, quia per consilium Balaam fecerunt fornicari filios Israel cum mulieribus Moabitarum, & Madianitarum, & colere Deos eorũ, vt patet Nume. 25. c. propter, quod

K Deus iratus est Israel, & delęuit multos, vt patet eo. c.

Quare Ægyptij intrabant in 4 generatione Ecclesia Dei, Ammonitę vero nũquam.

Quare non fit hic mentio de alijs gentibus, quando conuerterentur ad iudaismum, quomodo fieret de eis quantum ad hoc, quòd est intrare Ecclesiam Dei. & historica narratio Iudæorum a principio sui originis cum quibus gentibus communicauerunt, & in quibus terris manserunt. Quæst. II.

SED quæres quare non fit mentio de conuersione aliarum gentiũ, & punitione? Potest responderi, quòd ratio est, quia istę gentes quas hic exprimit, puniuntur aliquomodo, quia persecuti

sunt

sunt filios Israel in itinere Aegypti, & non alię gētes, ideo quando conuerterentur alię gentes nō dabatur eis ista pœna, sed statim poterant intrare Ecclesiā Dei, & secundum istum modum prima de tribus expositionibus est verior, ita quòd omnes conuersi de gentilitate ad iudaismum immediate accipere poterant vxores de filiabus Israel, tamen non poterant principari statim. Et si arguas de Amalechitis qui pugnauerūt contra Israel, vt patet Exodi 17.capit.& de Madianitis qui fuerunt principaliores in adducendo Balaam ad maledicendum quàm Moabitę, & ideo contra eos, & non contra Moabitas pugnatum est, vt habetur Numeri 31.ca. Respondetur, quòd de Amalechitis nullus conuertendus erat ad iudaismum, sed continuum
B bellum esse debebat inter eos vsque ad deletionem Amalechitarum, vt habetur Exodi 17.cap.& ista deletio tempore Saul consummata est, vt patet 1.Reg.15. cap.de Madianitis respondetur, quòd Israelitę deleuerunt eos vsque ad reliquias, vt patet Nume. 31.cap.& post illi qui succreuerunt fuerunt hostes Israel, vt patet Iudi.6.capit.& ideo forte nullus de eis vnquam ad iudaismum conuersus est, & sic non oportuit de illis poni regulam. Vel potest respōderi aliter, quòd ideo solum istæ gentes nominatæ sunt, quia istæ erant prope Israel, & de eis conuerterentur aliqui, non autem de alijs remotis gentibus, & tunc dicetur, quòd quia Amalechitæ, & Madianite distāt magis a terra Israel quàm gentes de quibus in litera. Et si arguas de Philisthijn qui propinquiores erant, quia habitabant super mare ad occidentem terræ promissionis. Respondetur, quòd isti habitabant intra terminos terrę promissionis, quia Iudæis dati sūt termini vsque littus maris magni ad occidentem, vt patet Nume.34.cap.sed in littore illo erant ciuitates Philisthinorum, ideo vocatur mare illud mare Philisthinorum, vt habetur Exo. 21.c.sed melior est prima respōsio, quia Syria in qua Damascus, & Phęnicia propinquiores erant terrę pro missionis quam Aegyptus, & tamen sit hic mentio de Aegypto, non autem de istis. erat autem prima responsio, quòd de istis gentibus non fiebat mētio, quia hostes erant, & non erant conuertendæ ad iudaismū, & fundamentum huius est, quia Deus vult dari hic regulam, quam gentem amare deberent Iudęi, & quā gentem persequi, & quia amamus, vel persequimur, aliquid, sicut nobis bonum est, vel malum est, vt patet in 1.Ethico. oportet quòd illam gentem amemus in qua aliquid boni reperimus, & illam exosam habeamus in qua aliquid mali reperiamus, & quia bonum, vel malum est inter gentes secūdum communicationem, ideo gentes illę quę nullo modo communicāt, nec vnquam communicauerunt, sibi bonę aut malæ non sunt: ideo Deus solum dat hic regulam ad amandum, vel ad odiendum, recipiendum vel non recipiendum quasdam gentes quę inter se aliquo modo communicabant, non dat Deus hic aliquam regulam Iudęis vtrum Indos, aut Hispanos, vel Alemanos odisse debeant, vel amare, recipere, aut non recipere, quia Iudęi nunquam communicauerant cum istis gentibus bonum, aut malum ab eis recipientes, ideo non habebant aliquid per quod diligerent, aut odissent. etiam non oportebat poni aliquam regulam de istis vtrum recipi deberent, vel non, quia habitant in vltimis partibus orbis. terra autem Chanaan est in medio terrę habitabilis secundum latitudinem climatum septem. Licet nunc considerando terram iam habitatam non est in medio terrę habitatę, quia aliqua loca sunt quę sūt in decimo climate, vt est insula Thile, terra autē Chanaā est in principio quarti climatis, & partim in tertio, & diuisa terra in septem climata terra Chanaan est in medio terrę habitabilis. posita diuisione autem clima-

An terra Chanaan sit in medio terrę habitatę. Climata.

A tum secundum terram, quę iam habitata est, multū distat terra Chanaan a medio mūdi, nunquam aūt Hispani irent ad terrā Chanaan, vt conuerterētur ad iudaismū, nec Indi, aut extremi Aethiopes, vt Garamātes, & Troglodite, & de habitātibus in extremitatibus septētrionalis plagę, de istis tñ licet rarissimum esset, si tñ contingeret, vt aliqui ad terrā Chanaan venirent ad iudaismum, dicendum erat, quòd reciperentur, vt intrarent in Ecclesiā Dei accipiendo quocunque modo accipiatur Ecclesia: nam sicut de iure quilibet præsumitur idoneus nisi probetur cōtrarium, ita quilibet admittitur ad omnia ista nisi prohibeatur, sed indi, hispani, ęthiopes, alemani, non prohibebantur hic intra re Ecclesiam Dei, ergo qñcunq; intrare vellent, recipe
B rentur, & sic de ceteris gentibus, quæ non prohibebātur hic, nisi alia causa subesset. hic autem exprimūtur aliquę gentes, cum quibus Hebręi aliquam communicationem habuerunt patiētes ab eis bonum, vel malum. Considerandum autem est ex processu sacre Scripturæ in his libris Moysi cum quibus gētibus Hebręi habuerant aliquam communicationem boni, aut mali vsq; ad tempus præsens, & reperietur regula expressè, aut ratio tacite. Et præsupponendum, q Hebræi primo nati sunt trans flumē Euphratem ad partem aquilonarem, & postea venerūt in terram magis Meridianam vltra flumē Euphratem, quorū primus fuit Thare, & ab ipso Hebręi alij nominati sunt, postea sui successores, vt nunc attinet ad propositum, licet de veritate huius magis habetur Exo.21.c. Abraham autem
C persecutionem magnā sustinuit in Caldęa, vt nō coleret idola, sed quia tunc Abraham adhuc non erat ea pars populi Dei, cum non esset facta aliqua promissio Dei ad illum, non est aliqua causa quare Hebręi deberēt tempore Moysi esse hostes Caldęorum. Post hoc Abraham cum posteritate sua habitauit in terra Chanaan, in qua non habuit, nec vestigium terrę, & multa ab illis passus est, & Isaac eodem mō, & Iacob, plura autem passi sunt ab eis cum pugnauerunt contra eos duo reges Amorrhęorum, scilicet Seon, & Og. de his autem non est data aliqua regula vtrum recipi deberent in Ecclesia Dei, vel non. Et dico, q non oportuit hic poni regulam, quia satis notum erat, q nullus de Chananęis admitti deberet in Ecclesiam Dei aliquo
D mō, quia Iudęi nullo mō poterant relinquere viuum aliquem de Chananęorū populis, quem nec accipere possunt, siue sub conditione seruitutis, siue libertatis, aut quouis alio modo, sic patet supra 20.ca.cū dicitur de his autem ciuitatibus quę dabuntur tibi, nullū omnino patieris viuere sed interficies i ore gladij Ethęū, &c. & Chananęum, &c. ideo dato, q aliquis de Chananęis populis vellet esse Iudęus, & redigi i seruitutem, tñ non permittebatur, sed percutiebantur gladio. cōmunicauerunt etiā Iudęi cum Philisthinis, qñ descendit illuc Abrahā, & post hoc Isaac filius eius, vt patet Gene.20.& 26.c.quorum vterque persecutionem habuit ab eis, quia vxor Abrahę accepta fuit a rege Abimelech, vt patet Gene.20.c. magis, aut & iniquius dā-
E nabatur ab eis Isaac, quia inuidebant ei durissime, & compulerunt eum egredi de ciuitate, & qñ aliquem puteum fodiebat occupabant eum pastores Gerarītę qui erant Philisthini, donec recessit a terra illa aliqualiter, & venit in Bersabee, vt patet Gene.21.c.ex his autem videbatur esse origo aliquarum inimicitiarum inter Iudęos, & Philisthin: de his autem non ponitur aliqua regula vtrum intrare possint ī Ecclesiam Dei, & non factum fuit, vt aliqui putabant, quia distabant a Iudęis, sed quia erāt in terra eorum, nec etiam, vt alij putauerunt, quia Philisthini semper fuerunt infesti Iudęis, & sic nullus de eis conuerteretur ad iudaismū: nam dato, q aliquis de Philisthinis vellet conuerti ad iudaismum

Historica narratio Iudęorum in quibus terris māserunt.

iudaifmũ,non reciperetur,fed occideretut, ficut non reciperetur aliquis de Ethçis, Eueis, Pherezçis,Iebufæis,&c.& ratio eft, quia Philifthin funt pars iftarum gentium feptem, cum ponantur intra terminos terrę Chanaan a parte occidentali in qua eft mare palefthinorum,fiue mare occidentale,vt patet fupra 11.c. & Exo.23.& Nume.34. & apud iftud mare eft mãfio Philifthinorum. Etiam a parte Meridiana erant Philifthini intra terram Chanaan, quia termini Meridiani terrę Chanaan funt deferta arabica, quæ magis Meridiana funt quàm terra Philifthini, vt patet fupra 11.c. ergo in terra Chanaan erant Philifthini, nec poterant recipere quẽquam ex eis, nec ad vitam referuare fub quacunque conditione, non ergo dari debuit regula de Philifthin. Deinde communicauerũt Hebręi cum Aegyptijs,quia morati sũt ibi ducẽtis, & quindecim annis, vt in Genefi probatum fuit c.15. & in Exo.c.2. & alibi fępe,& in hac terra multa mala Hebræi ab Aegyptijs receperunt, quia preffis eis in duris laboribus luti,& lateribus iuffum eft, vt Infantes eorum obftetricum dolo in ipfa alui effufione necarentur, infuper & in flumen mergi mandauit,quos aliter fuperare nõ potuit:multa quoque alia dura illis imponebantur,& fiebant quæ deducebant animam Iudçorum ad amaritudinem, pro quibus fatis rationabiliter videtur, ꝙ Iudæi eos exofos habere poffent, fed Deus de his dat hic regulam, ꝙ non debent Iudæi abominari Aegyptium,cuius ratio in litera fubiungitur, quoniam licet multas anguftias paffi funt ab Aegyptijs,tñ quia aduenæ fuerunt in terra Aegypti, ideft quia ibi magno tẽpore vixerũt,& de pinguedine terræ illius nutriti sũt, nõ debent eos habere exofos. Deinde communicauerunt Iudęi Amalechitis,quia Amalechitę exierunt in obuiam,i.poft Iudęos, & extremos agminis qui refederant, occiderunt: vt patet Exo.17.& ĩ.26.c.ifta fuit prima gens quæ bellum mouit contra Iudæos, fic dr̃ Nume.24.c.i.principium gẽtium Amalech cuius extrema perdentur. & non ponitur hic regula de iftis vtrum debeant effe exofi,vel non, & quota generatione recipi debeant in Ecclefiam Dei, & ratio eft, quia de Amalechitis nullus conuerfus eft,vt aliqui volunt, vel quia valde diftanter habitabant, non fiebat mentio,fed non eft verum,quia dato, ꝙ aliquis de Amalechitis conuerti vellet ad fidem,nõ reciperetur, fed occideretur,& patet, quia Deus dederat mandatum, vt Iudæi haberent bellum cum Amalech vfque ad deletionẽ eius,vt hr̃ Exo.17.ca.cum dr̃, dixit dñs Deus ad Moyfem fcribe hoc ob monimentum in libro, & trade auribus Iofue:delebo enim memoriam Amalech de fub cçlo.quia manus folius Domini,& bellum Dei erit cõtra Amalech a generatione in generationem, & Moyfes ante mortem fuam hoc iterum repetiuit, vt recordarẽtur duces Ifrael, & pofterioribus fuis narrarent,& eos ad animofitatem cõcitarent cõtra Amalech,de quo ĩ.25.c. in fine fic dr̃,memento quid fecerit tibi Amalech cum egrediebaris ex Aegypto,qũo occurrent tibi, & extremos agminis tui qui laffi refidebant,ceciderit,qñ tu eras fame,& labore confectus, & non timuerit Deum, cum ergo dñs Deus tuus dederit tibi requiem, delebis nomen eius de fub cœlo, caue ne obliuifcaris. poft iftos communicauerunt Hebræi cum Chananæis Arad, qui fimul cum Amalechitis pugnauerunt contra Ifrael, & deftruxerũt multos, vt patet Num.14.c. & Deute.1.c. & poft hoc iterum ifti Chananæi Arad terræ furgentes contra Hebræos ceperunt prædam de Hebręis,vt patet Num.21.c.poftea autem Ifraelitę voto fe obligantes, vt delerent totum populum Chananęorum illorum,accepit voluntate Dei populum illum in manus fuas, & deleuit vrbes totas deftructis omnibus habitatorib⁹ eius. de his

Philifthinorũ manfio.

Prima gẽs quę cõtra Iudęos bellũ mouit.

F autem Chananęis non ponitur regula vtrum reciperentur in Ecclefia Iudęorum, vel non, quia ifti totaliter deftructi funt, & fi forte aliqui fuper fuerũt, erant de genere aliorum Chananæorũ, cum quibus Iudæi nullum fędus habere poterant. poft hoc communicauerunt Iudęi aliqualiter cum Idumęis, quia cum fteterunt in Cadesbarne,fiue cades deferti Syn,qđ idem eft,miferunt legatos ad regem Edom, vt concederet eis tranfitum per terram fuam, & refpõdit rex Edom non tranfibis per me,alioqtuin armatus occurram tibi vt patet Num.20.c. ex hoc autem poffent Iudæi habere aliquod odium, & abominationẽ ad Idumęos, fed mandat hic Deus,ꝙ nõ abominẽtur eos, & hoc quia fratres eorum funt,f.filij Ifaac,ficut Ifraelitæ etiã,quia

G Idumęi non totaliter reftiterunt Ifraelitis,quia aliquo mõ concefferunt eis tranfitum per terram fuam, vt patet ŝ.2.c.cum dr̃ tranfibitis hodie per terminos fratrum veftrorum filiorum Efau, qui morãtur in Seyr, & in eodem c.infra dr̃ tantum eft, vt concedas nobis tranfitum per terram tuam, ficut fecerunt filij Efau, qui habitant in Seyr. Deinde communicauerũt Iudęi cum Moabitis,Madianitis,& Ammonitis, & hoc, qñ venerunt circa Iordanem fuper campeftria Iordanis in defcenfu montium terræ Moab in manfione, quæ vocatur Sethin,fiue Belfethin, vt patet Numer.25.& 33.nã Moabitæ timentes Ifraelitas,nec audentes congredi cum eis, confilio, & fauore Ammonitarum,& Madianitarum cõduxerunt Balaam ariolum,vt veniret ad maledicendum Iudæos, & quia non potuit ma

H ledicere, fed dixit, ꝙ reuertens in terram fuam daret confilium,quid facerent Moabitę Iudæis,vt patet Nume.24.c.& poftea dedit confilium de puellis ornandis,vt prouocarẽt Iudæos ad idolatriam, vt patet Numeri 25.c.Etiam qa Moabitę, & Ammonitę per quorum terminos tranfibant Iudęi veniẽtes de Aegypto, vt patet fupra 2.c.noluerunt occurrere cum pane, & aqua Iudęis,vt patet hic,propter quod Madianitę qui fuerunt miniftri,& inuentores horum fcelerum,mox deleti funt, vfque ad reliquias vt patet Nume.31.c.Iõ non fuit data de eis aliqua regula, quia non erant,poftea fuccreuerunt,& fuerunt hoftes continui Hebrçorum,vnde de eis nulli redibãt ad iudaifmum, ne intra

I ret quifquam in Ecclefiam Dñi in fempiternũ. Moabitę autem, & Ammonitę qui tunc non fuerunt puniti, nec aliquod bellum contra eos geftum eft, hic puniti funt. Et datur de eis regula, ꝙ Iudęi nunquam habeant cum eis pacem,nec quęrant eis bonum,nec intrent in Ecclefiam Dñi in ęternum. Non tñ eft intelligendum,ꝙ prohibeatur Moabitas, & Ammonitas cõuerti ad iudaifmum, cum Deus vellet omnem hominem faluum fieri,& neminem vult perire. Itẽ quia dr̃ Leui.25.ferui fint vobis de gentibus quę in circuitu veftro, ideft de omnibus gentibus quę erant in circuitu terrę,quam ipfi poffidendam recipiebant,poterant habere feruos, cum tñ aliquem feruum emebãt, debebant eum circũcidere, vt patet Exo.12.c.cum dr̃ omnis feruus emptitius circuncidetur. ergo Moabitę & Madianitę, & Ammonitæ, & omnes gentes pote

An Moabitis non ꝓhibetur cõuerti per hoc ad iudaifmum.

K rant conuerti ad iudaifmum, immo interdum cogebantur conuerti, vtpote cum effent ferui emptitij de gentibus his.Item litera ifta innuit, ꝙ aliqui de eis cõuerterentur ad iudaifmum, quia aliter impoffibile eft intelligi iftam literam,nifi ponatˀ, ꝙ aliqui Moabitę, & Ammonitę, & fic de cęteris poft decimam generationem non intrabunt in Ecclefiam Dei, vel ꝙ Aegyptij intrarent poft tertiam generationem in Ecclefiam Dei, qũo enim computaretur generatio decima aut tertia aut 4.& fic de cęteris nifi detur aliquod primum a quo incipiatur, nunquid deberet computari ab Ammon,& Moab patribus eorum? ridicula enim

funt

Quõ fiebat in istis cõputatio generationum.

sunt ista, & intelligibilia nullatenus, necesse est ergo computari istas generationes a cõuersione ad iudaismum, s. ꝙ cõuerteretur aliquis Moabita ad iudaismũ, & post conuersionẽ gignebat aliquem filium, illa erat prima generatio in Moabita, deinde filius illius Moabitę conuersi gignebat alium filium, & ista erat secunda generatio, & sic deinceps, & isto modo computantur tres generationes in Idumęo, & Aegyptio. Erit ergo sensus, ꝙ si Moabita, vel Ammonita conuerterentur ad iudaismũ, reciperentur, tñ non intrabant in Ecclesiam Dei, idest non accipiebant vxores de cõitate

Quid erat non intrare Ecclesiam Dei.

Iudęorum, ita ꝙ iungerent cum eis genus, & hoc erat intrare in Ecclesiam Dei, iõ si cõuersus Moabita nõ duceret secum vxorem Moabitam, vel de altera gente, non darent ei Iudęi gentis suę vxorem, sed manere cogebatur sine vxore, vel acciperet de filiabus aliorum conuersorum ad iudaismum, quę non erant de genere Israelitarum: & si forte moreretur vxor quam ducebat de gente sua, & non inueniret de filiabus cõuersorum aliquam vxorem, cogebatur manere sine vxore, & quęcunq; generationes transirent, nunquam filij Moabitarum, vel Ammonitarum conuersi ad iudaismum poterant accipere vxores de genere Iudęorum. Aegyptij autem, & Idumæi in hoc erant melioris conditionis quàm Moabitæ, & Ammonitę, ꝙ cũ aliquis Aegyptius, vel Idumęus conuerteretur ad iudaismum, si non duceret vxorem de gẽte sua, vel alia, aut reciperet eam de filiabus conuersorum, nullo modo habere posset eam, quia Iudęi non darent eam illi

Aliter fiebat hic cõputatio generationũ q̃ in arbore consanguinitatis.

de gente sua, & filius suus nõ poterat habere vxorem Hebræam, nec nepos, pronepos autem habere posset, & iste intraret in Ecclesiam Dei, qui erat iam in quarta generatione cõputando illũ qui cõuertebatur pro vna generatione, quia ille non poterat accipere vxorẽ Hebręã, & sic filius erat secunda generatio. Licet non computentur sic generationes in arbore consanguinitatis: nam pr̃ non computatur cũ sit truncus, & a quo incipit generatio, & sit principium distinctiuum ascẽdentium, & descẽdentium, & collerateralium, quod non esset si computaretur in prima gñatione: nã tunc impossibile erat dari in arbore illa ascendentes, & descendentes, & trãsuersales, qa totũ cõtinuum esset, & nõ distingueretur, nisi poneret ille trũcus prima gñatio, aut in descendentibus, aut ascendẽtibus, aut collateralibus. Et ista est cã quare in arbore cõsanguinitatis cautissime, nec sine misterio vna domus vacua relicta est, & vocatur a iuristis Ioachin, siue truncus, & isto mõ computabamus supra, sed non est sic computandum sed quælibet persona constituit hic vnam generationem, siue vnum gradum, & primus conuersus est prima generatio, & sic cõputando descẽdẽtes deinceps. Attendendum tñ, ꝙ si aliquis Moabita aut Ammonita Aegyptius, vel Idumęus cõuerteretur ad iudaismũ, & ille esset prouectę ętatis, ita vt haberet pnepotes, & conuerterentur cum eo pnepotes, & nepotes, & filij, non cõputaretur ipse tanq̃ prima generatio, & filij sui tanq̃ secunda, & nepotes tanq̃ tertia, & pnepotes, vt quarta, qa tunc sequeretur quoddam inconueniẽs, ꝙ aliqs Aegyptius immediate, vt conuerteretur, posset intrare Ecclesiam Dei accipiendo immediate vxorẽ Hebræam, qđ est ꝯ textũ, s. ꝙ Aegyptij, & Idumęi non intrent in Ecclesiam Dei vsq; ad tertiam generationẽ, s. ꝙ in ipsa tertia generatione intrare possent, licet supra computauimus ſm quosdã, q ponebant in his tribus nõ intrare, & post tertiã intrare, qđ erat ad pnepotes, litera tñ vult, ꝙ intrarent in tertia generatione, s. in nepotibus, cum ergo iste Aegyptius conuersus hẽret nepotes, & pnepotes q simul conuerterentur, & ipse computaretur tanq̃ prima generatio, filij aũt, vt secunda generatio, nepotes vero vt tertia, possent isti nepotes

A intrare in Ecclesiã Dei accipiẽdo vxores de Hebræis. Item hoc patet esse incõueniẽs, qa iste q est nepos alicuius Aegyptij conuersi, & ipse cũ auo suo simul conuertitur, ſm istam rõnem posset accipere vxorem de Hebreis, & sic fieret ꝯ regulam iuris, s. ꝙ qñ quis non põt adipisci aliqđ vno mõ, prohibetur adipisci illud alio mõ, debet aũt computari ista contextio generationũ de his q nascuntur in iudaismo post conuersionem: nam cum aliqs conuertitur ad iudaismum ipse est prima generatio, & nõ põt accipere vxorem de Hebręis, & siue iste sit solus, siue habeat filios, & nepotes, & pnepotes q simul conuertantur, nihil magis sic q̃ sic refert: nam ipse computabitur, vt prima generatio, & qlibet filius suus cum eo cõuersus computabitur ẽt prima generatio,

B & quilibet nepos, & quilibet pronepos quæcunq; generationes sint, primus aũt genitus post cõuersionem ad iudaismum de quolibet istorum est secunda generatio, & sic successiue, & hoc mõ nõ dabitur inconueniens, qđ ante dabatur, s. ꝙ aliquis conuersus ad iudaismum de Aegyptijs, vel Idumæis confestim hẽre possit vxorem de Hebræis intrãdo in Ecclesiam Dei, Moabitę aũt, & Ammonitę ẽt post mille generationes nõ poterãt accipere vxores de Hebręis. non poterant ẽt Moabitę, & Ammonitę ĩtrare in Ecclesiam Dei in ęternum, idest accipere aliquam prælationem in populo Iudęorum, qđ erat intrare in Ecclesiam, & nulli de eis descendentes ẽt poterant hoc hẽre. De Aegyptijs aũt, & Idumęis qui conuertebantur, non poterãt hẽre aliquas dignitates inter Iudæos, nec

C filij ab eis geniti in iudaismo post conuersionem, nepotes aũt q erãt in tertia generatione intrabant in Ecclesiam Dei suscipientes aliquam dignitatem. cõicauerunt ẽt Hebræi gentibus duorũ regum Amorrhęorum, s. Seon regis Esebõ, & Og regis Basan, qa noluerunt isti dare transitum Iudęis per terrã suam, sed exierunt pugnaturi cum Israelitis, vt patet Num. 21. & supra 2. & 3. c. sed de istis nõ datur regula, qa oẽs destructi fuiti in ore gladii, vt patet præallegatis c. & dato, ꝙ non fuissent destructi, nõ esset aliqua pax aũt fędus Iudæis cum illis, quia isti erant de septem populis Chananæorum, de populo qui vocabatur Amorrhæus cum quibus pax nulla habenda erat, vt patet supra 20. capit. *Quia noluerunt vobis occurrere cum pane, & aqua in via, quan-*

D *do egressi estis de Aegypto.* Sed supra 2. cap. dicitur, quod ipsi dederunt transitum Iudęis. Respondetur quòd primo noluerunt dare victualia, sed exibant armati contra Israelitas, deinde Deo faciente placati sunt.

Nicolai opinio de occursu Moabitarum. Quæst. III.

NICOLAVS autem qui tenet, ꝙ non concesserunt transitum, sed victualia, respondet ſm aliquos Hebręos, ꝙ mulieres Moabitarum, & Ammonitarum exierunt cũ victualibus viris manentibus armatis, sed ista positio non multum vr̃, quã late inprobauimus supra 2. c. Dici aũt põt, ꝙ Moabitæ, & Ammonitæ q terminos hẽ-

Doct. opi.

E bant simul a parte orientali terrę duorũ regũ Amorrhęorum, p quos fines transire dẽbant, a principio nõ cõcesserunt eis panẽ. & aquam, & occurrebant eis armati, sed postea pacificati sunt, & trãsierunt per Moabitas q erant in Ar, & sic dr̃ s. a. c. ꝙ filij Esau q habitabant in Seyr. & Moabitę q morabantur in Ar concesserunt eis transitum per terram illã, vel dñr Moabitę hic nõ concessisse transitum nec panẽ nec aquã, qa Iudæi vellent trãsire p terrã Moab aliqualiter p eã intrãdo, vt celerius accederent ad terrã Chanaan: Moabitæ aũt noluerũt ei ꝯcedere hoc vllo mõ, nec dederũt panẽ, aut aquã, & quantũ ad hoc dr̃ hic, ꝙ nõ concesserunt eis transitũ, nec panẽ, & aquã, concesserunt tñ, ꝙ

transi-

Situs ciuitatis Ar.

F transirent per terminos ciuitatis Ar quę est in finibus
Moabitarum,& de hoc dr̄ s̄.2.c.quod erat quasi nihil
concedere eis,vel dicendū, ꝙ ista duo referunt̄ ad di-
uersa.nam ciuitas Ar est in extremitate terrę Moab a
parte Orientis, & qn̄ Iudæi accesserunt ad terrā illam
Moabitæ gratis concesserunt transitum per terminos
ciuitatis Ar:& de hoc dr̄ s̄.2.c, ita ꝙ isti Moabitæ non
exirent eis obuiam,nec negassent panē & aquā. dein-
de cū intrassent Iudęi in terram duorū regum Amor-
rhęorū, & ꝑuenissent ad campestria Moab circa Ior-
danem accesserūt ad terminos terræ Moab,circa Pha
num Phegor, & rex Moabitarum ibi ea istēs instruxit
dolos ꝯ Iudęos conducens aduersus eos Balaam ario-
lū, vt malediceret eis,vt patet Nu.22.ca. & ibi negauit
eis panē,& aquam,& trāsitū, & de ista parte Moab lo
G quitur ista litera: sed melior atq; cōuenientior est sen
sus primus,s.ꝙ Moabitæ qui morabant̄ in Ar, primo
negarent transitū totaliter, & negauerunt panem, &
aquā,sed postea cōcesserunt transitū non totaliter, vt
Iudæi volebant,sed ꝑ terminos ciuitatis Ar,& sic coa-
cti sunt transitum petere a regibus Amorrhęis,& pu-
gnare ꝯ eos.hoc aūt confirmat̄,qa dr̄ hic,ꝙ Moabitæ,
& Ammonitæ noluerunt occurrere cū pane, & aqua
Hebræis,& sic coniungit istos duos populos hic,qua-
si isti populi simul noluerint occurrere Iudæis cū pa-
ne & aqua,sed terra Moab, & terra Ammon ꝯiungū
tur in parte Orientali apud ciuitatem Ar q̄ erat in fini
bus Moabitarum,vt declaratum fuit s̄.2.ca. Item quia
Moabitę non erant culpandi, ꝙ nō occurrissent cum
H pane, & aqua qn̄ erant Iudęi apud Phanum, vbi stent
ꝯ eos ad maledicendū Balaā ariolus.nā ista pars Moab
est in fine Moab in coniunctione frontis Orietalis ter
ræ Chanaan ad frontē Occidentalē terrę Moab: & pa
tet,qa erat super Iordanē qui circuit terrā Chanaā ex
parte a fronte Orientali,de quo dictum fuit s̄.2. c. tūc
non indigebant Iudæi transitu per terrā Moab,nec ēt
pane,aut aqua,quia iam Hebręi erant in terra sua, s. in
terra duorum regū Amorrhęorum,quā iam posside-
bant deletis prioribus possessoribus, & habebāt panē,
& aquas: sed istis indiguerunt, qn̄ stabant in introitu
terræ Moab apud ciuitatē Ar,vbi Ammonitę,& Moa
bitæ vno animo repugnabant eis, & Amorrhęi reges
I duo. *Et quia conduxerunt contra te Balaam filium Beor.* Non
fit mentio in libro Numerorum, ꝙ Ammonitæ fuis-
sent in consilio conducendi Balaam, sed solum Moa-
bitę & Madianitæ,vt patet Num,22.c. sed dicendum,
quod noīantur ibi Moabitæ,quia Balach,q ꝯduxit Ba-
laā erat rex Moabitarū,vt hr̄ eo.c.sed intelligendū est,
ꝙ sicut Madianitę q erant extra Moab ēt Balaā cum
Moabitis ꝯduxerūt,ita Ammonitę fecissent, & forte
aliquę alię gētes vicinę in hoc ꝯuenissent, quia nimis
timebant Israel. *De Mesopotamia Syriæ, vt malediceret tibi.*
Et sic patet Nu.23.c.de Aran eduxit me Balach.Aran
enim idem est,ꝙ Mesopotamia, sed Aran est nomen
Hebræū,Mesopotamia est nomen Grecū,& signat ci-
uitatem positam in medio aquarū:& hoc ponit̄ aliqn̄
ꝑ duo noīa,& vocat̄ Aran fluuiorum. *Et noluit dominus
Deus tuus audire Balaam.* Quia intentio Balaam erat ma-
K ledicere Israel, quia ad hoc venit de terra sua, vt patet
Nu.22. c. sed Deus ꝓhibuit eū maledicere mouendo
linguam eius ꝯ voluntatem eius, vt diximus ibidem.
Vertitque maledictionem eius. s.quā mēte ꝯceperat, vt da-
ret. *In benedictionem.* Quā actualiter dedit, vt patet Nu.
23.& 24.c.maledictionem vero,licet mente ꝯcepisset
Deus immutabat,vt eam verbis ꝓferre non posset. *Eo
quòd diligeret te.* Et non ꝓp merita tua.de quo nimis gra
tulandū est:istam dilectionem pure gratuitā demō-
strat eis Malac.1.cap.dilexi vos dicit Dn̄s, & dixisti in
quo dilexisti nos? nonne frater erat Esau Iacob dicit
dominus,& dilexi Iacob,Esau autem odio habui? idē

F patet ad Rom.9.cap. *Non facies pacem cum eis.* Quia per-
uertere possent Israel ad idolatriam,& si facerent pacē
cum eis erat ista pax conditionata,s.vt soluerent tribu
tum,vt patet 2.Reg.8.ca.vbi Dauid occidit multos de
Moabitis,& alios subiecit tributis, post fuerunt tribu-
tarij regis Israel, vt patet 4.Regum 3.ca.sed in his om-
nibus non permittebatur cōmunicatio Moabitarum
cum Iudæis. *Nec quæres eis bona.* Scilicet temporales vti
litates.De bono spirituali nō prohibetur, quia omnes
proximos diligere debemus ex charitate ad vitā ęter-
nam,& ad hoc tenebantur Iudæi:quia sciebant,quòd
Deus vult omnem hominem saluum fieri, & ad veri-
tatis agnitionem venire, vt habetur prima ad Timo.
2.cap. Et ideo sicut nos cum magna affectione labora

Iudęi ꝓhibentur bona tēporalia gentibus sibi aduersis procurare.

G mus,vt infideles ad fidem conuertantur, ita & docto-
res eorum faciebant,vt patet Matth.23.capit.vę vobis
Pharisęi hypocritę qui circuitis mare,& aridam,vt fa-
ciatis vnum proselitum,idest conuersum ad legem,&
cum fuerit factus facitis eum filium gehennæ duplo
quàm vos: etiam non prohibebantur desiderare pro
eis bona temporalia, vt ad bonum finem ordinabilia
sunt,quia hoc a nullo homine prohibetur, sed prohi-
bentur procurare actualiter eis bona temporalia,quia
in ista procuratione contrahitur amicabilis conuersa-
tio,in qua per mala colloquia, & facta boni mores de-
struuntur: nam corrumpūt bonos mores eloquia ma
la,vt ait Apostolus prima Corinth.15.cap. Et hoc vult
litera,scilicet. *Nec quæres eis bona.* Quia quærere non di
cit velle,sed actualiter inquirere. *Non abominaueris Idu-*
H *mæum.* Supra posuit pęnam Moabitis, Ammonitis, &
Idumæis,& Aegyptijs conuersis, & quia Moabitas a-
bominari debebant in æternum, sic putaret aliquis,
quòd faciendum esset de Aegyptijs,& Idumæis, ideo
respondetur, quòd non debent eos abominari, licet
aliqualiter puniantur. *Quia frater tuus est.* Esau a quo de-
scendunt Idumæi,vt patet supra 2.cap.& Gen.36.erat
frater Iacob qui fuit pater omnium Israelitarum,ideo
filij amborum fratres quodammodo vocabantur.
Item quia licet a principio non permisissent Idu-
mæi transire Israelitas, sed post permiserunt, vt patet
Numeri 20.& supra 2.cap. *Nec Aegyptium, quia aduena
fuisti in terra eius.* Aegyptij magnum beneficium fece-
I runt Israelitis dādo eis terram optimam in tota Aegy
pto tempore famis validæ,vt patet Gene.47. capit. sed
postea eos duris laboribus afflixerunt, vt patet Exodi
1.2.& 5.ca.& secūdum legem beneficij,quia si aliquis
alteri benefecit, & post damnum intulit, si damnum
minus sit quàm beneficium,adhuc tenetur ad gratia-
rum actiones,vel vt restituat bene acceptum, & iniu-
riam prosequi possit. si autem damnum sit æquale be
neficio, dissoluitur bene passi obligatio æqualitate dā-
ni. si autem damnum beneficij quantitatem excedat,
qui bene passus est, poterit malum benefactori retri-
buere in quo noscitur damnum excedere beneficij
quantitatem. de his Seneca libro de beneficijs: Vtrū
autem Aegyptij Israelitis maius beneficium quàm
damnum intulerint, vel econtrario inquirere ea re ip
sa nobis difficile esset: sed dato quòd damnum benefi
K cio pręponderauerit, poterant Israelitæ aliquod ma-
lum Aegyptijs retribuere:& sic faciunt,quia non per-
mittunt eos intrare Ecclesiam Dei vsque ad tertiam
generationem,vt patet infra,nō debent ergo eis aliud
malum facere,scilicet abominari:Moabitę autem nul
lum bonum eis fecerunt, & grauissima damna eis in-
tulerunt faciendo idolatrare, vt patet Numeri 25.cap.
ideo eos abominari debebant non procurando eis bo
num. *Qui nati fuerunt ex eis.* Scilicet, postquam con-
uersi fuerint ad iudaismum. *Tertia generatione intrabunt
in Ecclesiam Dei.* Et sic oportebat, quòd Idumæi, vel
Aegyptij conuersi ducerent secum vxores pro se, &
filijs,

filijs, nepotibus, nepotes autem poterāt accipere vxores de filiabus Israel, & si non ducerent isti vxores de gente sua, poterant accipere de filiabus conuersorum de alijs gentibus, de Iudæis autem nequaquam.

Attinentia ad belli statum.

Quando egressus fueris. Hic ponitur secundum, scilicet ea quæ pertinent ad statum belli. *Custodies te ab omni re mala.* Idest ab omni culpa: licet enim omni tempore a peccando custodire debemus, maxime tamē tempore belli: ne tunc dominum conciremus, cum eum propitium habere debemus: quia tunc magis imputatur offensa, & citius Deus nos in manus hostium traderet, cum magis contemnamus. *Si fuerit inter vos.* Hic ponitur secundum, scilicet pars quæ tractat de directione in singulari & continet duo.

Primum de munditia & puritate. Secundum de legalitate ibi. *Non trades. Qui nocturno sit pollutus somno.* Hic agitur de istis pollutionibus non vt sunt mortalia peccata, vel venialia, siue nulla: sed vt sunt quædam irregularitates excludentes a locis sanctis. Et patet quia eadem pœna ponitur in illo qui polluitur in somno, & in eo qui polluitur per coitum, siue cum vxore, vel aliàs, vt patet Leui. 15. cap. pollutio enim quæ in somno fit de se peccatum nullum est, quia naturaliter fit, sicut digestio cibi, & expulsio superflui: sed potest esse per accidens peccatum inquantum homo est causa procurans illam pollutionem directe, vel indirecte per cibum, & potum, vel collocutiones, & visus qui formas imprimunt in phantasia potentes mouere interiores vires, vt ait August. in lib. de spiritu & anima.

An omnis pollutio seminis sit peccatum mortale, & quòd tripliciter potest ea pollutio fieri. Quæst. IIII.

SED non oportet reducere omnem pollutionē ad peccatum mortale, vel veniale, vt aliqui putant dicentes, quod pollutio nunquam euenit, nisi cibus & potus intemperate sumantur, vel ex colloquiis, & quia in istis aliquando mortaliter, aliquando venialiter peccamus: ideo reducunt pollutionem saltem ad veniale. sed ista falsa sunt, quia non semper fit pollutio ex istis. potest enim tripliciter fieri pollutio, scilicet ex superfluitate, ex necessitate, ex debilitate. Ex superfluitate quidem, vt satis patet, quia qñ cibus multus assumitur, conuertitur multa materia seminalis, & oportet effluere per coitū, vel alias. Secundo fit ex necessitate. Et hoc dupliciter, quia aut ex necessitate cibi, aut ex necessitate naturæ. Ex cibo quidem, quia aliqui cibi sunt, qui etiam si in parua quantitate sumantur, siue per se, siue cum alijs, multū generant de materia seminali, & etiam si modicum semen sit ad effluxum prouocant, & quia aliquando tales cibos assumimus, non cognoscentes vel si cognoscamus, alios habere non possumus: ideo quicquid inde sequatur peccatum non est. Et si arguas, quòd quando aliquis nouit cibos, qui pollutionem prouocant, nullo casu eos assumere deberet, quia ex hoc pollutio voluntaria est, quia si antecedens est volitum est consequens volitum, siue sit necessaria consequentia, siue vt communiter, quia hoc sufficit in materia agibili.

Respondetur, quòd verum est, qñdo ex eo quod agimus sequitur aliquid quod est per se malum, quia tunc in nullo casu agere debemus, etiam vt euitemus mortem: sed pollutio non est de se mala, sed inquantum aliquomodo volita ante vel post. Et si hoc esset verum, argueretur sic, si in nullo casu licet comedere cibos, quos scimus prouocatiuos ad pollutionem, vel sine dubitatione prouocaturos, vt quia iā experimen-

A to comperimus, sicut in nullo casu licet fornicari: ergo non licet aliquid comedere, quia ex qualibet comestione potest pollutio procreari, vt infra probabitur. Secundo modo fit pollutio ex necessitate naturæ, quia non solum ex quibusdam cibis specialiter procreatur pollutio, sed dato quocunque cibo ex illo potest procreari: vnde necesse est, quòd quicunque etiā si in cibis temperatissimus sit, aliquando licet rarissime, vel per coitum, vel alias polluatur. nō dico de homine Christo, qui assumpsit naturam qualiter voluit, nec de illis, qui contra consuetum modum hominū diuina bonitate faciente cibo paucissimo contentantur, vt Maria Aegyptiaca quæ tres panes solum ad desertum apportauit, cum quibus. 30. annis vixit: sic de
B Hylarione Heremita, qui tribus annis & dimidio vnū sextarium lentium madefactarū comedit, qui cibus vix sufficeret vni homini. 4. diebus, de quo Hieronymus in vitis patrum, & de similibus: sed de alijs q naturaliter solum viuunt. Et patet, quia ex cibo fit nutrimentū, & semen: potentia enim generatiua tantum & magis naturalis est cuilibet animali perfecto q̄ nutritiua, q per nutritiuam indiuiduum cōseruatur, per generatiuam species. natura autem magis intendit cōseruationem speciei q̄ indiuidui. Et ex hoc maior delectatio est in coitu q̄ in quocunque sensus delectamento, vt ait Aug. 14. de ciuit. Dei. natura ergo quæ perfecta est, sicut desiderans conseruare indiuiduum conuertit cibum in substantiam rei, ita desiderans cōseruare speciem digeret partem cibi ad materiā sper-
C maticam. Et cum materia seminalis differat sm speciem a materia nutritiua, nunq̄ poterit cōuerti in substantiam indiuidui: licet econtrario aliqñ per nimiū coitum partes teneræ & medullosæ, quæ sunt de substantia indiuidui, effluant in coitu deficiente semine. Oportebit ergo q seminalis materia per coitum vel pollutionem effluat, vel in putredinem conuersa grauissimas generet ægritudines, & quia nō cuilibet istæ ægritudines eueniunt, oportet eum pollui aliqñ. Aliquæ tñ herbæ sunt quæ portatæ vel comestæ siue in succo bibitæ humorē seminalē desiccant & consumunt, vt agnus castus, & similes.

Tertio modo fit pollutio ex naturæ debilitate, & hoc magis per accidens est. s. cum vis retentiua laxat,
D & mollificātur partes, per quas distillatio fieri debet: ideo aliqui in ieiunio magis cæteris paribus pollutionem patiūtur, maxime si paulo ante accubitum aquā biberunt. quia aqua vim retentiuam laxat, & tunc prouocatur pollutio non ex aliquo faciente, sed ex aliquo deficiēte. Si autem potus vini aut colloquia pollutionem procurent, reducuntur ad modos superiores, quia eam non gignunt, sed dispositā citius effluere faciūt. Ex quibus patet, q pollutio non semper peccatū mortale vel veniale est: quia aliqñ sine aliqua culpa est, sed tñ nunq̄ sine carnis macula est: ideo quædam irregularitas erat in veteri lege ex quacunque causa prouenisset, siue sine coitu, siue cum coitu licito, vel adulterino, vel aliàs pessimo, quia ad irregularitatē magis respicitur factum q̄ causa, vel intentio, etiam sm insti-
E tuta ecclesiæ, quia si aliquis perdat manū, vel pedem, siue aliud membrum, siue pro Deo sustinendo a persecutoribus fidei, siue male agendo, non ordinabitur, sic de lepra & similibus. Et nō est arguendū de beato Marco, qui sibi pollicē abscidit, ne fieret Alexandrinæ sedis antistes, sed effectus est, quia hic spāle fuit, qđ non trahitur in consequentiā, de quo beatus Hieronymus in prologo super actus apostolorum. *Egredietur extra castra.* Scilicet extra castra tabernaculi & Leuitarum, sed non extra castra multitudinis, quia extra castra multitudinis solum excludebant potentes inficere,

Determinatio quæsiti.

ficere, vt leprosi, alij autem vt cōtaminati in mortuo, vel fluentes semine, & menstruatæ non expellebantur ab his castris, sed solum a castris deitatis, & a castris Leuitarum, vt diximus Nume. 5. cap. *Et non reuertetur prius quam ad uesperam*. Scilicet si fuerit sacerdos de his qui ministraut in tabernaculo, vel si fuerit Leuita de his, qui sunt in secundis castris, & fuerint polluti, exibunt de istis duobus castris, & manebunt in castris multitudinis, & post solis occasum reuerti poterant ad priora duo castra loti aqua. Si autem esset laicus, qui pollueretur in castris multitudinis, non oportebat, quòd exiret extra castra: sed quòd non intraret tota illa die in castra Leuitarum & deitatis. *Lauetur aqua*. Non intelligitur de aqua expiationis commixta cineribus vitulæ ruffæ, sed de aqua viuenti fluuiali, vel fontana, patet quia Leui. 15. cap. dicitur, quòd polluti semine lauent totum corpus suum aqua. Sed nullus lauat totum corpus in aquis expiationis, sed solum aspergebatur eis.

Item quia Num. 19. ca. vbi ponitur ritus istius aquę solum dicit de immunditia morticinorum cadauerum, ossium, tentoriorum, & sepulchrorum: ergo aliæ immunditiæ alia aqua aspergebantur vel lauabantur. *Habebis locum extra castra*. Dicto de puritate carnis, dicitur de puritate locorum, & extenditur istud præceptum ad omnia castra tria. & obligabat præceptum illud solum in deserto, cum castrametabantur in diuersis locis, quando vero venerunt in terram promissionis, quilibet in domo sua poterat habere latrinas, vel alia loca semota, & non existebat ibi ratio mandati.

Erat enim ratio duplex. Prima propter reuerentiā Dei, quia in motione castrorum sacerdotes cum arca, & vasis sanctuarij transibant per loca, vbi castra fixa fuerant. Et si ibi fuisset fœditas, offenderentur sacerdotes, & vasa sanctæ ministrationis. Secunda causa est ad salutem populi, quia cum castra in deserto propinquissima essent, si ibi fieret fœditas, ex multiplicatis & vnitis fordibus aer corrumperetur, & infirmitas sequi posset.

Item quia ipsi inter castra munde moueri non possent. Et ex hoc patet, quòd castra magis in longum, quàm in quadrum disposita erant, quia aliàs qui in medio castrorum essent, non possent exire ad requisita naturæ extra, nisi cum magna difficultate. *Gerens paxillum in Baltheo*. Idest in zona, est enim paxillus paruus palus, vel baculus acutus ad fodiendam terram. *Cumque sederis fodies per circuitum*. Fuit quędam secta Iudæorum, qui Esseni vocabantur, & post Christi tempora multum durauit, qui inter omnes Iudęos religiosissimi, & abstinentissimi erant, qui semper hoc præceptum seruauerunt, & strictius quàm hic ponitur, vt cum ad requisita naturæ pergerent, sedebant vndique se contegentes, & terram effodientes, deinde fœditatem humo operiebant, ne splendori diuino iniuriam facerent. *Et egesta humo*. Idest educta de loco fouec. *Operies quo reuelatus es*. Idest fœditatem illam per cuius depositionem reuelata est grauitas ventris: vnde pondus inutile vulgariter nominatur. *Deus tuus ambulat in medio castrorum*. Scilicet speciali modo in arca, & hoc quando arca portanda erat in mutatione castrorum, vel cum exibant ad bellum. *Et nihil appareat fœditatis ne derelinquat te*. Deus enim spiritus mundissimus est, ideò munditiam diligit. & licet immunditia corporalis nostra nihil eum tangat, tamen propter reuerentiam vult nos non solū spiritualiter, sed & corporaliter mundos esse: de hoc diximus supra 12. cap. *Dominus enim Deus tuus ambulat in medio castrorum*. Idest Deo enim secundum se ambulare non conuenit, quia

Paxillus quid sit.

F cum ambulare sit motus, & motus pertineat ad rem imperfectam, quæ adhuc expectat alteram perfectionem cum sit ad terminum: etiam quia pertinet ad rem finitam quæ alicubi est, & alicubi non est: Deus autem non est aliquid imperfectum, vt debeat moueri ad aliquam perfectionem vlteriorem: etiam non est aliquid finitum quod alicubi sit & alicubi non sit, sed omnia implet. Dicitur tamen ambulare inter castra dupliciter.

Deus inter castra ambulare dupliciter dicitur.

Vno modo accipiendo Deum pro ipsa essentia diuina, sicut homines cōsueuerunt accipere, tanquam sit aliquid quod aliquando sit in vno loco, & postea recedat ab illo, & est modus loquendi communis scripturæ sacræ, scilicet Deus descendit de coelo, & intrauit
G in Aegyptum ad educendum Israelitas, & sic de cæteris in hunc modum. & dicitur iste ingressu vel egressus ex aliqua speciali operatione in loco illo, ad quē ingredi vel egredi dr. & quia Deus specialiter curam habet de Israelitis, dicitur ambulare inter castra eorum tanquam attendens ne aliquid pereat, & tunc licet Deus vbique sit, & non polluatur sordibus locorum, tamen quia specialiter nos eum ibi esse intelligimus, debemus id quod apud homines honorabile & præcipuum est, Deo attribuere: nam sicut in essendo Deo attribuitur quæcunque perfectio essendi reperitur in aliqua re, ita in bono quod exhibet & honore quicquid honoris apud homines iudicatur, Deo attribuendum est: sed mundare sordes a conspectu alicuius est honor inter homines, ita debet fieri in con-
H spectu Dei. Et hæc est causa quare in templis & locis sacris specialiter obseruatur munditia corporalis, quia Deus ibi specialiter est.

In locis sacris corporalis munditia obseruatur.

Secundo modo est sensus, quòd Deus ambulat in medio castrorum, accipiendo Deum pro illo esse, quod habet Deus in arca, & alijs vasis tabernaculi, quia ista erant consecrata nomini eius: ideo ipse specialiter est in eis, & licet sciamus eum esse in omni loco, maiorem reuerentiam exhibere debemus & munditiam corporalem, vbi scimus eum esse in aliquo repræsentatiuo corporali, quàm cum scimus eum incorporaliter esse: quia tunc non magis nos determinamus ad vnam partem loci, quàm ad alteram, vt magis hic quàm ibi colere, aut honorare debeamus, &
I quia vasa sancta, in quibus Deus specialiter esse dicebatur, transibant per castrorum loca, dicebatur Deus ambulare per castra, & sic signat scriptura in suo modo loquendi: sic enim dicit Dauid, exurge domine in requiem tuam tu & arca sanctificationis tuæ, vt patet psal. 132. & quando castra mouebantur, & arca dicebat Moyses: exurgat Deus, & dissipentur omnes inimici eius, quasi ad motum arcæ moueretur Deus, & sic putabant Gentiles, quòd in arca esset Deus Iudæorum, vt dixerunt Philisthin, quādo arca domini venit in castra, vt patet 1. Regum 4. cap. & audierunt Philisthin vocem clamoris, & cognouerūt, quòd arca domini venisset in castra, & timuerunt Philisthin dicentes, venit Deus in castra, & dixerunt quis nos
K liberabit de manu istorum sublimium? ad reuerentiā ergo Dei, qui in arca specialiter cæterisque vasis sanctuarij erat, in castris per quæ transire debebat, nullas sordes reperiri decebat, & iste est conuenientissimus sensus. *Vt te eruat*. Quando aliquis recte colit Deum habendo se ad eum in magna reuerentia, & eum honorando quantum potuerit, Deus magna bona ei confert tam spiritualia quàm temporalia, & quia Iudęi existentes in deserto ibant ad terram Chanaan, vt possiderent eam, & pugnaturi erant cum gentibus multis, quas ipsi timebant, vt eijcerent eas de terra: maximum bonum quod ei euenire poterat, cōsistebat in

bat in duobus. s. quòd Deus eriperet eos ne traderentur in manus inimicorum, quos formidabant, & quòd subijceret eorum potestati hostes suos quos subijcere desiderabant. & ista duo notantur hic cum dicitur. *Vt eruat te.* Scilicet de potestate hostium. *Et tradat tibi inimicos.* Idest & faciat eos tibi esse subiectos, vel det eos tibi, vt possis eos delere, sicut faciendum erat habitantibus in terra quam Iudęi habituri erant. *Vt sint castra tua sancta.* Idest, ideo ista fiunt, vt castra filiorum Israel sint sancta.i. munda ab omnibus inquinamentis. *Et nihil in eis appareat foeditatis.* Idest non appareat aliquid inquinatum in totis castris, per quæ arca cum toto sanctuario trāsduci deberet. *Ne derelinquat te.* Idest ne Deus irascatur contra te, & dimittat tibi benefacere, sicut aliquando aliquis alterum a suo cōsortio deserit, B quia eum immundum vel maculatum reddit aliqua in eo prauitas.

De legalitate.

Non trades. Hic ponitur secundum de legalitate, & continet.4. scilicet de pietate ad seruum. Secundum de reuerentia ad Deum ibi. *Non erit meretrix.* Tertiū de compassione & misericordia ad pauperem proximum ibi. *Non foeneraberis.* Quartum de fidelitate ad Deum ibi. *Cum votum voueris.* *Non trades seruum domino suo.* Scilicet quando dominus vult seruum indebite affligere uel occidere, & patet quia subditur. *Qui ad te confugerit.* Solent enim serui a dominis fugere timore pęnarum, & tunc seruandi sunt. *Et habitabit tecum in loco qui ei placuerit.* Scilicet donec dñus eius sit placatus ab ira precibus aliorum, tunc eum reddet ei, C quia pecunia eius est: nec fraudari debet. si enim seruus fugeret a domino nolens ei seruire apud quemcunque staret, reddendus erat domino suo. *Nec contristes eum.* Scilicet reducendo eum ad dominum suum. sed melius intelligitur litera ista de seruo, qui confugerit de gente aliena ad terram promissionis: quia ēt si dominus eius ibi inquireret eum, non erat ei reddēdus. Et hoc erat in fauorem fidei: quia ille seruus habitans inter Iudęos conuerteretur ad cultum Dei. Et patet hoc quia hic non loquitur ad vnum singulariter, sed ad totum Israel quia dicitur. *Habitabit in vna vrbium tuarum.* Sed nullus habebat vrbes, nisi totus populus. ergo ad Israel dirigitur sermo, & ad eum seruus fugere dicebatur: sed non potest hoc intelligi de seruis Hebręorum, qui erant intra Israel: ideo non poterant D confugere ad Israel, sed intelligitur de seruis qui erant extra terram illam, & poterant confugere ad Israel. *Non erit meretrix.* Hic ponitur secundum de reuerētia ad Deum. magna irreuerētia est, quòd aliqua mulier sit publice peccans, vel homo ad hoc incitans, vel defendens. & vocatur scortator qui scortum defendit, vel ad fornicandum illud exponit, & vtrunque abominabile est.

Scortator quid sibi velit secundum Hebraos, & secundum literam Caldaam. Quæst. V.

SECVNDVM aliquos Hebræos scortator dicitur, qui ad coitum sodomiticum se exponit venale, E & hoc valde abominabile est, & patet hoc in litera hebraica, quia dictio signans meretricem & scortatorem passionem notat. & solum videt̄ differre sexu. sed litera Caldaica dicit, q̄ in hoc vetat matrimoniū alicuius Iudæi cū aliqua muliere de alia gēte, vel matrimoniū hebrçæ cum viro alteri° gentis. Et hoc induci posset s̄m intentionem literæ Caldaicæ sic, quòd quando aliquis de filijs Israel acciperet aliquam mulierem alterius gentis in vxorem, non esset matrimonium, sed fornicatio illicita valde: quia tales personæ illegitimç sunt, sicut nunc nō possunt cōtrahere matrimonium Christiani, cum Iudęis

A aut Sarracenis: maxime quia adhuc ibi erat alia ratio specialis, scilicet ne ipsa mulier assumpta in matrimonium virum suum peruerteret ad idolorum culturā: & filios inde genitos, qui apud matrem nutriuntur, mater erudiret ad cultum idolorum, ideo talis contractus matrimonij multum fuit vetitus, vt patet Exodi 34. & supra 7. cap. mulier autem tunc scortum dicitur, cum aliqua mulier de gente Hebręorum acciperet aliquem virum gentilem manentem in gentilitate, quia illud nō esset tanquam matrimonium, sed tanquam fornicatio, vel adulteriū, aut aliqua alia species mali, sicut si Christiana mulier acciperet in virū aliquem Sarracenum: quia & hoc eodem modo vetitum est. supra 7. cap. cum dicitur non inibis cum eis B foedus nec misereberis earum, nec sociabis cum eis coniugia, filiam tuam non dabis filio eius, nec filiam illius accipies filio tuo, quia seducet filium tuum, ne sequatur me: & vt magis seruiat dijs alienis: licebat tamen Iudæo accipere aliquam mulierem gentilem in coniugē, ita quòd conuerteret eā ad ritum hebraicum, sicut dicitur supra 21. quando egrediebantur ad pugnam, & accipiebant aliquas mulieres virgines, si placebant in oculis eorum, obseruatis quibusdam cæremonijs, & pertransito modico tempore accipiebant eas in vxores. si tamen erant cognitæ a viris, nō poterant accipi in coniuges a Iudæis, & ob hoc dominus mandabat reseruari puellas virgines in bellis, q̄n pugnabant in hostes, qui non essent de terra Chanaan etiam cęteris mulieribus interfectis, scilicet vt C de eis possent si vellent vxores capere. de hoc Nume. 31. capit. cum agitur de bello Iudęorum contra Madianitas: dicitur ergo cunctos interficite quicquid° est generis masculini, etiam paruulos, & mulieres quæ nouerunt viros in coitu iugulate: puellas autem & omnes foeminas virgines reseruate vobis: si tamē fęmina nollet conuerti ad Hebraismum, non poterat eam accipere Iudæus in vxorem, & si acciperet non teneret eam: quia non poterat cohabitare ei sine contumelia creatoris, vt dicitur in cap. duobus pręallegatis. si tamen aliquis acciperet aliquam mulierem gentilem captiuam in bello, vel eam precio emisset quæ nō esset cognita a viro, si dominus vellet eam in vxorem accipere etiam nondum conuersa ea ad Iu D daismum, & ipsa nollet relinquere Deos patrum suorum, & conuerti ad Iudaismum, cogebatur ad hoc: quia sicut erat de seruo, ita erat de ancilla, cum ęqualem potestatem in vtrunque dominus habeat: sed si aliquis esset seruus emptitius, cogebatur circuncidi, & obseruare ritus Iudaicos, vt patet Exodi 12. capitu. cum dicitur omnis seruus emptitius circuncidetur, & sic comedet illud, idest Pascha, scilicet agnum immolatum. ergo ancilla compellebatur eodem modo obseruare ritus Iudaicos, & siue dominus acciperet eam in vxorem siue non, compellebatur seruare legem, sicut si a parentibus Hebręis genita foret. Sed aliquando aliqui viri Iudæi acceperunt aliquas vxores de gentilibus manentibus in ritu gentilitatis, & cultu deorum suorum: sicut patet de Chelion, & E Maalon duobus filijs Elimelech & Noemi, qui acceperunt vxores Moabitas manentes in ritu gentilitatis, scilicet Orphan & Ruth: quod patet quia mortuis istis viris cum ambæ nurus comitarentur ipsam Noemi reuertētem in terram Israel, dixit ad eas Noemi, vt reuerterentur in terram suam, si tamen istę conuersę fuissent ad Iudaicum ritum, non hortata fuisset eas Noemi, vt redirent in terram suam: quia ibi conuerterentur faciliter ad idolatriam: sed potius admoneret sequi eam, vt uenirent in terram Israel, de his Ruth primo cap. ergo istę mulieres in ritu gentilico cum viris suis manebant.

Item patet quia dicitur in eodẽ cap, ex verbis Noemi ad Ruth de alia nuru sua Orpha, ecce reuersa est cognata tua ad populum suum, & ad deos patris sui. si tamen fuisset Hebręa non fuisset reuersa ad idola, vel si fuisset reuersa, quia forte mala esset, nesciret hoc Noemi, vel saltem non ita assertiue diceret, ita enim loquitur, ac si clarissime sciret eam reuerti ad cultum idolorum, quod non iudicaret sic asserendo, nisi ipsa ante semper in gentilitate mansisset.

Item patet magis ibidem, quia cum Ruth nollet discedere a Noemi socru sua dixit quocunque perrexeris pergam, vbi morata fueris pariter morabor, populus tuus populus meus, & Deus tuus Deus meus: ecce qualiter Ruth vult ibi, ꝙ ille qui erat Deus Noemi, scilicet Deus Hebręorum esset Deus eius, ex quo videtur quòd ante non erat ille Deus eius. ergo toto tempore ante in gentilitate manserat: patet etiam de rege Salomone, qui accepit multas vxores alienigenas, scilicet Idumęas Moabitidas, & Ammonitas, Hetheas, atque Sidonias, cæterarumq; gentium, & istę manebant in ritu gentilitatis, & patet quia ipsæ idola colebant, & allexerũt Salomonem, vt idola coleret, vt patet 3. Reg. cap. 11. cum dicitur Rex Salomon amauit mulieres alienigenas multas, filiã Pharaonis regis Aegypti, Moabitidas, Ammonitas, & Idumæas, & sequitur, cumq; esset senex Salomon deprauatum est cor eius, nec erat rectum cum Deo, sicut cor Dauid patris sui, sed colebat Salomon Astartem deam Sidoniorum, & Moloch Deum Ammonitarum: tunc ædificauit Salomon fanum Chamos idolo Moab in monte qui est contra Ierusalem, & Moloch filiorum Ammon: atque in hunc fecit modum omnibus vxoribus suis alienigenis, quæ adolebant thura, & immolabant dijs suis, sed hoc factum Salomonis non est trahendum in consequentiam, vt ex eo arguatur, quia Salomon fuit de pessimis viris, & valde vituperatur in scriptura, vt patet 3. Reg. c. 11. De alijs tamen duobus viris filijs Elimelech, & Noemi, qui vt viri boni reputantur, quia scriptura eos nõ redarguit, potest esse ratio quare non obseruauerint legem illã de non accipiendo vxores alienigenas, scilicet quia ipsi fugerant tempore magnæ famis de terra Iuda in terram Moab, & erant iam magni uiri, nec acceperãt vxores in terra sua, & steterunt magno tempore in terra Moab, scilicet decem annis, vt patet Ruth primo cap. & quia non inueniebant ibi vxores de gente sua, quia forte non ita cito se reuersuros credebant in terram suam, vt possent accipere vxores, acceperunt tamen eas de Moabitidis, vt patet Ruth. primo cap. & sic ista videtur esse causa satis inducens, quia tempus generandi eorum quotidie transibat, si ipsi nõ ascenderent, vt acciperent vxores: aliàs autem si reperissent in terra illa Moab mulieres de gente sua non acciperent de alienigenis, scilicet Moabitidis.

De mulieribus autem eodem modo dicẽdum est, quod aliqua mulier Hebræa non poterat accipere aliquem virum gentilem manentem in gentilitate, & si actualiter acciperet, puniretur, & tolleretur ab illo viro. poterat autem mulier Hebręa accipere in virum aliquem de gentilibus conuersis ad Iudaismum, quia iam tenebat iudaicum ritum, ita tamen quòd non esset ille vir de illis qui vetantur in lege, scilicet de filijs Moabitarum & Ammonitarum conuersorum, quia isti non intrabant in sempiternum in ecclesiam Dei, idest nunquam accipiebant vxores de ecclesia, siue multitudine Hebræorum, vt patet supra in litera: etiã non poterant accipere aliquem Aegyptium, aut Idumęum conuersum, nisi esset in tertia generatione, aut vltra, vt patet supra, & sicut si acciperet mulier Hebręa virum Gentilem, qui in gentilitate maneret, nõ

F permitteretur stare cum ipso: ita si acciperet aliquẽ de istis conuersis, quos lex excludit simpliciter, vel vique ad certas generationes cogeretur eum dimittere. Caldaica tamen litera hic quam introducebam, quę intelligit literam hanc de Hebręo recipiente in vxorem aliquam Gentilem, & de muliere Hebręa recipiente in virum aliquem Gentilem, non conueniẽter assignat quòd ista vocabula propriissime signant meretricem: ergo oportet literam istam intelligi de meretrice, & non de sic contrahentibus, quia licet nuptię illicitæ sunt, tamen non vocantur meretricaliter agere: quia vt viri & conuenienter nubentes copulantur, ita quòd secundum literam Hebraicam vtrunque istorum nominum passionem tam meretrix q̃ G scortator signat: non ergo est conueniens, quòd accipiantur hic pro his, qui licite matrimonialiter non copulantur, cum vir non se habeat isto modo, scilicet vt in tali acceptione vxorem sit patiens, ergo non loquitur de tali applicatione, sed de vxore & viro q me retricaliter viuunt. *Non offeres mercedem prostibuli*. Irreuerentia Dei est, quòd de mercede pollutissima Deo aliquid offeratur. Si tamen meretrix aliquid aliunde licite lucraretur, posset offerre, sed non reciperetur forte propter indignitatem personæ, sicut nunc non recipiuntur oblationes excommunicatorum, & meretricum, ne in suis criminibus videantur approbari. *Nec precium canis*. Idest precium de conductione canis ad generandũ: quia vt ait Iosephus, & habetur in scholastica historia, aliqui dabant venaticos ad impregnan H dum caniculas, pro quo recipiebant certum preciũ, & de illo non licebat offerre Deo, vt tale preciũ erat: quia de turpitudine lucrum erat, & quantum ad hoc simile videtur de precio dato pro equo vel asino emissario, qui mittitur ad equas vel asinas, vt fęcundet eas: quia ęqualis causa est fęditatis: sed melius videretur hic dicendum, quòd prohibetur redemptio canis, qa sicut in boue, capra, & oue, sanctificatur primogenitum, & in asino redimitur, & non sanctificatur, vt patet Exodi 13. capit, ita aliquis putaret, quòd in canę redimendum esset precio: ideo dicitur quòd non offeretur precium canis. idest preciũ pro cane primogenito. Aliqui volũt, ꝙ omnia animalia domestica quæ munda non erant, redimebantur quinque siclis, & da I bantur sacerdotibus, sed hoc duas videtur continere falsitates. prima quia dicitur, ꝙ omnia primogenita domestica animalium redimenda erant, & patet hoc quia præter tria animalia munda. s. ouem, bouem, & capram, nihil mandauerat dominus offerri vel redimi, vt patet Exo. 13. Et omnes Iudęi & Nicolaus volunt, ꝙ fuit specialis ratio in asino, quia multum iuuit filios Israel veniendo de Aegypto. Item quia cũ hoc sit cęremoniale totaliter poni debet: quia ratione ista scin non possunt, cum a sola legislatore voluntate dependeant, sed non ponitur ibi de alijs. ergo non est rõ quare intelligenda sint, & forte ratio principalissima est. quia Deus solum vult primogenita de animalibus quæ in Aegypto liberauit occisis animalibus Aegyptiorum: sed non legitur eos ibi alia animalia habuis K se nisi boues, oues, & capras, & asinos, vt satis colligitur in libro Exodi, ideo de istis solum primogenitũ offertur, vel redimitur: de Auibus autem non mandauit dare primogenita, quia non potest cognosci, quod sit primogenitum, cum prius oua pariant, deinde fœtus incubando ouis forment: & non est aliquis ordo in generatione eorum, sicut in animalibus: quæ solum semel producuntur. Secundum quia dicitur, ꝙ redimebatur primogenitum cuiuslibet animalis quinque siclis: hoc est valde irrationale, quia ꝑ primogenito hominis solum dabantur quinque sicli, vt patet Nu. 3. c. nullum aũt aĩal homini ęquari dẽbat.

Lfa Caldaica non stat.

Precium canis qd sit,

Item

Item quia magis ualerent quinque sicli quàm primogenita aliquorum animalium. Item quia pro asino dabatur una ouis, quæ ualeret unum siclum tempore illo: eo ꝙ vnus aries valebat duos siclos, ut patet Leui. 5. cap. non est autem verisimile, ꝙ pro primogenito cuiuslibet animalis daretur tantum quantum ꝓ tribus asinis, cum asinus specialiter in litera ponatur Exo. 13. cap. Et dicit Nicolaus quid faciendum esset de cane, quia non redimebatur, & respondet ꝙ videtur esse faciendum sicut de asino. s. ꝙ decapitaretur si non redimeretur: sed non videtur multum, quia asinus decapitabatur, quia Deo tenebatur, cũ redemisset eum, siue eripuisset de percussione primogenitorum in Aegypto, & mandasset eum redimi in lege: ideo si non redimebatur, ita ꝙ ouis loco eius immo- B laretur, ipse deberet sine sacrificio decapitari, non est autem sic de cane: quia canis non debet redimi, quia Deus vetat eum redimi: non est ergo aliqua causa, vel obligatio, propter quam debeat decapitari: datur ergo regula circa primogenita, ꝙ primogenitũ bouis, ouis, capræ necessario offerri debeat: primogenitum asini necessario commutari vel decapitari debet: primogenitum canis redimi prohibetur, primogenita aliorum domesticorum animalium, nec prohibent, nec mandantur offerri: sed cuilibet indifferens est qd facere vellet. *In domo domini Dei tui.* Idest in sanctuario: quia quando aliquid offerendum erat siue illud esset pecunia siue animal, ferebatur ad sanctuarium, vt ibidem a sacerdotibus reciperentur donata: nam licet C hęc quæ offerebantur, si pecuniæ essent, pertinerent ad sacerdotes, & non ad sumptus sanctuarij præter id quod offerebat plus in die cętus & collectæ qui erat octauus dies in festo tabernaculorum, & tunc totus Israel dabat pecunias pro sumptibus sacrificiorũ sanctuarij. de his Nume. 29. cap. tamen offerebantur omnia in sanctuario, vt accepta essent Deo, & videretur, ꝙ hęc omnia quæ dabantur sacerdotibus, ob honorem & reuerentiam Dei dabantur. *Quicquid illud est quod voueris.* Idest quantuncunq; si istud precium qđ voueris de canis mercede, & de mercede prostibuli. siue enim multum de hoc quisquam voueret, siue modicum, recipiendum non erat, vel aliter. *Quicquid est illud quod voueris.* Idest si voueas vnum istorum. s. precium canis, siue alterum. s. mercedem prostibuli D non dabis, & ad hoc conformatur litera sequens. s. *Quia abominatio est vtrunque apud dominum Deum tuum.* Idest quodlibet istorum duorum detestatur, quia vile & sordidum est. oblatio autem Dei munda debet esse, & de rebus mundis. quodlibet autẽ istorum offerendo magna iniuria fiebat cultui diuino. nam offerre precium meretricis erat duplex malum. Primũ qa de re vili. s. de coitu merces dabatur, quo nihil vilius quàm talia Deo attribuere. Deo autem contemptibilia & vilia danda non sunt, sed præcipua & cariora in nobis ipsis & bonis nostris. Secundum malum erat: quia si tales oblationes acciperentur, videretur foueri in peccato offerens, quia opera eius quodammodo approbarentur, quod non decet, & non solum ex par- E te sacerdotum recipientium, sed etiam ex parte eorũ qui dabant. nam ipsi qui de meretricatu Deo offerrent, videntur innuere in hoc, quòd ille actus licitus sit, cum putent Deum velle de tali actu mercedẽ recipere. In recipiendo autem precium canis. s. precium quod dabatur pro cane impręgnante caniculas, licet non esset accipere precium de peccato, sicut accipere mercedem prostibuli in quo est actus illicitus, est tamen accipere mercedem de actu vili, & tollit hoc reuerentia Dei, cum fieri debeat oblatio sua de rebus honorabilibus, vel si offerretur precium canis, idest pro primogenito canis non erat acceptandum, quia

Oblatio Dei munda esse debet.

A aliquid vile reputabatur canis, nec dignum venire inter animalia immolabilia, aut redemptibilia, & nõ dabatur decima de precio canum, dato quòd aliquis nutriret canes preciosos, & venderet, & inde magnum consequeretur lucrum, quia semper manebat, ꝙ hoc esset aliquid abominabile, magis tamen adhuc dicendum, quòd sit hic sensus non esse recipiendum precium canis impręgnantis caniculas. *Non fænerabéris.* Hic ponitur tertium, scilicet de pietate ad pauperem proximum. *ad usuram.* Idest vt soluat tibi aliquid pro vsu pecuniarum, sicut soluitur aliquid pro vsu equi, vel animalis alterius, siue domus.

Quare non est licitum aliquid accipi pro vsu pecuniarum, sicut licet accipi pro usu aliarum rerum. Et de usuris quæ fiunt in emendo, & uendendo. Et quibus poterant hebrai dare ad usuras, & quibus non.
Quæstio. VI.

B

SED dices quare non est licitum accipere aliquid pro vsu pecuniæ, sicut pro vsu aliarum rerum licite recipimus. Et respondetur, ꝙ secundum philosophum. 1. Ethi. bonum rei est in operatione rei. istę autem res non sunt bonę nobis secundum scientiam suam, sed secundum vsum earũ: ideo bona vtilia dicũtur. i. res quarum bonitas in vsu est: vsus autem rei attenditur secundum finem rei: ideo res diuersimode applicantur ad vsum: quia quædam res habent duos vsus: aliæ habent vnum vsum: C omnes enim res siue naturales, siue artificiales præter numisma duos vsus habent. numisma enim solũ vnũ vsum habet, & patet de omnibus iumentis, quia hñt vnum vsum, qui est iuuare hominem in portando aliquid vt equus, asinus, mulus: habent secundum vsum qui est, quòd ipsa sint extrema commutabilia, inquãtum attribuit eis homo precij quantitatem secundũ varias necessitates: sic in pecoribus, armentis, frugibus, & fructibus. habent enim primum vsum qui est sustentare necessarium per comestionem eorum, secundus est, quòd valeant ad commutationem, sic de domo, & alijs bonis vtilibus mobilibus, siue immobilibus, quia vtimur eis morando, vestiendo, & illa cõmutamus vendendo, vel locando. numisma autem D solum habet vnum, scilicet quòd sit medium commutationis, vt patet 5. Ethi. quia aliter commutationes semper fieri non poterant. cum autem quælibet istarum rerum vsus suos habet nihil illicitum fit, sicut nec ipsę res de se illicitæ sunt: cum autem aliqua plures vsus habere incipit illicite fit. pecunia enim est medium commutandi, in commutatione autem res simpliciter transit, & est iste vsus valere aliquid ad commutandum, & ista commutatio debet regulari secundum iustitiam commutatiuam, ita quòd sit ibi ęqualitas arithmetica. cum autem pecunia incipit habere alium vsum, scilicet quòd non sit medium commutandi, sed quòd manens augeatur per vsum, sicut equus manẽs per vsum lucrifacit aliquid domino suo, erramus & in hoc illicitum facimus, quia vsum rei E manentis applicamus rei, quæ habet ab institutione, vel fine suo, quòd per vsum transeat, & ideo abusus est, qui nunquam in aliqua re sine peccato est, & recte vsura vocatur, quia actio rei per quam transit non proprijssime vocatur vsus: actio autem quę est manente re proprie vsus est: numisma autem cum commutatur transit: ideo nec vsus nec vsura dicitur, cum autem numisma manet, & ex tempore aliquid multiplicatur, vsura verissime dicitur: sic autem in alijs rebus vsura cõmittitur, cum plures vsus quàm habent eis demus. habent enim singulæ res duos actus, cum autem tres actus dederimus, illicite agimus, vt si ali-

Pecunia est medium commutandi.

quis vendat equum, iste equus habebat duos actus, vel vsus, scilicet onera ferre, & esse medium commutationis. si autem preter hoc iste, qui vendit dat ei tertium vsum. s. ꝙ iste equus simpliciter venditus valebat centum, & quia expectat pro pecunijs duos menses recipit centum & viginti, vsura equi est. & potest hoc attendi dupliciter, quia aut ille qui uendit simpliciter, quia immediate recipere debebat pecuniam, reputat se quasi tunc pecuniā recipere, & eam pro duobus mensibus commodare in quibus vult recipere.

Secundo pro usu pecunię traditę, & tunc vsura pecunię est. Si autem ille qui agit uenditionem puram, In qua recipere deberet pecunias, reputat se quasi nō facere venditionem puram usque ad tps solutæ pecunię, & pro vsu temporis intermedij vult recipere. 20. usura equi est & illicita est, quia contractus uenditionis pure transiuit, ideo exinde res uendita in potestatem emptoris transibat quantum ad proprietatem & usum: ideo uenditor nihil pro usu illius temporis recipere posset: etiam si in æternum precium rei nō solueret, sed poterat agere aliàs uenditor contra emptorem. cum enim aliquis emens panem uel uinum tradit pecuniam uenditori antequam accipiat rem uenditam: si ideo pro minori precio datur, usura pecunię est, quia emptor qui primo precium tradit pure emēdo, non reputat se quasi emere usque ad tempus quo recipiat rem uenditam: ideo pecuniam ante traditā reputat se quasi accōmodatam dedisse: ideo pro usu medij temporis vult recipere rem uenditam pro minori ualore, ut aliquid ultra recipiat, sed hoc illicitum est, quia contractus simpliciter factus fuit a principio, & pecunia pro re uendita tradita fuit, & ex hoc patet ꝙ grauius est usuram committere in emendo & uendendo, quàm in accommodando: quia dato ꝙ liceret recipere vsuram per accommodationē pecuniæ, tamen non liceret in venditione, quia venditio pure fit. ideo precium pure trāsit, ita quod propter illud ꝓcium non sit obligatus venditor emptori, nisi ad dandum rem uenditā: iō qui aliqd ultra extorqueret non ꝑ vsuram proprie, sed per fraudē tollit: secus tamen si venditione pure facta venditor non traderet rem vēditam immediate, & vellet recipere pecunias, & tunc emptor daret omnes pecunias, & diceret ego do tibi istas pecunias non quidem pro re vendita, quia non dum das eam mihi, sed accommodo tibi sub vsuris, vsque ad tempus quo dederis rem vēditam: si isto modo acciperet venditor, bene reciperetur sine præiudicio puri contractus dato, ꝙ vsuras ex accommodatione recipere liceret. *Non fœneraberis fratri tuo ad vsuram.* Aliqui putant hic esse conculcationem vocabulorū, cum dicatur fœnerari ad vsuram: cum fęnerari hoc importet simul: sed falsum est, quia fęnerari solū importat mutuare, vel commodare: ideo tantum est nō fęnerabens ad vsuram, sicut si dicatur non commodabis aut mutuabis sub vsuris, sic patet supra 15. cap. cū dicitur fęneraberis gentibus multis, & a nullo mutuū accipies: accipitur ibi fęnarari pro accommodare, vt ibidem declaratum est, scilicet si feceris ea quæ Deus mandat miserendo pauperum Deus dabit tibi tanta bona, vt fęnerari possis, idest accommodare multis gentibus, & non egeas vti quisquam tibi commodet. *Fratri tuo.* Hic loquitur ad totū Israel, scilicet ad quēlibet de Israel, & omnes descendentes ab vtroque parente, vel saltem a patre de genere Iacob vocantur inter se fratres. & de istis erat constitutum hoc, scilicet vt nullus eorum posset alteri eorum quicquam ad vsuram tribuere, cuius causa erat, vt pauperes non destruerentur, immo cogebantur alij dare eis, & accommodare, quando indigerent, & si possent soluerę, darent commodatum: si autem non possent soluere,

Grauiꝰ est usurā cōmittere in emendo & uendendo quàm in accommodādo.

F concederent gratis donando, vt patet supra 15. cap. & in 7. anno remissionis si nōdum soluissent debita, remittebantur, quia annus remissionis est: alieni autem erant omnes qui non erant fratres, quod patet hic ex modo loquendi textus cum dicitur, non fæneraberis fratri tuo ad vsuram pecuniam ac quamlibet alteram rem, sed alieno: ex quo innuitur, quòd omnis homo aut esset frater, aut alienus: vel daretur, ꝙ non esset sufficiens diuisio. etiam sequeretur quòd aliqui essent, a quibus non prohiberentur accipi vsuras, & tamen non permitteretur accipi eas: patet quia a fratribus vsuras accipi vetat, & ab alienis accipi ꝑmittit: sed alij sunt, qui non sunt fratres nec alieni, ergo non licet ab eis accipi pecunias: nec tamen vetantur G accipi, & hoc inconueniens est: illi autem qui de gentilitate ad iudaismum conuersi erant, non erant fratres: quia non sunt de genere Iacob, ergo vocabantur alieni, quòd autem non sint fratres patet, quia sup. 15. cap. soli Iudæi ex genere vocantur inter se fratres, cū dicitur, cum tibi venditus fuerit Iudæus aut Iudæa, q est frater tuus, & magis patet Leui. 25. cap. cum dicitur, quòd habeant seruos de gentibus quæ in circuitu eorum sunt, & de conuersis ad iudaismum, & filijs conuersorum, & sequitur. filios autem Israel fratres ne opprimatis per potentiam, & in alijs locis multa sunt in hunc modum: est ergo sensus, quòd Iudęi ex genere non possent dare aliquid ad vsuram inter seipsos: sed poterant dare alienis, scilicet gentilibus manentibus in gentilitate, vel conuersis ad iudaismum: H sed falsum est, quia tunc necesse esset dari, ꝙ conuersi ad iudaismum de gentilibus vocarentur fratres Hebręorum, quod nunquam reperitur in scriptura: sed semper vocantur alienigenæ, & aduenæ, vel peregrini, aut proseliti, vt patet sępissime in isto libro, & in libro Numerorum, & Leuitici, atque Exo. & non est incōueniens, quòd permittatur Iudęis ex genere vsuras accipere ab eis, qui conuersi erant ad iudaismum: cum alia maiora permitterentur Iudæis contra cōuersos. s. ꝙ facerent eos seruos in æternum, quod nō poterant facere de alijs Hebręis qui in anno septimo remittebantur, cum dicitur Leuit. 25. cap. cum dicitur seruus & ancilla sint vobis de gentibus, quæ in circuitu vestro sunt, & de aduenis qui peregrinantur apud I vos, vel qui ex his nati fuerint in terra vestra, hos habebitis in famulos, & hæreditario iure transmittetis ad posteros, ac possidebitis in ęternum: fratres autē vestros filios Israel non opprimatis per potentiam. etiam fiebat aliud contra conuersos, quia quando aliquis Iudęus commodauerat quicquam alteri Iudęo, si nō soluisset in annis sex, scilicet ante annum remissionis, in anno septimo remittebatur, vt patet supra 15. cap. si tamen Iudæus aliquid accommodasset alicui conuerso, poterat illud petere in æternum, quandocunque vellet non obstante anno remissionis elapso, cum dicitur. septimo anno facies remissionem, quæ hoc ordine celebrabitur, cui debetur aliquid ab amico ꝓximo ac fratre suo repetere nō poterit: quia annus remissionis est dñi: a peregrino & aduena exi- K ges, ciuem & propinquū repetendi non habebis potestatem. ecce dicitur ibi, quòd ab aduena & peregrino peti poterat: sed conuersi vocantur aduenæ & peregrini: ergo ab ipsis poterat peti.

Alia etiam in hunc modum permittebantur facere Iudęi cōtra conuersos: sic ergo ꝑmittebant̄ eis dare ad usuram, & est fundamentū huius permissionis propter eos: nam Iudęis ad duritiam cordis eorū permissę fuerunt usurę, sicut libellus repudij, quia si sic lucrari nō possent, non accommodarent, aut furarent: sed si Iudęi non possent accipere usuras a cōuersis, & de filijs eorū, solū possent accipere a gētilibus: sed cū

gentili-

gentilibus modica aut nulla communicatio erat eis, nam non interdicta erat communicatio eis, ne verterentur ad idolatriam, vt patet Exo.34. c. & sup.7.cap. ergo tantum erat dici, quod possent dare ad vsuras extraneis, scilicet gentilibus solis, sicut quod nullo modo darēt ad vsuras, ergo oportet quod permitteretur eis dare ad vsuram conuersis ad iudaismum, ne frustra poneretur ista lex. sicut autem Iudaei cōuersis ad vsuras dare poterant, ita conuersi dabant Iudęis, sine pauperibus, siue diuitibus ad vsuram, & hoc vt non daretur causa magnae inuidiae & seruitutis, & impediretur conuersio Gentilium ad fidem Iudęorum, nec aliquo modo faciebant isti conuersi cōtra istam legem. & hoc propter duo.

Primo quia ista lex dabatur Israelitis, vt darent vel non darent ad vsuras, & non dabatur alienigenis, ergo non tenebantur ad illam, sicut Aegyptij vel Palestini, qui eo tempore erant quā ista lex dabatur, non peccabant non obseruantes talem legem, licet constaret eis esse datam, quia non dabatur eis, nec obligabantur aliquomodo.

Secundo quia lex dicit nō fęneraberis fratri tuo ad vsuram, sed Iudaei non erant fratres conuersorū, ergo poterant eis fęnerari. nam sicut conuersi nō erant fratres Hebraeorum, ita nec Hebraei erant fratres conuersorum, quia ista sunt relatiua quae fundantur sup vnū, siue sunt relatiua ęquiparantiae.

Item patet hoc ex simili. nam sicut Iudaei accipiebant cōuersos in seruos iure perpetuo, per quem modum non poterant accipere alios fratres suos, idest filios Iacob, vt patet Leui.25.cap. & supra dictum est. ita conuersi accipiebant seruos de Hebraeis. qui non soluebantur a seruitute eo modo quo soluerentur, si essent serui aliorum Hebraeorum. nam si essent serui aliorum Hebraeorum in septimo anno soluerentur, vt patet Exo.21. & Leui.25. & supra 15. si tamen aliquis conuersus emeret aliquem Iudaeum in seruum, non soluebatur, nisi seipsum redimeret dando preciū quod pro eo datum fuerat, cōputato tempore seruitii vsque ad Iubileum. sad annum. 50. vt patet Leuit. 25. ergo eodem modo de vsuris dicendum erit. Et nō solum poterant cōuersi dare ad vsuram Iudaeis, sed ēt poterant dare ad vsurā inter seipsos: nam nullus obligatur aliqua lege posititia nisi ille, cui datur illa lex, sed lex ista de vsuris accipiendis, vel non accipiendis datur Israelitis, cum ad eos dirigantur istę leges, ergo non tenebantur alij. sed sicut isti Gentiles si mansissent in Gentilitate, non tenebantur ad istam legem, quia non dabatur eis, ita postea, quia non data fuit eis, sed Israelitis non tenentur ad eius obligatione m. nisi forte dicamus vsuras esse contra ius naturale, & tunc omnes homines sine aliqua lege scripta facere debēt sm istam legem, quia vt ait Apostolus ad Ro.2. Gentes quae legem non habent, naturaliter ea quę sunt legis faciunt. de quo alia est inquisitio. *Sed alieno.* Permittebat eis Deus dare ad vsuram extraneis, licet malum esset, vt non darent ad vsuras Iudaeis, & hoc erat ad duritiam cordis eorum.

Quare Iudaei erant duri corde. Et propter id quaedam sunt eis permissa. Quaestio. VII.

Dicitur durus corde qui passiones indomitas habet. sic Iudaei quantum ad omnē passionem erant duri corde, in concupiscibili erant duri corde: ideo permisit eis accipere vxores de alienis, ne eas in concubinas acciperent, quod deterius erat, vt diximus supra 21. cap. erāt duri corde in irascibili: ideo permissum fuit eis repudiare vxores, ne eas occiderent, vt patet cap. sequenti.

Alph. Tost. super Deutet.

A & Matth.19. erant duri corde in auaritia: ideo permissum fuit eis lucrari vsuras cum extraneis, ne lucrarentur cum suis contribulibus, vt patet hic. *Pecuniam nec fruges.* In pecunia committitur vsura, vt supra declaratum fuit, quia attribuitur ei vsus qui contra naturā suam, scilicet contra intentionem institutionis eius: nam pecunia solum inuenta est, vt esset medium cōmutandi, vt patet 5. Ethi. cum autem aliquis pro vsu pecunię accipit precium, constituit pecuniam nō tanquam medium commutationis, sed tanquam alterū extremum commutabile, & hoc videtur esse contra intentionem pecuniae, scilicet ad quae instituta est. *Nec fruges.* Dantur etiam fruges ad pecuniam, quando vltra vsus naturales quos habent, datur eis a nobis

Quid sit quod proprie constituit usuram in pecuniis & frugibus.

B aliquis alius vsus. habent enim fruges & omnes cibi duos vsus. Primus vsus est, vt sumantur in cibum ad sustentationem naturae, & iste sine vllo peccato est.

Secundus vsus est, vt sint extremum commutabile, secundum quòd reperitur in eis ratio valoris, non quidem ex sola voluntate nostra, sed ex indigentia, quę imponit naturaliter precium rebus efficienter, vt patet 5. Ethicorum, scilicet quòd secundum quòd res magis aut minus necessarię sūt, magis aut minus de precio habent: si autem super istos vsus alium tertium dare velimus, erit vsura, vt si pro expectatione pecuniarum erogatis frugibus venditis detur maius precium, quàm aliàs dari debebat: licet in hoc aliquādo vocatur vsura frugum, aliquando vsura pecuniarum, quod dependet ex voluntate accipientis, sicut su

C pra distinguebatur inter hęc. *Aut quamlibet aliam rem.* Quęcunque enim res sit siue naturalis, siue artificialis praeter numismata duos vsus habet: cum ergo illi duo dantur ei, licite vnimur ea, cum autem datur aliquis alius, iam exceditur natura rei, & peccatur, & sic distinxit hic litera tria, scilicet pecuniam quae vnicum habet vsum, & cum dantur ei duo, peccatur & committitur vsura, & fruges quae sunt secūdum per quas intelliguntur res naturales quae omnes duos usus habent, & erratur cum dantur eis tres. Tertium est res artificialis, quae etiam habet duos vsus, & haec signatur cum dicitur, & quamlibet aliam rem. *Sed alieno.* Scilicet Gentili aut conuerso de gentilitate, aut filijs conuersorum de gentilitate, licet in iudaismo nati

D sint: quia sequuntur legem paternam, vt patet Leuit. 25. cap. quia ita fiunt serui in perpetuum sicut ipsi patres. *Fratri autem tuo.* s. Hebręo ex genere de quacunque tribu sit, licet magis tenerentur contribulibus quàm non contribulibus, & magis cognatis quàm non cognatis, & sic sm gradum maioris attinentiae. *Absque vsura id quo indiget commodabis.* Non solum pauperi, sed etiam diuiti. quia interdum si alicui diuiti non cōmo dantur aliqua, cogetur pati magnam rerum suarum iacturam: magis tamen subuenire pauperibus quàm diuitibus ratio naturalis insinuat, & non solum commodabant, sed etiam si postea soluere non poterat, remittebant eidem: quia Deus mandauerat, vt Iudęi facerent, ne esset aliquis omnino pauper & mendicus inter eos, vt patet supra 15. capit.

E *Vt benedicat tibi dominus.* Idest vt multiplicet te in bonis temporalibus, & spiritualibus. Benedictio nāque signat multiplicationem, vt colligitur supra 7. cap. & infra 28. cap. & patet clarius secunda ad Corinthio. cap.9. cum dicitur & praeparent repromissam benedictionem hanc paratam esse, sic vt benedictionem, & non quasi auaritiam. haec autem dico, qui parce seminat parce metet: qui in benedictionibus seminat, in benedictionibus & metet, & sic distinguitur ibi benedictio contra auaritiam vel parcum: quamobrem necesse erit accipi pro abundantia siue multiplicatione. *In omni tempore.* Sēper sperant tribuēdo.

Benedictio quid importet.

In terra ad quam ingrederis. Ideſt Deus faciat tibi ſemper bonum in terra Chanaan ad quam vadis, & dicitur. *Vt benedicat tibi dominus.* Quia propter amorē eius accommodas gratis proximo. *Cum votum voueris.* Hic ponitur quartum. ſ. ad Deum fidelitas quæ attenditur dando ꝓmiſſa. *Non tardabis reddere.* Quia magis a Deo acceptatur cum cito, quàm cum ſero redditur: ſic eſt de donis, quia

De fidelitate ad Deū quo ad promiſſa.

Gratius eſt donum quod datur ante preces: &
Qui cito dat bis dat retrabit qui munera tardat.

Iſta fundantur in voluntaris intenſione, tunc.n.actus bonus magis meritorius eſt, qñ magis volūtarius eſt: voluntas autem magna demonſtratur in eo, qui cito ſoluit promiſſa. *Et ſi moratus fueris reputabitur tibi in peccatum.* Quia ex die quo aliquis vouet rem, ſi abſentem G voueat habita opportunitate, & alijs circunſtantijs cōſideratus ſecundum rectam rationem, tunc ſoluere obligatur, & ſi non ſoluat, incipit eſſe negligēs, & cum magis tardauerit maius peccatum reputabitur: & grauius eſt dilatare tempus in voto perſonæ quàm in voto rei: votum perſonæ proprie dicitur quando aliquis ſe totum vouet, & hoc eſt vouēdo quòd aliquem ſtatum viuendi ſtrictiorem aſſumet, vt profeſſionem alicuius religionis, & ſi aliqs tale votum ſine limitatione temporis factum complere differt, valde errat: qa tantum diuino cultui ſubtrahit, quanta eſſent bona, q̄ agere poſſet: & deberet ſecundum regulam religionis ſupra bona quæ in ſeculo agit, & in tantum periculoſa eſt iſta cunctatio, ꝙ aliqui de die in diem complementionem differentes morte præueniēte complere nequiuerunt, quod in grauiſſimum eis cedit peccatum. H *Si nolueris polliceri abſque peccato eris.* Hic probat, quòd melius eſt non polliceri, quàm pollicita non complere, quia non vouere peccatum non eſt, cum votum fiat de nō debito, qui autem vouit iam obligatus eſt, ideo peccat cum habita opportunitate non reddit. *Cum uotum uoueris.* Improprius modus loquendi eſt, quia iſtud verbum vouere importat vtrunque, ſicut ſi quis dicat iſte eſt cęcus viſu, quia tunc ille ablatiuus ponitur ex ſuperabundāti: ſed quia eſt regula ꝙ ſi vna dictio ſignificet id quod ſignificant duæ dictiones, & cōiungantur vni earum, quarum ſignificatum gerit, ſolum ſignificabit id quod altera, vt cęcus ſignificat carentem viſu: ſi autem dicatur iſte eſt cęcus viſu, ſolum ſtabit cęcus pro carente, ſic ait Doctrinalis auctor in c.conſtructionis.

Aequiualens geminis dictio ſi iungitur vni.
Hanc ſolam ſignat cęcum dic viſu carentem.

Sic eſt hic, quia licet vouere ſignet facere votum, qa tamen ponitur hic vouere votum, ſolum ponitur vouere pro facere. ſ. cum votum voueris. i. cum votum feceris. *Domino Deo tuo.* Quia nulli alteri Deo vouere licebat. nam vouere eſt actus latriæ, quæ nulli alio quàm Deo attribuenda eſt: ad deos autem extraneos nullam reuerentiam habere debebant Iudæi, ſed eos totaliter deteſtari tanquam immunditiam, vt patet ſupra 7. cap. etiam votum nulli homini faciendum eſt. poſſumus enim hominibus promittere aliqua q̄ K propter eos faciamus: vouere tamen eis non poſſumus, quia vouere eſt attribuere quandam reuerentiā, quæ ſoli Deo conuenit, ſcilicet promittere aliquid alicui, quia Deus eſt, ad honorem eius: ſi ergo aliquis alicui homini aliquid vouerer, diceret illum hominē eſſe Deum, & propter eius diuinum honorem talia faceret. *Non tardabis reddere.* Tardare in reddendo quandam dicit negligentiam, quæ circa maximas res ſicut circa Deum p̄cip̄ eſt: nam cum omni reuerentia circa talia eſt habendum & non negligenter, & ſollicitos nos oportet eſſe in ſeruitio Dei noſtri, ne aliquid deſit cum nos ex nobis multum deficientes ſu-

Vouere quid ſit, & qñ uotum ſoluēdū.

F mus, & hoc eſt quod maxime diligit Deus, vt patet Micheę.cap.6.cum dicitur, quid dignum offeram domino curuare genu Deo excelſo, nunquid offeram ei holocauſtomata, & vitulos anniculos? nunquid placari poteſt dominus in millibus arietum, aut in multis millibus hircorum pinguium? nunquid dabo primogenitum meum pro ſcelere meo, fructum ventris mei pro peccato animæ meæ? Indicabo tibi o homo quid ſit bonum, & quid dominus quærat a te: vtique facere iudicium, & diligere miſericordiam, & ſollicitum ambulare cum Deo tuo: iſta autem ſollicitudo in cultu Dei noſtri tanta debet eſſe, vt tremamus coram eo, ne quid deſit cultui eius, quod nos implere poſſimus: ſemper ergo coram eo timendum & tremēdum eſt, ſicut patet pſal.2. cum dicitur ſeruite domino in timore, & exultate ei cum tremore. quòd ergo aliquis in his quæ ad Deum ſunt, negligenter ſe habeat, eſt non exiſtimare Deum tantæ bonitatis, ſicut eſt: quod magnum peccatum eſt, nam coram magnis dominis in ſeruiendo diligentes ſumus propter eorum reuerentiam: omnis autem tardans votum reddere cum poſſit, dominum negligit: quia aut putat illud votum nil fuiſſe, & Deum nō attendere iſta, quod error magnus eſt tanquam ea quæ ad Deum loquimur ridicula ſint, aut non reputat Deum tantę dignitatis, reuerentiæ aut poteſtatis, vt propter eum in ſoluendo promiſſa feſtinare debeat, & hoc rurſus deteſtabile eſt: eſt tamen differentia, quia aut in voueate eſt limitatum tempus ſolutionis, aut non. ſi autem ſit limitatum tempus ſolutionis, oportet tunc ſolui promiſſum alioquin peccatum eſt, ſi ſit in poteſtate noſtra completio promiſſorum. nam etiam ſi alicui homini aliquid promittamus, ſiue iurando, ſiue non iurando, in quo nunquam eſt votum, & hoc ſit limitatum tempus, ſcilicet ſoluere poſſumus, & nolumus peccatum eſt: quando magis in Deo ad quem ſpecialiſſima reuerentia haberi debet? ſi autem non ſit ſtatutum tempus, licet in alijs hominibus promiſſa complere differamus peccatum non eſt, in Deo autem quem cum ſumma reuerentia colere nos oportet, graue delictum eſt. *Quia requirit Dominus Deus tuus.* Ideſt non putes, quòd Deus non curet de promiſſis noſtris: nam licet bonorum noſtrorum non egeat, I vt patet pſal. 15. ſi tamen aliquid vouemus, & non complemus, multum ad hoc reſpicit: non quidem quaſi promiſſis noſtris egens: ſed quia ſi non reddimus, eum contemnimus, & ſit nobis in peccatum. requirit ergo Deus iſta, ſcilicet attendens vtrum promiſſa ſoluerimus: vel non, & non reddentes punit. *Et ſi moratus fueris.* Mora ſua cuilibet eſt nociua etiam ſecundum iura humana: ideo ſi aliquis recipiens aliquam rem commodatam reſtituat eam dño ſuo. ſ. cōmodatori ſine vlla mora, dato ꝙ res damnificetur fortuito caſu, non tenetur cōmodatarius, ſcilicet qui rē commodatam recepit: ſi tamen fuit in mora reddendi, tenetur de caſu fortuito propter moram: eodem modo in depoſitario: ſi depoſitarius, ideſt ille apud quem res cuſtodienda depoſita eſt, fuit in mora reddendi depoſitum, & euenitant aliqui caſus fortuiti, tenebitur de caſibus fortuitis, vt patet extra de depoſito. cap. bona fides. eodem modo apud Deum mora nobis nociua eſt, cum ſumus in mora reddendi, id quod promiſimus: ſed aliquis conſtituitur in mora dupliciter, quia aut limitauit tempus ſolutionis voti, aut non: ſi autem taxauit tempus, lapſu termini conſtituitur in mora, & iam peccat: & Deus requiret ab eo: ſi autem non limitauit tempus ad ſoluendum, intelligitur quam citius commode id ſoluere poſſit: cum ergo aliquis habens opportunitatem ſoluendi promiſſum Deo non ſoluit, conſtituitur

tuitur in mora: licet ista mora non sit interpretanda strictissime: strictius tamen cõstituitur aliquis in mora circa Deum quàm circa homines, cuius ratio est: quia maiorem reuerentiam obseruare tenemur ad Deum quàm ad homines, & magis laborare, vt compleamus promissa ad eum quàm ad cæteros. *Reputabitur tibi in peccatum*. Idest Deus iudicabit hoc tanquam peccatum puniens te pro ista mora, quę est peccatum omissionis: sicut pro aliquo alio peccato commissionis.

Si nolueris polliceri. Est polliceri Deo actus latriæ cum in honorem eius aliquid agimus, promittentes nos tale, aut tale facturos. Et est hic duplex bonum. Primum quia aliquid propter Deum facimus. Secundo quia totam nostram volũtatem ei per votum subijcimus: nam qui libere agit Deo actum suum tribuit, sibi autem voluntatem reseruat: qui autem vouet, & agit Deo actum suum & totam voluntatem donat nihil sibi prorsus reseruans. Et ista est causa quare magis merentur illi qui agunt aliquid ex voto quàm si sine voto agant: quia magis meretur qui plura Deo tribuit: plus autẽ est totam voluntatem subijcere, & omni tẽpore quàm pauco tempore, vel nullo modo, sed actum solum dare. multum ergo merentur vouentes. Si tamen aliquis non voueat, nõ propter hoc male agit: qui tamen vouet & non complet, male agit cum destruit bonum, quod a principio egit.

Agentes aliquid ex voto quare magis merentur quàm sine voto.

Quod autem egressum est semel de labijs tuis obseruabis. Non oportet quod egrediatur de labijs: quia etiam si aliquis ore non protulerit, dum tamen corde deliberauerit, obligatus est ad tenendum votum. nam sicut egressio de ore facit verbum vocale, ita determinatio interior facit verbum mentale.

Egressum est semel. Dicitur semel ad notandum ꝙ non fit idem votum multoties: nam postquàm aliquis semel mente aliquid determinauit, siue verbo protulerit siue non, quia determinatum est, retractari non potest, ad hoc ꝙ iterum fiat: ideo semel tantũ idem votum fit, ita tamẽ quòd determinate fiat. s. cũ plena deliberatione: nam si quis subito ex passione in verba prorumpens aliquid vouisset, quia non potuit habere animum se obligandi, cum non habuerit voluntatem ad aliquid: quia determinata non fuit,

Et facies sicut promisisti Domino Deo tuo. Nihil mutans de ipsa re promissa, aut de actu, & cõditionibus, atque qualitatibus rei, vel actus, cum quibus promissio facta est.

Et propria voluntate. Quasi dicat non coactus: nam si quis cogeret quemquam ad vouendum inferens pęnas, aut pęnarum iustos metus, votum factum nullum est ex defectu consensus, cum consensus per violentiam compleri nõ possit, scilicet si metus vel coactio intercedit, vt patet extra de sponsalibus. cap. cum locum.

Et ore tuo locutus es. Hoc nõ est de essentia voti sed de solennitate: nam Deus qui scrutatur intima cordium, ita videt cum in secreto cordis nostri consentimus, & totaliter deliberamus, atque vouemus aliquid agere, sicut si publice clamaremus: nihil enim minus corda ei quàm voces patent: nec corda minus quam voces manifesta sunt: est tamẽ maior culpa cum quis votum solenne infringit, quàm cum infringit non solenne: quia circunstantia notorietatis aggrauat peccatum: videtur namque Deus in facie cõtemni, cum votum factum ei coram omnibus infringitur: si autem votum secrete factum infringatur, eum occulte contemnimus: quod non ita damnabile est.

Ingressus vineam proximi tui. Hic ponitur de grata

A communicatione, ita quòd vnus non doleat, si alius modicum de bonis eius accipiat. *Ingressus vineam*: Idem est de segetibus: quia potest quilibet intrare & accipere spicas, & defricare, vt comedat, & patet qa discipuli Christi hoc fecerunt, vt patet Matth. 12. cap. scilicet vellebant spicas, & comedebant: & si dicas quòd hoc fecerunt cogente fame non nego: sed ecce sine coactione facere poterant. Et patet ex argumento pharisęorum qui solum arguerunt de violatione sabbati dicentes, ecce discipuli tui faciunt, quæ non licet facere sabbatis; si autem illicitum fuisset eas simpliciter accipere, pharisęi etiã de hoc arguissent; quia non constabat eis vtrum ex necessitate fecissent.

De grata cõicatione: quo ad fruct' terræ.

B *Comedes vuas*. Dicit Rabbi Salomon quòd hoc intelligitur de eo qui intrat ad faciendum aliquid in vinea: non autem de eo qui solum vult comedere: qa hoc non licet. Sed non videtur hoc, quia de laborantibus manifestum est: cum enim non debeat claudi os boui trituranti, vt patet infra 25. cap. & prima Cor. 9. cap. quanto magis homini laboranti? sed hic intelligitur de quocunque intrante in vineam: quia Deus intẽdebat inter eos amicabilem communicationem inducere, vt non tristarentur cum proximi sui aliqđ bonum paruum de suis acciperent,

Foras autem ne efferas tecum. Et ratio est, quia si aliquis solum comedat in vinea, non multum damnificat, quia paucis satiabitur; si autem efferre posset, multum destrueret.

C *Si intraueris segetem*. Posuit regulam de vineis, posuit hic regulam de segetibus: quia eadem ratio est in vtroque: nam sicut paucas vuas comedendo de vinea alicuius non damnificatur Dominus vineæ, ita paucas spicas accipiendo, & terendo, vel confricãdo. Et non solum in istis licebat sed etiam in cæteris arboribus modicum de fructibus accipiendo, ponũtur tamen ista duo; quia ista communiora sunt vbique: etiam quia ista promptiora sunt ad lędendum quam arbores quæ sunt in hortis: nam arbores vt communiter in hortis sunt sub clausura; quæcunque autem sub clausura sunt, talia sunt a quibus multum obseruari oportet: quia solum frangere ostia, aut clausurã peccatum magnum est, & intrare non per locum debitum: sic enim dicit Christus Ioan. 10. cap. cum dicit amen dico vobis qui non intrat per ostium in ouile, ille fur est & latro. vineæ autem & segetes nõ sunt sub clausuris: ideo fas est cuilibet accedere ad vineã, vel segetem alterius, & accipere inde aliquid. Item quia ista de vuis & segetibus tolluntur a quolibet, quia modicum aut nihil damnificat propter maximam horum abundantiam: sed fructus hortorum non sunt ita abundantes sicut vuæ & segetes: ideo de his non explicuit tanquam non totaliter vellet ꝙ in omnibus fructibus sic fieret: nam si de fructibus sint copiæ abundantes ad modum frugum & vuarũ, non læderetur magis dominus hortorum cum acciperetur de fructibus horum, quam cum acciperetur de frugibus & vuis. Si autem aliqua vinea esset sub clausura sicut hortus, non esset licitum accipi de fructibus eius sicut nec de hortis cũ clausura prohibeat.

Amicitui. Ponitur hic amicus pro quolibet pacifico, scilicet cui bene loquimur etiam si nihil in corde teneamus. Et isto modo omnes ciues ciuitatis alicuius sunt amici: quia debent omnes esse pacifici nihil inuicem repugnantes, & sic est ꝙ amici sunt, dato ꝙ non colloquantur, vel alia opera simul faciant: & nõ accipitur amicus proprie: quia tunc non deberet poni de eis ista lex, cum inter amicos non oporteat esse legem: quia amor est sibi ipsi lex. vt ait Seneca tragędia prima quæ intitulaĩ Hercules furẽs carmine 4.

& Boe-

& Boetius de consola. lib. 3. metro vltimo, s. felix qui potuit. & hoc quia communia sunt quæ amicorum vt ait Arist. 8. Ethi. cum & ipsi amici duo vnum sint, vt patet per Aristo. 9. Ethic. cum dicitur amicus est alter ipse: accipitur ergo amicus pro omni homine qui est de Iudaismo: sicut accipiebatur large istud nomen fratres pro omnibus qui sunt de genere Iacob: & tunc necessaria erat lex: quia non extendebatur charitas Iudæorum ad omnes, & vetarent omnem ingredientem: ideo mandatum fuit quòd neminem vetarent. *Franges spicas*. Carpendo eas a calamis siue culmis suis: nam cũ spica & culmus continua sint, & spica abscinditur a culmo, frangi dicuntur spicę. *Et manu conteres*. Excutiendo grana vt ad comedendum apta sint. *Falcem autem non mittes*. Idest cum omnia ista feceris non potens adhuc falcẽ mittere in segetem, cuius ratio est: quia frangendo spicas manu & conterendo, modicum grauatur Dominus: si autem segetes metantur, cõsumerẽt velociter.

CAP. XXIIII.

Matth 5. & 19. Mar 10.

SI acceperit homo vxorem & habuerit eam, & non inuenerit gratiam ante oculos eius propter aliquam fęditatem: scribet libellum repudij, & dabit in manu illius: & dimittet eam de domo sua.

SI *acceperit*. Dicto de legalitate circa quasdam personas non coniunctas. hic agitur de legalitate circa coniunctam, s. circa vxorem. Et tanguntur duo principaliter. Primum de legalitate ad vxorem. Secundo de legalitate ad alias quasdam res ibi. *Si deprehensus*. Et prima in tres partes. Primo de separatione viri ab vxore. Secundo de eorum cohabitatione ibi. *Cum acceperit homo*. Tertio de supellectilis ordinatione ibi. *Non accipies*. *Si acceperit homo vxorem & habuerit eam: & non inuenerit gratiam in oculis eius*. Idest quod vir eam odio habet. *Propter aliquam fœditatem*.

Fęditas quid vocetur in mulieribus. ob quam permittitur repudium. Quæst. I.

FOEDITAS attendi potest in corpore vt si sit in aliqua parte maculata, vel habeat aliquam grauem & continuam ægritudinem, quæ repugnat procreationi liberorum: vel aliqua fęditas est in motibus, vel quia forte mores vxoris non cõueniũt motibus viri, ita quod in pace viuere nequeũt: Aben Ezra voluit quod solum ex fornicatione præsumpta vir posset repellere vxorem: vt si forte vir præsumit quod vxor sua fornicata est, vel forte vidit, & testibus probare nõ potest, repudiabit eam, & probat hoc ex dictione hebraica hic posita: quia eadem ponitur hic & Leui 18. cap. s. turpitudinẽ sororis matris &c. non reuelabis ibi accipitur pro coitu: ita vult quòd accipiatur pro coitu. s. cũ viro extraneo. Sed arguetur contra eum, quia vir reperiens vxorem adulteratam poterat eam accusare ad mortem, vt patet supra 22. cap. Si autẽ præsumeret vel sciret sed probare non posset, habebat probationem legis certissimã. s. aquas maledictas de quibus Nu. 5. cap. & sic tolleretur præsumptio.

Ideo dicendum quod non ex sola præsumptione for-

F nicationis daretur libellus repudij: quia dato quod esset pro ista causa non tamen exprimebatur: ideo posset vir tacendo pro quocũque odio eam repellere. Item quia ex hac causa sola si fieret, quando alij viderent aliquam fęminam repudiatam, scirent quod propter fornicationem veram vel præsumptam: quare nullus eam accipere vellet: sed multi eas recipiebant: ergo &c. Item totus populus sciebat, quòd omnis fornicatio vera vel præsumpta tolli & certificari poterat per duo remedia supra posita, scilicet de accusatione, & de aquis maledictis: sed lex & omnes permittebãt libellum repudij: ergo propter aliquas alias causas: ideo datur econtrario quod vel ex quacunque causa voluntaria fiebat repudium, vel non fiebat propter præ-

G sumptam fornicationem, patet consequentia: quia si fieret repudium propter fornicationem præsumptam, non poterat causa exprimi: quia si exprimeretur, & vir in probatione succũberet, puniretur: quia infamauit vxorem, vt separaretur a se: & compellerent eũ redire ad eam, sicut de illo qui opposuit vxori quod nõ inuenit eam virginem, vt patet supra 22. cap. secus est quando non agit contra vxorem ad separationem: sed vt tollatur præsumptio, & inquietudo animi sui: quia tunc permittit lex quod præsentetur sacerdoti, & fiat probatio de aquis amarissimis: si autẽ non exprimatur causa, sed prætereatur sub taciturnitate, poterit vir eam ex quacunque causa eam tacendo repudiare: quia non poterit sciri vtrum propter fornicationem vel aliàs repudiat: aliqui Talmudistæ

H dicunt quod non poterat vxor repelli ex quacunque causa: quia aut illa causa vel fęditas venit ante matrimonium, vel post, si ante matrimonium, aut erat occulta, aut apparens: si occulta potest eam repudiare: quia fuit fraus in contractu matrimonij, cum non potuerit patere vitium vxoris, quia ipsa callide abscõdit: sicut qui vendunt iumenta morbosa suppressis vitijs eorum: si autem apparens erat, nõ potest repudiare: sibi enim imputet, quia talis placuit: si post contractum matrimonium venit fęditas, dicunt quod nunquã fiebat repudium nisi propter fornicationem: sed hæc omnia non consonant statui primo Iudæorum, qui nimis duri erant corde, & poterant incurrere in magna odia vxorũ ex quibuscũque causis aduenientibus

I post matrimonium, & etiam pro causis apparẽtibus ante matrimonium, vt si aliqua mulier esset diues siue pulchra, & haberet aliquam fęditatem cognitam, vt quia mali aspectus, vel ægra: vel quia decora sed manifeste erat malorum morum, & concupiscentia pulchritudinis, vel cupiditas diuitiarum faceret non attendere, vel non curare alias fęditates. deinde consummato matrimonio incurreret tantum odium inter eos, quòd si non separarentur, vir occideret eam: ideo videtur quòd licebat eã dimittere sicut de muliere quæ accepta fuit de alia gente propter corporis pulchritudinem, & post non placet in oculis viri, vt patet supra 21. cap. Item quia ista distinctio supra data & aliæ causæ assignatæ a Iudæis videntur esse causæ repudij de quadam æquitate & iure: Moyses au-

K tem non attendit æquitatem, sed duritiam cordis eorum, vt patet Matth. 19. cap. scilicet vt non occiderẽt vxores, sed ista duritia cordis ad occidendum vxores potest in eis insurgere non solum ex causis assignatis, sed ex quacunque displicentia: ideo ex omni causa permittebatur: & hoc satis patet ex quæstione pharisęorum ad Christum Matth. 19. cap. ipsi enim semper arguebant ex his quę videbantur dura in lege, vt concluderent contra magnam misericordiam quam Christus prædicabat, & arguerunt vtrum ex quacunque causa liceret dimitti vxorem: & respondit Christus quòd non. ipsi autem replicuerunt quare Moy-

ſes permiſit in lege. videtur ergo quòd Moyſes permiſerat ex omni cauſa repudium.

Et ſi dicas quòd replicatio iſta nō refertur ad quæſtionem factam, ſed ad reſponſionem datam a Chriſto ꝙ nunquam licet niſi ex cauſa fornicationis: ita ꝙ ſit ſenſus quare Moyſes permiſit in lege, ſcilicet ſiue ex omni cauſa ſiue ex multis: cum tu dicas quòd ſolum propter fornicationem?

Reſpondetur ꝙ adhuc conceſſo hoc ad quod nemo nos cogit, ſtat ratio: quia ſi non fuiſſet iſta intentio Moyſi, vel ſi non obſeruatum fuiſſet, tunc ſic, ipſi nullam cauſam arguendi contra ipſum haberent. ſed falſum eſt quia ſi reſpiciantur omnia argumenta eorum in toto proceſſu Euangelij, reperientur fundata in lege, ſiue quantum ad intellectum, ſiue quantum ad apparentiam, vt eum inſolubiliter concluderent: ſed mentita eſt iniquitas ſibi: cadebant enim in laqueum quem nexuerant, vt eodem argumento caperentur quo capere intendebant.

Scribet libellum repudij. Licet abijcere vxorem non eſſet mandatum ſed permiſſum, tamen dare ei libellum quando repudiabatur, præceptum erat: quia hoc erat in fauorem vxoris, vt ſciretur ꝙ a viro dimiſſa eſſet, & poſſet alteri matrimonialiter copulari: & ſcribebatur in libello quòd dimittebat eam vir promittens nunquam amplius cum ea matrimonialiter cōuenturum: ideo quòd haberet licentiam contrahendi cum alio.

Quid ſcribebant in libello.

Magiſter in hiſtoria ſcholaſtica dicit, quòd in libello ponebatur iuramentum de non cōueniendo cum ea matrimonialiter, & cauſa propter quam abijciebat eam: & legebatur coram ſacerdotibus. ſed forte nō multum apparet: quia mulier infamaretur ſic maxime ſi fornicatio ibi exprimeretur, & nullus eam ducere vellet.

Item quia iſte libellus dabatur in fauorem eius; quia dicitur, dabit libellum in manu eius & dimittet eam: ſed ſi ibi contineretur cauſa repudij magis eſſet ad odium. *Et dabit in manu eius.* Scilicet ꝙ ſcribet vir libellū repudij in quo teſtatur ſe dimittere eam abijciens eam, & promittens nunquam petere ab ea debitum ſicut ante conſueuerat, & quòd non accuſabit aliquem virum, qui eam acceperit in vxorem, vel ad eam carnaliter quomodocunque acceſſerit: conſeruabat autem fęmina hunc libellum ad tutamen ſuū, ſcilicet vt ſi quiſpiam vellet eam accuſare, ꝙ coniungeretur alteri viro, & committeret in hoc adulteriū, ipſa monſtraret libellum illum, in quo patebat eam abſolutam a lege prioris viri, & in facultate ſua eſſe cuicunque viro vellet coniungi.

Ritus repudiandi vxorem.

Et dimittet eam de domo ſua. Scilicet ꝙ ipſa eat quocunque voluerit, & contrahat cum quocunque voluerit. *Cumque egreſſa alterum virum duxerit.* Forte iſte qui repudiauit fęminam aliquam, repudiauit eam ex aliqua cauſa leui, quæ cuique videretur irrationabilis; ideo quilibet alius vir non curans de illa leui cauſa acciperet eam in vxorem.

Et ille quoque oderit eam. In quo patet ꝙ odium erat cauſa ſufficiens repudiandi vndecunque naſceretur, & patet Malach. 2. cap. vxorem adoleſcentiæ veſtræ nolite deſpicere: cum odio habueris eam dimitte. Ex odio ergo ſolo vxores repudiari permittit, quia ſemper conſiſtit fundamētum huius legis. ſ. duricies cordis hebręorum: quia ſi vxorem exoſam haberent, ſiue hoc iuſte ſiue iniuſte fieret, eam lacerarēt niſi abijcere poſſent: ſalubre ergo erat illis, ꝙ ex quocunque odio eas repudiare poſſent, etiam ꝙ quidam dicebāt, ſcilicet, ꝙ Deus hic ſolam fornicationem ponat pro cauſa hanc ſolam fęditatē nominans, non conueniret dr̄: nam in litera dicitur ſi acceperit homo vxorē,

A & non habuerit gratiā in oculis eius propter aliquā fęditatem: ſi aūt per fęditatē intendiſſet ſignare fornicationem veram, vel præſumptā, non dixiſſet propter aliquam fęditatem ſed propter fęditatem, ita qđ fęditas illa determinata ſit: ſed dicitur propter aliquā fęditatem. i. propter quamcunque. multa ergo fęditatum genera conſentit, in quibus mulier repudiari poſſit. fęditas autem ſignat quamcunque indecentiā, ſed magis indecentiam in corpore vt indiſpoſitionē vultus, aut malum colorem, vel ægritudinem. ſignat etiam large morum inhoneſtatem, quę cauſa conuenientiſſima erat ad repudiādum eam. *Dederit ei libellum repudij.* Nec ponitur numerus in maritis repudiantibus: quia etiam ſi cum mille contraxerit, & to-
B tidem repudiēt eam adhuc poterit vltra contrahere, ſed prior maritus recipere non poterit, quia contempſit eam: & vt non moueantur cito viri ad repudiandum vxores. *Et dimiſerit eam de domo ſua.* Idem ritus ſeruatur qñ ſecundus vir repudiabat vxorem, ſicut cū primus repudiabat eam, & ſic de cæteris: dato ergo libello repudij in manu vxoris abijciebat eā vir a domo, & dabat ei omnia quæ ſui iuris erant. ſ. bona dotalia, & partem bonorum de cōi acquiſitorum: nam ſi fęmina peccaſſet, & ob hoc a viro repelleretur, vtpote quia fornicata foret, perdebat dotem, ſm̄ iura humana quæ nunc ſunt: & ſic videtur ꝙ forte tūc eſſet, ſi tamen fęmina ex aliqua fęditate alia corporis, vel importunitate morum repelleretur, non perdebat dotem: filij autem ſiqui erant viri repudiantis, & mu-
C lieris repudiatæ alebantur apud patrē, ſiue apud matrem ſm̄ ætatem filiorum: nam ſi in parua ætate eſſent, ita vt indigerent ſolatio materno apud matrem alebantur: ſi autem eſſent maioris ætatis, ita ꝙ apud patrem viuere poſſent, ab eo alebantur. ſic. n. nunc mandant iura eccleſiaſtica, vt quando diuortium fit viri & vxoris, ſi puer ſit in anno tertio vel infra annū tertium deberet apud matrem nutriri, ſi autem ſit vltra annum tertium debet nutriri per patrem, vt patet extra de conuerſione infidelium, c. ex literis, ſecus iſi eſt ſi fiat diuortium; quia iſti erant infideles, & alter eorum conuertitur ad fidem Chriſtianā dum tamen filius ſit infra annos diſcretionis, & debeat regi mandato parentum, ſequitur illum qui conuertitur ad fi-
D dem chriſtianam in fauorem fidei, vt patet in eod. c. ſi autem eſſet filius in ætate adulta, in qua poſſit eligere quid vellet an fidem Chriſtianam, vel Hebræorum perfidos ritus, facere poterat ſicut vellet; quia inuitus trahendus ad fidem non erat dato ꝙ nō eſſet emācipatus, & maneret ſub patria poteſtate: quia patria poteſtas ad hoc non ſe extendit, maxime cum eccleſia nullum inuitum recipiat: quia Deo non placēt ſacrificia inuoluntaria: cum tamen fiebat diuortium inter Hebræum & Hebræam, quia vterque manebat in eadem lege, tenebatur regula quæ tenetur cū fit diuortium inter duos Chriſtianos.

Vel certe mortuus fuerit. Iſtud aduerbium certe nihil operatur hic ad ſignificationem; ponitur autem iſta disiunctio hic. ſ. ſiue vir ſecundus mulierem repu-
E diauerit, ſiue non repudians eā mortuus fuerit: quia in quocunque iſtorum duorum caſuum tenet quod dicitur in textu. ſ. quod mulier iſta non poterit redire ad priorem virum qui eam repudiauit, etiam ſi mulier venire vellet ad ipſum & vir petat eam.

Non poterit prior vir recipere eam in vxorem. Quod dicitur de iſtis duobus viris dicitur de omnibus alijs quotquot eam acceperint, nam ſicut primus qui accepit eam in vxorem, & poſtea repudiauit, non poteſt eam reaccipere in vxorem, ſi ſecundus vir repudiet eam, vel moriatur, ita ſi ſecundus vir repudiauit eam, & accepit eam tertius vir, & iſte moriatur non

poterit

poterit eã accipere primus, nec secundus, vel & si ter-
tius, qui repudiauit eam: quia eadẽ ratio est de vtro-
que, & sic si mille viri acceperunt eandem vxorem,
& omnes repudiant quomodo vltimus, qui habet eã
repudiat eam, nullus priorum potest eam accipere,
vel si iste vltimus moriatur, litera tamen solum po-
suit de duobus: quia eadem ratio reperiebatur in
multis alijs quotquot essent. *Quia polluta est, & abomi-
nabilis facta est coram Domino.* Idest quia à priore viro
coram Deo & toto populo abominata est, & polluta
iudicata. *Ne peccare facias terram tuam.* Idest vt non
incites ad peccandũ viros terræ tuæ: quia si vir prior
reduceret eam ad se cũ ante abominatus fuerit, pos-
set eam ex magno odio faciliter occidere, in quo cõ-
mitteretur magnum peccatum, & pollueretur terra
sanguine innocente, quod valde displicet Deo, vt pa-
tet Num. 35. & supra 19. cap.

An repudium vxoris fuerit de se licitum. Et nunquid dantes gentilibus vsuras, & repudiantes vxores peccabant. Et quare lex vetus non omnia mala prohibuit, lex autem noua sic. Quæst. II.

De repudio vxoris vtrũ licitum esset aliqui
dubitant. Et communiter dicitur ꝙ repu
dium potest accipi dupliciter, aut proprie,
aut large: dicitur large repudium diuor-
tium viri & vxoris quantum ad thorum, vel cohabi-
tationem ex fornicatione, ita quòd neuter possit al-
teri copulari, & hoc licitum est: quia Christus illud
licite fieri dixit Matth. 19. cap. repudium proprie di-
citur expulsio vxoris a thoro, cohabitatione, & vin-
culo matrimonij: ita quòd quilibet eorum possit al-
teri matrimonialiter coniungi, & de hoc dubium est:
& videtur quod licitum est: quia lex iusta omne ma-
lum vetat: sed lex Moysi fuit iustissima, quia a Deo,
& in se ordinatissima, vt patet supra 4. cap. ergo cun-
cta mala vetat: sed repudium nõ vetat: ergo non est
malum: maior patet extra de constitutionibus. c. nã
& concupiscentiam, vbi dicitur quod lex omnia ma-
la prohibet.

Item quia ita videtur esse cõtra bonum matrimo-
nij pluralitas vxorũ sicut dissolutio: sed licite habue-
runt sancti patres multas vxores ante datam legem,
vt Abraham & Iacob: & post datam legem, vt Da-
uid: ergo etiam repudium licite fiebat. Item quia di-
cit Chrysostomus sicut Apostoli permiserunt secun-
das nuptias, vt patet prima ad Tim. 5. ita Moyses per-
misit libellum repudij: sed secũdæ nuptiæ licite fiũt,
quia dicitur ꝙ vidua si non vult continere nubat in
Domino, idest in nomine Domini. ergo licite fit re-
pudium. Respondetur quod repudiatio vxoris illi-
cita est, vt patet Matth. 19. cap. quia ad duritiam cor-
dis eorum permissa est, sicut vsura mala est, sed pro-
pter magnam cupiditatem eorum, erga alienos per-
mittitur: sed hoc etiam non erat bonum, quia vt pa-
tet Psal. 13. ille cum Deo habitare dicitur qui pecu-
niam suam non dedit ad vsuram, & glosa Hebraica
ibi dicit: nec etiam gentili. Et si quæras nunquid
dantes gentilibus vsuras, & repudiantes vxores pec-
cabant ista faciendo, quia de se mala erant.

Respondetur quod non peccabãt, quia lex eis per-
mittebat, & si vtendo legis permissione peccarent,
lex permittens mala esset, cum poneret laqueũ ope-
rantibus: & nihil differret colere idola quod non est
permissum, a repudiando vxorem quod est permis-
sum: sed istud quod secundum se malum erat, Deo
dispensante per communem legem bonum efficie-
batur: Deus enim qui nouit corda hominum, & di-
spositiones temporum, & populorum, quod malum

F de se erat alicui populo bonum facit, sed nulli homi-
num licet talem facere permissionem.

Et s'm hoc rñdetur ad argumenta: ad primũ rñderi
potest quòd maior non tenet vniuersaliter: quia lex
humana iustissima non vetat omne malum, quia nõ
vetat meretrices: immo illa lex quæ meretrices ve-
taret, iniustissima esset: quia vt ait Aug. tolle mere-
trices, & cuncta libidinibus conturbabis. Et si arguas
ex hoc contra legem Euangelicam quæ meretrices
detestatur quod iniusta sit. Respondetur quòd le-
ges humanæ sunt quædam regulæ directiuæ ad pacẽ
& bonum statum politiæ: si autem in ciuitatibus
meretrices non essent, sequerentur multa adulteria,
incertitudo prolis, & concubitus masculorum: quæ
G maxime repugnant politiæ statui. lex autem euan-
gelica non respicit principaliter vtilitatem, vel bonũ
statum quantum ad honorem, & aliqua mundana in
aliqua persona, sed respicit cuiuslibet personæ bonũ
spirituale: & quia quodlibet malũ est destructiuũ bo-
ni status alicuius personæ, ideo oẽ malum prohibet.
Item quia quilibet Legislator qui hõ est, defectiuus
est: nec potest dare aliquod adiutorium ad præser-
uationem ab omni malo: Deus autem potest dare
homini cuilibet quantum potest se disponenti gra-
tiam ad bene agendum, & malo resistendum: ideo
iuste potuit omne malum prohibere. Et hæc est ra-
tio potissima quare in lege veteri non fuerunt om-
nia mala prohibita, quia nõ erant in ea aliqua in qui-
bus homo se exercitans gratiam reciperet, sicut sunt
H sacramenta in lege noua. nec tantum Deus visitabat
corda hominum sicut nunc visitat, & adhuc nõ suffi
ciebat hoc: sed addebantur multæ pęnæ, & maledi-
ctiones transgressoribus, vt patet in his quatuor libris,
benedictiones quoque terrenæ ad obseruationem
incitantes: sed adhuc ad custodiendum grauis erat,
vt demonstrat Apostolus ad Rom. 6. & 7. & 8. cap. &
patet Actuum 15. cap. hoc est iugum quod nos nec
patres nostri ferre non potuimus. In lege autẽ Euan
gelica data fuit plenitudo gratiæ: vt non solum ho-
mines quæ præcepta sunt agant, sed multa & mira-
bilia supererogent. posset autem responderi ad mi-
norem cõcessa maiore, scilicet quòd lex vetus iustis-
sima est, & omne malum prohibet. Et ad hoc notan
I dum quòd iustissimum dupliciter dicitur aut abso-
lute aut in comparatione. illa lex absolute iustissima
dicitur quæ omne iustum simpliciter respicit, nõ de-
scendendo ad iustum vel ad bonum politiæ alicuius
specialiter: & ista est lex Euangelica, & sicut absolu-
te omne iustum respicit, ita absolute omne malum
prohibet. lex iustissima comparate dicitur, quæ bo-
num alicuius gentis specialiter respicit: & illa non
oportet quòd omne malum absolute respiciat, sed id
quod est malum illi ciuitati: cum ergo isti ciuitati
bonum sit, quòd meretrices sint, vt adulteria non se-
quantur: ideo eas nõ prohibet: sic lex vetus fuit quę-
dã directio specialis politiæ Iudaicæ sicut patet Exo.
19. cap. quia eos solos tunc in peculiarem populum
accepit: ideo bonum illius gentis specialiter atten-
K debat, sed illi genti adhuc infirmæ bonum erat repu-
diare vxores, & vsuras alienis dare, ideo permissum
est. Quod autem lex vetus nõ esset lex data vniuer-
saliter, sed lex data alicui politiæ specialiter patet: qa
si foret vniuersalis omnes homines obligaret, sed nõ
obligat omnes homines, ergo non erat vniuersalis:
lex autem euangelica vniuersalis fuit: ideo omnes
homines obligat: patet differentia inter istas duas le-
ges: de lege Euangelica habetur Matth. 28. cap. vbi
dixit Christus ite per vniuersum mundum, & prædi-
cate Euangelium omni creaturæ, qui crediderit &
baptizatus fuerit saluus erit: qui autem non credi-
derit,

Lex noua quare potuit omne malũ prohibere: lex vetus non.

Notãdum de duplici iustissimo.

derit, condemnabitur. Ecce ergo qualiter omnes obligat ad recipiendum eam sub pęna mortis ęternę. de lege autem veteri non peregrinabantur inter eos, vt patet in toto processu veteris testamenti, & præcipue in his quinque libris in quibus ponũtur leges per hunc modum: etiam quia id quod potissimum erat in ea, scilicet circũcisio solum fuit imposita Hebręis, vt patet Gen. 17. cap. ergo nõ pertinebat ad alias gentes, Item si ad alias gentes pertineret, fuisset eis denunciata, sed nulli genti denunciata fuit aut prædicata lex vetus nisi genti Iudęorum, quæ suscepit eam in monte Synai: & postea nullus de Iudæis iuit ad prædicandum inter gentes annuncians teneri eos ad obseruationem legis veteris: in lege autem Euangelica econtrario factum est: quia in principio eius misit Christus prædicare discipulos per totum mundum prædicare Euangelium omni creaturę, vt patet Matthæi 28. cap. ipsi autem iuxta mandatum Christi per totam terram ierunt, & prædicauerũt, vt patet Mar. vltimo cap. cum dicitur illi autem profecti prædicauerunt vbique Domino cooperante, & sermonem confirmante sequentibus signis.

Nec valet si arguas quòd aliquis propheta missus fit ad prædicandum gentibus, quia fuit missus Ionas propheta, vt prædicaret Niniuitis, vt patet Ionæ primo cap. & per totũ librum: nam non fuit Ionas missus ad Euangelizandum eis circuncisionem, vel obseruationem veteris testamenti, sed conuersionem de peccato: vel vt verius dicatur pęnã infligendã cum dixit, adhuc quadraginta dies & Niniue subuertetur: ipsi autem audita prędicatione eius conuersi pęniten tiam egerunt: nec tamen propter hoc conuersi sunt isti ad Iudaismum, aut obseruauerunt aliud quod pertineret ad vetus testamentum, sed solum fecerũt pęnitentiam de peccato suo: hoc autem non magis pertinebat ad statum veteris legis quàm ad statum naturæ: quia etiam homines sine lege data sciunt se peccare, & bene agere, & egebat admonitore ad cõuersionem: in lege noua non fiebat sic prædicatio, scilicet quòd prædicarent Apostoli, vt gentes cõuerterentur a peccatis suis solum, sed in primis euangelizabant eis Iesum dicentes hunc esse verum Deum, in quo est tota salus, sine quo impossibile erat haberi bonum ad quod natura humana determinata est. non ergo erat lex vetus vniuersaliter data, sed erat lex specialis data cuidam politiæ specialiter, scilicet politiæ Iudæorum: lex Euangelica erat vniuersaliter data, quia ad omnes homines pertinebat, & cum quælibet lex intendat bonum, & conseruationem illius politiæ ad quam data est, quia secundum hoc dicitur lex bona vel mala, & lex vetus erat data politiæ Hebræorum, solum intendebat bonum illius gentis; lex Euangelica erat data vniuersaliter: ideo intendere debebat bonum vniuersaliter, scilicet id quod erat secundum se bonum.

Lex euangelica est vniuersaliter data.

Sed tunc arguet aliquis quòd sicut lex vetus data Hebræis intendebat bonum politiæ Hebræorum, & quia ipsi erant imperfecti, dabatur lex imperfecta: ergo lex Euangelica quæ erat ad totum orbem, debebat intendere bonum omnium hominum: sed maior imperfectio reperitur in toto orbe, quàm reperiretur in gente Hebręorum: ergo plura mala deberet permittere lex Euangelica quàm lex vetus.

Respondetur quòd politiæ particulares ordinant subiectos, siue partes suas ad bonum quod in præsenti est: & quia bonũ quod est in præsenti, scilicet pax, & bonus status politicus, non conseruaretur nisi permitterentur aliqua mala: ideo necessarium est permitti aliqua mala: si autem lex Euangelica, quæ totum mundum dirigit, vel ad dirigẽdum totum mundum posita est, dirigeret respectu alicuius boni futuri, scilicet ad vitam æternam: & quia vita æterna est finis optimus per applicationem ad illum fontẽ totius bonitatis, & totaliter immaculatum: ita ergo ipse qui nos ad hoc bonum perducit Deus, vult vt ratio ipsa expetit quòd illud bonum nõ nisi per vitam immaculatam assequamur: est autem vita immaculata, cum nullum malum agimus quod nos maculatos reddere possit: & quia omne vitium siue actus per se malus, est huiusmodi: ergo omne malum decuit in hac lege prohiberi. Sed adhuc dicetur pro ista parte, quòd dato quòd lex euangelica vellet omnes homines regulare respectu boni pręsentis, non posset: quia vnitas legum datur vnitati politiæ, vel principatus, sed totus mundus non facit vnam politiam, vel vnum principatum: ergo non debet eis dari vnica lex secundum bonum præsens, respectu cuius sit vnica politia vel principatus: faciunt tamen omnes homines vnum principatum & politiam secundum quod subduntur capiti suo Christo tanquã membra, donec occurramus in virum perfectum: & quantum ad hoc conuenit eis vnica lex ordinans eos in principem illum.

Vita æterna est finis optimus.

Item quælibet vna politia ordinatur in vnum bonum tanquam in finem secundum conformitatem status: ergo nec erit eis eadem lex quantum ad bonum pręsens, bene tamen reperitur vnum bonum commune quantum ad futurum, scilicet vita æterna: nam omnibus erit commune bonum visio Dei: ad directionem ergo respectu illius boni bene conueniet omnibus hominibus vna lex, & ista est lex Euangelica, quia ipsa datur omnibus hominibus, vt probatum est: & non datur eis ad directionem respectu boni præsentis, vt patuit: ergo datur ad vitam futurã.

Item hoc patet magis quia Matth. 28. cap. vbi mandauit Christus prædicari istam legem, dixit qui crediderit & baptizatus fuerit saluus erit, qui autem non crediderit condemnabitur: sed saluari & condemnari dicunt aliquid quod pertinet ad statum futurum post mortem: ergo lex euangelica solum dirigit ad bonum futurũ. Sed adhuc argues quòd eodem modo debet esse de lege veteri: nam sicut lex Euangelica ordinat in vitam æternam, ita lex vetus ordinat ad vitam æternam dirigendo homines per actus bonos qualiter se habeant in Deum: ergo eodem modo non deberet cõsentire aliqua mala, sed consentit: ergo & lex Euangelica consentire debet.

Ad hoc potest responderi dupliciter. Vno modo ꝙ siue lex Euangelica siue vetus dirigũt in vitam æternam, sed quia in veteri lege non erant sufficientia remedia ad eleuandum hominem in bonum iuxta illud Apostol. ad Hebræos 7. cap. neminem ad perfectum deduxit lex: immo cum non essent aliqua per quæ homines reciperent gratiam, sicut sunt in nouo testamento, & lex ipsa mala prohiberet, incitabantur homines magis ad peccandum existente lege quam non existente lege, sic dicit Apostolus ad Roma. 7. cap. nam & concupiscentiam nesciebã nisi lex diceret, & ibidem virtus peccati est lex, idest id in quo fundatur peccatum est lex, quia per prohibitionem illius incitatur homo magis ad peccandum nõ existente gratia adiutrice: in lege Euangelica non erat sic, quia dabatur sufficiens gratia adiuuans per sacramenta, in quibus homo assuefactus multum vigoratur ad resistendum legi peccati: ergo in illa lege in qua nullum subsidium erat, non debuerunt vitari omnia mala: quia non possent omnes homines hoc facere: in lege autem Euãgelica quæ plenitudinem gratiæ habet, non debebant consentiri aliqua mala: quia erat gratia sufficiens ad resistendũ omnibus his.

Alio

Alio modo respondetur quòd licet vtraque lex tā Euangelica quam vetus dirigant hominem in vitam æternam, diuersimode tamen, quia lex Euangelica dirigit oēs homines, vt iam doctos & assuetos: ideo nullum malum eis permittit: lex autem vetus dirigebat homines ad vitam æternam non tanquam doctos sed adhuc tanquam rudes & inexpertos: sed rudibus & inexpertis multa cōsentiuntur inconuenientia, donec assueti sunt ad rectitudinem: ergo lex vetus non debebat omnia mala vetare: nam licet lex vetus dirigeret hominem in vitam æternam per accidens, eo quòd illi qui recte cōplebant legem erant in fide mediatoris, & in charitate, principaliter tamen lex vetus quantum erat ex operibus legis nihil aliud erat quàm quædam dispositio ad perfectiorem statum, scilicet vt homines assuefierent in hac ad postea accipiendum legem nouam, quæ non dirigebat in aliquam alteram tanquam in statum perfectiorem: sed immediate in vitam æternam. debuerunt ergo in lege veteri quæ erat quædam regulatio incipientium, quædam mala permitti, vt sic homines assuefierent ad bonum totaliter: difficile namque erat incipientibus esse bonos & totā bonitatem via perfecta & laboriosa ostendere: quia sic fugient bonum: cū autem paulisper itur consentiendo quædam mala, vt deueniatur ad id quod est simpliciter bonum: sequitur enim lex vetus in hoc conditionem omnium legum humanarum, quæ dantur aliquibus politijs particularibus, scilicet, quòd non est aliqua lex illarum simpliciter bona: nam illa lex vocatur simpliciter bona, quæ non deuiat in aliquo ad id quod malum est simpliciter, sed quicquid in ea continetur, est simpliciter bonum. si autem inquiratur aliqua lex particularis, non inuenietur talis: nam inter omnes legislationes humanas quotquot ab origine omnium politiarum traditæ sunt, nulla reperietur quæ sit simpliciter bona: ita quòd in nullo deuiet a bono simpliciter ad id quod est malum: nec debet aliquis Legislator ponere optimā legem simpliciter alicui politiæ particulari humanæ: nam lex tunc bona est cum conuenit eis quibus datur secundum finem, secundum quem datur: sed homines seculares non sunt perfecti: ergo non debet eis dari lex perfecta, & sicut ipsi non sunt simpliciter boni: ita non debet eis dari lex simpliciter bona: etiam quia finis ad quem dantur leges in ciuitatibus, est ad pacem politicam: sed ad istam pacem non conuenit quod ponatur lex simpliciter bona, quia illa impediret pacem politicam: ergo non debet dari lex simpliciter bona alicui politiæ, ita quòd tota legislatio sit simpliciter bona: patet antecedens quia lex quæ esset simpliciter bona, omnia mala deuitaret, & sic fornicatio simpliciter tolleretur, & meretrices tollerentur: sed si meretrices tollerentur, sequeretur magna lis iuxta illud Augu. meretrices de ciuitate tolle, & cuncta libidinibus cōturbabis: ergo tales leges quæ essent simpliciter bonæ non essent bonæ alicui ciuitati: quoniam si aliqua ciuitas intēderet ponere legem optimam, cum optima sit illa quæ maxime vitia deuitat, & virtutes prouocat: sequeretur quòd deberet ponere legem monachorum & fratrum, quia ista maxime ad virtutem incitat, & promouet, cum in ea quilibet obediētiam, continētiam, & paupertatem voueat: sed manifestū est quòd magna stultitia esset, talem velle condere politiam. non ergo debet alicui politiæ humanæ lex simpliciter bona imponi: quia illa omnia mala euitaret, quod inconueniens est, vt probatum est; & secundum hoc intelligitur id quod habetur extra de constitutionibus in c. nam & concupiscentiam, cum dicitur quòd ideo lex bona est, quod dum cōcupiscen-

Lex simpliciter bona quæ sit.

F tiam prohibet, omnia mala prohibet, scilicet omnia mala quæ sunt mala illi politiæ in qua lex data est, nō tamē omnia mala quæ sunt mala simpliciter: immo illa lex simpliciter cuilibet ciuitati mala esset, quæ oīa mala simpliciter prohiberet. lex autem vetus fuit huiusmodi: quia dabatur hominibus imperfectis: ergo non debuit omnia mala prohibere: & in hoc conueniebat populo Hebræorum, & si non consentiret in ea Legislator aliqua mala, non conueniret populo Iudæorum, qui erat non simpliciter bonus: & quia inter cætera inter quæ homines imperfecti & vulgares magis inordinati sunt, præcipua sunt ista duo, scilicet appetitus venereus circa quem contingit fieri varia desideria, & abominationes vxorū: ideo permissus fuit libellus repudij.
G Secundum est concupiscentia pecuniarum, & circa hoc sunt desideria inordinata lucrandi: ideo vsura quæ est lucrandi modus permissa est: circa alia autem non sunt ita fortes passiones: ideo non fuerunt factæ permissiones in alijs rebus. Ad 2m respōdetur quod antecedens est falsum. s. quod æqualiter est contra bonum matrimonij pluralitas vxorum, sicut dissolutio per repudiationem: quia repudium est contra substantiam matrimonij & cōtra finem: quia facit non esse matrimonium, & prolem non gigni: pluralitas vxorum solum est contra significationem, scilicet quia non significat vnam ecclesiā Christo vnitam: ideo repugnat hoc matrimonio qd̄ fit in lege Euangelica: quia hic magnum sacramentum est, quod ad Christum & ad Ecclesiam refertur,
H vt patet ad Ephe. 5. cap. Item quia pluralitas vxorum erat ad maius bonum. s. ad multiplicādum populum Dei tempore illo: ideo bonum erat: repudiatio vxoris est ad euitandum maius malum, scilicet vxoris occisionem: ergo nō iustificatur per hoc, & sic semper manet simpliciter malum, quamuis ex diuina permissione istis licitum erat. Et si arguas quod ita deberet esse nūc, quòd plures vxores acciperent viri ad multiplicationem populi Dei. Respondetur quòd aliquid in se vno tempore bonum est, quod alio tempore non est bonum nec licitum: sicut de virginitate quæ nunc valde meritoria est, sed in primis parētibus si eam habere voluissent peccatum magnum fuisset: quia Deus mandauerat crescere & multiplicari: sic
I tempore patriarcharum erat populus Dei paucus: ideo bonum erat non solum vnam vxorem accipere ad generandum, sed etiam plures, dum non excederetur: ita quòd magis fieret ad carnis allecebras quàm ad generandi intentionem: sed nunc ita est multiplicatus populus Dei, quod sufficit vna, & adhuc melius foret nullam habere, vt patet prima Cor. 7. cap. & patet quia nunc non dantur vxores in officium, scilicet ad generandum, sed in remedium, scilicet ad fornicationem vitandam, vt patet prædicto cap. bonum est mulierem nō tangere, propter fornicationem autem vnusquisque vxorem suam habeat. Ad tertium respondetur quod ly sicut in auctoritate Chrysostomi nō dicit omnimodam similitudinem, sed aliqualem, s. quòd sicut licite celebrantur nuptiæ secundæ
K in lege euangelica: etiam licite celebrantur repudia in lege Moysayca, sed non æqualiter licite: quia nuptiæ secundæ sunt de consilio vel de permissione respectu maioris boni, repudium erat permissum respectu maioris mali: & secundæ nuptiæ in se bonæ erant sine aliqua permissione, licet non essent ita bonæ sicut continētia vidualis vel virginitas: repudium autem in se malum erat: ideo si non fuisset permissum, non licuisset illud agere. *Cum acceperit homo nuper vxorem.* Hic ponitur secundum, s. de viri & vxoris cohabitatione. *Non procedet ad bellum.* Quia Deus volebat quod in cohabitatione noua continuata firmaretur

De viri & vxoris cohabitatione.

A retur amor viri ad vxorem: nec videbatur rationabile quòd nouiter coniuncti sic separarentur, & maius priuilegium datur hic quàm fuerat supra 20.cap. scilicet ꝙ qui nondum acceperat vxorem sibi desponsatam, quòd non exiret ad bellum: hic dicitur quòd etiam postquam eã acceperit carnaliter cognoscendo per totum illum annum: alij autem tres qui ponuntur supra 20.cap. nõ gaudent ampliori priuilegio quàm ibi ponitur. *Nec quidpiam necessitatis publica ei imponetur*. Aliqui volunt quod intelligatur de pertinentibus ad bellum, vt portare victualia ad bellatores, sed magis videtur quod referatur ad omnes labores vel solutiones publicas: & hoc sic seruãt Iudæi: quia si tributa soluturi sunt, ipsi inter se dispertiunt, vt nouiter ducentes vxores in hoc releuentur: vt solum

B illo anno intẽdat rebus suis: & ad minus oportet cõcludi ex textu quod non solum excusetur a rebus bellicis, sed etiam ab omnibus alijs laboribus, qui eum separant a cohabitatione quotidiana vxoris. *Quia domi vacabit absque culpa domui sua*. Ita quòd maneat in domo, & non solum hoc, sed etiam ꝙ non soluat aliquid de tributis publicis: quia absque culpa, idest absque aliqua impositione grauãte debet vacare domui suæ, idest ad vtilitatem domus suæ nihil cúrans de publicis: quia domui in datiuo acquisitiue ponitur: si autem poneretur in ablatiuo esset sensus, quòd permitteretur stare in domo sua, ita quòd non cogeretur ire foras ad negotia publica, sed nõ excusaretur a tributis propter hoc. *Non accipies*. Hic ponitur ter-

De supellectilis ordinatione.

C tium. s. de supellectilis ordinatione: quia in vita oeconomica necesse est habere supellectilia quæ sunt instrumenta ad vitam humanam: ideo Philosophus 1.Polit. ponit tres partes essentiales oeconomiæ cuiuslibet. s. virum & mulierẽ, & bouem aratorem ſm sententiam Hesiodi, & intelligit per bouẽ seruum & alia supellectilia: & ideo ista non debebant in pignus accipi, ne destrueretur cõicatio oeconomica quæ in his sustentatur. *Loco pignoris superiorem & inferiorem molam*. Idest duas molas quæ terunt farra, quarum vna est quæ mouetur superior, alia est inferior quæ immobilis est. Et est sensus quòd nulla istarum molarum in pignus accipiatur: quia vna sine alia nihil valet: vel non accipiat ambas: quia istæ dant cibum to-

D ti domui, & sunt valde necessariæ & etiam non debẽt prohiberi ne molant propter aliquod debitum: quia multum in hoc damnificaretur dominus earum, & nihil sic solueret: forte enim magis perderet dominus tempore quo non molarẽt molæ quàm valebat debitum, & nihil releuaretur sic perdendo: ideo nulli licet talem facere pignoris detentionem: sed melius est quod permittantur molere: & ea quæ inde peruenerint accipiat creditor, donec vniuersum debitum sit persolutum, dum tamen interim necessaria domino ministrentur. Et per hoc prohibentur omnia pignora quorum vsus necessarius est vt vestimentum: ideo mãdatur infra quod pignus pauperis reddat ei qualibet nocte ante solis occasum, vt dormiat in eo & sic habetur Exo.22.cap. *Quia animam suam ap-*

E *posuit tibi*. Idest quia aĩa, i. vita habentis molas est in eis, cum ex eis habeat vnde viuat. Et si tu accipias eas anima illius, idest vita sua apponitur tibi, idest manet apud te, & hoc fieri non debet.

De legalitate ad quasdam alias res.

Si deprehensus fuerit homo. Hic ponitur ſm principale de legalitate ad quasdam alias res. Et diuiditur in tres partes. Primo agitur de iusta pęnarum seueritate. Secundo de proximorum pietate ibi. *Cum repetes*. Tertio de iudiciorum æqualitate ibi. *Non occidentur*. Prima in duas. Primo de punitione humana.

De punitione humana.

Secundo de punitione diuina ibi. *Obserua diligenter*. *Si deprehensus fuerit homo*. Scilicet in iudicio conuictus,

A vel per confessionem suam vel per testes: quia aliàs nulla pęna infligi poterat. *Sollicitans fratrem suum*. Idest fraudulenter ei loquens, vt ducat eum in locum vbi vendere possit. s. sollicitando eum vt veniat cum ipso ad terram hostilem: sicut aliqui Christiani falsi pueros decipiunt, & ducunt eos vt sarracenis vendant. *Et vendito eo acceperit precium*. Non infligebatur poena mortis pro sola sollicitatione: sed ꝙ actualiter vendidisset, dabatur alia pęna minor ad arbitriũ iudicis: sicut in furante ouem vel bouem si non comedisset, vel vendidisset, soluebat quinque boues vel quatuor oues: si autem nondum comederat, vel vendiderat, duplum dabat, vt patet Exo.22.cap. quia si nondum vendidisset, nõ plene constabat vtrum ad vendendũ

B accepisset. *Acceperit precium*. Qđ aũt aliquis vẽdidisset aliũ sufficiebat ad punitionẽ capitalẽ, etiam non probato quod sollicitauerit, vel ꝙ precium acceperit, sed ista ponuntur ad demonstrandum veram venditionem: quia aliquis maior viginti annis põt pati se venundari ad participandum precium, vt habetur Instituta de iure personarum. §. serui autem. Et licet aliqs vere vendiderit aliquid, & probetur, obijciet quod alius permisit se vendi ad participandum precium. Si autem probetur ꝙ iste sollicitauit eum, & quòd recepit preciũ venditionis, eliditur vtraque pars exceptionis. s. quod voluntarie venditus fuit, & assecutus fuit precium: & etiam ſm legem Mosaycam quilibet se poterat vendere, vel permitti vendi ab alio, vt patet Exo.21.& Leui.25.c. *Interficietur*. In hoc furto impo-

C nitur maior pęna quàm in alijs: quia in nullo aliorũ imponitur pęna mortis, sed solutio quintupli, vel quadrupli, siue dupli, vt patet Exo.22.c. hic autẽ propter dignitatem hominis imponitur pęna mortis. *Auferes malum de medio tui*. Idest malum culpę vt iudirectio culpę ordinetur per regulationem iustitiæ. vel. *Auferes malum*. Scilicet malum damni: quia si relinquatur impunitus non formidabit postea cõmittere similia. *Obserua diligenter*. Hic ponitur secundum de pęna diuina. *Obserua plagam lepra*. Vt non incurras in eam.

De pęna diuina.

Plaga lepra propter quid specialiter infligebatur a Deo, Quæst. III.

D EX hoc notatur quòd ista plaga a Deo specialiter infligebatur propter peccata: ideo cauendo a peccatis cauemus a lepra. Et patet etiã supra de Maria quæ a Deo percussa fuit lepra: & infligebatur principaliter ista plaga propter duo. Primo propter murmurationem de prælatis & maioribus, vt patet de Maria q̃ murmurauit de Moyse, vt patet Nu.12.cap. & percussa fuit lepra. Secundo propter inobedientiam ad sacerdotes vel quoscunq; p̃latos spirituales: & ita ꝑcussus fuit lepra rex Ozias: quia noluit consentire sacerdotum mandato ne thurificaret, sed vsurpauit officium sacerdotale offerendo incensum, vt habetur 4.Reg.15.cap. & 2.Paralip. 26.cap. & hoc est quod subditur. *Sed facies quacunque*

E *docuerint sacerdotes Leuitici generis*. Quia si non feceris ea incurres morbum lepræ: litera Hebraica est breuior hic. s. *Obserua in plaga lepra, sed facies quacunque docuerint te*. Idest obserua ꝙ si incurreris plagam lepræ, vt facias secundum mandata sacerdotum: quia ipsi iudicabant aliquem leprosum vel non leprosum faciendo diuersas cęremonias: de quibus Leuit.13. & 14.cap. sed magis concordat prima expositio secũdũ vtranque literam, patet per exemplum quod inducit de Maria. *Mementote qua fecerit Deus vester Maria*. Scilicet ꝙ percusserit eam lepra, quia murmurauit cõtra Moysen, vt patet Nu.12.c. *In via cum egrederemini de Aegypto*.

Aegypto: Scilicet vigesimo anno ab exitu de Aegypto in mense tertio vel quarto illius anni, in mansione quæ dicitur Aseroth, & mansit populus septem dies propter immunditiam Mariæ donec mundaretur, vt patet Nu. 12. cap. istud exemplum non ageret ad propositum in secunda expositione: ideo tenẽda est prima: nam in prima expositione dicitur quòd cauere debet quilibet, ne incurrat maculam lepræ: & ad hoc debet sacerdotibus obedire, quibus obediendo non fit lepra: & inducit exemplum de Maria quæ quia non obediuit, sed murmurauit de Moyse, vt patet supra 12. cap. Nu. fuit percussa plaga lepræ: aduertentes autem ad ipsam punitionem obediẽmus diligenter non murmurantes de prælatis nostris: tamen secundum secundam expositionem non cõuenit iste sensus, quia dicitur in secunda expositione quod caueamus quod in plaga lepræ, idest quãdo aliquis nostrum habuerit plagam lepræ obseruemus ea quæ mãdauerint sacerdotes leuitici generis: & quantũ ad hoc non conuenit exemplum de Maria: quia Maria non obseruauit specialius mandata data sacerdotibus qualiter se haberet in inspiciendo lepram, vtrum esset lepra alias non; & ad hoc nihil agebat exemplum de Maria quòd debuisset conuenire aliquo modo in isto casu, s. vt ipsa obseruasset specialiter: & propter hoc necesse est ad primam expositionem referri in qua innuitur de Maria: quia Maria non obseruauit specialius mandata data, sacerdotibus qualiter se haberet in inspiciẽdo lepram vtrum esset lepra aliàs non: & ad hoc nihil agebat exẽplum de Maria, quod debuisset conuenire aliquo modo in isto casu, s. vt ipsa obseruasset specialiter: & propter hoc necesse est ad primã expositionem referri in qua innuitur de Maria, quòd lepra fuerit ei data in plagam, quia non fuit obediens mandatis superiorum; aut quia murmurauit de eis: ex quo nos moniti multũ debemus talem plagam lepræ cauere: & hoc ponitur hic specialiter: quia plaga lepræ faciebat quandam maiorem irregularitatem, quam aliquæ aliæ immunditiæ: quia quædam immunditiæ erant quę vetabant hominem ab accessu ad loca sacra, sicut si quis tetigisset domum in qua erat aliquis mortuus, vel aliquid quod staret in domo mortui, vt patet Num. 19. cap. & sic de similibus: si quis tamen tetigisset eum qui sic immundus erat, non contaminabatur, vel res quæ ad eum accedebat, non erat cõtaminata, & iste erat minimus gradus contaminationis legalis: aliæ autem similes ponuntur Leui. 11. & 15. secundum genus immunditię erat, quando aliquis non solum erat immundus, sed etiam quicunque eum tangeret, erat immundus: & non solum homo tangens illum, sed etiam res inanimatæ: vt patet de muliere quæ patitur menstruum tempore determinato a natura. s. in quolibet mense; quia ista non solum erat immũda in se sed etiam tangentes eam immundi erant, & arcebantur ab ingressu sanctuarij, vt patet Leui. 15. cap. & durabat immunditia in eo qui tangebat eam, vsque ad vesperam, & lectus in quo sedebat, & quicquid ipsa tangeret immundum erat: & si aliquis vir aut fęmina tangeret lectum eius, immundus erat per totam illam diem, & lauabit vestimenta sua, & omnia vasa quę tangeret immũda erant: si vero aliquis vir coiret cum ea, erat immundus septem diebus: eodem modo quasi de muliere quæ patitur fluxum sanguinis non in tẽpore menstruali: quia eadem fient in ea, vt habetur Deut. Leui. 15. c. in isto secundo gradu contaminationis, licet ista contaminarent tactu suo alias res, tamen nõ excludebãtur a castris: alij erant contaminati qui nõ solum erant in se contaminati, & tactu suo alios inficiebãt, sed etiam excludebãtur a castris, vt viri fluen-

F tes femine: quia patẽtiores sunt, & abominabiliores, & insanabiliores: ideo mandabat Deus specialiter ab ista immunditia esse cauẽdũ: etiam quia ista pro peccatis magis q̃ aliæ imprimitur. *Cum repetes*. Hic ponitur sm de proximorum pietate & continet duo: Primum de redditione pignorum. Secundo de solutione mercedum ibi. *Non negabis mercedem. Cum repetes a proximo tuo*. Intelligitur qñ debitor soluere non potest, & creditor vadit ad domum eius accepturus pignora. *Non ingredieris domum vt pignus auferas*. Quia iniuria fieri vř cum aliquis domũ alterius inuito eo ingreditur: vel quia si tu intrares ad accipiendum pignus, acciperes quod velles de melioribus quæ videres: sed Deus vult quod pauper det, quod voluerit: vel quia si intrares domum eius posses videre aliqua, de

De proximorum pietate in redditione pignorum, & solutione mercedũ.

G quibus ipse verecundaretur. *Sed stabis foris*. Ad accipiendum quicquid dederit. *Non pernoctabit apud te pignus*. Quia in illo dormit pauper: intelligitur de pignoribus quę ad lectũ pertinent, quæ necessaria sunt per noctẽ, & vocantur largo modo vestimenta: proprie vestimenta sunt quibus per diem contecti ambulamus: & potest etiam accipi pro vestimẽto quo vtimur in die: quia pauperes pauca lecti habentes stramenta, vestibus quas per diẽ induunt, noctibus cõteguntur: & eodem modo si sit pignus cuius vsus sit necessarius per diẽ & nõ per noctẽ pernoctabit apud creditorem, sed in die reddetur pauperi debitoris: & sic quotidie reddẽdo cõmoueret creditor debitorẽ, vt laboraret ad solutionem: & verecundia ductus citius persolueret. *Vt habeas iustitiam coram Deo tuo*. Idest

H vt Deus tuus reputet tibi hoc ad iustitiam.

Iustitia quid in proposito. Et quod sit duplex iustitia: & quas partes singulę habeant. *Quæst. IIII.*

ET. vocat hic iustitiam quæ legalis est & est oĩs virtus; & vocatur maxima virtus lucens quasi lucifer & hesperus, vt patet 5. Ethico. Iste modus loquendi de iustitia est frequentatus in scripturis. s. vt quilibet bene operans vocetur iustus eum dicitur: iustus vt palma florebit in domo Domini: & alibi iustus cor suum tradidit ad vigilandum diluculo ad dominum qui fecit illum, & sic de

I cęteris: non potest autem hic accipi pro iustitia particulari: quia non solum sunt isti boni secundum iustitiam distributiuam & commutatiuam, sed etiam secundum alias virtutes, & fortitudinem, & temperantiam, & cæteras. Diuiditur autem ista iustitia in duas. s. in particularem, & legalem: iustitia particularis est quædam virtus specialis directiua secundum quam homo bene se habet ad alterũ in his quæ pertinent ad communicationem vitæ, vt circa honores, circa pecunias, circa damna, & lucra: per istam iustitiam cuicunque damus quod suum est, siue honorẽ, siue reuerentiã, siue pecunias, vel quodcunque aliud: & de hac iustitia loquitur Apostolus ad Ro. 13. cap.

K dicens reddite ergo omnibus debita: cui tributum tributum, cui vectigal vectigal, cui honorẽ honorẽ: nemini quicquam debeatis nisi vt inuicem diligatis. hæc autem iustitia particularis bipertitur in commutatiuam, & distributiuam. Distributiua est in qua de bonis alicuius communitatis, vel vniuersitatis, collegii, aut societatis æqualiter prẽmia & pęnæ aliquibus distribuuntur consideratis meritis causarum, vel dignitatibus personarum. Commutatiua est secũdum quòd aliqui duo inter se recte commutant in quocunque genere contractus siue commutationis occulti, siue manifesti, voluntarij, siue violenti: de voluntarijs apparentibus vt in emptione, & venditione, mutuatione, & fideiussione, vsu, & depositione, & conductione:

tione ĩ occultis ut ĩ mœchia, ueneficio, seductione serui A reductione dolosa, occisione, paragogia, falso testimonio, ĩ manifestis vt violẽtis, ut ĩ uerberatione, & uinculatione, morte, atq; rapina, orbatione, accusatione, iniuriatione, qualiter aũt distributiua iustitia in 4. minimus .i. ĩ 4. terminis sit, & qualr attẽdaẽ ibi æqualitas ſm geometricam proportionem, & qualiter ĩ cõmutatiua teneatur medietas arithmetica, & qualiter in vtraque attendatur medium rei & non rationis, prolixioris inquisitionis est, nec multum tangit, ideo omitto, distinguitur autem ista iustitia particularis, siue commutatiua siue distributiua a qualibet alia uirtute particulari, quia quęlibet aliarum est circa aliquam passionem, & principaliter est ad bonum habentis scilicet qualiter B bene se habeat intra se cõtra insultos deordinatos passionum. iustitia autem particularis principaliter est in regulatione actionum, quę sunt ad alterum: ideo iustitia uocatur bonum alterius, & non habentis, ut patet princ. 5. eth. Arist. Iustitia legalis multipliciter dicitur.

Vno modo iustitia legalis pro qualibet uirtute speciali prout pręter finem suum particularem habet quẽdam alium finem communem, quem intendit lex, & quia lex pręcipit omnem actum uirtutis vt est ad bonũ commune, ideo omnes uirtutes simul sumptæ faciẽt vnam iustitiam legalem, sicut plures habitus particulares in speculatiuis per aggregationem faciunt vnum habitum, quæ est una scientia corporalis, & secundum istum modum potest uocari temperantia legalis, & mansuetudo legalis, inquantum quælibet earum potest ordinari in altiorem finem scilicet in bonum cõe.

Sed ista positio non multum conuenit intentioni C philosophi nec ueritati, ꝙ probatur quia obiectum determinatum facit habitum esse determinatum, cum habitus recipiat speciẽ ab obiecto. s. iustitia legalis habet obiectum distinctum ab obiectis aliarum moraliũ virtutum, quia intendit bonum communitatis, alii autem habitus intendunt quoddam bonum particulare, ergo erit distinctus habitus ab aliis.

Et si tũ dicas, ꝙ non oportet poni iustitiam legalem habitum distinctum ab aliis uirtutibus, ꝙ omnes uirtutes habeant sua obiecta particularia, deinde ordinentur in bonum commune, nec erit aliquis habitus, qui specialiter sit circa bonum commune.

Sed hoc non ualet, quia nulla uirtus habet duo obiecta, sicut nulla res habet duas essentias duarum specierum, nisi forte illa obiecta habeat subordinata. s. ꝙ ad D vnum sit prius, & ad aliud secundario, & ad vnum sit per se a quo recipiat esse, & ad aliud sit per accidens tũc ergo quęro vtrum uirtutes sint primo ad obiectũ, quod est bonum commune, vel ad bonum particulare, si autem dicas ꝙ primo sunt ad obiectum commune, hoc falsum est, quia ab illo reciperẽt speciem, & cum illud sit unum, & simplex, ergo uirtutes omnes erunt simpliciter vna uirtus, & vna species, quod est falsum & abusio. Si autem primo sint ad obiectum, & bonum per se, recipient speciem ab illo, & per accidẽs erunt ad bonum commune. hoc autem inconueniẽs est, quia cum bonum commune melius & diuinius sit bono particulari ut ait Arist. 1. eth. oportebat per se, & E magis illud intendere, quam bonum particulare, sed istæ uirtutes non possunt: ergo dãdus est alius habitus qui primo & per se sit ad bonum commune, & dirigat actus habituum particularium ad commune bonum.

Item quia cum isti habitus sint de se ad bonum particulare, nõ possunt esse ad bonum commune nisi ab aliquo dirigantur superiori, quod per se sit in bonum commune: oportebit ergo dari iustitiam legalem, quę per se & totaliter sit in bonum commune, & deinde cæteras uirtutes ordinet in bonum commune.

Item quia dicimus, ꝙ iustitia legalis est uirtus propria principis, sed non est dicendum ꝙ omnis uirtus sit virtus propria principis: ergo iustitia legalis, nõ est omnes uirtutes simul sumptæ, & patet quia proprium distinguitur contra commune, si ergo datur aliqua uirtus propria principi, ergo oportet dari aliquam cõem, sed si omnes uirtutes simul essent iustitia legalis, omnes uirtutes essent virtus propria principis, & nulla esset communis ꝙ repugnat ex natura rei.

Item idem non distinguitur contra seipsum, sed iustitia legalis distinguitur ꝯ iustitiam particularẽ, ergo iustitia legalis non erit omnes uirtutes simul sumptæ, añs patet per Ari. 5. eth. Alio modo accipitur iustitia legalis pro omni uirtute, ita ꝙ quęlibet virtus uocetur iustitia, & habens quamlibet uocetur iustus ſm ꝙ oẽs conueniunt cum diffinitione iustitiæ. nam iustitia est constans & perpetua uolũtas reddens unicuiq; quod suũ est, vt patet in stituta de iustitia & iure in principio siue, ꝙ iustitia est habitus inclinatiuus ad reddendum vnicuiq; ꝙ suum est. In eo autem ꝙ aliquis bene se habet reddendo ꝙ suum est, dr̃ iustus, vt si aliquis bene se hẽt ad Deum reddendo aliquid ꝙ debet Deo, & bñ se habet ad omnem hoĩem reddendo id ꝙ debet cuilibet hoĩ, ut patet in 8. & 9. eth. & bene se hẽt ad seipsũ reddendo sibi id ad ꝙ sibiipsi tenetur, ergo in oĩ bene se hr̃e est iustitia, & non sunt plures ad quos nos bene hẽamus: ergo ad omnes ad quos bene habemus est iustitia, sed uirtutes sunt ad hoc ꝙ ille qui eas habet bene se habeat: ergo omnes uirtutes quãtum ad hoc sũt iustitia quædam. nam latria secundum quã Deum colimus est iustitia, quia ei cultum debemus, & inquantum ei reddimus iuste agere dicimur. pietas ẽt ſm quã pr̃es honoramus est q̃dam iustitia, ſm ꝙ tenemur parentes honorare tanq̃ Deos, ut patet in 9. eth. per Ari. temperantia est quædam iustitia ſm q̃ nõ fornicamur cum vxore alterius, ꝙ est facere illi ad ꝙ tenemur illi, & mansuetudo est q̃dam iustitia ſm, ꝙ per eam compescimus iracundiam, & non percutimus, vel cõuiciamur alicui ad ꝙ ei tenemur. Et fortitudo est q̃dam iustitia, inquantum per fortitudinem nõ deserimus aciẽ pugnatorum, & non fugimus, nec dimittimus arma ad quod obligamur cõitati. Eodem modo faciliter de oĩb. aliis uirtutib. moralib. patet applicatio, & differunt isto mõ uirtutes, quia inquantum per temperantiam hẽt se aliquis ad certum obiectum. s. ad delectationes, & tristitias, ad quas non se habet per liberalitatem, distinguitur temperantia ad singulis. & inquantum quęlibet istarum est per q̃ aliquis se habeat bene ad aliquẽ uocatur iustitia, & iste modus accipiendi iustitiam frequentissimus est in sacra scriptura, vt patet ad hebrę. 11. c. s. iustus ex fide uiuit. s. fidelis: nam si accipiatur iustus specialiter pro eo qui habet iustitiam particularẽ, non est verum quod iustus viuat ex fide. sed magis ex actu iustitię in commutando vel distribuendo, cum q̃libet habitus conseruetur per suum actum, sic etiam dr̃ ad Ro. 10. c. corde credit ad iustitiam. i. ad hoc ꝙ aliq̃s sit fidelis, & bonus acceptus Deo, oportet vt credat corde, & per istã solã credulitatẽ est bonus, sic ẽt Ge. 15. c. s. credidit Deo Abraã, & reputatũ ẽ ei ad iustitiã. nã istud credere ꝙ Abraã hũit ad Deũ, fuit actus fidei & non poterat ei imputari istud credere nisi ad fidem, dr̃ tñ ꝙ reputatum est ei ad iustitiam. s. ad iustitiam legalem, q̃a licet esset actus fidei istud credere, q̃a tñ tenebat Deo credere ꝓp eius reuerentiã, sicut aliq̃s soluere alteri decem quæ accepit mutuata, cũ reddidit, egit ad ꝙ tenebatur, ideo Deus reputauit ei ad iustitiam tanquam si aliquod alterum Deo debitum persoluisset, sic etiam accipitur hic cum dicitur. *Et habebis iustitiam coram domino Deo tuo.* Idest Deus reputabit te iuste egisse reddendo ei vestimentum quo indigebat. nã licet istud reddere sit actus misericordię, quia tamen

Iustitia q̃d sit.

Latria q̃ṁo iustitia sit.

Virtutes quomodo differunt.

hoc exhibere pauperibus,& totaliter egentibus debemus,dicimur iustum agere talia facientes. iste modus accipiendi iustitiam est conuenientissimus sacrę scripturę,quia pleræque auctoritates in ea reperiuntur de iustitia,quę ad hunc sensum necessario reducendę sūt, non tamen conuenit modo loquendi Arist.quia secūdum Arist.ponitur iustitia legalis vt unus habitus, hic autem sunt multi habitus quot sunt particulares virtutes.pro hac parte faciunt omnia argumenta, quæ posita sunt in superiori modo loquendi de iustitia, & hoc non ad probandum ꝙ sacra scriptura non sic accipiat, sed ad probandum ꝙ non sic accipit Arist. Nec est inconueniens modum loquendi sacrę scripturæ discrepare hic ab Aristo. quia in plerisque sacra scriptura ꝓpria significata dictionū nō obseruat: Aris.autē obseruat:& sic scriptura ponit iustitiā pro quolibet de multis habitib. Arist.autem accipit pro uno habitu. Alio modo volunt quidam quod iustitia legalis, sit obedientia totius legis,q̄a lex omnia bona iubet,& omnia mala vetat,ut patet per Arist. 5.Eth.cum dr̄, præcipit autē lex omnem actum uirtutis,pręcipit.n. opera fortis facere,ut non derelinquere aciem,nec fugere, nec abiicere arma,& quæ temperati vt puta non mæchari,nec conuitiari, & quæ mānsueti,ut puta non percutere,neque contendere,similiter autem & secundum alias uirtutes & malitias has quidem iubens,has autē prohibens. cum ergo homo agit aliquod bonum, ꝙ mandat lex, quia illud mandat lex, uocatur iustus legaliter, & hoc modo actus omnium uirtutum possunt accidere in iustitia legali:si.n.aliquis non fornicetur, quia turpe est, solum ille est temperatus,si autem non fornicetur, quia lex prohibet,uocatur iustus legaliter. & hoc tenet aliquo modo Franciscus de Maytonis super tertium sententiarum.

Sed non proprie dr̄ ꝙ iustitia legalis sit obedientia: primo quia iustitia legalis est amplior, & nobilior quā obedientia. Amplior quidem quia obedientia solum extenditur quātum ad ea quæ in lege scripta sunt, uel a rectore politię imperantur.iustitia autem legalis cōprehendit omnem actum humanum, nullus est enim actus de quo est data lex,siue non sit data,quem ad bonum commune ordinare non possimus.

Iustitia legalis ē amplior & nobilior obedientia.

Item quia iustitia legalis nobilior est quam obedientia:quia perfectior & altior ratio est dilIgere quam obedire,sed iustus legalis facit omnia ad bonum communitatis,non quia lex mandat illa, sed quia talia fieri utile communitati & bonum est:ergo excellentior est.

Item si iustitia legalis esset obedientia, non esset finis legalis iustitiæ bonum commune, sed obedire legi & licet obediendo legi faceret ad bonum commune, tamen intentio facientis esset per se obedire legi, per accidēs autem procurare bonum commune, licet lex omnia ad bonum commune ordinet,sed contrarium vult Ari.in 5.Eth.f. ꝙ sicut iustitia particularis est per se ad bonum commune.

Item quia iustitia legalis dr̄ preciosissima uirtutum & fulgens inter alias,sicut lucifer & hesperus iter stellas,ut patet in principio.5.Eth.Et hoc quia est de maximo bono,cum aliæ uirtutes intendāt quoddam bonū particulare, sed intendere bonum commune est maius bonum quam obedire legi:ergo iustitia legalis est de communi bono: & non de obedientia: antecedens patet quia lex posita est propter commune bonū cum sit quædam mensura,vel regula directiua actuū humanorum in bonum commune, ut est de se notū, & patet sæpe in 5.eth.nisi sit apostetha itneo... lex posita sine ratione,quæ proprie non uocatur lex. finis autem semper perfectior est his quæ sunt ad finem ut patet t.eth.in principio. Item patet hoc clarissime quia iustitia legalis est propria virtus principis, cum ipse sit

Finis perfectior ē his q̄ sunt ad finem.

F persona publica. Et sicut alii se habent ad bona particularia tanquam ad bona propria & adequata, ita princeps se debet habere ad bonum commune tanquam ad quoddam bonum propriū & adæquatum, sed princeps nullam obedientiam habet,quia legib. subiectus non est,ergo iustitia legalis non est obedientia. Accedendo autem in radice ad positionem Arist. dicendū est ꝙ iustitia legalis est quędam virtus, quę in essentia sua una est & particularis,sicut quilibet alius habitus, sed dicitur virtus generalis, quia eius actus est ordinare actus omnium uirtutum in bonum cōe: quęlibet.n.virtus habet propriam materiam, & proprium bonum ꝙ est finis,finis aūt temperātię est ut aliquis intra seipsum bene dispositus sit ad delectatiōes,& tristitias,

Quid iustitia legalis iuxta Arist. opinionē.

G finis fortitudinis est ut bene se habeat homo ad timores & audacias,& sic de qualibet alia uirtute.finis autē iustitię particularis est bonum particulare alterius, qa omnis iustitia bonum est alterius quam habentis:finis enim iustitię particularis commutatiuę est bonum eius cum quo commutatur.finis distributiuę iustitię est bonum eorum quib. aliquid distribuitur. finis autem vel bonum legalis iustitiæ est bonum cōe totius politię: ideo ordinat omnes uirtutes ad bonum commune: nec habet aliquod bonum speciale, uel materiam specialem, sicut ceteræ uirtutes: qui enim recte commutabat per iustitiam particularem,intendebat bonū illius,cum quo commutabat prout est quidam homo singularis.Iustitia legalis facit ut iste commutet cum illo homine singulari recte:non ut est quidā homo singularis,sed ut est quædā pars communitatis politicę,

H ideo primo intendit bonum commune, quam bonum particulare,& ob hoc bene facit isti,quia bonum istius redundat in bonum commune, ut pars illius est. Iustitia autem secundum se dicit quandam æqualitatem ut patet quinto ethico. æqualitas autem non est ad se,sed ad alterum, ideo omnis iustitia ad alterū est, sed alterum accipitur dupliciter.

Vno modo alterum idest aliud singulariter consideratum,& sic iustitia particularis est ad alterum cum quo commutamus,vel cui aliquid distribuimus.

Alio modo dicitur ad alterum idest ad communitatem, & sic quælibet pars communitatis cum bene se habet ad communitatem, dicitur bene se habere ad

I alterum, & hoc modo iustitia legalis dicitur ad alterum,quia per eam quilibet de communitate ordinat omnes operationes suas ad bonum communitatis, & cum omnes homines quibus communicamus aliquo modo partes communitatis sint, & bonum communę resultet ex bonis priuatorum coniunctis, quando cum aliquo iuste communicamus, ideo iuste communicare debemus,ut bonum illius pars boni communis est: hoc modo ordinamus actum iustitię particularis in bonum commune per iustitiam legalem. Actus autem aliarum uirtutum de se non sunt ad alterum, sed ad quoddam bonum particulare nostrum,ut intra nos bene dispositi simus, sed quia nos ipsi partes su-

K mus communitatis, tunc actus istarum uirtutum ad bonum commune ordinabimus. si ideo fortes esse volumus, quia per hoc rem publicam defendimus, uel si temperati ut per hoc non noceamus aliis cū inebriati fuerimus q̄ sunt partes politiæ,uel ne per incontinentiā alicuius vxorē de adulterio sollicitemus, ꝙ ad iniuriā alicui° de cōitate redūdat:& sic de qualibet alia virtute: & sicut se hēt ista uirtus ut est moralis ordinādo alias ad bonū cōe ꝙ est excellentius bonis particularib. ad q̄ ordinant alię uirtutes de se,& sic laudabilior est,& melior aliis inquantum bonum commune melius est & diuinius bono particulari,ut ait Ari. t.eth. in princ. ita charitas se hēt inter uirtutes theologicas ꝙ ordinat actus omnium uirtutum theologicarū siue moraliū ad Deum,

ad Deum, qui est obiectum & bonum summum, & tm̃ excedit proportionaliter ista charitas legalem iustitiam quantum Deus excedit bonum cõe ciuitatum sicut excedebat iustitia legalis iustitiam particularem, sicut bonum cõe bonum priuatum. charitas.n. cũ ex natura sua habeat Deum pro obiecto, & fine, quia per eam diligimus Deum pp se, ordinat oẽs alias virtutes ĩ Deum ut ĩ finem. aliæ.n. virtutes theologicæ licet Deũ pro obiecto habeant, non tamen habent eum necessario pro fine: ideo charitas ordinat actum spei quæ est de Deo ut de obiecto, in Deum tanquam in finem, & sic de actu fidei. virtutes autem morales non habent Deum necessario ꝓ obiecto, nec pro fine, sed obiecta sunt quædam actiones vel passiones. fines autem sunt B quædã bona particularia in habentib. illas: sed per charitatem ordinantur in Deum. s. vt simus temperati pp Deum, fortes, & iusti, & sic de cæteris, est autem ista iustitia legalis ſm essentiam quidam habitus particularis sed quantum ad virtutem vel potentiam suam est generalis. quia actus aliarum virtutum in bonum cõmune ordinat, ista autem est propria virtus principis, & in eo respicit bonum commune tanquam obiectum ꝓprium: ita.n. bonum commune est obiectum ꝓprium principi, sicut bona particularia sunt bona propria subditis, uocatur aũt ista virtus iustitia legalis. quia ꝑ eam concordamus legi ordinanti oĩa in bonum commune: lex.n. oĩa bona opera ꝑcipit. nam ꝑcipit opera fortis facere, puta nõ derelinquere aciem, nec fugere, nec abiicere arma, & q̃ tẽperati ut puta non mæchari, nec conuitiari: & quę mãsueti vt puta non percutere, nec contendere, similiter autem & secundum alias virtutes, & malicias, hęc quidem iubens, hęc autem prohibens, ut ait Arist. in 5. Eth. licet enim istę uirtutes ĩ isto textu Ari. noĩatæ habeant alios actus, qui sunt ad bonũ habentis: tamen lex mandat opera earum quæ sunt ad bonum commune, & particularum politiæ principaliter: sic nos per iustitiam legalem oĩa bona facimus, ut tendunt in bonũ commune: de iustitia legali magnus sermo haberi debet, sed hæc aliqualiter eius nobis naturam inquirentibus insinuabunt. s. quomodo ad cæteras uirtutes se habeat.

Charitas ordinat actũ spei q̃ est de Deo vt de obiecto.

C

Non negabis mercedem. Hic ponitur secundum de solutione mercedum: negare mercedem quõcunq; fiat malum est, quia contra iustitiam distributiuam est: sed peius est negare mercedem indigentis, quia proprie ĩdigentes uocantur, qui nihil aliud habent vnde viuãt. *Indigentis uel pauperis* Quia licet pauperes aliqd hẽant, tamen illud paucum est, ideo mercede sua indigent. *Fratris tui.* Idest iudæi ſm carnem, & aduenę. i. cõuersi de gentilitate ad ritum iudaicum, & idem esset dicẽdum de gentili qui faceret eis aliqua opera, ut patet de seruis Hiram regis Tyriorum, qui gẽtiles erant, & scindentes cedros & abietes pro tẽplo Salomonis magnas mercedes reportabant, ut habetur. 3. Reg. 5. c. sed quia rara communicatio erat hebręis cum gentilibus, non ponit de mercede gentilium. *Qui tecum moratur & intra portas tuas est.* Loquitur ad totum populum, quia isti peregrini habitabant cum populo intra portas suas. i. in ciuitatibus eius. *Sed eadem die reddes.* Quia communiter isti mercenarii non habent aliud vnde uiuant, nisi mercedem quotidianam. *Et ex eo sustentat animam suam.* i. vitam suam, ideo qui tollit mercedem tollit vitam, vt habetur Eccl. 34. panis esurientum vita eorum est, qui defraudat illum uir sanguinis est. *Ne clamet contra te ad dominum.* Tria peccata clamant ad Deum. s. effusio sanguinis innocentis, ut patet Ge. 4. c. sanguis fratris tui clamat ad me de terra. Secũdum est uitium Sodomiticum Gen. 18. c. descendam & uidebo vtrũ clamorẽ q uenit ad me, opere compleuerint. Tertiũ est defraudatio mercedis laborãus, ut habetur Ia. 5. c. ecce

De solutione mercedum.

D

E

Tria peccata ad Deũ clamant.

A merces operariorum vestrorum, qui messuerunt terras vestras, quæ fraudata est a uobis, clamat ad me, & clamor eorum in aures domini Sabaot introiuit. *Et reputetur tibi in peccatum.* Sicut nullo modo dare mercedem operario ad magnũ peccatum reputatur, ita differre solutionem, quia in utroque laborans damnificatur. *Non occidẽtur patres.* Hic ponitur tertium principale. s. de iudęorum æqualitate, & tangit duo. Primo de contentiosis iudiciis. Secundo de quibusdam operibus piis ibi. *Non aufe. res.* *Non occidentur patres.*

De iudęorũ æqualitate.

B

An possint occidi filii pro patribus uel econuerso, & an ita, quod alterutri testimonium perhibeant, ex quo deberent ad mortem alterutri condemnari. Et quòd mors tripliciter dicitur. Quæst. V.

SECVNDVM litterã caldaicã est sensus ꝙ non occidenẽ patres ꝓ filiis. i. filiis ꝓhibẽtib. testimoniũ ꝯ ipsos, vel ecõtrario. i. ꝙ nõ cogané patres testificari in cã criminaliter ĩtẽta ꝯ filios, ꝓ qua probata mori deberent, quia ꝯ naturalem pietatem est ꝙ patres cogantur aliquid dicere pro quo filii occidãtur, & econtrario. Item quia daretur maxima occasio periurii naturali affectione ad veritatis subuersionem inclinante. Vel potest intelligi de morte ſm cãm, ita ꝙ pro his quę fecit pater non occidantur filii & econtrario. Et si arguitur ꝙ aliqñ Deus occidit patres pro filiis, vel potius filios pro patrib. quia visitat peccata patrum vsque in tertiam & quartam generationem, ut hẽ Exo. 34. & s. 5. c. Rñr ꝙ ista lex imponiẽ iudicib. ita, ꝙ ipsi nunquã mandent occidi patres pro filiis vel ecõtrario: Deus autem legem sibi non imponit, iõ occidet qualiter uoluerit. Pro quo sciendum ꝙ mors triplex est. s. corporalis, spiritualis, & æterna: iudices.n. non pñt occidere morte spirituali. i. morte culpę, vel morte ęterna. i. gehennæ. s. faciẽdo aliquem carere gratia, vel eum trudendo in gehennam, siue hoc iuste vellent siue iniuste, & utraque mors istarũ est mors aĩæ de qua Matt. 10. c. nolite timere eos qui occidunt corpus: aĩam autem occidere non pñt. Tertia mors q̃ est corporalis dari potest a iudicib. & ideo circa istã regulat eos hæc lex ne patres pro filiis occidant, quia hoĩes solum iudicant q̃ extra sunt ut hẽ. 1. Re. 16. c. iõ qui culpabilis inuenitur mori debet: nullus aũt alius quantumcunq; ei amore, societate, consanguinitate, vel affinitate coniunctus, pro eo mori debet iudicio humano, Deus autem quamlibet mortem istarum irrogare potest. Sed mortem æternam idest gehennę nunquam irrogat uni ꝓ peccatis alterius: sed quicunque eam incurrit, propriis demeritis eam incurrit, & de hoc congrue intelligi potest illud Ezech. 18. capitu. anima quæ peccauerit ipsa morietur. sic est etiam de morte spirituali quę est perditio gratię, uel non appositio, siue induratio. mortem spiritualem quę perditio gratiæ est, solus peccator causat Deo nihil agente, quia cum gratia non cogat, nec necessitet liberum arbitrium, quilibet potest gratiam, acceptam perdere contra eam per passionem agendo & hoc solum est deficere, in quo Deus non habet aliq̃ causalitatem. uocatur etiam mors spiritualis non appositio gratiæ, sicut uita spiritualis appositio gratiæ, & hanc mortem & uitam solus Deus operatur, cum ad eum solum pertineat gratiam apponere uel non apponere, & tunc proprie spiritualiter Deus occidit, quãdo in maxima necessitate gratiam non apponit ut in fine vitæ. & ista mors nulli infligitur propter peccata parentũ: nunq̃.n. legitur nec est possibile manẽte Dei iustissima ordinatione, ꝙ ex eo ꝙ pr̃ malus fuit, ꝙ Deus non apponat gratiam filiis, quia cum mors spiritualis sit immediata dispositio ad mortem gehennę, si mors spiritualis propter patres infligeretur filiis etiam mors

Deus proprie spiritualiter occidit.

ęterna,quia ista hñt necessariam connexionem,sed nũ mors ęterna iqfligiť vni pp alterum ergo &c. Infligitur aũt ista mors spũalis ex magnis dementiis propriis, quia sicut aliqñ pp pctã meremur temporales punitiones,& pp maiora pctã maiores tpales punitiones,intm̃ poterunt crescere peccata,uel totiens iterata erunt, ꝙ nulla temporalis pęna ſm diuinum iudicium eis condigna est,iõ punitio fit in non apponẽdo gratiam tpe mortis,quæ est maxima pęnarum necessario inducens pęnam æternam:sed beatę aĩæ quas Deus ex mera gratia ante secula elegit,licet septies in die cadere permittautur,& quantum de se est cadere pñt in omne malũ sed præseruantur a Deo ne in talia cadant,per quę mereantur eis gratiam non apponi. De morte autem corporali dr̃ ꝙ aliqñ Deus occidit aliquem pp pctã sua, aliqñ aũt pro peccatis parentum. Et nõ est aliqđ incõueniẽs,quia quilibet quantũcunq; iustus debitor mortis est Deo pp pctm̃ originale, quod obligat ad mortẽ æternam,nisi per spũm sanctum in baptismo, vel alias deleať,& obligat ad mortem tpalem necessario, ut ait Apostolus ad hebrę.9.c.statutum est hoĩb. semel mori, iõ licet aliquis sit qui nullum peccatum fecerit, tñ occidet eum Deus per legem suam inducens necessitatem moriendi, ꝙ ergo mirum si peccantibus parentib. Deus immediate filios mori faciat,quos alio tpe ẽt non peccantib. parentib. esset morte puniturus, maxime quia tunc mori multum proficit filiis,quia si boni sunt ad beatitudinis augmentum valet. Et siue boni siue mali sint,ad detestationem criminis,& correptionẽ proficit aliorum. Item quia Deus alia occultissima cognoscit,pp quę tunc mori illos bonum est, iõ in similib. mirabilib. quæ nobis dura videnť, regula Boetii in 4. de cõso. prosa 5. tenẽda est.s.licet eãm tantę dispõnis, ignores, qatñ a bono rectore cuncta facta sunt, recte facta esse non dubites. hoĩb. aũt iudicib. nunq̃ talia facere licet,quia nullus eis ad mortem obnoxius est, & quia cordium secreta rimari non valent, iõ sp errant, Deus autem istas mortes patrum pro filiis uel magis cõ̃rio.s.filiorum pro patrib. sæpe exercuit,vel per creaturas irrationabiles sicut per aquas diluuii, armabit.n. creaturam ad vltionem inimicorum,& pugnabit cũ illo orbis terrarum contra insensatos.ut patet Sapien.5. c. Sed in illis aquis multi paruuli perierunt,qui non dũ actualiter peccauerant committendo uel omittendo, sed solis parentum iniquitatibus mortui sunt: aliquando moriuntur isti paruuli pro peccatis patrum occidẽtibus eos angelis malis, sicut in morte primogenitorũ totius Aegypti, inter quos multi paruuli adhuc rõnis vsu carentes mortui sunt,ut patet psal.77. misit in eos iram indignationis suę immissiones per angelos malos. Aliqñ per angelos bonos sicut in destructione Sodomorum multi paruuli nondum peccãtes ab illis sãctis angelis,qui uenerunt ad Abraham & Loth, mortui sunt ut patet Gen.18.& 19.c. aliqñ moriebanť pro pctõ patrum filii per homines ministros Dei ad hoc exercendum,ut paruuli in terra Chanaan qui nondum peccauerant, occisi sunt per iudęos ut patet Num. 33. & 5.7.c. sic etiam pueri Madianitarum, ut patet Num. 31.c. & pueri in regno regis Arad ut patet Num.21.c.

Aliqui tamen dicunt aliquando licere quod homines occidant filios pro patrum peccatis, & distinguũt de morte,quia aut consideratur ut est pęna, aut vt est quædam medela. mors enim ut pœna mala est tam in se quam in causa, in se quia est priuatio maximi boni, ideo ualde mala est,quia esse maximum bonum est.

Nonnullorũ opinio de occisione filiorũ pro patrũ peccatis.

Item quantum ad causam, quia mors infligitur pro peccato, & ideo sicut peccatum patris non transit ad filium, nec secundum actum, maculam, uel reatum, ita nec mors filio infligi debet. Si autem consideretur mors ut quędam medicina infligi potest pro peccato

F patris filio, medicinę enim licet amarę sint, tamẽ quia curatiuę sunt accipiuntur,& amaritudo quæ ibi sumiẽ per accidens sumitur,ut inducatur delectatio, quę per se intenditur, sic mors inflicta filio pro patre medicina quędam est, ideo licet aliqua tristitia ibi sit, tamen maius est bonum ꝙ inducitur per eã. Et uocatur ista mors medicina respectu duorum. s. respectu eius qui moriť, & respectu totius ciuitatis, pp seipsum quidem qa ille qui moritur, si pañẽter toleret, ꝙ in eo actus iustitię exerceatur, cum nihil horum mereatur, ualde meretur ad uitam æternam, sed ista medicina est per aňs, quia non occideret aliquis homo alium ut trãsiret ad maiorem gradum uitę æternę. Est autem ista medicina ꝑ se ad saluiẽ ciuitatis, ut membra alia ciuitatis sarnenť:

G est.n. ciuitas quoddam corpus per aggregationem cõpactum ex plurib. ciuib. positis sub eisdem legib. Et sicut in corpore humano permittimus vnum membrũ scindi ne cętera corrumpantur, uel ut melioreňť: ita ĩ corpore politico vnum membrum scindi permitteť ꝑ mortem, ut alia emendentur, & sicut aliqua bona hõ perdi permitteret, ut alia bona uel possessiones suę meliores & securiores sint, ita in ciuitate cõgregata ex pluribus domibus una perdi permittetur, vt cæteræ saluę sint, nec respicietur vtilitas illius domus vel dñi sui, sed vtilitas publica, & ideo licet in morte vnius hominis pęna & grauatio magna sit ipsi, sed in respectu tãti boni ꝙ consequitur ciuitas, non est malum, ut.s. ad detestationem criminis magni pater noxius, & filii innocẽtes moriantur, ut cęteri tanta seueritate perterriti a simili

An liceat occidere Innocentem vt euitetur magnum damnum aut destructio ciuitatis.

H bus arceantur. Et quia in ista morte sunt duo. s. pęna & medela. Pęna quæ pp culpam debetur. refertur ad patrem, ut non solum puniatur pater in se, sed ẽt in filiis, quos tenere diligit, ideo cõiter solũ patiuntur illi, quos pater patientes videre potest scilicet vsque ad tertiam & quartam generationem, alii autem non. Medicina autem uel bonum quod inde sequitur, ad morientem & ad totam ciuitatem refertur, inquantum iste moriẽdo maiorem gradum glorię acquirit, & tota ciuitas in tanta seueritate corrigitur. Et secundum istum modum exponitur tex. *Non interficientur patres.* Idest non occidentur filii pro patribus, uel econtrario inquantũ intelligeretur quod filii obligarentur ex peccato patrũ sed inquantum mors eorum est curatiua morbi ciui-

I tatis.

Sed ista expositio opinionis multum extorta est, qa ex quacunque harum causarum aliquis occidatur siue propter pęnam patris siue medelam ciuitatis, semper iniuria isti fit, cum hoc non mereatur.

Item quia iste qui sic occiditur propter ambas causas supradictas simul occiditur, ideo non potest exponere textum negatiue in aliqua illarum, quia mandat non occidi, illæ autem ambę simul sunt causæ ad occidendum.

Item quia occidere Innocentem contra ius naturale est scilicet contra præcepta decalogi, ergo propter nullum bonum inde sequens fieri posset.

K Et si arguas, ꝙ Deus hoc agit puniens peccata patrum in filios usque in tertiam, & quartam generationem.

Respondetur ꝙ aliud est de Deo, quia quilibet quãtumcunque sit innocens est debitor mortis Deo propter peccatum originale, quia ut habetur Exod. 34. ca, nullus apud te per se innocens est, i. nullus est qui non sit obligatus tibi. sic quòd licet filius non sit obligatus Deo ad mortem propter peccatum patris, est tamen obligatus ad mortem ex alia causa uel peccato, ideo licite secundum ordinatam potestatem eum occidit quomodocunque vult. Non est sic de iudice, qui est persona, & minister reipublicę puniens offensas factas rei publicæ, Cum ergo filius mali patris non offenderit

Arguit ꝙ iudex licite filios ꝑ patrib. occidat.

offenderit rem publicã in aliquo, non est ei obligatus A ad mortem, nec licite eum iudex occidit. Sed potest argui ꝙ index licite occidat filios pro patrib. qa peccãte Achor filiũ, & vxor, & vniuersa quę ad eum pertinebant, combusta sunt, vt habetur Iosue. 7. sed non habetur alicubi expresse ꝙ mandato Dei hoc egerint. ergo videtur ꝙ iudex ex officio suo occidit filios innocentes pro peccato parentum.

Item quia omnes tribus pugnauerunt contra tribũ Beniamin, & deleuerunt vniuersa in ore gladii siue viros, vel vxores, siue paruulos qui nihil peccauerant, & tamẽ nõ reperitur ꝙfuisset de mandato Dei de quo Iud. 20. c.

B Item omnes tribus fecerũt pugnam ꝯ Iabes galaad & occiderũt viros, mulieres, & paruulos exceptis puellis virginibus: sed hie nihil peccauerant paruuli, & nõ legitur Deus tale mandasse, tamẽ hæc oĩa in sacra scriptura approbata fuerunt. Item quia in legib. humanis mandantur filii cum patrib. occidi in certis criminib. pro peccato patrũ. ut in crimine læsæ maiestatis ꝯ principem, ergo aliquando iuste mors infligitur filiis innocentibus pro patribus nocentib. Sed ad ista faciliter respõderet sic ad primum, ꝙ licet Iosue non legatur expressum mandatum habuisse ad occidendum Achor cum tota domo sua, tñ verisimile est, ꝙ Deus ei mandauerit, quia Deus ei frequẽter loquebatur, ideo verisimile est ꝙ tãtam seueritatem non exercuisset nisi a domino audiuisset mandatum. Item quia Deus dixit, ꝙ nõ stare posset Israel ꝯ hostes suos, donec deleret, qui fecerat, sed cõbusta tota familia & substãtia Achor & ipso lapidato auersus est furor Dei ab Israel, & destru- C xerunt hostes iubente Deo, ergo vr̃ ꝙ Deus illud mãdasset, alias non fuisset ita placatus, de quo Iosu. 7. & 8. c. Item quia Deus mandauit deleri illũ qui peccauerat: sed non dr̃ deleri aliquis, qñ manẽt filii eius vel aliqua pertinentia ad eum, vt patet Eccl. 30. c. mortuus est pr̃ eius, & quasi non est mortuus, reliquit. n. filiũ similem sibi. Sic ẽt ad fin de occisione paruulorum Beniamin, quia licet non ponat̃ per uerba ita expressa, tñ aliqualiter infert̃ ex verbis tex. quia cum consuluissent oẽs tribus vtrum pugnarent vltra ꝯ Beniamin, Deus respõdit cras tradam eos in manus tuas, ista responsio est intelligenda fm consuetudinem belli. bellatores. n. capientes hostes oĩa vastant, sic vr̃ ꝙ permisit eis Deus, quia promisit se traditurum simpliciter Beniamin ĩ manus D istorum.

Idem videtur dicendum de habitatorib. Iabes galaad ꝙ eos mandato Dei occiderint, licet non sit scriptũ quia multa facta fuerunt quę scripta non sunt.

Ad quartum de eo ꝙ dicitur de legib. humanis nõ valet consequentia, quia multa principes statuunt, quę simpliciter iniusta sunt, quia uoluntas principis. quæ ꝑ lege accipitur vt patet instituta de iure naturali & ciui li. §. principum quoq; placita, valde variabilis est, quia voluntas humana est ualde malus canon, vt patet 3. Polit. maxime quia secũdum leges humanas error principis facit ius.

Item quia multa mala in legib. humanis permittuntur, quę secundum diuinam legem valde puniuntur, E vt meretrices, & concubinatus inter personas solutas. Et ideo si occidere patres pro filiis secũdum leges humanas licet, tamen secundum diuinam legem nunquam licet. sed ista fiunt propter miseram conditionẽ status humani, quia aliter conseruari non potest nisi ista fiant, & sic ponit August. de ciuitat. Dei lib. 19. de multis pœnis, & malis quę fiunt in politia humana ad conseruandum statum politicum, ut torquere innocẽtes propter alicuius criminis pr̃sumptionem, vt aliquando contingat, ꝙ aliquis duros nimeus cruciatus mala, quæ nõ egit, se egisse fateatur, vt leui mortis cõpendio diuturnos cruciatus effugiat, & plurima alia ponit ibi, de quibus humana miseria plangenda est.

An domini locorum permittentes fieri in ciuitatibus suis ea quæ contra legem Dei sint, & aliquo modo factis consuentes peccent mortaliter.

Quæst. VI.

Si tamen quæras nunquid iudices vel domini locorum permittentes in legibus ea quæ contra legem Dei sunt peccent mortaliter, vel si illa non puniant.

Aliquis forte dicet ꝙ cum domini & rectores ciuitatum debeant intendere bonum politiarum suarum, & hoc a Deo sit eis mandatum, ꝙ si aliqua lex sit vtilis politiæ etiam si sit contra legem Dei euangelicam, ꝙ seruare eam debet. sed hoc falsum est, quia leges humanę sunt variabiles, & lex diuina inuariabilis, ideo ꝑ eam dirigi debent.

Sed ad hoc dantur aliquę regulę, prima ꝙ pro nulla vtilitate temporali quantacunque adueniat politiæ toti, siue personis singularibus, vnquam debet statui aliqua lex iniqua, quę ciuitatis conditionem faciat meliorem, nel ab aliis statuta seruari non debet, ideo lex vel consuetudo secundum quam permittitur, ꝙ arca cõmunitatis accommodet sub vsuris iniqua est, & peccant qui talem statuunt, uel obseruant, sed magis, qui statuunt. sicut magis peccat hæresiarcha, quam ille, q̃ heresim conditam ab alio sequitur, & patet ista regula quia si pro vtilitate communitatis liceret quæcunque contra Dei legem agere, liceret etiam per latrocinia, & iniusta bella spoliando extraneos communitatem ditare.

Secunda regula ꝙ lex illa quæ permittit aliquid cõtra legem euangelicam, ꝙ si non permitteretur, redũdaret in destructionem politię, & maiora mala, nõ est iniqua, nec principes obseruantes, vel non punientes non peccant, ut leges quę permittunt vel non prohibent meretrices, æquitas istarum legum habetur per consormitatem ad legem diuinam. Et non oportet, ꝙ ista conformitas semper sit in eo quod lex mãdat, sed in eo quod per illud mandatum inducere intendit. lex enim quæ fornicationem simplicem non prohibet, licet in eo, quod mandat, repugnet legi diuinæ, tamen Itendit per hoc abstrahere homines a peccando, cum cognoscat certissime ꝙ si meretrices tollantur, tota ciuitas libidinibus conturbabitur, & infinita adulteria, continua bella inter uirum, & vxorem, iniustus zelus, & retractio a contrahendo propter timorem incertæ prolis. Positis ergo meretricibus magis Deo seruitur quam semotis, stante miseria communi conditionis humanæ, ideo si aliqua lex vetaret omnes meretrices a loco, iniqua esset, quia maioris mali fomenta pr̃beret.

Et si dicas debuit ergo lex diuina meretrices cõsentire, vt maiora mala vitarentur.

Respondetur, quòd lex Dei, q̃ ĩmaculata, & sãcta est nullum malum debet consentire, sed bene placet ei quòd lex humana consentiat, & sic est rectissimus ordo, quia si lex diuina fornicationem simplicem permisisset, omnes in illam effrenarentur in tantum, ꝙ condino humanã bestialior redderetur, & debilior per frequentes coitus, sed nunc lege diuina prohibente, qui spiritum Dei in se habent propter Deum fugiunt eam, aliqui autem timore gehennæ, alii autem, qui a forti passione vincunt̃ uidentes omne genus concubitus pr̃ter simplicẽ a legib. esse prohibitum, hanc tãquam securiorem amplectuntur. *Non peruertes iudicii aduenæ.* Specialiter monet seruandam æquitatem in iudiciis aduenarum idest eorum, qui conuersi sunt (Seruanda est equitas in iudicis aduenarũ.)

de gentilitate, quia non habebant aliquos adiutores, & iudices, frequenter tales in iudicio deprimebant: sic de causa pupilli qui patrem non habet defensorē, & de vidua q̄ virum non habet: ideo culpātur iudices, qui cās viduarum, & pupillorum nō suscipiebāt, vt patet Esa. 1. ca. tñ non tantum pauperi vel viduę seu pupillo miserēdum est, vt pp eos ɔ̄ aduersarios iniusta feratur snīa, ut patet Exo. 23. c. pauperis non misereberis ī iudicio. *Nec auferes pignoris loco vestimentum uiduæ.* Hoc est speciale in viduis, quia supradictum fuerat, ꝙ si acciperetur pro pignore vestimentum, ꝙ redderetꝛ ante occasum solis. hic aūt mandatꝛ nullo mō assumi vestimētum viduę pro pignore. rō diuersitatis quia hic dr̄ de vestimento, quo vidua de die tegitꝛ, iō nō est sibi auferendum, nec ēt per noctē, quia in eo dormit pp paupertatem ut patet Exo. 22. c. *Memento ꝙ seruieris.* i. si forte graue tibi vr̄ illud mandatum, memento ꝙ ego mādo illud qui eduxi te de Aegypto, iō pro tanto beneficio accepto scies te esse satis obligatum ad obediendū, vel aliter. *Memento ꝙ seruieris,* i. memento quantas miserias passus fueris in seruitute Aegypti, & ꝙ ibi desiderabas ꝙ aliqs misereretur tui, sic tu miserearis viduę. sed prima magis conuenit sequenti litteræ. s. *Ideo praecipio tibi vt facias hanc rem.* s. quia de Aegypto te duxi. *Cum messueris.* Hic ordinatur homo ad pietatem in largiendo pauperib. Et de his dictum fuit Leui. 19. c. ꝙ non erat ager tondendus vsq; ad solum, nec spicę remanentes colligendæ erant. & ista erant quasi media inter cōsilia, & mandata. Item de quantitate relictorum. s. vuarum vel segetum, siue oliuarum, sola consuetudo requirenda erat, si. n. aliquis obliuisceretꝛ multos manipulos vel magnos, non prohibetꝛ per hanc legem reuerti pro illis, sed quando sunt aliqua pauca. *Sed aduenam, pupillū, & uiduam patieris auferre.* s. qñ agebatur de eleemosynis fiebat mentio de leuita qui nunq̄ relinquendus erat, vt patet s̄. 12. & 14. c. hic aūt nō fit mentio de eo, & est ratio, quia in aliis locis dicebatur de mutatione leuitarum tpe sacrificiorum in Hierusalem, ad quem locū ascendebant leuitæ tpe solennitatum trium, & de decima quæ seruabatur in tertio anno pro pauperib. & leuitis, & poterant leuitæ illo tempore venire de vrbib. suis ad recipiēdum eam, sed hic dr̄ de collectione diuturna messium, vuarum, & olearū, quę durabant magno tempore anni. leuitę. aūt non poterant congrue morari tanto tpe extra urbes suas pro parua vtilitate.

Speciale ī viduis.

CAP. XXV.

SI fuerit causa inter aliquos, & interpellauerint iudices, quem iustum esse perspexerint, illi iustitiæ palmam dabunt, quem impium, condemnabunt impietatis.

SI fuerit, Supra dictum fuit de directione rationalis circa varias communicationes, hic agitur de directione eiusdem circa pęnarum distributiones.

Et tanguntur duo.

Primum de pęnis ciuium,

Secundo de pęnis hostium ibi. *Memento, quæ fecit tibi.*

Prima in duas. Primo punit iniustitiam factam.

Secundo ponit de non faciendo regulam ibi.

Non habebis in sacculo. Iterum in prima de pęna virorum.

Secundo de pęnis mulierum ibi, *Si habuerint inter se*

F *iurgium.* Iterum primo agit de causa litigii. Secūdo de causa matrimonii ibi, *Quando habitauerint. Si fuerit causa.*

An de causis ciuilibus hic agatur, vel criminalibus. Et quæ sit causa maxima criminalis de qua hic agitur.

Quæst. I.

HIc agitur de causis ciuilibus quę in ciuitatibus propter varias cōicationes ciuium fiūt, ex quibus exoriri solent contentiones, quia hoīes vt cōiter habent desideria inordinata, & magis uolūt aliena rapere q̄ de suis dare: ad sedēdas has contentiones quotidianas ponuntur iudices, q definiant, ne per ista pax ciuitatis destruatur. *Si fuerit cā inter aliquos.* Licet littera ista de qua hic in principio agitur, intelligatur de causa ciuili: istud tamen. c. de vtroque iudicio agit tam de iudicio cāę criminalis, quam ciuilis, & non pōt tota littera intelligi de cā ciuili, nec tota de cā criminali, patet quia si dicatur, ꝙ intelligatꝛ tota de cā ciuili, obstat ꝙ. 𝔍. dr̄ ꝙ uerberabitur reus, in cā tñ ciuili ciuiliter intentata nunquam aliquis verberatur, nec etiam pōt intelligi totaliter ista littera de cā criminali pure criminali, siue criminaliter intenta, qa littera facit drīam hic de genere cārum implicite cū dicit. *Quem iustum esse perspexerint, illi iustitiæ palmam dabūt quem impium condemnabunt impietatis.* Si autem eum qui peccauerit viderunt dignum plagis &c. in quo manifeste innuitur ꝙ in prima cā cōdemnabatur aliquis impietatis snīæ, & non erat dignus plagis, ergo prima nō erat criminalis, & dabitur hic regula generalis quantū
H ad oēs cās ciuiles, non tñ erat regula generalis quantū ad oēs cās criminales, & de causis ciuilib. patet quia cū alicuius discussa cā reperiebatur iustam fouere litem, dabatur ei victoria, ei aūt qui succubuisset imponebatꝛ pęna & non taxatꝛ. in quo innuitꝛ ꝙ deberet fieri ī qualibet cā ciuili sicut in ea iustum uideretur, siue ex lege, siue ex consuetudine, leges autem de cāis ciuilib. aliq̄ positę sunt Exo. 21. & 22. c. & aliquæ ponuntꝛ in libro Numerorum, & cum tales reperiebantꝛ per illas iudicandum est, si autem non reperiebantꝛ leges super hoc sequebantꝛ consuetudines suas & statuta principum terrę. de cāsis autem criminalib. non datꝛ hic regula generalis, qa maxima cā criminalis de qua hic agitꝛ est ī qua aliquis posset flagellari sustinens vsq; quadragenas p-
I cussuras, & hoc erat in leuib. criminib. cū qs nō merebatꝛ mortem, & tñ nō poterat soluēdo pecuniam rōnabiliter absolui, quia tunc infligebantꝛ istæ percussiones in aliis aūt maiorib. criminib. quę morte plectenda erant data erat regula supra in multis locis diuisim de multis, ideo non fuit hic data.

Distinctio de punitione criminum qualiter puniri debent singula de lege diuina. Et primum idolatria qualiter puniri deberet. Quæst. II.

COnsiderandum est autem pro hoc ꝙ si aliquis faciebat aliquid pp ꝙ merebatꝛ mori,
K aut illud erat idolatria ꝙ erat maximū pcōrū, aut erat aliqd̄ alterum. si autem esset idolatria dicendum, ꝙ istud peccatum primo quo post datam legem commissum fuit ferro vindicante punitum est nam Moyses acceptis secum leuitis introeuntibus eis a porta castrorum usque ad portam uiginti tria millia hominum ab eis percussa ceciderunt, ut patet Exod. 32. capitulo, lex tamen uindicandi istud crimen postea non sic data fuit, nam ille qui committebat istud crimen, aut erat persona priuata, aut erat aliqua cōmunitas uel plures de communitate. si erat vnus, tunc aut sollicitauerat alterum, ut irent ad colendum Deos alienos, & tūc lapidandus erat quicunq; ille esset, ut p3 s̄. 13. c. aut actualiter aliqñ coluerat Deos alienos, & tunc

etiam

etiam debebat lapidari ut patet supra capitu. 17. si autē colens idola esset communitas scilicet quod aliquis to tus locus in terra Israel coleret idola, vel plures, & principaliores colerent: si hoc notum esset, & alii non corrigerent, vel saltem non notificarent exponentes toti Israeli, omnes incidebant in capitalem sententiam scilicet, quòd tota ciuitas destrueretur, ita quòd ipsi viri, & iumenta omnia perirent gladio, atq; quicquid viuēs esset. deinde muri & domus prosternerent, atq; eā comburerent, vt esset tumulus eternus. de hoc. s. 13. c. Si aūt erat aliud pc̄m ꝙ non pertineret ad Dei cultū per se, sed pertineret quomōcunq; saltem indirecte, vt pote in obseruatione sabbati, q̄ erat non directe ad Dei cultum affirmando aliqd de ipso vel negando, ꝙ ad hæresim pertinet, sed ꝙ esset ad quandam reueren tiam Dei, vtpote q̄ erat in vacatione quadam facta pp Deum, & ista erat in sabbati obseruatione, & tunc si aliquis delinqueret in hoc mori debebat ut patet Exo. 31. c. genus aūt mortis erat ꝙ lapidaret, vt patet Nu. 15. c. de quodam hoīe qui in sabbato inuentus fuit collige re ligna. alia sunt peccata q̄ erant solū ꝯ Deū, ut nō cit cuncidi in tpe debito, ut patet Gen. 17. c. & in hoc non erat iniuria alicui alteri homini, si si aliquis peccaret mori debebat, cum dr̄ peribit aīa illa de populo suo, vt hr̄ in eo. c. sed in hoc vtrum iudex pro tali omissione infligeret pęnam mortis, vel Deus suo iudicio occulto, ibidem dictum fuit: eodem mō cum aliquis confi ceret thimiama, vt delectaret odore illius, vel si confi ceret vnguentum, ut illo perungeret carnem suam, ꝑ dicebat ei Deus ꝙ periret de populo suo, ut patet Exo. 31. c. eodem mō cum aliquis offerre vellet, aut offerret aliquod genus sacrificii extra atrium tabernaculi. nam tunc prædicebat ei, ꝙ periret de populo suo ut patet Leui. 17. c. Si autem aliquis peccaret in aliquibus reb. quæ erant contra proximum, aut ille proximus erat aliquis superior, vt pater, & mater, aut non. si erat maior sicut pater & mater, & cum aliquis peccaret in hos, vtpote maledicendo eis, morte moriebatur ut patet Exo. 21. c. s. qui maledixerit patri aut matri morte mo riatur. loquor autem hic de offensa quæ fit patri, aut matri, ut pertineret ad mandatum de honorando parē tes, quia sunt quædam aliæ offensæ, quę fiunt parentibus, & pertinent ad alia præcepta: reducitur autem, & ad hoc præceptum obedientia debita maioribus, qui tanquam patres reputantur. s. principes, & iudices, qui autem istis non obedirent morerentur, ut patet supra 17. capitu. s. qui non obedierit mandato sacerdotis, & decreto iudicis morte moriatur.

De sabbato violato. B *De peccato offensio nis pximi.* C D

De punitione peccatorū carnis quorū cunque.

Si autem aliquis peccaret in vitio carnis, aut erat cō mertio solutorum uoluntaria, & tunc nulla pęna erat, si erat inuoluntaria, vir q inuitā acciperet virginem, & coiret cum ea, dabat patri puellę. 50. siclos, & accipiebat eam ī vxorem, & non poterat eam relinquere aut repudiare vllo tempore vitę suæ ut patet supra 22. cap. si autem illa esset non soluta, sed aliquo uinculo alicui homini esset vnita, quærendum est an istud uinculum esset vinculum consanguinitatis, quod haberent inter se uir & fęmina coeuntes, aut erat vinculum ma trimoniale, vel obligationis ad matrimonium.

De primo modo si quis cognosceret matrem suam aut filiam, aut sororem, auiam, aut auunculam, materteram, & sic de cęteris consanguineis vel affinibus, qa pro coitu inter istos infligebatur pęna mortis, ut patet Leui. 18. & 20. ca. & non solum si esset inter eos opus hoc nepharium perpetratum, sed etiā aliquid minus, quod pertineat ad præludium huius actus, de quo ma gis declaratum fuit Leui. 20. c. Si autem inter feminā, quæ sic cognoscitur sit ad alterum matrimoniale vinculum, aut aliquid loco talis vinculi, distinguendum, ꝙ aut erant contra sponsalia de præsenti inter aliquam

A fęminam, & virum, & tunc si fęmina cognoscatur ab alio viro in ciuitate vel loco existens vterque mori debebat, vir quia corrupit, & puella quia non clamauit, aut si in extra locum in agro cognita puella, & tunc ꝑ sumit ius eam clamasse, & non fuisse exauditam, & tunc solus vir occiditur, de his patet sup. 22. capit. Aut erat magis ligata quā p sponsalia de præsenti, utpote quia erat viro matrimonialiter tradita, & ab eo carnaliter cognita, quia tunc si aliquis eam cognosceret, moriebantur ambo, distinguendo tamen sicut I prioribus distinguebatur, & ista mors quę erat sic peccan tibus, erat ꝙ lapidari deberent, ut patet Leuit. 20. & s. 22. cap. & non solum erat hoc quando puella post de B sponsationem uel traditionem in matrimonium cognoscebatur altero, uiro coeunte cum ea, sed etiam qa si fuisset cognita antequam desponsata, & tamen desponsari se consentiret, non exprimens, quòd uirgo non esset. Nam tunc accusare poterat uir puellam cum ad eam primo accederet, quòd eam non reperisset uirginem, ut patet supra 22. capit. aut non erat puella habēs uinculum matrimoniale per aliqua verba contractum, nec finito matrimonio, aut non finito, sed erat obligata, ut traderetur in sponsam alicui viro, & tunc si ab altero cognosceretur, moriebatur vir cognoscens & puella sic cognita. sicut si moreretur aliquis uir non habens liberos de vxore sua, & maneret aliquis frater eius nondum vxoratus, accipere debebat vxorem fratris sui nondum ab alio acceptam. Et si antequam frater mortui diceret illi mulieri, ꝙ no lebat eam in vxorem, ipsa cognoscebatur ab altero, ut C patet in isto c. & Ruth. 4. c. mori debebat tanquā si ma ritata aut desponsata foret, ut patet de Thamar q̄ iō Iudas iudicauit ad mortem, quia filio suo Sela in vxorem tradenda erat, cum ueniret Sela ad ętatem adultam, etiam si tunc non esset ei aut desponsata, aut maritata, sed antequam ei traderetur reperta est concepisse, de quibus Gen. 38. c. de fornicatione autem, quæ erat inter pure solutos, dictum fuerat, ꝙ non imponebatur pęna mortis pro illa, fallit tamen in uno casu. s. quando filia sacerdotis magni quæ nondum erat maritata aut desponsata, fornicabatur in domo patris, qa tunc ipsa comburebatur, ut patet, Leui. 21. c. corruptor aūt eius uel coiens cum illa, licet nōn exprimatur ibi, ꝙ mori deberet, satis tñ rationabile est ꝙ mors aliqua ei inferretur, ut lapidatio uel suspensio. iste supraposi- D tus coitus fm̄ naturam factus. Alius autem est ꝯ naturam. Et iste est duplex aut masculorum cum masculis, ꝙ fętidissimum est, & uocatur sodomiticus, & in isto taliter operans lapidari debebat, ut patet s. Leui. 20. & 18. c. Aliud uitium est ꝙ fit cum brutis, ut ꝙ uiri coeāt cū brutis, vel fęminę cū brutis, & tūc oportet dari eā delem mortem scilicet ꝙ lapidetur, ut patet Leuit. 20. Alia autem erant uitia carnis, ut mollities quę fit ī solo agente, qua propriissime quispiam in corpus suum peccat: & aliud genus cum quis cum fœmina coiens semē effundit in terram, quodlibet autem horum gra uissimum est, & morte dignum atrocissima, sed quia hæc ita secretissima sunt, quòd uix unquam testes ha- E bere possint, immo nunquam testes habeant, non fuit posita aliqua lex super hoc, quia ualde esset superuacuum ius ponere, vbi nunquam pōt haberi probatio iuris fm̄ q̄ fiat executio, Deus tñ ista sibi tanquam gra uia, & qa hoīb. incognita erant, punienda seruauit, ut patet de Her & Onam duobus fratribus filus Iudę atque successiue maritis Thamar, qui semen fundebant in terram, ideo Deus morte atrocissima occidit eos, vt patet Gen. 38. cap. Est etiam & alius casus ad huiusmodi pertinens vitium, vt cum quis semen in aliquo vase effunderet, & offerret idolo Moloch, ut Deum illū immunditię sibi per huiusmodi obscænitatis ex-

De punitiōe vitiorū carnis contra naturam.

trema placaret ad habendum quicquam in amore ve nereo, de hoc erat grauis pęna si quis talia faceret scili cet ꝙ ipse qui fecisset lapidaretur a toto populo, & si populus aut cognatio hoc sciens hominem illum nõ occideret, totaliter cum ipso mali ꝑpetratore periret ut patet Leui. 20. capit. & hoc per inflictam a domino cladem, tenet autem istæ casus secundum vnam expo sitionem accipiendo semen pro humano semine.

De pęna obseruan tium augu ria.

Alii autem duo casus sunt qui aliquo modo ad hoc pertinent, & aliquo modo ad pręceptum primum de cultu Dei: est autem vnus si quis obseruaret auguria, aut diuersos modos incantationis, aut cuiuscunq; maleficæ artis, cuius multæ species ponuntur. sup. 18. cap. & in his peccans mori debebat, ut patet Exod. 22. cap. cum dicitur, maleficos non patieris viuere: sic etiam ponitur sup. 18. c. de istis tamen non ponitur, quæ pœna eis infligatur, sed videtur ꝙ lapidari debeant sicut alii idolatrantes puniuntur, ut patet sup. 17. capit. Alius casus est si aliquis immolaret filium suum aut filiam dæmonibus, quia tunc lapidari debebat, & hoc quia demonibus immolabat, & quia hominem filium occidebat, & hoc patet Leu. 20. capit. cum dicitur ꝙ nullus offerat de semine suo Moloch, ita ꝙ in eadem littera fundatur vterque sensus secundum ꝙ aliter & aliter accipitur semen siue pro ipso semine uirili, siue ꝓ filiis genitis ex semine.

De pęna immolantiũ filios dæmonibus.

De pęna diuersorum occidentiũ.

Cum quis etiam peccabat in occidendo pęna mortis ei infligebatur, sed differt quia aut occidebat uoluntarie, aut a casu. si autem a casu occideret quis alium, non erat ei pęna mortis, sed fugiebat in ciuitatem vnã de ciuitatibus refugii, & ibi eripiebatur, de hoc Exod. 21. cap. & Num. 35. & sup. 19. c. si autem uoluntarie ali quis alterũ occidebat, aut erat per insidias, aut alias sine insidiis, si erat sine insidiis, aut percussus moriebatur ex vulnere, ita ꝙ postquam percuteretur non conualesceret potens ambulare super baculum suum, & tunc quandocunque moreretur percussus, tenebatur percussor reus mortis, & iugulari debebat, ut patet Num. 35. capitu. aut postquam percussus fuit cõualuit, & ambulauit super pedes suos, aut baculum, & post recidẽs in infirmitatem mortuus fuit, & tunc non tenebatur occisor reus mortis, ut patet Exo. 21. ca. vbi tota ista distinctio ponitur, & hoc verum est quando ille qui occiditur, liber est: si autem aliquis percutiat seruum suũ gentilem aut conuersum de gentilitate, aut moriebatur immediate in manibus suis, uel ante vnam diem, & tunc moriebatur dominus, qui occiderat seruum: aut moriebatur post vnum diem saltem, & tunc non occidebatur dominus pro seruo, quia pecunia illius erat. aut occidebat aliquis per insidias, & tunc mori debebat occisor, & non solum moriebatur, sed etiam nõ gaudebat aliquibus immunitatibus sacrorum locorũ sic patet Exod. 21. capitulo scilicet si aliquis per industriam occiderit proximum suum, aut per insidias, ab altari modo euelles eum, ut moriatur. alii autem gaudebãt immunitate locorum sacrorum, iste autem nõ. ista autem sunt quando fit mors aliquibus personis, quibus non est specialissima obligatio, aut reuerentia tenenda.

De pęna infligenda parricidis.

Si autem fiat mors in personis specialissimæ reuerẽtiæ, ut in patre & matre. s. ꝙ filius occidat patrem aut matrem, occidetur filius, & ista crudelior pęna esse debebat quam si quis aliquem alium occideret, sed non exprimitur specialior pęna in vno quam in altero, sed solum ꝙ morte moriatur, ut patet Exo. 21. c. leges aũt humanę seuerius puniũt, ut patet digestis de parricidis per totum. s. ꝙ parricida insuatur culeo. i. in quodam corio, & ponatur gallus, & serpens, atque simia, & proiiciatur: sic. n. fuit condẽnatus Maleolus, ut ait Tullius lib. 1. rheto. nouæ in fine. hoc autem est cum quis per

F se occidit, si autem aliquis non occidat per se, sed det occasionem homicidio, tenetur homicidii, ut si aliqs monitus fuerit vt bouem cornupetam recludat, & nõ custodierit, & ille occiderit aliquem virum, vel fœminam, paruulum, aut magnum, occidetur dñs bouis. & sic de aliis qui aliqua aĩalia ferocia habẽt ut patet Exo. 21. c. Cum aliquis peccabat in furto non infligebat pęna mortis, sed duplũ, aut quadruplum, vel quintuplũ, vt patet Exo. 22. c. si ñ aliquis furaretur hoĩem, & uendere eum morte moreret, ut patet Exo. 21. ca. Si autẽ aliquis peccaret in falsitate testificãdo, puniebatur eadem pęna qua puniendus erat qui per depositiones, ideo si ꝓ crimina quæ deponebat testis, deberet accusatus pati manus abscisionem, patiebatur testis falsidi-

De pœna latronũ de qua meli' infra.

De puni-tiõe testiũ falso testificantium.

G cus manus abscisionẽ. si aũt esset aliquod genus mortis, infligendum pro depositione, idem infligebat testi deponenti vt patet. sup. 19. c. alii aũt sunt casus, in qbus peccans deberet capitalem sustinere sñiam, qui non ita clare in lege expressi, in quibus, & in omnibus aliis expressis, in quibus tñ pęna expressa non est, infligebatur pęna suspendii, ut patet. sup. 21. c. cum dr̃ qñ peccauerit homo, ꝙ morte plectendus est, & adiudicatus morti appensus fuerit in patibulo &c. de istis ergo de quibus infligebatur mors, non extitit hoc dictum cũ alibi expressum fuisset, sed cum sunt alii casus, qui nõ merentur pęnam mortis sed aliquam aliam, ponitur hic pęna ꝙ flagelletur peccans usque ad quadragenas flagellorum ꝑcussuras. *Et appellauerunt iudices.* i. si cãm suã noluerint ducere ante iudices. *Quem iustum esse per-*

H *spexerit.* Qui uiderint fouere iustam cãm, quis autem iustior esset sciebatur per leges datas ĩ oĩb. istis 4. libris, in quib. agitur de aliquibus causis iudicialib. *Illi iustitiæ palmam dabunt.* i. illi dabunt victoriam in iudicio pronũciantes pro eo, & alterum condemnantes, & est locutio metaphorica, quia sicut olim victores in bellis palmam gestabant in manibus victoriæ excellentiam ostentantes, sic vincens etiam in iudicio palmam haberet dicitur. Nicolaus dicit, ꝙ forte ad litteram posset intelligi, ꝙ obtinentes in cãs palmam in manibus recipiebant. Sed non multum vr̃, quia in littera hebraica non hr̃ palma. Item quia non hr̃ forte in quolibet loco palma ad dandum obtinentibus in causis. *Condemnabunt impietatis.* Pronũciantes eum fouere cãm iniquã,

I & condemnantes ad petita & expensis alteri parti.

Sinautem eum qui peccauit. Hic agitur de cã criminali pro qua debetur corporalis punitio. *Dignum uiderit plagis.* Quia malum ꝙ probatur contra eum, non est punibile in pecunia. *Prosternent.* Ita ꝙ flagelletur extentus super humum ad confusionem suam. *Et coram se facient verberari.* Vt magis erubesceret publice punitus, & vt iudices præsentes facerent ne in verberibus ministri excederent, vel ex pietate diminuerẽt, sed daret tanta punitio q̃ta diffinita fuisset. *Pro mensura peccati erit & plagarũ modus.* i. quantitas, sic hr̃ Apo. 18. c. q̃tum glorificauit se in deliciis suis tm̃ date illi de tormento. Et ponitur hic mensura punitionis fm mensurã peccati, &

K si proprie respiciat non põt mensurari, vel ęquari pęna pc̃tõ, quia ista sunt diuersorum generum. mensura aũt & mẽsuratum sp̃ sunt in eodem genere, quia rectum non ꝑt mensurari per circulare, nec eꝯtrio, maior tñ distantia est inter pęnã & culpam, sed accipit mensuratio pęnę & culpę fm cõem opinionem humanã, cũ aũt aliqua pęna pc̃tĩ deuiat a statuto legis, uel a cõi exti matione humana, nõ mẽsurat pęna & culpa, & qa opi niones hominũ variẽ sunt, iõ apud diuersas gẽtes variè taxaẽ pęna peccatorũ: & est ista uarietas ex multis. Primo qa eadẽ peccata apud quadã gẽtes grauiora reputant q̃ apud alias: iõ grauius puniunt, ut apud quasdam gẽtes non reputaẽ adulteriũ tm̃ peccatum sicut apud alias. Itẽ quia quędam gẽtes promptiores sunt ad vnũ

Vñ sit varia pœna peccatorũ.

peccatum,

peccatum,quam aliç gentes: ideo leges iustç illud durius puniunt ibidem,quam alias. Item quia quędam vitia damnosa sunt quorum damnum minus a patiētibus vitari potest,vt furari quæ in agro,vel quę in domo:minus enim custodiri possunt, quę in agris sunt, quam in domo.ideo Exod.22.pro furto rerum domesticarum solum datur restitutio dupli,pro furto in pecoribus datur quintuplum in bobus:in ouibus autem quadruplum, sic leges humanç multum puniunt crimen abigeatus de abigendis pecoribus ad perditionem, & nocturni deprędatores agrorum minus gaudent immunitatibus,quam alij fures. *Ita duntaxat, ut quadragenarium numerum non excedant.* In causa criminali habebant Iudęi duos modos punitionis,quia aut infligebatur mors, aut non.si danda erat mors aliqua suspēdebatur,vt patet supra 21.c.pro omnibus peccatis: aliquando iugulabatur,vt pro homicidio,vt habetur Num.35.c.aliquando lapidabatur,vt pro adulterio,& similibus:de quibus Leui.20.& 21.c.& supra 22.cap. aliquando comburebatur, vt qui acciperet in vxores matrem & filiam,vt patet Leu.20.c. De latrocinio autem dabatur poena.s. restitutio semidupli, quadridupli,vel quintidupli,vt patet Exod.22.c. sed hoc videt esse quando aliquis raro hoc fecisset, sed si multotiēs ista faciebat,maxime si insidiabatur in vijs, occidebat suspendio, & patet quia cū Christo duo latrones crucifixi sunt,vt habetur Matth.27.c. & hoc erat in lege veteri secundum iudicium legis.Nisi forte dicatur,ꝙ Pilatus iudicauit illos secundum leges Romanorum, quia erat iudex positus a Romanis.Si autem alicui imponebatur poena, quę non esset ad mortem, aut erat poena talionis, quæ infligebatur falsis testibus, & alijs percutientibus a proposito, & tunc dabitur dens pro dente,fractura pro factura,vt habetur Leu.24.cap. & supra 19.c.facta distinctione, quam in prędicto c. posuimus. si autem esset causa in qua non infligeret talio,oportebat distingui quantitatem causę, & secundum hoc dabantur plura, vel pauciora flagella: dū tamen pro nullo crimine vltra quadraginta flagella darentur. sed si crimen magnum erat, ita ꝙ mereretur vltra 40.flagella,dabantur 40. deinde seruabatur reus, vt iterum alia 40.reciperet,sic habetur de Paulo,quòd quinquies 40.minus vna tulit,vt patet 2. Corin.11.c. & infligebant Iudęi 40.minus vna, quia timebant, ꝙ in computando errassent,& numerum excedere.

De pena latronum.

Videtur ꝙ Pilatus iudicasset latrones secūdum leges Iudæorum, & ēt Christum quia dixerunt Iudęi nos legem habemus, &c.

Ne fœde laceratus ante oculos tuos obeat frater tuus. si.n. multa flagella aliquis pateretur, posset patiendo deficere,& sic aliquis qui mortem nō merebatur,sic moreretur. *Fœde laceratus.* dicitur quia quando multa flagella infliguntur, decorticatur cutis, & caro intumescit, & sic deformia apparent vulnera. Item quia flagellatio poena seruilis est; ideo homini libero multa flagella infligi non debent.In hebræo habetur. *Ne dehonoretur coram te frater tuus.* ad eandē sentētiam redit, sed littera hebraica breuior est,& nostra supplet ī verbis,quod hebraica in intrinseco continet intellectu. *Non ligabis os bouis triturantis.* Hic ponitur pars incidentalis de iustitia circa animalia bruta,quia iustum est,vt animalia laborantia comedant: ideo non debet claudi os bouis triturantis ne comedat. Et idem intelligit de alijs animalibus, quę laborant in aliqua occupatione,vt si iumenta triturent,& hoc verum est, nisi in comedendo magnum damnum inferrent, vt qñ vineæ in Aprili arantur,& sunt virides propagines,si iumenta vel boues permitterentur comedere,totum venturi anni fructum destruerent: ideo ibi licitum est claudi ora. Et idem intelligitur,ꝙ si aliquis mercenarius laboraret in agro vel vinea,dum ibi fructus sunt, non prohibebitur manducare: Apostolus ad Cor.1.9.cap. inducit in alio sensu, & vult ꝙ ille sit sensus litteralis,

Flagellatio seruilis poena est.

De iustitia penes bruta aīalia.

A scilicet ꝙ ille qui laborat debet de labore manducare scilicet prędicator, ꝙ debet de bonis suorum auditorum sustentari.& vult,ꝙ Deus non intellexerit de bobus,sed de prędicatoribus,sic inquiens:nūquid de bobus cura est Deo,an propter nos vtique dicit? nam ꝓpter nos vtique scripta sunt, quoniam debet in spe q arat arare, & qui triturat in spe fructus percipiēdi. sed dicendum cum Apostolo, ꝙ ista littera principaliter intendit de mercede non prohibēda prędicatoribus. sed tamen minus principaliter potest intelligi de bobus,& alijs iumentis:& quando Apostolus ait, ꝙ non est Deo cura de bobus verum est magis principaliter: sed minus principaliter bene, quia Deus vult gubernationem omnium rerum:vt patet Sapientiæ 11.cap.
B misereris omnium, quia omnia potes, diligis.n.omnia quę sunt,& nihil odisti eorum, quę fecisti, & erūt isti duo sensus litterales, sed vnus principalior, & sic sunt multa in scriptura,vt patet 2.Regū.7.cap. de promissionibus factis ad Dauid,quæ de Christo secūdum litteram intelligūtur, & etiam secundum litteram de Salomone,vt ait Aug.late 17.lib.de ciuita.Dei: de his autem alibi Deo dante latius dicemus. *Quando habitauerint fratres.* Hic agitur de causa matrimonij,& datur hic lex, ꝙ frater suscitet semen fratris sui defuncti. *Quando habitauerint fratres simul.* i. quando simul vixerunt,ita ꝙ vno mortuo maneat alius. & non accipitur habitare simul.i.habitare in eadem domo vel loco, quia hoc nihil agit,& tenet hoc solum in fratribus,quia non cogitur aliquis de extraneis accipere vxorē mor-
C tui ad suscitandum semen defuncti. & dato ꝙ nō acciperet eam aliquis de fratribus mortui, si acciperet aliquis de extraneis, iste non suscitabat semen defuncti,sed semen suum, quia filij inde geniti nō nominabantur de familia defuncti,sed de familia viuentis. ratio quia fratres attinent sibi, quia videntur esse idem, quia fuerunt vna caro in patre,quæ decisa est in diuersis coitibus. *Et unus ex eis absque liberis mortuus fuerit.*

Deus rerū omniū gubernationem vult.

De causa matrimonij.

An frater maior tenebatur accipere vxorem minoris, vel econtra. Quæst. III.

HOc intelligitur semper de filijs maioribus, vt si primogenitus frater acciperet vxorē,
D & moreretur sine filijs sequens frater accipere debebat vxorem.Et si iste sine liberis moreretur accipiebat eam tertius,& sic vsque in infinitum donec vnus semen heberet. Sicut in casu quē posuerunt Saducæi arguentes contra Christum.s. ꝙ erant septem fratres,& primus accepta vxore mortuus est sine semine:deinde accepit secundus similiter,& tertius vsque ad septimum, & mortui sunt sine semine de quo Matt.22.c. Si autem minor frater accepta vxore sine semine moreretur maior manens qui forte nondum vxorem receperat,vel acceptam perdiderat non tenebatur suscitare semen minoris.ratio quia ista fiebant ad conseruandum familias primogenitorum per quos principaliter linea patrum descende-
E bat:ideo maiores pro se semen suscitare debebāt non pro minore. Sed posito ꝙ essent multi fratres quorū primogenitus semen haberet, sed secūdus vel tertius sine semine moreretur: nunquid minores tenebātur suscitare semen eorum accipiendo eorum vxores?

Respondetur ꝙ posset dici,ꝙ non, quia ista suscitatio seminis fiebat propter continuationem familię,& nominis primogenitorum: si ergo primogenitus semen habebat non erat necesse fratres minores suscitare semen. & licet hoc bene dicatur tamen non patet ex scriptura:& tamē licet diceremus, quòd fratres minores tenerentur suscitare semen maioris defuncti qui non erat primogenitus: tamen primogenitus

non

non tenebatᷓ hoc facere. *Absque liberis mortuus fuerit.* F Quia si primogenitus mortuus est, & reliquit semen non tenetur frater sequens suscitare semen eius, quia iam est successor patris in familia sua. tamen si frater primogenitus mortuus reliquit filios, & mortui sunt frater sequens tenetur accipere vxorem eius si nondum alius accepit eam, quia idem est secundum iura, & scripturas sacras filios habuisse, & mortuos fuisse, & nunquā filios habuisse: vt Salomon vocauit se vnigenitum apud matrem suam, vt patet Prouer.4. tamē alium fratrem habuit quem genuit Dauid de Bersabee, vt patet 2.Reg.11. sed ille cito mortuus est, vt hr̄ 2.Reg.12.c. & de his extra de verb.sig.in c.nā & ego. Dr̄ autem, ꝙ si frater maior fuerit mortuus absq; liberis, ꝙ tenetur frater minor illius suscitare semen eius: G hoc ergo faciendum est quandocunque sine liberis moriatur.

Mori sine liberis est multipliciter dictum.
Quaestio. IIII.

MORI autem sine liberis est multipliciter. Primo quando vir moritur, & nunquam genuit filios, quia tunc moritur sine liberis i. non habens liberos, nec aliquādo habēs. & tunc oportet quòd frater minor illo assumat vxorem defuncti.

Secundo dicitur aliquis mori sine liberis si genuit liberos, & postea mortui sunt ante mortē patris, quia H tunc pater moritur sine liberis.i. moritur, & nō habet liberos cum moritur. Et tunc idem dicendū est, quia ad suscitandum semē, eodem modo necessarium est tunc accipi illam vxorem viri mortui, sicut cum vir mortuus fuit, & nunquam habuerat liberos: aliàs manebat primogenitus sine semine.i. sine liberis.

Tertio modo dicitur, quòd aliquis moritur sine liberis, quando filios genuit, & mortuus fuit pater filijs superstantibus. tamen antequam venirent filij ad ętatem adultam mortui sunt, ita quòd nō manet aliquis de semine illius mortui: tunc si antequam frater viri assumat vxorem moriantur isti pupilli filij fratris sui, tenetur accipere in vxorem eam, quę per mortē fratris sui relicta fuerat. patet quia aliter non satisfit intē- I tioni legis, quæ vult semen viri mortui suscitari cum ęqualiter sic maneat sine posteritate, sicut si sine liberis mortuus fuisset, & nullus semen eius suscitaret. In hoc casu tamen post mortem viri non tenetur expectare frater eius minor, qui nondum accepit vxorem, vt videat si superuiuent pupilli, vsque ad ætatem nubilem: nec tenetur mater illorum paruulorum, quę vidua relicta est, expectare vsque ad illud tempus non assumpto alio viro tempore intermedio, sed immediate, vt mortuus fuit vir relictis filijs pupillis, frater ei⁹ minor qui ante vxorem non habebat, non tenebatur expectare vlterius saltem per vnam diem: & si vxor viri defuncti peteret eum in virum, & nollet eam accipere, non incurrebat in pœnam, quę ponitur infra.s.ꝙ K vocaretur domus discalciati in Israel: vxor autem viri mortui completo tempore luctus.s. constituto a lege humana, vel secundum consuetudinem, in quo debeat manere lugens pro viro suo: si filij pupilli adhuc superuiuerent poterat accipere quemcunque virum vellet, etiam non consentiente fratre viri sui mortui: nec ob hoc poterat eam ad mortem accusare, tanq̄ adulteratam, sicut in alijs casibus superioribus, in quibus debebat eam in vxorem accipere frater viri mortui. Si tamen eueniat, ꝙ mortuus sit vir habens liberos, & illi superuiuant vsquequo accipiant vxores, & omnes illi moriantur antequam prolem genuerint, manet ille vir prior sine semine, quia tantum est non habuisse

F sicut habuisse, & ante procreationem mortuos fuisse: tunc autem si isto tempore adhuc vxor viri defuncti maneat nō assumpto altero viro, & frater viri mortui, ita ꝙ mulier licet alteri, quam fratri viri sui mortui nubat, non incidit pœnam adulterę, & frater mortui licet petente vxore illa non accipiat eam in vxorem non incurrit, pœnam quę infra continetur. ratio huius est, quia in isto casu nō dicitur proprie mortuus vir sine semine: cum filij sui ad talem ętatem accesserint, vt vacarent generationi vxores habentes: nam cū filij accipiunt vxores ad alteram generationem pertinent, & tunc ipsis sic morientibus dicuntur ipsi sine semine mori, & non pater eorum: ideo magis tunc oporteret semen istorum suscitari, quam semē patris G eorum.s. ꝙ si aliquis vir sic moreretur, & relinqueret filios quorum primogenitus accepta vxore mortuus est, frater huius primogeniti manens laboraret ad suscitandum semen fratris, & sic non dicebatur tūc suscitari semen patris eorum: si tamen aliquis moreretur relictis filijs paruulis, & postea eisdem antequam vxores acciperent mortuis: si frater viri mortui acciperet vxorem eius, non dicebatur suscitare semen pupillorum mortuorum, sed semen patris eorum: ergo in hoc casu cum pupilli vxores acceperunt ad ętatē nubilem accedentes, & sine semine mortui sunt, nō obligantur vxor mortui, & frater minor eiusdem suscitare semen viri mortui, cum iam magis semen pupillorum mortuorum suscitandum erat. ista suscitatio seminis erat specialius in Israel, quam in alijs gentibus H ad seruandas lineas primogenitorum impermixtas: vt sic omni tempore manerent tribus, & familię impermixtę, quod non contingeret si non suscitaretur semen primogenitorum per quos lineæ decurrebant.

Si autem dicas, ꝙ idem est, si fieret hoc in minoribus, vel medietaneis.

Respondetur ꝙ verum est, ꝙ quicunque sit in quo seruetur ista suscitatio seminis, siue primogenitus, siue quicunque alius, tenebitur impermixtio linearum familiarum, & tribuum, sed rationabilius fuit, ꝙ minores suscitarent semen maiorum, quam maiores semen minorum.

Item nomen paternum debebat seruari in illo in I quo seruabatur domus paterna.s. possessio, sed in filio primogenito seruabatur possessio paterna, quia dupliciter suscipiebat primogenitus, quam quilibet ali⁹, vt colligitur Gen.48. & 49. cap. ergo in primogenito fieri debebat ista suscitatio seminis.

Item ille suscitare dēt semen alterius, qui viuit post mortem eius, sed magis accidit, ꝙ fratres iuniores viuant mortuis maioribus, quam econtrario: ergo conuenientius erat, ꝙ fratres minores suscitarent semen primogenitorum.

Sed forte dices, ꝙ ad conseruandam distinctionem tribuum, & nomen paternum, non magis referebat, quòd frater minor suscitaret semen fratris maioris mortui, quam quòd in semine suo conseruaretur no- K men patris sui.

Respondetur, ꝙ ad conseruandam distinctionē familiarum, & tribuum semper erat facienda seminis suscitatio in primogenito, quia alias dato, ꝙ conseruaretur nomen capitis tribus, aut familiæ, tamen conseruaretur in alia linea, & sic miscerētur lineę, & nulla maneret cognita, sed de vna transiretur in alteram. & sicut illa linea primogenitorū deperiret, nisi frater minor suscitaret semen fratris sui, ita si frater mediocris moreretur, qui continuaret in se semen patris sui, & nomen, & alius minor non suscitaret semen eius: nā esset transitus de ista linea ad alteram, & sic non maneret aliqua certitudo: sicut nunc nō manet in lineis plebeiorum, in quibus non fit possessionum certa separatio

Quod cō uenientius fuit suscitare semē primogenitorum.

paratio in primogenitis. & seminis suscitatio: oportet ergo ad conseruationem generis sine permixtione linearum, vt fiat alligatio ad certam lineam, siue sit linea primogenitorum, siue mediocrum, vel qualiumcunq;: dumtn̄ illa linea conseruetur sine permutatione, & fiat in ea suscitatio seminis. Quod aũt sit radicale fundamentum, quare possessiones sortium erãt distinctę in lege veteri, & qualiter fieret suscitatio seminis in primugenitis, & quid ista proficiant ad nouum testamentum Nu.27. c. dictum fuit.

Quid si primogenitus reliquit filiam non filium, nunquid alij fratres vxorem defuncti accipere deberent.
Quæstio. V.

Quid si primogenitus mortuus est, & reliquit filiam, & non filium, nunquid alij fratres vxorem defuncti accipere deberent. Rñr ꝙ posset dici, ꝙ non, quia licet filię non facerent lineã patrum continuari, qa transibant ad tribũ de qua virũ accipiebant: tñ poterant accipere viros ex quibus susciperent filios, q noĩarentur noĩe auorum, & illi reciperent possessionẽ, & continuarẽt lineam familiæ auorum, vt patet de filiabus Salphaad Nu.27.c. Sed licet huc aliqualiter videatur tñ nõ multum stat, quia si viros ex alia tribu acciperent, semper transiret hẽditas ad aliam tribũ, in qua non ꝑpriè continuarẽt familia descendens a capite alterius tribus: iõ filij Manasse petierunt, ꝙ filię Salphaad, q̃ hẽbant sortem patris, nun nuberent viris aliarum tribuum ne ꝑderent ipsi aliquid de sorte Manasse, & accresceret alteri tribui. & sic mãdauit Deus fieri: vt patet Nu.36.c. Doc. resp. Ideo dicendũ, ꝙ si moriatur frater primogenitus sine filijs masculis, hr̃ ac si non genuisset: ideo dẽt frater sequens accipere eius vxorem, vt suscitet semen. & patet quia dr̃ in textu, ꝙ post vocabitur primogenitus istius noĩe defuncti ad ꝯtinuandam familiã, sed nõ p̃t intelligi hoc de feminis, q̃ nunq̃ noĩantur noĩe patrũ, vel auorũ: si tñ defuncto primogenito filiã manserit, & non sit aliquis frater potens suscitare semen, illa accipiet hęreditatẽ patris, vt patet Nu.27.c. *Vxor defuncti non nubet alteri.* In hoc liberior erat masculus, q̃ fęmina, quia in optione masculi erat recipere vxorẽ fratris defuncti, vel subire pęnã, q̃ ponitur in textu, sed fęmina tenebatur nubere illi, nec poterat aliq̃uo excusari volente fratre defuncti. rõ quia si vir inuitus vxorẽ reciperet semper eã odio hẽret, vel eã occideret, & eẽt maius damnũ, & vr̃ forte, ꝙ talẽ vxorem non ꝑmitteretur repudiare, donec ex ea saltẽ vnum filium suscepisset, q vocarẽt noĩe fratris mortui, alias frustra esset, ꝙ eã acciperet ad suscitandũ semẽ fratris sui, tñ erat ei obligata ex lege: iõ tanq̃ ꝑ verba de pręsenti desponsata, vel vxor facta puniebaẽ: vt patet Gen.38, cap. de Thamar, q̃ expectabat Selã filium Iudę paruulũ defunctis fratribus suis, & non relinquentibus semen, & qa anteq̃ ei traderetẽ, inuẽta est ꝯcepisse, mandabat eã Iudas, tanq̃ adulterã cõburi, donec inuentũ est, ꝙ de ipso cõceperit: sic ẽt dixit Noemi nuribus suis defunctis viris, ꝙ non poterant expectare ex ipsa alios viros; ideo ꝙ nuberent cui vellent, vt hr̃ Ruth.1.c. q.d. si possent expectare non deberent alijs nubere, vt ibidem. *Et suscitabit semen fratris sui.* Suscitare semen fratris est ex vxore, q̃ frater moriens reliquit filios gignere, qui noĩentur noĩe fratris mortui, & sint de familia illius, & nun dr̃ iste suscitare semen sibi, quia filij sui nõ nominantur noĩe suo, & ita hr̃ iste ac si non gigneret filios: nec põt iste familiã distinctã facere, qa successio sua transit in familiã fratris defuncti: ideo excusauit se consanguineus Booz accipere Ruth Moabitidẽ dicens. Nec.n. posteritatẽ familię meæ delere debeo,

A idest nollẽ eam delere, quod facerẽ si suscitarẽ semen defuncti, vt hr̃ Ruth. 4. c. & iste accipiens vxorem fratris accipiebat oĩa, q̃ ad eum pertinuerant duplici iure. s. iure propinquitatis, quia frater erat, & quia semẽ eius suscitaturus erat, cui oĩa ista debebantur, quę erãt patrui sui, quia tanquam filius eius in sua familia gradum faciebat. & si forte aliquis de fratribus maiorib' nollet suscitare nomen defuncti, licet ad eum hæreditas fratris magisquam ad alios pertineret: tñ si alius non ita propinquus semen suscitare vellet, ad istũ hæreditas deuoluebatur, & renunciabat alter iuri suo, vt patet de consanguineo Booz ad quem magis pertinebant bona filiorum Noemi defunctorum: qui tamen nolens ducere vxorem Ruth cessit iuri propinquita- B tis, & translatum fuit ad Booz, vt patet Ruth.4. c.

An suscitatio seminis pertineret ad consanguineos seruata semper maiori attinentia. Et si primo plures fratres moriantur, & postea vltimus accipiat vxorem illorum, cuius ex illis nomen suscitare dicatur.
Quæstio. VI.

Sciendum tamen, ꝙ ista lex dabatur in fratribus, ꝙ suscitarent semen fratrum suorũ maiorum defunctorum, sed non solum poterant hoc fratres, sed etiam alij cognati, quia tamen fratres erant propinquiores inuicem, quã alij cognati, quando frater vnus volebat semen alterius fratris suscitare, non poterat aliquis de alijs cognatis accipe- C re vxorem defuncti ad suscitandum semen ex ea: si tamen fratres nollent, aut nõ essent alij cognati, vt patrui, vel consanguinei in secũdo gradu, qui patrueles vocantur siue consobrini, aut in alijs gradibus attinentię in quibus matrimonium concessum erat in lege, poterant suscitare semen: ita ꝙ non essent primogeniti, qui ex hoc perderent successionem in sua linea posteritatis, & in istis seruabatur ordo propinquitatis. s. ꝙ qui magis propinquus erat, poterat accipere vxorẽ defuncti: illo autem cedente iuri suo alius qui nõ erat ita propinquus, accipiebat eam si vellet. Non tamẽ cogebantur isti subire poenam, quam subibãt fratres nolentes suscitare semen fratris propinqui sui. ꝙ aũt alij cognati præter fratres possent suscitare semen cogna- D ti, & peruenirent ad eos omnia iura, quæ erant eius q mortuus fuerat, patet Ruth. c. 4. de Booz qui suscitauit semen vnius de filijs Noemi, cuius vxor manserat scilicet Ruth, vt patet Ruth.4.ca. & omnia quę erant pertinentia ad virum Ruth, & fratrem eius mortuũ, atque patrem eorum, accepit, vt patet ibidẽ. Et si forte dicas, quòd iste Booz erat filius Elimelech, & frater Maalon, & Chelion, & vnius horum vxor erat Ruth. ideo ꝙ per hanc legem suscitabatur semen. Respondetur, ꝙ nõ potest dici, ꝙ esset Booz frater viri Ruth. Primo, quia Elimelech erat pater viri Ruth, vt habeẽ Ruth. 1. c. s. Booz non erat filius Elimelech, sed cognatus eius vocaẽ, vt patet Ruth.2.c. ergo non erat Booz frater illius viri cuius semen suscitabat. nam cognati E vocantur proprie illi, qui habent attinentiam trãnsuersalem, ascendentes autem, & descendentes inter se proprie non vocantur cognati. Secũdo, quia si Booz esset frater mariti Ruth esset filius Noemi, vel Elimelech mariti sui, & tũc cum Noemi mitteret Ruth ad messes Booz, non mitteret eam tanq̃ ad alienum, sed tanq̃ ad messes filij sui, sed mittebat eam tanq̃ ad alienum, & ita moliebatur consilia in eum ad faciendum caute, ꝙ esset Ruth vxor eius, sicut si nullo mõ pertineret ad cognationem eius, vt patet Ruth.2. & 3. cap. Item tertio, quia cũ Ruth locuta fuit ad Booz dicẽs; ꝙ extenderet super eam pallium suum. s. ꝙ acciperet eam in vxorem, dixit Booz, ꝙ alius erat propinquior

mariti

mariro Ruth, qui mortuus fuerat, vt patet Ruth. 3. c. tunc dato, ꝙ alius qui vocabatur propinquior, quam Booz esset frater mariti Ruth iam mortui, sequeret̃ ꝙ Booz non esset frater mariti prioris Ruth, qa tunc necessarium esset, vt ipse Booz & alius, quẽ. vocabat propinquiorem se fratres essent. Sed non p̃t stare, qa tunc non esset vnus propinquior alio, cum duo fratres sint in eodem gradu propinquitatis respectu cuiuslibet. ſi autem alius quem dicebat Booz esse propinquiorem q̃ se, nõ esset frater mariti Ruth mortui, sequeretur a fortiori, ꝙ Booz non erat frater mariti prioris Ruth, cum minus attineret ad eum q̃ alius vir. Quarto, quia Booz vocauit Elimelech fratrem suum, vt patet Ruth. 4. c. cum dr̃ partem agri Elimelech fratris nr̃i vendit Noemi, sed si esset Booz frater mariti prioris Ruth esset filius Elimelech cum Maalon, & Chelion, quorum vnus erat maritus Ruth: & tũc nõ vocaret se fratrem Elimelech, sed filium: scriptura tñ vocat eum fratrem. Quinto, quia Ruth. 4. c. in fine, & Mat. 1. c. cum describitur genealogia Booz dr̃ ꝙ Naason genuit Salmon: Salmon genuit Booz. si tñ esset Booz frater mariti prioris Noemi non esset filius Salmon, sed filius Elimelech: cum Elimelech esset pater Maalon, & Chelion, quorũ vnus erat maritus Ruth, vt patet Ruth. 1. c. multa alia sunt ibi ex q̃bus hoc manifestatur. Cum autem cognati qui non erant fratres, suscitabant semen alicuius cognati sui, oĩa q̃ pertinebant ad istam legem suscitationis seminis in fratrib⁹, seruabantur in eis: excepto ꝙ non obligabant̃ ad pœnã hic positam si non suscitarent semen, quia gratis agebant: ideo non debebat damnum reportare, quia benefacere non coguntur. *Et primogenitum ex ea filium nomine illius appellabit.* Quia per primogenitos posteritatis familię linea texebatur. Sed quęritur si fratre primogenito mortuo sine semine accipiat secundus frater vxorem eius, deinde tertius, quartus, & quintus, & omnes sine semine moriantur: deinde accipiat eã sextus frater, & procreet inde filios, cuius nomine vocabuntur filij geniti? vel nomine maioris fratris primo mortui? de secundo, tertio, & quarto non est dubiũ, ꝙ non nominabuntur filij geniti nomine illorum, qa sextus nulli eorũ immediate successit, nec ꝓpter eos ista seminis procreatio facta fuit. sed de primo & vltimo dubium est, de primo quidem, quia tota fratrum susceptio in vxore propter eum facta est, de vltimo. s. de quinto dubium est, quia ei successit sextus qui prolem habuit. Sed respondetur, ꝙ isti filij nominabunt̃ nomine primi fratris mortui, quia omnes isti propter illum acceperunt vxorem eius. Item quia per primogenitos texebatur ordo posteritatis in familijs. *Vt non deleatur nomen eius de Israel.* i. vt non interrumpatur, & deficiat familię successor, & speciale erat hic, quia si ille primogenitus superuixisset, & prolẽ genuisset, non oportebat ꝙ primogenitus eius vocaretur noĩe eius, aliàs daremus, ꝙ tota vna linea familię vnius haberet idem nomen: maxime quia contrarium patet in tota sacra scriptura, quia patres raro vocabant primogenitos suos nomine suo, sed nunc mortuo fratre primogenito nominabatur filius fratris suscitantis semẽ nomine mortui, vt qui non erat filius iure; esset saltẽ in nomine, & hæreditatis successione. *Si autem nolueris accipere uxorem fratris sui.* s. quia requisitus fuit, ꝙ eã acciperet, & noluit. *Quæ ei lege debetur.* i. per istam legem quam Deus hic statuit de suscitatione seminis fratris defuncti. *Perget mulier ad portam ciuitatis.* Quia ibi iudices manebant causas audientes. *Et interpellabit maiores natu.* i. proponet causam suam coram seniofibus qui dicuntur maiores natu. i. natiuitate, vel tempore. *Tollet calciamentum de pede eius.* In signum vituperij, qa non vult suscitare semen fratris sui. aliquando vir discalciabat seipsum, vt si duo propinqui essent, ad quos pertineret accipere hęreditatem, & vxorem mortui: si ille ad quem pertinebat primo successio, nolebat accipere hęreditatem defuncti, & vxorẽ, & cedebat alteri, discalciabat calceum suum, & dabat proximo suo in signum firmę concessionis, vt patet Ruth 4. c. *Spuet in faciem eius.* i. in vultu suo, quia magnũ dedecus est hoc Ra. Salo. dicit, ꝙ spuebat in faciem eius, i. coram eo in terra quasi detestans eum. Et iste sensus esset conueniens, si ly faciem poneretur in ablatiuo, sed quia ponitur in accusatiuo necesse est esse terminum ad quẽ sputa terminabantur: sed de hoc non plene patet differentia in litera hebraica cum casus non habeat, sed quasdam pręposítiones, quę vidẽtur determinare ad

G plenam habitudinem casualem, sed non potest tanta fieri distinctio, ꝙ dubiũ totaliter tollatur, quia aliquæ præpositiones habitudinales diuersimode signant, sicut in quæ signat aliquando, in quo, aliquãdo in quẽ, sic est alia apud Hebræos eandem vim habens, s. be, vel ba, vel bi. Aben Ezra dicit, ꝙ mulier spuebat in calciamento, & hoc est propter diuersitatẽ relatiui, quia ly eius videtur posse referri, vel ad calciamentum, vel ad hominem, sed litera nostra rationabilior est, quia hoc fiebat ad magnum dedecus, sed valde maius erat spuere in faciem respuentis vxorem. Item, quia dicit in faciem eius, calciamentum autem non dicitur habere faciem, nec ante, nec retro. *Sic fiet homini, qui non ædificat domum fratris sui.* Fiebat enim tantum dedecus, vt nõ recusarent accipere vxores fratrum defunctorum,

H rum, quia multi refugiebant suscitare nomen fratris, & perdere suum, vt patet Ruth 4. de consanguineo Booz, & Gen. 38. ca. vbi Onan filius suscepit Thamar vxorem fratris sui mortui, & quia sciebat nõ nasci sibi filios, sed fratri, semen fundebat in terram. *Et vocabitur nomen eius in Israel domus discalciati.* Istud erat magnus dedecus, quia priora vituperia transeunt, sed hoc manet in tota eius posteritate, & ideo hoc maxime mouebat, quia homines rationabiles magis volunt liberorum successione carere, q̃ eos infames gignere. *Si autem noluerit accipere vxorem fratris sui.* s. forte mortuo fratre suo sine semine si acciperet iste aliquam vxorẽ antequam ab vxore mortui super hoc requireretur,

I non incidebat in pœnam, quæ infra ponitur.

Causæ quare viri retrahuntur ab accipiendo vxores fratrum suorum defunctorum. Et quare melius est contrahere cum virgine, quam cum vidua. Quæst. VII.

Causa autem recusandi tales vxores multę erant. Prima, & potissima, quia debebat gignere fratri suo, & non sibi, vt patet infra. Secunda erat, quia multi viri, & vt in plurimum recusant accipere vxores, quæ ab alijs cognitæ sunt. Tum, quia quilibet mulierem a virginitate habere vult, tum quia melius vir moribus suis coaptat eam fœminam, quę nullius alterius viri matrimonio

K coaptata est, q̃ eam, q̃ alterius moribus assuefacta erat, quia difficile talia auferuntur. Tum, quia qñ mulier nouit alium virum non est integra dilectio ad eũ, quẽ nunc habet, maxime si alius fuit bonus vir, & consentaneus moribus vxoris, iste autem quem postea habet non est ita consentaneus. Ex quo sequitur, vt interdum fœmina viro suo in memoriam ducat virum quem prius habuit, & sic fit, vt fœmina integro animo virum quem habet, non diligat, nec vir fœminam, & hęc sunt causa quotidianarũ querelarũ, vt sæpissime experitur. *Quæ ei lege debetur.* Satis distinguit hic litera de fœmina viri mortui, & de fratre viri mortui, quia fœmina debetur viro, & tñ vir non debetur ei, ideo si fœmina illa, siue reqsita a fratre viri mortui,

vt sit

vt sit vxor sua, siue non requisita antequam ipse aliam A
acceperit vxorem per quam videatur recusare eā, ac-
ceperit aliquem virum, vel qualitercunque alicui car
naliter commixta fuerit, rea est adulterij, quia tenebať
illi alligata, tanq̄ si esset spōsa eius, aut tradita ei in ma-
trimonium, vt patet Gen. 38. e. de Thamar nuru Iudę:
vir aūt siue requisitus sit, siue nō requisitus a fęmina,
& non acceperit eam, sed aliq̄ aliam, non fornicatur,
nec peccat, vt s'm Deum debeat puniri, vt fornicator,
sed tanquam fractor legis de suscitando semē fratris
sui: est tñ dña, quia si mulier eum requisiuerit, anteq̄
assumat aliquam vxorem, & non accipiat eam, tenet
reus pęna legis huius q̄ infra ponitur. si aūt non mo-
nuerit eum, non est reus aliqua pęna. Dr̄ aūt deberi
mulier viri mortui fratri eius per legem. s. per istā le- B
gem de suscitando semen: & non refert se ista lex ad
aliq̄ priorem per quam esset obligatus frater mortui
viri obseruare hoc nisi hoc statutum foret, sed refert
se ista lex ad casus particulares determinādos, qui eue
nirent post conditionem legis huius. s. ꝙ qñ acciderit
aliquis casus post determinationē legis huius, vt mo-
riatur vnus frater primogenitus, & maneat sine semi-
ne, vxor eius est debita fratri suo per istam legem.
Perget mulier ad portam ciuitatis. Qñ frater mortui nole-
bat in pace vxorem fratris sui mortui, non obseruabať
aliquid de ista solennitate, sed recipiebatur in vxorem
sicut recipiuntur alię mulieres: & cuncta q̄ ad fratrē
suum pertinebant ad eum peruenient, & hoc duplici
lege. primo lege cognationis, quia ex quo iste vir mor
tuus non reliquerat filios, nullus ei propinquior erat C
q̄ frater. secundo perueniebant ad eum oīa, q̄ fuerant
fratris sui lege de suscitando semine, quia qui accipit
vxorem viri mortui, ideo eam accipit, vt suscitet ex
ea semen viro mortuo, & vocet primogenitum noīe
viri mortui. sicut igitur si ille mortuus reliquisset se-
men, oīa bona sua perueniebant ad filium suum lege
naturalis successionis, quia filijs debent thesaurizare
parentes, & non parentibus filij, vt patet 2. Cor. 8. e. si
tñ iste qui frater erat nolebat accipere vxorē fratris,
& alius qui non erat frater assumebat eam, cedebant
ei cuncta, q̄ pertinuerant ad virum mortuum, & hoc
quia lex de suscitando semen erat potior, q̄ lex de suc
cessione cognatorū, & hoc quia ille qui suscitare vo-
lebat semen, erat tanq̄ filius viri mortui, cum daret o- D
peram, vt gigneret filium noīe viri mortui, q ei ascri-
bendus esset, & sicut ille si natus esset cuncta suscipe-
ret, ita ille qui loco eius se gerebat, cuncta recipere de-
bebat: patet hoc in Booz accipiente Ruth in vxorem:
nam alius erat propinquior viro mortuo q̄ Booz, qa
tñ ille noluit accipere Ruth in vxorem, cuncta cesse-
runt in ius, & hr̄ditatem Booz, vt patet Ruth. 4. c. cū
dr̄. dixit ergo propinquo Booz tolle calciamentum,
quod statim soluit de pede, at ille maioribus natu, &
vniuerso populo: testes vos inquit estis, ꝙ possederim
omnia q̄ fuerunt Elimelech. & Chelion atq; Maalon
tradente Noemi, & Ruth Moabitidem vxorē Maalō
in coniugium sumpserim, vt suscitem nomen defun-
cti in hęreditatem suam: cum aūt non accipiebat pa- E
cifice vir mulierem fratris sui requirentem eū ne eā
accipiat in vxorem, ipsa pergebat ad portas vrbis ad
iudices huiōi negotiū propositura. Vnde intelligendū
est, ꝙ mulier teneretur requirere fratrem viri mortui
post mortem viri sui, vt eam acciperet vxorem: nam
si non compelleretur hoc requirere, fierēt fraudes isti
legi, quia vt communiter viri fratres mortuorum, nō
desiderabant accipere vxores relictas a fratribus suis
ex causis supra assignatis: si ergo fęminę non cōpelle-
rentur requirere eos ēt ipsę interdum nollent eos in
viros, sed quoslibet alios, qui non accederent ad eas
hac lege de suscitando semen, & sic fieret fraus legi,

quia rarissime poneretur in executione. *Non vult fra-
ter viri mei suscitare semen fratris sui.* Ex hoc sequitur, ꝙ
mulier requirebat fratrem viri sui mortui, vt eam ac-
ciperet in vxorem, alioquin non posset ipsa scire vtrū
vellet eam accipere aut non. *Suscitare semen fratris sui,*
idest, gignere filios pro fratre suo. *In Israel.* i. vt filij ali
qui gignantur qui maneant in populo Israel cōtinuā-
tes lineam patris sui, & denominantes eam. *Nec me in
coniugium sumere.* Idem erat istud. s. nolle eam habere
in vxorem, & nolle suscitare semen fratris sui. nam si
illam non acciperet in vxorem, non poterat suscitare
semen fratris sui, dato enim, ꝙ aliam quamcunque
vxorem acciperet, & diceret se velle suscitare semen
fratris sui, ex illa non poterat, quia illa nō fuerat vxor
fratris sui, ex qua semen suscitari debebat, quia in ea
semen mortuum fuerat: in ea autem in qua semē viri
mortui nunquam fuit, non dicitur suscitari, sed non
conuertuntur ista. s. accipere vxorem fratris in vxorē,
& suscitare semen fratris, quia accipere vxorem fra-
tris est vniuersalius, quam suscitare semen fratris. nul-
lus namque potest suscitare semen fratris, qn accipiat
vxorem fratris mortui: potest tñ aliquis accipere vxo-
rem fratris non suscitando semen fratris, s. qñ accipe-
ret eam non per legem de suscitando semen pro fra-
tre suo, sed vt gignat pro se sicut ex alia vxore gigne-
ret si eam pro se acciperet.

*An frater defuncti teneretur suscitare semen ex omnibus vxo-
ribus defuncti. Et quare iudices virum interrogabant
vtrum accipere vellet vxorem fratris,
Quęstio. VIII.*

SED circa hoc quæritur si aliquis habeat plures
vxores, sicut in veteri lege permissum fuerat,
& gignat ex vna filios, ex alijs aūt non: nunqd
debet frater suscitare semen fratris ex alijs vxo
ribus. Respondetur, ꝙ non, quia ista lex solum mādat
suscitari semen fratris, & non suscitari semen vxoris
fratris. hoc autem est cum vnus frater qui est maior,
moritur absque liberis: si autem habeat liberos non
debet habere vxorem eius lege successionis ad susci-
tandum semen, sed cum vir ex vxore vna filios genuit
dato, ꝙ ex alijs non genuit, non dr̄ mori absque libe-
ris: ergo non debebat tunc aliquis suscitare semē fra-
tris sui. Sed adhuc quęrerē aliud. s. si aliquis vir habuit
multas vxores iuxta casum prius positum, & ex nulla
illarum filios genuit, vel genuit, & mortui sunt, ita ꝙ
dicatur mori sine semine: de qua vxore illarum de-
bet suscitare semen frater manens. Rñdetur, ꝙ aut il-
lę vxores erant æque principales, aut non: si non erāt
ęque principales debebat suscitare semē de vxore ma
gis principali, quia illa proprius dicebať vxor viri mor
tui, q̄ aliæ. habent. n. se aliquę vxores, vt magis princi-
pales, & minus principales, qñ aliquę sunt ancillæ, &
alię sunt dñæ, vel saltem liberę, vt pote Abrahā habuit
vxorem Sarram, q̄ libera erat, & Agar quę erat ancil-
la Sarrę, & tradita fuit in vxorē Abrahę, vt patet Gen.
16. c. si ergo mortuus fuisset Abraham, & aliquis co-
gnatus suus vellet suscitare semen eius, non debebat
accipere Agar in vxorem, sed Sarram, q̄ erat principa-
lis vxor. sic esset dicendum si Iacob qui habuit. 4. vxo-
res duas liberas. s. Rachelem, & Liam, & duas ancillas
suas. s. Balā, & Zelphā, vt patet Gene. 29. & 30. c. mor-
tuus fuisset sine liberis, qui vellet de cognatis eius se-
men illius suscitare, accipere debebat Rachelem, vel
Liam, & non ancillas, q̄ nō erant principales vxores:
idem est si vna de vxoribus sit ancilla, & alia libera: li-
cet illa q̄ ancilla est non sit ancilla alterius q̄ libera est:
sicut cū aliquis in bello accipiebat in numero capti-
uarum aliquam, quę in omnibus ei placebat: debebat
eam

eam habere in vxorem ſm formam traditam. s. 21.c. vel ſi eam alias emiſſet in ancillam,& poſtea accepiſſet in vxorē: iſta aūt diſtinctio tota locū hēt qn̄ frater viri mortui nō vult accipere in vxores oēs quas habuerat frater ſuus: nā ſi hēre voluerit oēs, erunt oēs ſuæ vxores,& ꝗcunq; alterū acciperet in virū, vel alteri quouis mō commiſcerēt, erat rea adulterij, donec frater viri mortui repudiaret eā. Si aūt oēs vxores eſſent æꝗ principales, vt pote, qa oēs erant liberæ, eſt diſtinguendum, vt s. qa aut volebat hēre oēs eas in vxores,& tūc habebat, & oēs ipſę obligabanť accipere eū in virum: ſi aūt nolebat accipere oēs, vr̄ ꝙ eſſet relinquendū in electione viri viuētis, quā potius vellet aſſumere ī vxorem. vn̄ qn̄ aliquis vir moreretur ſine ſemine habens multas vxores, quarum aliquæ eſſent minus principales, ꝗ aliæ, vt pote, quia quædam ancillæ, & ꝗdam liberæ, & eſſet aliquis viri mortui frater, ꝗ ſuſcitare poſſet ſemen viri mortui, oēs iſtæ vxores requirere debebant ipſum virū, vt eas acciperet in vxores: & ſi añ iſtā requiſitionem aliqua de eis ſiue ancilla, ſiue libera aliquem alium reciperet in virum, vel alias commiſcerēt ei carnaliter, adulterij rea erat, quia oēs erant obligatæ illi viro, donec eas vel aliquas earum accipere recuſaret: ſi aūt vellet ipſe accipere oēs, acciperet quotquot vellet. ſ. accipiendo oēs liberas, & vnā de ſeruis, vel accipiendo omnes liberas relictis oībus ancillis: ita tñ ꝙ nō poſſet relinquere liberam aliquam, vt acciperet ancillas oēs, vel aliquam de ancillis: deinde ſi forte oēs ancillas abijceret, eſſet in electione eius, ꝗ vellet de liberis, vel ſi vellet oēs illas: poſtꝗ vero iſte vir determinaſſet ſibi aliꝗ, aut aliquas de iſtis relictis cæteris, poterant relictæ accipere alios viros, quos vellent. *Statimq. accerſiri eum facient.* i. citari, vel vocari ad hoc, ꝙ reſpondeat vtrum tacere velit, qđ petitur vel non, vel vt oſtendat aliquam legitimā cauſam, quare hoc non faciat. *Et interogabunt.* Licet mulier viri mortui conqueſta fuerit, quia iſte eam in vxorē habere nō vult, tñ interrogatur iterum vtrum eam velit in vxorem, & hoc pp duo. Primum eſt, quia verbis mulieris conquerentis non creditur, ſicut nec alicui actori ꝯ reū, aut accuſatori ꝯ accuſatum non creditur, niſi aliter veritas aliqualiter conſtaret. conſtare aūtē in hac parte nullo modo melius poteſt, ꝗ per confeſſionem viri, cum dependeat hoc ex voluntate ſua: ideo petitur ab eo vtrum velit. Secunda cauſa eſt, quia dato, ꝙ conſtet eum recuſaſſe accipere illam vxorem fratris ſui mortui extra iudicium, tñ requiritur in iudicio, vtrum eam recipere velit, vt magis verecundetur corā oībus, & inducatur ad accipiendum eam. Tertia cauſa eſt, quia ſi non accipiat eam, debet ei dari pœna. ſed pœna nunꝗ debet dari, niſi ei cuius delictum aliqualiter cōſtat: ergo oportet, vt prius conſtet eum nolle recipere illam in vxorem quaſi detur ei aliqua pœna, ſed hoc conſtat per confeſſionem iſtius viri: ergo debet interrogari. *Si reſponderit nolo eam in vxore accipere.* Erat tenor legis de ſuſcitatione legitimi ſeminis pro fratre ſuo, ideo dabatur ei pœna, ꝗ ſequitur. *Accedet mulier ad eum.* Mulier inſligebat iſtam pœnam, quia ꝯ eam peccabat iſte vir nolens ſuſcitare ſemen ex ea viro mortuo fratre ſuo. *Coram ſenioribus.* ſ. coram iudicibus qui vocanť hic ſeniores, & ſupra vocabantur maiores natu, quod idem eſt, & hoc eſt, vt corā eis inſligereť pœna, vt magis verecundaretur vir recuſans accipere vxorem, & non recuſaret eam. *Tollet calciamentum de pede eius.* Hoc fiebat ad magnum vituperium, quia illi cui tollebatur calciamentum ſignabatur priuatus oī bono: ēt vſq; ad calciamenta, ꝗ dñr minima, vt patet ex modo loquendi Abrahę Gen. 14. cum dixit ad regem Sodomorum viuit dñs, quia non accipiam de his ꝗ ad te pertinent a filo ſubtegminis vſque ad corrigiam caligę. i. calcia-

Tollere calciamenta de pede fiebat ad magnū vituperium.

F menti, vt magis apparet in littera hebraica, & fiebat hoc ēt vt maneret opprobrium ſempiternum illi, & filijs ſuis, quia vocaretur domus ſua in Iſrael domus diſcalciati. *Spuetque in faciem illius,* i. in vultum ſuum. ſ. mittendo ſputa ad vultum eius, quæ eſt maxima confuſio, & verecundia, ꝙ tota hominis pulchritudo, & dignitas, quæ ut facie lucet, quia imago Dei eſt, detur petur ſputis. aliqui autem aliter hoc declarauerunt, vt diximus ſupra.

Quare Ruth non expuit in faciem cognati Booz. Quæſtio. IX.

G SED quæres quare qn̄ Booz & alius cognatus ſuꝰ diſceptabant, quis acciperet Ruth Moabindē in vxorem, & alius qui ꝓpinquior erat noluit eam in vxorem accipere, & tulit Booz de pede eius calciamentum, non ſpuit in faciē eius: debuiſſet. n. ſpuere in faciem eius ſm legem hic datam, quia non accepit vxorem illam Ruth Moabitidem ad ſuſcitandum ſemen cognati ſui mortui. ſ. Maalon, vt patet Ruth. 4. c. Reſpondetur, ꝙ iſta lex, quæ talem pœnam inſligebat, ſolum erat data inter fratres, qn̄ vnus frater volebat ſuſcitare ſemen fratris ſui, vt patet ex verbis legis huius in principio. Booz autem & alius cognatus eius non erant cognati Maalon, ita ꝙ eſſent fratres eius, ſed erant cognati in alio gradu remotiori: ideo in nullo illorum poterat obſeruari iſta lex quantum ad inflictionem pœnæ, ſiue Booz eam recuſaret,
H ſiue alius. De Booz, ꝙ non eſſet frater Maalon, & filiꝰ Elimelech, ſiue Noemi ſupra declaratum fuit: de alio cognato qui renunciauit iure propinquitatis, ēt ſatis patet: Elimelech, & Noemi duos filios ſolum habere narrantur, vt patet Ruth 1. ca. ergo non erat ille filius Elimelech, & Noemi, & patet diuerſitas in hac lege, & in illo facto Booz, & alterius cognati ſui. Primo, quia qn̄ frater viri mortui recuſabat accipere vxorē relictam, ipſa diſcalciabat virum tollens de pede eius calciamentum: in illo facto non ſoluit Ruth calciamentum illius viri recuſantis eam, ſed ipſemet ſoluit illud, & dedit Booz, vt patet Ruth. 4. c. Secundo erat diuerſitas, quia mulier ſpuebat hic in faciem viri recuſantis eam: hic aūt in nullius faciem ſpuitur, quia nec
I Booz ſpuit in faciem cognati ſui, nec ipſa Ruth. Tertio erat diuerſitas, quia hic tollebatur calciamentum ad notandum infamiam, vt ille vir, cui tolleretur calceus, & totum genus ſuum manerent infamati, cum dr̄ in littera, & vocabitur nomen illius domus diſcalciati in Iſrael: in facto autem Booz, & alterius cognati ſui ſoluebatur calciamentum ad faciendum alteri firmam ceſſionem rerum pertinentium ad ius ſuum: ſic dr̄ Ruth. cap. 4. ſ. hic autem erat mos antiquitus in Iſrael inter propinquos: ꝙ ſi qn̄ alter alteri ſuo iuri cedebat, vt eſſet firma ceſſio, ſoluebat homo calciamētum ſuum, & dabat ꝓximo ſuo, hoc erat teſtimoniū ceſſionis in Iſrael: patet ergo ꝙ nō debuit Ruth vxor
K Maalon defuncti diſſoluere calciamentum de pede illius cognati Booz, & viri ſui mortui. nec ſpuere in faciem eius. *Sic fiet homo qui non ædificat domum fratris ſui,* i. ſic meretur pati, & deludi homo, qui non ſuſcitat domum fratri ſuo: dr̄ domus non quidē fabricatura parietum, ſed familia, & genus deriuatum: ędificat ergo aliquis fratri ſuo domum, qn̄ non reliquit frater ꝓgeniem aliquam, & alius gignit ꝓ illo, ut maneat ei ſucceſſio, ſic patet Gen. 16. c. vbi littera dicit ingredere ad eam ſi forte ſaltem ſuſcipiam filios ex ea. lr̄a hebraica dicit ſi forte ædificabo ex ea. *Et vocabitur domus illius,* Hic ponit adhuc maior infamia. ſ. ꝙ domus iſtius viri qui recuſaret ſuſcitare ſemen fratris ſui, eſſet ſemꝑ infamata, ita ꝙ filij ſui vocarentur ſemper filij hominis

diſcal-

De pœna mulierum iurgantiū.

discalciati, & tota illa progenies vocaretur progenies discalciatorum in tribubus Israel. *Si habuerint.* Hic agitur de pena mulierum. *Si habuerint inter se iurgium.* Dr̄ hic iurgium large quęlibet cōtentio siue sit in verbis, siue in factis, & magis adhuc accipitur pro ea, q̄ est in factis, quod hic patet: licet posset adhuc dici, ꝙ accipiatur iurgium pro cōtentione, q̄ est in verbis, & post a verbis veniunt ad realem pugnam. Primum notatē cum dr̄: si habuerint inter se iurgium. s. contētionem in verbis. Secundum notatur cum dr̄, & rixari cœperit, quia ex ipsis verbis rixa generatur, ita vt se mutuo percutiant: iurgium tn̄ proprie accipiendo est contentio verbalis, q̄ aliqui habent coram iudice cū iure disceptant: vnde dr̄ iurgium, quasi iuris garrium. i. iure garrire, siue iure disceptare, vt patet extra de verborū significationibus, in cap. forus. *Inter se iurgium viri duo.* Secus est si vna mulier cōtra aliquem virum haberet contentionem realem, quia tunc dato, ꝙ apprehenderet mulier virum per verenda non incurrebat in pęnā huius legis. Et ratio est, quia ista prohibitio est ꝓꝑ magnum dolorem, quem sustinet vir quando apprehenditur per virilia, ita ꝙ nihil facere potest vltra, & posset interim alius vir faciliter eum occidere: si tamen ipsa mulier habeat contentionem cum viro, seruabit se ab ea vir quantum potuerit, ne eum sic apprehendat, & non poterit apprehendere, quod non est quando vnus vir contendit cum alio, quia tunc non potest cauere a muliere, quę eum per virilia apprehendere vult. Etiam quia quando mulier contendit contra virum est principaliter hostis eius: ideo quodcunque malum faciat ei facit quasi hostis: & lex ita imputabit ei quasi hosti. Cum autem vnus vir contendit cū alio, vnus est principaliter hostis alterius, & non fęmina: ideo si fęmina apprehendat, debet ei dari maior pęna, quā si ipsa principaliter contendens teneat per virilia. nā primo modo dum ipsa fęmina tenet virum per virilia, alius vir poterit occidere hunc virum, qui tenetur: si autem ipsa fęmina principaliter contendat, & teneat, dū tenet non potest alia mala operari, aut saltem non poterit, ita ac si vir contra virum pugnaret, & fęmina teneret per virilia, idem dicendum est si duo viri contendant, & vnus teneat alterum per virilia, non tenetur pœna istius legis, quia cum aliqui duo sunt hostes, intendūt sibi pessimum facere eorum quę poterūt: quomodocunque ergo se habeat vnus hostis ad alterum, solum debet puniri, tanquam hostiliter agens, & non aliqua pęna speciali: etiam quia cum vnus accipit alterum ꝑ virilia, non potest facere alia mala, sicut si fęmina apprehenderet, & vir percuteret, quia tunc posset alterū leuiter occidere, vel quia vnus vir ab alio viro hostiliter agente potest se custodire, quod nō potest fieri ad fęminam, si vir pugnet in virum, & fęmina veniens apprehendat virilia. *Et vnus contra alterum rixari cœperit.*

Rixa quid sit.

Rixa est contentio realis cum vnus alterum percutit, aut vt percutiat punit, & ista rixa venit, quia primo iurgati sunt contendendo in verbis, licet in hoc nō multum differt, quia siue inceperunt in verbis contendere, & postea venerint ad facta, siue in pugna reali incęperunt, quocunque modo fęmina virū per virilia apprehenderit est ista pęna. *Volensq. vxor alterius.* Vxor vnius eorum. dicitur hic de vxore, quia vxores sunt, q̄ magis ad hoc mouerentur, quam aliquę aliæ personę vt viros suos eruant: si tamen aliqua alia persona agat, eandem pęnam incurrit, vt si mater alicuius viri vidēs eum pugnantem cum altero viro abiens apprehēdat alterum per virilia. nam eodem modo manus ei amputabitur, vel si filia videns patrem similiter virum cū quo pater contendit, per virilia tenuerit, quia in omnibus his sequitur idem inconueniens. Idem dicendum est si duo viri pugnant, & aliquis volens adiuuare alterum eorum, apprehenderit alium per virilia. nā tunc abscindetur manus eius, quia eadē inconuenientia sequuntur, quę in fęmina apprehenderte per virilia, quia dum ille vir apprehendit alium per virilia, ille cum quo pugnabat, irruet in eum, & occidet, magis tamen hoc pertinet ad fęminas, quam ad viros, cū ista sit quædam impotentia, qui modus pugnandi est conueniens fęminis, quę sunt deficientes viribus. *Eruere virum suum de manu fortioris.* q. d. ista consueuerunt facere fęminę cum vident maritos suos succumbētes, ne alij occidant eos, apprehendunt alios per virilia, vt sic faciant eos cessare a pugna, & non noceant viris suis, quia tamen etiam si hac bona intentione fiat, poterat sequi magnum scandalum. s. ꝙ vir qui eruitur de manu alterius, poterit insurgere in eum qui tenetur per virilia, & occidet eum: ideo licet vero insurgat, & occidat, tamē quia mulier talia ausa est, ex quibus sequi poterat mors, infligitur ei ista pęna. s. ꝙ abscinderetur manus. si autem ponatur alius casus. s. ꝙ vir & vxor simul insurgant in alium virum, & mulier teneat eum per virilia, & vir occidat, tenebitur vterq; mortis reus, quia non facit mulier secundum dispositionem huius legis. s. ꝙ eruat virum suum de manu fortioris, proprie autem mulier virum dicitur de manu fortioris eruere, cum duo viri pugnant, & vnus eorum pręualet contra eum faciens eum succumbere, tunc videtur ꝙ sit fortior altero, & hoc casu si mulier eum qui succūbit liberat, dicitur eruere virum suum de manu fortioris: maior ergo pœna infligetur, cum ambo insurgūt simul in alterum virum (quia non est ad eruendum) quam fęmina agit ad eruendum virum suum. erat autem ista pęna mortis, cum ex tali apprehensione secuta fuerit mors. *Miserit manum suam.* s. ad tenendum verenda siue sit mulier, siue vir, vt sic faciat immobilem eum cuius verenda tenet. *Et apprehenderit verenda.* Vt dolore testiculorū non moueatur, & cesset a pugna. *Abscindes manum illius.*

Quid sit mulierem de manu fortioris virū eruere.

An fęmina tenens virum per virilia ex alia causa quam ad eruendum virum suum puniretur hac pęna.

Quæstio. X.

Nicolaus dicit, ꝙ si alio modo, vel causa apprehendat alterum virum per virilia, ꝙ a fortiori punietur ista pęna. Sed non multum videtur, ꝙ ista pęna infligitur propter timorem magni periculi: si enim mulier per virilia teneat fortiter, tam intensus est dolor viriliū (quia sunt maxime sensitiua) ꝙ vir ille etiam si videat super se gladium venientem moueri nō poterit, & sic leuiter occideret eum alius vir, & propter hoc maxime talis apprehensio interdicitur. Si autem ex alia causa apprehendat, non sequitur tantum periculum: ideo nec tāta pęna infligi debet. Et si arguas, ꝙ ista lex est contra ius naturale. s. ꝙ vir & vxor qui sunt vna caro, non se defendent ad inuicem, sed in textu dicitur, ꝙ mulier non apprehendit aliquid per virilia intendens defendere virum suum.

Respondetur, quòd permittit lex, quòd mulier defendat virum suum taliter, quòd ab alio non occidatē, sed non taliter vt alium occidat. tenere autem per virilia est aliquem immobilem facere, ita quòd aduersarius leuiter eum occidere possit, quòd si hostis ante hostem ligatus poneretur. poterit autem mulier defendere virum aliter percutiendo, vel impellendo. *Non flecteris super ea vlla misericordia.* Hebręi dicunt, quòd nō abscindebatur manus, sed dabatur pretium pro manu, sed non videtur verum, quia tunc aliqua misericordia esset, scilicet pecuniarum pœnā pro corporali infligere, quod negat tex.

Non

De cõmutatiua iustitia.

Non habebis in sacculo diuersa pondera. Exclusa iniusti-
tia hic statuitur iustitia.& agitur de iustitia commuta-
tiua,quæ est in contractibus.s.emendo,& vendendo,
& quia in hac debet seruari æqualitas arithmetica,idest
quantitatis:debent præcipue homines regulari circa
medium æquans quantitates commutabiles,& illud
est mensura,vel pondus: ideo prohibet fraudem fieri
in istis:quia istis male se habẽtibus impossibile est em
ptionem,vel venditionem iustã fieri. *Diuersa pondera* s.
vnum ad vendendum,& aliud ad emendum. *Pondus
habebis iustum.* i.æquale alijs ponderibus. *Et verum.* i. pu-
blicum,vel approbatum,vt non sit occasio mali gerẽ-
di. *Et modius æqualis.* Modius.n.omnem mensuram cõ
tinentem liquida,vel arida signat hic: licet specialiter
signat quandam paruam mensuram Iudaicam,q̃ non
G est vicesima pars modij nr̃i,patet quia Ruth.3.c.dr̃ ꝙ
ipsa tulit super se sex modios ordei de areis ad ciuita-
tem. *Abominatur eum qui facit hæc.* Quia ista peccata sũt
multum damnosa,quia Deum valde offendunt,& ꝓ-
ximum nimis lædũt,quia ad multos talis cõicatio est.
Et aduersatur omnem iniustitiam. i.valde repugnat talia a-
gentibus,quia defraudant pauperum substantias,& to
ti cõicati,& extraneis damnosi sunt. *Memento quid fece-
rit.* Hic agitur de pœnis extraneorum.i. Amalechita-
rum. *Quid fecerit tibi Amalech.* s.incœpit primo pugnare
contra Israel quam aliæ gentes,& eis dedit incitamen
ta pugnandi ꝯ Iudæos:ideo dr̃ Nu.24 principium gen
tium Amalech.i.primus inter omnes gentiles qui pu-
gnauerant ꝯ Israel: de quo Exo.17.c. *Memento quæ fece-
H rit tibi Amalech.* Deus facit hic memores Iudæos de
malis,quæ eis intulit,vt deleant eum de terra,& licet
multæ gentes ꝯ hebræos fuerunt,vt patet de Chana-
næo rege Arad,vt hr̃ Nume.21.& in c.23.de nulla ta-
men dr̃,ꝙ accederetur ad puniendum eam delendo
totaliter:licet de quibusdam ponanẽ quædam pœnæ,
vt de Aegyptijs,& Idumæis:qui non poterant intrare
in ecclesiam dñi,vsque in tertiam generationẽ,vt pa-
tet.s.23.c.& de Moabitis,& Ammonitis: qui non po-
terant intrare in æternum,in eodem c. meruit tñ iste
populus specialiter hoc fieri ꝯ eum,quia ipse fuit qui
primus hebræos inuasit,& cæteris spẽ inuadendi tri-
buit,& valde crudeliter se habuit,vt signatur in litte-
I ra. *Quid fecerit tibi Amalech.* s.quõ pugnauerit ꝯ te spe
cialius q̃ aliæ gentes:nam non ita cito fuerunt conci
ti Madianitæ ꝯ Israelitas transeuntes,erãt tñ Madia-
nitæ circa transitum Israelitarum:quod patet,q̃a Israe-
litæ transierunt apud mõtem Synai cum in eo fuerit
data lex,vt patet Exo.20.& s.4.& 5.c.est aũt iste mons
circa terrã Madiã,quod patet,quia Moyses custodiẽs
oues Ietro soceri sui pascebat eas in monte Synai,vt
patet Exod.3.c.Chananæi ẽt qui habitabant in Arad,
erant ita propinqui loco per quem transierunt Israe-
litæ,sicut Amalechitæ,vt patet Nu.14.c.cum dr̃ noli-
te ascendere: non est.n.dñs vobiscum ne cadatis corã
inimicis vestris: Amalechites & Chananæus ante vos
sunt,quorum gladio corruetis:& postea sequit descẽ-
K dit Amalechites & Chananæus,qui habitabat in mõ-
te percutiens eos:erant ẽt propinqui Philistin,& Idu-
mæi,& alij qui conturbati sunt ad introitum hebræo-
rum in desertum,vt patet Exo.15.c.cum dicitur ascen
derunt populi,& irati sunt,dolores obtinuerunt habi-
tatores Philistin.tunc conturbati sunt principes Edõ,
& robustos Moab obtinuit tremor,obriguerunt om
nes habitatores Chanaã: nullus tamen de istis popu-
lis bellum vllum contra Israelitas gessit,antequam ge
rerent Amalechitæ,nam si obijciatur,ꝙ Chananæus
rex Arad cum Amalechitis simul bellum inierũt cõ
tra Israelitas.& eos fugauerunt occidendo,vsq; Hor-
ma:vt patet Nu.14.c. Nec si obijciatur id quod Cha-
nanæus rex Arad per se egit cum inijt pugnam cum

De pœnis Amalechitarum.

F Israel,& victor existens accepit prædã de eis,vt patet
Nu.21.c. Respondetur ꝙ Amalech primo,q̃ omnes
gentes bellum egit cum Israel.sic dicitur Num.24.c.
principium gentium Amalech cuius extrema perdẽ
tur.i.prima gens,quæ pugnauit contra Israelitas fuit
Amalech.aliæ aũt gentes postea pugnauerunt.cũ aũt
dr̃ ꝙ Amalechitæ & Chananæi,simul pugnauerunt
contra Israelitas persequentes eos vsque Horma:dicẽ
dum est,ꝙ Amalechitæ bis pugnauerunt cõtra Israe-
litas in deserto primo antequam accederent ad mon-
tẽ Synai,& in hac pugna fuit dux Iosue,& vicit Israel
Amalechitas precibus Moysi,vt patet Exo.17.c.secũ-
dum bellum fuit post recessum de monte Synai,qñ
quædam pars populi sine Moyse,& arca domini ascẽ-
G dit in montes,& irruit in eos Amalechites.& in hoc
bello non fuit dux Iosue,nec iuit illuc,de hoc Nume.
14.c.ista duo bella fuerunt facta in diuersis tempori-
bus,quia primum fuit in anno primo exitus de Aegy-
pto mense secundo,quod patet,quia mense tertio an
ni primi die prima mensis venerunt Israelitæ in mon-
tem Synai,vt patet Exo.19.c.de accessu Israelitarũ ad
montem Synai agitur Exo.19.c.secundũ bellũ Ama-
lechitarum cum Israelitis fuit anno 2.exitus de Aegy
pto postquam intrauerunt in desertum Pharam circa
Cadesbarne,quod patet,quia fuit cum venerunt ex-
ploratores qui missi fuerant ad explorandum terram
Chanaã.& murmurare fecerũt Israelitas,& pœnituit
eos,ꝙ exijssent de Aegypto,& dixerunt cõstituamus
H super nos ducem,& reuertamur in Aegyptum: dein-
de Deus iratus protulit sniam,ꝙ in deserto morerenẽ
omnes,& iacerent cadauera eorum: ipsi autem com-
moti ad hoc dixerunt se paratos ascendere in terram
Chanaã,& Moyse prohibente ascendere incœperunt,
& descendens Amalechites de mõtibus irruit in eos,
atque occidit multos.de his patet Num.13.& 14 cap.
Sunt ergo ista duo bella distincta: primum bellũ ges-
serunt Amalechitæ soli contra Israelitas in primo an-
no mense secundo,& quantum ad hoc vocanẽ Ama-
lechitæ principium gentium.s.pugnantium ꝯ Israel.
Bellum secundum fuit post hoc plusquam per vnum
annum,quia fuit ad minus in mense 4.aut quinto an-
ni secundi,vt patet ex processu libri Numerorum,&
I in hoc Amalechitæ & Chananæi descẽdentes de mõ-
tibus pugnauerunt ꝯ Israel. Ad aliud qñ dr̃,ꝙ Chana-
næus rex Arad pugnauit,& accepit prædam de Israel,
vt patet Num.21.dicendum est,ꝙ fuit multo tpe post
bellum quod fecerunt Amalechitæ cum Israelitis,&
hæc fere annis 40.nam istud bellum fuit factum post
mortem Aaron,vt patet ex processu libri Numero-
rum:nam Nu.20.c.in fine fit mentio de morte Aarõ,
& Nume.21.c.in principio agitur de bello Chananæi
regis Arad contra Israel,sed Aaron fuit mortuus an-
no 40.exitus de Aegypto mense quinto die 1.mensis,
vt patet Nu.33.c. ergo bellum Chananæi regis Arad
fuit in anno 40.exitus de Aegypto.idem ordo ponen
di mortem Aaron,& bellum Chananæi regis Arad
K tenetur Nume.33.cap.vbi ponitur catalogus mansio-
num:manet ergo Amalechitas fuisse primos de gen
tibus qui contra Israelitas arma mouerunt. *In via.* Di-
cit Moyses istam pugnam Amalechitarum fuisse fa-
ctam in via,quando veniebant Israelitæ ad terrã Cha-
naan: & sic verum est,quia quæcunque earũ pugna-
rum accipiatur fuit facta in via: nam prima fuit facta
in anno primo mense secundo exitus de Aegypto in
tertio,vel quarto,aut quinto mense intra desertũ Pha
ram circa Cadesbarne. Sed videtur ista dicere Moy-
ses quasi non staret in via,alias non diceret memento
quid fecerit tibi Amalech in via. Dicendum quòd
Moyses loquitur ista,quasi iam starent extra viam in
termino:quia licet non intrasset terram Chanaã vltra
Iordanem,

Bella ab Amalechitis contra Israelitas gesta.

A Iordanem, erant tamen iam partim in terra possessionis suę, quia stabant in terra quam obtinuerunt de manu duorum regum Amorrhæorum in qua moratura erat pars Israelitarum, s. tribus duę, & dimidia, vt patet Num. 32. ca. & supra 4. cap. etiam quia erant coniuncti alteri parti terræ Chanaan quæ erat vltra Iordanem, quia iste locus vbi Moyses ista dicebat, erat vltima mãsio, quæ erat in planioribus locis terræ Moab super Iordanem, vt patet Numeri 23. capit. & erant in valle contra Phanum Phegor, vt patet supra 3. cap. cum ergo nulla alia mansio esset itineris sui, poterant iam loqui quasi existẽtes extra viam, & sic loquebatur Moyses. *Quando egrediebaris de Aegypto.*

B *De quo bello hoc intelligitur, an de primo, vel de secundo, quando Amalechitæ pugnauerunt contra Israelitas.*

Quæst. XI.

CVM probatum sit, ꝙ Amalechitę bis pugnauerint contra Israelitas, quæritur hoc quod hic dicitur, de qua vice earum intelligatur, an forte intelligatur de vtraque. Dicendum est, ꝙ intelligatur de prima vice: non enim potest intelligi de secunda, quia dicitur in litera. memẽto quid fecerit tibi Amalech, quando egrediebaris ex Aegypto, sed magis dicebatur egredi de Aegypto, quando prima vice contra eum Amalechites pugnauit, quàm cum pugnauit in secunda vice: ergo intelligitur de prima vice, patet hoc: nam cum prima vice pugnauit Amalech contra Israelitas, dicebatur esse in exitu de Aegypto, tam ratione temporis quàm ratione distantiæ situs locorum: in secunda vice vero neutrum horum existebat, patet de ratione temporis, quia quãdo primo pugnauit Amalech contra Israel erat secũdus mensis anni primi exitus de Aegypto, & sic ab exitu de Aegypto vsq; ad ipsum tempus pugnę non trãsierat vnus mensis, & dimidius, patet, quia a tpe quo exiuit Israel de Aegypto vsq; ad diem, quo venit in montem Synai transiuit mẽsis, & dimidius: sed antequam accederet Israel ad montem Synai fuit bellum Amalechitarum, & Israelitarum: ergo ante mensem, & dimidium ab exitu de Aegypto fuit factum bellum primum cum Amalechitis: consequentia est vera, antecedens patet in prima parte, quia Israel venit in montẽ Synai prima die mẽsis tertij, anni primi exitus de Aegypto, vt patet Exo. 19. c. manebant ergo duo menses integri a principio anni illius vsq; ad diem quo accessit Israel in montem Synai: ab hoc tempore oportet subtrahi 15. dies, mensis primi, quia 15. die, mensis primi exierunt Israelitę de Aegypto, vt patet Exod. 12. c. cum dr̃, ꝙ exierint die 15. mensis, & in eod. c. dr̃ mensis iste principium vobis mensium erit primus in mẽsibus anni, subtractis aũt istis 15. diebus a duobus mẽsibus manebit vnus mensis, & dimidius, quod erit tẽpus, quod transiuit inter exitum de Aegypto, & diem quo peruenerunt in montem Synai: alia pars antecedentis patet, s. ꝙ antequã peruenirent Israelitę in montem Synai fuit bellum primum Amalechitarum. nã bellum primum Amalechitarum cũ Israel fuit factũ in mansione q̃ vocatur Raphidin, & ista est ante mõtem Synai, vt patet ex ꝓcessu Exod. nam de Raphidin hr̃ Exo. 17. c. de monte Synai hr̃ Exo. 19 ca. ergo prius venerunt in Raphidin, nec valet si dicas, ꝙ est anticipatio. nam Nu. 33. c. vbi est catalogus mansionum, & ponunt oẽs eo ordine quo fuerũt in eis filij Israel, & ibidem ponitur mansio in Raphidin ante montẽ Synai, manet ergo ꝙ primum bellũ Amalechitarũ cum Israel fuit antequam fluxisset mẽsis, & dimidius ab exitu de Aegypto. Secundum aũt bellũ Amalechitarum, cum Israel fuit post exitum de Aegypto pluſquã 15.

Qđ fuit secundũ bellum Amalechitarũ.

vel 16. mensibus: ergo bellum primum poterat dici in exitu de Aegypto ratione tpis: & non secũdum: patet antecedens, s. ꝙ 16. mẽsibus ad minus post exitum de Aegypto fuerit secundum bellum Amalechitarũ cũ Israelitarum gentibus. nam anno secundo ab exitu de Aegypto mense secundo, die 20. mensis secũdi recesserunt castra filiorum Israel de monte Synai, vt patet Num. 10. c. erat ergo iste mensis 14 ab exitu de Aegypto, cũ transijsset vnus annus, & duo menses fere: deinde venerunt in sepulchris concupiscentię ambulato itinere dierum trium, & ibi populus Israelitarũ desiderauit, & petiuit carnes, & Deus dedit ei carnes mense vno, vt patet Num. 11. c. cum dr̃ sanctificamini cras, & comedetis carnes: ego enim audiui vos dicere quis dabit nobis escas carnium, bene nobis erat in Aegypto, vt det uobis dñs escas carnium, & comedatis non die vno, vel duobus, aut quinque, vel 10. nec 20. quidem, sed vsque ad mensem dierum donec vertatur in nauseam, & sequitur ibidem immediate, quomodo Deus dederit carnes: addendo ergo istum mensem ad menses quatuordecim, quos supra habebamus, erũt quindecim menses ab exitu de Aegypto vsquequo Israel venit in sepulchra concupiscentię: recedens Israel de sepulchris concupiscentię venit in Aseroth, vt patet Nume. 11. cap. vbi percussa est Maria lepra, & manserunt castra diebus septem quousque Maria curata est, vt patet Num. 12. cap. addendo ergo istos dies ad superiores cum diebus quibus ambulabant de mansione

C vsque ad mansionem erunt quindecim menses, & decem dies, vel amplius: deinde venerunt castra Israel in desertum Pharan, & ambulauerunt per aliquot mansiones, & miserũt exploratores duodecim, vt explorarent terram Chanaan, & morati sunt quadraginta diebus a die quo exierunt ad explorãdum vsq; ad diem, quo venerunt, vt patet Nume. 13. & 14. c. qui si addantur mensibus quindecim superioribus, & diebus decẽ erunt decem sex menses ab exitu de Aegypto, & dies viginti, pręter dies quibus morati sunt in veniendo de Aseroth vsque ad mansionem de qua miserũt exploratores. In eadem autem die qua venerunt exploratores, murmurauit populus, & sequenti die data sententia a Deo, quòd morerentur in solitudine omnes viri bellatores a viginti annis supra populus ascendere voluit ad terram promissam, & descendit Amalechites,

D & Chananęus qui habitabant in montibus persecuti que sunt Israelitas cedendo eos vsque in Horma, vt patet Num. 14. cap. & istud fuit secundum bellum Amalechitarum cum Israelitis. conclusum est ergo, ꝙ bellum primum Amalechitarum, & Israelitarum fuit ante mensem, & dimidium post exitum de Aegypto, bellum secundum fuit post 16. mẽses, & amplius, quã viginti dies etiã si subtrahatur ab istis primus medius mẽsis anni primi qui fluxit antequam exiret Israel de Aegypto: primum bellum Amalechitarum contra Israelitas fuit, quando egrediebantur de Aegypto, & scdm non potest dici, qñ egrediebãtur de Aegypto. Item patet hoc ratione locorum mansionum, quia bellum pri-

E mum factum fuit in Raphidin, vt patet Exodi 17. c. bellum scdm fuit factum in Cadesbarne, siue in Cades deserti Syn, & patet quia in eodem loco in quo exploratores venientes de explorando terram Chanaan repererunt castra, factum fuit bellum secundum cũ Amalechitis, sed exploratores inuenerunt castra Israel in Cadesbarne, siue in Cades deserti Syn: ergo in eo loco fuit factum secũdum bellum Amalechitarum, patet maior, quia in ea die qua venerunt de explorando terram Chanaan dixerunt terribilia de gentibus terræ illius quam explorauerant, vt patet Numeri 13. capitu. & in ipsa sequenti nocte, & die sequenti factum est murmur, & planctus in castris Israel, & dixerunt

constituamus nobis ducem, & reuertamur in Aegyptum, & dominus eadem die protulit sententiam cõtra ipsos, vt morerentur, & iacerent cadauera eorum in solitudine, & filij eorum non intrarent in terram promissam vsque ad annos quadraginta completos, & in eadem die surrexerunt, atq; ascendentes in montem expugnati sunt ab Amalechitis, vt patet Numeri decimoquarto ca. erat ergo eadem mansio, quia cum de illa recedere pararent, irruerunt super eos Amalechitæ, & Chananæi: minor patet, scilicet, quòd exploratores venientes de explorando terram Chanaan inuenerunt castra in Cadesbarne, siue in Cades deserti Syn, vt patet Numeri 13. cum dicitur, reuersique exploratores post quadraginta dies omni regione circuita venerunt ad Moysen, & Aaron, & omnem cœtum filiorum Israel in desertum Pharam, quod est in Cades, sed Raphidim est mansio decima in computatione mansionum, Cadesbarne, siue Cades deserti Syn est mansio 32. vt patet in computatione mansionum, de vtroque autem habetur Numeri 33. capi. ergo primum bellum Amalechitarum, cum Israelitis potest dici factum in exitu de Aegypto, quia in decima mansione, & non secundum, quia factum fuit in 32.

Dicet autem aliquis, quòd licet nõ intelligatur ista litera de secunda pugna Amalechitarum cum Israelitis: solum tamen intelligetur de vtraque, tam de prima quàm de secunda: & videtur esse ratio, quia Deus mandat recordari Israelem eorum quæ fecit ei Amalech, quia illa mala fuerunt, sed etiam fuerunt mala illa quæ intulit Amalech Israeli in secunda vice, sicut in prima: ergo intelligetur etiam de secunda, sicut de prima, scilicet de vtraque simul: consequentia patet, & maior, quia si illa quæ fecit Amalech Israeli non fuissent mala, non mandaret Deus Israel, quòd reminisceretur eorum ad inferendum malum: minor patet, scilicet, quòd illa quæ Amalechitæ intulerunt in secunda vice Israelitis fuerunt mala, sicut ea quæ in prima; imo adhuc & peiora, quia in prima vice, licet incęperit pugnã Amalech contra Israel, tamen postea constitutus fuit Iosue inducere contra Amalechitas, & occidit magnam partem eorum, cæterosq; in fugam vertit, vt patet Exo. ca. 17. in secundo bello econtrario factum est, quia cum Israelitę ascenderent in mõtem, irruerunt super eos Chananæus, & Amalechites, ac persecuti sunt eos occidentes de illis vsque Horma, vt patet Nume. 14. c. magis ergo intelligi deberet adhuc de ista secunda vice quàm de prima. Dicẽdum, quòd solum intelligitur litera ista de prima pugna Amalechitarum cum Israelitis: nam si nõ potest intelligi de secunda pugna, nec poterit intelligi de vtraque: quòd non possit intelligi de secunda patuit supra, & magis declaratur infra, cum dicitur, & extremos agminis tui qui lassi residebant cecidit: nam hoc nullo modo potest intelligi de secundo bello Amalechitarum contra Israelitas, vt infra declarabitur: ergo nõ potest intelligi litera hæc, nisi de primo bello. Ad rationem in oppositum respondetur cum dicitur, quòd Deus mãdabat meminisse de his quæ fecerat Amalech, quia mala erant, sed ea quę in secundo bello illata fuerunt, erant peiora: ergo magis intelligebatur de illis. minor conceditur, s. quòd peiora fuerunt illata in secũdo bello quàm in primo. ad maiorem respondetur, quòd licet mandauerit Deus reminisci de his quæ fecerat Amalech, quia mala erant, magis tamen mandauit de his quæ fecit in primo bello quàm in secundo: cuius causa est triplex. Prima, quia Amalechitæ in primo bello aggressi sunt Israelitas proditorie, quod patet quia venerunt per partem posteriorem sicut hic declaratur, s. extremos agminis tui qui lassi residebant cecidit, vel vt dr̃ in Hebręo decaudauit in te, i. percussit caudam

F suam, s. eos qui erant in cauda, talis autem inuasio ꝓditoria est magnæ pęnę, quod ẽt patet ĩ singulari pugna, quia si vnus alium per insidias occidit, occiditur, & nõ gaudet aliqua immunitate locorum sacrorũ, vt patet Exo. 21. c. cum dr̃, si quis per insidias, aut per industriã occiderit proximum suum, ab altari modo euelles eũ vt moriatur, vt patet hoc per iura humana canonica extra, de immunitate Ecclesiarum. c. inter alia: in alio genere mortis gaudet occidens immunitate sacrorũ locorum. Secundum bellum Amalechitarum cõtra Israelitas fuit sine insidijs, quia nõ insidiati sunt Amalechitæ, sed obuiam exierunt Israelitis euntibus ad loca eorum, vt patet Num. 14. c. Secunda causa, & potissima erat, quia primum bellum Amalechitarum ɔ̃ Is-

G raelitas fuit initium omnium bellorum ɔ̃ eos, qa nulla gens pugnauerat cum eis, quando primo pugnauerunt Amalechitę, cum autem secunda vice pugnauerunt ipsi contra Israelitas, pugnauit ẽt, & Chananæus populus qui habitabat in Arad; pessimũ ergo fuit bellum istud Amalechitarum primum ɔ̃ Israelitas, quia cęteris gentibus fuit exemplum pugnandi ɔ̃ Israelitas. ꝙ autẽ propter istam causam aggrauetur nimis istud bellum, patet quia cum Deus per Balaam prophetam prędiceret destructionem Amalechitarum dixit Nu. 24. ca. principium gentium Amalech, cuius extrema perdentur, idest, quia Amalech fuit principium gẽtiũ ɔ̃ Israel pugnantium, perdẽtur extrema eius, i. deficiet gladio cadens. Tertia causa est, quia cum primo pu-

H gnauerunt Amalechitę ɔ̃ Israelitas, non habebant aliquam causam pugnandi, cum nullo modo nocerent eis Israelitę, sed in secundo bello habuerũt causam pugnandi, ergo non tantum peccauerunt: patet hoc, qa, cum primo pugnauerunt contra Israelitas Amalechitæ non transibant Israelitę per terram Amalechitarũ, nec aliquid damni eis inferebant, sed recto cursu transibant: in secundo aũt bello habuerũt Amalechitę rationem pugnandi ɔ̃ Israelitas, quia transire volebant ꝑ terram Amalechitarum, vt patet Num. 14. c. nam ipsi ascendebant ad montẽ ad transeundum per illum, & in illo monte morabantur Amalechitę, & Chananęi, s. nolite ascendere: non est enim dñs vobiscum, ne corruatis corã inimicis vestris: Amalechites enim, & Cha-

I nanęus ante vos sunt, quorum gladio corruetis. Et sequitũ postea descendit Amalechites, & Chananęus qui habitabant in montibus, & percutiens eos, atq; concidens persecutus est vsq; in Horma: recte ergo pp primã inuasionem Amalechitę mala multa merebantũ, & non tot pp secundam, licet in secũda magis nocuerint Iudęis. *Extremos agminis tui qui lassi residebant cecidit.* Idest eos qui erant in posteriori parte castrorum, vel aliqui qui fatigati non poterant seq ordinẽ processus tribus, & familię suę, & dicunt Iudęi, ꝙ isti erant viri peccatores, & ĩfideles Deo, ideo nubes excludebat eos a sua protectione, quare inualuerunt hostes ɔ̃ eos. In Hebręo habetur. *Decaudauit in te eos qui lassi residebant.*

An dictum turpe Rab. Salo. sit verum, de inuasione Amalechi-

K *tarum in posteriorem partem agminis Israelitarum. Qõ. XII.*

Dicit Rab. Sal. ꝙ Amalechitę inuadẽtes eos qui non poterant sequi castrorũ ꝓgressum oppresserunt illos vitio sodomitico, tõ dr̃ eos decaudasse. Sed hoc vile est dicere, nec verisimile est considerata qualitate eorum q sequi nõ poterant castra, quia aliqui miserrimi, & turpissimi essent, quod non congruit intentioni agentium taliter. Sed dr̃ decaudasse, idest de cauda percussisse, quia extremos exercitus percusserunt ſm ꝙ lr̃a nostra innuit. *Quando tu eras fame, & labore confectus.* Erant enim tunc in Raphidin, vt patet Exodi 17. ca. & lassi erant labore

itineris,

A itineris, & forte fame, quia licet iam manna haberent vt patet Exodi 16. ca. tamen multi non libenter de eo comedebant, quia nolebant prouocari ad nauseam. *Et non timuerit dominum.* Quasi debuisset timere me, qui te dirigebam in columna nubis & ignis, & quia afflictus eras. *Delebis nomen eius de sub cælo.* Sic dicitur Exo. 17. cap. erit bellum Dei contra Amalech a generatione in generationem. & Numeri 24. cap. dicitur, quod extrema Amalech perdentur, & factum fuit hoc regnante Saule, vt patet 1. Reg. 15. cap. quia tunc omne viuẽs tam in hominibus quàm in brutis gladio periit, & quia de pinguioribus reseruauit Saul offendit valde Deũ. *Et extremos agminis tui.* Quia quando procedebant castra, aliqui non poterant sequi motum castrorum, & manebant retro, hos insurgẽtes ex insidijs Amalechitæ ceciderunt: ex quo patet, quod non potest intelligi de B secunda inuasione, aut pugna Amalechitarum contra Iudęos. nam in secunda non oppresserunt Amalechitę extremos agminis, sed primos: nã ista litera signat, quod castra Israel simul procedebant, & aliqui manserũt retro, qui non potuerunt cum alijs procedere, & hos occiderunt Amalechitæ. in secundo non fuit sic: sed dixerunt Israelitæ, quòd parati erant ascendere in terram Chanaan. Moyses autem prohibebat eis, quia nõ erat dominus cum eis, & tunc manentibus castris fixis, & arca Domini in castris, multi de Israelitis, s. viri bellatores ascenderunt in montem, vbi habitabant Amalechitæ, & Chananęi, & incurrentes isti super Israelitas persecuti sunt eos vsque in Horma: non ergo C extremos agminis occiderunt, sed primos, etiam quia dicitur.

Extremos agminis tui. Idest castrorum tuorũ, sed hic non erant castra in processu, sed manebant castra, & arca Domini, & Moyses. viri autem bellatores solum processerunt contra Amalechitas, & Chananæos. Itẽ quia dicitur. *Qui lassi residebant.* Idest qui ibant cum alijs omnibus pergentibus in ordine castrorum, sed nõ potuerunt continuare laborem, & manserunt extra castra paululum refocillantes, & tunc superuenerunt Amalechitæ irruentes in eos atque occidentes, sed in secundo bello non fuit sic, quia nõ manserunt aliqui non potentes sequi castra; immo omnes viri bellatores perrexerunt contra Amalechitas ad faciendũ iter D per terram eorum, & Chananęorum, & in eos facta fuit plaga: castra autem manserunt in Cades deserti Syn, & arca Domini, & Moyses cum Leuitis. & omnes de populo, tam mulieres quàm viri inepti ad bellum: & in hos qui residebant plaga nulla facta est.

Quando eras fame, & labore confectus. Idest afflictus fame & labore, fames & labor erant in Iudæis: ideo peccatum Amalechitarum magis grauabatur, quia miseris afflictionem ingerebant: erat autem fames Hebręorum, quia licet haberent manna de cęlo datum, tamẽ alios cibos desiderabant, & in comedendo laborabant, quia anima eorum arida erat comedendo man. sic dicitur Numeri 11. cap. quis dabit nobis ad vescendum carnes? in mentem nobis veniunt cucumeres, & pepones, porrique, & allia, & cepe: anima nostra E arida est, nihilque respiciunt oculi nostri, nisi man: dicitur afflictus labore, scilicet labore itineris, quia forte tunc procedentes de deserto Syn magno impetu mouebantur iuxta velocitatem nubis motæ, & dirigẽtis, quousque peruenirent in Raphidim: ideo quidam nõ potentes tolerare tantum laborem in velocitate motus manebant confecti labore, & hos Amalechitæ superuenientes ex insidijs occiderunt.

Cum ergo dominus Deus tuus dederit tibi requiem. Antequam Iudæi intrarent in terram Chanaan, & pacifice possiderent eam, non debebant mouere bellum contra Amalechitas: ideo licet in itinere mouerint bellũ contra Chananæos habitantes in Arad vouentes ciuitates illas in Anathemate, si Deus traderet eas in manus eorum, vt patet Numeri 21. cap. & postea deleuerint eas, vt patet eodem cap. & licet pugnauerint contra Madianitas, vt patet Numeri 31. ca. & contra duos Amorrhęorum reges Seon & Og. vt patet Numeri 21. & supra secundo, & tertio capitu. & deinde contra alias gentes Chananęorum trans Iordanem: tamen nunquam pugnauerunt contra Amalechitas donec fuerunt in pace, & non immediate, vt fuerunt in pace, sed vsque exactos iudices, & incępta tempora regum.

Et subuerterit tibi cunctas per circuitum nationes. Deus videtur subuertere, quia licet isti pugnarent, & occiderent illas gentes: tamen Deus dabat eis vigorem animi ad aggrediendum, & robur corporis ad exequendum, vt patet supra 8. capitu. cum dicitur, ne diceres in corde tuo fortitudo mea, & robur manus meæ mihi hęc omnia pręstiterunt, sed recorderis Domini Dei tui, quòd ipse vires tibi prębuerit, vt impleret pactum suum, quod iurauit patribus tuis. *Cunctas per circuitum nationes.* Non vniuersaliter intelligendo, quia non subiectę fuerunt vnquam omnes nationes Iudęis, nec promissæ sunt eis omnes nationes, licet quidam imperiti Iudęi existiment omnem terram possidendam esse promissam Iudæis: & quòd adhuc in futuro possidebitur, quod inducunt ex illa litera quæ habetur Genes. 49. cum dicitur, donec veniat desiderium collium æternorum, & in Hebręo dicitur, vsque ad terminos seculi, de quo late diximus Gene. 49. capitu. sed vocantur cunctæ per circuitum nationes, idest omnes nationes quæ Iudæis promissæ erant, scilicet, septem populi Chananæorum: ex quo videtur, quòd licet Iudęi habitarent in pace in terra Chanaan, tamen non cogebãtur, adhuc bellum facere contra Amalechitas, quia non subiectę erant cunctę ciuitates in circuitu, hoc autem fuit toto tempore Iosue, quia ipse non subiecit totam terram, nec Deus permisit, vt totam subijceret propter peccata Hebręorum, vt patet Iudicum 2. cap. etiam toto tempore iudicum Israel, quia licet multi iudices fuerint, & diuersa pręlia fecerint, tamen non potuerunt subijcere totam terram, quia nec dominus hoc volebat, vt patet Exodi 23. cap. scilicet, non poteris eos delere simul, aut in anno vno, sed paulatim, atque per partes, ne forte redigatur terra in solitudinẽ, & crescant contra te bestiæ, non obligabantur ergo tempore iudicum Israelitę pugnare contra Amalechitas, & quia ista tota terra, nunquam fuit subiecta Iudæis vsque ad tempus Salomonis, qui omnes relictos de gentibus illis fecit tributarios, vt patet 2. Paralipomenon, 8. ca. non obligabantur pugnare contra Amalech, nisi Deus mandauisset, ideo nunquam pugnauerant contra eos, vsquequo Deus mandauit Sauli primo regi Israelitarum per Samuelem Prophetam, vt patet 1. Regum 15. capitu. & tunc fuerunt obligati ire propter obedientiam debitam Deo, & iuerunt atque deleuerunt Amalechitas in ore gladij.

In terra quam tibi dominus pollicitus est. Hic declarat id quod supra positum fuit, scilicet, & subiecerit tibi cunctas per circuitum nationes, quia istę nationes non intelligebantur respectu omnium terrarum, sed solum in terra quæ possidenda promissa fuit Israelitis, & ista est terra Chanaan.

Delebis nomen eius de sub cælo. Idest facies diligenter, vt nemo de Amalechitis maneat siue vir, siue fœmina, siue magnus, siue paruus in quo possit manere nomen Amalechitarum, & sic est factum, quia etiam pecora omnia, & iumenta in ore gladij perierunt, & hoc est delere nomen eius de sub cœlo, idest facere, quòd non maneat sub cœlo, sed sub terra per tumulationem.

Caue ne obliuiscaris. His hortatur diligenter hoc debere compleri ne aliquo modo, scilicet, nę aliqua ratione maneat hoc inexpletum facto aliquo pacto cum Amalechitis, aut si forte non feceris pactum relinqueris tamen hanc executionem, ita quòd non facias: caue ne obliuiscaris, sed semper recordare ad infligendum pęnam debitam.

CAP. XXVI.

CVM QVE intraueris terram quam dominus Deus tuus tibi daturus est possidendam, & obtinueris eam, atque habitaueris in illa: tolles de cunctis frugibus tuis primitias, & pones in cartallo. & cæt.

C*Vmque.* Supra a 12. capi. vsque nunc posuit legislator pręcepta determinatiua modorum obseruandi pręcepta decalogi ordinādo hominem specialiter in Deum per cęremonialia, & specialiter in proximum per iudicialia: hic ponitur conclusio quam intēdebat legislator in omnibus istis præceptis, scilicet, ꝙ homo reddat gratias Deo de beneficijs acceptis. Et ex hoc subdatur cunctis mandatis eius. Et tanguntur duo. Primo per oblationes gratitudinis verbalis professio. Secundo mādatorum Dei actualis obseruatio. secunda ibi. *Hodie dominus Deus tuus.* Prima in duas. Primo de professione gratitudinis in solutione primitiarum. Secundo in solutione decimarum ibi. *Quādo compleueris. Cumque intraueris in terram.*

An tenerentur dare decimas, & primitias ante introitum terræ promissæ. Quæst. I.

QVIA non tenebantur ad reddendum decimas, vel primitias ante introitum terrę promissionis, quia in deserto non serebant, nec metebant: ideo nec aliquas decimas soluere poterant, & ratio quia non poterant serere, vel metere, cum castrametationes essent incertę: expectabant enim quando moueretur nubes, vt habetur Nume. 9. c. Item non indigebant, quia Deus dabat eis de coelo manna, vt patet Exodi 16. cap. ideo non comederunt panem in deserto, vt patet infra 29. cap.

Et obtinueris eam atque habitaueris in illa. Etiam non obligabantur ad dādas decimas, & oblationes immediate post ingressum terræ promissionis, sed postquam acquisiuissent, & possedissent eam pacifice, quia vrgētibus bellis tempore intermedio modicum poterant serere, vel colligere, licet iam manna defecisset, vt patet Iosue 5. cap. ponuntur hic tria, scilicet intraueris, & obtinueris, & habitaueris, & donec ista essent simul, non tenebantur: Iudæi intrantes in terram Chanaan non tenebantur ad primitias, & alia iura sacerdotalia, donec eam secure intrantes tenerent, quia antequam intrarent in eam, incedebant per desertum in quo nihil seminare, aut metere valebant; immo nec sacrificia quæ aliquo modo pertinebant ad iura sacerdotalia, quia de eis aliquo modo concrescebant redditus sacerdotales, vt patet Nu. 18. cap. & supra 18. secūdum verbum erat, & obtinueris, idest, & acquisiueris, nam licet intrarent in terram Chanaan, si tamen non acquisiuissent eam, non obligabantur aliquid horum soluere, quia non poterant nec habebant, vt cum introierūt vltra Iordanem, & fixerunt castra in Galgalis: nam ibi

F erat terra Chanaan, & tñ nondū seruauerāt, nec quid meterent habebant: requirebatur ergo, ꝙ acquisiuissent terram, s. ꝙ eam ab inhabitatoribus antiquis qui iam eam iniuste detinebant, liberarent. Tertium erat, ꝙ habitarent in illa, quia si non habitarent in ea, dato ꝙ acquisiuissent ab hostibus, non possent dare decimas, & primitias aut alia iura. nā habitatio dicit firmā mansionem, poterant aūt Israelitæ acquisiuisse terrā Chanaan, vel introisse in eam, & non habere quid serant, aut metant, si essent intenti bellis, aut nondū pacifice possideant, quia tunc modicum serebant, aut metebant, vt possent exinde iura Deo persolui, non ergo debuerunt obligari ad soluendum decimas, vel alias primitias, aut pertinētias donec essent homines in ter- G ra Chanaan securi, non habentes quotidianum bellū, quia tunc poterant seminare, & metere, & omnia alia agere, & sic erat tunc possessio terræ illius, quia in pace detinebant illam, & in hac oīa crescunt: tria ergo ista requirebantur ad hoc, ꝙ tenerētur offerre iura hic cōtenta Iudæi. *Tolles de cunctis frugibus tuis primitias.* Nō noīantur hic omnia de quibus dabantur decimæ, & primitiæ, quia vt vult Rab. Sal. octo erāt de quibus primitiæ dabantur, quæ ponuntur s̄. 8. c. & non solum de illis, sed ēt de lana, vt patet s̄. 14. ca. soluebant ēt de minutis herbis quas in hortis plantabant, de quibus aliquos redditus habebant, s. de menta, aneto, aniso, quæ ipsi Pharisęi decimabant, vt patet Matth. 23. ca. & hoc Christus approbat dicens, oportebat hæc facere, & il- H la non omittere, nō erat tñ in tanta necessitate solutio primitiarū in istis, sicut in alijs, & sic procedit argumētum Christi cōtra Pharisęos. *Et pones in cartallo.* Cartallū vas est de lignis complexum quasi canistrum, vel significat omnem mensuram frugum, & in illa ferebāt fruges, vel fructus, siue quicquid ferendum erat. *Perges ad locum.* Hoc intelligitur de vicinis loco in quo esset Sāctuarium: alij aūt vendebant illa redigē res in pecunijs, & offerebaur in loco Sanctuarij, vt fiebat de secundis decimis patet supra 14. c. *Quem dominus Deus tuus elegit.* Quia in multis locis fuit tabernaculum dñi, & ad illa oportebat illis temporibus ascēdere: deinde fuit locus sanctificationis in Ierusalem, & ibi mansit Dei cultus vsq; ad passionē redemptoris Iesu: Deus diuersa loca I eligebat, vt habitaret nomē eius ibi: erat tñ locus semper vnus in quo colebatur, quia nec in multis locis poterat fieri tabernaculum, nec arca testimonij, & quod maius est non poterant in diuersis locis facere altaria ad offerendum victimas sic dr̄ s̄. 12. c. s. caue ne offeras victimas tuas in oī loco quē videris, sed in loco quem elegerit dñs Deus tuus: iō qn̄ filij Ruben, & Gad, & dimidia tribus Manasse redeuntes de vltra Iordanē, vbi cum alijs tribubus manserant, fecerunt altare nimiæ magnitudinis apud cumulos Iordanis, alię tribus nouē, & dimidia scientes hoc parabant se ad pugnādum ꝯ duas tribus & dimidiā, vt patet Iosue 22. c. vsque quo agnoscentes causam iustam cessauerunt. fuit autē iste locus vnus semper, in quo oīa pertinentia ad Deum tam cęremonialia q̄ iudicialia fierēt, pręcipue cęremo- K nialia, nā de iudicialibus paucissima ptinebāt ad Deū, nisi sint aliqua quæ erant mixta ex cęremoniali, & iudiciali, sicut erat de muliere de qua vir ꝯceperat spūm zelotipię, vt patet Nu. 5. c. quia ad petitionē viri adducebāt ad Sāctuariū, & ibi fiebāt expientię de qbus. e. c.

Cartallū quid sit.

De locis in quibus arca, & Sanctuarium steterunt a suo principio vsque ad consummationem, siue simul steterint, siue diuisa. Quæst. II.

FVIT aūt istud primum Sanctuariū in Sylo postq̄ intrauit in terrā Chanaan, nā postq̄ facta fuit arca & Sāctuariū in deserto factū, ambulauit arca, & castrametabatur

metabatur in medio castrorum cum Sanctuario, deinde ambulauit per omnes castrametationes Sanctuarium cum ipsis castris Israel in medio castrorū, vt patet Numeri 2.cap.& 10.cum autem introierunt in terram Chanaan fuit castrametato in Galgalis, vt patet Iosue 5.cap.& ibi mansit arca: deinde cum Israelitę aliqua loca cepissent, congregati sunt, vt adducerent arcam Domini in Sylo, & duxerunt eam, vt patet Iosue 18.cap. durauit autem ibi Sanctuarium, & arca vsque ad tempus Heli sacerdotis, quia tūc ducta fuit arca ad bellum, & fugatis Hebreis cœperūt omnia Philisthim, & duxerunt in terram suam, vt patet 1. Regum cap.4. & 5. mansit autem arca Domini in terra illa septem mensibus, vt patet 1.Reg.cap.6. deinde reducta de terra Chanaā venit in agrum Bethsamiratum in tempore messis, & quia quidam Bethsamiratum voluerunt curiose videre arcam, mortui sunt quinquaginta millia viri de plebe, & septuaginta viri de populo suo, vt patet 1. Regum 6.cap. deinde fuit adducta arca Domini in Canathiarim, siue Gabaa in domū Aminadab, & Eleazarus filius eius constitutus est, vt seruaret arcam Domini, vt patet 1. Regum 7. deinde portauit David in principio regni sui arcā Domini de domo Aminadab in Gabaa, & parauit eam ducere in domū suā, sed propter mortem Oza sacerdotis qui tangens arcā mortuus est, vt patet Regum 2.capit.6. declinauit arca in domum Obethedon Gethei, & mansit ibi menses tres, & multiplicauit dominus bona Obethedon propter arcam quæ ibi erat, deinde fuit translata arca Domini in ciuitatem Dauid in loco quem parauerat ei, deinde Salomon disposito templo introduxit eam in illud. de primo habetur 2. Regum 6. capit. de secundo habetur 2. Paralipom. 1. c. tabernaculum autem quod vocatur totum, quod Moyses fabricauit in deserto pter arcam, erat cum arca, dum mansit in Sylo, deinde disiuncta sunt, & quia Deus repulit tabernaculum Sylo propter mala quæ ibi fiebant, quia filij Heli dormiebant cum mulieribus quæ excubabant ad ostia Sanctuarij, vt patet 1. Regum cap.2. & sicut arca inde educta in bello capta est, ita & tabernaculum inde eductū est, & portatum in Nobe ciuitatem, cuius signum habetur, quia quando Dauid fugiebat a facie Saulis transiuit per ciuitatem Nobe, & reperit sacerdotem magnū Achimelech, qui dedit ei de panibus propositionis, sed isti panes nunquam erant, nisi in Sanctuario, scilicet intra tabernaculū, ergo in ciuitate Nobe erat tunc Sanctuarium, & quia rex Saul mandauit destrui ciuitatem, vt patet 1. Regum 22. cap. mutatum fuit tabernaculum in Gabaon cuius signum est, quia cum Salomon voluisset adducere altare holocaustorum, quod erat pars potissima Sanctuarij in templum, quod construxerat, duxit illud de Gabaon, vt patet 2. Paralipom. 1. capit. & postea introductum fuit in templum Salomonis, & coniuncta fuerunt arca, & sanctuarium sicut fuerant a diebus antiquis, in hoc loco mansit vtrunque vsque ad captiuitatem Babylonicam, & tunc arca cum altari thimiamatum ducta est in montem ad speluncam in qua erat sepultus Moyses, & ibidem clausa sunt. hæc omnia fecit Hieremias, vt patet Machab.2. cap.3. tabernaculum tamen quod consistebat in cortinis mansit maiori tempore quām arca, quia vsque ad tempus captiuitatis factæ per Romanos anno 42. post mortem Christi: nam quando mortuus est dicitur Matth.27.cap. velum templi scissum est in duas partes a summo vsque deorsum, sed velum pertinebat ad interiorem partem Sanctuarij, scilicet ad sancta Sanctorum: ergo tempore Christi existebat Sanctuarium. manserunt autem ista in eodē tenore vsque ad diem quo per Titum imperatorem Romanū capta est vrbs Ierusalem, tūc templum combustum est,

& omnia hæc abolita sunt. Deus ergo multoties accepiebat diuersa loca ad honorem suum, vt de se nullū certum habere vellet pro semper: sed nūc dicit, quòd in diuersis locis Deus volebat honorari. *Vt inuocetur nomen eius ibi*. Eligebat Deus istum locum, vt ibi fieret sibi specialis cultus exterior, scilicet in oblationibus, & sacrificijs, & maxima celebratione festorum, & prædicatio doctrina legis: in alijs autem locis solum interior cultus, scilicet oratio, & fides exhibebatur. & aliqualis prædicatio legis. *Accedesque ad sacerdotem*. Scilicet ad sacerdotem magnum, & patet, quia dicitur qui fuerit in diebus illis, si autem de minoribus intelligeretur semper erant multi, sed hic de vno solo præsidente loquitur. *Profiteor hodie*. Non solum solui oportebat primitias, sed etiam in solutione alta voce Dei beneficia psiten, & se gratum ei verbo, & opere demonstrare, qa corde creditur ad iustitiam, ore autem confessio fit ad salutem, vt patet ad Rom. 10. cap. & ista protestio fiebat quandocunque primitiæ soluerētur. *Ingressus sum terram*. Hoc magnum beneficium Dei erat pro quo gratiarum actio debebatur. *Pro qua iurauit patribus nostris*. Istud iuramentum dicitur factum ad patriarchas, quibus primo promissio de multiplicatione seminis, & de possessione terræ Chanaan facta est, in reliquis autem promissa patrum priorum sub eadem forma obseruata sunt.

Promissio multiplicationis atque possessionis, & iuramenti confirmatory differunt, quæ a Deo facta fuerunt Hebrais. Quæst. III.

EST tamen differentia inter promissionē multiplicationis, atque possessionis terræ, & iuramenti confirmatorij super eadem. nam promissio omnibus facta est, & cuilibet trium patriarcharum, s. Abraham, Isaac, & Iacob specialiter, & per se, de Abraham patet Gene.13. & 15. & 17. cap. de Isaac habetur Gen.26 de Iacob Gen.28. & 35. iuramētum autem non factum est cuilibet istorum, sed soli Abrahę, vt patet Gen.22.c. cum dicitur per memetipsum iuraui dicit dñs, quia fecisti rem hanc, & non pepercisti filio tuo vnigenito pp me, multiplicabo semen tuum sicut stellas cęli, & sicut arenam quæ est in litto re maris, & in semine tuo benedicentur oēs tribus terræ: alijs autem duobus patriarchis, s. Isaac, & Iacob nō fuit facta promissio cum iuro, sed simpliciter, vt patet inquirendo totum processum libri Geneseos, sed referebat se in promissionibus factis ad istos ad iurm factū in promissione Abrahę, sic habetur Gene.26.ca. cum dicitur ad Isaac a Deo: tibi & semini tuo dabo vniuersas regiones has complens iuramentum, quod spopō di Abraham patri tuo, & hoc modo licet Deus soli Abrahę iurasset dare terram illam, & multiplicare semen eum oibus alijs patriarchis, & populo iudaico, iurabat dare eam inquantum pmittebat, qd daret eis illā secundum formam promissionis, quam fecerat ad Abraham, veluti si quis iuraret alicui obedire in omnibus, quæ mandaret, si immediate sub illo iuro mandaretur aliquid, tenebatur obedire, alias incurreret periurium, sic si post aliquot dies dicatur sub pœna iuramēti a te prestiti, iniungo tibi hoc facere, licet tunc non iuraret illud facere subditus, tamen si non faceret periurium incurrebat. sic si iudex exigat ab aliquo iuramentum, vt respōdeat ad inquisita de quibus nouerit, & pstito iuramēto petat aliquid iudex, & respondeat alius contra id quod animo gerit, aut est in re, periurij reus est, & si in alio die quærat iudex aliquid ab eodem dicens, sub iuramento a te prestito quæritur, an noueris aliquid in tali causa, vel tali: tunc licet is a quo tale petitur non iuret rñdere q̄ nouit, tū si tacuerit, aut falsum

falsum expresserit, eandem periurij labē incurrit, quā incurreret si super eadem re de veritate dicenda iurasset, quia interrogatio, & responsio ista ad præcedentē iurationem extenduntur: ita cum Deus diceret Isaac, ego promitto dare tibi terram hāc, sicut iuraui patri, vel sub iuramento, quod iuraui patri tuo, si forte frangens promissionem factam Abrahæ esset pro illa periurus, ita si præuaricaretur factam Isaac, & sic de cæteris quibus sub eodem vinculo iuramenti promisit, licet specialiter non iurauerit, & sic intelligendum est, quòd iurauerit Deus patribus istorum Israelitarū dare terram Chanaan, licet vni soli expresse iurauerit.

Vt daret eam nobis. Idest non iurauit patribus nostris, vt daret eam eis, sed iurauit eis, vt daret illam nobis: illis autem promissio facta est, & in nos venit promissionis adimpletio. nam illi nunquam eam tenuerunt, sed omnes peregrinati sunt in ea, & sic in processu Gene. cum agitur de Abraham, Isaac, & Iacob, raro dicitur, quòd habitauerint in aliquo loco, sed quòd peregrinati fuerint, sic declarat Apostolus ad Hebræ. 11. capitu. & beatus Stephanus Actu. 7. & ob hoc valde laudantur isti, quia non viderunt aliquam impletionem, tamen in fide illius ambulabant.

Suscipiens sacerdos cartallum de manu eius. Quia licet populares offerrent ista domino, tamen non poterant ipsi super altare offerre, quia hoc ad sacerdotes attinebat, immo nec Leuitæ hoc poterant, & si quis hoc facere attentaret moreretur, sic dicitur Numeri 1. capi. si quis extraneus accesserit occidetur, & Numeri 18. quod patet in rege Ozia qui quia obtulit thus coram domino, percussus fuit lepra in fronte, & mansit in ea vsque ad mortem suam, & regio caruit honore, quia immediate filius eius Ioathan successit ei, vt patet 4. Regum, capit. 15.

Ponet ante altare. Scilicet eleuando, & deprimendo sursum, & deorsum, & sinistrorsum: ad signandum, quod Deus cui illa offeruntur, omnium quæ sunt ad qualcunque differentias positionis dominus est: & istæ primitiæ non cremabantur in altare, sed deuoluebantur ad vsus sacerdotum, vt patet Numeri 18. & supra 12. capit. nec ex hoc minus sanctificatæ erant res illę quæ offerebantur, aut ille qui offerebat erat minoris meriti, quam si res ab eo oblatæ in altari adolerentur, quia quicquid offerebatur, solo Dei intuitu, & mandato offerebatur, & meritum offerētis erat in hoc, quia Deo mandanti aliquid dari parebat, aut ex deuotione aliqd Deo dare volebat. si autem hoc postea cōbureretur in altari, vel cederet sacerdotibus, nihil ad offerētem, quia ista preuoia sunt ad meritum: ideo nihil augent, aut minuunt de ratione meriti, & quantitate, sicut si aliquis domino temporali offerret aliquid comestibile, in offerendo ei obligabat eum sibi, quia erat beneficium. si autem postea ille dominus cibum illum comederet, aut famulis suis erogaret, nihil attineret ad meritum tribuentis: æqualiter enim vtrobique esset obligatus ille qui beneficium receperat: sic enim est in Deo, quia Deus habebat famulos, scilicet Leuitas omnes, siue sacerdotes essent, siue non, qui continue ministrabant ei, aut omnes simul, aut aliquota pars eorum, & his ipse Deus dare debebat necessaria ad vitā, quia ipsi non poterant acquirere occupati ministerijs Sanctuarij, etiam quia inter cæteros Israelitas sortem non recipiebant, vt patet Numeri 3. & 18. & 34. dabat ergo Deus istis ea quæ ei dabantur a populo, sicut Domini habentes famulos eos de redditibus suis sustentant. Deus autem aliquid comedere dicebatur, aut per se assumere, quia ea quæ offerebant in sacrificio, erant odor suauissimus Dei, vt patet Exodi 29. & Leuiti. 1. capit. & Deus mensam habere dicebatur, tanquam si comederet: non quidem mensam propositionis, quia

F panes ibi positi a sacerdotibus comedi debebant, & non cremabantur. de quo Leuit. 22. & 2. Regum 21. & Matth. 12. cap. sed erat alia mensa quæ proprie vocabatur mensa Dei, & ea quæ super ponebantur, non comedebantur ab aliquo homine, sed vorabantur ab igne, tanquam Deus illa acciperet: de hoc Malach. 1. cap. dicitur vos polluistis nomen domini in eo, quòd dicitis mensa domini contaminata est, & quod superponitur contemptibile est cum igne qui illud deuorat: non ergo magis Deo placebant quæ in altari cremabantur, quam quæ in sacerdotum iura cedebant, cum ab eo iura hęc forent constituta, & omnia ei offerebantur.

Et loqueris in conspectu domini Dei tui. Illa quæ coram al-
G tari holocaustorum fiebant, aut dicebantur, dicebantur fieri coram Deo, quia licet vbique Deus sit, ibi tamen eum magis esse denominat scriptura, vbi magis magnitudinis aut bonitatis eius mōstrantur insignia, & sic dicebatur esse in cœlo empyreo, quia ibi se ipsum prębet ad visionem beatificam: dicebatur etiam esse in sancto sanctorum, quia ibi loquebatur de medio Cherubin super propitiatorium, & peccata remittere dicebatur, aut vbi ei aliquis specialis cultus impēditur, & sic erat super altare holocaustorum, quia in loco illo solo ei offerebantur sacrificia. cum ergo hęc quæ subijciuntur dici deberent coram altari holocaustorum super quod hæc munera offerebantur, dicebatur quòd coram domino dicerentur, & ista verba non de-
H bebat dicere sacerdos qui offerebat super altare, sed Israelita qui duceret ista ad offerendum, vt patet ex continuatione literę, quia de sacerdotibus fit hic mentio in tertia persona, de Israelitis autem offerentibus in secunda, quia ad eos dirigitur sermo, vt patet ex principio cap. ergo istud verbum loqueris, quod in secunda persona est, ad Israelitam laicum offerētem refertur: etiam quia ista quæ dicuntur sunt quædam causæ quare ista munera quæ offerūtur, Deo debita essent. ergo solum pertinebat expromere tales causas ad eum qui munera offerebat, & non ad sacerdotem qui solum erat minister: dicebat autem iste laicus Israelita hæc in conspectu Dei, quia intrabat in Sanctuarium, scilicet in atrium, & profitebatur hęc coram altari holo-
I caustorum. nam licet intra tabernaculum nullus præter sacerdotes intrare posset, tamen in atrium omnes tam Leuitæ, quam non Leuitæ poterant ad offerendum intrare: alias autem non intrabant populares in atrium, sed in circuitu atrij stantes per reticulatas cortinas prospiciebant sacrificia cum fierent. *Syrus persequebatur patrem meum*. Hic narrantur labores continui, & liberatio ab eis, & ad vltimum multiplicatio eorū, & introductio in terrā promissam. *Syrus persequebatur*. Hoc est principium laborū, quia Iacob fuit caput immediatum omnium Israelitarum qui in se, & filijs suis multos labores sustinuit, & primus labor postquam habuit filios, fuit persecutio Labā, qui vocatur Syrus: quia habitabat in Mesopotamia Syriæ, vt patet Gene. 27. cap. fugiente enim Iacob cum vxoribus, & filijs, &
K tota substantia sua, persecutus fuit eum Laban vsque in montem Galaad occidere volens, nisi Deus vetuisset, vt patet Gen. 31. cap.

Qui descendit in Aegyptum. Post persecutionē Laban mansit in terra Chanaan peregrinando aliquanto tēpore: deinde vrgente fame descendit in Aegyptum, vt patet Gene. 46. capitu. *Peregrinatus est ibi in paucissimo numero*. Scilicet cum septuaginta animabus quæ egressę fuerant de femore eius. *Creuitque in gentem magnam in Aegypto*. Quia licet multum affligerentur laboribus duris, & occisione paruulorum, tñ creuerunt, ita quod in exitu de Aegypto erant sexcēta millia peditum absq; mulieribus, & paruis, qui non attigerant 20. annos,

vt

A vt patet Exo.12.ca.& licet ibi ponantur solum ferme sexcenta millia peditum, tamen valde plures erant, quia etiam dempta tota tribu Leuitarum erant pedites Israelitarum in exitu de Aegypto plures quàm sexcenti mille, vt patet Numer.1.capit. vbi computantur per omnes tribus omnes viri potentes procedere ad bellum ab anno.20. vsque ad 60. & reperti sunt sexcenti mille quingenti quinquaginta, & tamen Leuitæ non sunt computati cum eis, vt subditur immediate ibidem, scilicet Leuitæ autem in tribu familiarum suarū non sunt numerati cum eis: nec valet si dicas, quòd quando exierunt de Aegypto omnes Israelitæ, tam Leuitę quam non Leuitę, simul sumpti non accedebant ad sexcenta millia, sed postea creuerunt in deserto, ita quòd B in numeratione de qua habetur Nume.1.ca. essent de solis Israelitis popularibus absque Leuitarum tribu sexcenta millia quingenta, & quinquaginta: falsum est enim, quia inter tempus quo de Aegypto exierunt, & dicebantur esse ferme sexcenta millia peditum, & numerationem de qua habetur Nume.1.c. non fuit tantum tempus in quo tantum potuissent crescere Israelitæ. nam non fuit annus & dimidius, sed solum vnus annus, & mensis dimidius, quod sic patet, quia Israelitæ egressi sunt de Aegypto die 15. mensis primi, vt patet Exodi 12.& Numeri 33.cap. deinde in anno secundo, mense secundo, anni die prima fuit incępta cōputatio de qua habetur Nume.1.c. vt ibidem habetur: ergo solum fuit intermedius vnus annus, & dimidius mensis. in tam paruo tempore non poterant tantum C augeri, vt tota tribus Leuitica excederet super numerum, quē ante faciebat totus Israel, & adhuc reliquus Israel sine Leuitis excedebat ad numerum, quem antea omnes simul faciebant, quia ante dicebantur esse sexcenta millia peditum ferme, vt patet Exo.12. nunc autem solę alię tribus sine Leuitis faciebant sexcenta millia, & quingenta, & quinquaginta. *Afflixerunt nos Aegyptii.* Cogendo facere lateres, & nō dando paleas; deinde flagellis nos cędendo, vt patet Exodi primo, & 5.cap. *Qui respexit nostram humilitatem.* Idest humiliationem, quia humiliauerant nos Aegyptij, idest despectibiles fecerant cogendo ad opera vilia, s. ad expurgationem stercoris de locis platearum. *Et laborem.* In cōficiendis lateribus, & stipulis congregandis, vt patet D Exodi 5.ca. *Atque angustias.* Quia angustiabatur valde cor nostrum, cum videremus paruulos nostros occidi. *In manu forti, & brachio extento.* Idest in fortitudine sua faciendo signa terribilia in Aegypto, & mari rubro. *Et ingenti pauore.* Quia Aegyptij percutiebantur pauore magno, dum tenerent captiuum Israel vidētes horrenda somnia, & terribiles visiones, vt habetur supra 4.c. & Sapientiæ 12.ca. vel quia ad exitum filiorum Israel per mare rubrum omnes in circuitu gentes expauerunt audientes talia mirabilia fieri, de quo cantauit Moyses Exodi 15.cap. de hoc etiam Iosue 2.capit. vbi loquitur Raab ad exploratores. *In signis.* Scilicet, quæ faciebant Aaron, & Moyses ad indicandum se fuisse a Deo missos, vel ad demonstrandum veritatem eorū E quæ dicebant, vt mutatio virgę in colubrum, vt patet Exodi 7.cap. *Et portentis.* Scilicet magnis mirabilibus, quæ Deus faciebat demonstrans suam magnitudinē, & puniens Aegyptios, vel liberans Israel. *Et idcirco nunc offero.* Scilicet pro omnibus istis beneficijs demonstrans gratitudinem. *Et dimittes eas in conspectu domini Dei tui.* Scilicet ante altare, quia nihil de eis comedebat offerens, sed integraliter cedebant in vsus omniū sacerdotum.

Et epulaberis in omnibus bonis. Deus volebat incitare gentem istam ad bonum, & quia adhuc carnalis erat, volebat quòd in oblationibus, & sacrificijs comederēt splendide, & lętarentur, vt ex delectatione illa incitarentur ad frequentandum istos actus, & tunc epulabantur de sacrificijs pacificis, quę offerebant, de quibus maior pars carnium veniebat offerentibus, vt colligitur Leuitici 7.cap. vel etiam si non offerrent, ferebant secum abundantem pecuniam ad cibos de decimis secundis, & ad hoc inuitabantur aduenę, & Leuitæ.

Et epulaberis. Dicit hic, quòd quilibet de populo qui istas primitias offerebat, introibat coram domino, scilicet coram altari holocaustorum, & facta ista professione secundum quam confitebatur se teneri ad dandum illa Deo pro receptis beneficijs, adorabat dominum, scilicet humiliando se coram altari, & faciendo orationem, vt Deus eum dirigeret in bono, quæ omnia in honorem diuinum cedebant, & tunc epulabatur cum tota domo sua intra atrium Sanctuarij si aliquid obtulisset de victimis pacificis: alioquin comedebat de his quæ apportauerat, & erant non consecrata Deo.

Et epulaberis. Idest comedes splendide, quia epulæ sunt solennes cibi. *In omnibus bonis quæ dominus Deus tuus dederit tibi.* Idest ibi comedes de omnibus bonis quæ Deus dederit tibi, siue de ouibus, siue de bobus, vel capris, sicera, aut vino, & sic de omnibus alijs bonis comestibilibus, quæ generarentur in terra promissionis, quia volebat Deus illos perfecte lętari, vt iterum desiderarent ad similia festinare.

Quæ dominus Deus tuus dederit tibi. Quia ista quæ sunt in fructibus terrę, licet per culturam, & laborem acquirantur, tamen Deus est qui illa dat, quia vt ait Apostolus qui rigat, aut qui plantat nihil est, sed Deus qui incremētum dat, & ista dabat dominus Deus tuus, quasi dicat, non dabat aliquis alius Deus, sicut putauerunt gentiles, qui cuilibet rei Deum vnum assignabant, & alicui dabant quandoque multos, vt iugis Deum iugatiuum, valloniam autem vallibus præfecerūt; ruribus autem idest agris deam Rusinam, segetibus autem Segetiam deam, & Laturnum atque Nodotum pro diuersis temporibus assignauerunt, de quibus & plurimis alijs qui trecentorum numerum excedunt secundum Marcum Varronem, August. de ciui. Dei, lib.6. hoc autem quantum ad rustica numina est, sunt autē, & præter hos selecti dij idest seorsum electi qui pręcipui sunt, & cęlestes inter quos Ceres dea est quæ omnibus segetibus prælecta est, de qua Oui. Meta. lib.5. in fine. hos autem Deos, s. Rusinam Segetiam, Laturnū, Nodotum, & Cererem fatua gentilitas pro frugibus exorabat, cumque fames aliqua accidisset offensos Deos istos induxisse extimabant, vnde eos sacrificijs, & ludis suasu dęmonum placandos ducebant, sic in gręcia in qualibet ęstate ludi solennes in ciuitate Elēsi celebrabantur, quia eam placatam fruges multas effundere autumabant, de quo Seneca in tragędia decima, quę dicitur Hercules Etheus. Deus ergo volebat, quòd isti Iudæi intelligerent, quòd non dabat eis fruges aut bona terrę aliquis alius Deus, sed ipse. *Et domui tuæ.* Ea quæ Deus dat alicui dat domui suæ, vocatur hic domus familia domestica, & non habitaculum, & quando alicui viro patri familias Deus bona elargitur sibi, & domui suę, idest toti familiæ tribuit, in his ergo bonis quæ sibi, & domui suæ tributa sunt, debet gaudere cum sacrificia fiebant, licet non sit virtus aliqua splendide comedere, aut delectari in his bonis corporeis, sed erant data ad lenimentum imperfectorum, vt per hæc alliciantur ad bonum. Si tamen aliquis vir bonus, & non curans delectationem quæ in his est tempore illo, cum sacrificaret, aut offerret primitias, lætaretur atque epularetur splendide coram Domino Deo suo solum, quia Deus dicebat esse lętandum, & epulandum, merebatur, tanquam si ageret aliquē actum durū, qui pertineret ad fortitudinē,

aut temperantiam, quia solum desiderium obediendi Deo inducebat ad hoc. *Et Leuites*. Erant Leuitę pauperes, quia interdum non sufficiebant redditus isti ad sustentandum eos, quia multi erant, & redditus non magni, & nullam terram ipsi ad serendum aut plantãdum habebant, sed sola suburbia ad alẽdos greges de quo Numeri 35. cap. *Et aduena qui tecum est.* Dicitur aduena ille qui de gentilitate ad iudaismum conuersus est, isti autem, vt in plurimum pauperes erant, quia venientes ad iudaismum deserebant cognationem suã, & terram natiuitatis suę, & ea quæ possidebant, ideo hos misericorditer foueri oportebat, vt alij ad conuertendum se ad iudaismum incitarentur. etiam dicebatur hoc, quia Iudæi erant valde crudi non habentes viscera pietatis maxime ad extraneos, si ergo non iuberetur eis, & frequentibus monitionibus ducerentur, vt conuersos diligerent, eos exosos haberent, atque nimium eis molesti essent, quod valde vitandum erat. *Quando compleueris decimam*. Hic ponitur secundum de decimarum solutione, hic loquitur tex. de decima tertia quæ fiebat tertio anno.

De decimarum solutione.

Quot decimę fiebant apud Iudaeos. Et quomodo distribuebantur. Quaest. IIII.

FIEBANT enim tres decimæ, scilicet vna quæ totaliter dabatur Leuitis. Alia quæ sumebatᷓ in cibos euntium, & redeuntium de Ierusalẽ, & quando ibi starent, vt inuitarent ad epulas Leuitas, aduenas, & pauperes. Tertia decima dabatur pauperibus, Peregrinis, & Leuitis. Et duæ primę dabãtur in quolibet anno. tertia autem fiebat de triennio in triennium, & non deducebatur in locum Sanctuarij, sed dimittebatur in singulis ciuitatibus, vt venirẽt pro ea pauperes, viduę, aduenę, pupilli, & Leuitæ. Nicolaus dicit, quòd secunda istarum conficta est, sed supra 14. cap. demonstrauimus eam ex textu esse necessariam. De veritate autem harum decimarum, & quomodo se habeant latius diximus 12. & 14. cap. vide ibi plene. *Quando compleueris decimam cunctarum frugum tuarum*. Scilicet decimam primam quæ erat pro Leuitis, & erat maior, quia fiebat de aceruis nõ decimatis, & decimam secundam ad cibos offerentium, & conuiuia pauperum, & Leuitarũ in loco Sancto, quia istæ primo sumebantur. vltimo sumebatᷓ decima pro pauperibus, & ista erat minor, quia fiebat de rebus bis decimatis. *Anno tertio decimarum*. Idest in anno tertio in quo soluebãtur omnes decimæ, quia in quolibet aliorum annorum solum duæ decimę soluebãtur, in hoc autem tres, ideo iste annus per excellentiam vocabatur annus decimarum. *Et dabis Leuitæ*. Secundum Nicolaum intelligitᷓ hoc de prima decima quę dabatur insolidum Leuitis. *Et aduenæ, & pupillo*. Scilicet aliam decimam, sed ista expositio non multum consonat literæ. Primo quia dicitur supra. *Quando compleueris decimam*. Ergo ista quæ sequuntur debent fieri completa decima, & sic etiam secundum suam opinionem debet esse iã data decima prima quæ est Leuitarum, id ergo, quod post decimatur pertinet ad secundam, vel tertiam decimam. Item quia dicitur infra. *Vt comedant intra portas tuas*. Hoc autem de tertia decima intelligitur, vt patet supra 14. cap. quia ista reseruabatur in vrbibus, & sic ipse vult, sed hoc comedere refertur simul ad Leuitam, pupillum, aduenam, & viduam, qui tertiam decimam comedebant, vt patet supra 14. cap. & si dicas, quòd ly. *Leuitæ*. Non coniungitur cum ly. *Pupillo, aduenæ, & viduæ*. Tunc dabis, quòd Leuita non comedebat de tertia decima cuius oppositum patet supra 14. cap. Dicendum ergo, quòd solum intelligitᷓ litera ista de decima tertia, & est sensus. *Dabis Leuitæ aduenæ, & pupillo*. Idest, quòd cõpleris alijs duabus decimis dabis tertiam decimam in vrbibus tuis pro Leuitis, pauperibus, & aduenis, & viduis simul. *Vt comedant intra portas tuas*. Idest intra portas ciuitatum tuarum, quia hic loquitur ad totum Israel, & non dabantur ista in conuiuijs, sed distribuebantur personis supradictis, & sic melius. & diuturnius eis vtebantur: si enim ista in conuiuijs factis simul expenderentur, faciliter finirentur, magis autem proficiebãt personis singulis distributa. *Loqueris in conspectu domini Dei tui.* Postquam colligebantur messes in anno tertio, separabantur istæ tres decimæ secundum ordinem ante enarratum, & deinde veniebant Leuitę pro sua decima prima. Secunda decima assumebatur in tribus temporibus anni ad eundum in Ierusalem, & comedendum ibi. tertia decima distribuebatur successiue in tribus annis pauperibus, & Leuitis, & quando ascendebat in Ierusalem ille qui decimabat, loquebatur coram domino ista, quæ sequuntur excusans se, quòd non præterierit mandatum domini de separandis decimis. *In conspectu domini Dei tui*. Idest coram sacerdotibus in atrio tabernaculi. *Attuli, quòd sanctificatum est de domo mea*. Idest adduxi ad te ea quæ sanctificari mandabas. in Hebræo habetur. *Separaui de domo mea*. Et ista est melior litera, & significat, quòd omnia quæ mandauit Deus sanctificari, idest applicari ad cultum suũ, ego separaui de domo mea, idest a rebus meis quibꝰ vtor, s. tres decimas, & primitias. & credo, ꝙ litera nostra corrupta sit vitio scriptorum a principio qui posuerunt. *Attuli*. Pro. *Abstuli*. Quæ faciliter fieri posset ꝓpter similitudinem literarum, & si dicamus abstuli signat, idem quod litera Hebraica. Sed nec in hoc multum curandum est, quia ad eundem sensum pertinẽt abstuli, & attuli: nam licet ista duo verba secundũ seipsa signent opposita, tamen tota cõplexio redit ad eundem sensum, quia id quod signat istud verbum abstuli per modum termini a quo, signat istud verbum attuli per modum termini ad quem. erat autem sensus huius literæ, quòd iste dicebat se consecrasse domino omnia quæ mãdabat sanctificari sibi, hęc autem quæ sanctificabantur, habebant hæc duo.

Primo, quòd applicabantur ad cultum Dei. Secundum quòd separabantur a rebus eius qui sanctificabat eas Deo. primum enim inducit iste terminus sanctificare, idest applicare ad cultum diuinum. Secundum est, quòd postquam aliquis res suas domino tradebat non habebat vlterius potestatem super illas, tanquam si nunquam fuissent suę, quia res sacræ ad prophanos vsus conuerti non debent: pro primo facit istud verbũ attuli, idest ego attuli ad te Deus meus de domo mea omnia quę mandasti adduci, & cõsecrari tibi applicando ad res tuas. pro secundo facit verbum abstuli, aut separaui, s. quod res quas mandasti tibi dari non tenui cum rebus meis, sed eas abstuli, siue separaui a domo mea, idest a rebus meis, vt pro te solo essent. nihil igitur magis vnum quàm reliquum differt, & qa expedit concordare dicta dictis, emendare autem, aut aliquid damnare cauendum est, nisi cum necessitas id exposcat. hic autem, ita conuenienter ponitur attuli sicut abstuli, vt patet ex dictis: ergo nõ est dicendum, quòd errauerint scriptores, aut quòd nũc in litera nostra aliqua corruptio sit, sicut quidam ad pauca attendentes vbi non possunt literam intelligere cõfingunt eam, aut a priore translatore, aut a posterioribus scriptoribus fuisse corruptam. hic autem necessitas nulla est dicendi eam fuisse corruptam, aut a Hierony. qđ absit, aut cuiuslibet alterius imperitia scriptoris. Et si obijcias, quòd deuiat litera nostra ab Hebraica si dicat attuli.

Literę expositio ꝓpria, ĩ qua D. Hieronym. laudatur.

Respondetur, quòd non tãtum litera nostra attendit

dit literam Hebraicam quantum sensum eius, quia litera Hebraica in plerisq; rusticano more impolita est, & intricata. litera autem Hieronymi eam, licet immerdum mirabiliter exponit, vt quamplurimi Hebræorū Bibliam nostram, quasi expositionem literę suæ asserant, cum tamen in verbis a litera sua non super abundet, in qua magna beati Heronymi solertia, & ingenij acumen attendenda sunt.

Et dedi illud aduenæ, pupillo, & Leuitæ. Intelligitur de tertia decima quæ dabatur istis personis, & in hac faciliter errari poterat ex eo, quòd tenebatur in domo per tres annos, vt successiue distribueretur supradictis, iō poterat interdum aliquid de illa sumere in vsus suos, & sic peccare.

Non præterini mandata tua. Licet hoc posset intelligi de omnibus quę Deus mandauit: tamen melius intelligitur de separatione decimarum, scilicet, quòd separaui alias duas decimas, sicut mandasti mihi, & patet, quia pręcedens litera loquitur de his, & sequens etiā. *Non sum oblitus imperii tui.* Quia hoc valde commendanit, vt nunquam obliuisceremur mandatorum eius: sed ambulantes, quiescentes, dormientes, & surgentes meditaremur illa, vt essēt jugiter ante oculos nostros, vt patet supra 6. cap. & 11.

Non comedi ex eis in luctu meo. Idest in necessitate mea secūdum quòd vult litera Hebraica, & est sensus ego tenebam in domo mea istam decimam separatā, sed etiam si aliquando essem in necessitate, non comedi ex ea, si tamē fuisset magna necessitas licitum erat comedere ex ea: sicut Dauid, & famuli sui comederunt de panibus propositionis, vt patet 1. Regū 21. capit. & Matth. 12. sed solum sacerdotibus licebat comedere de his panibus, ergo a fortiori in decima quæ nō erat tantum domino applicata, sed de nullo existente in ci uitate aliqua tanta necessitas pręsumi potest.

Collige ḡ grāde peccatū sit expēdere decimas, & bona Ecclesię cum meretricibus &c.

Nec separaui eam in qualibet immunditia. Licet peccatū esset absolute comedere de decimis separatis, magis tamen erat applicare ad aliquem vsum immundum, scilicet dando fornicatoribus, vel meretricibus, quando aliquis colligebat fruges, aut alios fructus, de quibus dabantur decimę ex illis fructibus, & erant obligatę omnes partes illorum fructuū ad decimas, & primitias: non quidem, vt specialiter obligata esset aliqua pars fructuum ad istam solutionem, quia tunc debitor nū quam liberaretur, nisi dādo illam partem, sed falsum est, quia dando aliquam earum quamcunque, dumtamen esset decima pars liberabatur, & non solum dando aliquam de istis, sed etiam dando aliquam de quibuscunque partibus, aut fructibus, & sic antequam se parata esset decima, poterat ille qui erat dominus vti illis fructibus ad quemcunque vsum vellet. postquam tamen specialiter separabat aliquas partes Deo ꝓ decimis, aut primitijs, erant illæ partes specialiter Deo consecratæ & debitę, & si forte acciperet de illis ad aliquem vsum, contractabat rem alienam, maxime quæ sacra erat, ideo peccabat, nec satisfaciebat, dato quod tantundem tribueret, quia adhuc peccatum manebat scilicet applicasse rem sacram ad prophanos vsus, nā sicut si quispiam voueret ouem, aut bouem, vel capram, si esset tale animal, quod immolari deceret, nec quicquam impediret ex cōditione indiuidui, aut speciei, non poterat mutari, etiam si daretur pro eo aliud valde melius, vt patet Leui. vltimo cap. quia illud specialiter Deo obligatum erat per votum, quia erat consecratum, ita hic, quia decimę postquam erant separatæ erant obligatæ specialiter Deo, & consecratæ, cum voluntas dantis determinauerit se ad istos fructus dādos in decimis, & dederit eos, atque dando a se abdicauerit, & Deus illas immediate acceptauerit: quomodocunque postea acceperit de illis applicando ad vsus

A suos peccat, quia cōuertit rem sacram ad prophanos vsus. Ideo dās istam decimam excusat se de omnibus istis, quòd non commiserit aliquid eorum, & generale est, quòd accipere de istis decimis separatis malum erat, sed secundum ea ad quæ accipiebatur, erat peius, aut minus malum, & prius excusat se, quòd non accepérit de illis in luctu suo, quia ea quæ dantur Deo pertinent ad lætitiam, & ipsi offerentes, quando offerebant, debebant epulari, & lętari coram domino Deo suo, vt patet supra 12. & 14. & 16. & in multis locis: cōuertere ergo hæc ad tempora plangendi, erat totaliter oppositum, ideo magis peccatum quàm si conuerti sset ad tempora gaudiorum, sicut ad nuptias, & conuiuia, aliaque gaudia: excusat se etiam de immunditia, vt

B si fieret de illis fructibus aliquid turpe, vtpote si de eis darentur cibi canibus, & iumentis: nam licet peccatū esset, quòd homines comederent de illis, maius tamē erat, quando conuertebantur in turpitudinem, sicut hic, quia vilipendebatur eorum sanctitas: nam si forte eueniret aliqua necessitas in qua de illis oporteret assumi ad cibum, debebant cum magna reuerentia assumi faciendo differentiam de illis cibis ad alios cibos, tanquam si assumerētur cibi sancti, sicut cum Dauid, & sui pueri deberēt comedere de panibus propositionum, quos solis sacerdotibus edere licebat, etiam in tempore necessitatis, quæsiuit ab eis vtrum mundi essent a mulieribus maxime, & a quibusdam alijs turpitudinibus, vt sic comederent, nec eis quicquam dare voluit, donec Dauid dixit se, & pueros a mulieribus

C mundos esse, quasi dicat, si forte confessi fuissent se cū mulieribus paulo ante fuisse maculatos, etiam si necessitas quædam esset, non daret eis quippiam. ita erat hic, quia licet istæ decimæ non essent, ita specialiter separatæ, tamen erant aliquo modo separatæ ad cultum Dei: non ergo sine magna munditia, & reuerentia in necessitatis tempore sumi debebant. Non licebat autem dare de his gentilibus ad comedendum, quia & hoc adhuc maius peccatum erat, nam sicut de agno Paschali, quia erat ritus iudaicus, & sacrificium Domini, vt patet Numeri 9. cap. non poterant comedere aliqui gentiles, donec circuncideréntur, vt patet Exodi 12. cap. ita videtur esse de his quę domino consecrata erant, quòd non liceret comedere, nisi Iudæis cum

D adhuc omnibus Iudæis hoc non liceret. non licebat etiam vendere istos fructus dominis qui pertinebant, & separati erant ad decimam, quòd si venderent, peccatum magnum erat propter duo.

Primo, quia vendebant rem alienam, vendere autem rem alienam, vel quomodocunque contractare animo lucrandi, furtum, & illicitum est.

Secundo, quia hic vendebatur res sacra, res autem sacræ extimationem non recipiunt, vnde si aliquis vellet emere carnes alicui⁹ arietis immolati, aut alterius animalis in holocaustum, vt ipse comederet, vel ad alios vsus: non poterat vendi etiam si daret pro eis omnia quæ possideret, aut mille arietes, vel talia quæcunque animalia, quia illud, quod domino immolatum

E erat, iam erat consecratum ei: etiam excusat se, quòd non expenderit aliquid istorum in re funebri, idest in officio funeris, vocatur funus exequiarum officium, & in hoc nihil expendi debebat de re sacra, ne cętera commacularentur ex huiusmodi applicatione, etiam quia ista quæ Deo dabantur, pertinebant ad exaltationem offerentium, & laudem Dei in iubilo, si quis autem ista ad res planctus applicaret, scilicet fructus qui pro decimis dandi erant, applicabat rem sanctam ad contaminationem potius, quàm si ad aliquid gaudij applicaret. *Nec expendi ex eis quicquam in re funebri.* Idest in planctu mortuorum, in quo fiunt aliqua conuiuia, & ibi nihil dari debebat de re sacra, quia omnia acce-

dentia

dentia ad funus polluebantur, & ipsi plangẽtes, & omnia quę stabant in domo in qua aliquis moriebatur, vt patet Nume. 19. cap. ideo sacerdotes, & omnes res sacrę a funere segregabantur, vt habetur Leui. 21. cap. vel quia non placent Deo sacrificia cum tristitia, & ita dixit Aaron excusans se quare non comedisset sacrificium pro peccato dicens, quo potui placere domino mente lugubri? vt patet Leui. 10. c. *Obediui voci*. Replicatio eiusdem sententiæ est. *Respice de Sanctuario tuo*. Posita obedientia mandatorum ponitur imprecatio bonorum a Deo pro obedientia. *Respice de Sanctuario tuo*. Quicunque respiciendo dicitur respicere de loco in quo est. Deus autem vbique præsens est cum omnia impleat, sed specialiter in aliquibus locis est quantum ad aliquos effectus, cũ esse suũ eodem modo vbique sit, & ponuntur hic duo loca in quibus Deus specialiter erat. Primo in Sanctuario, quia gloria domini erat super arcam īter Cherubin, & in columna super tabernaculum, de qua frequenter loquebatur Deus Moysi, vt patet Nume. 12. cap. & 16. & Exodi 29. ideo de loco illo respicere dicebatur, & contra locum illũ respiciebant omnes orantes in Israel de quo 3. Reg. 8. cap. ideo, & Daniel stans in Babylone apertis fenestris domus orabat contra Ierusalem, vt patet Dani. 6. cap. Secundus locus in quo Deus specialiter est, cœlum empyreum est in quo se beatis animabus ostendens eas beatas efficit, ideo etiam de hoc loco Deus respicere dicitur. *De excelso cœlorũ habitaculo*. Vocatur excelsum habitaculum propter duo, vel quia illud cœlũ empyreum super omnes cœlos est, vel ad differẽtiam habitaculi terreni, scilicet tabernaculi in quo habitare dicitur. *Et benedic populo tuo Israel*. Multiplicando eũ in omnibus bonis, siue terrenis, siue spiritualibus: benedictio enim vbicunque ponitur multiplicationem importat. *Et terræ quam dedisti*. Concedendo in terre nascendibus vbertatem. *Hodie dominus*. Hic ponitur secundum, s. mandatorum obedientia, & obseruatio. *Hodie dominus Deus tuus præcepit tibi*. Quia licet ista præcepta alias dicta fuissent, sed nunquam, ita plane, & cõiũctim, sicut die, qua Moyses ista locutus est dicta fuerunt, ideo quasi tunc nouiter Deus ista mandare videbatur. *Vel præcepit hodie* Idest quotidie, sicut dicitur Psalm. 2. ego hodie genui te, idest semper genui, & gigno, sic quotidie nobis Deus ista mandat, quia quotidie nos instigat ad hæc faciendum, sed prima expositio est magis literalis. *Vt facias mandata hæc*. Scilicet moralia. s. præcepta decalogi, & præcepta cæremonialia. *Iudicia*. Idest præcepta iudicialia. *Vt custodias*. Scilicet in mente tua ea voluendo assidue, vt patet supra 6. ca.

Duobus locis Deus specialiter erat.

Mandatorum obedientia, & obseruatio.

Et impleas. Actualiter operando. *Ex toto corde tuo*. Idest affectuose, quia maledictus qui facit opus Dei negligenter: debent enim mandata Dei cum magno amore obseruari, quia licet custodiẽdo mandata sine charitate, excusetur aliquis a peccato, quod incurreret si ea non custodiret, tamen nihil magis meretur quã si non ageret, quia radix merẽdi Charitas est, & Deus magis respicit mentem quàm opus. *Et ex tota anima tua*. Ista magis exposita fuerunt supra 5. cap. *Dominum elegisti hodie, vt sit tibi Deus*. Idest vt habeas eũ in Deum eum mente, & opere colendo, & mandatis eius obediendo, & dicuntur elegisse hodie, quia sicut in monte Synai populus recipiens præcepta Dei elegit eum in Deum primo, ita nunc recitata tota lege de nouo, & multis superadditis populus consensit obedire ei, & colere eum.

Quomodo Israel in Deum elegit Dominum Deum suum. Quæst. V.

CONSIDERANDVM circa hoc quomodo Israel elegerit dominum Deum in Deum suum, quia

F videtur, quòd non elegerint: nam eligere libertatem dicit, vbi autem non est libertas, sed est homo obligatus specialiter ad aliquid, non dicitur proprie eligere, in his autem quæ possumus facere, vel non facere, eligere dicimur, sic est de voto, quia votum est promissio facta de his quæ bona sunt, ad quæ astricti non tenemur. vnde non est verum, quòd aliquis voueret se nõ fornicaturum, aut nõ occisurum quempiam iniuste, quia ad hoc tenetur, sed ad colendum Deum verum qui erat Deus Hebræorum, omnes tenentur, vt declarat Apostolus ad Ro. 1. cap. dicens inexcusabiles illos qui prætextu alicuius ignorantiæ Deum verum non coluerunt ad idola declinãtes, cum possent Deũ naturaliter cognoscere, & isto modo dicuntur obli-
G gati ad præcepta decalogi, quia sunt pręcepta iuris naturalis etiam si non dentur nobis, si tunc non fuerunt data gentilibus, sed innata sunt eis, quia vt ait Apostolus ad Ro. 2. c. gentes q̃ legem non hñt, naturaliter eã quæ sunt legis faciunt dictante eis conscientia. erant ergo omnes homines naturaliter obligati ad colendũ Deum verum, quem colunt Hebræi, quia ipse Deus verus erat, alioquin aliæ gentes nõ peccarent non colendo Deum, vel colendo idola. Sed de hoc arguũtur omnes gentes tanquam peccãtes: ergo obligatę erãt ad colendum Deum etiam nulla lege imposita. Quomodo igitur poterant Hebręi eligere accipere Deum in Deum, & dominum, cum nõ essent eis liberum, sed necessariũ, alioquin peccarent? Respondetur, ꝙ Iudęi, & omnes gentes tenentur impendere Deo vero cul-
H tum latriæ qui consistit in actu interiori, s. in spe, fide, & charitate. sic ait Augu. fide, & spe, & charitate colitur Deus, in Enchiridio, & Io. 4. cap. spiritus est Deus, & eos qui eum colunt, oportet in spiritu ambulare, ꝑter istum cultum interiorem non obligantur ad aliũ cultum exteriorem determinate, quia natura non determinat aliquid vlterius nec laudes nec sacrificia, nec adorationes caput inclinando, aut genu flectendo, & sic de cęteris. quantum ergo ad ista de quibus non est specialis determinatio ĩ ratione, nec obligatio, potest aliquis se voluntarie obligare, aut vouere, aut sine voro recipere, & isto modo est lex a Deo data, quia continentur in ea quædam cæremoniæ speciales nõn determinatę a ratione, sicut sunt in sacrificijs, & omni-
I bus alijs ritibus specialibus, & legibus iudicantibus de quibus nulli obligati eramus, nisi nosipsi nos obligemus, & quantum ad hoc est in potestate nostra eligere Deum, & sic dicitur hic de Israel. *Dominum elegisti hodie, vt sit tibi Deus*. Idest tu elegisti hodie colere dominum Deum tuum specialibus præceptis obediendo, & cæremonias obseruando, sed non elegisti hodie Deum dominum quasi antea non esses obligatus seruire Deo, & nunc voluntarie fuisses obligatus ad tenẽdum eum, vt Deum, & colendum eum, & sic votum potest de accipiendo Deum verum pro Deo fieri: nã licet omnes teneamur hunc verum Deum pro Deo tenere, tamen Iacob vouit habere Deum verũ in Deũ si daret ei necessaria. Et sic fuit votum conditionale, vt patet Gene. 28. cap. cum dicitur vouit etiam votum
K dicens, si fuerit Deus mecum, & custodierit me in via per quam ambulo, & dederit mihi panem ad vescendum, & vestimentum ad induẽdum, reuersusque fuero prospere ad domum patris mei, erit mihi dominus in Deum. ecce quòd vouit accipere Deum verum in Deum. Respondetur, quòd nõ vouit accipere Deum verum in Deum, quia ad hoc obligatus erat, sed hunc Deum verum non erat obligatus colere quibusdam specialibus cæremonijs, & ad has se astrinxit Iacob, vt ex litera patet in eodem loco cum dicitur, erit mihi dominus in Deum, & lapis iste quem erexi ĩ titulum vocabitur domus, idest ego fabricabo hic domum ad

Votum quid sit.

hono-

honorem Dei.hęc autem ędificatio ſpecialis ceremonia erat, ad quam aſtringebantur ſoli qui vouiſſent, ergo Iacob tunc cum vouit erat liber, poſtea autem per votum ſe aſtrinxit.etiam ſecundo Iacob vouit aliquid ſpeciale quantum ad oblationes cum dicitur, cunctorumque quæ dederis mihi decimas, reddam tibi, ideſt faciam tibi cultum iſtum ſpecialem qui eſt dare decimas ad quas non tenebar. Quæritur etiam quomodo dicatur hic Iſraeli, elegiſti dominum Deum tuum hodie, quia videtur, quòd ante hoc elegerant: nam cum legem ſuſceperunt in monte Oreb, obligauerunt ſe obedire mandatis eius, & Deus accepit eum in populum peculiarem, vt patet Exodi 19.ca.quæcunque ergo leges darentur, poſtea erãt firmę ex priori conſenſu, quia ipſi tunc dixerunt cum loqueretur eis Deus ĩ
B
voce tubæ, & terribili clangore, quòd loqueretur eis Moyſes, & non Deus, ne forte morerentur, & quod obedirent omnibus mandatis Dei, cum dicitur tu autem magis accede, & audi, quæcunque loquatur dominus Deus noſter tibi, loquerisque ad nos, & nos audientes ea faciemus: ergo ad omnia erãt obligati quęcunque erant poſtea mandanda, cum Deus præciperet. Et ſi forte dicas, quòd illa obligatio nõ tenuit, quia Deus non acceptauit illam, & ad hoc, quòd valida ſit, requiritur, quòd non ſolum voluerit ſe aliquis obligare alteri, ſed etiam ea quæ dixerit obligans rata habeat, & acceptet ille, cuius fauore ſit obligatio. Reſpõdetur, quòd Deus acceptauit obligationem illam, cũ dixit ſupra 5.cap.poſt verba ipſorum Iſraelitarum audiui vocem verborum populi huius, quæ locuti ſunt,
C
bene omnia ſunt locuti, in quo cõſentiebat dictis eorum approbando ea. Ad hoc dupliciter reſpõderi poteſt vno modo, quòd licet ex vi verborum ſuorũ obligati eſſent Iſraelitæ ad obſeruandas leges quaſcũque Deus daret, forte tamen quando eas daret, viderentur eis graues, & cum tędio eas acciperent, volebat ergo Deus, vt eſſet pleniſſimus conſenſus in quamlibet legem, vt non haberẽt aliquam occaſionem ſaltem apparentem ad infringendum eam, & quia non poteſt aliquis conſentire niſi in ea quæ cognoſcit, & quanto magis cognoſcit, plenius cõſentit, vel diſſentit, requirebatur pleniſſima cognitio. Eſt autem pleniſſima cognitio, quando quęlibet res in ſeipſa cognoſcitur, iſta

Quæ ſit pleniſſima cognitio rei.

D
autem cognitio eſt cognoſcere quamlibet rem particulariter, cum autem res in vniuerſali cognoſcuntur, ideſt, quòd cognoſcat vniuerſale aliquod in quo multa contineantur ſingularia, nõ eſt plena cognitio, quia non eſt cognitio cuiuslibet rei in ſe, & interdum concedit aliquis vniuerſale aliquod, cuius particularia ſi explicarentur multa eorũ non concederet, & ob hoc venit regula iuris in ſexto, quod in generali conceſſione non veniunt ea quæ non eſſet aliquis veriſimiliter in ſpecie conceſſurus. licet ergo aliquis ad vniuerſale ſit voluntarius, quando explicantur particularia eius, ad aliqua eorum non eſt ſingulariter volũtarius, quia ante cum permitterentur, non credebat permittens talia ſe permittere. & ob hoc licet in die qua receperunt Iudæi legem in montem Synai, dixerint, quòd
E
omnia quæ mandaret dominus facerent, vt patet ſupra 5.cap.& ante hoc etiam promiſerãt, vt patet Exo. 19.cap.tamen in eadem die Deus dans leges Moyſi ĩ monte quæ continentur Exo.20.cap.in fine, & 21.& 22.atque 23.c.cum Moyſes deſcendiſſet ad populum, et recitaret eas, mandauit vt peteret ab eis conſenſũ, ſcilicet vtrum vellent accipere illas, & antequam ipſi conſentirent Moyſes non ſcripſit eas, habito autem conſenſu eorum ſcripſit, & confirmauit ſequenti die in ſanguine, vt patet Exodi 24.cap. ſic ergo licet ad leges iſtas quas nũc dabat Moyſes, eſſent obligati ex verbis ſuis quę dixerãt in monte Oreb, tamen quia Deus

A
volebat maiorem eorum libertatem in recipiendo legẽ mandabat, vt quando proferretur lex, quæreretur conſenſus eorum, & tunc recepta illa lege dicerentur elegiſſe dominum non quidem, quòd eligerent eum ſimpliciter ad colendum. quia obligabantur ad cultũ eius naturaliter, vt ſupra dictum eſt, ſed quod accipiebant eum ad colendum iſto modo, ſcilicet per hanc legem ſpecialem per quam ante non coluerant, & ſic recepta qualibet lege data a Deo in qua peteretur cõſenſus eorum, dicebantur tunc eligere Deum, quia eum eligebant colere illo modo. Alio modo reſponderi poteſt, quòd licet Iudęi permiſiſsẽt ſe recepturos quæcunque mandaret Deus, tamen extẽdebatur hoc quantum ad illud fędus, quod inierat cum eis in mõ-
B
te Oreb, & non ad aliquod alterum, nũc autem fiebat aliud fędus, ideo oportebat nouum conſenſum accedere eorum, qui obligari debebant: nam Deus in primo anno quo Iſraelitę exierunt de Aegypto dedit eis leges in Oreb, quando ſteterunt ibi, & non ſolum dedit ibi decem præcepta quæ continebantur in tabulis, & primo in voce tubæ exprõpta ſunt, de quibus Exo. 20.& ſupra 5.cap.ſed etiam præcepta cęremonialia, & iudicialia quæ habentur Exodi.21.& 22.& 23.ca.quia in ſequenti die poſt legis dationem in voce tubę iſta populo denunciata, & confirmata ſunt, ea etiam quæ habentur a 25.cap. Exodi vſque ad finem de fabricatione ſanctuarij in monte Synai recepta ſunt, vt patet Exodi 24.vbi dicitur, quòd Moyſes aſcendit ad audiẽdum iſta, & poſtea 23.cap.eiuſdem libri dicitur quo-
C
modo deſcenderit Moyſes de monte poſtquam audiuit iſta, ea autem quę in toto Leuitico dicũtur in monte Synai data ſunt, vt patet Leuit. vltimo capit.in fine cum dicitur hęc ſunt præcepta quę mandauit dominus Moyſi ad filios Iſrael in monte Synai. de his autẽ quę habentur in libro Numerorum eodem modo dicendum eſt, quòd ea quę habentur a principio libri Numerorum vſque ad cap. 10. fuerunt facta in monte Synai, quia in monte Synai, vt in eodem cap.10.declaratur ab eodem loco vſque ad 20.capit.rara mandata ponuntur, ſed maior pars eſt hiſtoria, ea autem quę ponuntur pręceptiue, vt in cap.15. & 17.& 18.atque 19. dicuntur accidiſſe in monte Synai, vt declaratum eſt in eiſdem locis, ea autem quę habentur a 20.cap. Nu-
D
meri vſque ad finem eiuſdem libri acciderunt in anno 40.exitus de Aegypto, vt patet in eodem 20.capit. ex quo ĩfertur, quòd cum ab illo loco totus liber Numerorum pertineat ad annũ 40.& totus iſte Deuteronomius ad finem anni 40.ſcilicet ad menſem vndecimum eiuſdem, vt patet ſupra 1.cap.in principio, quòd in anno ſolo primo, & 40.data fuerint præcepta Iſraelitis.medium autem tempus ſine præceptis fuit, & iſta eſt ſententia Rab. Abrahã Aben Eſdrę ſupra 1.cap. licet nihil de hoc ipſe probet. erit ergo ſic, quòd illa quę in primo anno mandata fuerũt, pertineãt ad vnũ fędus, deinde interpoſitis annis.39.ea quę in anno.40. pręcepta ſunt ad aliud fędus, & ſic requiretur nouus cõſenſus ad hęc. erat ergo in voluntate ſua conſentire

Rab. Abrahã Abenezra opin.

E
an non, & ſi conſentirent eligere dicebantur Deum, ergo illa die eligebant quia ei ſe nouiter ſeruituros, & ſpecialiter offerebant accipientes leges tales, ad quas antea obligati non erant, quòd autem illud, quod in hoc libro mandatum eſt ſit aliud fœdus ab eo, quod in monte Synai datum eſt patet infra 29.cap. cum dicitur hęc ſunt verba fęderis, quod pręcepit dominus Moyſi, vt feriret cum filijs Iſrael, pręter illud fœdus, quod cũ eis pepigit in Oreb. *Vt ambules in viis eius.* Ideſt ſequendo eum quocunque ire mandauerit, & declarat quę ſunt iſtę vię, ſcilicet. *Vt cuſtodias cæremonias eius.* Quę conſiſtunt in modo ſpeciali colendi Deum, ſcilicet ſacrificijs, oblationibus, & purificationibus, &

feſtorum

F festorum obseruationibus, de quibus per totum Leuiticum, & partim in alijs libris. *Et mandata eius*. Scilicet præcepta decalogi. *En dominus elegit te hodie*. Quia sicut populus eligebat Deum ad eum colendum, ita Deus eligebat populum ad eum exaltandum, & protegendum, & sicut populus in monte Synai Deum elegit, & hic: ita Deus in mõte Synai, & hic populum sibi fecit peculiarem. de prima electione patet Exodi 19. cap. *Vt sis ei populus peculiaris*. Idest populus thesauri, sicut in Hebræo habetur. quia sicut thesaurum multum custodimus, ita Deus quasi cum magna solicitudine populum custodiebat, quia qui vos tangit me tãgit, & hæc quando populus Deo subditus erat, si autẽ ad idolatriam diuerteret, vel Dei mandata non custodiret, veniebant super eum omnia mala abundantius

G quàm super gentes alias de quibus Leuiti. 26. & infra 28. & 29. ca. *Et faciat te excelsiorem cunctis gentibus*. Apud Deum, quia aliç gentes a Deo reprobatæ erant, populus autem Iudaicus electus, & valde acceptabilis. fecit excelsiorem in fama, quia aliç gentes videntes ritus Iudæorum, & leges dicebant, ista est gens sapiẽs, & populus intelligens, nec est alia natio tam grandis, vt patet supra 4. cap. fecit eos in potentia excelsiores, quia in tempore Salomonis omnes reges vicini dabant ei tributum, vt habetur 3. Regum 4. c. & cõtinuata fuisset ista potestas in regibus, si semper Deo seruiuissent: fuit tamen completum ad literam in Christo qui fuit gloria Israel, vt habetur Luc. 2. cap. euius regnum fuit lapis cadens de monte sine manibus, & comminuit

H totam statuam præcedentium regnorum, & factum est regnum eius regnum ecclesiæ, quod nõ auferetur: de quo Dan. 2. cap. *Quas creauit in laudem, & nomen, & gloriam suam*. Deus enim omnia quæ creauit propter se creauit: nõ qa eis indigeret, sed quia summe bonus est, & bonum sui ipsius communicatiuum est, & diffusiuum. & sic cuncta causata sunt, vt bonitatem suã Deus eis communicaret, & ideo tot species, & rerum diuersitates se gradualiter excedentes fecit, vt infinita sapientia in ordinando, & immẽsa potẽtia in creãdo, & amor sine inuidia in bonitatem suam tot rerum gradibus communicando monstraretur, & hęc est gloria Dei, in communicando diuersimode bonitatem suã.

Deus q̃re oĩa creata ꝑp se creauerit.

I & hæc est prima ex qua surgit laus, quia intellectualis substantia rerum ordinem, & bonitatem considerãs, vsque in magnum creatorem deuenit eum cognoscẽdo a magnitudine rerum creatarum, vt patet Sap. 13. cap. quo cognito assurgit in laudem, quod est secundum. Ex hoc autem nomen venit, quia sapientes cognoscentes magnalia Dei laudant factorem istorum coram populis, ex quo populares magnitudinẽ Dei pro capacitate intellectus concipiunt, & crescit fama Dei in omnes, & hęc vocatur nomen, quia fama nihil aliud est quam laudabilis nominis diuulgatio, vel celebratio. *Vt sit populus sanctus*. Idest applicitus Deo specialiter quàm aliæ gentes, per veram fidem, & rectas leges. *Sicut locutus est*. Quia ipse promisit te accipere in populum peculiarem, vt patet Exodi 19. & frequenter.

Fama q̃d sit.

K

CAP. XXVII.

PRAECEPIT autem Moyses, & Seniores populo Israel, dicentes. Custodite omne mãdatum, quod præcipio vobis hodie. Cumque transieris Iordanem in terram quam dominus Deus tuus dabit tibi, eriges ingentes lapides, & calce lęuigabis eos. &c.

Iosue 4.

F PRæcepit. Hic ponit legislator tertiam partem principalem, scilicet inductio ad obseruationem legis per imprecationẽ benedictionũ, in qua primo ponit maledictiones. Secundo benedictiones, scilicet in cap. sequenti. prima in duas, quia primo ponit modum, & ordinem maledicendi, & benedicendi. Secundo ponit ipsas maledictiones ibi. *Et pronunciabunt Leuitæ*. *Præcepit Moyses, & seniores*. In præcedenti capi. Moyses compleuerat recitationẽ totius legis, deinde conuocatis specialiter senioribus populi dixit eis, quòd Deus volebat, vt cum transirẽt Iordanem, darent benedictionem obseruantibus legem, & maledictionem non obseruantibus. deinde ipse cum senioribus dixerunt reliquo populo, quòd ista facturi essent.

Connexio capi.

Diuisio eiusdem.

G *Custodite omne mandatum, quod præcipio vobis hodie*. Potest referri ad præcedentia, & est sensus, quòd ex quo Moyses erat dicturus quædam alia, quæ non erant mandata legis, finitis mandatis legis voluit cõmendare memoriæ in vniuersali ea quę dixerat, scilicet. *Custodite mandata quæ præcipio hodie*. Idest memẽtote, quod custodiatis omnia mandata quæ supra dicta sũt, vel potest referri ad iferiora, quia dicturus erat de cęremonijs benedicendi, & maledicendi, prius cõmẽdauit in vniuersali, quòd ista custodirẽtur scilicet. *Custodite omne mandatum*. Scilicet de mõ benedicendi, & maledicendi, quod ego mando tibi hodie. *Cum transieris Iordanem*. Quia benedictiones, & maledictiones non debebant dari extra terrã promissionis ad signandum, quòd in terra illa venturæ essent benedictiones

Quis est sensus huius literæ, iuxta præcedentia.

H si obseruarent legem, vel maledictiones si non obseruarent. *Eriges ingentes lapides*. Erant lapides isti magni, quia multa sculptura fieri debebat, scilicet totum Deuteronomium, & non erant isti lapides de quibus fiebat altare, sed erant isti magni lapides sculpti, & ꝓpe eos altare ad sacrificandũ. *Et calce læuigabis eos*. Idest complanabis, quia illi lapides sumebantur informes, quales exibant de lapidicina, ideo non poterat in eis quicquam sculpi nisi ipsi polirentur reducendo ad aliquam figuram planam, vel liniendo eos calce ęquarẽtur partes eminẽtes, & depressę, & sic plani fierent, nõ erat autem licitum polire eos, vt patet Exodi 20. cap. ideo oportebat calce læuigare. *Vt possis in eis scribere*

I *omnia verba legis huius*.

An in istis lapidibus fuerint scripta decem præcepta solum, vel omnia quæ in istis quinque libris Moysi sunt.

Quæst. I.

ALIQVI volunt, quòd solum decem præcepta ibi scripta fuerunt, quæ vocantur lex, & sic dicimus esse duas tabulas legis, & tamen illæ non continebant, nisi decem præcepta, vt patet supra 10. cap. & ratio horum, quia in lapidibus non poterat scribi tanta scriptura. Alij volũt, quòd in lapidibus illis solum scriptę fuerunt benedictiones, & maledictiones quæ infra ponuntur.

Aliorũ secũda opi.

Alij volunt, vt multi Iudæi communiter, ꝙ scripta fuerunt ibi omnia pręcepta quæ sunt in tota lege affir-

K matiua, & negatiua, quæ sunt in vniuerso sexcenta, & tredecim, & ratio horum est sicut priorum, quia in libro isto multa scriptura continetur, illa autem præcepta sic, vt nunc ipsi habent, non tenent tantum quantum quinta pars huius libri.

Iudęorum tertia opi.

Sed istæ positiones non multum valẽt, prima quia licet decem præcepta sint lex, non tamen sunt omnia verba legis, sed hic mandat scribi omnia verba legis. Et si dicas, quòd decem pręcepta sunt omnia verba legis decalogi, adhuc non valet, quia hic dicitur. *Omnia verba legis huius*. Ista autem lex distinguitur contra primam legem, quæ data fuit in monte Synai, vt patet

Improbatio primæ opinionis.

Quod oĩa ꝓcepta cõtenta in 5. libris Moysi sunt scripta.

infra 29.capit. vbi dicitur hæc sunt verba fœderis quæ præcepit dominus Moysi, vt feriret cum filijs Israel in terra Moab, præter illud fœdus, quod cum eis pepigit in Oreb, sed decem præcepta pertinent ad legem quę data fuit in mõte Oreb, vt habetur Exo.20. ergo oportebat hic alia verba poni. Nec valet secunda positio, quia maledictiones, & benedictiones non sunt verba legis, quia lex aut mãdat, aut prohibet, illæ autem sunt quædam imprecationes boni, & mali. Nec valet tertia positio quam tenet Aben Ezra: quia non sunt in tabulis, quas ipsi ponunt de præceptis omnibus affirmatiuis, & negatiuis, omnes exhortationes, vel beneficiorum narrationes, vel pænarum inflictiones, vel malorum, & bonorum imprecationes, immo nihil de his ponitur ibi, quæ ponuntur in hoc libro, ergo non ponuntur ibi omnia verba legis huius, quæ Moyses mãdauit scribi. Item quia nihil magis scriptum fuit in lapidibus illis quàm id, quod mandauit Moyses, scilicet verba legis huius, vt patet Iosue.8.c. vbi ista facta sunt, scilicet in tabulis illis multa scripta sunt quæ non ponuntur in isto Deuteronomio, quia multa præcepta de fabricatione tabernaculi, & de alijs cęremonijs scripta sunt in Exodo, quę non sunt in hoc libro, & multa de sacrificijs in Leuitico quæ non sunt hic, & sic de libro Numerorum, sed omnia tam affirmatiua quàm negatiua præcepta sunt breuiter scripta in illis tabulis suis, ergo non fuerunt illa in lapidibus scripta. Item dato, quod solũ continerent illæ tabulæ præcepta istius libri, tamen nondum bene diceretur, quòd ista fuerũt scripta in lapidibus, quia quãdo aliquis extrahit flores alicuius libri, vel facit tabulationem, siue Repertoriũ, non vocantur ista opera eodem nomine quo principalis liber, nec sunt idem, vt decretum, & repertoriũ decreti, vel abbreuiatio decreti, sed ista præcepta quæ sunt in suis tabulis fuerunt extracta, & abbreuiata de 4. libris legis, ergo non vocantur nomine alicuius istorum librorũ, sed in lapidibus illis fuit descriptus Deuteronomius Moysi, vt patet Iosue.8.ca. ergo non erãt illa præcepta quæ isti fabulantur. Dicendũ ergo, quòd supęr illos lapides fuit scriptus totus Deuteronomius, sicut Moyses illum recitauit, vt dicitur Iosue.8.capit. vbi dicitur, & scripsit super lapides Deuteronomium legis Moysi quemadmodum ille digesserat coram filijs Israel, idest sicut Moyses totum Deuteronomium declarauit distincte, & per partes, quod est digerere, ita scriptus fuit super lapides. Et non obstat ratio illorum, scilicet, quòd tanta scriptura in lapidibus sculpi non posset, quia ad hoc iuuant duo.

Doct. opi.

Primum, quòd illi lapides erant ingẽtes, sicut dicit textus, idest valde magni, vt in eis multa scriptura caperetur.

Secundum, quia illi lapides lęuigabantur calce bene temperata, ita quòd sculptura non fiebat immediate in lapide, sed in calce, in qua tenerius scriptura imprimeretur, & fierent literę paruæ, ideo non esset magna difficultas: non erant tamen literę, ita paruę, quòd plane, & distincte legi non possent, vt patet infra. *Iordane transmisso*. Idest pertransito, & nõ intelligas, quòd immediate trãsito Iordane ista fecerint, quia prius destruxerunt vrbem Hierico, deinde vrbem Haim. post venerunt ad montem Hebal, & Garizin vbi ista facta sunt, hoc patet ex processu libri Iosue vsque ad finem octaui cap.

Sicut iurauit patribus tuis. Scilicet Abraham, vt patet Gene.13. & 15. cap. de Isaac habetur Gene.26. cap. de Iacob patet Gene.35. cap. *In monte Hebal*. Mons Hebal, & garizin sunt duo parua cacumina montium sibi vicina, & sunt vltra Iordanem in campestribus contra Sichem, & circa ilicem Mambre apud quam habitauit Abraham, de quo magis diximus supra 11. capit.

A circa finem. *Et ædificabis ibi altare domino Deo tuo*. Ad offerendum holocausta, & hostias pacificas in solẽnitate illa, quando imprecabantur maledictiones, & benedictiones. Et ex hoc patet, quòd illi lapides in quibus scribebatur Deuteronomium, non erant de altari, quia primo dicit de illis lapidibus magnis, & lęuigatione cum calce, deinde de lapidibus altaris. si autem idem fuisset non fieret replicatio, sed diceretur, quòd super illos ingentes lapides calce læuigatos ponerentur holocausta.

De lapidibus quos ferrum non tetigit. Scilicet dolando eos ad lęuigandum quadrando, vel rotundando, siue aliam figuram inducendo, sed bene permittebantur, quòd tangeret eos ferrum in extrahendo eos de lapicidina, & præcidendo eos a magna mole lapidea, quia in hoc adhuc manebant lapides informes, nec reducebantur ad aliquam distinctam figuram.

B

Sed de saxis informibus, & impolitis. Dicuntur saxa informia quæ non sunt reducta per sculpturam, & dolationem ad certam figuram communiter notam operę artificum. Dicuntur impolita, idest non complanata, & ratio huius est, quia dicitur Exodi 20. cap. altare de terra facietis mihi, quòd si altare lapideum feceris mihi, nõ ædificabis illud de sectis lapidibus, quia Deus multum intendebat eos remouere ab idolatria, quæ stabat principaliter in adoratione statuarum formatarum de lapide, vel ligno, siue metallo opere artificũ, maxime autem de lapidibus: ideo non vult, quòd lapides poliant quadrando, vel rotundando, ne ex hoc inducantur ad poliendum lapides ad faciẽdas statuas, & ne ipsi offerentes ante altare videntes lapides formatos ad aliquam figuram cognitam, adorarẽt eos, sicut adorarent statuam hominis, vel canis, & pecorum, & anserum, & magis prohibebatur polire lapides altaris, quàm domorum, murorum, vel templi, quia etiã templum Salomonis de sectis lapidibus fabricatum est, & ratio est, quia in altare, ante quod veniebant ad adorandum (quia putabant omnes res ibi existentes sanctas esse) si aliqua figura lapidis politi ibi esset, adorarent eum populares. lapides autem murorum, & domorum, erant aliquid prohanum, ideo non erat in eis periculum idolatrię: lapides autem templi dolati erãt cooperti lignis cedrinis, vt patet 3. Reg.6. cap. sed ab aliqua parte exterius videbãtur, vt patet Marci.13. ca. vbi dixerunt discipuli Christo, magister aspice quales lapides, & quales structurę templi, sed etiam in hoc nullum periculum erat, quia illi lapides coniuncti domus formam faciebant, nec gerebant aliam distinctam figuram.

C

D

Et offeres super eo holocausta. Ad solennitatem publicationis maledictionum, & benedictionum, & licet tunc super altare illud holocausta oblata fuerint, nunquam tamen post licuit offerri, quia mandatum fuerat Leuitici 17. & supra 12. capitu. quòd nullus extra atrium tabernaculi offerret sub pœna mortis. Sed in isto casu Deus dispensauit expresse, nec hoc repugnat legibus supra ab eo datis, quia ille ad quem pertinet legem condere, pertinet eam interpretari, & dispensare cum lex illa dependeat ex voluntate condentis eam. mansit ergo illud altare in futuras generationes ad memoriam rei gestę, & non ad vsus sacrificiorum. Sic enim alia altaria ad signandum aliquid facta sunt, & non ad aliquem vsum sacrificiorum, sicut patet de altari quod construxerunt duę tribus, & dimidia, scilicet Ruben, & Gad, & dimidia pars Manasse, quia cum recessissent ab alijs nouem tribubus, & dimidia, quę manebant vltra Iordanem in terram Chanaan, quia in illa tabernaculum domini erat, scilicet in Sylo, & ibi maior pars gentis Israelitica, putauerũt, quòd cum diuiderentur illę duæ terrę Iordane interfluente,

E

fluente, quòd post aliquot generationes pertransitas esset obliuio in posteris, quòd istę tribus duę, & dimidia pertinerent ad Israelitas, & filij eorum, scilicet nouem tribuum, & dimidiæ quæ habitabant vltra Iordanem, existimarent tanquam alienos filios duarum tribuum, & dimidię, & quòd non pertinerent ad Deum Israel. ne ergo hæc ambiguitas suboriri posset pertrãsito Iordane diuidente vtramque terram, ex parte sua circa tumulos Iordanis construxerunt altare nimiæ magnitudinis, vt patet Iosue. 22. ca. & cum aliæ tribus nouem, & dimidia vellent cõtra eos pugnare tanquã idolatras recedentes a lege, responderunt se non fecisse hoc altare ad sacrificandum, sed ad istud signandũ, quod dictum est in futuras generationes. Mansit igitur altare illud, quod construxit Moyses ad istam solẽnitatem celebrandam in memoriam posterorum, sed siquis postea sacrificasset in illo, reus mortis esset, nec esset aliquis vir sanctus qui moueretur a Deo ad sacrificandum ibi, de quo non esset dubium, quòd moueret eum Deus, sicut de Helia qui sacrificauit in mõte Carmeli, vt redargueret Prophetas Baal: nam hoc valde cedebat in laudem Dei, de quo 3. Regum 18. capitu.

Et immolabis hostias pacificas. Quia non solum holocausta ad solam laudem Dei facta sunt, sed etiam pacificę hostiæ, vt comederet de eis populus, & lętaretur, cum maior pars de sacrificio pacifico pertineat ad offerentes.

Epulaberis coram Domino Deo tuo. Idest coram altari, vbi ista sacrificia fiebant in quo dicebatur esse Deus, quia in illo specialiter colebatur, vel quia ibi miraculose ignem detinebat, ita quòd non extingueretur aqua, nec vento. *Et scribes super lapides*. Replicat hic quę ante dixerat. *Super lapides*. Non sunt isti lapides altaris, quia si poneretur ignis super lapides calce litos dissolueretur litura calcis, & scriptura obliteraretur, vel obscuraretur agente igne, ideo dicatur, quòd alij lapides erant, vt supra diximus. *Plane ac lucide*. Vt omnes volentes legere possint, quia hoc manebat ad memoriam futurorum.

Dixeruntque Moyses, & sacerdotes. Supra in positione huius mandati loquebãtur Moyses, & seniores populi ad totam multitudinem, nunc Moyses, & sacerdotes replicant prouocando populũ, vt attendat mandata Dei. conuenienter autem sacerdotes cum Moyse ad populũ locuti sunt, vt custodirent mandata Dei, quia exhortatio est actus prædicandi, prædicatio autẽ non pertinet ad laicos, sed magis ad sacerdotes legis, quia sacerdotes tenentur esse sapientes in lege, alij autẽ non vacant studio legis, sed operibus suis, & habẽt sacerdotes, vt doctores, & directores, vt patet Mala. 2. cap. labia sacerdotis custodient scientiam, & legem exquirent ex ore eius, quia Angelus Domini exercituũ est, ex hoc etiam sacerdotes quasi sacra docentes aut dicentes appellati sunt.

Leuitici generis. Hoc videtur positum quasi ex superabundanti, quia in nulla alia tribu fuit vnquam sacerdos, nisi in tribu Leuitica, quia omnes alię fuerũt propter peccatum idolatriæ in adoratione vituli abominabiles factæ, & reprobatæ, & tribus Leui pro primogenitis omnium aliarum tribuum fuit electa, vt patet Numeri 3. capitu. scriptura tamen aliquãdo ponit aliquid ex superabundanti, quæ licet sit determinatio tamen non est necessaria, sic dicitur supra 17. cap. ibis ad sacerdotes Leuitici generis, posset tamen dici, quòd accipitur sacerdos Leuitici generis ad differentiam aliorum sacerdotum, quia erant alij sacerdotes in alijs qui non sacrificabant, sed vocabãtur sacerdotes, idest domini, vel viri potentes. nam istud nomen sacerdos ęquiuocũ est ad sacerdotem in altari ministrantem, &

F ad virum potentem, de isto secundo significato habetur exemplum 2. Reg. 8. capitu. scilicet filij autem Dauid erãt sacerdotes, idest principes, cõstat enim, quòd non poterant esse sacerdotes ministrantes in altari, quia morerentur, aut percuterentur a Deo, sicut rex Ozias de quo quarto Regum 15. quòd fuit percussus lepra in fronte, & mansit tota vita sua leprosus, quia vsurpauit sibi ministerium sacerdotale thurificando, de hoc etiam Apostolus ad Hebræ. septimo capitu. quòd de tribu Iuda nullus vnquam sacerdos fuit. *Attende*. Corde præcipiendo.

Et audi. Auribus auscultando. *Hodie factus es populus domini Dei tui*. Quia hodie nouiter te accepit in populum peculiarem, quia pepigisti cum eo hoc fędus
G legis, sicut in monte Synai primo te elegerat, quia accepisti aliam legem, scilicet decem pręceptorum.

Audies vocem eius. Mente audiendo. *Et facies mandata atque iustitias*. Hoc refertur ad ea quę in toto hoc libro dicta sunt, & non solum ad ista præcepta de benedicendo, & maledicendo, quia istud præceptum cęremoniale fuit, ibi autem dicitur de mandatis generaliter, scilicet de moralibus, & cęremonialibus, & de iustitijs, idest præceptis iudicialibus.

Hi stabunt ad benedicendum Deum. Tanguntur hic personæ benedicentes, & ponuntur ad benedicendum tribus natæ de dominabus, scilicet de Lia, & Rachel, & ad maledicendum tribus natæ de ancillis, scilicet de Zelpha, & Bala, sed quia filij dominarũ sunt octo, scilicet duo filij Rachel, & sex filij Lyæ, & filij ancilla-
H rum sunt quatuor, ponuntur duæ tribus de filijs Lyæ ad maledicendum, scilicet Ruben, & Zabulon, de his patet Gene. 29. & 30. capitu. *Ioseph, & Beniamin*. Hic diuidit benedicentes, & maledicentes, & ponuntur 12. tribus, sex ad maledicendum, & sex ad benedicendum.

Quare ista enumeratio tribuum variat ab alijs.
Quæst. II.

SED in enumeratione ista tribuũ variat ab alijs locis, nam Leui non solet computari, vt tribus, quia tribus diuiduntur per diuersas sortes, idest
I partes hęreditatis, sed Leuitæ nõ acceperunt partem inter fratres suos de alijs tribubus, vt patet Numeri 18. & 34. & supra 18. ideo non computabantur tanquam tribus vna Israel.

Itẽ in alijs locis solet cõputari vna tribus Ephraim, & alia tribus Manasse, qui ambo erant filij Ioseph, & istum modum diuidendi tenet tota scriptura, de hoc patet exemplum Numeri primo capitu. vbi computantur viri bellatores omnium tribuum, & Numeri secundo, vbi ponitur modus, & ordo castrametationis, & Numeri septimo vbi ponuntur principes duodecim tribuum ad offerendum in die dedicationis tabernaculi, & ratio huius cõputationis est, quia Ephraim & Manasse filij Ioseph duas tribus faciunt, & duas sortes receperũt, sicut omnes alij filij Iacob, vt patet Gene. 48. capit. cum dicitur Ephraim, & Manasse duo fi-
K lij tui, quos genuisti ante quam venirẽ ad te, mei erũt, & sicut Symeon, & Leui reputabuntur mihi, hic autẽ computatur pater eorũ Ioseph pro vna tribu, ita quòd illæ duæ tribus in vnam conueniant. causa huius mutationis videtur esse, quia siue numeretur Leui inter tribus, siue non numeretur, nunquam debent esse vltra duodecim, sed si Leui cõputaretur, vt vna tribus, & computarentur isti duo filij Ioseph, vt duæ tribus, essent tredecim tribus, ideo quando cõputatur Leui necesse est, vt Ioseph pro vna tribu computetur, & non exprimatur aliquis de filijs suis tanquam tribus, sed quod computetur Leui, vt vna tribus, vel non dependet

pendet ex hoc, quia aut computantur filij Iacob quãtum ad aliquid, quod sit temporale, & terrenum, & tunc non ponitur Leui, vt tribus, quia erat separatus in cultum Dei, & abstrahebatur ab omnibus secularibus negocijs, sed ponuntur Manasse, & Beniamin, & diuiditur tunc Ioseph in duas tribus, sic ponitur Numeri primo capitu. quia ibi computantur viri bellatores. bellare autem erat actio terrena, quæ ad Leuitas non pertinebat, & in designatione castrametationum nõ computatur Leui, vt tribus, quia in circuitu tabernaculi manebat, aliæ autem erant castrametantes in ordine suo, & ideo Manasse, & Ephrain computantur ibi, vt duę tribus, vt patet Numeri 2. capit. & in diuisione fortium, quia erat aliquid seculare non computatur Leui, vt tribus, sed Ephrain, & Manasse, vt patet Numeri 34. capit. quando autem aliquid erat spirituale pertinens ad Israelitas non solum pertinebat ad populares, sed etiam ad Leuitas, ideo computabatur Leui, vt vna de tribubus 12. & Ioseph erat alia tribus, hic autem sic erat, quia maledicere non obseruantes, & benedicere obseruantes erat approbare legem, approbatio autem aliquid spirituale est, ideo Leuitę, vt tribus vna computandi erant. simile habetur Apoca. septimo capit. vbi enumerat Apostolus Ioannes conuertendos de omnibus tribubus Israel, & quia ista cõuersio erat aliquid spirituale computatur Leui, vt tribus, & Ioseph, vt alia tribus.

Sed tunc dubitatur cum non sit aliqua vna tribus quæ nominetur tribus Ioseph, sed duæ tribus, scilicet Ephraim, & Manasse quomodo accipiatur vna trib' Ioseph ad ponendum cum alijs: nam si ponerentur tribus Ephraim, & Manasse essent septem tribus ex parte illa, vbi ponerentur istæ.

Diceret autẽ aliquis, quòd vt solum essent ex qualiber parte sex tribus tam in benedicentibus quàm maledicentibus, quòd deberet vna de his duabus tribubus accipi loco tribus Ioseph. Et si quæratur quę illarum duarum esset.

Responderetur, quòd tribus Ephraim, quia ista dignior erat, sicut prænunciauerat Iacob auus eorum, vt habetur Gene. 48. cap. cum dicitur, & hic quidem in populos multiplicabitur, sed frater eius iunior maior illo erit, & semen eius crescet in gentes: nam postea venerunt reges de tribu Ephraim etiam, quia in castrametatione Ephraim maior erat, cum Manasse castrametaretur sub vexillo Ephraim, vt patet Nume, 2. cap. conuenienter, ergo videretur dicendum, quòd tribus Ephraim acciperetur pro Ioseph. respondetur dicẽdum esse, ꝙ vtraque tribus Manasse, & Ephraim acciperetur pro vna tribu Ioseph: nam si forte mandaretur, quod de tribu Ioseph acciperetur solum ad faciendum aliquid, quia ille non poterat esse de vtraque tribu debebat accipi de tribu Ephraim tanquam de principali, cum tamen mandatur accipi tribus Ioseph deberet accipi vtraque tribus, scilicet Ephraim, & Manasse: nam licet inter se essent duæ tribus distinctę, sicut Symeõ, & Rubẽ, vt patet Gene. 48. propter possessiones quæ recipiebantur ab eis tanquam a duabus tribubus tamen respectu ipsius Ioseph patris sui non erant duę tribus, sed vna, sicut enim omnes filij Iudæ faciebant vnam tribuum licet constituerent diuersas familias sub eadem tribu, ita Ephraim, & Manasse respectu Ioseph faciunt vnam tribuum, ideo appellatione tribus Ioseph continẽtur ambæ tribus simul.

Et ad argumentum in contrarium, quãdo dicitur, quòd acciperetur vna tribus loco Ioseph dicendum, quòd non sufficit, quia vna earum non dicitur tribus Ioseph, sed familia Ioseph: ambæ autem simul faciunt vnam tribum Ioseph, ideo cum mandetur accipi tribus Ioseph oportet vtramque simul accipi. *Et e regione.*

A Idest econtrario: sunt duæ partes e regione. e, est prępositio, & signat ex, regio signat aliquam partem positionis. vndę dicitur e regione, idest ex opposita parte, vel a fronte. & sunt Hebal, & Garizim duo monticuli prominentes inter quos est parua vallis in qua stabant 12. tribus ad respõdendum benedictionibus, & maledictionibus. *Et pronunciabunt Leuitæ.* Hic ponitur secũdum scilicet maledictionum promulgatio.

An totus populus ascenderet ad benedicendum super montem Garizim, & rursus ascendebant ad maledicendum super montem Hebal. Quæst. III.

B DE ordinatione, & modo maledicendi, dicunt aliqui ꝙ Leuitę, & totus populus ascẽdebant in montem Garizim ad benedicendum, deinde perfecta benedictione ascẽdebant simul super montem Hebal, & ibi maledicebãt. Sed hoc non stat, quia sex tribus esse debebant in Hebal, & sex in Garizim. Item quia tunc omnes tribus simul benedicerent, & maledicerent, sed in textu mandatur, ꝙ sex tribus benedicant, & sex maledicant. Et respondent isti, ꝙ tribus Leui ascendebat super vtrunque montem ad benedicendum, & maledicendum, sed solum computatur inter benedicẽtes, quia Leuitæ erant rectores in spiritualibus, ad rectores autẽ benedicere proprię pertinet, maledicere autem per accidens, sed hoc nihil valet: quia non respondent de alijs quinque tribubus quę solum ponuntur ad benedicen-

C dum, & non ad maledicendum, nec erant rectores: ẽt rectores aliquando maledicunt, vt cum excommunicant subditos rebelles, anathematizantes eos. Alij dicunt, ꝙ sex tribus ascendebant super montem Hebal, & sex super montem Garizim, & sacerdotes stabant in valle inter duos montes, & conuertebant faciẽ suã ad montem Garizim, & benedicebant, & deinde conuertebant faciem ad montem Hebal, & maledicebãt, respondentibus Amen ad quamlibet benedictionem tribubus existentibus in Garizim, & respondentibus Amen ad maledictiones tribubus stantibus in Hebal. Posset etiã dici, & vere, vt supradiximus, ꝙ aliqui Leuitę ascendebant summitatem mõtis Garizim, & benedicebãt respõdentibus Amen sex tribubus stãtibus

D in ascensu montis Garizim; deinde Leuitæ ascendebant cacumen montis Hebal pronunciantes maledictiones, respondentibus Amen sex tribubus stantibus in ascensu montis Hebal. Et si obijciatur, quia dicitur in litera, ꝙ sex tribus stabunt super montem Garizim, & sex super montẽ Hebal. Respondetur, ꝙ non oportebat, ꝙ starent in summitatibus montium, sed satis erat, ꝙ starent in ascensu, & dicuntur stare super montem, idest in monte, & ratio quia trecẽta millia hominum pugnatorũ, qui erant in sex tribubus præter paruulos, & vxores, & vulgus promiscuum infinitæ multitudinis, vt patet Exodi 12. c. non possent capi in summitate alicuius montis, maxime quia illi mõtes erant parui: & dato ꝙ possent capi, tamen non congrue pos-

E set tota multitudo ascendere super mõtium vertices, & patet hoc manifeste Iosue 8. c. vbi dr̃, ꝙ media pars Israel stabat iuxta montem Garizim, & pars media iuxta montem Hebal cum aduenis suis, ideo opinio illa secunda, quę est Rab. Sal. quam videtur tenere Nicolaus nõ stat in veritate, licet potest sustineri si respiciatur litera Iosue 8. ca. Et si arguas, ꝙ non benedicebant Leuitę, quia sex tribus stabant ad benedicendũ, & sex ad maledicendum. Respondetur, ꝙ non benedicebãt populares, sed Leuitæ, dicuntur tamen stare ad benedicendum, idest ad respondendum benedictionibus, & sic de maledicentibus dicitur. Et si arguas, ꝙ Leuitę per se non benedicebant, & maledicebant, quia tri-

bus

bus Leui computatur vna de stantibus in monte Garizim ad benedicendum solummodo. Respondet Rab. Sal. quod Leuitæ vtrunque faciebant, & tamen tribus Ioseph erat diuisa in duas, scilicet in Ephraim, & Manasse, & sic erunt sex tribus benedicentes præter Leui: sed hoc inconueniens est, quia cum Leui computetur inter benedicentes, si Ioseph diuidatur in duas tribus, erunt septem tribus benedicentes, nisi forte dicat, quod etiam Leuitę ponebantur cũ maledicentibus, licet non fiat hic mentio de maledictione eorum. Sed melius videtur dicendum, quod tribus Leui erat vna de benedicentibus, & tribus Ioseph computatur pro vna, licet essent duę, quia sępe hoc reperitur in veteri, & nouo testamento patet Gen. 49. c. quia postquam Iacob Gen. 48. dederat duas sortes duobus filijs Ioseph, & computauit eos in duas tribus in c. 49. rursus computauit Leui in vnam tribum, & Ioseph in vnam. & si dicatur quomodo ergo Leuitę proferebãt maledictiones, & benedictiones? respondetur quod tribus Leui tota ponebatur cum alijs quinque tribubus ad benedicendum, sed aliqui de sacerdotibus, vel de ipsis Leuitis ascendebãt super montes ad benedicendum, & maledicendum, nec tota tribus ascendere debebat, quia si multi homines simul clamarent, cum sint voces dissonę, quædam graues, quędam acutæ, & quędam multum sonãtes, quędam paucum, non sonaret vox distincta, sed murmur confusum. dominus autem mandauerat, quod totus Israel audiret, & intelligeret, ergo non clamat tota tribus. *Maledictus homo qui facit sculptile*. Idest aliquã statuam occultam, idest cauatam, vel dolatam, & poliã ad adorandum, quia idolatria maximum peccatorũ est de se, cum magis repugnet Deo intelligẽdo, sicut declarauimus supra 5. c. ideo prima maledictio ponitur de ea, vt maxime caueatur. Et dicit Rab. Sal. quod sacerdotes, vel Leuitæ stantes inter duos montes conuertebant vultum suum ad Garizim, & benedicebãt dicentes, benedictus qui non facit sculptile. deinde conuertebant vultum ad Hebal, & dicebant maledictus homo qui facit sculptile, & sic ĩ omnibus alijs, primo ponentes benedictionem, deinde maledictionem, & non exprimuntur, quia vna intelligitur cum solum differat benedictio a maledictione per solam negationem. Ista positio quantum ad hoc, quod est Leuitas stetisse ad benedicendum inter montem Hebal, & Garizim satis vr̃, vt supra diximus, sed quantum ad hoc, quod est stetisse sex tribus super vnum montem, & sex super alium falsa est: quantum ad hoc, quod est sacerdotes primo bendicere versus Garizim, deinde maledicere conuersione Hebal, non potest stare s̃m positionem tertiã quã. sed adhuc concessa positione Rab. Sal. non vr̃ hoc verisimile, quia si sic factũ fuisset, non oportebat ponere benedictiones per se, & maledictiones p se in scriptis, sed scribendo maledictiones intelligerentur benedictiones, in textu tñ ponunt̃ maledictiones, & deinde benedictiones. Item quia ẽt si scriberentur benedictiones nõ deberẽt scribi illæ quæ sunt ꝯriç istis maledictionibus, sed aliæ disparatæ, sed seq. ca. positis benedictionibus adiungunt̃ ꝯriæ maledictiones. Dicẽdum ergo, quod Leuitæ, siue steterint sup montium cacumina, siue inter montes ad benedicendum, & maledicendum, tñ prius dixerunt benedictiones, deinde oẽs maledictiones, et patet Iosue 8. c. Et iste modus conuenientior est ad intelligendum, q̃ alius in quo miscẽtur maledictiones benedictionibus, quia cum benedictiones moueant ad lętitiam, & maledictiones ad tristitiam, si simul mixtim proponant, nunq̃ magna immutatio fiet ad vnam passionem, quãtum enim mouemur ex benedictione ad vnam partem, tantum subito abstrahimur per maledictionẽ ad aliam partem, & sic neutri manemus, si aũt oẽs benedictiones simul

Doctores responsio vera.

Doctoris opinio.

F ad magnam lętitiam subleuant, & desiderium implẽdi mandata, cum aũt oẽs maledictiones simul proponuntur, ad magnũ terrorem concitant, & fugam peccati. Et si dicas, quod ẽt cũ deducti fuerimus ad magnam lætitiam p benedictiones, si proponant̃ post maledictiones, cessabit illa lætitia, vel timor non infliget̃ per maledictiones. Rñdet, quod qñ facta est fortis impressio passionalis, & deinde fiat alia fortis, si nõ sunt totaliter ꝯriç vtraq; manebit, si aũt sint totaliter ꝯriç neutra manebit, vel talt̃ modicũ de maiori: benedictiones aũt, & maledictiones hic datę licet in verbis ꝯriç sint, non sunt tñ totaliter ꝯriç, qa benedictiones dirigunt̃ ad obseruatores legis, maledictiones vero ad trãsgressores, qñ aũt paruę impressiones fiunt, siue sint totaliter ꝯ-

G riç, siue non, nunq̃ manebit aliqua, qa requiritur totalis attentio ad q̃libet: iõ cum ad vnã totaliter attẽdat̃, alia q̃ parua erat deletur, patet de illo qui addiscit duas sciãs disparatas simul, quia cũ magna difficultate, vel raro hẽt aliq̃ earum, nisi sit magna subiecti capacitas. si aũt vna prius imprimatur fortiter, alia adueniẽte ẽt si ad eam totaliter attendatur, non cessabit prima. *Et conflatile*. i. idolum metallinum, qđ non p sculpturam, sed conflationẽ ignis, & opere fusorio fit. *Abominationem domini*. Quia Deus ista valde abominatur. *Opus manuum artificum*. i. qui non sunt veri dij, sed aliqđ factũ opere humano. *Ponetq. illud in abscondito*. Istæ maledictiones sunt q̃dam cõminationes de malo infligẽdo a Deo solum, & sunt ad peccata occulta, quia de peccatis publicis iudices s̃m legẽ iudicare, & punire po-

H terant: occulta aũt solum diuino iudicio reseruãtur, s. si aliquis publice vellet colere idola, si esset vnus, vel pauci, ponitur pena eorũ supra 17. c. s. lapidatio, si autem esset vna ciuitas, ponitur pena eius supra 13. cap. scilicet totalis deletio. cum autem aliquis in occulto idola coleret, solus Deus vindicabat, & sic est de omnibus maledictionibus positis in hoc cap. quia omnia occulte fieri possunt. *Et dicet amen*. Aduerbium confirmandi est apud Hebræos, & nos in eodem sensu accipimus. *Maledictus qui non honorat patrem*. In Hebręo habetur. *Maledictus qui vilipendit*. Et hoc durius peccatum est, quia non honorare est temporibus requisitis honorem, vel subsidium non præstare, & hoc fit per

I solam subtractionem boni requisiti, vilipẽsio autem est alicuius iniuriæ illatio, vel derisio, siue diffamatio vel bonorum possessorum ablatio. *Maledictus qui transfert terminos proximi sui, & dicet omnis populus Amen*. Ita quòd defraudet eum accipiendo aliquid de possessione eius, si tamen aliquis mutaret terminos, vt daret proximo suo de terra non sua, non erat maledictua, sed rarissime fit sic. *Maledictus qui facit errare cæcum in uia* Quia poterit præcipitari de aliquo loco, & morietur. qui autem videt, non potest, ita periclitari, ideo dicitur Leui. 19. cap. non maledicas surdo, nec ponas offendiculum coram cęco. Potest etiam intelligi de his qui rudes in fide errare faciunt, quia damnabilior est error in via morum, quàm in via pedum. Et credo, quòd inter peccata maximum est volũtarie aliquem infidelem facere: est enim de peccatis in Spiritum san-

K ctũ, scilicet inuidentia boni fraterni, ideo credo, quòd maxime damnati sunt qui plures in fide errare fecerunt, inter quos Mahometum, & Antichristum maxime damnatos credo, deinde Arrium, & Sabellium, & consequenter alios hereticos: magis enim istos in inferno cruciari crederem, quàm Iudam Christi venditorem, quia iste ex quadam auaritiæ impetuositate egit, quia fur erat. & loculos habebat, cessante tamen illa passione doluit de malo licet infructuose.

Maledictus qui peruertit iudicium aduenæ, & pupilli. Peruertere iudicium in quacunque persona vitium est, sed magis in causa istorum, quia sunt miserabiles personę,

Occulta solum diuino iudicio reseruant.

Inter oẽs mancipatos pęnis inferni Mahometus & Arrius, & cęteri heretici duriora tollerant tormenta.

ſonę, nec habent adiutorem. *Maledictus qui dormit* A *cum vxore patris ſui*. Ideſt cum nouerca, & non vocatur vxor patris mater: quia non voluit ponere Deus talem legem: quia erat infamare genus humanum, quòd aliquis coiret cum matre ſua: licet Semiramis regina Babylonis accepit filium ſuum in virum, vt eſſet regina: nam ſi filius aliam accepiſſet vxorem, mater non eſſet regina. de hoc Paulus Oroſius primo libro de Ormeſta mundi. Etiam maledictus eſt qui dormit cum vxore fratris ſui Iudæi, ideſt proximi ſui: ſed non ponitur hic, quia ſolum hic innuuntur ea, quæ occulte fiunt, & de quibus ſuſpitio nō poteſt haberi faciliter, ſicut non poteſt haberi ſuſpitio de coitu præuigni cum nouerca: quia in domo conuerſantur: & de fratre & ſorore, & de genero, & ſocru: B eſt enim familiaritas magna inter tales perſonas: nec aliquis iudicare poterit inter eos: ſi tamē aliquis mul cum communicaret familiariter vxori proximi ſui, ſuſpitio eſſet de illicito concubitu: ideo ibi homines per legem veritatem ſcire poſſunt.

Et reuelat operimentum lectuli eius. Ideſt diſcooperit lectum patris ad coeundum cum nouerca: quia in hoc magnam facit patri iniuriam. vt Ruben qui dormiuit cum Bala nouerca ſua: & maledictus fuit a patre ſuo, vt patet Gen. 49. cap.

Maledictus qui dormit cum omni iumento. Ideſt cum aliquo de iumentis: quodcumque enim ſit iumentum, mortem meretur qui coit cum illo: & mulier ſi ſuccūbit alicui bruto, vt patet Leui. 20. cap. nemo enim poteſt cum omni iumento coire. C

Maledictus qui dormit cum ſorore ſua filia patris ſui, vel matris ſuæ. Ideſt ſiue ſint fratres ſolum ex parte matris, vel ſolum ex parte patris: quia forte aliquis putaret, quòd coire cum ſorore ex matre & patre peccatum eſt: ſi autem ſit ex patre ſolum, vel matre ſolum, quòd non eſſet peccatum.

Maledictus qui clam. Ideſt occultè percuſſit proximum ſuum: ſi enim in manifeſto percuteret iudices eum punirent, vt patet Num. 35. & ſupra 19. cap. qui autem in occulto percutiebat, ſolum Deū vltorem habebat: tamen quādo mortuus aliquis inueniretur, iudices faciebant inquiſitionem cum quibuſdam ceremoniis, de quibus ſupra 21. cap.

Maledictus qui recipit munera vt percutiat animam innocentis. D Ideſt vt deleat vitam innocentis, vt ſi aliquis malitioſe innocentem ad mortem accuſet, & det iudici pecunias, vt proferat ſententiam mortis contra innocentem: quòd enim iudex munera recipiat malum eſt, quia in lege prohibitum eſt, vt patet Exo. 23. & ſupra 16. cap. non recipias munera quæ excęcant oculos ſapientum, & mutant verba iuſtorum. habet etiam ſpeciem mali ſiue petere ſiue recipere, vt habetur extra de vita & ho. clerico. cap. cum ab omni. licet iura permittunt eſculentum & poculentum, quod paucis diebus conſumi poſſit: in hoc tamen multæ fraudes committuntur. peius tamen eſt quòd iudex recipiat munera in cauſa ciuili, vel pecuniaria a parte quam ſcit iniquam fouere litem, vt pro ea ſententiet: peſſimum tamen eſt in cauſa cri- E minali capitali accipere munera a parte aliqua, vt alia iniuſtè condemnetur ad mortem.

Maledictus qui non permanet in ſermonibus legis huius. Scilicet perſeuerando in fide recta vnius veri Dei nō declinando ad idolatriam.

Nec perficiat eos opere, & dicet populus amen. Scilicet actualiter faciendo ea quæ mandantur in præceptis affirmatiuis, & recedendo ab eis quæ prohibentur in negatiuis.

A

CAP. XXVIII.

SI autem audieris vocem Domini Dei tui, vt facias atque cuſtodias omnia mandata eius, quæ ego pręcipio tibi hodie: faciet te Dominus Deus tuus excelſiorem cunctis gentibus, quę verſantur in terra. &c.

SI autem. Supra poſuit Legislator quaſdā maledictiones, hic agitur de benedictionibus. Et B tanguntur duo, ſcilicet primum benedictionum imprecatio ſuper cuſtodientes legem: Secundo maledictionum promulgatio ſuper legem tranſgrediētes ibi. *Quod ſi audire nolueris*. Prima rurſus diuiditur in quatuor partes. Primo de temporalium proſperatione. Secundo de hoſtium depreſſione ibi. *Dabit Dominus inimicos tuos qui*. Tertio de famę celebratione ibi. *Suſcitabit te Dominus*. Quarto de honoris ſublimatione ibi. *Conſtituet te*. *Si audieris vocem Dei tui*.

De temporalium proſperatione, quæ quadrifariam diuidi poſſunt, Hebræis obſeruantibus mandata Dei, promiſſa. Quæſtio I.

C IN audiendo ſolum non meremur, quia audire, paſſio eſt partis auditiuę: & naturaliter fit, ſed inquantum iſti actus reducuntur ad regulationē rectę rationis, & bonam electionem voluntatis meritorii ſunt, ideo ſubditur. *Vt ſcias atque cuſtodias omnia mandata eius*. Ideſt ſi tu volueris audire vocem Dei, vt ſcias quid mandat tibi, & illud opere cōpleas.

Faciet te Dominus excelſiorem cunctis gentibus. Hic ponuntur omnes benedictiones in vniuerſali: quia iſta celſitudo non ſolum dicit honorem quę eſt vna de benedictionibus, ſed dicit quēdam exceſſum vel ſtatum altum humanę conditionis, qui conſiſtit in aggregatione omnium bonorum temporalium, quæ poſſumus colligere in quatuor partitiones, ſcilicet in rerum temporalium abūdantiam, & proſperationē: D hoſtium fugam, & ſubiectionem: famæ concelebrationem: honoris ſublimationem. *Cunctis gentibus*. Quia nulla gens erat in tota terra quæ iſtas benedictiones haberet ſicut Iudæi, quādo Dei præcepta obſeruabant: ideo vocabatur populus beatus, vt habetur Pſal. 143. Beatum dixerūt populum, cui hæc ſunt: & benedictus Dominus Deus eius. omnes benedictiones iſtæ quæ ſequuntur infra.

Si tamen præcepta eius audieris. Ideſt non intelligas abſolutè quod iſtæ benedictiones aduenient tibi, niſi cuſtodieris mandata non venient, immo oppoſitis maledictionibus repleberis. *Benedictus tu in ciuitate*. Primo ponuntur bona temporalia in abundantia, ſcilicet bona vrbana vt domus, & ſupellectilia, pecunia, & talia. *Benedictus in ciuitate*. Ideſt bona tua erūt E multiplicata in ciuitate. *Benedictus in agro*. Ideſt multiplicaberis in bonis ruſticanis, quæ ſunt in agro: ſcilicet, quia poſſidebis agros multos: vel quia fructus agrorum tuorum multiplicabuntur. *Benedictus fructus ventris tui*. Ideſt multiplicaberis in poſteris: quia multos filios gignes. *Et fructus terræ tuæ*. Ideſt fructus de arboribus. *Fructus iumentorum tuorum*. Quia multiplicaberis in equis, & aſinis, & camelis quæ vocantur iumenta: quia iuuant neceſſitates humanas in ferendo pondera, & muli etiam: ſed apud Iudæos rari erāt: quia generant æquiuoce, & tales generationes vetuerat Deus fieri in terra promiſſionis, vt patet Leui. 19. c.

Et greges armentorum tuorum. Idest congregationes armentorum: distinguuntur greges, & armēta: quia greges sunt congregationes minorum pecorum, scilicet ouium, caprarum: armenta dicuntur congregationes magnorum pecorum, vt boues sunt, & bubali: porci autem gregem faciunt, vt patet Marci 5. cap. aliquando grex accipitur generaliter pro omni congregatione pecorum quorumcūque, & ista differentia multum obseruatur in Leuitico.

Et caulæ ouium tuorum. Quia replebuntur caulæ. sunt caulę loca in quibus oues cōgregantur, propter metum luporum. *Benedicta horrea tua*. Quia replebunt frumento, & non putrefieret, nec deterioraretur, & comedes vetustissima veterū, & vetera nouis superuenientibus proijcietis, vt patet Leui. 26. cap. *Benedictę reliquiæ tuæ*. Idest ea quę superabūdabunt tibi multiplicabuntur, vt sufficiant pauperibus, & benedicat tibi anima sua: & quia ista bona vtilia nihil prosunt nisi ad vsum, & distributionem hominis: ideo oportet esse ad horum completionem corporis incolumitatem, vt ista lęte sumantur, & lęte distribuantur: ideo subditur. *Benedictus tu ingrediens & egrediens*. Idest Dominus benedicet tibi dādo corporis sanitatem, & custodiendo a cunctis nociuis, siue cum intraueris domum: siue cum exieris, scilicet omni tempore.

Hostium subiectio est ꝓpter duo maximū bonum.

Dabit Dominus inimicos. Hic ponitur secundum de hostium depressione. bona enim temporalia, siue possessiones, siue salus corporis, possunt tolli per hostes: ideo desiderant homines eorum subiectionem: inter maxima bona computabatur hostium subiectio, & hęc propter duo, scilicet propter vtilitatē, & propter honorem: vtilitas autem maxima est, quia si aliquis hostes habet, quos subijcere non potest aut resistere ei, destruent eum, & bona eius diripient, nec erit ei vlla pax aut quies: honor enim magnus est in vincendo: & videt aliquo modo pertinere ad actus fortitudinis, scilicet ad inuadendum confidenter & resistendum viriliter. antiqui igitur inter maxima bona hostium victoriam putauerunt: quia propter hoc extendebatur nomen, & corroborabatur persona, & diuitiæ ampliabantur: videntur autem multa alia bona de his, quę homines carnales desiderant cum victoria prouenire: quæ describit sub pulchra metaphora Gualterus Alexandreidis lib. 4. vbi aptissime collocat palatium victorię: desiderabant ergo valde antiqui victoriam hostium: & quando alicui bona imprecabantur, hoc ponebatur tanquam potissimū, vt patet Gen. 24. cap. cum tota cognatio Rebeccæ benediceret ei recedenti in terram Chanaan, dicebant, soror nostra es crescas in millia: & possideat semen tuum portas inimicorum suorum: & non solum homines inter se ista imprecabantur, sed etiā Deus consentiēs humanæ locutioni, cum benedicat aliquem, ponebat super eum hanc benedictionem, vt patet Gen. 22. cap. quando Deus benedixit Abraham: quia fuit paratus ad mandatum eius obedire, & immolare filium suum cum dicitur. per memetipsum iuraui dicit Dominus: quia fecisti rem hanc & non pepercisti filio tuo vnigenito, multiplicabo semen tuum sicut stellas cęli, & velut arenam quæ est in littore maris, & possidebit semen tuum portas inimicorum suorum.

Corruentes in conspectu tuo. Quia quando Iudæi Domini præcepta seruabant hostes insurgētes sine magno labore eorum consumebantur, vt patet in bello contra Madianitas: vbi occiderunt quinque reges, & vastauerunt totam terram: & nec vnus ex eis mortuus est, vt patet Nu. 31. cap. & quando Iosue pugnabat contra multos reges, & Deus misit lapides grandinis magnos & durissimos, & mortui sunt plurimi, F vt patet Iosue 10. cap. sic pugnante Gedeone contra Madianitas ipsi se suis gladijs trucidarunt nihil agente Gedeone, vt patet Iudi. 7. cap.

Per vnam viam venient contra te. Scilicet congregati vt te deleant. *Et per septem fugient a facie tua*. Idest per multas: quia numerus septenarius vniuersitatem notat: quia omnia voluuntur in septem. *A facie tua*. Idest timentes faciem tuam: tantus enim erat timor quòd non se expectabant fugientes: sed quilibet per quem locum poterat, fugiebat abscondens se in scissuris petrarum, & in cauernis terræ, vt patet de quinque regibus contra quos pugnauit Iosue, qui latuerūt in vna spelūca: & eos inde extractos suspendit Iosue in patibulis, vt patet Iosue 5. cap. destructis hostibus G cum res in pace agantur, solet magna abundantia in rebus esse: ideo subditur.

Emittet Deus benedictionem super cellaria tua. Idest prosperaberis in cunctis quæ inceperis: tempore enim belli solet ciborū cōtingere inopia ex duabus causis Prima quia in bello multa hostes deuastant: vel ipsi bellatores de terra illa multa comedunt, & consumunt magis q̄ aliàs facerent. Secunda causa quia homines dediti bello cessant ab agricultura: cum autem pax redeat ablatis istis duabus occasionibus, fertilitas redit, & sic dicuntur benedicti, idest multiplicari homines in fructibus terræ post bellum.

De famæ celebratate.

Suscitabit te Dominus. Hic ponitur tertia, scilicet de famę celebratione. generosus est enim animus hominis & cupidus laudis, ideo desiderat nomen suum H dilatari: ponuntur ergo aliqua quæ faciunt ad famæ diuulgationem.

Suscitabit te Dominus sibi in populum sanctum sicut iurauit tibi. Idest faciet te Deus sibi populum esse sanctificatum, idest sibi applicatum tanquam populum peculiarem: de quo magnā solicitudinem habeat tanquam de filijs suis. Et hoc iurauit patribus eorum, scilicet quòd acciperet eos in populum & hæreditatem, vel aliter.

Suscitabit te in populum sanctum. Idest faciet te sibi applicatum per gratiam si custodieris eius mandata, ita quòd custodia mandatorum promereatur maiorem gratiam nobis apponi. & sic erimus sanctificati, idest valde applicati Deo: & sic dicit Augustinus quòd I charitas apposita per operationem meretur augeri, & deinde aucta meretur perfici, & Ioan. primo cap. de plenitudine eius nos omnes accepimus gratiam pro gratia, idest pro gratia quæ est principium bonæ operationis meremur gratiam augmentationis, & confirmationis in bono, omnia tamen gratuite veniunt, quia fundamentum primum bene agendi pure gratuitum est, vt patet ad Rom. 10. cap. & ista sanctitas quomodocunque assumatur erat causa magnę laudis Iudęis: quia alię gentes videntes eorum ritus & leges laudabant eos, vt patet supra 4. cap. vel videntes quomodo Deus Iudęorum applicabat eos sibi defendendo ab aduersarijs, laudabant Deum, & gentem, quæ talem Deum habebat. *Si obseruaueritis mandata eius*. Non transgrediendo ea. *Et ambulaueritis* K *ritis in vijs eius*. Exercendo vos multum in mandatis.

Quō possunt cognoscere homines manifeste q̄ aliquis homo iuuat a Deo.

Videbuntque omnes terrarum populi. Deus faciebat tanta pro Iudæis, quòd omnes aliæ gentes hoc videntes dubitare non poterant, quin hoc esset a Deo specialiter: quando enim homo iuuatur a Deo si iuuamen illud non sit excessiuum, putant homines esse per industriam eius, qui operatur: cum tamen tanta per hominem fiunt ad quanta non sufficit humana prouidentia, aut potentia, dicunt homines esse factū a Deo: & sic dicitur Gen. 39. cap. de Ioseph quòd Domin⁹ eius Putiphar bene nouerat Deū esse cū eo, & oīa q̄ agebat dirigebantē in manu ei⁹, ita etiam de istis

Iudęis

Iudęis cum viderent tāta pro eis fieri, iudicabant manifestè Deum operari pro eis: sic patet Exo. 14. c. vbi cum Aegyptij viderent commoueri rotas curruum suorum in profundo Rubri maris, & quòd percuterentur per columnam ignis, & nubis, dixerunt fugiamus Israelem: quia Deus pugnat pro eis contra nos: sic etiam cum Chananęi habitantes vltra Iordanem, vidissent ea quæ fecerat Deus pro eis ad introitum maris Rubri, & in toto deserto, & in duobus regibus Amorrhęorum Og & Seon quos occiderat, conterriti sunt, & non mansit in eis spiritus, vt patet Iosue 2. cap. & sic de omnibus alijs mirabilibus quæ tanta erāt, vt nullo modo occultari possent, quin hæc Deus ageret: vt de casu murorum Hierico. Iosue 7. cap. & de statu solis per magnum spacium quousque Israel vindicaret se de hostibus suis: & quòd plueret lapides magnos grandinis super totum exercitum hostilem, ita vt plures ibi quàm in bello mortui fuerint, vt patet Iosue 10. cap.

Omnes terrarum populi. Hyperbole est: quia licet in vna terra fiant mirabilia, non sciuntur in omnibus alijs terris: quia quædam gentes sunt ad quas itineris difficultas adimit accessum: aliæ quæ ita moribus aut lingua diuersæ sunt, vt nullum inter eas commertiū siue communicatio sit, vt fama rerum gestarum alibi in eas peruagari possit: vt ait Boetius de consola. li. 2. prosa 7.

Miraculum de statione solis non poterat esse notum in tota terra directè sed in solo hemisphęrio in quo sol stabat. Et de Eclipsi visa in passione Domini nostri. Et de retrogradatione solis tempore Ezechielis. Quæst. II.

QVAEDAM tamen erāt miracula, quæ licet non esset cognitum propter quam gētem fierent, tamen erant nota omnibus gentibus esse, & miracula esse: vt statio solis tēpore Iosue: necesse enim erat in omni horizonte vbicunque homines essent, videri diuersitatem in die illa, & omnibus alijs. nam cū illud fiebat quęreretur de quolibet horizonte, an sol esset super horizontē illum cum fiebat status solis miraculosus, si stabat super horizontem necessarium erat, vt videretur, quomodo sol erat immotus super horizontem quod ab æterno nunquàm fuerat: & sic mirarentur. Si autē dicatur quòd esset sol tūc in horizōte, ita quòd esset nox, sicut directè sentiebat miraculum in terra super cuius horizontem tunc erat sol, ita indirectè videretur miraculum in terra sub cuius horizonte sol erat, quia esset nox dupla ad noctes alias pręcedentes & subsequentes: vel magis quàm dupla: ideo necessario experirentur miraculum. Alia autem miracula erant, quæ non videbantur, nec audiebantur in omni terra, sicut erant bella quæ faciebant Israelitæ contra gentes Chananæorum: de quibus in lib. Iosue in quibus adiuuabantur a Deo: vt fuit quòd Deus plueret super hostes lapides grādinis, & occideret multos ex illis plures quàm fuerant mortui per manum Israelitarum, vt patet Iosue cap. 10. hæc autem non publicarētur in omni terra ex causis supra assignatis. Miraculum autem illud de quo dicebamus, scilicet statio solis super Gabaon quod fuit commune toti mundo: quia omnes gentes expertæ sunt mutationem cursus naturæ: licet pateret esse miraculum, tamen nesciebatur propter quid esset, scilicet an Deus egisset illud pro Hebręis vel alijs gentibus: vel quomodo aliter accidisset: sed quælibet gens vbi erat admirabatur quid illud erat: quia nunquam tale quid senserāt, ex qua tamen causa oriretur nesciebant: sicut accidit simplicibus in consideratione rerum naturalū qua-

A rum causas ignorant, quæ eis interdum admirabiles vidētur, vt patet de eclypsibus lunaribus, & solaribus: & de immutabilitate arcturi existentis circa polum, scilicet quare videatur immutabilis ex tarditate sua. de his Boetius de consola. lib. 4. in metro 5. scilicet

Siquis arcturi sydera nescit
Propinqua summo cardine labi,
Cur legat tardus plaustra Bootes,
Mergat seras æquore flammas:
Cur nimis celeres explicet ortus.
Legem stupebit ætheris alti.
Palleant plenæ cornua lunæ.
Infecta metis noctis opacæ,
Quoque fulgenti texerat ore:
B *Confusa phœbe detegat astra.*
Commouet gentes publicus error.
Laxantque crebris pulsibus æra.

Et sicut mirantur simplices de istis quæ sunt naturalia, ita mirantur sapientes qui aliquando vident mirabilia, quorum causæ sunt supra naturam, & ipsi eas scire nō possunt: sicut cum facta fuit eclypsis per tres horas, ab hora 6. vsque ad nonam, vt patet Matt. 27. c. & fuit hoc contra naturam: quia quando fuit mortuus Christus erat pascha Iudæorū, & erat dies quintadecima mensis, cū pręcedēti die ad vesperam quæ erat dies quartadecima mēsis primi, fecerūt immolationem paschalis agni: sicut mandatur Exodi 12. c. eclypsis tamen solis quę tunc facta est, non potest fieri nisi in coniunctione solis & lunæ, cum veniunt ad C caput vel caudam draconis: ideo Astrologi magni videntes hoc admirati sunt, sicut fuit in diebus illis peritissimus vir Dionysius Ariopagita quōdā Atheniensium philosophorū decus: postea vero clementia Dei Pauli discipulus, & nouissime Parisien. episcopus, atque vltimate martyrio laureatus, qui dixisse fertur conspecta tali innaturali eclypsi: aut Deus naturæ patitur, aut tota rerum machina dissoluitur. nesciunt tamen certe ex quo ista eclypsis accidisset an ex morte alicuius viri, vel errore naturę: & ipsimet Iudęi atque gentiles qui crucifixo Domino astabant, causam huius ignorauerunt: sed quidam totius astrologiæ ignari eam naturaliter accidisse putauerunt: alij autem videntes Christum virum sanctū iniuste passum, & D tunc actualiter patientem arbitrati sunt eum huius eclypsis causam fuisse. Sed hoc non erat scire, quin potius quoddam leue opinari. Sic enim quondam cum Atreus rex Mycenarum in Gręcia filios Thiestis fratris sui dolose vlciscēdi incestus causa occidisset, assatasque carnes eorum patri vorandas tradidisset, eorūque cruorem rubeo vino mixtum epotandum tradidisset: atque infęlix ille Thiestes viscera sua auide atque epulentissime tanię fraudis calamitatisque inscius deuorasset, solarem eclypsim tūc fieri naturaliter contigit, quam vulgares huius rei ignari, magnique facinoris Atrei regis conscij putauerunt, ad totius mūdi euersionem in huius sceleris vltionem a dijs traditā fuisse, se miserrimos in quos fines seculorum deuenissent acclamantes, vt ait Se- E neca in tragędia secunda, quæ dicitur Thiestes carmine 5. quod incipit Quo terrarum super viaque parens. in quo metro postquam chorus conqueritur de peruersione omnium signorum zodiaci atque astrorum constellationumque coeli, vltimo concludit, quòd mundus vult perire propter hoc facinus Vos è tanto visi populo digni premerer, quos euerso cardine mundus in nos ętas vltima venit: ò nos dura sorte creatos: seu perdidimus solem miseri: siue expulimus, abeant questus discede timor: vitę est auidus quisquis non vult, mundo secum pereunte mori.

Sapientes etiam aliquando talia videntes valde commouentur., nesciunt tamen vnde talia sint. vnde licet in tempore hoc totus mundus conspexisset hoc insigne miraculum, tamen non attribuebatur hoc Deo Hebrçorum, nec sciebatur a gentibus propter Iudæos factum nisi forte ab illis Iudæis, qui hoc audierant à Iosue petente. Accidit autem simile iterũ in Iudæis cũ infirmaretur rex Ezechias, & Esaias propheta mandato Dei dixerit ei, dispone domui tuæ, quia morieris & non viues: qui conuersus ad parietem fleuit amare: dimisitque ei Deus peccatum: atque quindecim vitæ annos addidit, quod et Esaias a Deo admonitus renunciauit, antequam de atrio eius exiret: & ad signum huius promissionis petiuit Ezechias a Deo miraculum.s.vt sol retrocederet in horologio per lineas siue gradus decem, vt patet 4.Reg.20.cap.& Esa.38.cũque hoc etiam compertum foret in omni terra, sciebatur quòd miraculum erat: sed causa ignorabatur. Vnde Caldæi qui in astronomia maxime tẽporibus illis vigebant, de hoc valde admirati miserunt Hierosolymam hoc inquiri, si sciretur quid causæ in hoc fuisset. sciebant ergo oẽs populi mirabilia hæc: sed nõ oẽs sciebant facta esse à Deo Hebreorum, vel pp Hebrços. *Quod nomen Domini inuocatum sit super te.* Idest ꝙ tu vocaris specialiter populus Dei, & nõ alia gens, sicut serui alicuius Dñi habent nomen illius Domini inuocatum super se.s.ꝙ vocantur ab illo Domino a quo nõ vocantur alij homines: sic erat de Hebræis: quia ipsi denominabantur cultores Dei cęli: & nulla gens vocabaẽ hoc modo, & non erat hoc aliquid magnum.s.ꝙ denominarentur Iudæi ab illo Deo cęli: sed ꝙ ad eorum petitionem ipse faceret mirabilia pro eis, de quibus gentes stupebant videntes ꝙ nulla gens erat, quę tales deos haberet: & hoc etiam signat ista litera.s.ꝙ inuocatum sit nomen Domini super te.i.ita præsto habes Deum ad omnia quæ vis, quasi sibi soli cõueniat denominatio ista ab illo Deo: & aliæ gẽtes extraneæ sint ab eo. *Quod nomen Dei tui inuocatum sit super te.* Idest ꝙ tu voceris populus Dei & sis, quod cognoscẽt alię gentes videntes beneficia singularia, quæ Deus pro vobis agit in pugnando, & dando vbertatem, & corporum sanitatem. *Et timebunt te.* Non audebunt pugnare contra te putantes ꝙ Deus deleat eos. *Abundare te faciet Deus.* Replicatio est superioris ad magis mouendum, sicut faciunt prædicatores, vel cõcionatores, qui ea quæ vident auditores mouere, sæpius replicant. *Aperiet Deus thesaurum suum.* Hic ponit principium instrumentale omnium istorum bonorum vestrorum.s.cęlum. *Aperiet Dominus thesaurum.* Idest cęlum: tunc enim cęlum aperiri dicitur, cum pluuiã emittit: tunc claudi dicitur cum non emittit. Et accipitur hic cęlum pro cęlo aereo, de quo fiunt pluuię & aliæ impressiones metheoro. vel ꝑ corporibus cęlestibus, per quorum motus & figurationes disponitur aer, & alia inferiora corpora ad omnia quæ fiunt:

Quare cęlum vocatur thesaurus Dei.

Et vocat cęlum thesaurũ, quia omnia naturalia quæ in nostrum vsum non veniunt, vocantur thesauri: qa sicut thesaurus reconditus est, & non venit in quotidianas expensas: sic ista a Deo disposita fuerunt, vt nos immediate eis vti non possemus, licet aliquo modo inde vtilitas nobis venit: ideo abyssus aquarum, qui nobis inscrutabilis est, vocatur thesaurus Dei, vt habetur Psal.34. congregans sicut in vtre aquas maris: & ponẽs in thesauris abyssos: sic etiam regiones separatæ ad extremitates mundi versus sphęræ angustias, de quibus venti gignuntur, dicuntur thesauri Dei, vt patet Psal.134. qui producit ventos de thesauris suis: sic vocatur coelum thesaurus: quia ad illum hominibus accessus nõ est, & vocat thesaurum opti-

F mum: quia inter omnia corpora naturæ quæ Deus egit inanimata, nullum in substantia & figura ita perfectum & decorum est, nec in operatione ita vtile: quia secundum philosophum primo de generatione & corruptione propter accessum & recessum solis in circulo obliquo fiunt omnes generationes & corruptiones in terra. Aliter vocatur cęlum thesaurus, quia thesaurus dicitur repositorium auri, & thesis quod est positio & aurum: vbi ergo ponitur magnæ diuitiæ pecuniarum vel massarum preciosarum in metallis vt in auro & argento, thesaurus nuncupatur: & de illo thesauro educuntur omnes copiæ diuitiarum: sic conueniẽter inter res naturales ea res, quæ in se magnitudinem virtutis ad efficiendum gi-

G gnendumque continet, vocatur thesaurus si omnia alia recipiant ab illa. sic est inter omnia naturalia coelum. nam tota radix influentiæ naturalis generationis & corruptionis, augmentationis, & diminutionis, atque alterationis est in coelo: ideo enim sic elementa disponuntur, quia sic vel sic influit cęlum super ea. Terra enim nihil gignit nisi eam cęlum fęcundet: & aer totus desiccatur atque pestifer redditur, nisi coeli humiditate temperetur: flumina etiam deficient nisi coelum pluuias dederit: totum ergo principium boni naturalis est in cęlo: & sic vocatur conuenienter thesaurus, vnde extrahantur omnia bona quæ in tota natura sunt. si enim omnes fructus nati quolibet anno, & omnes alię res quę sunt animatę, vel non animatę educerẽtur de vno loco sic in actu facta & con-

Principiũ totius boni naturalis est in cęlo.

H sistẽtia, vocaretur locus ille thesaurus naturę, ita cum omnia ista sint in virtute coeli: quia per actionem eius omnia producuntur, vocabitur coelum thesaurus optimus: & quia non est coelum thesaurus, idest locus repositorius continens in actu diuitias naturæ, sed in virtute influxiua, ponit quę sunt ista, per quę coelum contineat, & sic causa omnium naturalium cum dicit. *Vt tribuat pluuiam terræ tuæ.* Ista est metaphora quia secundum veritatem cęlum non diuiditur, cum corpora supra cęlestia non patiantur peregrinas impressiones: qualis est in diuidendo aliquid, quia corrumpitur: sed sicut si in aliquo vase contineretur aqua, & non possit fluere, nunquam fluet donec aperiatur, ita cum in virtute cęli contineatur plu-

I uia emittẽda, cum illam emittit aperiri dicitur, quasi de intra substantiam suam illud faciat: & ponitur hoc quia coelum ponitur principium influens in omnia naturalia entia per motum suum, & astrorum figurationes, idest aspectus varios: & quia non potest immediate per se influere, dantur duo instrumenta huius actionis, scilicet calor & humiditas. nam ex harmonia horum omnia naturalia producuntur sicut ait Ouidius in primo Metamorph. calor autem est per motum solis, humiditas reperitur in aqua siue pluuia cadente de cęlo: quoniam vero ista duo contemperate a cęlo fiunt, aperiri dicitur thesaurus Dei: & vtrunque est ęque necessarium: quia nec calor sine humore, nec humor sine calore quicquam agere

Ex caloris & humiditatis harmonia oĩa producuntur.

K potest: non ponit tamen de calore, quia calor causatur per motum solis: iste autem motus est inuariabilis: ideo calor influxus a sole est quasi inuariabilis: quia necesse est quolibet anno ęquales ardores vigere, cum sol ęqualiter quolibet anno ascendat super quemlibet locum versus perpendicularem, aut descendat, nisi obstet aliqua turbatio temporis causata per influentiam septentrionalem, scilicet pluuiarum inundatio, aut gelu, caligines, & nebulę, atque immania frigora. nullus ergo vnquam calorem a Deo petiit, licet ita necessarius sit vt aquea humiditas. Secũdũ erat necessariũ humiditas, qualis reperit in aqua. ista aũt licet non sit magis necessaria q̃ calor, tñ magis eã

petimus

A perimus quàm calorem: quia calor est inuariabiliter veniens quasi. humiditas autem aquea valde mutatur, ita quòd aliquando transeant multa tempora, in quibus non pluant tam naturaliter quàm ex punitione Dei: ideo tota cęli benedictio videtur consistere in effusione pluuiarum: & sic in scriptura quandocũque fit mẽtio de bono quod a cęlo habemus, subditur de pluuijs venientibus: sic patet supra 11. cap. & Oseæ 2. cap. dicitur exaudiam cęlos, & illi exaudiẽt terram, & terra exaudiet vinum, & triticum, & oleũ: & Esai. c. 55. dicitur de vtilitate cęli quãtum ad aquã, & quomodo descendit imber, & nix de cęlo: & illuc vltra non reuertitur: sed inebriat terram, & infundit, & germinare eam facit: & dat semen serenti, & panem comedẽti: sic erit verbum meum &c. recte B ergo aqua sola ponitur hic tanquã id quod de thesauro cęli a nobis petitur. *Tribuet pluuiam terræ tuæ.* Quia p hoc terra tua replebitur omnibus bonis in terræ nascentibus: & dicit specialiter terræ tuæ, quasi dicat terra tua his indiget, & per hęc abundabit: quia terra illa non est sicut Aegyptus in qua iacto semine in hortorum morem aquę ducũtur irriguæ: sed campestris & montuosa expectans de cęlo pluuias, vt patet supra 11. cap. quasi dicat si non daret pluuias Aegypto Deus, non multum Aegyptijs dolendum esset: quia omnia necessaria sine aquis in Aegypto haberi possunt. dico aũt de aquis pluuialibus quæ non sunt in Aegypto: nec necessariæ sunt: secus autẽ de aquis simpliciter ductis. nam sine aquis impossibile erat C aliquid gigni: sed quia in Aegypto aqua fluuialis Niliaca, & aliorum fluminum non inundãtium ducitur artificiose ad rigandum, dicitur non indigere Aegyptus aquis. s. imbribus: si tamen Deus non daret imbres terrę Chanaan illa periret: quia erat montuosa & campestris de cęlo expectãs pluuias, vt patet supra 11. cap. *In tempore suo.* Scilicet temporaneam & serotinam. Primo ad terræ fęcundationem. Secundo ad granorum & fructuum ingrossationem. *Et benedicet cunctis operibus manuum tuarum.* Idest prosperaberis in cunctis operibus siue in agro siue in ciuitate. *Et fœneraberis gentibus multis.* Idest habebis pecunias multas & cibos ad mutuandum multis gentibus, ita eris diues quod non solum sufficies tibi, sed etiam alijs. *Et a D nullo fœnus recipies.* Idest non indigebis quòd aliquæ gentes tibi mutuẽt: hoc fuit magis expositum supra 15. cap. *Constituet te Dominus.* Hic ponit quartum. s. de honoris sublimatione: quia hunc maxime desiderãt hoĩes terreni, & multi de his qui virtuosi sunt, vt patet primo Ethi. & solus honor politicum bonum vocatur, quasi maximum inter bona, & hoc bonum ponit vltimate quasi omnium bonorum completiuum & decoratiuum. *In caput & non in caudam.* Idest vt domineris alijs gentibus & nemo dominetur tibi, vt habetur supra 15. c. caput inter alias partes obtinet principatum tam situ quã dignitate: situ quia super omnes est: dignitate, quia ab eo cæteris partibus corporis deriuatur sensus, & motus: quæ omnia valde conueniunt rectoribus. cauda in omnibus animalibus E vltima pars est: quia in ea terminatur extremitas spinę & spondilium, quæ a capite vsque ad caudam mutuis connexionibus deriuantur. *Et eris semper supra & non subter.* Expositio prioris est. *Si tamen audieris mandata Domini Dei tui.* Hę benedictiones non absolute, sed conditionaliter venturę erant: & si aliquãdo istas benedictiones vel aliquas istarum populus haberet, si ad idola declinarent, vel alia mandata transgrederentur, perdebant eas. *Si tamen audieris.* Idest mente conceperis ad obediendũ & operandum. *Non declinabis ad dextram nec ad sinistram.* Idest custodiendo ea aliter q̃ ego vobis mando. *Vel non declinabis ad dextram.* Idest

De honoris sublimatione.

A nonq̃ declines ab istis mandatis vt eas in dexterã partẽ quę est prosperitas tpalitatis. *Nec in sinistram.* Idest etiam non declinabis pp aduersitates mundanas quę sunt sinistra. *Nec secutus fueris deos alienos.* Quærendo ab eis responsa per res necromanticas. *Et colueris eos.* Faciendo eis sacrificia vel thurificando.

Quod si audire nolueris. Hic ponitur secũdũ principale. s. de impositione maledictionum vel promulgatione contra legem transgredientes, & sicut supra cũ benedicerentur positæ fuerunt oẽs partitiones bonorum tpalium: ita hic ponuntur omnia mala cumulata, quę hoĩes in vita abhorrere solẽt, & magis se explicat Legislator in maledictionibus q̃ in bñdictionibus: licet Deus in bona operatione remuneret vltra B merita, & in malis actibus puniat citra demerita, tñ mala magis explicantur: quia lex vetus erat lex timoris: maledictio autem ad timorem pertinet: benedictio vero ad amorẽ. magis ergo maledictionibus quã benedictionibus debuit admonere. Item quia ipsi audientes erant adhuc rudes, & citius mouebantur ad maledictiones auditas q̃ ad benedictiones: debebat ergo lex conformari dispositioni audiẽtium, vt bona esset, sicut regula latomorum in lesbia conformatur lapidi, quia lapis regulæ non valet bene conformari, vt patet 5. Ethi. in c. de Epiiceya. Et tangunt hic quinque secundum quinque partitiones eorum quæ homines abominantur & fugiunt: primum est domus & rerum domesticarum indispositio. Secundum est inimicis suis subiugatio ibi. *Tradat te Dominus.* Tertiũ C est proprię psonæ infamatio ibi. *Et eris perditus.* Quartum est ab inferioribus sibi facta humiliatio ibi. *Aduena qui tecum.* Quintum est hostilis obsessio ibi. *Adducet super te. Quod si audire nolueris vocẽ Dei vt custodias.*

De impositione maledictionum cõtra legẽ transgrediẽtes.

Quare multi carnales retrahunt se ab audientia prædicationum & communicatione sanctorum virorum. Quæst. III.

ALIQVI enim in delectationibus mundanis & desiderijs suis viuentes, & scientes illud esse contra legem Dei, & timent q si audiãt legem Dei, q abducẽtur ab illis delectationibus: ideo audire nolunt prędicatores, nec legere libros deuotos, timentes q compuncti dele- D ctabile perdant: sed volunt audire fabulas, & aliqua amatoria, & delectabilia, vt patet 2. ad Timo. 4. cap. erit autem tempus cum sanam doctrinam non sustinebunt, sed ad sua desideria coaceruabunt sibi magistros prurientes auribus: & a veritate quidem auditũ auertent, & ad fabulas conuertentur: & istud horribile peccatum est, scilicet repugnare gratiæ spiritus sancti, & laborare ne in nos veniat, iuxta illud qui dixerunt Deo, recede a nobis, sciẽtiam viarum tuarum nolumus Iob 21. cap. & multi tales erant tempore Esaiæ, qui dixerunt ei, quòd nõ diceret eis, quæ Deus mandabat: sed prędicaret quæ eis placebant, vt patet Esaiæ ... c.

Vt custodias & facias mandata eius. Iest propter hoc non vis audire, vt non facias mandata eius: quia nec E vis scire nec facere: omnes maledictiones istæ quæ sequuntur & plures quę non sunt hic scriptæ.

Et apprehendent te. Idest tenebunt te diuturnæ.

Maledictus eris in ciuitate. Idest bona tua quæ habes in ciuitate perdentur vel valde minuentur.

Maledictus in agro. Idest fructus agrorum tuorum erugine, vento, locusta consumentur, & bruco: vel terrę sterilitas intra viscera sua claudet.

Maledictum horreum tuum. Quia etiam si illud implerentis citò euacuabitur: vel intra se computrescet, vt nulli proficiat.

Maledicta reliquia tua. i. diminuent reliqæ tuę: q̃a nõ

erunt sicut ante esse consueuerant, quoniam tibi non sufficies: & sicut benedictio rerum importat multiplicationem, ita maledictio diminutionem.

Maledictus fructus ventris tui. Idest diminuetur quia non multiplicaberis in filijs, vt fueras ante multiplicatus: vel maledicentur filij tui, quia infirmi & deformes nascentur: vel fortes eorum peste cōsumentur. *Et fructus terræ tuæ.* Quia paucus erit & sanitatis corruptiuus propter intemperiem.

Armenta boum tuorum, & greges ouium. Peste simul peribunt, vel paulatim deficient fame, & siccitate cōsumpta: & hic ponitur proprie armentum & grex.

Maledictus eris ingrediens & egrediens. Idest ad ingressum & egressum domus tuæ maledicteris: quia ibi irruet tibi timor, & tremor: & omnia mala tibi obuiabunt. *Mittet Dominus super te famem.* Idest non solum erit ista maledictio in terræ nascentibus aliquis defectus paruus, sed totalis indigentia, & non venient ista pure naturaliter, sed Deus illam mittet, & sicut bona quæ Deus specialiter nobis immittit maiora sunt, quàm bona pure naturalia: ita mala quæ Deus per per se infligit duriora sunt quàm mala a natura contingentia, vt patet in plagis Aegyptiorum: quia nunquam grando ita magna visa fuit in Aegypto: & sic de tenebris, & morte primogenitorum, & omnibus alijs vt patet Exo. 8. & 9. & 10. cap. *Famem.* Idest defectum victualium. *Et esuriem.* Idest magnum desiderium comedendi. Et illud desiderium non erit naturale: sed a Deo inflictum in pœnam, vt durius crucientur: quia fames sine esurie vel econtrario non tantum cruciant: potest tamen in tēpore famis maior comedendi inesse naturaliter appetitus sola opinione hoc faciente: quia dum homo res deficere videt, tūc magis eas desiderat: cum autem copia adest sola copia releuat appetitum.

Et increpationem in omnia opera tua. Idest detestationem vel abominationem, vt cum aliquid iam feceris, illud abominens increpando illud, idest iudicando esse malum cū quadam magna fuia, vt illud deleas, & sic nihil in operibus tuis proficies.

Donec conterat te. Idest destruat omnia bona tua per famem in qua omnia cōsumi & deficere solent, & per increpationē: ita quòd tu destruas opera tua.

Et perdat velociter. Quia tanta mala homines diutume ferre non possunt: oportet enim eos vel releuari, vel cito succumbere.

Adinuētio p peccato ponitur.

Propter adinuentiones tuas. Idest propter peccata tua: potest signare adinuētio omnia peccata generaliter: quia peccare est quædam adinuentio, idest quidam modus viuendi inuentus ab homine, quem Deus nō statuit, sic dicitur Oseæ 13. c. perditio tua ex te Israel, idest peccata tua propter quæ perdi mereris ex te solum sunt. potest etiam assumi specialiter adinuentio pro quibusdam specialibus iniquitatibus, quæ communiter non fiunt: sed malitia hominum eas excogitando inuenit: & ista sunt grauia peccata: ideo valde puniuntur. *In quibus reliquisti Deum.* Per quodlibet peccatum Deus deleritur: cui nūquam sine bonis operibus placere valemus. *Adiungat tibi pestilentiam.* Idest aeris corruptionem per quem subito moriaris tu, & omnia quæ ad te pertinent. *Ut consumat te de terra.* Alia mala diutius cruciant: pestilentia autem subito eradicat, donec redigat terram in solitudinem. *Egestate.* Idest magna paupertate: ita quòd nihil ad cibum, vel ad alias necessitates possideas. *Febre.* Cuius multæ sunt species. *Frigore & ardore.* Idest febre quæ est mixta cum frigore & ardore propter frigidum circunstans calidum & comprimens, & per antiparistasin fortificans. *Aestu.* Idest excessiuo calore non in tempore sed in corpore, & est iste

F calor intensior q̄ cōes febres. ideo cito hoiem desiccabit consumendo naturalē humiditatem, in qua fundatur membrorū harmonia, & vita animalis. *Et aere corrupto.* Idest pestilentia quę superueniat omnibus istis malis ad facilius consumendum. in Hebręo hr̄. *Et ense.* Sed rō est vocationis in termino ad ensem & aerem corruptū, est mutatio punitorum. *Atque rubigine.* Rubigo dr̄ quędā deprauatio segetū ad malū colorem & putredinem, q̄ generatur in eis ante granorū fęcūdationē per corruptionem aeris circunstantis, & marcescūt segetes, vel putrefactis radicibus cadūt añ tpa messis. *Sit cęlum quod supra te est æneum.* Idest cęlum aereum, de quo pluuię deorsum mittuntur, ita sit siccū & durū sicut æs. i. calibs, de quo nulla humi-

Rubigo quid sit in segetibus.

G ditas elici pōt: vel accipiatur pro cęlo ęthereo quod sit durū quasi æs, ita q̄ non disponat aerēnec inferiora ad pluuiarū effusionē. *Et terra quam calcas ferrea.* In duobus consistit rerum comestibilium fertilitas, s. in superiore aeris dispositione, & in terrę congrua susceptione: cū aūt aliquid horum deficit, sterilitas cōtingit. ideo ponitur hic durities in cęlo emittente, & in terra suscipiente, vt in vtroq; indispositio assignetur. *Dominus det imbrem terræ tuæ puluerem.* Idest loco imbriū fęcundantium, & humectantium terrā, veniat puluis desiccans & cōsumens: puluis enim valde desiccatiuæ naturæ est: quia puluis est partes minutissimæ terræ quæ discontinuantur pp humiditatis defectū: iō puluis valde desiccat. *De cęlo descendat super te cinis.* Est enim cinis in vltimo gradu desiccatiua ex magna sic-

In duobus comestibilium rerum fertilitas consistit.

H citate: quia cū sit vltima resolutio corporis cōbusti per actionē perfectā ignis, totalis humiditas inde educitur sola siccitate manente, & signum est: quia cinis oium rerum minutissimus est: sic. n. continuatio pp humidum tenax, cū aūt illud fuerit totaliter exhaustum discōtinuat res vsq; ad minimas partes naturæ, ita q̄ licet ex continuitate vltra diuisibile esset, tamē nullum agēs est quod vltra diuidere valeat: patet etiā quia si in vase pleno aqua cinis mittatur, totā aquam cito cōsumet: est etiā naturæ valde calidę: quia manet ibi virtus ignis resoluentis illū vsque ad vltimam resolutionem actualem. *Descendat de cęlo super te cinis.* Non pōt talis metheorologica impressio naturaliter causari: quia scd̄m q̄ patet in libris metheororū sępe

Cinis est rerum omnium minutissim.

I oīs impressio fit ex vapore & exhalatione: nulla autē exhalatio vel vapor tam siccus esse potest aut tam solidus: quia si id qd̄ eleuatur a terra calidū & siccū est per cōpressionem frigidi circunstantis inflāmabitur, vt patet in impressionibus ignitis: si aūt humidū est a frigido circunstante condēsabitur vsque ad aliquem gradū: nulla tñ est materia ita sicca & calida metheorologica quia materia impressionū gracilis est, & bñ passibilis: materia aūt ex qua cinis fieri deberet multū solida & cōpactissima esset. si ergo aliqñ cinis de cęlo veniat non naturaliter est, sed a Deo mittitur sicut diximus de māna: & tunc iste cinis ex excedenti caliditate cōsumptiuus est nimis, & vlcerū causatiu' patet Exo. 8. cap. quia qñ misit Moyses cinerē de ca-

K mino factæ sunt vesicæ turgentes & vlcera mittente Deo cinerē de cęlo in omni terra Aegypti: quia cinis quem Moyses misit non attingebat totā terrā Aegypti, etiam dato q̄ attigisset non erat tantæ caliditatis quòd vesicas gigneret. *Donec contereris.* Quia talis cinis de cęlo veniens totam terram desiccaret: & fructus agrorum tolleret. *Tradat te Dominus.* Hic ponitur secundum, scilicet inimicis suis subiugatio. *Corruentem ante hostes tuos.* Idest quòd tu iudicio cadas & ipsis nihil agentibus vincaris: & sic quando Iudæi legem Dei præuaricabantur aliæ gentes etiam si paruę potestatis essent, subigebant eos seruituti, & diripiebant bona eorum.

Inimicis suis subiugatio.

Quaro

Quare maxima omnium maledictionum sit ab hostibus vinci. A
Quaest. IIII.

PONIT Deus in hoc magnam maledictionem: quia sicut victoria de hostibus erat de maximis bonis quæ olim homines appetebant, vt patet Gen.24. cum dicunt cognati Rebeccæ imprecantes ei prospera, soror nostra es crescas in millia: & possideat semẽ tuum portas inimicorum suorum: & Deus hunc modum secutus in maxima benedictione, quam dedit Abrahæ cum voluit immolare filium suum dixit ei tanquam pro magna benedictione: & possidebit semen tuum portas inimicorum suorum: sicut ergo bonũ valde magnum erat vincere hostes, ita erat extremum malorum ab hostibus vinci. B Primo quia inter bona ciuilia maximum existimatur esse honor, vnde viri actiui & valde virtuosi ciuiliter hunc vitę actiuę politicę finem putant, vt ait Arist. primo Ethic. sed vincere est honor, vinci vero ecõtrario magnum dedecus. ergo valde magnum malum est vinci, vel corruere ante hostes. Item sicut libertas est de maximis bonis extra quam de bonis ciuilibus nullum manere videtur: sed per hoc quòd est vinci ab hostibus incurrunt homines seruitutem: ergo vinci est de maximis malis. Item nullum maius malum est morte, cum ipsa sit vltimum terribilium, vt ait Arist. in 3. Ethic. sed per vinci ab hostibus incurrunt homines mortem naturalem, quæ est separatio animæ a corpore, & ciuilem quæ est per seruitutem. ergo malum valde est vinci C ab hostibus. Item omnia mala quæ homines incurrunt per alias incurrunt per istam solam plagam: sed omnes aliæ simul sumptæ sunt pessimæ: & quælibet per se est mala: ergo vinci ab hostibus est malum: quia in hoc quod est vinci ab hostibus incurrit homo pestem: quia percussionibus hostilibus citius cadunt homines quàm peste: & sicut fames etiam eisq; est vna de istis plagis, ita hostilis inuasio causat continuam tamen opprimendo totam terram in quam insurgunt, & vastãdo fructus iam existentes in agris quàm redactos in grano, aut fractos. Inuasio etiam hostilis in fuert omnia mala, quæ inducunt plagæ superius positæ, sed differt: quia illæ ponuntur explicite, scilicet, quòd malum quodlibet explicitum est in D eis: mala tamen quæ sequuntur ad istam plagam non sunt ita explicita: est etiam malum in hoc: quia cum aliquis vincitur aut moritur in bello, dat de se gaudium inimicis, quod cuilibet homini valde dolorosum est: sed vita maxima calamitate quæ est, cum aliquis corruit coram hostibus suis aut victus est, gaudent hostes sui: ergo est valde sibi tristabile corruere coram hostibus: ex quo sequitur interdum quòd præeligeret aliquis mori & pati durissima non videntibus & scientibus hostibus, quàm videntibus eis pati minora cruciamina, ne consolentur super eum hostes sui: sic patet de rege Saule qui cum iuisset in bellum contra Philistin, & esset percussus, videns totum pondus belli ingrauari super eum, timens ne venientes Philistin illuderent ei: mandauit cuidam de He- E bræis sibi assistenti, vt irrueret in eum atque occideret, & sic factum est: quia iuuenis ille filius viri Amalechitæ irruit super Saul, & occidit eũ, vt patet 2. Reg. primo cap.

Item cum Dauid erudiret ad plãctum filios Israel super mortem Saulis & Ionathæ, mandauit caute fieri planctum, ne forte audiretur a gentilibus, & ipsi lætarentur. 2. Reg. primo cap. cum dicitur nolite annunciare in Geth, nec annuncietis in compitis filiæ Ascalonis, ne forte lætentur filię Philistin, & exultent filię incircuncisorum: ex hoc etiam sequitur, quod si in- A terdum contingat aliquem virum valde animosum contristari magis cur patitur coram hostibus quod coram illis patiatur quàm simpliciter cum patitur: dicẽdo quòd ibi sumitur proprie vindicta de ipso, & non in pęna cum infligitur, aut homo incidit in eam absentibus hostibus.

Per vnam viam. Exponatur sicut supra, & sic factum est quando rex Israel & Iuda, scilicet Achab & Iosaphat pugnauerunt contra regem Syriæ pro Ramoth Galaad: dixit Micheas propheta, vidi cunctum Israel dispersum in montibus quasi oues siue pastore, patet 3. Reg. 22. cap.

Et dispergaris per omnia regna terræ. Quia quando ducti sunt in Babylonem forte aliqui eorũ deducti sunt B in multas alias terras: quia multi de eis transierunt in Aegyptum tunc, & ibi postea habitauerunt: nec vnquam reducti fuerunt in Iudęam: quia etiam post in tempore Machabęorum quod fuit quasi per ducentos annos post, morabantur in Aegypto: vnde Iudas Machabeus & alij Iudęi miserunt eis literas de obseruatione duorum festorum, vt patet 2. Macha. primo cap. tẽpore autem Romanę captiuitatis dispersi sunt per vniuersum mundum: & sic manebunt vsque in sęculum.

Sit cadauer tuum. Postquã mortuus fueris ab hostib⁹.
In escam cunctis volatilibus. Idest maneas insepultus.
Et non sit qui abigat. Idest qui remoueat eas inde ductus naturali pietate illa cõminatur, quę homines vt pęnalia iudicant.

C Secundum veritatem corpus hominis post mortem non sentit infortunia nec eufortunia: nec iam corpus humanum est: quia anima per quam corpus fit in aliqua specie non est in eo: sed solum secundũ humanam opinionem qui viuentes de corpore suo cogitant post mortem aliter quàm sit: ideo curant dum viuunt de sepultura post mortem, & si illa careant infortunatos se esse putant: sicut ponit Seneca in libro de remedijs fortuitorum, & etiam secũdum consuetudinem ecclesiæ corpora sepeliri debent: & opus pietatis est in sepeliendis illis: quia fuerunt corpora proximorum nostrorum. Et quia resurrectura sunt, & quia carnis nostræ imaginem gerũt: ideo ea despicere non debemus. recte quidem dicitur ista D fuisse corpora proximorum & iam non esse: quia corpora humana non sunt: vnde inter cętera opera pietatis nullum est opus quod minus dicatur opus pietatis, vel magis indirecte quàm hoc. nam omnia opera charitatis sunt ad proximum: sed istud non fit ad proximum: quia qui mortuus est non est proximus: nam homo solus est nobis proximus, sed qui mortuus est, nõ est homo: immo si homo esset mortuus, non esset: alia autem fiunt hominibus viuentibus vt corporalia vt cibare, potare, colligere, redimere, visitare, tegere. & si sint spiritualia vt consulere, remittere, castigare, solari, sufferre, & orare. nam homines cibamus, homines potamus, hominibus consulimus, remittimus: & sic de alijs: homines tamen non sepelimus: nõ ergo fit sic directe ad proximum E istud opus misericordię quod est sepelire, sicut cętera opera misecordię. Dicet tamen aliquis quod est opus misericordię: quia fit parti proximi nostri, scilicet corpori illi, quia illud est corpus quod habuit proximus noster: sed etiam hoc falsum est: quia non est idem corpus viuens, & mortuum: nam illa, quę differunt in specie & in genere non sunt idem numero, cum maior differentia semper pręsupponat minorem: sed corpus viuens differt a corpore non viuente secundum genus subalternum, ergo necessario differt numero: si ergo aliquis homo viuens habuit corpus, illud fuit viuens

Opera omnia charitatis sũt ad proximũ.

Corpus mortuum non est idẽ q viuum.

F cum vero moritur manet cadauer, quod est corpus quoddam sed est mortuum : ideo differt in genere ab illo, quod erat antea corpus illius hominis : & sic necessario differt numero : corpus ergo quod sepelitur nõ est idem corpus numero cum corpore, quod erat hominis viuentis : & fundamentum huius est : quia materia secundum se non accipit speciem, sed habet speciem a forma quæ perficit, & denominat dando esse : cum ergo diuersæ formæ sint necessario materiæ quæ sub illis sunt, in diuersis speciebus reponentur : cum ergo corpus hoc quod est corpus hominis viuentis, sit sub anima rationali perficiente & denominante, vocabitur corpus humanum: cum vero sit sub forma cadaueris, recipit hęc materia esse cadaueris, & est necessario in altero genere, & non erũt G idem numero. Occasio autem deceptionis est propter identitatem symbolorum. dicit enim Aristo. in 2. de generatione & corruptione ꝙ symbola manent in generato & in corrupto : vocantur symbola qualitates similes manentes idem numero in diuersis speciebus corporum, vt color, vtpote vt si aliquis homo viuens erat niger, & post mortem manebit nigredo in corpore & figura : quia si antea erat corpus rotundum, vel quadratum, simile manebit in mortuo : & in quantitate, quia si ante erat septem palmorum, & postea erit septem palmorum : & identitas loci, scilicet quòd in eodem loco erit corpus mortuum in quo erat ante viuum : & ista non solum sunt idem in specie, sed etiam in numero : quia nõ solum est nigredo, in mortuo & viuẽte, sed etiam eadem ni- H gredo numero, quæ erat in corpore viuente erit in mortuo : & eadem figura numero : & sic de cæteris accidentibus. & hoc est quia fundamẽtum omnium similium accidentium est quantitas. cum ergo quantitas maneat eadem numero, & manebunt istæ dispositiones accidentales idem numero : & hoc est quia ista accidentia non fundantur in substantia rei, sed in quantitate eius : si enim fundarentur in esse rei, cum res distinctæ in genere essent id quod est ante corruptionem & post corruptionem, necesse erat accidentia manentia differre in specie & genere : sed quia idest subiectum primum, scilicet quãtitas & corpus & non esse rei : ideo mutatur identitas numeralis rei non mutantibus accidentibus quantum ad identita- I tem suam. non est ergo idem corpus hominis viuentis & mortui licet vocetur ab aliquibus idem ab identitate symbolorum : sed non bene dicitur: quia sicut non suscipit aliqua substantia esse a suis symbolis, ita nec suscipit identitatem aut diuersitatem ab illis, dicitur tamen istud corpus pertinere ad proximum nostrum, quia istud cadauer quod nunc habet ista accidentia, habuit eadem accidentia quando erat viuẽs : licet nunc non sit idem corpus quod erat viuens, gerit tamen quandam similitudinem illius corporis viuentis in symbolis.

Symbola quid.

Percutiat te Dominus vlcere Aegypti. De quo patet Exo. 9. cap. quia iacto per Moysen cinere de camino contra coelum natæ sunt vesicæ tumẽtes in cute, tam K in hominibus quam in iumentis : & cum ad maturitatem cito venirent, prę nimia caliditate decorticabatur cutis, & manebat apertura tabe fluens, qui vlcus vocabatur : & ista vlcera cum magno dolore fiebant. *Et partem corporis per quam stercora egeruntur*. Idest emittuntur, & illa infirmitas vocatur Hemorrhois : est enim quædam tumefactio in parte secretiori in extremitate venarum, per quam certis mensibus vel temporibus anni sanguis emittitur : & si aliquis eas præscindi faciat & sanari, non fluet sanguis, sed faciliter fiet maniacus, vel horribilem tristitiam incurret temporibus quibus sanguis per hemorrhoidas pur-

Vlc' Aegypti quid.

F gari debebat. Vel potest accipi ista infirmitas non pro hemorrhoide, sed pro emulsione & putrefactione extalium per secretã partem natum sicut accidit Philistinis, vt patet primo Reg. 5. & Psalm. 77. & ista grauior infirmitas est, & vocatur plaga mortis in prędicto cap. *Scabie quoque*. Quæ fit cum per desiccationem cutis, & carnis putridæ venenum latebat.

Et prurigine ita vt curari nequeas. Idest scabie sicca quæ vocatur serpigo siue sarapion, quæ carnem cooperit, & rubei coloris est ex ardore.

Percutiat te Dominus amentia. Idest magna stultitia.

Cæcitate ac furore mentis. Posset intelligi quòd amentia & furor referantur ad animam, & cæcitas ad oculos, ita quòd Moyses imprecetur hic malos fieri cæ- G cos : sed magis consonat literæ quòd ista tria, scilicet amentia, cęcitas, & furor referantur, & signent vnam rem : quia infra dicitur.

Vt palpes in meridie sicut cæcus in tenebris. Si autem Moyses imprecaretur eis cęcitatem corporalem nõ compararet eos cęcis : quia idem non comparatur sibi ipsi. Item quia si cęci essent nihil magis esset eis palpare in meridie quàm in tenebris : ideo est sensus quod isti corporaliter viderent ; sed tanta amentia, idest carentia mentis siue recti iudicij, & cęcitate quod idem est : quia transfertur de cęcitate corporali ad cæcitatem intellectus, qui est quidam oculus analogice.

Et tanto furore. Idest impetuositate passionis consequente iudicium distortum, percutiãtur isti quod H videntes clare in meridie putent se non videre, & palpent manibus quasi cęci non videntes.

Et non dirigas vias. Idest non ambules per vias planas & bonas : sed mentis turbatione captus per pręcipitia cadas : fit hic comparatio in non dirigendo vias de illis qui visu carent ad eos qui quouismodo carent recto iudicio : qui enim cęci sunt, nesciunt quo vadant : ideo in quæcunque aspera & prærupta cadent nisi ab illis videntibus ducantur : si autem cęcus ducat cęcum ambo in foueam prolabuntur : qa cęcus nescit dirigere vias suas : ita qui percussi sunt amentia & furore, ita quòd pars phantastica eorum est læsa, non tendunt recto tramite, sed in quæcunque præcipitia protinus cadent : sic enim sunt ebrij I qui percussi sunt cęcitate spirituali dum intelligentia eorum mero absorpta est. hi namque etiam in plana via exorbitantes præcipitantur : quia quæ plana sunt eis pęrupta & suffossa videntur, vt patet Prouerb. 25. cap. scilicet cui væ. cuius patri væ. cui foueę, cui rixę, cui sine causa vulnera, cui suffossio oculorũ? nonne his qui morantur in vino, & student calicibus epotandis ? huic autem dicit esse foueas : quia tota terra, quæ nunc plana est, si ambulet aliquis ebrius per eam, videbitur sibi plena foueis.

Omni tempore. Ponit oppressionem factam ab alijs.

Calumniam sustineas. Idest alij diripiãt tibi bona tua per fraudes & cauillationes.

Et opprimaris violentia. Scilicet quòd publice tol- K lantur tibi bona ex nulla causa vel colorata occasione, sed sola violentia, & sunt isti duo modi tollendi bona alicuius iniuste.

Vxorem accipias & alius dormiat cum ea. Pręcordialis dolor est quod aliquis habeat vxorem, & sciat quòd alius dormiat cum ea : & hunc vocauerunt dolorem iustum leges super omnes alios dolores, vt patet ff. de adulterijs in l. Gracchus. sed hoc sæpissime contingit in bellis, quòd hostes accipiant vxores & filias hostium, & vtantur eis ad libitum suum.

Quare

Quare pœna ista uxorum adulterantium sit ualde dura viris. Quæstio. V.

A ISTA maledictio hic posita est valde dura. s. quòd vnus accipiet vxorem, & alius dormiat cum ea. amant enim viri valde vxores suas habentes ad eas zelum, qui est amor nolens habere consortiū in amato: cum enim cætera bona secundum virtutē communicabilia sint, hoc solum bonum esse cerno incōmunicabile. s. vxor, quia omni virtuti repugnat talis communicatio, & est inhonestissima faciens liberos imperfectos quantum ad nobilitatem: quia nō possunt accedere ad cognitionem perfectam patrū, cum aliqua mulier a diuersis viris cognoscitur. Iob vero cum imprecaretur sibi maledictionem, si concupi-
B uisset alterius vxorem ait. 31. cap. si deceptum est cor meum super mulierem. & si ad ostium inimici mei insidiatus sum scortum, sit alterius vxor mea, & super illam incuruentur alij. & ponuntur istę maledictiones ad exaggerādum malum, quo id malum pœnæ inflictum iuste appareat esse inflictum. Et non est sensus, ꝙ aliqui Israelitę desiderarent ista mala superuentura alijs: sed prænunciabant eis pęnas futuras. & non solum est pœna, ꝙ aliquis accipiat vxorem. & alius dormiat cum ea: sed etiam dolor magnus est, cum quis accipit aliquam in sponsam, & moritur antequā eam carnaliter cognoscat, & postea alius eam carnaliter cognoscat: ideo tales mandabat Deus recedere de bello, vt patet supra 20. c. ne doleat de morte quā
C expectaret & incumbat sibi anxietas illius facti, ppter nō fuisse potitum delectabili quod expectabat in vxore sua, & hæc tristitia laxabat corda bellantium, vt nullo modo apti essent ad bellum, & compellabātur sic celerius in fugam. *Domum ædifices & non habites in ea.* Vel quia in bello morieris, vel quia ab hostibus extra terram tuam captiuus duceris, sicut contigit eis postea quando translati sunt in Assyrios, & deinde quando tribus Iuda ducta fuit in Babylonem, quia domos pulchras reliquerunt hostibus habitandas. *Plantes vineam & non vindemies eam.* Multis illorum in captiuitatibus & bellicis cladibus sic accidit, & ponuntur hic ista tria, quia pro magnis infortuoijs habebantur, & ideo non ibant isti ad bellum, vt patet supra 20. cap.
D *Bos tuus immoletur coram te.* Idest occidatur ab hostibus ad comedendum: immolari aliquando signat occidere animalia ad reuerentiam Dei, sicut accipitur in omnibus libris superioribus: aliquādo signat immolari. i. occidere solum, & sic ad quemcūque vsum animalia occidātur immolari dicuntur, *Et non comedas ex eo,* Et iste erat maior dolor: multa aliqui patiuntur in rebus suis, vel in persona sua permittentes illa, quia parte quadam damni participant, ꝙ si non participarent nullo modo paterentur: si enim bos istius corā eo occideretur, & darē ei famelico de carnibus bouis licet tristaretur, quia contra præceptum eius de boue suo aliquid factum fuisset, tamen non totaliter tristaretur, sed si nihil accepit de boue suo immolato corā eo tristatur valde, & quia voluntas huius non elegit a
E principio bouem immolari, & quia damno facto nullam inde consequitur vtilitatem aut delectationem. Et sic iura interdum consentiunt grauamina aliquorum, quia in hoc aliqua vtilitas erat ipsorum damnificatorum, & sic habetur instituta de statu personarū in fine cum dicitur, quòd maior annis. 20. potest permittere se venundari, quia participando precium aliqua vtilitas est. & non participando nulla vtilitas est. *Asinus tuus rapiatur in conspectu tuo.* Per violentam depdationem: magis enim dolent homines de rapina bonorum suorum, quæ fit videntibus suis, quàm de furto rerum suarum, quod clandestine committitur, &

A ratio quia in rapina sunt duo. s. damnum ex perditione rei ablatæ, & contemptus ex iniuria possidentis, quia coram ipso fit: in furto autem solum damnum rei ablatæ est: quia non contemnitur persona cum ipsa non vidente fiat. *Et non sit qui te adiuuet.* Ad maiorē dolorem: quia quando homo habet aliquem adiutorem confidit se posse recuperare res, ideo non tantū tristatur: cum autem adiutoribus caret, desperatio eum valde cruciat. *Tradantur alteri populo.* Iste de maximis doloribus vnus est, ꝙ patres videant filios suos venundari in exteras nationes propter amorē & pietatem. affectio enim patris ad filium inenarrabilis est: diligit enim pater filium tenerrime quasi viscera sua, ideo discessio eorum in perpetuum omnium malorum męstissima est, etiam propter pietatem: cum. n.
B filius sit quædam carnis particula de substantia patris abscissa, quando eum pati videt dolet, sicut de seipso, & forte affectuosius, licet non ita sensibiliter: quia filium teneriorem videt. *Videntibus oculis tuis & deficientibus.* In destructione bonorum possessorum, licet videamus eam fieri, non deficiunt oculi nostri, quia illa bona extra nos sunt: in perditione autem filiorū, quia sunt viscera nostra se non sustinent. *Et non sit fortitudo in manu tua.* Scilicet ad eripiendum eos de manu hostium. *Fructus terræ tuæ.* Scilicet quos producit terra te non laborante, sicut sunt herba & fructus multarum arborum. *Et omnes labores tuos.* Idest omnes fructus quos acquiris per culturam, vel ea quæ in negotiationibus, vel aliàs habes. *Comedet populus quem igno-*
C *ras.* Quia Assyrij & Caldæi, qui captiuarunt Israel & Iudam, erant gentes ignotæ eis, & veniebant de longinquis terris. *Sis semper calumniam sustinens.* Supra expositum est. *Et stupens ad terrorem eorum quæ videbant oculi tui.* Videbant enim occisiones terribiles in suis, & horribilitatem hostium, vt describit Iohel. 2. capi. ex quibus reddebantur stupidi. i. quasi non potentes loqui, nec sufficientes tanta admirari. *Percutiat te dominus vlcere pessimo* Sunt enim quædam vlcera causantia magnum dolorem. *In genibus.* Magnus dolor est ibi in vlceribus propter versibilitatem partium coniunctarum: non autem est tantus dolor in membris, quæ sunt continua & recta, vbi non est connexio diuersorum. *Et in suris.* Suræ sunt partes crurum ex coxa vsq;
D ad talos, & vocantur tibię. *A planta pedis vsque ad verticem tuum.* Non refertur ad vlcera, quia illa solum ponuntur in genibus & suris: alię autem partes corporis percuti debent alia infirmitate, & patet quia si totum corpus repleri deberet, frustra poneretur in genibus & suris: sed potest satis bene dici, ꝙ intelligatur repletio vlceribus nō solum in istis partibus, sed in toto corpore: sed ponuntur istæ partes, quia forte in istis sæpius eueniunt vlcera. *Ducet te dominus & regem tuum quem constitues.* Licet contra voluntatem Dei esset, ꝙ constituerent regem, tamen sciebat eos facturos: ideo prædicit quid euenturum sit eis cum rege suo. s. ꝙ ducentē in alias gentes: patet de Osee rege Israel, qui ductus fuit cum vndecim tribubus in terram Medorum per Salmanasar regē, vt patet 4. Reg. 17. cap. & Ioachim
E rex Iuda ductus fuit in Babylonem cum viris nobilioribus, & sapientioribus in omni arte in regno suo, vt patet 4. Reg. 24. cap. Et Sedechias priuatus oculis ductus fuit in Babylonem, vt habetur 4. Regum. 25. cap. *Et seruies ibi diis alienis ligno, & lapidi.* Hoc non dicitur imperatiue: sed per modum prophetiæ: quia propter peccata sua dabatur eis in pęnā, ꝙ ducerentur in tales gentes a quibus cogerentur adorare deos: ideo Hieremias mittit quandam epistolam Iudæis existentibus in captiuitate Babylonis, ne inducerentur ex aliqua causa ad colendum idola, & est ista epistola. cap. 6. libri Baruch. *Et eris perditus.* Hic ponitur. tertium. i. p-

priæ

In rapina duo sunt.

Propriæ personæ infamatio.

priæ personæ infamatio, *Et eris perditus.* Idest in nulla reputatione teneberis apud alias gentes. *In prouerbium & in fabulam.* Idest quòd omnes gentes loquentur de re dicentes quomodo Deus contriuerit re: prouerbiũ dicitur moralis instructio, & notabilis, sicut dicimus prouerbia Salomonis, idest quædam præpositiones verę & notabiles de directione vitæ humanæ, & dicũtur prouerbia quasi procul a verbo, idest quia nõ sunt sicut verba, quæ communiter loquimur, quæ paucã doctrinam pariunt: ista autem doctrinæ moralis plena sunt: fabula dicitur argumentum de rebus, quæ non sunt verę nec verisimiles, sed tamẽ pulchram habent connexionem, ita quòd si esse possent sic essent vt fabulæ poetarum: hic autem non accipitur sic: sed fabula dicitur historia rei gestæ quę communiter narratur: ideo a fando fabula dicitur, & vtrunque accidit quando alicui magnæ personæ, vel vni genti magna calamitas contigit, scilicet quòd illa calamitas apud multos continue narratur, & sic vocatur fabula: accipiuntur etiam ex illa re gesta aliqua documenta moralia vniuersalia, & illa prouerbia dicuntur quæ multum differunt a narratione. *Sementem multam iacies & modicum congregabis.* Hoc etiam maledictionem populi notat, quia ista propter peccata infliguntur, maxime Iudæis quibus si in mandatis Dei ambularent bona terræ promittebantur, patet Esa. primo cap. *Quia locustæ deuorabunt omnia.* Ista plaga minor est quàm hostilis destructio, ideo communiter præcedebat bella, licet hic postponatur, vt probauimus Leui. 26. cap. de hoc Iohel primo cap. *Quoniam vastabitur vermibus.* Vermes vinearum sunt parui ex aeris intemperie generati, qui folijs propaginum inuoluti ea totaliter desiccant & consumunt, ideo erucę quasi vrucę vocantur, quia totam vineæ viredinem exurunt: brucus etiam vineas consumit vniuersa comedẽs & deuastans. *Oliuas habebis in omnibus terminis tuis.* In terra promissionis oliuæ multum abundant, in tantum quod dicebantur vngere pedes in oleo, & hoc maxime in tribu Aser, vt patet infra 33. cap. *Quia defluent & peribunt.* Ante maturitatis aduentum temporis intemperie de arboribus fluent. *Filios generabis & non frueris eis.* Idest nõ delectaberis in communicatione cum illis: quia ducẽtur captiui in terras hostiles, vt amplius non videas eos. frui non accipitur hic totaliter proprie, quia est ad res quę propter se vltimate amãtur, & sic res sunt tres quibus fruimur. s. pater, filius, & spiritus sanctus. alijs autem rebus non debemus frui, vt ponit August. & habetur primo Sententiarum per magistrum distinctione prima. tamen secundum modum loquendi philosophorum qui post vitam moralem communicationẽ nostram ad Deum nõ credebant, fruitio aliter ponitur: quia omnia illa fruibilia dicuntur, quæcũque propter aliud non appetuntur, vt actu virtutis, & ipsa virtute fruimur, & amicis, & similibus: & distinguunt isti fruibilia contra vtilia: sunt autem vtilia quæ ad aliud totaliter ordinant, vt diuitias, & quædam alia bona, secundum modum vulgarem omnibus rebus frui possumus: quia inordinatus homo in quacunque re finem sibi præstituere potest: ideo aliqui corporalibus delitijs fruuntur, quia eas propter se accipiunt, & sic dicebat Thamar vide quid mihi dabis, vt fruaris concubitu meo: alij autem pecunijs, & isti inordinatissime agunt, quia nulla res minus habet de ratione finis quàm pecuniæ, quia secundum suam naturam sunt mediũ communicandi, vt patet 5. Ethi. ideo vtiles sunt: filijs autem quia amor eorum propter nihil aliud est, & ponitur in genere honestorum, sicut amor parentum, amicorum, patriæ, & virtutis etiam secundum positionem philosophorum, tamen secundum veritatẽ omnia ista amori Dei subordinari debẽt: ideo magis

Quid sit frui, & quibus fruendum est.

F vtilia quàm fruibilia sunt. scriptura tamen sacra aliquãdo loquitur modo vulgari. *Rubigo consumet* Rubigo aeris intemperie causatur in fructibus & frugibus, vt vermibus interius corrodantur, & marcentes ante debitum tempus deficiant. *Aduena qui tecum.* Hic ponitur quartum. s. ab inferioribus suis & seruis facta humiliatio. *Aduena qui tecum uersatur.* Aduenæ. i. gentiles conuersi ad iudaismum, vt communiter pauperes erant, quia inter filios Israel hæreditatem non accipiebant, & quia in terra sua hæreditates suas immobiles reliquerant: cum ergo isti ditarẽtur, & dñarentur Iudæis magna calamitas erat eis. Erat enim valde repugnans intentioni Hebręorum, quia aduenæ de gentilitate cõuersi inter eos exaltarentur, & essent honoratiores hebræis. nam hebręi valde erant inuidi, & in alterutrum G inuidebant, quantomagis quantum ad illos qui erant de alienigenis, & non habebant cõtra eos viscera charitatis, licèt Deus sæpe ad hoc admoneret, vt diligerẽt eos, & non contristarent eos, vt patet Exo. 22. cap. & supra 11. Deus tamen vt aliqualiter concederet locũ duriciei Iudæorum, quia in illo statu legis imperfectę omnia vitia eorum corrigere nolebat, nec oportebat, fecit vt non gauderent eisdem priuilegijs conuersi de gentilitate qui vocantur aduenæ & filij conuersorũ, quibus gaudebant Iudæi a progenie Iacob descendentes. nam inter Iudęos erat annus septimus quilibet annus remissionis, scilicet quòd si aliquis debebat aliquid alteri, & accedebat ad annum illum non soluebat, sed remittebatur debitum ipso iure, & dato quòd creditor vellet repetere debitorem conueniẽ- H do eum in iudicio, non dabatur ei actio, quia erat exceptio ex lege remittente debitum, vt patet sup. 15. c. cum dicitur septimo anno facies remissionem, quæ hoc ritu celebrabitur: cui debetur aliquid ab amico, aut proximo, vel fratre repetere nõ poteris: etiam in isto anno ille qui erat seruus de hebræis liberabatur a seruitute, vt patet in eod. c. cum dicitur cum fuerit tibi venditus frater tuus Hebræus, aut Hebræa sex annis seruiet tibi, & in septimo anno dimittes eum liberũ, & si forte ex aliqua causa, vt pote quia habebat secum vxorem quam dederat ei dñs, & filios susceperat, nolebat exire donec educeret secum vxorem & filios, manebat vsque ad annum Iubileum, qui fiebat de 50. I in 50. annis, de quo Exo. 21. & Leui. 25. & supra 15. c. & tũc exibat liber cum vxore & filijs suis, vt patet Leui. 25. Item si aliquis vendidisset alicui aliquam possessionem, non manebat illa vendita in æternum, sed in anno Iubilei redibat quęlibet possessio ad eum, qui possederat, vel ad hæredes eius: de hoc Leui. 25. cap. de his non seruabatur aliquid ad aduenas, qui sunt gẽtiles nati, & postea conuersi ad iudaismum, vel nati de conuersis.

Ab inferioribus suis, ac seruis facta humiliatio.

Multa priuilegia dabantur Iudæis ex genere quæ non dabantur conuersis.

Primum namque de remissione debitorum non habebat locum ad aduenas, vt patet supra 15. ca. cum dicitur cui aliquid debetur ab amico, & proximo, & fratre suo repetere non poteris: quia annus remissio- K nis est, ab aduena & peregrino repetere poteris: ciuẽ autem repetendi licentiam non habebis.

De secundo quod erat liberatio a seruitute in anno septimo, aut in anno Iubilei, satis patet, quòd non extendatur ad Iudæos conuersos de gentilitate. nam supra 15. cap. & Exo. 21. vbi ponitur lex de remissione seruorum in septimo, dicitur hoc tenere quando vendebatur aliquis Iudæus, qui erat frater, idest qui erat de genere Hebræorum, & per hoc vocabatur frater cuiuslibet alterius Hebræi: de aduenis ergo non intelligebatur.

Item quia Leuit. 25. cap. dicitur, quòd de aduenis debebãt esse serui in perpetuum, qui non liberarentur lege Iubilei, vel aliqua alia cõditione, scilicet seruus

& ancilla

& ancilla sint vobis de nationibus, quę in circuitu vestro sunt, & de aduenis qui peregrinantur apud vos, vel qui ex his nati fuerint in terra vestra homines habebitis in seruos, & hæreditario iure transmittetis ad posteros atque possidebitis in æternum: de 3. scilicet de liberatione possessionum venditarum in Iubileo, non pertinebat quippiam ad aduenas: quia Leui. 25. cap. vbi datur lex de liberatione ista possessionum, ponitur in principio legis, si attenuatus frater tuus vendiderit possessiunculam suam. Fratres autem soli Hebræi inter se vocantur, ergo ad solos eos lex hæc extēdi debet: ex his autem oriebantur quædam inuidiæ inter Iudæos a progenie & Iudęos conuersos ex gentilitate. nam Iudæi a progenie habēt exosos aduenas, & aduenæ quando aliquos Hebræos in seruos accipiebant, eos valde premebant, vt patet Leui. 25. capit. vbi hortatur Deus, quòd quando aliquis de Iudæis ex genere fuerit venditus alicui de aduenis, ꝙ alij de cognatione eius laborent eū liberare, ne ille affligat eum in conspectu Israelitarum, cum ergo inualescebant aduenæ apud Iudæos, ita vt dominarentur eorum, vel saltem essent magis honorati propter diuitias & potentiam, valde desecabantur Iudæi ex progenie cordibus suis, veluti si hostibus subderentur seruituti: infligit igitur Deus hoc eis pro maledictione, vt cum mali fuerint incurrentur ipsi, & exaltentur aduenæ eorum. *Ipse fœnerabitur tibi.* Idest accommodabit tibi, quia ipse abundabit. *Et tu non fœneraberis ei.* i. non poteris fęnerari ei, quia pauper eris.

Fœnerari quot modis accipitur. Quæstio. VI.

Accipi potest fœnerari hic dupliciter. Vno modo pro mutuare simpliciter. Alio modo pro fœnerari, siue mutuare ad vsuram. Accipiendo primo modo tu efficieris pauper, ita quòd egeas, vt alius tibi accommodet, & non poteris cuiquam commodare, & aduena efficietur diues, ita quòd possit commodare tibi habendo multas pecunias, si voluerit, & non indigebit, vt tu ei accommodes, & tunc est dupliciter maledictio. primo, quia Israelitæ depauperantur, ita quòd nihil possideant, & egeant, vt alij eis mutuent, quod est directe infortunium. secundo indirecte maledicuntur, quia efficiuntur diuites aduenæ, & per hoc sunt maiores Iudæis, quod rursus erat magna afflictio Iudæis, & iste modus loquendi seruatur supra 15. cap. scilicet fœneraberis gentibus multis, & a nulla earum fœnus recipies, idest si tu facies ea, quæ mandantur, Deus dabit tibi pecunias multas, ita quòd possis multis gentibus mutuum dare, & non egeas, vt aliqua earum tibi fœnus tribuat mutuando. Alio modo potest accipi fęnerari, idest dare ad vsuram, & sic etiam accipi potest conuenienter hic: quia licet Iudæi non possent inter se dare ad vsuram, vt patet Leuit. 25. & 23. capit. poterant tamen Iudæi dare ad vsuram alienis, & vocantur alieni omnes qui non sunt fratres, cum dicat litera supra 23. cap. non fęnerabens fratri tuo ad vsuram pecuniam, nec fruges, nec quamlibet aliam rem, sed alieno: fratri tuo autem absque vsura, id quo indiget commodabis: sed fratres solum vocantur Iudæi ex genere inter se: ergo poterat dari ad vsuram eis qui non erant Iudęi a linea Iacob descendentes. antecedens patet, quia supra 15. capitu. dicitur cum vēditus fuerit tibi frater tuus, qui est Hebręus, aut Hebręa, & sic patet Leuit. 25. capit. vbi manifeste soli fratres sunt Iudęi descendentes ex genere Iacob. cōuersi autem non vocantur fratres, ergo poterant eis dare ad vsuram alij Iudæi, sicut dabant gentilibus manentibus in gentilitate, & sicut Iudęi dabant licite alijs

A ad vsuram, ita & conuersi poterant dare ad vsuram Iudæis, de quibus diximus supra 23. cap. ponendo fundamenta horum, & ibi vide, & secundum istum modum est sensus aduenæ, qui morantur inter vos efficientur diuites, & vos efficiemini pauperes, & sic. *Non poteritis vos fœnerari eis.* Idest dare ad vsuram, licet vobis per legem concessum sit: ipsi autem poterunt vobis dare ad vsuram, quia diuites erunt, & cogemini vos ab eis sub vsuris accipere, & sic subiiciemini potestati eorum. *Ipse erit in caput & tu in caudam.* Ita quòd non solum aduenæ superarent eos in diuitijs, sed etiam in honoribus & dignitatibus: sed hoc magis abominabile erat, quia alienigenæ non deberent assumi in principes vel rectores, vt diximus sup.

B 23. capitu. In hoc enim differentia erat, quia quidam alienigenæ erant, qui non prohibebantur expresse habere principatus & dignitates in ecclesia Hebręorū, idest in populo eorum, qui vocatur ecclesia licet eis non darentur, quia quicunque esset conuersus nouiter ad fidem, non erat dispositus, vt esset adhuc prælatus, quia erat suspectus de instabilitate, & de aliquibus alijs, ideoq; mandabat Apostolus prima ad Timot. 3. cap. quòd oportet episcopum non esse neophitum, idest nouiter conuersum. Aliqui erant conuersi, qui expresse excludebantur ab introitu, & istud, dupliciter, quia quidam excludebantur in æternum; alij autem ad tempus. In æternum excludebantur duę gentes, scilicet Ammonitæ & Moabitæ, qui in æternum non intrabant in ecclesiam Dei, vt patet su-

C pra 23. cap. cuius causæ ibi explicantur in litera: aliæ gentes erant quæ excludebantur ad tempus, scilicet Aegyptij, & Idumęi, quia cōuersi ex eis in 3. generatione intrabant ecclesiam Dei, vt patet supra 23. cap. ante vero non intrabant. *Et venient super te omnes maledictiones istæ.* Idest super te cōsumabuntur omnes istę maledictiones, & plures aliæ quę non sunt hic scriptę: dicuntur venire super te, idest super caput tuum, quia super te omnes grauabuntur. *Et persequentes apprehendent te.* Hic sit metaphora de istis maledictionibus fingendo quasi ipsę sint quidam hostes. qui enim hostes sunt, persequuntur eos qui sunt hostes sui inquirētes eos, vt occidant: & cum sciuerint qui sunt, persequūtur eos, donec tradiderint in manus hostium, idest in

D manus suas qui sunt hostes, quod est appręhendere eos: ita est in maledictionibus hominis quas hic ponit: quia si Iudæi non complerent mandata, veniebant super eos istę maledictiones, & antequam venirent, videbantur persequi eos, in quibus manere debebant tanquam currentes post illos, & ad vltimum appręhendebant eos tenentes eos, sicut qui velociter currendo aliquem attingit, & fortiter detinet. *Donec intereas.* Idest istę maledictiones veniēt super te, & nō dimittent te donec intereas, idest donec moriaris, nisi forte in peccatum relinqueris, quia tunc ipsę dimittēt te. *Quia non seruasti mandata eius.* Moralia & iudicialia. *Et ceremonias.* Idest præcepta cęremonialia. *Et erunt in te signa.* Idest aliqua mala, quę comprobent te malum egisse contra Deum. *Et prodigia.* Idest aliqua maiora,

E & horribilia mala. Et signant adhuc in futurum maiora mala euentura fore. *Et in semine tuo vsque in sempiternum.* Idest in magno tempore, quia sempiternum & ęternum non significant semper temporis indeficientiam, sed aliquando modicum tempus circa 50. annos, vt patet sup. 15. cap. vbi dicitur de Iubileo. Et sic fuit captiuitas Babylonica sempiterna licet solum 70. annis durauerit: potest tamen accipi hic sempiternum proprie, & tunc non extenditur simpliciter ad omnia peccata Iudæorum, quia non steterunt ꝓ quolibet eorum in sempiternum sub signis & prodigijs: sed solum conuenit hoc duobus peccatis. I. peccato,
quod

quod fecerunt vndecim tribus, pro quo vsq; hoc detinentur in terra Medorum intra Caspios montes, & manebunt nunquam redituræ in Iudæam ad habitandum, & peccato tribus Iudæ pro quo cum Leuitis suis a Romanis in æternum captiuata est: sed potest intelligi sempiternum extendendo ad omne peccatū conditionaliter, sicut textus vult, scilicet q pro quolibet peccato daretur punitio sempiterna, vt conuerterentur ad Deum in toto corde suo, & quia in omnibus alijs pęnis pro peccatis prioribus conuertebātur ad Deum, durabant pœnæ temporaliter. nunc autem quoniā indurati sunt, perpetuo sic manebunt. *In gaudio cordis tui & lætitia*. Idest quia noluisti seruire Deo tuo, dum habebas gaudium & lætitiam in abundantia omnium rerum. *In gaudio & lætitia propter omnium rerum abundantiam*. Idest debuisset populus Hebraic⁹ valde seruire Deo in lætitia & exultatione, & hoc ꝓpter rerum omnium abūdantiam. i. quia habes omnia ad abundantiam & volūtatem tuam: nihil enim tibi deest, & bonorum cumulo vndique sufficiens es, quæ ad magnam gratitudinem homines inclinare deberent: si enim aliquis magna paupertate, & aduersitate deserat Deum conuersus ad idola aliquo modo bonum sit, siue non ita malum, sicut si ista omnia habēs conuerteretur ad idolatriam: Iudæi tamen omnia ista habentes conuertebantur ad idola, ergo merebantur magnam pœnam, & subiungitur. s. *Seruies inimico tuo*. Etiam si nolis immo nolendo, quia nullus libenter hostibus subijcitur. *Quem immittet dominus*. Istæ pœnæ infliguntur a Deo conuenientes sceleribus tuis. s. vt q non vult bonus esse in gaudio, sit malus in tristitia, & sic de cæteris oppositis, quæ ponitur in litera, scilicet in paupertate, & abundantia rerum. *Seruies inimico tuo in fame & siti*. Idest cum fame, ita quòd non solum sufficiet tibi, quòd fame & siti vsq; ad interitum cruciaris: sed etiam q seruias hostibus, in qua seruitute homines pati solent ista mala, & plura alia. *Et omnia penuria*. Idest siue quantum ad cibum vel potum, vestitū, & omnem humanam consolationem. *Adducet dominus super te gentem de longinquo*. Hic ponitur. 5. scilicet hostilis obsessio, in qua hominibus malorum extrema adueniunt. s. mors, & diuersa genera terribilium, sicut Seguntinis in ciuitate, quę Seguntium dicitur in terra Hispanorum accidit, q obsessione prementes ne fidem Romanis infringerent de amicitia data, se omnes cum rebus suis flammis iniecerunt, vt deplorat August. 3. de ciuit. Dei cap. 20. *De extremis terræ finibus*. Scilicet Assyrios primo, deinde Caldæos de Babylone, & sunt gentes istæ satis remotæ a terra promissionis: sunt enim secundum longitudinem magis oriētales, & secundum latitudinem sunt declinantes ad Septentrionem. *In similitudinem aquilæ volantis*. i. quòd istæ gentes ita velociter venerunt contra Israel, q eis resisti non poterat, sicut aquilæ cum impetu volanti. *Cuius linguam intelligere non possis*. Quia multum differūt idiomata Israelitarum ab idiomatibus Assyriorum, & Caldæorum, & hoc ad malorum cumulum est, qa hostes non possent condolere eis patientibus, cū verba dolorem indicantia intelligere non valerent, nec possent cum eis aliquas facere compactiones: aliqui tamen erant inter Iudæos, qui linguas istas intelligebant, sed pauci, vt patet 4. Regum 18. cap. vbi legati regis Assyriorum locuti sunt Hebraice ad præpositos Ezechiæ regis, & isti rogabunt illos, vt loquerentur Syriace: quia bene intelligebant linguam, ne totus populus intelligeret. *Gentem procacissimam*. Idest cū indignatione & iniurijs loquentem: accipitur etiam procacissima, idest valde abundans in verbis. *Quæ non deferat seni*. Idest reuereatur ei propter ætatem & sapientiam. *Nec misereatur paruuli*. Propter defectum vi-

Hostilis inuasio.

F rium & ætatis: sed omnes destruat & capiat, sine differentia ætatis & sexus. *Et deuoret fructum iumentorum tuorum*. Idest filios Equorum, Asinorum, & Camelorum, quos deuorabit non illos comedendo, sed in ore gladij destruendo, vel tibi rapiendo illos ad vsum suū. *Donec intereas*. Fame non habens alimenta. *Et non relinquant tibi triticum*. Ista omnia fiunt in obsedione, quia omnia quæ extra sunt, hostes demoliūtur, donec eos qui intra muros sunt, fame affectos in captiuitatem recipiant. *Donec te disperdat in cunctis vrbibus tuis*. Idest donec faciat te fame & desperatione perire existentem intra vrbes tuas. *Et destruentur muri tui*. Hoc est quod sequitur ad continuam & longam obsedionem, scilicet q per quotidianos hostium impulsus ad vltimū muri corruant. *Firmi atque sublimes*. Ista duo pertinent
G ad bonitatem murorum, quòd firmi sint, scilicet bene grossi, & de materia forti, vt lapidibus sectis, vel latere bitumine lito. Secundum quòd sint sublimes, idest alti ne faciliter hostes supra ascendere valeant. *In quibus habebatis fiduciam in omni terra*. Et hoc erat quędam causa destructionis eorum, quia magis adiutorio humano quàm diuino nitebantur. *Et comedes fructum vteri tui*. Idest filios tuos præ famis angustia, sicut factum fuit tempore Ioram regis, vt patet 4. Reg. 6. cap. quia duę mulieres comederunt filium vnius, & fuit de hoc quæstio coram rege. sic etiam narrat contigisse Iosephus in obsedione Ierusalem per Romanos, in qua ipse captus fuit, & Romam adductus, vt habetur in libro eiusdem de Iudaico bello, & hoc omniū horribilium horribilius est: sed ad omnium malorum cō
H summationē ista eueniebant, & dicitur hoc tam ad patrem quàm ad matrem, quia filius est fructus vteri matris, quia in eo formatur & partem substantiæ spermaticæ matris suscipit, & dicitur de vtero patris, quia principalis portio seminis de lumbis paternis effluit, omnia autem interiora vterus vocantur: ideo filius natus de lumbis patris de vtero eius nasci dicitur. *Et vastitate*. Idest angustiæ magnitudine. vastitas enim significare potest multa: vno modo vastitas, idest angustiæ magnitudo, & hoc modo accipitur hic, quia in maxima angustiarum essent isti miseri Iudæi, cum eo gerentur auide manducare carnes filiorum suorum, in quo licet ab vtroque infelices sint, infeliciores ta-
I men eos arbitror in eo, quod agunt quàm in eo, qđ patiuntur: famem patiuntur filios deuorant: famem. n. & alia fortunę aduersantia perpeti dolorosum quidem, sed virile est: filios autem ore nephando manducare viscera nostra iterato in viscera regerentes omnium turpissimum atq; infandissimum: infelix enim qui quacunque fame adigente ad execrandos cibos ora vertit. melius est enim fortiter mori quàm infelicibus epulis maculati, quia vt ait Aristot. 3. Ethi. ad quędam autem fortassis non est cogi, sed magis mori patientem durissima. Alio modo vastitas accipitur pro solitudine, hoc mō non pōt hic accipi. 3. mō accipit̄ vastitas ꝑ destructione, & hoc mō dr̄ a vastando,
K & sic ēt pōt sumi in ꝓposito. *Homo delicatus*. Ex carnis teneritudine. *Et luxuriosus*. Idest valde fruens cibis delectabilibus: nec accipitur luxuriosus solū pro eo, qui actum venereum valde exercet, sed pro quocunque, qui in accipiendo delectabilia cibi & potus, vel actuū venereorum valde excedit, hic autem solum accipit luxuriosum pro excedente in delectationibus gustus: & hoc ponit ad maiorem mali expressionem, quia comedere carnes filiorum cuilibet homini inenarrabiliter horribile est, sed magis eis, qui cibis delicatissimis fruebantur. *Et vxori quæ cubat in sinu suo*. Idest inter brachia sua: spacium contentum inter brachia circumplexa sinus dicitur. *Ne det eis de carnibus filiorum suorum quas comedet*. Quia eas sibi totas reseruare volet

Vastitas multa significat.

fame

A fame valida perurgente. *Quia vastauerunt te inimici intra portas tuas.* Idest fecerunt, quod tu obsessus intra portas ciuitatis tuæ nihil haberes ad corporis alimenta. *Tenera mulier.* Ex naturali carnis dispositione. *Et delicata.* Propter dissuetudinem laborum, quia etiam si carnes naturaliter duræ sint alicui, si tamen totaliter se ocio tradit, mollicies in eo inducitur, maxime si cibos teneros sumat: quia partes teneræ cibatiuę adhærentes cum eam teneram faciunt, nisi per laborem excitato calore euaporentur & deficiant, & tunc manebunt partes solidæ carnis: ideo dicit Philosophus. 2. Ethi. quod oportet multum cibum sumere, & multos labores sustinere ad causandum robur corporis. *Quæ super terram ingredi non valebat.* Scilicet ambulando super terram nudam, sed semper erat in tapetibus, & alijs mollibus stramentis. *Nec pedis vestigium figere.* Idest inniti super pedes, quia in compressione carnis tam teneræ dolor causatur, sicut cum aliquid mittitur super carnem tumentem vel vulneratam. *Et illuuie secundinarum.* Idest tantum fames coarctabit, quòd mulieres delicatissimę comedent filios suos nouiter natos, & sanguinem fœdissimum, in quo fętus nascitur inuolutus, & quia viri earū, & alij propinqui astantes partui rapient ista ad comedendum, ipsa inuidebit eis. *Illuuies.* Dicitur immunditia fluens, & solum competit rebus valde humidis, sicut sunt secundinæ, & dicuntur secundinæ quædam pelliculæ de sanguine coagulato, in quibus fętus in matrice latebat, de quibus cibatur dum in matrice est, dicuntur secundinę quasi fęcundinæ, quia in eis fętus inuoluitur, & in exitu de viero rumpūtur. *Quæ egrediuntur de medio feminum eius.* Idest de vase genitali mulieris: femen idem est quod femur, & est pars vltima cruris, vbi crus ventri cōiungitur. *Comedent eos clam.* Idest occulte ne alia rapiat carnes illas ad comedendum, quia vir inuidet vxori ne comedat, & vxor viro, vt supra patuit. *Propter rerum omnium penuriam.* Hoc determinat ly comedent, scilicet quod deficientibus omnibus alimentis conuertebantur ad comedendum carnes filiorum, & non determinat ly clam, quia tūc esset sensus, quòd propter hoc comedebant in abscondito, quia non habebant alios cibos, sed hoc nihil ad propositum. *Omnia verba legis, quæ scripta sunt in hoc volumine.* Idest in Deuteronomio.

Illuuies quid sit.

Secundinę quid sit.

An Iudæi obligabantur solum ad præcepta huius libri, vel etiam ad præcepta aliorum. 4. librorum Moysi. Quæst. VII.

QVIA non obligabantur Iudęi ad faciendū alia quàm quę sunt in hoc volumine, licet oēs quinque libri Moysi lex vocentur, & ibi sint multa quæ non sunt in hoc libro, tamen solum quæ in libro isto sunt obligāt, quia quæ dicuntur in alijs libris aut sunt historialia, vt in toto Genesi, & ista non sunt præceptiua, sed rei gestæ enunciatiua sub assertione: ideo nihil de Genesi repetitur in isto libro cum totus sit historicus: sic sunt multa in Exodo, in Leuitico autem pauca, in libro Numerorum multa, quare non replicantur. Aut sunt præceptiua, & tunc ista præcepta aut sunt ad semper, aut ad semel. si ad semel non replicantur hic, sed iam facta fuit, vt multa quæ mandantur in Exodo de factione tabernaculi & pertinentium ad illud, quia illa Moyses semel iam fecerat, nec erat vltra necessarium tale præceptum, quia nullum actum dirigere debebat. Si autem præceptum esset ad semel, & tamen nondum erat adimpletum, replicabatur, sicut præceptum de separatione ciuitatum pro fugitiuis, de quibus Nume. 35. cap. & replicantur hic. 5. cap. & 19. Si autem præcepta erant ad semper, aut dirigebantur ad omnes de populo, aut ad aliqua genera personarum specialiter: si autem specialia iura essent non replicātur, sicut in Leuitico multa dicuntur de cæremonijs sacrificiorum, & de ritu purgationum immundorū, quæ quia pertinebant ad solos sacerdotes non replicantur hic. si autem pertineant ad populares omnia replicantur, vt ponebantur in alijs libris, vel intelliguntur in aliquibus quę hic scribuntur. Et patet veritas huius, quia si respiciantur omnia moralia iudicialia, aut cęremonialia, quæ pertinent ad populum, & reperiuntur in Exodo, Leuitico, & Numero plene inueniuntur hic, & multa super addita, & sic nullus Iudæus obligabatur ad alia quàm ad ea, quæ hic scripta sunt,

Iudæi populares solum obligabantur ad obseruandū ea, quæ continentur in Deuter.

B ideo mandabatur supra 17. c. quòd rex haberet Deuteronomium in domo sua, vt in hoc instrueretur in tota lege, nec mandatur ibi de aliquo alio libro. Aliqua erant alia præcepta, quæ erant ad totum populū, & durauerunt multo tempore: tamen quia id quod dirigebat non erat perpetuum, non durabant præcepta in perpetuum, nec replicantur hic, sicut præcepta de manna, scilicet quātum quilibet colligeret, & quæ die colligeret, & sic de cæteris quæ habentur Exo. 16. cap. quia manna non erat semper duraturum.

Et si arguas quare non replicat Moyses ista mandata de obseruationibus circa manna, quia licet non esset semper duraturum, tamen tempore quo Moyses ista verba libri huius dixit, durabat, & postea aliquot diebus durauit. nam ista dixit Moyses anno. 40. exitus

C de Aegypto mense vndecimo in principio. durauit autem toto ipso anno, & in principio sequentis anni, qui erat annus. 41. & hoc vsque ad 15. diem mensis primi, in quo fecerunt pascha, & tūc comederunt de panibus terrę illius, & cessauit manna, vt patet Iosue. 5. capit. nec venit vltra. fuit igitur post mortem Moysi duratio man quasi duobus mensibus & dimidio. Respondetur quod Moyses non replicuit legem de obseruationis modo circa manna propter duo.

Primo quia licet non cessaret tunc manna, tamen sciebat Moyses, quòd immediate cessaturum esset. nam solum dabatur manna ad supplendam indigentiam panis, qui non poterat haberi in deserto: sed cōfestim intraturi erant in terram Chanaan vltra Iorda-

D nem, in qua haberent panes ad comedendum, quia erant nunc in vltima mansione circa Iordanem, ergo pro tam pauco tempore non oportebat replicari legē illam. Secunda causa erat, quia ista obseruatio de modo se habendi circa manna, ita erat assueta propter esse quotidianum, quòd nō indigebat replicatione, aut exhortatione: de alijs autem præceptis non erat sic, quia in deserto rara pręcepta obseruabātur, & sic per desuetudinem in obliuionem abiebant: ideo necesse erat ea repeti, vt rursus memorię firmarentur: patet antecedens supra 12. cap. cum dicitur non facietis ibi, idest in terra promissionis, quod nos hodie hic facimus singuli, quod sibi rectum videtur: nec enim vsque in præsens tempus venistis ad requiem & possessionem, quam dominus Deus daturus est vobis.

E Tenendum igitur, quòd in hoc libro de præceptis aliorum librorum solum replicantur ea, quæ mansura erant post transitum in terram Chanaan, quę autem iam finitum vsum habebant, aut prope erat eorum abolitio, non repetebantur, quia esset inutilis confirmatio. Alio modo exponi posset ista litera, scilicet quòd Deus induceret plagas has, nisi obseruarent verba voluminis huius, scilicet Deuter. & non fit hic mentio de aliquo alio: non quidem quod non sint obligati obseruare ea, quæ in alijs libris continentur, licet rarissima sunt in alijs libris præcepta, quæ hic non ponantur secundum modum distinguendi, quē ante

Doct. opi.

ante fecimus: si tamen aliqua sint illa obseruari necesse est. Et si dicas quomodo ergo punietur ille qui peccauerit in alijs præceptis positis in alijs libris, & non repertis hic? Dicet forte aliquis quòd punietur pœnis hic contentis. Respondetur quòd quantum est ex forma verborum non poterat puniri peccans in alijs hic non scriptis per pęnas hic specialiter contentas: quia hic dicitur, quòd istæ maledictiones veniēt super eos, qui nō custodierint verba legis huius, quæ scripta sūt in hoc volumine, ergo non arctabātur in alijs quę nō erant hic scripta, quia non erat imposita pro eis talis pęna. Dicendum quòd Deus, qui cognoscit animos peccantium & quantitates peccatorum, dat vt vult pęnas pro peccatis iuxta exigentiam dementorum, etiam si illas pęnas nunquam in lege scripserit, vel in aliquo fędere confirmauerit: poterat ergo punire peccantes contra præcepta quæ non sunt hic scripta, pœnis quæ hic scriptæ sunt, quia aliqua de non scriptis erant ita grauia sicut peccata in hoc libro scripta, sicut patet de vitijs carnis nephandissimis, quæ ponuntur Leuit. 18. & 20. & de multis alijs in eodem loco, sed adhuc præter hoc dicendum est, quòd sicut Deus fecit hic specialiter pactum cum Israel, vt obseruarēt omnia quæ in hoc libro scripta sunt, & posuit speciales pœnas, ita in alijs præceptis quæ habentur in alijs libris dantur speciales pœnæ, vt patet Leui. 26. vbi est catalogus pœnarum infligēdarum pro fractione præceptorum in alijs libris positorum, sicut hic est maledictionum catalogus pro frangentibus pręcepta in hoc libro descripta.

Sed quæres quare non fecit hic Moyses mentionē de præceptis contentis in alijs libris quod infligerētur istæ pœnæ fractoribus etiam pręceptorum illorum. Respōdetur quòd duę fuerunt leges siue fędera vnū fędus quod factum est in monte Synai, & ibidem cōfirmatum, vt patet Exodi 19. & 20. atque 24. aliud fędus, vel lex est, quod Moyses pepigit hic cum filijs Israel, scilicet in campestribus Moab. distinctę autem leges & fędera distinctis cōfirmationibus & pęnarum inflictionibus egent: si autem fuisset tota vna lex, qñ ponerentur hic pęnæ, non referrent specialiter ad fractores huiusmodi præceptorum quæ in hoc libro cōtinentur: sed ad fractores legis quomodocunque infringerent siue quæcunque præcepta infringerent. quod autem sint istæ duæ legislationes & fędera patet in principio 16. cap. scilicet hæc sunt verba fęderis quod præcepit dominus Moysi, vt feriret cum filijs Israel in terra Moab præter illud fędus, quod cum eis pepigit in Oreb. *Et timueris nomen eius*. Quia ante facere præcepta Dei est timere Deum. *Terribile & gloriosum*. Scilicet nomen Dei ineffabile, quod proprie Deo cōuenit, quia alia nomina Dei in Hebręo dicuntur de Deo, & temporalibus dominis, vt patet sæpe in Gen. & Exo. & illud est nomen tetragramaton, & est sensus quòd audito nomine Dei homo timeat illud, & horreat facere mala propter reuerentiam & timorem Dei. Vocatur terribile, quia audito illo terreri debemus magis quam audito quocunque alio nomine, ita quòd magis ꝓpter timorem Dei, quam cuiuscunque alterius rei vitemus mala: vocatur gloriosum, quia signat rem excellentissimam, qua nihil maius, nec melius excogitari potest. *Hoc est Deum tuum*. Idest hoc nomen Deus tuus est nomen terribile & gloriosum. dicit hæc ad differentiam aliarum gentium quæ idola sua vocabant deos nomine proprijssimo Dei: cum autem dicitur Deus tuus solum signatur Deus Hebręorum qui est verus Deus. *Augebit dominus plagas tuas*. Ponebat supra mala multa quodlibet eorum per se declarando: hic autem ponit multa sub cumulo non declarando specialiter, sed sub noīe augmēti.

F *Augebit dominus plagas tuas*. Idest faciet eas multas, quia infligendo omnes quæ hic ponuntur, satis sunt multæ, vel aliter & melius. *Augebit dominus plagas tuas*. Idest non solum inferet istas quæ hic scriptæ sunt: sed etiam multas alias, vt patet infra: etiam quia hic vult Deus demonstrare grauem punitionem peccatorū, & hoc notat in duobus, scilicet in numero pęnarum, & in atrocitate earum: numerus pęnarum ponitur hic, quia dicitur augebit dominus plagas tuas: atrocitas, aut seueritas pœnarum apparet infra cum dicitur plagas magnas, & perseuerantes infirmitates pessimas, & perpetuas. Ista augmentatio pęnarum est, cū est pertinacia in peccatis: nam qui primo peccat meretur simplicem pœnam: qui autem continuat, meretur pęnam multiplicatam, hoc habetur clare Leuit.

Qui primo peccat meretẽ simplicẽ pęnam.

G 26. cap. vbi ponitur modus puniendi Dei, & primo ponit aliquam pœnam simpliciter, deinde si quis resistit, dicit se illaturum centuplum, & iterum si resistit aliud septupli septuplum, donec adhuc peccator moriatur, aut corrigatur, cum dicitur, si autē nec sic obedieritis mihi addam correctiones vestras septuplum propter peccata vestra, & conteram duriciem superbiæ vestrę, & hanc sententiam multotiens in eodem cap. replicat. *Et plagas seminis tui*. Idest plagas filiorum tuorum, quia non solum te puniet, sed etiam filios tuos. hoc enim commune erat, quòd patres & filij simul punirentur. nam aut peccabant filij, sicut patres: & tunc manifestum est, quòd filij punirentur, nō quidem quia erant filij talium patrum, sed quia ipsi egerant propter quæ pati merebantur: si autem non pec-

H cauerant cum patribus suis puniebantur propter peccata patrum, vt sic patres in eis punirentur, vt patet Exodi 34. cap. & supra 5. & sępius repetitur: sic enim dicitur Nume. 14. cap. dum proferretur sententia Dei cōtra murmuratores Israelitas, qui dixerunt Deū odire eos, quos eduxerat de Aegypto, & quòd vellent illuc reuerti, subiungitur vestra cadauera iacebunt in solitudine: filij vestri erunt vagi in deserto annis 40. & portabunt fornicationem vestram, donec consumantur cadauera vestra. *Plagas magnas, & perseuerantes infirmitates*. Dicitur hic plaga pęna inflicta ab extra, siue in ꝑsona siue in rebus: infirmitas dicitur ęgritudo innata in corpore quæ non est ab extra. *Et conuertet in*

I *te omnes plagas Aegypti*. Scilicet decem plagas quæ inflictæ fuerunt Aegyptijs, vt patet Exodi cap. 7. vsque 12. & istæ non leguntur simul accidisse Iudæis, sicut Aegyptijs euenerunt, tamen forte particulariter illis multæ earum euenerunt & peiores: cum multas alias plagas Deus posuerit, nouissime ponit has plagas Aegypti tanquam durissimas, & verissime sic erant si considerentur ea quę habentur Exo. 8. cap. & vsque ad 12. inclusiue, & licet forte aliquę maiores inter has erant, quę supra promulgatæ sunt, tamen Deus istas fecit proferri in vltimo tanquam magis timendas Hebręis: cuius ratio erat, quia magis timentur ea quæ videntur, quàm ea quę solum audiuntur, vt si aliqs

K viderit alium hominem subire aliquod genus mortis, cum postea audierit nominari illud genus mortis, horribilius sibi apparebit quàm si nūquam audiuisset, vel q̃ alia quæ sint in veritate grauiora: ipse tñ ea infligi nunq̃ vidit: sic ēt erat de Hebręis, ꝙ ipsi viderāt infligi pęnas illas durissimas Aegyptiorū, ideo videbantur eis atrocissimę, & non videbant infligi alias, de qbus hic dr. necesse ergo erat, ꝙ has magis formidarent, & sicut istas maxime timebant infligendas, ita pro maxima gratia habebant ne eis infligerētur, ideo Deus cum primo dedit eis pręcepta atque iudicia, qđ fuit in Marath, vt patet Exo. 15. quasi maxime alliciēs eos ad custodiendum, dixit ꝙ si custodirent tunc mādata Dei, non venirent sup eos infirmitates Aegypti,

scilicet

A scilicet si audieris vocem domini Dei tui, & custodiens omnia pręcepta eius, cunctum languorem quē posui in Aegypto, non ponam super te ego dominus sanator tuus. *Quas timuisti.* Idest hic ponitur cōfirmatio prædictorum. s. ꝙ ideo Deus specialiter nominari fecit plagas Aegypti, quia Iudæi valde timuerunt eas: nā cū vidissent eas infligi Aegyptiis, & eos atrocissime torqueri intra se reformidabant ne tale malū incurrerent: auferre autem eis hanc mali formidinem erat magnum eis beneficium, & hoc eos induceret ad obseruandum verba legis huius: sic enim fuerunt inducti ad obseruandum prima præcepta, quæ data sunt in Marath, vt patet Exo. 15. cap. *Et adhærebunt tibi.* Scilicet diuturne permanentes. *Vniuersos languores.*

Prædictorum cōfirmatio.

B Languor ab intra est sicut infirmitas. *Et plagas quæ non sunt scriptæ in volumine legis huius.* Plures enim plagę venerunt super Iudæos male agentes quàm hic scriptæ sint: quia particularia nō possunt totaliter describi, & dicunt Iudęi, ꝙ hoc verificatur in exoculatione Sedechię regis, vt patet 4. Reg. 25. de quo nihil est hic scriptum, & non solum est hoc, sed & multa alia, vt templi expoliatio, combustio, & ruina de qua nihil hic. *Et remanebitis pauci in numero.* Quia multi gladio, multi fame peribunt. *Qui fueratis sicut astra cæli.* Scilicet innumerabiles, vt patet supra primo cap. quia sic promiserat Deus Abrahæ, vt habetur Genes. 15. & 22. cap. *Sic lætabitur disperdens vos atque subuertens.* Non lætatur Deus, nec tristatur de bono vel malo vestro, quia nō accrescit ei aliqd ex vobis, cum ipse solus sit sibi gau-

C dium indeficiens: sed dicitur lætari in his quæ benefiunt, & quia recte fit quòd bene agentes remunerentur, & male agentes puniantur, vt sicut meritum ordinatur per præmium, ita demeritum ordinatur per pęnam: ideo sicut Deus gaudere dicitur nos pro bona operatione remunerans, ita gaudere dicetur nos pro peccato puniens. *Et sicut ante lætatus est dominus super vos.* Idest de vobis. *Bene vobis faciens.* Scilicet dans vobis excellentiam in honore, & abundantiam temporalis prosperitatis super omnes alias gentes. *Vosque multiplicans.* In faciendo vos esse magnum populum, & multos viros habentem. *Sic lætabitur disperdens vos.* Idest non putetis, quòd obseruabit vobis aliquem fauorem dolendo quòd puniamini, vel non puniendo

D vos cum peccatis, eo quòd vos diligat: sed in vtroque gaudebit, eo quòd iustum est siue honores, siue pœnas, lucra, & damna distribuere.

Quod necessarium est Deum esse semper summe gaudiosum etiam in punitione malorum, & quòd impossibile est eum magis vno tempore quàm alio delectari.
Quæstio. VIII.

Devs enim summe gaudiosus est, vt ait Aristo. 12. Meta. & est vna de passionibus quas ibi probat de Deo. Et patet, quia delectatio causatur in operatione naturali pfecta nō impedita, vt ait Aristo. 7. Ethic. c. de delectatione. etiā dicimus ꝙ delectatio causatur in coniunctione obie-

E cti perfecti ad potentiam dispositam, sed in Deo reperitur vtrunque perfectissime, quia est ibi obiectū summe bonum. s. intelligibile summe perfectum, & summe bonum, & potentia optime disposita. s. intellectus dispositissimus nulla fęce terrenæ labis inquinatus, & voluntas nulla distorsione deprauata, & qa ista semper præsentia sibi ipsis sunt, immo idem semper sunt, ideo necesse est semper in Deo delectationem esse. Et quia augmentata bonitate obiecti est magis delectatiuum quàm ante erat, & augmentata dispositione patientis: sed cum in Deo idem sit intellectus, & quod intelligitur, & cætera quæ ad accipientem p-

A tinent, & iste intellectus diuinus nō est maior vel minor, perfectior aut imperfectior vno tempore quàm alio: nec igitur ipsum intelligibile quod est essentia vno tempore est maius, quā alio, cū Deus non augeatur, nec decrescat: ergo impossibile est magis vno tpe delectari quàm alio, & necesse est eum semper delectari. Hoc est quod ait Aristot. 7. Ethi. in fine, ꝙ Deus gaudet vnica & simplici delectatione, quia natura diuina est simplicissima, natura aūt nostra non est eadē nec epiebres. i. iusta vel bene se habens. est enim natura diuina totaliter carens compositione, quia nec cōponitur ex materia & ex forma, sicut res naturales: nec ex genere & differentia, sicut collocantur abstracta accidentium, vt albedo & rubedo, quorum quælibet est composita ex genere & differentia, quia licet

B albedo non habeat materiam & formam, cum sit totaliter forma, tamen reperitur in ea differentia, quia sm aliquid reperitur in albedine ratio generis. i. entitatis vniuersalis indeterminate, reperitur etiam tō magis specifica determinatiua cuiuslibet, & ab ista sumitur ratio differentiæ, quæ duæ rationes licet sint idem realiter, tamen non est eadem ratio vtriusque. s. ratio albi secundum colorem, & ratio albi secūdum, ꝙ est disgregatiuum. Nec etiam componitur ex actu & potētia essentia diuina, qa actus & potentia considerātur in re secundum id quod est, & id quod esse potest. ens enim de actu proprie dicitur, de potētia autem secūdario. si autem accipiamus hominem aut quamlibet rem naturalem reperiemus in ea actum & potentiā:

C homo. n. homo est, & secundum ꝙ homo non est potentia, sed actus: quia homo est actu homo, & non est in potentia ad esse hominem: ideo actus in homine vocatur ipsa humanitas, siue ipsum suppositum humanum, quia sicut iste homo non est in potentia ad humanitatem, ita nec est in potentia ad esse istum hominem: quodcunque ergo istorum potest dici in sorte actus: est etiam sortes in potentia ad esse album, ad esse musicum, ad esse sapientem, & sic de cæteris perfectionibus, & non habet eas in actu, ergo sm ista accipiunī in qualibet re creata duo hęc. s. act⁹ & potētia: actus. n. accipiī ab eo qđ res est, & potētia ab eo qđ res eē potest. Dicendum ergo ꝙ in qualibet re creata vocatur actus ipsa substātia rei, siue accipiaī abstractiue,

D siue cōcretiue, vniuersaliter aut particulariter, & isto modo in angelis est compositio ex actu & potentia, quia angeli non sunt quicquid esse possunt, sed aliud possunt esse, quod adhuc non est: nam si angelus esset quicquid esse posset, non reciperet felicitatem per visionem beatificam Dei, quia ad quodcūque ab extra recipimus in potentia sumus, cum non sit nobis innatum: sed ipsi ab extra eam recipiunt, ergo sunt in potentia, Etiam si non essent in potentia, cessarent actus Hierarchici tres, quos ponit Dionysius in libro de angelica Hierarchia. i. perficere, purgare, & illuminare: nam inferiores purgantur, perficiuntur, & illuminantur a superioribus, & per istos actus acquirunt aliquā perfectionem, quam antea non habebant: alioquin essent frustratorij isti actus, quod non est ponendum in

Tres actus hic Hierarchici.

E illa congregatione Hierarchica. Si autem acquirunt aliquam perfectionem, necessariū est, ꝙ essent in potentia ad recipiendum, alioquin non reciperent: vocabitur ergo actus in angelis id, quod sunt ipsi angeli, quod simul est substantia suppositalis, & specifica vocatur potētia quędam receptiuitas alicuius, quod eis non inest: eodem enim modo in alijs rebus ponenda sunt actus & potentia. In Deo autem non reperitur ista compositio, quia Deus non est in potētia ad esse meliorem, ad esse sapiētiorem, & perfectiorem, & sic de cęteris: sed quicquid esse poterat est, & hoc qa infinitus est; nam si esset ad aliquid in potentia, nondum

Actus & potētia in Deo nō reperiuntur.

esset

esset perfectus: infinitum autem non est imperfectū: etiam quia extra infinitum nihil est: si enim bonitas Dei infinita est, sapientia Dei infinita est, & sic de cęteris attributis, impossibile est Deum esse in potentia ad aliquid, quia extra aliquam bonitatem infinitā non est alia bonitas, quia tunc illa infinita non esset, & extra sapientiam infinitam non est alia sapiētia, & sic de cæteris attributis: necessarium est igitur id, quod est infinitum non esse in potentia, sed Deum infinitum confitemur, ergo nec est in potentia ad aliquid, licet non conuertitur, quia pōt aliquid non esse in potētia ad aliquid tñ esse finitum. Sic Arist. de Deo loquitur dicens eum esse sine potentia ad aliquid, vt patet in 12. Meta. tñ dicit eum esse finitum, sicut colligitur ex 8. Phys. & 2. de cœlo, & mūdo, vbi ponit nullam esse infinitam potentiam: est igitur Deus carens compositione quæ est ex actu & potentia, ex quo sequitur id quod cōiter dicitur. s. q Deus sit purus actus, quia quicquid est diuiditur in actum & potentiam: sed in Deo non reperitur potentia. i. potentialitas, quia non est in potentia ad aliquid, ergo solum reperietur actus: sed nihil aliud est purus actus, nisi actus qui nō est admixtus potentialitati: ergo Deus dr̄ purus actus. Et vocatur purus actus ad differentiam aliarum rerum: quia quęlibet alia res componitur ex actu & potentia: ergo in qualibet re est actus & potentia, & sic quælibet res aliquo modo est actus & aliquo modo potentia: nulla tñ est simpliciter, vel purus actus: vocatur ergo homo actus, sed non purus actus: Deus autem purus act⁹ dicitur. Est quarta & vltima cōpositio ex esse & essentia, & ab hac etiam Deus absolutus est: vocatur autē in qualibet re esse natura rei siue quiditas, vocatur esse ipsum subsistere: ista autem distincta sunt in rebus creatis, & patet quia essentia cuiuslibet rei est composita in naturalibus, quia habet duo prædicata primi modi, quæ dicunt duo principia essentialia componētia: humanitas enim compacta est, quia includit animal & corporale: sed nullius rei esse est compositū, cum esse sit actus signatus per istud verbum sum, vel subsisto: ergo esse & essentia distinguuntur. Item quiditas vel esse rei non est esse, quia essentia est aliquid pertinens ad prędicata primi modi: esse autē aliquid accidentale, siue modus extrinsecus, & non pertinet ad aliquem modum perseitatis.

Compositio ex esse & essentia nullo modo pōt esse in Deo.

Item essentia non mensuratur s̄m se tempore aut successione, esse tñ mensuratur successione, quia oīa creata quæ sunt, habent esse succedens, & essentiæ suę non competit successio: ergo non sunt idem: idē est in angelis, in qbus esse est ipsa natura sua, & eē est suū permanere: essentia aūt non habet mensuram: sed permanere suum habet mēsurā æuiternitatis: q ergo in qualibet re naturali sit successio in esse, & non inesse, vel cōpositio in essentia, & non inesse, facit esse distincta realiter esse & essentiā: inter ea aūt quare aliter distinguūtur si in eodem sunt, vel faciunt vnū aliquid, cōpositio aliqua est necessario: in Deo aūt non est aliqua talis cōpositio, quia ibi non pōt argui ista esse distincta: quia essentia est composita, & esse non est compositum, sicut arguebatur in rebus naturalibus, quia in Deo nulla de præcedentibus cōpositionibus reperitur, nec ēt hoc argui pōt, quia essentia pertinet ad primum modum perseitatis, & esse non pertinet ad aliquem modum, quia in Deo non reperitur alius modus perseitatis proprie dictę, quia ibi nō est aliqua constitutio vel cōpositio: non ergo magis pertinet essentia Dei ad aliquem modum, q̄ esse. Item si esse & essentia in Deo differrēt sicut in nobis, sequeret̄ q essent in Deo duo distincta realiter, & nō sunt psonę, & tunc necesse erit dare duas deitates, aut q aliquid sit in Deo quod non sit Deus: quorum vtrunque re-

F pugnat infinitati Dei in perfectione. Item cum essentia sit actus primus, & esse sit actus secundus, & actus secundus sit magis actus quàm actus primus, cū magis recedat a natura potētialitatis, si in Deo distingueretur esse & essentia, daretur necessario aliquid, quod magis actus & minus actus in Deo, & magis perfectū & minus perfectum: hoc aūt repugnat infinitati Dei: quia in Deo quicquid est, est infinitum. repugnat aūt infinito magis & minus, cum sint passiones quantitatis finitæ. Item non potest dici distingui esse & essentia in Deo, quia essentia non mensuratur successione, & esse mensurat̄ successione: nam permanētia vel duratio Dei quæ est suū eē, sicut in qualibet re permanētia, siue existētia dr̄ esse eius, nō est successiua, quia duratio Dei æternitate mensuratur. s. q sicut esse nostrū

G mensuratur tpe, & duratio angeli ęuiternitate mensuratur, ita duratio Dei ęternitas est: est aūt ęternitas interminabilis vitæ simul tota & perfecta possessio, vt ait Boetius de consola. lib. 5. prosa vlti. repugnat autē Deo q suum esse sit in successione aut temporis, aut ęuiternitatis ex parte infinitatis. nā infinito nihil abest nihilq; adijci potest, alioquin iam ex ea parte finitum est: si autē esse Dei esset in successione, haberet nunc aliquam partē, quam non habuit pridem, & aliquam habiturus esset quam nōdum habuisset, & sic aliquid infinito abesset, & aliquid deperderet, ex quo sequeretur ēt q non esset summum bonum, qa maius bonum est illud quod habet suum esse totum simul, nec quicq̄ ei aduenit, aut recedit: patet añcedens

Esse hoīs est in successione.

H quia cum esse hominis sit in successione; pars aliqua ei aduenit. s. pueritia, partē aliquam nunc agit. s. iuuentutē, partem aliquam expectat. s. senectutē: in Deo aūt quia tale quid assignari non pōt, non pōt poni distincta essentia & esse. Apparet ergo euidentissime ex pdictis, q in Deo nulla sit cōpositionis species, sed oīmoda simplicitas, cum solum illi 4. modi cōpositionis assignent̄, de quibus nullus est in Deo, vt probatū est: ad presens aūt non curādo de alijs modis, quia solū vnus nobis sufficit. s. tertius qui est cōpositio ex actu & potentia, cū probatū sit, q in Deo non sit cōpositio ex actu & potentia, non distinguūtur in eo id, quod est, & quod esse pōt: ergo Deus nunq̄ recipit aliquid de nouo, sed quicquid nunc hēt, & habuit ab ęterno, &

Correlarium.

I pter id quod nunc hēt, in æternū nihil est habiturus: necesse est, ergo q aut nunc sit tristis, aut q semp habuit, & habet eandē delectationē, & patet consequentia, quia Deus aut est tristis, aut cum delectatione: nō est. n. dare medium, cum substantia intelligens & volens semper habeat aliquid horū: Deum aūt esse tristem oēs abominantur, quia tunc non esset summum bonū, imò nec videretur esse bonū, cum semp triste fuisset & futurū esset. si aūt in delectatione est, cū nō possit aliquid recipere, nec vnq̄ potuerit, necesse est, vt delectationē quam habuit ab ęterno, nunc hēt, & eandē necessario habiturus sit, & sic concludit qd ait

K Arist. in fine. 7. Ethic. s. q delectatio Dei est simplicissima, quia semp est vna, quæ nec aliquo tpe recipit, aut clandenda, & vno tpe non est intensior q̄ in alio. qa igitur nulla mutatio in ea fit aut cōpositio, est simplicissima, & ista nō est delectatio Dei tanq̄ aliud sit natura Dei, & aliud delectatio Dei, sed id quod natura est, & delectatio est: in nobis aūt non est eadē delectatio pp naturam nostram non esse vnā: nec epiekteniam vt supra declarauimus in nobis reperiunt oīa genera cōpositionis, sicut in oībus reb⁹ naturalibus: sed nunc solū sufficit vnus modus cōpositionis. i. ex actu & potentia: aliud enī est quod sumus, & aliud qd esse possumus, & cum multa esse possumus, necesse est, vt delectatio nr̄a multiplex sit: possumus. n. esse sapiētes, esse boni, esse honorati, esse potētes, & sic de cæteris,

quæ

A quæ nobis advenire possunt: in quolibet autem istorũ secundum quod reperitur ratio boni, est quędam delectatio: ergo necessarium est delectationem nostram esse multiplicem, hoc quidem propter naturam non esse vnam: dicit ẽt Arist. in eodem 7. Ethic. quod non est eadem delectatio propter non esse naturam epieikem .i. bonam vel bene se habentem, nam dato quod sit natura nostra multiplex, tñ si esset epieikes .i. bene ordinata secundum virtutem, licet inclinaretur ad multa ad quæ est in potentia, tñ desertis illis ad solum illud quod est verum bonum, secundum habitum virtutis se flecteret: accipiendo ergo proprie Deus semper gaudet, quia vt ait Arist. in 12. Met. vna de proprietatibus Dei est, semper esse gaudiosũ, B & sicut impossibile est Deũ non esse Deũ, ita impossibile est Deum non lętari semper: licet ista lætitia Dei nõ est de bono nr̃o, aut malo, sed de essentia sua, quę est summum bonũ, qua ipse fruitur, immo ipsa lætitia est ipsa essentia: in ista aũt essentia est pręscientia, & prædestinatio Dei ęterna, & prouidentia oĩum rerum, & cũ ista prædestinatio, præscientia, & prouidentia sint idẽ cum essentia, sicut essentia est delectatio Dei, & pscia, atque prouidentia, sunt delectatio Dei, non quidem res præscitæ, prędestinatæ, aut prouisę, quia istę extra Deum sunt: nec assecutio boni prędestinatio, aut pręscitæ pęnæ, vel prouisi euentus, quia ista identidem a Deo extranea sunt, & lætitia sua nõ est de extrinsecis, sed de seipso. cum aũt dr̃ hic, quod sicut Deus lætatus est multiplicans Israelitas, ita lętabitur disperdens eos: est sensus, quod Deus disposuit ex mera libertate, & gratia Iudęos multiplicare eis multa alia bona faciendo, ita C disposuit eos disperdere, cum male egissent, & dispositio de multiplicatione hebręorum est Dei essentia, ita & dispositio de eorum punitione est Dei prouidentia, & essentia. si ergo Deus lętatur in essentia sua, necesse est eum lætari in ista pręordinatione: in executione autem horum .s. in actuali multiplicatione, & in actuali destructione non lætatur Deus, quia extra eum ista sunt, sed inquantum ista in executione hñt quandam relationem ad prędestinationem Dei, & pordinationem ęternam, per modum similitudinis dñr eẽ ista effectus tales in quibus secundum conuenientiã rei Deus delectari debet, quia sic illud fieri vult, licet in his non delectetur, nisi secundum quod instituit, & sic delectatur in sua essentia, quæ est idem cum prouidentia, prędestinatione, & pręscientia: sunt tñ isti modi loquẽdi vulgares .s. D quod Deus delectetur in aliquo, aut tristetur, quia illã rẽ fieri vult, & res illa talis est, in qua iuste gaudium suscipi potest: Deus aũt quia ex mera liberalitate disposuerat ab ęterno multiplicare hebręos, qñ multiplicabat eos dicebatur lætari, & quia disposuerat ab ęterno eos punire cum peccarent, dicebatur lætari cum actualiter puniret, inquantum ista sunt conuenientia dispositioni, & voluntati suę in quibus ipse delectatur.

Necesse est delectationem nostram esse multiplicẽ sed in Deo simplicissimam.

Quõ in punitiõe malorum delectatur Deus.

Disperget te dominus in omnes populos. Hoc completũ fuit in passione Christi, quia tunc per Titum, & Vespasianum expugnati occisi multi fuerunt, reliqui autẽ quasi sine precio venditi fuerunt, quasi ad omnes mũdi partes, sicut hodierna indicat dies: nec accidit hoc E in captiuitate Assyriorum, quia tunc vndecim tribus in terra Medorum sunt deductę apud flumen Gozã in ciuitatibus Medorum: nec ad alias gentes dispersæ sunt, vt patet 4. Reg. 17. cap. Nec etiam sic contigit in Babylonica captiuitate, quia non fuerunt ad multas terras, sed in terra Chaldęorum, de qua captiuitate qui voluerunt venerunt post in Iudęam, sed tẽpore Christi sola tribus Iuda, & Beniamin, quæ manserant cum Leuitica, quę nõ computatur in trib⁹ per Romanos in totum orbem dispersi sunt: ideo omnes Iudęi qui inter nos sunt, aut de tribu Iuda, aut de Beniamin, aut de Leuitis sunt. *A summitate terræ.* idest a principio .i. tium

Dispersio Iudæorum completa per Christum.

A ab Oriente. *Vsque ad terminos eius.* idest vsque ad fines terræ, scilicet ad occidentem, austrum, & boream. *Seruies ibi diis alienis.* Supra in isto cap. expositum est. *In gentibus quoque illis non quiesces.* Quia domini temporales aliquando eos persequuntur deprimentes valde, & eiicientes de vno loco in alium. *Nec erit requies vestigio pedis tui.* Quia semper sunt in motu secundum mandatum dominorum suorum, ita quod non quiescãt pedes eorum. *Dabit enim tibi dominus cor pauidum.* Istam maledictionem nunc Iudęi habẽt: nec mirandum de eis, quod timidi sint, cum Deus eis in hoc pęnam inflixerit. Et adhuc facit nimis nutritio a puero, quia a tenera ętate timere discunt, cum christiani eos adhuc teB neros persequi incipiant, diripere, & percutere.

Cor pauidum quid sit. Et quòd melius sit educare pueros, ita vt generetur in eis cor nobile, & generosum.
Quæst. IX.

COR pauidum est cor fractum, quod omni mandato cedit, nec vnquam animositates suas exercere permittitur: sunt enim hominibus, & bestijs quædam animositates, quæ pertinent ad passionem iracundiæ, secundum quas aliquis audet fortia aggredi, & resistere duris: cum autem cor nostrum a tenera ætate disciplinę seruili mancipatur, ita quòd nullo modo agere permittatur secũdum suam inclinationem, efficimur timidi cordis, ad C omnem duritiem pauentes, cum semper assueti fuerimus cedere, & nunquam superare, & hoc verum sit, nisi sint homines virtuosi valde, qui agentes contra inclinationem, aut impressionem suam, ex apprehensione, & intentione boni finis, aggrediantur fortia ad quę non inclinantur: si autem homines moderentur circa passiones iracundiæ disciplina liberali, scilicet, quod non comprimatur in omnibus, & erudiatur ad timorem fracti animi, sed interdum castigetur, ne accensa iracundiæ passione totaliter insolescat, & interdum secundum inclinationem passionalem agere permittatur, ne animositas frangatur, & non insurgat ad aggressionem aliquorum difficilium, aut resistentiam in duris, sed totaliter subiaceat omni motui: & ista sunt ignobilia corda ad omne bonum prorsus inepta, D maxime ad bona ciuilia defensanda: non oportet ergo erudientem pueros a tenera ætate eos totaliter frãgere disciplina seruili attonitos faciẽdo, maxime quãtum ad passionem animositatis, sed aliquid eis permittere ex proprio motu agere, vt agnosceret in eis nobile cor. Iudęi autem a tenera ætate, immo a progenitoribus suis ab antiquissimis in timore, & castigatione seruili mancipati sunt: ideo causantur in eis fracti animi, ita vt ad nullum durum, & difficile audeant, & ista est vna de causis, quare Deus gentem illam hebræorum quam de Aegypto eduxit, in vasta solitudine mori fecit. nam licet peccata sua hoc promeruissent, tamen Deus qui ipsa mala ordinat, ad hanc vtiliE tatem reduxit, vt oriretur alius populus durus & indomitus, qui hostibus non cederet. Nam illi qui de Aegypto exierunt, semper Aegyptiaca captiuitate depressi fuerant, & durissimo iugo, quia nunc in nouissimis diebus seruitutis ingrauauerat super eos Pharao iugum suum, ita vt vitam suam exosam haberent, nec auderent caput attollere. isti ergo non haberent aliquam animositatem ad inuadendum turbas hostiles, aut ad sustinendum impetum earum: vnde cum primo irruerunt super eos Amalechitæ occiderunt eos, qui erãt in fine castrorum, vt patet supra vigesimo sexto c. & postea misso Iosue in ducem

> Iudæi, qui exierũt de Aegypto erant semper pauidi corde, quare oportuit aliam gñationẽ fortiorem suscitare ĩ deserto.

contra ipsos cum bellatoribus viris, superabanẽ Iudæi
ab Amalechitis, nisi Moyses oratione prævaluisset:
quia cum eleuaret manus superabat Israel: cum vero
deprimeret eas, superabãt Amalechitæ, vt patet Exo.
17.cap. Et in secundo bello iterum in secundo anno,
qñ erant in Cadesbarne castra filiorum Israël. & ascẽ-
derent Israelitæ in montem vbi erant Amalechitæ, &
Chananæi, qui irruerunt in Iudæos: Iudæi aũt fugien-
tes cęsi sunt ab Amalechitis, & Chananæis, vsque in
Hormam vt patet Nu.14.cap. & .5̃. primo, & sicut erãt
isti Iudęi egredientes de Aegyptiaca seruitute pauidi
cordis ꝯ alias: ita erãt ꝯ Aegyptios, & potissime, quia
semper cognouerant eos, vt dños, & vultum eorum
formidabãt: nam & Leones domitorum sui, cuius fe-
rulæ assueti sunt, vultum expauent: alios aũt hoĩes nõ
timent: ideo cum ante transitum maris rubri venien-
tes Aegyptios sup se conspexerunt, timore valido pa-
uitantes desperare cęperunt murmurãtes ꝯ Moysen
atque dicentes: nunquid deerant sepulchra in Aegy-
pto? ideo tulisti nos, vt moreremur in solitudine, quid
hoc facere voluisti, vt educeres nos de Aegypto? non-
ne iste est sermo quem loquebamur ad te in Aegy-
pto dicentes, recede a nobis, vt seruiamus Aegyptijs:
multo enim melius est eis seruire, quam mori in soli-
tudine, vt patet Exo.14. cap. & non solum hostes præ-
sentes fugiebant, sed ẽt absentes valde formidabant,
vt patet qñ venerunt exploratores de terra Chanaan,
& dixerunt ibi esse vrbes munitissimas, & monstra q̃-
dam filiorum Enachin, quibus comparati videbãtur
locustæ. Audientes hæc Israelitæ planxerunt planctu
magno tanquam paruuli ferulam formidantes: & di-
xerunt constituamus nobis ducem, & reuertamur in
Aegyptum, vt patet Num. 13. & 14. ca. non ergo erat
ista gens conueniens ad bellum: omnes ergo viri bel-
latores Iudęorum, qui de Aegypto egressi sunt. s. a 20.
annis, & .5̃. mortui sunt in deserto, antequam accedẽ-
rent ad terram, vbi eis daretur occasio pugnandi. Nã
prima pugnandi occasio fuit cũ gentibus Amorrhęo
rum. s. duorum regum Seon regis Esebon, & Og re-
gis Basan, qui erant dñi illius terræ Chananęorum, q̃
erat ante transitum Iordanis, licet cum alijs habuerũt
occasionaliter, & incidentaliter q̃dam parua bella. sed
non acceperũt ab eis aliquam terram. s. primo pugna
uerunt cum Amalechitis, vt patet Exo.17.cap.

Secundo pugnauerunt cum Amalechitis, & Cha-
nanæis simul, vt patet Num.14.cap. deinde pugnaue-
runt cum Chananæo rege Arad, vt patet Nu.21.c. sed
hęc parui momenti bella fuerunt, & in his erant par-
tim bellatores egressi de Aegypto, partim nati in dę-
serto. cum vero incęperũt pugnare cum Amorrhæis
duobus regibus mortui erant oẽs viri bellatores, qui
exierant de Aegypto potentes pugnare. s. a 20. annis,
supra, vt patet supra a.c. ex ordine litterę, quia Israelitę
venientes per desertum prius venerunt ad torrẽtem
nomine Zareth: deinde ad ꝯfinia terræ Moab ad ciui-
tatem nomine Ar, & postea ad terram regis Seon, &
Og, sed antequam accessissent ad torrentem Zareth
mortui erant oẽs viri bellatores exeũtes de Aegypto:
ergo non accessit aliquis de illis ad terram duorum re
gum Amorrhęorum ad pugnandũ cũ eis, quod patet
s. 2. c. cum dr̃ tps aũt quo ambulauimus de Cadesbar-
ne vsq; ad transitum torrentis Zareth. 38. annorũ fuit,
donec consumeretur generatio hominum bellatorũ de
castris, sicut iurauerat Dñs. cuius manus fuit, vt inter-
irent de castrorum medio: postquam aũt vniuersi ce-
ciderunt pugnatores, locutus est Dominus ad me, di-
cens tu transibis hodie terminos filiorũ Ammon vr-
bem nomine Ar, &c. non decuit ergo istos ire ad ali-
qua bella fortia, ne corde pauitantes Amorrhæorum
populis, qui erant fortissimi pugnatores, terga verte-

F rent, sed dum isti interirent in deserto spatio annorũ
40. de filijs istorum, qui in deserto nati sunt, & de his
qui in parua ętate de Aegypto exierant, ita vt non es-
sent assueti seruituti, factus est quidam alius populus
fortis viribus, & corde indomitus, vt pote qui in toto
40. annorũ tpe in deserto nullum temporalem domi-
nũ cognouerant, & isti conuenienter bella gerebant
cum Chananæis, *Et deficientes oculos*. Quando visis ali-
quibus tristibus & terribilibus dolere, & deplorare nõ
sufficimus, & sic oculi ex nimio fletu caligant, & a na
turali humiditate deficiunt, quia lachrymarum mate-
ria ardore suo omnia consumit, & aciem visus hebe-
tat: vnde qui in vnum lachrymas fundunt, post modi-
cum tempus nihil vident. *Et animam consumptam mœro-*
G *re*. Mœrere dicit interiorẽ tristitiã sine lachrymis: fle-
re dicit lachrymarum emissiones. & iste mœror consu
mit animam. i. vitam, quia cura, & mœror hominẽ de-
siccat ad senium cito perducens, quia animus gaudẽs
floridam facit ętatem, spiritus tristis desiccat ossa.

Erit uita tua quasi pendens ante te. Idest, ꝙ tu cõtempla
beris semper vitã tuam quasi sub periculo mortis posi
tam. *Timebis nocte & die* Idest omni tempore.

Non credes uita tua. Idest non confides de vita tua, q̃a
tantum timebis, ꝙ putabis te viuere non posse etiam
de mane vsque ad vesperam. *Et mane dices quis mihi det*
vesperam. In qualibet hora timebis, & quia non putans
te posse viuere per totam diem desiderabis noctem,
vt euadas timorem diurnũ. Et cum fueris in nocte ti-
H mens nocturna non confidens vitę tuæ desiderabis
diem, & sic eris miserabilis vita tua semper in pendu-
lo posita. *Propter cordis tui formidinem*. Potest hoc re-
ferri ad noctẽ, in qua homines magis pauent, quia ter
ribilis est nox, maxime si Deus demõstraret eis aliquas
horribiles visiones, sicut demonstrabat Aegyptijs, vt
patet supra cap.4. *Et propter ea quæ tuis uidebis oculis*. Po-
test referri ad diẽ in qua mala multa videre poterant,
quæ timorem incuterent. Vel potest vtrunque refer-
ri ad diem, ita ꝙ formido cordis causaretur ex his, quę
videbat oculis in die.

Reducet te dominus classibus in Aegyptum. In destructio-
ne Ierusalem per Titum & Vespasianum capta quasi
innumerabili multitudine Iudæorum multi per mer-
I catores classibus in Alexandriam ciuitatem magnã
Aegypti deducti sunt, vbi vix habuerunt emptores, vt
ait Ioseph in libro de Iudaico bello, & hoc erat valde
abominabile Iudęis, quia Deus mandauerat eis ne vn
quam amplius redirent in Aegyptum, vt patet supra
17. capit. Causa autem huius mandati Dei fuit, ne be-
neficium liberationis de terra illa paruum videretur,
si ipsi voluntate illuc redirent: Iudæi etiam fuerunt
in Aegyptum ducti alias, non quidem quòd ipsi du-
cti fuerint ab alijs, sed quia ipsi timore bellorum, &
inopię recesserunt in Aegyptum tempore Hieremię
prophetę facta captiuitate Iudæorũ per Babylonios,
& desolatione vrbis, & templi per Nabuchodonosor,
& Nabuzardan, & istis scribebant alij Iudæi, qui post
K captiuitatem Babylonicam, & reditum de illa erant
in Iudæa, scilicet tempore Machabæorum, vt patet 2.
Machabęorum. capit. primo, in principio cum dicitur
in salutatione epistolari fratribus, qui sunt in Aegypto
Iudæis fratres, qui in Iudæa salutem. per aliqua etiam
bella illuc transierant aliqui de Iudæis, & facti fuerant
serui Aegyptiorum, vnde postea Ptolomæus rex Ae-
gypti, qui Bibliam in græcum idioma fecit transfer-
ri apud Alexandriam per septuaginta interpretes Iu-
dęorum missos ab Eleazaro sacerdote magno Iudęo-
rum dedit plures, quam centum mille Iudæos, qui
erant captiui in Aegypto in seruitute, dato pretio dñis
suis pro quolibet eorũ, vt ait Iosephus in lib. Antiqui
tatũ. licet ergo maior fuerit strages, & dispersio Iudæo-

> Iudæi uix habuerũt emptores.

A rum per omnia mundi climata in destructione Titi, & Vespasiani, quam in Babylonica, aut Assyriorum: tamen quantum ad reductionem in Aegyptum etiā fuerunt ducti alias. *Per uiam de qua dixit tibi ne amplius uideres eam.* Supra 17.c. mādatum fuit ne rex multiplicaret equos, ne reduceret populum in Aegyptū equitatus numero subleuatus: prçsertim cum præceperit dominus ne amplius per eandem viam redeant. *Ibi venderis inimicis tuis in seruos & ancillas.* i. Aegyptijs qui oppresserant eos in Aegypto, & ita Iudçi reputabant eos inimicos suos licet Deus mādauerit, ꝙ nō abominarētur Aegyptios, vt patet. s. 23.c. de quo magis late ibi. *Et non erit qui emat.* Quia omnes te vilipendent.

CAP. XXIX.

AEC sunt verba fçderis quod præcepit dominus Moysi, vt feriret cū filijs Israel in terra Moab, præter illud fædus, quod cum eis pepigit in Oreb. Vocauitq; Moyses omnem Israel, & dixit ad eos. &c.

H*Aec sunt.* Promulgatis supra maledictionibus, & benedictionibus super transgressores, & obseruatores legis: hic consequēter ponitur supradictorum facta susceptio ab. C eis, quia sicut in monte Synai post dationem legis cōfirmatio subsecuta fuit, vt patet Exo. 24 aspergēdo populum sanguine, & altare in signum facti fçderis: ita hic posita. s. secunda lege, & maledictionibus, & benedictionibus, ponitur hic populus eandem recipiens cum eisdem conditionibus, & tanguntur tria. Primū susceptionis causa motiua, siue ratio. Secundo ipsa susceptio ibi. *Vos statis hodie.* Tertio transgressionum punitio ibi. *Vos enim nostis. Haec sunt verba fçderis.* i. ista quç prædicta sunt a principio libri huius vsque nunc sunt verba fçderis. i. legis, siue compositionis, vel conuentionis. *Quae praecepit dominus Moysi, vt feriret cū filiis Israel.* Idest, quod Deus mandauit Moysi, ꝙ conueniret cum filijs Israel, ꝙ obseruarent hæc, & est locutio ista ad modum antiquorū qui in conuentionibus, vt firmio- D res essent, feriebāt fçdus. i. occidebant aliquod animal ad notandum. ꝙ fractores conuentionis sic puniri deberent. *In terra Moab.* Non ꝙ locus in quo erant castra quando Moyses ista dixit, pertineret ad regnum Moabitarum, sed quia erat quædam vallis cōtra phanum Phegor. s. contra montem altum in quo terminabatur terra Moabitarum, & campestria, & plana descendentia a monte illo vocantur campestria Moab, vt patet Nume. 33.c. sed tamen terra erat de dominio regis Seon, quem ipsi occiderant, & hoc clare patet supra 3. & 4. c. in fine cuiuslibet illorum. *Praeter illud fædus quod cum eis pepigit in Oreb.* Et sic vocatur ista alia lex ab illa, quæ continetur in Exodo, & Leuitico, & Nu- E mero, & sic vocatur lex secunda, vel duplicata, supra 17. ca. secundum litteram hebraicam, quia vbi nos dicimus describet sibi Deuteronomium legis huius habent ipsi. *Misne thora.* i. lex secunda, vel duplicata non est tamen ista totaliter distincta a prima, ita ꝙ propriæ duæ leges dicātur, quia isti quinq; libri vocant. *Thora.* Hebraice. i. lex non plures, sed vna. vocatur tamen iste liber secunda lex, quia id quod primo dictum fuit in alijs libris, repetitur, & aliqua noua superadduntur, & quantum ad ista super addita dicitur.

Susceptionis causa motiua siue ratio.

A *An lex data in Oreb, & in Moab sint vna lex, vel duæ. Et in quo proprie consistat vnitas legis.*

Quæstio. 1.

AD videndum autem vtrum lex quæ data fuit in Oreb, & lex quç fuit hic data in valle terræ Moab fuerint duç leges: cōsiderādū est in quo consistit proprie vnitas legis. Et sciendum, ꝙ sic est de lege, sicut de scientia: est enim scientia habitus, & est de obiecto, & accipit esse ab obiecto specifice: & sicut accipit esse, ita accipit distinctionem & vnitatem, quia vnitas immediate cōsequitur ens, & patet hoc per Aristote. in tertio de Anima, B vbi ait, secantur scientiæ quemadmodum ea ex qbus fiunt. i. distinguuntur scientiæ s̄m distinctionem obiectorum de quibus fiunt. ista obiecta habent diuersas particulas quibus competunt diuersæ passiones, quç demonstrantur de eis: de qualibet autem propositionum demonstratarum est vna scientia, cum sciētia sit habitus conclusionis demonstratæ. & ꝯclusiones istæ sunt diuersæ: ita oportet esse diuersas scientias, & hoc est accipere scientiam strictissime. Alio modo est sciētia large sumpta vna quæ est de vno genere obiecti, & sic cum homo sit vnum genus obiecti habens partes & proprietates, consideratio de hoīe faciet vnam sciētiam, & omnes habitus conclusionum demonstratarum de homine facient vnam scientiam, quç non sit vnus habitus secūdum rem, sed s̄m aggregationem. Alio mō accipitur generalius adhuc vna sciā, qn̄ accipitur vnum obiectū valde cōe, & ab vnitate illius sciā C dr̄ vna, licet multæ conclusiones sint, & multæ partes subiecti illius, immo multa subiecta distinctarum rationum cōuenientia in illa ratione vniuersali obiecti alicuius, quod est cōe, sicut sciētia de hoīe, & de capra, & de lapide, & ferro, & aīa, atq; arbore, cçterisq; similibus est vna, licet ista obiecta diuersa sint, quia conueniunt in vnitate corporis naturalis, cū omnia hæc sint corpora naturalia: habitus tn̄ hic multi sunt, & valde diuersi: tn̄ sicut sunt vna scientia, ita sunt vnus habitꝰ, sed vnus habitus sunt per valde magnam aggregationem. Ita philosophia naturalis, q̄ considerat de omnibus his, & de plurimis sub vna ratione cōmuni. s. corporis naturalis, est vna scientia vnitate valde larga, qa non est ita proprie vna sicut scientia, quç est de hoīe, & a fortiori non est vna sicut scientia, quæ est habitus D vnius conclusionis solum: de lege aūt dicendum est ꝙ lex non est aliquis actus intellectus, aut voluntatis: nec est aliquis habitus speculatiuus, aut practicus, quia habitus non est complexus, sed quçdā simplex qualitas: lex aūt complexa est, quia lex ꝓhibet, aut prçcipit, vel permittit, vt ait Isidorus Etym. lib. 5. sed non ptinet ad incōplexū: hoc est igitur lex q̄dā oр̄o imperatiua, vel quasi imperatiua, & non solū est lex oр̄o, sed oр̄o habitualiter manēs, licet ista lex aīr manet habitualiter in mente principis, aīr in mente subditi: nam in intellu principis lex est q̄dam ꝯceptio determinata ab intellectu politico directa ad regulationem subditorū, & est lex tanq̄ actus intelľs principis, vel potius aliqd cau- E satū p intellectum principis, & non dirigit ad seipsū, ita ꝙ sit regula ipsius principis, sed potius est regulata ab intellectu principis, cum intellectus politicus eius disputet de eq̄tate, vel iniq̄tate legis huius, & s̄m iudiciū habitus prudētialis politici est directio legis, & cōsideratio vtrū iusta an iniusta sit: lex aūt in intelľu subditorum ponitur loco habitus prudentialis, vel cū ipsa prudentia: licet ipsa lex si perfecta est supplet totaliter locū prudentiç in subdito: sic ait Arist. in 3. Politic. ꝙ habita perfecta legis latione non est necessaria prudentia: est igitur in eis lex tanquam quçdā ꝓpositio, aut potius imperatiua oр̄o directiua actus subditorū

in quibus est. & determinans sup necessitate actiones eorũ ad certũ modũ operandi. Et nõ est ibi lex aliqd causatũ ab intellectu eorum, sed aliquid directiuum actus intellectus, & voluntatis. Habet se, igit lex ꝑrio mõ in intellectu principis, & subditorũ: qa in intellectu principis est, vt directa, & causata, in intellectu subditorũ est tanquã dirigens & coarctans: nõ lex ꝓut est in intellectu principis, nõ est ꝓprie lex; ꝓut aũt est in intellectu subditorũ est ꝓprie lex, cuius causa est, qa actus ꝓprius legis est regulare, cũ sit ꝓceptiua, & ꝓhibitiua, sed vt in intellectu principis existit, nõ est ꝓceptiua; qa non ꝓcipit er, nec coarctat actiones suas ad certũ modum, sicut coarctat actiones subditorũ: ergo subditis proprie ꝯsistit lex in mõ legis, nõ aũt in principe. Nũc aũt ꝯsiderandũ circa vnitatẽ legũ; qa cũ qlibet lex sit formaliter ꝓceptũ, ꝑmistio, aut prohibitio, sicut sunt multæ ꝓhibitiones, ꝓcepta, & ꝑmissiones; ita necessarium est dari diuersas leges, & qa in qualibet orõne ꝓceptiua est ꝓceptũ, quot sunt orõnes ꝓceptiuæ tot sunt ꝓcepta, & qa in istis libris Moysi sunt plura q̃ sexcenta ꝓcepta: ergo necessariũ est esse plures q̃ sexcẽtas leges, sicut sexcenti habitus ꝯsonum sunt sexcẽtæ sciæ distinctę accipiendo vnitatẽ sciẽtiæ stricte, & hoc mõ non solũ ista lex, q̃ fuit data in terra Moab, & lex data in mõte Synai est vna lex: sed plures q̃ quadraginta, quia plura q̃ 40. ꝓcepta data sunt; Imo plura quàm trecenta, aut quadringenta, ꝯsiderãdo oĩa, q̃ hñr in Exo. ex ca. 20. vsq; ad finem, & totum Leuiticũ. & maiorem partẽ ꝓceptorum libri Numerorum. oĩa. n. hæc data sunt in monte Synai, vt probauimus s. 26. c. & lex, quæ data est hic in terra Moab nõ est vna, sed valde multę, quia multa ꝓcepta cõprehendunt in hoc libro. Alio mõ põt ꝯsiderari vnitas, aut diuersitas legum per comparationem ad Legislatorẽ ꝯdentem, & ad subditum recipientem: nam sicut in scientia est, φ si sint habitus circa obiecta distincta, necesse est eẽ plures sciẽtias distinctas, ita in lege popul⁹, vel subditi cui dat lex, sunt aliquomodo tanquã obiectũ: ideo qñ multæ, & diuersæ ꝯgregationes subditorum sunt, necesse est leges illis datas esse diuersas, non tamen ꝯuertitur ꝯñã, quia licet necesse sit diuersorũ subditorum leges esse diuersas; tñ non est necessariũ eorundem subditorum leges esse easdem, quia aliæ sunt non identitatis causæ, & isto modo non sunt istę leges diuersæ. s. quæ data est in monte Synai, & quæ data est in terra Moab, quia idem populus est cui data est vtraque legislatio. Considerantur etiam leges eędem, vel diuersæ respectu Legislatoris a quo sunt; nam necesse est leges a diuersis Legislatoribus datas esse diuersas, & est de legibus, sicut de scientia: nam sicut se habẽt scientiæ ad intellectũ, a quo causantur; ita se habent leges ad principem, a quo causantur, & in cuius intellectu sunt. necesse est enim habitus in diuersis potentijs existentes esse diuersos, vt habitus in intellectu existentes, & in voluntate sunt necessario differentes, non tamen conuertitur, φ si sunt aliqui habitus in eadem potentia, φ sit idem habitus, qa diuersitatis causæ aliæ sunt multæ, ita de lege si sint leges factæ a diuersis ꝯditoribus necesse est esse diuersas, non tñ ꝯuertitur φ leges causatæ ab eodem principe sunt eędem, quia pñt esse diuersæ ex alijs causis, vtpote ex diuersitate subditorum, & quantum ad istum modum eędem leges erant istę & illæ, quia Deus, qui illam legem dedit in Oreb, dedit hanc in campestribus Moab: Nec obstat, si dicas, φ illa, quæ data fuit in Oreb, fuit lex Dei: ea autem quæ fuit data in campestribus Moab fuit lex Moysi, quia infra 33. cap. dicitur legem præcepit nobis Moyses. Et non potest intelligi nisi de ista, quæ in hoc libro continetur: ergo sunt a duobus actoribus & legislatoribus.

Lex qũo intellecta principis & quo in subditis se habeat.

Legislatio accipit vnitatẽ ex cõditore.

F Rñdetur φ nõ sunt diuersi legislatores: Deus. n. dedit legem illam in Oreb, & ipsemet dedit hanc in campestribus Moab, & patet hic in litera cum dr, hęc sunt verba fęderis, qd præcepit Deus Moysi, vt feriret cũ Israel: Deus igitur dedit cum ipse mandauerit Moysi, vt publicaret hæc, & componeret cũ Israelitis, sic patet s. 26. c. vbi de hac lege agitur, & dr hodie dñs De⁹ tuus præcepit tibi, vt facias mandata hæc: dñm elegisti hodie, vt sit tibi Deus, & ambules in vijs eius, & custodias mandata eius, & cæremonias. Et obedias eius imperio. en dñs elegit te hodie, vt sis popul⁹ peculiaris, sicut locutus est tibi: ergo manifestum est. φ De⁹ hãc legem dederit, cum ista dicãtur præcepta & cæremoniæ eius, & propter obseruationẽ horũ Deus diceret

G eos accipere, vt populũ peculiarẽ. Et si dicas, φ Moyses protulit istam legem populo, nihil differt, quia non est magis, φ Moyses protulerit quã φ Deus: quia Moyses non protulit quasi a se proferret, sed vt minister Dei, & sic alia lex in monte Synai prolata est ministerio angelorum, & non per ipsum Deum immediate, sicut ait Apostolus ad Gala. 3. c. lex data per angelos in manu mediatoris, sicut ibi angeli protulerunt & non Deus, ita hic Moyses & non Deus, & si deberet vocari ista lex Moysi, quia Moyses eam protulit, & nõ lex Dei, ita deberet vocari lex data in Oreb lex angelorum, & non Dei: quia angeli protulerunt eam: sed illud est falsum, ergo & hoc. est igitur ista lex eadẽ illi quantum ad legislatorem. Alio mõ põt considerari vnitas legis aut diuersitas quantum ad tps prolationis

H legis, ita φ præcepta quæ in vno tpe prolata sunt, vocantur vna lex, vel vna legislatio proprius, quę autem in diuersis temporibus prolatę sunt, dicantur diuersæ leges vel diuersę legislationes, & non accipitur tẽpus stricte: quia impossibile est in eodem tempore eundẽ hominem proferre duas leges, sed vnam prius proferr: aliam vero posterius, sed accipitur large tempus pro vna continuata mora mẽsurante vnum actum continuum, vel quasi cõtinuum, & sic si legislator det leges vnã die & altera atque alijs sequentibus, oẽs leges datæ in istis diebus, dicentur datę in eodem tempore. & dicẽtur eadem legislatio. Si autem nunc dentur aliquæ leges. & postea vsque ad vnum annum, vel duos non dentur alię leges, dicentur illę leges aliæ, &

I in alio tempore datæ. licet enim iste modus identitatis aut diuersitatis legum vsitatus sit in modo loquendi, tamen non ita est diuersitas legum; aut identitas per istum modum, sicut per alios duos: quia alij duo faciunt distinctionem aut identitatem per aliquid, quod est legi essentiale: iste autem tertius modus est per aliquid extrinsecum. s. per tps. Accipiendo ergo isto mõ identitatem aut diuersitatẽ legislationis dicẽdum, φ ista lex vel fędus, & lex quæ data est in Oreb, sunt diuersæ leges vel fędera, quia in diuersis temporibus datæ sunt. s. vna in primo anno ab exitu de Aegypto, & alia in anno. 40. exitus de Aegypto. Et illo modo loquitur hic litera dicens, φ istud est aliud foe-

K dus preter id quod datum fuit in Oreb, scilicet φ in diuersis temporibus datæ sunt hę leges. *Præter id quod pepigit in Oreb.* Id est quòd multa quæ hic dicta sunt nõ fuerunt ibi dicta ex quo concluditur quod solum leges fuerũt datæ in duobus locis, scilicet in monte Synai, & in Valle contra Phanum Phegor. Nam superflue poneretur hic præter, si Deus in alijs locis quam in his duobus leges dedisset: nisi forte dicatur, φ leges datę hic & in Oreb dicuntur fędus, & leges datę in alijs locis non dicantur fędus: sed hoc irrationabile est: ideo dicendum quod omnes leges, quę continentur in toto Exodo & toto Leuitico usq; ad 27. c. Numerorum exclusiue de filiabus Salphaad fuerunt datę in monte Synai, & omnes leges q̃ habent. a 27. c.

Sensus literæ.

Nu. inclusiue, & in toto isto libro datæ fuerunt in valle ꝯ phanum Phegor. Et patet hoc, quia præcepta, q̄ sunt in Exodo dicta sunt Moysi, qñ stetit cum dño in monte, & ibi mandauit fabricari tabernaculum, & ibidem fabricatum est, & in hoc terminatur Exodus. cũ autem de Synai recesserunt, iam erat factum tabernaculum, quia portabatur a Leuitis, vt patet Nu. 10. c. ēt ea quę continentur in Leuitico dicta sunt in monte Synai, vt patet Leui. vlt. c. vbi dr̄ hęc verba locutus est Dñs ad Moysen in mõte Synai: de his quæ dñr in lib. Num. a principio, vsque ad decimum c. satis patet, qa ibi in decimo c. dr̄ qño castra mutata fuerunt de monte Synai ex c. 10. Num. vsque 27. c. non ponitur aliqua lex, vt in 15. & 16. & 17. & 18. & 19. c. in alijs aũt sola B narratur historia. In illis autem. c. dictum fuit qño illa mandata fuerunt in monte Synai. Ea autem quæ continentur ex 27. c. Numerorum inclusiue, vsque huc dicta sunt in valle contra phanum Phegor, & patet, qa in c. 25. Nume. dr̄ ꝙ filij Israel morabantur in Sethin; sed Sethin, siue Belsethin est vltima mansio filiorum Israel, vt patet Num. 33. c. ergo ea quæ post dicta sunt post illud non dicta fuerunt in aliqua alia mansione. Et ex hoc infertur id quod aliqui communiter dñt. s. ꝙ nunquam dicta sunt aliqua præcepta Moysi, nisi in primo anno exitus de Aegypto, & in 40. *Vocauit Moyses vniuersum Israelem.* Dicitur nunc vocasse oẽm Israel, quia forte dictis maledictionibus, & benedictionibus suprapositis facta fuit aliqua pausatio, ita ꝙ totus populus reuerteretur in castra sua ad sumendum cibum, vel aliquid aliud, & rursus vocauit eos Moyses p nuncios, vel tubas: sicut dicitur Nume. 10. c. pulsando C ambas tubas non clangendo concise, & prolixe in vocibus minutissimis, sed in simplici sono. Vel forte ista quæ supradicta sunt, non audiebant omnes de Israel, sed maiores eorum: nunc autem quando ad istũ punctum confirmationis deuentum est, fecit Moyses vocari totum Israel. i. omnes alios qui ibi non erant.

Improbatio expositionis secundæ.

Sed non est ista secunda expositio multum rationalis scilicet, ꝙ ad audiendas leges non staret totus popul9, & ꝙ vocaretur post ad consentiendum, & confirmandum legem, quia nescirent quid non consentire, vel confirmare deberent cum non audiuissent. Item quia contrarium huius expositionis asseruimus supra primo c. circa principium: prima ergo tenenda est. *Vos vidistis.* Hic vult suadere eis, ꝙ consentiant in lege quã dat Deus, quia multa bona eis contulit, quę hic enar- D rantur, & pro istis ingrati esse non debent. *Tentationes magnas.* Plagæ inflictæ Aegyptijs tentationes vocantur, quia per ea Deus tentabat Aegyptios, vt dimitterent populum suum, vel vocantur tentationes, idest aliquæ experientiæ pęnales ad notificandum malitiã cordis Aegyptiorum, quia sicut Deus sciebat voluntatem Abrahę, quia erat sancta, & perfecta cum eo, tamen eum voluit sic tentare ad notificandum alijs bonitatem Abrahę: ita in Aegyptijs sciebat quid eorum mala voluntas eligeret, sed eos sic tentare voluit, vt aliæ gentes Aegyptiorum duritiam cernerent. *Signa illa*, idest quędam ostensiones factæ ad probandum, ꝙ Deus miserat Moysen. s. conuersio virgæ in serpen E tem, & econtrario, vt patet Exo. 7. cap. & mutatio manus non leprosæ in leprosam, & econtrario coram senioribus Israel, vt patet Exo. cap. 4. in fine, licet ibi implicite ponitur dictum. *Portentaq. ingentia.* Dicuntur portenta magna miracula, quæ in punitionem aliquorum diriguntur, sicut fuerunt omnes plagæ. *Et non dedit vobis dominus cor intelligens.* idest tãta beneficia Deus contulit, ꝙ si vos haberetis cor intelligens. i. considerans ea, quæ recepistis, & reddens gratias secundum ꝙ reddi debent, non oporteret me suadere vobis, ꝙ reciperetis legẽ Dei, quia vos gratis eam reciperetis

A immo peteretis, ex hoc quia inconsiderantes erant post tanta beneficia eum totiens offenderunt, vt patet in præcedentibus libris, & habere cor intelligens ad grates reddendum de beneficijs a Deo datis, cum ipse det omne bonum. s. velle, & perficere: ideo nõ dicitur, & non habuistis cor intelligẽs, sed non dedit vobis dñs cor intelligens, vt referatur ad Deum qui dare deberet, sed non dedit, quia forte isti non se disposuerunt quantum naturaliter ex libero arbitrio poterant, quia hoc solum vult Deus, vel quia p alia peccata demerebantur cor intelligens sibi dari, vel ex alijs causis occultis, ex quibus Deus sæpe gratiam intelligẽtię in corde quantum ad agibilia practica, & gratiam rectitudinis in voluntate date dicitur: sicut fuit in Apostolis qui cum Christo per tres annos conuersati sunt, & tñ adhuc nec corde intelligentes erant, ne amore feruentes: Philippus. n. quasi a Christo nihil didicisset petiuit dñe ostende nobis patrem, de quo Christus quasi indignando loquitur, tanto tempore vobiscum sum, & non me cognouistis: Philippe qui videt me, videt & patrem meum, qño tu dicis ostende nobis patrem? de quo. Io. 14. c. Erant ẽt in amore carnales, quia iurgia erant inter eos, & de maioritate contendebant, vt patet Matt. 18. Iacobus ẽt, & Ioannes paulo ante mortẽ Christi sedere ad dexteram, & sinistrã eius petierunt, vitam ęternam carnaliter desiderantes, vt hr̄ Mat. 20. c. Et post resurrectionem suam cũ de carnali erectione regni Israel requirebant dicentes, si in tpe hoc restitues regnum Israel, vt patet Act. 1. c. sed post superueniente spiritu sancto inenarrabiliter repleti sunt, vt iã omnibus transitorijs contemptis mortem pro Christo quasi dulcissimam vitam eligerent. *Oculos uidentes, & aures quæ possent audire.* Bene. n. habuerunt oculos, & aures Israelitę, quia viderunt, & audierũt vniuersa mirabilia, quæ fecit Deus, vt supra dr̄: sed dñr oculi videntes. i. attente respicientes ad ea quæ videbant, vt inde insurgerent in laudem creatoris, nec habuerũt aures, vt diligenter audirent, & memorię commendarent, sed sic viderunt quasi nõ vidissent, qm̃ cito obliti sunt bñfactoris sui. *Vsque in præsentem diem.* Quia ex die qua egressi fuerant de Aegypto vsq; diem illã qua loquebatur Moyses, semper ꝯ dñm rebelles extiterãt, vt patet supra 9. c. Et in hoc tacite insultabat eis, ꝙ in tanto tpe beneficia Dei non attendissent. *Adduxit nos 40. annis.* Supra induxerat eos ad recipiendum legem, qa Deus eorum mala opera in deserto tolerauerat, nec eos deleuit. hic ponitur alia ratio. s. de sustentatione & directione in deserto, quia in columna nubis per diẽ, & ignis per noctem præcedebat eos angelus, nec cessauit columna donec intrauerunt terrã promissionis, vt patet Exo. 13. c. *Adduxit vos 40. annis.* Nondum erãt anni 40. completi, quia nunc erat principium mensis vndecimi anni 40. vt patet supra in principio primi c. sed computat 40. annos, quia annus inceptus pro cõpleto hr̄ sm sacram scripturam, & sm iura humana: ꝓterim cum hic complẽdo 40. anno soli duo menses deficiunt, & postea completi sunt, quia non exierunt de deserto donec cõpletus annus 40. & iam inceptus erat annus 40. qñ transierunt Iordanẽ. Attendendum aũt est, ꝙ in hoc quod dicit Moyses eos adductos fuisse per desertum 40. annis, vr̄ ponere terminum illum tpe quo mansuri essent Israelitę in deserto: alioquin si dubium esset vtrũ immediate exituri essent an moraturi ibi magno tpe, sicut morati sunt in Cadesbarne annis quasi 38. vt patet supra 2. c. non diceret adduxit nos Deus 40. annis p desertũ, qa forte adducerent 80. annis, sed Moyses sciebat, ꝙ imediate exituri erãt desertum, & terrã illam, atque transituri Iordanẽ, & hoc qa sententia data ꝯ Israelitas totũ ꝯtinebat 40. an. qbus manere debẽbãt nõ transeũtes ad terrã possessionis

Quomodo nō fuerunt attrita vestimēta Iudæorum in deserto.

sinæ, vt patet Nu. 14. c. & videbat iam Moyses consummatum esse hunc numerum, certo cognouit, ꝗ immediate transituri essent in requiem suam. *Non sunt attrita vestimenta vestra.* Quia a Deo conseruata fuerunt ne nudi essent, de quo magis diximus. s. c. 8. Nō est. n. dicendum, vt quidam volunt istos portasse tot vestimenta in deserto, vt toto isto tempore sufficerint, qa tunc non videretur esse miraculum: littera tamen ponit hic pro miraculo, ꝗ nō fuerunt attrita, sed ad hoc falsum est, ꝗ tot vestimēta portarent, quia ipsi nescie bant se tanto tempore in deserto mansuros, sed mox terram possessionis suę intraturos: sicut confestim ingressi fuissent, nisi ipsi murmurantes obstaculum præbuissent, & dato, quòd sciuissent sibi necessarias esse tot vestes, non erat eis forte facultas ad faciēdum tot vestes: potissime quia non habebant in quo portarēt tot vestes, cum asini, & iumenta ad subuectionē vxorum, & filiorum, paucarumq; supellectilium vix sufficiebant, quia & super humeros filiorum, & filiarum suarum impositi erant vestes, & alia supellectilia asportata de Aegypto non sufficientibus iumentis, vt patet Exod. 3. c. Item dato, ꝗ vellent portare, nescirent talia portare qualia conuenirent portari, quia in deserto multi nati sunt, quibus vestimenta dari oporteret varia secundum ętatum varietates, & secundum corpulentiam diuersam, qualia non posset aliquis homo excogitare in Aegypto: ergo nisi vestes illę quas de Aegypto attulerant, mansissent diuina virtute nō attritæ, necesse erat eos breuiter fuisse nudos: eodem modo de calciamentis dicendum est, ꝗ calciamenta illæsa manebant diuinitus.

Quomodo tot paruuli qui nati sunt in deserto tempore quadraginta annorum, vestes, & calciamenta habere poterant.
Quæst. II.

SED quæret aliquis dato, ꝗ illi qui de Aegypto exierunt habuerint vestes, & istę manserint nō attritę 40 annis vsquequo intrauerunt in terrā Chanaan: quomodo tamen illi qui nati sunt in deserto vestes habere potuerunt? quia valde magna multitudo in deserto nata est, cum tēpore ingressus in terram Chanaan ad transitum Iordanis fuerunt sexcenta millia virorum bellatorum a 20. annis, & supra. & mille septingenti, vt patet Nume. 26. c. Et concluditur de istis in fine. cap. inter quos nullus fuit eorum qui ante numerati sunt a Moyse, & Aaron in deserto Synai: prędixerat enim dominus, ꝗ omnes morerentur in solitudine, nullusq; mansit ex eis præter Caleb filius Iephone, & Iosue filius Nun: necesse igitur erat multos de istis natos fuisse in deserto: magna igitur copia vestium aliarum requirebatur pro istis. Aliquis forte respondebit, ꝗ cum transirent per desertum a gentibus vicinis accipiebant vestes pro his. Sed hoc non potest stare propter duo. Primo, quia Israelitæ per desertum ambulantes timebant omnes gentes, & ab omnibus timebantur: ideo non audebant accedere ad aliquam gentem ad petendum ab eis vestes, aut aliquid alterum. Item quia dato, ꝗ aliqua gens daret eis libenter, tamen ipsi declinare non poterant ad aliquas gentes ad petendum hoc, quia ipsi dirigebantur per nubem, & ignem. Et ista columna dirigebat per vastam solitudinem non accedendo ad aliquam gentem. Si igitur aliqui eorum vellent ire ad aliquam gētem accepturi vestes, nescirent ire, aut redire, cum illa terra esset solitudo inuia. Et si arguas de exploratoribus, ꝗ missi sunt 12. exploratores de deserto Pharan in terram Chanaan, & lustrauerant eam 40. diebus, redieruntque in castra: licet nubis columna non præcedebat istos, cum ambularent per terram Chanaan, in qua si columna præcederet eos, cognoscerentur, enī quia manebat columna in castris.

F

Respondetur, ꝗ nō eguerunt exploratores aliqua nube dirigente, aut aliquo alio signo, quod dirigeret, quia ambulabant per terram populatam habentem vias: in solitudine autem in qua manserunt Israelitæ, antequam accederent ad terminos regni regis Seon, & Og. Amorrhęorum, quod fuit anno 40. post mensem quintum anni eiusdem, non erat aliqua via: ideo indigebant columna nubis dirigente. Quòd exploratores fuerint missi per terram viarū, ꝗ populata erat, patet, quia missi sunt de Cadesbarne in deserto Pharā siue in deserto Syn, & Cadesbarne est terminus terræ

G Chanaan in latere meridiano, vt patet Nu. 34. c. cū dē qui circuibunt australem plagam p ascensum scorpionis, ita vt transeant in Senna, & perueniant in meridiē vsq; ad Cadesbarne. erat ergo satis ꝓpinqna terra populata Chanaan deserto Cadesbarne, ita vt per itinera exituum terrę Chanaan non possent errare vias intrātes confestim in terrā Chanaan: in qua non est dubiū, quo ipsi possent dirigi sine nube dirigente, cū ambularent de loco ad locum, sicut eis voluntas dabat, vt viderent partem potissimam terræ Chanaan. Secunda rō quare non pt stare, ꝗ ipsi iuerint ad alias gentes ad habendum ista, quia sicut irent pro vestimentis ad gētes vicinas pro eis, qui in deserto nascebantur: ita irēt pro vestimentis necessarijs alijs qui de Aegypto exierant. & sic non esset necessariū miraculum, qđ Deus

H faciebat de conseruādo vestes ne vetustate attererent: Deus tn̄ miraculum, nunquam facere consueuit, vbi siue miraculo res fieri, & conseruari posset: item esset iste locus ad tollendum omnia ista miracula, quę hic ponuntur. s. ꝗ non comederint panem, nec vinum biberint nam si ad alias gentes accedebant, poterant ab eis panem, vinum, cęteraq; vitę necessaria accipere. Nec est dicendum, ꝗ in deserto fierent panni de vellenbus ouiū, & inde vestes fabricarentur: quia tunc seq̄batur incōueniens, quod añ ponebatur. s. ꝗ potuerūt sic per artem lanificij prouidere tot multitudini, & non esset necessarium, vt miracula fierent de duratione vestiū non attritarū. item non poterat stare, ꝗ ipsi exercerent artē lanificij, qa in lanificio sunt multa mi-

I nisteria indigentia quiete, & nullo mō possent expediti in motu, qualiter erant Israelitæ quotidie in certa in saltē hora vna manebat columna nubis. sed sem per erāt excubantes in excubijs domini, vt patet Num. 9. cap. Dicendum vero, ꝗ vestes quas postea induti sunt oēs nati in deserto, de Aegypto venerunt: nec tn̄ dicendū est, ꝗ duxerint hebręi tot vestes, quot necessariæ erāt, vt supra probatum est: nec rursus dicendū est, ꝗ quilibet hebręorum simplicē vestem de Aegypto adduxerit, sed aliqui duas, aliqui tres, & plures, quod patet necessario, qa Exo. 33. c. dr̄, ꝗ Deus dixit Israelitis nō ascēdā tecū, quia ppl̄s durę ceruicis es, ne forte disperdā te in via, & sequit audiens ppl̄s sermonē hunc pessimū Doct. resp.

K luxit, & nullus ex more indutus est culm suo: ergo necessarium est, ꝗ antea habuissent vestes ꝓciosas, qbus ornarentur, & tunc eas reliquerint, & quia nō mandaret Deus, ꝗ manerent nudi, necessariū erat, vt alias vestes hērent, qbus īduerent deposito illo habitu honoris, ꝑsertim cū dixerat Deus in eod. c. iam nūc depone ornatū tuū, vt sciā quid faciā tibi. de istis ergo vestibus duplicibus, aut triplicibus multiplicibusq;, quas attulerūt Iudęi de Aegypto, ꝓtegebant illi q nouiter nascebant, siue dicamus illas vestes magnas corporibus paruorū coaptari supernaturaliter minoratas ad quantitatē corporis paruuli, & postea ꝓcrescere corpori paruuli de quo nulla difficultas est. nā sicut ꝯstat vestes ꝓcreuisse, quas idutas de Aegypto pleriq; Israelitarū adduxerant:

rant:ita vestes magnæ supernaturaliter minorarẽtur A ad coaptationem parui corporis infantium: postea vero crescente corpulentia vestes concrescerent, siue dicamus ꝙ vestes illæ, quas non induerant parentes, sed asportauerant de Aegypto, scindebant, suebantque, & coaptabant secundum corporis quantitatem: postea vero concrescebant corpori vsque ad terminum crementi vltimati. primus modus tamen conuenientior est. & isto modo sufficiebant vestes pro toto populo eorum qui de Aegypto exierunt, & eorum q in deserto nati fuerant. Et quia qñ aliquis de Israelitis moriebatͬ, vestes eius manebant pro illo qui esset successor.

Dubium de calciamentis.

De calciamentis aũt eodem modo dubitandum est, qũo suffecerint pro omnibus, quia vt supra dicebatur B de vestibus, non p̃t dici, ꝙ calciamenta sufficientia ꝑ 40. annis ducta sint, quia adhuc hoc difficilius videbatͬ q̃ de vestibus: cum valde multa calciamenta necessaria essent pro tot hoĩbus, vt tanto tp̃e abundarent: nec ẽt p̃t dici, ꝙ ista calciamenta haberentur de alijs gentibus, quia non poterant accedere ad eas Israelitę, vt. s̃. probatum est, nec adhuc dici p̃t, ꝙ de Aegypto adducta fuerint multa paria sotulatium, sicut adducebat q-libet vestes duas, aut tres, quia non peterent ab Aegyptijs calciamenta. Sed vr̃ dicendum, ꝙ pro his qui in deserto nati sunt, fuerint facta aliqualia calciamẽta de pellibus pecorum qualitercunque se habentibus, ita vt pedibus coaptari possent, & sicut alia calciamenta non atterebantur vetustate, q̃ de Aegypto fuerant adducta, sed Deus conseruabat ea: ita calciamenta q̃ qualitercunque fiebant, & coaptabantur corpori, non atterebantur: fuerunt aũt oĩa ista vetustati illęsa, qa nihil C nocebat eis temporis longitudo, aut labor atterens, & fuit ista duratio supernaturaliter inducta quandiu necessitas erat ex parte Israelitarum, quandiu. n. in deserto fuerunt hebręi fuit eis necesse habere vestes, quas non poterant hr̃e ab aliqua gẽte alia: si ergo Deus nõ suppleret necessitatem ꝯseruando vestes illęsas, & calciamenta, mansissent nudi, & discalciati in deserto: ergo in toto deserto hoc durauit: cum aũt intrauerũt in terram Chanaã inceperunt hr̃e opportunitatem aliq̃ habendi vestes: ergo ibi cessauerunt. s. ꝙ intrantibꝰ eis in terrã Chanaã inceperunt vestes dirũpi, frangi, & atteri, vt inquirerẽt immediate alias vestes, & sic de calciamentis fuit. quia durauerunt vsque illuc, & ibi rũpi ceperunt: sic fuit de manna, qđ in solitudine semper fuit, cum aũt intrauerunt terram Chanaã, & comede D runt de panibus terrę illius facientes pascha in Galgalis, cessauit manna, quia inceperant comedere de panibus regionis illius, vt patet Iosue. 5. c. oĩa isto modo necessarium fuit destrui, vel cessare adueniente tp̃e, in quo non erat necessitas eorũ, cum ista q̃ sunt ꝑ miraculum, fiant tandiu quãdiu necessarium est ea fieri ad aliquem finẽ. *Panem non comedetis.* i. non sustentati fuistis pane sicut communiter sustentantur oẽs hoĩes.

An postquam Iudæi exierunt de Aegypto comederint panem aliquo tempore, vel semper manna.
Quæstio. III.

INTELLIGENDVM est ab eo die quo mãna habere inceperunt: quia per duos menses, vel quasi comederunt de pane, quem attulerant de Aegypto, vt aliqui volunt, sed solum fuit vnus mensis integer, quia quintadecima die mensis primi exierũt de Aegypto, vt patet Exod. 12. cap. Et quintadecima die mensis secundi defecit panis, vt patet Exo. 16. cap. Et si dicas, quòd Nume. 20. cap. Iudæi dixerunt, quod cum transirent per terram Idumęorũ, quòd emerent ab eis cibos, & sic dixit eis Deus, ꝙ nihil læderent de bonis eorum, sed emerent cibos pecunia, vt patet su-A pra 2. cap. Respondetur, quòd hoc dicebat Deus non mandando, ꝙ aliquid emerent, sed prohibendo ne acciperent violenter, sed si vellent de cibis terræ comedere, pecunias darent, & quia Israelitæ post viderunt non esse sibi necessarios, non emerunt, sed forte aquã emerunt, nisi Idumæi eis liberaliter aquam concessissent: ideo quando Moyses misit nuncios ad Seõ regem petens transitum, & alimenta pro precio, & retulit quomodo se habuerant erga eos Idumęi, non dixit de cibis venditis, sed de transitu per terram eorum. *Vinum & siceram non bibistis.* De hoc magis patet, quam de pane, ꝙ non habuerunt in deserto. *Vt sciretis quoniam ipse est dominus Deus noster.* Quia in istis, quæ Deus B faciebat pro Israelitis demonstrabatur potentia maxima, quæ soli vero Deo conuenit. *Et venistis vsque ad hunc locum.* Hic ponitur tertia ratio inductiua, scilicet, quia eos ab hostibus defendit: erat autem locus iste propinquus Iordani. *Egressus Seon rex Esebon.* Esebon ciuitas metropolis regni Seon quam a Moabitis bello accepit Seon, vt patet Numer. 21. cap. de hoc etiam supra 2. cap. *Et Og rex Basan.* De quo supra 3. cap. *Et tradidimus possidendam Ruben, & Gad.* Vt habetur Nume. 32. c. & supra 3. cap. *Custodite ergo verba pacti huius.* Hic ponitur conclusio intenta, scilicet, quòd reciperent, & conseruarent hoc fędus, sicut fędus, quod pepigerunt in Oreb. *Custodite ergo.* Ista conclusio suadetur ex superioribus beneficijs, quæ in litera narrantur. quandocunque enim aliquis ab alio beneficium recipit, tenetur ei naturaliter obligatus, sed hic multa beneficia fecerat Deus Israelitis: ergo tenebãtur ad mandatum C eius, & persuadet hic ex beneficijs, sicut persuaserat in lege data in monte Synai, & quia istæ erant duæ legislationes, vt declaratur in principio. c. ergo oportebat persuadere ad eas diuersis beneficijs, & sic facit, quia quando illam legem dare voluit, vt patet Exod. 19. c. ergo oportebat persuadere ad eas diuersis beneficijs, & sic facit, quia quando illam legem dare voluit, vt patet Exo. 19. c. incępit enarrare beneficia dicens vos ipsi vidistis, quæ fecerim Aegyptijs, & quomodo portauerim vos super alas aquilarum, & assumpserim mihi: si ergo audieritis vocem meam, & custodieritis pactum meum, eritis mihi in peculium de cunctis populis: hic autem volens dare legem, quæ data fuit in cãpestribus Moab super Iordanẽ, prępofuit beneficia. s. de sustentatione facta in 40. annis venientibus per de-D sertum Israelitis, & de destructione duorum regum Amorthęorum Seon & Og, quos occidit Moyses cũ populo Israelitarum: illic autem ponuntur alia beneficia, quę hic non ponuntur. s. eductio de Aegypto, & percussio decem plagarum in Aegyptios, & in extremo mari rubro absorpta sunt agmina Aegyptiorum & liberata Iudæorum turba.

Beneficia Iudæis a Deo collata.

Vos statis. Hic ponitur secundum scilicet ipsa fęderis susceptio. s. congregatio omnium, & approbatio fęderis sub iureiurando. *Vos statis hodie cuncti.* Sic oportebat, vt omnes ad susceptionem legis conuenirent, quia quod omnes tangit, ab omnibus debet approbari, & hoc modo condebantur leges Romanæ. s. cõue-E niẽte toto populo quærebat alta voce senator, vel magistratus, vtrum placeret ab eis talis lex: & tunc ex responsione totius populi pendebat, vtrum approbaretͬ, vel reprobaretur, vt patet instituta de iure naturali. §. lex est. *Coram domino Deo vestro.* i. ante fores tabernaculi extra atrium, quia intra capi non poterant, & ad illũ locum conueniebant omnes, quando aliquid agendũ erat, vt patet Num. 10. c. & ideo illuc conueniebant, vt propter reuerentiam loci in agendis, vel consulendis melius se haberent. *Principes vestri.* i. 12. principes. 12. tribuum. *Ac tribus.* idest congregatio illa, quę tribus dicitur, & explicatur magis.

Fęderis susceptio per Hebræos a Deo qũo facta sit.

Maiores natu. i. seniores ætate, & iudicio. *Ac doctores*. Quia inter eos erant aliqui sapientes viri in lege data prçter Leuitas, qui doctores populi vocabantur. in hebrço habetur. *Præpositi nostri*. idest principes cōstituti ad iudicandum, & ad idem redit, quia isti sapientes esse debebant, vt patet supra 1. cap. *Aduenæ qui tecum morantur in castris*. i. non comprehenduntur sub hoc nomine populus Israel, & erant illi qui de Aegyptijs ascenderant cum eis videntes mirabilia Dei, & fuerūt isti aduenç valde multi, vt patet Exo. 12. cap. sed & vulgus innumerabile ascendit cum eis. *Exceptis lignorum cæsoribus, & his qui comportant aquas*. Quia isti exibant ad opera sua necessaria, nec tunc erant in castris, sed ratum habebant quicquid alij faciebant. *Vt transeas in fœdere domini Dei tui*. idest, vt efficiaris ei obligatus ad obseruationem legis nunc datç, quia ante istum cōsensum non videbant obligati, & volebat Deus hunc consensum ab eis, vt in hoc ipsi mererentur. sed etiā si non consentirēt obligati erant, quia Deus mandabat, cū teneamur ei ad omnia, quç aliquo modo possibilia sunt: immo vt absolute loquamur, obligati sumus ad omnia quæ mandauerit, quia quicquid mandauerit nobis, etiam si alias impossibile esset, ipse possibile faciet. *Et in iureiurando*. Quia ista conuentio erat sub iureiurando, scilicet, quòd Israel custodiret mandata Dei, & quòd Deus benefaceret ei, & licet Deus hic non iurauerit, alibi tamen multotiens iurasse legitur, sed non erat necessarium iuramentum eius, quia simplex promissio Dei tantæ firmitatis est, quantç iuramentum. de populo autem nunquam legitur, ꝙ iurauerit Dei mandata custodire. sed totius populi assertio iuramento çquiparatur. *Quod hodie dominus percutit tecum*. i. tecum hodie conuenit, & dr̄ percutere, vt refertur ad fçdus, de quo supra. s. ꝙ animal aliquod percuteretur gladio, & effunderetur sanguis illius ad confirmationem pacti, & quia istud pactum firmum esse debebat, fçdus percuti dr̄. *Vt suscitet te in populum sibi*. i. ꝙ specialem curam de te habeat, sicut si tu solus esses populus eius. *Et ipse sit dominus Deus tuus*. i. Deus demonstrans bonitatem suam, & magnitudinem tibi benefaciendo, & exaltando, & non intelligitur. *Et ipse sit Deus tuus*. s. p̄ specialem cultum, quia specialiter Deū colere ad meritum pertinet, & nō ad p̄mium: ideo hoc se tenet ex parte populi: ea aūt q̄ hic dicta sunt pertinent ad p̄mium, quod Deus daturus erat pro seruitio sibi specialiter facto. *Sicut iurauit patribus tuis Abraham*. Vt patet Gen. 13. & 15. c. *Nec vobis solis hoc fœdus ferio*. i. nō solum facio hanc conuenientiam, vel pactū vobiscū. *Sed etiam cunctis præsentibus, & absentibus*. Vocant̄ absentes cçsores lignorum, & portitores aquarum, qui non erant in castris, qn̄ ista dicebantur, vt patet. s̄, vel vocantur absentes illi qui futuri erant post de semine istorū q̄ ēt obligabant̄ ad custodiendam istam legem, & patres tenebantur docere eos, vt patet. s̄. 6. c. sed melior est prima expositio. quia non proprie dn̄r absentes q̄ nondū sunt, & hçc fuit rō quare Hieronymus mutauit de lr̄a hebraica, vbi s̄. dr̄. *Exceptis lignorum cæsoribus*. In hebrço. n. hr̄. *Etiam lignorum cæsores*. In hebrço enim multoties fit talis mutatio, vt ēt ponat̄ affirmatio p̄ negatione, vt hr̄. s̄. 20. c. vbi dr̄ in lr̄a nr̄a. *Lignum est & non homo*. In hebrço dr̄. *Quia lignum campi est homo*. Sic ēt dr̄ Gen. 8. c. de coruo quē misit Noe, ꝙ ibat, & non reuertebat̄ donec siccarent̄ aquç: in hebrço dr̄, ibat & reuertebat̄ donec siccarent̄ aquç: vbicunq; aūt Hieronymus fecit aliquas similes mutationes, erat q̄a videbat rationabiliter sic lr̄am stare non posse, sed cū suppletione aliqua intelligendā fore. nā cum dr̄ hic in hebrço Gen. 8. ibat & reuertebat̄, videbat̄ innui ꝙ coruus rediret apportans legationem ad q̄ eum miserat Noe, sed nihil tale apportabat, quia tunc non oportuisset mitti columbam post eum, sed missa est, vt patet in littera eiusdem text. rationabiliter ergo littera nr̄a ibi addidit, non, ita vt diceret, ꝙ ibat, & non reuerteretur, & supra 20. c. Vbi lr̄a nr̄a dicit, ꝙ lignum est & non homo, & lr̄a hebraica dicit ꝙ lignum campi est hō, rationabiliter mutatum fuit, quia non est ista locutio vera lignum campi est homo, nisi p̄ supplationē. hic aūt cum dr̄. *Præter lignorum cæsores, & hos qui comportant aquas*. Et lr̄a hebraica habet & lignorum cçsores, & q̄ comportant aquas. Mutatio vr̄ esse facta hic rationabiliter valde ex duobus. Primo, quia isti portatores aquarum, & cçsores lignorum hn̄t officia, q̄ sunt extra castra: ideo habebant occasionem, vt existerent extra castra, quod non erat de alijs qui operabātur in castris.

Littera hebraica.

Mutatio facta in littera.

G Item quia ista officia erāt semper necessaria, semper. n. aquç necessariæ erant, & ligna: si aūt interdum quo recitaret Moyses oīa verba libri huius, isti cessarēt, nō essent aquç in castris, nec ligna ad necessitates castrorum: ergo semper isti vacabāt officio suo, & sic non possent manere in castris audientes verba Moysi. Secundo patet, quia isti q̄ comportabant aquas, & cçdebant ligna, erant viri inter alios imperfecti, quos nō oportebat vocari ad illam concionem, sed satis erat ꝙ postea recitarentur eis ista verba Moysi ab audiētib'. Item quia isti qui erant imperfectissimi, & quos ex natura officij sui oportebat manere extra castra, si forte in castris mansissent audientes sicut cçteri nō oportebat hic specialiter eos noīari, quia mānsissent in castris: sed intelligerentur noīe aliorum. hic aūt exprimūtur

H cum alijs: ergo dicendum est, ꝙ exprimant̄ ad excludendum eos ab auditione huius legis, & non ad assertionē, ꝙ cum alijs fuerint. in alijs multis silr̄ se habet lr̄a hebraica, & mutat Hierony. Quod cunctum hoīū granum intellectus videbitur disertissime esse factū. *Vos enim nostis*. Hic ponitur tertium. s. transgressorū punitio, & est duplex pçna. Prima est ꝯsumens destructio. Secunda est ab alijs facta derisio ibi. *Dicetq. sequens generatio, vos enim nostis*. Hic valde prohibet idolatriam, & allegat rationem verisimilem, ꝙ aliquis eorum poterat apud se aliquos Deos habere, quos colat, vel forte, ꝙ corda eorum essent inclinata ad Deos gentiū, quos viderant, & ad ritus eorum: ideo mandat cauere, vt ex hinc nullus ad talia moueatur, quia magis nūc pecca-

Transgressorum punitio.

I bit, quam ante.

Quomodo habitauerimus in terra Aegypti. In qua poterat aliquis de nobis addiscere idolatriam.

Et quando transierimus per medium nationum. s. per Idumæos, vt patet supra 2. cap. & per regnum regis Arad, vt habetur Nume. 21. c. & per terram Madianitarum, vt patet Numer. 31. cap. & per regnum Seon, & Og, vt patet supra 2. & 3. cap. Et omnes hi erant idolatræ.

Ne forte sit inter vos vir aut mulier. Admonebat eos, vt quilibet intra se recederet a cultu idolorum, q̄a si hoc per iudicem comperiretur, fieret sicut habetur supra 17. cap.

Familia aut tribus. Familia est aliqua specialis cogna-

K tio sub tribu, & poterat esse vna tota familia corrupta ad hoc, vel tribus inducente aliqua persona, maxime si illa erat magnç auctoritatis.

Vt vadat & seruiat diis illarum gentium. i. ꝙ ita habet in corde, ꝙ vult ire ad colēdum Deos gentiū quas vidit.

Et sit inter vos radix germinans amaritudinem. i. persuadens tacite aliquos de vobis ad idolatriam, quæ est magna amaritudo animæ. *Cumq. audierit verba iuramenti huius*. i. verba legis huius quæ pro iurata habetur affirmante Deo & vobis. *Benedicat sibi in corde suo*. idest promittat sibi securitatem intra se non audens in publico ꝯfiteri. *Dicens pax erit mihi & ambulabo in prauitate cordis mei*. i. ēt si ambulē in prauitate idolatriæ in pace ero, quia Deus non puniet mè, nec aliqua mala mihi euenient.

euenient. *Et assumat ebria sitientem*. idest ille qui ante erat A vt ebrius. s. ignorans quid faceret, nunc assumet sitientem. i. fiet sicut sitiens. s. qui non est ebrius, sed scit quid agit, & est sensus isti qui promiserint sibi securitatem permanendo in idolatria, erunt sicut ille, qui ante ex ignorantia peccabat, nunc autem peccat ex certa sciẽtia, & hoc detestabilius erit: vel aliter, ebrius dicitur, q ex vini nimia potione perturbatus mente est; nec scit quid facit, & nihil ex uoluntate agit, sed ex animi perturbatione. sciens dicitur qui ex desiderio agit, & iste nimis peccat. sic isti si ante idola colerẽt, ebrii vel ignorantes faciunt, si autem post prohibitionem facerent, ex nimio desiderio hoc erit.

Litteræ sensus.

An aliquis possit dici ignoranter colere idola.
Quæst. IIII.

SED nunquid potest aliquis dici ignoranter colere idola?

Respondetur q non, quia tunc non essent culpabiles sic adorantes, sed falsum: quia omnis idolatra gehennæ reus est: quia naturaliter Deum cognoscere possunt, quantum sufficit ad saluationem, & cultum idolorum fugiendum: si ergo idola colat inexcusabilis est, vt patet ad Rom. 1. c. maxime quia quilibet si se disponit quantum naturaliter ex libero arbitrio potest, immediate a Deo illuminabitur ad salutẽ animę ut patet de Cornelio. actu. 10. c.

Et dominus non ignoscat. Quando peccata sunt ex ignorãtia uel infirmitate (quia ex fragili massa sumus) C Deus faciliter ignoscit: quoniam ipse cognouit figmẽtum nostrum. cum autem peccatum ex pura malitia committitur, non ita faciliter sibi Deus ignoscit, licet semper ignoscit si venia petatur, quantumcunque peccatum sit.

Sed tunc quam maxime. Idest valde vel fortius.

Furor eius fumet. Idest pœna a Deo inflicta tunc maior erit, quam si alias crimen committeretur.

Zelus quid sit.

Et zelus contra hominem illum. Zelus est amor priuatus nolens habere consortium in amato, Deus autem singulariter vult adorari, & sibi sacrificari, nec vult, q iste honor alicui alteri, quam sibi detur: ideo quando aliquis colit alium quam Deum ex zelo, quem habet punit talem cultorem. D

Vt sedeant super eum omnia maledicta. Idest maledictiones. & dicitur sedeant, quia sedere immobilitatem dicit: istę autem maledictiones non solum uenient super peccantem, sed etiam tenebunt eum donec destruat, ut patet sup. præcedenti c.

Et deleant nomen eius sub cęlo. Idest q moriatur, & nõ nominetur vltra nomen tuum in terra.

Iuxta maledictiones quæ in libro legis huius continentur. Idest præcedenti cap. vbi finitur lex: hęc autem non dicuntur de lege, licet aliquo modo pertineant ad legem: & similes maledictiones habentur Leui. 26. c.

Dicetque sequens generatio. Hic ponitur secundum. scilicet ab aliis facta derisio, quia aliæ gentes uidentes pœnas, & miserias inflictas istis deridebant eas, & hoc E ad malorum, & pœnarum incrementum est: quia est misero peius derisio quam dolor eius.

Ab aliis facta derisio.

Dicetque sequens generatio. Idest filii, qui nascentur ex his male operantibus.

Et peregrini qui de longe uenerunt. Scilicet ad habitandum in terra nostra, vel negociandum inter uos, siue vt conuertantur ad iudaicum ritum.

Sulphure. Idest pluens super eam sulphur ad fętorẽ, & terræ cõbustionem, quia sulphur naturę igneæ est.

Et solis ardore. Idest magna, & inconsueta solis caliditate donec reducatur terra in puluerem, & inepta fit ad germinandum.

In exemplum subuersionis sodomę. Idest sicut illę ciuitates subuersę sunt, & terra illa facta fuit inutilis ad germinandum, serendum, uel plantandum: ita fiet terra tua: de hac subuersione habetur Gen. 19. c. Et aliqui dicunt q quinque ciuitates subuersæ sunt inter quas ponunt Segor: sed non legitur de Segor q subuersa sit, & patet hic ueritas quoniam solum. 4. ciuitates ponuntur subuersę.

Quas subuertit dominus in ira, & furore suo. Quia uiri sodomitæ ualde peccatores erant coram domino abutentes natura.

Quæ est ira furoris eius immensa. Ex magnitudine pœnæ arguitur magnitudo iræ Dei punientis, & quia ista terra uirorum peccatorum erit desolata quasi Sodoma, B ideo arguetur ex hoc iram Dei contra terram istã fuisse ualde magnam.

Et seruierunt diis alienis. Faciendo, quæ mandabant sacerdotes illorum Deorum: & colebant eos offerẽdo eis sacrificia. & quęrendo ab eis responsum.

Et adorauerunt. Faciendo eis reuerentiam.

Quos nesciebant. Quia patres eorum colebant eos ab antiquo, sed ipsi nouiter eos colere incęperunt.

Vel quos nescierunt. Idest de quibus non patet eis, q sint dii, quia non fecerunt aliqua opera mirabilia, per quæ deitatem suam demonstrarent.

Quibus non fuerunt attributi. Idest quibus non fuerũt dati in custodiam, & defensionem, quia dii gentiũ non custodierunt filios Israel a malis, sed Deus uerus.

Et eiecit eos de terra sua. Et sic mansit terra deserta, & munitiones dirutæ: & uniuersa, quæ visu pulchra erãt, consumpta fuerunt. de quo peregrini de longe uenientes admirabantur, ut supra patuit.

Sicut hodie comprobatur. Refertur hoc ad tempus in quo ista mala uenissent super eos propter peccata sua.

Abscondita a domino Deo vestro. Refertur ad superiora, quia dicebatur, quia omnia mala inducta fuerant a Deo super gentem peccatricem. hic autem ponit modum huius punitionis. s.

Abscondita a domino Deo vestro. Idest omnia peccata aut sunt occulta, aut manifesta, si autem occulta a domino Deo nostro puniuntur: & hoc dicit.

Abscondita a domino Deo vestro. Idest abscondita a Deo puniuntur: si autem peccata sint manifesta, puniri debent a iudicibus secũdum leges datas, & hoc est quòd dicitur.

Quæ manifesta sunt nobis, & filiis vestris. Idest peccata manifesta per uos, & filios vestros, qui iudices sumus, puniri debent usque in ęternum vt faciamus omnia verba legis huius idest ista punitio a Deo, & nobis durabit vsque in æternum, ut semper custodiamus verba legis, quia timor facit custodire legem, uel aliter.

Abscondita a domino Deo. Possunt e ẽ ista uerba iudęorum positorum in magnis calamitatibus, & refertur ad immediata: quia dictum fuit, q omnia mala uenerũt super transgressores legis sicut hodie comprobat: tunc loquuntur iudęi positi in calamitatibus.

Abscondita a Deo vestro. Idest, quia Deus vester non considerat ita, quod licet uideat uos mala pau auertit oculos dissimulando, & non liberando, quæ manifesta sunt uobis.

Et filiis vestris. Idest nos, & filii nostri ista cognoscimus, quia actu aliter illa patimur.

Vos enim nostis. Cum semper hoc uitium idolatrię fuerit potissimum, q maxime statum legis veteris destruebat: Deus maxime illud intendebat uitare, & ad hoc inducit hic quędam pręambula ad probandum verisimiliter, q ipsi haberent aliquam radicem idolatrię, & concludit postea, q eam maxime debeant fugere.

Vos enim nostis quomodo habitauerimus in terra Aegypti. Omnibus

Omnibus hoc notum erat cum adhuc ibi starent plu-
rimi, qui de Aegypto exiuerant, nam iste erat annus. 40.
in quo stabant in deserto post exitum de Aegypto, &
erant de illis, qui exierant de Aegypto valde multi, q
toto illo tempore superuixerant. Et si arguas, ꝙ soli
Iosue, & Caleb intrauerũt in terram Chanaan de illis,
qui exierunt de Aegypto. Respondetur, ꝙ multi alii
introierunt, & valde multa millia forte plura quam cē
tum millia: & cum dicitur ꝙ soli Iosue, & Caleb intro
ierunt, verum est quantum ad illos, qui numerati sunt
ĩ numero bellatorum. nam quia murmurauerũt Israe-
litę contra dominum in deserto Pharam tulit Deus sē
tentiam contra eos, vt nullus de viris illis, qui compu-
tati fuerant in numero bellatorum a 20. annis sup. in-
traret in terram Chanaan præter Iosue & Caleb, vt pa
tet Num. 14. c. & sicut ibi ponitur comminatio huius
pęnæ, & verbalis prolatio sententiæ: ita postea ponitur
narratio eiusdem inflictæ vt habetur Num. 26. c. ubi fa
cta fuit alia numeratio Israelitarum, & non fuit in illa
aliquis de illis, qui in prima numeratione fuerant præ
ter Iosue & Caleb. Item sup. 2. cap. ponitur, ꝙ anteqũ
transirent Israelitę torrentem Zareth, qui est ante con
finia terrę Moabitarum, & antequam intrarent in ter-
ram Seon regis Esebon, & Og regis Basan, mortui fue
runt omnes viri bellatores, qui computati fuerant, qa
manus domini fuit contra eos, vt disperderet eos de
castris. alii tamen, qui non fuerunt nominati non pie-
runt, quia non fuit contra eos prolata sententia de nõ
intrando in terram promissam: & isti erant, qui non
erant. 20. annorum, quando fuit facta numera-
tio ista in 2. anno exitus de Aegypto mense 2. prima
die mensis ut patet Num. 1. & sic fuit 13. mẽsibus post
exitum de Aegypto, qui ergo in exitu de Aegypto nõ
erant annorum. 19. completorum, ita, ꝙ deficeret eis
mensis vnus, & aliquantum plus, non fuerunt compu-
tati, & contra nullum istorum fuit lata sententia, nec
mortui fuerunt in deserto nisi ex aliquo casu euenisset
quempiam mori in aliqua murmuratione: alias non
erat in tribubus eorum infirmus. sed multi erant par-
uuli egredientes de Aegypto, & pueri, & adolescen m
li, qui nõ erant annorũ. 19. completorum, quando exie-
rũt de Aegypto: ergo de istis essent nũc uiuente Moy
se plurimi, & fere omnes pręsentes, qui testificari pos-
sent quomodo in Aegypto morati fuissent. Item mu-
lieres hoc cognoscebant: quia ista sententia fuit prola-
ta contra solos viros bellatores, qui erant numerati. s.
a 20. annis & supra, contra fęminas autem non fuit da-
ta sententia quantum est ex forma sententiæ, si autem
forte aliqua mulier peccasset in ista murmuratione, si-
cut uiri, puniebatur a Deo sicut puniebatur vir quili-
bet, tamen non ferebatur sententia generaliter contra
foeminas alicuius ætatis sicut ferebatur generaliter cõ
tra viros, qui erant computati. s. qui erant annorum.
20. & ultra quando lata fuit ista sententia. Item leuitæ
hoc scire poterant, qui pręsentes erant, quia ista pęna
non fuit inflicta cõtra leuitas, quia in verbis sententiæ
solum fuerunt expressi uiri bellatores. satis ergo pote-
rat dicere Moyses uos nostis quomodo habitauerim⁹
in Aegypto, quia plurimi illorum per se in Aegypto,
steterant. alii autem erant filii eorum, qui steterant in
Aegypto, & clarissime hoc cognoscebant referentib.
omnibus aliis. *Quomodo habitauerimus in terra Aegypti.*
Hoc ponit ad innuendum, ꝙ aliqui eorum essent ad-
huc idolatrę in Aegypto habebant magnam occasio-
nem ad colendum idola: immo & vere coluerunt, vt
declarauimus Exo. 1. c. in fine: hoc autem signat Eze-
chiel propheta sæpe loquens cõtra Israelitas dicẽns for
nicatos fuisse eos in Aegypto in adolescentia sua, & ꝙ
ibi confractę sunt mammę pubertatis gentis iudęorũ,
& subacta ubera eius: & ista fuit causa quare Deus per-

F mittebat afflictiones Aegyptiorum ingrauari sup eos.
Erat igitur satis probabile, ꝙ illi, qui in Aegypto stete-
rant, & adhuc supererant, & viderant in Aegypto fieri
abominationes idolatrię. s. coli bouem, qui uocabatur
Apis Deus magnus Aegyptiorum, & Amonem. s. Io-
uem, qui humana effigie cum arietino capite pingeba
tur, & cornibus recuruatis, & multos alios Deos in q-
bus fatua Aegyptus testimonio Lucani abundauit, in-
clinarentur ad faciendum similia, & sic fecerunt in 1.
anno quo de Aegypto exierunt in mense. 4. eiusdem
cum petiuerunt sibi fieri Deos, qui pręcederent eos. s.
Deos metallinos habentes uirtutem cęlestem, ita ut
moueri possent coram hebræis, & monstrare eis uiam
præcedendo vt dicitur Exo. 32. c. fac nobis Deos, qui
G nos præcedant. i. qui ambulent coram nobis in uia, &
patet hoc, quia petebant hos Deos in defectum Moysi
qui solebat pręcedere eos iudicando eis, & faciendo
moueri castra, & in omnibus dirigendo, ita uolebant
nunc loco eius aliquos Deos, qui scirent respõdere ad
quæsita, & eis uiam demonstrarent pręcedendo eos:
sic enim innuitur Exod. 32. capitu. cum dicitur uidens
populus, ꝙ moram faceret Moyses descendẽdi de mõ
te congregatus est ad Aaron dicens: surgens fac nobis
Deos qui nos præcedant: de his valde multa diximus
Exod. 32. petebant igitur talem Deum hebręi qualem
aliquando in Aegypto uiderant. s. taurum aureum, q
pręcederet eos, sicut Apis Deus erat Aegyptiorum, &
bos, siue taurus: quia non erat castratus. & præcedebat
H Aegyptios canentes atque saltantes post eum, ut ait
Solinus in polistor. c. de Aegypto. *Et quomodo transieri*
mus per medium nationum.

Transire per medium nationum est duplex.
Quæst. V.

TRANSIRE per medium nationum stat du-
pliciter, aut transire per medium terrarum a-
liquarum nationum, ita ꝙ transeat per con-
finia duarum nationum, & per nullam terra
rum illarum intret, aut transire per medium nationũ.
idest per terram ipsarum nationum. Primo modo nõ
accipitur hic, quia tunc non viderent aliquas abomina
I tiones, vel idola gentium, cum ad nullam earum acce-
derent: sed hic dicitur, ꝙ uiderunt abominationes, &
idola: vtroque autem modo transierunt hębręi p me-
dium nationum; sed hic solum accipitur pro secundo
modo: transierunt namque iudæi per aliquam partem
terrę Edom: sed ibi nihil uidere poterant, quia non ac-
cedebant ad loca, transierunt etiam inter regionem
Amalechitarum, & aliarum nationum, sed in terra A-
malech nihil uiderunt, cum non intrauerint in eam,
sed euntes vt ascenderent per montem in quo erant
Amalechitę descendentib. illis fugerunt, atque ab illis
cęsi sunt, ut patet Num. 14. c. transierunt autem p me-
dium nationis Madianitarum, & hoc fuit accipiendo
secundo modo. s. intrauerunt illam terram ut patet Nu
K men. 31. c. cum ibi occiderint quinque reges Madiani-
tarum, & gentes eorum, ut patet pręcedenti c. 31. Nu-
me. & ibi potuerunt Israelitæ videre abominationes
gentium. transierunt etiam per regnum Chananæi re
gis Arad, quia cum illa gens fecisset prędam in iudęis
& deuicisset eos, Israelitæ deuouentes illam gentem
domino, si traderet eam in manus eorum deleuerunt
eam, atque terram eius subuerterunt omnia gladio, &
igne uastantes, ut patet Num. 21. c. transierunt per ter-
ram Seon & Og regum Amorrhæorum occidentes
Amorrhæos illius ut patet Num. 21. & Deuter. 2. & 3.
c. & cum isti intrarent domos illarum gentium ad p-
dam, & in fana Deorum suorum, uidebant omnes
Deos lapideos, ligneos metallinos, quos colebant illę
gentes,

Deus quare Aegyptiorũ afflictiones ĩgrauari ꝑmittebat.

gẽtes *Vidistis abominationes & sordes*. Declarat immediate, q̃ sint abominationes, & sordes, & dr̃ ꝙ istæ sũt idola facta de lapide, & ligno: omnia namq; quę talia sunt, abominat Deus, & oẽs qui faciunt ea, & confidunt in eis. vocat sordes, quia sordidum quid est ꝙ hõ, q creatura rõnalis est, subiiciat se ad honorãdum tanq̃ Deos hęc, quæ indignissima sunt: & isto modo loquit Deus ĩ. 7. c. sculptilia eorum igni combures, nec cõcupisces aurum, & argentum, de quib. facta sunt: nec assumes quicq̃ ex eis, nec offendas: propterea quia abominatio est dñi Dei tui: nec inferes quippiam ex idolo in domũ tuam, ne fias anathema sicut, & illud est. quasi spurcitiam detestationis, & uelut inquinamentum, & sordes abominationis habebis: quia anathema est. *Ne forte sit inter uos uir aut fœmina*. Incipit adducere paulatim intentam conclusionem. s. uitandam esse debere idolatriam & hoc applicando dicit, ꝙ ste transitus erat eis cã iclinationis ad idolatriam, cũ uidissent idola, q̃ eos ad colẽdum allicere possent, & poterat aliquis ĩ corde suo colere idola, & retinẽs apud se aliqua quæ occulte rapuisset, occultum eis honorem impendere, sicut Rachel furata fuit idola patris sui Labã ignorante Iacob: & te nuit ea abscondita magno tempore, quousq; post exitum de ciuitate Sichen, ut uenitent in Bethel, Iacob ac cepit oĩa idola q̃ erant in familia sua, & infodit ea subter terebintum, quæ est post urbẽ Sichen ut patet Ge. 35. c. sed hoc faciebat Rachel, ꝙ tenebat idola illa, sed non colebat. *Vir aut fœmina*. In his erat periculum si cor alicuius horum esset alienatum a Deo, ut iret, & coleret Deos alienos, & ad hanc alienationem induceret alios. *Tribus aut familia*. Ista erat ualde magna auersio a Deo, q celari non poterat; & in qualibet harũ cum erat nota, erat certa pena statuta infligenda ut patet ĩ. 13. & 17. c. *Cuius cor auersum est hodie*. Non dixit, q̃ colat Deos alienos, sed cuius cor auersum est hodie a domino Deo uestro, ut uadat, & seruiat diis illarum gẽtium quasi dicat licet nũc actualiter & publice nõ colat, iam tamen in corde suo concepit ut colat. nam de cultura actuali ipsi cognoscere poterãt, & infligere pęnam. in hac etiam auersione mentali solũ quæ est principium futuræ auersionis realis, & nunc non poterat cognosci. ponit Deus comminationem, ꝙ talem habentes destruentur. *Vt uadat & seruiat diis*. Non dr̃, ut uadat & seruiat, quasi solitu colere possent isti idola eundo ad alias gentes, & cohabitando eis, discendoq; eorum mores, & colendo Deos eorum. nã etiã in terra promissionis poterant Israelitæ ire, & colere Deos alienos. & satis patet ꝙ hic intelligatur de cultura idolorum, quam facerent Israelitæ in terra promissionis, & non de ea quam extra facerent, quia hic comminat Deus pro talibus sceleribus destruendam terram promissionis, sicut fuit destructa Sodoma, & Gomorra: sed si hic acciperetur de illis iudæis, qui irent ad gẽtes alias ad colendos Deos earum, non poneretur pœna deletionis terræ promissionis, cum existentes in illa non peccarent, sed ponitur deletio eius, ergo peccatũ de quo hic agitur in ea committendũ erat. dicitur igit. *Vt eat & seruiat diis aliarum gentium*. Idest ut recedens a cultu Dei in quo erat, uadat ad Deos alienos scilicet applicando cor suum illis, & incipiendo eos seruitio honorare. *Diis illarum gentium*. Scilicet diis gentium per quas transierunt, quia cum non cognouissent quales erant dii aliarum gentium, non inclinarentur ad colẽdum eos: quia nemo fertur in incognitum: Deos autẽ gentium harum per quas transierant, cognoscebant cum uidissent eos, hos ergo colere desiderarent.

Et sit inter uos radix germinans fel & amaritudinem. Talis auersio mentalis alicuius uiri, aut fœminæ, familię, uel tribus erat radix germinans amaritudinem, & fel. idest germinans in aliis eandem auersionem, donec

A crescat per omnes Israelitas. Vocatur ista radix, quia radix occulta est sub terra, & tamen ex ea nutriuntur oĩa, q̃ foris patent in arbore: ita ex ista occulta auersio ne procederent omnes exteriores actus cultus idolorum: uel uocatur radix, quia sicut ex una radice multi rami arboris generantur, ita ex illa auersione in uno uiro, aut fœmina, familia, uel tribu in omnibus aliis Israelitis oriretur auersio. ideo autem uocatur radix, quia sicut radix est principium a quo arbor esse recipit, ista mentalis auersio est principium omnis realis, & publicę auersionis cęterorumq; malorum, quę postea sequerentur. *Germinans fel, & amaritudinem*. Ista est idolatria, quę est fel siue amaritudo, faciens amaricare animam eius in quo est, ne aliquod bonum opus ei bene

B sapiat: uel quia omnibus uirtutibus hæc sola quædam amaritudo, & pestiferum uenenum est. *Cumque audierit uerba iuramenti huius*. Idest uerba legis huius iuratæ, dicitur enim iurata lex hæc, quia pactum faciebant cũ domino, ut obseruarent legem hanc sicut legem, quę data fuit in Oreb: pactum uero iuramento firmatur, aut quibusdam aliis cęremoniis, quę æquiparantur iuramento, aut maiores forte sunt.

Cum audierit uerba. Scilicet nunc quando uobis ego recito ea, uel postea quando poneris maledictiones, & benedictiones huius legis super montem Hebal, & Garizim ut patet supra 27. capi. aut quandiucunque audierit legem istam, nam de septennio in septennium legitur corãm toto Israele conueniente ad locum Sanctuarii in festiuitate tabernaculorum ut patet infra 31.

C cap. *Benedicat sibi in corde suo*. Bene dicere sibi est bonũ sibi imprecari, aut bonum sibi prænunciare futurum. imprecari bonum non est hic aliquid speciale, quia q̃libet homo siue malus, siue bonus imprecatur sibi bonum, sed accipitur pro prænunciatione boni futuri, & patet in littera infra cum subditur pax mihi erit, & ambulabo in prauitate cordis mei. *In corde suo*. Idest q̃ aliquis ista dixerit non dicet publice: quia non audebit cum hoc sit infringere legem, & repugnare ueritati eius asserendo non esse sic euenturũ, ut ipsa futurum prænunciat. *Pax mihi erit, & ambulabo in prauitate cordis mei*. Idest ego non timeo, ꝙ ueniant super me ea, quæ continentur in hac lege: quia pax mihi erit idest securitas ab omni nociuo. *Et ambulabo in prauitate cordis mei*.

D Idest etiam si faciam mala, quę nunc facio. *Et dominus non cognoscat ea*. Ista oĩa se habent consequenter quasi dicat si aliquis colens idola post istam legem prænunciatam ei, coluerit idola cum desiderio eis adhęrens, Deus non miserebitur peccato huius, quia ex magna malitia procedit, & contemptu Dei. *Sed tunc*. s. q̃n sic audiens aliquis nõ curauerit recedere ab illo malo, sed magis dederit sibi magnam spem, ꝙ non ueniet ei aduersum, insurgebit ira Dei. *Furor eius fumet*. Dicitur furor Dei pęna dura ab eo alicui inflicta, quę cum ualde furibundum ualde designare posset, licet non sit, quia talis pęna ab aliquo alio sinferretur, uideretur ex furore procedere. *Et zelus contra hominem illum*. Sicut zelus

E est amor quo aliquis singulariter uult amari, ita zelus quoque est dolor, ꝙ eo neglecto alius ametur, & iste est ualde magnus dolor & iustus, quem aliquis compescere non potest, ut leges humanæ protestantur, ut patet digestis de adulteriis ĩ l. gracchus. eodem modo Deus cum dicatur habere zelum idest uoluntatem, ut ipse solus colatur, si aliquem alium colere uoluerimus, aut actualiter coluerimus, contemnimus eum, & tunc iustissime dolere dicitur, & zelus eius fæuit in nos. *Vt sedeant super illum omnia maledicta*. Idest zelus Dei, & furor eius tantum accendetur contra hominẽ istum, ut faciat eum premi ualde inducendo super eum omnes maledictiones, quæ scriptę sunt in hoc libro, & dicitur. *Vt sedeant*. Quia sedere signat firmitatem,

Benedicere sibi q̃d sit.

tem, & immobilitatem. Et est sensus, ꝙ non solum Deus induceret mala ista super eum, qui peccaret: sed faceret ꝙ maneret super eum immobiliter, donec cõsumerent eum: quia continuata iniquitate ista cordis, Deus continuaret punitionem vsque quo deleret peccantes: vel vsquequo desisterent a peccato, ut patet Leuit. 26. capitulo. *Omnia maledicta.* Idest omnes maledictiones. *Quæ scripta sunt in hoc uolumine.* Et non solum hæc, sed multa alia, quę non sunt scripta hic, ut dicebatur supra precedenti capitulo, & deleat nomen eius sub cœlo. idest faciat, quòd non nominetur nomen eius sub cęlo scilicet in terra quasi dicat ille, qui taliter peccauerit, a Deo punietur quousque moriatur, & p mortem tolletur de superficie terrę, & nomen quoque eius peribit, quia non nominabitur post mortem. Hęc etiam poena quædam a Deo inflicta est, ut non maneant nomina mortuorum. nam mali desiderauerunt dum uixerunt, ut nomina eorum manerent post mortem: Deus autem totaliter eis aduersans facit, ut nomina quoque post mortem non maneant, quia perit memoria eorum cum sonitu, ut patet. psalmo nono. Et aliquis miser, & pauper moritur, qui quandiu fuit uixit inglorius, post mortem uero famæ eius præconia testant. impiorum vero nomina tanquã in tenebris sint, a nemine cognoscuntur: & si monētibus ipsis cum strepitu illo ad paucum tempus quædam leuis memoria superstes sit, paulisper tamen facta mutatione tanquam debilis scintilla extinguitur, de his sapientiæ. 2. & 4. & 5. capitulis scilicet transierunt hæc tanquam vmbra, & tanquam ventus præcurrens, & tanquam nauis, quę pertransit fluctuantem aquam, cuius cum transierit non est reperire vestigium, aut auis, quę transuolat in aere, cuius nullum inuenitur argumentum itineris, sed tantum sonitus alarum uerberans leuem uentum, commotisque alis transuolauit, & post hoc nullum signum inuenitur itineris illius, aut tanquam sagitta missa in locum destinatum, diuisus aer continuo in se reclusus est, ita ut ignoretur transitus illius.

Et consumat eum in perditionem. Idest finiat eum perdere quasi dicat quando aliquis modicum peccat, Deus incipit illum perdere, sed si hoc cõtumaciter permaneret, Deus finiret punitionem illius vsque ad totalem eius extinctionem. *Et omnibus tribubus Israel.*

Idest faciet, quòd non sit in aliqua tribu Israel. *Iuxta maledictiones, quæ in libro legis huius continentur.* Idest Deus consumet talem uirum sicut exprimebatur in maledictionibus positis in hoc libro, sunt autem istæ maledictiones positæ precedenti capitulo, ibi est catalogus maledictionum, & in capitulo 27. vbi ponebantur maledictiones dandæ super montem Hebal, & quia istud capitulũ non est, ubi ponuntur maledidictiones facit mentionem de alio tanquam de alio alieno ab hoc. *Dicetque sequens generatio.* Omnia, quę homines a via dimouere possent, ponit hic Deus. poenæ namque faciunt recedere a peccatis: licet iste modus non peccandi imperfectorum est, quodcunque ergo sit quod rationem poenæ ullo modo habeat est natum ad exterrendum a peccato: poenę autem nõ sunt tãn in rebus, sed etiã in uocibus, nam uerba contumeliosa ita pungunt sicut verbera: immo generosi animi potius paterentur verbera, quam uerba, & ista uerba non solum affligunt eum in faciem alicuius proferuntur, sed & cum timet sibi esse in futurum dicenda, aut quod post mortem in eum maledicta iactabuntur, solentque interdum mali sola maledictorum in eos post mortem expectatione ab aliquibus malis, quę alias facturi essent, dimoueri: & hoc modo fecit hic Deus, quia cum posuit omnia genera poenarum realiter infligendarum, & corporaliter experiendarum, nouissi-

F me posuit poenas illas, quæ in uerborum prolatione sunt. & hoc post mortem peccantium, ut etiam sic aliqualiter de læsione famę superstitis mouerentur. nam si isti peccarent, & Deus infligens eis istas pęnas deleret eos, & terram eorum destrueret, illi qui postea terram illam uiderent, dicerent, ꝙ ideo quia populus iste pessimus fuerat, talia in eum facta sunt: quod erat lædere famam ipsorum. *Dicetque sequens generatio.* Idest alia generatio, quæ fuerit post eam, quę nũc est, quę ei succedet. *Et filii qui nascentur.* i. filii istorum peccatorum punitorum, qui nascentur ex eis siue immediate siue mediate, maxime aũt intelligitur de his qui nascuntur mediate. s. de nepotib. & pronepotibus, qui non viderunt inflictionem plagarum, nec ad eos proxime per-
G uenit notitia, vnde magis admirari possunt tanquam de eo cuius radicem ignorant.

An isti, qui mirari debebant sint filij iudæorum, vel alij homines. Quæst. VI.

DVBITABIT aliquis vtrum isti filij intelliganrur esse filij istorum, qui puniuntur immediate, siue per successionem descendentes ab eis, aut sint alij homines, quia omnes qui post inflictiones plagarum nascerentur, uocarentur filij licet non filij istorum: quia secundum morē sacrę scripturę, & secundum morem poeticum aliqñ ista nomina relatiua ponuntur non positis suis correlatiuis, ut in isto nomine filius de quo cantico. 2. c. di-
H citur sicut malus inter ligna syluarũ sic dilectus meus inter filios, & istud nomen nurus, & sic de cęteris. Ouidius namq; in libris de arte amandi, & in alijs libris, cęterique poetæ uocant nurus omnes mulieres uxoratas in respectu ad socerus licet non exprimantur, & sic in cęteris. ita igitur hic uocari poterant filij omnes minores, qui postea nascerentur. Item conueniebat hoc, quia magis poterant homines extranei uenientes ad illam terram post destructionem illius admirantes de illa dicere hęc, quę ponuntur in littera, quam aliquis alius, qui in terra illa natus esset: quia iste cognoscere poterat, quis fuit casus ille, & unde traxerit originem. Dicendum tamen est, ꝙ accipiuntur hic filii pro veris
I filijs immediatis, uel mediatis, qui succedentibus parentibus suis post mortem eorum considerantes vltionem, quam Deus exercuisset in hanc terram, dicerēt verba quæ. j. ponuntur: & patet ꝙ intelligatur de istis quia littera distinguit hic inter filios, & peregrinos; cum dicit filii qui nascentur deinceps, & peregrini, si autem non acciperentur filii pro filijs istorum, qui puniti fuerant, non esset distinctio inter peregrinos & filios, quia peregrini sunt, qui nati extra aliquam regionem postea ad illam ueniunt, si autem isti, qui uocantur hic filij non essent filii eorum, qui in terra ista habitauerant, essent peregrini, quia extra geniti fuissent: & sic non distingueretur inter eos: sed distinguitur, ergo filij proprie accipiuntur pro filiis eorum, qui in ter-
K ra illa habitabant.

Item, quia dicitur, & peregrini, qui de longe venerunt, ex quo innuitur, ꝙ alij, de quibus mentio fiebat, non uenerant de longe, sed erant nati in terra illa: hoc autem pertinet ad filios proprie dictos. *Et filij, qui nascentur deinceps.* Ponit hoc, quia illi qui iam nati erant, quando istę pęnę infligebantur, non poterant dubitare de modo illationis istarum pęnarum, & de causa ꝓpter quam infligebantur, quia temporibus suis cernerent vitia, pro quibus pęnę istæ infligi deberent: iõ non admirarentur isti, nec dicerent aliquid, quia & ipsi partem pęnarum harum luerent pro patribus suis, filij iñ qui postea nascerentur inflicta plaga, non uidentes eã infligi, nec causam inflictionis admirantes dicerent,

quæ j.

quæ ℑ. habentur. *Et peregrini qui de longe uenerunt.* i. illi, qui de aliis partibus uenirent ad habitandum in terra illa, vel tranſirent per eam, quia illi habebãt maius motiuum ad admirandum, cum nunquam ad terram illã acceſſiſſent, ſicut ſi nũc aliqui de nobis, uel magis adhuc de aliis gentibus ſacrarum ſcripturarum inſciis, iret ad vallem, vbi fuerunt olim Sodoma, & Gomorra & aliæ vrbes, quę ſulphure concrematæ ad vltimum euerſæ ſunt, videns terram illam ſic vaſtatam miraret̃, cum tellus ipſa pęnæ ſuæ teſtis ſit, & cuilibet reſpiciẽti quædam punitionis, & timoris ſpecies incutitur, iuxta illud quod ait Solinus in poliſtor. c. 36. de iudęa. ſ. longo hieroſolyma receſſu ſinus triſtis panditur, quẽ de cœlo tactum teſtatur humus nigra, & in cinerem ſoluta: & hoc exemplum de ciuitatibus his inducit. ℑ.

B Deus: *Videntes plagas terræ illius.* Non uocantur hic plagæ terræ plagæ alicui⁹ ppli habitãtis ĩ terra: ſed aliquæ forte mutationes factę ĩ terra diminuentes eã a ſua pfectione, quę in modum plagarum datę ſunt tanquã ſi darentur rei rationali, & patienti: & ſunt quędam vaſtitas terrę, vt combuſtio arborum, vel agrorum, & ſulminatio, & admiranda ſiccitas, & grando & locuſtæ aliæq; plagę a Deo inflictæ ad deſolandum terram.

Infirmitates terræ quid ſint.

Et infirmitates. Terra vel aliquod irrationabile corpus infirmitates non habet, cum infirmitates ſint diſproportiones qualitatum animalis facientium ad harmoniã: in rebus autem inanimatis nulla talis reperitur harmonia. poſſunt autem uocari infirmitates terrę aliquæ infirmitates inductæ in brutis animalibus, & in hominibus, ita ut morerentur omnia; & quia terra perdebat

C totum decorem ſuum perdendo iſta indiuidua ſpecierum, ſicut ipſa indiuidua perire per infirmitatem dicebantur: ita terra dicebatur infirmari, vel dicitur pati infirmari, quia forte ueniebat aliqua calamitas terræ, ut aer corruptus, vel nebula, uel quid huiuſmodi. Et iſta vltima expoſitio bona eſt: quia immediate ponitur expoſitio eius. ſ. infirmitates quibus eam Deus afflixit ſulphure, & ſolis ardore comburens: iſtæ ergo ſunt infirmitates. nam ſicut vnus homo per iſtos labores frequẽtatos cito moreretur, ita per iſtas poenas inflictas terrę: vocabat Deus infirmitates, quia ſicut hominem ęgritudo facit debilem, & alienatum a uiribus, & ratione; ita iſtæ plagæ faciebant terram carentem uirib. germinandi, ſicut dicitur. ℑ. ita ut vltra non ſeratur, nec virẽs

D quippiam germinet in exemplum ſubuerſionis ſodomæ. *Sulphure.* Non miſit Deus vnquam ſulphur ſuper terram Chanaan tempore quo eam poſſederunt iudęi quia peccata eorum non tantum apud Deum promeruerunt, vt terra ſulphure cremaretur: ſed erat Deus iſtam plagam immiſſurus, ſi forte peccata iudęorum tantum incandeſcerent, ſic enim miſit ſuper Sodomã & Gomorram ciuitates pentapolis, quia uiri illarum ciuitatum erant nimis peccatores coram domino, ut patet Ge. 13. c. & poſtea ſulphure, & igne deleti ſunt, vt patet Gen. 19. c. *Et ſolis ardore.* Iſta erat quædam pęna ſpecialis, quæ etiam non fuit data in terra iudææ: ſpecialiter, & eſt hoc cum aliquis ęſtus ualde magnus uigeret, ita ut deleret cuncta, quę germinarent in terra.

De calore nimio, qui accidit in ethiopia antiquiſſimis tpib. oĩa pene exuſſit.

E Et talis ęſtus accidit in æthiopia, ut tantus calor fuerit, ꝙ uideretur ſol magis accedere ad terram, & videretur eſſe tunc maioris caloris, & multa hoc calore noxio peribant penitus, & gentilitas putans in his cauſam eſſe id quod in diis ſuis ponunt, finxerunt ſolem currus ſuos tradidiſſe filio ſuo Phętonti, equi vero inſolidum pondus agnoſcentes per deuia cęli ſpacia diſcurſabãt, ita ut nunc cęlum ſtellatum petere uiderentur, nunc verſus Mercurium, & lunam breuiore nobis ſpacio appropinquarẽt, in qua appropinquatione omnia elemẽta pene exceſſiuo calore ſoluta tabeſcebant, fontes, & flumina deſiccati ſunt: & ipſa alma mater tellus raucisonis uocibus ſummum deorum patrem implorãs, conqueſta eſt. tandem Phęton triſido fulmine vulneratus de curru cadens in fluuio Eridano tumulatus eſt ſic fabulam iſtam inducit Plato in Thimeo libro primo, & Paulus Oroſius libro primo de ormeſta mundi.

Qũo fuit ĩuẽta fabula phętontis regẽtis currus ſolis.

A *Ita ut ultra non ſeratur.* Terra ſeritur ut ſemina in ea iactata uirtute eius alantur, & formentur in ſegetes: cũ uero virtus germinatiua terræ deperit, non eſt opportunum eam ſeri, ſic eſt ſi tantus calor terram exuret, quia tunc velut cinis tota humiditate conſumpta conuertitur in puram ſiccitatem, ita & terra tantum ſiccaretur, quouſque tota virtus eius conſiſtens in quadam humiditate groſſa penitus ſolueretur, manentibus partibus terræ diſcompactis conuerſis in cineres, aut in vĩ

B uas ſolutis arenas: in quorum neutro vis germinandi eſt, nec ſeri prodeſt. *Nec uirens quippiam germinet.* Germinare uiride eſt ex humiditate. ubi autem humiditas illa deficit, non eſt aliqua uirtus germinatiua: eſt autẽ vis germinatiua quędam uis generandi reperta in terra, ſicut in quolibet animali reperitur vis generandi ſecundum ſuam ſpeciem: & iſta fundatur in certa proportione humiditatis, cum uero illa humiditas exhauſta eſt, dato ꝙ poſtea magna & excellens ſuper fundatur ipſi rei, nihil poterit germinare, quemadmodum eſt in cineribus, quia per actionem caloris ſoluta fuit humiditas totaliter, & uirtus germinatiua, & licet poſtea totus cinis operiatur aqua, non propter hoc germinabit quicquam: quia uirtus eius germinatiua ex-

C tincta eſt, ſic patet de ſeminibus, quæ coquuntur antequam iaciantur in terram, quorum virtus germinatiua exhalat per calorem excludentem, & poſtea licet iaciantur in terram, & veniat ſuper ea multa aqua impoſſibile eſt naſci inde quicquam: in multis autem huiuſmodi accidit. *In exemplum ſubuerſionis.* Id eſt in ſimilitudinem quaſi dicat ut ſicut illæ ſubuerſæ fuerunt, ita & iſta terra ſubuertatur. erat enim terra Sodomorum ſcilicet vallis illa, in qua erant quinque ciuitates facientes vocari regionem illam pentapolim, fertiliſſima inter alias regiones terrę Chanaan, & amęna ualde in arboribus, quia tota irrigabatur iordane, & erat ſicut paradiſus domini, & ſicut Aegyptus venientibus ĩ Segor, ut patet Gen. 13. c. poſtea uero mutata fuit in effigiem triſtem de ſe monſtrans fuiſſe a Deo percuſſã:

D nam arbores ibi poma gignunt, quæ cum viſui grata ſint, ſolam intus fauillaceam fuliginem habent in teſtimonium cęleſtis illius ignis adhuc manentis, ſicut ait Solinus in poliſtor. c. 36. de iudæa. *Sodoma, & Gomorra Adama, & Seboyn.* Quinque ciuitates erant in valle, vnde vocabatur pentapolis, ut patet ſapientiæ. 12. c. & ponuntur hic 4. vltima earum, quæ minor erat uocatur Bala vt patet Gen. 14. c. ſiue Segor ab euentu ut patet Gen. 19. nec vt quidã autumant fuerunt omnes deletę incendio, ut declarauimus ſuper Gen. 19. c. quod maxime hic comminatur, quia enim potuiſſet ſpecialiter eas ſolas. 4. explicat non ponens Segor ſiue Balam, quæ pcibus Loth fuit defenſa, ut habetur Gen. 19. c. *Quas dominus ſubuertit in ira, & furore ſuo.* Ira & furor idem ſunt:

E ſed eſt multiplicatio verborum ſecundum modum loquendi vulgarem, vel poteſt diſtingui inter illa, ita ꝙ ira ſit paruus motus ad vindictam, furor ſit quędam corporis efferata atq; truculenta iactatio ex commotione mentis procedens, & hoc pertinet ad magnam iram: dicitur autem ſubuertiſſe Deus has in furore ſuo quia peccata ciuitatum iſtarum erant magna nimis, & Deus concitatus contra eas deleuit eas in exemplum ęternum.

Et dicent omnes gentes. Hoc eſt quantum ad iudęos peccatores, qui pugnarent a domino, & quantum ad terram eorum quę ſubuerteretur, nam omnes gentes videntes talem deſolationem dicerent iſta uerba, quæ ſequuntur.

sequuntur. *Quare sic fecit dominus terræ huic.* Ista est
quęstio non quidem ignorantium, & inquirentium,
sed admirãtium, quod patet immediate cum ipsimet
responsum super hoc dent: sed modus est admirantiũ
de aliquibus sibi notis inquirere mouente eos rei ma-
gnitudine. *Quare sic fecit dominus.* Non dicunt quare
sic factum est huic terrę quasi hostes hoc fecissent, vel
naturaliter accidisset, sed quare sic fecit dominus? qua-
si dicat ꝙ magnitudo huius plagæ tanta erat ꝙ satis li-
quidum erat a solo Deo inflictam fuisse. *Et quæ est hæc
ira furoris eius immensa.* Idest quomodo Deus tantam
iram incanduit contra istos, ut sic puniret eos, & terrã
eorum deleret? nam licet Deus puniat, misericors est,
& non obliuiscitur misereri vsq; in finem, quia mise-
rationes eius super omnia opera eius, ꝙ ergo tantum
punierit, ualde admirandũ est, & vocatur ira Dei hic
immensa, quia ira vt proprie accipitur in animalibus,
est motus partis affectiuæ ad uindictam, & cum ista ira
sit in ipso animali, & est aliquid spirituale, non potest
cognosci in seipsa vtrum magna an parua sit. cognosci
tur autem ex effectibus. nam cum ipsa sit ad punien-
dum, iudicabitur ex quantitate inflictę pęnæ, si pœna
parua, & ira parua fuisse monstratur, magna autem pu
nitio magnam atque incandescentem indicat iram,
sic autem erat in punitione Sodomorum, & significa-
batur futurum in punitione iudęorum si peccatores
contumaciter permanerent. nam fuit illa punitio ama
ra nimis, vel durior infligi ei poterat quam ꝙ ipsi cœ-
lesti igne percussi cum suis ciuitatibus conflagrantes
demum ad profunda terrę absorpti fuerint, ciuitatum
suarum nullo manente vestigio: vocatur ergo ira ma-
xima inflicta huiusmodi maxima punitione, sed maxi-
ma ira est, quę imensa est, ideo immensa vocatur
ista ira Dei. *Et respondebunt, quia dereliquerunt pactum domi
ni.* Ista responsio est eorum, qui istam quærebant, qa
licet scirent, tamen admirabãtur, ideo inquirebant, &
confestim sibi ipsis respondebant. *Quia dereliquerunt pa
ctum domini.* Deus pepigerat cum iudęis, vt eum solũ
colerent, & obseruarent omnia, quæ ĩ hac lege scripta
sunt, ut patet supra 26. & 27. c. & ea quæ scripta erant ĩ
lege data in monte Oreb vt patet Exo. 19. c. & 24. c. de-
relinquentes ergo pactum Dei irritam facientes fidẽ
datam maxime puniri digni erant. *Quod pepigit cum pa-
tribus eorum.* Ad quod ita tenebantur filij secundum
ꝙ patres, quia Deus erat dominus eorum sicut erat
dominus patrum suorum: præcipue cum Deus vellet
etiam successores obligari. *Cum patribus eorum.* Quasi
dicat ꝙ istud peccatum propter, quod tanta desolatio
veniret, non facerent isti, qui nunc uiuebant, & susce-
perant legem, sed eorum successores, quia isti cum vi-
dissent tanta mirabilia fieri, & punitiones in ipsos, non
derelinquerent ita cito pactum Dei: sed successores, q
non recordarentur illorum, quæ Deus fecerat, & sic fa
ctum est, quia toto tempore quo uixerunt isti, qui exie
runt de deserto introeuntes in terram Chanaan quo
tempore rexit Iosue, & post eum alij senes, non pecca-
uerunt filij Israel contra dominum derelinquendo pa
ctum eius: sed postea multo tempore, ut patet Iud. 2.
c. cum dicitur & abierunt filii Israel vnusquisque ĩ pos
sessionem suam seruieruntque domino cunctis dieb.
Iosue, & seniorum, qui longo tempore vixerunt post
eum: & nouerant omnia opera domini, quę fecerat
cum Israel.

Qui eduxit eos de terra Aegypti. Hic rememorat̃ istud
beneficium ad maiorem aggrauationem peccati. nam
cum tantum pro eis egisset, non debuissent derelinq̃-
re pactum eius. *Et seruierunt dijs alienis.* Ponitur id in
quo isti uiolauerunt pactum scilicet in colendo Deos
alienos. nam potissimum quod in pacto continebatur
erat, ut eum solum colerent ad nullum alium Deum

In quo iudei uiolarũt pactũ.

F inclinantes. *Et quibus non fuerant attributi.* Idest quibus
non fuerunt recommendati: & hoc magis aggrauat
peccatum. nam licet esset peccatum colere Deos alie-
nos. s. dæmones quocunque modo colantur, tamen si
illi qui colerent eos, reciperent ab eis aliquod bonum
quod uideretur pertinere ad beneficia, quæ a Deo sũt,
vtpote, ꝙ ille populus esset quasi commendatus illis
diis, & illi facerent pro illo populo, non esset tantum
peccatum, sed si illi dij nihil faciant pro aliquo populo
& colantur ab illo, est maius malum, cum tunc dęmo
nes siue illi dij per se colantur tanquam aliquid per se
bonum habens in se numen. *Idcirco iratus est furor domi
ni.* Illa erat narratio iniquitatis Israelitarum. hic poni-
tur conclusio, quam inferrent gentes uidentes desola-
G tionem istam scilicet. *Quod idcirco.* Idest, quia popu-
lus iste tanta patrauerit scelera, Deus iratus eis tantam
intulit punitionem. *Iratus est furor domini.* Ista est locu
tio ex superabundantia, quia debuisset dicere iratus est
dominus, quia furor non irascitur, cum furor, & ira i-
dem sint. Et idem est furorem irasci, ꝙ furorem incita
ri, & est inculcatio vocabulorum; vt si dicamus ali-
quem cęcum visu, quia cum ista dictio cęcus signet
carentẽ visu, si dicatur aliquem esse cæcum visu, poni-
mus cęcum idest carentem solum, sic iratus est idẽ,
& signat, quòd motus fuit furor, vel ira, quia ve-
ro furor exprimitur signat iratus est, idest motus est
solum.

Contra terram illam. Non fuit Deus principaliter mo-
tus contra terram, quia terra nihil omnino peccauit,
H sed iratus fuit Deus contra habitatores terræ, & puni-
uit eos, & propter eos pariter terram deleuit inquantũ
mutationes, & deteriorationes factæ in terra redunda-
bant in damnum, & pœnam habitatorum peccantiũ,
& in exemplum futurorum, vt uisa tali punitione om-
nes futuri arceantur a talibus peccatis: & isto modo
terra Sodomorum percussa est propter peccata habi-
tatorum, quia dolebant se perire, & res suas simul: &
hoc modo maledicta fuit terra propter peccatũ Adę
ut patet Gen. 3. c. cum dicitur maledicta terra in opere
tuo, spinas, & tribulos germinabit tibi, non enim erat
in se terra maledicta, sed inquantum suus defectus e-
rat laboriosus homini excolenti eam, quia cum maio-
I ri labore nunc fructus datura esset, quam aliter dedis-
set. *Vt induceret super eam omnia maledicta.* Ponitur, ut
idest in tantum exarsit ira eius, ꝙ induxit omnia male-
dicta super hanc terram. *Quæ in hoc volumine scripta sunt.*
Scilicet s. 28. c. & 27. & hic. *Et eiecit eos de terra sua.*

Faciendo duci in captiuitates, quia tunc manebat
terra desolata absque habitatore, sicut fuit in captiuita-
te babylonica, quia Nabuchodonosor tulit omnes he
bręos de Iudęa in Babylonem relictis solis uiris paupe
ribus, agricolis, & vinitoribus, qui postea occiso Godo
lia præposito eorum recesserunt in Aegyptum cum
Hieremia propheta, & mansit terra desolata toto illo
tempore captiuitatis, de quo 4. Regum. 25. cap. & isto
tempore gentes aliunde uenientes poterant dicere
K hęc, quæ hic dicta sunt. *In ira, & furore, & indignatione
maxima.* Hic ponuntur multa nomina signantia idem
quia in vulgari multa nomina sunt signantia iram, &
consueuimus loqui ponentes ea simul: potest autem
aliqualis differentia inter ista assignari. s. ꝙ ira sit qua-
liscunque motus ad vindictam: furor est motus ad vin
dictam, qui magnus est, cum turbida, & efferata vul-
tus dispositione: indignatio dicitur ira secũdum, ꝙ nos
indignum iudicamus talia fieri, qualia fiunt, vel talia
pati qualia patimur.

Proiecitque in terram alienam. Licet hostes ueniẽtes su
per iudęos eos de terra sua expellerent, & occiderent,
tamen Deus hoc facere dicebatur, quia ipse incitabat,
vt ista fierent ponendo eis in mentem, & adiuuando
hostes

hostes hebræorum, vt patet Esa.5.cap.vbi Deus vocat Babylonios ad punitionem,& captiuitatẽ Iudęorum, cum dicitur,& leuabit signum in nationibus ꝓcul,& sibilabit ad eum de finibus terræ. Et ecce festinus,& velociter veniet. etiam dicebatur vocare Assyrios, vt venirent ad captiuandum regnum Israel.s.decem tribuum,vt patet Esa.7.c.cum dicitur, & erit in die illa sibilabit dominus muscę, quæ est in extremo fluminũ Aegypti,& api quæ est in terra Assur:& venient,& requiescent omnes in torrentibus vallium:isti tũ hostes Iudęorum qñ capiebant eos,& ꝓ libito suo lacerabãt, putabant in uirtute sua sola agere, & superbiebant valde,atq; dominus irascebatur eis, patet hoc de rege Salmanasar quem misit dominus contra Samariã, vt captiuaret eam,& putauit se fecisse in robore suo, & sic gloriabatur,vt patet Esa.c.10.cum dicitur,vę Assur virga furoris mei,& baculus ipse, in manu eorum indignatio mea: ad gentem fallacem mittam eum, & contra populum furoris mei,mandabo illi, vt auferat spolia:ipse autem non sic arbitrabitur,& cor eius nõ sic existimabit:sed ad conterẽdum erit cor eius, & ad internetionẽ gentium non paucarũ, dicet enim nunquid non principes mei simul sunt reges:& ꝑ.in sapiẽtia mea intellexi,& in fortitudine manus meę feci:& abstuli terminos populorum,& principes eorũ depredatus sum: & detraxi quasi potens in sublimi residentes,& inuenit quasi nidum manus mea fortitudinem populorum,& sicut colliguntur oua,quę relicta sunt, sic vniuersam terram,ego cõgregaui. Ecce modo Nabuchodonosor captiuauit Iudęos, & destruxit ciuitates eorum, putauitque hoc in fortitudine sua fecisse, vt patet Abacuch.1.c.cum dr̃ ecce, ego suscitabo caldęos gentem amaram,& velocem, ambulantem suꝑ latitudinem terræ,vt possideat tabernacula nõ sua. & ꝑ.domine in iudicium posuisti eum, & fortẽ vt corriperes fundasti eum,& infra,totum in hamo subleuabit,& traxit illud in sagena, & cõgregabit in rete suũ: super hoc lętabitur,& exultabit,& propterea immolabit sagenæ suæ,& sacrificabit reti suo,qa in ipsis incrassata est pars eius. *Sicut hodie comprobatur*. Non intelligitur de tempore in quo Moyses loquebatur Israeli ista super Iordanẽ,sed ad tempus in quo Iudæi essent in captiuitate:& patet quia ista non sunt verba Moysi principaliter, sed verba gentium videntium terram Israelitarum desolatam esse ipsis existentibus in captiuitate:dicerent ergo ipsi videntes desolationẽ hanc,ꝙ Deus induxit plagas istas super terram illã,sicut comprobatur hodie.i.nunc quando nos videmus terram desolatam esse. *Abscondita a domino Deo nostro*. Potest intelligi referẽdo ad peccata, propter quæ infligitur ista punitio:scilicet,quòd illa puniri debeant isto modo.s. *Abscondita a domino Deo nostro*. i. ea quę abscondita sunt de quibus homines non nouerunt, iudicãtur a domino Deo nostro,& ipsa quæ manifesta sunt, supple iudicantur nobis,& filijs nostris.i.a nobis,& filijs nr̃is:& isti omnes sunt iudices,vel. *Abscondita a domino Deo nostro*. i.pęnæ quas patimur sunt absconditæ a Deo nr̃o, quasi dicat,ꝙ apparet Deum non videre illas, cum nõ eruat nos:& sunt manifestę nobis, & filijs nostris.s.qa ista experimur actualiter patiendo, & sunt verba Iudęorum positorum in magna calamitate. *Vsque in aeternum*. i. ꝙ durabit ista punitio vsque in æternũ. sed prima expositio melior est, quia ista pars vltima litteræ non applicatur bene secundæ expositioni,quia illi qui in calamitatibus sunt, non dicunt, ꝙ in eis permanebunt vsque in æternum,nisi desperarent, & tũc non congruit littera inferior.

Vt faciamus omnia verba legis huius. Quia ista sunt verba alicuius se ad Deũ conuertẽtis,& non verba desperantis:maxime quia illi, qui cognoscũt se a Deo iuste

A propter peccata puniri, magis veniam petunt, quam desperent,cum infra promittatur venia.c.sequẽ. Sed forte magis tenenda est alia expositio,quia nec ista videtur proprie conuenire,cum enim dicitur. *Abscondita a domino Deo nostro*. Necessarium est, ꝙ hic fiat mutatio personę loquentis de tertia ad primam,quia antea loquebantur gentes videntes istas calamitates, quare Deus sic fecerit: hic autem fit conuersio ad ipsos Iudæos.ita ꝙ ipsi loquantur nunc de se, & hoc necessariũ est sm̃ quamcunque istarum expositionum, vt patet ex modo litteræ. Ista autem prima expositio non vr̃ consonare litteræ, quia hic agitur de punitionibus de quibus gentes videntes loquebantur,& nõ de peccatis,ergo oportet referri ad pęnas, & non ad delicta: Improbatio expositionis.

B sed prima expositio ad delicta refert.

Item quia ista expositio est quantum ad iudicia pęnarum infligendarum pro culpis.s.ꝙ Deus iudicaret imponendo pęnam in occultis, & homines imponerent pęnam in manifestis,sed ista littera de iudicijs nihil agit. Item quia si teneretur ista expositio,non deberet dici abscondita a domino Deo nostro,sed q̃ abscondita sunt,quia si ponatur abscondita sine relatiuo non intelligitur ibi conuersio: & est secunda expositio,si aũt poneretur, q̃ abscondita sunt, magis ad primam sententiam pertineret:exponetur autem sic.

Abscondita a domino Deo nostro, i. quæ Deus nr̃ abscõdit nobis, vel quæ abscondita sunt ab eo.s. ne ipse cognoscat: non potest dici abscondita.i.quæ Deus nobis abscõdit:qa repugnat littera sequens.i.q̃ sunt ma-

C nifesta nobis.& filijs nostris, sed accipitur secũdo modo.s.ꝙ abscondita sunt a Deo nostro.i.ꝙ Deus nr̃ nõ cognoscit illa.i.vr̃ non cognoscere,quia non aduertit dissimulans,quasi non videret: & hoc refertur ꝓprie ad supradicta, quia eo tempore quo gentes videntes desolationem terræ Chanaan dicerent ista supradicta Iudæi existentes in terra captiuitatis dicerent hæc quæ hic habentur.s.abscondita a Deo nostro.i.nunc qñ patimur,abscondita videntur esse a Deo nostro,quia ita se habet quasi non videat, sed manifesta sunt nobis, & filijs nostris.i.nobis manifesta sunt,qa ea patimur.

Vsq; in aeternum. i.ita nobis sunt manifesta hæc, q̃ patimur,ꝙ in ęternum non obliuiscemur eorum. *Vt faciamus mãdata legis huius*. i.ideo nobis Deꝰ fecit ista ma-

D nifesta,vt faciamus ea q̃ continent in hac lege,in quo innuit ꝙ istas pęnas Deus dabat in recordationem, vt isti memores q̃ semel passi fuissent agentes ꝯ istã legem,cauerẽt vlterius talia custodientes mandata hæc in æternum. Et qñ arguitur ꝯ hanc positionem,ꝙ nõ bene applicatur litteræ, quia illi qui in calamitatibus sunt non dicunt,ꝙ permanebunt in eis in ęternũ, nisi dicant desperantes,ꝙ isti non faciunt. Rñdetur,ꝙ argumentum istud procedit non attẽta radice huius expositionis: nam ista expositio non dicit, ꝙ durabit in ęternũ talis calamitas, sed refertur ad illud participiũ manifesta.s.ꝙ istæ pęnę ita sunt durę, ꝙ non effugiẽt memoriam eorum vsque in æternum, & hoc vt cu-

E stodiant mandata Dei.

C A P. XXX.

Vm ergo venerint super te omnes sermones isti, benedictio siue maledictio, quam proposui in conspectu tuo, & ductus pœnitudine cordis tui in uniuersis gentibus, in quas dispersserit te dominus Deus tuus, & reuersus fueris ad eum,& obedieris eius imperijs:sicut ego ho-

die

die præcipio tibi, cum filijs tuis in toto corde tuo, & in tota anima tua: reducet te dominus Deus tuus de captiuitate tua, ac miserebitur tui: & rursum congregabit te de cunctis populis, in quos te ante dispersit. &c.

CVm ergo. Supra posita fuit pro peccantibus pœnarum multiplicatio. hic ponitur pro pœnitentibus earum relaxatio.

Et continet duo. Primum ad conuersos miseratio.

Secundo ad impœnitentes continua malorum toleratio ibi. *Si auersum fueris*. Prima in duas. primo ponitur omnium peccatorum relaxatio.

Omnium peccatorũ relaxatio.

Secundo excluditur a custodia legis Dei calumnio sa excusatio ibi. *Mandatum hoc*. *Cum venerint super te omnes sermones isti*. Idest omnes pœnæ signatæ per hos sermones.

Sermo quid significat. *Quæst. I.*

MVLTOTIENS ponitur sermo siue verbum pro ipsa re, quæ fit, vt dicitur 2. Regum. 1. c. quod est verbum quod factum est in castris idest quid factum fuit in castris?

Et ductus pœnitudine cordis tui. Idest dolore cordis de malo commisso, & solum refertur hoc ad maledictiones, quia de benedictionibus nemo pœnitet: quia ipsæ solum dantur propter bonum.

In vniuersis gentibus in quas dispersérit te dominus. Idest non putes quod est difficile Deo te reducere de terra longinqua, vel de multis gentibus: quia etiam si in omnes gentes mundi fueris dispersus, & ibi pœnitueris, inde te attrahet dominus.

Et reuersus fueris ad eum. Scilicet in cordis contritione. *Et obedieris eius imperiis*. Vt qui ante idola colebas tunc incipias non colere: & Deo in omnibus mandatis suis obedire illa opere complendo.

Sicut ego hodie præcipio vobis. Idest quod in terra captiuitatis vestræ compleatis omnia mandata quæ ego te- citam hodie coram vobis.

In toto corde tuo, & tota anima tua. Idest quantum tibi possibile fuerit, quia in terra hostili non possunt complere omnia mandata legis, vt mandata de sacrificiis, quæ non fiebant extra Sanctuarium, vt patet Leuit. 17. & supra 12. capit. sic etiam de obseruatione festorum, & de iubileo, & annis remissionis, & similia, quæ determinabant certum locum, & modum, qui non poterat esse extra terram promissionis. *Reducet te dominus de captiuitate tua*. Ad terram tuam. *Et miserebitur tui*.

Dando tibi multa bona in terra tua scilicet omnium rerum abundantiam. *Si ad cardines cœli*. Locutio metaphorica est, quia cardo dicitur extremitas ianuæ super quam circumgiratur, sic partes extremæ terræ versus partes cœli dicuntur cardines: quia uidetur, quod cœlum sit mixtum partibus extremis terræ. Et sic dicuntur 4. cardines. 4. puncta opposita cœli super planiciem terræ habitabilis. Oriens, occidens, meridies, & septentrio. *Fueris dissipatus*. Idest valde dispersus. dicitur hoc quia difficilius uidetur colligere aliquos de multis populis ad unum locum, quam existentes congregatos in uno loco transducere ad alium locum, sed Deo nihil magis sic quam sic impossibile est, eum infinitæ potentiæ sit, quæ non distinguit magnum & paruum. *Et assumet atque introducet*. Ista locutio est sic si Deus esset ut uir, & poneret populum iudaicum super humeros suos, & portaret, & tunc diceretur assumere eos quando acciperet, & poneret super humeros suos,

Locutio metaphorica.

F & portaret: & postea introduceret scilicet postquam portaret per totam viam super humeros accedens ad terram suam introduceret eos: & est iste modus metaphoræ vsitatus in sacra scriptura, sic patet Exo. 19. ca. scilicet vos uidistis quid fecerim Aegyptiis, & quomodo portauerim vos super alas aquilarum & ¶. 32. capitulo dicitur circumduxit eum, & docuit, & custodiuit sicut pupillam oculi sui, sicut aquila prouocans pullos suos ad volandum, & super eos volitans, expandit alas suas, atque portauit eos, & assumpsit in humeris suis. *In terram quam possederunt patres tui*. Qui fuerunt in ea antequam fieret istud peccatum, propter quod nunc expulsus es de ea. *Et obtinebis eam*. Idest tenebis eam pacifice: quasi dicat non solum te introducet, sed

G etiam faciet te firmiter manere in ea si permanseris in iustitia eius, sicut permanserunt patres tui qui eam ante te tenuerunt. *Benedicens tibi*. Idest multiplicans te tam in rebus possessis quam in filiis. *Et faciet te maioris numeri, quam fuerunt patres tui*. Quia quando Deus aliquem puniuit, & post ad bonum restituit, & maiora bona ei concedit, ut in hoc pateat Dei magnificentia, & benignitas, sicut patuit in punitione. Iob: quia perdidit omnia, deinde restituta sunt duplicia, ut patet Iob. vltimo capitu. *Circumcidet dominus cor tuum*. Tollendo malas cogitationes, & occasiones peccandi, ne iterum cadas, & sic est deterius quam primo *Et cor seminis tui*. Idest filiorum tuorum, ut ipsi etiã non peccent cõtra me. Et possis viuere amando Deum, & custodiendo mandata eius dabatur vita Israelitis: alias

H hostes, & pestilentiæ eos consumebant.

Omnes maledictiones has conuertet super inimicos tuos. Scilicet si persecuti fuerint te postquam ad me conuersus fueris. gentiles autem quando persequebantur iudæos si Deum offensum sibi habebant, adiuuabantur a domino ad punitionem iudæorum, quia tunc erant ministri Dei, ut patet de caldæis quos Deus contra iudæos suscitauit, ut captiuarent eos ut patet Abacuch. 1. c. & dicitur in eodem. c. de Nabuchodonosor domine in iudicium posuisti eum, & fortem ut corriperes fundasti eum, idest ideo fecisti Nabuchodonosor esse fortem, & victorem bellorum vt corriperet iudæos, cũ autem iudæi conuerti erãt, & aliquæ gentes persequebantur eos Deus dabat istas maledictiones super ho-

I stes, ut patet de Assyrus vel Niniuitis quod idem est, quod vndecim tribus malo animo & magnquam deberent afflixerunt & persecuti sunt regem Ezechiam, ut patet 4. Regum. 17. c. ideo post Babylonii deleuerunt eos ut patet Naum. 1. 2. & 3. c. & etiã Babylonij, quia supra modum iudæos afflixerunt a Persis, & Medis per regẽ Cyrum, & Darium deleti sunt ut patet Abacuch. a. c. & 3. c. hoc patet etiã in narratione quam fecit Achior princeps filiorum Ammon ad Holofernem principẽ militiæ Nabuchodonosor. de qua Iudith. 3. capit. 5. quod si iudæi peccauissent contra dominum, quod Deus dabat vires hostibus suis, ut expugnarent eos, si autem ipsi recte Deum colerent, dabat eis Deus uires, & prævale-

K bant aduersus hostes suos, cum dicitur quotiescunque autem præter Deum suum alterum coluerint, dati sunt in prædam, & in gladium, & in opprobrium, quotiescunque autem pœnituerint se recessisse a cultura Dei sui, dedit eis Deus cœli potentiam resistendi & ¶. dicitur nunc ergo meus domine perquire si est aliqua iniquitas eorum in conspectu Dei eorũ, ascendamus ad illos, quoniam tradens tradet illos Deus eorum tibi, & subiugati erunt sub iugo potentiæ tuæ, si autem non est offensio populi huius coram Deo suo, non poterimus illis resistere, quoniam Deus eorum defendet illos, & erimus in opprobrium vniuersæ terræ.

Et eos qui oderunt te persequetur. Hostes iudæorum oderant eos, & cum iudæi non offenderant Deum,

proteque-

psequebat Deus hostes eorũ, sicut patet in oĩbus bel-
lis q̃ ipsi gesserũt ꝯ gẽtes, in quib⁹ nõ offenderãt Deũ.
Tu autem reuerteris. f. in terrã tuã, quia hic loquitur de tempore quo essent in captiuitate, si conuerterentur ad dominum Deus miserebatur eorum, & percutiebat hostes qui eos detinebant, eosque in terram suam redire faciebat, sicut fuit cum Iudæi existentes in Aegypto coluissent idola, & reges Aegypti persequerentur eos, ipsi conuersi sunt ad dominum, & audiuit gemitum eorum, atque inuitis Aegyptijs fecit eos exire de terra eorum. *Et audies vocem domini Dei tui.* Scilicet in terra tua, quasi dicat, antea cum stabas in terra tua, non audiuisti vocem domini Dei tui peccans contra eum: ideo expulit te in nationes exterorum: nunc vero, quia pœnitet te fecisse, reducet te in terram de qua eductus es, & ibi iam correctus audiens eris vocẽ eius obediendo in omnibus. *Faciesque vniuersa mandata, quæ ego præcipio tibi.* Hoc non tenetur hic imperatiue, sed demonstratiue, s. aliquid de futuro enũciando sic, vel sic fore: non enim mandat hic Deus, quòd Hebræi reuersi de captiuitatibus audiant vocem eius, quasi specialiter tunc audienda foret, sed loquitur pręnunciando, scilicet, quòd fic erit, quòd Hebręi redeuntes de captiuitatibus, ita castigati erunt præcedentibus afflictionibus vexatione dante intellectum: quòd iam nõ redibunt ad pristinas culpas, sed audient pręcepta Dei ea opere complẽtes. *Et abundare te faciet dominus.* Sicut ad mala opera sequitur punitio, ita ad bona sequitur remuneratio. Et quia cum rediret populus Hebręorũ de captiuitatibus, veniret correctus, vt hic dicitur, & faceret ea quę Deus mandaret, ponũtur hic bona quę ei euenirent propter istam pręceptorum completionem, & quia Iudęi erant viri carnales sola quę corporis sunt desiderantes, promittebat eis Deus bona temporalia, & hæc sunt, quòd faceret eos abundantes in omnibus bonis, quę manibus suis procurarent, scilicet in omnibus negocijs, quę tractarent, siue pertinerent ad manualem expeditionem, siue alias, si tamẽ volueerimus strictius loqui secundum ꝙ communiter accipiuntur opera manuum possumus dicere. *In cunctis operibus manuum tuarum,* Idest in agricultura, & negociatione. *In sobole vteri tui.* Quia venientes de captiuitate multum generabant Deo hæc donante, vt compleretur numerus consumptorum in preteritis cladibus, & vt sint in maiori numero, vt supra dictum fuit.

Et in fructu iumentorum tuorum. Idest, quòd etiam iumenta tua multum generent, vt dives efficiaris. Et vocantur filij fructus hominis, vel iumenti, quia fructus est id quod de re prouenit vltra substantiam rei: filius autem prouenit a gignentibus nihil perdito de substãtia gignentium.

Fructus quid.

Reuertetur enim dominus, vt gaudeat. Dicitur Deus reuerti, quia ante gaudebat afflictis istis propeccatis suis: nunc autem gaudet in bonis, quę eis cõcedit propter contritionem suam, a principio Deus gaudebat in Israelitis faciendo eis bona, & hoc quia promiserat eis, & hoc conueniebat suę veritati, quia tamen istæ promissiones, & concessiones erant conditionales, cessante isto statu eorum in bono delectabatur in delendo eos, atque multipliciter tribulando propter facinora sua, quia etiam hoc conueniebat suę iustitię, deinde ipsi puniti conuertebantur ad dominum custodientes pręcepta eius, & tunc Deus reuertebatur ad gaudendum in benefaciendo eis: hoc patet pręceden. capi. & hic cum dicitur, & sicut ante lętatus est dominus super vos bene vobis faciens, vosque multiplicans, sic lętabitur disperdens vos, atque subuertens, vt auferamini de terra, hic autem ponitur iterum de gaudio Dei in benefaciendo eis conuersis, cum dicitur reuertetur dominus vt gaudeat super te, qualiter autẽ Deus gau-

A deat supra 28. ca. dictum fuit. *Super te in omnibus bonis.* Idest, vt gaudeat in omnibus bonis quæ tibi insunt q̃ ipse facit. *Sicut gauisus est in patribus tuis.* Patres istorum, s. antiqui Patriarchæ fuerunt boni, ideo dicebatur gaudere Deus conferendo eis bona, sic autem erit in illis, quia patres suos in bonis imitari volunt, & sicut gaudebat Deus ante in istis ordinando deordinationem culpę per ordinationem pęnæ, ita nunc gaudet ordinãdo meritum per conueniens præmium. *Si tamen audieris vocem domini.* Omnia intelliguntur cum ista conditione, quia licet alicui bona promittantur nulla conditione apposita, intelligitur semper si bonus fuerit, aut si manserit in statu in quo nunc est.

B *Quomodo hic litera stare potest, de reductione Hebræorum, si custodierint mandata, semper Dei promissa conditionaliter intelliguntur.* Quæst. II.

Sed quęres quõ hoc posset stare, quia supra De⁹ dixerat pręnũciando Iudęis redeuntibus de terra captiuitatum suarum, reuerteris & audies vocem dñi Dei tui, & facies vniuersa mandata q̃ ego pręcipio tibi, idest, ꝙ sic certe esset, ꝙ redeuntes ipsi de captiuitate audirent vocem Domini, & custodirent mandata eius, quomodo ergo Deus dicit hic, ꝙ benefaceret eis si custodierint mandata eius? Respondetur, ꝙ Deus sciebat, ꝙ quando Hebręi venirent de aliqua captiuitate immediate futuri erant boni, quia castigati erant magnis afflictionibus quas tolerauerant.

C Et ista bonitas esset in eis quandiu memoria afflictionum pręteritarum duraret, cum vero transeuntibus temporum successionibus aboleretur malorum pręteritorum memoria, contingebat eos decidere in malum, & tunc redibant super eos pristinę afflictiones, si autem sic non esset, postquam semel de aliqua captiuitate, vel afflictione semel liberati fuissent, nunquam peccarent: sed falsum esse notissimum est, cum sæpe captiuati fuerint, & in varias inciderint calamitates: quantum ergo ad conuersionem ad bonum, & custodiam pręceptorum, quam faceret populus Hebręorũ immediate, vt veniret de captiuitate, intelligitur primum quod erat per modum prænunciationis, s. reuerteris, & audies vocem domini Dei tui, quia hoc certũ

D erat, quantum ad secundum erat hoc, quod hic dicitur, scilicet si tamen audieris vocem domini Dei tui, quia licet in principio boni essent propter recentem memoriam afflictionum, tamen postea non erat certum, ideo ponitur conditionaliter, s. si tamen audieris. Poterat autem aliter dici, ꝙ licet certum esset, ꝙ boni futuri essent post reditum de captiuitatibus, tamẽ ponitur hic istud conditionaliter, quia semper promissa Dei intelliguntur cõditionaliter circa talia, vnde licet certum sit, aut taliter futurum esse, tamẽ si possibile esset, aut si contingeret hunc malum fieri, nõ faceret ei Deus, ista bona, quæ hic dicuntur, sicut dicimus de prędestinatis, quòd certum est eos, qui prędestinati sunt, bonos futuros, & beatificandos: si tamen

E posset vllo modo dari, quod ille qui prędestinatus est, non finiret in bono, daretur quòd non beatificaretur, & sic esset sua beatificatio conditionalis. sed prima expositio rationabilior est, & conuenientior literę.

Si audieris vocem domini Dei tui. Obediendo illi proponendo, vt facias quæ dicuntur.

Et custodieris præcepta eius. Scilicet, quòd non solum facere proponas, sed etiam cum opportunum fuerit actualiter facias. Præcepta vocantur hic omnia pręcepta moralia quæ sunt pręcepta decalogi, & pręcepta iudicialia.

Et cæremonias quæ in hac lege conscripta sunt. Vocantur cęremonię præcepta cæremonialia quę pertinent ad

ſpecialem cultum Dei, quia in eis determinatur modus colendi Deum. *Quæ in hac lege conſcripta ſunt*. Ideſt præcepta moralia,& cęremonialia ſunt ſcripta in hac lege, ſ.in hoc Deuteronomio, qui eſt lex ſecũda, & nõ ſolum ſunt pręcepta hic ſcripta, ſed etiam in lege illa quæ eſt in Oreb. nam ibi data ſunt pręcepta moralia primo, vt patet Exodi 20. c.& poſtea pręcepta cęremonialia, vt patet in Exodo a ca 20. vſque ad finem, & in toto Leuitico, & in magna parte libri Numerorum, de quibus diximus ſupra 28. c. in hac etiam lege Deuteronomij ſunt præcepta moralia ſcripta, vt patet ſup. 5. c.& ſunt pręcepta iudicialia,& cęremonialia, quę ꝑ totum ſcribuntur vſque ad ca.27. hic tamen ſolum fit mentio de pręceptis, tam moralibus quàm cęremonialibus, quæ ſcripta ſunt in lege hac Deuteronomij, quia alia lex iam fuerat confirmata in Oreb, nunc vero ſolum confirmabatur hęc quę in hoc libro cõtinetur. *Et reuertaris ad dominum Deum tuum*. Iſtud eſt fundamentum omnium quæ dicũtur, ſ.quòd audiat homo vocem Dei, & obſeruet pręcepta eius. nã qui vere ad Deum conuertitur omnia agit quæ Deus mandat, & quæ ſentit ei placere. *In toto corde tuo*. Ideſt totaliter cũ perfecta intentione colendi Deum,& non recedendi a mandatis eius. nam ſi aliquis conuertatur ad Deum, adhuc habens propoſitum nõ recedendi a ſceleribus ſuis, non reuertitur ad Deum in toto corde ſuo, ſed ſecundum aliquid cordis ſui ad Deum conuertitur, & ſecundum aliquid vitijs adhæret, idem eſt in tota anima conuerti, de quibus magis declaratum fuit ſupra 6. cap. *Mandatum hoc*. Hic ponitur ſm, ſ.a cuſtodia legis Dei calumnioſa excuſatio, quia aliquis diceret Deus mandat nobis aliqua quæ facere nõ poſſumus, vel forte neſcimus quid Deus mandat, quia alias libenter faceremus. *Non eſt ſupra te*. Ita ꝙ poſſis dicere non poſſum illud attingere, vt ſciam & compleam. *Nec procul poſitum*. Secundum diſtantiam rectam, ſ.ꝙ ſit in aliqua extremitate mundi. *Vt dicere poſſis quis noſtrum aſcendere poterit*. Iſta enim excuſatio legitima eſſet, quia nullus poterat cœlum aſcendere. *Quis e nobis transfretare poterit mare*. Loquitur de mari magno Oceano, quia aliquę partes ſunt in oceano ad quas non eſt nauigatio, quia nautæ ignorant curſum,& perderentur, vel quia ſunt aliquę partes in Oceano, ad quas accedendo iacebunt ſtellę directrices nauigationis, ſ. Arcturus, ſiue maior vrſa, quę quaſi immobilis eſt: mobiles autem ſtellę nõ dirigunt nautas, vt ponit Lucanus libr. 9.& ratio, quia regula rerum mobilium eſt aliquid immobile, patet quia non diſtinguitur motus rei, niſi per reſpectum ad rem immutabilem, ſ.reſpiciendo quantum pertranſit axis piramidis rei viſæ in obiecta re non mota: vt patet primo perſpectiuę communis. Item quia omnes ſtellę quæ multum mouentur, oriuntur & occidunt, & tunc nautæ aliquando viderent, aliquando non. Et iſta maria ſunt verſus Auſtrum, quia vrſa maior Septentrionalis eſt: ideo propter gibboſitatem maris cito diſpareret, ſicut etiam aliquibus hominibus in terra, ꝗ multum auſtrales ſunt, occidit eis vrſa maior, plauſtrum, ſiue Bootes quod idem eſt, ſicut ſunt Horeſtæ, & Carmani de quibus Lucanus libr. 3.

A cuſtodia legis Dei calumnioſa excuſatio.

Aliquę partes ſunt in oceano ad quas non eſt nauigatio.

Tunc furor extremos Romanus mouit horeſtas:

Carmanoſque duces quorum ęther, verſus in auſtrum.

(Ideſt horizon)

Mergi non totam, mergi tamen aſpicit arcton.

Ideſt vrſam maiorem. ſunt etiam maria Septentrionalia innauigabilia, quia perpetuo gelu concreta ſunt,& ſuper mare cum curribus,& iumẽtis ambulari poteſt, & ſuper flumina, vt ponit Ouid. in ſecundo, de Ponto. omnia maria Mediterranea quę proprie maria ſunt, & a magno mari deriuantur, nauigabilia ſunt, ideo de iſtis non poteſt eſſe excuſatio, ſed de mari magno nõ

F nanigabili, vel aliter. *Mandatum hoc, quod ego præcipio tibi hodie*. Non eſt putandũ, ꝙ hoc ſit vnum aliquod mandatum ſpeciale, de quo hic loquatur Deꝰ, ſed vocatur mandatum, ideſt omnia mandata contenta in hoc libro, vt ſicut interdum multę leges datę ab eodem Legiſlatore,& contentę in eodem libro vocantur interdum lex, ſicut dicimus, ꝙ Deus dedit legem in Synai: tamen ibi non fuit aliqua vna ſola lex, ſed multæ tam morales quàm cęremoniales,& iudiciales, ſic & totus iſte liber vocatur lex, licet multas leges contineat, vel vocatur fœdus, vt patet pręcedenti cap. & ſupra 17. ca. vbi nos dicimus, quòd rex faciet ſibi ſcribi Deuteronomium legis huius, in Hebręo dicitur. *Nuſne thora*. Ideſt iſtam legem ſecundam, ſic igitur dicetur de mã

G dato, ꝙ multa mandata ſimul faciunt vnum mandatum, & vocabitur totus iſte liber mãdatum, quaſi ſit vnum aliquod mandatum. *Quod ego præcipio tibi hodie*. Loquitur Moyſes toti Iſrael, cui iſta mandabat obſeruare, ideſt iſta pręcepta quę continentur in hoc libro, quæ ego mando tibi ex auctoritate Dei hodie, ꝙ ſerues, non ſunt ſupra te. dicitur mandare hodie, quia illa dies in qua Moyſes iſta dicebat, erat dies, in qua promulgat legem hanc audiente toto Iſrael. *Non eſt ſupra te*. Hoc poteſt dupliciter intelligi vno modo, ꝙ nõ eſt ſupra te, ideſt, quòd non eſt ſupra vires tuas, quaſi dicat, non eſt ita difficile, quin poſſis illud exequi. Alio modo non eſt ſupra te, ideſt nõ eſt poſitum in aliquo loco alto ſupra te, ad quẽ accedere non poſſis: vterq;

Duplex litteræ expoſitio.

H ſenſus ſatis conueniens eſt, ſed ſecundus magis conuenit literæ, quia infra dicitur, vt poſſis dicere quis noſtrum valeat conſcendere ad cęlum, & deferat illud ad nos,& audiamus, atq; opere compleamus, in quo notatur, quod ſupra dicit ibi differant ſitus,& tunc ꝗ hic ponitur. *Supra te*. Et ponitur. *In cælo ſitum*. Vt fiat differentia inter iſta dicetur, ꝙ ſupra te ſignat aliquem locum altum ſupra nos qui tamen non ſit cęlum. *Nec procul poſitum*. Scilicet in aliqua terra longinqua, aut in remotis partibus orbis. *Nec in cælo ſitum*. Ideſt, nec eſt poſitum in cęlo fixum, quia ibi propter magnam altitudinem ſuam nõ poſſit homo aliquis ire illuc, vt deferret pręceptum hoc, & dicitur.

Siton. Ideſt fixum, vel firmatum, quaſi dicat, dato

I quòd non eſſet in cęlo, ſi non eſſet fixum, ſed poſſet cadere ſicut pluuię cadunt, aut radij ſolares qui veniunt ad nos, non eſſet difficultas habendi illud, ſi tamen eſſet in cęlo fixum, non poſſet cadere per ſe, & tunc impoſſibile eſſet haberi, niſi aliquis iret illuc pro eo, vt poſſis dicere.

Quis noſtrum ad cælum valet aſcendere. Eſſet enim calũnioſa excuſatio dicendo, quòd non poterant cuſtodire illud pręceptum, quia erat valde elongatum ab eis: nec quiſquam poterat aſcendere pro illo,& ſi poſſent habere, quòd cuſtodirent. fundantur autem iſta dicta in hoc, vt ſi Deus diceret Iudæis, faciatis pręcepta quę continentur in quodam libro qui eſt vltra mare, vel in quodam libro qui eſt in cœlo, aut in partibus longinquis terræ, & tunc dicere poſſent Iudęi, domine

K ire non poſſumus pro ipſo libro præceptorum in cœlum, aut tranſire maria auſtralia, vbi non eſt nauigatio, vel maria Septẽtrionalia in quibus eſt perpetuum gelu: ideo habe nos excuſatos, licet non cuſtodiamus ipſum præceptum. Deus autem nunc dicit, quod non eſt hoc præceptum in cęlo, nec in terra longinqua, aut in aliqua parte de qua difficile ſit ipſum adduci: ſed præſto eſt in corde, & in ore, & intra hominem.

Vt deducat illud ad nos. Ideſt, vt eat pro illo libro in quo præceptum hoc ſcriptum ſit, & ducat ad nos. *Et audiamus atque opere compleamus*. Recta excuſatio erat illa, ſi ſic eſſet, quia iſti pręſto habebant id quod in ſe

erat, scilicet, quòd audirent illud obediendo ei. *Et ope re compleamus.* Scilicet faciendo, quod imperatur, quasi dicat desideramus nos facere hoc, sed non possumus audire istud praeceptum, quia est in cęlo fixum, aut est vltra mare, vel in terris longinquis, & consequenter, nec possumus facere id quod mãdatur, quia nescimus quid ipsum sit, sed non est ista excusatio vera, cum mãdatũ hoc nõ sit elongatũ ab eis. *Nec trans mare positum.*

De quo mare hoc intelligitur. An essent naues tempore Moysi. Et quae dicatur fuisse nauium prima constructio.

Quaest. III.

NON intelligitur de mari Mediterraneo, qa facile erat nauigare mari Mediterraneo, si cut nũc nauigamus, sed intelligitur de mari Oceano vltra quem non sunt gẽtes, vel in quo nesciunt mouere naues nautę propter defectũ stellarum ductricum, aut propter impedimentum gelidarum aquarum, & ista maria nullus vnquam pertrãsiuit, quia exponeret se perditioni, cum nesciret contra quam partem orbis iret. Vel forte potest intelligi de mari Mediterraneo si ponatur, quòd mare Mediterraneum non nauigaretur in hac ętate nondum puppibus inuentis: sed ꝙ postea inuentae fuerint. Contra quod obijciet aliquis naues esse iam inuentas, quia in diluuio vniuersali Noe mandato Dei fecit arcam, in qua saluata fuerũt semina vniuersi. ergo postea homines, ex illa acciperent exemplum, & formarent aliquales puppes, sed inter diluuiũ vniuersale, & istud tẽpus multi anni transierant, s. plures, quam octingenti anni, vt patet computando generationes per successionem a diluuio vsque ad exitum de deserto anno 4. exitus de Aegypto, quae computatio faciliter fit inspiciendo librum Gene. per numeros annorum generationum in eo positarum. Sed ad hoc satis responderi posset, quòd licet tẽpore diluuij fuerit facta arca Noe; tamen gens illa rudis non exercens se marinis operibus non curauit puppes formare: postea recedẽtibus omnibus hominibus de loco illo, in quo arca diluuij sederat, venerunt in campum Senaar, & ibi manentibus eis, atque postea in alias mundi partes recedentibus, arca illa obliuioni tradita est: oportuit ergo postea denuo reperiri formam puppium, quod dicet aliquis fuisse post tempora Moysi. Et si nos velimus tenere positionem gentilium poetarum atque chronographorum: dicunt enim, quòd primus qui imaginatus fuit qualiter nauis fabricari deberet, fuit Iason filius regis Esonis in Thessalia, quod fuit pauloante primum bellum Troianum, & fuit hoc multo post tempora Moysi, in tempore iudicum Israel, quasi in fine temporum iudicum. Iason ergo nauem primam imaginatus est: Argus faber thessalicus in lignaria arte peritus eam fabricauit, vt describunt Dares phrygius, & Dites Gręcus in suis chronicis Troiani belli, quę pene eisdem verbis conscriptę sunt. hãc Tiphis Thessalicus primo rexit: de his Ouidius Metam. libro 8. dicit. primęque ratis molitor Iason, idest, ꝙ Iason fuit molitor, idest imaginator primae ratis faciendę de Tiphi directore: ait idem Ouidius, primo libro de Arte amandi in principio cum dicitur

Iason primã nauem est imaginatus.

Curribus ante modo lentisque erat aptus habenis
Tiphis in Hemonia puppe magister erat.

A quo tpe incipit cõputare ętas Ouid.

Quod autem in hoc tempore facta fuerit prima nauigatio, declarat idem Ouidius libro 1. Meta. qui ponit in tertia ętate incepisse nauigationem, & non vocat tertiam ętatem, sicut nos ponimus incipientes ab Abraham, sed multo post etiam post tempora Moysi. nam in tempore Abrahę nondum Ouidius putauerat secula incepisse, cum ipse incipiens carmen suum

A ab exordio rerum, vt proponit in princ. Meta. cũ dicit,

Aspirate meis, primaque ab origine mundi
Ad mea perpetuum deducite tempora carmen.

Et tamen incipit a Saturno, vt patet in eodem primo Meta. constat tamẽ Saturnum fuisse eo tempore quo descẽdit Iacob in Aegyptum, vel valde pauloante, vt colligitur ex approbatissimis antiquis historijs. dicit igitur in tertia ętate incępisse nauigatio, quę valde sera fuit: patet per Ouid. pręallegato, lib. cum describat proprietates tertię ętatis dicit:

Vela dabant ventis, nec adhuc bene nouerat illos,
Nauita, quique diu steterant in montibus altis,
Fluctibus ignotis insultauere carinę.

In prima ętate quam describit Ouidius quae fuit tem-
B pore quo stabant Iudęi in Aegypto dicit, non fuisse nauigationem, vt patet in pręallegato 1. Meta. cũ dr:

Nondum cęsa suis peregrinum, vt viseret orbem,
Montibus in liquidas pinus descenderat vndas:
Nullaque mortales pręter sua littora norant.

Quod autẽ tempore Iasonis, qñ Medea fuit asportata de Colchos insula in Thessaliam fuerit constructa prima nauis, & facta prima nauigatio, & quod Tiphis fuerit magister in regendo probatur, per Senecam in tragęd. 7. cuius titulus est Medea carmine 4. cum dicitur.

Probat, ꝙ tpe Iasonis fuerit prima nauis scdm poetas.

Audax nimium qui freta primus
Rate tam fragili perfida rupit,
Terrasque suas post tergum videns
Animam leuibus credidit auris:
Dubioque secans aequora cursu,
C *Potuit tenui fidere ligno*
Inter vitae mortisque vias
Nimium gracili limite ducto,
Nondum quisquam sydera norat,
Stellis quibus pingitur aether:
Non erat vsus: nondum pleiadas.
Hiadas poterant vitare rates:
Non Olenia sydera capra:
Non quę sequitur flectitque senex:
Arctica tardus plaustra Bootes,
Nondum Boreas, nondum Zephirus
Nomen habebant.
Ausus Tiphis pandere vasto
Carbasa ponto, legesque nouas
D *Scribere ventis, nunc lintea sinu*
Tendere toto, nunc prolato
Pede transuersos captare Notos.
Nunc antennas medio tutas
Ponere malo, nunc in summo
Religare loco, cum iam totos
Auidus nimium nauita flatus
Optat & alto rubicunda tremunt.
Suppara velo.

Quamuis aũt isti vlr sentiant nauigationẽ cępisse tpe Iasonis, qui fuit multo tpe post Moysen: tñ dicendum est, ꝙ naues ante hoc incęperint: & patet ꝙ i tpe Moysi iam essent naues. nã si naues non essent, non faceret mentionem de eis Moyses corã populo, sed facit mẽ-
E tionẽ, vt patet s. 28. c. cum dr, in fine reducet te dñs classibus in Aegyptũ. necessariũ ergo erat iã naues existisse, aliogn licet Moyses spũ ꝓphetico cognosceret naues futuras, & quales futurę essent tñ populus nihil de hoc cognosceret, & tũc frustra esset eis ista ꝓponere, immo stultũ. Itẽ patet hoc ex auctoritate poetarũ: nã Ouid. ponit tpe Saturni fuisse puppes, & Saturnum venisse de Creta in Italiã puppe ductus, sed Saturnus fuit tpe Iacob patriarchę multo tpe anteq̃ Moyses ista scriberet. ergo añ Moysen fuerũt naues: añs patet p Oui. in 1. lib. Fast. cũ dicens de aduentu Saturni in Italiã ait:

Determinatio auctoris, ꝙ ante Moysen & per consequẽs ante Iasonẽ fuerunt naues contra poetas.

At bona posteritas puppem formauit in ęre
Hospitis aduentum rememorata sui.

Ouid. cõtradicit ſibi ipſi.

Licet in hoc Ouid. eſt in vera contradictione, & hoc eſt ex impotentia diſtinguendi tempora, vel quia forte non aſpexit ad hęc.

Poetæ, & chronographi gentilium errauerunt, quia Hiſtoriæ gentilium inchoãtur a diluuio Ogigi.

Cauſa autem huius erroris in gentilium Chronographis. & Poetis fuit, quia ipſi non cognouerunt mũdi inchoationem, nec repererunt aliquid ſcriptum de antiquis temporibus, per quod præteritorum eis fides eſſet: ideo antiquiſſimi eorum a diluuio Ogigi regis inceperunt: fuit enim hoc diluuium annis 1782. ante Chriſti natiuitatem, quia eo tempore quo viuebat Iacob Patriarcha, de quo Iſidorus Ethic. libro 13. & melius Paulus Oroſius, lib. 1. de Ormeſta mundi. ab hoc enim tempore Marcus Varro omnium hominũ doctiſſimus (vt ait Auguſt. de ciuita. Dei, libro 6. c. 6.) hiſtoriarum indagator turpiſſimus, tanquam ab antiquiſſimis ſeculorum exordijs hiſtorias inchoauit. alij autem inceperunt hiſtorias a diluuio Deucalionis, tanquam ibi exordium rerum eſſet. fuit autem hoc diluuium quinque annis antequam Hebræi, de captiuitate Aegyptiaca liberarentur, vt innuitur ex verbis Pauli Oroſij, 1. libro de Ormeſta mundi: non eſt ergo mirandum ſi tam chronographi quàm poetę proceſſum ſeculorũ ignorantes ea quæ prius fuerunt, poſtea fuiſſe facta commemorãt, nos autem qui ſacram ſcripturam pentatheuci Moyſi ab origine ſeculorum hiſtorias differentis legimus, & aſſerimus, de his pleniſſime veritatem, & ſolidiſſime ſcire poſſumus. Dicendum igitur, vt ante dicebatur, ꝙ non intelligebatur de mari Mediterraneo, ſed intelligitur de Oceano Auſtrali, & Septentrionali quæ nauigari non poſſunt ex cauſis ſupra aſſignatis. *Et illud ad nos vſque deferre.* Ideſt, vt poſſit aliquis tranſire mare, & adducere illud mandatum vſque ad nos, quaſi dicat, nullus eſt qui poſſit facere ſi vltra mare eſſet. *Ad nos vſque.* Eſt rhetorica tranſpoſitio cum deberet dicere vſque ad nos. *Vt poſſimus audire.* Supra expoſitum eſt. *Sed iuxta te eſt ſermo.* Quia ego loquor illum ad te. *In ore tuo.* Scilicet, vt confitearis illud ore proteſtando te velle illud implere. *Et in corde tuo.* Vt credas illud mandatum eſſe domini Dei tui, & aſſentias ei ad operandum illud: & dicuntur magis eſſe in corde iſta præcepta, quia aliquo modo nobis innata ſunt: pręcepta enim decalogi cum ſint quædam cõcluſiones iuris naturalis cuilibet homini inſita ſunt, idẽ dicit Apoſtolus ad Roman. 2. cap. quòd gentes quę legem non habent naturaliter faciunt ea quę ſunt legis conſcientia dictante, & ſicut in ſpeculabilibus prima principia naturaliter ſunt cognita, nec indigent doctrina, ita principia in agibilibus qualia ſunt iſta decem pręcepta: alia autem quæ iudicialia ſunt, & tendunt in bonam communicationem ad proximum, licet non ita immediate naturaliter cognita ſint, dependẽt tamen a lumine naturali per quandam determinationem recti intellectus politici, vnde iſta ſunt quędam concluſiones, vel ſuperadditiones, vel determinationes præceptorum decalogi determinantium ad proximum. præcepta autem cæremonialia, quædam determinationes præceptorum decalogi dirigentium in Deum ſunt, quia cultus diuini modum determinant, ideo ſicut illa præcepta decalogi ſunt cognita naturali lumine intellectus, ita iſta cæremonialia ſunt quodammodo in potentia cognita, quia dependent in virtute ex cognitione principiorum ſuorum. Sed Apoſtol' Paulus ad Roman. 10. cap. exponit literam iſtam de Chriſto aſſerens illud mandatum, quod legiſlator hic facile eſſe dixit, eſſe mandatum de credendo Chriſtum eſſe Saluatorem noſtrum. Et ſic ait ne dicas ĩ corde tuo quis aſcendet in coelum, ideſt Chriſtum deducere inde, aut quis deſcẽdit in abyſſum, hoc eſt Chriſtum ex mortuis reuocare: ſed quid dicit ſcriptura? prope eſt verbum in ore tuo, & in corde tuo, hoc eſt verbum

F fidei, quod pręedicamus, quia ſi confitearis in ore tuo Dominum Ieſum Chriſtum, & in corde tuo credideris, quoniam Deus excitauit illũ a mortuis, ſaluus eris, & eſt ſenſus, ꝙ mandatum de fide Chriſti non eſt difficile ad ſalutem, quia non eſt neceſſe, ꝙ aliquis noſtrũ eat in cęlum, & inde deducat Chriſtum ad nos, vt ſic credentes in eum ſalui fiamus, nec eſt neceſſarium, ꝙ aliquis noſtrum deſcendat in abyſſum infernalem, vt Chriſtum inde reſuſcitet a mortuis: ſolum enim credere, ꝙ ipſe a mortuis reſurrexit per Deum, & confiteri eum, ſufficit ad ſalutem, in qua fide nulli difficultas eſt. *Sed iuxta te eſt ſermo.* Ideſt non ſunt iſta pręcepta ſcripta in aliquo libro, qui ſit ĩ cęlo, vel vltra mare, aut in terra longinqua, ſed iſtud pręceptum eſt iuxta te,

G quia ego qui ſum pręſens tibi dico tibi illud, & non oportet te moueri ad audiendum, & ſciendum hoc. *Valde.* i. non poteſt eſſe magis circa te quam eſt, cum ego præſens tibi exiſteus proferam in auribus tuis. *In ore tuo.* i. tu audis a me immediate, & potes immediate proferre, & ſic eſt ĩ ore tuo, & in corde tuo, quia ſicut audis aure, ita potes concipere mente, & eſt intra cor tuum dupliciter aſſentiendo illi ad operandum, & retinendo illud memoriter, ſicut eſt de concluſionibus ſcientiarum quę habitualiter retinentur in intellectu noſtro. nam ſicut concluſio ſcientifica retinetur in intellectu ſpeculatiuo, ita concluſio agibilis quę eſt pręceptum, retinetur in intellectu practico, vt audias & retineas in intellectu. *Vt facias illum.* i. iſte ſermo eſt in ore

H tuo, & in corde tuo, i. nihil deeſt tibi ad hoc, ꝙ facias illum. Apoſtolus Paulus volens introducere fidẽ Chriſti eſſe leuem alludit huic dicto, in quo notatur leue eſſe pręceptum iſtud ſcitu & operatione: nec tñ innuit ipſe, quòd iſta verba dicta ſunt a legiſlatore ad hãc intentionem, vt ſignarent facilitatem fidei Chriſti, quia dicta ſunt ad ſignãdum pręcepta huius libri eſſe leuia, ſed quia ſicut ſunt iſta pręcepta leuia, ita ſunt illa quæ dedit Chriſtus, vel quę oportet credere de Chriſto aſſumit iſta verba in concordantiam dicens, ne dicas in corde tuo quis aſcendet in cœlum? id eſt Chriſtum inde deducere, aut quis deſcendet in abyſſum? hoc eſt Chriſtum ex mortuis ſuſcitare, ſed quod dicit ſcriptura prope eſt verbum in ore tuo, atq; in corde tuo, hoc

Apoſtolus quo alludit huic dicto.

I eſt verbum fidei, quod pręedicamus, quòd ſi confitearis in ore tuo Chriſtum dominũ, & in corde tuo credideris, quoniam Deus excitauit illum a mortuis, ſaluus eris, ideſt, quòd ad hoc, quòd aliquis tenẽs fidem Euangelicam ſaluetur, non oportet eſſe magnas difficultates, quia nec oportet, ꝙ aliquis aſcendat in cęlũ, & ducat inde nobis Chriſtum, & videamus illum, & videntes ſalui fiamus, ſed ſatis eſt credere, quòd Chriſtus eſt Chriſtus Deus, & quòd deſcendit de cœlo ad noſtram redemptionem. Si enim ad liberationem noſtram oporteret, quod aliquis noſtrum de cœlo Chriſtum deferret, difficile erat ſaluari, non tamen requiritur hoc. Etiam non requiritur, quòd ſicut dicimus eũ reſurrexiſſe a mortuis, quòd ita dicamus, quòd requiratur aliquem noſtrum deſcendere ad infernum, & ſuſcitare

K eum a mortuis, ſed ſufficit, quòd credamus, quòd Deus illum a mortuis ſuſcitauit, & hoc credentes ſalui erimus: alludit autem per hoc his quæ dicuntur, quia ſicut dicitur hic, quòd non poteſt dicere aliquis, quis noſtrum aſcendet in cœlum, vt poſcit hoc pręceptũ, quia hoc erat difficile, ſed eſt iuxta te in corde tuo, & in ore, ita non poteſt dicere aliquis, ꝙ noſtrũ ſit aliquem noſtrum aſcendere in cœlũ ad deferendũ Chriſtum ad nos, quaſi aliter ſaluari nõ poſſimus, ſed prope eſt verbum in ore tuo, & in corde, quia ſi credideris, quòd Chriſtus eſt Deus, & ꝙ de cęlo deſcendit, ſatis eſt: & ſicut dicitur hic, quòd nullus poſſet dicere quis noſtrum transfretabit mare, vt poſſit ad nos

vſque

usque deferre istud preceptum, sed est prope: ita dicit Apostolus, ꝙ nullus potest dicere quis nostrū descendet in abyssum, hoc est Christum a mortuis reuocare, quia nō requiritur, ꝙ aliquis illum reuocet a mortuis resuscitando eum, sed ꝙ credamus solum, ꝙ resurrexit. *Considera, quòd hodie posuerim in conspectu tuo vitam, & bonum.* Magna cum dicuntur reddunt attentos qualia sunt ista, s. vita & mors. *Et econtrario mortem.* Bonum, & vita sunt benedictiones positæ supra ca. 28. pro custodientibus legem: mors dicitur omnis maledictio posita supra ad transgressores legis. *Vt diligas dominum Deum tuum.* Idest ideo ponuntur ista bona & mala, vt ex terrore pęnarum fugiamus mala, & ex desiderio bonorum seruiamus ei. *Vt custodias mandata.* Scilicet decalogi quę dicuntur moralia, quia vniuersaliter omnium humanorum morum directiua sunt: si autem dicatur moralia a more secundum ꝙ virtutes morales vocantur, omnia præcepta, siue in decalogo, siue iudicialia, siue ceremonialia, moralia sunt, quia omne preceptū cuiuscūque generis actus humani directiuum est, sed quia ceremonialia, & iudicialia dirigūt mores humanos specialiter, quia solum Iudeorum mores, precepta autem decalogi omnem morem dirigunt, cum cuilibet homini naturaliter insint, ideo per excellentiam moralia nuncupantur. *Cæremonias.* Idest pręcepta ceremonialia. *Atque iudicia.* Idest præcepta iudicialia. *Multiplicet te in filijs benedicatque tibi.* Augens omnia bona possessionum tuarum. *Si autem auersum* Hic ponitur secundum principale, sed non pęnitentes continua malorum toleratio. *Et audire nolueris.* Ad obediendum & complendū opere. *Atque errore deceptus adoraueris Deos alienos.* Qui enim primo adorabat Deum verum, dein de conuersus est ad colendum idola, multum decipitur: quia oportet, quòd iudicet melius adorare idola quàm Deum, & iste maximus error, & deceptio est: patet consequentia, quia quando aliquis vnum bonū habet, & illo deserto aliud petit: necesse est secundum magis diligere, alias nō relinqueret primum propter secundum. Item quia Deum colere malum esse iudicat, sicut iudicabant Iudęi tempore Hieremię qui magis volebāt colere reginam cęli, idest Dianam, quàm Deum dicentes Deū malefacere cultoribus suis, Dianam vero multa bona tribuere, vt patet Hieremię 44. cap. *Prædico tibi.* Idest annuncio tibi ex nunc antequā fiat. *Testes inuoco hodie cælum, & terram.* Istę creaturę, quia firmissimæ sunt in testes vocātur, vt in omne tempus maneant ad dandum testimonium, vel quia maledictiones, vel benedictiones futurę pro obseruatione, vel transgressione legis a cęlo, & terra infligēdę sunt, vt patuit supra 28. ca. vel inuocando cęlum & terram inuocat omnes creaturas in testimoniū, quia omnes creaturę in cęlo, & terra sunt. *Elige ergo vitam.* Exhortatio est, vt eligant seruire Deo per quod vitam habebunt. *Et semen tuum.* Quia non solum patres bene agentes sibi vitam temporalem, & gratiam merentur, sed etiam pro filijs suis, vt magis diximus supra 5. cap. & 7. *Vt diligas Deum tuum.* Per cordis verum amorē ex quo prouenit obedire voci eius, quia qui amat Deum obedit ei, & ex hoc prouenit adhęsio ad Deum per firmitatem in operatione secundum mandata Dei. *Ipse est enim vita tua.* Idest ipse est a quo sumus, viuimus, & mouemur inquantum agens primū est, & in ipso sumus, viuimus, & mouemur, vt ipse continuus gubernās est, vt patet Actuum 17. ca. & hoc quantum ad naturam, quia cum sit causa prima in omnem rem influit, maxime, & semper, vt patet in prima propositione libri de causis: hoc enim notum est, ꝙ si Deus ab agendo, & conseruando ista inferiora saltem per momentum desisteret, necesse erat omnia subito in nihilum redire, quia licet sint multæ causæ semper agentes natura-

Ad nō pęnitentes cōtinua malorum toleratio.

In Deo sumus viuimus & mouemur.

A liter subordinatę Deo, quia tamen illę etiam a Deo causatę sunt, & continuo cōseruantur, si generalis gubernatio quantumcunque cessaret, necesse erat etiam illas causas perire, & ex consequenti omnes res. hoc etiam verum est de esse gratuito, & beatifico: quantū ad esse gratuitum, patet quia solus Deus gratiam nobis sine subordinatione alicuius causæ naturaliter agētis tribuit, & per hanc gratiam anima viuere, & esse dicitur, etiam patet quantum ad esse beatificum, quia sola diuina essentia quæ infinitum bonū est, animas sanctas beatificat contemplatione clara sumpsius replēdo eas omnibus bonis, & eas viuere facit, de qua vita Apostolus loquitur ad Coloss. 3. cap. mortui estis, & vita vestra abscondita est cum Christo in Deo. *Et longitudo dierum tuorum.* Idest ab ipso dependet cōtinuatio vitæ tuæ

B per multos dies. *Ipse est vita tua effectiue.* Idest ipse solus est qui dat vitam tibi: ponuntur ista ad alliciendum Iudęos, quia debet aliquis allici per id quod maxime desiderat, Iudęi autem qui valde carnales erant desiderabant super omnia istam continuationem in esse naturali: & quia dicitur quòd hęc dependet a Deo, quia ipse eam nobis tribuit, multum Iudęi affici poterant ad Deum, vt hanc vitam eis tribueret, & quia non solum desiderant homines viuere, sed etiam magno tempore viuere, cum ipsum viuere sit secundum se delectabile: dicitur ergo, ꝙ non solum Deus est vita, sed etiam est longitudo vitę cum subditur. *Et longitudo dierum.* Idest, quod vita prolongetur per multos dies. *Vt habites in terra pro qua iurauit Deus.* Quasi dicat istam vitam

C dat tibi Deus, vt viuas in terra promissa. nam in terra hostili viuere potius triste quàm iocundum est, & si forte isti peccarent cōtra Deum itum, licet Deus eis non auferret vitam in terra promissa patribus eorum, & hoc erat valde lætum. *Quam iurauit Deus patribus tuis.* Non iurauit omnibus, sed soli Abrahę, vt patet Gen. 22. cap. sed alijs dicitur iurasse, quia promittebat eis se daturum iuxta iuramentum, & compositionem factam cum Abraham, de quo magis diximus supra vigesimo octauo capitu.

CAP. XXXI.

D Abiit itaque Moyses, & locutus est omnia verba hæc ad vniuersum Israel, & dixit ad eos. Centum viginti annorum sum hodie, non possum vltra egredi, & ingredi, pręsertim cum & dominus dixerit mihi, non transibis Iordanem istum. &c.

Abiit itaque In superioribus posita fuerunt pręcepta, & cautelę inducēdęque ad bonum, hic consequēter ponitur vltima pars libri, quæ agit de dispositione ad legislatoris obitum, quoniam ex hoc loco vsque ad finem libri ponitur quę

E dam commonitio & benedictio, quę se habet per modum testamenti, & benedictionis patris obeuntis, & ista ponuntur ad confirmationē populi in bonis operibus. Et tanguntur tria. Primo corroboratur dux Moysi succedens. Secundo admonetur populus, vt sit obediens in cap. 32. Tertio describitur legislator moriens in c. 32. circa finē, vbi dicitur. *Locutus est dominus ad Moysen dicens.* Cum c. seq. prima in duas. Primo ponit principis institutio. Scdo eiusdē confirmatio ibi. *Et ait dominus ad Moysen.* Iterū prima in duas. Primo ponitur ducis necessitas. Secundo eiusdem habilitas ibi. *Vocauitque Moyses Iosue.* *Abiit itaque Moyses.*

An Moyses fuerit per singulas tribus benedicendo eis. Quaest. I.

ALIQVI dicunt, quod dictis istis Moyses iuit per singulas tribus, & benedixit eis: & hoc vult Aben Ezra potest tamen argui: quia dicitur, quod locutus est Moyses verba ista ad omnem populum, vt patet immediate, ergo congregatus erat populus. Sed potest respõderi, quod licet prius ponantur hic ista, quàm benedictiones quae habentur inf. 33. ca. tamen illae prius dictae sunt, quia nõ omnia eodem ordine geruntur quo scripta sunt, & hoc videtur tenere manifeste ipse, sed non multum valet, quia nunquam deuiandum est ab ordine literae, nisi ex necessitate, vel aliqua causa multum apparenti, quod non est in iudicio eius, quia nulla ratio videtur ordinis quare illa prius quàm ista dicta per Moysen, & facta fuerint. Item dato, quod illę benedictiones datę sint per Moysen, antequã loqueretur ista verba: tamen non potest dici, quod inter hoc quod est. *Abiit Moyses*. Et hoc quod est. *Et locutus est*. Aliquid interpositum fuerit, quia vnus contextus est, & illa connexio, & repugnat, quia coniungit illud verbum abijt sequenti verbo, s. locutus est, ideo necessario dicetur, quod est sensus, quod Moyses abijt ad loquẽdum populo: & dicitur abire, quia finitis his quę supra dicta sunt, populus iuit in tabernacula sua, & Moyses quoque deinde vocauit eos rursus, & abijt ipse ad locum in quo ea quae sequuntur dicturus erat eis, & simile diximus supra 29. in principio, & locutus est verba hoc quę sequuntur: aliter potest intelligi ista litera, s. quod dicatur tanquam caput orationis hoc: nam vt consuetum est in sacra Scriptura, licet interdũ sit vna continua narratio, quia de diuersis fit narratio, ponuntur inter illa plura aliqua capita orationum, ita hic cũ vellit incipere aliud, ponit caput orationis, & est recapitulatio pręcedentium. s. *Abiit itaque Moyses, & locutus est*. Omnia supradicta in auribus populi, & hoc quod dicitur abijt & locutus est, non est aliqud diuersum tanquam duo sint, abijt & locutus est, sed vnum est, mos tamẽ loquendi Hebraicus est ponere ista verba signãtia motum cum verbis non signantibus motum localem ad signandum inceptionem rei, sic dicitur Exodi 32. cap. cum totus populus conuenisset contra Aaron vt faceret eis Deos dixerunt: surgens fac nobis Deos, siue vt habet in Hebręo surge, & fac nobis Deos: non erat sensus, quod tunc Aaron iaceret, quia astante sibi populo, & deprecante non iaceret Aaron, quia hoc erat magna turpitudo, sed surgere significat inceptionem quasi dicat, tu nõ facis nunc Deos: surge igitur, & fac nobis Deos, idest incipe facere nobis Deos, sic dicitur hic. *Abiit itaque Moyses, & locutus est*. Idest Moyses antea non loquebatur ista verba, sed postea abijt, & locutus est, idest incepit loqui ista verba, & sans est conueniens iste modus loquendi, cum saepe reperiatur in sacra Scriptura ex more linguę Hebraicę. *Centum & viginti annorum sum hodie*. In hac die mortuus fuit completis totaliter istis annis, & patet hoc, quia quando comparuit Moyses primo coram Pharaone, erat octoginta annorum, vt habetur Exodi 7. capit. & transierant 40. anni ab illo tempore quibus manserant in deserto, & sic erant 120. anni, sed id quo deficiebat de quadraginta annis, quando mortuus est Moyses, quia erat tunc mẽsis vndecimus suppletum fuit in diebus qui fluxerunt ex die qua comparuit primo Moyses corã Pharaone, quia esset vnus mensis, vel parum plus secundũ plagarum distantiam, quia aliqui dięs erant medij inter plagam & plagam, vt patet Exodi 8. & 9. & 10. cap. *Non possum vltra egredi, & ingredi*. Ista fuit causa necessitatis instituendi ducem, quia Moyses erat dux, & iam regere non poterat, ne maneret populus quasi oues

Causa necessitatis instituendi ducem.

F sine pastore, necesse erat cõstitui ducem, vt patet Nu. 27. c. Item quia cum dux sit inflictiuus pęnarum cogit per pęnas ad custodiã legis, sine quibus homines imperfecti ad bonum nõ mouentur. *Non possum vltra egredi*. Non erat hoc ex defectu virium naturalium, quia robustus erat adhuc, cũ ipse ad bellum exibat, & ipse occidit regem Seon manibus suis: etiam quia magnã viuacitatem sensuum habebat, vt patet 7. nõ caligauit oculus eius. Sed vt dicit Nicol. solum dicebat hoc, quia Deus mandauerat, quod ipse immediate moreretur. Sed non vr hoc esse veiũ, quia dr. *Praesertim cum dominus dixerit mihi*. Pręsertim semper vult aliquid coniunctum: oportet ergo dare aliam causam ppquam non posset exire ante eos. In Hebręo non hr pręsertim, ideo sm

G illam literam satis posset stare sñia Nicolai, tñ ponitur ibi quędam dictio quę aliquo mõ signat diuersitatẽ. Rñdetur, quod ly potest teneri dupliciter, vno modo pro decere, vel conuenire, & tunc est sensus. *Quod non possum vltra ingredi, & regredi*. i. non decet, quod vltra ego egrediar, & regrediar, i. quod intrem ante vos in loco nõ securo, sicut in ciuitates hostium, vel egrediar ante vos de locis castrametationũ, quia pericula maiora sunt pręcedentibus, iõ ad tollendum timorem periculorũ dux pcedere dẽt, & hoc nõ decebat pp ętatis magnitudinẽ. Et tunc est alia causa pręsertim, quia Deus mandauit, quod non trãsitẽ Iordanem, i. licet eẽ superior sit rõnalis; tñ firmius est mandatum Dei. Alio modo põt accipi proprie, vt inducit possibilitatem, & tũc solũ ponitur

H vna causa, s. qa Deus prohibuit, & sic nihil faciet ly pręsertim sicut frequenter est de aliquibus alijs dictionibus, siue in Latino, siue in Hebręo. *Cum dominus dixerit mihi*. s. Nu. 27. & 32. & s. 1. c. *Non transibis Iordanem istum*. Hoc dixerat sibi cum essent prope Iordanẽ, s. in cãpestribus Moab vbi erat Iordanis, s. in cõfinio terrę Chanaan quã nondum habuerant, & ibi videns Moyses esse locum conuenientẽ ad precandum Deũ, qa solũ manebat, vt iam transirent Iordanẽ ad possidendum terrã populorum Chanaan, rogauit eũ dicens: dñe Deus tu cępisti ostendere seruo tuo magnitudinẽ tuam manumq; fortissimam, nec est enim alius Deus, vel in cęlo, vel in terra q possit facere opera tua, & cõparari fortitudini tuę: transibo ergo & videbo terrã hanc opti-

I mam trans Iordanem, & mõtem istum egregiũ libanum, tunc quia Deus pręordinauerat sm voluntatem beneplaciti sui, quod Moyses non transiret vltra Iordanẽ, dixit sufficit tibi, nequaquam vltra loquaris de hac re ad me: non. n. transibis Iordanem istum, i. licet videas istum Iordanem ante oculos tuos, tñ non dabo tibi tã tam vitam, vt illuc transire possis cum populo meo. *Dominus Deus tuus transibit ante te*. i. licet constituant sup te duces, tñ non intelligas, quod isti te totaliter dirigant, sed Deus principaliter. *Transibit autem*. Quia arca Dñi pręcedebat eos cum intrarẽt terram promissionis, vt patet Iosue 3. c. vel dr Deus transire ante eos non proprie, quia Deus omnia replet, ideo ad nullam partem moueri potest, sicut si esset aliquod corpus infinitum omnia occupans impossibile esset moueri, quia vltra

K illud nihil esset ad quod moueretur tanquam territorium, qui semper est vltra tẽ motam: sic enim nihil est extra Deũ ad quod transeat vel moueatur, licet nihil occupet: dr tñ Deus large moueri, qñ in vno loco specialiter operabatur, & deinde incipit in alio loco specialiter operari, sic erat apud Iudęos, quia Deus operabatur inter eos specialiter demonstrando potentiam suam, & nõ operabatur inter Chananęos, post ingressum aũt Israelitarum vltra Iordanẽ incoepit Deus immittere timorem in Chananęos, vt fugerent Israelitas sicut promiserat Exo. 23. & supra 7. cap. quod ante ingressum eorum mitteret Crabrones qui fugarent gentes illas, ideo tunc dicebatur transire ante eos.

Ipse delebit omnes gentes has in conspectu tuo. Ita quòd pugna magis erat Dei quàm Israelitarum, ideo magis propriè dicebatur respicientes pugnam quàm pugnātes: & aliquando nihil omnino facientibus Iudæis Deus pugnabat contra hostes eorum, vt patet Iosue 10. cap. quando immisit Deus lapides grandinis fortes, & plures perierunt quàm ante gladio perierant, & sic dixerat eis Moyses Deus pugnabit pro vobis, & vos tacebitis Exod. 14. cap. *Et possidebitis eas.* Idest terram earū, quia non licebat eas subijcere in seruitutem, vt patet supra 20. capit. & Numeri 33. sed eas delere gladio. in Hebræo habetur. *Et facies eas exulare.* Vel. *Exterminabis eas.* Et ista litera magis conuenit, & potest esse error, quia dictio Hebraica quæ significat exterminare, est eadem in literis ab ea quæ significat possidere, nec differunt, nisi in punctis in quibus facilis est error, vnde pro exterminare dicitur. *Iuristam.* Pro possidere dicitur. *Iuristam. Et Iosue iste transibit ante.* Hic certificat eos de directione ducis: ita quòd nullus casus euenturus erat propter quem impediretur a ducatu populi, quia forte Iosue timeret, quòd sicut Moyses qui vir perfectus erat propter malitiam populi ad peccandum inductus est, ita quòd non intraret terram trans Iordanē, ita impediretur ipse qui se imperfectum sentiebat, & de hoc Moyses certificat eum ex mandato Domini dicens, sicut dominus locutus est, idest ita voluit dominus esse, & sine aliqua conditione pdixit, ideo sic erat de quo magis diximus supra tertio cap. in fine. *Sicut fecit dominus Seon, & Og regibus Amorrhæorum.* De quibus Numeri 21. capit. *Sic facietis eis.* Scilicet delendo omnes in ore gladij, sicut fecimus istis regibus Amorrhæis. *Ne paueatis ante conspectum eorum.* Pauere magis est quàm timere, quia timere solum dicit fugere, vel non audere committere. pauere est visis hostibus totaliter viribus deficere, & mente consternari, ideo dicitur in Hebræo. *Nolite timere, nec vos conteratis non dimittet te, nec derelinquet.* Dimittere est ad tempus dimittere: derelinquere est totaliter deserere, ideo promittebatur eis, quòd nec ad tempus, nec ad semper dimitterentur, ideo quando Iosue vidit, quòd hostes de ciuitate Hay occiderant paucos de Iudæis valde miratus est, & procidit coram arca tota die conspersus puluere, vt patet Iosue 7. cap. & fuit ista prophetia prædestinationis, quia sic Deus volebat contingere, nec per aliquā particularem causam poterat perturbari, & sic notificauit Deus Moysi, quod sic erat voluntas sua, & sic ipse denunciauit populo. *Vocauitque Moyses.* Hic ponitur secundum, scilicet ducis institutionis habilitas. *Vocauit Moyses Iosue.* Et sic non petiuit Iosue ducatum populi, nec per ambitionem se ingessit, quia qui dignitatem petit vel appetit, illa indignus est, quia vt ait Apostolus ad Hebræ. 5. nemo indifferenter dignitatem, vel honorē sibi assumere debet, sed qui vocatus est a Deo, vt Aaron. *Et dixit ei coram omni Israel.* Volebat Moyses constituere hic Iosue in ducē exercitus totius populi successurum sibi, vt igitur hoc esset recte factum, decuit vt fieret coram toto Israel. nam ea quæ omnes tangunt ab omnibus approbari debent, sed suscipere aliquem in ducem pertinet ad ipsos subditos, quia tota vtilitas, vel damnum huius venit subditis, ergo coram ipsis fieri debebat.

Ducis institutionis habilitas.

Item quia si constitueretur Iosue dux Israelitarum non coram Israelitis, videretur factus dux per ambitionem scilicet, quòd ipse dignitatem concupiuerit, & ille qui eam dedit iniuste dederit: ad tollēdum ergo omnem suspitionem oportebat fieri coram toto Israel.

Item quia volebat Moyses, vt Iosue duci daretur magnus honor, & auctoritas ab Israelitis, sed non daretur, nisi fuisset publice constitutus, vt non videretur intrusus, ergo debuit corā omnibus ab ipso Moyse in principem constitui, sic patet Numeri vigesimoseptimo cap. vbi mandauit Deus, quòd Moyses aduocaret Iosue coram toto Israel, & daret ei partem gloriæ suæ, & audiat eum omnis synagoga filiorum Israel: ad captandam ergo istam auctoritatem oportebat publice fieri, quia quæ in occulto fiunt speciem mali habent, quoniam qui male agit, odit lucem, & oculus adulteri diligit caliginem. *Confortare, & esto robustus.* Hoc dicebat Moyses Iosue, quia Deus mandauerat, vt patet Nu. 28. c. vbi aduocans eū corā toto Israel fecit eum loqui ad turbas, & postea imposuit manus super caput eius, sicut mandauerat dominus, idem patet supra quarto cap. vbi iterum mandat, quòd Moyses consoletur Iosue consolando eum.

Confortare, & esto robustus. Idest non formides suscipere onus regiminis tanti populi, quia Deus te in omnibus prosperabit, & hęc dicuntur, quia Iosue vocatus tantum onus subire recusabat propter causam quam supra assignauimus. *Tu enim introduces populum istum.* In hoc confortat certificando de futura prosperitate, quia timere poterat rationabiliter tantarum rerum discrimina, quæ vertebantur in pugnando contra omnes gentes terrę promissionis.

Tu eam diuides sorte. Hoc maius erat: introire enim in terram promissionis non multum erat, sed deuincere hostes, & terram ab eis captam post diuidere magnum quid erat: promittendo autem, quòd terram diuideret promittebat implicite, quòd gentes terræ illius deleret, quia hoc antecedens erat ad illud, & in bona consequentia qui consequens fatetur etiam antecedens fateri necesse est.

Diuides sorte. Quomodo autem diuideretur sorte, & maior pars semper pluribus daretur dictum fuit, Numeri 26. & 34. capit. *Scripsit itaque.* Posito supra de institutione ducis, hic agitur de lege per quam dux populum subditum gubernare debet. *Scripsit itaque Moyses legem hanc.*

De lege per quam dux populum subditum gubernare debet.

An Moyses ante scripserit legem, quàm dixerit. Quæst. II.

VTRVM legem istam ante scripserit quā dixerit, vel post quam dixit populo, ex litera non constat: forte diceretur q primo eam dixit quàm scriberet, quia sic est ordo literæ, cum primo ponatur Moyses legem prędicans: deinde, ponatur eam scribens, sed hoc nihil probat, quia non poterat alias dici etiam si ante fuisset scripta quàm dicta, quia nō poterat bene dici, istam legē scripsit Moyses antequam dicta fuisset, quia ly ista demonstrat rem pręsentem, & existentem. Sed aliquis dicet, q Moyses scripsit istam legem antequam diceret: deinde per scriptum eam recitauit, eo q non posset tanta, & tam minuta memoriter retinere. Sed hoc nihil valet, qa sicut sine aliquo libro originali ista scribebat Spiritu sancto dictante, ita eodem mouēte ea memoriter retineret. Itē quia Moyses memoriter tenuit, & dixit toti Israeli ea quæ habentur Exo. a 25. c. vsq; 35. de factura tabernaculi, & vasorū, & multa alia minuta pręcepta quæ extant ibidem, quę non scripsit in monte, sed memoriter tenens populo nunciauit. Sed videtur, pbabiliter q ante scripsit quàm diceret, licet nō per scriptum recitaret, qa in die qua Moyses ista dixit, & benedixit populo, ascēdit mōtem Abarim, & mortuus est, vt patet c. seq. sed non poterat aliquis homo in tam breui tpe, tantam scripturā scribere, quia forte non haberet tres horas ad scribendum, cum tot acta illa die egerit. Et si dicas, quòd non potuit fieri hoc. Respondetur, quòd, potuit, sed nunquam sunt ponenda miracula sine necessitate, vbi scriptura manifeste non ponit, quia omnia attribuere miraculo tollit omnem modū sciendi.

An hoc ſolum intelligatur de iſto libro, vel de alijs quatuor.

Item quia ſi tantum miraculum factum fuiſſet, nõ
videtur, quòd ſcriptura illud reticeret: tenetur ergo,
ꝙ ante ſcripſerit, & facta inſtitutione Ioſue in princi-
pem tradiderit librum Leuitis. *Legem hanc*. Solus iſte
liber Deuteronomij fuit datus Leuitis, vt poneretur
in latere arcę, quia dicitur. *Legem hanc*. Quod non pôt
intelligi de alijs quatuor libris. Et ratio quia iſte liber
qui ponebatur in arca legi debebat in anno remiſſio-
nis toti populo, vt ſciret mandata Dei, ſed in hoc con-
tinebantur omnia mandata Dei pertinentia ad popu-
lum, vt probauimus ſupra 29. cap. ſuperfluum eſſet, ꝙ
præcepta de factione Sanctuarij, quę ſemel ad comple
mentum deducta fuerant, eis legerẽtur: maxime quia
populus turbaretur tanta audiendo. Item quia iſta lex
quæ in arca poſita fuit nouiter ſcripta fuit, quia dicitur
ꝙ ſcripſit Moyſes legem hanc, & dedit eam Leuitis,
ſed alij pręcedentes libri non fuerunt tunc ſcripti, ſed
ante, vt patet Exodi 24. c. vbi dicitur: ſcripſit autẽ Moy
ſes vniuerſos ſermones domini, quod ad minus refer-
tur ad Geneſim, & Exodum, maiorem partem de Le
nitico, etiam idem videtur, quia in monte Synai audi-
uit Moyſes vniuerſa hæc a domino, vt patet Leuit. vlt.
cap. De libro Numerorum, cuius hiſtoria nondũ tran
ſierat, videtur dicendum, ꝙ poſt paulatiue ſcripſerit,
& iſti libri manſerunt extra arcam, & multi illos tranſ
ferebant ad ſcienda quæ Deus mãdauerat. De ſcriptu
ra autem horum quatuor pręcedentium librorum ali
qui ſic ſentiunt: ſed falſum eſt, ſ. quòd iſta fuerint ſic
ſcripta, ꝙ enim oẽs quatuor libri, vel maior pars eorũ
fuerit ſcripta in monte Synai, nec conſtat, nec repu-
gnat: ſatis enim potuerunt ibi ſcribi pręter Deutero-
nomium, & partem vltimam libri Numerorum, quia
omnia verba iſtorum quatuor librorum erant iam di-
cta, quando receſſerunt de monte Synai, vt ſupra 28.
cap. declaratum: & patet ex proceſſu ipſorum librorũ,
ſed quòd ibi ſcripta fuerint non conſtat, nam teſtimo
nium illud, quod adducitur ſupra 24. cap. non eſt con-
ueniens: quia ibi non agitur de aliquo iſtorum libro-
rum. nam cũ dicitur, quòd Moyſes ſcripſit vniuerſos
ſermones Domini, non dicitur de omnibus ſermoni-
bus Domini, ſ. de omnibus quæ locutus eſt Deus, ſed
de omnibus ſermonibus Domini, ſ. de omnibus, quæ
tunc narrauerat Deus Moyſi, nam Exo. 20. cap. voca-
uit Deus Moyſen ad caliginem nubis, & incępit ei lo-
qui, locutuſque eſt omnia verba quę continẽtur Exo.
20. cap. in fine, vſque ad 24. cap. deinde Moyſes deſcen
dens de monte narrauit hæc omnia populo: & poſtea
dicitur, quòd ſcripſit eã, ſed manifeſtum eſt, ꝙ ſolum
illa verba dixit populus. ergo ſolum illa ſcripſit, quia
ſuperfluum erat dici, quòd tunc cętera quę in libris ſa
cris poſtea fuerunt, qui nunc dicuntur a Moyſe com-
poſiti, conſcriberet de eis, quorum verba vſque ad id
temporis dicta fuerant. Item patet, quòd non ſcripſe-
rit tunc Geneſim, & magnam partem Exodi, quia di-
citur, ſcripſit autem Moyſes vniuerſos ſermones Do-
mini, & mane conſurgẽs ędificauit altare. ergo in die
qua lex data fuit in ſono tubę ſcripta fuerunt omnia il-
la de quibus ibi dicitur, ſed non poſſent in eadem die
tanta fieri. nam in eadem die populus in mane conſur
gens iuit ad radices montis concrepante clãgore buc
cinæ, & audiuit mandata, & poſtea Moyſes aſcẽdit ad
dominum, & locutus fuit cum eo, atque audiuit om-
nia præcepta quæ continentur in Exodo a capi. 20. vſ-
que ad 24. cap. & poſtea Moyſes deſcendit de monte,
& recitauit hæc coram populo, & populus audiens
conſenſit ad hæc. ergo omnia ſatis magna pars diei
tranſiſſet facięda, ſed poſtea dicitur, quòd ſcripſit om-
nes ſermones Domini, & mane ſurgens ædificauit al-
tare. igitur omnes ſermones Domini de quibus ibi di-
citur, fuerunt ſcripti in illa parua parte diei ſuperſtan-

F te, ſed modicum ſcribi poterat in eo modico, quod ſu
pererat de tempore illius diei. ergo non poterat ſcribi
aliquid perfectum in toto Geneſi, aut Exodo, ſed ſolũ
ſcripti fuerunt ſermones Domini quos dixit ad Moy-
ſen eadem die in monte Synai.

Item quia dicitur ſcripſit Moyſes vniuerſos ſermo
nes Dñi, ſed tota Geneſis, & Exodus non ſunt de ſer-
monibus Dñi. ergo non fuerunt ſcriptæ Gen. & Exo.
patet antecedens, quia de Gen. plura de hiſtoricis, quã
de verbis pręceptiuis, aut prohibitiuis Dei continen-
tur: concludendum ergo, quòd ibi ſolum ſcripta fue-
runt mandata quæ fuerant dicta Exod. 20. & 21. atque
22. & 23. cap. Geneſis autem, & Exodus Leuiticus at-
que Numeris fuerunt ſcripta cum morati ſunt in de
G ſerto poſt iſtam dationem legis, & non immediate, ſi-
ue in monte Synai, ſiue extra. *Sacerdotibus qui portabant
arcam fœderis*. Ideſt in qua erant tabulę legis lapideę, &
non portabant ſacerdotes arcam iſtam, ſed Leuitę qui
vocabantur Caathitæ, vt patet Numeri 3. & 4. cap. ſed
dicuntur portare ſacerdotes, quia in poteſtate eorum
erat, & ipſi eam velabant, & apparabãt cum caſtra mo-
uenda eſſent, & tradebant eam Caathitis qui eam de-
portabant, vt patet Numeri 4. cap. *Poſt ſeptem annos*. Iſti
anni debebant incipi computari poſt diuiſionem, &
pacificam poſſeſſionem terræ promiſſionis, & ratio
quia liber iſte legi debebat in loco vbi eſſet Sanctua-
rium Domini, ſed non fuit collocatum Sanctuarium
in aliquo loco donec finita fuiſſent bella, qa tunc con-
H gregatus fuit Iſrael, & portauerunt Sanctuarium Do-
mini in Sylo, vt patet Ioſue 18. cap. *In ſolemnitate taberna
culorum*. Magis in hoc feſto legebatur lex populo quã
in alijs, quia pluribus diebus manebant in loco ſancto
quàm in alijs feſtiuitatibus, & fiebat in anno remiſſio
nis, quia tunc omnes debitores liberabantur a debito-
rum ſolutione, & ſerui a dominis, ideo libentius audi-
re poterant legem.

Lex magis in tabernaculorũ feſto legebatur quàm in alijs.

Aliqui volunt, quòd ideo fiebat in anno remiſſio-
nis, quia tunc ſerui liberati a dominis aſcendere pote-
rant in locum Sanctuarij, & non in alijs temporibus,
ſed falſum eſt hoc, quia etiã in alijs annis per ſingula
feſta aſcendebant omnes liberi, ſiue ſerui in locum Sã
ctuarij, vt patet Exodi 23. & 34. cap. tribus temporibus
I anni apparebit omne maſculinum tuum ante me, &
ſic ſerui, & liberi intelliguntur.

Item quia dicitur ſupra duodecimo, & decimoſex-
to capitu. vbi agitur de iſtis feſtis, & oblationibus fa-
ctis in illis, epulaberis coram Domino, tu, & filius, &
filia, ſeruus, & ancilla. ergo ſerui aſcendebãt, & come-
debant de ſacrificijs.

Leges verba coram omni Iſrael. Quia tunc aſcendebat
aliquis de ſacerdotibus, qui vocem altam, & ſonoram
haberet, in pulpitum, vbi ab omnibus videri poſſit, &
hoc eſt pinnaculum templi, in quod diabolus dedu-
xit Ieſum dicens ei, quòd ſe deorſum mitteret, vt pa-
tet Matthę. quarto capitu.

Paruulis & aduenis. Valde bonum eſt paruulos au-
dire legem Dei, vt imprimatur eorum mentibus, quia
K impreſſiones primæ fortiſſimæ ſunt, ideo Philoſo-
phus dicit ſecundo Ethicorum, quòd non modicum
differt a iuuentute ſic, vel ſic aſſueſcere. Et Plato hoc
idem voluit, ſcilicet, quòd homines a tenera ætate in-
ſtruerentur ad recte lętandum, & triſtandum, quia in
his perfecta diſciplina eſt, ideo ſecundum, quòd ait,
Auguſt. de ciuitate Dei, libro 1. capitu. 3. Romani pue
ros ſuos teneros Virgilium addiſcere faciebant, vt tan
quam eximius poetarum teneris imbibitus annis non
poſſet faciliter aboleri, & Horatius dicit, quem ſemel
recepit teſta ſemper ſeruabit odorem, & ratio eſt,
quia in pueris teneris ſunt organa receptiua tenera, &
ideo fortior impreſſio fit, quia res teneræ multũ paſ-

Bonũ eſt paruulos Dei legẽ audire a tenera ętate.

ſibiles

sibiles sunt, res autem duræ non bene suscipiunt, quia habent virtutem ad non faciliter cedēdum. etiam est alia causa potissima huius, quia pueri in tenera ætate nullas adhuc impressiones receperunt, & cum aliqua in eis fit, anima toto conatu se super eam vertit, cum aũt factę sunt multę impressiones, si aliæ superueniãt, anima nõ potest totaliter intendere illis, quia conuertitur ad alias, & sic secundæ impressiones debiliores sunt, & tertiæ magis debiles, & sic procedēdo. Ex hoc autem sequitur id, quod videmus, scilicet, quòd homines circa multa occupati, licet aliqua audita recipiant, faciliter tamen elabuntur ab eis, quia remisse radicantur anima attendente ad alia, & in plurima diuisa. *Vt audientes discant, & timeant.* Discere doctri- B nam sacram non ordinatur ad scire solum, sed maxime ad agere, quia in moralibus solum scire nihil prodest, sicut in scientijs speculatiuis. negocium autem morale non speculationis gratia, sed operationis est, vt patet 2. Ethic. ideo redarguit ibi Philosophus eos qui scire volunt, & non agere, sic inquiens, sed multi hæc non operantur, sed ad rationem confugiẽtes existimãt se Philosophari, & sic studiosos fore simile aliquid habentes patientibus, qui medicos quidem studiose audiunt, faciunt autem nihil eorum quæ pręcepta sunt, quemadmodum non recte habebũt corpora sic curati, nec illi animam, ita Philosophantes. *Filij quoque eorum qui nunc ignorant.* Quia quando Moyses dixit omnia verba legis huius, erant multi, ita paruuli, quòd nihil intelligere poterãt de lege, oportebat ergo eam C replicare, vt isti tunc intelligerent, & sic de quolibet septennio in septennium, quia semper noui filij generabantur. *Vt timeant dominum Deum suum.* Scilicet timore filiali qui est timor sanctus, & permanens in seculum seculi qui manet in patria: nam pro hoc rogandũ magis est cum stet cum qualibet virtute etiam cum perfectissima. Vel potest stare pro timore seruili, quia etiam per timorem seruilem efficiuntur homines boni tanquam per viam ad terminum, licet ipse non maneat cum bonitate perfecta, quia vt ait Ioannes in Canonica prima cap. 4. perfecta charitas foras mittit timorem, quia timor pęnam habet, pro hoc tamen timore adhuc rogandum est quantum ad illos qui imperfecti sunt, quia si nullo modo timeant Deum non D coercebũtur a malis, si autem sit aliquis timor saltem seruilis, ille faciet, quòd declinetur a malo, & sic licet amore iustitiæ bonum non fiat, fiet tamen timore pęnæ, & ex hoc assuefient illi bonæ operationi naturaliter, donec deueniatur in tantum, quòd illa operatio secundum se placeat, & fiet amore iustitię. *Cunctis diebus quibus versantur in terra.* Idest iste timor Dei debet manere omnibus diebus quibus manẽt in terra, quia tũc est necessarius ei ad hoc, quòd in terra maneant, ne euomat eos terra cum peccauerint contra Deũ non obedientes ei, & non oportet manere postquam recesserimus de terra: nam post mortem non manet timor seruilis vbicunque homo sit: si enim sit homo in vita ęternę fęlicitatis, nõ est ibi aliquis timor seruilis, quia E ibi est secura totius boni fruitio, nec vllo modo bonũ quod possidetur creditur posse perdi. In purgatorio autem non est timor seruilis, quia licet ibi actualiter patiantur secundum sensum, tamen in futurum bonum exspectant, ideo cum dolore qui est de præsenti malo habent spem quæ est de futuro bono, scilicet de vita ęterna. Si autem sint in inferno nõ est in eis vllus timor seruilis, quia timor est expectatio mali futuri. isti autem qui in inferno sunt mala tolerant, sed mala non expectant, quia ea quæ tolerant sciunt se in ęternum sustinere debere, nec vnquam esse pęnam augendam, vel minuẽdam, est ergo ibi dolor qui est de pręsenti malo, sed non timor qui est sola expectatio ab- A sentis boni, solum ergo in vita potest haberi timor seruilis. Sed de isto timore non erat ista litera exponenda, sed magis de filiali: nam licet orandum sit, quod in aliquo sit timor seruilis ne mala faciat, non tamen est orandum, vt sit in eo timor seruilis, quia si ipse semper staret, nunquam staret in eo charitas, & sic non esset introitus ad vitam ęternam: sed in litera dicitur, quòd istum timorem debent habere tota vita dum morantur in terra. ergo intelligitur de timore filiali.

Nullibi timor Dei seruilis est post mortem.

An timor filialis maneat post mortem. & quod primo statu post mortem nulla præcepta dantur. Quæst. III.

B INTELLIGENDO autem de timore filiali verum est, quòd timor filialis manet post mortem in bonis qui sunt in fœlicitate Paradisi. quia timor domini sanctus permanet in seculum seculi, tamen solum mandatur hic, quòd maneat in vita, cuius ratio est, quia præceptum datur de his quæ sunt in potestate nostra, & possunt se aliter, vel sic hrẽ, sic est de timore quẽ in vita habemus, quia in vita possumus timere, & possumus nõ timere filialiter cum simus valde mutabiles, ideo dari oportet præceptum, & admonitionem ad timendum Deum. Post mortem autẽ non oportet dari præceptum, quia qualitercunque sit status animarum, siue in inferno, siue in purgatorio, vel Paradiso immutabiles sunt, cum quædam sint obstinatæ quædam confirmatæ: animæ enim quæ in inferno sunt, obstinatę sunt, nec bonum velle possunt, C cuius radicalem rationem, & modum præsentis speculationis dicere nõ est, forte alibi dicetur, ideo cum non fuerunt morientes illi in timore filiali, ibi nunquam poterunt habere timorem filialem, qui autem in purgatorio sunt, licet beati non sint actualiter, tamen cõfirmati sunt in bono, ita quòd peccare non possunt: ideo reuerentiam magnam ad Deum habent, qui autem sunt in Paradiso sunt beati, & confirmati, ideo reuerentur Deum, & nunquam possunt non reuereri, de istis igitur, quia immutabiles sunt, lex danda non est. Alia causa est quare non detur præceptum de illis, quia præceptum est quædam regula directiua secundum ordinem in finem ad merendum, sed post mortem nõ contingit mereri aut demereri, cum sint iam D in termino retributionis aut pęnæ, ideo nõ datur lex de his qui post mortem sunt: nam actus boni qui postea sunt, non computantur in meritum ad augmentũ gloriæ, sed ipsi sunt pars premij, & pars glorię nrę futurę, & mali actus quos hẽbunt mali in inferno, nõ computantur in parte demeriti, ita vt ordinentur in quãtitatem punitionis, sed ipsi sunt pars punitionis quã mali sustinent, quia sunt eis dolorosi, & cum magno remorsu conscientiæ qui est vermis eorum qui non extinguetur, & pęna iugis damnatorum. *Ad quam Iordane transmisso pergitis obtinendam.* Quoniam terra quæ promissa erat ante Iordanis transitũ, iam obtenta fuerat de manu duorũ regum Amorrhæorum, vt patet supra 2. & 3. cap. restabat ergo obtinẽda terra vltra Ior- E danem. *Et ait dominus ad Moysen.* Hic ponitur secundum principale, scilicet ducis instituti confirmatio, & tanguntur duo. Primo prædicta ducis confirmatio, Secundo legis conseruatio ibi. *Postquam ergo. Ecce prope sunt dies mortis tuæ.* Quia in eodẽ die mortuus est, ideo indiges successore, & licet verum sit, quòd in eadem die mortuus est, scilicet in die qua loquebatur ista Moyses, tamen non fuit mortuus in eadem die in qua ista dicta sunt ei a Deo. Nam Deus dixit ei ista aliquibus diebus ante, vt adduceret Iosue coram toto populo, & cõfirmaret eum in ducem, & post hęc Moyses coram toto populo recitauit omnia verba legis huius, & si Moyses non recitauit ista in vna die coram populo, necesse

Præceptũ quid sit.

Ducis instituti confirmatio.

f 1.3

necesse est, vt aliquibus diebus ante mortem suam di ctum fuerit ei, prope sunt dies mortis tuæ. *Voca Iosue.* Licet sciret Moyses, quòd alius sibi successurus erat, nesciebat tamen quis esset, nec ipse audebat aliquem legere, quia hoc altissimum negocium erat, ideo dixit Deo, prouideat dominus Deus spirituū omnis carnis hominem qui sit super multitudinem hanc, vt patet Nume. 27. c. vt ergo certe pateret, quòd Iosue erat verus princeps multitudinis, nec haberent locum repugnandi præcepto eius, Deus per se confirmauit eū. *Et state in tabernaculo testimonii.* Idest ante ostium tabernaculi, quia non licebat alicui, nisi sacerdotibus introire tabernaculum fœderis. Iosue autem non erat sacerdos, sed de tribu Ephraim, vt patet Num. 13. cap. Item quia columna nubis in qua dominus apparebat, descēdebat super ostium tabernaculi, vt pateat infra quā non viderent si intrarent in tabernaculum. *Vt præcipiam ei.* Idest, vt mandem ei aliqua quæ facturus est, & vt corroborem. *Et apparuit ibi dominus in columna nubis.* Ad manifestandum coram toto populo, qui procul stans respiciebat, quòd acceptaret Iosue in ducem: & dicebatur ista columna nubis apparere, quia ipsa semper stabat eleuata super tabernaculum testimonij, & aliquando deprimebatur vsque ad ostium tabernaculi, & ibi audiebatur dominus loquēs, & nubes magno fulgore coruscans demōstrabat Deum ibi specialiter adesse, vt diximus Nume. 14. cap. *Ecce tu dormies cum patribus tuis.* i. morieris, sicut mortuus est pater tuus, & omnes prædecessores eius, vel dicitur dormies cū patribus tuis, idest applicaberis ad populū tuum, erat populus Moysi totus populus bonorum existentium in sinu Abraham, vbi tunc ad tēpus manebant vsquequo transferretur ad illam perfectam requiem paradisinam in Paradiso tunc nullus bonus aut malus stabat, quia non fuerat solutum precium redemptionis.

De bonis dr̄ applicatus est ad populum suū & non de malis.

Moyses autem fuit applicatus ad hunc populum suū scilicet bonorum existētium in limbo, quia de bonis dicitur applicatus est ad populum suum, de malis autem nunquam dicitur, Moyses autē valde bonus erat ideo conuenientēter de eo dicēdum erat, quòd dormiet cum patribus suis, siue quòd applicaretur ad populū suum. *Et populus iste.* Idest filij eorū, quia illi qui tunc viuebant non leguntur coluisse idola, sed post successores eorum. *Fornicabitur post Deos alienos.* Sicut mulier quæ deserto viri thoro alteri viro copulatur, fornicari dicitur, iste populus, qui per fidem datam deseruando legem Dei vero cultu astrictus erat, quando transibat ad cultum idolorum fornicari dicebatur. *Ibi derelinquet me.* Nolens sequi vias mandatorum meorum. *Et irritum faciet fœdus.* Idest adnihilabit pactum meū, scilicet, quia mecum pepigit, quòd seruaret legē meā, & quòd ego benefacerem sibi, nunc dimissa lege factum est pactum irritum, quia non obseruatur. *Et abscondam faciem meam ab eo.* Subtrahendo meā protectionem, & relinquendo eum ī manibus hostium, & tūc etiam si clamauerit dolorem sustinens abscondam faciē meā, idest dissimulabo me videre. *Et erit in deuorationem.* Idest in magnam destructionem hostiū, quia quod deuoratur totum consumitur. *Ita vt dicat in illo die vere, quia non est dominus mecum.* Solet enim vexatio dare intellectum, cum ergo isti videbant se in afflictionibus, cognoscebant se peccasse, & cōuertebantur ad dominum, vt patet Psalm. 77. cum occideret eos quærebant eum, & hoc solū intelligitur de his quos Deus ad bonum præordinauit, quia illis omnia cooperātur in bonum, quia secundum propositū vocati sunt sancti, vt patet ad Ro. 9. cap. illi tamen qui maligni sunt, etiam quando a domino castigantur, non corrigūtur, sed deteriorantur, vel desperant. sic dicebat Deus Iudæis ante captiuitatem Babylonicam, qui per multas

F tribulationes correcti nō fuerāt. Sup quo percutiā te? i. ad quid te percutiam? quia percussa nō corrigens, vt patet Esaiæ primo cap. *Vere, quia dominus non est mecum.* Scilicet per specialem conseruationem, nec ego cum eo per specialem cultum. *Inuenerunt me hic mala.* Quæ scripta sunt supra 28. cap. nunc scribite vobis canticū istud, quod habetur cap. sequenti, scilicet audite cœli. *Vt memoriter teneant, & ore decantent.* Hoc ad duo proficiebat. Primum quia per decantationem pœnarum infligendarum pro idolatria aliqui cauerēt idolatriam. Secundum, quia si committerent tale peccatum, & post punirentur, scirēt quòd Deus dabat istas punitiones, vt testatur canticum. Et hoc valde bonū erat, quia nisi prædicerentur eis pœnæ pro illo facinore (tamen

G postea punirentur) possent cogitare, quòd istæ pœnæ naturaliter, vel a casu eis veniebant, & non a Deo specialiter infligente, sicut Philisthin qui puniti fuerunt a Deo in posterioribus propter arcam domini quam detinebant, dicebant quòd forte veniebat hoc naturaliter, ad hoc fecerunt experimentum de bobus fetis, vt patet 1. Reg. 6. cap. *Vt sit mihi carmen istud in testimonium contra filios Israel.* Quia quando pro iniquitatibus suis puniuero eos, non poterūt allegare, quòd nō præmonui eos. *Cumque comederint, & saturati fuerint.* Abundantia rerum cor extollit, & beneficiorum immemores facit, vt patet de pincerna Pharaonis qui succedentibus prosperis oblitus fuit Ioseph coniectoris sui, vt habetur Gene. capit. 40. obliuio autem beneficiorum Dei facit non obseruare mandata eius.

Rerū abundantia cor extollit.

H *Detrahentes mihi.* Idest tollentes laudem meam, quia plus Deos suos quàm me laudabūt. *Et irritum facient pactum meum.* Scilicet pactum, quod mecum pepigerunt: nam licet esset vnum pactum hic, quia duæ partes ad idem conueniebant, tamen quia quælibet pars promittebat alteri aliquid speciale erant quasi duo pacta. habentur autem ista duo Exodi 19. capit. vbi Deus promittebat Israelitis, quòd acciperet eos in populum dicens, vos ipsi vidistis quid fecerim Aegyptijs, & quomodo portauerim vos super alas aquilarum, & assumpserim mihi. si ergo audieritis vocem meam, & custodieritis pactum meum, eritis mihi in peculium de cūctis populis, mea est enim omnis terra, & vos eritis mihi in re-

I gnum sacerdotale, & gentem sanctam. Pactum autē ex parte filiorum Israel erat, vt ipsi audirēt vocem domini obedientes omnibus mādatis eius, vt patet Exo. 19. cap. cum dicitur cuncta quæ locutus est dominus faciemus, & postea Exodi 20. cap. data fuerunt præcepta, & recepta a toto populo, in quibus principaliter cauebatur, quòd non colerent Deos alienos. cum ergo colerent Deos alienos infringebant pactum Dei, scilicet, quod fecerant cum Deo, nō quidem pactum Dei, idest pactum, quod fecerat cum eis Deus: nā immo ratum manebat, quia licet Deus non faceret eis sicut promiserat, scilicet, vt haberet eos in peculium de cunctis gentibus, & in regnum sacerdotale, & gē tem sanctam, non tamen faciebat contra pactum suū infringendo illud, quia promissio sua dicitur cōditionaliter, scilicet si audieritis vocem meam, & custodie-

K ritis pactum meum, &c. postquam inuenerint eū mala multa, & afflictiones, idest postquam pactum meū infregerit populus iste, inuenient multa mala, scilicet multæ pœnæ quæ positæ sunt supra 28. cap. & Leui. 26. & affligent eum vehementer. & tunc fiet, quod sequitur in litera, scilicet. *Respondebit ei canticum istud pro testimonio.* Idest, quòd cum ipsi ista mala patientur pro suis iniquitatibus, quærent quare talia patiantur, & tunc respondebit eis istud canticum, in quo dicitur, quòd ipsi facerent mala conuertendo se ad Deos alienos, & Deus verus puniret eos. *Pro testimonio.* Idest erit eis in testimonium istud cāticum, quod ego præmonui-

rim eos ne facerent ista, & quòd prędixerim eis, quòd mala agerent, & mala eis superuenirent. *Quod nulla delebit obliuio ex ore seminis sui*. Vel, quia Deus sic volebat, quòd nunquam carmen istud obliuiscerentur, vel quia multoties punirentur a Deo propter iniquitates suas, & sic necesse erat recordari cantici huius, qđ testificatur mala contra eos. *Scio enim cogitationes eius*. Idest scio, quòd cogitationes eius in malū pronę sunt, non dicebat de cogitationibus quas tunc habebat populus, quia non erant ad malum, sed de eis quas post habituri essent, vel loquitur de inclinatione eorum q̃ semper erat ad malum. *Quæ facturus sit hodie*. Istud relatiuum quæ nō refertur ad cogitationes, ita quòd dicatur ego scio cogitationes, quas hodie antequam introducam eum in terram quam promisi, facturus sit, quia tunc cum ista litera dependeat a superiori, & superior tendat in malum, oporteret intelligi, quòd Deus sciebat cogitationes malas, quas iste populus habebat, & positurus erat eas in executione antequam intraret in terram Chanaan. Sed hoc falsum erat, quia non erat facturus populus aliqua mala antequā intraret in terram Chanaan: nam si facturus fuisset fecisset cum ea quæ sciantur secūdum certitudinem scientiæ Dei sic indubitato eueniant. Sed debet hic intelligi ꝯiunctio copulatiua, & est sensus, cogitationes tuas, scilicet ad quid inclinatus sis, & scio quid facturus sis hodie antequam ingredieris in terram trans Iordanem, & istud secundum dictum est cōfirmatiuum prioris, quia dicebatur supra, quòd Israelitæ peccarent cōtra dominum, & multa mala venirent super eos, hoc cōfirmatur, quia Deus scit futura remota, cū dicitur scio cogitationes suas, scilicet scio quales sunt cogitationes tuæ, scilicet quantum ad ea quæ postea facies, hoc iterum confirmat cum dicit. *Quæ facturus sit hodie*. i. etiam scio id, quod facturus sit hodie antequam transeat in terram quam pollicitus sum, & dicitur facturus hodie non pro ipsa die solum, sed pro toto tempore intermedio antequam transirent Iordanem: nam non transierunt illuc ante vnum mensem, cum planxerunt Moysen diebus 30. vt patet infra vltimo cap. & post mortem Moysi aliquibus diebus steterunt, quia Iosue primo ca. dicitur, quòd post mortem Moysi locutus fuit Deus ad Iosue, vt transiret Iordanē, & tunc missis exploratoribus ante transierunt, vt patet Iosue 2. cap. *Scripsit ergo Moyses canticum*, Et illud Deus composuit, & Moyses. *Et docuit filios Israel*. Recitando coram eis, & dando eis, quòd scriberent, & apud se reseruarent. *Confortare, & esto robustus*. Ista erant verba significatiua, & effectiua, quia per ista verba dabat ei fortitudinem contra omnia terribilia, & in hoc differunt verba Dei a verbis nostris, quia verba nostra solum significant, verba autem Dei efficiunt, & quodammodo figurant, quoniam verbo domini cęli firmati sunt, & spiritu oris eius omnis virtus eorum, vt patet Psal. 32. *Tu enim introduces filios Israel*. Per ista verba totaliter fuit certificatus Iosue, quia ab ipso Deo immediate ea audiuit. *Postquam ergo*. Hic describitur secundū, scilicet legis datæ a Leuitis conseruatio. *Præcepit Leuitis qui portabant arcam*. Non sunt isti Leuitæ Caathitę, licet ipsi portarent arcam, quia ipsi non poterant accedere ad arcam discoopertam, nec eam discooperire ad ponendum intus librum. oportet ergo, quòd intelligāt de sacerdotibus de quibus supra dixit, quòd portabant arcam, idest qui eam velabant, & tradebāt Caathitis ad portandum. *Et ponite eum in latere arcæ*. Scilicet extra arcam fœderis, sed prominebant quædam tabulæ extra eam, quæ erant cōiunctę ipsi facientes quēdam sinum in quo recōditus fuit liber legis, & in hoc sinu stabat vrna aurea habens vnum gomor de manna, vt præceperat dominus Exodi 16. capit. erat etiam virga Aaron quæ fronduerat, quam mādauerat Deus reponi ante se, vt patet Nume. 17. cap. hæc omnia dicit Apostolus fuisse in arca, vt patet ad Hebræ. 9. capit. sed 2. Paralipo. 5. capi. dicitur, quòd in arca solum erāt tabulæ quas posuit Moyses in Oreb, soluitur ꝙ Apostolus vocat arcam ipsam arcam, & sinum exteriorē siue latus, in Parali. vocatur arca solum pars arcę sine sinu exteriori, & tunc patet vtrunque. *Vt sit tibi hæc scriptura in testimonium*. Vt si forte negaret aliquis aliquod præceptum esse datū a Deo, posset probari per illud instrumentum publicum, & custoditum in thesauro domini: vel si forte in libris, qui extraherentur, & scriberentur post, aliquis aliquid superadderet, vel diminueret, siue alio modo scriberet quàm est, haberetur liber exemplaris, a quo veritas manifeste cognosci posset, etiam si de alijs libris dubitaretur, ideo mandatur supra 17. cap. quòd reges facerent scribi Deuteronomium, vt legerent in eo, & peterent exemplar a Leuitis, scilicet istud, quod scripsit Moyses tanquam verissimum.

Margin notes: Literę expositio. — In quo verba Dei a nostris differant. — Legis datę a Leuitis conseruatio.

Præcepta hæc quare in tabulis reposita sunt in arca. Et an tabulæ, & cætera quæ erant in arca possint furtim capi de arca. Quæst. IIII.

ISTA enim fuit causa quare pręcepta in tabulis reposita sunt in arca, scilicet, quia postea aliquis volens proteruire posset negare de aliquo mandato datum fuisse a Deo, cum autem proferrentur tabulæ pateret mandatum illud fuisse datum a Deo, maxime quia scriptura taliter in tabulis sculpta erat, quòd pateret non potuisse illud humano opere fieri. Sed dices, quòd non manerent istę tabulę in certissimo testimonio, quia aliquis posset subripere eas de arca, & sic non maneret eis vlla fides. Respōdetur, quòd aut ille qui volebat istas tabulas subripere, erat de popularibus, aut erat de Leuitis, aut sacerdotibus, si autē esset de popularibus non poterat accedere ad eas, vel aperire arcam quin moreretū: nam ex hoc solo, quòd Bethsamitę viderunt eam nudam mortui sunt 70. millia de eis, vt patet 1. Regum 6. cap. Item non poterant hoc facere dato, quòd vellent, quia cum erat tabernaculum in deserto, erant omnes Leuitæ excubantes in circuitu eius, ne quis extraneus accederet, & si aliquis extraneus volebat accedere nescientibus aut non potentibus Leuitis occurrere, moriebatur vt patet Numeri 1. cap. scilicet siquis externorum accesserit occidetur, si autem Leuitæ permitterent eum accedere moriebantur, vt patet Nume. 18. cap. scilicet tu, & domus patris tui portabitis iniquitatem Sanctuarij. idest si fuerit facta aliqua iniquitas in accedendo ad Sanctuarium, quia alienigenæ, qui nō sunt de genere Leuitico ex negligentia vestra accedunt, aut ex cōsensu, erit ista iniquitas super vos, & super totam domum patris tui, & maxime patet hoc ex sequenti litera in eod. c. cum autem erat arca cum tabulis in terra Chanaan, in templo erant positi ianitores custodientes templū, ne cui fas esset ad res sacras accedere, & erant quatuor millia ianitorum de Leuitis, vt patet 1. Paralipo. ca. 26. non igitur posset aliquis extraneus accedere ad arcā: si autem ille qui accedere vellet, esset Leuita nō posset accedere, quia immediate, vt videret arcam, moreretur. Et non solum arcam, sed etiam quodlibet de supellectilibus tabernaculi sic dicitur Numeri 4. cap. ꝙ Leuitæ Caathitę, quòd portabant in humeris supellectilia Sanctuarij, non intrarent ad videndum quomodo sacerdotes velabant ista. nam si aliqua eorum nuda viderēt morerentur, quāto magis arcam quę erat aliquid maximum inter omnia vtensilia Sāctuarij. idē patet Numeri 18. capitu. cum dicitur, & excubabunt

Leuitę

Leuitę ad præcepta tua ad cuncta opera tabernaculi, ita duntaxat, vt ad vasa Sanctuarij, & altare non accedant, & illi moriantur, & vos pereatis simul. si autem essent sacerdotes non poterant etiam hoc facere, quia aut ille erat sacerdos magn⁹, aut minores sacerdotes, si essent minores sacerdotes non poterant accedere ad arcam, nec intrare in sancta Sãctorum: solus enim sacerdos magnus intrare poterat in sancta Sanctorum, vt patet ad Hebræ. 9. nisi forte cũ in deserto erãt & deponendum esset tabernaculum, quia tũc filij Aaron, scilicet sacerdotes minores intrabant cum sacerdote maiore, & deponebant omnia, & tegebant arcã cæteraque vtensilia, vt patet Nume. 4. cap. si autem esset sacerdos magnus, etiam non poterat intrare ad tollendum, quia solum semel in anno poterat sacerdos magnus introire in sancta Sanctorum, vt patet ad Hebræ. 9. capitu. & hoc erat in festo propitiationis, vt patet Leui. 16. cap. ergo in alijs diebus si intraret moreretur, in illa autem die non poterat accipere tabulas de arca, quia ipse intrabat cum magno timore, ne si in aliquo delinqueret Deus eum occideret. si igitur tam scelerata facere præsumeret, vt manibus nephanis arcam aperire vellet ad extrahendas inde tabulas, atque furtim tollẽdas, Deus eum immediate occideret: manerent ergo tabulæ hoc modo in testimonium in arca, sicut Deus dixerat Exodi 25. cap. solum igitur põterant extrahi tabulę per aliquem bonum virum, qui bono zelo commotus, quia videret negari aliquod pręceptum legis, vt probationis copia haberetur, educere vellet tabulas de arca, & iste, siue Leuita siue sacerdos esset, siue de populo, nullum malum sustineret, quod autem de tabulis diximus, de Deuteronomio existente in latere arcę dicendũ est, quia ad hoc, quòd acciperetur ille Deuteronomius oportebat intrare in sancta Sanctorum, & accedere ad arcam atque aperire, ad quod eadem inconuenientia sequuntur quæ ad tabularũ eductionẽ. de his quoq; diximus Exod. 20. c. *Ego scio contentionem tuam, & ceruicẽ durissimam*. Quasi dicat, quia tu es contumax, & inobediens mãdatis meis posses negare de aliquo mandato dicens, quòd nunquam tibi fuisset datum, ideo sit iste liber in testimonium contra te. *Semper contentiose egisti contra dominum.* Non credens verbis eius, vt patet per totum Exodũ, & librum Numerorum, & sic dixit isti populo supra 9. cap. populus durę ceruicis es a die qua nosse te cępi. *Quanto magis cum mortuus fuero*. Valet cõsequentia, quia Moyses erat vir vitæ altissimæ in familiaritate magna Dei, ad cuius preces Deus omnia faciebat, & ĩ magna reuerentia, & timore a populo habebatur, etiam quia totius populi princeps erat, vt patet Exo. 18. cap. si ergo propter timorem, & reuerentiam istius non euitabant mala, quanto magis cum nõ habebant eum corrigentem? *Congregate ad Deum omnes maiores natu*. Ante Deum congregabantur, idest ante Sanctuariũ in quo Deus erat speciali modo, hic mandat cõgregari, quia forte quando Moyses iuit cum Iosue ante Deum, reliquus populus rediji in tentoria sua: mandauit ergo, quòd iterum congregarentur ad audiendum verba cãtici huius: vel si velis tenere, quòd iste liber fuit scriptus, postquam fuit populo annunciatus dices, quòd factis omnibus superioribus cõmonitionib⁹ ad quas populus totus interfuit, scripsit Moyses librum hũc, & interim rediit populus ad tentoria, deinde dato libro Leuitis mandauit totum populum conuocari, vt verba cantici audiret. *Maiores natu*. Idest seniores. *Per tribus vestras*. Ita, quòd seniores de qualibet tribu venirent ad audiendum, & quilibet in ordine tribus suę, ne venirent mixtim. *Atque doctores*. Idest illi qui sapientiores erant inter eos, & non solum vocari mandauit istos, sed etiam totum populum, quia vt patet

F in fine cap. ista verba cantici dixit Moyses audiente toto populo, sed vocantur hic specialiter seniores, & doctores, quia isti magis coniuncti erant Moysi, vt magis attenderent, & intelligerent verba cãtici, ideo de istis dicitur congregate ad me maiores natu, vel forte nominantur isti soli, quia sub nomine digniorum personarum in ciuitate intelliguntur omnes minores.

Et inuocabo contra eos cælum, & terram. Scilicet, vt sint testes istorum quæ dico contra eos, ideo dicit in principio cantici. *Audite cæli*. *Noui enim, quòd post mortem meam inique agetis*. Cognouit enim hoc Moyses domino reuelante ei. *Et occurrent vobis mala in extremo tempore*. Idest non nunc immediate, quia non coletis nunc idola, sed pertransitis aliquot annis: nam in toto tem-

G pore Iosue, & post eum in tempore aliquorum seniorum iudicantium non coluerunt idola, vt patet Iudi. 2. cap. sed põst coluerunt tempore quo suscitatus fuit in iudicem Baiorh, vt patet Iudi. 3. cap. vocatur hic tẽpus extremum non illud, quod in omnibus temporibus finale est, sed quia distans, & sic vocantur dies nouissimi non qui totaliter vltimi sunt, sed qui distantes sunt, sic habetur Gene. 49. capi. vbi dixit Iacob, quòd volebat annunciare filijs suis quæ ventura erãt in nouissimis diebus, & tamen multa de his quæ ipse ibi dixit, non per multos annos post completa fuerunt, scilicet, ꝙ Iudas regnaret, & quòd de stirpe Ioseph etiã reges pullularent, quia ista tempore Dauid, & Ieroboã completa sunt. *Quando feceritis malum*. Deus dat pęnam pro culpa, ideo nunquam dat pęnam ante cul- Deus est promptus ad benefaciendum.

H pam, licet in dãdo pręmia non sic se habet, quia interdum dat pręmia ante merita, quia est promptus ad benefaciendum, infligere autem pęnas videtur esse contra naturam eius, sed Iudæi non erant peccaturi nũc, sed in extremo tempore, ideo non tunc, sed in extremo tempore quando malum facerent, puniendi erãt. *In conspectu domini*. Idest vidente domino qui omnia bona, vel mala videt, quoniam in omni loco oculi domini contẽplantur bonos, & malos, vt patet Prouerb. 15. capitu. vel dicitur. *In conspectu domini*. Idest contra Deum, scilicet, quòd ista peccata quæ isti facerent, non erant proprie peccata contra aliquem, nisi contra Deum, ideo in conspectu eius fieri dicuntur: nam

I sunt quædam peccata quæ solum sunt contra Deum, & nullo modo contra proximos, quædam autẽ sunt contra Deum, & proximos, ea autem quæ sunt cõtra Deum, & proximos, non dicuntur facta in conspectu Dei specialiter quasi solum sint peccata contra Deũ, sed ea quæ sunt in Deum solum, vt infidelitas, idolatria, & similia scelerate acta, quę in Deum solum sunt in conspectu Dei aguntur, & dicuntur in scripturis facta in conspectu Dei. *Vt irritetis eum*. Irritare duo signat. Vno modo irritare, idest prouocare ad iras, alio modo irritare, idest adnihilare, sic ait Ebrardus. Irritare duo signat.

Irritat adnihilat irritat prouocat iras.

Solum enim differt in accẽtu, quia pro adnihilare habet penultimam correptam, & pro irã prouocare habet pęnultimam productam: de primo dicitur supra irritum facient pactum meum, idest adnihilabunt, de

K secundo dicitur hic, vt irritetis eum, idest, vt prouocetis ad iram, sic dicitur Psalm. 9. propter quid irritauit impius Deum, & inde vocatur irritamẽ quęlibet prouocatio passionalis. *Vt irritetis eum*. Non tenetur hic, vt finaliter, ita quòd dicat causam finalem, quia tunc esset sensus, quòd ideo isti faciebant malum, vt Deus prouocaretur ad iram: nullus enim homo hac intentione mouetur, sed quia id, quod malum est secundũ rem, est delectabile ei qui operatur, & fertur in illud non in ratione mali, sed in ratione delectabilis, vel vtilis. nam ideo Hebræi colebant idola, quia in cultu eorũ habebant aliquas delectationes, sicut in cultu priapi

Piam

pi, in quo erat communis concubitus. Et non erāt alligati ad aliquam obseruationem praeceptorum in colendo idola, sicut colendo Deum, quia qui colebant Deum verum putabāt se astrictos legi Dei, vt eam totaliter obseruarent, in qua praecepta aliqua continebātur, quae videbantur eis dura, cum autem colebāt idola non putabant se obligatos ad legem Dei, & quia dii gentium non ponebant aliqua praecepta, quae essent alicuius durę obseruationis, cum nulla vitia reprimerent, erat delectabile Iudaeis, quòd sinerentur vacare omni passioni secundum immunda desideria sua, desiderabant etiam colere idola, quia putabant rerum temporalium prosperitatem euenire eis magis cum idola colerent, quam cum Deum colerent, maxime cum colerent reginam cęli, idest Dianam, siue Lunā facientes ei placentas, vt patet Hiere 44. cap. cum dicitur sermonem quem locutus es ad nos in nomine domini nō audiemus ex te, sed faciemus omne verbum, quod egreditur de ore nostro, vt sacrificemus reginę cęli, & libemus ei libamina, sicut fecimus nos, & patres nostri, reges nostri, & principes nostri in vrbibus Iuda, & Ierusalem; & saturati sumus panibus, & bene nobis erat, malumque non vidimus, ex eo autem tempore quo cessauimus sacrificare reginę cęli, & libare ei libamina, īdigemus omnibus, & gladio atque fame cōsumpti sumus, debet igitur ista dictio, vt teneri cōsecutiue, scilicet, vt irritetis eum vos facietis malum, & sic sequitur necessario, quòd irritabitis eum. *Per opera manuum vestrarum.* Est duplex sensus. Vno modo per

Duplex literę expositio.

opera manuum vestrarum, idest per operationes vestras, quasi dicat vos irritabitis Deū, puocādo in actionibus vestris malis. Et istę dicuntur opera manuum, quia omnis actio attribuitur manui, cum manus sit organum organorū, vt ait Arist. 2. de Anima. Alio modo accipitur opus proprie pro eo, quod fit, & non pro actione rei, & isto modo dicūtur idola opera manuū, quia ab hominibus fiunt, & non sunt operationes eorum, sed id, quod fit sic dicitur Psalm. 13. simulachra gentium argentum, & aurum opera manuum hominum. Et dicitur Deus prouocari per opera manuum, idest per culturam idolorum, quia nihil est, per quod magis Deus prouocetur ad iram quàm per culturam idolorum. *Locutus est Moyses audiente vniuerso cętu Israel.* Idest quando Moyses verba huius cantici recitauit totus populus astabat, & Moyses alta voce loquebatur, vt audiretur vox eius a toto Israel, sicut audita fuerāt omnia verba huius libri praedicta. *Verba huius carminis.* Non est hoc, sicut cętera scriptura, quia aliàs procedit sine aliqua lege metri, hic autem est lex metrorum, & sunt versus distincti. *Et ad finem vsque complevit.* Idest inchoauit, & finiuit.

C. A P. XXXII.

De pę. dis. 3. §. auctoritas.

AVDITE cęli quae loquor, audiat terra verba oris mei. Concrescat in pluuiam doctrina meā, fluat, vt ros eloquium meum. Quasi imber super Herbam, & quasi stillae super gramina, quia nomen domini inuocabo. &c.

A*udite.* Supra Moyses descripsit legem, & fecit multas commonitiones circa eam. Hic specialiter facit vnam commonitionē in cantico ad eam conseruandam populū excitando. Et tāguntur tria. Primo ponitur proęmiū.

A Secundo ponit intentum ibi. *Date magnificentiam.* Tertio subiungit epilogum ibi. *Venit ergo Moyses.*

Quare, & quomodo reddit auditores Moyses attentos.
Quaest. I.

ET in proemio auditores reddit attētos multipliciter. Primo ex certitudine dictorum, quia sunt firma, sicut cęlum, & terra, immo magis firma, quia Matth. 24. cap. cęlum, & terra transibunt, verba autem mea non transient, ideo dicit. *Audite celi.* Inuocantur cęlum, & terra in testes, vt dixit praecedenti cap. & inuocabo contra vos cęlum, & terram, & inuocantur ista in testimonium, vel ad

B comprehendendum omnem creaturam quae in his continetur, vel ad perpetuam durationem testium, & ad signandam firmitatem in verbis: nullae enim creaturae, ita firmae sunt, sicut cęlum, & terra, quia omnia elementa corrumpuntur. Elementa vero alia licet secundum se tota nunquam corrumpantur, magnam tamen suscipiunt alterationem, & nimis patiuntur, & agunt inuicem, terra autem propter sui duritiem modicum mutabilis est, cęlum vero nullo modo corrūpitur, nec mutatur, quia corpora supra cęlestia non suscipiunt peregrinas impressiones, vt patet 2. de cęlo, & mundo. Secundo ponit verborum vtilitatem imprecando, quòd fructum faciant in animis audientiū. *Concrescat in pluuia doctrina mea.* Idest concrescere faciat virtutes in audientibus, quoniam admodum pluuia

C terram inebriat, & fecundat, vt patet Esa. 55. cap. *Fluat vt ros eloquium meum.* Ista est repetitio eiusdem sententię ad ornatum, quia sic fit in rithmis, & est similitudo, quia sicut aqua magnitudine humiditatis suae terram sufficienter inebriat ad producendum germina, & herbas, ita ros, quia guttatim cadit paruitate suę humiditatis, quae tamen aliqualis est, virentia humectat, ne tantum a calore exurantur. *Quasi imber super herbam.* Imber magna pluuia est, quae herbam gigni facit.

Et quasi stillae super gramina. Stillae dicunt guttae grossae quae solent cadere in Aprili, vel in temporibus calidis, & vocantur nimbus, imber aqua minuta, & continua est: gramen, & herba differunt aliqualiter secundum nostram linguam, sed magis secundum Hebrai-

D cam, quia vbi nos habemus herbam, habent Hebraei quoddā, quod solum significat istas paruas herbas, q per omnes agros nascuntur, sine aliqua cura humana, vbi nos habemus gramina, Hebraei habent nomen qd significat segetes, vel alia quae cura humana seminantur, & gubernantur, & eadem differentia facienda est in lingua Latina, licet non plene patet. Tertio ponit verborum auctoritatem, scilicet in vocatione diuini nominis, & est ista ratio praecedentium: dixerat enim quòd concresceret sermo suus, vt pluuia, reddit rationem, quia nomen Dei inuocabit, & omnia quae in nomine Dei fiunt firma sunt, quoniam dicitur Ioan. 16. ca. quòd quicquid petierimus in nomine Domini accipiemus. *Quia nomen domini inuocabo.* Ideo propter hoc

E praedicta fient. *Date magnificentiam.* Hic ponitur secundum, scilicet auctoris intētum in quo agit tria. Primo demonstrat Deum esse bonum: in secundo dicit eum esse colendum ibi. *Nunquid non ipse.* Tertio demōstrat eum in iudicio iustū ibi. *Vidit dominus.* Prima in duas. Primo ponitur Dei bonitas. Secūdo populi iniquitas ibi. *Peccauerunt.* Primum septempliciter demonstrat vt patet in litera. *Date magnificentiam Deo nostro.* Hoc refertur ad cęlum & terram, quae debent dare magnificentiam Deo eum laudando, vel extollendo, & licet magnificentia dicatur esse virtus circa maximas expēsas, vt patet 2. Ethico. & 4. quae Deo conuenire potest, quia omnia dat, & abundantius quam petamus. Sed

Auctoris intentum.

hic,

hic, & vt communiter in tota sacra scriptura magnificentia dicit in Deo quandam magnitudinem non cōparando ad effectus, sed intra ipsum. *Dei perfecta sunt opera.* Hic ponitur secunda conditio, s. magnitudo, & perfectio in operibus, quoniam opera Dei perfecta sunt, non sicut opera nostra quæ caduca, & incompleta sunt, & dicitur propter hoc, quia infra dicet de peccato Iudæorum, & pęna, & tūc diceret aliquis de eis, ideo peccauimus, quia Deus nos tales creauit, iō excludit hoc, scilicet, quia Dei perfecta sunt opera, quia vidit Deus cuncta quæ fecerat, & erant valde bona, vt habetur Gene. 1. capit. non ergo teipsum peccatorem creauit, sed tu propria voluntate te peccatorem effecisti. *Et omnes viæ eius iudicia.* Ponitur tertia conditio, s. q̄ iustus est: & respondet ad superiora, quia diceret aliquis cum a Deo puniretur, Deus iniuste punit me, exG cluditur hoc, quia Dei viæ omnes iustæ sunt. iudiciū & iustitia differunt, quia iustitia habitus est, iudicium actus iudicandi est. *Omnes viæ eius iudicia.* Idest omnes viæ eius secundum rationem sunt, nec aliquando mouetur ex passione, aut ex malo habitu, quia in Deo nihil tale est.

Duplici de causa Dei operationes viæ eius appellantur. Quæst. II.

VOCANTVR viæ Dei operationes eius, & hoc esse potest propter duo. Primo quia sicut per viam venitur in terminum, & via est notior quàm terminus, ita Deus qui se-H cūdum se nobis ignotus est (quia spiritus est) per operationes suas nobis notus est: secundum quod operationes suæ parēt in creatura quæ est corporalis, & cōnata modo nostro intelligendi, & istæ operationes q̄ vię sunt in Deo, sunt iudicia, quia quicquid agit iustū est. Alio modo dicūtur operationes Dei vię eius, quia in nobis idē modus loquendi est, vocamus enim operationes nostras vias nostras, quia sicut homo per viā procedit, ita operatio est processus noster, quia tota vita nostra extenditur per operationes, cum viuere secundum Aristo. in 9. Ethic. sit in operari, qui multum ergo operatur multum est, qui modicū operatur modicum est, & sic cōcludit idem Aristo. circa finem no-I ni Ethic. quòd cum viuere consistit in eo, quod maxime homines volunt, & cuius gratia omnia eligunt, vt in poetizare, exercitari, venari, Philosophari: ex quo concludit, quòd conuiuere amicorum cōsistit in his, scilicet in compoetizare, colludere, ad aleas coexercitari, cōphilosophari, & dicit adhuc amplius, quòd sicut est delectabile cuilibet homini cognoscere se esse, & viuere, ita est delectabile cognoscere viuere amicum, sed dicit hoc esse non posse, nisi cum aliquis participat cum eo in mente intelligendo quid intelligit viuere, ideo ītelligere dixit, & est operatio. explicatur ergo nostra vita in operationibus tanquam extendatur nostrum esse per successiones, quod ante videbatur sine explicatione, & processu, quando non operabamur: istæ ergo vię domini, scilicet operationes eius in nobis qui sunt quidam processus tanquam vię sunt K iudicia, idest sunt semper factæ cum ratione. *Deus fidelis.* Ponitur quarta conditio quæ est fidelitas in promissis, & respondet ad superiora, quia aliquis punitus a Deo diceret, iō ego transgressus sum legem Dei, q̄a ipse trāsgressus fuit pactum, quod mecū pepigit: nā sicut ego ꝓmisi ei obedire, ita ipse promisit mihi benefacere, sicut ergo ipse nō benefecit mihi, nec ego obediui legi eius: excluditur ista rāsio, quia Deus fidelis est ideo firmiter quicquid promittit reddit. *Et absque vlla iniquitate.* Hic ponitur 5. conditio, scilicet sanctitas: quia Deus ab omni malitia immundus est, & respon-

In quo cōsistit cōuiuere amicorum.

F det super omnibus, quia aliquis male agēs diceret, Deus ista fieri vult, excluditur: quia Deus sine iniquitate est, ideo etiam iniquitatem abominatur, vt patet Psal. 5. quoniam Deus nolens iniquitatem tu es. vel si aliquis dicat, quòd Deus personas accipit, quia cuidam gratiam dare vult, alteri autem non, ideo mala operatur. respondetur, quòd falsum est, quia Deus sine iniquitate est, quia omnibus gratiam dat, sed non omnes eam recipere volunt, quia multi dicunt Deo recede a nobis, scientiam viarum tuarum nolumus Iob. 21. cap. & si vni gratiam dat magis quàm alteri, non est in hoc acceptor personarū, vt latius declarauimus supra primo, & 10. cap. *Iustus.* Ista est 6. cōditio, scilicet ęqualis distributio in premio, quia aliquis diceret ego merui multa, sed Deus nihil dedit; excluditur: quia Deus iustus est. *Et rectus.* Scilicet in pęnis dandis, & est cōditio 7. respiciens superiora, quia Iudæus pro peccato punitus diceret, verum est, quod pro peccato pęnam merui, sed non tantam, excluditur: quia Deus rectus est. *Peccauerunt ei.* Hic ponitur secundum, scilicet populi iniquitas. *Peccauerunt ei.* Idest contra eum. *Non filii eius.* Idest qui per peccatum a Deo recedūt, & erāt ante filij Dei per gratiam, sic dixit Christus cōtra Phariseos, vos ex patre diabolo estis. Io. 6. cap. & Osee primo cap. vocat Deus populum suū Iudæos legem seruantes, deinde vocat non populum suum eosdem idolis immolantes. *In sordibus.* Refertur ad ly peccauerunt, idest peccauerūt in sordibus, scilicet in idolatria quæ vocatur specialiter sordes, quia magis animā maculat, & a Dei amore distrahit, vel quia in sacrificija idolorum multæ sordes continentur, vt in sacris priapi in quibus sacerdotes verenda toti populo demonstrabant ad actum venereum prouocantes, & deinde inter fructeta, & in locis subterraneis ad explendam omnem veneris immunditiam conueniebant. *Generatio praua.* Reprehenduntur de tali peccato. generatio praua: idest deprauata in voluntate. *Atque peruersa.* Idest peruerse iudicās, quia iudicat cultum idolorum diuino cultui esse preponendum, & per ista facti sunt non filij qui ante filij erant. *Praua atque peruersa.* Improperat hic Deus Iudæis, & ponit in eis omne malū. consistit autem omne malum in duobus, sicut omne bonum stat in eisdem duobus: est enim malum, vel bonum, vt hic accipitur, actus morales, & actus morales accipiūt bonitatem, vel malitiam in principijs suis elicitiuis: nam sicut effectus in naturalibus accipiunt esse a causis naturalibus, ita & in moralibus accipiunt bonum, vel malum a principijs suis. si autem principia bene se habeāt, actus est bonus, si autem principia male se habeant, actus est malus. sunt autem principia actuum humanorum tria, scilicet intellectus, appetitus, & sensus, vt ait Aristo. in principio 6. Ethic. sensus tamen non est proprie principium alicuius operationis, quia magis est instrumentum actionis quàm principium, siue radix actionis, ideo non efficit aliquā operationem bonam, aut malam. manent igitur duo qui sunt proprie principia actionum, scilicet intellectus, & voluntas, cum intellectus est bene se habens, & volūtas, operatio moralis necessario est bona, scilicet cum intellectus practicus recte iudicat conformiter se habens appetitui recto, & cum voluntas bene eligit cōformiter se habēs intellectui recto, est tota moralis rectitudo: ad hoc autem, quòd sit obliquitas, vel malū morale, satis est non esse intellectum practicum verū conformiter se habentem appetitui recto, vel appetitum non esse bonum conformiter se habētem recto intellectui: est autem peruersio moralis totaliter cum intellectus est dissonans appetitui recto, & appetitus est dissonans vero intellectui practico. vtrunque autē quædam peruersitas, quia quodlibet corū est mutare

Omne malum in duobus consistit sicuti oē bonum.

Tria sunt principia actuum humanorum.

res a debito ordine, quia voluntas non tenet debitum ordinē, nec intellectus, nominat tamen hic litera istas duas corruptiones duobus nominibus, scilicet. *Peruersa, & praua*. Pertinet prauitas ad volūtatem magis proprie, cum prauitas sit malitia quæ est malus habitus, in intellectu autem non est malitia: nam si accipiatur intellectus speculatiuus non reperitur ibi aliquis actus pertinens ad bonum, vel malum morale, ideo secundum illos habitus non vocatur aliquis simpliciter bonus aut malus. idem de intellectu factiuo in quo reperiuntur habitus artium mechanicarum secundū quas non est aliquis homo bonus, aut malus simpliciter, sed bonus, aut malus faber: in intellectu practico reperitur prudentia, tamen oppositum suum non vocatur malitia, sed soli habitus inclinantes affectum. peruersa verò dicitur quantum ad intellectum, quia dicit malū esse bonum, & bonum esse malum, ponit tenebras lucem, & lucem tenebras, & dulce amarum, & amarū dulce, iuxta id, quod habetur Esa. 5. ca. mutatio ergo ista a rectitudine iudicij secundum veritatem practicam secundum conformitatem intellectus practici ad appetitum rectum est peruersitas, & isto modo mutatur in eis maxime veritas practica dicentibus, quòd melius erat colere reginam cœli, & libare ei libamina quàm colere Deum cęli, & quòd ex eo tempore quo eam cessauerunt colere, venerit super eos tempestas, & gladius, vt patet Hiere. cap. 44. & sic responderunt publice omnes mulieres Iudæorū in Aegypto in terra fathures Hieremiæ suadenti eis, vt dimissa regina cœli colerent Deum verum quia erat Deus cęli. *Haeccine reddis domino*. Idest nunquid talia retribuis Deo pro beneficijs collatis? dedit bonum, & retribuis malum. hæccine idem est, quòd hæc ne, & stat ne pro nunquid interrogatiue, & est sensus nunquid hęc reddis domino, sed interponitur ibi vna litera, scilicet, i, & fit vna dictio, & talis coniunctio vocatur syllabica adiectio, vel interpositio, sic dicit hoscedies pro hos dies addendo ce, de istis tractat Priscianus in maiori libro 13. circa finem. *Popule stulte*. Stultus est qui discordā ta rationi agit, insipiens est qui a iudicando deficit. vnde proprie stultus est qui malum habet iudicium, & secundum illud malas affectiones, & peruersas operationes, non dirigens eas per aliquam prudentiam, nec etiam per astutiam: saltem insipiens priuationem solum dicit, scilicet nescire iudicare, sed non ponit aliquam deordinationem in actibus, cum autem aliquis insipiens est, nescit quid sibi est bonum, & vtile, cum stultus est, iudicat & eligit illud, quod inutile est pro vtili. hæc patiebantur Iudęi præponendo idola Deo. Et cum hæc duo mala sint, peius tamen est esse stultū quàm esse insipiētem: nam stultus est deordinatus in intellectu, & voluntate, ita quòd nihil in eo bonum moraliter manet. insipiens autem solum est deordinatus in itellectu, aut potius priuatus recto iudicio, quia ille dicitur habere intellectum peruersum, qui cum posset recte iudicare, aut cum circaalia astutus sit, in aliquo tamen, vel aliquibus male iudicat. qui tamen ex aliquo defectu naturę vtpote, quia est naturaliter orbatus, aliquod malum bonum iudicat, non dicitur habere intellectum peruersum, sed est priuatus actu rationis totaliter, vel quantum ad aliquid. stultus autem videtur esse huiusmodi, quia habet intellectum suum deordinatiuum quantum ad quædam, & volūtatem prauam. insipiēs autem qui sola perfectione rationis caret non est deordinatus in voluntate. Et si forte accipias stultum pro eo qui orbatus naturaliter, vel ex ęgritudine stulte iudicat, & stulta agit, non dicetur iste habere intellectum peruersum, quia ipse nō peruertit eum, tamen necessarium erit semper eum deficientem esse in intellectu, & voluntatem bene se ha-

Quid proprie stultus.

A bere, quia agit stulta. insipiens autem licet a natura orbatus sit, non est tātum orbatus, sicut stultus, quia priuatur recto iudicio, non tamen agit aliqua stulta, aut alijs nocua. quomodo autem ista duo de eodem simul dicitur signant duas imperfectiones, scilicet insipiens dicit priuationem recti iudicij, & stultus dicit disturbationem, & turbulentiam in actibus voluntatis, & in actibus exterioribus, ita vt alijs noceat, & dissona valde faciat, vtrunque autem de Iudæis recte prędicabatur, vt patet ex supradictis. *Nunquid non ipse*.

Hic ponitur secundum, scilicet Deum esse colendum, quod inducit septem rationibus. Prima est ratione creationis, quæ attestatur verum Deum, & infinitam potentiam, cui verissime debetur latria, & nulli alteri rei. *Nunquid non ipse est pater tuus*. Quasi dicat sic per ista quæ subduntur. *Qui possedit te*. Te continuo gubernādo, quoniam Deus omnia gubernat, ne in nihilum redigantur. *Et fecit te*. Materiam ex qua natus es in primordio rerum, distinguendo & separādo, vel eam nunc principaliter organizando. possunt hic poni ista duo verba, scilicet fecit, & creauit, vt teneant suas significationes secundum, quod distinguimus illas, aut potest esse, quòd creare, & facere referātur ad idem, scilicet, quòd eadem res dicatur facta, & creata, ita quòd accipiantur ista ex superabūdantia vel bonum dicta, sicut sępe fit in modo vulgari loquendi, in quo ad maiorem abundantiam, & expressionem ponimus multas dictiones idem significātes, & sacra Scriptura sequens modum loquendi Hebraicum sequitur plerunque stilum istum. Si autem accipiamus, vt diximus, scilicet facere, quòd referatur ad corpus, verū est, quòd Deus fecit illud, vt supra dictum fuit, vel dicitur fecisse ipsum, idest hominē, quia licet vnus homo gignat aliū, Deus tamen præcipue dicitur agere, quia licet Deus sit causa solitaria secundum, quod operatur per creationem, vel in aliquid immateriale, tamen adhuc est causa naturalis operans in ea quæ naturalia sunt, & quantum ad hoc non agit Deus, vt causa solitaria, sed habet multas causas agentes subordinatas, quia non immediate influit in corpora, sed mediantibus rebus spiritualibus: nam ipse est causa prima, & tota virtus influxiua deriuatur ab eo tanquam ab originario fonte, & deriuatur per totam concatenationem causarum, & quantum ad hoc plus influit quàm omnes aliæ causæ, quia quicquid aliæ agunt, idō agunt, quia ipsa virtutem tribuit, & sic dicitur in libro de causis propositione prima. quòd omnis causa primaria magis influit in suum effectum quàm causa secundaria: & non solum quantum ad contributionem virtutis operatur, sed quātum ad motum etiam, quia aliæ causę ad agendum non mouerentur, nisi ipsa prima causa moueret, sic dicit de Deo in 12. Meta. quòd Deus mouet alias intelligentias in ratione amati, & desiderati, idest tanquam quoddam bonum desideratum, & ad participandum illud mouent, & operātur, sic enim ait Aristo. eodem lib. φ intelligentię mouent ad participandum esse diuinum. in motu igitur naturali qui fit ad causandum aliquem effectum, est subordinatio omnium causarum, & oportet, φ resoluatur iste motus i causam simpliciter immotam quæ est Deus, quia ipse mouebit immediate causas spirituales, s. intelligentias ad mouendum cęlos ad ipsam actionem naturalem: magis ergo mouebit causa prima quàm omnes causę inferiores, sed per motū causarum naturalium causatur corpus humanum, & gignitur hō. ergo istę causę mouentur a Deo, & Deus principaliter diceret mouere, & causare ista inferiora a natura causata, sed corpus humanū genitum est per actionem naturalem in qua Deus potissime agit, quia est causa prima, ergo ipse facere dicitur hominem. *Et creauit*

B
C
D
E

Septē rōnibus probatur Deū esse colendum.

Deus est causa prima, & oīs virtus influxiua inde proficiscitur.

creauit te. Scilicet animam tuam de nihilo creando, & corpori infundendo. sub paucis verbis multa comprehēdit: vult enim sic arguere, Deus dedit nobis esse bonū, s. quicquid sumus, & quicquid habemus, ergo maxime colendus est: patet antecedens, quia duæ partes naturę sunt id quod nos sumus, s. corpus, & anima, sed vtrunq; ipse dedit, quia corpus fecit, & animā creauit, dedit ēt id, quod habemus qm possedit nos. *Memento dierum antiquorum*. Idest dierum primorum a primordio creaturæ. est sensus Deus causauit te, & fecit. Si autem in hoc dubitas. *Memento dierum antiquorum*. Idest recogita intra te dies antiquos qui fuerunt in principio creationis. Et inuenies, q Deus creauerit hominem, & oēs res, creando ergo hominem primum, & oīa alia in principio, ēt nunc oēs homines creare dicetur, licet non eodem modo: creauit enim ante materiale principium cuiuslibet hominis, & alterius rei, nūc no uiter creat animā. de istis diebus antiquis poterat homo recordari per scripturam libri Geneseos, quem Moyses tunc prophetico spiritu scripserat: non enim restiterant alia antiquitatis scripta per quæ homines in præteritorum cognitionem reducerentur. Vnde ante diluuium rude seculum fuit, nec homines de scribendis rebus gestis curauerunt: vel si forte aliqua scripserunt, quod de protoplauste nostro credimus, aquarum inundationibus deleta sunt, vel aliqualiter terræ mutatione submersa: sola enim columna marmorea, in qua Tubal musicę primus repertor musicam condidit in Syria, nunc retinetur. vt Iosephus attestatur, deinde translatis inundationibus aquarum diluuij incipientes homines per magnos terrarum recessus diuidi, magis ignorare inceperunt doctorem non habentes, donec in Aegypto literarum primordia, & historiarum incepta sunt, ideo Marcus varro omnium Romanorum doctissimus testimonio maiorum volens historiam a rerum maxima antiquitate retexere, a diluuio regis Ogigi exorditus est. Fuit autē hoc in græcia tpe quo filij Israel in Aegypto captiui tenebantur, in quo tpe a creatione mundi anni ter mille, & quasi septingenti effluxerant, vt patet in decursu historiarū, de quo aliquid Isidorus in fine 13. Etymol. Et Ouidius in principio Metamor. a rerum origine se narraturū proponens a diluuio sub Deucalione rege Thessaliæ incępit, quod multo post diluuium regis Ogigi fuit, vt patet per Isidorum 14. Ety. & per Augu. 18. de ciui. Dei. Vnde tunc Ouidius hominem de terra formatū asserit, siue eum Deus formauerit, siue Prometheus quidam de terra reducta nuper a cęlo, & mixta fluuialibus vndis. vt patet in principio Metamor. *Et cogita generationes singulas*. Iste est modus probandi creationē hominis, & est resolutiuus tanquam in Mathematicis, s. quærendo quis sunt pater istius, & dato illo, rursum quęrere de patre illius retrocedendo ad principium, & tunc ad vltimum inuenietur, q pater Cain fuit Adam, pater Adę nullus homo fuit, sed Deus eū formauit. ista est probatio sufficiēs discursis oībus intermediis, & io dr. *Cogita generationes singulas*. i. nullam dimittas in medio, quia tunc periret probatio, & istū modū pbandi reducendo habet beatus Lucas in Euāgelio. c. 3. vbi generationem Christi retrocedendo reducit vsq; ad Adam, & Deum. Et ista fuit causa potissima quare liber Geneseos continet omnes generationes ab Adam vsque Iacob continue, & in libro primo Parali. continētur omnes generationes vsq; ad captiuitatem Babylonicam, vt sic videat creatio mundi.

Ante diluuium non fuerūt scriptæ historiæ.

Marcus Varro incępit historiam a diluuio Ogigi.

Ouidius a quo tpe incępit scribere.

Quare Arist. posuit mundum esse æternum, & responsio ad eius argumenta. Et rationes catholicæ contra eum, & causa erroris eius, & aliorum. Quæst. III.

HANC reductionem ignorans Aristo. ponit mūdi æternitatem, & nullum hominem fuisse primum, sed semper hoīem ex homine fuisse. Et hoc dicit nō, quia eum ad hoc aliqua rō inducit, sed quia oppositis argumentis rñdere non valet: sicut qui falsitatem manifestam argumentorum viribus confitetur. Ratio autem ꝯria est, quia natura non fuit sufficiens primum hominem gignere. Et qñ arguitur ꝯ eum, pbando per historias de populatione omnium terrarū, & de edificatione omnium ciuitatum, s. qūo i tali tpe talis regio, quæ non erat habitata, incępit habitari, & qūo tales vrbes conditæ fuerunt, & sic ex narrationibus historicis ꝯ enim concludebatur, q omnis ciuitas quæ suo tpe existebat, principium habuit, & oīs terra principium habitationis habuit ab aliquo. Ipse respondet in secundo Poli. concedens omnia hæc ne fidem historiarum destruat, & dicit, q licet istæ terræ de nouo nunc habitari inceperunt, & ciuitates cōdi: tñ iam olim infinities habitatæ sunt, & vrbes constructæ, sed per diluuia destructa sunt illa. Et nō concedit ipse vniuersale diluuium, vt patet in 2. Metheo. quia oporteret maximam partem terræ in exhalationes resolui. Item quia repugnaret eius proposito; quia in vniuersali diluuio omnia consumi oporteret, & iterū renasci de terra, vel a Deo creari, quorum vtrūque negat, quia creationem abhorret, & animalia perfecta sine propagatione maris, & fœminæ virtute naturę nasci de terra impossibile esse dicit, & hoc s'm nos asserim' si sola virtus naturæ operet. Et si forte aliquis pro eo vellet dicere, q in diluuio vniuersali possent conseruari omnes species in arca, sicut nos ponimus fuisse tpe Noe. Dicitur; q hoc impossibile est sola virtute naturæ, q animalia tam diuersissima de remotissimis partibus orbis aliquis deducere posset ad succurēdum periculo diluuij, quia quædam animalia, ita sunt aliis inimica, q cum eis nullo modo viuere possent, nec per hominē capi. Item quia adhuc hoc non obstante valde magno tpe indigerent ad cōgregationem horum animalium. Dato autem diluuio super quandam magnam partem terræ habitabilis possunt aliqui homines in alia parte saluari. Et si arguatur magis, q si mūdus ab eterno fuit, non est dicendum, quod homines ita simplices fuerunt, quòd nunquam aliquam artem vel scientiam inuenerint, sed probabatur cōtra eum per historias de qualibet scientia, vel arte speculatiua, siue factiua, vel actiua, quomodo, & a quo, & quo tempore inuenta fuerit. Ad hoc respōdebat ipse in 2. Poli. q homines q; de corruptionibus, idest de diluuiis euaserunt simplices erant, & ideo licet ante omnes istæ scientiæ, & artes inuentæ fuissent, tamē isti nullam de illis sciebant, ideo dicit in eodem secūdo libro, quòd homines illi antiquissimi valde rudes leges dederunt, quia ex antiquis erat quædam lex in gręcia, q possent commutare vxores pro ferro. ista si respiciantur non sunt responsiones, sed quædam coloratæ euasiones, quia licet aliquo modo videantur hæc possibilia, tamen non sunt verisimilia. Sed istæ responsiones nō possunt stare secundum Philosophiam, quia secundū quod ipse vult in Metaphisica species sunt, sicut numeri, ita q sicut vnus numerus excedit alium in vnica vnitate, ita species se excedūt per gradus perfectionis essentialis, ita quòd secundum ordinem specierū existentium nunc impossibile est cadere aliquem gradū perfectionis essentialis inter eas, & si alicui speciei adderetur vnicus gradus essentialis perfectionis, necesse erat cadere in superiorem speciem quoniam immediate sunt. Sed aliquæ species dabuntur necessario deperditæ secundum hanc positionem, ergo non sunt, vt Numen. patet consequentia, quia quædam species etiam animalium perfectorum quæ per solam propagationem generantur, sunt in quibusdam terris, & nō in aliis, cum ergo talia diluuia venirēt, corrumperent aliquæ

Arist. non concedit vniuersale diluuium, sed particulare.

Lex atheniensis.

aliquæ ſpecies de illis. Item impoſſibile eſſet mundũ perpetuari a parte poſt: quia mundus perpetuatur a ꝑpetuatione oĩum ſuarum partium principaliũ quæ ſunt cęli, & oĩa elementa, & principales magiſq; perfectę ſpecies, quia ẽt ſi periret vna ſpecies de reb' imperfectis vel multæ, non diceretur mundus non perpetuari: ſed ſi aliqua de ſpeciebus perfectis periret, & mundus perire dr̃, vt ſi humana ſpẽs periret, & patet manifeſte ꝙ perire poteſt in aliquo diluuio, vel peſte, ſiue bello: vel quia homines gñare non volent, vel ſi in talibus diluuijs pauci remanentes tędio, vel terratũ intemperie morerẽtur. Hę autem rõnes ſufficientes ſunt ad inferendum contra Ariſto. & alios ponentes mundi ęternitatem. Præter has tñ ſunt aliquę alię, quę aſſumuntur ex cognitione conditionis rerum q̃ ſunt

Res ſunt duplices.

B in mundo. nam res quę ſunt, aut ſunt res, quę ſunt ſimpliciter actus, ita ꝙ in eis non ſit aliqua potentialitas, aut ſunt res quæ habẽt potentialitatẽ: ſi ſunt res quæ ſunt purus actus, nullo modo ſunt in potentia ad aliquid recipiẽdum quod fiat ab altero, & in his impoſſibile eſt eſſe incipere, quia tunc anteq̃ inciperent fuiſſent in potentia ad incipiendum, quod repugnat puro actui. ſic autem impoſſibile eſt Deum factum eſſe, aut creatum, aut cępiſſe eſſe quod non habuit cũ ponatur purus actus. Si aũt res ſunt potentiales, ita quòd ſint in potentia ad eſſe, cum potentia ſemper reducatur ad actum per motum aut tranſmutationes, & iſte motus ſit ab aliquo agente, & recipiatur in paſſo: neceſſe eſt ea, quæ potentialia ſunt, recepiſſe eſſe ab altero, cum tranſmutatio nõ fiat ab intrinſeco, ſed ab ex-

C trinſeco. ſicut igitur eſt de quolibet homine, ꝙ null' homo de his quos nos ſignamus, potuit ꝑ ſe eſſe habere non factus, nec genitus, aut creatus, quia eſt potẽtialis (nam eſt in potentia ad eſſe, quia eſt in eo eſſe receptum) ita & dicemus de omnibus hominibus, ſiue ponant ab æterno ſiue non: neceſſe fuit accipere eſſe ab alteris, cum ſint potentiales, & ſicut vnus eſt potẽtialis, ita neceſſe eſt omnes eſſe potentiales cum ſint einſdem ſpeciei. ſicut igitur philoſophus negat fuiſſe aliquem hoĩem primum, quia ille neceſſario erat potentialis, & non poterat eſſe a ſeipſo, ſed neceſſe erat accipere eſſe ab altero, ita neceſſarium erat cõcedere de oĩbus hoĩb', quotquot nos aſſignare voluerimus, quia omnes ſic erunt in potentia, nec ergo potuerũt

Neceſſarium eſt dari creationẽ iſtarum rerũ potentialium.

D ab æterno eſſe, niſi ab æterno eſſe ſuſcepiſſent, cum in quolibet eſſe potentialitas ſit: neceſſarium igitur ab aliquo accepiſſe eſſe, cum a ſe accipere non poſſint, & iſte erit aliquis qui ſit ſimpliciter actus, ita ꝙ ipſe poſſit eſſe dare & non ſuſcipiat. igitur hoc mõ qualitercunque philoſophi fabulentur, neceſſarium eſt dare ꝙ cęperint homines, cum a ſe habere eſſe non potuerint, & ſic de omnibus alijs ſpeciebus rerum, quia omnia ſic ſunt in potentia ad eſſe, nec a ſeipſis eſſe poſſunt habere, ex quo videtur neceſſario ſequi creatio. Et ſi forte aliquis diceret ꝙ homines acceperunt eſſe ab aliquo: tamen ab æterno ſunt.

Reſpondetur, ꝙ hoc exiſtere non poteſt: quia cum acceperint eſſe, quæritur an erant antequam acciperent eſſe aut non: ſi erant antequam acciperent eſſe,

E ergo non receperunt eſſe. Includit. n. contradictionẽ, ꝙ ſit, & ꝙ eſſe recipiat, quia eſſet tunc idem actus & potentia. nam eſſe actus dr̃: potentia aũt pertinet ad recipere: etiam quia qñ res erat eſſe habebat: aliàs nõ eſſet, ergo non recipiebat eſſe, quia illud habebat. Si autem dicatur, ꝙ qñ homines acceperunt eſſe non habebant eſſe, ergo tunc nouiter fuerunt, & ante nõ erant: hoc autem repugnat æternitati, ergo id quod recipit eſſe ab alio cauſatum, vel factum non põt eſſe æternum: neceſſarium erat igitur non eſſe homines ab æterno. Aliqui autem de antiquis philoſophis po-

Repugnat rei æternę cępiſſe eẽ ab altera.

Aliqui philoſophi

A nunt mundum cępiſſe, ſicut Anaxagoras, & Empedocles, & ſimiles: ſed ponunt quoſdam modos valde repugnantes rationi quomodo mundus cęperit, ideo Ariſtoteles eos arguit in 8. phyſi. & in ſecundo de cœlo & mundo, & putat ſe demonſtrare, ſed non demõſtrat: licèt rõnes eorũ deſtruat, ſicut ſiqs teneat aliquã veriſſimam ſñiam, & eam neſciens fundare probet valde imperite. Alius qui acutioris ingenij ſit deſtruet probationes huius imperiti: non tñ deſtruetur ex hoc veritas ſñiæ quam alius probare intendebat, quod patet manifeſtiſſime in articulis fidei. nam ipſi continẽt ſolidiſſimas veritates: ſi tñ aliquis imperitus Chriſtianus aliquid eorum rõnibus probare velit, aut defendere, ponet aliquas rõnes inconuenientes, quas quili-

poſuerunt mundum eſſe factũ & ſunt in duplici differentia.

B bet acutus paganus faciliter elidet, & monſtrabit eſſe falſas, aut non bene cõcludentes: non tñ propter hoc ſequitur ꝙ ſit deſtructa veritas illius articuli fidei: nec contra eum proprie demonſtratum, quia hoc modo nullus articulus fidei illęſus maneret, cum frequentiſſime infideles acuti cõtra ruſticos Chriſtianos de omnibus eis diſputauerint: nihil ergo philoſoph' in hoc probauit de mundi æternitate, quia licet probet eam huic neſcienti reſpondere tñ non probat ſimpliciter. Circa quod cõſiderandum eſt, ꝙ quidam philoſophi putauerunt mundum incępiſſe: ſed nõ ponebant ipſi creationem, ſed quoſdã alios modos per conuenientiam ad chaos, ſicut Anaxagoras, & Empedocles, & hoc Ariſt. reprehendit in 8. phyſi. & 2. de cęlo & mundo, & in hoc valde bene ſe habet philoſophus, quia

C rõnes illorum ſm veritatem non erant tales, ꝑ quas probaretur mundus eſſe ęternus, aut ſaltẽ defenderetẽ æternitas eius: recte ergo rõnes philoſophi deſtruunt fundamenta probationum iſtorum. nam ſi mundus incępit, nullus modus dari potuit per quem incępit, niſi per creationem quæ de nihilo eſt, & fieret hoc ab ente quod eſt ſimpliciter actus, ſicut eſt De', quẽ nos ponimus mundũ creaſſe. ſi aũt Ariſto. vidiſſet fundamenta rõnum noſtrarũ ad probandum mundũ incępiſſe, & vidiſſet modum quem nos damus per quem mundus incęperit, nec potuiſſet improbare modum noſtrũ poſitiuũ, nec valuiſſet deſtruere rõnes probatiuas, quia ſatis conueniunt probationes nr̃æ multis fundamentis ſuis. Cõmentator aũt qui valde ſecutus

D fuit Ariſt. & fuit Sarracenus, vidit poſitionẽ noſtrã, & rõnes aliquorum licet non eſſent multũ fortes, quia circa hoc probãdum multum laborauerant, tolũ hoc nobis mordaciter quaſi probra conijciens obiecit, ꝗa Nazareni, ideſt Chriſtiani indiſpoſiti ſunt ad ſcire, ꝗa concedunt creationem, in quo licet quendam colorẽ videatur habere, tamen mẽtitur: quia ita manet apud nos neceſſitas rerum, ſicut apud eos. Alij autem fuerunt ponentes mundum eſſe ab ęterno totaliter. l. ꝙ tam corpora cęleſtia, quàm omnes ſpecies rerum generabilium & corruptibiliũ ab ęterno fuerint, & motus fuerit ab æterno, & tempus ab ęterno, nec fuit dare primum hominem aut equum, & ſic de cæteris: nec primam generationem, aut corruptionem, nec principium motus aut temporis: aliqui ſunt qui mundum ex aliqua parte incępiſſe ponunt, & ex aliqua eſ-

Auerro. vituperat chriſtianos, ꝙ indiſpoſiti ſint ad ſciare.

Philoſophorũ opinio ponẽtium mundũ ab ęterno penit' eſſe.

E ſe ęternum: iſta poſitio ſecundum quam dicitur mũdus eſſe ęternus totaliter eſt proprie poſitio Ariſtot. & quorundam philoſophorum ſequentium, ſcilicet peripateticorum. dicit namq; Ariſt. non potuiſſe mũdum incipere, nec ſimpliciter, nec quãtum ad aliquã partem. de partibus eius patet, vt in rebus generalib', & corruptibilibus, vt de homine, & de equo. Dicunt enim nullum hoĩem fuiſſe primum, ſed dicunt hoĩes eſſe ab æterno: quia neſciunt dari modum per quem ille primus homo genitus fuerit, aut factus. nam re vera, vt ipſi arbitrantur infinitæ potentiæ eſt primum

hominē produxisse, & primū tps, & primū motum. F oīa namque ista præsupponūt creationē, quæ fundat potentiam infinitam esse, & patet hoc quia si primus motus fuit, ergo materia ante non fuit, quia materia non est sine motu, sed materia ante nō erat, & postea fuit, cum non possit esse ex altero, quia ipsa est fundamentum, siue ex quo oīa sunt, necesse est ipsam de nihilo productam esse, quam productionem infinitam potentiam exigere ambiguū non est: sed infinitā potentiam esse philosophi negāt, vt colligitur ex 8. physi. & 2. de cęlo & mūdo. vbi Arist. dicit Deū esse infinitū s̃m durationem, sicut sunt oēs species naturales: in virtute aūt aut in potentia agendi eum infinitum esse non vult. & magis hoc declarat in 2. de cęlo & mūdo vbi dicit, ꝙ ideo terra non mouetur, quia non est aliqua potentia potens eam pellere extra mediū mūdi: G sed si nos demus materiam habuisse primū motum, necessitabimur dāre creationem, q̃ ipsi refugiunt ꝓp exigere infinitam potentiam: nec dant motū primū, sed dicunt motū esse ab ęterno. eodē modo, nec primū hoīem fuisse concedunt, quia si primus hō fuit, ille non fuit genitus ab alio hoīe, ergo ille aut fuit fact9 de nihilo quod est creare, & infinitam potentiā ꝓsupponit, & hoc illi refugiūt, aut fuit de aliquo elemēto, siue de aliqua parte materiæ productus: & hoc eodē modo, vt ipsi cōfitentur infinitæ potentię est. i. gignere rem sine semine eius, & verissime sic est: nec. n. illi qui philosophi sunt, poeticis figmentis assentiunt, vt cum Ouidio dicant Prometheū hoīes formasse de luto, eosque ad imaginē deorū cęlestium fecisse. dicant H de quadam parte cęlestis terrę. i. de luto qđ olim cęlo adhęserat, & retinebat virtutē cęlestem ad efficiendū animam. de quo Ouid. Metamor. lib. 1. sic inquit.

Sanctius his animal mentisque capacius altæ
Deerat adhuc, & quod dominari in cætera posset,
Natus homo est sine hunc diuino semine fecit
Ille opifex rerum mundi melioris origo.
Siue recens tellus seducta nuper ab alto
Aethere cognati retinebat semina cęli,
Quam satus Iapeto mistam fluuialibus vndis.
Finxit in effigiem moderantum cuncta deorum,
Pronaque cum spectent animalia cætera terram,
Os homini sublime dedit, cęlumque videre.
Iussit & erectos ad sydera tollere vultus. I
Sic modo quæ fuerat rudis, & sine imagine tellus.
Induit ignotas hominum conuersa figuras.

Non ergo concedent isti primum hominem, primū motum, primū tps. dicent igitur de homine impossibile esse primū hoīem esse, & ꝙ impossibile esset aliquem hoīem nunc gigni, nisi esset alius a quo gigneretur, & si nūc nullus hō esset, diceret impossibile eē aliquem hoīem esse in æternū. Ista aūt procedunt ex fundamentis suis. i. ꝙ ista potentiā infinitā exigant, & ꝙ potentia infinita non sit, ꝙ aūt potentiā infinitā coexigant manifestū est, & nos hoc concedimus: sed ꝙ infinita potentia sit ipsi negant, licèt nos fateamur: ergo infertur ex suis fundamentis non esse inceptum mundum, sed æternum: sed hoc de infinita potentia K verum est, quia ista infinitam potentiā exigūt. Sed ꝙ sit infinita potentia a qua cęperunt hoīes, & alia entia potentialia, patet ex superioribus argumētis, quia cū ista sint, & a se hr̃e esse nō potuerint: necesse est, ꝙ cęperint eē ab altero, qđ est purus actus, & illud infinitæ potentię est, quia nulla res est, quę talia efficere possit, nisi sit infinitę potentiæ. Iterū ↄ̃ istos arguitur, ꝙ mūdus nō sit ęternus: quia si esset ęternus, ciuitates & loca semꝑ fuissent, aut dato ꝙ nō essent ęterna: tn̄ a tāto tpe libri extitissent nullo mō, aut memoria hoīum de ciuitatibus qūo conditę fuerunt: & tn̄ hoc necessariū est, quia ciuitates non sunt a valde antiquis tpibus: ga

Materia non est sine motu.

Rōnes ꝙ mundus non sit æternus.

F de oībus pene ciuitatibus dabāt certus actor ꝑ cōcm tantam, aut per scriptores approbatissimos maxime tpe Arist. qn̄ non multæ, vt nunc extabant ciuitates, & oīum quasi actor cognitus erat, & qđ magis erat, sciebāt quis quasi terram populasset, & qūo ante hoc terra illa habitata nō erat, ex quibus clarissime coniiciebatur hoīes incępisse. Rn̄dent Arist. & alij ꝙ mundus, & hoīes, & motus, & tpa fuerūt ab ęterno: tamē multa fuerunt diluuia tam magnā infligentia calamitatē, vt mundus quoq; nō videat antea habuisse esse, sed tunc cępisse: ista. n. diluuia magnā partē terræ destruebant, & non manebant ibi gentes, nec ciuitates: sed alij in alia orbis parte manentes veniebant, & illā terram iterum habitabāt, ciuitates, & oppida cōstruē- G tes, & sic videbāt tunc terra nouiter habitari cępisse: cum tn̄ infinities habitata sit. Hoc ēt manifestauit per terrarū & marium mutationes. nam terram istā quā nos habitamus, olim marinis aquis opertā ferunt, & eam quæ nunc sub vndis est, olim magnas habuisse vrbes, & oppida dicunt, ꝙ cōijciunt, quia in montib9 altissimis anchorę sub terra fodiendo inuentæ sunt, & conchilia in antiquissimis rupiū saxis permanent. de quo Ouidius cum transmutationes rerū naturalium sic, vt se hn̄t, sine aliquo poetico velamento describeret sic ait.

Nil equidem durare diu sub imagine eadem.
Crediderim, sic ad ferrum venistis ab auro.
Secula sic toties versa est fortuna locorum.
Vidi ego quòd fuerat olim solidissima tellus,
H *Esse fretum: vidi factas ex æquore terras.*
Et procul a pelago conchæ iacuere marinæ.
Et vetus inuenta est in montibus anchora summis.

Diluuia aūt pcessisse ex historia gentiū satis conijcit. nam diluuiū quodam tpe regis Ogigi fuit qui contēporaneus fuit Iacob patriarchę, qđ diluuiū in Gręcia gestum annis septingentis octoginta duobus añ Christi natiuitatē fuit, vt colligitur per Isidor. Etym. lib. 13. in fine, & melius per Paulum Orosiū lib. 1. de Ormesta mūdi: ab hoc antiquissimę gentiū inchoant historię. vnde Marcus Varro testimonio B. Aug. 6. de ciui. Dei. c. 6. oīum hominū cū ab antiquissimis tpibus historiā se inchoare putaret, a diluuio regis Ogigi exorsus est, quasi nulla antiquiora gesta illis fuerint. Aliud I ēt diluuium gentium cognouit historia, qđ Deucalionis diluuium nuncupatur, hoc in partibus Thessaliæ Deucalione regnante in terra illa ꝓrigit, a quo nomē assumpsit: qui qm̄ hoīes ad se cōuenientes aluit, & in nauibus susceptos ꝑ gemina capita mōtis Parnasi saluauit, genus humanū ex lapidibus restituisse fictione poetica dictus est, vt ait Ouid. Metam. lib. 1. Fuit autē hoc diluuiū annis quinq; anteq̃ Iudæi de captiuitate Aegyptiaca liberarentur. l. annis mille quingentis quinquaginta ante Christi natiuitatē de quo Isidor. Etym. lib. 13. & Pau. Orosius lib. 1. de Ormesta mundi. Hoc diluuium plerique gēralium in principio rerum fuisse autumant. nam Ouidius in proœmio Metamor. promittens se narraturum mutationes formarum a K rerum origine eum dicit.

Aspirate meis primaque ab origine mundi
Ad mea perpetuum deducite tempora carmen.

Dissetit historias a diluuio Deucalionis, vt patet in eodem primo Metamor. Hęc quidem duo diluuia particularia in Gręcia fuerunt: vnum in ea parte Græciæ, quę Achaia dicitur, aliud in ea quæ Thessalia nuncupatur.

Diluuium autem vniuersale, quod Noe temporibus fuit, nulla gentium cognouit historia: nec a tempore illo vlla scripta stant per quę cognosci potuisset: quia gētes adhuc rudes, & bonarū artiū exortes, facta stilo digna nō egerūt, & ea quæ eorū tpibus taliter nāle

memo-

Diluuium Ogigi quo tpe.

Diluuium Deucalionis quo tpore.

memoratu digna euenerunt, stilo, & memoriæ mandare neglexerunt, aut quod vetus est nescierunt: de factis ergo illorum temporum sola historia Genesis, & Exodi plenā nobis fidem faciunt. Hoc aūt diluuiū gentiles Philosophi, & alij contemporanei accidisse, nunquam audiuerunt, & si audiuissent minime credidissent, sicut siquis eis diceret hoīem fuisse mutatum in belluam, quod proculdubio poetice dictum æstimarent. Nam diluuiū vniuersale fieri impossibile arbitrantur, & verissime sic est, si solas vires naturæ cōsideremus, sed Deus ibi supernaturaliter operatus est, quod natura adimplere non valuit: sic enim ait Arist. in 2. metheo. dum de diluuijs disputat Cathaclismū. i. vniuersale diluuium impossibile esse dicit, & sic diluuium quod tēporibus Noe accidit naturale nō fuit: licet quidam de nostris putantes se nimis astrologice loq. illud naturaliter accidisse ferunt, quos clarissimis rōnibus errare monstrarē, nisi nimis a ꝓposito digrediendum foret. quod quidē diluuiū non solū philosophi negant, quia non sit aliqua causa naturaliter agēs tantam potens aquarū importunitatē inducere, sed ēt quia hoc repugnat cōseruationi vniuersi. nam si tale diluuium accidisset, necesse erat omnes rerū species defecisse: ipsi aūt dicunt impossibile esse quouis mō principaliores partes vniuersi, quę species pfectæ sunt, deficere. Etiam quia hoc posito non fuisset generatio ab æterno, cum multoties fuisset intercisa per vniuersalia diluuia, quæ oīa viuentia deuastarēt.

Vniuersale diluuiū accidere posse negant philosophi.

Item hoc concesso necesse erat dare creationem, quam ipsi vehemēter abhorrent, & patet consequentia: quia cum oīa p vniuersale diluuiū necessario delerentur, & tñ postea oīa facta sunt: necesse ergo erat, aut ꝙ de nihilo cuncta fierent, qđ creationē esse nullus dubitat, aut de materia non per gñationem speciei & deriuationē seminalis generarentur, vel potius formarentur, quod conformiter infinitę potentiæ esse, atque æquale creationi ipsorum philosophorum testimonio confirmatur: neutrum ergo fatebuntur fieri potuisse.

Sed dices, ꝙ bene poterit stare æternitas mundi, quā philosophi statuunt, & cōseruatio vniuersi cū diluuio vniuersali, quia sicut in diluuio vniuersali tēpore Noe factum est, vt cunctæ rerum species seruarentur: ita in alijs diluuijs quę philosophi cōcederent fieri potuisse.

Respondetur, quòd etiam hoc non concederent philosophi. nam quis talem arcam facere posset, qualis tpe Noe facta perhibetur? vt in ea oīum viuentiū species seruarentur, quæ in centū annis ab oībus constructa fertur, quod satis consonat scripturæ Genes. in qua dicitur, ꝙ a tpe quo denunciauit Deus Noe, ꝙ volebat destruere mundialē creaturā per aquam, vsq; ad ipsum diluuium transierunt. 120. anni. s. non pmanebit spiritus meus in æternum in homine, quia caro sunt, & erit vita hominis. 120. anni, vt habetur Gen. 6. cap. Concesso autem talem & tantam arcam ab hominibus cuiuslibet temporis potuisse compingi. sed quis rogo eis centum annis ante prædiceret, vt talem arcam fabricarent?

Diluuium vniuersale fuit miraculosum & congregatio aīalium. Nullus facere posset arcam, nec cōgregare animalia naturaliter.

Demum dato, quòd diluuia astrologice a multis ante temporibus cognosci potuissent: quis tamen mundi pereuntis tanta charitate moueretur, vt ipsas immanissimas belluas, leones, vrsos, aspides, & dracones, mānticoras, & basiliscos (quarum sine ipsa rerum ferocitate nomina quoque ferocia sunt) congregare vellet, ne diluuio ingruente perirent? Et dato, ꝙ hoc negocium inextricabile aliquis motus nimio mundi pereuntis amore susciperet: quō m̄ omnium animalium species cognosceret, quorum nec numerū, nec nomina nouit? quō etiam illa per vastas mundi huius

A solitudines, & inaccessas homini vias, & opacos montes, immania lustra ferarum totum orbem collustrās inquireret? quis demum inuentas adduceret? nam q̄dam species serpentum tanta veneni rabie abūdant, vt sola visione interimant, quales basiliscos esse dubium non est. Quis iaculos serpentes sic dictos acciperet? qui quodam impetu turbinati, atque per aera vecti quodcunque animal obuium habuerint, in sagittarum atque lancearum modum perforant: vnde a iaciendo, siue a iaculis nostris nomen metaphoricū assumpserunt. Quis enim dipsas acciperet, qui accipientem siti perimunt? Quis serpentem qui hynale dicitur saltem videre velit? qui eum qui tetigerit somno necat, cuius testis Cleopatra Aegypti regina, & Anto-

Serpentes pestiferi.

B nij vxor sufficiens est. Quis hemorrhoin qui morsu suo vniuersum animalis sanguinem elicit caperet? qs prysteri? quis sepem? quis hamoditas? quis alios innumerabiles serpentes, quorum tot mortes quot nomina accipiat? quorum Africa testis est, quę huius mali adeo secunda est, vt in hoc præ cæteris terris palmā ferat, de quo Lucanus lib. 9. de bello plusquam ciuili Iulij Cęsaris & Pompeij tractans de processu Catonis in libyam: de hoc etiam Solinus in Polistor. c. de Africa: hæ enim dirę pestes Africam pro maiori parte inhabitatam reddunt: quis enim inter tot genera mortis tranquillam eligeret mansionem. Soli autem populi qui Psilli nuncupantur inter has diras lues innoxij sunt. nam non solum eos venena non lædunt, sed etiam serpentes ipsos formidant, & sputo suo quo-

C rumcunque serpētum venena curant: de quibus Lucanus lib. 9. sic ait: marmaritę psilli quorū lingua potentior herbis. Iam vero dracones, & aspides, tigridesq; dicere quid attinet? quorum non solum venena quæ in eis immēsa sunt, sed etiam corporum moles, & præualidum robur omnes mortales superarēt. Rhinocerotem vero, idest vnicornem viribus quis capere audeat, cuius tātum robur, & animi impetus est, vt nulli hominum seruire dignet? de quo Iob. 39. c. sic dr̄, nunqd volet rhinoceros seruire tibi, aut morabiē ad presæpe tuū? nunqd alligabis rhinocerota ad arandū loro tuo? aut confringet glebas valliū post te? nunquid fiduciā pones in magna fortitudine eius? & derelinques ei labores tuos? nunquid credes ei, quòd se-

D mentem reddat tibi, & aream tuam congreget?

Quis autem postremo, vt alter Dedalus, aut potius, vt Icarus assumptis fallacibus alis aeris immensi spacia penetraret, vt paruas quasque auiculas ad mundi conseruationem in arcam secum reconderet? His autem omnibus per impossibile saltem patratis, coniunctisque in arcam cunctis animantibus terræ, quis illis pacis legem indiceret? quis amicitias tantas componeret? quis talium fęderum beneuolus tractor existeret, vt iuxta vaticinium Esa. cap. 11. habitaret lupus cum agno, & pardus cum leone accubaret, & vitulus, & leo, & omnes simul morarentur, & puer paruulus minaret eos: vitulus & vrsus pascerentur simul, & requiescerent catuli eorum, & leo suæ ferocitatis oblitus quasi bos paleas manducaret, & abla-

E ctaretur infans a maternis vberibus super foramina aspidum, & qui ablactatus esset manum suam mitteret in cauernas regulorum? hæc enim & alia innumera quę per singula non conuenit explicari, tam impossibilia naturaliter sunt, vt nullo vnquam modo philosophi talia existiment, aut fuisse quidem, aut possibilia fore. Si autem ista tempore Noe facta sunt, supernaturaliter facta ministerio angelorum nemo dubitat, nisi insanus: quibus etiam quouis mō concessis, quis arcā a foris bitumine clauderet, ne eam aquæ diluuij subintrarēt? nā hoc a solo Deo fieri potuisse sacra scriptura testatur Gen. 7. c. vbi dicitur ꝙ ingresso

F Noe in arcam clausit Dominus a foris. nullo igitur modo hęc Philosophi aut excogitare, aut credere possent, si quid eis enarraret: Nullatenus igitur diluuia vniuersalia philosophi fatebuntur: particularia quidem non solum fatentur, sed etiam ad defensionem positionis suę de mundi ęternitate ea necessaria esse putant: nec enim vllum eis fortius aut verisimilius adinuentum est: sic nanque respondent cum quis contra eos arguat, si tempus infinitũ est siue ab ęterno fuit, quomodo scientię in infinito tpe retroacto inuentę non sunt? cum ait Arist. in primo Ethicorũ: tempus bonus cooperator est horum, & per tempus artium additamenta facta sunt: quia ergo infinitum præcessit tempus, infinita experientia fuit quę sufficiens erat ad inueniendam omnem artem. G Dicunt enim quod scientię infinitis vicibus perditę & inuentę sunt: nec enim nunc nouiter inuentę sunt: quia pręcesserunt in seculis qui fuerunt ante nos. Dicebant enim quod quando per diluuia maior pars terrę deperibat, saluabantur ex diluuijs illis quidam homines, qui olim fuerant ignorantes in quibus nulla sciẽtia mansit, sed cum suis possessoribus qui in diluuio periere, extincta est: necesse ergo fuit ad hoc quod artes essent, iterum nouiter ab ipsis inquirerentur fundamentis. Hęc enim est responsio Arist. 2 Polit. cum tractat de legibus valde irrationabilibus, quę antiquis temporibus apud Gręcos fuerunt, inter quas vna quã ipse ponit erat, quòd viri possent vẽdere vxores suas pro ferro, vel eas inuicem commutarẽt, affert hanc & alias iniustissimas, quas ipse ponit in prædicto secundo Po H li. conditas esse a quibusdam rudibus valde hominibus, qui diluuia euadere potuerunt. Ecce qualia sint fundamenta, & positio Aristo. aliorumque sequaciũ, & quid negent, & quid asserant: omnia namque ista sequuntur ex suo erroneo fundamento, scilicet quòd mũdus sit ab æterno. Et hoc adhuc emanat a quodã alio radicali principio erroneo. s. quod non sit dandum infinitum in virtute actiua. Elisis igitur his fundamentis omnia dicta eorum vana sunt: pro quo recurrendum est ad ea, quæ supra diximus ad probandum, quod non sit possibile mundum esse ęternum: ex quo inferebatur potentia infinita creatura mundi. Alij erant qui aliquo modo ponebant mundum ęternum, & aliquo modo ponebant cępisse, & huiusmodi fuit Oui I dius in principio suæ Metamor. qui nõ vt poeta, sicut alias solet, sed vt Philosophus, vel Theologus veritatem principij rerum inquirere conatus est: ponit enim mundum æternum esse quantum ad suum principiũ materiale: dicit tamen cępisse quantum ad distinctiones formarum pro constitutione specierum: ait enim quod materia prima, quam ipse vocat vnum vultum orbis, fuit ante omnia: & huic non ponit aliquod principium productiuum: sed dicit eam esse carentẽ perfectione distinctarum rerum; erat tamen in hac materia contrarietas qualitatum actiuarum, scilicet frigidi & calidi: humidi & sicci: ponderosi & leuis: & hoc magnam pugnam in ipso vultu orbis, siue materia faciebant: vocat autem illam materiam vultum orbis K vnum, exprimẽs philosophicam proprietatem metaphorice: nam vultus dicitur id, in quo res cognoscitur & distinguitur, cum in alijs membris non pateat cognitio distincta. Quando autem multi vultus sunt, multę cognitiones & principia facientia cognoscere sunt: si autem vnus vultus sit, vnica cognitio est: cum aũt materia prima erat, quia ipsa non hẽbat varietatẽ substantialium formarum distinctiuarum, erat vnica res, & hoc non per vnitatem formæ, sicut competit rebus naturalibus, quæ habẽt essentiam, & vnitatẽ & cognoscibilitatem per suas formas, sed per carẽtiam distinctarum formarum: vnus ergo vultus in toto or-

Philosophus quare negat vniuersale diluuium, concedit particulare.

Fontes & principia totius erroris Aristo. tam in mũdi æternitate quam in creatione & resurrectione.

Opin. Philosophorum ponẽtium mundum esse factum, licet aliter quam Anaxago. & est Ouidij.

F be erat, quia rerum distinctio nondum erat: sed illud vnum erat quod distinctum, atque manifestum in se non erat: Rectissime ergo Ouid. vnum vultum philosophice loquẽdo materiam primam dixit: hæc omnia habentur in principio Metamor. cum dicitur.

Versus Ouidij.

Ante mare & terras, & quod tegit omnia cælum.
Vnus erat totus naturæ vultus in orbe.
Quem dixere chaos rudis indigestaque moles.
Nec quicquam nisi pondus iners congestaque eodem.
Non bene iunctarum discordia semina rerum.
Nullus adhuc mundo præbebat lumina Titan.
Nec noua crescendo reparabat cornua Phœbe.
Nec circumfuso pendebat in aere tellus.
Ponderibus librata suis, nec brachia longa
G *Margine terrarum porrexerat amphitrites.*
Quaque erat & tellus illic & pontus, & aer.
Sic erat instabilis tellus innabilis unda.
Lucis egens aer nulli sua forma manebat.
Obstabatque alijs aliud, quia corpore in uno.
Frigida pugnabant calidis humentia siccis,
Mollia cum duris cum pondere non habentia pondus.

Ecce qualiter Ouidius, vt vere philosophus primum fundamentum naturę inuestigans posuit illud primũ corpus non habens determinatas formas substantiales distinguentes in species rerum naturales: sed solũ qualitates actiuas, & passiuas, quæ sunt alteratiuę, & via ad generationem. Hanc aũt materiam, vel corpus naturę, nec dicit genitum, nec creatum, factum aut productum: sed dicit ante omnia fuisse, & quantum H ad hoc ponit mundi æternitatem in principio materiali, ex qua oĩa fierent, & in suis qualitatibus primis ad generationes & corruptiones: dicit tñ mundum fuisse factum quantum ad omnium rerum distinctionem, & productionem, ex materia: quia dicit ex materia Deum fecisse cęlos, fecisse quoq; quatuor elementa, & disposuisse terram faciendo montes, & valles, fontes, & flumina, de quibus in eodem primo Metamor. post supradicta immediate sic sequitur.

Hanc Deus & melior litem natura diremit.
Nam cœlo terras, & terris abscidit undas.
Et liquidum spisso secreuit ab aere cælum.
Quæ postquam euoluit, cęcoque exemit aceruo.
Dissociata locis concordi pace ligauit.
I *Ignea conuexi uis & sine pondere cœli.*
Emicuit summaque locum sibi legit in arce.
Proximus est aer illi leuitate locoque.
Densior his tellus est: elementaque grandia traxit.
Expressa est grauitate sua circumfluus humor.
Vltima possedit solidumque coercuit orbem.

In his autem si inspiciatur solerti indagine Ouidianę sententiæ platonicum sensum redolent, Empedoclis, & Anaxagorę aliqualiter doctrinam consequuntur. Quantum ad hæc aũt a fide catholica maxime in ista secunda parte valde modicum deuiat: variat tñ immediate: quia hñt Deum qui ista distinxerit, dicit se ignorasse quis fuerit de dijs, quasi multi dij essent, qui talia facere possent: sic enim dicit immediate:

Ouidius Platonicus.

Sic ubi dispositam quisquis fuit ille deorum.
K *Congeriem secuit sectamque in membra redegit.*
Principio terram ne non æqualis ab omni,
Parte foret magni speciem glomerauit in orbis.
Tunc freta diffudit rapidisque tumescere uentis
Iussit, & ambitæ circumdare littora terrę.
Addidit & fontes, stagna immensa, lacusque.
Fluminaque obliquis cinxit decliuia ripis.
Iussit & extendi campos sub sydere valles.
Fronde tegi syluas lapidosos surgere montes.

Deinde distinguit cęlum in quinque zonas, & ponit proprietates zonarum, & in terra eodem modo ista distinguit, & hæc a Deo facta dicit, cum sequitur.

Vtque

Vtque duæ dextra cęlum totidemque sinistra.
Parte secant zonæ, quinta est ardentior illis.
Sic onus inclusum numero distinxit eodem
Cura Dei totidemque plagæ tellure premuntur.
Quarum quæ media est non est habitabilis æstu.
Nix tegit alta duas, totidem inter vtranque locauit.
Temperiem dedit mixta cum frigore flamma.

Deinde ponit aerem, & in eo ventos collocat, & a quibus mundi regionibus flant, & eorum proprietates posuit, & impreßiones metheoricas, vt tonitrua, nubes, & cætera cum dicit.

Imminet his aer qui quanto est pondere terræ
Pondere aquæ leuior tanto est onerosior igne.
Illic & nubila illic consistere nubes
Iussit, & humanas moturas tonitrua mentes.
Et cum fulminibus facientes frigora ventos.

Ouid. fuit Platonicus ponēs corpora cœlestia de natura ignis.

Deinde discußis generationibus ventorum & locis eorum subiungit de cœlo quem dicit esse de natura ignea. & in hoc est Ouidius Platonicus. Nam Plato cęlum ignem dicit: quia cœlum & æther pro eodem accipiuntur: æther tamen in sua propria significatione ignem notat: dicit etiam omnia corpora stellarum esse ignea, & sic vult cęlum de natura elementali esse. s. quartum elementū. & in hoc differt ab Aristot. qui vltra quatuor elementa, quæ vocantur quatuor essentiæ ponit quintam essentiā, siue quintā naturam. s. cęlestem non pertinentem aliquo modo ad naturam elementalem, in quo Aristo. valde excellit Platonem, omnesque alios hanc catholicam sententiam, & veritatem physicam asserēs: sed mirabile est, quòd omnes poetę tam qui fuerunt ante Aristo. tam qui post eum venerunt, tenuerūt in hoc Platonis sententiam cęlum ignem vocantes, & dicentes astra esse purißimos ignes. Dicebant & isti philosophi, atque poetę ista astra cibari aquis Oceani: sicut. n. ignis in humido vnctuoso sepi aut olei consouetur, ita per calorem astrorum eleuatis humiditatibus Oceani astra illa ignea fouentur in illis, & fortiora in calore sunt. Vnde aliqui tenētes hanc opinionem dixerunt, ideo in terra Aethiopum maiorem esse calorem quàm in alijs terris, quia ibi est Oceanus, de cuius aquis astra cibantur. Et hāc falsitatem quam poetæ veritatem philosophicam existimabant, more poetico sub integumentis enunciare volentes dixerunt, omnes deos ad epulas fuisse semel ab Aethiopibus inuitatos. Deos namque astra vocauerūt: quia ipsa astra deos putant: sic enim illa vocant. s. Iouem, Phębum, Martem, Dianam, & cæteram dissonam deorum turbam. Ab Aethiopibus autem inuitari est de aquis Oceani, q̄ apud Aethiopes sunt eos alimentum accipere. Ponit ergo Ouidius cęlum ignem esse, & astra lucidiorem ignē, de quo ait hæc.

Poetę dixerunt astra foueri de aquis Oceani & hoc putabant verū & philosophicū.

Et superimposuit liquidum grauitate carentem
Ethera, nec quidquam terrenæ fecis habentem.
Vix ita limitibus discerpserat omnia certis.
Cumque repressa diu massa latuere sub ipsa.
Sydera, cęperunt toto efferuescere cœlo.

Poetæ & philosophi multas veritates audierunt a Iudæis.

Ponit deinde de ornatu cęli, & aeris, & aquarum, atque terrarum: iuxta modum antiqui legislatoris nostri Moysi in primo cap. Gen. vbi elemēta creata distincta ornata enunciat. Et forte aliquid illius Ouidius videre potuit a Iudæis, qui Romæ, & per Italiam tempore suo habitabant. dicit enim.

Neu regio foret vlla suis animalibus orba,
Astra tenent cęleste solum formæque deorum.
Cesserunt nitidis habitandæ piscibus vndæ.
Terra feras cepit, volucres agitabilis aer.

Concludens autem Ouidius distinctionem mundanarum fuit, vt legislator noster Moyses opera diuina in homine terminans, & in hoc incipit poetice loqui:

A cum in omnibus superioribus philosophice, & pro maxima parte catholice locut⁹ fuerit. Dicit. n. hoīes fuisse formatos a Prometheo filio Iapeti de luto cū dicit.

Sanctius his animal mentisque capacius altæ
Deerat adhuc, & quod dominari in cætera poßet.
Natus homo est siue hunc diuino semine fecit
Ille opifex rerum mundi melioris origo.
Siue recens tellus seducta nuper ab alto
Aethere cognati retinebat semina cęli.
Quam satus Iapeto mixtam fluuialibus vndis
Finxit in effigiem moderantum cuncta deorum.
Pronaque cum spectent animalia cætera terras,
Os homini sublime dedit cœlumque videre,
Iussit & erectos ad sydera tollere vultus.

B Non igitur putandum, quòd Ouidius teneat homines fuisse formatos a Prometheo, quasi ibi incœperint, quia ista verba includerent contradictionem. id enim quod Ouidius diceret repugnaret sibiipsi. nam ipse dicit Prometheum hominem fuisse. dicit etiam eum fuisse filium Iapeti, quem & hominem cōfitetur: quomodo ergo eum diceret primum hominem formasse cum ipse homo sit, & ante eum hoīes fuerint? Dicendum igitur aliam fuisse positionem Ouidij, quæ valde fuit cōformis catholicę veritati. Vnde sciendū, quod in prædictis versibus de hominis formatione Ouidius ponit duas opiniones manifeste, & aliam. s. tertiā magis occulte: quarū vna est positio poetica. s. quòd Prometheus formauerit homines de luto, & de hac nihil attinet dicere, cū vt dictū sic includat contradictionē, C si dicat Prometheus primos hoīes formasse de luto: nec. n. iste est sensus fabulę. Aliorsum. n. tēdit intētio, vt ait Fulgentius in secundo libro Mithologiarū. Alię duæ opiniones sunt: quarum vna aliqualiter naturalis videbatur. i. habere quandam similitudinem naturæ, sed valde falsa est, & repugnat positioni Aristo. & omnium philosophorum. recte sentiētium de conditione animæ, & est quod sicut in ipsa terra cum actione corporum cęlestium est virtus ad gignendum quasdam res inanimatas, & multa quoque animalia, ita dicūt habere quandam virtutem ad formationem hominis, & eductionem formæ eius de potentia materiæ, & sic, quod per actionem cęli in ipsa inferiora susceperunt ista inferiora virtutem ad gignēdum primum hominem, & postea per generationem propagati sunt. D Sed hæc opinio multum est erronea, & repugnat principijs verę philosophiæ. Primo quia solum aliæ formæ possunt educi de potentia materiæ, & sic confitetur Aristo. in lib. de Animalibus, quod solus intellectus est qui est diuinus, & solus introducitur ab extra. Item quia dato, quod intellectus humanus haberet cōditiones materiales, sicut dicimus de animalibus brutorum: tamen non poterat sic formari, cum solum sic formentur indiuidua specierum imperfectarum, vt mures, colubri, vermes, & similia quæ habent primum gradum perfectionis animalis: animalia autem perfecta quemadmodum leo, & bos, atque equus sic generari non possunt: sed aut creabuntur, aut propagabuntur deriuatione seminali, & vt hoc esset verisimi- E lius, isti dixerūt hominem fuisse factum de terra habente virtutem celestem, cum dicit Ouid. vbi supra.

De Ouidij alia opinione conformi catholicę veritati.

Siue recens tellus seducta nuper ab alto.
Aethere cognati retinebat semina cœli &c.

Alia est positio quæ aliqualiter consonat veritati catholicæ, scilicet quòd Deus formauerit hominem, & quia ista erat intentio ipsius Ouidij, posuit eam ante alias opiniones, & tangit conditionem vel formationē hominis quantū ad id quod proprie est. Est aūt hō ex duobus. s. ex corpore & anima, quantū ad corpus cuilibet notū est, quod est de cōditione terræ: iō licet legislator noster tetigerit Genes. 2. c. hominem fuisse

formatum de puluere, vt habet litera hebraica, siue de terra limosa, vt habet litera nostra. Ouidius tamen non tetigit, cum hoc quasi per se notum iudicaret. De anima autem hominis erat plurima dubitatio quibusdam eam dicentibus esse sanguinem, alijs verò asserentibus esse aerem tenuem, & multa in hunc modum, quas opiniones late prosequitur Aristot. in 1. de Anima. voluit ergo quantũ ad hoc determinare Ouidius dicens esse spiritum existẽtem de natura diuina, vt forte genitum a Deo de substantia sua, aut partem substantiæ eius, cum dicit:

Natus homo est, siue hunc diuino semine fecit
Ille opifex rerum mundi melioris origo.

Hęc autem videt Ouidius accepisse a legislatore nostro, sed nõ pfecte potuisse capere mysterium literę. Nam cum Gen. 2. c. dicatur: formauit Deus hominẽ de limo terræ, & inspirauit in faciem eius spiraculum vitæ: putauit Ouid. hoc spiraculum Dei esse de semine diuino. sed lõge aliter est: quia sacra scriptura Gen. ibi loquitur figurate. Ecce igitur de mundi inceptione, aut æternitate, vel quo se habeat famosissimas sententias. Nam quid sacra fides asserat Gen. 1. & 2. c. hñ. & prosequendo literam Genesis in duobus. c. aliqualiter explicuimus. Quid aũt teneant philosophorũ famosissimi, & poetę pęne hic dictũ est. Alij aũt poetarũ & philos. de his valde tõnabiliter locuti sũt, vt Orpheus q cũ esset Poeta antiquissimus inter eos Theol. noĩatus, cũ de Deo qd enunciaret promptũ nõ haberet, eum ex infinito aere dixit generatum. De hoc Firmianus Lactantius de nat. deor. lib. 1. c. 5. alia quoq; quãplurima horum deliramenta, quæ per singula recoli non oportet. Hæc aũt valde instructioni circa catholicas positiones nobis valde proficiunt, quia vt ait Aristo. 8. Ethi. ex differẽtibus causatur optima harmonia. si cui forte sermo noster in hac parte onerosius & digressorius videatur, ignoscendum putet: quia & si dilata est, non tñ est deuia sollicitudo inuestigantis: hęc igitur de his dicta sufficerint. *Interroga patrem tuum.* Iste est alius modus sciendi creationem. i. per memoriam antiquorum: quia illo tpe viuebãt homines magno tempore, & audiebant a patribus, auis, & proauis, multa de antiquis, & illi ab alijs antiquissimis proauis didicerant, & sic narratio attingeret ad primordium creationis. *Et maiores tuos.*

Conclusio auctoris & epilogus.

Quid proprie vocantur patres in scriptura. Quæst. IIII.

PATRES vocantur in sacra scriptura ascendẽtes, vt patres, aui, & proaui, vt patet in regula iuris. Nam & rex Nabuchodonosor extra de regulis iuris. sed ibi dr̃ in glosa, q secundum leges, vt habetur ff. de gradibus inascendentibus. omnes vocantur parentes, siue patres vsque tritauum: & deinceps vocantur maiores. In descendentibus autẽ omnes vocantur filij vsque ad ter nepotem, deinde vocantur minores, sed in sacra scriptura non seruatur hoc: quia Christus dr̃ filius Abrahæ a quo distat per tres tesserece decades. i. per 42. generationes, vt patet computãdo Mat. 1. c. secus Lucę. 3. c. vbi valde plures sunt: cuius rõ diuersitatis ibi tangitur. *Quando diuidebat altissimus.* Hic ponitur sm beneficiũ. i. gratuitæ electionis: quia sine meritis eorum anteq̃ essent elegit eos, vt patet Mala. 1. c. *Quando diuidebat altissimus gentes.* Dando eis diuersa idiomata: quia ante erat terra labij vnius, post diuisi sunt in multas linguas, vt patet Gen. 11. cap. Et ab hoc vocatæ sunt gentes multæ: si enim vna lingua mansisset non dicerentur proprie plures gentes. *Quando separabat filios Adam.* Idest filios hominum eadem sñia repetita est, quod sæpe fit in isto cantico. *Constituit terminos populorum.* Idest Chananęorum,

Christus filius Abrahæ ab eo distat per 42 generationes.

F Eueęorum, Ethęorum, Ferezęorũ. Gebuseorũ. Amorrhęorum, & Gergeseorũ. *Iuxta numerum filiorum Israel.* Idest sm multitudinem filiorum Israel. Est sensus, q quando Deus diuisit linguas separauit sibi filios Israel in populum, & separauit septem gentes, vel populos in terra, vbi post habitauit Israel: dando eis a principio illam terram, sed conseruando in posterum pro filijs Israel: quia illa erat tanta quanta sufficeret numero filiorum, Israel. i. toti multitudini eorum. Et istam expositionem tenet Aben Ezra, & satis consonat literæ, qa dicitur. *Constituit terminos populorum.* Idest tantos fecit esse terminos & ambitum terræ gentium illarũ quantum sufficeret Israel. Aliter potest exponi, q *Quando Deus diuidebat gentes.* Scilicet diuidendo idiomata. *Constituit terminos populorum iuxta numerum filiorum Israel.*

G Idest tot fecit esse gentes vel populos, quot erant filij Israel, quia sicut 70. gentes fuerant iuxta 70. linguas: ita fuerunt 70. filij Israel qui intrauerunt in Aegyptũ. In litera 70. interpretum habetur. *Iuxta numerum filiorum Dei.* Et aliqui exponunt, quòd quando diuidebat Deus gentes. i. quando creauit. *Constituit terminos populorum iuxta numerum filiorum Dei.* Idest pręordinauit tot esse homines saluos quot erant filij Dei. i. angeli, siue qui steterunt, siue qui ceciderunt: quia ipsi vocantur filij Dei, vt patet Iob. 38. c. vbi dicitur cum me laudarent simul astra matutina, & iubilarent oẽs filij Dei, & loquitur ibi de angelis, & licet ista sententia forte vera esset, tamen multum peregrina est: ideo potest esse sensus, quẽ ante ponebat, scilicet q filij Israel vo-

H centur filij Dei, quia erant specialiter filij sui; sicut vocabantur populus peculiaris, vt patet supra 29. capitu. Nam filij Dei licet omnes homines sint: illi tamen pręcipue filij Dei sunt qui ad eum specialius pertinẽt. Vnus enim per naturam filius Dei patris est, quia eũ genuit ante secula: nos autem si filij sumus hoc est, quia spiritum adoptionis accepimus, idest ipse libenter nos accepit, & quia qui aliquem adoptat eius specialem curam agit, Deus sm q de nobis specialiorẽ, aut minus specialem curam gerit, ita dicitur nos in filios accipere, vel non: & hoc dupliciter est: quia vel sm q aliqui magis adhærent Deo, vel sm q Deus aliquibus plura bona confert: per vtrunque enim Deo coniungimur, & filij eius vocamur: de primo patet

Qui vere filij Dei sunt, & qui homines.

I Genes. 6. cap. Nam a principio genus humanum in duo capita distinctum est. s. in Chain & Seth qui fuerunt duo filij Adæ a quo cęteri processerunt: aut alij postea ab Adam geniti lineis horum se admiscuerũt: illi aũt qui pertinebant ad lineam Chain erant carnales valde, totum suum bonũ in præsenti felicitate ponentes: ideo fuerunt appellati hoĩes, quasi solũ essent hoĩes, & non inhiarent ad aliud maius bonũ, qd̃ esset supra hoĩem. filij Seth, vtpote instituti moribus paternis & aui sui prothoplasti Deũ coluerunt, honeste viuentes quantũ rudis illa ętas sinebat: ideo non vocati fuerunt hoĩes, quasi sola humana saperent, sed vocati sunt filij Dei, cum dr̃ in pallegato. c. videntes filij Dei filias hoĩum. i. filij Seth, qui vocantur filij Dei, viderũt filias hoĩum. i. filias de stirpe Chain: oẽs igitur qui de-

K sideria sancta, & in Deũ prosequuntur, & sm motum diuinæ gratiæ regulantur, vocantur filij Dei, sic patet ad Ro. 7. c. cum dr̃: qui spiritu Dei aguntur hi filij Dei sunt, in quo clamamus Abba pr̃: spiritus enim reddit testimoniũ spiritui nr̃o, q filij Dei sumus. Scd̃o modo vocantur filij Dei illi quibus Deus multa bona cõfert, quia videtur eis thesaurizare, sicut patres filijs thesaurizant: & isto mõ Iudęi dicuntur filij Dei: quia Deus eis multa bona promittebat, & cõferebat, vt patet ex processu istorũ quinq; librorũ Moysi, & quasi in toto canone veteris testamẽti: ideo satis cõuenienter stat iste sensus, & vtraq; duarũ expositionũ superiorũ sa-

tis conuenit proposito. *Pars autem domini populus eius.* Idest de omnibus istis gentibus non assumpsit sibi Deus specialiter, nisi populum suum, idest Iudęos: ita ꝙ erant .70. gentes, elegit in populo suo Israel .70. personas, ex quibus populus domini propagaretur, vt sic pars domini ęquipolleret in numero omnibus populis accipiendo vnam personam loco vnius gentis. *Iacob funiculus hereditatis eius.* Eadem sententia replicata est: funiculus hęreditatis dicitur, quia hęreditates per funiculos diuiduntur, & quasi per funiculum diuisit Deus omnes gentes dando sibi funiculi partem, quæ erat in Iudęis. *Inuenit eum in terra deserta.* Hic ponitur tertium beneficium, scilicet liberatio, & potest intelligi de liberatione spirituali vel corporali. De spirituali, scilicet quia liberauit eos ab idolatria, scilicet in terra Chaldęorum, in qua nati sunt, quando Deus dixit Abrahę, ꝙ egrederetur de terra sua, vt patet Genes. 12. ca. & quando eduxit eum de Hur Chaldęorū, vt patet Genes. 11. c. & 15. ideo dicitur. *Inuenit eum in terra deserta.* Idest ꝙ quando Deus primo elegit sibi filium erat in terra deserta, idest in Chaldæa, quæ est terra cultui idolorum tradita, & deserta a cultu Dei.

De duplici liberatione Iudæorum.

B

In loco horroris. Idest timoris: quia ibi per timorē cogebantur homines colere ignem: ideo Abrahā in igne positus est, vt quidam dixerunt cuius veritatem posuimus Gene. 11. & 15. cap. liberauit eos etiam ab idolatria in terra Aegypti, in qua morabantur inter idolatras, & hic non fuerunt liberati ab idolatria, ita ꝙ idola non colerent: quia illa coluerunt, vt probauimus late Exodi primo cap. sed liberauit ne in idolatria semper manerent. *Solitudinis.* Idest magni deserti: qa multum erat dedita terra Aegypti idolatriæ. Ibi enim fuit primus factor idolorum in imaginibus, qui vocatus fuit Syrophenes, vt patet p Eusebium in Chronicis, & Lucam tudentem. Et illa terra plures deos coluit quàm aliæ terræ, & dedit modum colendi alijs gentibus, de quo multa August. 18. de ciuitate Dei. & inde deducta sunt multa cęremonialia sacrorum, vt ponit Lucanus in fine octaui libri. Qualiter autem Syrophenes primus Aegyptiorum idolatra fuit, & huius mali inuētor in imaginibus in toto orbe, scribit Diophantus Lacedæmonum auctor, qui Antiquitatum, 14. libros scripsit. De hoc etiam Fabius Fulgētius Mithologiarum lib. primo. ca. de idolo. sic ait Diophantus Lacedęmonum auctor libros scripsit Antiquitatis. 14. in quibus ait Syrophenem Aegyptium substantia familiari locupletem filium genuisse, quem velut enormis substantię successorem ineffabili vltra quam paternitas exigebat affectu dilexit. Isque dum aduersis fortunæ incursibus raperetur: quo patri crudele geminæ orbitatis dereliquisset elogium, vt & posteritatis perpetuale suffragium denegasset, & substantiæ propagandæ subitam interceptionem obijceret: quid igitur faceret? aut fęcunda paternitas in scelerit atę damnata, aut felix substantia in successione curtata parum erat, vt non haberet quod habuit, nisi etiam nec esset qui obtineret quod reliquit: denique doloris angustia quæ semper inquirit necessitatis solatiū, filij sibi simulachrum in ędibus instituit, dumque tristitiæ remedium quærit seminarium potius doloris inuenit, nesciens quòd sit sola medicina miseriarum obliuio: fecerat enim ille vnde luctus resurrectiones in dies acquireret: non in quo luctus solacium inueniret: deniq; idolum dictum est, idest idos doli quod nos latine speciem doloris dicimus. namque vniuersa familia in Domini adulatione, aut comas plectere, aut coronas inferre, aut odoramenta simulachro succendere consueuerat: nonnulli etiam seruorum culpabiles domini furiam euitantes ad simulachrū profugi veniam merebantur: denique huius rei memor

Quis fuit primus inuentor idolorum, & ubi.

C

D

E

A Petronius ait. Primus in orbe deos fecit timor. nam & Mintanor musicus in libro musicę quem descripsit ait. Deum dolens quem prima compunctio humani finxit generis. Ex hoc ergo inueteratus error humanis pedetētim cōfectus disciplinis, baratro quodam sęuę crudelitatis prolabitur: iste igitur verissimus atque solidissimus modus est inuentio idoli: licet alibi ex aliorum opinionibus aliter recitemus. Hoc exemplum videtur penitus confirmare Philo Iudæus, qui librum sapientiæ sub Salomonis nomine & verbis conscripsit. nam & verba sua alludunt verbis huius historicę narrationis: cum enim Sapiē. 14. cap. ortum cultus idolorum narraret ait. acerbo enim luctu dolens pater cito sibi rapti filij fecit imaginem, & illum qui tunc quasi mortuus homo fuerat, nunc tanquam Deum colere cœpit, & constituit inter seruos suos sacra & sacrificia: deinde inualescente antiqua consuetudine, interueniente tempore, hic error tanquam lex custodita est, & tyrannorum imperio colebantur figmenta: & multa in hunc modum in eodem loco.

Sed magis potest intelligi litera de liberatione corporali, scilicet quia liberauit populum Israel in deserto dando ei omnia necessaria, & ab hostibus protegendo. *Inuenit eum in terra deserta.* Scilicet in exitu de Aegypto, vbi incępit pro ipso singulariter facere miracula, & maxime inuenit eum in datione legis: quia accipiendo eam factus fuit peculiaris populus Dei, vt patet Exodi 19. cap. & ista lex fuit data in vasta solitudine, scilicet in deserto Synai. *In loco horroris.* quia illa terra horribilis, scilicet plena serpentibus, vt patet supra 8. cap. vbi dicitur ductor tuus fuit in solitudine magna atque terribili, in qua erat serpens flatu adurens, & scorpio, ac dipsas. *Et vastæ solitudinis.* Idest magni deserti: quia ex quo exierunt de Aegypto, semper ambulauerunt per terram totaliter inhabitatam, & sine arboribus, in qua etiam rarissimæ aquæ erant, vel quasi nullæ vsque Cadesbarne circa terminos filiorū Edom. *Circunduxit eum.* Ponitur quartum beneficium, scilicet directio viæ per totum desertum, & administratio omnium necessariorum. *Circunduxit eum.* Idest circuitum duxit: quia Israelitæ non ambulauerunt recto itinere in terra promissionis, sed per magnos terræ circuitus, vt dicitur Iosue 5. cap. & supra 2. cap. dicitur. circuiuimus montem Seyr multo tempore. *Et docuit.* Dando legem in monte Synai: deinde per Moysen dando multa præcepta quæ continentur in his quatuor libris pertinentia ad moralem instructionem, vel docuit, scilicet affligendo pluribus angustijs, quia vexatio dat intellectum, & in moralibus magis docent facta quàm verba, & sic dicitur supra 8. cap. ꝙ Deus tentauit & afflixit Israelitas, vt sicut homo erudit filium, sic Deus erudiret eos. *Et custodiuit quasi pupillam oculi sui.* Hic ponitur quintum beneficium, scilicet specialis custoditio a malo, & est locutio figuralis, quia Deus nec pupillam habet nec oculum. sed sicut nos pupillam, in qua virtus visiua est, valde conseruamus, ita Deus conseruauit populū istum: nos enim sensum visum alijs sensibus plus diligimus, quia plures rerum nobis differentias ostēdit, vt patet in principio Meta. sic Deus populū hunc prę alijs elegit. *Sicut aquila prouocans.* Hic ponitur sextū beneficium, s. specialis amor in cōseruando. *Sicut aquila.* Cum enim aquila vult prouocare pullos suos ad volandum, volitat super eos, vt ipsi volare desiderent: ita Deus volens educere de Aegypto Israelitas prouocauit eos ad exeūdum per multa mirabilia, quę ante fecit, vt ipsi confiderent in bonitate & potestate eius. *Expandit alas suas.* Quando pulli aquilę parui sunt, & vult eos transferre de loco longinquo ad alium,

Lfæ expositio penes liberationem corporalem.

ponit eos ſuper alas ſuas, vt pulli volando non fatigētur, vel ſi aliquis ſagittas ab inferiori parte miſerit, recipiātur ante in alis quàm vulnerent pullos, ita Deus dixit Iſraelitis Exodi 19.cap. vos vidiſtis quæ fecerim Aegyptijs, & quomodo portauerim vos ſuper alas aquilarum, idest portaui vos ſine labore, ſicut portant aquilę fętus ſuos, vel ſicut ipſę ſe opponunt vulnerādas, ne vulnerentur pulli: ita poſui ego angelum, cum nube inter vos & Aegyptios, vt non valerent accedere ad nocendum vobis, vt patet Exodi 14. cap. *Et portauit in humeris ſuis*. ſic dicitur ſupra primo cap. portauit te dominus, vt ſolet homo geſtare paruulū filium ſuum. *Dominus ſolus Dux eius fuit*. Hoc ponitur ad demonſtrandum potentiam Dei, quia non indiguit alterius adiutorio ad faciendum hęc omnia, G vel ad excludendum idolatriam, quia diceret aliquis Deus colendus eſt, quia eduxit nos per deſertum in manu forti, ſed etiam colendi ſunt alij dij, quia eum adiuuerunt ad faciendum hoc; ideo dicitur q̄ Deus ſolus ductor erat, & non erat cum eo Deus alienus.

Dei potentia hic oſtenditur ꝑ Iudęis.

Constituit eum. Hic ponitur ſeptimum beneficium. ſcilicet introductio in terram promiſſionis. *Conſtituit eum*. Ideſt populum Iſrael. *Super excelſam terram*. Ideſt ſuper terram promiſſionis quæ excelſior eſt cęteris terris: quia eſt in medio terræ habitabilis, & cū terra ſit rotunda neceſſe eſt, quòd partes quæ declināt ad oppoſitas & diſtantes plagas mundi, ſcilicet meridiem, aquilonem, Orientem, & Occidentem depreſſiores ſint ex conuexitate reſpectu lineę rectę iacentis ſupra terram habitabilem plano modo, & hoc H patet in linea recta iacēte ſuper quamlibet ſphęram: ſed reſpectu cęli vel centri terræ quęlibet terra ęqualiter alta eſt.

Vt comederet fructus agrorum. Quia iſta terra abundat in omnibus fructibus, vt patet ſup. 11. cap. *Vt ſuggeret mel de petra*. Ideſt de terra petroſa: quia in montibus terrę promiſſionis inter petras ſunt arbores, in quibus mellificant apes, vel quia iſti Iſraelitę comedere debebant omnia, quæ poſſederant populi terræ promiſſionis, & iſti reconditum habebant mel in vaſis de petra, de quibus illud poſt Iſraelitæ comedebāt. *Oleumque de ſaxo duriſſimo*. Quia inter ſaxa oliuæ multę erant, de quibus oleum in abundantia habebatur, vel ponuntur iſta duo ad ſignandum magnam terræ I vbertatem, ſcilicet quòd tam fertilis eſt, quòd non ſolum terra bona daret fructus, ſed etiam de lapidibus videretur fluere mel & oleum, & ſic loquitur Eſaias de temporibus Meſſiæ ſtillabunt montes dulcedinem. *Butyrum de armento, & lac de ouibus*. In iſtis abundat multum terra illa, quia paſcualis valde eſt; ideo vocatur ſępe terra lacte & melle manans.

Cum adipe agnorum & arietum. Non quòd ipſi comederent adipem, quia ſub pœna mortis eis interdictus erat, vt patet Leui. 7.cap. ſed quia multum habebant de adipe ad ſacrificia, & ponitur hoc ad laudem terræ illius. *Filiorum Baſan*. Ideſt hominum habitantium in terra Baſan: quia illa terra multum paſcualis erat, quam tenebat Og qui dicebatur rex Baſan, vt patet K ſupra ſecundo cap. & fuit iſta terra in ſorte dimidiæ tribus Manaſſe, vt patet eodem capitu. *Et hircos cum medulla tritici*. Ideſt cum pinguedine tritici: medulla dicitur aliquid electum, & valde ſapidum in animali: ita medulla tritici dicitur triticum electum & ſapidum, vel vocatur medulla tritici farina candida detracta ſuperfluitate corticum, quæ in furfures vadit. *Et ſanguinem vuæ meraciſſimum*. Ideſt vinum rubeū quod vocatur ſanguis, & hoc erat meraciſſimum. i. puriſſimum, & fortiſſimum: & abundat in terra promiſſionis, vt patet Gen. 49.cap. lauabit in vino ſtolam ſuam, & in ſanguine vuę pallium ſuum. *Incraſſatus eſt*.

Medulla tritici qd ſit.

F probato q̄ Deus colendus eſſet: hic ſubiungitur q̄ñ populus ab eius cultu receſſurus eſſet. *Incraſſatus eſt dilectus*. Ideſt Iſrael qui erat dilectus repletus fuit bonis temporalibus. *Et recalcitrauit*. Nolendo obedire legi Dei. *Impinguatus*. Dicitur qui carne cutem repletam habet, vt nulla cutis uacuitas, vel rugatio videatur. *Dilatatus*. dicitur cui ex ſuperabundanti pinguedine cutis diſtenditur: ne ſuper debitam diſpoſitionem membrorum promineat quædam inepia groſſities ſimile aliquid habens eis, qui inflati ſunt, & ſignant iſta ſuperabundantiam pecuniarum, poſſeſſionum, & corporearum delectationum. *Vnde incraſſatus eſt*. Delitijs. *Impinguatus eſt*. Diuitijs. *Dilatatus eſt*. Honoribus. Iſta ſolent homines extra rationis metas efferendo multis malis implicare. G *Dereliquit Deum*. Conuertendo ſe ad cultum idolorum. *Factorem ſuum*. Ideſt quē colere debebat, quia creauit eum. *Et receſſit a Deo*. Non impendendo ei debitum cultum. *Salutari ſuo*. Ideſt qui ſaluauit & liberauit eum ab omni malo. *Prouocauerunt eum*. Scilicet ad iram ad puniendum eos. *In dijs alienis*. Ideſt colendo deos alienos. *Et in abominationibus ſuis*. Ideſt in quibuſdam peccatis horribilibus quæ faciebant ad cultum idolorum, vt immolare filios, & facere maximas turpitudines in ſacris priapi, de quibus ſupra 18.cap. *Immolauerunt dæmonijs*. Quia eos colebant apparentes in quibuſdam effigiebus, & aliquando eis ad quæſita reſpondentes, & ita colebant Aegyptij Apin, qui in forma candidiſſimi tauri apparebat quolibet anno ſemel. *Et non Deo*. H Et hoc maius peccatum eſt, & maximum, immolare enim vero Deo & dęmonibus magnum peccatum eſt: quia id quod proprium eſt Dei dęmonibus datur, vt faciebant Samaritani, qui Deum timebant, ſed dęmonibus immolabant, vt habetur 4. Regum. 17.cap. ſed peius eſt dęmones colere, & Deum non colere: quia hic quod eſt Dei datur dęmonibus, & quod Dei eſt ſeparatur ab eo, & hoc peſſimum eſt. *Dijs quos ignorabant*. Quia neſciebant eos eſſe Deos per doctrinam maiorum ſuorum, nec per experientiam miraculorum, quæ diuinam poteſtatem demōſtrant, cum uera ſunt. *Noui recenteſque venerunt*. Quia non conſueuerant eos colere patres eorum, ſed ipſi nouiter adinuenerunt eos, & dicuntur recentes, non quia illi dij I nunquam culti ſint, ſed quia nunquam ab iſta gente culti ſint. vnde Saturnus qui inter deos antiquiſſimus eſt, vt patet Metamor. libro primo, & ſæpe per Auguſtinum de ciuit. Dei. & Lactantium de natura deorum lib. 1. ſi à Iudæis aliquo tempore incœptus fuerat coli, diceretur Deus recens. *Deum qui te genuit*. Ideſt qui creauit te, vel qui animam corpori tuo infudit, vel patri tuo vim generatiuam tribuit. *Et oblitus es domini*. In genere ingratitudinis nullum peius vitium eſt quàm beneficiorum obliuiſci, quòd faciebant idolatræ Iudæi non reducentes ad memoriam tanta Dei beneficia propter quæ in infinitum regratiari deberent. *Vidit dominus*. Hic ponitur tertium, in quo demonſtratur Deus in iudicio iuſtus: & continet tria. K Primum punitionis vel comminationis materia. Secundum dilatationis cauſa. ibi. *Dixi vbi ſunt*. Tertiū punitionis forma. ibi. *Nonne hæc condita. Vidit dominus*. Iniquitates iſtorum circa cultum idolorum. *Et ad iracundiam concitatus eſt*. Ideſt ad punitionem in qua videtur iracundus: licet non ſit: ſed ſolum iuſtus eſt. *Prouocauerunt eum filij ſui & filiæ*. Ideſt Iſraelitæ, qui erant ſpecialiter filij ſui, & hoc deteſtabilius eſt, quia quando illi quos Deus non ſuſcepit in ſingularem cuſtodiam, nec eos dotat ſingularibus donis, Deum offendunt per idolatriam: licet peccatum ſit, tamen non ita graue, ſicut cum illi offendunt qui dilecti eius vocantur: ideo Deus in ſolos Iudæos iraſcebatur, cum

idola

Prima pœna est subtractio diuini auxilij.

idola colebant: non autem in gentiles, vt diximus supra 6. cap. *Et ait abscondam faciem meam*. Prima pœna est subtractio diuini auxilij. *Et considerabo nouissima eorum*. Idest dissimulabo me non videre, cõsiderabo nouissima eorum, idest quem finem & fructum acquirent de idolatria sua.

Generatio enim peruersa est. Subditur ratio pœnæ: quia generatio peruersa est, idest gens malæ voluntatis. *Et infideles filij*. Idest ipsi sunt filij mei infideles mihi, quia non seruant pactũ quod cum eis pepigi: & dicuntur hic infideles filij nõ per negationem fidei, sed fidelitatis. *Ipsi me prouocauerunt*. Idest me offenderũt. *In eo qui non erat Deus*. Idest colendo eum qui nõ erat Deus. *Et irritauerunt*. Idest ad iram prouocauerunt. Vnde versus Ebrardi

Irritat adnihilat irritat prouocat iras.

In vanitatibus suis. Idest in idolatria. Vanum dicit, φ nihil est, qui autem idola colunt nihil colunt: quia idolum nihil est, vt habetur prima ad Cor. 8. cap. vel vanum dicitur quod non consequitur finem suum, & tunc omnia opera mala vana dicuntur, quia non consequuntur finem suum: quia omnium mortaliũ cura quos diuersorum studiorum labor exagitat, diuerso quidem calle procedit, sed ad vnum beatitudinis terminum nititur peruenire, vt ait Boetius de cõsola. lib. 3. prosa 2. Hunc tamen finem per mala opera attingere impossibile est: quia ad fœlicitatẽ probra non veniunt, vt patet 4. de consola. prosa 2. *Et ego prouocabo eos*. Idest ad pœnã & mœrorem deducã. *In eo qui non est populus*. Idest inducendo super eos persecutores gentiles, qui non sunt populus meus, vt sicut ipsi me irritauerunt in eo qui non erat Deus eorum, ita ego eos in eo qui non est populus meus. *Vel in eo qui non est populus*. Idest inducam super eos gẽtem vilem, & despectam, quę non habet nomen populi: & hæc dominabitur eorum: quia qñ Israelitæ colebant idola, quicunque princeps gentilis veniret super eos, etiã si esset paruæ potestatis deprimebat eos.

Et in gente stulta. Hoc erat magnum dedecus Israelitarum φ gens stulta dominaretur eorum. Aliter potest intelligi. *Ego prouocabo eos in eo qui non est populus*. Idest sicut ipsi irritauerunt me prouocantes ad iram in eo qui non erat Deus, idest facientes de me vel cõtra me tanquàm non essem Deus eorũ: ita ego prouocabo eos ad tormenta & pœnas deducens in eo, qui non est populus, idest tanquàm non sit populus meus, quasi dicat, sed essent ipsi populus me⁹, & ego non deberem sic punire ipsos: tamen quia me prouocauerunt, ego puniam eos tanquam non esset populus meus.

Et in gente stulta irritabo eos. Idest ita eos prouocabo ad pœnam vel ad derisum, sicut prouocantur homines stulti. Si enim contingat aliquando puniri ex aliqua causa viros nobiles & prudentes, puniuntur quibusdam pœnis non multum dehonestantibus: stulti autem pœnas vilipensionis magnæ suscipiunt. Iudæis igitur sic accidebat, quòd quando peccabant, & aliquæ gentes veniebant super eos, faciebant multa ludibria & opprobria, ita vt homines canos & reuerendos tanquam paruulos exprobrarent, vt patet supra 28. cap. cum dicitur. adducet Dominus super te gentem de lõginquo de extremis finibus terræ, gentem procacissimam, quę non deferat seni, & non misereatur paruuli: & sic fecerunt Romani multa ludibria in Iudæos, quãdo capta Hierusalem eos tenuerunt. *Ignis succensus est in furore meo*. Idest in ira mea exarsit contra eos magna vindicta quæ signatur nomine ignis.

Et ardebit vsque ad inferni nouissima. Facit comparationem de magno igne corporeo, qui terram com-

A burit & incinerat: quia sic punitio magna Dei totum hominem eradicat.

An istud intelligatur de pœna inferni, quod dicitur in cantico Moysis ardebit vsque ad inferni nouissima.

Quæst. V.

Aliqui volunt intelligere hoc de pœna inferni, quæ vltimate dabitur non conuersis: sed non conuenit literæ sequenti quæ de temporali loquitur: nõ potest enim vllo modo intelligi hoc de pena inferni, aut aliqua alia data impijs, quæ incipiat in eis penam inferni: quod dico propter pœnam quæ erit in conflagratione ante

B iudicium. Nam vt ait beatus Petrus in canonica sua secunda cap. 3. Ignis adueniet ante iudicium eum dicitur: cęli autem & terra eodem verbo repositi sunt igni reseruati in diem iudicij & perditionis impiorũ hominum. Adueniet autem dies Domini sicut fur in qua cęli magno impetu transient, & elementa vero calore soluentur: terra autem & quæ in ipsa sunt opera exurentur, sic patet Psal. 49. cum de iudicio finali agatur dicitur. manifestè veniet Deus noster nõ silebit. Ignis in conspectu eius exardescet, in circuitu eius tempestas valida. quòd autem intelligatur hoc de iudicio patet per id quod in sequenti versu habetur, scilicet aduocauit cęlum de sursum, & terram discernere populum suum, idest quòd cœlum & terra dabunt testimonia de bonis & malis ibi. Hæc igi-

C tur generalis mundi conflagratio, in qua elementa calore soluentur, bonis erit quasi quidam sopor gratus prouocans ad quietem. Malis autem erit principiũ horrẽdi iudicij, atque intolerabilis angustiæ: sicut dicebatur in epistola beati Petri, scilicet quòd cœlum, & terra repositi sunt igni reseruati in die iudicij, & perditionis impiorum. Non enim de hac angustia malorum in igne potest intelligi hoc: quia ideo de illa diceret aliquis intelligendum fore: quia de illo poterat exponi sic ad literam, vt iacet & non de hoc. Sed hoc non potest stare. primo quia Deus puniebat Israelitas quando peccabant in eum, non igitur expectaret vsque ad illud tempus ad puniendum, sed immediate puniret.

D Item non potest intelligi ista litera sic, vt iacet de illo tempore, quia illa conflagratio magna erit, tamen non exuret totam terram, ita quòd totum elementũ vertatur in cineres. nam tunc necesse erat omnem aquam deficere, & sic periret aliquod elementum, qđ falsum est: quia non corrũpetur aliquid, sed totus orbis in sua perfectione manebit.

Item quòd terra tantum crematetur non potest stare, quia illa conflagratio non fiet ad deuastandum, sed ad purgandum & innouandũ, sicut dicitur Apoc. cap. 21. cum fieret sermo de extremo iudicio: ecce ego noua facio omnia: sed tanta consumptio & deuastatio est. ergo non fiet. Item non potest hoc intelligi de pœna inferni, quæ malis in malo finientibus infligenda est: quia litera sequens satis declarat debere

E hoc intelligi de pœna temporali.

Item quia ista verba repugnant tali sententiæ. nam dicitur, quòd iste ignis qui succendetur, ardebit vsq; ad inferni nouissima: in quo innuitur, quòd iste ignis incipiet in superficie terrę, & tãtum perueniet quòd intrabit in viscera inferni: sed nihil tale est, quia quando mali in inferno puniti fuerint, nõ erit aliquis ignis in superficie terrę cõsumens eam, sed solum erit ignis gehennæ inter ipsos damnatos. Dicendum igitur, φ intelligatur ista litera de punitione temporali, & est metaphora, scilicet φ sicut magnus ignis, quando accenditur vorat omnia, ita fit in magna Dei indignatione,

tione, quod patet in sequenti. *Deuorabit terram cum germine suo.* Idest sicut magnus ignis terræ superficiē cōburit, & omnia gramina, & cūcta virentia, ita ira Dei omnia bona hominis cito disperdit; vel potest intelligi ad literam, quia sic dicebatur supra 28. cap. quòd de cœlo descenderet puluis & cinis ad desiccandum terram & virentia cuncta.

Et montium fundamenta comburet. Quia magnus ignis penetrat profunda terræ; sic pęna a Deo inflicta mouet potentes viros. *Congregabo super eos mala.* Vt non veniat vna pęna sola: sed multæ ad grauius affligēdū. *Et complebo sagittas meas in eis.* Idest mittam super eos omnia mala quæ scripta sunt supra 28. cap. donec cōpleantur in eis. & vocantur sagittæ, quia improuisis nobis adueniunt sicut sagitta ex abrupto venit.

Maxima pœna quæ pro peccato Iudæis erat inferēda.

Consumentur fame. Quia cum saturitate Deum non coluerunt, hęc pęna est de maximis pęnis, quæ infligendę erant Iudæis pro peccato, & actualiter affligebantur cum peccabant: de qua multa exprimuntur Leui. 26. cap. s. visitabo vos in ardore & egestate: qui conficiat oculos vestros, & consumat animas vestras: frustra seretis sementem quæ ab hostibus deuorabitur, postquam confregero baculum panis vestri: ita vt decem mulieres in vno clibano coquant panes, & reddant eos ad pondus, & supra 28. cap. vbi catalogus maledictionum habetur: multa facinora & horrendę pęnę eis in malo famis futuræ pręnūciantur cum dicitur. percutiat te Dominus egestate, & aere corrupto, & rubigine donec pereas: sit cęlum quod supra te est æneum, & terra quam calcas ferrea. det Dominus imbrem terræ tuæ puluerem de cęlo: descendat super te cinis donec conteraris: & postea obsideberis intra portas tuas in omni terra, quam Dominus Deus dabit tibi: & comedes fructum ventris tui, & carnes filiorum atque filiarum tuarum in angustia & vastitate, qua opprimet te hostis tuus: homo delicatus & luxuriosus valde inuidebit fratri suo, & vxori, quæ cubat in sinu suo, ne det eis de carnibus filiorum suorum, quos comedet: quia nihil habeat in obsidione aliud, & penuria, qua vastauerint te inimici tui. tenera mulier & delicata, quæ super terram ingredi nō valebat, nec pedis vestigiū figere propter mollitiem, & teneritudinem mētis nimiam, inuidit viro suo qui cubat in sinu eius, super filij & filię carnibus, & illuuie secundinarum, quæ egrediuntur de medio feminum eius, & super liberis qui eadem hora nati sunt: comedent enim eos clam propter rerum omnium penuriam in obsidione & vastitate, qua opprimet te inimicus tuus intra portas tuas.

Deuorabunt eos aues morsu amarissimo. Inducūtur hic multę creaturę pugnantes contra peccatores: quia armabit creaturam in vltionem inimicorum, & pugnabit pro eo orbis terrarum contra insensatos Sap. 5. cap. vt qui cunctis sibi seruientibus Deo subiectus esse noluit, omnia sibi sentiat efferata: & fiet vt aues quæ viuos homines contingere non audebant, diuina dispositione eos ad interitum prosequantur.

Morsu amarissimo. Quia per plures morsus eos diutiue lacerabunt vsque ad mortem. *Dentes bestiarum.* Quia mittebat Dominus leones, & vrsos de sylua, lupos, & alias feras quæ lacerarent eos, vt patet de duobus vrsis, qui lacerauerunt quadragintaduos pueros, quia illudebant Helisęo dicentes ascende calue, vt habetur 4. Regum 2. cap. *Cum furore trahentium super terram.* Idest prouocando contra eos animalia, quæ toto corpore per terram reptāt, & trahunt venenum dilatando, & constringendo.

Atque serpentum. Idem est. sed ponuntur propter differre per magnum & paruum: vt trahentia super terram sunt colubri, viperæ, reguli, lacertę & similia,

F serpentes vocentur magna reptilia, vt aspides, & boas anguis, qui ita magnus est, vt boues integros deuoret, vnde boas a deuoratione boum dictus est. de hoc Solinus in Polistor. c. de Italia. nascitur in calabria q̄ est prouincia apud Romam. *Foris.* Idest ab extra, scilicet ab hostibus. *Vastabit eos gladius.* Destruendo eos & semen eorum. *Et intus pauor.* Quia non confidebant vitæ suæ in nocte dicentes, quis daret nobis mane? & in die dicentes quis daret nobis noctem? vt patet supra 28. cap. *Iuuenem simul ac virginem.* Idest omnes non habita differentia ætatis, & sexus. & ponuntur istæ duæ ætates quę sunt floridiores, scilicet in homine iuuentus, in muliere ætas virginalis: quia non est subiecta angustijs pariendi & laboribus nutriendi. *Et lactentem.* Idest puerum qui ad vbera pendet, cui

G etiam propter ætatis teneritudinem non miserebuntur hostes. *Cum homine sene.* Nec hunc propter canitiem reuerebūtur. *Et dixi.* hic ponitur Deus vt proponens delere gentem illam propter iniquitates. *Et dixi.* Idest proposui eos delere dicens. *Vbi nam sunt.* Loquitur ad modum hominis irati quærentis hostē ad occidendum. *Cessare faciam ex hominibus memoriam eorum.* Delendo eos cum semine eorum ne maneat posteritas. *Sed propter iram inimicorum.* Ponuntur dilationes diuinæ punitionis, & videtur Deus quātum ad hoc subito mutari, sed nullo modo mutatur in se. mutantur tamen ista inferiora de quibus Deus aliquando loquitur, vt magis diximus supra 18. cap. scriptura cum vult nobis declarare punitionem inflictā nobis a Deo, & quia non possumus eam intelligere

H secundum modum diuinum, proponit eam per modum humanum: ideo nobis iracundiam & subitam mutationem aliquando insinuat.

Sed propter iram inimicorum distuli. Quia si punirem eos per hostes tanquam per ministros, hostes videntes magnalia quę faciebant, attribuerēt potentiæ suę: & non darent laudē nomini meo, sicut habetur Abacuc. 1. cap. de Nabuchodonosor gloriante, quia subdebat sibi Iudæos: nec in hoc attribuebat aliqd Deo vbi dicitur. totum in hamo suo subleuauit, & traxit illud in sagena sua, & cōgregauit in rete suum: super hoc lętabitur & exultabit: propter hoc immolabit sagenæ suæ: & sacrificabit reti suo: quia in ipsis incras-

I sata est pars eius, & cibus eius electus. *Ne forte superbirent hostes eorum.* Tollendo mihi honorem debitū, & sibi applicando. *Manus nostra excelsa.* Idest valde potens. *Et non Deus.* Hoc valde malum erat. si enim ipsi adiuti a Deo facerent magnalia, & in hoc gloriarentur non considerantes vtrum Deus fecerit, peccatum quidem est: sed maius cū recogitant de Deo, & negant ipsum fecisse sicut isti. & sic fecit Sennacherib qui credebat se posse pugnare contra Deum Israel dicēs, quòd sicut destruxerat deos aliarum gentium, ita faceret de Deo Israel: quia non posset adiuuare Iudęos, vt patet 4. Reg. 18. cap. sic Nabuchodonosor qui mādauit nullum alium vocari Deum pręter seipsum facientem mirabilia opera & victorias,

K vt habetur Iudith. 3. cap. ideo mandabat omnes deos nationum destrui, vt ipse solus Deus vocaretur. sic

L autem Salmanasar rex Assyriorum qui transtulit regnum Israel in terram Medorum, vt patet 4. Regum 17. cap. gloriabatur se potuisse ex virtute sua contra omnia regna terrę, & subiecisse gentes multas, vt patet Esa. cap. 10. cum dicitur. væ Assur virga furoris mei & baculus ipse: in manu eorū indignatio mea: ad gentem fallacem mittam eum, & cōtra populum furoris mei mandabo illi, vt auferat spolia, & diripiat prędam: & ponam illum in conculcationem quasi lutum platearum: ipse autem non sic arbitrabitur, & cor eius non sic æstimabit. sed ad conterendum erit

cor

cor eius: & ad internetionem gentium non paucarum: dicet enim nunquid non principes mei simul reges sunt? quomodo inuenit manus mea regna idoli, sic & simulachra eorum de Hierusalem & de Samaria: nūquid nō sicut feci Samariç & idolis eius, sic faciam Hierusalē & simulachris eius? dixit enim in fortitudine manus meę feci, & in sapientia mea intellexi, abstuli terminos populorum, & principes eorum deprędatus sum: & detraxi quasi potens in sublimi residentes, & inuenit quasi nidum manus mea fortitudinem plurimorum: & sicut colliguntur oua quę derelicta sunt, sic vniuersam terram ego congregaui: & nō fuit qui moueret pēnam, aut aperiret os, & gannirct. Ecce in his omnibus magna superbia regum de victoria eis a Deo speciali gratia concessa quasi ipsi soli fecerint. *Gens absque consilio.* Loquitur de aduersarijs se glorificātibus. *Absque consilio.* Quia non inquirit cauere mala quæ Deus eis infligere posset: non gloriarentur. *Et sine prudentia.* Idest nesciēs eligere sibi bonum: quia si Dei bonitatē & magnitudinem consideraret, & quanta bona eis largiri posset, ei subijcerentur gratulantes de tanto adiutorio. vel vocatur gens sine consilio & prudentia, idest inscia vel irrationalis: quoniā si aliquid intellectus haberent manifeste cognoscerent quòd non fecerunt ipsi hęc, sed Deus. *Vtinam saperent.* Idest preterita considerarent. *Et intelligerent.* Pręsentia. *Et nouissima prouiderent.* Idest ex hoc iudicarent circa futura. est sensus secundum sequentem literam quòd Deus vellet, vt isti aduersarij Iudęorum cōsiderarent, quomodo paucissimi de Iudęis persequebantur multos de alijs gentibus, quando Deum propitium habebant: & intelligerent nūc quòd ex quo Iudæi Deum offensum habent, pauci de ipsis multos Iudęos persequuntur. & ex hoc prouiderent circa nouissima, idest considerarent quid posset accidere in futuro, scilicet quòd quando Iudæi Deum placatum habuerunt, & ipsi hostes Deum offensum, quòd paucissimi de Iudęis persequerentur omnes hostes, vel alij loco eorum: vt Assirij gloriabantur se destruxisse Israelitas: ideo a Chaldæis destructi sunt. Chaldæi autem gloriabantur destruxisse Iudam: ideo Persę & Medi deleuerunt eos.

De aduersarijs se glorificantib.

Quomodo persequebatur vnus mille. Intelligitur de hostibus, ita quod vnus de eis persequebatur mille Iudęos, & duo de illis fugabant decem mille Iudæos. quasi dicat si ipsi intelligentiam haberent, satis pateret quòd hoc non faciebant ipsi: quia secūdum naturam impossibile est: sed diuina virtus Iudæos puniens faciebat. Et non est sic intelligendum ad literam quòd duo fugarent decem millia, quia nūquam tale legitur in historijs sacris: sed ponitur numerus certus pro incerto ad signandam manum Dei vltricem, & non manum hostium.

Nonne ideo quia Deus suus vendidit eos. Idest satis patet, quod non est alia causa quare duo de hostibus decem mille Iudæos fugarent: nisi quia Deus suus vendidit eos, idest quia tradidit tāquàm venditos in manibus hostium.

Duplex literæ expositio.

Et Dominus conclusit illos. Scilicet in manu hostiū, vt fugere non possent, sed omnes caderent gladio. vel potest referri superius ad Iudæos sic. vtinam considerarent hostes quomodo duo de Iudæis fugabant decem millia de hostibus, vt fuit in tempore Gedeonis, vt patet Iudi. c. 8. & 7. quia Gedeon cum trecentis viris iuit contra castra Madianitarum, Amalechitarum, & omnium orientalium, & mortui sunt de hostibus centum & viginti mille viri. Et Samson qui solus erat, occidit de Philistijm mille viros cum mandibula asini, vt patet Iudi. 15. cap. nunc autem si duo de

A hostibus fugant decem millia illorum, non est propter aliam causam, nisi quia Deus eorū vendidit eos.

Non enim est Deus noster, vt dij eorum. Respondet tacito argumento hostium. dicerent enim nos fecimus hęc, & non Deus: quia non est verisimile quòd Deus eorum puniret eos, sicut nec dij aliarum gentium puniunt cultores suos. respondetur, non est Deus noster vt dij eorum, quia dij eorum iniquitatem diligunt, Deus noster iniquitatem abominatur, vt patet Psalm. 5. quoniam Deus non volens iniquitatem tu es. dij eorum non puniunt malum, quia illud amāt. Deus noster punit malum, quia illud abominatur. & magis punit in nobis quàm in alijs gentibus, vt habetur 2. Machab. 6. cap. non enim sicut in

B alijs nationibus Deus patienter expectat, vt eas cum iudicij dies venerit in plenitudine peccatorum puniat, ita & in nobis statuit, vt peccatis nostris in finem deuolutis, ita demum in nos iudicet. quia multo tempore nō sineret peccatores ex sententia agere, sed statim vltiones adhibere magni beneficij indicium est.

Salutare est peccatores cito puniri.

Inimici nostri sunt iudices. Idest quando Deus noster vult punire nos, facit inimicos nostros iudices, idest executores iudicij sui, vt patet de Assirijs, de Chaldæis, Romanis, & alijs gentibus quæ Iudæos afflixerunt quantum volebant pro suo arbitrio iudicantes. sic Deus multoties loquitur in prophetis, vt patet Abacuc. cap. 1. cum agitur de Nabuchodonosor punituro Iudæos. dicitur enim. Domine in iudiciū posuisti eum: & forte vt corriperes fundasti eum,

C idest posuisti eum ad iudicandum, scilicet vt sit iudex sententiam contra Iudęos proferens, & executioni tradens. eodem modo dicitur de rege Assyriorum, quem Deus ponebat vt ministrum percussionis, scilicet vt ipse loco Dei sumeret vindictam de Israelitis, & tamen excedebat. de hoc Esaiæ 10. cap. sic dicitur. væ Assur virga furoris mei & baculus ipse: in manu eorum indignatio mea: ad gentem fallacem mittam eum, & contra populum furoris mei mandabo illi. & postea in eodem cap. cum Deus inuehitur in eum increpando vocat eum virgam dicens: nunquid gloriabitur securis contra eum qui secat in ea? aut exaltabitur serra contra eum a quo trahitur? quomodo si leuetur virga contra leuantem se, & ba-

D culus qui vtique lignum est: quasi dicat ita erant isti reges contra Deum.

De vinea sodomorum. Hic ponitur causa quare hostes Israelitarum erant iudices eorum, scilicet propter graues iniquitates in quibus comparantur Sodomitis. & vocantur principes sodomorum principes Iuda, vt patet Esaiæ 1. cap. & dicitur de eis quòd peccatum suum quasi sodoma prædicauerūt, nec absconderunt, vt habetur Esaiæ 3. cap. & quia peccatum est consummatum in tribus, siue in corde, siue ore, vel opere: ideo ponuntur hic tria, scilicet vinea quantum ad primum: vua quantum ad secundum: vinum quātum ad tertium. & est ordo inter ista: quia ex vinea procedit vua, ex vua vinum. sic ex peccato cordis peccatum oris, & ex peccato oris, peccatum

Israelitarū hostes quare eorum iudices fiebāt.

E operis.

De vinea sodomorum vinea eorum. Idest sicut vinea sodomorum tędissima est: ita cogitatio istorum fędissima erat. postquam quatuor ciuitates illæ subuersę sunt, vt patet supra 29. cap. mansit terra illa sterilis. & licet ibi arbores sunt, quę poma aspectui pulchra habeant, si tamen accipiantur in cinerem resoluuntur, & fętent, & fumum exhalant in testimonium nequitiæ eorum, vt ait Isidorus Etymol. lib. 15. & sic credendum est de alijs arboribus. de hoc Solinus in Polistor. cap. de Iudæa.

Mirabilis de sodoma terra.

Et de suburbanis Gomorra. Suburbana dicūtur quę-

dam

dam ſpatia terræ extra muros ciuitatis, in illis plantan
tur vineæ vel arbores aliæ. & idem eſt de Gomorra,
ſicut de Sodoma, quia illę quatuor ciuitates hoc peſ-
ſimo vitio laborabant.

Vua eorum vua fellis. Multi libri habent felix cum
x, ita quod ſit in nominatiuo: ſed corrupti ſunt, quo-
niam debet hic poni genitiuus huius nominis fel.

Vua eorum. Hic ſignatur peccatum oris. *Vua fel-
lis.* Ideſt amara vt fel: quia locutio iſtorũ erat ama-
ra. ideſt amaricans corda eorum, quibus loquebãtur
inclinando eos ad malum: quoniam corrumpunt
bonos mores eloquia mala, vt patet 1. Corinth. c. 15.
Vel amara, quia in verbis ſuis Deum ad amaritudinẽ
iracundiæ prouocabant. ſic patet Malach. 2. cap. labo-
rare feciſtis Deum in ſermonibus veſtris.

Botr⁹ duo significat. *Et botrus amariſſimus.* Botrus duo ſignificat, ſcilicet
racemum, & acreſtam, & vtrumque amariſſimum
erat. ſi accipiatur botrus pro racemo eſt ſenſus quòd
ſicut quęlibet vua, ideſt quęlibet locutio iſtorum eſt
amara, ita racemus qui dicit congregationem vuarũ,
ideſt verborum multiplicatio amariſſima erat: quia
amarum additum amaro, amarius & amariſſimum
facit. *Fel draconum vinum eorum.* Hic ſignificatur pec
catum operis quod ſuper alia duo amarum eſt, ſicut
fel draconũ cæteris amaris amarius eſt: ideo Aethio-
pes qui dracones comedunt, vt patet Pſal. 103. Draco
iſte quem tu formaſti ad illudendum, & dediſti eum
in eſcam populis Aethiopum: primo abſtrahunt par
tem illam nigram in qua fel eſt, & cætera ſibi propin-
qua, & deinde ſine timore comedunt, lingua etiam
amputata: quoniam iſta venenoſa ſunt, & carnes iſtę
multum proficiunt contra venenum. de hoc habe-
tur in libro de proprietatibus rerum 18.

Venenum aſpidum inſanabile. Ideſt ita graue eſt con-
tra me opus eorum ſicut venenũ aſpidum, quod in-
ter omnia valde peſtiferum eſt: ideo inſanabile ita
quòd nullũ remedium ei adhiberi poteſt. ſunt enim
Quales sunt aspides. aſpides magni ſerpentes in motu velociſſimi, vt flu-
mina & maria tranſuolent, qui oculos aliqualiter ob-
uerſos habent: vt ante ſe nihil videant ſed lateraliter.
magis ergo auditu quàm viſu valent: & ſiquis homi-
num aliquem illorũ occiderit, quoniam ſemper duo
ſunt, ſcilicet maſculus & fęmella, ſuperſtes hominẽ
occiſorem inſequitur, vt nullis viarũ receſſibus eua-
dere valeat: ſed etiam ſi inter multos homines ille in-
troierit aſpis eum relictis cęteris ſolum tenebit, & oc
cidet, vt de proprietatibus rerum lib. 18.

Nonne hæc. Hic ponitur tertium, ſcilicet punitio-
Punitionis forma. nis forma, & tanguntur duo. Primum propter tem
pus conceſſum ad pęnitendum neglecta punitio. Se-
cundum hoſtium deſtructio ibi. *Videte quòd ego ſum.*

Nonne hæc condita ſunt. Loquitur Iſraelitis nõ con-
uerſis per modum hominis irati dicens. non puteis
quòd ex eo quòd puniui vos hactenus non ſim vltra
puniturus; quia pœnæ vobis inferendæ conſeruatæ
ſunt apud me.

Nonne hæc. Ideſt punitiones infligendæ. *Condita
Duplex expositio literæ. ſunt.* Ideſt abſcondita ſunt vel conſeruata. *In theſau-
ris meis.* Ideſt in loco ſecreto. ſicut enim theſaurus
ſignatus in loco tutiſſimo ponitur, ita mala vel bona
quæ certiſſime ventura ſunt, ſed nondum ſentiuntur,
in theſauris recondita eſſe dicuntur. Aliter autem
hoc intelligi poteſt referendo ad ea quæ immediate
dicta ſunt, ſcilicet ad vineam, vuam, & vinum, & ve-
nenum. nam per illa deſignabatur culpa Iſraelitarũ
in corde, voce, & opere. & quia pro omni culpa de-
betur pęna, vel quam homo ſibi imponat, vel quam
Deus ei infligat: ideo pro his puniendi erant. quia
tamen Deus puniturus erat eos, oportebat vt ſciret,
pro quo eos puniturus erat. ſi ergo eueniret quòd

F iſta traderentur obliuioni, non poſſent puniri qui iſta
commiſerant. poſſent ergo dicere qui mala hæc pa-
trauerant, Deus obliuiſcetur omnium iſtorum; ideo
non inuenit aliquid, quare debeat nos punire: quibus
Deus reſpondet increpans eos & dicens.

Nonne hæc condita ſunt. Ideſt quomodo vos dicitis,
quòd ego oblitus ſum hæc, & non puniam: nunquid
non ſunt hæc condita, ideſt conſeruata apud me?
quaſi dicat memoria iſtarum culparum veſtrarum,
quæ ſignãtur nomine vineæ, vuæ, & vini manet apud
me: quia ego non obliuiſcor horum.

Et ſignata. Ideſt ſigillata, vel ſignis clauſa: ſicut
dicitur Apoc. 5. cap. de libro qui habebat ſigilla ſeptẽ
quibus clauſus erat, & nullus inuentus eſt, qui poſſet
aperire librum, & ſoluere ſignacula eius, niſi agnus vt
G habetur in eodem cap. & Matth. 27. cap. dicitur de
ſepulchro Domini Ieſu quòd milites ſignauerunt il-
lud cum cuſtodibus, ideſt clauſerunt ſicut ea quæ in
theſauris ſunt ſignata ſunt, ideſt diligenter clauſa ne
aliquis ea ſurripere valeat: ita ea quæ in ſecretiſſimo
pectore altiſſimę ſcientiæ Dei ſunt clauſa ſunt: quia
nullo modo elabi poſſunt: ideo dicuntur clauſa in
theſauris Dei. *Mea eſt vltio.* Ideſt punitio quæ debe-
tur pro peccatis ad me pertinet. *Et ego retribuam eis
in tempore.* Ideſt licet nunc non ſit tempus puniendi,
ego obſeruabo tempus ad puniendum. *Vt labatur
pes eorum.* Ideſt quando venerit illud tempus punien
di, ego faciam quòd labatur pes eorum vt ipſi in ter-
ram corruãt. hoc ſignat deiectionem factam ab ho-
ſtibus. *Iuxta eſt dies perditionis.* Comminatio de ma-
H lo inferendo eſt. *Et adeſſe feſtinant tempora.* Debet
accipi adeſſe pro vna parte, & tunc ſignat appropin-
quare, & eſt ſenſus quòd tempora cito pertranſeunt,
vt dies punitionis appropinquet. ſi autem accipian-
tur duæ partes, ſcilicet ad & eſſe non ſignat ad propo
ſitum.

Iuxta eſt dies perditionis. Hic reſpondet ad quandã
quæſtionem, vel potius deſtruit quãdam falſam opi-
nionem confidentiæ quam haberent iſti peccantes.
dicerent enim quòd licet Deus ſit iudex iuſtus, &
mala nulla impunita eſſe ſinat: & licet omnia reti-
neat in theſauris ſuis, ita quòd nullius obliuiſcatur, ta-
men valde miſericors eſt, ideo differet punitionem
I ſuam vſque in finem, ita quòd nullo modo puniat
nunc: ſed ſicut dicitur Eſaiæ 30. cap. ideo expectat
vos Deus, vt miſereatur veſtri. ad hęc reſpondebit
Deus, quòd non eſt ſic ſed immediate puniet: quia
iuxta eſt dies perditionis, ideſt ſatis in promptu eſt, vt
veniat eis dies interitus, & repentina calamitas. Vo-
catur dies perditionis in qua Deo ſpecialiter operan-
te, aut hoſtibus incurſantibus, totaliter interibunt: nã
Deus non tardat malis mala infligere, licet nobis qui
interiorum inexperti ſola deceptoria exteriora iudi-
cantes tardare videatur, & interdum nimis feſtinare:
ipſe tamen quàm cito oportet malis mala diſtribuit,
& hoc valde velociter eſt, vt patet ſupra 7. cap. cum
K dicitur, & reddens odientibus ſe ſtatim, ita vt diſper-
dat eos: & vltra non differat protinus eis reſtituens
quod merentur. his igitur qui mala perpetrarunt ex
quibus mala infligi promerentur, quantumcunque
differatur, punitio tamen in promptu eſt: quia iuxta
eſt dies perditionis, ideſt dies in qua deſtruentur.

Et adeſſe feſtinant tempora. Ideſt tempora in quibus
fieri debet punitio, feſtinant vt adſint, ſcilicet quòd
velociter veniunt. nec tamen intelligitur quòd ve-
lociter veniant, ideſt quòd aliqua tempora cæteris pa
ribus magis feſtinent, quàm alia. nam motus cœli in
quo fundatur tempus, vt ait Ariſt. in 4. Phyſic. eſt vni-
formis. & cum tempus ſit numerus motus ſecun-
dum prius, & poſterius, vt patet in 4. Phyſic. per Ari-

ſtotelem

stotelem necesse est secundum velocitatem & tarditatem eorum, fieri velocitatem aut tarditatē in tempore, quod ponebatur vt passio motus. sed motus cœli est velocissimus, & non datur in eo magis tardū, & minus tardum: ideo nec dari oportet tempora magis aut minus accelerari.

Iudicabit Dominus. Idest puniet populum suū Israel. *Et in seruis suis miserebitur*. Quia licet puniat, non tamen puniet vsque in finem: sed adijciet misereri, quòd serui eius & populus eius sunt.

Videbit quòd infirmata. Subditur causa miserationis. quando enim homines magni vident aliquos, qui offenderunt eos, deficere, miserētur eorum. sic Deus videns quòd bellatores Iudæorum qui vocantur manus, quia sicut manus omnium organorum organū est, quia omnibus seruit: sic viri bellatores pro tota ciuitate morti se exponunt.

Clausi quoque defecerint. Idest illi qui erant in fortalicijs defecerūt fame, vel post ab hostibus capti. describitur enim tribulatio Iudæorum ad modum ciuitatis, quæ ab hostibus obsidetur, in qua primo defendentes muros lassantur, & moriuntur: deinde capta ciuitate illi, qui in fortibus castris, & turribus inexpugnabilibus manent, fame & siti pereunt.

Residuique consumpti sunt. Idest non solum bellatores, & qui in castris se tuentur capiuntur & pereunt, sed etiam reliqui qui non erant bellatores.

Vbi sunt dii eorum. Hic ponitur hostium subsannatio contra Iudæos & Deum suum. *Vbi sunt dii eorum*. Loquuntur illi gentiles ad modum suum: quia ipsi multos Deos habebant, ita dicebant Iudęos multos deos habere.

In quibus habebant fiduciam. Gentiles licet idola colerent, tamen non habebant fiduciam in eis ad pugnam: quia videbant quòd raro vel nunquam eos adiuuabant: & quia Iudæi magnam fiduciam habebant in Deo suo, ideo gentiles subsannabant eos: vt legati Sennacherib regis Assyriorum subsannabant dicentes Iudęis, quòd non haberent fiduciam super Deum vt liberaret eos, quia non potuerunt alij dij gentium liberare terram suam de manu regis Assyriorum. vbi est Deus Emath & Arphath? vbi est Deus Sepharnaim? nunquid liberauerunt Samariam de manu mea? de hoc 4. Regum 18. cap.

De quorum victimis comedebant adipes. Iudæi non comedebant adipes, nec de victimis, nec etiam de animalibus non sacrificatis Deo, vt patet Leuit. 3. & 7. c. omnis adeps Domini erit iure perpetuo: nec sanguinem nec adipem omnino comedetis. sed dicebant hoc gentiles, quia ipsi comedebant adipes in sacrificio deorum suorum.

Et bibebant vinum libaminum. Idest libamentorū: dicitur vinum quod miscebatur in sacrificio, quia cum quolibet animali immolato dabatur determinata pars similę, & illa cōspergebatur certa mensura olei, & vini, vt datur regula Num. 15. cap. & 28. & de hoc vino non licebat eis viuere, sed totum in sacrificio fundebatur: gentiles autē in sacrificijs deorum suorum vinum libaminum bibebant: & sic putabant ipsi quòd facerēt Iudæi: *Surgant*. Modus irrisorius est volens demonstrare Deum Hebręorum iacere vel dormire, sicut Helias irridebat deos gentilium, scilicet Baal, vt patet 3. Regum 18. cap. dicens clamate voce maiore: Deus enim vester aut loquitur, aut in diuersorio est, aut in itinere.

Aduersariorū destructio. *Et opitulentur*. Idest adiuuent. *Videte quòd ego*. Hic ponitur aduersariorū destructio: & hoc agit ad consolationem Iudęorum, quia consolabantur quòd aduersarij, qui eos malo modo punjuerant, destruerentur: & sic Naum prędixit destructionem Assyriorū,

A qui Israel deuastauerant, sic Abacuc gloriatur prædicendo destructionem Babyloniorum qui Iudam captiuauerant, quia Persę & Medi destruxerunt eos totaliter, vt patet Abacuc 1. cap. & 3. & magis Daniel. cap. 5. & isti merebantur puniri in exequēdo id quod Deus mādabat, quia malo animo id agebant, scilicet ad laudem suam: & valde excedebant in punitione, sicut Iudæi Christum occiderunt, quod Deus volebat: sed valde demeriti sunt, quia malo animo agebant: sic etiam de dęmonibus qui ministri sunt diuinę iustitię: sed non merentur, quia eorum praua est intentio.

Videte quòd ego sum solus. Respondet ad subsannationem hostium: quoniam illi dixerant quòd Deus

B non posset adiuuare: hic dicit Deus quòd ipse est solus qui adiuuare & eripere potest.

Et non sit alius præter me. Qui adiuuare possit vel punire. *Ego occidam*. Malefacientes. *Ego viuere faciam*. Benefaciētes. *Percutiam*. Etiam eos qui boni sunt, si aliquando me ad iracundiā prouocauerint: & ego sanabo cum ad me per pœnitentiam cōuersi fuerint.

Non est qui de manu mea possit eruere. Idest euadere: quia quocunque iuerit ibi sum: vt dicebat Dauid Psalm. 138. quò ibo a spiritu tuo, & quò a facie tua fugiam? si ascendero in cœlum tu illic es: si descendero in infernum ades. si sumpsero pennas meas diluculo, & habitauero in extremis maris: etenim illuc manus tua deducet me, & tenebit me dextera tua.

Leuabo in cælum manum meam. Modus est iurandi;

C eleuant enim homines manus in cęlum quasi volentes testificari per altissimum Deum.

Et dicam viuo ego in æternum. Cōtinuatur ista sententia cum inferiori: & sunt ista verba iuramenti Dei dicentis, viuo ego in æternum, idest sicut verum est quòd viuo ego in æternum, ita est verum quòd ego reddam vltionem hostibus meis.

Si acuero vt fulgur gladium meum. Idest viuo ego: quia acuam vt fulgur gladiū meum: ponitur enim si pro quia: gladius vindictā a Deo inflicta est, quod pertransit vt fulgur, quod omnia dura frangit & diruit.

Et arripuerit iudicium manus mea. Idest quòd manus arripiet iudicium, idest accipiet executionem iustitię. Exponebatur supra quòd ista referrentur ad gentiles Duplex litere expositio.

D insultantes Iudęis. Alio modo referri potest vt intelligatur, quòd ista sit insultatio Dei facta contra gentiles. nam Deus punitiurus erat istos gentiles, quia grauiter affligebant Iudæos: & in illa punitione non poterant gentiles adiutorium habere a dijs suis, sed potius ipsi gentiles & dij eorum peribant: sicut patet de Aegyptijs: quia Deus deleuit Aegyptios, & deos eorum destruxit: sicut habetur Exodi 12. & Num. 33. cap. quòd Deus fecit iudicia in Aegyptios & in deos eorum: quia deos comminuit, contriuit, conflauit, atque deleuit: Deus igitur dicit. *Vbi sunt dii eorum*. Quasi dicat isti faciebant malum, & colebant deos, quos volebant: & illi dij adiuturi erant eos, quando indigerent: quando ergo eos Deus destrueret sciens, quia dij eorum qui nihil erant, quòd Dij gentilium ex duob' nō adiuuabāt eos.

E eis succurrere nō possent ait. *Vbi sunt dij eorum*. Quasi dicat quare non veniunt ad iuuandum: si enim hic essent, adiuuarent, sed non adiuuant. ergo non sunt hic: vbi ergo sunt veniant, quia necessarij sunt.

In quibus habebant fiduciam. Quasi dicat isti gentiles faciētes ista mala, ideo audebāt facere ea, quia secure putabant, quòd si aliquis vellet eos impugnare, quòd dij illi defenderent eos: & ob hoc eis magnos honores & sacrificia exhibebant: sicut fuit de Busiri de principe Aegyptiorum, qui multa malefica peragebat, omnes hospites suos per noctem occidens: iste enim sanguinem hospitum suorum occisorum dijs

com-

F complicibus ſuis, ſcelerúmque fautoribus offerebat: ſicut ait Paulus Oroſius lib. primo de Ormeſta mundi. *De quorum victimis comedebant adipes.* Hic inſultat gentilibus: quia dij ſui non adiuuabant eos: & hoc ex duobus, ſcilicet ex familiaritate eorũ ad deos ſuos, & ex mala ordinatione in colendi ritu. primo enim quia videbatur valde rationabile, quia ſi ipſi erant familiares deorum ſuorum, quòd dij ſui adiuuarẽt eos: erat autẽ familiaritas magna inter iſtos & deos ſuos, quia iſti comedebant de adipibus libaminum deorũ ſuorum: adeps tamen erat aliquid quod ſpecialiter pertinebat ad Deum in ſacrificio, ſed dij non adiuuabant iſtos. videbatur ergo valde irrationabile quòd ſic facerent. Secundo modo inſultat ex mala ordinatione colendi, ſcilicet, quòd ipſi comederẽt adipes
G ſacrificiorum deorum ſuorum. nam Deus verus qui inſtituerat optimas leges Iudæis, & ritum colendi, decreuerat quòd adipes totaliter ad Deum pertinerent: ſic enim dicitur omnis adeps Domini erit iure perpetuo Leuit. 3. & 7. & quòd anima quæ comederit adipem, & ſanguinem moriatur: & ceremoniæ iſtæ a gentilibus etiam laudabantur, vt patet ſupra quarto, cum dicitur hæc eſt ſapientia veſtra, & intellectus coram populis, vt audientes vniuerſi pręcepta hæc dicant. en populus ſapiens & intelligens gens magna: nec eſt alia natio tam grãdis, q̃ habeat deos appropinquantes ſibi. erat igitur irriſibile in gentibus quòd in ſacrificijs ſuorum deorum comederent adipes, quod erat contra leges approbantiſſimas.

Libamen quid ſit.

Et bibebant vinum libaminum. Eodem modo inſultat
H quantum ad hęc, ſcilicet quòd bibebant vinum libaminum, ideſt libationum: eſt enim libamen vel libatio aliquid in rebus liquidis proprie aſſumendo, quia deriuatur de libo. as. quod ſignat bibere vel deguſtare; & erat vinum & oleum, quæ fundebantur ſuper carnes ſacrificiorum. accipitur etiam farina quæ dicitur ſimila nomine libaminis, licet non ſit liquida: quia iſta tria in ſacrificio offerebantur, vt patet Num. 15. cap. & ſicut apud Iudæos hoc lege ſancitum erat; ita apud gentiles erat, vel in lege, vel in cõſuetudine, quòd offerrentur libamina cum ſacrificijs: & de iſtis libaminibus nihil pertinebat ad offerentes, vel ad ſacerdotes ſiue eſſet pro peccato, ſiue pro holocauſto,
I aut in hoſtijs pacificis: pertinebat tamen modicum de ſimila, vt patet Leui. 2. cap. quòd poſita aliqua parte eius in ſacrificijs reliquum eius dabatur ſacerdotibus: apud gentiles tamen comedebant ipſi de adipibus ſacrificiorum, & bibebant de vino libaminum; & non ſolum faciebant hoc offerentes, ſed præcipue ipſi ſacerdotes, qui comedebant ea quæ ad deos pertinebant: & quod maius his erat, non ſolum comedebant de his quæ ſacrificabantur dijs ſuis, ſed etiam de his quæ apponebantur ad comedendum dijs ſuis: vt patet de Bel deo Babyloniorum. nam quotidie dabãt ei Babylonij artabas duodecim ſimilę & oues quadraginta & amphoras vini ſex, & ſacerdotes in-
K trantes per loca occulta ſanctuarij illius deuorabant per ſingulas noctes vniuerſas res has, qui poſtea a Daniele conuicti ſunt, vt patet Daniel 14. cap. totus autẽ Babyloniorum populus credebat Deum fortiſſimũ, vel hæc vniuerſa per noctes ſingulas deuorare.

Surgant & opitulentur. Iſta magna irriſio eſt: quia gentiles putabant deos ſuos eſſe aliquid magnum, & potentes ad adiuuandum: Deus vero ſciens eos impotentes eſſe, immo nihil omnino eſſe ſecundum quòd dij, irridet eos dicens ſurgant, quaſi dicat, licet huc vſque tribulaueremini, non exaudierunt nec ſuccurrerunt: quia dormiebant latentes: nunc autem tempus eſt, vt ſurgant, & opitulentur eis.

Et opitulentur vobis. Loquitur gentilibus, qui ponebant fiduciam in dijs ſuis: quia deberent nunc adiuuare eos: opitulor dicitur ferre opem, ideſt adiutorium: & ita eſt de iſtis dijs, quòd deberent opem ferre. *Et in neceſſitate vos protegant.* Quaſi dicat nũc magna neceſſitate vrgemini: quia ego premo vos afflictionibus: ideo in tali neceſſitate deberent vobis opitulari, etiam ſi in alijs rebus non opitulentur: quia nõ ſunt tantæ neceſſitatis.

Videte quòd ego ſum ſolus. Poſita ironica locutione hic agitur de vera cõmonitione, ſcilicet quòd ſupra illuſit dijs gentilium, & ipſis gentilibus: nunc autem dicit quòd alij non ſunt dij, ſed ipſe ſolus, & quòd nullus punire poteſt niſi ipſe: nec poſſit quiſpiam eruere de punitione niſi ipſe: ideo dicit. *Videte quòd ego ſum ſolus.* Ideſt o gentiles nõ decipiamini facientes mala ſub confidentia deorum veſtrorum: quia non eſt aliquis Deus qui vos poſſit eruere, aut punire niſi ego: licet vos aliter putetis.

Et non ſit alius Deus præter me. Ideſt vos putatis eſſe multos Deos, ideo multos colitis ſed erratis: quia nullus alius eſt Deus niſi ego: accipiebãt autem gentiles Deum eſſe ſummũ bonum, ſcilicet id quo maius excogitari non poteſt: ſicut nunc eſt communis conceptio animorum, ideo ei maximam potentiam attribuebant: & ſecundum hoc ſuppoſitum Deus reſpondebat dicens. *Et non ſit alius Deus præter me.* Quaſi dicat nullus alius poteſt punire ad voluntatem ſuam niſi ego: quia cum Deus, ſolus habeat maximã potentiam, & ego ſum Deus, & nullus alius pręter me. ergo ego ſolus potentiam punitiuam habeo.

Ego occidam. Scilicet quos voluero. *Et viuere faciam eos.* Eos qui mihi placuerint: vel ego occidã, & ego viuere faciam, ideſt ego habeo poteſtatem puniendi & remittendi.

Percutiam & ſanabo. Sicut eſt mors & vita in poteſtate Dei, ita percuti non ad mortem, & ſanari: ideo dicitur. *Ego percutiam.* Ideſt ego incipiam eos percutere dando afflictiones magnas: & ego ſanabo populum meum tollendo ab eis omnem languorem, ſcilicet faciendo ne ſit in eis languor qui eſt in hoſtibus. *Et non eſt qui de manu mea poſſit eruere,* Ideſt fortè aliquis, qui eſt potens vir, intelliget quòd non punietur, quia forte non poterit permanere: ſed ego notifico, quòd non eſt aliquis qui poſſit eripi de manu mea: quicunque ergo ſit qui peccauerit punietur.

Mors & vita ĩ Dei poteſtate ſunt.

Leuabo in cælum manum meam. Hoc ad iuramentum pertinet. Deus enim ſic ſignat ſe iurare: & non exiſtimet aliquis quòd Deus iuraret per coelum tanquã per aliquid maius per quod iuraret, ſed leuare manus in cęlum eſt modus iurandi, & eſt metaphora tracta a modo humano: quia homines per maiorem ſuum iurant, vt patet ad Hebręos 6. c. & extra de iureiurando. cap. & ſi Christus. & quia maior in cęlo eſt, ſcilicet Deus, homines iurant per cęlum eleuando manum ſuam contra cęlum: Deus autem licet non deberet iſto modo iurare, quia non habebat aliquem maiorem in cęlo: tamẽ vt nos intelligeremus quòd iurabat, vſus fuit iſto modo loquendi: ſic habetur Exodi 6. cap. vbi iurauit vel dicit ſe iuraſſe daturum terrã Chanaan Iſraelitis, ſcilicet & ſcietis quòd ego ſim Dominus Deus veſter, qui eduxerim vos de ergaſtulo Aegyptiorum, & induxerim in terram ſuper quam leuaui manum meam, vt darem eam Abrahã, Iſaac, & Iacob.

Et dicam viuo ego in æternum. Non eſt ſenſus quòd litera dicat viuo ego in æternum, ideſt quòd Deus ſolum diceret hoc ſcilicet viuo ego in æternũ: quia hoc nihil attinebat ad propoſitum, maxime cum Deus iurare hic intenderet. Et circa talia non exprimitur modus iurandi in his verbis ſolis, ſed continuat

Literæ expoſitio.

ad

ad sequentia, & est sensus. *Viuo ego in aeternum si acuero vt fulgur gladium meum*. Idest viuo ego in aeternum, quia acuam gladium meum vt fulgur: sicut enim verum est quod ego viuo in aeternum, & nullo modo morior, ita est verum quòd acuam gladium meũ, vt fulgur. *Viuo ego in aeternum*. Idest ego viuo, & vita mea indeficiens est: quia apud Deum non est trãsmutatio, nec vicissitudinis obumbratio, vt patet Iacob cap. 1. & Malach. 3. cap. dicitur ego Dominus, & non mutor. *Si acuero vt fulgur gladium meum*. Idest quod acuam vt fulgur, gladius Dei vindicta ab eo inflicta est: sunt enim omnia ista secundum metaphoram, quia Deus nec gladium nec lanceam habet: sed sicut gladius peccerrat, ita vindicta a Deo inflicta penetrat hominem. *Vt fulgur*. Ponitur similitudo de fulgure, quia fulgur est velocissimum in motu suo: quia iaculatur a nubibus, & sicut illud velociter currit, ita pena a Deo illata vehementer currit. Et sicut fulgur obstantia quaeque findit, ita vindicta Dei aperit hominem vsque ad intima secundum imprecationem Abacuc 3. cap. scilicet cum loquitur de pena infligenda, ingrediatur putredo in ossibus meis, & subter me scateat.

Fulgur in motu suo est velocissimum.

Et arripuerit iudicium manus mea. Idest quòd manus mea arripiet iudicium, scilicet faciet vindictam: quia hic accipitur iudiciũ pro ipsa iusta poenae inflictione, quã Deus retribueret malefacientibus: ista litera nõ habet continuam espositionem, quia ex illo loco.

Videte quòd ego sim solus. Vsque huc & infra indubitate exponendum est de locutione Dei ad hostes Iudeorum, sed illi versus superiores, scilicet. *Et dicent vbi sunt*. vsque ad illum versum. *Videte quòd ego sim solus*. Potest dupliciter exponi, nam potest intelligi, quòd sint verba insultationis hostium Iudęorum directa ad ipsos Iudęos sicut expositum fuit primo: aut potest intelligi quòd intelligatur de insultatione Dei directa in hostes Iudaeorum, sicut hic expositum fuit secundo: sed primus modus consonantior est literę, quia dicitur in principio illius literę.

Duplex literę expositio.

Et dicent vbi sunt dij eorum. Ille qui insultat est qui quaerit vbi sunt dij eorum: sed dicitur quòd isti dicent. ergo plures sunt, quod necessario ad hostes Iudęorum referendum est: & non ad Deum insultantem, quia ibi non sunt plures insultãtes de quibus dicatur quòd dicent.

Reddam vltionem hostibus meis. Idest de hostibus Iudęorum qui sunt hostes mei: quia Iudaei erant populus Dei: ideo omnes qui persequũtur eos, persequuntur Deum. Et licet isti a Deo permittantur Iudaeos percutere, quia tamen mala intentione illud agunt intendentes cultum Dei destruere, ideo hostes eius directe efficiebantur: quare Deus eos punire debet. *Et his qui oderunt me retribuam*. Replicatio eiusdẽ sententiae est. *Inebriabo sagittas meas*. Hic describitur magnitudo vindictę per multitudinem occisorum.

Descriptio magnitudinis vindictae per occisorũ multitudinẽ.

Et gladius meus deuorabit carnes. Vindicta Dei multis modis infligitur secũdum diuersitatem pęnarum inflictarum quae enarratur supra 28. cap. ideo comparatur diuersis generibus instrumentorum nociuorũ, scilicet gladio, igni, sagittę, & similibus: dicitur gladius deuorare carnes, quia sicut quod deuoratur totaliter consumitur, ita gladius consumit & deducit hominem ad non esse.

De cruore occisorum. Refertur ad superius, scilicet inebriabo sagittas meas de cruore occisorum: quia multi erunt occisi, & vulnerati.

Et de captiuitate nudati inimicorum capitis. Idest de inimicis captiuatis qui habebant caput nudatum: quia quando capiebantur, discooperiebantur capita eorum ad maiorem gloriam victorum, & dedecus ho-

A stium captorum: si autem aliquis capite cooperto permitteretur ambulare fiebat ei magna honoratio. sic cum ante currum Scipionis africani omnes Carthaginenses captiui ad triumphum capite discooperto in introitu vrbis Romae introirent, solus Terentius capite galeato introire permissus est: quia vir sapiẽs, & eloquens erat. *Laudate gentes populum eius dicentes*. Quia felix est habendo talem Deũ sicut dicitur Psal. 32. beata gens cuius Dominus Deus eius.

Quia sanguinem seruorum suorum vlciscetur. Quia aliqui boni & veri cultores Dei dicebantur captiui cũ alijs: vt Thobias inter decem tribus, vt patet in libro suo: vt Daniel & Ezechiel in Babylonem cum tribu Iuda: vt patet in 1. cap. Dan. & 1. cap. Ezech. & licet multi B mali mortui fuissent ab hostibus, Deus tamen faciet vindictam saltem propter istos bonos.

Et propitius erit terrae populi sui. Idest nõ relinquet eam desolatam in aeternum nisi ipsi obstinati fiãt: & tunc non vocantur populus Dei sicut fuit de decem tribubus Israel captiuatis in aeternum in terra Medorum: & de tribu Iuda captiuata per maiorem pariẽ nisi cũ tribu Beniamin, & Leuitis. *Venit ergo Moyses*. Hic ponit ternum principale, scilicet cãtici epilogus. *Venit ergo Moyses*. Hic est pręposteratio, scilicet quomodo Moyses venit de loco sanctuarij in quo audierat a Domino omnia verba cantici huius, vt postea diceret filijs Israel. Et supra ante principium cantici dictum fuit, quòd Moyses cantauerat omnia verba cantici huius coram toto Israel. *Et locutus fuit omnia* C *verba cantici huius*. Ipse enim per se cecinit coram Israel istud carmẽ. *In auribus populi*. Idest totus populus audiebat quando cantabat Moyses. si autem non diceretur hic & locutus fuit, sed solum quòd venit Moyses ad vniuersum Israel, esset hic rectus ordo, & illa verba posita ante principium huius cap. scilicet locutus est ergo Moyses audiente vniuerso cętu Israel verba carminis huius, & ad finem vsque compleuit, essent anticipata. Nunc autem videtur quaedam repugnantia in verbis: quia dicitur supra antequam ponatur istud carmẽ, quòd Moyses venit ad filios Israel; & eis audientibus cecinit verba carminis huius: hic autem postquam recitatum est ipsum carmen venit Moyses ad filios Israel, in quo innuitur quòd ante D non erat recitatum. Sed dicendum quòd vtrunque verum est, quia Moyses cecinit verba carminis huius coram Israel, & antequam ipse cantaret ea, Deus dixerat illi eadem secundum formam in qua eadem populo propositurus erat: & secundum hoc concordatur ista litera, quia illud quod in pręcedenti cap. habitum est in fine, scilicet quòd venit Moyses & recitauit haec verba coram populo, referuntur verba huius carminis ad vicem illam qua Moyses dixit ea populo, quia ad hoc antea venit quam recitaret: id autem quod hic dicitur, scilicet quod venit Moyses ad populum, & narrauit sermones istos, refert verba ista ad primam narrationem, scilicet quam fecit Deus Moysi: quia tunc verum est quòd primo ista verba dicta sunt, deinde Moyses venit ad populum, & reci-E tauit ea coram illis: & non est anticipatio ordinis nec contrarietatis apparentia. Si autem ista verba quae hic dicuntur, & ea quae habentur in fine cap. praecedentis referantur ad idem, necessarium est, quòd sit ordinis permutatio: & quaedam apparentia contrarietatis: intelligendum est ergo isto modo. *Ipse & Iosue filius Nun*. Non quòd Iosue ista verba coram populo proponeret, quia solus Moyses proponebat: sed quia dicebat quod etiam ipse ista verba a Deo audiebat, cum ambo simul starent ante Dominum in ostio tabernaculi: & ex hoc accidit, quòd quando Iosue morti propinquus erat, annunciauit eis quòd post mor-

Cãtici epilogus.

mortem suam peccaturi erant contra Dominum, vt patet Iosue 24.cap. *Ponite corda vestra*. Idest ponitur magna exhortatio ad custodiam legis. *Ponite corda vestra*. Idest diligenter attendite, scilicet quòd non putetis esse hoc aliquid negligendum: quia vt infra dicitur non incassum istæ leges factæ sunt: ea autem quibus cor apponimus, retinemus: ea vero quæ negligimus, obliuiscimur. *In omnia verba*. Quia de omnibus quę dicta sunt contemnendum nihil est: quia qui in vno offendit factus est omnium reus, & qui vnicam de legibus istis contemnit, cum omnes ab eodem datę sint, necessarium est ipsum datorem cōtemnat, quod valde cauendum est.

Quæ ego testificor vobis. Idest de quibus ego do vobis testimonium, quòd Deus ista vobis mandauerit: vel de quibus ego testimoniū perhibeo vobis, quòd omnia ista obseruare tenemini: Moyses namque ista referens populo faciebat ei fidem, quòd Deus ista mandauisset Iudęis vel quòd Iudęi tenerentur ea obseruare: & hoc erat testificari.

Quæ ego testificor hodie. Scilicet in ista die in qua morior. *Vt mandetis ea filijs vestris custodire & facere*. Non solum isti custodire debebant legem Dei, sed etiam vt filijs suis eam mandarent custodiendam docentes eos quid facere debeant: & hoc valde magnum erat, quòd patres erudirent filios in custodia legis. nam propter hoc eis a Deo multa bona dantur, & promittūtur sicut patet de Abraham Gen. 18.cap. cum dicitur scio enim quòd præcepturus sit filijs suis, & domui suæ post se vt custodiant viam Domini, & faciāt iudicium & iustitiam: vt adducat Dominus propter Abraham omnia quæ locutus est ad eum.

Quæ scripta sunt in libro legis huius. Non solum obligabantur Israelitę obseruare ea quę mandata sunt in monte Synai cum Deus mandasset illa obseruari: sed solum dicit hic Moyses de his quę cōtinentur in hoc libro: quia ea quæ continentur in hoc libro sunt aliqua specialis lex, vel fędus distinctum à fędere quod pepigit in Oreb, vt patet supra 29.cap. in principio. & de istis intendebat monere: quia ista lex nunc primū promulgabatur, & necessarium erat, vt acciperet fortitudinem in mentibus auditorum per admonitionem legislatoris: lex autem quæ in Oreb data fuerat præcesserat per annos quadraginta fere: ideo satis cōfirmata erat in mentibus audientium, nec oportebat de ea rursus moneri: solum igitur de hac expressit. *Quia non incassum*. Idest in vanum. *Scripta sunt*. Quia Deus nihil facit frustra cum omnia cōstituent in certo ordine, cum quo non stat superfluum. *Sed vt singuli in eis viuerent*. *Quid sit filius legis.* Ergo ex opposito si nemo secūdum legem viueret lex inutiliter facta esset: quia finis legis non est scire eam, sed operari secundum eam: vt simus imitatores & factores verbi, & non tantum auditores, vt patet Iacob. 1.cap. in speculatiuis enim scire prodest, & operari non requiritur. In moralibus autem scire nihil prodest, nisi operemur: operari vero totaliter confert, vt patet 2. Ethic.

Quæ facientes longo perseueretis tempore. Idest si ista pręcepta custoditis viuetis magno tempore: Iudæi qui adhuc rudes erant non cognoscentes vera bona existimabant magnum bonum esse vitam diuturnā: Deus igitur assentiens desiderio eorum promittit eis magnum tempus vitæ si custodiant mandata Dei: & promittuntur hic duo, scilicet vita simpliciter, & vita cum determinatione, scilicet in terra promissionis: vita simpliciter dicitur, quòd ipsi viuerēt magno tempore, siue manerent illo tempore in terra promissionis, siue non: & de hoc dicitur Exodi 23, cap. numerum dierum tuorum implebo.

Secūdum erat vita cum determinatione, scilicet,

F quòd non solum viuerent, sed etiam quòd in terra promissionis viuerent. hoc enim magnum gaudiū ipsorum erat: nam si ducerentur Iudęi in captiuitatem, & ibi viuerent, illud viuere erat: tamen erat cū tristitia magna: & melius erat generoso animo mori quàm inter hostiles turbas premi durissima atque inhonestissima seruitute: ideo ad concedendum eis perfectum gaudium pro bono opere conueniebat, vt daretur eis quòd manerent magno tempore in terra promissionis.

Longo tempore perseueretis. Si Hebræi conuerterentur ad cultum idolorum mittebat Deus hostes super illos, & faciebat vt magno tempore manere nō possent in terra promissionis, sed ducebantur in captiuitates: si autem mandata Dei custodirent, manebant
G in terra illa gaudentes: & non erat aliquis qui exterreret eos. *In terra*. Scilicet Chananæorum Eueorū Iebuseorum &c.

Ad quam Iordane transmisso ingredimini possidendā. Idest terra illa in qua manebitis mandato Dei vltra Iordanem est: & licet nunc non sitis in ea, tamen pertransito Iordane ingrediemini in eam: & loquitur hoc ad nouem tribus & dimidiam, quia duæ tribus & dimidia, scilicet Gad & Ruben, & dimidia pars Manasse acceperant possessionem ante transitum Iordanis in terra duorum regum Amorrhęorum, scilicet Og & Seon, vt patet Num. 32. & supra 3. & 4. cap. hoc tamē verum est de ipsis qui habitabant ante Iordanem, & iam acceperant possessionem. nā si Deum vere colerent obseruantes omnia mandata eius multo tem-
H pore manerēt in terra illa, quam habebant: si autem non obseruarent conuertentes se ad idolatriam cito perderent terram illam ducti in captiuitate: sic enim euenit in posterum quòd inualescēte nequitia regni Israel rex Assyriorum Salmanazar venit in terram illam, & duxit captiuas decē tribus Israel relictis duabus, scilicet Iuda & Beniamin cum Leuitis, qui non computantur in tribum: & inter has fuerūt illæ duæ tribus & dimidia, vt patet 4. Regum 17.cap. sed fit mentio de nouem tribubus & dimidia, quæ accepturæ erant possessionem vltra Iordanem: & hoc quia plures erant & digniores. Secundo quia magis oportebat certificare eos, qui nō erant certi quam eos qui
I plus certitudinis habebant: sed illi qui iam acceperant Iordane non transito possessionē in manu Dei robusta, securiores erant, quàm illi qui transituri erāt Iordanem ad possidendum terram, in qua nesciebāt quantum, aut quomodo acquirerent: ideo de his solis expressit.

Locutus est Dominus. Posita exhortatione populi: hic agitur de obitu Moysi. Et tanguntur tria. Primo Moysi mors præcipitur. Secundo ab ipso benedictio populo indicitur ibi. *Hæc est benedictio*. In principio cap. sequentis. Tertio actualiter moritur, & sepelitur infra 34.cap.

In eadem die. Ex hoc patet, quòd in die in quo
K Moyses dedit istas benedictiones & exhortationes in cantico mortuus est. *Moysi mors præcipitur.*

Ascende in montem. Quia tunc manebat populus in Setim, quæ erat vltima mansio, vt patet Numeri 33.cap. Et hoc in valle contra phanum Phegor, vt patet supra 3. & 4. cap. & mons erat altus; oportebat ergo ascendere.

In montem istum Abarin. Dicitur Abarin mōs trāseuntium. *Idest transitus in montem Nebo*. Mons Abarin longus erat in quo erat quædam pars alta, quæ vocabatur mons Nebo in quem ascendit Moyses. *Qui est in terra Moab*. Idest in descensu terræ Moab: quia ista terra in qua tunc manebat Israel de regno regis Seon erat, vt patet supra 4.c. licet multones dr esse in

campe-

campestribus Moab contra hierico: sed poterat esse q iste mons aliquomodo pertineret ad terram Moab, & aliquomodo ad terram Seon: quia erat in confinibus regnorum, sicut diximus sup. 3. c. de monte Hermon, qui aliquo modo pertinet ad terrā Seon, quia erat i cō finibus regnorum sicut diximus supra. 3. c. de monte Hermon, qui aliquo modo pertinet ad terram Seon, & aliquo modo ad Sydonios, & aliqualiter ad terram Israel: ideo uocatur Hermon, sanir. s. Saurion. a qualibet gente vnum nomē habens. *Et uide terram Chanaan.* j. 34. c. dicitur q uidit omnem illam terram, quæ uocatur terra Chanaan largo modo, non a quodam populo qui ibi habitabat iuxta mare, & fluenta iordanis, & dicitur Chananæus vt patet Num. 13. c. sed ad Chanaan nepote Noe, qui fuit pater istorum populorum. Et iste Chanaan fuit pater multorum populorum, qui ponuntur Gen. 10. c. quia ab illis filiis eius, qui ibi ponuntur natæ sunt gentes multæ cum omnes numerati in illo. c. sint capita gentium ut patet Gen. c. 1 t. inter quas fuerunt istę septem gentes, quæ hic numerantur. s. in processu istorum librorum, & has tradidit Deus in manu filiorum Israel, ut igitur Deus lętificaret Moysen, ostē dit ei terram Chanaan. i. terram omnium istarum septem gentium, sicut innuitur. j. 34. c. cum dicitur ostē ditque ei dominus omnem terram Galaad vsque Dan & vniuersam Nepthalim terramq; Ephraim & Manasse, & omnem terram vsque ad mare nouissimum, & australem partem ad latitudinem campi Hierico ciuitatis palmarum vsque Segor.

An Moyses de monte Nebo viderit totam terram Chanaan visione naturali. *Quæst.* *VI.*

De ista visione dicendum est, q non uidit hoc Moyses naturaliter. s. secundum vigorem potentię visiuę, & hoc patet multipliciter.

Primo, quia dato, q mons Nebo super quem Moyses ascendit esset altus, tamen nō erat ita altus ut omnia loca, & arbusta, quæ erant in vallibus poterent: nam non videtur alicubi terrarum tanta esse altitudo, ut in distantia tanta contemplari posset quis cō cauitates vallium, in quibus præcipua, & delectabilior populatio est.

Secundo nō poterat hoc existere, quia dato, q mōs esset ita altus vt ad hoc sufficeret, vel forte q terra tota esset satis plana, non posset videre Moyses ad tantā distantiam, quia species venientes a tanta distantia debiliter immutant propter magnitudinem spacii, & obiectum intermedium nebularum intermediarum, & debilitas uisus non sufficeret, ut immutaretur a tam parua uirtute specierum immutantium, oportebat ergo q Deus eleuaret supernaturaliter, vel confortando virtutem visiuam Moysi, q posset sufficienter immutari a speciebus tam pauci vigoris, vel q conferret maiorem uirtutem speciebus ad immutandum nihil augendo vel confortando in uirtute uisiua Moysi, vel q verius est. s. q Deus præsentauerit ei species omnium locorum illius terræ, vt haberet perfectam, & distinctā cognitionem de eis, & nihil notabile maneret q non cognosceret: est. n. iste modus conuenientior duobus modis superioribus. nā posito primo modo. s. q Deus confortaret uirtutem visiuam Moysi adhuc manet inconueniens, quia uirtus confortata ad hoc proficit, ut possit immutari a specie modicę actiuitatis, a qua non posset alias immutari, quantocunque ergo virtus uisiua alicuius confortetur, nunq̄ poterit uidere nisi ea, q̄ præsentant, & quia illa quæ erant in vallibus occultis nis, non poterant peruenire ad oculos Moysi. ergo nō poterat uidere illa, quantumcunq; tm immutarent oculi ad perfectionem. s. q uirtus sua esset valde magis per- fecta, q̄ ante erat, quia species uisibilis semper dirigitur per lineam rectam, ergo quia illi erant in uallib. pfundissimis, non poterant peruenire ad oculos eius, & sic non poterant immutari, sicut si Deus perfecisset potē tiam uisiuam alicuius quantumcunq; uellet, & nulla species uisibilis perueniret ad eam, non posset quicq̄ uidere, ita hic dato q esset uirtus Moysi perfecta a Deo supernaturaliter: si tn̄ res existētes in pfundissimis uallib. non possent dirigere species, ut peruenirēt ad oculos, nullo mō Moyses īmutari posset nec uidere, oportebat ergo dari aliquem alium modum per quē Moyses ista uideret. Si aūt accipiē modus secūdus. s. q Deus tribuerit maiorem uirtutem immutatiuam speciebus illorum locorum, & terum, ut a maiori distantia mouere possent, q̄ alias consueuerant mouere, adhuc nō sufficit, quia illę species immutabant fortius illam potentiam uisiuam, ad quam peruenerint, q̄ alias immutare solebant, sed non immutabunt ullo mō potentiā visiuam ad quam non peruenerint, sed dato q in terra Chanaan essent profundę ualles, & mons iste Nebo non esset ita altus, ut posset uidere quispiā ex ipso omnes concauitates terrę illius, non peruenirent vllo mō species omnium locorum ad potentiam uisiuam. ergo non immutari poterit, etiam si species fortificatæ sunt in sua potentia īmutatiua. necessariū igiē est vt detur aliquid per q tollantur ista inconuenientia, vt possit Moyses uidere omnem terram Chanaan sicut in littera exprimiē: istud aūt pertinet ad tertium modum assignatum, quia si ponamus q Deus creauerit species q peruenerint usq; ad oculos Moysi, omnium illarum terum siue illæ species essent confortatæ, in se, siue nō cōforatę, siue potētia uisiua esset roborata, uel nō, spēs creatę peruenientes ad potentiam uisiuam īmutarent eam. iste ergo modus assignari debet, de quo dicet. j. 34. c. q aūt illa uisio ad tm̄ spacium non fuerit naturaliter facta, sed supernaturaliter creata, uel producta innuiē. j. 34. c. cū dr̄ ostēditq; ei dn̄s oēm terram Galaad vsq; Dan: & non dr̄. *Vidit omnem terram vsq; Dan.* q. d. q si uidit ipe p se uirib. naturalib. sed Deus ostēdit ei creā do aliquid supernaturale, sicut erat creare species venientes ad oculos eius de oīb. istis reb. dicendum igiē est q ista visio non fuit naturalis. *Iungeris populis tuis.* i. transibis ad societatem sanctorum patrum in limbo, qui dr̄ sin⁹ Abrahæ. *Sicut mortuus est Aaron frater tuus in monte Hor.* Mortuus fuit Aaron ī monte Hor ut patet Nu. 20. & 33. c. in pace uidente Moyse, iō ipse desiderauit talem mortem. *Quia præuaricati estis contra me.* Qūo. n. p̄uaricati fuerunt diximus satis late Nu. 20. cap. qūo aūt ista mors potuerit esse pęna Moysi, qui de tn̄ misera transsiluit ad meliorem statum, dictum fuit late. s. 3. ca. circa finem.

Ad aquas contradictionis. i. in quib. cōtradixit populus dn̄o non confidendo in bonitate, & potestate eius. *In cades deserti Syn.* Ista est cadesbarne, ut pbauimus Nu. 32. c. *Et non sanctificastis me coram filiis Israel.* Debuerant Moyses, & Aaron dicere lapidi, lapis mandamus tibi ex parte Dei, q scindaris, & des aquas abundanter isti populo: sed perturbati ex murmuratione populi cęperunt iurgari cōtra populum uocantes eum rebellem, & sic populus non benedixit Deum.

E contra uidebis eam. i. ex opposito, & a remotis, sed non intrauit.

Et non ingredieris in eam, q̄ ego dabo filiis Israel. Hoc refertur ad terram de qua locutus fuit s. Deus. s. uide terram Chanaan, quam ego tradam filiis Israel, nam ad hanc non fuit ingressus moyses: sed non est putandū, q ista terra Chanaan de qua hic dr̄ sit terra Chanaan, quæ uocatur terra promissionis solum, quia extra istā terram de qua hic loquitur, erat alia terra promissionis. nam terra tribuum duarum. s. Ruben, & Gad, & dimidiæ

Margin: A, B, C, D, E (section letters in the right-hand column)

Margin note: In monte Hor mortuus fuit Aaron.

Margin note: Species visibilis semper per rectam lineam dirigitur.

midiæ tribus Manasse, & intra ista Moyses introiuerat. nã in ista tunc erat cum esset in valle ꝯ phanum Phegor de quo. c. 3. & 4. c. & sic dicendũ est ꝙ Moyses introiuit in terram promissionis: sed nõ introiuit in terrã promissionis intra Iordanem. cum autem dicitur, & non ingredieris in eam non intelligitur de terra promissionis simplr sumendo, sed de illa parte quę erat, vltra Iordanem ad quam maior Israelitarum pars tran situra erat, aliam aũt partem denoiare nõ curauit, quia habebat pauciores possessores.

C A P. XXXIII.

HAEc est benedictio qua benedixit Moyses homo Dei filijs Israel ante mortem suam. Et ait. Dominus de Syna uenit, & de Seyr ortus est nobis. Apparuit de monte Pharan: & cum eo sanctorum millia. In dextra eius ignea lex, dilexit populos.

H*Aec est.* Postꝗ fuit prænũciata mors Moysi, ponit benedictio eiusdẽ super quamlibet tribuum populi, quia mos sanctorum patrum erat benedicere filios ante mortem, sicut patet de Iacob Gen. 49. c. Et ponũtur tria. Primo ꝑmittit pfatio. Secundo ponitur executio ibi. *Viuat Ruben.* Tertio infertur conclusio ibi. *Non est alius. Hęc est benedictio.* Iste est titulus benedictionis. Et quia moyses benedicebat istas tribus, quia erat populus Dei suscipiendo legem: ideo subditur de ipsa lege. *Dominus de Syna uenit.* i. dominus venit ad nos in Syna, quia ibi apparuit nobis dans legem. *De Seyr ortus est nobis.*

Vtrum Deus primo præsentauerit legem decalogi Ismaelitis, & Idumeis, & noluerint eam recipere. Quæst. I.

DIcunt aliqui iudæi ꝙ Deus primo præsentauit istam legem decalogi Idumęis, qui morabanť in monte Seyr, qui erant de semine Isaac, & cum Deus pronunciaret mandata, & accessisset ad quintum. s. non occides: dixerunt Idumæi nolumus istam legem, quia patri nostro dictum fuit uiues in gladio, ut patet Gen. 27. c. Deinde iuit dominus ad Ismaelitas qui erant de semine Abrahę, quia Ismael erat filius Abrahæ vt patet Ge. 16. c. & isti morabantur apud desertum Pharan, vt patet Gen. 21. c. & ꝓposuit eis dominus legem, & cum legisset dominus sextum mandatum. s. non mæchaberis noluerunt, dicẽtes ꝙ patri suo dictum fuerat, ꝙ deberet nimis multiplicari, ut patet Gen. 21. c. ideo uolebant qualitercun que gignere. Cum autem isti recipere noluerũt, uenit Deus proponens eis legem, & uoluerũt eam cum desiderio accipientes, & secundum hoc exponunt.

De Seyr ortus est nobis. Idest de monte Seyr venit ad nos, in quo morantur Idumæi.

Apparuit de monte Pharan. Idest apparuit nobis ĩ mõte Synai veniens de monte Pharan, in quo habitabant Ismaelitę. Sed ista expositio ficta est & ꝯtra sacræ scripturæ, quia sępe in isto libro dr̃, ꝙ elegit Deus iudęos præ cunctis populis terræ. Si autem prius uoluisset dare legem Idumęis, & Ismaelitis, non elegisset magis iudæos, sed magis Idumæos: & quia dicitur supra 4. c. an unquam auditum fuit a seculis, ꝙ aliqua gens audiret Deum loquentem sicut iudæi, sed si Idumæi, vel Ismaelitę fuissent a domino requisiti utrum uolebant legem, necesse erat ꝙ Deum loquentem audirent, uel angelum eius loco, qui Deus uocatur.

Item quia ut ipsi fingũt in sua narratione Deus iuit ad Idumæos, & recitauit eis mandata, & cum peruenisset ad mandatum quintum de nõ occidendo, dixerũt Idumæi ꝙ non poterant obseruare talia mandata, quia eis datũ erat ꝙ in gladio viuerent: audita est ergo vox Dei apud istos non solum in quibusdam prælocutionibus ante receptionem præceptorum, & recitationem, sed in ipsa recitatione usque ad quintum præceptum, littera tamen supra. 5. c. negat a seculis Deum fuisse locutum alicui genti: idem de Ismaelitis arguitur. nam secundum ꝙ ipsi confingunt, Deus dixit se uelle eis dare legem, & ipsi incęperunt audire, cumque peruentũ foret ad mandatum sextum non fornicaberis, dixerũt Ismaelitę se non posse talem legem obseruare, quia vita eorum erat in coeundo ad generationem, ut prænotatum est. ergo & his Deus locutus foret, & sic sem per multiplicatur inconueniens. Item rationes quas assignat pro quolibet istorum ut sea lege excusarent, inconuenientes sunt. nam cum dixissent Idumæi ꝙ in gladio eis uiuendum erat, non tollebatur quin possent obseruare istam legem de non occidendo, quia non dicitur viuere in gladio solum ille, qui occidit, immo non dicitur uiuere in gladio ille, qui occidit, sed ille, q est fortis in armis, & habet continuam exercitationem armorum, cuiusmodi erat in Idumęis, qui erant viri bellicosi.

Item dato ꝙ ipsi occiderent homines, non sequebatur ex hoc ꝙ repugnabat eis mãdatum istud, quia hic non prohibetur homicidium simpliciter, sed homicidium quod iniuste fit: poterant autem ipsi iuste occidere alios, quia forte essent hostes sui.

Item ratio quę ponebatur ad excusandum Ismaelitas a susceptione legis non est sufficiens. nam ipsi intẽdebant multiplicationem per generationem, & ista non repugnabat illi præcepto: quia multiplicatio non fit per adulterium, sed etiam per legitimas nuptias, immo magis per nuptias honestas, quia si indifferẽter accessus fieret ad quamcunque mulierẽ, non sequeretur generatio, sicut patet in meretricibus, quæ non gignunt, ex nuptiis autem proles sequuntur magis. ergo ista ratio magis contra eos militat quam pro eis, si autem hic prohiberetur simpliciter omnis coitus, esset manifestum quod ipsi uoluisset ꝙ istud præceptum repugnaret eis, sed non est sic.

Per quid fit prolis multiplicatio.

Item neutri istorum rationabiliter moueri possent ad repugnandum receptioni præceptorum, quia præcepta decalogi sunt naturalia, nam gentes quæ legem non habent naturaliter ea, quæ legis sunt, faciunt, ut patet ad Rom. 2. cap. ea autem, quæ naturalia sunt cõmunia sunt. non ergo haberet aliqua gens causam ueram uel apparentem, quare deberet abiicere præcepta hæc: secus autem si essent præcepta iudicialia, vel ceremonialia, quæ non sunt naturaliter determinata ad hoc vel illud, quia in his possent recusare, sed in moralibus scilicet præceptis decalogi, quę isti dicunt partim recitata Ismaelitis, & Idumæis, non poterant recusare, ergo nunquam eis fuerunt recitata.

Item quia illa gens recipere debebat legem de qua Messias futurus erat, ut specialiter sanctificata esset, sed de Ismaelitis uenturus erat, ergo nõ debebat dari Ismaelitis. Minor patet quia Gen. 21. dicitur, in Isaac vocabitur tibi semen. etiam non debuit dari Idumęis, quia Deus habebat eos odio, ut patet Mala. c. 1. Iacob dilexi, Esau autem odio habui.

Nicolaus probat hoc alio modo scilicet ꝙ non data fuit Ismaelitis, nec Idumęis, quia populus ille fuit specialiter dilectus a Deo, ut patet in Abraham, quem Deus fidelem sibi separauit de idolatris, ut patet Gen. 12. c.

A 12.c. & dedit ei circuncisionem, ut patet Genes.17. capitu. dedit etiam istis legem, vt patet Exo. 20. cap. & etiam dicitur de istis psalm.146. non fecit taliter omni nationi, & iudicia sua non manifestauit eis. Sed non videntur ista multum agere. non primum quia Abraam non solum fuit pater Israelitarum, sed etiam ismaelitarum, & idumęorum, ideo quod Abraam fuerit pater nisi alia ratio intercidat, nihil erit ad differentiam idumæorum, & ismaelitarum, ab Israelitis.

Nec valet secundum, quia circuncisio non fuit data specialiter Israelitis, sed Abrahæ. Et post eum circuncisus fuit Ismael, ut patet Gen.17. ca. & etiam post Esau fuit circuncisus, a quo sunt Idumæi. Si autem post Idumęi vel Ismaelitę non seruarent circuncisionem, hoc nihil attinet.

B Nec tertium valet, quia si verum est ꝙ soli Israelitę legem susceperunt, tamen illi iudæi dicunt, ꝙ alii requisiti fuerunt a Deo ꝙ reciperent eam primo. Et sic quantum ad istam partem peccat per fallaciam petitionis principii, quia petit quod probare deberet.

Nec ualet quartum, quia ibi dicitur, & iudicia sua non manifestauit eis: quia dato ꝙ lex fuerit proposita Ismaelitis, & Idumæis: tamen quia non receperunt eā, non fuerunt eis proposita iudicia. i. iudicialia mandata, nec cęremonialia, quæ post decalogum dari debebant & sic data fuerunt Iudæis vt patet Exod.21. c. s. post c. 20. in quo datus fuerat decalogus.

Secunda expositio litteræ.

C Alii exponunt. *De Seyr ortus est nobis.* Idest Deus dedit nobis legem dimittens Ismaelitas, qui erant in mōte Pharan, & Idumæos qui erant in monte Seyr in idolatria sua, & hoc fuit magnū beneficium, quia Ismaelitæ erāt filii Abrahę, & Idumæi adhuc magis proprie, quia erant de uxore libera: ꝙ ergo isti dimitterentur, & Israelitę sine aliquo merito a Deo eligerentur, maximum beneficiorum fuit, & hoc dicit dominus Mala. 1. c. dilexi uos dicit dominus, & dixistis in quo nos dilexisti? nōne frater erat Esau Iacob dicit dominus, & dilexi Iacob, Esau autem odio habui.

Ista expositio satis vera est, sed non consonat multum litterę, quia littera eadem dicit hic de Syna, Seyr, & Pharan. s. uenire, oriri, & apparere, qui eundem sensum faciunt: potest ergo intelligi littera tota quantum ad dationem legis, quæ fuit in monte Synai, cui aliqualiter sunt vicini isti montes scilicet Pharan, & Seyr

D ideo dicitur apparuisse Deus de montibus istis secundum replicationem sententiæ, & patet hoc de monte Pharan: quia Num. 10. cap. dicitur quod cum recesserunt filii Israel de mōte Synai nubes requieuit primo in solitudine Pharan, vel potest dici ꝙ quando Israelitę mouebantur iuxta montem Seyr circuendo illum montem, ut patet supra.2.c. cępit populus laboris tędere, & murmurare, quapropter immisit dominus serpentes ignitos, qui cruciabant eos, & occidebant, mandauit autem dominus Moysi facere serpentem ęneū quem aspicientes sanabantur ut patet Num.21. capit. Et in hoc apparuit eis dominus supernaturaliter sanan

E do aspiciendo serpentem.

Nicolaus dicit ꝙ ideo dicitur Deus apparuisse, uel ortus fuisse de monte Seyr: quia ibi in aspectu serpentis demonstrabatur mysterium Christi de incarnatione, & passione sua, quæ figuram habuit serpentis, sed non erat serpens idest uidebatur natus de carne peccati, sed non fuit, sicut serpens ille non erat uerus serpēs, sed solam figuram gestabat, & dicit ꝙ hoc mysterium fuit cognitum Moysi, hoc licet verum sit, tamen non agit ad propositum, quia hic demonstrabat Moyses causam benedictionis suæ, quæ cognita deberet esse populo, alias frustra proponeret, quod nullo modo intelligebant, mysterium autem Christi solis prophetis distincte cognitum erat.

A Ideo dicendum videtur vt ante diximus, & tunc est sensus.

Doct. expositio litteræ.

De Seyr ortus est nobis. Idest apud montem Seyr declarauit se Deus aliqualiter nobis, dando nobis curationem a morsibus serpentum.

Apparuit de monte Pharan. Ibi etiam demonstrauit se Deus Israelitis, quia cum mouissent castra de monte Synai, venerunt in solitudinem Pharan ut patet Nume.10.c. in quo loco Deus dedit coturnices per mensem integrum populo desideranti carnes, & hoc magnum beneficium fuit: deinde cum Moyses quereretur, ꝙ nō posset solus tātā populi multitudinem gubernare, misit Deus spiritum suum in 70. seniores, qui statim prophetauerunt illuminati a Deo, ista duo habentur Num.11.cap. & est sensus.

B *Apparuit de monte Pharan.* Idest demonstrauit se nobis in deserto Pharan nos cibando carnibus, & iudices.70. constituendo.

Et cum eo sanctorum millia. Idest magna multitudo angelorum astantium, & ministrantium Deo, ut patet Dan.7. millia millium ministrabāt ei, & decies milies centena millia assistebant ei.

An omnes animæ Prophetarum & Rabinorum fuerint in monte Synai, & acceperunt ibi suas prophetias.

Quæst. II.

C MVLTI iudæi exponunt istum passum de animabus prophetarum, & doctorum legis dicunt enim ꝙ animæ omnium prophetarum fuerunt ibi cum Deo in datione legis, & acceperunt singuli prophetias suas quas postea enunciauerunt. Et dicunt ꝙ ibi fuerunt omnes rabini conditores Talmud: & a Deo illud acceperunt. Ista multum sunt erronea, quia ponunt animas simul creatas, vel ab ęterno, uel in rerum primordio ꝙ falsissimū est. Item quia dicunt ꝙ tunc singuli prophetæ receperunt suas prophetias.

Sed hoc valde falsum est, quia de multis prophetis dicitur intelligi, anno talis regis factum est verbum domini ad talem prophetam, & rursum de eodem propheta dicitur multoties, ꝙ diuersis annis sub eodem rege multa a Deo audierit.

D Item non esset necesse, ꝙ Deus nouiter reuelaret aliquid cuiquam prophetę, si a principio illa cognouit in datione legis, sed falsum est, vt patet de omnib. maxime de Daniele, qui dicit se incępisse intelligere mysteria, ergo &c.

Item diceremus ꝙ ille, qui propheta esset, nunquā posset deficere errando circa res quas postea prophetaret, sed falsum est, quia legimus de Nathan propheta, a quo cum quęreret Dauid vtrum faceret templū dño, respondit omne ꝙ est in corde tuo vade, & fac, qm̃ dñs tecum est, deinde dr̃ ꝙ eadem nocte apparuit dñs prophetę Nathan dicens, uade & loquere ad Dauid, & mandauit ꝙ nō ędificaret ipse domum Domi-

E ni, sed filius, qui post eum regnaturus erat.

In dextera eius ignea lex. Dicitur lex ignea, quia Deus dans illam apparuit in medio ignis loquens, ut patet Exo.19. & s̃.4. & 5.c. dicitur in dextera eius, quia Deus figuratur hic ut portans legem in manu sua ad dandū eam Israel, sicut dicitur de Moyse, ꝙ portabat duas tabulas in manibus, tenens unam in dextra reliquam in sinistra ut patet s̃.9.c. & Exo.32.

Dilexit populos. Idest tribus.12. Israel, quia uocari poterat quęlibet tribus vnus populus, immo vna tribus multos populos habebat, ut dixit Iacob de Manasse, ꝙ multiplicaretur in populos, & de Ephraim ꝙ multiplicaretur in gentes ut patet Gen.48.c.

Vel dilexit populos. Idest omnes populos terrę ut pa-

tet sapientię, 11. c. diligis domine omnia quæ sunt, & nihil odisti eorum, quæ fecisti, & ponitur hoc ad notã dum specialem dilectionem ad Israel, quia licet alios populos dilexerit, tamen soli Israel legem dedit, & mirabilia sua demõstrauit. *Omnes sancti in manu illius.* idest omnes sancti sunt cum eo, sicut ante dixit, & cum eo sanctorum millia, vel dicuntur omnes sancti. i. totus populus Israel, qui erat multitudo sanctorum, sicut dr Num. 16. c. sufficiat nobis quod omnis multitudo sanctorum est, & quod in ipsis est dñs: & sunt isti in manu eius in gubernatione sua, quia eos generaliter, & specialiter gubernabat. *Et qui appropinquãt pedibus eius accipient de doctrina illius.* Populus hebræorum appropinquauit pedibus domini, qñ apparuit super montem Synai ardentem, & fumantem stãte populo in valle apud montem, & ibi recepit doctrinam legis ut patet Exo. 19. & 20. c. figuratur autem Deus hic tanquam quidam hõ existens super montem. nam situs conuenit corporib. & eis quę sunt aliquid in corpore, tanquam extremitas vel continuatio corporum sicut sunt puncta, ideo dicuntur fm philosophum puncta hre positionem in linea, intelligitur ergo quod Deus vel angelus, qui erat loco eius, erat magnę staturę, & pedes eius super montẽ, populus autem qui erat in ualle circa radices montis, dicebatur appropinquare pedibus Dei, & iste modus loquendi hr Exo. 24. c. qñ Moyses ascendit in montẽ cum Iosue, quia dicitur uiderunt Deum Israel, & sub pedibus eius quasi opus lapidis saphirini, & quasi cœlum cum serenum est. *Legem præcepit nobis Moyses.* Ista sunt verba posteriorum recolentium legem datam a Deo per Moysen, & ponit ea Moyses in persona illorum. Et hoc fuit quantum ad cæremonialia, & iudicialia, quæ dicta fuerunt populo per Moysen. decalogus autem imediate a deo per angelum repræsentantem eum sine aliquo humano ministerio datus est. Et possunt esse ista uerba Moysi loquentis de se ad populum tanquam de altero quia ipse cõputabitur vnus de populo, quia obligabatur ad custodiam præceptorum sicut cęteri. *Hæreditatem Iacob.* Idest quod istam legem suscepit Israel pro hæreditate quia seruando eam hæreditarentur in terra promissionis, uel quia sicut hereditas trãsit ad posteros iure successionis, ita lex debebat obseruari in ęternum a tota posteritate Israelitarum, ut dr. sup. 6. ca. docebis ea filios tuos. *Et erit apud rectissimum rex.* I. apud Israel erunt reges, ut postea patuit, & uocatur Israel rectissimus, quia vbi nos dicimus rectissimum hebręi habent iesurum, & significat rectum, uel Israel: vel dr hic rex Deus, qui regnabat super Israel regens eos, ut nullo alio rege indigerent, & hoc erat propter legem, qa cum Deus dedisset eis leges, ipse erat eorum dominus & rex, iõ qñ populus Israel petiuit regem, Deus dixit Samueli non te abiecerunt sed me, ne regnem super eos, ut habetur primo Reg. 8. ca. *Congregatis principibus populi cum tribubus Israel.* i. ista dicta fuerũt per Moysen congregato toto Israel. s. principibus tribuum, & ipsis tribubus. *Viuat Ruben.* Hic ponitur secundum. s. benedictionis executio, & ponuntur tot benedictiones, quot tribus sunt hic. s. 11. quia non benedicitur trib. Simeon Et dicunt quod rõ est, quia primo tractauit de uenditione Ioseph, & durius se habuit ꝯ eum quam alij fratres, iõ Ioseph tenuit eum in vinculis in terra Aegypti redeũtibus cęteris fratribus cum alimentis ad patrem, ut patet Gen. 42. c. sed alia ratio est potior. s. quia paulo ante in eadem mãsione vbi tunc erat Israel, tribus Simeon fornicata fuerat cum Moabitis, & Madianitis, & princeps tribus illius coram toto populo hoc fecit ad irritandum Moysi ut patet Num. 25. c. *Viuat Ruben.* Incipit ab isto quia erat primogenitus fm carnem, licet iura primogenituræ ei ablata fuerũt, & translata partim ad Iudam, partim ad Ioseph, de quo diximus Gen. 49. ca. ui-

Bñdictiõis executio.

Bñdictio Ruben.

F uat Ruben vita naturæ. *Et non moriatur.* Morte ęterna ut aliqui uolũt, sed magis uidetur quod sit eadẽ snia replicata ad maiorem expressionem vt hr 4. Reg. 20. ca. dispone domui tuę quia morieris, & non uiues, quod soli de morte corporis dr. *Et fit paruus in numero.* Hoc dixit Moyses consonans dicto Iacob Gen. 49. effusus es sicut aqua non crescas, quia maculasti &c. in hebręo dr *Sint pauci numero mortui eius.* Et potest reduci ad intẽtionem litterę nostrę, quia ideo. s. dr. *Viuat Ruben & non moriatur.* Ideo sequitur sint pauci numero mortui eius. s. ne tota tribus destruatur. *Vel quia dicitur fit paruus numero.* Ideo mortui de tribu illius non poterant esse tot sicut de alijs tribubus cęteris paribus: quia de paucis uiuentibus non possunt esse multi mortui. *Hæc est benedictio Iuda.*

G Post Ruben ponitur Iudas pp dignitatem regalem translatam ad illum in iuribus primogenituræ, ideo ponebatur primus in uexillis castrametationis, ut patet Num. 2. & 10. c. *Audi domine vocem Iuda.* i. deprecationem, quia de eo reges venturi erant qui in bellis clamarent adiuuari a dño. Et hoc dicit prophetice, & non deprecatiue, & est sensus: tu domine audies uocẽ Iudæ te deprecantis, sicut patet de Rege Dauid, & Salomone, qui sæpe a dño exaudıti sunt, siue quantum ad bella siue ad alia, sic etiam exauditus fuit Asa rex Iuda ꝯ Zaran æthiopem ut patet. 2. Para. 14. c. & Iosaphat ꝯ Ammonitas. 2. Paral. 20. & Ezechias pro Sennacherib. 4. Reg. 19. cap. *Ad populum suum introduc eum.* i. da ei robur ut intret in terram promissionis, quæ est populus suus. i. locus in quo habitare debet, ut destruat hostes. Et patet hoc quia supra dicebatur de exauditione

H in bellis, & infra etiam de bello. Nicolaus exponit de introductione ad limbum: In quo erant sancti patres, quia de quolibet iusto moriente dicit scriptura, & appositus est ad populum suum. sed prima magis consonat litteræ. nam si intelligeretur de introductione ad limbum esset littera nugatoria. s. quod inculcaret id quod petebat. nam nullus petit quod habet, sed dicendo, quod limbus erat locus populi sui innuebatur, quod ipse erat de uiris illis, & quod ipse eẽt cũ eis, qui ibi erant, ergo non oportebat rogari pro illo, ut esset in populo suo, & sic non intelligetur isto modo.

Bñdictio Iuda.

Vera expositio litteræ.

I Item si rogaretur ut introduceretur in limbum, qritur an rogaretur pro ipsomet Iuda filio Iacob, an pro tota tribu eius. non est dicendum quod rogaretur pro eo, quia Iudas mortuus erat iam a multis annis, de quo cũ fuisset uir iustus non dubitatur, quin staret in limbo, maxime ipse Moyses qui erat uir propheta, & Dei secretarius, non igitur rogaret ut introduceretur in limbum. & si forte diceretur, quod esset in inferno inferiori non oportebat rogari, quod introduceretur in limbum. Si autem dicatur quod rogabatur pro tota tribu, multum uidetur, quod rogaret magis pro tota illa tribu, quantum ad ea, quæ pertinebant ad bonum statum animæ quam pro alijs, non ergo de hoc exponi debet.

K Itẽ non consonat ista particula litteræ alicui parti lrę exponendo fm istum sensum, exponendo aũt ut sup. exponebatur. s. de introductione in terram Chanaan, quæ erat populus suus idest terra promissa ipsi, quæ introductio fiebat uiribus armorum, consonat ista littera præcedenti, & subsequenti. de littera præcedenti patet, quia dicitur s.

Audi domine vocem Iuda. Quod itelligebatur de exauditione in bellis etiam secundum sentẽtiam Nicolai: de littera sequenti quod intelligatur de armorum exercitatione bellica ad introducendum in terram promissionis, patet cum dicitur.

Manus eius pugnabit pro eo. Idest ipse fortiter pugnabit viribus manuum suarum in hostes, & adiutor illius contra aduersarios eius erit. Reducenda est ergo littera ad istam expositionem.

Manus

Manus eius pugnabunt pro eo. i. pro se ita ꝙ Iudas non indigebit alijs adiutoribus, quia viri fortissimi ad pugnam erant: vel. *Pugnabunt pro eo.* i. pro populo Israel, quia vsque ad eleuationem regum in Israel Iudas erat princeps bellorum, ut patet Iudic. primo, vbi quæsiuit populus a domino quis ascendet ante nos contra Chananæum, & erit dux belli? dixit dñs Iudas ascendet, & Iudic. 20. quando quæsiuerunt quis esset dux contra filios Beniamin in gabaa: respondit dñs Iudas sit dux vester. *Et adiutor illius contra aduersarios eius erit.* Est mutatio personæ & refertur ad Deum .i. Deus adiuuabit eũ ꝯ hostes suos. Et hoc siue ante tempora regum siue tẽpore regum, quia ipsi reges de iuda erant præter Saul, qui fuit de tribu Beniamin, ut patet primo Reg. 9. cap. Rabbi Salomon specialiter intelligit hoc de Iosaphat rege iuda, qui clamauit ad dominum voce magna, cũ ingrauaretur bellum super eum in Ramoth galaad vt patet. 3. Reg. 22. c. & liberatus est. Sed idem dicendum est de omnibus alijs de tribu Iuda, qui clamauerunt ad dñm. Et additur hoc de adiutorio Dei, quia dictũ fuerat. s̄. p. *Manus eius pugnabunt pro eo.* i. ꝙ manus iudæ erant ita fortes ꝙ sufficiebant ad delendum hostes, nec requirebantur aliqui alij adiutores.

Occasio erroris aliquorum ex hac littera.
Quæst. III.

ALIQVIS autẽ ex hoc acciperet occasionẽ errãdi putans ꝙ tantum erat robur manuũ iudæ ꝙ etiã sine speciali adiutorio Dei posset delere hostes: ad quod dr̃. *Et adiutor illius contra aduersarios eius erit.* i. dato ꝙ uiri de tribu iuda essent fortissimi pugnatores, tñ omnia, quæ faciebant operabantur adiuti a Deo, sic dicitur. s̄. 8. c. ne diceres in corde tuo fortitudo mea, & robur manus meæ hæc mihi oĩa præstiterunt, sed recorderis domini Dei tui, ꝙ ipse tibi vires præbuerit ut impleret pactum suum, debuit igitur hoc ad declarationem superioris dicti subiungi. *Leui quoq; ait.* Descripta benedictione iudæ ponitur benedictio leui pp dignitatem sacerdotalem, & ideo istæ duæ tribus sociatæ erant quantum ad connubia, vt magis diximus Leu. 21. c. ista ratio v̄r esse satis colorata, sed non est multum existens, quia si attendatur dignitas sacerdotalis cum illa sit potior, quam dignitas regalis deberet præponi, sed nõ ꝑponitur. ergo non attenditur hoc: sed dicendum est ꝙ magis attendatur ordo in natiuitate. nam primus inter filios Iacob ſm carnem fuit Ruben, ideo primo benedictus fuit post hũc sequebatur Symeon in ordine natiuitatis, & iste consequenter benedicendus erat. Sed non fit mentio de eo in toto isto catalogo benedictionum ex causa supra assignata: post hunc in ordine natiuitatis erat leui, & iste præponendus erat, sed considerata dignitate tribus iuda fuit præposit', deinde redit leui ut poneretur in ordine natiuitatis suæ ante alios sequentes, & dato, ꝙ nulla coniunctio esset harum duarum tribuum. in connubijs aut dignitas aliqua sacerdotalis in tribu leui poneretur posito iuda ne quantum ad omnia fieret ordinis transmutatio.

Bñdictio Leui.

Perfectio tua. Ista verba diriguntur ad Deum. *Perfectio tua.* i. vitæ sanctuas. *Et doctrina tua.* i. doctrina legis. *Viro sancto.* i. ista dedisti Moysi, qui ẽ uir sanctus. Et erat de tribu leui. Et dicebat iste Moyses de se tanquam de alio humilians se. Et sic Ioannes euangelista loquitur de seipso in suo euangelio. c. vltimo in 3. persona dicens, uidit discipulum illum quem diligebat Iesus & ipse erat ille discipulus, uel quia Moyses dicebat ista prophetice compellebatur dicere quæcunque ei Deus inspiraret, siue de se siue de alio in laudem, uel uituperium: & sic ipse scripsit ea quæ habentur Num. 12. ca.

A quæ multum faciunt ad laudem Moysi. Et potest intelligi hoc de sacerdotibus quibus datæ fuerunt laminæ aureæ, in quibus erat doctrina, & veritas positæ intra rationale in pectore sacerdotis magni ut patet Exo. 28. c. Et ista doctrina, & ueritas uocantur hebraice turim & vtin idest perfectio, & doctrina sicut hic ponitur unde in hebræo eadem verba ponuntur hic & Exod. 28. c. quomodo autem uocetur illa doctrina, & ueritas super eodem c. Exo. dictum fuit late. Alio modo põt hoc intelligi referendo eodem modo ad Deum scilicet ꝙ loquatur Moyses ad Deum de tota tribu leuitica: potissime quantum ad partem sacerdotum.

Perfectio tua & doctrina tua uiro sancto. Idest Deus tu posuisti doctrinam tuam, & perfectionem tuam in uiro sancto scilicet in tribu leuitica quæ erat sancta, & B habens doctrinam Dei. de perfectione patet quia perfectio nihil aliud est quam quidam gradus magnus puritatis, & incontaminationis, & hoc erat in sacerdotibus præcipue, quia tractabãt ministeria domini iuxta illud Esa. mundamini, qui fertis uasa domini: dicitur ergo perfectio Dei uiro sancto idest. *O Deus tu dedisti perfectionem tuam.* idest perfectionem magnam in puritate uitæ quam tu diligis & obseruare iubes. *Viro sancto.* Idest tribui leui in qua sunt uiri sancti, quia istis iussisti specialiter vitæ puritatem.

Et doctrina tua. Idest tu dedisti doctrinam tuam uiro sancto. doctrina Dei vocatur doctrina legis, quia Deus legẽ dedit, ideo doctrina eius doctrina dicitur, & hanc tradidit uiro sancto, quia tradidit eam dispensandam le C uitis. nam leuitæ erant doctores legis inuigilantes circa studium eius, sic dicitur Mala. 2. ca. labia sacerdotis custodient scientiam, & legem exquirent de ore eius, quia angelus domini exercituum est. hæc autem doctrina non fuit commissa alicui alteri tribui, quia reliquæ occupationibus agriculturæ, & bellicis exercitationibus laborabant: solam autem leuiticam tribuum Deus ad obsequium suum specialiter elegit, & ad dispensandum doctrinam ut patet Num. 3. c. iste sensus est accipiendo ꝙ littera intelligatur tota de tribu leui potissime in parte sacerdotali, & sic alias partes litteræ prosequi possemus: alio modo ĩtelligi posset de Moyse scilicet.

Perfectio tua & doctrina tua uiro sancto. Idest tu dedisti D perfectionem uitæ, & sinceritatem Moysi qui erat uir sanctus, quia fecit eum Deus ualde purum atque immaculatum uirum.

Et doctrina tua. Idest Deus dedit ei doctrinam suam idest dedit ei legem dispensandam, & gubernandam. nam per ipsum data est, cum enim Deus dedisset in clangore buccinarum decem præcepta super montem synai audiente cuncto populo: dedit deinde præcepta cæremonialia, & iudicialia ipsi Moysi stante cum eo in monte ut patet Exo. 20. c. & s̄. 5. c. & ipse postea coram toto populo recitauit ea ut patet Exo. 24. c. competebat etiam Moysi ꝙ esset doctor legis, quia exponebat coram eis legem quando in aliquo dubitabant.
E Et secundum hoc applicabitur tota sequens littera.
Sed ut melius partes conueniant expositioni necessariũ est assignare hic vnam de septem regulis Ticonij scilicet quando fit transitus de parte ad totum, uel interdum de toto ad partem, & fit perturbatio magna pro his qui ad talia non aduertũt. nam putabit aliquis totam litteram expositionem continuam esse ita, quod si prima pars expositionis sit de parte, ꝙ tota littera sit de parte, vel si principium litteræ est de toto, quod tota expositio sit de toto, secundum istam regulam fit transitus interdum de parte ad totum interdum de toto ad partem, ita ut una pars litteræ exponatur de toto, & alia de parte, hic autem totum est tribus leuitica, pars sua est Moyses, vel quilibet de illa tri-

bu: ꝙ ergo aliqd huius litteræ exponaẽ de solo Moyse, & aliquid de tota tribu Leuitica est trãsitus de toto ad partem vel econtrario: & necessarium est vti hac regu la sępe in expositione sacræ scripturæ. nam aliquis con textus litteræ est, qui quantum ad aliquid sui conue nienter de parte exponitur, & non de toto, & aliqua pars illius, quę conuenienter exponitur de parte, & nõ de toto, sic autem est hic, quia quædam partes perti nent ad solum Moysen: aliæ autem pertinent ad tribũ Leuiticam cum dicitur.

Perfectio tua, & doctrina tua uiro sancto, Quod ad Moysen pertinet, scilicet, quòd tu Deus dedisti perfe ctionem vitæ in puritate Moysi faciendo eum virum valde iustum, & perfecti animi tecum.

Et doctrina tua. scilicet doctrina legis, quam dedisti ei dispensandam, & exponendam.

Quem probasti in tentatione. Hoc etiam ad partem re fertur scilicet ad Moysen, & nõ ad tribum Leuiticam nam Moyses fuit, qui sæpe tentatus, & probatus est: quotiens enim populus murmurabat contra dominũ aut tentabat eum, insurgebat cõtra Moysen defensan tem partem Dei, & Moyses laborabat in repugnando illis, & deiiciendo eos a suo proposito, & interdum di sponebat se magno discrimini, scilicet ad mortem, ut patet in Raphidin quãdo defuit aqua, quia valde mur murauerunt contra eum, & contra Deum. Et tunc Moyses conuersus ad Deum dixit adhuc pusillum, & lapidabit me populus iste, & sic in aliis tentationib. pro uocabant animam eius ad amaritudinem, ita ut com pelleretur ad Deum, in his autem omnibus tentatus non cessit opinioni aut desiderio peccatorum: sed ve ritatem inconcusso animi uigore seruauit.

Et iudicasti ad aquas contradictionis. Hoc etiam de par te intelligitur scilicet de Moyse, nam non conuenit toti tribui Leuiticę ꝙ iudicata fuerit ad aquas cõtradi ctionis: solus enim Moyses ibi iudicatus fuit, & accipi tur hic iudicare idest condemnare. nam Moyses ad a quas cõtradictionis in Cades deserti Sin siue in cades bame, quod idem est excussit aquam de petra, & cum debuisset Deum laudare & facere ꝙ laudaretur a filijs Israel incępit eos dure increpare dicens: audite rebel les &c. Nume. 20. capitu. ista omissio fuit ei imputata ad peccatum magnum, ideo condemnauit eum Deus ibi non quidem ad aliquam pęnam mortis æternæ, sed ne intraret in terram Chanaan vltra iordanem. uocan tur istæ aquę contradictionis, quia ibi contradixit po pulus domino tentando eum.

Qui dixit patri suo, & matri sue nescio uos. Hoc refertur ad totum scilicet ad tribum leuiticam. nam dicere pa tri, & matri, ꝙ nesciebat illos fuit in occisione idolatra rum in castris, quia tunc Moyses stans ĩ portis castro rum, ait siquis domini est iungatur mihi, & tunc con gregati sunt ad eũ omnes filij Leui: & posuit vnusqs que gladium super femur suum, & ambulantes per vi cos castrorum de porta vsque ad portam occidebant omnes insignitos signo aurei uituli, quod in aqua pul uerem factum biberunt, & licet essent aliqui cognati eorum, qui eędem istam faciebant non liberabant eos sed omnes occidebant quantumcunque coniunctos consanguinitate, & sic erat ac si nullo modo cogno scerent eos.

An Leuitæ occiderint patres suos & matres in ultione immola tionis uituli. Quæst. IIII.

IN hoc dubitaret aliquis vtrum Leuitę, qui illã stra gem fecerunt: occiderunt ibi patres suos aut ma tres. Et uideretur ꝙ fecerunt ex littera ista cũ pr̃es & matres ponat ab istis nescitos, nescire autẽ ad hoc proprie dicitur non curare de aliquo tanquam si

F esset totaliter ignotus, ergo si isti nesciuerunt patres necessarium fuit ꝙ quantum aliquid ipsi fecerunt de patribus suis, & matribus tanquam non cognoscerent eos, hoc autem in nullo erat nisi eos occiderent sicut cęteros idolatrantes. Sed dicendũ est ꝙ non occidit a liquis de istis leuitis pr̃em suũ aut matrem, quia vt de clarauim⁹. s̃. 13. c. in illo casu nõ lʒ filio occidere patrẽ suum aut matrem siue peccator sit siue non, nisi forte Deus expresse hoc mandaret, & ꝙ cõstaret certissime Deum esse eum, qui mandabat. nam tunc tenereẽ hoc agere, sed nunq̃ tale, qd repertum est, cũ igiẽ dr̃, ꝙ isti dixerunt pr̃i, & mr̃i nescio uos poniẽ ad exaggerãdũ, qa iste est modus propheticus quantum ad quẽdã mo dũ, & nõ poniẽ ad signandũ veritatẽ. s. ꝙ sic esset. *Et fra*
G *trib. suis ignoro illos.* De hoc satis est cõcedẽdũ, ꝙ sm̃ ve ritatem cõtigerit. nã aliq leuitę occiderunt fr̃es suos ac cipiendo fr̃es nõ ex alterutro parẽte sed ex altero s. ex mr̃e, sicut declarauimus Exo. 32. c. *Et nescierũt filios suos.* Quia forte occiderũt aliquos de filijs suis. hoc. n. verũ eẽ potuit, qa filios licebat occidere pro crimine idola triæ: sicut. s. 13. c. declaratum fuit. *Hi custodierunt.* Totũ ꝙ sequiẽ ptinet ad totũ. s. ad ipsã Leuiticã tribũ, & nõ ad solũ Moysen cum loquaẽ in plurali, ut patet in appli catione. pt ẽt p̃cedens lr̃a aliqualr differenter a superio ri expõne declarari. *Quem probasti in tentatione.* i. in loco tentationis, qa sæpe multi labores acciderãt Moysi ex persecutione ppl̃i, ut patet in Exodo, & libro Nume rorũ, & in isto. *Et iudicasti ad aquas contradictionis.* s. in Ca desbarne, ubi ppl̃s murmurauit ꝯ dñm pp aquæ penu
H riam vt patet Nu. 20. c. & ꝯdixit ppl̃s dño. dr̃ ibi iudica tus Moyses, quia in alijs locis Deus tentabat eũ, sed qa non peccabat non obligabat eum ad aliq̃ pęnã, hic aũt peccauit, iõ iudicatus fuit ad pęnã ñ trãseundi Iordanẽ *Qui dixit patri suo, & matri sua nescio uos.* Hoc trãsferẽ ad alios de tribu leuitica, & illi ignorauerũt pr̃em, & ma trẽ, & oẽs cognatos, qa multi de Leuitis recedebãt de ciuitatib. suis, de domib. patrum suorũ, & familiis, & a scendebant in locum quẽ dñs elegerat, ut ibi perpetuo dño seruirent, ut patet de Samuele, q oblatus fuit a ma tre sua, ut seruiret dño in tabernaculi officio, vt patet 1. Reg. 1. c. sic etiam dr̃. s̃. 18. ca. de portionibus Leuita rum ascendentium ex deuotione, ut seruiant dño ĩ san
I ctuario. Vel potest intelligi de Leuitis quib. dixit Moy ses, si quis est dñi iungatur mihi, & cõgregati fuerunt ad eum oẽs filij leui. & dixit ponat vnusquisq; gladium super femur suum, & occidat fratrem suum, proximũ, & amicum. Et sic fecerunt occidentes fratres, & filios proximos, & amicos ut patet Exo. 32. c. Vtrũ aũt aliqs occiderit ibi patrem aut mr̃em non legiẽ expresse, sed potuit esse, quia in hoc nulla reuerentia, uel pr̃uus ho nor habendus erat, ut patet. s̃. 13. c. vt aliqui uolunt, vbi nulla sit dñia personarum q̃tũ ad scelus idolatrię, & dñe isti Leuitę ignorare cognationem, qa ita occidebãt co gnatos suos quasi non cognoscentes eos, nec facięntes differentiam cognatorum & extraneorum. *Hi custodie runt eloquium tuum.* Conuertitur ad Deum. i. legem tuã
K quia occiderunt cognatos suos idolatrantes sicut lex mandauerat. *Et pactum tuum.* i. legẽ tuã, quia eam pepi git Deus cum filiis Israel laudãs Leuitas coram eo. *Iu dicia tua.* i. præcepta iudicialia, quia occidere idolatran tem p̃ceptum iudiciale erat, cum dirigereẽ ad regula tione proximi in agibilib. *Et legem tuam o Israel.* Repli catio sententiæ eiusdem est, quia Iacob, & Israel sunt idem, & iudicia, & lex. Sed Ra. Sa. dicit ꝙ leuitę custo dierũt pactũ de circũcisione, qa ipsi circũciderũt filios suos natos in deserto, & non alię trib. Sed hoc ꝯ vnũ est ei ꝙ habetur Iosue. 5. c. s. ꝙ populus, qui in deserto natus fuerat per 40. annos incircuncisus erat: nec ua let si dicas, quòd solum intelligitur de aliis tribubus, quia infra ponitur vniuersaliter. nec aliquis eos cir

cuncide-

cunciderat.i.nullus:ergo nec leuitæ, & deinde subdit, A ꝙ postquam omnes circuncisi sunt, manserunt in castris:nullus ergo in deserto circũcisus est, & ista est positio communis omnium catholicorum doctorum. *Ponent thimiama in furore tuo.* i.ad auertendum furorem domini a populo, quia cum aliqua persona vel totus populus peccaret per ignorantiam, vel negligentiam, oblato pro eis sacrificio eum thimiamate auferebatur furor domini a populo, ut patet Leui.3.& 4.c.& Num. 15.hebręi dicunt. *Ponent thimiama in naribus tuis.* Et rō diuersitatis est, quia vbi nos dicimus in furore hñt hebræi beaf ꝙ significat duo: quia af significat narem in singulari, uel furorem, quia furor in naribus anhelantibus demonstratur. Et secundum litteram hebraicã B est sensus ꝙ leuitæ ponerent thimiama in naribus Dei i.valde redolẽs Deo, quia de istis sacrificiis sæpissime dr̃ holocaustum odoris suauissimi dño, ut patet Leuit. 1.c. & sic pingitur Deus quasi nares habens quibus odorem sacrificiorum recipiat. *Et holocaustum super altare tuum.* i.super altare holocaustorum ꝙ erat in atrio tabernaculi. thimiama autem ponebatur super altare aureum, ꝙ erat ante tabernaculum intra sancta sanctorũ Et intelliguntur omnia alia sacerdotalia, & leuitarum officia, de quibus ꝑ totũ Leuiticum, & multoriens in libro Numerorum. *Benedic domine fortitudinem eius.* Hoc intelligitur de Machabæis, qui fuerunt de genere Leui, & de sacerdotibus magnis, ut patet primo Macha. 2.c.& vltimo.isti.n. fecerũt opera mirabilia ꝯ aduersarios legis, & pro ea mortui sunt, de quibus in duob.libris Machabęorum, ideo Moyses cognoscens eos in spiritu prophetico orat pro eis. *Benedic domine fortitudinem eius.* i.multiplica ad resistendum hostibus, & inuadendum. *Et opera manuum eius suscipe.* i.bella quæ cõtra hostes gesserunt sint accepta vniuersalia tibi. *Percute dorsa inimicorum eius.* i.omnes hostes, qui persequebanẽ eos, ut compellas eos in fugam, & vertant terga machabæis, quę ipsi percutiant. *Et qui oderunt eos non consurgant.* i.non roborentur hostes eorum contra eos.

Benedictio Beniamin.

Et Beniamin ait. Posita benedictione Leui describit benedictio Beniamin, quia in tribu Beniamin erat locus, in quo sacerdotes, & leuitę ministrare deberent.s. in Hierusalem, quæ erat in sorte Beniamin vt habetur Iosue.18.c. *Amantissimus domini.* Trib.Beniamin erat valde dilecta a Deo.ꝙ patet qa primus rex Israel electus a Deo fuit Saul, qui erat de Beniamin vt hr̃ 1. Regum. 9.c.& permansisset potestas regia ĩ illa tribu nisi Saul D fecisset ꝯ præceptum Dei, ut habetur 1.Re.13.c.Et dilexit etiam, quia in sorte sua elegit sibi tabernaculum. ſm illud, elegi Hierusalem ut sit nomen meum in ea. Sic etiam Iacob dilexit ualde Beniamin, quia in senectute sua genuit eum, ut patet Gen.44.c. *Habitabit confidenter habens Deum in habitaculo suo.* Quia in eorum sorte erat tabernaculum, in quo confidebant.uel dñr habitare confidenter.i.sine timore, quia fortissimi bellatores erant, ut patet Iud.20.c.pugnauerunt.n.ꝯ vndecim tribus, & bis deuicerunt eas:& ita certissimi fundibularii erant, ut capillum quoq; raperent:& ita manu sinistra sicut dextra pugnabant. sed prima expositio concordat magis inferiori litteræ. *Quasi in thalamo tota die morabitur.* E i.in templo quod uocatur thalamus ad notandum requiem contemplationis, & uacationem ab aliis curis. *Inter humeros eius requiescet.* i.Deus in templo requiescet in humeris Beniamin, quia mons syõ, qui erat intra Hierusalem erat locus templi, sed non erat templum in altiori parte montis, sed quasi in medio descensu montis in planicie quadam, quę se habet respectu altissimę partis illius montis, & partes infimas sicut humeri in corpore humano.vel dicitur inter humeros rñdendo superiori sniæ.i.inter brachia ĩ amplexibus, quia quiescentes in thalamo contemplationis

tota die noluuntur in amplexib. creatoris. *Ioseph quoq;.*

Bñdictio Ioseph.

Dicta benedictione Beniamin ponitur benedictio Ioseph, quia sicut in Hierusalem, quæ est in sorte Beniamin stetit magno tempore tabernaculum.s. a tempore Salomonis usque ad captiuitatem iudęorum per Romanos: ita in tribu Ioseph stetit tabernaculum.s.in Sylo in sorte Ephraim ut patet psalm.77.& Iosue. 18. c. Item quia Ioseph, & Beniamin fratres vterini fuerunt, ut patet Gen.30.& 45.c.s.filii Rachel, & quia Ioseph multum fuit dilectus a patre suo sicut Beniamin, ut patet Gen.37. Item quia iura primogenituræ suscepit quantum ad duas partes hęreditatis, & insuper partem agri Sichen ut patet Gen.48.c. Et non benedicũtur hic tribus Manasse & Ephraim per se, sed Ioseph pro filiis suis, quia non accipiuntur secundum partem hæreditatum, sed ſm personas, patet quia Leui, qui nõ accepit possessionem inter fratres suos, vocatur hic tribus, Ioseph cum vna persona fuerit, solum vnam benedictionem habuit, licet duas sortes acceperit, ut patet Gen.48.c. *De benedictione domini Dei terra eius.* i. terra Ioseph erat benedicta a domino, quia multum fertilis erat in utraque sorte.s.in sorte Manasse & Ephraim. *De pomis cęli.* i.de fructibus genitis ex uirtute coeli, quia ex influentia corporum cęlestium, & luminarium generantur omnia quæcunq; sunt in terra siue animata siue inanimata. *Rore atq; abysso subiacente.* i. de virtute roris & aquarum abyssi fęcundatur terra ad gignẽdum, & conseruantur fructus ne calore desiccante pereant. Ros autem est de abysso.i.de terra & aqua, quia calore solis existentis super nostrum hemisphęrium resol- C nuntur aliquæ exhalationes, quæ in nocte infrigidatæ, & in guttas condensatæ cadunt super herbas: fiũt etiã pluuię de exhalationibus eleuatis altius, qñ fuerint in maiori q̃titate, & cadentes terrã inebriant & fęcũdãt.

Ros ex q̃ bus fit.

De pomis fructuũ solis ac lunę. Eadẽ snĩa est q̃ superior, sed ponit ad maiorẽ expressionẽ. Notãdũ, ꝙ licet corpora cęlestia influant vĩr in generando ista inferiora: tñ sol & luna spãlr influunt, luna ꝑꝑ magnam humiditatem influit, sol aũt ꝑꝑ magnã caliditatẽ, & motũ: iõ de sole dr̃, ꝙ sol & hõ generant hoĩem, & ꝙ luna est mr̃ oĩum humidorũ. *De uertice antiquorũ montiũ.* i.terra Ioseph de vertice montium antiquorũ.i.qa montes hẽbat in qb. fructus citius maturant, iõ magis diligunt. *De pomis collium æternorũ.* i.de fructib.q nascunt in montib.æternis.i. fortissimis ad durandum in æternum. Et hoc vr̃ ꝙ dr̃ D Gen.49.donec ueniret desiderium colliũ ęternorũ.i. donec possideret semen eius montes ęternos.i.mõtes fortes, & fructiferos, qui fuerunt in duab.sortib. eius. *Benedictio illius, qui apparuit in rubro.* i. Dei qui apparuit Moysi, vt flamma ardens, & non consumẽs. Ille, qui apparuit moysi in rubo angelus fuit, vt declarauimus Exod.3.cap.& faciebat illa loco Dei, atq; loquebatur: sic enim patet Actuum.7.c.cum dicitur:& expletis annis.40.apparuit ei angelus in monte syna in igne flammę rubi.Diceret tamen aliquis ꝙ intendebat moyses dicere, ꝙ Deus benediceret Ioseph: quia scriptura nominat illic illum angelum nomine Dei:& nõ patet sic clare vtrum angelus vel Deus ille esset. Sed nõ potest E stare, quia licet forte aliquis de popularibus dubitaret de hoc, & peteret benedici ab illo, quia illum non angelum esse putaret sed Deum, Moyses tamẽ non dubitaret esse angelum cum se ei Deus manifestaret, nec enim est admirandum ꝙ cognoscens illum esse angelum desideraret ab illo benedictionem dari Ioseph, qa sæpe in scriptura benedictio petitur ab angelis, & patet de Iacob q cũ inuenisset virũ, q angelus erat: qñ uẽturus erat ad frẽm suũ Esau luctabat cũ eo vsq; mane, cũq; angelus diceret dimitte me, qa aurora est. Rñdit Iacob nõ dimittã te nisi prius bñdixeris mihi, ut hr̃ Gen. 32.c.& ibi benedixit ei:& iterum ipse Iacob cum sene-

ctute grauatus impositis manibus super duos nepotes Ephraim,& Manassen volens bñdicere eis ait: angelus qui eripuit me de malis omnibus benedicat pueris istis, vt patet Gen. 48. c.

Notandū de benedictione.

Pro quo sciendum q benedicere est facere q alicui bona eueniant. hoc autem a Deo solo est: quia Deus puidentia sua omnia disponit singulis aduersitates, psperitatesve, aut alternantia facta distribuens: nec enim bonum aut malum aliquis recipere potest nisi Deus disposuerit: benedicendi ergo auctoritas a Deo solo est: id tamen quod Deus disposuerit interdum p angelos, interdum per homines operatur, quantum ergo ad hoc angeli nobis benedicere possunt, quia benedictionem a Deo dispositam tanquam ministri Dei in nobis efficere possunt: & secundum q aliqua res perfectior est perfectiores effectus producit: ideo cum angeli inter omnes creaturas teneant principatum ipsi nos magis quam alia creatura benedicere possunt. Et quia illa res, quę minoris perfectionis est nunquam agit in eam, quę maioris perfectionis est: ideo, vt dicit Apostolus ad Hebr. 7. c. sine contradictione quod minus est nunquam id quod maius est benedicit, nisi accipiatur benedictio pro imprecatione benedictionis. Et isto modo homines minoris potentię benedicunt hominibus maioris status, sic enim Iacob Pharaoni regi Aegypti benedixit, ut patet Gen. 47. cap. cum dicitur: post hæc introduxit Ioseph patrem suum ad regē, & statuit eum ante ipsum, qui benedicens illi, & interrogatus &c. Et post hoc dicitur iterum, & benedicto rege egressus est foras: hoc etiam modo nos Deum benedicimus imprecantes ei laudem gloriam, & honorem sicut sepe patet in sacra scriptura. *Veniat super caput Ioseph.* Vt eū in bonis cōfirmet sup verticem Nazarei i. separatus ab aliis fratribus in sanctitate, & cōicatione iō alios accusabat apud patrē de criminibus pessimis, ut patet Gen. 37. capitulo. *Nazarei inter fratres suos* idest Ioseph erat nazareus inter fratres suos.

Quare Ioseph vocatur nazareus. *Quæst.* *V.*

NOn vocatur Ioseph Nazareus simpliciter sed nazareus inter fratres suos, quia nazareus si simpliciter poneretur, signaret eū, qui obseruabat uotum nazareorū. Ioseph autem nihil tale vnquam obseruauit, quia uotum nazareorum non fuit ante legem Moysi, quia in libro numerorum ponitur totus ritus nazareorum scilicet a quibus obseruari debebant tempore quo essent nazarei, & quid offerre debebant tempore quo finiebant uotum, sed uocatur Ioseph nazareus inter fratres suos idest separatus a fratribus suis: quia cum uiueret apud patrem separatus erat ab eis, quia oderant eum fratres sui, nec poterant quicquam pacifice loqui vt patet Gene. 37. capitulo postea vero anno. 16. siue in principio. 17. vt innuit littera hebraica uenditus atque in Aegyptum deportatus vsque annum. 39. vitæ suę, qui erat annus secundus sterilitatis magnæ, separatus ab eis fuit vel potest uocari nazareus siue separatus inter fratres idest electus inter eos, quia inter omnes ipse erat excellentior. In littera hebraica non est aliqua difficultas, sed in littera nostra propter istud nomen nazareus, q latini non perfectæ cognoscunt, nazareus namque hebræa lingua separatus dicitur, & est nomen appellatiuum: nec signat magis separationem illam, quam habebant obseruantes uotum illud, quam quamcunque aliam separationem: unde si deberemus dicere, q ille est separatus ab illo, in hebręo poneretur iste est nazir & nos vertentes in formam nominum latinorum pro nazir dicimus nazareus. tantum est ergo quod dicatur in vertice nazarei inter fratres suos idest in vertice

Nazareus quid sibi velit.

separati, & si poneretur in uertice separati a fratribus suis, nullus latinorum dubitaret, sed idem est. *Quasi primogeniti tauri pulchritudo eius.* Idest sicut primogenitus tauri est fortis, & magnus corpore, quia ibi est robur patris, ita Ioseph. Et potest hoc referri ad tribum Ephraim, quia ibi erant vin fortes ad pugnam. *Cornua rhinocerotis cornua eius.* Idest cornua bellica siue acies erunt ita fortia, sicut cornua rhinocerotis idest vnicornis. vnicornis dicitur animal ferocissimum cuius cornu ita durum est, ut ligna quoque & arbores transfodiat impetu suo, quem omnia animalia fugiunt, & cū leonem fugientem persequatur, leo post magnas arbores absconditur, quod rhinoceros cornu impetere uolens per arborem transfigit, vt postea cornu educere nequeat, quod leo inspiciens in eum insilit, & vnguibus totum dilacerat. si autem leo arborem post quam iacet, non inuenit a rhinocerote occiditur. *In ipsis uentilabit gentes.* Idest per ista cornua ventilare idest dispergere in ventum debebat gentes, & per hoc notatur potestas regalis in Ephraim. fuerunt enim de semine eius reges Israel scilicet Ieroboam, & sequentes ut prędixerat Iacob Gen. 49. inde egressus est pastor lapis Israel.

Potestas regalis in Ephraim.

Hæ sunt multitudines Ephraim.

Idest gentes multæ ortæ de Ephraim.

Et millia Manasse. Vtrique promittitur multiplicatio, ut patet Gen. 48. capitu. vbi dicitur quod Ephraim multiplicabitur in gentes & Manasse in populos. vna gens multos populos continet, vnde multiplicatio Ephraim valde maior est quam multiplicatio Manasse: ideo comparantur hic multitudines, quia una multitudo multa millia continet, vel potest demonstrari p hy hę sunt multitudines, & millia hostium occisorū a Manasse, & Ephraim. *Et Zabulon.* Benedictione Ioseph posita, ponitur benedictio Zabulon, & Isachar, qui simul benedicuntur, quia fortes suas simul habebant. *Letare Zabulon in exitu.* Zabulon habuit sortem in littore maris Mediterranei iuxta Tyrū & Sydonem & multum lucrabatur de mercimoniis, quia per mare poterat emere, & vendere quicquid uellet, ut dicitur Gen. 49. Zabulon in littore maris habitabit, & in statione nauium pertingens vsque ad Sydonem.

Zabulon bñdictio.

In exitu tuo. Dicitur exitus maris portus in quo naues quiescere possunt, & accedere, vel plaga quæ non tam quieta est.

Et Isachar in tabernaculis tuis. Tribus Isachar quietā fuit, nec uoluit nauigare sicut tribus Zabulon: sed instabat studio legis, quod fiebat manendo in tabernaculis, & non discurrendo hinc inde: & alii dabant istis tributa, vt addiscerent, & docerent, & ideo fuerunt multi doctores de tribu Isachar, vt patet in Parali. vel dicitur quiescens in tabernaculis, quia licet fors Isachar tangeret mare mediterraneum ex una parte, & ex alia flumē Iordanis, noluerunt nauigare in terras longinquas ad emendū, & vēdēdū sed manere in tabernaculis suis. i. in terra sua uacantes agriculturę: de quo magis Ge. 49. c. *Populos uocabunt ad montem.* Idest ad montem Syon vel Hierusalem in qua erat templum super montem, & illuc conueniebant iudæi omnes in tribus anni festiuitatibus, & erudiebantur per doctores de tribu Isachar, vt aliqui uolunt, sed doctores Isachar magis erant doctores bellicarum rerum, quam legis, vt declaratum fuit Gen. 49. capit.

Et ibi immolabunt victimas iustitia.

Quia in istis festiuitatibus immolabant coram domino uictimas suas, & epulabantur cum lętitia ut patet sup. 12. & 14. & 16. c.

Victimas iustitia. Idest cum recta intentione, & deuota, ut Deo placerent.

Qui inundationem maris quasi lac sugent. Idest abundantiam rerum venalium apportatarum per mare recipient

recipient eum dulcedine quasi lac sugentes. *Et thesauros absconditos arenarum* i. thesauros quos Chananæi qui in terra illa habitauerant absconderant in arena prope maris littora sicut nunc homines thesauros aliquos inueniunt, quos antiquorum timor, vel auaritia in terræ visceribus occultauerat. Vel thesauri inter arenas erant in quibusdã domibus magnis, & pulchris, quæ sub arena occultæ erant, sicut fit in multis maris littoribus, in quibus arenę vento cõmotæ domos cooperiunt, & videtur quòd nihil infra sit. Et sic Agareni domos thesaurorum construunt. vel dicuntur thesauri arenarum lapides quidam pretiosi, qui inueniuntur in littoribus maris, sicut in mari rubro reperiũtur lapilli pretiosi: quos Boetius. 3. de consola. vaohas vocat. Et in mari tyrio inueniuntur, quod mare alluit littora sortis terræ Zabulon, patet Gene. 49. de Zabulon pertingensque ad Sydonem. Sydon autem, & Tyrus coniunctæ ciuitates super mare mediterraneum. Et Gad ait: benedictio Gad subiũgitur, vnde positis octo filijs dominarum ponuntur quatuor filij ancillarum: & primo ponuntur filij Zelphæ ancillæ Liæ. s. Gad, & Aser: deinde filij Balæ, scilicet Neptalim & Dan, sed mutat eos, vt patet. *Benedictus in latitudine Gad*. Idest sors Gad benedicetur in hoc, quòd lata erit, vt patet diuisio eius Iosue. cap. 13. *Quasi leo requieuit*. i. sicut quãdo requiescit, nulla bestia, audet eum a sua quiete excitare, vt patet Num. 24. cap. ita viri de tribu Gad robustissimi erant ad bellum: ideo nullus contra eos cõtendere audebat, & sic laudatur de bellis Gen. 49. Gad accinctus præliabitur. *Cepitque brachium & verticem*. i. ꝙ ita fortes erant gladiatores, vt vno ictu caput cum humero simul abscinderent, vel potest intelligi per verticem princeps, vel capitaneus belli, per brachium fortes bellatores, & omnia ista abscindebãt Gaditę, quia nec capitanei, nec pugnatores impetum eorum ferre poterant: vnde cum in bellis terræ promissionis duæ tribus, & dimidia pugnarent contra hostes adiuuantibus alijs tribubus, quæ nondum receperãt sortes suas, Gaditæ præcedebant omnem exercitum pugnatorũ, vt dicitur aliqualiter Num. 32. c. *Vidit principatum suum*. Idest cognouit se esse principem, vel excellentem.

Quia in parte sua doctor esset repositus. Idest, quòd in sorte sua esset sepulchrum Moysi, quia omnes cognouerũt quòd Moyses sepultus fuerit in monte Nebo, sed locum sepulturæ determinate nullus homo cognouit vt patet cap. sequen. Et ex hoc patet, quod dicebamus præcedenti capit. quòd Moyses fuit sepultus in terra Moab, idest in monte qui est cõiunctus terrę Moab: sed est in terra regum Amorrhæorum. s. Og, & Seon qui cecidit in sorte duarum tribuum, & dimidię, quæ tamen non habuerunt de terra Moab nec vnum vestigium pedis, vt patet supra 2. c.

Qui fuit cum principibus populi. Idest cum principibus nouem tribuum, & dimidiæ in trãsitu Iordanis, & stetit cum eis multo tempore, donec debellati fuerunt hostes eorum, & terra diuisa, vt patet Iosue 12. cap. *Et fecit iustitias domini*. Idest fecit, quod Deo promiserat. quia promiserant coram Moyse Eleazaro, & toto populo, ꝙ præcederent ante fratres suos trans Iordanem, & non redirent donec terra esset subiecta eis, vt patet Num. 32. c. *Et iudicium suum cum Israel*. Ista pactio non solum fuit facta Deo, sed etiam alijs tribubus de quarum auctoritate recipiebant possessionem ante Iordanem: ideo obseruantes pactionem iudicium cum populo faciebant recte commutantes.

Dan quoque ait Hic ponitur benedictio Dan: posito vno filio Zelphæ ponitur alius de filijs Balæ, & nõ posuit duos filios Zelphę ante duos filios Balæ, nec econtrario: ne aliqui illorum intelligerent se totaliter esse cõtẽptos. *Dan quoq; ait*. Dan ponitur in datiuo, quia

Qui sunt thesauri arenarum in sorte Isachar.

Thesauri vbi inueniantur.

Dan benedictio.

A ad eum loquebatur Moyses, & sic Zabulon, & Gad, & Neptalim, & Aser: licet videatur esse nominatiuus, quia indeclinabilia nomina sunt. *Dan catulus leonis*. Idest fortis, sicut catulus leonis, & dicitur propter Samponẽ, qui fuit de illa tribu, vt patet Iudic. 13. c. *Fluet largiter de Basan*. Idest fluuius Iordanis qui oritur circa montem Basan fluit largiter per terram: est enim Basan ad partem aquilonarem terræ promissionis inter plagã oriẽtalem & aquilonarem: circa quem renascitur Iordanis, qui oritur ad radices libani, & deinde fluit per terram Dan, quæ aquilonaris aliqualiter est. *Et Neptalim dixit*. Hic ponitur benedictio Neptalim qui fuit filius Balæ. *Neptalim abundantia perfruetur*. Idest, ꝙ sors sua erat valde fertilis in omnibus terrę nascentibus.

Neptalim benedictio.

B *Plenus erit benedictionibus domini*. Idest, ꝙ in terra Neptalim, quę vberrima erat citius perueniebãt fructus ad maturitatem, & deportabantur inde primitiæ immediate in templum, & offerebantur sacerdotibus, qui orabant Deum pro tribu Neptalim, & benedicebant illos multis benedictionibus secundum formã positam. Num. 6. cap. & hoc est, quod dicitur Gene. 49. Neptalim ceruus emissus. i. sicut ceruus velociter currit, ita fructus in sorte Neptalim cito maturantur *Dans eloquia pulchritudinis*. Idest pro primitijs quas offerebat: sacerdotes benedicebant eum dantes eloquia pulchra. *Mare & meridiem possidebis*. i. a parte meridiana habet mare Galilęę, vel aliquid de mare mediterraneo, quia contra meridiem sors Neptalim tãgit sortem Zabulon, quę habet littora maris, vt patet Iosue.

C 19. cap. *Aser quoque ait. benedictus in filiis Aser*. i. multiplicabitur in filijs, & erunt decori. *Sit placens fratribus suis*. i. ꝙ filiæ Aser erant ita decoræ, ꝙ placebant viris aliarum tribuum. s. regibus, & sacerdotibus, vt eas ducerent in vxores, vt vult Ra. Sa. vel potest dici, ꝙ sors Aser erat valde abundans in segetibus, & inde afferebantur pro aliquibus alijs tribubus, quæ non abundabant tantum: sic dicitur Gen. 49. Aser pinguis panis, & præbebit delitias regibus. *Tingat in oleo pedem suum*. Hoc dicitur ad notandum abundantiam oliuarũ, quę erant in sorte Aser, ex quibus oleum nimiæ multitudinis effluebat: sic habetur Iob 29. c. lauabam butyro pedes meos, & petra fundebat mihi riuos olei. *Ferrum & æs calciamentum eius*. Quia in sorte Aser mineræ mul-

D tæ ferri, & ęris erant, de quibus fiebant armaturæ, pro toto corpore etiam pro pedibus: vel dicitur ferrũ calciamentum, quia calciamentis fodientium minerias calcabatur, sic patet supra 8. cap. cuius lapides ferrum sunt, & de eius montibus æris metalla fodiuntur.

Duplex litteræ expõ.

Sicut dies iuuentutis tuæ, ita & senectus tua. i. sicut dies iuuentutis tuæ fuerunt placidi, ita dies senectutis, vel sicut in iuuentute fuisti fortis, ita in senectute sis fortis, vt patet de Moyse sequenti cap. qui erat 120. annorum, & nõ caligauerat oculus, nec motus fuerat dens: sic etiam Caleb qui ita fortis erat in 85. anno, sicut in 40. vt patet Iosue. c. 14.

E *Non est Deus alius* Hic ponitur tertium principale, scilicet benedictionis conclusio, quæ est populos, vel tribus iam benedictos ad amorem, & Dei reuerentiam attrahere. Et ponitur magnitudo potentię Dei, quia *Non est alius Deus*. s. sitis in potentia, & benignitate. *Vt Deus rectissimi*. i. vt Deus Israel, quia hic vocatur Israel rectissimus secundum æquiuocationem nominis hebraici hic positi. s. *Iessurum*. Quod significat iustum, vel Israel. Alia littera habet hic. *Vt Deus rectissimus* Et vtraque littera vera est, sed non facit eũdem sensum. Nã si ponitur Deus rectissimus, est sensus, ꝙ nullus est alius Deus talis, sicut Deus rectissimus. i. sicut Deus Israel, qui erat Deus rectissimus. nam cæteri qui dij appellãtur turpes sunt, & diligunt vanitatem. Deus aũt Israel est iustissimus, quia rectissime iudicat, & nullo modo diligit

Bñdictionis conclusio ac Dei potentiæ magnitudo.

diligit iniquitatem, vt patet Psalm. 5. quia Deus nõ vo
lens iniquitatem tu es: nec habitabit iuxta te malign⁹,
nec permanebunt iniusti ante oculos tuos. Accipien-
do autem aliam litterã. s. vt dicatur. *Vt Deus rectissimi.*
Refertur ad Israel, quia Israel vocatur rectissimus cũ
ponatur in hebręo *Iessurum.* Quod signat Israel, vel re-
ctissimum, & littera nostra vocat eum rectissimũ: sic
patet supra in principio huius cap. cum dicitur, & erit
apud rectissimum rex. i. erit in Israel rex, & ista littera
melior est, quam præcedens, quia magis limitat natu-
ram cum dicitur, ꝙ nullus alius Deus est talis, sicut
Deus rectissimus, verum est, quia quod per excellen-
tiam dicitur, vni soli conuenit, sed non scitur an iste
Deus rectissimus esset Deus gentilium, vel Deus he-
bræorum. Item quia hoc de se notum erat, ꝙ nõ erat
aliquis alius talis Deus, sicut Deus rectissimus: ideo
non oportebat poni. Tenendo autem aliam litteram
limitatur, quis esset iste Deus. s. ꝙ non sit aliquis alius
Deus talis, sicut Deus rectissimi. i. sicut Deus Israel,
dij autem gentilium non sunt tales. Item secundum
istam litteram nihil ponitur superfluum. Nam limi-
tatur id quod non erat notum, quia licet notum eẽt,
ꝙ nullus Deus erat talis, sicut Deus rectissimus, nõ ta-
men sciebatur cuius erat iste Deus rectissimus an he-
bręorum, vel gentilium. Cum autem dicitur, ꝙ nul-
lus erat talis, sicut Deus Israel limitatur: ideo ista litte-
ra tenenda est. Vocatur autem Deus rectissimi Deus
Israel: quia populus Israel inter cęteras gentes erat re-
ctissimus, cum coleret Deum verum: cęterę autẽ gen
tes ad idola declinabant: etiam quia Israel rectissimas
leges acceperat per quas regebatur: gentes autem le-
ges iudiciales iniquas habebant, & cęremonias turpis
simas, sic patet supra 4. c. cum dicitur: hæc est sapientia
nostra, & intellectus coram populis, quę est enim alia
gens sic inclyta, vt habeat cęremonias iustaq; iudicia,
& vniuersam legem, quam ego proponam hodie an
te oculos tuos? iuste igitur rectissimus. i. regulatissim⁹
vocatur Israel inter cęteras gentes. *Ascensor cæli.* i. qui
est exaltatus super cęlos, quia cęli cęlorum eum cape-
re non possunt, vt patet 3. Reg. 8. c. vel dicitur ascensor
cęli, quia cęli motus ad suam voluntatem disponit,
vnde quidam Iudæi astrologi dicunt, ꝙ secundũ cur-
sum stellarum Iudæi in Aegypto maiori tempore ca-
ptiui teneri debebant, & maiori deprimi seruitute: sed
Deus ascendit super cęlum, s. disponens illud, vt ipse
voluit contra communem naturæ cursum in auxiliã-
do eis. *Auxiliator tuus.* Hic est mutatio personæ, quia
supra loquebatur de Israel in tertia persona, & hic re-
dit ad loquendum de eo in secunda: patet quia supra
dicebatur, non est alius Deus, vt Deus rectissimi, idest
vt Deus Israel: cum autem subiungitur auxiliator tu⁹,
loquitur ad Israelem. s. ꝙ Deus esset adiutor eius. Et
talis personæ mutatio sæpe in sacra Scriptura reperit,
sic patet Psalm. 3. domini est salus, & super populum
tuum benedictio tua, primo posuit Deum in tertia p-
sona, deinde per apostrophem rediit ad ponẽdum in
secunda, dicendo & super populum tuum benedictio
tua, quia istud possessiuum tuus est pronomen deno-
tans possessionem secundę personę, & intelligitur ibi
necessarius vocatiuus. Vocatur Deus auxiliator Israel
quia in omnibus aduersitatibus suis cum toto animo,
ad Deum redibant, veniam merebantur, vt patet supra
30. c. & Leui. 26. & ad hoc non operabatur aliquis, nisi
Deus Israel, sic patet supra præcedenti cap. dominus
Deus solus dux eius fuit, & non erat cum eo Deus a-
lienus. *Magnificentia eius discurrunt nubes.* i. per Dei ma-
gnam potentiam, & sapientem ordinationem moue-
tur nubes ab vno extremo terrę in aliud, vt patet Psal.
134. Et cęli habent ordinatos cursus suos, vt nullo tẽ-
pore aliquid deficiant in ordine motus. *Habitacula eius*

F *sursum.* Quia Deus habitans in seipso super omnia est,
non exclusus, sed a nulla re conclusus. *Et subter brachia*
sempiterna, vel brachia seculi. Vt habetur in littera hebrai- Littera hebraica.
ca describitur hic ordo vniuersi quantum ad regimẽ,
& actualem gubernationem, in qua Deus caput est,
& non est coniunctus alicui orbi nec secundum com
positionem, nec vt motor mobili, sed supra omnem
motum existens omnia mobilia disponit, vt patet 3.
de consola. Metro. o qui perpetua: ideo dicuntur habi-
tacula eius sursum. i. super omnem conditionem mũ-
di, quia nec mouetur, nec mouet tali modo. angeli au
tem dicuntur stare subter, quia sunt regentes subordi
nati Deo: sunt enim certi angeli certis orbibus cęle-
stibus adaptati, vt illos moueant ad deriuandam virtu-
G tem in ista inferiora, & continuandum esse, & isti ange
li participant aliquam conditionem mundi, quia licet
non moueantur aliquo modo, quod pertinet ad natu-
ralia: mouent tamen corpus cęleste per applicationẽ
virtutis ad mobile, & ideo vocantur brachia seculi, q a
brachijs iest robur, & eis debetur tota operatio, sic an-
gelis illis debetur totus motus mundi, per quem om-
nia gignuntur, & corrumpuntur, & in esse conseruan-
tur: vel vocantur brachia sempiterna, quia indeficien-
tes sunt: & semper sic mouebũt vsq; ad finem mũdi.
Et huic modo posito in littera satis videtur consona-
re Arist. in 12. Metap. vbi agit de ordine secundarum
intelligentiarum ad primam. Et dicit, ꝙ prima intelle-
ctiua, quam nos Deum vocamus, non mouet aliquẽ
orbem, sed solum mouet inferiores intellectiuas in ra
H tione amati, & desiderati. Et sic istæ intellectiuæ sic
motæ mouent orbes: ita ꝙ illa intellectiua inquãtum
summum bonum, summe actus, & summe gaudiosa,
quę cognoscitur ab alijs inferioribus intelligẽtijs sub
rationibus supradictis mouet: ideo amant illam, & de-
siderant: amantes autem illam desiderant participare
esse diuinum, quod non possunt habere, nisi commu-
nicando virtutes superiores rebus inferioribus p mo-
tum: ideo mouent. Et quia prima intelligentia amata,
& desiderata mouet alias intelligentias, vt moueant
orbes, ideo dicitur mouere in ratione amati & deside
rati. Intelligentiæ autem inferiores mouent orbes
desiderantes participare esse diuinum: ideo dicuntur
mouere in ratione amantis, & desiderantis. Aliter po-
I test intelligi ista littera. s. *Habitaculum eius desuper & sub-*
ter brachia sempiterna. i. ꝙ Deus habitat super omnia. s.
in cęlo empyreo, & subter eũ sunt brachia sempiter Deus quare dicatur
na. i. cęli qui mouentur, & influunt. Deus namque cũ esse in cęlo.
vbique sit, & extra omnem locum, non magis est in
cęlo, quam supra cęlum, quã sub cęlo, sed dicitur esse
in aliquo loco specialiter, quia aliquam rationẽ prin-
cipalitatis magis habet ad illum locum, quam ad alia.
Dicimus autem substantias ibi esse vbi operantur, vbi
agi Dei operationem manifestius comperimus, ibi
eum esse asserimus: cum igitur sint aliqua loca, in qui-
bus magis operatio Dei manifestatur quantum ad a-
liud, ibi eum specialius esse dicemus. est autẽ vnus lo-
K cus vbi Deum dicimus dare gloriam sanctis angelis,
& animabus beatis: & iste est cęlum empyreum secũ
dum ꝙ omnes sancti doctores asserunt. Idem etiam
quidam sapientissimorum poetarum tenuerũt, vt pa-
tet per Martianum felicem capellam lib. 2. de nuptijs
mercurij, & philologię prosa penult. vult. n. ꝙ sit cœ-
lum empyreum, & ꝙ in hoc sit Deus cum dicit: toti⁹
operis tantęq; rationis patrem non nesciens ab ipsa &
Deorum notitia secessisse, qui extra mundanas beati-
tudines cum transcendisse empyreo quodam intelle-
ctuali, sed mundo gaudentem: de isto cęlo empyreo
quomodo sit immediate sup omnes cęlos, & de bea-
titudine eius multa dicit. s. dicto loco. Deus igitur qui
vbique est, non vbiq; dat gloriam animabus, sed ani-
mabus

A mabus in empyreo existentibus: est igitur ibi habitaculum eius, quod est sursum. i. super omnia, quia empyreum super omnes cęlos est: deorsum autem sunt brachia sempiterna. i. omnes cęli moti, quia isti pertinent ad substantiam mundialem, cum influant in ista inferiora. & moueantur super illa, & vocantur brachia seculi siue sempiterna, quia isti cæli sunt fundamentum omnium rerum naturaliū, vel vocantur brachia sempiterna, quia ita sunt solida, & fortiter manentia, sicut si essent brachia in animalibus, quæ fortia sunt de soliditate cęlorum habetur Iob. 17. c. nunquam cum eo fabricatus es cęlos qui solidissimi sunt quasi ęre fusi. *Et eiiciet a facie tua inimicum.* i. omnes septem gentes de genere Chanaan. Et vocantur singulariter inimicus,
B quia vno animo pugnabant contra Israel, tanquam vnus vir, vt patet Iosue. 11. & in multis locis, vel accipitur singulare pro plurali: sicut dr̄ Exo. 8. venit musca grauissima. i. multæ muscæ. *Dicetque.* s. Deus hostibus Iudæorum. *Conuertere.* i. destruaris: sine labore Israelitarum, vt sæpe factum fuit, & patet de Madianitis, & Amalechitis venientibus contra Israel, qui seipsos inuicem gladijs trucidabant, vt patet Iud. 7. c. *Habitabitq; Israel confidenter.* i. confidens in dn̄o, & sine timore hostium. *Et solus.* i. non indigens adiutorio, vel confęderatione alicuius alterius gentis, vel *Solus.* i. separatim, vel singulariter, quia protecti a Deo non indigebunt, ꝙ congregentur oēs ad ferendum impetum hostiū, sed quilibet habitabit pacifice in domo sua, & agro suo. *Oculus Iacob in terra frumenti.* i. videbit in terra sua
C vbertatem frumenti. *Et aliorum victualium cœli caligabunt.* i. obscurabuntur rore. Notatur abundantia roris ad fęcundationem terræ Israel, & hoc cęlum caligat, quia pars ista aeris nobis coniuncta condensata imbribus, vel rore, radios solis limpide transire non sinit: idō caligare dr̄ cęlum non apparēs. *Beatus es tu Israel.* Quia talē Deū habes, qui oīa bona tibi tribuat. *Quis similis tui populus nullus.* Quia non est alius Deus, nec in cęlo, nec in terra. sicut Deus Israel. *Qui saluaris in domino.* i. cuius auxilium est a Deo, & non ab homine. *Scutum auxilii tui.* i. quod recipit, & obstat malis, quę hostes infligere volunt. Et gladius gloriæ tuæ. i. gladius ꝑ quem vincis hostes, & de victoria ab alijs populis laudaris, vł glorificaris. *Negabunt te inimici tui.* i. Gabaonitæ qui e-
D rant de hostibus Israel. s. de Eueis, vt patet Iosue. 11. c. & venerunt ad filios Israel negātes se esse de terra hostium Israel, vt faceret pacem cum eis, & hoc timore vrgēte, de quo Iosue. 9. c. *Et tu eorum colla calcabis.* Quia cognito, ꝙ hostes essent, non occiderunt eos propter pacem factam, sed subiecerunt seruituti, vt patet Iosue 9. c. sed magis proprie potest intelligi ista litera de regibus terræ promissionis, qui negauerunt introitū terræ promissionis Iudæis, & omnes cōgregati occurrerunt eis in bello, vt patet Iosue. 11. *Et tu eorum colla calcabis.* Quia cum pugnasset Iosue ꝯ quinque reges, & cepisset eos in spelunca, eduxit eos, & fecit ꝙ duces exercitus ponerent pedes super colla eorum, vt patet Iosue 10. c. & suspendit eos.

Abundantia roris ad terræ Israel fęcundigatem.

E

CAP. XXXIIII.

2. Mach. 2.

ASCENDIT ergo Moyses de campestribus Moab super montem Nebo in verticem Phasga contra hierico: ostenditque ei dominus omnem terram Galaad vsque Dan. &c.

A ASCENDIT. Dicta benedictione ad populum ponitur mors Moysi, & eius sepulchrum. Et tanguntur tria. Primū ducis cōsummatio. Secundo successoris confortatio. ibi. *Iosue vero.* Tertio. Moysi mortui commendatio. ibi. *Non surrexit.* *Ascendit ergo Moyses.* In hoc Moyses obediēs fuit, ꝙ Deus mandauerat ei, ꝙ ascenderet in montem Abarin, vt moreretur ibi, & prompto animo hoc fecit: licet præceptum de moriendo valde durum est, de quo supra 32. c.

De campestribus Moab. Quia vallis contra phanum Phegor in qua tunc manebant, vt patet supra tertio cap. erat in terra campestri descendenti a montibus Moab.

B

Qualis erat ista terra in qua erat Israel. Quæst. I.

ERAT ista terra in qua tūc erat Israel terra plana circa Iordanem, in descensu de montibus Moab, versus terram Chanaan. Et vocantur hic campestria Moab non faciendo differentiam de terra campestri ad terram planam, vocat̄ terra campestris terra, quæ licet non sit montuosa aliqualiter, tamen est eleuata, atque prærupta, terra plana vocatur terra vallium, quæ totaliter est plana, & sic est descendendo de montibus Moabitarum versus Iordanem, quia primo est quædam terra, quæ non est totaliter plana, & ista vocatur terra campestrium Moab, siue campestria Moab: deinde cum magis descenda-
C tur versus Iordanem, est terra plana, & ista vocatur planiora Moab. Hic autem non fit distinctio aliqua inter loca campestria, & loca planiora: sic tamen Num. 33. capit. vbi ponuntur mansiones Israelitarum distincte cum dicitur: profectique de montibus Abarin trāsierunt ad campestria Moab super Iordanem ꝯ Hierico ibi castrametati sunt de Bethsymon, vsq; Bethsathim in planioribus locis Moabitarum: ecce qualiter distinguuntur campestria Moab, & planiora loca Moab. ascensus ergo Moysi magis debuisset dici de planioribus locis Moab, quam de campestribus, sed interdū scriptura circa quædam non curat multam facere distinctionem.

Super montem Nebo. Supra 32. c. mandatum fuerat ei,
D ꝙ ascenderet super montem Abarin, sed iste est quidam mons valde magnus, in quo est quędā pars, quę dicitur mons Nebo, & in hoc fuit mortuus.

In uertice Phasga. Phasga nomen appellatiuum est significans collem, & innuitur, ꝙ Moyses ascendit sup verticem montis Nebo, qui habet Phasga. i. collem, quia altus est, & hoc, vt melius contemplaretur terrā promissionis. Phasga qđ sic.

Contra Hierico. Quia iste mons est super Iordanē tendens versus hierico. Dicitur hic, ꝙ Moyses ascendit super verticem Phasga. Sed aliquis forte arguet ex hoc, ꝙ sepulchrum Moysi cognitum est, quod est contra litteram in qua dicitur, & non cognouit homo sepulchrum eius, vsque in præsentem diem.

E Respondetur, ꝙ Moyses non ascendit in verticem Phasga ad moriendum ibi, sed vt de ipso loco specularetur totam terram Chanaan trans Iordanem, ideo non sciretur ibi sepulchrum eius. Item dato, ꝙ ascendisset Moyses ad verticem Phasga, vt moreretur ibi, tamen non ex hoc cognosceretur sepulchrū eius, q̄ in vertice Phasga erant multa loca in quibus poterat Deus sepelire Moysen, ita ꝙ nō inueniret̄. Sed dicendū est, ꝙ Moyses nō ascendit in verticē Phasga ad moriendū, & vt ibidē sepeliret̄, sed solū ad videndū terrā Chanaan vltra Iordanē, & postea descendit ibi in vallē terræ Moab, & ibi mortuus est, & licet dicat̄ ꝙ sit sepult' in valle, nescit̄ tñ ī qua parte vallis, sic patet. ꝯ. cū dicatur:

dicit: mortuus est Moyses in terra Moab iubente dño & sepeliuit eum in valle terræ Moab ꝯ Phegor, & nō cognouit homo sepulchrum eius. Cum autem dicit hic, ꝙ ascendit Moyses in verticem Phasga, nam accipitur Phasga pro aliquo speciali nomine loci, sed est nomen appellatiuum significans collem: vnde tantū est dicere in verticem Phasga, sicut super altitudinem montis, vel collis: & est sensus, ꝙ Moyses ascendit sup per montem Nebo super quendam verticem collis altissimi, vt inde specularetur terram Chanaan. *Contra hierico.* i. iste collis super quem Moyses ascendit, erat ꝯ hierico, quia erat fluuius Iordanis intermedius, & erat hierico a fronte, & patet hoc. Nā montes Moab perueniūt vsque ad Iordanem, quia planiora loca descendentia ab illis montibus dicuntur planiora loca Moab super Iordanem, & cum vltra Iordanem immediate sit hierico, quia primus locus ad quem pertransito Iordane venerunt, fuit hierico, vt patet primo & secundo capitu. Iosue. dicebatur esse iste mons Nebo, siue vertex Phasga contra hierico. i. frons illius montis, qui terminatur super ripas Iordanis, est directa contra hierico. *Ostenditque ei dominus omnem terram.* Et in hoc fuit consolatus magis Moyses, ꝙ Aaron, qa nihil vidit: mortuus. n. fuit in mōte Hor, vt patet Nu. 20. & 33. c. Et visio ista fuit distincta, vt Moyses delectaretur: videre. n. solum partes collium eminentium, & non ciuitates, & valles Nemorosas, & flumina interlabentia delectabile non est: fuit ergo potentia visiua Moysi supernaturaliter eleuata, vt videret distincte totam terrā promissionis: sicut beatus Benedictus vidit totum mundum, vt patet in 2. dialog. de quo magis diximus. s. 3. c. & 32. *Terram Galaad.* Quæ est añ Iordanem in possessione tribus Gad, vt hr̃ Iosue. 13. cap. *Vsque Dan.* Sors tribus Dan est vltra Iordanem ꝯ partem aquilonarem, vt hr̃ Iosue 19. c. Aliqui errant circa hoc putantes terram, quæ hic vocatur Dan esse terrā tribus Dan. Sed vt quidam alij volunt magis accipiendum est, ꝙ significet Dan quendam locum q est vna extremitas terræ promissionis: de quo dr̃ 1. Reg. 3. c. cognouit vniuersus Israel a Dan vsque Bersabee, ꝙ fidelis propheta dñi esset Samuel, & sæpe fit cōmemoratio de his duobus terminis in libris Regum, sed nō obstante dicto istorum, vr̃ primum dictum stare in veritate. s. ꝙ stet hic Dan pro tota tribu Dan, ita ꝙ vsque ad illā terram in qua erat tribus Dan mostrasset dñs Moysi: & hoc quia ista terra tribus Dan erat de illis, quæ erant vltimę ꝯ aquilonem. Et patet hoc adhuc magis, quia hic ponuntur aliæ terræ, quæ denoīant diuersas tribus. s. terram tribus Ephraim, & tribus Manasse, & tribum Neptalim, vt patet immediate in lra. *Et vniuersum Neptalim.* Cuius sors est ꝯ occidentem, & meridiem, vt patet Iosue 19. c. *Terram Ephraim.* Cuius sors est magis occidentalis circa hierico, & mare salsissimum. i. mare sodomæ: de quo Iosue 16. ca. & Manasse cuius sors est duplex: quędam dimidię trib⁹ Manasse ante Iordanem pars terræ Galaad, & Basan: alia dimidia tribus accepit sortem vltra Iordanem clausā mari coniunctam sorti Ephraim, vt patet Iosue. 17. c. *Vsque ad mare nouissimum.* i. mare mediterraneum, quod est ad occidentalem partem terre promissionis, i quo sunt ciuitates Philistinorum, & Tyrus, & Sydon.

Quare mare mediterraneum appellatur mare nouissimum: Quæstio. II.

ET vocatur mare nouissimum, quia Moyses qñ ista videbat stabat in parte orientali terræ promissionis, quia terra illarum duarū tribuū & dimidię erat oriētalis respectu aliarū tribuū vt patet Nu. 32. c. alia aūt maria sunt in terra promissionis, q̃ non vocant̃ nouissima. Nicolaus dicit, ꝙ hoc est mare mortuum, sed non multum vr̃, quia mare mortuum est in latere coniungente orietalem, & australem plagam terræ promissionis, vt patet Nu. 34. c. Moyses aūt erat in parte orientali: ideo non poterat vocari illud mare nouissimum respectu eius, sed mare occidentale mediterraneum, quod est in parte opposita. s. occidentis, vt patet prædicto c. *Omnem terram Iuda.* Cuius sors meridiana est, vt patet Iosue 15. c. & incipit pars eius orientalis a mari mortuo, vt ibidē patet. *Et latitudinem campi hierico.* Quia vltra Iordanē circa hierico magna campestria sunt, in quibus habitat Chananæus. *Ciuitatis palmarum.* Ipsa hierico ciuitas palmarum dicebatur, quia palmæ ibi abundant, nunc aūt Segor ciuitas palmæ dr̃, vt patet ī libro diuisionis terræ sanctę. *Vsque Segor.* Quæ est supra mare mortuū in ascensu montis ad quē fuit Loth cū filiabus, & añ portā Segor prope demonstrat̃ vxor Loth ꝯuersa in statuā salis. Et cū dicat̃ hic, ꝙ Moyses vidit totā terrā promissionis, non ponit̃ sors oīum tribuū. R̃ndetur, ꝙ rō est, quia Zabulon, & Isachar sunt occidentales habitātes in littore maris mediterranei, vt s. dictū fuit: ideo noīando mare nouissimū noīauit eos Dan, & Neptalim septentrionales sunt: ideo nominat eos Iudas, Ephraim, & Manasse australes sunt, vt, s. patet duę trib⁹ & dimidia in quarū terra Moyses nunc erat, orientales erant, vt dictū fuit, tres ergo tribus q̃ manēt. s. Aser, Symeon, & Beniamin inter medias sortes aliarum tribuū acceperunt, vt patet Iosue. 18. c. & 19. ideo nominatis extremitatib⁹ totius terræ promissionis nō fuit necesse noīari sortes intermedias istarum tribuū. *Hæc est terra quam vides oculis tuis.* Et ex hoc aliqualiter cōijcitur, ꝙ Deus eum supernaturaliter eleuauerit, qa assistebat ei cum videbat, & post visionem dixit ei ista, & ista visio Moysi non fuit subita, sed aliqualis moræ, vt Moyses delectaretur videndo illam terram, q̃ valde videre desiderabat, vt patet. s. 3. c. *Pro qua iuraui Abrahæ.* Qñ Deus iurauit Abrahæ date terram illam, ipse morabatur in ea, vt patet Ge. 13. c. vbi dr̃: leua oculos tuos in directum, & vide a loco in quo nunc es, ad aquilonem, & meridiem, ad orientem, & occidentem, oēm terram quam conspicis tibi dabo, & sequitur post ꝙ habitauit circa Ebron. Sed Ebron in sorte Iudæ est, vt patet Iosue. c. 15. sed Abraham habitabat tunc in terra illa non vt indigena, sed vt peregrinus: ideo semper dr̃ de eo in Genesi, ꝙ peregrinatus est in tali, vel tali loco, & nō fuit data illa terra immediate Abrahę, qa data fuerat Amorrhæis, & alijs populis: ideo nunquā eam Abraham, vel semen suum possiderent, donec ibi demererentur perdere illam terram: ideo Gen. 15. c. qñ Deus Abrahæ prædixit captiuitatem seminis sui in Aegypto, & deinde possessionem terrę illius dr̃ generatione quarta reuertet̃ huc, & subdimr ratio, nec dum. n. complete sunt iniquitates Amorrhęorū, vsq; in pñs tps. & sic dr̃. s. 7. c. semini tuo dabo eā, ad Abraham refertur, non autem ad Moysen. *Mortuusque est ibi Moyses.* Nulla ægritudine præcedente, sed Deo voluntate animam de corpore educente, & vt creditur cum parno, vel nullo dolore. *Et sepeliuit eum in valle terræ Moab.* Non. n. fuit sepulchrū eius in vertice montis Nebo, sed in descensu ad vallem.

Contra Phegor. In valle contra Phegor manebant filij Israel, quando Moyses pr̃dicauit eis ista, & postea in eadem valle ꝑ aliquam distantiam in descensu mōtis Nebo sepultus fuit, dr̃. *Contra Phegor.* Quia Phegor nomen idoli est, qd colebatur in altissima parte montis Moabitarū ad quam Balac deduxit Balaam ad maledicendū filijs Israel, vt patet Nu. 24. c. duxit eum ad excelsum montis Phegor ꝯ solitudinē. & in descēsu illius mōtis est q̃dā spelunca, q̃ Carnayn dr̃, & loc⁹ ille pro

Hierico quare palmarū ciuitas diceba tur.

pro vehementi prærupto excisus dr̄. *Et non cognouit homo sepulchrum eius*. Ne Iudæi inuenientes colerent eū pro Deo, quia tanta mirabilia Deus per eum fecerat, & in hoc idolatrarent. Et pp hoc magna contentio fuit inter Michaelem archangelum, & diabolum: volebat.n. diabolus corpus Moysi reuelare Iudęis, vt eū colerent: Michael mandato Dei qui eum sepeliuerat volebat occultare, & tñ Michael diabolo repugnāti maledictionis iudicium inferre non ausus est. Sed dixit imperet Deus in te Sathan. *Vsque in præsentem diem*. i. vsque ad tp̄s quo liber iste scriptus est: sed post reuelatum fuit Hieremiæ prophetæ, qui tp̄e irruptionis Chaldęorū in Hier̄lm sub Nabuzardan principe coquorū tulit arcā fœderis, & tabernaculū, & altare incēsi, & posuit in spelunca in qua Moyses sepultus fuerat, & clausit ostium, vt patet 2. Mach. 2. c. Ex hac lr̄a patet ꝙ Moyses non scripsit istam partem libri, quia dicit. *Vsque in præsentem diem*. Nam hoc refertur ad aliquod tempus post mortem Moysi, in quo Moyses non cognosceretur, vbi sepultus foret.

Contentio inter Michaelē archangelū, & diabolū de Moyse: cuius sepulchrum fuit Hieremiæ reuelatum.

An Moyses potuerit scribere prophetice in verbis suis, ista quæ habentur hic, vel scripserit litteram istam Esdras, aut Iosue. Quæst. III.

Sed dicet aliquis, ꝙ Moyses potuerit hoc ꝓphetice scribere, quia Moyses fuit maximus ꝓphetarum, vt dr̄ hic in littera: prophetæ aūt ea quę futura sunt potissime cognoscebant: ergo scire poterat Moyses spiritu sancto reuelante, quid futurū esset post mortem suam, sicut in libris istis quinque in multis locis dixit Moyses aliqua quæ ad futurum referebantur, & solum cognoscebantur lumine prophetico, & maxime patet in c. præced. in quo ponunt benedictiones tribuum quarum completiones ad futurum expectabant: nec in hoc aliquid admirādum, aut insolitum est, cum ipse Moyses continue cū Deo loq̄retur, q̄ ergo difficultas erat, vt posset futura cognoscere cum ei illa summa sapientia reuelaret? Sed adhuc non p̄t hoc stare: nam licet Moyses prophetice potuerit cognoscere, ꝙ sepulchrum eius incognitum oībus hoibus maneret, & dato ꝙ realiter cognouisset, & qđ plus est, ꝙ scripsisset: includit tñ quēdam modū falsitatis Moysen istam lr̄am scripsisse: poterat nāq; Moyses scribere. Mortuus est aūt Moyses, & nō cognoscet hō sepulchrum eius, ita ꝙ referatur ad futurum, vel si forte vellet ponere p̄teritum pro futuro, sicut ꝓphetæ sæpissime facere soliti sunt ad notandum certitudinē prophetiæ diceret. Mortuus est aūt Moyses, & nō cognouit hō sepulchrum eius, quia licet an̄ mortē suam Moyses ista scriberet, vera sunt verba ista. s. ꝙ mortuus fuit Moyses, & ꝙ non cognouit hō sepulchrum eius: illa tñ lr̄a q̄ sequitur repugnat. s. *Vsque ad præsentem diem*. Quia ista lr̄a necessarium est, ꝙ referatur ad illud tp̄s, in quo ista verba dicebantur, vel scribebantur, qa alias nec dici, nec intelligi p̄t: ergo si Moyses ista scribebat, necessario referebātur ad diem in qua ipse scribebat, sed in die qua ipse ista diceret, n̄ poterat esse mortuꝰ: ergo ꝙ diceret mortuus est autem Moyses, & sepeliuit eum Deus in valle terræ Moab, falsum esset, & includeret lr̄a manifestam cōtradictionem, ēt quia dr̄. *Et non cognouit homo sepulchrum eius vsque ad præsentem diē*. Ista littera esset superflua, & includens falsitatem. nā ante mortem Moysi non erat sepulchrum Moysi, qđ cognosci, aut ignorari posset, ad quid ergo diceretur? *Et non cognouit homo sepulchrum eius vsq; in præsentem diem*. Item quia falsitatem includit: nam cum dr̄, ꝙ Moyses scripsit hæc præsupponitur viuens, cum aūt dr̄, ꝙ vsq; ad diem qua scripta sunt ista, nullum hoīum cognouit sepulchrum Moysi præsupponitur Moyses mortuus: ergo est vera contradictio. Dicendum igitur necessario, ꝙ alius post mortem Moysi scripserit istā litteram, & licet aliqui dicant eam scriptam fuisse ab Esdra, verisimilius tñ est eam scriptam fuisse a Iosue qui erat propheta, & cui Deus loquebatur, vt patet Iosue. 1. c. & in multis locis eiusdem libri, & est hoc verisile, quia Iosue fuit successor Moysi in prophetia, & in directione populi, & fuerat minister eius, vt patet Exodi 33. c. ex quo diligebat eū nimis: quamobrem curauit finem eius, & sepulchrum scribere, & licet satis cōueniret dici esse totū istud. c. quod in heb. 12. versus ꝯtinet scriptum fuisse a Iosue: tñ cōius dr̄ s̄m hebręos, ꝙ solum octo versus eius scripti fuerint. s. ab hoc loco.

Determinatio auctoris.

A

Mortuus est autem Moyses. Et rō huius est, quia nunq̄ est ponenda pluralitas, sine necessitate: nos. n. Moysen totius istius libri scriptorem poneremus, nisi lr̄a nos cogeret alium quoque in aliqua parte eius, vt declaratū est ponere scriptorem, sed cogimur ab hoc loco mortuus est aūt dicere, ꝙ alius scripserit, sed literam illam quę a principio. c. vsque ad istum locum est. s. 4. versus præcedentes non cogimur dicere ab alio scriptos fore, quia nullam contradictionem, aut quodlibet alterum includit inconueniens, dicere eos a Moyse scriptos fuisse. Sed arguet aliquis, ꝙ eodem mō totam litteram sequentem, vsque ad finem c. pręter ista verba, & non cognouit homo sepulchrum eius, vsque in p̄sentem diem, potuerit Moyses scribere, quia non inducitur inconueniens aliquod, ꝙ ipse scripserit, vt patet examinando quamlibet particulam litteræ si vellemus. & sic nō ponentur octo versus scripti a Iosue. Rn̄detur, ꝙ hoc non cōuenit, quia si Moyses scripsisset totum principium. c. vsque ad istum locū. *Mortuus est*. Et totam litteram sequentem pręter hoc modicū. scilicet, mortuus est aūt Moyses, & sepeliuit eū dn̄s in valle terræ Moab, & non cognouit homo sepulchrū eius, vsque in p̄sentem diem. relinqueret Moyses absq̄ interruptionem in lr̄a, quod non est concedendū. Et si respondeas, ꝙ nulla interruptio fieret, quia verba, q̄ immediate post hoc sequuntur, nullo modo dependent ex his verbis. s. *Mortuus est autem Moyses ibi & sepeliuit, &c.* Vt patet cuilibet intuenti: ideo ꝙ bene posset stare sn̄ia continuata ēt non positis istis verbis in medio, Rn̄detur, ꝙ non dr̄ conuenienter: nam dato ꝙ cōtinuata esset lr̄a, & Moyses totam scripsisset pręter illa pauca. s. mortuus est, &c. nō potuisset Iosue aliquid in medio, sed apposuisset fini huius libri, cum modicum finis distaret: magis ergo dicendum est, ꝙ totam istā lr̄am octo supra nominatorum versuū Iosue scripserit. *Et sepeliuit eum dominus*. Ad hoc, ꝙ aliquis scripserit ista verba non oportebat, vt esset solum historicus gestorum enarrator, sed vt esset propheta, qui hæc a domino accepisset reuelante: nam licet sciri posset sine aliqua speciali reuelatione, ꝙ Moyses mortuus fuit, sepultus a Deo, tamen in qua parte sepultus fuerit, nō videtur quòd posset sciri sine diuina reuelatione. Moyses autem ascendit in montem Nebo super verticem Phasga, & iam non vidit eum aliquis de Israelitis, quia nullus ascendit cum eo, & postea nusquam comparuit.

B

An Moyses scripsit principiū, & finē huius cap. & Iosue scripserit iter media.

C

D

E

Poterat autem aliquis dubitare de illo vtrum mortuus esset, vel vtrum dominus tulisset ad se deferēs in paradisum, quia de alijs sic factū est, vt patet de Enoch quem dominus transtulit in paradisum: quia ambulauit coram eo, vt patet Gene. 5. cap. & Ecclesiastici. 45. idem patet de Elia qui fuit propheta domini, & transtulit eum Deus in curru igneo in paradisum, vt patet 4. Reg. 2. c. non poterant autem hoc maxime arbitrari de Moyse, quia magis acceptus erat Moyses Deo, quā aliquis istorum, sicut patet infra cum dr̄, & non surrexit vltra propheta in Israel, quem nosset dn̄s facie ad

faciem

faciem, in omnibus signis atq; portentis. Sed de hoc F
poterant certificari ex verbis Moysi, quia sępe ipse di-
xerat, ꝙ Deus prędixerat eum moriturum añ transitũ
Iordanis, vt patet Nu. 27. c. cum dr̃: ascende montem
istum Abarim, & contemplare terram, q̃ dñs Deus da-
turus est filijs Israel, cumq; videris eam ibis ad populũ
tuum, sicut iuit Aaron frater tuus, quia offendisti me
in deserto Syn: idem patet s̃. 3. c. cum precaret̃ Moy-
ses, vt transiret vltra Iordanem, rñdit dñs dicens: suffi-
cit tibi, nequaq̃ loquaris ad me vltra de hac re: non. n.
transibis Iordanem hunc, & s̃. 4. ca. cum ipse laudaret
terram Chanaan ad quã transituri erant, ait. Ecce mo-
rior in hac humo, & non transibo Iordanem, vos trã-
sibitis, & possidebitis terram egregiam: idem patet su G
pra 31. & 32. cap. nullo modo ergo dubitare poterant
Israelitæ Moysen mortuum esse. *Et sepeliuit eum domi-
nus.* Hoc aliquo modo prophetice cognosci debebat
quantum ad certitudinem: tñ poterat quodã alio mo-
do cognosci probabiliter sine prophetia: nam cũ con
stet Moysen mortuum esse, vt patet ex superioribus
testimonijs, & ꝯstet eum fuisse valde amicum Dei su-
per oẽs qui præcesserunt ipsum, satis innuit, ꝙ non re
linqueret eum inhumatum, quia inhumanum esse est
vnum de infortunijs, q̃ hoĩ euenire pñt: sicut apparet
ex verbis Senecę in lib. de remedijs fortuitorũ: p certi
tudinem tñ isti scire non poterant, quia licet argue-
rent sufficienter, ꝙ Deus non relinqueret illũ inhu-
matum ferocium aliũ morsibus laniandum, quod ad
pęnam quandam pertinet: nescirent tñ an Deus alicui
viro Moabitarum corpus illius demonstraret, & pone
ret ei in mentem, vt sepeliret illud: cum igitur lr̃a cer- H
tificat, ꝙ Deus sepeliuit illum, est intelligẽdũ ꝙ Iosue
qui ista scripsit, prophetice cognouit Deum sepeliuis-
se corpus illius. s. ꝙ Deus parauit quendam locum ho
norabilem p legislatore suo, atque ministro, quem ad
tantam dignitatem eleuauerat, vt eũ tantæ gẽtis prin-
cipem faceret, & adhuc dicebat se facturum, vel ꝯsti-
tuturum illum in gentem maiorem, & fortiorem po-
pulo hebraico, vt patet Nume. 14. c. & quod his oĩbus
quasi in infinitum maius est, eleuauerat eum ad tãtũ
gradum, vt esset secretarius eius, & ei q̃cunq; vellet
loqueretur ei, vt patet Nu. 7. ca. & in multis alijs locis.
in hoc loco cũ magna quiete positus est Moyses non
tanq̃ moriens, sed tanq̃ dormiens. *Et non cognouit homo
sepulchrum eius.* Posuit hoc Iosue, quia cũ Moyses non
comparuit, putauit eum oĩs Israel mortuum, quia ip- I
se dixerat, ꝙ mandauerat ei dñs, vt moreretur, & scie-
bat hoc populus, & cum viderunt eum ascendentem
sciebant locum in quem ascendebat, quia ipse dixerat
ꝙ mandauerat ei dñs ascendere in montem Nebo su-
per verticem Phasga, & cum viderunt non veniẽtem
iuerunt aliqui de illis ad inquirendum in montem,
vt eum honorifice sepelirent, & cum eum diligentis-
sime quæsiuissent, nullatenus inuenire potuerunt. de
quo dicit Iosue scriptor huius litteræ, ꝙ nõ cognouit
homo sepulchrum eius. i. ꝙ nullus de inquirentibus
potuit eum inuenire, quia Deus occultauerat eũ, ne
eo reperto ad idolatriam mouerẽtur: hoc ẽt prophe- K
tice cognitum est: quia cum constaret toti populo, ꝙ
nullus inueniebat corpus Moysi, nullus sciret vbi eẽt
sepultum, nec generaliter, nec specialiter, sed lr̃a po-
nit de loco sepulchri Moysi saltem in generali dicẽs,
& sepeliuit eũ dñs in valle terrę Moab, ꝙ ergo sepul-
tus esset in valle terræ Moab ꝯ Phegor erat aliqua co-
gnitio prophetica: quia forte aliqs existimaret, quòd
Deus transtulisset illud cadauer Moysi ad terram lon
ginquam ad sepeliẽdum, determinare ergo ꝙ fuit in
terra Moab in valle ꝯ phanum Phegor erat aliqua co
gnitio pphetica: determinare ergo quòd fuit in terra
Moab in valle ꝯ phanum Phegor prophetice cogni-

Esse inhumatum est maximum infortuniũ

F tionis est. Sed adhuc obijcies, ꝙ ad hoc non indigeba-
mus cognitione pphetica, cũ pateret ex dictis Moysi
in præced. c. vbi dixit, ꝙ ipse sepeliri debebat in terra
illa, vt patet in benedictione Gad cum dr̃: vidit princi-
patum suũ, ꝙ in parte sua doctor esset repositus. q fuit
in principibus populi, & fecit iustitias dñi, & iudicium
cum Israel: & expositũ fuit hoc ab oĩbus de Moyse q
sepeliendus erat in tribu Gad, q habebat illa confinia
Moab. Rñdetur, ꝙ licet constaret ex illis verbis, quòd
Moyses sepeliendus erat in sorte Gad: tñ non ꝯstabat
in qua parte, quia pars montis Galaad in q̃ Moyses a-
scendit, pertinebat ad Gag, & valles conterminæ: ne-
sciebat̃ igit̃ an in collibus, an in vallibus sepeliẽdus fo
G ret, ꝙ aũt dicatur sepultus in valle terræ Moab deter-
minatio est ad solum pphetam pertinens. *Vsque in præ
sentem diem.* s. vsq; ad diem in qua ista scripsit Iosue.

Moyses centum & viginti annorum erat quando mortuus est.
Ita ꝙ in ea die qua mortuus est cõpleuit istos annos,
vt diximus. s̃. 31. c. *Non caligauit oculus eius.* Sed semper
acute vidit quod mirabile est in senibus: in quib9 pp
distemperiem complexionis perditur oĩum sensuum
viuacitas. *Et dentes eius non sunt moti.* In senibus tñ den-
tes, & molares cadũt, vt describit Salomon in miserijs
senectutis Ecclesi. c. vlt. qñ commouebunt̃ custodes
domus, & mutabunt viri fortissimi, & ociosi erũt mo
lentes in minuto numero: hęc oĩa proueniebãt Moy-
si ex præsentia Dei, quia moratus fuit cum Deo p 80.
dies, vel s̃m aliquos per 120. & non comedit, nec bi-
bit sola Dei pręsentia sustentatus, vt patet 9. c. & meli9
Exod. c. 34. Ex inde habuit candorem, & cornutatio-
H nem in facie, vt patet Exo. 34. c. Et habuit vires in om-
nibus membris, ita ꝙ eo anno quo mortuus est ad
bellum processisset ꝯ duos reges. s. Og, & Seon, vt pa-
ret Num. 21. & 22. & 23. c. *Fleuerunt eum in campestribus
Moab.* i. in eo loco in quo ipse prædicauerat. s. in Belle-
thin ꝯ phanum Phegor, quia non mutati fuerunt de
loco illo, donec planxerunt Moysen, & post locutus
fuit dñs ad Iosue, vt patet Iosue. cap. 1. *Triginta diebus.*
Quia tanto tempore mos erat apud Iudæos lugere vi-
ros honoratos: & sic fuit de planctu super Aaron, vt
patet Nu. 20 c. super Iacob fleuerunt. 70. diebus, vt pa-
ret Gen. vlt. c. quia conditus fuit aromatibus, & in con
ditione transierunt. 40. dies, vt patet ibidem, & man-
serunt. 30. dies quibus fleuerunt eum post conditionẽ
corpora aũt Aaron, & Moysi non fuerunt aromatib9
I ꝯdita, sed simplr̃ sepulta. *Et completi sunt dies planctus lu
gentium.* i. in tpe illo non tractauerunt aliquid de po-
puli ducatu, sed vacauerunt planctui: ꝯpletis aũt dieb9
planctus acceperunt Iosue in ducem. Et sic fit nunc
s̃m consuetudinẽ ecclesię, quia qñ p̃latus morit̃, pri9
subditi complent exequias eius: deinde eligũt succes-
sorem. *Iosue uero.* Hic ponitur s̃m. s. successoris consti-
tutio, & fuit confortatus a Deo, cum dr̃. *Repletus est spi
ritu sapientiæ.* Sapientia est donum Dei, vt hic accipit̃
ad gubernationem populi subiecti. Et sic petiuit Salo-
mon sapientiam a Deo ad populi regimen, vt patet 2.
Paralip. c. 1. *Quia Moyses posuit super eum manus suas.* Man
K dauerat. n. dominus Moysi, ꝙ poneret manum suã su-
per Iosue, & daret ei partem gloriæ suæ. i. partẽ aucto-
ritatis suæ, vel partem sapiẽtiæ suæ ad regimẽ populi, vt
patet Nu. 27. c. & ly, quia non dicit causalitatem, quia
impositio manuum Moysi super Iosue, non fuit cau-
sa, vt Iosue impleretur sapientia, quia volũtas Dei fuit
cã, & añ illã impositionẽ manuũ erat spũs sapiẽtiæ i Io-
sue, vt patet Nu. 27. vbi dr̃: tolle Iosue filiũ Nũ virũ in
quo est spũs dñi, & pone manũ tuã sup eũ: illa aũt im-
positio fiebat principaliter ad manifestationem, vt pa
teret eum ex voluntate Dei eligi, & potuit illa gratia
data ante per manuum impositionem augmentari,
quemadmodum in recipientibus sacramẽta gratia p̃-
existens

Quare dẽtes Moysi integri manebant.

existens recipit augmentum. *Et obedierunt ei filii Israel.* A Ista fuit confortatio ex parte subditorū: non.n.est modica confortatio,& laboris solamen,ꝙ subditi prælato bñ obediant. *Fecerunt sicut præceperat dominus Moysi.* Mādauerat.n.ꝙ post mortē Moysi Iosue esset princeps populi. *Et non surrexit.* Hic ponitur tertium.s.Moysi mortui commendatio. *Et non surrexit vltra.* Quia dictū fuerat,ꝙ Iosue repletus fuerat spiritu sapientiæ: crederet aliquis,ꝙ esset æqualis Moysi,ideo dr̄ ꝙ non surrexit vltra maior propheta in Israel. vtrum aūt Moyses fuerit maximus prophetarum, vel Dauid diximus satis late Nu.12.c.hoc a quocunque dictum fuerit, siue a Moyse,siue a quocunque alio prophetice dictū est, quia ad futuros prophetas extenditur. *Sicut Moyses.* Dato ꝙ dicamus Moysen fuisse maiorem oībus prophetis,tñ nō patet ex hoc textu,quia hic dr̄ sicut Moyses,& est sensus ꝙ Moyses habuit quandam excellētiam in faciendo opera mirabilia,& cognoscēdo Deū facie ad faciem,quæ non fuit tantum cōicata alicui aliorum propbetarum in eodem gradu, sed non tollit quin alteri prophetæ plura , & maiora mysteria reuelata fuerint, & sic vocat cōiter maximus prophetarū Dauid. *Quem nosset dominus facie ad faciem.* i. cui dñs se faciem ad faciem videndū ostenderet. dñs.n.quantū in se est oēs hoīes æqualiter cognoscit, sed nō cognoscunt æqualiter Deum oēs hoīes : ideo licet ponatur dñs in recto,debet tñ intelligi in obliquo, & potest fieri hypallage.i.qui nosset Deum facie ad faciem. *In omnibus signis atque portentis.* i.cui Deus daret facere tot signa,& portenta,quia licet alij prophetę aliqua miracula fecerint,nullus tamen tot & tanta sicut Moyses.

B

C

An istud capitulum Esdras,tanquam historiographus potuerit scribere sine prophetica reuelatione. Quæst. IIII.

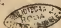
ALiqui volunt, ꝙ istud c.fuerit scriptū ab Esdra,aliqui aūt volunt , ꝙ fuerit scriptum per Iosue,& non per Moysen,ꝙ hic fit mētio de morte,& sepulchro Moysi historice, quod non poterat ipse mortuus scribere. Sed ista rō non valet,quia quicunq; ista scriberet necesse erat eū prophetice scribere , quia nemo poterat cognoscere vtrum maior , vel minor propheta aliquis postea surrecturus esset,nisi ex Deo reuelatū haberet. Et si hoc demꝰ,ēt Moyses cognoscēs ista propbetice,sicut plura alia futura prædixit,ita ista prædicere potuit, & tanquam iam facta,anteq̄ ascenderet in montem ad moriendū. Posset aūt aliquis dicere,ꝙ Esdras potuit hoc scribere non per spiritum propheticum,sed tanquam rem iam gestam,q̄ ipse viderat , quia licet nō potuerit constare ipsi Iosue de propbetis futuris, nisi spū prophetico:potuit tñ constare Esdræ, qui fuit post captiuitatem Babylonicam,& vltra tempus eius nō fuerūt prophetæ. Respondetur,ꝙ adhuc non stat hoc,quia licet verum sit , ꝙ non legamus prophetas de Iudæis post tempora Esdræ:tñ ipsi constare non poterat, nisi propbetice, vtrum post eum maiores propheta futuri essent.Item quia dr̄.ꝙ Deus sepeliuit Moysen in valle terre Moab,hoc autem sciri non pōt,nisi prophetice,quia nullus hoīum cognouit sepulchrū eius : ideo non poterat aliquis scire vtrum Deus eum sepeliuerit in vertice Phasga,vel in valle,vel abstulerit inde corpꝰ eius in regiones longinquas : ideo concluditur,quod Moyses hoc scribere potuisset,sed communiter dr̄ ꝙ Iosue scripserit illud c.sed dic,vt s̄.dictum est. Secundum litteram hebraicam in isto c.ponūtur 12.versus, & dicunt ꝙ 4.versus primos scripsit Moyses, vsq; vbi dr̄.mortuusq; est,& 8.sequentes scripsit Iosue.Sed nō vr̄ maior ratio de primis 4.quam de 8.seq.quia si Moyses primos.4 scripsit,oportet ꝙ eos scriberet,antequā fieret,quod in eis dr̄: patet,quia postquam ascendit in montem nullus homo vidit eum,sed in istis continēt de ascensu in montem,& locutione cum dño : si aūt dicas,ꝙ scripsit eos,antequam fierent,idem dici poterit de alijs.8.seq. Sed dicendum, ꝙ ista consequentia non valet,quia de primis.4. versibus non est aliqua ratio quare scripserit Iosue:de alijs autem sic, vt probatum fuit supra. Opin. hebræorum.

Qui fuerant auctores sacri canonis secundum Hebræos. Quæstio. V.

D

SEcundum Hebręos isti fuerunt auctores sacri canonis.s.Moyses scripsit. 5. libros.i.Pentateuchum,siue Thorat.Et librum Iob,quia Iob fuit ante tempora Moysi,s̄m cōem posinonē. Iosue scripsit istud vltimum cap.Deute.& librum qui vocatur a nomine suo Iosue. Et Samuel qui successit iudicibus,scripsit librum Iudicū,& Ruth, & duos primos libros Regū. Hieremias scripsit tertium & quartum libros Regum,& librum suum,qui dr̄ prophetię Hieremię,& lamentationes.Esaias librum suum scripsit,& Parabolas,Ecclesiasten , & Cantica canticorū. Librum Sapientię quidam dicunt Salomonis esse,sed Hieronymus in prologo eiusdem , & in libro de Illustribus viris dicit esse factum a Philone. Psalmos Dauid,& decem Seniores scripserunt. Ezechielē,Danielem,& 12.minores prophetas, & Paralip.Esdras scripsit.Ecclesiasticum Iesus Sirach nepos Iesu Iosedech. Esdrā & Neemiā Esdras scripsit. Hester auctor nō reperitur,sed creditur fuisse Esdras. Tobias & Iudith solum apud Chaldęos habentur: ideo de Chaldęo sermone assumpti sunt. Libri Machab.magis Gręci,quā Hebręi sunt,sed primus apud Hebręos inuenitur.

Expositionis litteralis Alphonsi Tostati in Deuteron. Finis.

Registrum.

A B C D E F G H I K L M N O P Q R S T V X Y Z.

Omnes sunt Quaterniones.

V E N E T I I S, Ex Typographia Dominici Nicolini.

M D X C V I.

